Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

Berlin-Schöneberg
Librairie Langenscheidt
(Prof. G. Langenscheidt)

A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

Berlin-Schöneberg
Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung
(Prof. G. Langenscheidt)

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. VI

CAUTUM HOC SIGNO

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM

IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHEIDTI

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך ששי

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כ ו ל ל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ"ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו"כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ"י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

ח ב ר ו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך ששי

ירושלם — ברלין

ח' להצהרת בלפור

לכבוד

הנדיב יעקב ורטהים

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר*)

*) כרך זה הקדש על־ידי המחבר עוד בשנה הראשונה להצהרת בלפור.

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה הישנה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמו״כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המְנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של מִשנ׳ מְנֻקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש׳ שנמצאו בהגניזה שפרסם דר׳ גינזב׳ בישם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח׳ של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים, ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint–Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לצַיֵן בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ״ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

∵ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

∴ מלים שחדשו אחרים " " " " " " " " " "

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א״א, ארך אנפין.
אב׳, מסכת אבות.
א״ב ב״ס, אלף בית בן סירא.
א״ב דר״ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.
אגר׳ בע״ח, אגרת בעלי חיים.
אדו״ם, אהבת דוד ומיכל.
אדר״נ, אבות דרבי נתן.
אהל׳, אהלות.
אה״ע, אבן העזר.
אה״צ, אהבת ציון.
או״א, אמת ואמונה.
או״ד (לרסע״ג), אמונות ודעות.
או״ז, אור זרוע.
או״ח, אורח חיים.
אולסה׳, אולסהויזן.
או״נ, אוצר נחמד.
אוצה״ח, אוצר החיים.
אוצה״ס, אוצר הספרות.
אוצה״ש, אוצר השרשים.
אוצ״ט, אוצר טוב.
אורח׳ צד׳, אורחות צדק.
איו׳, איוב.
איכ׳, איכה.
איל׳ אהב׳, אילת אהבים.
אי״ש, איש שלום (Friedman).
אמו״ר, אמונה רמה.
אמשד׳, אמשטרדם.
א״ס, אין סוף.

אסת׳, אסתר.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארג׳ מוס, ארגולד...
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״ג, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא.—בר כהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים.—בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
ב״ע, בר עלי.
בעבר׳, בעברית.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, מסכת ברכות.

ג.

גא׳, גאון.—גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ח, ד׳ גנזבורג, מהדורה חדשה של התנך.
ד״ה, דבור המתחיל.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
דו״מ, דוד ומיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוק לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח׳ בתלמוד בבלי של מ׳ רבינוביץ).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.
הרא״ש, הרב רבנו אשר.
הרדב״ז, הרב דוד בן זמרי.
הר״ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר׳, ויקרא.
וכדו׳, וכדומה.

ז.

ז״א, זעיר אנפין.
זבח׳, זבחים.
זכר׳, זכריה.
ז״ל, זה לשונו.

ח.

ח״א, חלק א.
ח״ב, חלק ב, וכו׳.
חבק׳, חבקוק.
חגי׳, חגיגה.
חה״י, חמדת הימים.
חה״נ, חלקת הנקוד.
חה״פ, חלקת הפעלים.
חו״ה, חובות הלבבות.
חוה״מ, חול המועד.
חוהמ״ס, חול המועד סכות.
חוהמ״פ, חול המועד פסח.
חו״י, חות יאיר.
חול׳, חולין.
חו״מ, חושן משפט.
חז״ס, חיים זליג סלונימסקי.
חל״א, חכמי לשון אשורית.
חס׳, חסר, חסרים.
חקו״ד, חקור דין.
חת״ס, חתם סופר.

ט.

טבו״י, טבול יום.
טהר׳, טהרות.
טוא״ח, טור אורח חיים.
טוחו״מ, טור חושן משפט.
טע׳ זקנ׳, טעם זקנים.

י.

י״א, יש אומרים.
יבמ׳, יבמות.
י״ג, יש גורסים.
יוא׳, יואל.
יו״ד, יורה דעה
יוה״כ, יום הכפורים.
יחזק׳, יחזקאל.
יל״ג, יהודה ליב גורדון.
ילק׳ שמע׳, ילקוט שמעוני.
י״מ, יש מפרשים.
יסוה״ת, יסודי התורה.
יסו״ע, יסוד עולם.
יסט׳, יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש׳, ירושלמי.
ירמ׳, ירמיה.

ישע׳, ישעיה.
יש״ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ״י, כתב יד.
כ״מ, כסף משנה.
כמו״כ, כמו כן.
כנ׳, כנוי.
כנה״ג, כנסת הגדולה.
כרית׳, כריתות.
כשת׳, כשתלו (Castello).
כתוב׳, כתובות.

ל.

לקו״ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ׳ לטריש, מ׳ אלדבי, מאיר...
מ״א, מלכים א׳.—מאיר אלדבי.
מ״ב, מלכים ב׳.
מג״א, מגן אבות.
מד׳, מדות.
מדב״מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ״י כ״י).
מדב״ע, מדבר בעדו.
מדה״ג, מדרש הגדול.
מד״ר, מדרש רבה.
מהד׳, מהדורה.
מהר״י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר״ם מרוטנברג, הרב מאיר...
מהרש״ך, הרב שלמה כהן.
מהרש״ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה״ש, משקלי השמות.
מוא״ר, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו״ל, מוציא לאור.
מו״מ, מורח ומערב.
מו״נ, מורה נבוכים.
מו״ק, מועד קטן.
מ״ז, משקל זכר.— מספר זוגי.
מיכ׳, מיכה.
מיכאל׳, מיכאלים.
מי״ב, מיכה יוסף כהן.
מכי׳, מכילתא.
מכ״ר, משה כהן ריכרסון (בעל חה״נ ותה״פ).
מכשי׳, מכשירין.
מל׳, מלא, מלאים.
מלא׳, מלאכי.
מל״א, מלון לשון אשורית.
מלא׳ ההג׳, מלאכת ההגיון.
מ״מ, מכל מקום.
מנוה״מ, מנורת המאור.
מנח׳, מנחה, מנחות.
מס׳, מסכת.
מסו׳, מסורה.
מ״ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע״ר, מעשר ראשון.
מע״ש, מעשר שני.
מעשר׳, מעשרות.
מק״נ, מקיצי נרדמים.
מ״ר, מספר רביב.
מ״ש, מנחת שי.
משמ׳, משמעה, משמעת, משמעות.
מת׳ שפת׳, מתק שפתים.

נ.

נגע׳, נגעים.
נדר׳, נדרים.
נוסח׳, נוסחה, נוסחאות.
נזי׳, נזיר.—נזירות.
נחו׳, נחום.
נחמ׳, נחמיה.
נחמ׳ ונע׳, נחמד ונעים.
נ״י, נמוקי יוסף.
ניד׳, נידה.
נל״ה, נחי למד הא.
נמס׳, נמסר.
נע״ו, נחי עין וו.
נע״י, נחי עין יוד.
נפ״י, נחי פה יו״ד.
נק׳, נקבה.

ס.

ס׳ פרנקל, סיגמונד...
סדה״ד, סדר הדורות.
סדעו״ר, סדר עולם רבה.
סוט׳, סוטה.
סה״ח וקה״ע, סדר החכמים וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ״א, ספרות המאוחרת.
סה״ש, ספר השרשים, ספרי השנים
סמא״צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ״ג, ספר מצות גדולות.
סמי׳, סמיכות.
סנה׳, סנהדרין.

ע

עב׳, עבר
עבוה״ק, עבודת הקדש.
ע״ד, על דבר.
עדי׳, עדיות.
עה״מ, עמק המלך.
עה״ש, ערוך השלם.
עובד׳, עובדיה.
עוקצ׳, עוקצין.
ע״ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר׳, עזרא.
ע״ח, עץ חיים.
עי׳, עיין.
עיוה״כ, ערב יום הכפורים.
עי״ש, עין שם.
עי״ת, עשרת ימי תשובה.
ע״כ, עד כאן.
עכ״פ, על כל פנים.
ע״מ, על משקל.
עמ׳ פרנס׳, עמנואל פרנסים.
עמו׳, עמוס.
עפי״ר, על פי רוב.
ער״ה, ערב ראש השנה.
ערוב׳, ערובין.
ערכ׳, ערכין.
ערל׳, ערלה.
ע״ש, על שם.
עת׳, עתיד.
עתיק׳, עתיקות.

פ.

פדר״א, פרקי דר׳ אליעזר.
פה״פ, פה הפעל.
פ״י, פעל יוצא.

פלו׳, פלוני, פלונית.
פסח׳, פסחים.
פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.
פסיק׳ ר״כ, פסיקתא רב כהנא.
פ״ע, פועל עומד.— פתחי עולם.
פעו״י, פעל עומד ויוצא.
פרש״י, פרש רש״י.
פתי׳, פתיחה.

צ.

צ״ד, צמח דוד.
צו״ג, צום גדליהו.
צוה״ת, צוהר התיבה.
צ״ל, צריך להיות, לומר.
צפנ׳, צפניה.

ק.

קדוה״ח, קדוש החדש.
קדוש׳, קדושין.
קהל׳, קהלת.
קוה׳, קוהוט.
קונט׳, קונטרים.
קינ׳, קינה.
קני׳ קנים.
ק״ס, קרית ספר.
ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר...
ר״א מודינא, רבי אריה...
ר״א הקראי, רבי אהרן...
ר״א דלמידיגו, ר׳ אליהו...
ר״א בחור, רבי אליהו...
רא״ב, " " בחור.
ראב״ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב״ש, ר׳ גרשון בן שלמה.
רגמ״ה, רבנו גרשון מאור הגולה.
רד״ק, רבנו דוד קמחי.
ר״ה, ראש השנה.
רה״ג, רב האי גאון.
ר״ח, רבנו חננאל.
רח״ו, רבי חיים ויטאל.
ר״י נאגארה, ר׳ ישראל...
ר״י אברבנאל, ר״י ישראלי, ר״י סטנוב, ר׳ יצחק...
ר״י עמדין, ר׳ יעקב...
ר״י א״ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר״י אלבו, ר״י בן אביתור, ר״י יעבץ, רבי יוסף...
ר״י הלוי, ר״י אלחריזי, ר״י חיוג, רבי יהודה...
ר״י מפיסא, ר׳ יחיאל...
רי״א, ר׳ יצחק אברבנאל.
ריב״ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב״ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב״ק, ר׳ יהודה בן קריש.
ריב״ש, רבי יצחק בר ששת.
רי״ף, רבי יצחק אלפסי.
רי״ק, רבי יוסף קמחי.
ר״ל, רצה לומר.
רלב״ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב״ח, רבי לוי בן חביב.
ר״מ, רבי מאיר.—רבי משה.
ר״מ מרוטנברג, ר״מ גבאי, ר״מ דרעי, רבי משה...
רמ״א, רבי משה איסרליש.
רמא״ג, ר׳ מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב״ם, רבנו משה בן מימון.
רמב״ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב״ע, רבי משה בן עזרא.
רמ״ג, ר׳ מאיר גבאי.
רמח״ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ״ע מפאנו, רבי משה עזריה...
רמ״ק, רבי משה קורדובירו.
ר״נ, רבנו נסים.—רבנו נתן.
רנה״ו, ר׳ נפתלי הירץ ויזילו.
רנ״ק, ר׳ נחמן קרוכמל.
רסע״ג, רב סעדיה גאון.
רע״ב, ר׳ עובדיה ברטנורה.
רע״ג, רב עמרם גאון.
רע״פ, ר׳ עמנואל פרנסים.
ר״ש הנגיד, ר״ש גמע, רבי שמואל...
רשב״א, ר׳ שלמה בן אדרת.
רשב״ג, ר׳ שלמה בן גבירול.
רשב״י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב״י הבבלי, רבי שלמה בר יהודה...
רשב״ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב״צ דוראן, ר׳ שלמה בן צמח...
רש״ט פלקירא, רבי שם טוב...
רש״י, רבנו שלמה יצחקי.
רש״ל, ר׳ שלמה.
ר״ת, רבנו תם.—ראשי תיבות.

ש.

ש׳ בלאך, שמשון...
ש״א, שמואל א׳.— שבילי אמונה.
ש״ב, שמואל ב׳.
שבו׳, שבועות.
שבי׳, שביעית.
שבי״ע, שבילי עולם.
שדה״פ, שער דקדוק הפעלים.
שדה״ש, שער דקדוק השמות.
שד״ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה״ג, שבת הגדול.
שה״כ, שיר הכבוד.
שה״פ, שם הפעולה.
שה״ק, שלשלת הקבלה.
שה״ש, שיר השירים.
שו״ע, שולחן ערוך.
שופט׳, שופטים.
שו״ת, שאלות ותשובות.
ש״ז, שם זכר.
שזו״נ, שם זכר ונקבה.
שי״פ, שמואל יוסף פין.
שי״ר, שלמה יהודה רפפורט.
של״ה, שני לוחות הברית.
שמה״צ, שמות הצמחים.
שמו׳, שמות.
שמח׳, שמחות.
שמ״ע, שמיני עצרת.
ש״נ, שם נקבה.
שנו״ז, שם נקבה וזכר.
שעה״ש, שער השמים.
שקל׳, שקלים.
ש״ש, שירי שלמה.
שש״ק, שירי שפת קדש.
ש״ת, שמחת תורה.

שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן.—ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו', תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנחו', מדרש תנחומא.
תנח' בוב', תנחומא שהו"ל בובר.
תענ', תענית.
תק' מדה"נ, תקון מדות הנפש.
תרג', תרגום.
תרומ', תרומות.
תשו', תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen. —Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Bpockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden. — MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th .Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der deutschen Morgenländ. Gesellschaft.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסם בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

המלחמה העולמית ותוצאותיה החמורות גרמו להפסקת ההדפסה של הַמִּלּוֹן, אך המחבר עבד בחבורו הגדול בלי הרף גם בשנות הזעזועים, ולהפצרת חבריו וידידיו נסע לאמריקה בכדי להמשיך בה את עבודתו בשלוה. ביום כ״ו כסלו, ו׳ להצהרת בלפור (16.12.22)—שלש שנים אחרי שובו לארצו מגלותו בנכר—מת המחבר עם העט בידו בחדר־עבודתו.

בצוָאתו השאיר המחבר את זכות ההוצאה לאור של כל כתבי-היד שלו לאלמנתו ואני ראיתי כחובה קדושה לי להבטיח את השלמת ההוצאה-לאור של המלון, מפעל חייו של המנוח.

המלון נשלם עד תומו. האותיות „מ׳ „נ׳ הוכנו לדפוס ע״י המחבר עצמו. האותיות „ס׳ „ע׳ „פ׳ „צ׳ סודרו על ידי המחבר בעצם כתב-ידו ויש רק להכשירן לדפוס. האותיות „ק׳ „ר׳ „ש׳ „ת׳ נכללות בקלפים ובכתבי־יד מסודרים כל צרכם. אף „המבוא הגדול למלון״ ערוך וכתוב ע״י המחבר ויופיע במועדו.

הודות לעזרת „קרן אמונים לזכר אליעזר בן־יהודה״, אשר נוסד בירושלם תחת חסות ה. מ. הנציב העליון סיר הרברט סמואל ותחת נשיאות המפקד פ. קיש, נשלם הכרך הזה, שנחתם בערך „מפתן״, והוצא עתה לאור. משתמשת אני בהזדמנות זו להגות רגשי חן־חן מקרב לבי לחברי הקרן, שרכשו את תמיכתם של מספר רב מאוהבי המדע, נשאו בעול ההוצאות, הנהיגו את העבודה לכל צדדיה והגנו על העִזבון הגדול. וכמו כן להמלומדים ד״ר וו. פ. אולבריט, האב דורם, ד״ר ה. דנבי, פסטור הרצברג, ד״ר א. מזיא, ולמלומדים שבחוץ-לארץ, שבנדיבותם הקדישו הרבה מזמנם והשתתפו בחקירה מדעית בכל עת שנדרשו לכך.

חן־חן עמוק מביעה אני יחד עם־כך לעוזר הראשי, האדון משה בר־נסים בעד התמסרותו הנאמנה למלון בתקף הבקיאות אשר רָכַשׁ מידי המחבר בעשרים שנות עבודתו תחת פקודתו.

חמדה בן-יהודה

ירושלם, כ״ו כסלו, ח׳ להצהרת בלפור.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער המם

מ מ

מ ובסוף התיבה ם, האות השלש עשרה[1]) באלף-בית העברי ושמה מֵם, עי׳ ערך מֵם.

מוצא קול אות זו עקרו מן השפתים, ונחשב עם אותיות השפה בומף[2]), ומפני טיב הברתה נקראת דֹּמֶמֶת: שלש אמות אמ״ש מם דוממת[3]) שין שורקת ואלף חוק מכריע בינתים (ספר יציר׳ ד ה), וגם קצה הלשון עוזרת בהברתה, ולכן היא נחשבת גם מאותיות הדליקה למנר, ותתחלף גם בתוך הלשון העברית בעצמה וגם בינה ובין שאר לשונות השמיות בהאותיות האלה.

בהברת אות זו אין הבדל עקרי בין כל היהודים.

בצרופי השרשים העברים לא תבוא אות מ לפני ב, פ[1]), ולא יהיו צרופי מב, מפ.

מ היא גם אות שמושית[2]), ושמושה העקרי עם האות נ במלת מִן, עי׳ זה הערך, ובהשמטת הנון לפני שמות ופעלים מִ-, מֵ-, עי״ש, ובסוף שמות ופעלים להוראת גופים נסתרים זכרים, ובסוף שרשים ליצירת תאר הפעל, כמו חִנָּם, פִּתְאֹם וכדומ׳, וכמו״כ לבנין שמות, כמו סֻלָּם וכיוצא בו. בבניני הפעלים תשמש מ בבינוני פע׳, מְפַקֵּד, ובבינ׳ הִפע׳, מַפְקִיד, ובשמות בראש השם: מִפְעָל.

במספרים תשמש מ במקום מספר ארבעים: י״צ הרי ק׳ כ״פ הרי ק׳ ל״ע הרי ק׳ מ״ס הרי ק׳ (מד״ר במות טו). אינם מושלמים לי אלא מ׳ יום וכו׳ למד שלשים יוד עשרה הרי מ׳ (בס כמד׳ ז). לחם שהיה ניטות במאתים ומ״ח אברים כמנין אותיות מחספם מ ארבעים ח שמונה ם ששים פ שמונים ס ששים הרי מאתים ומ״ח כנגד אבריו של אדם (תנחומא בשלח כב).

---

[1]) כך נראה ברור מקצת הפרשיות והמזמורים המסודרים עפ״י סדר א״ב שבָאו הפסוקים המתחילים באות מ אחרי הפסוקים המתחילים באות ל, איכה א יב-יג: לוא אליכם כל עברי דרך וכו׳ ממרוֹם שלח אש בעצמותי, ושם ב יב-יג: לאמתם יאמרו איה דגן ויין וכו׳ מה אעודך, וכן בשאר הפרשיות. וכמו״כ באותם מזמורי תהלים שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב: לכו בנים שמעו לי וכו׳ מי האיש החפץ חיים (תהל׳ לד יב-יג), וכן עוד במזמורים אחרים. וכמו״כ במשלי לא: לא תירא לביתה משלג וכו׳ מרבדים עשתה לה.— [2]) ספר יצירה ב ג, והוסיף רסע״ג: ומים באח׳ר אלשפתינ (גפה״ע בל רסע״ג ליצירה), ובעבר׳: והמם (מוצאה) באחורי השפתים.— [3]) בזה מסכימים עם ספר יצירה גם המדקדקים ההודים, שחושבים את האות מ לדוממת, ואלו המדקדקים היונים חשבוה לחצי דוממת (A. Epstein, Recherches sur le Sepher Jeçira 11).— [1]) מנחם.— [2]) כך גם בשאר הלשונות האחיות.

מַאֲבוּס*), ש״ז, מ״ר כּכּי מַאֲבָסֶיהָ, — אוצר של תְּבוּאה, רפת לפטם את הבהמות, Speicher, Maststall; grenier: étable du bétail à l'engrais; granary, feeding-stall: בּאו לה מקץ פתחו מַאֲבֻסֶיהָ סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (ירמ׳ נ כו).

מְאֹד[1], א) ש״ז, ככּי מְאֹדְךָ, מְאֹדוֹ, — כח ועֹצם, ובהשאלה, הון ונכסים וכדומ׳, Kraft, Macht, Vermögen; force, pouvoir; strength, might: ואהבת את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מְאֹדֶךָ [2] (דבר׳ ו ה). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מְאֹדוֹ ככל תורת משה (מ״ב כג כה).—ואמר בן סירא: בכל מ א ו ד ך אהוב עושך ואת משרתיו לא תעזב (ב״ס גני׳ ז ל).—ובסהמ״א: ראוי לשום כל מ א ד ו להשתדל בהשלמת ההצעות ולקבץ ההקדמות אשר יטהר השגת השכל מטומאתו (ר״י חריזי, מו״נ א ה). ואנקלוס הגר ע״ה היה שלם מאד בלשון הקדש ובלשון ארמית והיה כל מ א ו ד ו להרחיק הגוף מהבורא יתעלה בכל ספור אשר ספר בתורה שהיא מביאה לידי גשמות (שם כו). מי שישים מ א ו ד ו לקיים חדוש העולם או ביטול קדמותו (שם עג). — ואמר המליץ: ויהי כשמוע הזקן מתק דבריו, וישוב דעתו ותקון מאמריו, שמח מאד, בכל נפש ו מ א ד (ראב״ח הלוי, בן המלך והנזיר יח). ויתהפך הזמן על האיש ההוא ויקר מקרהו כי ירד מ מ א ו ד ו ויּדל כבודו (שם יא).—ב) מלת תה״פ, להורות ההפלגה בכמות או באיכות, sehr; très; very, ותבוא אחרי שמות תאר ופעלים: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מְאֹד (בראשׁ׳ א לא). ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מְאֹד (שם יב יד). ואנשי סדם רעים וחטאים ליי׳ מְאֹד (שם יג יג). והנער טבת מראה מְאֹד (שם כד יו). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מְאֹד ורקות בשר (שם מא יט). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מְאֹד (שם לא). ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מְאֹד (שם נ ט). ויספדו שם מספד גדול וכבד מְאֹד (שם י). הנה יד יי׳ הויה במקנך אשר בשדה וכו׳ דבר כבד מְאֹד (שמות ט ג). הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מְאֹד אשר לא היה כמהו במצרים (שם יח). ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מְאֹד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שם י יד). ויהפך יי׳ רוח ים חזק מְאֹד וישא את הארבה (שם יט). גם האיש משה גדול מְאֹד בארץ מצרים (שם יא ג). וצאן ובקר מקנה כבד מְאֹד (שם יב לח). ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מְאֹד (שם יט יו). ואף יי׳ חרה בעם ויך יי׳ בעם מכה רבה מְאֹד (במד׳ יא לג). והאיש משה ענו מְאֹד מכל האדם אשר על פני האדמה (שם יב ג). אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מְאֹד (שם יג כח). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מְאֹד (שם לב א). כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מְאֹד (דבר׳ כ יט). האיש הרך בך והענג מְאֹד תרע עינו באחיו (שם כח נד). כי קרוב אליך הדבר מְאֹד (שם ל יד). מארץ רחוקה מְאֹד באו עבדיך לשם יי׳ אלהיך (יהוש׳ ט ט). להכתם מכה גדולה מְאֹד עד תמם (שם י כ). וסוס ורכב רב מְאֹד (שם יא ד). ועגלון איש בריא מְאֹד (שפט׳ ג יז). ויכם מערוער ועד באך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מְאֹד (שם יא לג). איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מְאֹד (שם יג ו). ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שם יח ט). ותהי חטאת הנערים גדולה מְאֹד את פני יי׳ (ש״א ב יז). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי המכה גדולה מְאֹד (שם ד י). ותהי יד יי׳ בעיר מהומה גדולה מְאֹד (שם ה ט). ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מְאֹד

---

*) ה ע ר ה: עמוד זה ושלאחריו (2750—2751) נשרפו כליל בשעת יציקת העופרת על ה א מ ה ו ת (matrices) אצל המו״ל בברלין, ובהיות שהלק זה נסדר בדפוס עוד לפני המלחמה העולמית לא נשמרה כל העתקה מהחמר שהכילו שני העמודים האלה, לא בכ״י ולא בדפוס, ונערכו מחדש לפי החמר התנכי ועפ״י מה שנמצא ברשימות המחבר, בעצתם והסכמתם של המלומדים המשתתפים בעריכה.

[1]) לפי דעת הקדמונים המם היא שרשית. אך החדשי סברים שהוא משרש אוד. באשור׳ מַאַד, תה״פ, כמו בעברית; מאד במשמ׳ רֹב. במינא׳ מאד, הוסיף.—[2]) השבעים תרגמו כאן δυνάμεως, ר״ל כח ועצמה, וגם הון, ובמ״ב ἰσχύος. ת״א: בכל נכסך. וכבר אמרו במשנה: בכל מאדך בכל מ מ ו נ ך (ברכ׳ ט א). ואמרו בגמ׳ (שם סא:) ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך׳

(שם כה ב). ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד (ש״ב יא ב). ויונדב איש חכם מאד (שם יג ג). וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד (שם טו). וגם המלך וכל עבדיו בכו בכי גדול מאד (שם לו). ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד (שם יח יז). וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד (שם יט לג). וגם הוא טוב תאר מאד (מ״א א ו). והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך (שם טו). ותבא ירושלמה בחיל כבד מאד (שם י ב). ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (שם יז יז). שמענו גאון מואב גא מאד (ישע׳ יו ו). כי שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ׳ יד יז). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (שם כד ב). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד (יחזק׳ לז א-ב). הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד (שם מ ב). והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה (שם מז ז). והיה הדגה רבה מאד (שם ט). ויי׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב יא). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד׳ ב). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד (זכרי׳ יד ד). לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהל׳ קיט צו). גדול יי׳ ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר (שם קמה ג). ותהי שמחה גדולה מאד (נחמ׳ ח יז). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וכו׳ וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד (איוב א ג). וכל ישראל עמו קהל גדול מאד (דה״ב ז ח). כי נתן לו אלהים רכוש רב מאד (שם לב כט). — ואחרי פעלים: וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו (בראש׳ ד ד-ה). ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם ז יח). זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (שם יח כ). ויפצר בם מאד ויסרו אליו (שם יט ג). ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת (שם ט). וייראו האנשים מאד (שם כ ח). וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו (שם כא יא). ויי׳ ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכו׳ (שם כד לה). ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (שם כו יג). ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם יו). ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם לב ח). ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה (שכם) בישראל לשכב את בת יעקב (שם לד ז). הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם יב). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). וירב העם ויעצמו מאד (שמות א כ). וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד (שם יד י). והר סיני עשן כלו וכו׳ ויחרד כל ההר מאד ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שם יט יח-יט). וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף יי׳ מאד ובעיני משה רע (במד׳ יא י). וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד (שם יד לט). ויחר למשה מאד ויאמר אל יי׳ אל תפן אל מנחתם (שם יו יט). כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה (שם כב יז). רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דבר׳ ד ט). ונשמרתם מאד לנפשתיכם (שם יה). ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך (שם ו ג). ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו (שם ט כ). השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (שם כד ח). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי (יהוש׳ א ז). ונירא מאד לנפשתינו מפניכם (שם ט כד). רק שמרו מאד לעשות את המצוה וכו׳ (שם כב ה). וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה (שם כג ו). וידל ישראל מאד מפני מדין (שפט׳ ו ו). ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה וכו׳ ותצר לישראל מאד (שם י ט). ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ (שם טו יח). הם עם יבוס והיום רד מאד (שם יט יא). כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש״א ה יא). ויקרא שמואל אל יי׳ ויתן יי׳ קלת ומטר ביום ההוא וייראו כל העם מאד את יי׳ ואת שמואל (שם יב יח). ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד (שם יד לא). ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו

ויאהבהו מאֹד ויהי לו נשא כלים (שם טז כא). וירא שאול אשר הוא משכיל מאֹד ויגר מפניו (שם יח טו). וייקר שמו מאֹד (שם ל). ויהונתן בן שאול חפץ בדוד מאֹד (שם יט א). ותרא כי נבהל מאֹד ותאמר אליו (שם כח כא). ותצר לדוד מאֹד כי אמרו העם לסקלו (שם ל ו). ויחל מאֹד מהמורים (שם לא ג). צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאֹד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש״ב א כו). כי היו האנשים נכלמים מאֹד (שם י ה). ויאמר דוד אל יי׳ חטאתי מאֹד אשר עשיתי ועתה יי׳ העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאֹד (שם כד י). ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאֹד (מ״א ב יב). ויהי כשמע חירם את דברי שלמה וישמח מאֹד (שם ה כא). וימצא הדר חן בעיני פרעה מאֹד (שם יא יט). ויתעב מאֹד ללכת אחרי הגלולים (שם כא כו). ויתאנף יי׳ מאֹד בישראל (מ״ב יז יח). כי מר לי מאֹד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). קראן לי מרא כי המר שדי לי מאֹד (שם כ). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאֹד (ישע׳ לא א). על זקן הכבדת עלך מאֹד (שם מז ו). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאֹד (ירמ׳ ב י). שמו שמים על זאת ושערו חרבו מאֹד נאם יי׳ (שם יב). בשנו מאֹד כי עזבנו ארץ (שם ט יח). בשו מאֹד כי לא השכילו (שם כ יא). קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאֹד (שם מח טז). בושה אמכם מאֹד חפרה יולדתכם (שם נ יב). ואת שבתתי חללו מאֹד (יחזק׳ כ יג). ותמלאי ותכבדי מאֹד בלב ימים (שם כז כה). חזק מתנים אמץ כח מאֹד (נחו׳ ב ב). וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאֹד (זכר׳ ט ב). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאֹד (שם ה). גילי מאֹד בת ציון הריעי בת ירושלם (שם ט). יבשו ויבהלו מאֹד כל איבי (תהל׳ ו יא). כי לאלהים מגני ארץ מאֹד נעלה (שם מז י). ויאכלו וישבעו מאֹד ותאותם יבא להם (שם עח כט). שמע אלהים ויתעבר וימאס מאֹד בישראל (שם נט). מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאֹד (שם עט ח). עדתיך נאמנו מאֹד לביתך נאוה קדש (שם צג ה). יי׳ אלהי גדלת מאֹד הוד והדר לבשת (שם קד א). ויפר את עמו מאֹד ויעצמהו מצריו (שם קה כד). ויברכם וירבו מאֹד ובהמתם לא ימעיט (שם קז לח). אשרי איש ירא את יי׳ במצותיו חפץ מאֹד (שם קיב א). אתה צויתה פקדיך לשמר מאֹד (שם קיט ד). שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאֹד (שם קסז). נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאֹד (שם קלט יד). ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאֹד (איוב ב יג).

והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאֹד (שם ח ז). ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאֹד בעיניהם (נחמ׳ ו יו). וכהצר לו חלה את פני יי׳ אלהיו ויכנע מאֹד מלפני אלהי אבתיו (דהי״ב לג יב). ואחרי כן בנה חומה חיצונה וכו׳ ויגביהה מאֹד (שם יד). ויקצף המלך מאֹד וחמתו בערה בו (אסת׳ א יב). ותתחלחל המלכה מאֹד (שם ד ד). —ולפני הפעל: מה גדלו מעשיך יי׳ מאֹד עמקו מחשבתיך (תהל׳ צב ו). כי אתה יי׳ עליון על כל הארץ מאֹד נעלית על כל אלהים (שם צז ט). —ועם תה״פ: לבד מערי הפרזי הרבה מאֹד (דבר׳ ג ה). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאֹד באדם העיר (יהוש׳ ג טז). אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאֹד לרשתה (שם יג א). הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאֹד (ש״א כו כא). ומבטח ומברתי ערי הדדעזר לקח המלך דוד נחשת הרבה מאֹד (ש״ב ח ח). ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאֹד ורחב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נדחו שם ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאֹד (ירמ׳ מ יב). ואירא הרבה מאֹד (נחמ׳ ב ב). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאֹד (דהי״ב לב כז).—ועם עַד, עַד־מאֹד: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד־מאֹד וכו׳ ויצעק צעקה גדלה ומרה עד־מאֹד (בראש׳ כז לג-לד). וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד־מאֹד (ש״א יא יה). ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד־מאֹד (שם כה לו). ותהי המלחמה קשה עד־מאֹד ביום ההוא (ש״ב ב יז). והנערה יפה עד־מאֹד (מ״א א ד). כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד־מאֹד (איכ׳ ה כב). אל תקצף יי׳ עד־מאֹד ואל לעד תזכר עון (ישע׳ סד ח). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה ותעננו עד־מאֹד (שם יא). נעויתי שחתי עד־מאֹד כל היום קדר הלכתי (תהל׳ לח ז). נפוגתי ונדכיתי עד־מאֹד שאגתי מנהמת לבי (שם ט). את חקיך אשמר אל תעזבני עד־מאֹד (שם קיט ח). זדים הליצני עד־מאֹד מתורתך לא נטיתי (שם נא). נעניתי עד־מאֹד יי׳ חייני כדברך (שם קז). וצפיר העזים הגדיל עד־מאֹד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה (דני׳ ח ח). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד־מאֹד ולא יעמד (שם יא כה). ויקברהו בקברתיו וכו׳ וישרפו לו שרפה גדולה עד־למאֹד (דהי״ב יו יד).—וכפול, מאֹד מאֹד: והמים גברו מאֹד מאֹד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים (בראש׳ ז יט). ויפרץ האיש מאֹד מאֹד ויהי לו צאן

רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (שם ל מג). הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מְאֹד מְאֹד (במד׳ יד ז). וינח שלמה את כל הכלים מרב מְאֹד מְאֹד לא נחקר משקל הנחשת (מ״א ז מז). ויראו (שרי יזרעאל מפני יהוא) מְאֹד מְאֹד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו (מ״ב י ד). ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מְאֹד מְאֹד (יחזק׳ לז י).—ובמשנה: רבי לויטס איש יבנה אומר מאוד מאוד הוי שפל רוח בפני כל אדם (אבות ד ד).—בִּמְאֹד מְאֹד: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך בִּמְאֹד מְאֹד (בראש׳ יז ב). והפרתי אתך בִּמְאֹד מְאֹד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו (שם ו). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו בִּמְאֹד מְאֹד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם כ). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו בִּמְאֹד מְאֹד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). עון בית ישראל ויהודה גדול בִּמְאֹד מְאֹד ותמלא הארץ דמים (יחזק׳ ט ט). ותעדי זהב וכסף וכו׳ ותיפי בִּמְאֹד מְאֹד ותצלחי למלוכה (שם יו יג).—וישמש גם עם פעלי תנועה וכדומ׳: ושלשת תרד מְאֹד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל (ש״א כ יט). נסו נדו מְאֹד העמיקו לשבת ישבי חצור (ירמ׳ מט ל).—ועם פעל עשה וכדומ׳: לכן כה אמר יי׳ שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערת עשתה מְאֹד בתולת ישראל (ירמ׳ יח יג).—ועם מקור הַלֵּל וכדומ׳: וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מְאֹד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה).—ועם הפסק בין הפעל או התאר ובין המלה מאד: ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מְאֹד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שפט׳ יב ב). אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מְאֹד (ישע׳ נו יב).—ועוד דרכי שמוש עם שמות ופעלים: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מְאֹד (יהוש׳ ט יג). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך ברב כשפיך בעצמת חבריך מְאֹד (ישע׳ מז ט). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מְאֹד ופחד למידעי (תהל׳ לא יב). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מְאֹד (שם מו ב). האמנתי כי אדבר אני עניתי מְאֹד (שם קיו י). צוית צדק עדתיך ואמונה מְאֹד (שם קיט קלח).—ואחרי שלילה: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מְאֹד (דבר׳ יז יז). אל תרחיקו מן העיר מְאֹד והייתם כלכם נכנים (יהוש׳ ח ד). ואל תצל מפי דבר אמת עד מְאֹד כי למשפטך יחלתי (תהל׳ קיט מג).—והשתמשו במלה זו בסהמ״א גם במשמ׳ תדיר: וזה נמצא מאד בדברי הנביאים ז״ל (מו״נ ג ז). כמו שהוכחתי מאד (תגמ׳ הנפש ג).—ומ״ר ״מְאֹדוֹת: אלהי תן בסודות בגלוי העתידות לילדים וילדות, וחכמת החידות בספר המדות ורבוי המאודות, ואקריב לו תודות חלב צאן העקדות טלואות ונקודות (ראב״ע, ועל כל האודות).

״מָאַד[1],—קל לא נהוג.

—הפע׳, ״הִמְאִיד, יַמְאִיד, — א) פ״י, הִמְאִיד את פלוני, אמר עליו מאד מאד, בתהלה ותשבחות וכדומ׳: כי מתנות מעופפים במהלל ימאידוך, כי נשואי נשרים בנואמם יגגידוך (יול׳ יוה״כ, כי אדוקי).—ב) פ״ע, ״היה מאד, היה תדיר: כי המקרה לא יתמיד ולא ימאיד ולא יסודר (רשב״ג דוראן, תפאר׳ ישראל א).

״מְאֹדִי, ת״ז, מ״ר מְאֹדִיִּים, מְאֹדִיּוֹת,—של מְאֹד, ובפרט במשמ׳ תדיר, שנעשה וחוזר ונעשה לפעמים קרובות: אבל בתחילת עשיית הדברים שם בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה הן יהיה הדבר שיעשה מאדי והוא הדבר הטבעי או יהיה חדוש לעתים רחוקים והוא המופת (תרג׳ פי׳ אבות להרמב״ם ה). שבכלל הנמצאות הטוב הוא מאודיי וגובר בהם (העקרים ב ב). והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלחמה להיות יותר מאדיי לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה התכלית (רלב״ג איוב א). כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא ישאר כי אם זמן מועט ולא יהיה מאדיי ר״ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע (שם יא). הנה תהיה הגעתו אל השלמות המכוון בזאת ההויה במקרה וזה דבר בלתי אפשר בזאת ההויה המאדיית (הוא, מלחמ׳ ה׳ או). שאין זאת ההודעה ממין החלומות הצודקות כי הם מעטיים וזאת ההודעה מאדיית (שם ב ז). ואנחנו הנה כוונתינו שנדבר מאלו המינים בחמרים ההכרחיים והאפשרי והמאודי (כל מלאכ׳ ההגיון יה:). ואולם מה שהיה מהם בחמר האפשרי המאודי כדמיון אמרנו פלוני יקבץ האנשים ויכין החרבות והסיף ויבצר חומות ארצו (שם סג:). הכרחית או אפשריית או אפשריית מאודיית (שם יו:). שהטוב בנמצאות הוא המאודיי והנמשך לא הרע ואם יש בהם רע איננו מאודיי למה שאיננו מכוון בעצם רק במקרה (נוה שלום ג א). שזהו הטוב המאודיי האלהי ושאר פועלי הטוב אינם מאודיים

---

[1]) פעל נגזר מן מְאֹד.

(שם ה ז). שיהיו הצלחותיך מסודרות מפאת ההשגחה האלהית ולכן תהיינה מאודיות ובהתמדה וכו׳ משאר הדברים המאודיים (שם ח יא). שהדבר כלו בטבע ושיחלק למאדיו ומעטיו ושהגרת המים ודבקותם הוא טבעם המאדיי וקריעתן הוא טבען המעטיי (רי״א, נחל׳ אבות ה). כי הדברים המקריים הם מעטים ואלה הדברים הם רבים מאדיים (רשב״ל דוראן, מג״א, ח״י ד).

מְאֹדִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא מְאֹדִי: כי המאדיות ורבוי הדברים הוא טוב וזה בא מצד ההעדר וכו׳ שהמאדיות א״א מבלי המות וכו׳ אבל הוא ביאור המאדיות לבד (ר״מ אלבילאג, ראש׳ דעת קיז.). כלומר שיהיו הצלחותיך מסודרות מפאת ההשגחה האלהית ולכן תהיינה מאודיות ובהתמדה לא מצד המקרה שלא יתמיד והורה שהמאודיות יהיה יתר שאת ויתר עז משאר הדברים (נוה שלום ח יא).

מַאֲדִים, ש״ז, — אחד המזלות, שאורו נראה לנו אדמדם, Mars: ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שאין גומרין הלוכן אלא לארבע מאות ושמונים שנה (מד״ר בראש׳ י). ואלה הן כוכבים בעולם שבעה חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (ספ׳ יצירה ד ד). —ובסהמ״א: ומאדים על אשר הוא ברקיע החמישי ממעל לחמה מקבל חום עד מאד מן החמה והוא חם ויבש כאש (תכמוני, פי׳ יציר׳ ד). מאדים הולך על עוקם גלגל הקפתו נ״ח שברים בכל יום וגומר הקף כל גלגל בבדי שתי שנים וחודש א׳ וב׳ יום בקרוב (ר״א בר״ח הנשיא, צוה״א כז). והגלגל החמישי הוא שבו קבוע הכוכב הנקרא מאדים ובל״ל מאר״ש (יסו״ע לר״י ישראלי יח:). —ומפני אדמימות אורו האמינו הקדמונים שהוא פועל פעולה של דם בעולם התחתון והוא ממונה על המלחמה וכיוצא בזה[1]: מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע ועל הקטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה ועל המים ועל המפולת (בריית׳ דר״ש הקטן ט). הדם הוא רביעית הגוף וכו׳ והנוהג בו כוכב מאדים (אסף 11, כ״י מינכן). מאדים על אשר הוא חם ויבש כאש נתמנה על החמה ועל האף ועל הקצף וכו׳ ושפיכות דמים והמלחמה (תכמוני, פי׳ יציר׳ ד). מאדים חם ויבש שורף מזיק ומשחית יורה על חורבן ובצורות ומוקדי אש והמרי והדמים וההריגה והמלחמה והמריבות והמכות (ראב״ע, ראש׳ חכמ׳ ד). אמרו בספרים ההם שלהם שמאדים קצף על המדברות ועל הבתות ומפני זה נעדרו המים והאילנות וישכנו בהם המזיקים (מו״נ ג ל). שידוע בחכמת הכוכבים שכוכב מאדים כחו על הדם ועל החרב ועל המלחמות (ר׳ בחיי, תולדות). מאדים יסבב אימות מלחמות עצומות הרג ואבדן (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א א). וסמכו (של סמאל) כח לכוכב מאדים הממונה על הדמים והרציחות והשקרים ודמיונות כוזבים (האמונ׳ לרש״ט פלקירא ו.). שכתבו התוכנים שיש להשמר מן המזונות והסמים אשר הם ממאדים כי הוא יורה על שקר (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ יג.). וידוע כי מזל טלה הוא בית מאדים שמורה על שפיכת דמים ועל כל דבר אדום (מכת׳ המאמר׳ לר״נ הרופא, כ״י בודל׳). וידוע כי שבתי ומאדים הם כוכבים ממונים על ההזק וההשחתה לפי מה שיקבלו השפלים מהם לא שהם בעצמם מזיקים ומשחיתים כי הם בעצמם טובים ומועילים (שם). ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס ומגלגל חמה כח הידיעה והזכירה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 55). — ואמר הפיטן: יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע וכו׳ כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה צדק ושבתי עם כוכב הנוגה (סרע״ג, סדר הגדה, יודוך יי׳). —ואמר המשורר: גלגל חמישי ובו מאדים כמלך בהיכלו וכו׳ והוא כגבור עריץ מגן גבורהו מאדם, ומעורר מלחמות והרג ואבדן, ומוכי חרב ולחומי רשף נהפך לחרב לשדם, ושנת בצורת ושריפת אש ורעמים ואבני אלגביש ומדוקרים ושלופי חרב כנגדם (רשב״ג, כתר מלכות). ובן פורת ונצר חן אשר הוא כליל יופי וכולו מחמדים, יחייהו ולא יסוף עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק פב). ולא נעלם ממני שבתי ורעותיו, וצדק וטובותיו, ומאדים ומלחמותיו, והשמש וממשלותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). ומאדים יורה כזבים גם שקרים ויוקיז דם ורופא החבורות ועל טרח ועל שולפים וחוגרים (כתי הנפש והלחש׳, מאמ׳ בתכונה). —והוא מושל ביום מהימים ובשעה מהשעות[1]: כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל״ש צמח״ן כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים חמה נוגה והם משרתים לשבעה ימי השבוע יום א׳ כוכב חמה וכו׳ יום ג׳ נוגה מאדים וכו׳

---

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: האי מאן דבמאדים (שנולד במזל מאדים) יהי גבר אשיד דמא (שבת קנו.). —

[1]) בגמ׳ בסגנון ארמי: בתלתא בשבתא מאי טעמא לא (יקיז בו דם) משום דקיימא ליה מאדים בזווי (שבת קכט:).

יום ז׳ מ א ד י ם שבתאי (פדר״א ו). בתחילת ליל שבת ראש מולד לבנה בשעת מ א ד י ם (שם ז). שעה ראשונה של ד׳ בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מ א ד י ם ואחריו חמה ואחריו נוגה (רש״י שבת קכט:). תחילת ליל א׳ בשבת משמש כוכב ואחריו לבנה ואחריו שבתי צדק מ א ד י ם חמה נוגה (הוא, ערוכ׳ נו.). לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואחר כך חוזרים חלילה שנות שבתאי אחת עשרה שנה שנות צדק י״ב שנות מ א ד י ם ז׳ שנות השמש י״א שנות נוגה ט׳ (שבט יהודה ו). — ונפשו: והשלישי מ א ד י ם ונפשו סמאל (מפנ׳ חסידים, המלאכים והרקיע ה). — והמלאך הממונה עליו: ברכיאל על צדק ממונה גבריאל על מ א ד י ם ממונה רפאל על חמה ממונה (רזיאל הגדול יז:).

·מַאֲדֶּמֶת, ש״נ, — לקוי בגוף שמאדים את העור: אף יועיל לכל מ א ד מ ת להעבירנה (אסף 84).

מֵאָה[1], סמי׳ מְאַת, מ״ז מָאתַיִם, מ״ר מֵאוֹת, מְאָיוֹת, — א) שם המספר לזו״נ, למספר עשר פעמים עשר, hundert ; cent ; hundred, ויבוא השם אחריו עפי״ר במ״י: ויהיו חיי שרה מאה שנה (ברא׳ כג א). ויקן את חלקת השדה וכו׳ במאה קשיטה (שם לג יט). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו (שפט׳ ז יט). מאה אמה ארכו (מ״א ז ב). מה אתן זה לפני מאה איש (מ״ב ד מג). מחוץ מאה אמה (יחזק׳ מ יט). מאה בכר כסף (דהי״ב לו ג), ועוד הרבה. — וגם במ״ר: ומאה צמקים (ש״א כה יח). במאה ערלות פלשתים (שם יח כה). ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש״ב כד ג). ויקח עבדיהו מאה נביאים (מ״א יח ד). מאה אמות (יחזק׳ מ כז). — וסמי׳ מאת: בן מאת שנה (ברא׳ יא י). מאת ככר (שמות לח כה). מאת אלף (במד׳ ב ט). מאת אדנים (שמות לח כז). — ומ״ז: מאתים שנה (ברא׳ יא כג). מאתים כסף (שפט׳ יז ד). מאתים אלף רגלי (ש״א יט ד). מאתים איש (שם יח כז). מאתים לחם (שם כה יח). — וכמ״ר, עם השם לפני המספר: עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים (ברא׳ לב יה). — וגם אחרי המספר: ויבא דוד אל מאתים האנשים (ש״א ל כא). מאתים שקלים באבן המלך (ש״ב יד כו). — ועם הידיעה: השלשה והשבעים והמאתים (במד׳ ג מו). — ומ״ר מאות: שרי אלפים שרי מאות (שמות יח כא). תשע מאות שנה (ברא׳ ה ה). בשנת שש מאות שנה (שם ז יא). ארבע מאות שקל כסף (שם כג יו). וארבע מאות איש עמו (שם לב ז). שלש מאות השופרות (שפט׳ ז כב). שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז). שלש מאות חלל (ש״ב כג יח). וחמש מאות אתונות (איוב א ג). — למאות, ר״ל מאות הרבה: וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים (ש״א כט ב). וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש״ב יח ד). — מאיות: ויקח את שרי המאיות[1] (מ״ב יא ד). ויעשו שרי המאיות וכו׳ ויתן הכהן לשרי המאיות את החנית (שם ט-י). שרי המאיות פקדי החיל (שם יה). — ב) שם, זמן של מאה שנה: בתחלת שנת מחזור ידוע או בתחלת מ א ה מן המ א ו ת (רמב״ם, קדוה״ח יב ח). ויהי בשנת ארבעת אלפים ושבע מאות ליצירה, צלחה על בני ספרד במאה השביעית רוח עצה וגבורה, וכו׳ עד בוא המאה השמינית, ואז התעורר לנגן על השמינית (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח). כי במאה העשירית ממאות האלף החמישי לפרט היצירה בשלשים מהמאה הנזכרת חבר החכם וכו׳ (הקד׳ ר״י מסקוני לפי׳ ראב״ע עה״ת). — וכסמי׳ מאת: עתידה הגאולה להיות במאת החמשים (ר״י כרלגוני, פי׳ יציר׳ 238). — כך וכך למאה: מוכרי בגדי קנבוס ששכר קצוב להם ליתן ד׳ למאה[2]) למי שטורח במכירתן (רש״י ב״מ נא:). תקנה לי לשמי במעות הסחורות אשר אני כותב לך פרטם ותקח לך ד׳ למאה שכר טרחך (תשבץ ד כ א). כל הבא להחליפם במעות שניתנו להוצאה נותנים לו עד ארבעה למאה (שו״ת שמש לדק׳ א ד).

[1]) בכל הלשונות השמיות. בערבי׳ מא׳ה a).

a) مئة

·מַאֲהַב, ש״ז, — כמו אהבה: הבתולות בהקבץ שנית במאהב, כבודה בת מלך השליכה יהב, כי צדיק יי׳ צדקות אהב (ר״א קליר, קרוב׳ לפורים, הכתובה).

מַאֲוֶה, — עי׳ מַאֲוַי.

מַאֲוַי, ש״ז, מ״ר מַאֲוַיִּים, — מה שאדם מתאוה, מה שרוצה להשיג, Begierde; desir;-re: אל תתן יי׳ מאויי רשע זממו אל תפק (תהל׳ קמ ט). — ואמר הפיטן: אין כאל איש אוכלה וקנא, לעולם יי׳ אמת אל אמונה, אורי וישעי מעוז חיי, עליו תלויים כל מאויי (סהי״ת ליוס ד). הנה כל ימיך הולכים ודלים יום אחר יום עד בואם אל קצה המדרגה התחתונה, ומאוייך הטה מתגברים ועולים עד בואם אל המדרגה העליונה (רמב״ע, אכרך את). — והשתמשו בו גם במליצה הפשוטה: וכל כחות בעלי חיים אם משיגים ואם מניעים והמניעים הם

—[1]) כך הכתיב, והקרי המאות. —[2]) בגמ׳ שם בתוך סגנון ארמי: אמר ר״פ בצדרוייי דיהבי ארבע למאה.

המאויים והם שני מינים אם מניע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מניע לדחות מזיק והוא הכועס (כוזרי ה יב). ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם ממצות וחקים נראה בסדורם כל מאווי לב (שם כ). ואם נזדרזת ובטלת רצונך מפני רצונו ונתעסקת במלאכת שמים והנחת מאויי העולם שאתה מתאווה להם ותשקת להדבק בדרכי השם הקב"ה נותן לך שכר וכו' (ספר מוסר לר"י בן עקנין כ ד).

*מְאֻחָר, — א) ת"ז, שטר מְאֻחָר, שנכתב בו זמן המעשה אחרי הזמן האמתי: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרין כשרים (שבי' י ה), ועי' שטר. — ב) ש"ז, מה שהוא אחורי דבר: ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעותו והזכרון במאחרו והמחשבי בכללו (כוזרי ה יב). כי הזכרון במאוחר המוח וכח המדמה במוקדם המוח (אגר' ר"א בן הרמב"ם, כרם חמד ה). והסוס אעפ"י שאינו נצב הקומה מזגו יותר חם משאר בעל ארבע ולפיכך מוקדמו גבוה ממאוחרו (מדר' החכמה לר"י הכהן, בער בכע"ח). מקצת בעל ארבע יש לו חמשה אצבעות במוקדמיו וארבע במאוחריו (שם). —ג) ביחס להזמן, מה שהוא אחרי דבר: כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם (רלב"ג איוב יט). שהדרכים אשר בהם תגיע הידיעה בדברים המדעיים הם שנים הדרך האחד הוא מן המאוחר אל הקודם ומהמסובב אל סבתו והדרך השני הוא מהסבה אל המסובב ומהקודם אל המאוחר (רי"א, מ"א ג).

א. מְאוּם, —כמו מְאוּמָה: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מְאוּם[1]) (איוב לא ז).

ב. מְאוּם, ש"ז, — כמו מוּם: ילדים אשר אין בהם כל מאום[2]) וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה (דני' א ד).

מְאוּמָה[3]), — מלה, במשמע' דבר מה, יהי מה יֶהִי, etwas; quelque chose; any thing: ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מְאוּמָה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר (במד' כב לח). כי תשה ברעך משאת מְאוּמָה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (דבר' כד י). ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו כי בתולה היא ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מְאוּמָה (ש"ב יג ב). חי יי' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מְאוּמָה[1]) (מ"ב ה כ). —ובתו"מ וספה"א: טול מעות ועלֵה לגם הזה וקח לנו משם מאומה (מד"ר דבר' ב). אמר ליצחק בני רואה אתה מאומה על ההר אמר לו רואה אני על ההר ענן אחד קשור עליו ושאל לנערים ואמר להם רואים אתם מאומה אמרו לו לאו (פסיק' רבתי מ). אך יש צד שהוא ראוי לתת לו בדין מאומה ממה שהניח ראובן (תשו' הגא', הרכבי תקן). כי כאשר אנחנו רואים ממעשי בנין בני אדם הקדמונים מאומה נתמה על יכלתם לעשות כמוהו (חו"ה, הבחינה ה). וכשהוא רואה שאתה מסכים לעשות מאומה ממעשה העבודה יגדיל עליך עגינו ויפחידך ממנו (שם, יחוד המעשה ה). — וכל מְאוּמָה במשמ' זו: וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מְאוּמָה

---

[1]) נמסר שהוא מן י"ח מלין דנסבין א באמצעות תבותא ולא קריין. למערבאי מאום כתי' מום קרי, ולמדנחאי מאומה כתיב מום קרי. אבל, גם לפי הקרי הכונה היא כמו מאומה, רק שהאלף נבלעת.

[2]) כך הכתיב, והקרי מום.

[3]) מלעיל. וכבר העיר ריב"ג ואמר: ואעלם אנ הד'ה אלהא' לע'יר תא'נית' בל הי זאידה מת'ל אלהא' פי נחלה עבר על נפשנו וכו', —ובעבר': ודע כי זו ההא איננה לסימן נקבה אלא נוספת כמו ההא בנחלה עבר על נפשנו. וכן רד"ק: ההא במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל. ע"כ. ולא אמרו הקדמונ' כלום אדות מקור מלה זו, אלא שקבעו לה שרש מיוחד מאם, אבל לא אמרו מה עקר משמ' השרש. והחדשים נחלקו בזה. Simonis ואחריו אולד (Ew. § 104) אמרו כי היא מרכבה מן מה ומה, מה או מה. אך זה רחוק בכלל, וגם המלעיל קשה. אחרים, כמו Olssh. § 133, Bö. § 423, ועוד גם קויץ (Ges. K. § 90 f) גזרוה מן מום במשמ' כתם, נקודה, כמו בצרפת' point, וכמו"כ קניג (Kö. 3, § 80d), רק במשמ' דבר שיש בו מום, ר"ל קל הערך. וכ"ז רחוק ולא ברוח הלשון. ויותר נראה כי זו היא המלה הערב' מהמא a) במשמ' כל דבר שיהיה, ואמר המדקדק הערבי שיבויה כי ההא באה במקום א ועקר המלה היא מאמא, והחלק השני היא המלה מא ובעברית מה, המתחברת למלים אחרות במשמ' איזה דבר שיהיה, וכן גם מה שבחלק השני של מאומה היא זו, כמו דבר מה וכדומה, אלא שהחלק הראשון מְאוּ קשה לבאר (Barth, Pron. § 79). ואולי החלק הראשון בערב' מה נסתעף מן השרש מהה b) שמשמש בערב' במשמ' דבר יפה, קל, נוח, ובעבר' היה שרש מאו במקום מהה. — [1]) כבר העידו בגמ' ירושל' (סנה' פרק חלק) מומה כתיב, וכן רש"י: מומה חסר אלף. וכך במקראות גדולות דפוס ראשון, עפ"י פרוש רש"י. אך רא"ב בנמוקיו לשרשי רד"ק כתב: ואני לא מצאתי כן בכל הספרים וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אלף. ע"כ. ועי' מומה.

a) مهما b) مهه

(ש״ב ג לה).—והשתמשו בה גם כמו בהשם דבר: ויש מקומות שבכל מאומה שהוא שוה עשרה כותבין אותו ט״ו (רה״ג, גוס׳ כתובת אשה).—ועם שלילה, במשמ׳ לא שום דבר, nichts; rien; nothing: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (ברא׳ כב יב). ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה (שם ל לא). ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל (שם לט ו). איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך (שם ט). כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (שם מ טו). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (דבר׳ יג יח). ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה (ש״א יב ד). ויאמר אליהם עד יי׳ בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה (שם ה). ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא (שם כ כו). והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר (שם לט). ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך (שם כא ג). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (שם כה ז). ויאמר אביש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה (שם כט ג). הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה (מ״א יח מג). ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה (ירמ׳ לט י). ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה (קהל׳ ה יג). גם את זה לעמת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (שם ז יד). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה (שם ט ה).—ועם כל: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו (ברא׳ לט כג).—ולפני השלילה: ותצלח עליו רוח יי׳ וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו (שפט׳ יד ו). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו (קהל׳ ה יד).—ולפני שם: קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו (ירמ׳ לט יב). — למאומה: כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). — ובמדרש: ר״א בר כהנא אמר כעצם הזה של מות משעה שאתה מנפצו עוד אינו יפה למאומה ר׳ חלבו אמר כהותל הזה של תמרה משעה שאתה מנערו אינו יפה למאומה (פסיק׳ דר״כ, סוכה). — והשתמשו בה במשמ׳ מעט: ואם את שבעך תקל מאומה, אזי תיטב לעיניך תנומה (רה״ג, ירא הפל).

***מֵאוּן**, מיאון, ש״ז, מ״ר מֵאוּנִים, — שה״פ מן מֵאֵן, בפרט מֵאוּן של אשה, שנשאת לבעל בקטנותה על דעת אבותיה ואח״כ בשגדלה יכולה היא למאן, לומר אינני רוצה בבעלי זה ואינה צריכה הימנו גט: זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו (יבמ׳ יג ד). כל מקום שיש מיאון אין חליצה וכל מקום שיש חליצה אין מיאון (חול׳ א ז). מצא אגרות שום אגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין (ב״מ א ח). החליצה והמאונין (נעשות) בשלשה (דיינים) נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה׳ א ג). כיצד מיאון אי איפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקידשוני אימא או אחי וכו׳ אורחין מסובין בפניו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (תוספתא יבמ׳ יג א). עברה ומיאנה מן הנישואין על דברי ב״ש מיאוניה מיאונין (ירוש׳ שם יג יג ג). אפילו לא נכנסה אלא ליטול חפץ מן החנווני ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין מיאון גדול מזה (שם). ברת מן שלש והידבק בשלש הידבק בחליצה ובהיתר נדרים ובהבאת שלום וברח מן המיאונין ומלהיות ערב ומלהיות בעל פקדון (שם). עד שתגדיל ותאמר רוצה אני במיאונים הראשונים (בבלי שם קז:).

***מֵאוּס**, ש״ז,—שה״פ מן מָאַס: במוקצה מחמת מיאוס (שבת קנז.).—ומצוי בסהמ״א: נכנס איש כבד לבקר חולה ויאמר אליו תכירני אמר החולה ומי לא יכיר מאוסך וכבדותך (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זבדה 23).

מָאוֹר, ש״ז, מ״ר *מְאֹרוֹת, ״מְאוֹרִים, סמי׳ מְאוֹרֵי, — א) עצם האור, Licht; lumière; light: ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד (שמות כז כ). ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור (שם לה יד).—ובתו״מ: ב״ש אומרים שברא מאור האש וב״ה אומרים בורא מאורי האש (ברכ׳ ח ה). כל שלא ראה מאורות מימיו אינו פורס על שמע (מגי׳ ד ו). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים (תוספתא ברכ׳ ו-ה ו). אמרו להם ב״ה לב״ש הרבה מאורות יש באור (גמ׳ שם נב:). — ב) גוף מאיר, כמו השמש, הירח, הכוכבים, וכדומ׳, Lichtkörper; corps lumineux; lightening corps: ויאמר אלהים יהי מְאֹרֹת ברקיע

השמים להבדיל בין יום ובין הלילה וכו׳ והיו לְמְאֹרֹת ברקיע השמים להאיר על הארץ וכו׳ ויעש אלהים את שני הַמְּאֹרֹת הגדלים את הַמָּאוֹר הגדל לממשלת היום ואת הַמָּאוֹר הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (בראש׳ א יד-יז). כל מְאוֹרֵי אור בשמים אקדירם עליך ונתתי חשך על ארצך (יחזק׳ לב ח). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מָאוֹר ושמש (תהל׳ עד יו). — ובתו"מ: מפני ארבעה דברים המאורות לוקין (תוספתא סוכ׳ ב ס). הן הן מאורות שנבראו ביום א׳ ולא נתלו עד יום ד׳ (חגי׳ יב.). כל זמן שמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל (סוכ׳ כט.). אעפ"י שנתקללו המאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת (מד"ר בראש׳ יב). — ואמר המשורר: והן המאורים בך סובבים ועומדים בפיך וכדברך, דברך יחכו גדודי זבול ואור המאורים באוצרך (ר"י הלוי, מאור׳ לב"ע, ימין עוז). — ג) בהשאלה, מְאוֹר עינים: מְאוֹר עינים ישמח לב (משלי יס ל). — ובתו"מ: כהן הסומא באחד מעיניו או שכהה מאור עיניו (נגע׳ ב ג). כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו (מכי׳ משפט׳ כ). זו מאור עיניו של אדם שהולך אחר הבכי (שבת קנא:). שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין מאור עיניו של אדם (יומ׳ פג:). פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם (תענ׳ י:). ואין אומרין שמא מאור עיניהם של ראשונים רב ורואין מרחוק יתר מכל אדם (רמב"ם, עדות יט א). — ובהשאלה, כנוי להשכל והדעת: מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). — *מָאוֹר עֵינַיִם, כנוי במשמ׳ נגודית לעִוֵּר: (יש ת"ח אחד כאן) ומאור עינים הוא (חגי׳ ה:). — ומצוי בסהמ"א: מאור עינים מותר לירד לפני התיבה ולפרס על שמע (תוס׳ הגה׳, שערי תשו׳ רמה). שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר (רש"י יומ׳ נג:). — ומ"ר מאורי עינים: רב יוסף ורב ששת מאורי עינים היו (רש"י פסח׳ קטז:). — מְאוֹר הַפָּנִים, האור הנאצל מהפנים: שת עונתינו לנגדך עלמנו לִמְאוֹר פניך (תהל׳ צ ח). — ובמשמ׳ סבר פנים, רצון, הפך מזעף, ואמר המשורר: בהפילך מאור פנים במשאל אזי תקל ותרד מגדולה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב נב). — *ובהשאלה לדבר רוחני, מאור תורה וכדומ׳: שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו המאור[1]) שבה היה מקרבן אצלי (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזהר הרקיע (ברכ׳ יז.). — ד) *מקום שדרך בו יכנס האור, כעין ארבה קטנה בגג וכדומה[1]), Lichtloch, jour; light-hole: העושה מאור בתחלה שיעורו מלא מקדח גדול של לשכה שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל׳ יג א). פוקקין את המאור (שבת כד ה). ומאור שלא נעשה בידי אדם (כלים יז יב). מאור שהתחיל לסותמו ולא הספיק לגומרו מפני שלא היה לו טיט (רמב"ם, טומא׳ מת יד ג).

מְאוּרָה[2]), ש"נ, סמי׳ מְאוּרַת, — חור באדמה וכדומ׳ ששם מסתתר נחש וכדומ׳: ושעשע יונק על חר פתן ועל מְאוּרַת[3]) צפעוני גמול ידו הדה (ישע׳ יא ח). — ואמר המשורר: יצא כל צפעוני מחדרו, וכל נחש מחורו, וכל אפעה מנקרת צורו, וכל עקרב מקירו, וכל שרף ממאורתו, וכל פתן ממעונתו (ר"י חריזי, תחכמ׳ לז). במאורת עכברים חתול זוללת פרצה (משלי יל"ג ב ז).

:מְאוֹרָה, ש"נ, מ"ר מְאוֹרוֹת, — שם לפיוט שקוראים בתפלה בפסקת יוצר המאורות: וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך (ראב"ע קהל׳ ה ט).

***מְאוֹרָע**[4]), ש"ז, מ"ר מְאוֹרָעוֹת, -רָעִים, — שם מפשט, מה שארע, כמו מקרה, Ereigniss; événement; event: שחזרנו על כל המקומות שבתורה ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע (ספרי דבר׳ א). יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). רבי זעירא היה מזכיר בה (בתפלה) מעין המאורע (שם ו י:). בד"א (שצריך להזכיר גבורות גשמים ששים יום) בחוצה לארץ אבל בארץ ישראל הכל לפי הזמן הכל לפי המאורע (שם תענ׳ א סג ד). ימים שיש בהם קרבן מוסף וכו׳ מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בעבודה (שבת כד.). יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן ת"ל כי יקרא במאורע לפניך (חול׳ קלט:). ר׳ יוסי אומר הראשונים על ידי שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו אנו מוציאין

---

[1]) כך צ"ל במקום השאור שבנוסח׳, וכן הגרסה במד"ר איכ׳, פתיח׳. — [1]) פרש ר"ח (שבת קנז:): פירוש מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת הן חסר הן יתר ליכנס ממנו אור ונקרא מאור.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) ת"י: חיזו גילגלי עיני, וכן רסע"ג, וכן קצת החדשים. אך יותר נראה דעת מנחם, ריב"ג, רש"י ורד"ק שפרשו במשמ׳ ח״ר, אעפ"י שלא נתברר מקורו. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות.

[4]) מן ארע, עי"ש.

לשם אבותינו (מד"ר בראש׳ לז). אמר לו (יוסף לבנימין מה שמם של בניך אמר לו היה לי אח אחד) והיו מעשיו נאים ונעימים ונשבה ממני והוצאתי להם שמות לשם המאורע שלו (שם לד). דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לענין המאורע (שם שמות א).—ובסהמ"א: לבבי מאורעיו בזכרו ומבחניו, ודתי תלאותיו אשר זה מזומניו (כתב רה"ג לר"א בן עטא, JQR, NS, I, 2, 239).—ואמר המשורר: וכל עת הוא (האדם) מזומן לתלאות חולפות ובאות ובכל שעות מאורעות (רשב"ג, כתר מלכות). ועתה ספר מדותיה (של הנסיעה) הטובות כאשר ספרת מדותיה הרעות וזכור נעימותיה כאשר זכרת המאורעות (ר"י חריזי, תחכמ׳ כו). זה ישאל על יגונו, וזה ידרוש על מאורעות זמנו, וזה יחקור על מזל בנו (שם כב). — ובמליצה הפשוטה: ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות אהרן ומשה (ראב"ע במד׳ כ ב). שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעים שיארעו בגופות והגויות (רמב"ם, יסודי התורה א ז). אין ראוי למלך להודיע כל המאורעים הבאים עליו לרופא (ר"י חריזי, הנהגה מבוכחת). כי במה מאורעות יחשוב האדם שהוא טוב והוא רע באמת (גלי הינון ה). ויעקב אבינו ע"ה שהוצרך לברוח מפני עשו אחיו והמאורעות שארעו לו עם לבן הארמי (שם יב). שהיה טוען שאבד באותן מאורעים שאינו חייב לשלם (סמ"ג מ"ע, סי׳ פב).

מֹאזְנַיִם[1], מ׳אזְנֵי,—א) כלי משקל, שעקרו הוא קנה ארוך תלוי באמצעו ובשני קצותיו תלויות כפות שבאחת מהן יושם הדבר הנשקל ובהשנית אבן המשקל, Wage; balance: מ׳אזְנֵי צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לו). להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מ׳אזְנֵי מרמה (עמוס ח ה). כנען בידו מ׳אזְנֵי מרמה לעשק אהב (הוש׳ יב ח). האזכה בְּמ׳אזְנֵי רשע ובכים אבני מרמה (מיכ׳ ו יא). ואשקל הכסף בְּמ׳אזְנָיִם (ירמ׳ לב י). הן גוים כמר מדלי וכשחק מ׳אזְנַיִם נחשבו (ישע׳ מ טו). מ׳אזְנֵי מרמה תועבת יי׳ ואבן שלמה רצונו (משלי יא א). תועבת יי׳ אבן ואבן ומ׳אזְנֵי מרמה לא טוב (שם כ כג).—ובמליצה: מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות בְּמ׳אזְנָיִם (ישע׳ מ יב). לו שקול ישקל כעשי והיתי בְּמ׳אזְנַיִם ישאו יחד (איוב ו ב). ישקלני בְּמ׳אזְנֵי צדק וידע אלוה תמתי (שם לא ו). פלס ומ׳אזְנֵי משפט ליי׳ מעשהו כל אבני כים (משלי טז יא).—ובתו"מ: חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל (ב"ב ה י). קנה מאזנים של סרוקות (כלים יב ב). חוט מאזנים של חנונים של בעלי בתים טפח (שם כט ה). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (שם ו). אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור"א בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם (אבות ב ח). — ב) *מזל מאזנים[1], קבוץ כוכבים, Sternbild Wage; constell. balance: ואחריו (של מזל אריה) מה אתה בורא בתולה וכו׳ ואחריו מה אתה בורא מאזנים וכו׳ ואחריו מה אתה בורא עקרב (פסיק׳ רבתי כ). וכלם משרתים לי"ב מזלות וכו׳ ואלו הן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (פדר"א ו).—ובסהמ"א: ואנו מוצאים ברקיע ארבע נקודות שהן ראויות לחקור מהן על הענין הזה שתי נקודות אשר בהן ישתוו היום והלילה בכל העולם והם ראש טלה וראש מאזנים (ר"א בר"ח, העבור ג א). המקום הפונה ללכת השמש בחנות טלה ומאזנים (מכת׳ ר"ת בפרוט למלך הכוזר׳). גלגל חמה וכו׳ ושנים עשר מזלות קבועין בו וזה סדרן טלה וכו׳ בתולה מאזנים עקרב קשת (רש"י ר"ה יא:). נמצא ראש טלה וראש מאזנים מסבב על הקו השוה (רמב"ם, קדוה"ת יט ה). ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח טלה או מאזנים שראשיהם על השווי (מלמ׳ התלמיד׳, כוא). ובהגיע מרכז החמה לחנות נוכח ראש מזל מאזנים אז יגיע היום פעם שנית להיותו שוה ללילה הסמוך לו אחר שהיה גדול ממנו (יסו"ע לר"י ישראלי כה:). — וזמנו בחדש תשרי: מוחל להם הקב"ה במזל מאזנים בחדש תשרי (מד"ר במד׳ יו). בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה חדש תשרי (שם ויקר׳ כט). — ואמר הפיטן: סבב מאזנים ובקש תחנה כי נכרע לנו כף מות מחיים עקרב לבש פחד ורעדה כי בעקרבים יסרונו צרינו (ליל ת"ב, אז בחטאינו).—ופעולתו על הנולד בזמן שמושו: מאזנים ממזלות האויר זכר ממזלות היום וכו׳ והכלל שהנולד במזל הזה מבני אדם יהיו אבריו ישרים ומדברו נאוה והוא איש דעת ומוסר וכו׳ ואוהב נשים ואוהב ציד (ראב"ע, ראש׳ חכמה ב). מאזנים נותן ג"ב פנים יפים וכו׳ ונותן אהבת נשים (תולד׳ אדם ג מב, כ"י

---

[1]) בערב׳ מיזאנ a).

a) ميزان

—[1]) כך גם בערב׳.

כריע"מ).—והוא מזל הרות: וידוע כי מזל הרוח הוא מאזנים ומזל המים הוא עקרב (ר׳ בחיי, ברא׳). —ג) במלאכת השיר, כמו "משקל: ועניגים יקרים מפנינים ובבני שיר במאזני שיר שקולים, ואם השיר עקרה מלהוליד כמותן ואבות השיר שכולים (ר"ש הנגיד, הלי תעש). — ד) "בחינה בחשבון אם הוא נכון ומדויק: ובחן באחרונה במאזנים וככה תעשה חשוב כל חשבון שתמצא בטור העליון באיזו מעלה שיהיה כאילו הם אחדים וחברם והוצא המחובר ט׳ ט׳ אם יותר מט׳ או פחות ממנו כתוב אותו לבדו והוא מאזני הטור העליון ככה תעשה למאזני הטור השפל עד שתדע כמה המאזנים שלו וכפול מאזני הטור העליון על מאזני הטור השפל (ראב"ע, ספ׳ המספר ז). השער הז׳ שער השרשים המרובעים וכל המאזנים שלהם כי רבים הם (שם, הקדמ׳). המאזנים ידוע כי שלשים מגזרת שלשה כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון אי"ק בכ"ר שילמדו הנערים בספרים (הוא, ספר העבור). והמאזנים אשר בו יאמן זה המין הנה כבר כתבו הראשונים על זה שני מינים האחד על דרך התשיעיות והאחד על דרך השביעיות (ר"א מזרחי, חכמ׳ המספר א א).—ואמר המליץ: ומאזנים בכפל גם בחלוק בהשוותם בתשעה או ביותרים (כתי הנפש והלתבים ז).— ובחכמת הכוכבים: מאזני חנוך לעולם במולד אדם מקום הלבנה היא המעלה הצומחת וכו׳ והחכמים הבאים אחרי חנוך הודו לו באלו המאזנים וכו׳ (ראב"ע, ספר המולדות, כ"י פריז).

∵בֵּעַט.-כף, כפות.-∵לשון.-*מחוק.-*מתן, ∵מתנה, חבל שכף המאזנים תלויה בו. — *נפש. — *קָנֶה.- שֶׁקֶל וכו׳, עי׳ שֶׁקֶל.

∵**מַאֲחָזָה**, ש"נ, מ"ר מַאֲחָזוֹת,—מקום שדבר נאחז בו: חמש אמות אמה יותר משלפנים לצלעות כי לא היה לו מאחזות ותפיסות להיסמך לאחר בקיר אשר לבית הצלעות (ר"א מבלגנצי, פי׳ יחזק׳ מא ט).

∵**מַאְיְלָה**[1], ש"נ, — שם אחד הטעמים מהמשרתים: מַאיְלָה צורתו קו משוך מתחת התיבה קרוב לתחלתה משמאל לימין כצורת הטרחא (מקנה אברהם, שער בטעמים). סוף פסוק משרתו לפניו מאריך לעולם מלבד ה׳ מקומות שמשרתו מַאיְלָא (שם).

*מְאִיסָה, ש"נ,— שה"פ מן מָאַס: מה ביניהן מאיסה (ירוש׳ מע"ש ב נג:). ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושביתה (מד"ר איכ׳, למה נגלת). —ובספהמ"א: ואל תקוץ בתוכחתו ענין מאיסה המה (מנחם, מחבר׳ קן ז). ענין המלות האלה (זעם וזעומה) המאיסה (הפרש׳ לריב"ג, ברש ועם).

∵**מְאִיסוּת**, ש"נ,—סגולת המאוס: יוצאה אשה במוך שבאזנה וכו׳ ובמוך שהתקינה לנדתה ואע"פ שאינו קשור ואפילו עשתה לו בית יד שאם נפל אינה מביאה אותו מפני מאיסותו (רמב"ם, שבת יט יא).

∵**מְאִית**, ש"נ, מ"ר מְאִיּוֹת,—בחשבון, מדרגה של המאה: אבל החשבון אינו אלא שלש שורות אחדיות עד ט׳ עשיריות עד צ׳ ומאיות עד ק׳ (ר"י ברצלוני, פי׳ יציר׳ 145). החלק הראשון מן הא׳ עד הט׳ הוא חלק האחדים השני מן היו"ד עד הצדי׳ חלק העשיריות וחלק השלישי חלק המאיות והוא קרשת וכו׳ (רא"ב, מסרת המסר׳, הקדמ׳ ג).

∵**מָאַךְ**[1],—קל לא נמצא.

—הפע׳, "הֶמְאִיךְ,—הגפיל: והוצרך הלל להמאיך את נפשו ולכפוף את עצ-ו כדי שיצאו הדברים (תנו׳ הגה׳, הרכבי רג). צריך הדזן להמאיך קולו ולא להגביה קולו בקול הקורא (תניא, קריאת התורה).—ואמר הפיטן: בחדש החמישי נותק אזור כחי להמאיכו, בתשעה לחדש נגרתי כגורן עת הד יכו (קינ׳ ת"ב, כחדש החמשי).

מַאֲכָל, ש"ז, מַאֲכַל, מַאֲכָלְךָ, מַאֲכָלוֹ, מַאֲכָלָהּ, מַאֲכַלְכֶם, —דבר שאוכלים אותו, מָזוֹן, Speise; nourriture; food: ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש׳ ב ט). ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה (שם ו כא). ובסל העליון מכל מַאֲכַל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ (דבר׳ כח כו). מהאכל יצא מַאֲכָל ומעז יצא מתוק (שפט׳ יד יד). והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה (יחזק׳ מז יב). כי בהמה שמן חלקו ומַאֲכָלוֹ בראה (חבק׳ א יו). אם אתן את דגנך עוד מַאֲכָל לאיביך (ישע׳ סב ח). ומַאֲכָלְךָ אשר תאכלנו במשקול עשרים שקל ליום (יחזק׳ ד י). ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מַאֲכָל

---

[1]) המלה הערב׳ מַאִלָה a), נטייה, ובהורית הקורא נקרא נטויה.

a) مَايِلَة

---

[1]) כמו מוך, עי"ש. וכן בתרגום: והיום רד (שפט׳ יט יא) יומא מאך, אשפיל (ישע׳ יג יא) אמאיך.

(חגי ב יב). ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים (עזר׳ ג ז). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהל׳ עט ב). תכין (הנמלה) בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ח). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב לג כ). ירא אני את אדני המלך אשר מנה את מאכלכם ואת משתיכם (דני׳ א י). מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבלים וצמקים (דהי״א יב מ). ואצרות מאכל ושמן ויין (דהי״ב יא יא).—עץ מאכל, שנושא פרי יפה לאכילה: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו (ויקר׳ יט כג). רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת (דבר׳ כ כ). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק׳ מז יב). כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב (נחמ׳ ט כה).—צאן מאכל, ששוחטים לאכילה: תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו (תהל׳ מד יב).—מאכל השלחן, מה שמביאים להשלחן: ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו (מ״א י ד-ה).—ובתו״מ: ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו (שבת כ ה). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (מד״ר שה״ש, סמכוני).—ובמשמ׳ זמן אכילה: שעה ראשונה (ביום) מאכל לודים שנייה מאכל ליסטין שלישית מאכל יורשין רביעית מאכל פועלין חמישית מאכל תלמידי חכמים ששית מאכל כל אדם (פסח׳ יב:).—ועי׳ אכילה, ועי׳ מטעם.

מאכלי, ת״ז, לנק׳ מאכליית,—של מאכל: קדחת יום מאכליית ומזוניית (קאנון ד א מג).

מאכלת, ש״נ, מ״ר מאכלות,—סכין לשחט בה, לחתך בה בשר: ויקח בידו את האש ואת המאכלת (בראש׳ כב ו). וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו (שם י). ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה (שפט׳ יט כט). — ובמליצה: דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו (משלי ל יד).

מאכלת, ש״נ,—א) שם המפשט, כמו אכילה, ובמליצה מאכלת אש: והיתה לשרפה מאכלת אש (ישע׳ ט ד). ויהי העם במאכלת אש (שם יח). — ב) *כנה על גוף בע״ח: הרגה (האשה שנמצא דם על חלוקה) מאכולת הרי זו תולה (הכתם) בה (נדה נח ב). אין הורגין את המאכולת בשבת (תוספתא שבת יו כא). כדם מאכולת של ראש (נדה יט:). ואם היה (הכתם) עגול מהורה שאין זה אלא דם מאכולת שנהרגה תחת הכר (רמב״ם, איסורי ביאה ד יח). — ובאילנות וכדומ׳: כל עץ שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח (מד״ר איכ׳, פתיח׳). שכל עצים שנקצצים בו (בט״ו באב) אין עושין מאכולת (שם).

מאמץ, ש״ז, מ״ר מאמצים, סמי׳ מאמצי,—בהמ״פ מן אמץ, Anstrengung; effort; strength: היערך שועך לא בצר וכל מאמצי כח (איוב לו יט).

מאמר[1], ש״ז, סמי׳ מאמר, מ״ר מאמרות,—א) מה שאמר, שצוה, כמו פקודה, מצוה, Befehl; ordre; edict: כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים (אסת׳ א טו). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (שם ב כ). ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה (שם ט לב).—ב) *דבור היוצא מהפה, Ausspruch; parole: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב״ס גני׳ ג ח).—ובתו״מ: בעשרה מאמרות[2] נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). אפשר המים העליונים תלויים במאמר (מד״ר בראש׳ ד). אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב״ה (שם מד). כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות (שבת סג.).—ובפרט בהלכות אישות, *עשה מאמר באשה, הוציא מפיו הדבור הקבוע של נשואים: עשה בה (ביבמה) מאמר ומת שנייה חולצת ולא מתייבמת (יבמ׳ ב א). אי זו היא מאמר ביבמה הרי את מקודשת לי בכסף ובשוה כסף (ירוש׳ שם ב ג ג). מדברי סופרים שלא יבא היבם על יבמתו עד שיקדש אותה בפני שני עדים בפרוטה או בש״פ וזהו הנקרא מאמר (רמב״ם, יבום וחליצה ב א).—ג) בלשון המחקרית, "מאמר העצם, המקרה וכו׳: ואמנם החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות והם במאמר העצם ובמאמר הכמה ובמאמר האיכות

---

[1]) בערב׳ אמר a).—[2]) עשר פעמים ויאמר שבמעשה בראשית.

a) أمر

ובמאמר האנה (מנחם גילני לר"ד הכבלי, לקו"ק 49). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות יוד מינים וכו' ואלו יוד הסוגים העליונים אשר יקראום **מאמרות** (מלות הגיון י). כי המקרה המשיג לעצם חלקוהו החכמים לט' חלקים מקרים ואמרו שהם עשרה **מאמרות** עצם ותשעה מקרים (לוח חן, פרק י). דע **שהמאמרים** או התארים היותר אמתיים על האל ית' וית' אמנם הם השלילות (המונה רמה ו ג). ואם הנפש נעה בעת שתניע אם כן התנועעה באחד **ממאמרות** הארבע (בעל הבמים יח). שאינו בטל שיכנס דבר מה בשני **מאמרים** מצדדים מתחלפים כי הנה אברהם ויצחק הם **ממאמר** העצם במהותם **וממאמר** המצטרף בערך האביות והבניות המתהפך בהם (ר"י אברבנאל, צורת היסודות).—ד) בהגיון, "דבור מרכב מחלקים, Satz; proposition: **והמאמר** הוא דבור מורכב מורה על כלל ענין וחלקו מורה בעצמות על חלק זה הענין (כל מלאכ' הגיון, מלילה). לפי שהוא מבואר בעצמו כי **המאמר** המורכב ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר (רמב"ת, דרכי נעם ז.).—ה) "מחקר על ענין מהענינים, Abhandlung; étude; study: **המאמר** הזה ענייננו הראשון לבאר ענייני שמות באו בספרי הנבואה וכו' ואין הכונה **במאמר** הזה להבינם כולם להמון וכו' כי ענין **המאמר** הזה כלו וכל מה שהוא ממינו הוא חכמת התורה על האמת וכו' ולזה נקרא **המאמר** הזה מורה הנבוכים ואיני אומר כי **המאמר** הזה דוחה כל ספק למי שיבינהו (פתיח' מו"נ). בכמה מקומות מן **המאמר** הנכבד מורה הנבוכים (לוח חן, פרק ה). ור' ידעיה הפניני **במאמרו** בחינות עולם (רי"א, בפט' ו). אחר כן באו אנשים מתלמידיו והחזיקו את ידו וכתבו **מאמרים** אשר בהם נתנו לאלהי ישראל כבוד (יוסף ב"ט, כבוד אלהים יח).—ו) "חלק אחד מספר, מחבור, מאמר א', מאמר ב' וכדומה: והנה חלקי זה הספר הם ששה הראשון הוא **המאמר** בהשארות הנפש והשני הוא בהודעת העתידות וכו' והששי הוא **מאמר** בחדוש העולם וכללנו בו **המאמר** באותות ומופתים (רלב"ג, סוף הקד' מלחמ' ה'). וכל זה יתבאר מענינם בעקר החמשי מזה **המאמר** (המונה רמה ו א).—ז) "בספרות החדשה, מאמר בעתון וכדומ', ענין, שאלה שהכותב נושא ונותן בו בעתון או קבץ, Aufsatz; article: הודעתני כי רבה שמחתך בראותך **מאמרי** הקלים והדלים בלשון אשכנז נרפסים וכו' הלא אין **במאמרי** ההמה כל דבר חפץ וכו' הסתרתי ממך עד כה את שלחי **מאמרים** בלשון אשכנז להדו"ר פ' וכו' שלחתי לפני ירחים רבים **מאמר** גדול בל"א מדבר משפט ספר מ"פ לידידנו ק' שולמאן והוא לא הדפיסו (אגר' יל"ג א יג). הנני ממהר להודיעך כי **מאמרך** האחרון נדפס בהחוברת (בס ב רכג).

מאן[1], ממנו מאן, מאן, *מאונ.

מאן,—קל לא נמצא.

—פע', מאן, מאנה, מאנת, מאנת, מאן, מאנו, מאנתם, תמאן, ימאן, תמאנו, תמאנו, ימאנו, — א) פ"ע, מאן לעשות דבר, לא רצה לעשותו, ולא שמע למי שאמר לו לעשות, sich weigern; refuser; to refuse: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם (בראש' לז לה). ויאמר יי' אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם (שמות ז יד). ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו (שם ד כג). עד מתי מאנת לענת מפני (שם י ג). עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי (שם יו כח). אם מאן ימאן אביה לתתה לו (שם כב יו). וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו (במד' כ כא). לכו אל ארצכם כי מאן יי' לתתי להלך עמכם וכו' ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו (שם כב יג-יד). ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דבר' כה ז). וימאנו העם לשמע בקול שמואל (ש"א ח יט). ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי וכו' וימאן לסור (ש"ב ב כב-כג). ותקח את המשרת ותצק לפניו וימאן לאכול (שם יג ט). ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' הכיני נא וימאן האיש להכתו (מ"א כ לה). קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף (שם כא יה). ויפצר בו לקחת וימאן (מ"ב ה יו). כי מאנו לשוב (הוש' יא ה). ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמ' ג ג). הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (שם ה ג). שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי (שם יא י). והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יי' צבאות שתו תשתו (שם כה כח). קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה (שם לא יד). וכל שביהם התזיקו בם מאנו שלחם (שם נ לג). וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכר' ז יא). וימאנו לשמע ולא זכרו נפלאתיך אשר עשית עמהם (נחמ' ט יז). מאנה הנחם נפשי (תהל' עז ג). לא שמרו

[1] רק בעבר', ואולי הוא מרום מן מנע, בהמתקת העין לאלף.

ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת (שם עח י). שד רשעים יגורם כי מאנו לעשות משפט (משלי כא ז). מאנה לנגוע נפשי (איוב ו ז).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמ' יה יח). תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (משלי כא כה). — ובהחלט, בלי פעל אחריו, מאן פלוני, התנגד, לא רצה לשמע ולעשות מה שאמרו לו: ותאמר שכבה עמי וימאן (בראש' לט ז-ח). ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול וכו' וימאן ויאמר לא אכל (ש"א כח כב-כג). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע' א יט-כ). יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א כד).—ובתו"מ, בפרט בענין מאון אשה בבעלה שנשאה לו בילדותה: וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת (יבמ' א ב). איזו היא קטנה שצריכה למאן כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה (שם יג ב). הממאנת באיש הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (שם ד). מת בעלה של גדולה ר"א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בן ר"ג אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל (שם ז). תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן (נדה ו יא). וכל שיכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתיבמת (תוספתא יבמ' א ב). הממאנת באיש אין לה כתובה (שם יג ג). כלתו של ר' ישמעאל מיאנה ובנה על כתיפה (ירוש' שם יג ג). שאפילו בנה מורכב לה על כתפה ממאנת והולכת לה (בבלי שם ק:). ביום פלוני מיאנה פלונית בת פלוני (שם קח.). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (שם קה:). או שתמאן ותגדל ותיארס או שתמאן ותנשא לאלתר (שם קז:). והקטנה הממאנת כיון שגדלה שעה אחת ולא מיאנה שוב אינה יכולה למאן ואינה ממאנת אלא בקטנותה בבדיקה (ר"י ברצלוני, הסטר' יד).— ב) *פ"י, מאן את פלונית, אמר לה שתמאן, האיץ בה שתעשה זאת: ר' יהודה בן בבא העיד חמשה דברים שממאנין את הקטנות ושמשיאין את האשה על פי עד אחד וכו' (עדי' ו א).—ומאן לה, עשה מעשה מאון בשבילה: מעשה באשתו של פישון הגמל שמיאנו לה חכמים שלא בפניה (ירוש' יבמ' יג יג ג).

מֵאֵן, ת"ז, מ"ר מאנים,— שאינו רוצה: ואם מאן[1] אתה לשלח (את העם) הנה אנכי נגף את כל גבולך (שמות ז כז). ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יי' וכו' (ירמ' לח כא).

[1]) כמו מהר, שבח (ריב"ג ורד"ק).

מָאֵן[1]), ת"ז, מ"ר מאנים,—כמו הקודם: העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי (ירמ' יג י).

מאס[2]), ממנו א. מאס, *מאוס, *מאיסה, *מאס.

א. מָאַס, פ"ע, מאסתי, מאסת, מאסתה, מאסו, מאסנו, מאסתם, מאס, מואס, מאסת, אמאס, תמאס, ימאס, תמאסו, ימאסו, ימאסון, מאוס, מאס, מאסס, מאסתנו, מאסתיך, מאסתיו, מאסתיהו, מאסתים, אמאסך, ימאסך, ימאסם, מאסכם, מאסם, — מאס דבר, היה לו להדבר רגש של לא רצון, של געל נפש, verabscheuen abhorrer; to loathe: יען כי מאסתם את יי' אשר בקרבכם (במד' יא כ). לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר' כו מד). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם (ש"א ח ז). ואתם היום מאסתם את אלהיכם וכו' ותאמרו לו כי מלך תשים עלינו (שם י יט). אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו (שם יו ז). ומאסתי את העיר הזאת אשר בחרתי (מ"ב כג כז). שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתיכם (עמו' ה כא). על מאסם[3]) את תורת יי' וחקיו לא שמרו (שם ב ד). ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים (הוש' ט יז). כי מאסו את תורת יי' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישע' ה כד). כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט (שם ח ו). ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו (שם לא ז). הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (ירמ' ז כט). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך (שם יד יט). שתי המשפחות אשר בחר יי' בהם וימאסם (שם לג כד). כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד (איכ' ה כב). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). יען משפטי לא עשו וחקותי מאסו (יחזק' כ כד). יתיצב על דרך

[1]) קבע רד"ק משקל זה לתאר, והסכימו לזה גם קצת החדשים. לפי דעת ברט, זה בינ' עבר (Barth, NB, § 178).

[2]) גם בארמ'. בערב' מא'ם a) במשמ' כעם וקצף. — [3]) בקצת ספרים מאסם, ובקצתם מאסם. ועי' בטרך בחר הערה לבחרי בדבר קמץ מ מאסם שהוא קמץ רחב לפי עדות כל המדקדקים הקדמונ' שלנו, ולא כדעת החדשים שהוא קמץ חטף.

a) مأس

לא טוב רע לא ימאס (תהל׳ לו ה). כי אלהים מאסם (שם נג ו). אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (שם קיח כב). ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך (שם פט לט). מוסר יי׳ בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג יא). פורע מוסר מואס נפשו (שם יה לב). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס (איוב ה יז). מאסתי לא לעלם אחיה (שם ז יו). הן אל לא ימאס תם (שם ח כ). תם אני ולא אדע נפשי אמאס חיי (שם ט כא). הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך (שם י ג). אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (שם ל א). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (שם לא יג). — ומאס בדבר כמו״כ: ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם (ויקר׳ כו יה). יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם (שם מג). וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד׳ יד לא). הלא זה העם אשר מאסתה בו (שפט׳ ט לח). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל (מ״ב יז כ). חמאה ודבש יאכל לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (ישע׳ ז יה). יען מאסכם[1]) בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז (שם ל יב). הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות (שם לג יה). כי מאס יי׳ במבטחיך ולא תצליחי להם (ירמ׳ ב לז). לשוא תתיפי מאסו בך עגבים (שם ד ל). על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (שם ו יט). הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת מה להם (שם ח ט). גם אני אמאס בכל זרע ישראל (שם לא לו). כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם (יחזק׳ ה ו). גם עוילים מאסו בי אקומה וידברו בי (איוב יט יח). שמע אלהים ויתעבר וימאס מאד בישראל (תהל׳ עח נט). וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר (שם סז). וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו (שם קו כד). —ואמר בן סירא: זה חלק כל בשר מאל ומה תמאס בתורת עליון (כ״ס גני׳ מא ד).—מאס דבר מעשות: יען מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך (ש״א יה כג). כי מאסתה את דבר יי׳ וימאסך יי׳ מהיות מלך על ישראל (שם כו). עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלך על ישראל (שם יו א). ואמאסך[2]) מכהן לי (הוש׳ ד ו). — ובתו״מ: מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים (נדר׳ ג יא). נותן שמן על גבי ראשו ולוחש אינו מאום (ירוש׳ מע״ש ב נג:). אוהב (הסוס) את הזנות וכו׳ ומואס את השינה (פסח׳ קיג:). כיון ששמע ירמיה זה בא לו אצל הקב״ה אמר לו רבון העולם אמת שמאסת את

—[1]) העיד רד״ק ובמו״כ מ״ש כי האלף הוא בקמץ חטף, ועי׳ הערה למעלה בדבר הקמץ של המם.—[2]) הכתיב ואמאסאך.

בנך (מד״ר שמות לא). ישראל היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב״ה (שם). כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים (שם שה״ש, גן נעול). והמאוסין בעיניהם והנבזים בפניהם (דא״ר ב).

—נפע׳, נמאס, נמאס תמאס, ימאס,—שמאסו בו: כסף נמאס קראו להם כי מאס יי׳ בהם (ירמ׳ ו ל). כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי׳ ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך (ישע׳ נד ו). עורי רגע וימאס (איוב ז ה). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי׳ יכבד (תהל׳ יה ד). —ואמר בן סירא: ויש חכם בדברו נמאס ומכל תענוג נבצר (כ״ס גני׳ לז כ). נין נמאס דבר רעים ונכד אוי להם גורי רשע (שם מא ה).—ובתו״מ: וכי מה נשתייר להם שלא נגעלו ולא נמאסו (ספרא בחקותי ח). ההורג כינה בפני חבירו ונמאס בה (חגי׳ ה.). הרק בפני חבירו ונמאס (שם). מה אגוז זה אע״פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס אף ת״ח אע״פ שסרח אין תורתו נמאסת (שם יה:). א״ר פפא תאינה עם נפילתה נמאסת (ב״מ כא:).

—הפע׳, המאיס,—עשהו מאוס: להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם (רד״ק נחום ג ו). חייב הכתוב שתשב עמו בבית בעשותה כל זה בחדש הראשון והכל להמאיסה בעיניו שיהא נכנס ויוצא ומסתכל בה ורואה בניוולה (החינוך, כי תצא). תמאים בעיניו את הלחם (ר״מ אלשיך, איוב לג כ). ובלבד שלא יקנח כדי שלא ימאים ידיו (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ד א). לפי שיש בהם מלמולי זיעה וממאיסין הידים (הלכות או״ח ד כא), לא יסמוך בו קערה שהיא מלאה מרק או דייסא או דבר הממאיסו שמא יפול על הפת וימאיסנו (שם קעא א).

בחל.—געל.—עזב.—*קנט.—תעב.—תפל.

ב.מאם, כמו מסס,—קל לא נמצא.

—נפע׳, נמאס, ימאס, ימאסו,—כמו נמס: ימאסו[1]) כמו מים יתהלכו למו (תהל׳ נח ח).—ואמר המשורר: אשתה ואשתאה ואמהול את עסים בוסי במי עיני אשר נמאסו (רמב״ע, דיואן קכה, כ״י בודל׳). עיני ענגים בבכי נמאסו, עד עקבי גן ההדם נחמסו (שם). ימאסו דברי חכמים לכסיל רק יאהב תבל וידרוש כל יקר, ימאסו ימיו כמו מים ושת לשאול ולא בזבול עליותיו יקר (ר״י חריזי, תחכמ׳ לג).

*מאם, ש״ז, — שסמ״פ מן מאם: מצינו שויתר הקב״ה על ע״ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא

[1]) הסכימו הקדמונים והחדשים שהוא ימסו.

ויתר על מאסה של תורה (מד״ר איכ׳, פתיח׳).

מַאֲפֶה, ש״ז, סמי׳ מַאֲפֵה,—שה״פ מן אפה: וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן (ויקר׳ ב ד).—ובמשנ׳: האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופת ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים ר״י אומר אם רצה יביא מאפה כופת (ואם אמר) הרי עלי מנחת מאפה לא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין (מנח׳ ה ט). אפילו מאפה סאה והיא פרוסה אין מערבין בה (ערוב׳ ז י).

°מַאֲפָה, ש״נ,—כלי שאופים בו: וסתום את פה הסיר (שבו הנתש) ושים בתנור או במאפה עד היבשל הנחש היטב (אסף 170, כ״י מינכן).

מַאֲפֵל[1], ש״ז, — חשך, אפלה: ויצעקו אל יי׳ וישם מאפל[2] ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו (יהוש׳ כד ז).—ואמר המשורר: כי הון אנוש ידמה לאור יומם חיש יחליפו מאפל הליל (כ״י חריזי, הענק ג׳ טו).—ובהשאלה °מאפל בעינים, שכהו ואינן רואות: להטיף בתוך העין טיפה או שתים יטהר את הלובן ויאיר את המאפל ואת העמומה אף האדים (אסף 49, כ״י מינכן). — °ולשחרות השערות: ויחשפו (הבנות ההולכות נטויות גרון) שובל וערו מאפל שער לכסות את מאור אפים (רמב״ע, ענות אבר, כ״י בודל׳).—והחטאים: בלב תרד ומורשיו רוהים, במאפל זדונים אורי סליחתי נוגהים (הות, בתל׳ יוה״כ, אקוס להודות).—ומ״ר °מאפלים: מלך בארמון לבדו יושב בתוך מאפלים, נפרד בלי אח ולא בן גבור יגבר חילים (רהב״ע, אחוד לבנים).

א. **מַאְפֵּלְיָה**[3], ש״נ,—מקום שאין בו מים, wasserloser Platz; place sans eau; place without water: המדבר הייתי לישראל אם ארץ מַאְפֵּלְיָה[4] מרוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך (ירמ׳ ב לא).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) יש מפקפקים באמתות מלה זו וסברים כי המם היא כפל כמם של סוף המלה וישם שלפניה.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) למדנחאי מאפל-יה בתרי מלין. והעיד רד״ק: יש ספרים שנקודה מאפליה המם בפתח והאלף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המם בשוא והאלף בפתח וההא דגושה. ע״כ. ועי׳ לקמן עדותו של ריב״ג על דגישות הפא. ובמשמ׳ השם, הנה ת״י: חורבא. ורוב הקדמונ׳ והחדשים פרשו שם זה במשמ׳ אפלה, ואמרו כי הוא מרכב מן מאפל ומן יה, כמו שלהבתיה. אמר ריב״ג: וקד זאדוא עליה אשם אללה ללתעט׳ים ואלתשפע עלי עאדתהם פי אלאשמא פקאלוא אם ארץ

ב. **°מַאְפֵּלְיָה**, ש״נ,— חשך ואפלה, ובהשאלה קבר: וכל איש לא יהי נספד כפי שניו אשר חיה, ולא עשרו יהי נזכר ביום יובא במאפליה, לפי שכלו יהולל איש ומפעליו בפרהסיא (ר״ש הנגיד, הכמות).

°מָאָק[1], ש״ז, מ״ר מְאָקִים,—קצה העין שאצל האף: ואם לא יספיק מה שיעשה הקוה מן המאק ומעורקי המצח (קאנון ג ג א ז). ושני עורקי המאקין הם קצות העינים הדבקים עם החוטם (שם א ד כ).

מאפליה אלא אנהם שדוא אלפא וכאנת פי מאפל ח׳פיפה, ע״כ,—ובעבר׳: וכבר הוסיפו עליו (על השם מאפל) שם אלהים להגדלה ולהפלגה כמנהגם בשמות ואמרו אם ארץ מאפליה אלא שדגשו (במאפליה) הפא והיתה במאפל רפה. ופרש ארץ מאפליה ארץ אפלה, חשכה, שאינם יודעים ללכת בה. וכן רש״י: מאפליה לשון חשך. וכן רד״ק: וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרב השלהבת. ע״כ. אבל כבר העירו קצת החדשים על דחק ההרכבה עם יה במשמ׳ רבוי החשך, עי׳ הערה לערך יה. ומלבד זה יש מפקפקים בעצם מציאות השם מאפל, עי׳ הערה לזה הערך. ולכן נראה כי העקר כדעת ת״י שהובא למעלה, שתרגם חורבא, וכונתו יבשות, כמו ח׳רב בעברי׳, וכמו מתיבש מן חורבא (ת״י תהל׳ ל ז), ושרש השם מאפליה הוא בערב׳ פלו a), והשם פלאה b), שהוא מדבר שאין בו מים: ואלפלאה אלמפאזה ואלפלאה אלקפר מנ אלארצ׳ לאנהא פלית ענ כל ח׳יר אי פטמת ועזלת וקיל הי אלתי לא מא׳ פיה פאקלהא ללאבל רבע ואקלהא ללחמר ואלע׳נם ע׳ב וכו׳ וקיל הי אלצחרא אלואשעה וכו׳ ואפלי אלקום אד׳א צארוא אלי פלאה קאל אלאזהרי ושמעת אלערב תקול נזל בנו פלאנ עלי מא כד׳א והם יפתלונ אלפלאה מנ נאחיא כד׳א אי ירעונ באל אלבלד וירדונ אלמא מנ תלב אלג׳הה (לסאן אלערב). ובעבר׳: ואלפלאה (בערבית) היא מה שקוראים (בערב׳) מפאזה (שהוא מדבר שמם) ומה שקוראים (בערב׳) קפר (שהוא ישימון בלי מים) וקוראים לה פלאה על שם שהיא שלולה מן כל דבר (בערבית משמש הפעל פלו גם במשמ׳ גמל את הילד משדי אמו) ויש אומרים הוא מדבר שאין בו מים והפחות לגמל (שיוכל לשתות) פעם בארבעה ימים ולחמור וצאן פעם ביומים, וי״א שהוא מדבר רחב ידים, ואמרים אפלי אלקום כשהלכו (האנשים) להמדבר, ואמר אלאזהרי: שמעתי הערבים יאמרו ירדו בני פלוני אלי מים במקום פלוני והם יפתלון אלפלאה ממקום פלוני, ור״ל ירעו עשב הארץ וירדו (ילכו הנה והנה לבקש) מים מאלה המקומות — ובמשמ׳ זו אמר גם ירמיהו כאן: האם אני ארץ מאפליה, שאין בה מים, מדוע אמר עמי רדנו, ר״ל הלכנו לחפש מים, עי׳ ערך רוד, ולא נבוא עוד אליך.

[1]) בערב׳ מא׳ק c).

a) فلو b) فلاة c) ماق

מאר[1], ממנו מאר.

מאר[2],—קל לא נמצא.

—הפע׳, ממאיר, ממארת,—המאיר הסלון, נתחב והעמיק לתוך הגוף וכדומה, eindringen (v. ein. Dorne) : pénétrer (épine); pierce (a pine) : ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר[3]) וקוץ מכאב מכל סביבתם (יחזק׳ כח כד).—והצרעת וכדומ׳, צרעת ממארת, מתעמקת בתוך הגוף ומשחתת אותו, bösartig; malin; malignant, וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה צרעת ממארת[3]) הנגע טמא הוא (ויקר׳ יג נא).

—נפע׳, נמאר,—שחין נמאר וכדומ׳, רע, שמשחית הבשר: מתבושת לכל שחין ולכל מכה טריה ולבשר הנתלע ולשחין הנמאר והנבאש (אסף 110, כ״י מינכן).

מארב, ש״ז,—א) מקום שיושב שם האורב, Ort des Hinterhaltes; embûche; ambush : וישלחם יהושע וילכו אל המארב וישבו בין בית אל ובין העי (יהוש׳ ח ט). ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב (שפט׳ ט לה). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (תהל׳ י ח).— ב) עצם כל האורבים יחד : ויריבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם (דהי״ב יג יג).

מארב, ש״ז, מ״ר מארבים,— כמו אורב : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים (שפט׳ ט כה). נתן יי׳ מארבים על בני עמון (דהי״ב כ כב).

מארה, ש״נ, סמי׳ מארת, מ״ר מארות, — שהמ״ש מן ארר, Fluch; malediction; curse, ומה שפעולה זו גורמת, אבדה וכליון : ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה עד השמדך ועד אבדך מהר (דבר׳ כח כ). אם לא תשמעו וכו׳ ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם (מלא׳ ב ב). במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו (שם ג ט). מארת יי׳ בבית רשע ונוה צדיקים יברך (משלי ג לג). נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות (שם כח כז).—ובתו״מ : מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרין ותהי לו מארה אם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה (סוכ׳ ג י). תן בו מארה ולא תהנה בו (ספרא תזריע יד). כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה וכל שאין בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שאין לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת הכל מסתכלין בה ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה (תוספתא קדוש׳ א יא). תבוא מאירה למי שהוא נותן לאביו מעשר עני (ירוש׳ פאה ה יט.). תבוא מאירה למי שאשתו נאמנת והוא אינו נאמן (שם דמאי ב כב ד). תבוא מאירה לבן עשרים שצריך לבן עשר (שם ר״ה ג נט.). לפי שרצו לרבות את ממונן ושלטה בהן מאירה והיו מתמוטטין והולכין (שם סנה׳ י כח:). אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (ברכ׳ כ:). בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרעים ואחרים אוכלין (שבת לב:). מעשה בר״א שהיה יושב ודורש וכו׳ התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתן עיניו בתלמידים התחילו פניהם משתנין אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (ביצה טו:). תבוא מאירה לאדם שהוא אוכל קדשים בלועו (מד״ר ברא׳ פא). תבוא מאירה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש (שם). ואכלתם ולא תשבעו זהו מארה בתוך המעים הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים (רש״י ויקר׳ כו כו). —ילד למארה, שלא יתקיים הילד : אמרו לו (נשיו ללמך) למחר המבול בא נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה (מד״ר ברא׳ כג). (אמר הקב״ה לנח) צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת אמר אצא ואהי פרה ורבה למארה עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם (שם לד).—ומ״ר : המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טינופת לסאה וכו׳ קישואין מקבל עליו עשר מארות[1]) לסאה (תוספתא ב״ב ו ב).

*__מארופה__, ש״נ, מ״ר מארופות,— כלי חפירה לתלוש נטעים מהקרקע וכדומ׳ : לוף של ערב שביעית

---

[1]) לא נמצא לו בודאות חבר בלשונות האחיות, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) היוני והרומי תרגמו את הפע׳ בענין הצרעת במשמ׳ של התמדה, ובענין הסלון במשמ׳ של מרירות וכאב. אונק׳ תרגם ממארת מחסרא. ריב״ג פרש במשמ׳ כליון והשחתה, ורש״י במשמ׳ עוקץ. ואמרו החדשים כי קצת דומה לפעל זה בערב׳ הפעל מאר a) שמשמש גם במשמ׳ נפתחה שנית המכה.

a) مَارَ

---

[1]) כך בכ״י וינה, וכן בנוסח׳ הדפוס, ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ מ-ר י ם.

שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות (שבי׳ ה ד).

מַאֲרִיךְ, ש״ז, מ״ר מַאֲרִיכִים, — א) שֵׁם לאחת הנגינות, כמו מתג: י״א בטעם מאריך (מסור׳ יהוש׳ ה ח). שני מאריכין לטפחה (דה״ט, סי׳ 22). ועתה אבאר ענין דרגא ומאריך ואומר אם היה תביר באות השלישי וכו׳ יהיה במלה הראשנה דרגא ואם היה התביר באות הראשון או השני תהיה המלה במאריך (שער שמות הנקוד מכן כלעס, כסוף ר״י חיוג). כי היה במלת היתה (בפסוק והארץ היתה תהו) מאריך בעבור היות הפשט בתחלת אותיות תהו על כן היה תחת היתה מאריך (שם). וכאן ננקד למשיתו בזרקא ולכורש ננקד במאריך להפרישו ולנתקו מעם למשיתו (רש״י מגי׳ יב.). ואם יהיה בשלמים מלעיל יהיה מאריך ג״כ בעין הפעל להעמיד הצירי (רד״ק, מכלול, פדה״פ). ונשאר החולם עם המקף במלת כי יגנב איש ובא כן מפני המאריך שנשתתף עמו (שם). מאריך נקרא כן כי הוא הולך באורך המאמר עד בואו אל ההפסק וצורתו מעידה כי היא קו למטה מימין לשמאל כאילו הולך באורך במהלכו ונגינתו נגינה מארכת עם קול נמוך אך היא קלה ותנועה אחת לבד (מקנה אברהם, שער כטעמים). ומזה קראו המאריך והמתג אשר אצל השוא בראש התיבה געיא (רא״ב, נמוקים, ערך געה). — ב) שֵׁם לאחת מצורות התשברת: ויש מהן (מהצורות ההנדסיות) המאריך והוא שזוויותיו ניצבות וצלעותיו משונות (אקליד׳ לר״י הכהן, במדרש התכמה).

מַאֲרְכָה, ש״נ, — שֵׁם אחת הנגינות: שלישית היא מארכה, מחוברת לאחותה בארוכה, ימין ושמאל נסובה, עומדת כחץ דרוכה (דה״ט, סי׳ 17). דרך מארכה ושישלה בכל המקרא כאשר יהיו בין הטעם הסמוך לתברה שלשה מלכים יהיו בשישלה נמשכים ואם יהיו שני מלכים או פחות יהיה במארכה לדבר צחות (שם 19). אין בין מארכה לתברה בתיבה אחת אלא שוא בלבד (שם 20). הראשון אולה לעולם עולה השני מארכה עומדת כחץ דרוכה (הור׳ הקורא 75). מארכה תשרת לששה טעמים תשרת ליתיב וכו׳ ועוד תשרת לזורקה (שם 105).

*__מַאֲרְכָן__, ש״ז, — כמו *אַרְכָּן: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר״א והיה מאריך ברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית זה שהאריך ברכותיו והיו אומרין עליו מארכן הוא זה. (מכי׳ בשלח ד א).

*__מְאֻשְׁכָּן__, ש״ז, — מי שאשכיו גדולים ביותר: המאושכן ובעל גבר (בכור׳ ז ה).

מ״ב, — ר״ת: מעשה בראשית.

מב״ד, — ר״ת: מעשה בית דין.

מַבְדִּיל, ש״ז, — דבר מבדיל בין שני דברים: ועל כן נברא מבדיל שהוא דבר אמצעי שאינו קשה מאד (שער השמים ט).

מִבְדָּל, ש״ז, — כמו הֶבְדֵּל: ואין בין קורא ממורת עיט ובין וירד העיט על הפגרים מבדל (דונש על מנחם, עיט). כי לא ארמה זה השמן אלי שמן חלקו כי ידעתי כי ביניהם מבדל בנקודה ובפתרון (תשו׳ תלמידי מנחם, ערך לשדי). ואמרתי אני כי יש מבדל בין לשון תורה ובין לשון חכמים ברוב המלים (אבן כחן, עטרת לבי 110).

מִבְדָּלוֹת, כמו מִבְדָּלוֹת, — עי׳ בָּדָל.

מב״ו, — ר״ת: מלך בשר ודם.

מָבוֹא, ש״ז, מְבוֹא, מְבוֹאוֹ, מ״ר מְבוֹאִים, מְבוֹאֵי, מְבוֹאוֹת, — א) המקום שדרך שם יבואו, בבית, בעיר וכדומה, Eingangsort; entrée; entrance: וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו אל מבוא השלישי אשר בבית יי׳ (ירמ׳ לח יד). ושמת לבך למבוא הבית (יחזק׳ מד ה). ויביאני במבוא אשר על כתף השער (שם מו יט). ואבתיהם על מחנה יי׳ שמרי המבוא (דהי״א ט יט). ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא והשרים והחצצרות על המלך (דהי״ב כג יג). — מְבוֹא עִיר, שדרך בו נכנסים אל העיר: ויראו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר (שפט׳ א כד-כה). — מְבוֹא הַמֶּלֶךְ: ואת מבוא המלך החיצונה (מ״ב טז יח). — מְבוֹא הַסּוּסִים: ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (שם יא טז). — מְבוֹא שַׁעַר: ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך (דהי״ב כג טו). — מְבוֹא פְתָחִים: ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג). — מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ, מערב: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר׳ יא ל). כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר׳ ח ז). ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלא׳ א יא). עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהל׳ קד יט). וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא (דהי״א ד לט). — מְבוֹא יָם, מקום שהספינות באות

שמה, Hafen; port: ואמרת לצור הישבתי על מבואת[1] ים רכלת העמים (יחזק׳ כז ג). — ב) עצם שה״פ, כמו ביאה: ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך (יחזק׳ לג לא). בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (שם כו י), ועי׳ *מבוי. — ג) בהשאלה, ״אין להדבר מבוא כאן, אין לו מקום לבוא כאן, אין שום צרך בו כאן, אין אפשרות שיבוא כאן: ואין לבצירה בפרשה זו מבוא לפי שיבשו שריגיה (תבו׳ דונש על רסע״ג ג). אמנם סברת הכת הב׳ והג׳ בשתי התכליות שהן ימות המשיח ותחית המתים אין להם מבוא ולא דמיון בדברי זה הפילוסוף (בעה״ע לאבן לטיף כו). ושמא תאמר הלא מצד עכירות עולם השפל לא יהיה לו מבוא בו ויניחהו למזלות (ר״מ אלביך, איוב ט ח). כי אין קצה לרוחניותו שלא יהיה לו מבוא לראות בחשך ענן וערפל העולם הזה (שם כב יא). — ובמשמ׳ פעולה והשפעה, Wirkung, Einfluss; effet, influence; effect: שהתורה אעפ״י שאינה טבעית יש לה מבוא בענין הטבעי (מו״נ ב מ). שכל אלו (מצות שעטנז וכלאים) וכיוצא בהן אי אפשר מבלתי שיהיה להם מבוא באחד מן השלשה עניינים אם תקון אמונות או תקון ענייני המדינה וכו׳ או לקנות מדות טובות (שם ג כח). לכל אלו הידיעות אין להם מבוא כי אם בכח הדעת לבד (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב יג). וכפי דבקותה יש לה שמות מיוחדים באבות ובבנים ואחים ואין לקרבות ההוא מבוא במדת האהבה (מלמד התלמיד׳, תולדות). כי אין ספק כי יש מבוא גדול במזונות לתכונת הנפש (שם, שמיני). עד שיהיה לחריצות ולהשתדלות מבוא ותועלת בהשלמת הפעולות וכן לעצלה מבוא במניעת הגעתן אל התואר הנרצה (ידע׳ הפניני, ביאור תהל׳ לא). ואולם מה שהמציא השם ית׳ מהבקע התהומות ושירעפו השחקים על אשר לו מבוא גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב״ח מזולתו (רד״ק משלי ג). כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברים הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח (שם ל ג). כי יש להם (להכוכבים) מבוא בהויה והפסד (מורה המורה קיד). שאם היו הנמצאות מחוייבות מסבתם הראשונה אין מבוא לחדוש העולם כלל כי אחר שהסבה המחייבת קדומה הנה המחייב קדום ואין מבוא להשגחה אלהית אשר בבטולה לא טוב היות האדם (ר״א ביכאגו, דרך אמונה א א). כי יש להשתדלות מבוא גדול להשגת הדברים (ר״מ אלגבילה, ראבי׳ דעת לט). כי אין כל מה שיש לו מבוא בדבר הוא פועל אותו שהרי החומר יש לו מבוא בדבר המתהוה ואינו פועל אותו (רי״א, מפע׳ ה׳ י ח). ועם היות ניצול נח ובניו ממנו (מהמבול) לא היה לו מבוא במציאות הפלא ההוא (שם). והוא (הנביא) יגיד לבני אדם מה שראה או שמע מבלי שיהיה לרצונו ובחירתו מבוא במה שיראה ויגבא (הוא, נבלת). ששם מצוה וגדרה לא תפול אלא בדברים שיש לרצון ולבחירה מבוא בהם (הוא, ראש אמנה ד). שאין לבחירה ולרצון מבוא באמונות ודעות (שם). הנה העיון בם (בחכמות הלמודיות) מותר ומחוייב בצד אשר להם מבוא במשפטי התורה (הקדמ׳ מעשה אפוד). זרע האשה המתילד בהם (בהביצים) אין בו מבוא בהולדה וכו׳ אמנם גאלינוס היה אומר כי זרע האשה יש לו מבוא בזה (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט״מ). רפואת הגוף יש לה מבוא גדול בעבודת השם (ר״י קארו, מגיד מישר׳ סע). כי אויר הארצות הוא מהדברים שיש להם מבוא בהרבה מן השלמיות והעדרן (בן שועיב, קול בוכים מא). והנה דעת רז״ל שאין לזרע הנקבה כלל מבוא בהולדה (רשב״ל דורא, מג״א, ת״י ד). אם כן (כיון שאנו רואים פעולת הכוכבים על העולם) יש למזלות מבוא בהנהגת זה המציאות (שם ב). כי הריח הטוב יש לו מבוא גדול באהבה (ר״י דון יחייא, פי׳ שה״ש א ג). אבל יש לנו להאמין כי כל ענייני הנהגתינו הוא על פי מה שיגזור דינו של הקב״ה לפי הצדק והמרי ואין מבוא אל המזל כלל בהנהגתינו כי לא יועיל ולא יציל (אוהב משפט על איוב כא). — ד) ״מבוא לספר וכדומ׳, הקדמה גדולה שבה יבוארו הדברים הנצרכים לדעת כדי להבין גוף הספר, Einleitung; introduction: מבוא התלמוד לר׳ שמואל הנגיד. — ומצוי מאד בספה״א.

*מָבוֹי, ש״ז, מ״ר מבואות, — כמו מָבוֹא, בפרט כעין רחוב מקֹרה למעלה בין שתי שורות בתים, Durchgang; passage: מבוי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט (ערוב׳ א א). הכשר מבוי ב״ש אומרים לחי וקורה (שם ב). אמר ר״ג מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את כל הכלים

---

[1]) כבר אמרו קצת החדשים כי גם היחיד מבוא סתם במשמ׳ מבוא ים נמצא במקרא, והוא במשא צור: הילילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבוא (ישע׳ כג א), שבמקום הנקוד מִבּוֹא צ״ל מָבוֹא, והכונה כי שדד מבוא הים. ואמרו כי המלה מבית היא כפל שנשתבש מן מבוא. ועי׳ ערך ״מבית.

למבוי עד שלא יוציא ויאמר עליכם (שם ו ג). חמש חצרות פתוחות זו לזו ופתוחות למבוי עירבו בחצרות ולא נשתתפו במבוי (שם ח). מערבין למבוי המפולש (שם ע ד). השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ (נדה ז ג). חרש שוטה וקטן שנמצאו במבוי שיש בו טומאה (טהר׳ ג ו). מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים (תוספתא שבת י״א ג). מבוי שיש לו צורת פתח (שם עירוב׳ א ב). מעשה במבוי אחד שצידו אחד כלה לים וצידו אחד כלה לאשפה (גמ׳ שם ח.). המגרש את אשתו לא תינשא בשכונתו ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי (כתוב׳ כח.). משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער בבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה (מד״ר שמות מג). — ומ״ר: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים (פסח׳ ד ד). אמר לה אל תיכנסי לבית הכנסת וכו׳ לחורבה ביום למבואות אפי׳ ביום (ירוש׳ סוט׳ א יו ג). היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק״ש (ברכ׳ כד:). אמר שמואל מבואות המפולשין לר״ה ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות בני ר״ה מעכבין עליהן (ב״ב יב.). כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי (שם כא:). לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון (מד״ר בראש׳ ג). אמרו מבואות אפילות היו מביתו לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (שם ויקר׳ ט). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה (פסיק׳ דר״כ א). — ובבית, כעין אולם גדול: א״ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה למבוי הגדול אשר בבית ה׳ (בריית׳ מפרקי מרכבה).

מָבוֹךְ, ש״ז, — מקום שאדם נבוך ואינו יודע איך לצאת משם, Labyrinth, ובהשאלה, מָבוֹךְ שבאזן וכדומ׳, השתמשו כבר במלה זו בספרות החדשה.

מְבוּכָה[1], ש״נ, מְבֻכַּתְּם, — א) בלבול, שאינו יודע מה לעשות, איך להנצל, וכדומה, Verwirrung confusion: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי׳ צבאות בגי חזיון (ישע׳ כב ה). עתה תהיה מבוכתם (מיכ׳ ז ד). — ומצוי בסהמ״א: והחי יתן אל לבו צרותיו ומבוכותיו התמידיות ונפשו מרה לו (תחנה בסוף שבט יהודה), והרבה בכל הספרות. — ובעניני מחקר ודעות, במשמ׳ ספקות: כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת וכו׳ והציקוהו פשטי התורה וכו׳ ונשאר במבוכה ובהלה וכו׳ וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא ולזה נקרא המאמר הזה מורה הנבוכים (פתיח׳ מו״נ). ואמנם היה איוב מדמה שאלו שיחשבו הצלחות הם התכלית כבריאות והעושר והבנים וכו׳ ומפני זה היה במבוכות ההם ואמר המאמרים ההם (שם ג כג). ולמה תתגרה ברעה מבוקה מבוכת חשבונות רבים להגדיל תלאות מעשים ועצבון ידים (בחינ׳ עולם יד). והנה סבת היותו (איוב) נבוך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגות העיוניות (רלב״ג איוב ב). — ב) כמו מָבוֹךְ הקודם: ויועצו יחדיו לבנות להם מקדש כמו רמים וכו׳ למקום קבר המלכים ולארונות התנינים המתים הארמון ההוא נקרא לפנים בשם המבוכה (לבירינט) וכעת נוטש ונותץ ואין שריד ממנו כי אם גלים נצים (שבי״ע א, מצרים). — ובתוך האזן: החלון הזה הן הוא המבוא אל המבוכה (לברינט) אשר מקומה כמו כן בתוך עצם הסלע (חכמ׳ הגתות, המלין א כח).

מַבּוּל[1], ש״ז, — גשם רב וחזק מאד, ובפרט הגשמים המרבים והעזים שהיו בימי נח שהשמידו את כל היקום אשר בארץ, Sintflut; déluge: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע (בראש׳ ו יז). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וכו׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבהים אשר תחת כל השמים וכו׳ ויגוע כל בשר הרמש על הארץ וכו׳ וכל האדם (שם ז יז-כא). והקמתי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ וכו׳ ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר (שם ט יא-יט). יי׳ למבול ישב וישב יי׳ מלך לעולם (תהל׳ כט י). — ואמר בן סירא: נח צדיק נמצא תמים בעת כלה היה תחליף בעבורו היה שארית ובבריתו חדל מבול (ב״ס גני׳ מד יז). — ובתו״ב: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב״מ ד ג). דור המבול

---

[1]) מן בוך, עי״ש.

[1]) בערב׳ ואבלא (a) גשם רב המים מאד, ועי׳ יבל.

a) وابل

אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין (סנה׳ י ג). אנו מתפללין שלא ירדו גשמים אבל בטוחין אנו שאין המקום מביא מ ב ו ל לעולם וכו׳ ר׳ יהודה אומר מ ב ו ל של מים אינו מביא אבל מ ב ו ל של אש וגפרית מביא כדרך שהביא על סדום וכו׳ (תוספתא תענ׳ ג א). אנשי מ ב ו ל לא נתגאו אלא מתוך טובה (שם סוט׳ ג ו). כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מ ב ו ל לעולם (שבת מא.). לא ירד מ ב ו ל לא״י (זבח׳ קיג:). למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מ ב ו ל נצתללו שם וכו׳ שנער שכל מתי מ ב ו ל נגערו שם (שם). אנשי דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נידונו (שם). נשבעת שאין אתה מביא מ ב ו ל לעולם (מד״ר בראש׳ מט). (אמרו המצריים) יודעין אנו שנשבע שאינו מביא מ ב ו ל לעולם אלא בואו ונדונם במים שאינו יכול להביא אותם עלינו (שם שמות כב). — ובהשאלה, בענין צרה שבאה על אדם: נפל לים ומת טבעה ספינתו בים ומת זה הוא מ ב ו ל ו (תוספתא תענ׳ ג א). אמר להן הקב״ה (להמצריים) רשעים כבר נשבעתי שאיני מביא מ ב ו ל לעולם אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל א׳ וא׳ אני גוררו למבולו (מד״ר שמות כב). —ובמליצה בהשאלה, ״מבול של דמעות וכדומה: לו יעזרוני ענני עיני אזי תבל במ ב ו ל הבכי כסיתי, אחפור בבת עיני בארות עמקו גם מכבדי מי בכי דליתי (ר״י חריזי, תחכמ׳ יג). — ומ״ר ״מבולות, ואמר הפיטן: לא טרחות כמ ב ו ל ו ת, ולא בחרב אב מחבילות, מים טמונים בתחבולות (ר״א קליר, גשם, יפתח ארן).

מְבוּסָה, ש״נ, —הפעולה הבאה מן פעל בוס, במשמ׳ מפלה גמורה של האויב, d. Niedertreten: écrasement; treading down: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי׳ צבאות בגי חזיון (ישע׳ כב ה). גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו (שם יח ב).

מַבּוּעַ, ש״ז, מ״ר כסמי׳ מַבּוּעֵי, —המקום שמשם נבעים ויוצאים המים מהאדמה, פי המעין, Oeffnung: ein. Quelle; ouverture d'une fontaine; fountain: והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (ישע׳ לה ז). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (שם מט י). עד אשר לא ירתק חבל הכסף ותרץ גלת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרץ ״גלגל אל הבור (קהל׳ יב ו). —ובהשאלה, *נשבר כדו על מבועו של פלוני, באה עליו צרה בשביל פלוני: (נשבר) כדו של ברוך על מ ב ו ע ו של ירמיה (מד״ר קהל׳, וישב העפר). —ומ״ר: מגיד הכתוב שאותו מקום (אלים) מהולל במים מכל המקומות תדע שכן שהרי היו שנים עשר מ ב ו ע י ן ולא ספקו אלא לשבעים דקלים כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא וספקו להם וכו׳ רבי אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב״ה עולמו ברא שם שנים עשר מ ב ו ע י ן כנגד שנים עשר שבטי יעקב (מכי׳ בשלח ד א). —ובהשאלה, ״מבוע הנבואה, החכמה וכדומ׳: מי שעובד כראוי את השם ילמדהו ה׳ את החכמה ויראו את מ ב ו ע י ה מלבו על לשונו (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). והוא נושא את התפילין על מקום המחשבה והזכרון מהראש וכו׳ ותפילין של יד על מ ב ו ע הכחות ר״ל הלב (כוזרי ג יא).

מְבוּקָה[1], ש״נ, —כמו בּוּקָה, חרבן ושממה: בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה בוקה ומבוקה[2]) ומבלקה ולב נמס ופק ברכים (נחו׳ ב י-יא).

מָבוֹשׁ, —עי׳ מָבָשׁ.

***מְבוּשָׁה**, ש״נ, — כמו מָבָשׁ: שבנה בית בלא מעקה ושליחת יד במ ב ו ש ת אנשים ונוגף אשה הרה ויצאו ילדיה (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בר נח, לקו״ק 5).

מִבְחוֹר, ש״ז, — מה שאדם בּוֹחֵר, ובכלל היותר טוב, d. Auserlesene; excellent: אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחור ברשיו (מ״ב יט כג). והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור[3]) וכל עץ טוב תפילו (שם ג יט). — ואמר הפיטן: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמ ב ח ו ר, תשועת חץ ירה בשירו ויקוב חור (שבת ב חנכה, אודך כי).

***מִבְחָן**, ש״ז, מ״ר מִבְחָנִים, —כמו בחינה: לבבי מאורעיו בזכרו ומ ב ח נ י ו, ודתי תלאותיו אשר זה מזומניו (רס״ג לר״א בן עטא, JQR, NS, I, 2, 239). עד ימצא מקום אשר יגדל לילו עד היותו ששה חדשים לפי מ ב ח ן הבוחנים (רשב״ג, כתר מלכות). וידעתי כי לטובתי נסיתני ואמונה עניתני ולהטיב לי באחריתי כי במ ב ח ן התלאות הביאותני (שם). מ ב ח ן האדם שכלו כאשר מ ב ח ן הזהב האש (מוסרי הפלסופ׳ כ ג). נטוש רע לשנים בעת מ ב ח ן כמו חומץ, מעול את נתיב אהב ויושר האמת חומץ (רמב״ע, תרשיש ו). ידידותך חשבתיהו כמו מן בצנצנת יקר נצפן ונכמס, בחנתיהו והמ ב ח ן כשמש אשר יצא וחם עליו ונמס (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). וזה מ ב ח ן ומצרף אל היות תורה מאת ה׳ מן השמים

---

[1]) עי׳ שרש בוק. —[2]) עי׳ הערה לבוקה.
[3]) יש סברים שהוא כפול משבש מן עיר מבצר.

(העקרים א כא). כי כן ראינו בדבת אליהו אחר שעשה המבחן האמתי (רד"ק הוב׳ זעז). וכל זה צריך למבחן שיודיע שעור המועיל ממנו ואם לא ישאר המבחן ההוא אז יוסיף מכאוב (מאזני צדק, אלגזלי 87) — ומ"ל: ודע כי המשקל הוא מהמבחנים המועילים בידיעת ענין המים (קאנון א ב ב יו).—ובפרט מבחן התלמיד אם יודע מה שלמד, Examen: ויגש הראשון מן התלמידים ויאמר בעת המבחן והמחקר, ייקל אדם או ייקר (ר"י חריזי, תחכמ׳ מד).

מִבְחָר, ש"ז, סמי׳ מִבְחַר, מ"ר כנוי מִבְחָרָיו, — כמו מִבְחוֹר: נשיא אלהים אתה בתוכנו בְּמִבְחַר קברינו קבר את מתך (בראש׳ כג ו). מרכבת פרעה וחילו ירה בים וּמִבְחַר שלשיו טבעו בים סוף (שמות יה ד). עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מִבְחַר נדריכם אשר תדרו ליי׳ (דבר׳ יב יא). ויהי מִבְחַר עמקיך מלאו רכב (ישע׳ כב ז). ואכרת קומת ארזיו מִבְחַר ברושיו (שם לז כד). וכרתו מִבְחַר ארזיך והפילו על האש (ירמ׳ כב ז). מִבְחַר בני אשור כלם (יחזק׳ כג ז). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מִבְחַר עצמים מלא מִבְחַר הצאן לקוח (שם כד ד-ה). כל עצי עדן מִבְחַר וטוב לבנון (שם לא יו). וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מִבְחָרָיו ואין כח לעמד (דני׳ יא יה).—ובסהמ"א: מפני שראינו את האדם מבחר ברואי ית׳ שמו ידענו שהוא ענין הכוונה בבריאות כל הגופות והוויות (תקון מדה"נ ח). ומצוי הרבה. — ובחכמת הכוכבים, ״בחירת דבר לפי פעולת הכוכבים לפי הדמיון של הקדמונים: אם היה במולד אדם שיארע לו נזק רב בדרך בשנת עשרים אין כח במבחר טוב יחסר מן הנזק (ספ׳ המבחרים לראב"ע, כ"י פריז). והנה המבחרים על שני דרכים האחד אם ידעת מולד האדם ומקום המאורות וכו׳ השמר לך לא תבחר לו נשים מבחר השמיני או הששי (שם).

·מִבְחָרִי, ת"ז, מ"ר מִבְחָרִיִּים, — של מבחר: אבל הלשונות המוסכם עליהם הם מורכבים מעניינים טבעי ומבחרי והדבור המקרי הוא דבור המשוגעים בעת שגעונם וכו׳ והדבור המבחרי הוא דבור הנביא בעת נבואתו או דברי הדעתן המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכוונתו (כוזרי ה כ). המעשים יהיו אלהיים או טבעיים או מקריים או מבחריים וכו׳ אבל הבחיריים סבתם חפץ האדם בעת בחירתו (שם).

מַבָּט, ש"ז, כנוי׳ מַבָּטָהּ, מַבָּטֵנוּ, —א) דבר שאדם יביט אליו בשעת צרתו ומקוה ממנו עזרה וכדומ׳: הנה כה מַבָּטֵנוּ אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע׳ כ ו). הנה אדני יורשנה (את צור) והכה בים חילה והיא באש תאכל תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מֶבָּטָהּ (זכ׳ ט ד-ה). — ואמר הפיטן: יריבי בוססים בפרך, ורוחי נבקה ממרך, ספקתי על ירך, פונה לצור מבטה, בשבט אנוש נחבטה, ראה יי׳ והביטה (ר"י טוב עלם, אריות סדיתו).—ב) ״עצם פעולת הבטת העין, Blik; regard: האשה הולכת בדרך ומדברת עם אדם ופניה כלפי האיש והאיש כלפי האדמה זה אל מקום שנוצר ממנו מבטו וזו אל מקום שנולדה ממנו מבטה (מדר׳ לקח טוב, בראש׳ ב כא).—ואמר המשורר: הן עינך קשתך מבטך החץ אשר הכני (רמח"ל, מגדל עז ב ב). שבתך ודברך במסבת בית חבר, מבטך אוצר כל חמדה וחפץ, יבקיעו לך מהר קירות לב גבר, ממאה תותח כרים וכלי נפץ (כל שירי יל"ג, חנה א).—ובמשמ׳ ״התבוננות, Beobachtung; observation: כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההיא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכים על מבטיו (רלב"ג מלח׳ יט). — ג) ״בחכמת הכוכבים ומזלות, כנוי לאופני עמידת המזלות ופעולתם בעולם לפי דעת הקדמונים, Aspect: השער השלישי במבטי מעלת הגלגל וכו׳ ומבט ששית הוא ששית הגלגל שהם ששים מעלות ומבט רביעית רביעית הגלגל שהם צ׳ מעלות ומבט שלישית שלישית הגלגל שהם ק"כ מעלות ומבט הנוכח חצי הגלגל שהם ק"פ מעלות וכו׳ ומבט הנוכח הוא איבת גמורה וכו׳ ומבט שלישית הוא אהבה גמורה (ראב"ע, ראשי׳ חכמה, כ"י פריז). גם אני אברהם חפשתי וראיתי בחשבון דרך המבטים ואין צורך להזכיר מבט הנוכח כי אותו המבט יוצא מדרך העגול (שם ב). ותנועת השבעה משרתים עומדת גם היא על דרך אחת וכו׳ פעם מתחברים ופעם מתפרדים ופעם בלי מבט ופעם בשבעה מבטים ופעם עולים ויורדים (הוא, יסוד מורא יב). כן אמרו חכמי המזלות כי מבט רביעית הגלגל שנאה ומבט ששית חצי אהבה כי השלישי מהמזלות על הראשון בתולדת אחד בפועל והיפך בפעול על כן אמרו כי הוא חצי אהבה ומבט שלישי אהבה גמורה כי מבט שלישית הגלגל שהוא החמשי בתולדת הראשון (הוא, ספר האחד). וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החודש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע (הוא, בראש׳ ח ה). גם יתחלק הגלגל לשלשה

חלקים שוים וכו׳ והנה זה מבט שלישית וכו׳ ושאר המבטים ככה הם וכו׳ ובעלי חכמת הערכים דברו גם במבטים דברים ארוכים (הות, ספ׳ הטעמים, כ״י פריז). וקוו (בעלי הכימיה) שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים כפי מה שהביאה אליו סברתם עם מעשים וקטורת (כוזרי ג נג). כבר העירותיך על ידיעתם במבטים הברורים בראיית מרעם בתקופת לבנה (שם ד כט). שהתכוני יביא ראיה לדבריו מהלקיות הירחיים והשמשיים שהם מושגים בחוש ומהמצא במבטים מדבוק הכוכבים שהוא מסכים עם הנחותיו (העקרים ד ג). וכן ענין מאדים ושאר כוכבי השמים בראם ית׳ לתקון העולם ולהשפיע תועלת כללית ולפעמים יהיה שיקרה מהם בקצת העתים מצד המבטים נזקים או הפסדים בתוספת חום או קור או יחדש רעות בעולם תשפל (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח ב יא). וכבר בארתי למעלה שבעסו של הקב״ה הוא מבט הכוכבים הרעים וחבורם יחד ובלעם היה אצטגנין גדול ויודע אלו המבטים והחבורים על פי התכונה ובדרך זה היה מקלל למי שהיה רוצה (נוה שלום ב ט). כת בעלי הטלסמאות אשר יכוונו שעות בתנועות כוכבים ומבטיהם והצלחותיהם לעשות צורת מה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א ב). אם כה יאמר הרואה בנער היולד שיצליח דרכו ובן מאה ימות, כוכב מבטו ינהלנו לאטו ינהגנו על מות, הבל יפצה פיהו שנותיו תקצרנה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סט). והחכם אבן עזרא ז״ל יש לו בזה דעת נבריה כי הוא רואה שזה השטן מבט ממבטי הכוכבים מורה זאת הרעה הבאה על איוב (אוהב משפט, איוב א ו). סימן ש׳ ממבטי המזלות שקורין אשפעקטום מבטי המזלות ימצאו אל ד׳ פנים מהם בנוכחת מהם במשולשים מהם ברביעיים מהם בששיים ומעתה תשמע דיניהם מבטי הנוכחים המה כאשר ב׳ כוכבים מכוכבי לכת או כוכב אחד ומזל אחד נוכחים ומתנגדים זה לעומת זה בגלגל המזלות בתכלית הרחוק וכו׳ ואומרים שהוא מבט שיורה על מחלוקת ושנאה גמורה מבטי המשולשים הם כאשר שני הכוכבים או כוכב אחד ומזל א׳ מתרחק חלק ג׳ מעגול המזלות וכו׳ ויש לך לדעת שכל זה שאמרנו ממבטי וחבורי המזלות הוא בגלגל המזלות המסומנים במחשבה בגלגל ט׳ וכו׳ והתועלת במבטי כוכבים ומזלות הם לבעלי משפטי הכוכבים המגידים עתידות לו כי אומרים שכוכבי שבתאי ומאדים רעים וצדק ונוגה טובים (נחמ׳ ונפים יב ב-בא).—ד) בחכמת הטבע, ״חכמת המבט, חכמת טבע ההבטה, Optik: ובעל מלאכת המבט יעיין בהם במה שהם קוים נצוציים (מלאכ׳ הגיון, מופת). כי בעוף חכמת המבטים בכנפי התשבורת תאצר, ותמציא בערמה כלי יושר לידע מקום בו כוכב יחובר (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ג).

מִבְטָא, ש״ז, — א) מה שאדם מְבַטֵּא מפיו: ואם היו תהיה (האשה שנדרה נדר) לאיש ונדריה עליה או מִבְטָא שפתיה אשר אסרה על נפשה וכו׳ והפר את נדרה אשר עליה ואת מִבְטָא שפתיה אשר אסרה על נפשה (במד׳ ל ז-ט). — ובכלל, ״נרדף עם דבור: בראשית כל רעיון ואחרית כל הגיון מבורך אל עליון אלהי הרוחות, אשר חסדו הטה עלי דרי מטה ושת לפה מבטא וחכמה בטוחות (ראב״ע, חרוז בראש לחות). תחלת מבטא שפתים וראשית הגיון תת כבוד ותהלה לאל הנכבד והנורא (תרג׳ ספ׳ דקדוק לר״י חיוג 125). בעזרת בורא ניב שפתים אחל לחקות לשון למורים ולהורות שפת יתר מבחר כל מבטא וראש לכל אמרי שפר (שם). נודה לצור הפר עצת בדים ואם קצרו לשוננו ומבטאנו (רמב״ע, על אף). כי אין אדם אשר לא יחטא במפעל או במבטא (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). — ואמר הפיטן: שויגוך יי׳ אלהינו תמיד לנגדנו, עבודתך לעבוד במבטא שפתנו והגיוננו, אמרינו האזינה יי׳ בינה הגיגנו (ר׳ משה, שבת הפסק׳ ב, את פני). במנחת אביונך תחזה, אל תשקץ ותבזה, מבטאו אליך ישפר, רם אשכול הכופר (ר״מ ב׳ יצחק, מנח׳ יוה״כ, תמור עבודת). —ב) ״בפרט בחכמת הלשון ודקדוקה, מִבְטָא המלים, בנגוד לכתיבתן: ולעולם לא יהיה דגש אחרי החולם רק יהיה נח נעלם והוא ואו במבטא פעם יכתב ופעם לא יכתב כי ישענו על המבטא (ראב״ע, צחות א). ואין ספק כי שפכה הוא ואו במבטא כיוד ידיו ורגליו שהם באלף נעלם במבטא על כן הם קמוצים כולם כי המבטא עיקר גדול (שם ג). ובעבור כי התחלת המבטא נוע וסופו נח על כן לא יתכן להיות שם קטן משתי אותיות (הות, ספר השם א). הסמיכה תהיה על שני דרכים אחד מהם סמיכה במבטא והשני סמיכה בענין והסמיכה אשר תהיה בענין יאמר לה יחס וכו׳ אבל הסמיכה אשר במבטא בסמכך מלה אל מלה לחבר אותה אליה (הרקמה, שער יט). יושבתי מקוננתי ביו״ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדרוש (רד״ק ירמ׳ כב כג).—״חכמת המִבְטָא: היודע חכמת התולדות וכל ראיותיה וחכמת המִבְטָא לדעת הכלים שהם שומרי החומות (ראב״ע, יסוד מורא טז). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם

תחת העצם כאלו הוא עומד בעצמו (הות, ספר הנפש ה).
—*כלי המבטא, אברי פה האדם שדרך שם יצאו קולות הדבור: מוצא עשרים ושתים האותיות האלה בחמשה כלי המבטא (כ"ז, מכות תל"ע).

מִבְטָח, ש"ז, ככנ' מבטחי, מבטחך, מבטחה, מבטחם, מ"ר מבטחים, מבטחיך, — א) כמו בטחון, שלות הלב, ההפך מן יראה ופחד: וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (ישע' לב יח). להיות ביי' מבטחך (משלי כב יט). ינתק מאהלו מבטחו (איוב יח יד). —ואמר המשורר: אכול ירק במבטחים ולא בשר בסכנה (ר"ש הנגיד, בן משלי לט). — ב) דבר שאדם בוטח בו: ברוך הגבר אשר יבטח ביי' והיה יי' מבטחו (ירמ' יז ז). ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (שם מח יג). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך כי מאס יי' במבטחיך ולא תצליחי להם (שם ב לו-לז). ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון (יחזק' כט יו). אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב (תהל' מ ה). אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים (שם סה ו). כי אתה תקותי אדני יי' מבטחי מנעורי (שם עא ה). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט). אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי (איוב לא כד). — ג) כמו מבצר, מצודה: ביראת יי' מבטח עז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). עיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה (שם כא כב). אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו (איוב ח יד). — ובתלמ': כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים וזקנים במבטח לצדיקים ושל דוד בבונה ירושלם (ירוש' ברכ' ב ה.).

***מַבָּטִי**, מבטיי, ת"ז, מ"ר מבטיים, —של מבט: ומהן (מהחכמות) בדרכים מבטיים במלאכת המראות השורפות (מ' ריאטי, מקדש מעט ג).

***מָבִית**[1], ש"נ, —כמו מלון: ככושת גנב נחבא בתוך מביתו, ותבוסתו הרמה כי שם ביתו (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר ו). בני העניים תמיד יהיו בני ביתך, והשלום יתהלך בקרב חדרי מביתך (שם ז).

[1]) מן בית, כמו בערב' מבית a), וכמו בארמ' מבתא. ועי' הערה לערך מבוא, כי אפשר שנמצא שם זה גם במקרא, אולי במשמ' מיוחדה כמו מחוז לענין מקום מעמד האניות.

a) مبيت

מַבֵּךְ[1], ש"ז, מ"ר כסמי' מבכי, —מבך הנהר, ראשיתו, מוצאו, Ausfluss (ein. Flusses); issue (d'une fleuve); outlet (of a river) (מבכי[2]: נהרות חבש ותעלמה יצא אור (איוב כח יא).

*מַבְּכַךְ, —צמצום מן מה בכך, עי' מה.

***מִבְלָט**, ש"ז, —מה שבולט: תקבולת הדם בכיפור קלט, תרגל אשוריו דבירה בלט, שינה בין בדי מבלט[3], שבע ואחת מנה מלט (מחזו' כה"ק, עבודה, אשוחח).

מַבְלִיגִית, —עי' בלג ובהערה להפע' שם.

מִבְנֶה, ש"ז, סמי' מבנה, — כמו בנין: ויניחני אל הר גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב (יחזק' מ ב).

***מַבַּע**, ש"ז, — כנוי מליצי למאמר: בלי נאמן בקום עדים בחפץ, וזה נשבע בפקדונו וקופץ, ואם אין יהי נשבע כמבע ונטל עד כדי דמיו ונשבע (כ"ל ש"ס לרה"ג קלה-קלו). בקר ביום ההוא קרא במבע אל נורא ואיום, בטרם בגלגל ברום קבע את השמש לממשלת יום (ר"י בן אביתור, עבודה).

***מַבְעֶה**[4], ש"ז, — מי שמבעה את הבהמה מעשב הארץ: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור (ב"ק א א).

מבע"י, —ר"ת: מבעוד יום.

***מִבְעָר**, ש"ז, —שהמ"פ מן בער: ואשפן תבער במבערי כריתות דם רעך פן תעמוד (אזהר' ר"י ברגלוני).

מִבְצָר, ש"ז, סמי' מבצר, מ"ר מבצרים, מבצרות, מבצרי, מבצריך, מבצריך, מבצריו, מבצריה, מבצריהם, — חומה חזקה מאד שעושים סביב עיר לבצרה מפני אויב

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) נקוד מבכי, וראו בה כל הקדמונ' את המלה בכי עם מ השמוש בראשה, והתחבטו בפרוש הכתוב ולא מצאו שום דבר מתישב בדרך טבעי. והחדשים גם הם נתלבטו בפרוש כתוב זה, וכבר ראו קצתם כי אפשר שהמם היא שרשית, ועקרו מבך ע"מ ספר (Mons. 1896, 390), ולפי הענין, ולפי הכתוב הקודם: בצורות יארים בקע, נראה כי הכונה בהשם מבכי היא למוצא הנהרות, וכבר אמרו קצת החדשים כי מבכי הוא כמו נבכי ים. והפעל חבש, שקצת החדשים הגיהו במקומו חפש, אולי הוא כמו חבש a) בערב' במשמ' חפר, והכתוב הזה הוא כפל הענין במלות שונות מהכתוב שלפניו.

[3]) ע"ש המאמר בגמ' (יומ' נד.) שהבדים היו בולטים מחוץ לפרכת ונראים כשני דדי אשה.

[4]) מן ג.*בעה, ועי' הערה שם.

a) حبش

שלא יוכל ללכדה, Festung; fortification: וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ (במד׳ לב יז). ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים (שם יג יט). ויבאו אל ערי המבצר (יהוש׳ י כ). מעיר מבצר ועד כפר הפרזי (ש״א ו יח). והכיתם כל עיר מבצר (מ״ב ג יט). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש (שם ח יב). המבליג שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו׳ ה ט). ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק (ישע׳ יז ג). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר (שם כה יב). ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה (שם לד יג). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד (הוש׳ י יד). והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכ׳ ה י). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ׳ ד ה). ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בהנה בחרב (שם ה יז). כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (שם לד ז). כי שודד מואב עלה בך שחת מבצריך (שם מח יח). הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ד). בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר וילכדה (חבק׳ א י). כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל וכו׳ מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן (נחו׳ ג יב-יד). פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא). ועל מבצרים יחשב מחשבתיו (דני׳ יא כד). ועשה למבצרי מעזים עם אלוה נכר (שם לט). ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (שם יה). — נתן את פלוני לעיר מבצר, עשהו חזק מאד שלא יוכלו לו אויביו: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו׳ ונלחמו אליך ולא יוכלו לך (ירמ׳ א יח-יט). בחון נתתיך בעמי מבצר (שם ו כז).

איל הברזל.—בחון.—בעה.—בצר.—בקיע.—הבקיע.—דיק.—חומה.—חיל.—כר.—לכד.—מבקע.—מגדל.—מחנים.—מלוא.—מעז.—מפץ.—מצר, מצורה.—מצור.—משבר.—משגב.—סוללה.—פרזי, פרזות.—פרץ.

מַבְקֵעַ, ש״ז,—כלי מפץ להבקיע חומת המבצר: אשר היה בידו כלי המפץ לעשות החומה מבוקעה ומשוברה ובידו המבקע והמשבר (ר״ת על דונש, לגן).

***מְבַקֵּר**, ש״ז,—א) בכלל מי שמבקר דבר: א״ר אמי מבקרי מומין שבירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (כתוב׳ קו.).—ומבקר חולה וכדומ׳: נכסי חולה אין אסורין על המבקר ומותר ליהנות משלו (רמב״ם נדר׳ נט.). — ב) בפרט מבקר ספר, מי שעושה בקרת על ספר, מעין ובודק אותו ומספר בשבחו או מדבר בגנותו, Kritiker; critique;-tic: אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתני גם אני כי גם שירי לא נמלטו מפח המבקר ידידי המחקר (רנה״ו, ביחס לארץ החיים, בכוה״ע תקפו). והנה בונתי על הקריטיקים המזויפים מבקרי הספרים הבלתי בוחנים המעלות הטובות (שד״ל, בית האוצר כו). אם הכסיל מלי יתקור מבלי הבין למו, ובכעס נקם יבוס ויבקר אותמו, בעבור יקראו חוקר ומבקר גם יחד (אד״ס, או״א, מחזה י). ואל תפן אל דברי המבקרים המדברים קשות (אגר׳ יל״ג א כה). חתרת אתי להרגיע את לבבי במתק שפתיך על דבר בקרת ספרי וכו׳ ואם כי באחת אין בפיהו נכונה וכו׳ בכל זאת יתר דבריו בסדרים ובלתי רעים לי כדרך המבקרים (שם ט). ביניגו העברים נדמה כל בוחן נאלם כל מבקר וכו׳ אפס מבקר נאמן אשר יגיד משפטו קבל עם (המליץ ב כה, תרכב). מתוך שבא המבקר בכעס בא לכלל טעות וגם אחרי אשר תמה הבקרת עוד לא תמו חצי ועם המבקר (שם). קריטיקער—מבקר (בן זאב, גרמני עברי).—ג) מי שממנה הממשלה לבקר הספרים שלא יבוא בהם לא לפי החק, Zensor; censeur: צענזאר — מבקר (בן זאב, גרמני עברי). בהתאסף שרי המלוכה בקרלסבד הוציאו דבר חק ומשפט להקים מבקרים (צענזורען) על כל בתי הדפוס לבלי יוזידו עוד להדפיס ספרי המחברים המוציאים עתק מפיהם על הליכות המלכים (ק׳ בוגמן, די״ע, ד).

מְבַקֵּשׁ[1], ש״ז,— תלמיד: רוצה בו על המבקש שהוא התלמיד כי גם כן יקרא בלשוננו ובלשון ערבי התלמיד מבקש (מלמד התלמיד׳, והרא). אמרו כי נער היה במדינה, צעיר ימים וזקן תבונה, ולמען השים כל כוונתו לחקור החכמה ולבקש, קראו שמו כל יודעו לפנים מבקש (רמב״ע פלקיירא, המבקש יג.). החל המבקש להתוכח עם בעלי הממון, השתדל לרדת לסוף דעתם בקבץ העשר ובממון הטמון (שם).

מְבֻקָּשׁ, מבוקש, ש״ז, מ״ר מבקשים, מבוקשים, — במחקר, הדבר שהחוקר מבקש להוכיח, Probleme: והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחזק אצלי האמנת המבוקש ההוא

---

[1]) בערב׳ טאלב a).

---

a) طالب

אבל מחלישו וכו׳ והיות הענין אשר אין מופת עליו נשאר עם היותו מבוקש לבד או שיקובל בו אחד משני קצוות הסותר יותר ראוי (מו״נ ב יו). ההקדמות שצריך אליהם בקיום מציאות האלוה יתעלה וכו׳ כבר עשה אריסטו ומי שאחריו מן המשאיים מופת על כל אחת מהן והקדמה אחת נודה להם בה כי בזה יתבארו מבוקשינו במופת כמו שאבאר וההקדמה ההיא היא קדמות העולם (שם, הקדמ׳). ודמיון זה שיהיה מבוקשנו אם הקדחת חום נכרי (מלאכ׳ הגיון, הקש). כאשר הנחנו מבוקש מה כמו אמרנו אם העולם מחודש ונשתדל קיום חיובו זה (שם). השלמים הקודמים באומתנו ובתוכם נזר החכמים וכו׳ רבינו משה ב״ר מיימון נ״ע לא חקרו בזה המבוקש כמו זאת החקירה ויתייבו מזה המנע השגת זה המבוקש בדרך העיון וכו׳ אבל זה המבוקש התבאר לנביא בדרך הנבואה ויחויב מזה המנע ידיעתו לחכם מדרך העיון (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). מצאנו ראינו לאריסטו במאמר הב׳ מהשמים והעולם שעשה שני מבוקשים בשאלה הזאת הא׳ מה היא הסבה אשר בעבורה היו התנועות הסבוביות רבות מתחלפות וכו׳ והמבוקש השני הוא למה היתה התנועה היומית העצומה מן המזרח אל המערב (רי״א, שמים חדשים ב). וזה המבוקש (שהגלגל מתנועע ממזרח למערב) הביא אריסטו במאמר השני מספ׳ השמים והעולם והשתדל שם לתת סבתו (שם א). אריסטו לא עשה מבוקשים כ״א בארבע השאלות (שם). שלא עשה אריסטו ההתנצלות הזה שזכר הרב רק באותו מקום בלבד בהקדמת שני המבוקשים ושתי השאלות אשר זכר (שם). כי המבוקשים בהאמתת הדבר (של מציאות הנפש) הם ארבעה לפי דברי הפלסופים אם היא מה היא איך היא ולמה היא (תגמ׳ הנפש א ב). בזה השלמתי השלשה מן המבוקשות שהם אם ואיך ומה (שם א ד).—ובחכמת החשבון: תגרע מסופו מספר אחד או שני מספרים כאשר ידעת במספר ואחר הפעולה כלה תכפול היוצא עם המספר המחלק ותמצא מבוקשך (אילם ליש״ר מקנדיא, מעין גנים כו).

מִבְרָח, ש״ז, מ״ר מִבְרָחִים, מִבְרָחָיו, — כמו בורח: ואת כל מִבְרָחו[1]) בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוח יפרשו (יחזק׳ יז כא).

[1]) מברחו כתיב מברחיו קרי. אבל יש מפקפקים באמתת הנוסחה ואמרים שהיא במקום מבחריו והוא פרוש לאגפיו.

***מַבְרַחַת**, ש״נ, — אשה שהבריחה מבעלה דבר מה מנכסיה: א״ר חנילאי בר אידי אמר שמואל מורה הוראה אני אם יבא שטר מברחת לידי אקרענו (כתוב׳ עט.). אמר רב נחמן חמשה עד שיכתבו כל נכסיהם ואלו הן שכיב מרע עבדו אשתו ובניו מברחת וכו׳ דאמר מר מברחת צריכה שתכתוב כל נכסיה (ב״ב קנ:). הרוצה להנשא וכתבה כל נכסיה בין לבנה בין לאחר ואח״כ נשאת ונתגרשה או שמת בעלה מתנתה בטילה שזו מברחת היא ולא כתבה כל נכסיה אלא להבריח מבעלה שלא יירשנה (רמב״ם, זכייה ומתנ׳ ו יב). זה השטר הוא שטר מברחת וכו׳ כי הוא קנוניה להבריח הנכסים ולמשכנם (תשו׳ ר״י בן הרא״ש א).

***מַבְרִיחַ־שָׂטָן**, — שם עשב: איפיריקו או פירפירטו מין עשב ידוע לכל וכו׳ וגם (יפה הוא) לקדחת רעה ארסאי וגם למכשפים ולרוחות רעות ולכן העשב הזאת נקראת מבריח שטן (אולה״ת לר״י להלון ו כו).

מִבְרַכְתָּה[1]), ש״נ, — ארחה של גמלים נשאים סחורה, Karawane; caravane: אמר ר׳ ברכיה מברכתה היתה עוברת והיו (בני שמואל) מניחין צורכי ישראל ועוסקין בפרגמטיא (ירוש׳ כתוב׳ יג לה ד). מברכתה היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכת אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שחד (מד״ר כרות׳ פה).

מִבְרָק, ש״ז, מ״ר מִבְרָקִים, — הודעה באה מרחוק במהירות הברק בכח חשמלי, Telegramme, בפעם הראשנה ב„האור״ גליון א׳ שנה לב.

מִבְרָשָׁה[2]), ש״נ, — לוח קבועים בו שערות פחות או יותר קשות לנקות בו האבק וכדומ׳ מבגדים, Bürste; brosse; brush. — נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו גם בהעתונים ובספרות בזמן החדש.

מָבוּשׁ, ש״ז, מ״ר נסמ׳ מְבֻשָׁיו, — הגיד והאשכים של הזכר, Schamteile (d. Manes); membre virile et testicules; penis a. testicles: כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה

[1]) בערב׳ מברכ a) מקום שהגמלים ברכים, ורגלים לדבר כי בתחלה היה השם מברכתה כמו״כ שם המקום, כמו מברכתא (ערוב׳ מז:): דאתי למברכתא, ואח״כ נקרא עצם הארחה בשם זה.

[2]) בערב׳ ההמונ׳ מברשה b) מן הפעל ברש c) בערב׳. אבל אפשר שאין זה שרש שמי.

a) مبرك b) مبرشه c) برش

מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה בִּמְבֻשָׁיו וקצתה את כפה (דבר׳ כה יא-יב). — ובסהמ"א: כי ראשית הזרע אדום הוא כדם ומרוב חום הכליות מתלבן ועובר מתוך גידיהם לגידי המבושים והערוה (ס׳ דונולו, תכמוני ה). ועבדי המבושים הם כלי הזרע (מ׳ אלדכי, ש"א ז). — ואמר הפיטן: סע משעיר והכמין פרוסה, עיף ויגע מבושיו לפרסה (ר"א קליר, שכת זכור, אזכיר סלה).

מְבַשְּׁלָה, ש"נ, מ"ר מְבַשְּׁלוֹת, — מקום שמבשלים שם, Küche; cuisine; kitchen: וּמְבַשְּׁלוֹת עשוי מתחת הטירות סביב ויאמר אלי אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם (יחזק׳ מו כג-כד).

*__מְבַשֵּׂר__, ש"ז, — א) הַמְבַשֵּׂר, אליהו הנביא שיבשר ביאת המשיח: וכשיבא המבשר יהודה מתבשר תחלה (מד"ר במד׳ ב). — ב) °שֵׁם מין ממיני הלטאה: המבשר משכנו בהודו המזרחית החמה קרוב לנהרות משכן התנים ארכו עד שלש אמות וחצי מראהו ממעל כמראה עפר ומתחת לבטנו טלוא שחור ולבן וכו׳ הקורקודיל והקיימאן הם אויביו הגדולים וכו׳ ובראותו אותם מרחוק יבהל וישאג בקולו הדומה לקול חליל והיה לאות בשורה גם לבני אדם ההולכים שמה (תוה"א לשינהק, הסבלים קלה). — °מְבַשֵּׂר העתים, מין דג: מבשר העתים ארכו כרבע אמה גופו המכוסה בליחה עבה עד אשר לא יראו קשקשיו הוא ממראה שחור בפצלות ירוקות עיניו קטנות וכו׳ ונקרא גם בשם מבשר העתים לבעבור כי כאשר נשימהו בכלי זכוכית מלאה מים בחול על שוליה מתחת אז כבוא עת הרוח או גשם יסער בזנבו להעכיר המים בחול לבשר רוח עכור בלתי טהור (שם, מערכ׳ הדגים רלו). — °מְבַשֵּׂר גשם, מין צפור: המבשר גשם שמו יעיד על מעשיו כי הוא שותק כל העת וקולו לא ישמע רק בהגיע עת הגשם אז יהגה ויצפצף בקול ערב וכו׳ (רא"בית למוד׳ א ו).

מָג[1]), בצרוף עם רב, רַב-מָג, — תאר שר משרי מלכות בבל: ויבאו כל שרי מלך בבל וכו׳ נרגל שראצר רב-מג וכל שארית שרי מלך בבל (ירמ׳ לט ג).

°__מַגְבָּה__, ש"נ, — מה שאדם גּוֹבֶה, כסף וכדומ׳: מגבת פורים לפורים (ירוש׳ מגי׳ א ע:). במגבה הדבר תלוי (שם כתוב׳ ט לג:). מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת

[1]) באשור׳ רב מג. וי"א כי הוא הוא השם מגו שבפרסי׳ הישנה, בנוי לקוסם.

צדקה לחכמים (מד"ר ויקר׳ ה). הלכו רבותינו אצלו על עסק מגבת חכמים (שם הסת׳, בהראותו).

°__מַגְבִּישׁ__[1]), ש"ז, מ"ר מַגְבִּישִׁים, — מין פרי אדמה, ממיני הירקות, מאורך הצורה, סגול הגון, וטעמו קצת חריף, Eier-pflanze; aubergine: מגבישים פאתינגאן (המלילה לר"ש כר"ש).

*__מַגְבִּית__, ש"נ, — כמו מַגְבָּה: מגבית פורים לפורים מגבית העיר לאותה העיר אין מדקדקין במגבית פורים וכו׳ ר"א אומר מגבית פורים אל יעשה בה עני רצועה לסנדלו (תוספתא מגי׳ א ה).

מִגְבָּלָה[2]), ש"נ, מ"ר מִגְבָּלוֹת, — א) תאר למלאכת שרשרת, לא נתפרש בודאות איכותה: ושתי שרשרת זהב טהור מִגְבָּלֹת[3]) תעשה אתם מעשה עבת (שמות כח יד). — ב) °מִגְבֶּלֶת הגוף, מעמדו ואיכות הרכבתו, כמו °מֶזֶג: לדעת את ארבעת זמני תקופות לקור ולחום ולקיץ ולחורף לפי ארבעת יסודי מגבלות הגוף למסיבותיו לקרתו ולחמתו (אסף 146, כ"י מינכן).

°__מְגַבֵּן__, ש"ז, — עושה גבינה: ראובן הלך לאי מיטילין לעשות גבינות והוליך עמו בחור אחד וכו׳ ובהגיעם אל מחוז חפצם גבן המגבן הנ"ל ושלח הגבינות עם הבחור ליד נאמן (שו"ת נחלה ליהושע יד).

°__מִגְבַּע__, ש"ז, — כמו מִגְבָּעָה: אבל לכהן הדיוט היה המגבע עמוק ויורד למטה הרבה וכו׳ והמגבע שלו היה קשור תחת הגרון (פענח רזא, פקודי).

מִגְבָּעָה, ש"נ, מ"ר מִגְבָּעוֹת, -בַּעַת, — לבוש הראש, בפרט של הכהן וכדומ׳, Art. Kopfbedeckung; esp. de coiffure; mitre: וּמִגְבָּעוֹת תעשה להם לכבוד ולתפארת (שמות כח מ). וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מִגְבָּעֹת (שם כט ט). ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מִגְבָּעוֹת (ויקר׳ ח יג). — פַּאֲרֵי מִגְבָּעוֹת: ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש (שמות לט כח), ועי׳ פאר. — ואמר המשורר: ידמו כי בציציות וזקן ומגבעת יפי איש ראש מתיבה (ר"ש הנגיד,

[1]) במקרא (עזר׳ ב ל) נקראה אחת המשפחות של עולי בבל בשם זה, בני מגביש. אך בודאי אין כל יחס בין מגביש ההוא ובין מגביש זה, ולא נתברר מאין לקח ר"ש בר"ש מלה זו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) ת"א מתחמן, מלשון תחום. וכן רש"י. ריב"ג ורד"ק פרשו שוות, מתוקנות. התרגומים הלועזים הקדמוני׳ תרגמו במשמ׳ אחוז ומסובך זה בזה. והחדשים במשמ׳ פתל. וכל זה בלי יסוד, ועי׳ ערך גַּבְלֻת.

סירהב).—וכמליצה, °בהשאלה לכרבלת התרנגול: ומה מלך במגבעת אדומה, ומלבושו תכלת חור ורקמה, בהלוכו גבה לבו וקולו יעורר ישינים מתנומה (ר"י הלוי, לקוטי׳, דברי חפץ יב).—ובהשאלה, °מגבעת ציצים: יחבשו מגבעות ציצים גבעות, ומישור כתנות דשאו ועשבו ישלח אל נהירינו קטרת (רמב"ע, דיואן כו, כ"י בודלי׳). —ובזמן החדש השתמשו בשם זה לכסוי הראש הארפי, בפרט הגבוה בצורת גליל, וגם לכסויי הראש של הנשים, Hut; chapeau; hat.

מגבת, ש"נ, מ"ר מגבות,—מטפחת של בד וכדומ׳ לנגב הידים, Handtuch; essuie-main; towel, נהוג בדבור העברי בפי כל מדברי עברית בא"י וכבר השתמשו בו הרבה גם בספרות בזמן החדש.

***מגג**[1]), מגג[2]), ש"ז, — שם מין ממיני הקנים והסוף שעושים מהם חבלים[3]), Schilfart; esp. de jone, sp. of reed: כפתוה (את הפרה) בחבל של מגג[4]) ונתנוה על גבי המערכה (פרה ג ט). תני רב יוסף ג׳ חבלים הם של מגג ושל גצר ושל פשתן (ערוב׳ נח.).

***מגג**[5]), ממנו *מגג, *מגיגה.

***מגג**[6]), פ"י,—מגג עשב וכדומ׳, מלל אותו בידים לסחט ולעצר המים שבו: בית שמאי אומרים מוגג (הכרשינין שנשרו במים) בידים טהורות וב"ה אומרים מוגג בידים טמאות (ירוש׳ מע"ש ב נג ג).

מגד[7]), ממנו מגד, °מגד.

מגד, ש"ז, מ"ר מגדים, מגדיו,—דבר טוב מאד באיכותו, טוב הטעם וכדומ׳, Köstliches; chose délicieuse, something precious: מברכת יי׳ ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם וממגד ארץ ומלאה (דבר׳ לג יג-יו). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים (שה"ש ד יג). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שם ז יד). עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (שם ד יו).—ובתו"מ: נטל ב"ה שכרו בידו ועמו משוי ג׳ חמורים א׳ של מאכל וא׳ של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לו לביתו (שבת קכז:). הרי שכן שלנו כיבד את המלך בכלכלה של תאנים ומילא אותה לו זהובים ואתה עמוד וטול סל גדול ומלא אותו מיני מגדים מן תפוחים ותאנים ושאר מיני פירות יפים שהוא אוהב אותן הרבה (תנחומא קדוש׳ ח). בחדש השביעי חדש שהוא משובע בכל גרנות בתוכו גיתות בתוכו כל מיני מגדים בתוכו (פסיק׳ דר"כ, כתדש). — ודבר בצורת מגדים: בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב (יומ׳ כא:).—ואמר הפיטן: בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פרות פרחיו עוד מהאמל (ר"מ נהוראי, אור יום הנף).—ובסהמ"א: ארץ דגן תירוש ויצהר רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים גנות ופרדסים (מכת׳ ר"ח בפרוע למלך כוזר). אין עושין סילוק לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל הסעודות (ערוך, ערך אפיקומן). והפירות וכן כל המגדים רטובים גם יבשים וכו׳ ודע כי המשובח במגדים תאנים וענבים עם שקדים (ר"י תריזי, רפוא׳ הגוייה). והדברים אשר אצלה חוזק הצורך ג׳ מינים הא׳ הנכספים ההכרחיים בחיים הב׳ אשר ישתוקק האדם אליהם ואם לא יהיו הכרחיים כמו המגדים והג׳ מה שהיה מן הדברים מכאיב הפרדו או מצער (גופ׳ נוגים ג ט). והשקהו עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מ׳ אלדכי׳ פ"א ה). שמביאין ירקות ומיני מגדים ליל שבת אל השלחן (שבט יהודה י). זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה אורחים זימן וכמה מגדים הכין להם (הלכות, או"ח שז יב).— ואמר הפיטן: הינצת ציה ציצי פרחים, הגיבה מגד גרש ירחים (ר"מ בר קלונימ׳, אבותת, J. Elbog. 126). לבי הלא נחלל מאין הפוגות אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך, מלא דמעות כמים נשטפו נמלאו דמעות לחיי וכל עיני בגידיך (מאיר הדרבן, קינ׳, ציון לפירת).—ואמר המליץ: חדש אב רפואת כל נכאב, ושמחה ללב ידאב, כי יומו ארוך, וטובו ערוך, ופריו ברוך, וכל מגדיו חשוקים, ופירותיו מתוקים, והתאנים דשנים והענבים

---

[1]) כך במשנ׳ מנוקד׳ כ"י פרמה, וכך בקטע משנ׳ מנוקד׳ כ"י שנתפרסם בהקבץ REJ 1887, 274.— [2]) כך נקוד במשנ׳ המנוקד׳ דפוס ליבורנו ואמשט"ד, וכן בוקשר׳, ובן לוי. — [3]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו ומינו בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) אמר רה"ג: פי׳ עשב שמו מגג ועושין ממנו חבל דומה לגמי ותשופא וחלפא. ע"כ. וגם ע׳ לו לא מצא לברר בדיוק לאיזה מין מהסוף קראו בשם זה.

[5]) בערב׳ מג a), במשמ׳ עצירה וסחיטה.

[6]) עי׳ הערה להשרש.

[7]) בערב׳ מג׳ד a), במשמ׳ פאר ויחס.

---

a) مجّ b) ماجد

ערבים (ר"י חריזי, תחכמ' ה). ויפן כה וכה וירא גן אחד ויתמה על יפיו, וישמח על רוב מ ג ד י ו ופריו (ספעפים לר' זכרה 31).—ובהשאלה, במליצה: הרבי לך בורית, ובקשי האחריה, ותבואי בברית, ו מ ג ד י שוא ארית, זרי מתוכבי (ר"י הלוי, יוגה פותה). יין אמונים, ולא יין גפנים, מ ג ד י שכל, ולא מגדי אכל (רמב"ע, לגביר דעות, כ"י כודל'). אל גן נתן גרדי ריחו רבעו ישים בו ומסבו, וארות מ ג ד י דודים בשלו ואכול חנם את טוב חלבו (הוא, ילדי ימים). עופר תנה אודם שפתיך מ ג ד י ועסות שדך אשכר, ושקה לפי תמיד והשקני יין תכך הטוב עדי אשכר (הוא, תרפים כ ג). וגם אני לא ראיתי שריג אורח כיפיך, החכמות מ ג ד י ך, והתבונות פריך (ר"י חריזי, תחכמ' לכ).

** מָגַד,—קל רק המקור, עי' * מִגֵּד.

—הפע', * המגיד,—עשה מֶגֶד: הלול קרש תירושי, ימגיד בטל קרושי (ר"א קליר, טל, אלים כיום).

—פע', * מִגֵּד,—מגד את פלוני, המציא לו מֶגֶד, ובהשאלה תענוג: שיניך רחשו שאר כסות ל מ ג ד בם עורתך מ ג ו ד, ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל תבגוד (רסע"ג, אזהרות).

—פֻע', * מֻגַּד, ממוגד,—מֻגַּד הפרי, נעשה מֶגֶד: בטל פלג מלא מאוגד, פרי עץ השדה ממוגד, פרש כפיו וסגד, תפנק במזל קשת גר (סד' טל, אלור לככר, כ"י כריט"מ).

מִגְדָּל, ש"ז, סמי' מגדַל, מ"ר מגדלים, מגדליה, מגדלות, מגדלות, מגדלותיך,—א) מגדל של מבצר וכדומ', בנין גבוה להשגב בו להעמיד עליו כלי מלחמה ושעליו עומד צופה לראות מרחוק, Turm; tour; tower: ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (בראש' יא ד). בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה (שפט' ח ט). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה (ישע' ב יה). ביום הרג רב בנפל מגדלים (שם ל כה). ומחי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ט). בני ארוד וחילך על חומותיך סביב וגמדים במגדלותיך היו (שם כז יא). ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה (שם כו ד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה (תהל' מח יג). ויבן עזיהו מגדלים בירושלם על שער הפנה ועל שער הגיא ועל המקצוע ויחזקם ויבן מגדלים במדבר (דהי"ב כו ט-י). ויעש בירושלם חשבנות מעשה חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (שם יה). נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (שם יד ו). ועל האצרות בשדה: בערים ובכפרים ובמגדלות יהונתן בן עזיהו (דהי"א כז כה).—ולצופה בכרם וכדומ': ויבן מגדל בתוכו (בתוך הכרם) וגם יקב חצב בו (ישע' ה ב). —* בנה לו מגדלים בשמים, ר"ל עושה לו דמיונות שאי אפשר להוציאם לפעל: מי לא יבנה לו מ ג ד ל י ם בשמים, מי לא יחלום בהקץ יראה חזיונות, כאיש כאשה כזקן כנער, כעשיר כדל כחכם כבער (משלי יל"ג ג ה). — וכמו דמיון לדבר גבוה: כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות (שה"ש ד ד). אני חומה ושדי כמגדלות (שם ח י). — ובתו"מ: ואמת המים ותומות העיר ו מ ג ד ל ו ת י ה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה (שקל' ד ב). נתנו ב מ ג ד ל אפי' גבוה מאה אמה (תוספתא תרומ' ז יז). מצא מעות מפוזרות הרי אלו שלו עשויין כ מ ג ד ל י ם חייב להכריז ואלו הן עשויין כ מ ג ד ל י ן שלשה מטבעין זה על גב זה (ב"מ כה.). ובשעה שהיה מ ג ד ל ו של דוד מדליק היו כולם דולקין (מדר' שה"ש ד ד, הוצ' גרינה'). — ומשל למחסה חזק: כי היית מחסה לי מגדל עז מפני אויב (תהל' סא ד). מגדל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י). — ב) מקום שיגדל ויצמח שם דבר מה, ערוגה וכדומ': לחיו כערוגת הבשם מגדלות[1]) מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר (שה"ש ה יג). — ג) כעין עמוד עשוי מעץ וכדומ' לעמד עליו לדבר אל העם וכדומ', Redner-bühne; tribune; platform: ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר וכו' ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם ויברך עזרא את יי' האלהים הגדול (נחמ' ח ד-ו). — ובסהם"א: וכשיעלו ל מ ג ד ל יומרו על הכל (רב"י, סדור בת). ר' אלכסנדרי בר משה הכהן רביע ובנה מ ג ד ל של עץ (רבימ' המתים, QGJD III, 293). —ואמר הפיטן: עמוד ר' פלוני מתוך עדת מי מנה, ועמוד אצלי על מ ג ד ל עץ העשוי לדבר כתיקנה, ושושביניך ילווך וזמירות לטונה (ר' שמעון הגדול, רשות חתן, מחז' ויטרי, סי' תפד). — ד) *כעין תֵּבָה גבוהה נפתחת מהצד, ישימו בה דברים לשמר וכדומה, Schrank; armoire; board: פורסין עור של גדי על

[1]) לפי ההקבלה עם חצי השני של הפסוק: שפתותיו שושנים נוטפות מר וכו', רגלים לדבר כי גם כאן זה פעל, וצריך לקרא מְגַדְּלוֹת, וכך דעת קצת החרשים. אך לפי הנקוד המקבל זה שֵׁם, וכבר תרגמו ריב"ג מגאבת, ר"ל מקומות שצומח שם. וקצת הקדמונ' פרשו עצם הפרח.

גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בו את האור (שבת טז ה). הדלת שבמגדל של בעלי בתים (כלים יב ג). השידה והתיבה והמגדל שניטלה אחת מרגליהן (שם יח ג). המוכר את המרחץ וכו׳ לא מכר לא את היורות ולא את היקמין ולא את המגדלין שבתוכה (תוספתא ב״ב ג ג). נתכוון לשבות בראש השובך או בראש המגדל למעלה מי׳ טפחים וכו׳ במגדל מסומר (ערוב׳ לד.). בתי בדים ובתי מרחצאות ומגד.ות ושובכין ובורות שיחין ומערות (ערכ׳ לב.). למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד״ר בראש׳ ח). מעשה בשני אחים שהרג אחד מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל (שם ד׳ ר׳ ב). מגדלות הרקח הזה יש בו כל מיני בשמים (שם שה״ש, לחייו). —ה) במשחק האשקק, שם לאחת מהתחיבות שבהן משחקים: ושם סוסים ברודים ואמוצים לנחרם יחרדו איים ורועשים, ופילים בענקים הגדולים במגדלים לגבר וחלשים (שיר על לחוק השחקק לר״א מו״ט, דברי חפץ ו).

מִגְדָּן[1], ש״ז, מ״ר מִגְדָּנוֹת, — כלי יפה ויקר הערך, kostbar. Gefäss; ustensil précieux; prec. vessel: ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומִגְדָּנֹת נתן לאחיה ולאמה (בראש׳ כד נג). ויתן להם אביהם (המלך יהושפט לבניו) מתנות רבות לכסף ולזהב ולמִגְדָּנוֹת עם ערי מצורות ביהודה (דהי״ב כא ג). ורבים מביאים מנחה ליי׳ לירושלם ומִגְדָּנוֹת ליחזקיהו מלך יהודה (שם לב כג). וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמִגְדָּנוֹת לבד על כל התנדב (עזר׳ א ו).—ובסהמ״א השתמשו בו כמו במשמ׳ מֶגֶד לפרות וכדומ׳: סבלונות (פרושו) מגדנות שהחתן שולח לארוסתו (רש״י כתוב׳ עג:). כתב אבוקרט שהמגדנות וכו׳ כגון הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם אחר האכילה מועיל (מאיר אלדבי, ש״א ה).—ואמר הפיטן: מערב שבת תכין מגדנים, רוצו בחיבת אבות ובנים, שלש סעודות יהיו נכונים (רני ושמחי, אל אל אביר).—

[1]) לא נתברר הדבר אם משקלו פעלן מן מגד או מפעל מן גדן: ומגדנות אם המ״ם שורש יהיה מזה המשקל (כמו כבשן) ויאמר האחד מִגְדָּן ויש אומרים כי המ״ם נוספה והוא בפלס משמרות משכנות (רד״ק, מכלול, שדה״ש). ולא נתבאר בדיוק פרושו. אונק׳ תרגם מגדנין. היוני והרומי תרגמו במשמ׳ מתנה. וכבר העיר ריב״ג ואמר כי אי אפשר להגית שהמגדנות שהביאו המלכים ליחזקיהו או שנתן יהושפט לבניו ירושה במקום המלכות היו פרות טובי טעם, אלא שהכוונה במגדן היא כלי יפה יקר הערך מאד.

ובהשאלה במליצה: ונגנבתי לגן פניו כגנב ללקט מגדני פיו ונכלם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

∞**מַגְהֵץ**, ש״ז,—כלי ברזל מחמם לגהץ בו את הבגדים, Plätt-eisen; fer à repasser; flat-iron, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות בזמן האחרון.

·**מִגּוֹ**[1],—מלה, בלשון דיני ממונות וכדומ׳, במשמ׳ מתוך, קרוב למשמ׳ הואיל: הואיל והראה אותם קודם שאמר דבריו נתבטל המגו (שו״ת הרא״ש קו ב). ואם הטלית יוצ׳ מתחת יד אחר ואומר בפני אמרת לאומן למוכרו לי ולקחתיו ממנו נאמן במגו שהיה אומר אתה מכרת לי (טור חו״מ, קלד). שאין להאמינו בטענת לקוח הוא בידי אלא במגו דלהד״ם או החזרתיו לך ואין זה מגו טוב שירא לומר כן כיון שעדים ראו ביוצא בזה בידו (שם).—ומצוי מאד.

***מַגּוֹב**[2], ש״ז, — כלי מכלי הגרן, כעין כף של יד באצבעות הרבה, לזרות התבואה: המעבר והמזרה והמגוב וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאן של מתכת (כלים יג ז).

מָגוֹג, ש״ז,—שם אֻמה (בראש׳ י ב, יחזק׳ לט ו),—ובפרט מלחמות גוג ומגוג, עי׳ גוג.

***מָגוֹד**[3], ש״ז,—כלי לתלות או לשטח עליו בגד וכדומ׳: אבידה לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד[4]) לצורכו אבל שוטחה לצורכה על גבי מטה

[1]) מלה ארמית מרכבת ומצמצמת מן שתי המלים מן גו. בגמ׳ בסגנון ארמי הרבה: מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא (ב״מ ו.). מיגו דמוקמינן אפוטרופא לפלג׳ מוקמינן ליה אפוטרופא לאידך פלגא (שם לט:). מיגו דיכול למימר לא היו דברים מעולם יכול נמי למימר סיטראי נינהו (שבוע׳ מג.).

[2]) כך נקוד במשנ׳ כ״י פרמה. ובמשנ׳ מנקד׳ נדפסות מ קמוצה וגימל רפה. ובקצת נוסח׳ מגיב, והוא מַגֶּב. ולא נתברר מקורו ומהותו בדיוק. אמר רה״ג: פי׳ מגוב עור דומה ליד של בני אדם ויש לו שינים שינים כמין אצבעות והוא לנגוב בו התבואה המלוחלחת. ע״כ. והערוך, אחר שהביא דברי רה״ג אלה הביא עוד פרוש אחר: כלי שדומה ליד של אדם. ע״כ. הרמב״ם פרש: והמעבר והמזרה והמגוב ג׳ מיני כלי הגורן כדמיון כף האדם יבורו בו החיטים והשעורים מהתבן וכו׳ והיותר רב השינים מהן נקרא מגוב. וכן הר״ש ושאר המפרשים הביאו את דברי רה״ג והערוך והרמב״ם. וכבר הכרעתי, בהשייכים לערך אדמה, לפרוש השני של הערוך שהוא פרושו של הרמב״ם, אעפ״י שלא מצאתי יסוד נכון גם לפרוש זה.

[3]) עי׳ הערה לקמן.— [4]) ר״ח לא פרש מלה זו

ועל גבי מגוד (פסח׳ כו:). שתלאו (את הסמרטוט) במגוד או שהניחו לאחורי הדלת (שבת כט:).—ובמשמ׳ תליה, ואמר הפיטן: בורע לתלוי במגוד, יעצני בך לבגוד, לבול עץ לסגוד (אפר׳ ב׳ ילחק, שבת ד׳ אח״פ, אלהי כן). גם שתקתם אותו הדק ותבגדו בגוד, בתוך הריפות בעלי עד שפך דמו לאגוד, וחלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד, ותשלחו בכל תפוצות מחניכם הנבוכים (קינה, אככה לקבה יום, QGJD III, 341).

*מגולגל, — עי׳ מגלגל.

*מגופה[1], ש״נ,—א) טיט וכדומ׳ שגפים בו פי החבית, ואין נוקבים מגופה: Spund; bonde; bung של חבית (שבת כב ג). מגופת החבית המחולחלת ואינה נשמטת (כלים י ג). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מגופת חבית שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת (תוספתא שבת יד-יט ג). של בית רבן גמליאל היו מכניסין את המוגמר במגופה (שם יו״ט ב יד). מגופה שהתקינה לכלי (שם ידים א ו). וכמה גשמים ירדו וכו׳ בתחילה כדי רביעה ולבסוף כדי שתשרה המגופה ויש מגופה נשרית אלא רואין אותה כאילו היא שרויה (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ד). כתותם המרצופין; וישנו בצד העליון של מגופת החבית הלתמית (בכור׳ כג.). — ב) מגופת היוצרים, גוש של טיט ישתמש בו היוצר לעשות בו כליו: מגופת[2] היוצרין שהוא פותח בה (כלים ב ז).

א.מגור[3], ש״ז, מ״ר מגורים, סמי׳ מגורי, בכנ׳ מגורי, מגוריך, מגוריו, מגורם, מגוריהם,—א) מקום שאדם גר בו, ארץ, או בית, Wohnplatz; demeure; dwelling-place: וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען (בראש׳ לז א). ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם (שם יז ח). ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (שם לו ז). וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את

לא כאן ולא בב״ם. הערוך: פירוש דבר שמזומן לשטות עליו כלי כביסה. ע״כ. רש״י לעז קבילייא, שהוא cheville בצרפתית, והוא יתד. ולא נתברר מקורו. י״א שהוא מן נגר, במשמ׳ משיכה, והוא דחוק.

[1]) מן שרש ב.*גוף, עי״ש. — [2]) פרש הרמב״ם: ומגופת היוצרים אבני היוצרים מלשון יגיפו הדלתות והן מחרש ויעשו עליו הכלים ואצל היוצרין מהן הרבה יעשו עליו אלגפן ואלצארי והדומה להם מהכלים הגדולים אשר בבנין ביר.

[3]) מן ב.גור.

ארץ מגריהם אשר גרו בה (שמות ו ד). מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק׳ כ לח). זמרות היו לי חקיך בבית מגורי (תהל׳ קיט נד). ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם (שם נה טז). — ב) עצם הגרות, וימי מגוריו של אדם, הימים שהוא גר: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם (בראש׳ מז ח-ט). — ג) *מי שהוא גר במקום, מגור פלוני, שגר אתו במקום אחד: ולא תמה על מגורי לוט המתעברים בגאותם (כ״ס גני׳ יו ח).

ב.מגור[1], ש״ז,—מורא ופחד, Schrecken; épouvante; dread: לא פשחור קרא יי׳ שמך כי אם מגור מסביב כי כה אמר יי׳ הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך (ירמ׳ כ ג-ד). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו מגור מסביב נאם יי׳ (שם מו ה). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל׳ לא יד).—ואמר המליץ: אם האופן לך התנכר וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ירחה מה שנגזר (רב״ע פלקיירא, שרי הינון 13).

מגורה, ש״נ, סמי׳ מגורת,—כמו ב.מגור, במשמ׳ פחד: מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן (משלי י כד).—ואמר המשורר: ואז שלח משנאי זה אשר שש לאידי אל מיודעיו בשורה, כבר בא יום אשר מאז אקוה תבואתו וסרה המגורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

א.מגורה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מגורתי, מגורתם, — כמו ב.מגור: גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא להם (ישע׳ סו ד). דרשתי את יי׳ וענני ומכל מגורותי הצילני (תהל׳ לד ה).

ב.מגורה[2], ש״נ, מ״ר מגורות,—א) מקום שאצרים שם תבואה וכדו׳, Speicher; grenier; storehouse: העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). — ובתו״ם: מי שהיו פירותיו במגורה ונתן סאה לבן לוי וסאה לעני (תרומ׳ ד ב). סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה (שם יא). שתי קופות ושתי מגורות שנפלה סאה תרומה לתוך אחת מהן (שם יב). הגרוגרות משידוש ומגורה (אם הכניסם למגורה) משיעגל והיה דש בתבית ומעגל במגורה

[1]) מן ג.גור.

[2]) לא נתברר מקורו. ואולי הוא במקום מאגורה, מן אגר, ונצטמצמה במבטא.

נשברה החבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם עראי (מעשר׳ א ח). ההגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת (כ״מ ד יב). שתי מגורות בעליה אחת תורם מכל אחת ואחת (תוספתא תרומ׳ ג י). חבר שמת והניח מגורה מליאה פירות ואפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנין (פסח׳ ט.).—ב) *בית קבול למים וכדומ׳: המוכר את המרחץ וכו׳ לא מכר לו את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (כ״ב ד ו).—ג) *כמו בתים קטנים בתוך תבה וכדומ׳, Fach; case; partition: תיבה שפתחה מלמעלה וכו׳ מגורות שבה טמאות ואינם חבור לה (כליס יט ז). בית תבלין של עץ העשוי מגורות מגורות (תוספתא כלי׳ ב״ק ב ז). — ד) *כעין מחלקות וחדרים קטנים בקצת פרות, כמו האגוזים וכדומה: האגוזים משיעשו מגורה (מעשר׳ א ב). — וכהשאלה, בגוף האדם: רב חסדא אמר בנה בה (באשה) מגורות יותר מן האיש (מד״ר ברא׳ יח).

ג. **מְגוּרָה**, ש״נ, מ״ר מְגוּרוֹת, — כמו א.מָגוֹר: היום בארמון הוא ומחר יעזב מגורותיו אשר שם גר (ר״י חריזי, הענק ג ג).

***מְגוּרֶת**, ש״נ, — כמו ב.מְגוּרָה: הלוקח מן החמרת בצור ומן המגורת בצידון (ירוש׳ דמאי א כב.).

מְגֻזָּם[1], ש״ז,—דבר יותר מהכונה האמתית: המגזם הוא מאמר נאות בו דברים אשר בעיניהם הם זולת מה שכוון בהם המאמר כמו שמח בחור בילדותך שהוא צווי דרך גזום לא שהכונה מן האומר תהיה שהוא נכון לעשות כן (גופ׳ לופיס ד עג).

מְגָזָר, ש״ז, מ״ר מְגָזָרִים, מְגָזְרֵי — כמו גזר, חתיכה, מגזרי ברזל, כמו גזרי ברזל: אבל אם אינו ראוי לירד למרכבה כיון שאומרים לו אל תכנס והוא נכנס מיד מטילין עליו מגזרי ברזל מפני ששומרי פתח היכל הששי מטילין ומשליכין עליו אלף אלפים גלי מים וכו׳ לא זז משם עד שמטילין בו אלף אלפים מגזרי ברזל (היכלות רבתי כה).

מַגְזֵר, ש״ז,—כמו מגזרה: נטע בנתך למגזר ברזל וחריצים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (רבב״י הבבלי, סלית׳ ב עי״ת, תוחלת ישראל).

מַגְזֵרָה, ש״נ, מ״ר מַגְזֵרוֹת, סמי׳ מַגְזְרוֹת, — כלי ברזל לגזר בו: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל (ש״ב יב לא). — ואמר המשורר: תפשתיו והביאתיו בחבלי לבית סהר ושמתיו במגזרה, וראיתי באויבי תאותי ונקמתי בנפשו הארורה (ר״ש הנגיד, אלוה עז).

מגיב, מַגֵּב,—עי׳ *מַגּוֹב.

***מְגִיגָה**, ש״נ,—שה״פ מן *מָגַג: אמר ר״מ מגיגה ביניהן בית שמאי אומרין מוגג בידים טהורות ובית הלל אומרין מוגג בידים טמאות (ירוש׳ מע״ש ב נג ג).

מַגִּיד, ש״ז, מ״ר מַגִּידִים,—א) מספר דברים, עי׳ הפעי׳ בערך נגד: אמר המגיד, וארא כי עצתו היא העצה הטובה ואל האמת קרובה ואעש הספר הזה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). אמר המגיד ובשמעי אלה התוכחות הנכוחות והמליצות הנמרצות נכנע לבי מתוכי (שם ב). אמר המגיד וכשמעי תעתועי חבר הקיני צחקתי על הבליו ושקריו (שם ו).—ב) *מלאך המתראה לאדם ומגיד לו נסתרות: וזכה (ר״י קארו) למגיד המלאך הדובר בו (ר״י אזולאי, שה״ג, ערך רי״ק). ושמעתי שהיה לו (לר׳ משה זכות) מגיד והרב גור אריה שחיבר הגהות על הש״ע ונדפסו במנטובא סביב לש״ע העיד ששמע המלאך הדובר בו (חיד״א, שם, ערך רמ״ז). באתי עד הלום לזכות את הרבים וכו׳ כתבי הקדש אשר נתגלו על פי המגיד הקדוש להרב הקדוש הגאון הנזכר (יצחק בינגא, בהקד׳ מגיד מישר׳ לר״י קארו). וזה האיש היה עם הארץ אבל כל ימיו היה ירא שמים ובתורה לא היה מבין כלל ובליל ר״ה תל״ד בא אליו מגיד לא בחלום ולא בהקיץ והיה מבשר אותו ביאת הגואל (מעשה יוסף בן גור על ענין ש״צ, מק״ג 75). עכשיו אומר שאמר לו המגיד שהוא משיח בן יוסף ושבתי צבי משיח בן דוד (שם). הנה נתתי את הנביא ישעי׳ להיות למגיד להנער (ספ׳ מריבת קדש נגד ש״צ 19). נכון לבי בטוח כי מלאך יבוא לך כרצונך ומגיד לקראת מגיד שלום יענך (שם). המלאך הדובר בך או את מגידך (שם). שכל מי שלא יראה מגידו או מלאכו לא יבוא אל ביתו (שם). ואתק לכל אחד מהחברים מלאך א׳ או מגיד אחד וכו׳ ויחלק לכל האנשים מגידים (שם).—ג) דרשן בבתי הכנסיות: שהיה מגיד מישרים בקהלתינו (אגר׳ זמיר עריצים וחרבות צורים, ווילנה תקלב). מוהר״ר יוסף בעל פרי מגדים מגיד מישרים דשם ומגדולי וחכמי קלויז (קריה נאמנה 241). הרב הדיין ר׳ אלחנן הנ״ל מגיד מישרים בקהלתנו (שם 240). האנשים הנקראים מגידים או מוכיחים והם הדורשים בקהלות אלפים מישראל על דברי יסודות האמונה (אגר׳ רש״י פין, בהקבן הפרדס ג תרנז). המגיד מדובנו וכדומה.

[1]) מן ב.*גזם.

מַגִּידוּת, נ"נ,—אומנות המגיד: נטלו עטרת ראשו מהיותו עוד מתנשא בתפארת המגידות שהוא מבני עלייה (הגר׳ זמיר עריצ׳ וחרב׳ לורים, וילנה תקלב). ספר מסורת הברית מהדרשן הגדול ר׳ מאיר בר"א אנגילא מבילוגראדו כולל פשטים ודרושים ע"ד מגידות על שבע מאות מסורות (פירסט, בהלעה כסוף קונקורדנס). לאחד את שלשה ההנהגות הנזכרות והם הנהגת הרבנות החנוך והמגידות אל יד איש אחד (הגר׳ רש"י פין, פרדס ג תרנז).

***מַגִּיהַּ**[1], ש"ז, מ"ר מַגִּיהִים, מַגִּיהֵי,—מַגִּיהַּ ספר, מעיין בו לראות אם לא עשה בו הכותב שבוש, Korrektor, correcteur; reviser: מגיהי ספר העזר׳ נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (ירוש׳ שקל׳ ה מח.). אמר ר׳ יוחנן מגיהי ספרים שבירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה (כתוב׳ קו.). וכולן במגיהי ספרים מותר (סופרים ג יח).—ובסהמ"א: ולו היו מגיהי ספרים בלשכת הגזית הרבה טרחם ושכרם מאוד (רהכ"ע, כסוף ספ׳ שפת יתר). הקדמת המגיה אל עין הקורא (כרהמ׳ פי׳ רי"ה לנביא׳ ה, ליפציג תמו). כי כהביאם הדף לפני המגיה לנקותו ולצורפו ולזקקו ככסף וכו׳ צריך המגיה לסמוך עליהם (על הפועלים) וכו׳ והמגיה דבר אתם קשות (הקד׳ תנ"ך בוקבד׳, REJ 1895,72). שאין בכל דפוסות ישראל אומנים הגונים ומגיהים בקיאים (הקד׳ כסה׳ לבית דוד). — ובמשמ׳ *מתקן טעיות שנפלו בספר מהספרים: אמר המגיה יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו׳ ואני עשיתי בהם הגהה כפי יכולתי (הקד׳ אות אמת).

*–גים, — עי׳ *מגס.

מַגָּל[2], שו"נ, סמי׳ מַגַּל,—כעין סכין עקומה של ברזל, ופיה פגומה, לקצור בה השבלים, Siechel; faucille; sicle: שלחו מַגָּל כי בשל קציר (יוא׳ ד יג). כרתו זורע מבבל ותפש מַגָּל בעת קציר (ירמ׳ נ טז).—ובתו"מ: תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעה"ב תוך היד ותוך המגל לעניים אחר היד ואחר המגל לבעל הבית (פאה ד י). קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי׳ ד ו). ואין מבקעין (עצים) לא בקרדום ולא במגירה ולא במגל אלא בקופיץ (כיל׳ ד ג). פיאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא

[1]) מן שרש נגה, עי"ש.

[2]) בארמ׳ מגלא. בערב׳ מנג׳ל a), ועי׳ שרש נגל.

a) منجل

יכו איש את רעהו (פאה ד ד). אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו (יומ׳ כג.). — *מַגַּל יד, קטן ופיו חלק, *מַגַּל קציר, יותר גדול ופיו פגום: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה (שבי׳ ה ו). השוחט במגל יד בצור ובקנה וכו׳ ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). הסייף והסכין והפגיון והרומח מגל יד ומגל קציר וכו׳ (כלים יג א).—ובהשאלה: אמר לו הקב"ה לגבריאל מגלך נטושה אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית (סנה׳ לה:).

מֻגָּל[1], ש"ז,—לחה לבנה שמתהוה במכה, Eiter; pus: כל אדם אשר ירוק טרי ומוגל והיה מראהו לבן יש תקוה (אסף 137, כ"י מינכן). כל אדם אשר ילכו מעיו בלא מנהג אחריתו ללכת טרי ומוגל (שם). אלה אותות הטרי והמוגל אשר לרפואה אם ראית את הטרי או את המוגל והנה הוא זך ולבן (שם 143). כל שחין או אגודה או ניפוח אשר יצמח בגרון או בצואר או בחזה אם יפתח לצאת טיריו ומוגלו חוצה קוה רפואתו (שם 146).

מִגֵּל,—קל לא נהוג.

—פעי׳, *מִגֵּל,—עשה מֻגָּל: עלה שלא תבריא תמגל ר"ל תסבב שישוב מוגלא אותו האבר ותעפשהו (פרקי משה ח).

—נתפ׳, *נִתְמַגֵּל, — נעשה מֻגָּל: ואם יתחילו הצמחים (השחין וכדומה) להתמגל ראוי שתקרב אליהם הרירים הלקוחים מזרע פשתן (קאנון ג ו טו). ואם תהיה המורסא חמה שוקעת ולא תותך ברפואות אבל יתמגל וכו׳ וכשתתמגל יעשה עליו זנגאר וכו׳ (שם שם ח א). רוב הזקנים הנה תתמגל בהם המורסא הזאת אך הבחורים ימיתם הרבה קודם ההתמגלות (שם ד ד). ובקיעת המתמגלת ביום השביעי הוא ממה שימצא בפחות מעט (שם י ד ו).

***מַגְלֵב**[2], ש"ז, מ"ר מַגְלְבִים,—כעין שוט להלקות בו, Art Peitsche; esp. de fouet; whip: אמר

[1]) בארמ׳ מוגלא, גם בסגנון עברי: (אם יש) בה מוגלא ודאי מחמת מוגלא הוא וכשרה (חול׳ מז:). (היתה הבועה מלאה) מוגלא טרפה מים זכים כשרה (שם מח.). והרי מוגלא דבשר בריאה ופסול בבוליא (שם נה:).

[2]) בארמ׳ מגלבא (ת"י משלי כו ג) תרגום השם מתג בעבר׳. ולא נתברר מקורו. י"א שהוא כמו בערב׳ מג׳לב a)

a) مجلب

ר׳ לוי כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה וכו׳ (מד״ר בראש׳ נב). למלך שסרח עליו עבדו אמר לאחר לך והכהו חמשים מגלבין הלך והכהו מאה והוסיף לו משלו (שם שמות יד). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביא כבלים וכבלו והכהו במגלבין (שם במד׳ יג). למלך שנתן לעבדו מעות ואמר לו קח לי דג אחד והלך ולקח לו דג אחד מבאיש אמר לו המלך חייך אין אתה יוצא מאחת משלש או הדג אתה אוכל או דמיו אתה נותן או אתה לוקה מאה מגלבין אמר לו אני אוכלו לא הספיק לאכול ממנו קימעא עד שנקטה נפשו עליו אמר אני לוקה מאה מגלבין וכו׳ (תנחומא בשלח ח).

·מְגַלְגֵּל, ש״ז, מ״ר מגלגלים, — כעין מערוך: בתים שלשין כמה עיסות יש לעיין במגלגלין ובמדקרין שלא יהא נדבק בהן בצק ויגררם בכל פעם ופעם (מהרי״ל, הלכ׳ תיקון המלות).

·מְגֻלְגָּל, ש״ז, — מי שנתגלגל אחרי מותו בבע״ח: ואני אמרתי אספרה נא מעשה רב שאירע במגולגל אחד בזמן האר״י זלה״ה (עמה״מ, תיקו׳ התשו׳ ג).

מְגִלָּה, ש״נ, סמי׳ מגלת, מ״ר מגלות, — קלף או ניר ארוך גלול וכרוך, בפרט לכתב עליה ספר, Rolle rouleau; scroll: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך (ירמ׳ לו ב). ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל דברי יי׳ אשר דבר אליו על מגלת ספר וכו׳ ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת (שם ד-ו). וישלח המלך את יהודי לקחת את המגלה וכו׳ ויהי בקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר על האח עד תם כל המגלה וכו׳ שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה הראשנה (שם כא-כח). ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב ט-י). אני ראה מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכר׳ ה ב). אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהל׳ מ ח). — ובתו״מ: עד שלא נמחקה המגילה (של הסוטה) אמרה איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת (סוט׳ ג ג). מגלה שכתוב בה שמונים וחמש אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון (תוספתא ידים ב י). אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה (גיט׳ ס.). תורה מגילה מגילה ניתנה (שם). אין עושין שמע הלל מגלה לתינוקות (סופרים ה ט). שהיו בידן (של ישראל במצרים) מגלות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת (מד״ר שמות ה). אמר ר׳ יצחק המגילה הזאת אין אדם יודע כמה ארכה וכמה רחבה כשהיא נפתחת היא מודעת כמה היא (שם דבר׳ ד). לאחד שהיה לו בן קטן הניחו ויצא לשוק עמד ונטל את המגלה והניחה בין ברכיו והיה יושב והוגה בה כיון שבא אביו מן השוק אמר ראו וכו׳ מעצמו למד ונטל את המגילה וכו׳ (אדר״נ ח). — מגלת יוחסים: אמר ר״ש בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (יבמ׳ ד יג). א״ר לוי מגילת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דוד (ירוש׳ תענ׳ ד סח.). — מגלת סממנים, שרשומים בה שמות הסממנים: אמר ר׳ יוחנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגילת סממנין (יומ׳ לח.). — מגלת סתרים, שכתובים בה דברים נסתרים: אמר רב מצאתי מגלת סתרים בי רבי חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות מ׳ חסר אחת ואינו חייב אלא אחת (שבת ו:). — מגלת קנות, שכתוב בה ספר איכה: רבי ור׳ חייא רבא ור׳ ישמעאל בר״י היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת (ירוש׳ שבת יו יה ג). — מגלת אסתר, שכתוב בה ספר אסתר: ר׳ שמעון בן לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל (ירוש׳ מגי׳ א ע ד). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב וכו׳ דניאל ומגילת אסתר עזרא דברי הימים (ב״ב יד:).

·מְגֻלָּה, ש״נ, — כמו מֻגָּל, מוגלא: שתבורות הפצע יהיה נקיונם ומרוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תצא המוגלה (רלב״ג משלי כ ל). אותם שיש להם כאב ראש חזק אם יצא מוגלה[1]) או מים או דם מהחוטם או מהאזנים או מהפה ירפא החולה (פרקי אבוקרט ו י). הנזילות היורדות אל עליוני הגוף באות לידי מוגלה[1]) בעשרים יום (שם ז לז). לא בנקל

רצועה, שנזכרה באלף לילה ולילה שהכו בה כלב. עכ״פ כבר הסכים פלישר בהערות ללוי שאין זו מלה יוני׳ או רומ׳, וכמו״כ לא הובאה בערוך מלים השאולות מיונ׳ ורומ׳ של ש׳ קרוים.

[1]) כך בכ״י בריט׳ מוז׳ Or. Qu. 517, שהוא הקדום,

נרקים דרך היציאה או דרך השתן אלא שתהיה המוגלה מסוגרת שם ותתעפש (מעשה טוביה, בית חדש ג ז).— ובצורה ארמית מוגלא: כל שתן אשר יהיה בו דם או מ ו ג ל א או טרי דע כי תוליו במקוות השתן (אסף 133, כ"י מינכן). ה מ ו ג ל א בדברי הרופאים תובן בשני ענינים האחד מהם נעשה בכל מקום והוא קבוץ המורסא לליתה והשני הוא מה שיעשה ביחוד בחליי התוה וירצה בזה מלוי החלל אשר בין התזה והריאה עם מ ו ג ל א (קאנון ג י ד טו).

*מִגְמֵג[1], פ"י,—מִגְמֵג התרוד את התבשיל בקדרה, הגיסו וערבבו, mischen; mélanger; to mix: תרווד של מתכת וכו' ושל עץ ושל עצם ושל זכוכית מקבל כל שהוא טמא שאין מקבל כל שהוא אלא מ מ ג מ ג[2]) וישופך ר"ע מטמא (תוספתא כלי' ב"ב ז ח).

—נתפ', *נִתְמַגְמֵג,—נתבלבל: אילולי שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היה העולם מתמגמג וחוזר לתהו ובהו (מד"ר שה"ש, לסופתי).

מְגַמָּה[3]), ש"נ, — המקום והצד שאליו מתכוֵן אדם, Richtung; direction: כלה לחמס יבוא מְגַמַּת[4]) פניהם קדימה (חבק' א ט).—והשתמשו במלה זו הרבה בסהמ"א עם המלה פנים ובלעדה בענין המקום הגשמי: גלים במערב בכוש במצרים, מ ג מ ת פניהם ירושלם (ר"י הלוי, היכל ה'). אם כן אתה מקצר בחובת תורתך שאין אתה משים מ ג מ ת ך המקום הזה ותשימנו בית חייך ומותך (כוזרי ב כג). עד שיגיע למקום שהוא סוף מ ג מ ת ו וכן בחזרה (רמב"ם, מעשר' ד יא). וסוקרט אמר בתחנוניו אינך רחוק ממני להרים קולי אליך ולא קרוב ממני להסתפק בלחשי והגיון לבי לפניך ולא מכוון לצד מכל צדי בשום מ ג מ ת י נכחך (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). ורכבנו על סוסינו, ויצאנו ממכונינו, ושמנו אל המדבר מ ג מ ת פנינו (ר"י חריזי, תחכמ' י). מארץ גלעד ביאתי, ולארץ עילם מ ג מ ת י (שם מו). על כן עבדיך ידיהם קצרו לבנות לך גוה כפי גד ך, אולם בכחם כוננו מקדש מעט לשום מ ג מ ת ם להיכלך (שם נ). ומעת שם אדוננו מ ג מ ת ו למצרים הוכו כלם ברבים ויפול המחנה (ר"י בר תנחום לר"ד נגד הרמב"ם). שיעזב מקום שהיתה מ ג מ ת ו אליו (ר"מ ברדשי, תות"כ, עכר). המדינה אשר על שפת הים השנית אשר אליה מ ג מ ת האניה עם אנשיה (ר' קלוני', אבן בחן פ). שאחוריהם אל בית המלך ומ ג מ ת ם אל דרך אחרת וכל עוד אשר ילכו וחושבים להתקרב יתרחקו (ר"א מודינא, ארי נוהם כח).— ובהשאלה, במשמ' התשוקה לדבר מהדברים: תשלומי בהמה ומכה אדם יומת, למה הזכירו פעמים זה לזה לעמת, בשני מכה בהמה ומכה אדם מ ג מ ת, ובראשון הוסיף נשמת, רוח אדם העולה (קטע כ"י תלמיד חוי, JQR 1901, 363). קנוא קנאתי לקדושת עדתי, ובאפי עלתה חמתי, על הצולעה היושבת המתרפקת לעמתי, ומלין תפציר על חכמי אומתי, לאמר אפס משיב ועומד ל מ ג מ ת י (שם 364). ואת שטית תחת צורך, ופרקת עולו מעל צוארך, וכו' ותבעטי בחכמתך, ותשימי הרע מ ג מ ת ך (אזהר' לרשב"ג, שוכי נפשי). לקראת מקור חיי אתן מ ג מ ת י, טרם ישיבוני ימים לאדמתי (ר"י הלוי, לקראת מקור). והאופנים ינשאו לעומתם, ולהשתחוות לשכינתך מ ג מ ת ם (סוא, שחר, יוה"כ, הממעלה השנית). כי הוא ידע לבבי ומ ג מ ת י לפניו תבא (רא"כ"ע, אגר' חי בן מקיץ). ואשים מ ג מ ת י לכתוב בקיצור אריכות עניניו (כרכ' הנקדן, תרג' או"ד מז). אך מה שלא זכרו מן הפעלים השלמים ומלות הטעמים והשמות אשר אינם נגזרים מן הפעלים אבא עד תכליתם ואגיע עד קץ מ ג מ ת י בם כפי הכח והיכלת (הקדמ' הרקמה). וכנפי נשרים ובני עפרים וקלים מנשרים המה צירי מ ג מ ת י יובילון מנחתי למטה עוז הפורח (רמב"ם, אגר' לר"י בן עקנין). וזו היא מְרֵעַת הרב והתלמידים מ ג מ ת הרב לטעת בלבם מדרכי החכמה מה שקנה ומ ג מ ת התלמידים ללמוד כל מה שלמד הרב מהחכמות (ספ' מוסר לר"י בן עקנין א ו). שהרופא מ ג מ ת ו וכונתו ברפואות לגוף וכו' שאין מ ג מ ת ו אלא לחזק חלקי הגוף להעמידם על בוריים (שם ב ה). ובהתעסקו בסחורה להיות לו כסף וזהב תהיה מ ג מ ת ו להוציא יציאות אל הנאת גופו (שם יו). אבל לא ישים מ ג מ ת ו בתחלה אלא בהנאה (שם). הנפש המשגת המדעות בינה ובין נפש התאווה מחלוקת ומלחמה וכל אחת מהן מ ג מ ת ה שונה ממ ג מ ת חברתה (שם ד א). ודע כי העלה מתחלקת

ובכ"י Qu. 511 מוגלא, באלף.

[1]) בערב' מע'מע' a) ערבב: אלמע'מע' אלאח'תלאט, ובעברי': מע'מע' הוא הערבוב.—[2]) כך בנוסח', ובכ"י אר"פ הוצא' צוק"מ ממגמוג.

[3]) לא נתברר היטב מקור מלה זו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן. — [4]) בקצת תרגומ' קדומים מלה זו הסרה. ת"י: מקבל אפיהן. ולא נתברר מקורו. רש"י ורד"ק אמרו שהוא מן י ג מ א ארץ, במשמ' שאיפה, ונראה כי זו היתה גם דעת ר"י חיוג, וכבר דחה סברה זו ריב"ג, ואמר שמגמה הוא מגזרת הכפולים, כמו מְשַׁמָּה, ודומה ללשון ערב' הַם b), הממת, במשמ' התכון, ומגמה ר"ל כונה.

---

a) مغمغ b) هَمّ

לארבעה חלקים א׳ עקר הדבר ושרשו ב׳ הצורה ג׳ הפועל ד׳ המגמה וכו׳ המגמה שבשבילה נברא הנוצר כמות בריאת האדם לעשות רצון קונו (שם ה ט). קח לך לדת הנמוסים השכליים אשר חברו הפלוסופים ושים מגמתך וכונתך זך נפשך (ר״י הל״ת, כוזרי א א). וכל אחד מהם זכה נפשו וכונתו לאלהים ונבדל ונפרש וצם ומתפלל והולך ומגמתו להרוג את חברו (שם ב). ואין בדת הפילוסופים הריגת אחד מאלו מפני שמגמתם השכל (שם ג). מי שרוצה ללכת אל בית המלך ומגמתו אליו ומבקש לבקר בהיכלו ולעמוד לפניו (הוא, מו״נ ג נא). וגערתי בדודים, והרחקתי נדודים, ושמתי מגמתי לשוטט אפסי עולם, עד באתי גבול שנער ועילם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). נאם הימן האזרחי שמתי מגמתי, בעת צאתי מאדמתי, לראות פליאות העולם, וכל סוד ממני בל יתעלם (שם לא). ויהי כאשר כבודי נגער, נכספתי לראות ארץ שנער, ושמתי מגמתי ללכת אליה, ושאפתי ריח אהליה (שם לה). שתהיה מגמתו לאהוב הלמוד וידיעת האמת (המעל׳ לרש״ט פלקיירא א). שהתכלית אשר אליו מגמת השלם והוא הדבקות באל לא יספיקהו בהמצאתו שלמות העיון האנושי לבד (ידע׳ הפניני, באור תהל׳ לא). משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם (רלב״ג איוב ד י). ובקשתם לגדור בה גדר כדי שישים האדם מגמתו על התורה התמימה (אגא מאירי, מנח׳ קנא׳ לג). ושם (שלמה) מגמתו ראשנה בהבאת הארון (רי״א, מ״א ח). כאשר כל שרי הרכב לא תהיה מגמתם בדבר אחר כי אם לבקשו (את אחאב) ולהרגו (שם כב). והבאים אחריו כלם שמו מגמתם והשתדלותם להתבונן ולחקור בו (בספר המשנה) וכו׳ (הוא, הקד׳ נחלת אבות). כשיש תקוה מהחולה אז תהיה כל מגמתו (של הרופא) להלחם נגד החום הנכרי (ראש׳ דעת לר״מ אלכילה א ח). וכל מגמתו ראוי שיהיה לשבר העומד לעומתו (לבור המור, נפא). שהמעיינים יחלקו לג׳ מינים יש מהם בעלי עיון ומעשה ויש מהם בעלי מעשה לבד ויש מהם בעלי עיון לבד שכל מגמתם השכל (נוה שלום ב ט). שהזהירנו בוראנו לשום לשביל האמונה מגמתינו (מ׳ אלדבי, הקד׳ ש״א). אמנם אם לא ישים מגמתו להנהגת בריאות גופו אני יביא עליו נזק גדול (שם, נתיב ה). שראוי לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת הש״י (התנוך, ואתחנן, מצוה תיח). ומלך העובר על זה ושם מגמתו למלא אוצרות ממון להשלים חפצו לבד לא שתהא כוונתו לתועלת העם ושמירתם עובר על לאו זה (שם שופטים, תקב). ושמתי מגמת פני לגלות בראש גולים, ולשקוד על דלתות האצילים (עמנ׳, מחבר׳ א). שם מגמת פניו לנחמני מכאבי (שם ח). כי תורת ה׳ והסניגור הנעשה ע״י עסקך בה כל מגמתם להטיב לך (ר״מ אלשיך, משלי ה יט). ויתנו מגמתם להשמיד כל יודעי ספר, ולהכחיד כל אמרי שפר (מנח׳ יהודה שונא הנשים, כספ׳ טעם זקנ׳ ב.). אפרש דברי למלאות אחריו ולגלות כוונתי ואל איזה דבר היתה מגמתי (שו״ת רמ״א יז).— וגם דבר לא בע״ח ודברים רוחניים: ופסקו תחבולותיך ושמו התלאות מגמתם עליך (מוסרי הפלסופ׳ ג ה). אחר הקדמות אחרות רבות אינם ממגמת העבור אלא מדעות אחרות ואתה לא היתה מגמת שאלתך סיבת המלאכה אלא איכות המלאכה לבד ומה שהיה מעלה קרובה אינה צריכה להקדמות אפרשנה לך ובזה לא נצא ממגמת הספר וכו׳ כי כל מגמה מן המגמות שרויה בפרק (רמב״ם, העבור, כספ׳ ד״ת כג). שם הזמן הרע מגמתו אל מעלת הוני אשר ספתה (רמב״ע, תרשיש ט). והתאמץ על סוסו והריצו, ודרך על קשתו חצו, וישם אל המערה מגמת חפצו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כה). כי בתחלה ילך (יצר הרע) לפניו ומגמתו אליו והוא התאוה (מלמד התלמיד׳, יתרו). להשתדל בהשגת ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי אשר אל זה הוא מגמת הדת האלהית (העקרים א ז). ובהנשא רעיוניך אופני מגמתם ינשאו לעומתם (עמנ׳, מחבר׳ יב). הרפואה היא חכמה שכל מגמתה ליישר טבע האדם אל מבחר הבריאות (מעשה טוביה, אבן החדש׳ א א).

מִגְמָע[1], ש״ז, — קבוץ, חבור: ואם תצא חגרת ממעי אמה וכו׳ ולאחר שישחטנה תפשיט את עורה תבדוק אותו הבשר אם יש מגמע בין בשר לעור ירעיף במים בבשר כלו טרפה ואם המגמע מתחת העצה אל הרגלים טרפה ואם המגמע הזה מן הכתף אל הידים כשר (הלכ׳ טרפ׳ לאלדד ג כח).

*__מִגְמָר__[2], מֻגְמָר, מִגְמָר, ש״ז, מ״ר מִגְמָרוֹת, — בשמים וכדומה ששורפים על גחלים להעלות ריח טוב, Raücherwerk; parfume; per-: בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולם והוא אומר על המוגמר[3]) ואע״פ שאין מביאין

---

[1]) מן ג׳מע a) בערב׳ במשמ׳ קבוץ וחבור.
[2]) מן ה.*גמר, עי״ש, וכן בארמ׳. גם בערבית מגמרה b), מחתה לגמר עליה לבונה וכדומ׳. — [3]) כך בנוסח׳, ובמדב״מ מגמר, ובמשנ׳ כ״י פרמה מיגמר

a) جمع b) مجمرة

את המוגמר אלא לאחר סעודה (ברכ׳ ו ו). נותנין מוגמר על גבי גחלים ערב שבת עם חשיכה (תוספתא שבת א כג). של בית רבן גמליאל היו מכניסין את המוגמר במגופה אמר ר״א בר׳ צדוק פעמים הרבה אכלתי בבית ר״ג ולא ראיתי שהיו מניחין את המוגמר במגופה אלא פרטסקאות מעשנין מערב יו״ט וכשאורחין נכנסין היו פותחין אותן (שם יו״ט ב יד). מה בין מוגמר ובין יין מוגמר כולן מריחין יין אחד הוא טועם ר׳ זעירא בשם רב ירמיה מוגמר כיון שהעלה עשן צריך לברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י ד). נותנין מגמר[1] תחת הכלים מערב שבת והן מתעשנין והולכין בשבת (שם שבת א ד.). בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין (מו״ק כז:). ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל (שם.).—ומ״ר: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממושק (ברכ׳ מג.). והשחלת היא הצפורן שנותנין אותה בני האדם במוגמרות (רמב״ם, כלי המקד׳ ב).

מִגְמֶרֶת[2], ש״נ,—מחתה, כעין כלי שמגמרים בו המגמר: ומחתה בכל מקום המגרפה שגורפין בה הגחלים (ויש שמגמרים עליה המוגמר[3]) ונקראת מגמרת ואם גורפין בה נקראת מגרפה (תשו׳ דונש על רסע״ג, סי׳ כה).

א. **מָגֵן**[4], ש״ז, ככנ׳ מגני, מגננו, מגנם, מ״ר מגנים, מגנות, מגני, מגניו, מגניה,—א) כעין לוח גדול של נחשת וכדומ׳ יאחז אותו הלוחם בידו להגן על עצמו מפני החצים, Schild; bouclier; shield: מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל (שפט׳ ה ח). כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול בלי משיח בשמן (ש״ב א כא). ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת (מ״א י יז). ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת (שם יד כו-כז). ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישע׳ כא ה). ערכו מגן וצנה וגשו למלחמה (ירמ׳ מו ג). עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קשת (שם ט). כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם (יחזק׳ לח ד). מגן גבריהו מאדם (נחו׳ ב ד). והרמחים המגנים והקשתות והשריונים (נחמ׳ ד י). אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי״א ה יח). ויחזק את המלוא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים (דהי״ב לב ה). ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד (שם כג ט). גאוה אפיקי מגנים (איוב מא ז). ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (שם ו ט כה). — איש מגן, איש מלחמה נשא מגן: ובא כמהלך ראשך ומחסרך באיש מגן (משלי ו יא).—ובתו״מ: המגן הזה אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן (מד״ר בראש׳ מד). לא בזיין ולא במגן אלא בתפלה ותחנונים (פסיק׳ רבתי יח). —ובהשאלה במליצה, פלוני מגן לפלוני, הוא שומר עליו ומונע ממנו כל צרה: אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראש׳ יה א). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ מגן עזרך (דבר׳ לג כט). אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (ש״ב כב ג). מגן הוא לכל החסים בו (שם לא). יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (תהל׳ כח ז). נפשנו חכתה ליי׳ עזרנו ומגננו הוא (שם לג כ). וצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם (משלי ב ז). כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו (משלי ל ה).—ובמדר׳: אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע לי נעשית מגן ולבני אין אתה נעשה מגן אמר לו הקב״ה לך הייתי מגן אחד וכו׳ אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה (מד״ר שה״ש, כמגדל).—מגני ארץ, גדוליה, המגינים עליה: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני[1]) ארץ מאד נעלה (תהל׳ מז י).—ובמדר׳: אמר לו הקדוש ברוך הוא (לאברהם) מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים (מד״ר בראש׳ מד).—ב) ·מגן המלך וכדומ׳, צורת מגן שהוא כעין סימן לבעליו, Wappenschild, écussau: משל למלך שבנה דירה נאה והניח לצייר מגינו לפני כל חדרי הבית זולתי בית הכסא מקום

[1] ובכ״י ק׳ מגמר.—[1]) כך בכל נוסח׳ הירוש׳, ובקטעי כ״י גני׳ הוצ׳ גנז״ב נקוד מגמר.

[2]) בערב׳ מגמרה a), ששרפים בה מגמר. — [3]) בגוף הנוסחה הנדפסה חסרות המלים המוסגרות כאן בחצאי לבנה, אך מה שכתוב אח״כ: ואם גורפין וכו׳, מכריח כי נשמטו כאן המלים שהוספתי.

[4]) מן גנן. ובערב׳ מגנ b).

a) مجمرة b) مجن

—[1]) ת״י: תריסי ארעא, ולא נתברר כונתו. וריב״ג אמר: ודע כי פעמים רוצים במלת מגן גדולי בני אדם ונכבדיהם וראשיהם כמו שנאמר כי לאלהים מגיני ארץ. ע״כ. וכן ראב״ע ורד״ק. אבל המליצה דחוקה כאן, ורש״י פרש במשמ׳

הטינוף (תוספ׳ תענ׳ ג.). — ג) ״מָגֵן דוד, צורת משלש בתוך משלש, שיש מאמינים כי היא היתה צורת מגנו של דוד: ומלאכים שבעה לפני המזוזה נכתבים מיכאל וגבריאל אכתריאל יה ה׳ צבאות עזריאל צדקיאל יחוז יה שרפיאל ה׳ ישמרך וסימן זה [1]) (הנקרא מגן דוד) כתוב בכל מלאך (ר״י הדסי, אשכל הכפר רמב). — ד) ״שֵׁם מטבע, écu: ויעמוד המלך על העמוד וישבעו לו להיות לו לעבדים וכו׳ ואת העיר העניש בשלשה מאה אלף מגיני זהב עובר לסוחר (יוסף הכהן, דה״י א 1506). וידבר כומר אחד על לב הצרפתי אשר במגדל ויתנהו בידם ויתנו לו שנים עשר אלף מגינים וילכו לדרכם (שם 1511). וידבר עמו קאטונארו וישאל מאתו חמש מאות אלף מגינים ואת כל הכומרים ואנשי החיל אשר אתו (שם ב, 1527). ויקרא יי׳ לרעב בכל מדינות איטליה בשנה ההיא ויקשה הקיסר את לבו לבלתי תת בר מציציליאה כי אם בתת שלשה מגינים בעד כל סאלמה היא משא גמל (שם 1539). והוא והגברת נ״ב מב״ת בנדבת לבם הוציאו שש מאות מגנים על הבנין (אגרת הנחלה רכו).

א׳ **מגן**[2]), ממנו ב׳ מִגֵּן, *מִגָּן.

ב׳ **מָגֵן**[3]), ת״ז, מ״ר מְגֵנִּים, — קל הדעת, ובפרט מי שעושה מעשי גנות ובושה, Mutwilliger, Wüstling: folâtre, libertin; wicked, -tine: סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מְגִנֶּיהָ[4]) (הוש׳ ד יח).

ב׳ **מגן**[1]), ממנו א׳ מָגֵן.

א׳ **מִגֵּן**[2]), — קל לא נמצא.

— פע׳, מִגֵּן, אֲמַגֶּנְךָ, תְּמַגֶּנְךָ, — א) מִגֵּן את פלוני בידי פלוני, נתנהו ומסרהו לו, überliefern; livrer à; deliver: וברוך אל עליון אשר מִגֵּן צריך בידך (בראש׳ יד כ). איך אתנך אפרים אֲמַגֶּנְךָ ישראל (הוש׳ יא ח). — ואמר הפיטן: כשמיר ושית צרים ימגן, כצפרים עפות לעירו יגן (בהי״ח ליוס ד). יראי חטא נמאסו ונפסק העונג, נבזזו חנויות מזוינות ואין מגין, פרחי ורבי ביד צרם מגן (כנימין בר״ח, מוס׳ יוה״כ, כרית כרותה). — ואמר המשורר על היגון: שתה אחי והשקני עדי בי ביד הכוס יגון לבי אמגן, ואם אמות לעיניך מהרה תחיני בנגן המנגן (רמב״ע, דיואן לא, כ״י בודל׳). — ב) מִגֵּן את פלוני דבר, נתן לו דבר במתנה וכדומ׳, bewilligen; accorder; grant to: תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תְּמַגְּנֶךָּ[3]) (משלי ד ט). — ואמר המליץ בשתי המשמעות: ואם ינגן, היגון ביד השמחה ימגן, ולשומעיו עטרת ימגן (ר״י

הגנה, היכלת להגן. — [1]) כאן יש מקום חלק בגוף הספר והמלים „הנקרא מגן דוד" סגורות בחצאי לבנה, ולא נתברר איזו צורה היתה במקום החלק, ואם המלים הסגורות בחצאי לבנה הן מהמחבר בעצמו או מהמעתיק כלב אפנדופולו, אך ממספר שבעה המלאכים נראה שבאמת היתה כאן צורת משלש כפול, ועכ״פ גם אם המלים הן מכלב אפנדופולו הן משנת רנ״ז.

[2]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה במקרא, ועי׳ הערה להערך.

[3]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שם מיוחד זה במקרא, ועי׳ הערה לקמן. — [4]) ת״י: קלנא רברביהון, ר״ל הגדולים, השרים שלהם. ובמשמ׳ זו כל הקדמונים שלנו, ריב״ג, רש״י, רד״ק וכו׳. ואמרו שהוא השם מגן הנרדף עם צנה, ונקראים השרים מגנים מפני שהם כמו מגנים להעם, להארץ. אבל, בכלל יש לפקפק אם באמת שמש השם מגן בעברית הקדומה בשמוש זה, עי׳ הערה ב׳ לערך א׳ מָגֵן. ועכ״פ, כאן תמוה הוא שהזכיר פתאם את השרים והשתמש דוקא בכנוי מליצי זה. אבל, כבר השבעים תרגמו מלה זו במשמ׳ אחרת, Φρυάγματος שבעקרו הוא כנוי לסוס עז וגאה, ובהשאלה לאדם עז פנים, יהיר, חצוף במעשיו ובדבריו, והיא קרובה למשמ׳ האמתית של המלה מגן שרגלים לדבר שהיא היא המלה מאג׳ן a) בערב׳, ואמר אלג׳והרי: אלמג׳ון אן לא יבאלי אלאנשאן מא צנע וכו׳ והו מאג׳ן, ע״כ, ובעבר׳: מג׳ון הוא שלא ישים לב לאנשים במה שהוא עושה וכו׳ והוא מאג׳ן. ואמר אבן שידה: אלמאג׳ן מן אלרג׳אל אלד׳י לא יבאלי במא קאל ולא מא קיל לה, ע״כ, ובעבר׳: מאג׳ן הוא מן האנשים שלא ישים לב למה שאמר ולא למה שיאמרו לו. ובלשאן אלערב: ואלמאג׳ן ענד אלערב אלד׳י ירתכב אלמקאבח אלמרדיה ואלפצ׳איח אלמח׳ויה ולא ימצ׳ה עד׳ל עאד׳לה ולא תקריע מן יקרעה, ע״כ, ובעבר׳: והמאגן אצל הערבים הוא מי שירכיב דברים מגונים משחתים ודברי נבול פה מחפירים ולא תכאיבהו גערת גוער ולא הוכחות מוכיח. והנה, רוב חכמי הערבים סברים כי עקר משמ׳ שרש מגן הוא: היה קשה, ומאגן הוא קשה הפנים, שאינו מתביש. ואבן דריד אמר שהוא יחשבהו לדח׳יל, ר״ל למלה זרה מלשון אחרת. ואם זה אמת, אפשר שמלה זו היא עברית בעקרה וממנה נכנסה להלשון הערבית. וכבר הזכרתי בערך לָאִיב, כי לשונו של הושע מצטיינת במלים לא רגילות בפי שאר הנביאים, ובפרט בעניני זנות וכדומה.

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו, ויו״א שהוא השרש שממנו המלה מָגָן בארמ׳ ובערב׳ מג׳אנא b), במשמ׳ חנם.

[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) כבר דחה דונש דעת רסע״ג שאמר כי הוא מן אנכי מגן לך, וגזרו מן מגן צריך, וכן כל הקדמונ׳ והחדשים.

a) ماجن b) مجانه

חריזי, תחכמ׳ מ). רדף זמן בגד דעה כי הוא כמו אהב ואך בצר אויב מגנך, לכן רדף אחר אלהיך אשר מטוב גמילותיו עטרת מגנך (הוא, הענק ג קטו).

ב. **מִגֵּן**[1], — קל לא נהוג.

— פִּע׳, מִגֵּן לפלוני, — הגן עליו כמו במגן: והשנים מהם עומדים מול יהודה מזה אחד ומזה אחד וממגנים אותו במגיניהם (יוסיפון קמד). איש אשר בחרבו מגן את עם יהודה ואת עיר הקדש (שם רמו). וילך שמו (של הורדוס) בכל הארצות זה אשר מגן עמו כחומה ויצילם מרעב (שם רמ). — ואמר המליץ: ופעם מימיו קפואים קצת הקפאה לחוזק הקור וישליך שלג כפיתים לא ימגנו קירות מקירותו ולא תציל צנה מצנתו (כתיר׳ עולם ו ד).

— הִתפ׳, הִתְמַגֵּן, — הגן על עצמו במגן: היותו מגן אשר בו יתמגן הגבור מן החצים (ידע׳ הפניני, כתור תהל׳ יה).

***מַגָּן**[2], — עַל מַגָּן, חִנָּם: אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה אמר לי טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו לא על מגן זכית (מד״ר בראש׳ יא). — וגם בספה״א: גם אם הקללות לא על מגן חוזרות להמקלל (פלא יועץ, קללה).

מְגִנָּה[3], ש״נ, סמי׳ מְגִנַּת, — תִּמָּהוֹן, בלבול ורגז, מְגִנַּת לֵב, כמו תמהון לבב, Verwirrung; perplexité; -ty: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם תשיב להם גמול יי׳ כמעשה ידיהם תתן להם מְגִנַּת לב[4] תאלתך להם (איכ׳ ג סא-סה). — ואמר המשורר: עלי כזאת התוגה, אין לדמעות פוגה, ובכל נפש דאגה, ובכל לב מגנות (ר״י הלוי, עלי כזאת תככינה). הן מבשר רנה ומשמיע שמחה, בליל זה לכנה אשר באש כסוחה, כי ספה מגנה והיתה הרוחה (רמב״ע, יונה ומיליך, כ״י כודל׳). והזרם את באב לבו ושם את מגנתו בכף רגל מחואה (הוא, פני שמחת). יום אשר נסע ופנה תחנה עליו ענגה, הה לפרוד הנחילני נחלת יגון ומגנה (ראב״ע, כעלי ריבי). על כזאת התוגה, אין לדמעה פוגה, ובכל נפש דאגה, ובכל לבב מגנות (מספד׳ לת״ב, סדור תימנ׳). והתרנגול ברח מיגון ומגנה, מגג אל גג ומפנה אל פנה (ר״י חריזי, תחכמ׳ י). והנה חבר הקיני על סוס רוכב, ובגדי מלכות סוחב, ושני עבדים לפניו, ויחרד לבי לשנוי עניניו, כי בלילה ראיתיהו ביגון ומגנה, ובערב ילין בכי ולבקר רנה (שם כג). חברת הנדיב מציאה גדולה והגונה, וחברת הנבל חרטה מגונה, תביא בלבבות מגינה (עמנ׳, מחבר׳ יט). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם אנינה (רני ושמחי, אהוב ונחמד). השב נא שכינה לבית הבחירה, והסר מגינה מעל שה פזורה (ספר הפזמ׳ לתימנ׳, כקש׳ לר״ח). תמותתהו מגנת לב ושבר רוח (ר׳ קלוני׳, אבן בחן עז). מרוב מגנתי עצמי עששו ויתפרדו מחיל ויתפרקו (ר״ע פרנסיס, לכי מודת 107). אם עד כה היית שגינה, ברוב יגון גם מגינה, עתה תהיי עדינה (ר״י נגארה, פזמונ׳). יונה נדה מקנה על גוזלה תרחף, תפרש כנף במגינה באין אונים תעופף (שם מז). טרם כלתה (אסתר) לדבר סופרי המלך נקראו, כתבו כאשר הוראו, דברי שלום ואמת, בחותמו נרשמת, אל כל עם ומדינה, להנצל ממגינה (הוא, זמיר׳ לפורים). אך לו ידעת מגנת לבי כי עתה תחריש (א׳ מפו, אה״צ כו). בה

---

[1]) פעל נגזר מן השם א. מָגֵן.

[2]) בארמ׳: לא מגן מאריך ימים (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ד). אסיא דמגן במגן מגן שוה (ב״ק פה.), רופא חנם אינו שוה כלום. על מגן צווחין ליה רבי (מד״ר ויקר׳ כג).

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) השבעים וכמו״כ ולג׳ תרגמו במשמ׳ מָגֵן, ולא נתבררה כונתם. ת״י: תבירות לבא, וכן רש״י: שבר לב. ריב״ג אמר כי הוא משרש גנן, אבל לא באר מה משמעתו. ראב״ע פרש במשמ׳ סתר, ורד״ק פרש לפי הענין כמו דאבון, והביא עוד פרוש בשם אביו כמו כסוי לב. ובמשמ׳ זו פרשו החדשים ואמרו שהוא בכונת עקשות. והנה לפי הענין, היותר נכון הוא פרוש התרגום ורש״י ורד״ק במשמ׳ שבר לב, דאבון לב, כי הכונה של כסוי לב ועקשות אינה די חזקה בפי איש הקורא נקמה על מחריביו. ובמשמ׳ זו של שבר לב השתמשו במלה זו רוב הסופרים הקדמונ׳ והאחרונים. אך לא נתברר איך נסתעפה משמ׳ זו מן השרש גנן במשמ׳ הרגילה. ולכן נראה, כי גם בעברי׳ שמש שרש זה לפנים, כמו בערב׳, עוד במשמ׳ טרוף הדעת, וממנו בערב׳ ג׳נונ[a], שגעון. חכמי הערבים גזרים גם משמ׳ זו מעקר משמ׳ השרש בענין כסוי וסתר, ואומרים כי מזה ג׳נ בערב׳ שד, ר״ל מסתתר מהעין, ומזה ג׳נונ, שגעון, ור״ל שיש בו דבוק של שדים. ואולי נתמזגו בשרש גנן גם בערב׳ וגם בעבר׳ שני שרשים נבדלים בתחלתם בשמושיהם. עכ״פ, בערב׳ יש השם מַגַ׳נָה[b], במשמ׳ שגעון, ונראה כי היא היא המלה מגנה שלנו, וכמו שהיתה קללה תמהון לבב, כן היתה גם מגנת לב, והשתמש המקונן בה כאן משום לשון נופל על לשון עם מנגינתם, וכמו קללם במדה כנגד מדה: אני מנגינתם לכן תן להם מגנת לב, שגעון הדעת והרוח.

---

a) جنون b) مَجَنَة

דבר המנגן במגנת רוח ובנות עיניו נזלו אפיקי מים (יל"ג, אדו"מ ז). ראש ירימו עתה ילדי עיפתה, אויבינו ישובו יהמו ילשינו, במגינת לב נדם לא נפתח פינו, יען מתוכו הלשון כרתה (הוא, הסתר נדמה).

***מַגָּע**, ש"ז,—פעולת הנגיעה, d. Berühren; contact: נבלת בהמה שהיא מטמאה במגע ובמשא (זבח׳ ז ו). זובו של זב ורוקו וכו׳ ודם הנדה שהן מטמאין במגע ובמשא (כלים א ג). ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (שם א). שחט את אמו ואח"כ חתכה הבשר מגע נבלה דברי ר"מ וחכ"א מגע טריפה שחוטה (חול׳ ד ד). כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא אוכלין ומשקין (זבים ה א). על ששה ספקות שורפין את התרומה על ספק בגדי עם הארץ וכו׳ על ספק מי רגלי אדם שהן כנגד מי רגלי בהמה על ודאי מגען שהוא ספק טומאתן (טהר׳ ד ה). שני רוקין אחד טמא ואחד טהור תולין על מגען ועל משאן (שם ו). מגע נכרי שלא בכוונה (ע"ז נח:). אין עם הארץ מקפיד על מגע חבירו (שם סע).— *מַגָּע וּמַשָּׂא, דבור רגיל במשמ׳ עסק ויחס עם אדם: אין לי שום מגע ומשא עם פלוני, ר"ל אינני אתו בשום עסק, בשום יחס אליו.

***מַגָּעָה**, ש"נ, מ"ר מַגָּעוֹת, בכנ׳ מַגְּעוֹתָיו,—כמו מַגָּע: למגעות ולהסטות הולכין אחר הרוב (תוספתא נדה ז ט). מהו מדפות מגעות (ירוש׳ שבת ז ט ד). זהרו בזב ומגעותיו ובהטהרו הבו שעליכם, רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם (רסע"ג, אזהרות). סכין חדה שהושחזה והרי אינה חלקה אלא מגעתה כמגע ראש השיבולת שהוא מסתבך באצבע (רמב"ם, שחיט׳ א יח).

***מְגֹעַל**, ש"ז,— כמו גֹּעַל: איש משגיח על שלחן זר אין חייו למנות חיים מגעל נפשו מטעמי זבד (ב"ש גני׳ מ כט).

מִגְעֶרֶת[1], ש"נ,—לא הצלחה, Misslingen; insuccès; failer: ישלח יי׳ בך את המארה את המהומה ואת המגערת[2] בכל משלח ידך אשר תעשה (דבר׳ כח כ).

מַגֵּפָה, ש"נ, מ"ר בכנ׳ מַגֵּפֹתַי, — א) מַכָּה, חולי או צרה שתבא על אדם, Schlag; plaie; plague: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). — ב) מחלה מתפשטת המפלת חללים הרבה, Seuche; épidémie; pestilence: וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יי׳ (במד׳ יד לז). ותעצר המגפה ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות וכו׳ והמגפה נעצרה (שם יז יג-יה). ויעתר יי׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (ש"ב כד כה). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה (יחזק׳ כה יו). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם וכו׳ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת וכו׳ ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את הגוים (זכר׳ יד יב-יח). הנה יי׳ נגף מגפה גדולה בעמך ובבניך ובנשיך ובכל רכושך (דהי"ב כא יד). ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה (תהל׳ קו כט-ל).—ובתו"מ: המת ליום אחד מיתה של זעם לשנים מיתה של בהלה לשלשה מת במגפה (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ד). מיכאל באחת (בטיסה אחת) גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה ובשעת המגפה באחת (ברכ׳ ד:). מת פתאום זו היא מיתה דחופה חלה יום אחד ומת וכו׳ זו היא מיתת מגפה (מו"ק כח.).—ומצוי בסהמ"א: ובימים ההם היתה מגפה בקושטנדינה אשר כמוה לא נהיתה ויבהל המלך מרוב המתים במגפה כי נשארה הארץ שממה מבלי יושב (לקוטי ר"י סמברי 42). ובימיו היתה מגפה בשנת ושק"ט (שם 63).—ג) מַכָּה גדולה בחיל במלחמה, מַפָּלָה, Niederlage; défaite; defeat: והיה כנפל בהם (דוד בצבא) בתחלה ושמע השמע ואמר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום (ש"ב יז ט). וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ותהי שם המגפה גדולה ביום ההוא עשרים אלף (שם יח ז). —ד) *פצע: אם טמא חלב האשה שלא לרצון שדם מגפתה טמא יטמא חלב הבהמה שלא לרצון שדם מגפתה טהור (מכשיר׳ ו ח). ר"ש אומר דם מגפתו אינו מכשיר (חול׳ לה:).

***מַגְפַּיִם**[1], מגפים, ש"נ, — בית שוקים של ברזל להגן מפני חץ וכדום׳: לא יצא האיש וכו׳ לא בשירין

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ת"א: מזופיתא, והוא במשמ׳ גערה. ריב"ג פרש מלשון גרעון וחסרון. ראב"ע: שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחרי יגיעתו. רד"ק: לשון השחתה. ולפי הענין נראה שהוא לא הצלחה במעשה ידיו.

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ כ"י פרמה, ובקטע משנ׳ מנוק׳ כ"י בורל׳ מגפים. ולא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.

ולא בקסדא ולא במגפיים[1]) (שבת ו ב). הכידון והניקון והמגפיין והשיריון (כלים יא ח).—והסכים ועד הלשון להשתמש בשם זה גם לבתי שוקים של עור להגן על השוקים מפני הגשם וכדומ׳.

מגר[2]), ממנו מִגֵּר.

מָגַר,—קל לא נמצא.

—פִּע׳, מִגֵּר, מִגְּרַת,—מִגֵּר דבר לארץ, הפילו בכח, בזעם, stürzen; renverser, précipiter; cast down: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו השבת מטהרו וכסאו לארץ מִגַּרְתָּה (תהל׳ פט מג-מה).—ואמר הפיטן: גברת ממלכות, במגרו ממלכות, גאים וממלכות, יהום והוא ימלוך (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, אנסיכה מלכי). מגר באף מעציבי, נחלני חמדת צבי (משולש כר״ק, ב׳ פסח, אפיק רנן). זכור כסא כבוד גדלך, אשר מגרו ונאצו למולך, ושלחו באש היכלך, וישימו כל גבולך (כנימ׳ כר זרת, שבת זכור, אלהים אל דמי). מרום נכבדות ואהבה עזה, מגרת לארץ לשמה ולעזה (רשב״י הבבלי, סלית׳, תכא לפניך). ומגר הזידים, אשר הם בו רודים, וחפש נעבדים, והוציא מצרה (סדור תימנ׳ ליוה״כ, אתחנן בבקשה). הדום מגר נווד עדש, כהיום הזה יתודש בגודש (שבת החדש, קיתת עלית). נקום נקמתה ונקמת בית הבחירה, מגרו ופגרו והסיקו בו הבערה, חללו ונאצו שם הנכבד והנורא (מסה כר״ש, סלית׳ ה עי״ת, מקוה ישראל).

—נִתְפ׳, ״נִתְמַגֵּר,—השלך ארצה: מנוחת החגר, בתפת על מסגר, וכסאו מתמגר, ורגלו נעקשה (נשמט המרא״ה מקוס).

*__מַגָּר__, ש״ז, מ״ר מַגָּרִים,— כמו מְגֵרָה: מה היו אנשי ירושלם עושין היו מביאים העגלים וגוררים אותם במגרים וטוחים אותם בטיט (אדר״נ ו).

״__מַגְרֵד__, ש״ז, מ״ר מַגְרְדִים, — כלי מלאכה לגרד בו, Feile; lime: לקוח מגרדות הברזל הנגרד במגרד או במעצד מלוא הכף (אסף 152, כ״י מינכן).

—[1]) פרשו בגמ׳ (שם דף סב.). מגפיים אמר רב פזמקי. ע״ב. ופרש רב שר שלום: מסאני דליבדא דנמטא דעמר׳ או דעיזי. והוסיף הר״י אלפסי: פירוש מוקי דעבדי להו מברזל או מנחשת ולית להו גיותא דכרעא (הרי״ף שבת ל.). וכן הערוך: פי׳ כולן מנעלין של נחשת או של ברזל שנותנין אנשי מלחמה לפני שוקיהן שכשירוצו לא יגפו. ע״כ. ויש מי שפרשו שהוא כעין עקץ של ברזל מחבר לרגל הרוכב לזרז בו הסוס לרוץ. ובמשמ׳ זו השתמש בו רד״ק: ומזה הענין (מן כצפעוני יפריש) נקרא רוכב הסוס פרש וכו׳ לפי שהוא מפריש הסוס במגפים שברגליו להריץ אותו (השרשים, שרש פרש).

[2]) גם בארמ׳ וסור׳ במשמ׳ הפיל.

רפואתו (של הטחור באף) יחתך בסכין דק ואחר יגורד במגרד היטב וכו׳ והטוב שבמגרדים מה שיהיה שפופרת וכו׳ ואם יעשה מגרד כמו הכלי הנקרא אל מברד הנקרא בלעז לימא אך שיהיה בשפופרת (קאנון ג ה ב ו).

״__מִגְרָדָה__, ש״נ, מ״ר מִגְרָדוֹת,—מה שנגרד מדבר, כמו אבק: לקוח מגרדות הברזל הנגרד במגרד או במעצד מלוא הכף וכו׳ מגרדות בדיל הנגרד במגרד או במעצד (אסף 152, כ״י מינכן).

*__מַגְרֶדֶת__, ש״נ, מ״ר מַגְרְדוֹת,—כלי שמגרדים בו הגב במרחץ, והוא כעין כף שגבה פגום ועשויה חריצים ובליטות: ותלוי המגרדות וגולמי כלי מתכות (עדי׳ ג ט, כלים יב ו). אמר ר׳ נתן לא נחלקו ר״ג וחכמים על תלוי מגרדות של אולירין שהוא טהור (תוספתא כלי׳ ב״מ ב יג). אין מגרדין במגרדת[1]) ביו״ט ואין צריך לומר בשבת (שם שבת יז יב). אבל אם היו כלי כסף וכלי זהב כגון מגרדת או עלי וכיוצא בהן (רמב״ם, מתנ׳ עניים ט יד).

א.__מְגֵרָה__, ש״נ, מ״ר מְגֵרוֹת, — כלי מלאכה, כעין סכין ופיה עשוי שנים, לחתך אבנים וכדומ׳, Säge; scie; saw: כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות בַּמְּגֵרָה מבית ומחוץ (מ״א ז ט). — ובתו״מ: קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי׳ ד ו). נוטל אדם קורנס לפצע בו אגוזים קורדום לחתוך בו את הדבילה מגירה לגור בה את הגבינה (שבת יז ב). ואין מבקעין (עצים) לא בקרדום ולא במגירה ולא במגל אלא בקופיץ (ביצ׳ ד ג). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשנים והצפרן מפני שהם חונקין (חול׳ א ב). מגרה שנטלו שניה אחת מבנתים (כלים יג ד). מגירה שעשה שניה בתוך החור (שם יד ג). חרש נותנין לו שני מעצדין ושתי מגרות (ערכ׳ ו ג). מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו שלו מתחת המקדח ומתחת הרהיטני והנגרר במגירה הרי אלו של בעל הבית (תוספתא ב״ק יא יח).—ובהשאלה, ״מְגֵרָה חוטיית, עשוי מחוט כעין מְגֵרָה: ואז יצטרך שיעשה המגרה החוטיית ותארה שיקח קווצות שער או תקות משי ותקשרה קשרים שישוב בהם במגירה בעלת שנים (קאנון ג ה ב ו).

ב.*__מְגֵרָה__, ש״נ, מ״ר מְגֵרוֹת,—כעין תבה נכנסת ויוצאת בגרירה בתוך כלי אחר, Schublade; tiroire.

---

[1]) כך בנוסח׳, ובכ״י אר״פ: מתגררין במגוררת.

drawer: שידה ש ה מ ג י ר ו ת שלה מבפנים נמדדות עמה (תוספתא כלי' ב"מ ה א).

***מַגְרוֹפִית,** ש"נ, — כמו מַגְרֵפָה: בשעה שהיה (אדה"ר) מושלם לבורא ארבעה ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת (מד"ר בראש' טז). כל האומנים שהיו בונים (את המקדש) לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם לא נשבר מ ג ר ו פ י ת ולא קרדום (פסיק' רבתי ו).

∴מַגְרִי, מגריי, ת"ז, — של מַגְרֵה, דומה לְמַגְרֵה: הדפק המגרי דומה לדפק גליי אלא ש ה מ ג ר י י הוא קשה ויורה על התלהבות כמו בחולי הצד והדומה לו (מעשה טוביה, ארץ החדשה ד א).

∴מַגְרִיּוּת, ש"נ, — סגולת דבר דומה לְמַגְרֵה: במורסה החמה כי היא תחייב במינה שנוי הדפק אל ה מ ג ר י ו ת והרעדה והמהירות והתכיפות וכו' וכמו שיש מהסבות מה שימנע מ ג ר י ו ת ו כן יש מהם מה שמוסיף מ ג ר י ו ת ו (קאנון א ב ג יז). כי האברים העצביים מחייבים תוספת בקושי הדפק ו מ ג ר י ו ת ו (שם).

א.∴מִגְרַע, ש"ז, — שה"פ מן ג.גָּרַע: למעל לרקיע עשה כברכת מים, לנטות עליה כפה מזעת מחמת מים, להטיף ממנה מ ג ר ע נטפי מים (ר"א קליר, גשם, אקשטה כסל). פשע אם העצם ונגזר עצירת מים, בתחן ופלל יפתו מ ג ר ע בנטפי מים (הוא, שם, תכנס לארץ).

ב.∴מִגְרַע, ש"ז, — שה"פ מן א.גָּרַע, במשמ' דבר גרוע, לא טוב: כי האחד ידין כי הצניעות טוב והעזות רע, וזה יתרון וזה מ ג ר ע (משל הקדמו' ב).

מִגְרָעָה[1], ש"נ, מ"ר מִגְרָעוֹת, — במלאכת הבנין, מִגְרָעָה בכתל, שחלק העליון מהכתל יותר דק מהחלק התחתון, שהוא עושה כמין רבד בולט שעליו אפשר להניח קורה וכדומ', Absatz; recoupement; offset: היצוע התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה כי מִגְרָעוֹת נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (מ"א ו ו).

∴מִגְרַעַת, ש"נ, מ"ר מִגְרָעוֹת, — חִסָּרוֹן, Mangel; défaut; defect: כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מ ג ר ע ת (ראב"ע בראש' מט ז). כי בעבורם (בעבור בעלי המסורה) עמדה תורת השם וספרי הקודש על מתכונתם בלי תוספת ו מ ג ר ע ת (הוא, יסוד מורא א). — ובמשמ' מוסרית: ולא יבקש גם כן הממון כדי להשיג היתרונות כי הן המביאות כל מ ג ר ע ת (מלמד התלמידי', ואתחנן).

מתגררין במגוררת.

[1]) מן א.גָּרַע.

— ואמר הפיטן: הטוב לשקוד עון לפקוד לבן רמה ותולעת, ומה מריו ומה עויו תנה קשיו ב מ ג ר ע ת, ממפעל אשר פעל ברוב מעל בלי דעת (רמב"ע, מרי שגיון).

א.מַגְרֵפָה[1], ש"נ, מ"ר בכנ' מַגְרְפֹתֵיהֶם, — דבר יכסו בו חביות היין על פיהן, Deckel; Couvercle; lid: חגרו וספדו הכהנים וכו' כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך וכו' עבשו פרדות תחת מַגְרְפֹתֵיהֶם[2] נשמו אצרות

[1]) בערבית מע'פרה a), ועי' הערה לקמן. — [2]) נתחבטו בכתוב זה הקדמונים והאחרונים. השבעים תרגמו פרדות פָּרות ומגרפתיהם אבוסיהם. ולג' פרדות כמו השבעים ומגרפתיהם זבלם. ריב"ג פרש פרדות זרע ומגרפתיהם תלמיהם, אמר וז"ל: ומנ הד'א אלמעני תחת מגרפותיהם תחת ח'טוטהא אי (תחת) אלח'טוט אלתי יח'טהא אלזארע באלשכה בעד אלבד'ר פכאנהא ח'דוש פי אלארצ' כמא קיל נחת גדודיה והי איצ'א הד'ה אלח'טוט, ע"כ, ובעבר': ומזה הענין תחת מגרפותיהם ר"ל החרישות אשר יחרש אותם הזורע אחר אשר יפזר את הזרע כאלו הוא גודד ושורט בארץ כמו שנאמר נחת גדודיה והם גם כן החרישות האלה. רד"ק פרש פרדות כמו ריב"ג ומגרפתיהם במשמ' חתיכת עפר. ובמשמ' זו פרשו גם רוב החדשים, וקצתם בסמכם על תרגומי השבעים והולג' החליטו שהכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות: עכשו פרות תחת רפתיהם, וכדומה. אבל, כבר הרגישו קצת החדשים כי אין שום מקום בכתוב זה להתיבשות הגרעינים בהארץ, כי הלא פה מדבר על הארבה, ונאמר כי לפניו היתה הארץ כגן עדן, משמע שהזרע עשה פרי. ועאכו"כ שאין מקום בכתוב זה להפרות והרפתים. והנה טעותם של השבעים והולג' באה כנראה שבנוסחתם היה באמת פרות במקום פרדות, וע"ז סמכו קצת החדשים ואמרו כי במקום פָּרות צריך לקרא פּוּרות, והכונה בזה להיקב, שהיקב עבש מפני שלא היה יין. ובאמת, זהו הנכון לפי הענין, אלא שאין שום צרך להחליט שהכתוב משבש, ואדרבה, הנוסחה שהיתה בידי השבעים היתה משבשת והנוסחה המסורה היא היא האמתית, ואת פרושה האמתי נתן ת"י: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון. ע"כ. אנו רואים כי יונתן פרש פרדות במשמ' חביות של יין ומגרפתיהם במשמ' מגופה. והנה אפשר לשער כי בנוסחתו היה כתוב מגופתיהם במקום מגרפתיהם ולפי זה פרש פרדות במשמ' חביות. אך אין זו אלא השערה בעולם ועדיף להניח, כי בנוסחה של יונתן היה הכתוב כמו שהוא בנוסחה המסורה, ותרגומו הוא עפ"י פרוש שהיה בקבלה אצלם בעת ההיא. וזהו באמת הפרוש המדיק, כי פרדה הוא באמת שם לכלי חרס לשום בו יין, ובערב' רפד b), אמר אלג'והרי בהצחאח: ואלרפד איצ'א אלקדח אלצ'ח'ם וכו' אלד'י יקרי פיה אלצ'יף, ע"כ, ובעבר': אלרפד הוא הגביע הגס, שיגישו בו (המשקה) להאורח. ואמר אבן שידה

a) مغفرة b) رفد

נהרסו ממגרות (יואל א יז).

ב׳׳מְגְרָפָה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מְגְרְפוֹתַי, — גוש עפר[1]) : לאט עובר ודורך מגרפותי, לאט אל תפרום גדר אבני, זכור כי בי הדר פנים ושיבה, ובי שברי כלי שיר בית אדני (ר״י הלוי, על מלכ׳ החזן דון יצחק אלטון).

*מַגְרֵפָה[2]), ש״נ, מ״ר מַגְרֵפוֹת, — א) כלי כעין יד שגורפים בה דברים, Schaufel; pelle; shovel:

נוטל אדם קורנס לפצע בו אגוזים וכו׳ מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות (שבת יז ב). הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות (שקל׳ ח ב). נטלו את המגריפות ואת הצינורות ועלו לראש המזבח (תמיד ב א). מגרפה שנטלה כפה טמאה מפני שהיא בקורנס (כלים יג ד). יד מגריפה של בעלי בתים (שם כט ח). היה סל על כתיפו ומגריפה בתוכו אמר בלבי על הסל ולא בלבי על המגרפה הסל טהור ומגריפה טמאה (תוספתא טהר׳ ח יג). אם במגריפה של מתכת וכו׳ אם במגריפה של עץ (ירוש׳ חגי׳ ב עח:). מגריפה (אם מצא) מגבל בה את הטיט ומדיחה ומניחה במקומה (שם ב״מ ב ח ד). המוצא כלי עץ משתמש בהן בשביל שלא ירקבו וכו׳ מגריפות וקרדומות משתמש בהן ברך אבל לא בקשה מפני שמפחיתן (גמ׳ שם ל.). התאנה זו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים שתים ואחר כך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות (מד״ר בראש׳ מו). אלו היה שם אותו ישראל הזקן הייתי נותן הסל והמגריפה על כתיפו (שם שמות ה). נטל (פרעה) סל ומגריפה מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה (שם במד׳ טו). במה הכהו (משה את המצרי) י״א המגריפה של טיט

הגס, שיגישו בו (המשקה) להאורח. ואמר אבן שידה בערך ח׳מר (יין): ואלרפד אלקדח אבג אלשכית הו אלקדח אלעט׳ים ואנשד: רב רפד הרקתה ד׳לך אליום, ע״כ, ובעבר׳: אלרפד הוא גביע, ואבן אלשכית אמר שהוא גביע גדול, ואמר המשורר: עסים הרפד שפכתו אותו היום. וכן לשאן אלערב: ואלרַפד ואלרִפד ואלמִרפד ואלמַרפד אלעש אלצ׳ח׳ם וקיל אלקדח אלעט׳ים ואלעש אלקדח אלצ׳ח׳ם ירוי אלת׳לת׳ה ואלארבעה ואלעדה והו אכבר מנ אלע׳מר ואלרפד אכבר מנה ועם בעצ׳הם בה אלקדח אי קדר כאנ ואלרפוד מנ אלאבל אלתי תמלוה פי חלבה ואחדה, ע״כ, ובעבר׳: ורפד (ר פתוחה או חרוקה) ומרפד (מ חרוקה או פתוחה) הוא כוס גסה וי״א גביע גדול והעש הוא גביע ירוה שלשה וארבעה ויותר, והוא גדול מן ע׳מר ורפד גדול ממנו וכללו קצתם ברפד ואמרו שהוא גביע יהי איזה גדל שיהיה, ורפוד מן הגמלים היא (נאקה) שתמלא את הרפד בחליבה אחת. כל זה מעיד עדות שאין בה שום פקפוק כי השם רפד בערב׳ הוא כלי גדול ליין וגם לחלב. והיא היא המלה פרדות של יואל, בסרוס אותיות. והשם מגרפה, שתרגם אותו יונתן במגופה, כבר אמרתי כי אין שום הכרח גם כאן לאמר כי בנוסחתו היה כתוב מגופתיהם במקום מגרפתיהם, כי גם להמלה מגרפה כמו שהיא יש מקור בערב׳, והוא השם מע׳פר, מע׳פרה, שהובא כבר בהערה הקודמת, אמר אלג׳והרי בשם אלאצמעי: אלמע׳פר זרד ינשג׳ מנ אלדרוע עלי קדר אלראש ילבש תחת אלקלנשוה, ע״כ, ובעבר׳: מע׳פר הוא שרד ארוג מן שרשרות ילבשהו תחת הכובע. ובלשאן אלערב: ורבמא כאנ אלמע׳פר מת׳ל אלקלנשוה ע׳יר אנהא ושע ילקיה אלרג׳ל עלי ראשה פתבלע׳ אלדרע ת׳מ ילבש אלביצ׳ה פוקה, ואלע׳פארה חרקה תלבשהא אלמראה ותע׳טי ראשהא מא קבל מנה ומא דבר ע׳יר ושט ראשה, ע״כ, ובעבר׳: ועפי״ר יהיה המע׳פר כמו הכובע זולתי שהוא רחב ישימהו האדם על ראשו ויגיע עד השריון וישים קובע נחשת עליו, וע׳פארה היא חתיכת בגד תלבשהו האשה על ראשה ותעטה בו ראשה מפנים ומאחור, ולא באמצע. — ראינו מזה, כי השם מע׳פר ומע׳פרה משמש בערב׳ במשמ׳ דבר שמכסים בו הראש, קצת בצורת כובע, ואפשר כי בעבר׳ השתמשו במלה זו, בצרוף מסורס מגרפה, לכסות כלי היין. השם מע׳פרה בערב׳ נגזר מן השרש ע׳פר שמשמש בערב׳ במשמ׳ כסוי ובמשמ׳ סליחת עון, ובעבר׳ משמש במשמ׳ זו השרש כפר ולא גרף. אבל אין זו קושיה, יען גם בערב׳ משמש השרש כפר כמו בעבר׳, ועלינו איפוא להניח כי בלשון השמית הקדומה שמשו שני השרשים גם כפר וגם ע׳פר במשמ׳ אחת, ובערב׳ נשארו שניהם, ובעבר׳ נשאר השמוש מן השרש ע׳פר, בצורת גרף, במשמ׳ כסוי לכלי. וגם בערב׳ יש שם מיוחד לכסוי כלי היין, והוא כראמה a), אמר אלג׳והרי: ואלכראמה איצ׳א טבק יוצ׳ע עלי ראש אלחב, ע״כ, ובעבר׳: וכראמה הוא כמו״כ עגול יושם על ראש החבית. ובלשאן אלערב: ואלכראמה אלטבק אלד׳י יוצ׳ע עלי ראש אלחב ואלקדר, ע״כ, ובעבר׳: כראמה הוא העגול אשר יושם על ראש החביות והקדרות. ולא מצאתי בהמלונים הערבים מקור שם זה. פלישר בכתביו הקטנ׳ (Fleischer, Kl. Schr. II, I, 759) בהערותיו לדוזי אומר, כי הוא משרש כרם במשמ׳ כבוד, מפני שהכסוי על ראש החבית הוא כבודה. אבל זה דרוש דחוק. ואפשר כי מקור השם כראמה איננו כלל מזה השרש כרם, אלא שרש אחר ואולי נשתבש קצת בדבור. עכ״פ, גם בערב׳ יש לכסוי החביות שם מיוחד, וקרוב לודאי כי היה שם מיוחד לזה גם בעבר׳ והוא נשמר לנו אצל יואל בזו המלה מגרפתיהם.

[1]) עפ״י פרוש ריב״ג את השם א. מגרפה שבמקרא.

[2]) כך בערב׳ מג׳רפה a).

---

a) كرامة

a) مجرفة

נטל והוציא את מוחו (תנחומא שמות ע).—ועי׳ סל.
— ב) *מין כלי נגינה של רוח, שהיה מוציא הרבה קולות[1]): מיריחו היו שומעין קול המגריפה (תמיד ג ח). הגיעו בין האולם ולמזבח נטל אחד את המגרפה וזרקה בין האולם ולמזבח אין אדם שומע קול חברו בירושלם מקול המגרפה וכו׳ (שם ה ו). אמר שמואל מגריפה היתה במקדש עשרה נקבים היו בה כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר[2]) (ערכ׳ י:).—ואמר הפיטן: שבת קטרת וקול מגרפה, ופרה אדומה ועגלה ערופה (רמכ״ע, קינה, נלאה להליל). רביעי פיים ביחד נקבע, נתתים להעלות לגב המרובע, בקול מגרפה מרובים זמרים, וקולה נשמע בעיר התמרים (ר׳ מאיר החזן, תפלה תקת, סלית׳ ער״ה).

מגרר[3]), ש״ז,—כמו מגרד: שמקפל השער שברקתה כמין מגרר כדי להעמיד על גבן כיפה שבראשה שלא יפול השער שבאוזן למטה (רש״י נזיר ג.).

מגררת, ש״נ,—כמו מגרר: ומקרדין וכו׳ במגררת של ברזל ששיניה דקות וכו׳ מקרצפין במגררת של עץ שאין שיניה גסות ואין עושה חבורה (רש״י כיל׳ כג.).

מגרש[4]), ש״ז, מגרשי, מגרשיה, -שה, מגרשיהם, -שיהן, — מקום מרוח של שדות וכדומה מחוץ לעיר, Vorort; banlieue; suburb: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב וכו׳ והעיר בתוך וכו׳ ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן (במד׳ לה ב-ז). ושדה מגרש עריהם לא ימכר (ויקר׳ כה לד). ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם (יהוש׳ יד ד). ויתנו להם

—[1]) לא נתברר מקור משמ׳ זו. י״א ע״ש צורתה שהיתה כמו מגרפה, וראב״ד אמר: וזו שקראו מגריפה ע״ש שכמו שמגריפה גורפת הדשן יחד כך אותו הכלי מחבר מיני זמר יחד. ומהחדשים י״א שהוא ע״ש מגעות קטנות שהיה צריך ליגע בהן כדי להוציא הקול, וי״א (ש׳ קרויס, עתיק׳ התלמ׳ ג 280) שהיא ע״ש צורתה הנפוחה, מלשון גרף של רעי, כמו השם נבל ע״ש נבלי יין. אך ב״ז דחוק. ואולי הוא משרש רגפ a) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ קול הרעם.—[2]) גרס׳ הערוך: מיני נעימה.

[3]) מן גרר, כמו גרד.

[4]) מן גרש, עי״ש.

a) رجف

את קרית ארבע וכו׳ ואת מגרשה סביבתיה וכו׳ את חברון ואת מגרשיה ואת לבנה ואת מגרשיה (שם כא יא-יג). ובהפילכם את הארץ בנחלה תרימו תרומה ליי׳ קדש מן הארץ ארך חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרה אלף וכו׳ וחמשים אמה מגרש לו סביב (יחזק׳ מה א-ב). וחמשת אלפים הנותר ברחב וכו׳ חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה וכו׳ והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים (שם מח יה-יז). ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם (דהי״א יג ב). כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם (דהי״ב יא יד).—ובתו״מ: אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש וכו׳ בערי הלוים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש וכו׳ ולא עיר מגרש כדי שלא יחריבו את ערי ישראל (ערכ׳ ט ח). ר׳ יצחק אמר למגרשה של עדן גרשו (את אדה״ר) והושיב עליו שומרים שישמרו אותו (מד״ר ברא׳ כא).—ואמר הפיטן: אלהים מה טובו מתנות מגרשיך, ולי מה יקרו ראות בתי מקדשיך (ר״י גיאת, מוס׳ יוה״כ, אלהים).

מגרשה[1]), ש״נ, מ״ר מגרשות,—מקום מושב במדינות הים, Kolonie; col-; -ny: במים רבים הבאוך השטים אותך רוח הקדים שברך בלב ימים הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך וכו׳ אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות[2]) וירדו

[1]) עי׳ הערה לקמן.— [2]) כך כרוב הספרים, וכן רד״ק בפרוש: בחולם. ובקצת ספרים מגרשות, ר קמוצה. ותרגם יונתן פרווריא, וכן רוב הקדמונ׳ והחדשים. אבל, כבר הרגישו קצתם הדחק שיש במליצת: ירעשו מגרשי הערים, כי תמוה הוא שירעשו המגרשים ולא עצם הערים. וגם הצורה מגרשות במקום מגרשים הרגילה נותנת מקום לחשד. התרגום הרומי תרגם במשמ׳ צי אניות, אך אין יסוד לזה. ריב״ג פרש מגרש במשמ׳ גלי הים, מלשון יגרשו מימיו וכו׳, ואמר כי זהו הפרוש היותר טוב שהוא רואה בפסוק זה, וגם זה דחוק. קצת החדשים החליטו כי הכתוב משבש והגיהו ירעשו מרעשת, אבל הגהה זו עושה את מליצת הכתוב עוד יותר לא טבעית. והנה, מליצה בענין זו שבכתוב זה נמצאת עוד פעם בדברי יחזקאל, והיא: הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (שם כו יה), ומזה נראה כי מליצה זו היתה שגורה בפי יחזקאל בענין שמקול המפלה ירעשו ארצות רחוקות, איי הים, ולכן רגלים לדבר כי גם במלה מגרשות, אם הנוסחה המסורה היא אמתית, היתה הכונה לדבר בענין זה, ולפי הענין הן מדינות הים שכוננו הצורים במרחקים.

מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה (יחזק׳ כז כו־ל).

****מגש**, ס״ז, מ״ר מגשים, — כלי כעין לוח שטוח וזר סביב להגיש עליו מטעמים, Präsentierbrett; plateau, tray, — נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו בעתונים ובספרות.

***מגש**, ס״ז, — כמו מגשה: שבתה מדהבה פתר (מנחם מגש[1]) וענש (ר״י קמחי, ספר הגלוי פג).

***מגשה**, ס״נ, בכנ׳ מגשתו — פעולת הנוגש: שבת הנוגש ושבתה מגשתו (מנחס, מחב׳ מדהבה).

מגשת, ס״נ, — כמו מגשה: כי המס יוקח במגשת במעשה, ובנדבות כן לא יעשה (דונש על מנחם, מסת).

א. מד, ס״ז, בכנ׳ מדו, מ״ר מדים, מדיו, — לבוש מיוחד לשרים, אנשי מלחמה וכדומ׳, amtl. Kleid; habit offic.; offic. garment: ויעש לו אהוד חרב וכו׳ ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שפט׳ ג יו). וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים (ש״א ד יב). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (שם יח ד). וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וכו׳ ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל ללכת (שם יז לח־לט). וילבש קללה כמדו ותבא כמים בקרבו (תהל׳ קט יח). — ובסהמ״א: וירא העם הבחור עומד על עמדו אפוד במדיו בתוארו וביופיו ובדמותו כמלאך האלהים (יוסיפון, רעח). הלא לעיניך הלמוני לפרום ביום מנוחת קדש מדי ולמרוט שערי ביום שבת קדש (אגרי מנח׳ לחסדאי הנשיא). — ואמר המליץ: ואל יראו טפות המרק על מדך ועל פתך (אגרי המוסר לר״ש אלעמי). — והמשורר אמר: ושאני כמו חותם זרועו וכמזח קשרני במדו (רסב״ג, קטע כ״י גנז׳ ביהכ״נ בקהיר). דבריך בתוך לבי נטועים, ומדיך בתחבולות שרועים (ר״ש הנגיד, דכרין). ונשים ואנשים, בכל רגע ענושים, ומרוב הכחשים, דלקום נחשים, והניחום חבושים, ובושה מלובשים, נתונה על מדן, כמו עורן ועדן (ר״י הלוי, יוני אלמות). לך אחרי שכלך וארחותיו למד, לו חץ תפלח בו בלב האויבים ובעת תהי ערום לך יהיה למד (ר״י חריזי, תחכמ׳ לג). — ובמליצה, ‹מדי חרות וכדומ׳: מדי חירות ובגדי חופש, הלבש נעבד מאין נופש (רמב״ע, דיואן רנא, כ״י בודלי).

ב. מד[1]), ס״ז, בכנ׳ מדה, — כמו א. מדה: ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב יא ט).

ג. *מד, ס״ז, — לקוי בעין, Conjunctivitis phlyctaenulosa s. puslulosa[2]): ואם תתחדש המורסה בקרום המכסה על לובן העין יקרא מד (קבוצי גלינוס, כ״י פריז).

מד[3]), ס״ז, מ״ר מדים, בכנ׳ מדיך, — שם״פ מן נדד מפלוני, סר מאחריו: זה גורלך מנת מדיך[4]) מאתי נאם יי׳ אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמ׳ יג כה).

***מדבך[5])**, ס״ז, מ״ר מדבכים, — שורה אחת של אבנים בכתל, Bauschichte; rangée de pierres; layer: חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו מלחת וכן מדבך[6]) של אבנים וכן סואר של קורות (אהל׳ ג ז). מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יד). פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא מדבך[7]) של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר (שבת קכה:).

א. מדבר, ס״ז, מדבר, מדברה, מדברה, מ״ר מדברות, ‹מדברים, — ארץ לא מיושבת, לא נעבדת, שאין בה אדם, מקום מרעה, Wüste, Steppe; désert; desert: וימצאה מלאך יי׳ על עין המים במדבר על העין בדרך שור (בראש׳ יו ז). וישב במדבר ויהי רבה קשת

---

[1]) והנה הרי״ק ערער על מלה זו והוסיף: ואין בעברית לא מגש ולא מגשתו. אך כדי הוא מנחם לסמך עליו במלים שהוא יצר לתת להן זכות אזרח בלשוננו.

[1]) רוב הקדמונים וכמו״כ החדשים אינם מודים במציאות הצורה המיוחדה הזאת ומכניסים את מדה בערך מדה, אך כבר הביא רד״ק את דעת המדקדק ר׳ יעקב בן אלעזר שהוא קבע היחיד הזה.

[2]) תרגום ד״ר מזיא.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) ת״י: וחולק אחסנתיך, ע״כ, פרש מדיך במשמ׳ מדה וחבל, בענין נחלה; ובתלמ׳ אמרו מדה כנגד מדה, ופרשו מדיך במשמ׳ מדה סתם. וכן רוב החדשים. וקצתם פרשו במשמ׳ בגד, אך כל זה דחוק פה. ולכן יש מי שגזר כי שתי המלים מנת מדיך הן תוספת מאוחרת של מפרש על הגליון ושנכנסה בתוך הכתוב (מ׳ אהרליך בפרושו). וכל זה מפני שגזרו המלה מדיך מן מדד, ובאמת הוא שם מפעל נדד, במשמ׳ סר מאחרי פלוני, כמו שהוכיחם הושע: אוי להם כי נדדו ממני (הוש׳ ז יג), והכתוב בעצמו גם כאן מפרש בשביל מה זה גורלם: אשר שכחת אותי. והמלה מאתי מוסבת למדיך ולא לגורלך.

[5]) בערב׳ מדמאכ[a]), ולא נתברר מקורו. ועי׳ ‹נדבך. — [6]) כך צ״ל במקום מרבך שבקצת נוסח׳, וכן הגרסה בגמ׳ סוכ׳ כ. — [7]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס נדבך.

---

[a]) مدماك

(שם כא כ). הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים (שם לו כד). וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג א). לשלח אתו לעזאזל המדברה (ויקר׳ יו י). המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דבר׳ ח יה). ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן (שם לב י). ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). והיין לשתות היעף במדבר (ש״ב יו ב). שוב לדרכך מדברה¹) דמשק (מ״א יט יה). שם תבל כמדבר ועריו הרס (ישע׳ יד יז). גוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעפיה (שם כז י). והיה מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב (שם לב יה). יששום מדבר וציה ותגל ערבה וכו׳ כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (שם לה א-ו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ׳ ב ב). ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (שם ו). פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח (שם כד). מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). על מה אבדה הארץ נצתה במדבר מבלי עבר (שם יא). והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (שם יז ו). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה (יוא׳ ד יט). ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק׳ יט יג). כענבים במדבר מצאתי ישראל (הוש׳ ט י). אני ידעתיך במדבר בארץ תלאבות (שם יג ה). יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (שם יה). וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי׳ (שם נא ג). וישם את גינוה לשממה ציה כמדבר ורבצו בתוכה עדרים (צפנ׳ ב יג-יד). הן פראים במדבר יצאו בפעלם משחרי לטרף (איוב כד ה). להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (שם לח כו). ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (תהל׳ סה יג). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם לחם יוכל תת (שם עח יט-כ). ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר (שם נב). תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו (שם קז ד). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים (שם לה).— ושמות מארצות מדבר מיוחדים: מדבר סיני, מדבר פארן, וכו׳. — ובתו״מ: הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר על מנת לצאת למדבר יחזיר לו במדבר (ב״ק י ו). כל (מין חיה) שיש בישוב יש במדבר הרבה יש במדבר שאין בישוב (תוספתא כלא׳ ה ט). אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר ליישוב (ירוש׳ דמאי א כא ד). בדרך ילכו ולא בשדות ביישוב ילכו ולא במדבר בערבה ילכו ולא בהרים (שם סוט׳ ז כא ג). אמר רב אמי ביישוב אסור (לעשות מלאכה ביו״ט שני) במדבר מותר (פסח׳ נב.). טבת שבט ואדר מהלכת (החמה) במדבר שלא לייבש את הזרעים (שם נד:). אין מגדלין בהמה דקה בא״י אבל מגדלין במדבר שביהודה ובמדבר שבכפר עכו (ב״ק עט:). ביומי ר״ח בר אבא עלה גור אחד לא״י ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר״ח וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה (מד״ר בראב׳ נא). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (שם במד׳ ח). עתיד המדבר להיות ישוב והישוב ע׳ ׳ להיות מדבר (שם כג). העולם הזה (שאחרי המות) דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר (שם רות, באסר תמותי).— ומ״ר *מדברות: על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות ...ומר ברוך עושה בראשית (ברכ׳ ט ב). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל (ב״ק ז ז).— ומ״ר מדברים, ונאמר הפיטן: הושיבה (את אמת ישראל בצאתה ממצרים) בסוכה בארץ מדברים, והכניסה לחופה בחדרי חדרים, וענף עץ עבות ופרי עץ הדרים, וערבי נחלים וכפות תמרים (ר׳ יהודה, בחוה״מ סכות, יפה וברה).

ישימון.—מאפליה.— נאות.— ערבה.—ציה.— שממה.—שממון. —וההפך: יִשּׁוּב.

ב׳ **מִדְבָּר**, ש״ז, בכנ׳ מִדְבָּרֵךְ,—כמו דִּבּוּר, Rede; parole, speech: כחוט השני שפתותיך ומִדְבָּרֵךְ¹) נוה (שה״ש ד ג).—ובמשמ׳ זו השתמשו בו בסהמ״א: ולכן כתבוה (את המלה אכל) פעם אלף על העיקר ופעם וו על מדבר הלשון (ר״מ ג׳יקטיליה, דקדוק ר״י חיוג 13). עלינו אנחנו המשתוקקים לספר בלשון הקדש וכו׳ ללמוד בה מדברי העבריים הראשונים אף כי לשון החזון ומדבר הנבואה (תרג׳ ספ׳ דקדוק לר״י חיוג 18).—ובפרט בסגנון המשוררים: דברה על לבב מיחליך מדברי רחמים, שבחם בהדר פעליך לועגים זועמים (ר״י הלוי, יזכרו פלאך).

¹) לא נתברר טעם הפתח.

¹) רוב החדשים פרשו במשמ׳ כלי הדבור, ר״ל הפה, אבל, אחרי התאר של השפתים אין מקום לתאר

ביום אשגה בעד נפשי לדודי אהיה מעתיר, ועלי אם יהי מזיד במדבריו אהי מעתיר (רמב"ע, תרשים ו). ואפת במדבר שפר, אולי גאוני יפר, ואנכי עפר ואפר (הוא, תוכחה, אם תסדיך). גבורות ישיתון ויום ריב ירידון להשכל יבואון בתוך מחבואים, יוצאים במדבר[1] כרוח במדבר ואם לא להבר כרות שפאים (הוא, דיואן 130, כ"י כודל'). ופצע הנדוד נחבש למען במדבריו לכל נגע רפואות (הוא, שם, עד מה כגרון). חלו (ידידיו הבוגדים) ליום חולו עליהם כאשר ממהתלות מדבריהם זעתי (שם, פתאם יגורי). ובחכמה ומזימה למולו חכמים נחשבו בכסילים, ומדבריו חלקים מחמאות ואם הולמים בהלמות העמלים (קטע כ"י גני' בל עדרום הגוי).

*מְדַבֵּר, ש"ז, מ"ר מְדַבְּרִים,—א) חלק הלשון המשתתף בהוצאת הקולות: ושניטל רוב המדבר של לשונו (בכור' ו ח).—ב) בחכמת הדקדוק, ״הַמְדַבֵּר[2]), המדברים, המדברת, המדברות, המדבר בעדו, המשתמש בפעל על עצמו, למשל פעלתי, כתבתי, אכתב: כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למדבר בו וכו' וכנוי האחד המדבר אם זכר אם נקבה התו והיוד אשר בעשיתי וראיתי והדומה להם וכנוי הרבים המדברים אם זכרים אם נקבות הנון והואו אשר בעשינו וראינו והדומה להם (הרקמה, שער יז). וו אומר אוכל אשר אחר האלף שהוא למדבר בעבור עצמו (תרג' ספ' דקדוק לר"י חיוג). בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו' לשמש לצורך בנינו לנמצא ולנסתר ולמדבר בעדו ולנקבה (רד"ק, מכלול, מדה"פ א). וכן ברבוי הראשון המדבר בעדו גם כן הפא בקמץ והעין בפתח בתוספת נון שורק כמו פקדנו (מקנה אברהם, בפעל קל). — ג) בפלסופיה, ״הַמְדַבְּרִים[3]),כנוי לכתה פלסופית: שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות על דרך המדברים בדרך הנצחון (כוזרי ה א). והוכרחתי לבאר לך מהענינים האלהיים ולהודיעך בהם כונת המדברים (ר"י תריזי, פתית' מו"נ). אלה המדברים כמו שהודעתיך לא יעלה בלבם אפיסה כי אם האפיסה המוחלטת (שם ג י). כמו שהוא הענין בכתות הישמעאלים הנקראים מדברים (ר"י ערמאה, תזות קפה ז). שזה היה

הפה, והמליצה רפה מאד. והקדמונים פרשו במשמ' דבור, וכך פשט השמוש בספרות.— [1]) רשום על הגליון: מלי מדברך נאוה.

[2]) בערב' מתכלםa).— [3]) בערב' מתכלמינb).

a) متكلم b) متكلمين

דרך כל מדבר מן הישמעאלים (ר"י אברבנאל, מפע' ס' ט יה). וזו כת מחכמי ישמעאל וקראום מדברים והם ב' כתות אלמתעזלא ואלשעריא שוים באמונתם וחולקים בדבריהם (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל א).— ד) ״כנוי להאדם: ומן התימה בעיני איך תעלה בדעת מדבר בעודנו בבריאותו כמחשבה הזאת (חו"ה, היחוד ו). ומציאות הצורות כצמח והחי והמדבר בזמנים מתחלפים כל זה ממה שיורה על מציאות פועל ברצון (העקרים א יא). המין הרביעי הוא המדבר והוא מין האדם וכו' שנמצא בו כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים (רוח חן א).

*מַדְבֵּרָה[1]), מ"ר מַדְבֵּרוֹת,—כמו דבור: עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (חגי' יד.). על מדברות שהרשעים מדברים בהם בעוה"ז שהם מחרפין ומגדפין בעוה"ז (מד"ר קהל', אמרתי אני).

*מִדְבָּרִי, ת"ז, לנק' מִדְבָּרִית, מ"ר מִדְבָּרִיִּים, מִדְבָּרִיּוֹת,—של מדבר, מטבע המדבר: אין משקין ושוחטין את (הבהמות) המדבריות אבל משקין ושוחטין את הבייתות אלו הן בייתות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר (ביצ' ה ז). מעתה (בהמה) מדברית תהא מותרת שהיא מתרת עצמה בשחיטה (ירוש' שם א ס.). סאה ירושלמית יתירה על מדברית שתות (ערוב' פג.). בכל יום היה חותה בשל סאה מדברית ומערה לתוך שלשת קבין ירושלמית (יומ' מד:). שרוב הבהמות המדבריות אוכלות הקוצים תמיד (רמב"ם, שמיט' ג כא).— ״פרי מִדְבָּרִי, ההפך מן גני: עולשין ועולשי שדה וכו' הפרדסי והמדברי כרישין וכרישי שדה הכרתי הגני והמדברי (פי' המשנ' להרמב"ם, כלא' א ב). כרוב מדברי שקלחיו דקין וכו' שום מדברי וראשו גוף אחד גם (שם ג). הענבים והבאושים והם הענבים הדקים המדבריות משיראה התרצן שלהם מבחוץ (הוא, מעשר ב ה). והמדבריים (הפירות) הם כלם יותר חזקים מהגניים וההריים יותר חזקים מהמדבריים (קאנון ב א ו). — ובמשמ' קשה הטבע, אכזרי: והפרות בעת החבור הן אכזריות מדבריות (שער השמים ד יט).

״מִדְבָּרִיּוּת, ש"נ,—סגולת המדברי, ובפרט במשמ' התבודדות במדבר וכדומ': ואמנם המחשבות הנה הנוטות אל השמחה וכו' מורה על חזקו (של הלב)

---

[1]) במקרא נמצאת המלה מַדַּבְּרֵתֶיךָ (דבר' לג ג), שפרשוה הקדמונ' במשמ' דבור, אך אמרו שהיחיד הוא דַבָּרָה, ובכלל עוד לא נתברר פרוש מלה זו. משק' מַדְבֵּרָה הוא כמו מַבְעֵלָה, מַזְמֵרָה.

וכו׳ והנוטות אל דרישת ההשתוממות והמדבריות מורות על הוטו והנוטות לצד היגון והפחד מורות על קורו ויבשו (קאגון ג יא א ב).

מדד[1], ממנו מָדַד, ב.מַד, א.מִדָּה, מֶמַד, *מְדִידָה, *מֹדֵד, *מָדוּד, *מְדִידִי.

מָדַד, פ״י מָדְדוּ, מָדְדוֹ, מַדֹּתִי, מַדֹּתֶם, לָמֹד, תָּמוֹד, וַיָּמָד, תָּמֹדּוּ, וַיָּמֹדּוּ. — מדד תבואה וכדומ׳, שָׂם אותה בכלי לראות כמה פעמים מלא הכלי יש בה, messen; mésurer; to measure: וַיָּמֹדּוּ בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות טז יח). ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וַיָּמָד שש שערים וישת עליה (רות ג טו). — ומים וכדומ׳: מי מָדַד בשעלו מים (ישע׳ מ יב). — ומרחק, בארץ, עיר וכדומ׳: וּמַדֹּתֶם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה (במד׳ לה ה). ויצאו זקניך ושפטיך וּמָדְדוּ אל הערים אשר סביבת החלל והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר וכו׳ (דבר׳ כא ב-ג). וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטפח וַיָּמָד את רחב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד (יחזק׳ מ ה). והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה מָדַד ארכו ורחבו (שם כ). וּמָדַד אילו ואילמו כמדות האלה (שם כד). לארבע רוחות מְדָדוֹ חומה לו סביב (שם מב כ). ומן המדה הזאת תָּמוֹד ארך חמש ועשרים אלף (שם מה ג). ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תָּמֹדּוּ (שם מז יח). ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי לָמֹד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ו). — ובהשאלה, בדבר מפשט, מָדַד הפעולה וכדומ׳, לשלם לפי ערכה ותשיבותה: וּמַדֹּתִי פעלתם ראשנה על חיקם (ישע׳ סה ז). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: מודדין ד׳ אמות מעיקר הגפנים לשדה (כלא׳ ו א). הארכובה שבגפן אין מודדין לה אלא מן העיקר הב׳ (שם ז א). מעשה בר״ג והזקנים שהיו באין בספינה אמר ר״ג עשור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מושכר לו עשור אחר שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים (מע״ש ה ט). אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה לא פחות ולא יותר ולא ימדוד אלא כנגד לבו היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למידתו (ערוב׳ ה ד). השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו ומדד לו באיסר שמן וכו׳ בזמן שהצלוחית ביד התינוק ומדד חנוני להוכח (ב״ב ה ט). נפל לבור ועלה ומדדו בקנה (ע״ז ד י). המוכר יינו לנכרי פסק עד שלא מדד דמיו מותרין מדד עד שלא פסק דמיו אסורין נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של נכרי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל (שם ה ז). עשרון מה היה משמש שבו היה מודד לכל המנחות (מנח׳ ט א). הרמון האלון והאגוז שחקקום התינוקות למוד בהם את העפר (כלים יז יה). לא (יתרום) במדה ולא במדוד ולא במשקל (תוספתא תרומ׳ ג ד). והרוצה לידע כמה גובהו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו (ערוב׳ מג:). יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות וכו׳ ולמוד את המקואות (מו״ק ה.). מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לביהמ״ק (יומ׳ לח:). משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון בא למדוד נפט אומר לו מדוד אתה לעצמך בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (שם לט.). הנכנס למוד את גרנו אומר יר״מ ה׳ אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח״כ בירך הרי זה תפלת שוא (תעני׳ ח:). שלא ימדוד (קרקע) לאחר ביטות החמה ולאחר ביטות הגשמים (ב״מ סא:). לפי שאין הברכה מצוייה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי (שם מב.). — וגם *מַד, כמו מָדַד, ואמר הפיטן: ספק ומד במדה תכן מדת מים, סדר לשבט לארץ לחסד להמציא מים (ר״א קליר, תפל׳ גשם, אקבטה). — *ילד מָדוּד, שתמיד אבותיו מֹדדים אותו לראות אם גדל, וכדומ׳: אם תבשלנה נשים רחמניות ילדים המדודים טפחים טפחים (הוא, קינות, אם תאכלנה). — *מָדַד את עצמו על דבר, לראות אם הוא כמדת הדבר: וכיון שהביאוהו לפניו (את העץ לפני המן) הבינו על פתח ביתו ומדד עצמו עליו להראות לעבדיו היאך יתלה מרדכי עליו (מד״ר אסת׳, ויאמר לה). — ובהשאלה, מָדַד לפלוני, התנהג עם פלוני כך וכך: במדה שאדם מודד בה מודדין לו (סוט׳ א ז). שעתיד הקב״ה למדוד להם כמדתם (מד״ר במד׳ יא). — מָדַד את עצמו כך וכך, חשב את עצמו שהוא כך וכך: לעולם ימוד אדם את עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (תעני׳ יא.). העולם נידון אחר רובו ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב (מד״ר קהל׳, זכוכי מות). — מָדַד

[1]) בערב׳ מד a) במשמ׳ מתיחה.

a) مدّ

את פלוני, בחן אותו: אמר לו הקב"ה (להמלאך שנתאבק עם יעקב) הוא בא אליך וחמש קמיעין בידו וכותו וזכות אביו וכו' מדוד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפי' בזכותו (מד"ר נרמב' עז). שמדד הקב"ה את כל בני אדם ולא מצא אדם נאה שיצאו ישראל ממצרים על ידו אלא משה רבינו מדד הקב"ה את כל הימים ולא מצא נאה להעביר ישראל בתוכו אלא מי ים סוף מדד כל הדורות ולא מצא דור נאה שיתן להם תורה אלא דור המדבר וכו' מדד את החדשים ולא מצא חדש נאה לסליחה ולכפרה בחודש תשרי (פסיק' רבתי, בוכס).

—נפע', נמד, ימד, ימדו, *נמדד, *למדד, *לימדד,—שמדדו אותו: והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש' ב א). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי (ירמ' לג כב). כה אמר יי' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (שם לא לו).— ובתו"מ, כמו שלמים: ר"מ אומר את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ס). האומר לחבירו בית כור עפר אני מוכר לך היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים אינן נמדדין עמה פחות מכאן נמדדין עמה (ב"ב ז א). השירה בש"א נמדדת מבפנים ובה"א נמדדת מבחוץ מודים אלו ואלו שאין עובי הרגלים ועובי לזבזין נמדד (כלים יח א). אלו נמדדין כפולין וכו' וטלית שטלייה על השפה אם פשוטה נמדדת פשוטה ואם כפולה נמדדת כפולה (שם כז ו). מיני תבואה וקיטנית דרכן לימדד בדקה (תוספתא דמאי ג יא). חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם (מד"ר שה"ש, ברכן).—ובהשאלה, *נמדד פלוני בכך וכך, התנהג אתו, ואמר הפיטן: יהירים אשר זדו בזדון, נמדדו במאסאה כפעלם לדון, והורד גאונם שאול ואבדון (רמב"י, ז' פסח, אמרו לאלהים).

—פע', אמדד, ימדדם,—כמו קל, בנתץ הפעולה: ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב).—ובמדר': בכל יום (היה נבוזראדן) מקיף את ירושלם ולא היה יכול לכבשה בקש לחזור נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה (מד"ר איכ', פתיח'). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה (שם, רבה ס'). — ואמר הפיטן: מעתיק פלוסים צר ובורא רוח, ממדד ומשקל נול עם רוח (שבת שקל', מעתיק פלוסים).—מדד ארץ, מדדה כדי לחלקה: אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (תהל' ס ח).

— פוע', מודד, וימודד,—כמו פע' מדד: עמד וימדד[1]) ארץ ראה ויתר גוים ויתפצצו הררי עד שחו גבעות עולם (חבק' ג ו).

—התפע', התמדד על דבר,— מתח את עצמו לכל ארך הדבר, sich strecken; s'étendre; strech o. s. out: ויתמדד על הילד שלש פעמים (מ"א יז כא).—ובספהמ"א, אתמדד הבטן וכדומ', נמתח, נתפשט: ואחר תעצר הנחירים והפה במתממים ואז יתמדד הבטן וימשש ותמעד השליה (קאנון ג כא כ יג).

—הפע', *המדד,—כמו נמדד: ובגומץ אשר חפר נשדד, ובפאה אשר מדד הומדד (רמב"י, ז' פסח, אמרו לאלהים). ברחובותיו יתרפדו, ושעור תפישותיו יומדדו, חמש מאות שנה הליכותיו עלות (ראב"ע, ב' סכות, כי אקח מועד).

*מֶדֶד, ש"ז,—דבר שאדם מודד בו: כל כיל לח ויבש ומשוריו, כל קו וקצב ומדד ושעוריו (ר"א קליר, שבת שקל', אז ראית). רואיו לבקר עדיו לחקר, מאמיריו ליקר ממיריו לעקר, במדד לו שער עביו איך לשער (הוא, שבת החדש, אבי כל חוזה). — ובחכמת המדידה: ואם היה עגול או משולש וכו' מודד הגג במדד שלו במדה שאמרנו ותדע המשיחה (מלאכת המדות ב).

מִדַּד[1]), ש"ז, סמי' מִדַּד, — שה"פ מן נדד: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד[2]) ערב ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד).

---

[1]) כך בספרי הדפוס, ובקצת ספר' וימדד, ד צרויה, ובקצתם וימודד, מלא וצרויה. ואין ספק בדבר כי כך היתה נוסח' בעלי התלמוד ודרשו במדה שמדדו מדד להם. אך ת"י תרגם ואויע ארעא, ר"ל זעזע אותה, ובמשמ' זו תרגמו גם השבעים, ולכן קצת החדשים סברים כי הנוסחה משבשת והם מגיהים וימעד, וימגג.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) ר"י חיוג וכן ריב"ג ראו במלה זו עבר פע' מן מדד, ופרשו במשמ' ארך, וכן רוב החדשים. אך זה דחוק, כי ערב איננו אלא זמן שקיעת החמה וקשה לאמר ארך הערב, וקשה לאמר כדעת ריב"ג כי השתמש כאן בערב במשמ' לילה. ויש מהחדשים שהגיהו לפי השבעים אם שכבתי ואמרתי מתי יום ואם קמתי ואמרתי מתי ערב. אך מלבד שקשה לשבש כ"כ הכתוב עוד קשה המליצה ושבעתי נדדים, שאין ספק שהכונה במלה זו נדידת השנה, ואם קם אין מקום יותר לנדידת שנה. אבל, כבר ת"י ימדד ונדדית, וכן החליטו גם רי"ק לשם ממשקל מפעל מן נדד. והכונה כי מיד שנדד הערב מתחילים הענויים של נדידת השנה עד הבקר.

א.**מִדָּה**, ש״נ, סמי׳ מִדַּת, מ״ל מִדּוֹת, — א) ארך קצוב וקבוע לְמ׳ד בו ארך הדברים, Mass ; mésure measure : ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת (שמות כו ב). אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה (יהוש׳ ג ד). ועשר באמה הכרוב השני מדה אחת וקצב אחד לשני הכרבים (מ״א ו כה). ותאי השער וכו׳ מדה אחת לשלשתם ומדה אחת לאילם מפה ומפו (יחזק׳ מ י). כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו (שם כא). ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח (שם מג יג). ואלה מדותיה (של העיר) פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים אמה ופאת נגב חמש מאות וארבעת אלפים וכו׳ (שם מח יו). ומדד אילו ואילמו כמדות האלה (שם מ כד). — קו מדה, הקו שבו מודדים: ויצא עוד קוה[1]) המדה נגדו על גבעת גרב (ירמ׳ לא לח). — קנה המדה: והנה חומה מחוץ לבית סביב סביב וביד האיש קנה המדה שש אמות (יחזק׳ מ ה). — חבל מדה: ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ה-ו). — איש מדה, אנשי מדות, איש גדול, גבה קומה, וכדומ׳: וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במד׳ יג לב). וסבאים אנשי מדה עליך יעברו (ישע׳ מה יד). והוא הכה את האיש המצרי איש מדה חמש באמה (דהי״א יא כג). — בית מדה, גדול, מרוח: האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים (ירמ׳ כב יד). — ב) חלק מלאכה בכמות קצובה: מדה שנית (במלאכת בנין החומה) החזיק מלכיה בן חרם (נחמ׳ ג יא). אחריו התרה החזיק ברוך בן זבי מדה שנית מן המקצע עד פתח בית אלישיב (שם כ). — ובדברים מפשטים, מדת הזמן וכדומ׳: הודיעני יי׳ קצי ומדת ימי מה היא (תהל׳ לט ה). — וכלי מכיל כמות קבועה לְמ׳ד בו דברים יבשים ולחים: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לה-לו). לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה (איוב כח כה). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, למדת הארך ולדברים יבשים ולחים: אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במנין (תרומ׳ א ז). בית כור עפר אני מוכר לך במדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה (ב״ב ז ב). היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למידתו (ערוכ׳ ה ד). כל המשפיעין במדה גסה רשאין למכור את הדמאי וכו׳ איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (דמאי ב ד-ה). כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה נמי חוזר (קדוש׳ מב:). — ועצם הכלי שבו מודדים הדברים: אין תורמין בסל ובקופה שהם של מדה אבל תורם הוא בהן חציין ושלישן לא יתרום בסאה חציה שחציה מדה (תרומ׳ א ז). אומר אדם לחבירו מלאלי כלי זה אבל לא במדה ר״י אומר אם היה כלי של מדה לא ימלאנו מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא מדותיו מערב יו״ט ונותנן ללקוחות ביו״ט אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות וחכ״א אף בחול עושה כן מפני מצוי המדות (ביצ׳ ג ח). שתי מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון וכו׳ שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי ההין וכו׳ (מנח׳ ט א-ב). מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי וכו׳ ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב (כלים יז יא-יב). הין מידה גסה מהין ולמטה מידה דקה (תוספת׳ דמאי ג יב). הפוסק ייגו לנכרי ופסק ומדד אע״פ שעתיד למחות את המחצלות ואת המדות מותר (שם ע״ז ז יז). כל המנחות שריבה מדת חלות או שחסר מדת חלות או שהיתה מדה חסרה מחברתה (שם מנח׳ ח א). האפונין השחורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במידה (ירוש׳ דמאי ב כב ג). ת״ר הוא (אבא שאול) כנס שלש מאות גרבי יין מברורי המדות וחביריו כנסו ג׳ מאות גרבי שמן ממצוי המדות (ביצ׳ כט.). א״ר לוי קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ב״ב פח:). אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו (שם פט:). אין מוסיפין על המדות יותר משתות (מנח׳ עז.). — נטל מדה, מדד וראה כמה היא מדת הדבר: כדי ליטול ממנו (מן הגמי) מדת מנעל לקטן (שבת ח ב). — ומ״ז מִדּוֹתַיִם: וחוק איפותים, וגם מדותים, ומוצא שפתים, ופדיון נמכרים (הפנ״ג, אזהרות). — מדד לפלוני במדה שמדד, שלם לו כמעשהו: וכן מצינו באברהם שבמידה שמדד בה מדדו לו רץ לפני המלאכים וכו׳ אף המקום רץ לפני בניו (תוספת׳ סוט׳ ד א). — ובהשאלה, *חִלֵּק את מִדּוֹתָיו, לא מדד מדה אחת בכל דבר, לא היתה לו דעת אחת בשני ענינים: כזית בשר הפורש מאבר מן החי ר״א מטמא ור״י ורבי נחוניא מטהרים עצם כשעורה הפורש מאבר מן החי ר׳ נחוניא מטמא ור״א ור״י מטהרין וכו׳ אמרו לו לר״א מה ראית לחלוק מדותיך או טמא בשניהם או טהר בשניהם אמר להם מרובה טומאת הבשר

[1]) הכתיב, והקרי קו.

מטומאת העצמות וכו׳ אמרו לו לר׳ נחוניא מה ראית לחלוק מדותיך או טמא בשניהם או טהר בשניהם אמר להם מרובה טומאת העצמות מטומאת הבשר (עדי׳ ו ג).—וההפך, הַשְׁוָה את מדותיו: המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה לגבי המזבח זכרים ונקיבות ר״א אומר זכרים ימכרו לצורכי עולות ונקיבות ימכרו לצורכי זבחי שלמים ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית ר״י אומר זכרים עצמן יקרבו עולות ונקבות ימכרו לצרכי זבחי שלמים ויביא בדמיהן עולות ושאר נכסים יפלו לבדק הבית ר״ע אומר רואה אני את דברי ר׳ אליעזר מדברי ר׳ יהושע שר׳ אליעזר השוה את מדתו ור׳ יהושע חלק (שקל׳ ד ז). אמר ר׳ ישמעאל תורתי על כל מידות חכמים ולא מצאתי אדם שמדתו שוה בקטנה חוץ מרבי אליעזר ורואה אני את דברי ר״א מדברי ר׳ יהושע שר״א השוה את מידתו ור׳ יהושע חלק (תוספתא יבמ׳ יג ד). נטמאו שיריה נשרפו שיריה אבדו שיריה כמדת רבי אליעזר כשירה כמדת רבי יהושע פסולה (מנח׳ ט.). אמרו להם ב״ש השוו מדותיכם אם שויה לו לטומאה ישווה לו לקרבן ואם לא שויה לו לקרבן לא ישוה לו לטומאה (נדה עב.).—ג) *כלל קבוע בדבר תורה ומדע: זו מִדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן (מכי׳ כא ד). זו מידה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום א׳ וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד (ספרי במד׳ ב). ר׳ ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת מקל וחמר מגזרה שוה וכו׳ ודבר הלמד מסופו (ברייתא דר׳ ישמעאל). שבעה דברים דרש הלל הזקן לפני זקני פתירא קל וחומר וגזירה שוה ובנין אב וכו׳ ודבר הלמד מעניינו אילו שבע מידות דרש הלל הזקן לפני בני פתירא (תוספתא סנה׳ ז יא). וכן אמר ר״ש לתלמידיו בני שנו מדותי שמידותי תרומות מתרומות מידותיו של ר״ע (גיט׳ סז.). טוב מי שהוא שונה הלכות ומדות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל בהם (מד״ר ויקר׳ ג).— ד) *דרך ואופן, Art u. Weise; manière, maner: המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לקרבנות הציבור ינתנו לאומנין בשכרן דברי ר״ע אמר לו בן עזאי אינה היא המדה אלא מפרישין מהן שכר האומנין ומחללין אותן על מעות האומנין ונותנין אותן לאומנין בשכרן (שקל׳ ד ו).—ובמשמ׳ דרך שראוי לאדם להתהלך בו: העוסק במקרא מידה שאינה מידה העוסק במשנה מידה שנוטלין ממנה שכר העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו (ירוש׳ שבת יו יס ג).—ה) *מין ומסבה של דבר: ארבע מדות במוכרין מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו רעות ונמצאו יפות המוכר יכול לחזור בו וכו׳ (ב״ב ה ו). שלש מידות בירק פול המצרי שזרעו לירק אעפ״י שהשריש לפני ר״ה וליקטו אחר ר״ה מתעשר בשעת לקיטתו עישורו מעשר מזרעו ועל ירקו מירקו ועל זרעו ואם עשה קציצין גמורין לפני ר״ה זרעו מתעשר לשעבר וירקו משעת לקיטתו (תוספתא שבי׳ ב ו). ג׳ מידות בסכין אוגרת לא ישחוט ואם שחט שחיטתו פסולה מסוכסכת וכו׳ שחיטתו כשרה עולה ויורד בסכין שוחט בה לכתחילה (חול׳ יז:). א״ר לוי אלו בני תשע מדות בני אסנ״ת משגע״ח בני אימה בני אנוסה בני שנואה בני נידוי בני תמורה בני מריבה בני שכרות בני גרושת הלב בני ערבוביא בני חצופה (נדר׳ כ:).—ו) *במשמ׳ תכונה וטבע: ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד וכו׳ קשה לשמוע וקשה לאבד וכו׳ מהר לשמוע וקשה לאבד וכו׳ מהר לשמוע ומהר לאבד (שם יב). ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל ומשפך שמכנים בזו ומוציא בזו משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (שם יה). כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהוא נכנס (לביהמ״ד) ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור (ספרי דבר׳ טז). הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים (ביצ׳ טז.). שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה זו היא מדה טובה בנשים (ערוב׳ ק:). מנהיג שלהן במדין נתגדל נדע מהן מה מדותיו אמרו לו זקני מדין אין כחו אלא בפיו (מד״ר במד׳ כ).—וי״ג מדות של אלהים, רחום וחנון וכו׳: א״ר יהודה ברית כרותה לי״ג מדות (שמי שמזכיר אותן) שאינן חוזרות ריקם (ר״ה יז:). א״ר סימון י״ג מידות רחמים כתובים בהקב״ה וכו׳ אל רחום וחנון וגו׳ (פסיק׳ רבתי טז).—ז) *נטייה ומנהג: ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וכו׳ שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי שלי ושלך שלי רשע (אבות ה י). ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו יתן ויתנו

אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (שם יג). ארבע מדות בהולכי לבית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע (שם יד). אמר רב חסדא מדת חסידות שנו כאן (שבת קכ.). —ולדבר לא בע"ח: הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה וכו' שמשעה שגזרתי על הים שמא שינה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם (ספרי דבר' שו).—ח) *דרך מנהגו עם זולתו, וכדומ': מידת טובה מרובה ממידת פורענות אחד מחמש מאות במידת פורענות הוא אומר פוקד עון אבות על בנים במידת טובה הוא אומר ועושה חסד לאלפים הוי מרובה מידת הטוב ממידת פורענות אחד מחמש מאות (תוספתא סוט' ד א). האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקין אותו וכו' ר' יצחק בשם ר' סימון (אומר בשביל זה משתקין אותו מפני שהוא) כקורא תיגר על מדותיו של הקב"ה וכו' ר' יוסי בשם ר' סימון (אומר מפני שהוא) כנותן קיצבה למדותיו של הקב"ה (ירוש' ברכ' ה ט ג). ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (בבלי שם יז:). בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדה פורענות (שם מח:). בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח (שם ה.). בא וראה שלא כמידת הקב"ה מדת בשר ודם מידת בשר ודם אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ערוב' נד.). בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפיים הימנו וכו' אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר מתפיים ממנו בדברים (יומ' פו:). שכל מידותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה (סנה' צ.). תפלתן של צדיקים מהפכין מדת אכזריות למדת רחמנות (מד"ר במד' י). לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם מדת בשר ודם מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (שם שמות ל). — מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת הָרַחֲמִים, הנהגת העולם על פי מה שהדין נותן, או מה שראוי מפני רגש רחמים: (כתוב) כי הנה יי' יוצא ממקומו יוצא לו ממידה למידה יוצא לו ממידת הדין ובא למידת רחמים (ירוש' תענ' ב סה:).

יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' ואתנהג עם בני במדת רחמים (בבלי ברכ' ז.). אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו (שבת נה.). אמר לפניו ר"ש בן אליקים רבי יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' נ:). ובי מאחר שאנו מחכים (להמשיח) והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת ובי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין לקבל שכר (סנה' צז:). אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע ומה דוד מלך ישראל וכו' לא עשיתו משיח חזקיה וכו' תעשה משיח (סנה' צד.). אשרי אדם שנגעו בו יסורים וכבש כעסו ולא קרא תגר אחר מדת הדין (פסיק' רבתי מז). שאלו גלה להם (הקב"ה למלה"ש) שהרשעים עומדים הימנו (מאדם) לא היתה מדת הדין נותנת שיברא (מד"ר בראש' ח). אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים (יהיו חוטאים רבים) במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים והלואי יעמד (שם יב). אמר ר' יהושע בן לוי כשבראו (את אדה"ר) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם כא). אותה מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקב"ה ומתחה כנגד המצריים (שם לה). בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא יכול לומר למידת הדין דיו אני נוטלו ומכפר עליהם (שם מד). —ובמשמ' הישר הראוי: כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב (יומ' מג:). — ובמו"כ בהלכות ומשפטים, מִדַּת הַדִּין, מה שהדין מחַיֵּב: (החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו והחוכר מן הגוי מעשר ונותן לו) תפשה מדת הדין בחוכר מן הגוי ולא תפשה מידת הדין בחוכר מישראל (ירוש' דמאי ו כה:). א"ר בא תחומין עשו למידת הדין (שם מע"ש ב נג ג). (אם לא יחלקו לפי הסכום) נמצאת מדת הדין לוקה (שם ב"ק ד ד.). זאת אומרת שלא הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב אלא במיעוט א"ר יוסי במקום אחר הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב (שם ה ד ד). אמר לפניו ר"ש בן אליקים רבי יודע אני בך (בזה שפסקת להזין את היתומות ממטלטלין) שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב' נ:).—עמד, העמיד על מִדּוֹתָיו, הקפיד ולא מחל על כלום: מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי (מגי' כח.). שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי

שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (פסח' קיג:).—העביר על מִדּוֹתָיו, וִתֵּר, לא הקפיד ומחל חוץ משורת הדין: כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו (יומ' כג.). לא מפני שזה (ר' עקיבא) גדול מזה (מר"א) אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על-מידותיו (תעג' כה:).—ט) *חק, דין: מרובה מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים ומדת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד (ב"ק ז א).—ובמשמ' קנין וסגולה: ר"ש בן מנסיא אומר אלו שבע מדות (נוי וכח ועשר וכו') שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובניו (אבות ו ט).—ובמשמ' ענין: אמר רבא (בשביל זה אומרים יוצר אור ובורא חשך) כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום (ברכ' יא:).—י) *מעמד ומצב: צא וראה איזו דרך מביאה את האדם לחיי העוה"ב הוי אומר זו מדת יסורין (מד"ר ברא' ט). אין לך מדה קשה מן העניות (שם שמות לא). גדול השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה כמו השלום (שם במד' יא). בר קפרא אמר אין לך אדם שאינו בא למדה זו (שהעשיר יעני והעני יעשיר) ואם לא הוא בא בנו ואם לא בנו בן בנו (שם רות, ותאמר לה).—יא) *הַמִּדּוֹת, הנטיות הנפשיות והמנהגים המוסריים של האדם: אלו המידות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות (מדר' שה"ש ז יד, הוצ' גרינה'). נועם המדות יציל בעליו מן הצרות ורוע המדות יפיל בעליו במכמורות (מוסרי הפלסופ' ב א). במדות האנוש אין בענוה, והיא יפה לכל משכיל ונאוה (ר"י חריזי, תחכמ' יט). אמת כי הזריזות אין כערכה ואשרי איש אשר ילך בדרכה, ומדות היקר כלן שפחות ולהן הזריזות היא כמלכה (שם). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים הגופנים וכו' לא יוכל שכלו לצאת מן הכח אל הפועל (רוח חן ג). ואתה כאשר תעיין כל המעלות אשר יצוו בהן מניחי ספרי המדות תמצאם בתורה יותר שלמות (אמונה רמה ו ג). ויזקק מדותיו זקק רב וימעט תאוותיו (ר"י מודינא, ארי נוהם כח).—יב) *חָכְמַת הַמִּדּוֹת, חכמת ההנדסה, Geometrie: ואין יכולת במשכיל לדעת כל זה אם לא ילמוד חכמת המזלות וידע מהלכי החמה והלבנה גם לא ידע חכמת המזלות אם לא ילמוד בתחלה חכמת המדות כי היא כמו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ובעמדו על המזלות והתקופות אז יכיר מעשה שם הנכבד (ראב"ע, יסוד מורא א). רק היודע חכמת התולדות וכל ראיותיה וחכמת המבטא לדעת הכללים שהם שומרי החומות וחכמת המזלות בראיות גמורות מחכמת החשבון וחכמת המדות וחכמת הערכים אז יוכל לעלות אל מעלה גבוהה לדעת סוד הנפש (שם). וחכמי המדות אומרים אם האלכסון ז' יהיה הקו הסובב כ"ב (הוא, ספר השם ו). והנה חכמי המזלות החלו מחצי היום עד חצי יום אחר כ"ד שעות וזהו יום שלם בחשבונם והוא אמת לצרכם בעבור שני דברים לא יבינום רק חכמי המדות (הוא, אגר' השבת ג). דאין החשבון מדוקדק לפי חכמי המדות (תוספ' ערוב' יד.). ובני אדם חכמי המדות אמרו דכל מרובע ב' קוים וכו' (ר"ש כלא' ה ה).—ואמר המליץ: כי בסוד הרפואות, אגלה נפלאות, ובחכמת המדות, בניתי בית מדות (ר"י חריזי, תחכמ' לו).—יג) *בחכמת השיר, קצב ומשקל של ההברות לנעם השמיעה: שקצת מזמורי תלים הם שירים בעלי שלש מדות וקצתם בעלי ארבע וכו' ושהקינות הם ג"כ שירים בעלי מדה אך משונים זה מזה כי איכה ישבה ואיכה יעיב הם של שלש מדות נכללות בפסוק אחד ואני הגבר שלש של שלש שלש וכו' לפי החכמים האלה לשוננו הקדוש בטבעו ומנהגו מימים ראשונים איננו מרחיק השירים בעלי מדה ושקל לא בלבד מטעם הקול אשר בו ישוררו אותם וכו' אבל מבחינת הדברים עצמם ושנמצאו מהם בכתבי הקדש ועכ"ז שאלתי את פי רבים מחכמי הדור הידעו למצוא ולהכיר בהם איזו מידה ומשקל ואין מגיד לי וכו' ולבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש שזכרנו אך אינם נתלות במספר התנועות שלמות או בלתי שלמות כפי השירים הנהוגים עתה בינותינו וכו' אבל ערכיהם ומדותם הם במספר הענינים וחלקיהם מנושא ונשוא וכו' יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מדות ועם השני הדבק בו תהיינה ארבע ויש שיהיה בעל שלש ועם השני שש מדות תמימות תהיינה (רמ"ע מפאנו, מאור עינים ס).—יד) *שכל נפרד אלהי: אותה מידה הממונה על כך (על הבת-קול) יודעת בשבעים לשונות מפני שעשויה להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה (רש"י סוט' לג.).—יה) *בחכמת הקבלה, כנוי להספירות: מוסכם בין המקובלים כלם לקרא הספירות בשם מדות (ר"א איריר, שעה"ש א ז). והשמות ששמו המקובלים לאלה הב' בחינות שזכרנו הם אין סוף המורה על הרצון שהוא ביכולתו והוא בלתי סוף ותכלית בכל ספירותיו ומה שרצה ע"ד תכלית נכלל במדות

פרטיו שנקבוהו המקובלים המדות בשמות והם נקראים ספירות והן כמו החסד והדין והרחמים וכיוצא בהן וכל פרטי תנאיהם והן הן מדות הרצון המוגבלות וכו׳ שנבקש להבין ולידע ענין המדות האלה ואיך הבריאה יצאתה על פיהם (רמח״ל, חוקר ומקובל).

ב. **מִדָּה**, ש״נ, מ״ר מִדּוֹת, מִדּוֹתָיו, — כמו א. מַד: זקן אהרן שירד על פי מִדּוֹתָיו (תהל׳ קלג ב). — ואמר המשורר בשתי המשמעות: מתי הוד ומדות (בעלי הדרת פנים) צניפים ומדות (מלבושים) ומשיג אבוסים ועֹוֶל בריאים (רמב״ע, דיואן קל, כ״י בודל׳).

ג. **מִדָּה**[1], ש״נ, סמי׳ מִדַּת, — מִדַּת המלך, אחד ממיני המס שהמלכות מטלת על העם, Abgabe; tribut: ויש אשר אמרים לוינו כסף לְמִדַּת המלך (נחמ׳ ה ד).

מַדֶּה[2], ש״ז, מ״ר מַדִּין, — מקום מרעה קרוב להמַשְׁקֶה ירעו שם הגמלים, הסוסים וכדומה אחרי ששתו, וישבו שם הגמַלים והפרשים עד אם כלו בהמותיהם לרעות, Weide in der Nähe der Tränke; pâturage près de l'abreuvoir; pasturage near the watering: רכבי אתנות צחרות ישבי על מַדִּין[3] והלכי על דרך שיחו (שפט׳ ה י).

[1]) בארמית מנדה: מִנְדָּה בלו והלך לא ינתנון (עזר׳ ד יג), ואמרו בגמ׳ (נדר׳ סב:): אמר ר׳ יהודה מנדה זו מדת המלך.

[2]) משק׳ מַשֶּׁה, במם המקום חרוקה. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) הקדמונ׳ פרשו מלה זו במשמ׳ דין ומשפט. ת״י: ומתחברין למיתב על דינא. ובמשמ׳ זו תרגמו גם השבעים κριτηρίου, והולג׳ sedetes in judicio. וכן רש״י. אבל, כבר הרגישו גם קצת הקדמונ׳ בדחק פרוש זה, כי אין שום מקום לענין דין ומשפט כאן בספור הלכי דרכים בשעת המלחמה. ולכן אמר רד״ק: ישבי על מדין שם דרך היה ידוע אצלם או הוא שם עיר הנזכר בספ׳ יהושע. וכעין זה גם רלב״ג. אבל גם זה דחוק, שהזכיר דוקא דרך זה או עיר זו. ומהחדשים, הנה החכם הגרמני הילר (Hiller) בראשית המאה העברה למספרם המציא חדוש והוא כי מדין הוא מ״ר מן מדו בד, במשמ׳ לבוש, ובהיות שאין מקום ללבוש כאן אמר כי עקר משמ׳ מד הוא יריעה בכלל, והכונה במדין פה מרבדים וכדומה, והישבים על מדין הם חשובי העם היושבים על מרבדים. ולסברתו זו של הילר הסכים גם גזניוס, ואח״כ קבלוה כ־ החדשים, ובכל המלונים החדשים מתרגמים מד בלי כל פקפוק Teppich, carpet, ומראים מקום לשפט׳ ה י. אבל סברה זו, שאין לה כל יסוד, אינה מוציאה את הכתוב מדי דחקו, כי גם ליושבים על מרבדים אין שום מקום כאן בפרט בין הרוכבים על אתונות והולכי הדרכים. וכבר הזכיר רד״ק את שם העיר מִדִּין שנמנתה בספר יהושע (טו סא) בין ערי יהודה, ובוודאי אין להניח כי היא נקראה ע״ש יריעות ומרבדים. אבל רמז לפרוש האמתי של מלה זו נמצא בהמסורה שהביא כבר רד״ק וז״ל: מדין ג׳ בג׳ לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטות מדין חד לשון קרתא חד לשון ארח חד לשון דין. ע״כ. מזה נראה שהמסורה פרשה מדין זה במשמ׳ נרדפת לארח, דרך, ופרוש זה הוא נאות לפי הענין, אלא שאין ספק בדבר כי אין הכונה פה לדרך סתם אלא למקום מיוחד שעוברי דרכים רגילים לשבת שם, וזוהי משמ׳ האמתית והמדיקה של מלה זו. כי דגש הדלת בא להשלמת אות חסרה בינה ובין המם שלפניה, ובהיות שדרך נון פ״פ לנפל בעברית במשק׳ מִפְעָל, בפרט לפני ע״פ ד ט ת, כמו מַדּוּחִים, מן נדח, מִדָּה במקום מנדה, מִטָּה, מַטֶּה, מַתָּן, רגלים לדבר כי גם בהמלה מדין האות החסרה היא נ, ויהיה השם בשלמותו מִנְדִין, והוא, כמו שכבר אמרו החדשים, מ״ר בצורה ארמית, ויהיה איפוא היחיד מִנְדֶּה, והוא בערב׳ מנדי a), ואמר אלג׳והרי בערך נדי: ונדת אלאבל אד׳ ארעת פימא בינ אלנהל ואלעלל ואלמנצ׳ע מנדי, ע״כ, ובעבר׳: נדת הגמלה רעה בין השתייה הראשנה והשנייה, והמקום (ששם רועה הגמל בין שתי השתיות הוא) מנדי. והביא אלג׳והרי בשם אלאצמעי לאמר: ואת׳תצם חיאנ מנ אלערב פי מוצ׳ע פקאל אחדהמא מרכז רמאחנא ומת׳רג׳ נשאינא ומשרח בהמנא ומנדי ח׳יאלנא, ע״כ, ובעבר׳: והתקוטטו שני שבטים מהערבים על מקום אחד ואמר אחד מהם: (זה) מרכז רמחינו ומוצא נשותינו ומרעה בהמתינו ומנדי סוסינו. ובלשאן אלערב, בזה הערך: וקיל אלתנדיה אנ תורדהא פתשרב קלילא ת׳ם תג׳י בהא תרעי ת׳ם תרדהא אלי אלמא׳ ואלמוצ׳ע מנדי קאל עלקמה בנ עבדה תראדי עלי דמנ אלחיאצ׳ פאנ תעפ פאנ אלמנדי רחלה פרכוב, ע״כ, ובעבר׳: ואומרים אלתנדיה הוא כשתביאה (את הנאקה) להשקת ותשתה מעט ואח״כ תוליכה ותרעה ותחזירה להמים והמקום (ששם תרעה הוא) מנדי, ואמר עלקמה בן עבדה: תלטף (הנאקה) על שארית המים בברכה וכאשר תחדל הנה המנדי רחלה ורכוב. והנה בפרוש סוגר הבית הזה נחלקו חכמי הערבים. יעקב אמר כי רחלה ורכוב הן שתי גבעות, והכונה כי המנדי הוא בין אלה שתי הגבעות. והמדקדק הגדול שיבויה אמר כי רחלה ורכוב כמשמעם, ר״ל אוכף ורכיבה, והכונה היא שהמנדי שלה הוא לחבוש עליה האוכף ולרכוב. עכ״פ, בין לפי פרוש ראשון בין לפי האחרון, המנדי נזכר בענין הליכה ורכיבה בדרך. ומלבד השם מנדי יש עוד השם נדוה b), ופרושו: מוצ׳ע שרבה קריב לא יתעב פי טלב אלמא, ר״ל מקום שתייה קרוב לא ייגע לבקשת המים. והנה השם מנדי ונדוה והפעל נדי הובאו בהמלונים הערבים בשרש נדי שמשמעו בעקרו במשמ׳ קרא בפרט לאספה, ונראה כי הם סברים כי ממושג זה נסתעף גם השם מנדי, אעפ״י שהוא קצת דחוק. ובעבר׳ אין השרש נדי במשמ׳

a) مندى b) ندوة

מַדְהֵבָה[1], ש"נ, — א) כנוי של גנאי למלכות בבל: ונשאת המשל הזה על מלך בבל (כנפלנ) ואמרת איך שבת נגש שבתה מַדְהֵבָה[2]) שבר יי' מטה רשעים שבט משלים מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים (ישע' יד ד-ו).—ואמר הפיטן: טלאי ממכלה, גוזרים עד תכלה, והייתי לאכלה, בפי מדהבה (אפר' כר"י, סלית' מוס' יוה"כ, אני אני). ראה כי מדהבה נותי השמה, ואלוף אהליבמה נתנני שמה (ר' אכרהס, בחר' יוה"כ, אפסו אמונים). — ב) ירְשות נגשת ולחצה ומטלת הרבה מסים כבדים על העם: נלאתי נשוא עול מדהבה, נואמת מדוד והבא הבאה רבה (רגמ"ה, סלית' יוס ד', איה כל). פליאה בעיני נשגבה, למדהבה היש קצבה, הנה קמה וגם נצבה, צועקת הבא מדוד, אומרת לי מה לך גדוד (אפריס כר"י, אלהי כך אחנק). וברוך אשר הניחכם מעצבכם ומרגזכם והשבית מכם נוגש ומדהבה כאשר ירד לשאול תחתית אל ירכתי בור המרשיע וכו' (שו"ת הרא"ש ו כב).—ג) ימסים כבדים: תמיד היינו מן המשפיעים ולא מן הנשפעים ומעת חסרנו כל אלה מרוב צרות ויגונות ומדהבות כבדות תכופות וסמוכות (אגר' ק"ק פוזנ' לק"ק ברלין משנ' תלת). וכל היום עומסין עלינו מדהבות כבדות ומרובות (פנקס פוזנא תלו-תלת).

מֵידוּד, ש"ז, — שה"פ מן מִדֵּד: וכאן הזכיר מדוד בלשון זכר (רש"י איוב יא ט). מתי יאיר (היום) ויביא עת קימה ועת מידוד הנשף (הוא, שם ז ד).

מָדוּד, ש"ז, מ"ר מְדוּדִים, —מעות מְדוּדִים, כמו בעין: אלא שראובן מכר במעות מדודין וקבל אותן (שו"ת ר"י מיגש סז). ואמר ראובן זה נתן לי זה הענק כדי שאמכור אותו וכו' ק"נ דינרים באשראי לא במדודין וכו' אם תרצה מכור באשראי ואם תרצה במדודין (שם קה). וכתב ראובן הנז' לשמעון הנז' שימסור הקור' הנז' בכל אופן שיהיה או במעות מדודים או יחליפם בשום סחורה אחרת (שו"ת מהרי"ט ב לח). בפנינו עדים חתומי מטה הודית מרת כורשי וכו' איך חייבת חוב גמור לתת לר' יוסף יצ"ו שני אלפים לבנים והם ממדודים שנטלה ממנו בתורת הלואת חן (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד נח). ראובן היה לו סחורה ומוכרת למוכרה במדודים לפי שחייב לפרוע לבעל חובו (שם סט). יגבה בנו יוסף ט"ו אלף לבנים שהוא חייב לו מהמדודים שלקח מנדוניית אשתו (שם, אה"ע קמג). טען שמעון הלא עביד איניש שלוקח לעצמו החובות ונותן לחבירו חלקו במדודים אם לא שיגיע לו ריוח מזה והוא העריך הכל ולכן נתן לו מדודים ולקח לעצמו החובות בעבור הריות שהיה לוקח (שם, חו"מ לד). ולקח כל אשר היה להם וכו' בהקפה לזמנים לפורעם בירידים במעות מדודים (ר"י עוכדיה, אגר' דפי הזמן). והנה עתה אחר שנפטר בקשו למצא הנכסים ולא מצאו החצי ממה שאמר לא במעות מדודים ולא בחובות (שו"ת אמת יעקב נז). והזהירוהו שלא ימכור הסחורה בהמתנה רק במעות מדודים (שו"ת תורת אמת קלו). ראובן שלח ליד שמעון השרוי במדינת הים סך בגדים למכור במעות מדודים או להחליפם בסחורה אחרת (שו"ת מים רבים, חו"מ כ). אלמנה שבאת לגבות כתובתה מהנדונייא ממעות מדודים בעין שהכניסה לבעלה (שו"ת פרח מטה אהרן לח). כמנהג הסוחרים שמקיפים אגרות חלופים והפיתקים ההם עוברים במשא ומתן ובכל עסק ממון כמעות מדודים בעין ולפעמים יותר מהמדודין לפי שנוי הזמנים (שו"ת שמש לדקה א ד).

מַדְוֶה[1], ש"ז, מ"ר מַדְוִים, ככנ' מַדְוֵיהֶם,—בֶּגֶד, לבוש, Kleid; habit; cloth: ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מַדְוֵיהֶם בחצי עד שתותיהם וישלחם (ש"ב י ד).

זו ידוע לנו, אבל, בכלל לא מצאנו עד כה אינו ראיה, ואפשר שהוא מסתתר באיזו מלה בהמקרא שלא ידוע פרושה, ואולי מזה הענין ידעתיך בשם, ואדעך בשם (שמות לג יב' יז), קראתיך בשם. וכבר פרש ריב"ג ומודיעים להלל ומרימים קול. ושנית, כבר העירותי בערך חצץ, כי בשירה זו, שהיא בודאי קדומה מאד, נשארו הרבה מלים קדומות משרשים שהפעלים מהם יצאו מהשמוש אח"כ. עכ"פ כל העדיות שהובאו למעלה מעידות עדות שאין ספק בה, כי השרש נדי והפעל נדי במשמ' האחרת שמשו עוד במשמ' המרעה והשתייה של הגמלים והשמות מנדי ונדוה למקומות המרעה והשתייה. ואפשר שבעבר' היה כלול במדה שני הענינים, גם המרעה וגם השתייה, והגמלים והפרשים בלכתם בדרך היו יושבים שם יחד עד אם כלו גמליהם וסוסיהם לאכול ולשתות.

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) רוב התרגום' הקדומים תרגמו מלה זו במשמ' נגישה ומסים. ת"י: תקוף חייבא, וכך תרגם גם מטה רשעים, וגם עֶברה. חכמי התלמוד דרשו אותה כאלו היתה מרכבת ומצמצמת מן מדוד והָבא, ר"ל מדוד הרבה מסים והבא אותם לאוצר המלכות. רסע"ג, ריב"ג ואחרים פרשו מלשון זהב, ואמרו שהכונה גביית זהב. ורוב החדשים אמרים כי הנוסחה האמתית היא מרהבה, והוא כפל מן נגש, כמו ירהבו נער בזקן שהוא כפל מן ונגש איש באחיו.

[1]) לא נתברר בודאות מקור מלה זו.

ב. מַדְוֶה[1], ש"ז, סמי׳ מַדְוֵה, מַדְוֵי, — כאב, חלי, Krankheit; maladie contag; contag. siknes :ansteck. והסיר יי׳ ממך כל חלי וכל מַדְוֵי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך (דבר׳ ז יה). והשיב בך את כל מַדְוֵה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך (שם כח ס). — וביחוד, *זיבת הדם בוסת האשה: שאין אשה טמאה עד שיצא מדוה דרך ערותה (נדה נח:). — ובסהמ"א במשמ׳ הכללית: ועקב השגת התאוות כיאת המדוים והרעות (תקון מדה"נ לג). כי התאוות חלאים בגוף ומדוים שאתה צריך לרפאותם (שם יג). תכונת הגופים שהם בעלי מדוים בתכלית (פרקי משה ה). ופעמים יהיה עומד בכלי הנשימה כמו מה שיקרה במדוה הצד ומדוה הריאה (מ׳ אלדכי, ב"ה ד). — ואמר המליץ: והייתי ימים רבים שוכב על ערש דוי, עד נואשו מטני קוי, ונואלו כל הרופאים במדוי, וייעצו אותי אוהבי ורעי, וכו׳ ללכת אל ארץ הגלעד (ר"י חריזי, תחכמ׳ מח). — ובהשאלה, *מַדְוֵה הלבבות, הנפש: האבל מדוה הלבבות כמו שהחלאים מדוים הגופות (תקון מדה"נ לח). — ואמר המשורר: מעל פני כוסות מכסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון, כי הנפשות בחזות הכוס יחיו למען בה צרי מדון (רי"ח, תחכמ׳ ס).

מַדּוּחַ[2], ש"ז, מ"ר מַדּוּחִים, — א) דבר שמדיח את השומע מדרך הטוב, בבחינה מוסרית, Verführung; sédition: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומַדּוּחִים (איכ׳ ב יד). — ואמר הפיטן: טחי תפל ומדוחים, אלי גיל השמחים, ובמשכנות מבטחים, יריאיך נסקלים ונחנקים (הפר׳ בר"י, שבת ד את"פ, אלהי כן אחבק). — ומ"ר *מַדּוּחוֹת: שעה שיות נדחות, נפוצות בארבע רוחות, מדי שנה בשנה בזמן זה נאנחות, ביום עקב מדוחות, נשתברו הלוחות (מנח׳ י"ז תמוז, אלהי ישועתנו). — ב) *כמו נִדַּח: שם קץ לכל תכלה בתבל מלבד קבוץ נדודינו ומדוחנו (רמב"ע, דיואן סג, כ"י בודלי׳). יהיה שלו עם מדוחי, עד יפקדם דר שמים, כמו ישב שלו ויחי, יעקב בארץ מצרים (ר"י נגארה, יתיה שלו). דרור קרא למדוחי ופדם מיד אויב וצר (פזמ׳ לתימני, ריח).

***מָדוֹךְ**, ש"ז, — העלי שבו דכים את הדברים במדוכה וכדומ׳: בש"א תבלין נדוכין במדוך של עץ וכו׳ ובה"א תבלין נדוכין כדרכן במדוך של אבן והמלח במדוך של עץ (ביצ׳ ה ז). אין כותשין את המלח במדוך של עץ (תוספתא שבת יד טז). שהתבלין נידוכין במדוך של עץ ומלח עמהם (שם יו"ט א יה). מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצלן (שם ב יז). אין מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצל תבלין ומדוך (ביצ׳ יא.).

מְדוֹכָה, — עי׳ מְדֹכָה.

א. מָדוֹן[1], ש"ז, מ"ר מְדוֹנִים, — מריבה, קטטה, Hader; querelle; strife: אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מָדוֹן לכל הארץ לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני (ירמ׳ יה י). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומָדוֹן ישא (חבק׳ א ג). תשימנו מָדוֹן לשכנינו ואיבינו ילעגו למו (תהל׳ פ ז). איש חמה יגרה מָדוֹן וארך אפים ישקיט ריב (משלי יה יח). איש תהפכות ישלח מָדוֹן ונרגן מפריד אלוף (שם יו כח). פוטר מים ראשית מָדוֹן ולפני התגלע הריב נטוש (שם יז יד). גרש לץ ויצא מָדוֹן וישבת דין וקלון (שם כב י). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מָדוֹן (שם כו כ). רחב נפש יגרה מָדוֹן (שם כח כה). איש אף יגרה מָדוֹן ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — ומ"ר מְדוֹנִים: למי אוי למי אבוי למי מדונים[2] למי שיח למי פצעים חנם (משלי כג כט). — ואיש מדונים: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (שם כו כא). טוב לשבת על פנת גג מאשת מדונים ובית חבר (שם כא ט). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם יט). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ועי׳ מִדְיָן, ועי׳ ריב.

ב. מָדוֹן, — עי׳ מָדִין.

מַדּוּעַ[3], מַדֻּעַ, — מלת השאלה, תורה סבת הדבר, warum; pourquoi; wherfor: ויאמר אלהים

---

[1]) מן דוה, עי"ש.
[2]) מן נדח.

[1]) מן דון, עי"ש. — [2]) כך הכתיב, והקריא מדינים, עי׳ הערה לערך מִדְיָן.

[3]) המדקדק הירושלמי היה הראשון אשר אמר כי מלה זו מרכבת מן מה ומן דוע, במשמ׳ דֵּעָה. כך העיד בן בלעם: מדוע מלה מורכבת מן מה ומן דוע שהוא שם הדעה וכו׳ וזה שאמרתי שהוא מורכב על דעת המדקדק שהיה בבית המקדש וגם הודה לו ר׳ יונה ג"ע (ספ׳ סמלות לבן בלעם). וז"ל ריב"ג: וכן מדוע אצלי מורכב מן מה אשר היא לשאלה ומן דוע ואם לא ימצא דוע, ופרושו מה דעת בכך וכך (הרקמה, שער ד). והביא דעה זו גם רד"ק: ואמרו במלת מדוע שהוא מורכב מן מה דוע ונבלעה ההא ודוע בשקל בול הרים שהוא כמו יבול ועוד נזכרנו בשרש מדע. ובזה השרש הביא המלה ולא באר מה עקר משמ׳

יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי (בר׳ כו כז). וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום (שם מ ז). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום (שם ב יח). ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שם יח יד). ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי׳ ומדוע תתנשאו על קהל יי׳ (במד׳ טז ג). וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב (יהוש׳ יז יד). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שפט׳ ה כח). ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו (שם ט כח). ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם יא ז). הנה לו עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה (ש״א כ ב). ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך (שם כא ב). ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (ש״ב ג ז). ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך (שם יא י). והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (שם כ). מדוע בזית את דבר יי׳ לעשות הרע בעינו (שם יב ט). ויאמר לו מדוע אתה ככה דל בן המלך (שם יג ד). וכי יי׳ אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן (שם טז י). והנה כל איש ישראל באים אל המלך ויאמרו אל המלך מדוע גנבוך אחינו איש יהודה ויעברו את המלך ואת ביתו את הירדן (שם יט מב). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וגם בדוד אני ממך ומדוע הקלתני. ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (שם מד). ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן (שם כד כא). ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ו). וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (שם מא). לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו (שם יג). ויאמר מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (מ״ב ד כג). ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). ויהוא יצא אל עבדי ארניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך (שם ט יא). ותפל על פניה ותשתחו ארצה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה (רות ב י). מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים (ישע׳ ה ד). הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה (שם נ א-ב). מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת (שם סג ב). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ׳ ב יד). המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך (שם לא). מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת (שם ח ה). היי׳ אין בציון אם מלכה אין בה מדוע

שרש מדע והביא גם הדעת שהיא מרכבה, ופרושה: כלומר מה דעה זה הדבר מה ענינו. והסכימו לזה החדשים, גזנ׳, אולד׳, בטכ׳, אולסה׳, והאחרונים שבהם. רק שנפלגו בצורת החלק השני של ההרכבה, שקצתם אמרו שהוא ידוע, וקצתם ידוע. אבל כבר העיר על זה שד״ל בסכתבו בראש הרקמה, אמר וז״ל: וכל אלה דברי הבל כי אמנם שמוש מלת מדוע איננו לדעת הסבה התכליתית (causa finalis) אשר הניעה את רצון העושה (כי זה שמוש מלת למה) אבל הוא לדעת הסבה הפועלת (causa efficiens) איך היה שנהיה הדבר הזה וכו׳ ואין כאן מקום כלל לשאלת מה ראית או מה דעתך וכו׳ וסוף סוף מה היא גזרת מלת מדוע לא ידענו. ע״כ. — ומכל מקום נראה כי בעצם הדבר צדק המדקדק הירוש׳ כי מלה זו מרכבת מן מה ומן דוע, אלא שהמלה דוע אינה מן ידע במשמ׳ ידיעה כ״א מן שרש דעי a) שנשמר בערב׳ במשמ׳ קריאה ותביעה, והשם דאעי b) משמש גם במשמ׳ סבה: אלדאעי אלשבב, והכונה בזה היא: מה שקורא אותך ותובע אותך לעשות דבר, ויאמרו בערב׳ מא אלדאעי? —מה היא הסבה לדבר זה. והנה בעבר׳ במה שיש לנו במקרא לא ידוע שרש דעי במשמ׳ קריאה ותביעה, אבל כבר העירותי כמה פעמים כי אם לא מצאנו שרש מהשרשים במקרא אינו ראיה שלא היה באמת בלשון הקדומה, ואפשר כי משרש זה נגזר השם דע, בפסוק אשא דעי למרחוק (איוב לו ג), שכבר הרגישו קצת החדשים בדחק פרושו במשמ׳ ידיעה ופרשוהו קצתם במשמ׳ דרשה וכדומ׳, והיתה משמ׳ העקרית קריאה, וכמו מליצת אשא קולי.

a) دعى b) داعى

הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר (שם יט). צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד (שם יב א). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אלה ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (שם יג כב). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא (שם יד יט). העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (שם כב כח). מדוע נבית בשם יי׳ לאמר כשלו יהיה הבית הזה (שם כו ט). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו ביולדה (שם ל ו). מדוע אתה נבא לאמר כה אמר יי׳ הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה (שם לב ג). מדוע כתבת עליה לאמר בא יבוא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת והשבית ממנה אדם ובהמה (שם לו כט). מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור (שם מו ה). מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי׳ הדפו (שם יה). הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב (שם מט א). הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו (מלא׳ ב י). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יא-יב). עד אנה תשימון קנצי למלין תבינו ואחר נדבר מדוע נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם (שם יח ב-ג). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (שם כא ו-ז). הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יב-יג). ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמ׳ ב ב). ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית האלהים (שם יג יא). ואעידה בהם ואמרה אלהם מדוע אתם לנים נגד החומה (שם כא). ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך (אסת׳ ג ג). — ועם שלילה: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה (שמות ג ג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עלהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום (שם ה יד). מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יי׳ (ויקר׳ י יז). פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יי׳ יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במד׳ יב ח). בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא (שפט׳ יא כו). ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (ש״א כ כז). ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה (ש״ב יח יא). ומדוע לא שמרת את שבעת יי׳ ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ״א ב מג). ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו (מ״ב יב ח). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (ירמ׳ ח כב). ואמרתם מדע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה (יחזק׳ יח יט). האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי (איוב כא ד). מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (שם כד א). ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ׳ ב ג). ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יי׳ והקהל לישראל לאהל העדות (דה״ב כד ו).

*מָדוֹר, ש״ז, מ״ר מדורים, — דירה, מקום ידורו בו, Wohnung; demeure; dwelling: עיר ע״א שחרבה אין בה משום מדור ע״א (אהל׳ יח ט). הכל עושין מדור העמים אפילו עבד (תוספתא שם יח ו). לא נבכה שהגוים עובדי ע״ז מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש ומדור לחית השדה (ספרי דבר׳ מג). למלך ב״ו שנכנס הוא ועבדיו לעיר כשהן נכנסין כולן בשער אחד נכנסין כשהן לנין כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו (שבת קנב.). לא תעשון כדמות שמשיי המשמשין לפני במרום וכו׳ שמשין שבמדור העליון ושבמדור התחתון (ר״ה כד:). מדור אלכנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו (כתוב׳ קג.). אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור לפי כבודו (ב״מ פג:). נכנס למדור העכו״ם לארץ העכו״ם וכו׳ מלקין אותו מכת מרדות (שמחות ד כג). ושם (בפנת צפון) הוא מדור למזיקים ולזועות לרוחות ולשדים לברקים ולרעמים (פדר״א ג). אמר יונה ללויתן בשבילך ירדתי לראות מקום מדורך (שם י). — ובהשאלה: שלשה חדשים ראשונים (של ההריון) ולד דר במדור התחתון אמצעיים ולד דר במדור

האמצעי אחרונים ולד דר בְּמדוֹר העליון (נדה לא.).

*מָדוֹר, ש"ז, — כמו א.מְדוּרָה: קלאוה פרעוה קרעוה לגזרים, כסירים סבוכים הגדילו המדורים, העל אלה תתאפק אדון כל יצורים (קינה, החריבו ממני).

א.*מְדוּרָה, ש"נ, ככנ' מדרתה, מ"ר מדורות, — מקום ששמים שם עץ הרבה להדליק ולעשות אש גדולה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג). — ועצם העצים הדולקים: לכן כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה הרבה העצים הדלק האש (יחזק' כד ט-י). — ובתו"מ: עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה (ביצ' כ ה). מגיע לבית הטבילה ומדורה היתה שם וכו' ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה (תמיד א א). משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד (שבת א יא). ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה וכו' מוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש (ר"ה ב ד). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש ולא לתוך המדורה ולא לתוך דבר המאבד (תוספתא דמאי א י). כל אלו שאמרו אין מדליקין בהם ביו"ט מותר לעשותן מדורה בין על גבי הארץ בין על גבי מנורה (שם שבת ב ב). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה ואינו חושש (שם ג ה). והוא שיהא קומקום בנגד המדורה (ירוש' ביצ' ב סא ג). מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה לֹא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן וכו' אשה סכה ידה שמן ומחממתה כנגד המדורה וסכה לבנה קטן (בבלי שבת מ:). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז (שם קכט.). עושין מדורה לחיה בשבת (ערוב' עט:). עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומ' לה:). ושל עם הארץ (שלחנו) דומה למדורה וקדרות מקיפות אותה (ב"ק נח.). הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע והצית האור תחת העצים ומתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק (מד"ר בראש' סה). — ומצוי בספה"א: אחד ממלכי ערב לקח בשבי אחד מהמלכים וצוה להדליק מדורה גדולה ולהשליכו שמה (רש"ט פלקיירא, אגרי היגיון 4). — ואמר המשורר: יריבוני אשר ידעו אבותי למען יחוו נפשי מכורה, לאת עזב ביום עזב מדורו בלבי אש ובצלעי מדורה (ר"ש הנגיד, יריבוני). והשלג דגליו ירים על ראש ההרים, וגדודיו על פני המדבר חמרים חמרים, והמדורות כמנורות נצבות, ויעלו מהם להבות, כאלו הם שולפי חרבות, לערוך עם הקור קרבות (ר"י חריזי, תחכמ' ה). — ובהשאלה, *מְדוּרַת המריבות וכדומ': וכאשר דלקו מדורות המריבות ביניהם, ועלו עד לב השמים הלפידים והקולות בין שניהם, נגשו אל השופט ופני להבים פניהם (שם ז). והציתה המלחמה מדורה עציה הפגרים וגחליה נפשות הגבורים (שם ז, עפ"י כ"י בריט"מ).

ב.*מְדוּרָה, ש"נ, מ"ר מדורות, — כמו *מָדוֹר: נכנס לברך מתפלל שתים וכו' במדורת גוים אבל בישראל אין צריך לברך אם היה מקום שהורגין שם אפילו במדורת ישראל צריך לברך (ירוש' ברכ' ט יד:). — ומ"ר: מדורות ע"א טמאין (אהל' יח ז). מדורות הכושים טמאים (פסח' ט.). בגן עדן לפאת צפון יש שבע מדורות מזומנות להיכלות הצדקניות שבישראל (ס' ג"ע נוסח' ב, ביה"מ ילינק ג).

מְדוּשָׁה, ש"נ, ככנ' מְדֻשָׁתִי, — א) מה שנדוש בגרן, ובהשאלה במליצה, אמה מנצחה: נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ מדשתי ובן גרני (ישע' כא ט-י). — ואמר המשורר: וקרני כל מתי און יגדע ושמם בעפר ארץ מדושה (רשב"ג, האפור), ר"ל ישימם מדושה בעפר ארץ. — ב) *כלי שידושו בו: הכמון והקצח אינם מכבידים עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל (רש"י ישע' כח כט).

*מִדּוֹתִי, ת"ז, לנ' מדותית, מ"ר מדותיים, מדותיות, — של המדות, בפרט המוסריות: והפילוסף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות ולא חסר מאומה מן השלמות (כוזרי א א). ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מפאת בחירתו (רלב"ג, משלי טז). ואולי שגם ללמוד ממנו החכמה המדותיית הזאת היו באים כל גויי הארץ לשמוע חכמתו ומביאים אליו מנחה (ר"י אברבנאל, מ"א ג). לפי שהידיעה המדותיית תכליתה המעשה (הוא, נחל' אבות ב). והוא אחת מהמעלות המדותיות כי הגבורה הוא הסבל על הבהילות והסכנות כשיהיה במקום הראוי והטוב (בכוד אלהים, יוסף ש"ט ט). השכל המעשי הוא הכח אשר בו יתקור ויעיין סביב הדברים הנמצאים אשר פעולתם אלינו רצוני אשר בבחינו ובידינו לגו

לעשותם ולהמציאם והיא הפילוסופיא המדותיית וכו׳ ויקרא מושג זה הכח לפי בעל התורה עץ הדעת טוב ורע ואצל הפילסוף יקרא הנמצא המדותי (זכות אדם 10). באלה החכמות מן ההבנה אל העיוניות והטוב המדותיי מה שלא יעלם (נופת צופים ד לג). ראינו להביא בזה המקום קצת מן הדברים המדותיים אשר ישובח בהם האדם (שם ב ב). ונפשי יודעת כי גדלת מאד בכל המעלות השכליות והמדותיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 3). גם איוב הצדיק עם היותו תם וישר ונגלו אליו כל המעלות מדותיות ושכליות נתאבק ונסבך בקרני האמונה (שם 12).

׳מַדְזְמָן[1], ש״ז, —שָׁעוֹן, Uhr; horloge; watch: מַדְזְמָן (הוא בל״א) אוהר (כ״ז, מלון גרמני-עברי, ערך אוהר).

מִדְחֶה[2], ש״ז, — א) מקום שנדחה שם אדם: לשון שקר ישנא דכיו ופה חלק יעשה מִדְחֶה[3] (משלי כו כח). — ב) ׳כמו דחייה: צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם (כוזרי ה ו). ואיך שמעו דבור האל ואיך אירע להם כל מה שאירע ממה שאין הדעות מקבלות אותו לולא המעמדות וראות העין אשר אין בו מדחה (שם ב מח). גם אתם אין להאשימכם כי אין מדחה למעמדות הגלויים הגדולים האלה (שם ה פח).

׳מַדְחֵף, ש״ז, —כמו מַדְחֵפָה: יצודהו לשונו למדחף ספחת בגויו יפשהו יהרגהו בעסו (תוכח׳ לרסע״ג, JQR, NS, III, July 92).

מַדְחֵפָה[4], ש״נ, מ״ר מַדְחֵפֹת, —מקום שנדחף שמה: איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו לְמַדְחֵפֹת[5] (תהל׳ קמ יב).

׳מִדְחֶפֶת, ש״נ, — כמו דחיפה: בשעיר השם אומר מרוץ לה׳ חטאת יעיר, סימן שני למשולת בערוץ למדחפת איש שעיר (רסע״ג, עבודה). —ואמר המשורר:

[1]) מרכב מן מַד, כמו מִדָּה, ומן זמן. וזו אחת המלים שיצר בן זאב.

[2]) מן דחה. — [3]) הסכימו כל הקדמונ׳ והאחרונים כי הוא מן דחה, ור״ל המקום שנדחה שם אדם לנפל. אך קצת קשה השמוש יעשה, כי יותר היה ראוי יכין וכדומ׳. ובכלל, הרעיון של משל זה הוא קצת יותר מדי פשוט. ואולי יעשה כאן אינו מן עשה הרגיל במשמ׳ פעולה, אלא כמו בערב׳ ע׳שי a), במשמ׳ כסה, וכונת המשל הוא כי פה חלק מכסה בחלקותיו המדחה שהוא מכין.

[4]) מן דחף, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) המליצה קשה, ויש סברים כי הכתוב משבש, והגיהו קצת החדשים: למו פחת, וכדומ׳.

a) غشى

איך אהמה כי מעותי פרשה אל יד פעמי בין ארום מדחפת (רמב״ע, שמש לדקה, כ״י בודל׳).

מַדַּי[1], —מִדָּה, כמו דַּי: כי הכהנים לא התקדשו לְמַדַּי והעם לא נאספו לירושלם (דהי״ב ל ג).

מִדַּי, —עי׳ דַּי.

***מְדִיבָה**[2], ש״נ, — מין אכף או סרג: אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני ומדיבה[3] המדית ועביט של גמל וטפיטן של סוס (כלים כג ב).

***מְדִידָה**, ש״נ, מ״ר מְדִידוֹת, — שה״פ מן מָדַד: נמצא (החלל) בעליל לעיר היו עורפין (נ״א מודדין) כדי לקיים בו מצות עיסוק מדידה (ירוש׳ סוט׳ ט כג ג). (חבל) של פשתן למדידה (ערוכ׳ נח.). במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים (כ״מ סא:). אין סומכין אלא על מדידת אדם מומחה שהוא יודע מדת הקרקע (רמב״ם, שכת כח יד). — ואמר המשורר: ומדדתי פני ארץ ברגלי כאלו הן שני חבלי מדידה, והיו לי דמי עיני בביתי ללחם ועלי דרכי לצידה (ר״ש הנגיד, והל תנשי). — ובפרט ׳חכמת הַמְּדִידָה, היא חכמת מדידת קרקעות, וצורות הנדסיות: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו׳ והמדידה מחזקת ד׳ מינים במדת הא׳ שהיא אמה בתוך אמה וכו׳ (משנת המדות א). אם אתה שומע ממני במדידת הארץ ובכל הענין הזה אמה אחת בקו הוי יודע כי היא אמה באורך בלבד ואין לה רוחב כלל (ר״א בר״ח הנשיא, המשית׳ והתשבר׳ ב). החלק הראשון במדידת המרבעות אשר כל צלעותיו שוות והמרבע אשר כל זויותיו נצבות והחלק השני במדידת המשלשות (שם). הוי יודע כי החלק הזה מפרש עניני מדידת שלש תמונות מן המרובעות (שם). — ובכלל, מְדִידַת כל דבר: לאחר שיבואו וימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו יום יום (רש״י שמות טז ה). — ׳מְדִידָה של מצוה: מותר למדוד מדידה של מצוה ולחוש שלוחשין על כאב הראש שלוקחין אזורו ומודדין בו ג׳ פעמים (האגור, הלכ׳ הולא׳ שבת).

׳מִדִּידִי, ת״ז, לנק׳ מְדִידִית, —של מדידה: שורת מספרים ההולכת ערך מדידי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שוה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך וחסור תקרא

[1]) ס׳ברים כי הוא הרכבה מן מה ומן די.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך גרסת הרמב״ם בפרוש המשנ׳ עם גפה״ע, וכן היתה גרסת תנחום ירושלמי, ובנוסח׳: מדוכה.

בלשונם (געאמעטרישע פראגרעסיאן) ואני אקראנה חרוזת מדידית (כליל החשבון, מסת' המדות).

מדין[1], ת"ז, — שיש לו מום חיצוני בגופו, העושה אותו תמוה ומוזר ומבהיל, missgestaltig; difforme, moustrueux; deformed: ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדין[2] ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים וארבע מספר (ש"ב כא כ).

מדין, ש"ז, מ"ר מדינים, מדיני, — כמו מדון: מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד (משלי יח יח). חות לאביו בן כסיל ודלף טרד מדיני אשה (שם יט יג), ועי' א.מדון. — ובתלמ': שהטיל מדינים בין ישראל לעמון (הור' י:). — ואמר המליץ: והאמת יסוד שלום וכזבי בת נשיא מדין[3] (רמכ"ת, דרכי נעם).

מדינה[4], ש"נ, מ"ר מדינות, — א) ארץ מסדרת בחקים קבועים ונהוגה בשלטון, Staat; état; state: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכ' א א). ויתנו עליו גוים סביב ממדינות ויפרשו עליו רשתם (יחזק' יט ח). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (קהל' ה ז). כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם (שם ב ח). — ובתו"מ: שומרי גנות ופרדסין אינן אוכלין לא מן התורה ולא מהילכות מדינה (ב"מ צג:). הכל כמנהג המדינה (כתוב' ו ד). רב הונא אמר כשפסלתו מלכות (את המטבע) אבל פסלתו מדינה אומר לו הרי שלך לפניך (ירוש' ב"ק ט ו ד). ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהן כאחד בכבול ולעזה עליהן כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך (פסח' נא.). לבני מדינה שערכו שלחנות למלך הקניטוהו וסבלן (מד"ר איכ', זנח יי'). — ב) חלק פחות או יתר גדול מארץ, מן ממלכה, Provinz; province: בנערי שרי המדינות וכו' ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים (מ"א כ יד-יט). הוא אחשורוש המלך מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה (אסת' א א). הפרתמים ושרי המדינות לפניו (שם ג). וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו (שם כב). ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו (שם ב ג). הפחות אשר על מדינה ומדינה (שם ג יב). וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים (שם ט כ). מדינה ומדינה ועיר ועיר (שם כח). — ובמשנה: מבית חורון ועד הים מדינה אחת (שביע' ט ב). — ג) *במשמ' ההפך מן עיר האם: פירות בירושלם ומעות במדינה (מע"ש ג ד). מחזירין רטיה במקדש אבל לא במדינה וכו' קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה וכו' חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה (עירוב' י יג). בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה וזכר למקדש (ר"ה ד ג). ברכת כהנים כיצד במדינה אומרים אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכינויו (סוט' ז ו). — *בן מדינה, מתוך אותה המדינה: משל למדינה שהיו לה שני פטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן וכו' (מד"ר כרא' ג). ירמיה ע"י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלם ואומר לישראל דברים של נחומים וכו' ברם ישעיה ע"י שהיה בן מדינה מירושלם היה אומר לישראל דברים של קינטורין (פסיק' דר"כ, שמעו). — וגם דברים לא

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי מדון, ובדהי"א כ ו כתוב במקומו איש מדה, ופרשו רוב הקדמונ' והאחרונ' גם איש מדין או מדון כאן במשמ' זו, ר"ל איש גבה קומה, וקצתם פרשו איש מדון במשמ' א.מדון, ר"ל איש ריב ומלחמה. והנה כבר העירו קצת החדשים כי כאן אין התאר גבה קומה כ"כ במקומו, ויש לחשב כי הנוסחה איש מדה שבדהי"י היא תקון של מחבר דה"י במקום המלה מדין שלא הובנה היטב בזמנו, כי המושג איש ריב אינו במקומו כאן. ולכן גזרו קצת החדשים על המלה מדין שהיא מלה מספקת. ואולם באמת הכתוב בעצמו מבאר לנו משמ' המלה מדין בספרו המום שהיה בידיו וברגליו, שמסגנון הלשון נראה שהוא כמו פרוש להתאר הקודם, והכונה בזה שהוא היה משונה הצורה מאד. והנה יש אמנם בעבר' המלה מום, אבל השם מום הוא כל לקוי באבר מאברי בע"ח גם אם אינו נותן לבעליו צורה מוזרה ותמוהה, והתאר מדין נראה שהיה מיוחד לשנוי הצורה של האבר, ובפרט מה שנותן לבעליו צורה מוזרה, קצת מבהלת. ולא מצאתי למדין במשמ' זו מקור לא בעבר' ולא בלשונות האחיות, אך הכתוב והענין מכריחים אותנו להנית כי זו מלה קדומה שיצאה את"כ מהשמוש הרגיל ונעלם מקורה.

[3]) מליצת הכתוב במשמ' נשיא הארץ מדין, והשתמש המליץ בשם זה במשמ' קטטה, ור"ל כי הכזב גורם לקטטה ומריבה.

[4]) גם בארמ' מדינתא, בערב' מדינה[a]). אבל כבר אמרו חכמים שהיא שאולה מארמית.

---

a) مدينة

בע"ח, פרות וכדומ': תורמין בצלים מכני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה (תרומ' ב ה). האפונין השחורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במידה (ירוש' דמאי ב כב ג).—*מדינות הים, מדינות מעבר להים: האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך (יבמ' י א). מי שהלכה אשתו למדינת הים ובאו ואמרו לו מתה אשתך (שם ד). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט' א א). מי שיצא הוא ואשתו למדינת הים ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה (קדוש' ד י). דרך האיש לצאת למדינת הים אין דרכה של אשה לצאת למדינת הים (ירוש' יבמ' י יא.). למלך שנשא מטרונא וכו' הניחה המלך והלך לו למדינת הים וכו' נכנסו שכנותיה אצלה והיו מקניטות אותה ואומרות לה הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר (מד"ר איכ', זכר עניי).

***מְדִינוּת**, ש"נ, — סגולת אוהב חיי מדינה: ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצא בו מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו ואם לא היה זה המדינות והיה יחידי לא תמצא בו זאת הסגולה הנפלאה אשר עליה יעלה האדם על שאר מיני הב"ח וכו' ואמנם ענין מדינות האדם והתחברותו עם זולתו לא יגיע אלא באמצעות האהבה (מנח' קנא' לר"י מפיסא א).—ובזמן החדש משתמשים בשם זה להנהגת המדינות בין הממלכות, Politique.

***מְדִינִי**, ת"ז, לנק' מְדִינִית, מ"ר מְדִינִיִּים, מְדִינִיּוֹת, — של מדינה, מטבע מדינה, אוהב מדינה, בנגוד למתבודד: ככר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר בע"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ (מו"נ ב מ). ולהיות הקבוץ וההתחברות מצטרך למין האדם לצורך היותו והתקיימו הוא מה שאמרו החכמים שהאדם מדיני בטבע (העקרים א ה). ואין ראוי שיאמר שיהיו (בני האדם) זמן בב"ת בלא הסכמה להיות האדם מדיני בטבעו וצריך אל קבוץ (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). —*קבוץ המדיני, קבוץ בני אדם יחד בחקים מסודרים במדינה: נזקי האדם ודיני ממונות שהם הנהגת הגוף בלבד ותיקון הקבוץ המדיני תלוי בהם (העקרים א ג). ויתאחדו קצתם בקצת האחדות הגמורה ויושלם הקבוץ המדיני במיני האנשים המתחלפים (שם ב יג). ולא עלה בידם (של דור הפלגה) אותו הקבוץ המדיני שחשבו לעשות באותה העיר וכו' שהיה עון אנשי המגדל המשכם אחר המלאכות המותריות ובקשתם לישב בקבוץ מדיני (רי"א, נח). כי כל כונת התורה היא אם להוריש האומה הישראלית דעות אמתיות ואם להיישרת קבוץ מדיני (מנח' קנא' לר"י מפיסא 109). הזהיר על הדברים הכוללים שהם הכרחיים אל האנשים בבחינת חיותם והתקיימם כדי שישלם הקבוץ המדיני והדבור הראשון מהם הוא שצריך שישמור את גוף חברו (מרפא לנפש יח:). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (אגר' אחוז לר"י דלמדיגו). —*חכמה המדינית, שמדבר על סדרי המדינה והנהגתה: ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים הראשון הוא הנהגת האדם נפשו והשני הנהגת הבית והשלישי הנהגת המדינה והרביעי הנהגת האומה הגדולה (מלות הגיון יד). לפי שרודפים אחר החכמה המדינית ומכירים פחיתות הגאוה ומעלת הענוה (חזוק אמונה א לז). —*פלסופיה המדינית: כי התחלות הדת הנימוסית שהן הבחירה והתכלית וכו' הנה הן מתבארות אצל הפילוסוף בפילוסופיא המדינית (העקרים א יז). הקדמה אחת מבוארת בפלוסופיה המדינית והיא האומרת שהמעשים יקנו תכונה ומדה קבועה בנפש (ר"ח קרשקש, אור ה' ב א א).—פלסוף מְדִינִי, המתפלסף בעניני סדרי המדינה: ואני השתדלתי לבטל ראיותיו מד' פנים וכו' הראשון מהפלוסופים המדיניים (ר"י ערמאה, חזות קשה ד).—חקים מְדִינִיִּים, הנצרכים לקיום המדינה: וזה ישלם בתקון המדות ראשונה והנהגת הבית שנית והנימוסים המדיניים שלישית (אמונה רמה ו ג). —*הנהגה המדינית: אמנם הנהגות המדיניות הנה חייבה התורה מזה היותר שלם מהם (שם). וכן כתב אבונצר בהנהגותיו המדיניות (רמב"ת, דרכי נעם ה.). והתבונן איך התנו בספריהם שלימות האיש בהנהגה המדינית ובחכמות העיוניות (סירת לאכא מארי ד, כספ' מנח' קנא'). —*המְדִינִי, חכם בחכמה המדינית: כי הנה העיר בזה על דרוש נכבד והוא מה ששאל המדיני אם ההכנע לתורה ולנימוס הוא שלמות וחירות או הוא שעבוד והכנעה (ר"י אברבנאל, יתרו ג). וכתב שיניקא המדיני שהאוהב האמתי הוא עצם האדם (הוא, ב"א יח). וכמו שזכר זה המדיני וואליריו מאקשימו בספרו (הוא, משפ' ט).—ובמשמ' בן כרך, ההפך מבן שדה: לבנות עיר שהיא כוללת המלאכות כלם ומגדל בתוכה כדי להתחבר שם ולעשות עצמם מדיניים תחת היותם בני שדה (ר"י אברבנאל, נח).

מדיניות, ש"נ, — סגולת הקבוץ המדיני ומנהגיו: והכירו ג"כ באופן סדורו (של יהושע) את החלוצים ויתר עניני המלחמה וכו' שהיה שלם בעיוני ובמעשי בנבואה ובנסים ובעניני המלחמות וזהו שאמר ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל והיה זה במדיניות (רי"א, יהוש' ד). הנה ראיתי בספור הזה תועלות עצומות כפי המדיניות ולא התעורר רלב"ג לאחד מהן (הוא, שפט' ד ז). והנה עבדי בן הדד היו יותר חכמים ממנו וכו' יודעים בדרך ארץ ובמדיניות הרבה (הוא, מ"א כ לג). הבור והוא האיש שאין בו לא תורה ולא מדיניות ודרך ארץ (הוא, נחל' אבות ב).

מדישה[1], ש"נ, —כמו דישה: ואמנם מיני התנועה היא המחלוקת והבעיטה והדחיפה והמרוצה ומהירות ההלוך ורביית קשת והמדישה והקפיצה לדבר יתלה בו ודלוג על אחת הרגלים (קאנון א ג ב ב).

מדך[2], — קל לא נמצא.

—נפע', נמדך, נמדכים, — נדוך במדוך, ובהשאלה הכה באכזריות: וכמה אלפי אלפים למנתחך מוגשים, לזאת יספקו כפים ולב נמדכים, ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים (קינה, אבכה לקשה יום, QGJD III, 343).

מדכה, ש"נ, — א) כלי שדכים בו דברים יבשים לשברם ולעשותם דקים וקטנים, Mörser; mortier; mortar: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות (במד' יא ח).—ובתו"מ: מדוכה אם יש בה שום מטלטלין אותה (תוספתא שבת יג־יד יז). מדוכה קטנה הניתנת על גבי שולחן הרי היא כקערה (שם). מוליכין תבלין ומדוך אצל מדוכה ולא מדוכה אצלן (שם יו"ט ב יז). כמלוא רגל מדוכה קטנה של בשם (ירוש' שבת ח יא ג).—*ישב על מדוכה: אמר להן (ר' דוסא בן הרכינס לחכמים) על המדוכה הזאת ישב חגי הנביא והעיד ג' דברים (ירוש' יבמ' א ג.).—ב) *מין אכף: זריז האשקלוני ומדוכה[3]) המדית ועביט של גמל וטפיטן של סוס (כלים כג ב).

מדל[4], — קל לא נמצא.

---

[1]) במם המשקל כאלו היה מהשרש.

[2]) פעל נגזר מן השם מדוך כאלו היה המם מהשרש.

[3]) כך בנוסח', ועי' *מדיכה. וכבר העירו האחרונים כי אין ספק בדבר שהכונה פה למין אכף, רק שלא נתבררה צורתו.

[4]) פעל חדש נגזר מן מדל, מן דלל, כאלו היה המם מהשרש.

—נפע' נמדל, נמדלת, —נמדל הצמח מהאדמה, נשלף: בזמן שהיא נשמטת אינה הבור ואינה נמדלת עמה וכו' נמדלת מלשון שילוף כדתנן המידל בגפנים (ר"ח שבת מה.).

מדלח, ש"ז, —מים שדלחום: ומרפש רגליכם תשתינה כמו מדלח (מנחם, מחב' רפש). ומה זה נשאת לכוף שרשיך הטובים ולשלוח עליותך להשקות אותן מערוגות מטע עין רוגל וכו' ולהציל עבדו מרגש מרפש ומדלח רגל אדם (תשו' רס"י לר"נ בר' מכיר א).—ואמר הפיטן: ויבש ויצאו למדלח עקב כי חטאו, וצורם השמיעם שלח מעל פני ויצאו (קטע כ"י גני', J. Elbogen 145). שובה עמי צור משגבי וראה אבי כי את לבי נוד יפלת, די לי יושב בבור שבי ולכל כושי וערבי אני מדלת (ר"י נגארה, יעננו שדי).

***מדלע**, ש"ז, בכנ' מדלעיו, —כמו מדלעת: המשמר פירותיו מפני העופות ומקשאיו ומדלעיו[1]) מפני החיה (ערוכ' קד.)

***מדלעת**, ש"נ, מ"ר מדלעות, — שדה של דלועים: כל זמן שבני אדם תורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שבי' ב א). מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ר"ה (שם ב). אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה (רמב"ם, שמיט' ויובל ג ט).

מדלק, ש"ז, מ"ר מדלקים, —דבר שמדליקים בו אש, בעין בדים דקים של עץ מצפים בקצה אחד בחמר מתלהב בחכוך, Zündholz; allumette; match, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו כבר גם בעתונים ובספרות.

מדמנה, ש"נ, — מקום צבור של דמן: כי תנוח יד יי' בהר הזה ונדוש מואב תחתיו כהדוש מתבן במי מדמנה (ישע' כה י).

א. **מדן**[2]), ש"ז, מ"ר מדנים, —כמו מדון, מדין: תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים[3]) ישלח (משלי ו יד). יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים[4]) בין אחים (שם יט). שנאה תעורר מדנים[4]) ועל כל פשעים תכסה אהבה (שם י יב).—ואמר המליץ: שנאה תעורר המדנים בין הפתאים הרשעים אך בין נבוני לב תכסה האהבה על כל פשעים (ר' סעד' אבן דנאן, מלאכ' השיר 10).—

---

[1]) כך בכ"י (ד"ס), וכך הביא תנחום ירושלמי. ובנוסח': ודלעיו.

[2]) יש לפקפק אם אמרו ביחיד מדן או רק הרבים היה נהוג.—[3]) כך הכתיב, והקרי מדינים.—[4]) כתיב וקרי.

והמשורר אמר: התדע כי שמואל לחיותו בדהגו עברה, ואין שלום ואין השקט ונפש יהודי זה בתוך גופה נצורה, שלח אותו ויסורו מ ד נ י ם ומדיגים וקח עליו פשרה, ואם אין דעה כי המלכים עלי מלחמתך קשרו קשירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

ב.*מַדָּן, ש"ז, מ"ר מַדָּנִים,—כמו ב.מַעֲדָן: מחצלת מאימתי מקבלת טומאה וכו׳ משיקשר ראשי ה מ ד נ י ן[1]) שלה היו דבלולין יוצאין הימנה כל שכדרך ה מ ד נ י ן טמאה כל שלא כדרך ה מ ד נ י ן טהורה (תוספתא כלי׳ ב"מ ז יא). עשאה (את המחצלת) לשכיבה וחישב עליה לאוהלין עד שלא קצר ראשי ה מ ד נ י ן[2]) טהורה משקישר ראשי ה מ ד נ י ן טמאה וכו׳ (נחלקה) לרחבה ונשתיירו בה שלשה מ ד נ י ן שהן ששה טפחים (שם יא יא-יב). אמר ר׳ אבא (אלו צריפי האורבנים) כיון שהותרו ראשי מ ד נ י ם[1]) שלהן כשרים (סוכ׳ יג:).

**מדנחאי, — מזרחיים, כנוי לבעלי המסורה שבמזרח: מדנחאי ומערבאי, מצוי בהמסורה.

א.מַדַּע, ש"ז, מ"ר מַדָּעִים, מַדָּעוֹת,— א) כמו דעת, ונרדף עם חכמה, Kenntnis; connaissance; knowlege: כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ עתה חכמה וּמַדָּע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה וכו׳ ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה זאת עם לבבך וכו׳ ותשאל לך חכמה וּמַדָּע אשר תשפוט את עמי אשר המלכתיך עליו החכמה וְהַמַּדָּע נתון לך (דהי"ב א ט-יב). ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מַדָּע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך (דני׳ א ד).—ואמר בן סירא: השמר אל תרהב מאד ואל תדמה בחסירי מ ד ע (כ"ס גני׳ יג ח). בני החזק בכבוד אביך ואל תעצבהו כל ימי חייו וגם אם יחסר מ ד ע ו עזוב לו ואל תכלים אותו כל ימי חייו (שם ג יב-יג).—ובמדר׳: אמר הקב"ה לאדם בשביל שנתתי לך מ ד ע יותר מן הבהמה ומן החיה ומן העופות אתה מחרף ומגדף לפני (מד"ר קהל׳, גם במדען). — ובסהמ"א: יהיה הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן ב מ ד ע ו ובדעותיו (רמב"ם, עכו"ם יא א). כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מ ד ע ו להבדל לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולעובדו (הוא, שמיט׳ ויובל יג יג). שבעה הדברים אשר בהם יהיה ה מ ד ע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרו הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, שער כח). כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם ה מ ד ע העיוני והגעת הנמצאות מושכלות בשכל בכח (כוזרי ד יט). נניח שנשתנה מזגו (של הפלסוף) אל אהבת ההתגברות והתאוות הנאמר כי יש לו נפש בג"ע ונפש בגיהנם ואיזה הוא הגבול מ ה מ ד ע שתשוב בו נפש האדם נבדלת מהגוף בלתי אובדת אם היה בכלל מ ד ע הנמצאות הרבה מה שנשאר על הפילוסוף לא ידעהו ממה שבשמים ובארץ ובים (שם ה יד). אם לא נקנה הידיעה והיא החכמה אין לנו מ ד ע והוא הבינה ואם אין לנו בינה שהוא ה מ ד ע אין לנו חכמה (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ג כא). ומפני שהוא עליון על כל הדברים מ ד ע ו למעלה מכל מ ד ע וידיעתו למעלה מכל ידיעה (מ׳ אלדבי, ש"א א). —ואמר הפיטן: אין פאה לסביבותיך, ואין תוך מבדיל בינותיך, אין חכמה אשר תדעך, ואין מ ד ע אשר יגיעך (שסי"ת ליום ב). דרך תבונות ו מ ד ע י ם דקדק תמים דעים (אתי אספרה, יול׳ שבת נחמו).—והמשורר אמר בשבח המדע: ו ה מ ד ע שמו נר האלהים והוא טרם היות גלגל ונגהו, והוא היסוד לנשמת כל ורוח באפי אוהבין האל נפחו (רמב"ע, דיואן סח, כ"י בודל׳).—והמדע הפועל: המלאך שציונו לשמוע ממנו הוא גבריאל וכו׳ וזה המלאך הנקרא ה מ ד ע הפועל אשר שמו גבריאל ערך מעלתו אל בני האדם ערך מעלת השמש אל מאור עיני האדם (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ג כא).— הַמַּדָּע הראשון, מה שכל אדם יודע ומכיר בלי ראיה, כמו שהכל גדול מהחלק וכו׳: מי שהגיע לקצה מחכמת הפלוסופיא וקרהו בלבול שחורי וכו׳ ושכח כל חכמתו וכו׳ וקבל עליו להתלמד מראש והזקין ולא ישיג ה מ ד ע הראשון (כוזרי ה יד). העיון אשר בהם ישיג ויעמוד על אמתת הדברים המצויין אשר אין אנו יכולין לשנותן מתאר אל המתואר כמו ה מ ד ע ו ת הראשונות ואלו ה מ ד ע ו ת הראשונות שהם ראייה על כל המצויים כמו השלשה שהם חשבון נפרד והארבעה שהם זוגות וכו׳ ואלו ה מ ד ע ו ת הראשונות אין אנו יודעין היאך ידענו אותן אלא מצינו דעתנו השיגה אותם ועמדה על אמתתם וכו׳ ומכח אלו ה מ ד ע ו ת הראשונות נמצאו כל המדעות (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב יג). — ב) *כלל הידיעות המבארות להאדם טבע הדברים ופעולותיהם, Wissenschaft; science: המעלה הראשונה ה מ ד ע העליון הנקרא מ ד ע האלהי והמעלה האמצעית חכמת

[1]) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ הדפוס מעדנין.—[2]) כך ברוב הדפוס׳ וכן ברש"י כ"י ובריא"ף כ"י, וכן גרסת הערוך, ופרש: פי׳ מ ד ן ע׳ מובלע והוא מעדן כדכתיב התקשר מעדנות כימה.

המוסר והשכל המאמצת דעת בני אדם והמנהגת להם דרך הבינה והמעלה השלישית המדע השפל והתחתון והוא מדע דרך הציורים ותוכן הנבראים (נבס ר"י אלמוקמץ, וגמתו המרלתו תקוס). כי זה אין אנו צריכין להעלותו על לב כל זמן שאנו מוצאין דרך ישר בפירוש מן הכתוב שהוא הולך על דרך החכמה והמדע ואינו יוצא ממנהג הלשון (פגיון כנשב לבר חיית ה). ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי ונעלם סוד הלשון ממני (בקד׳ כברס׳ לרי"ג). ובימיו של (יצחק בן חסדאי) פשטה החכמה בישראל, כי הוא היה למדע מודע וגואל, ואחרי הזמן ההוא, בהו המאורות אשר נגהו (ר"י חריזי, תחכמ׳ ית). באותו זמן ילמדוהו השמות הנוהגים באותו מדע והדברים אשר ההרגל בהם באותו מדע וידריכהו אל הדרך (תכנון כסגור לכרמג"ס). — ומ"ר ימדעות: ואם ירבה מחשגת המדעות ויקנה מהתחכמות יותר תהיה משכורתו לעולם הבא כפי עבודתו בעולם הזה (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ג ח). בור (הוא) אדם שאין בו תורה ולא חכמה ולא דרך ארץ ולא מהדרכים לא טובים ולא רעים ולא מדה מהמדות אלא שגוי מבולם בלי ריק עני מהמדעות והדעות (נכ ה פ). — ושמש שמוש זה בפרט בספרות החדשה: המדעים והשכלות לא נודעו ולא נשמעו עוד ברוב ארצות אירופא ואף כי בארץ באספליה הלזו (הקד׳ בני"ם). — ומצוי מאד.

ב·מַדָּע[1], ש"ז, ככנ׳ מַדָּעֶךָ, — חדר קטן יתבודד בו האדם לעבודתו ובדומ׳, Kabinet; cab-: גם בְּמַדָּעֲךָ[2]) מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליך את הקול (קהל׳ י כ).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמוני׳ פירשוהו במשמ׳ א.מדע, ואמרו שהכונה בזה היא המחשבה, המצפון הפנימי. אבל, כבר הרגישו החדשים ברחק פרוש זה כאן, ואמרו קצתם כי הכונה במדעך זה חדר משכבך עם אשתך, מלשון ידע אשה, ואחרים הגיהו מצעך. ואין ספק, כי פרוש מדע במשמ׳ חדר הוא היותר נאות לפי הענין, אלא שבודאי לא נגזר מענין ידע אשה, שזה קצת מלאכותי יותר מדי. והנה, אין בלשונות האחיות חבר להמלה מדע במשמ׳ חדר, אבל אפשר למצא סמך בלשון ערב׳ למשמ׳ זו. כי הנה בערב׳ קוראים לחדר קטן מח׳דע a), ונגזר מן ח׳דע b), שמשמש בעקרו בענין רמאות והסתר דבר, ומח׳דע הוא מקום שאדם מסתיר שם חפציו או עניניו. והנה השרש ודע e) בערב׳ משמש בפו"ב במשמ׳ הסתיר מטמן, והניח חפציו בתבה ובדומ׳, והשם ודע e) קבר, ובמו"ב תבה בכלל ותבת נח בפרט. ואפשר ששרש זה שמש לעברים גם בעבר׳ במשמ׳ קרובה לזה, מלבד השרש ידע, ובהתקפה

a) مخدع b) خدع e) ودع

ימַדָּעִי, ת"ז, לנק׳ מַדָּעִית, מ"ר מַדָּעִיִּים, מַדָּעִיּוֹת, — של מדע: למוד המלאכות המדעיות כמו למוד העצה והדת וההנהגה (סגולים לריב"נ, ערב הג). והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית (רמב"ג, מצלי כד). חכמי הנוצרים חלקו ספרי הקדש לארבעה חלקים חלק תוריי והם חמשה חומשי תורת משה וחלק ספוריי והם יהושע שופטים וכו׳ וחלק נבואיי והם ישעיהו וירמיהו וכו׳ וחלק מדעיי והם איוב ומשלי קהלת ושה"ש וכו׳ ואשר קראו מדעיים ברוה"ק נעשו ולא היו בספרי ארמנו (רי"ת, הקד׳ נבית׳ ה׳). הדרך הראשון מהגעת הידיעה בדברים המדעיים שהוא כפי העיון השכלי והחקירה האנושית (סות, מ"הג). היו אנשים שחשבו שלא יגיעו לנביאים השגות מדעיות נבואיות אלא דברים מדיניים מהנהגת העם והישרתו (סות, מפג׳פ׳ הג). מהמעשה היו המלאכות המדעיות יותר מעולות מהמעשיות (נופ׳ צופים ג יז). הנבואה היא שפע שופע לשכל אדם רוחני מדעי מאתו ית׳ באמצעי או בזולת אמצעי (מנח׳ קנא׳ לר"י פסיסא 40). כי בשמש השכל האנושי סביב הנמצא העיוני יקרא שכל עיוני ובשומש סביב הנמצא המדעי יקרא מעשי (וסת אדם 11). דע כי סגולת העושר סולם כל המעלות ובלעדה אי אפשר להגיע לחכמה מן החכמות או למעלה מן המעלות כי אם יחסר לו טרף מכולת הבית אי אפשר להתבודד בהשגת המדעיות (ר"י פרובינצאלו, ש"ת גלמוד כתבמ׳). והם הדברים הרוחניים והמדעיים השכליים האמתיים (פתיח׳ מגמה טוביה).

מֹדַעַת[1]), נ"ש, מֹדַעְתֵּנוּ, — כמו מוֹדַע: ועתה הלא בעז מֹדַעְתָּנוּ אשר היית את נערותיו (רות ג 2). — ובזלמ׳: בעל הבית מחלק ביתו שלא יראה לפני מודעתו וישליך לפניו (ירוש׳ פאה ד יח).

ימַדְעַת, נ"ש, — כמו מַדּוּעַ, והוא שפון: מַדְעַת (הוא בלי"א) אזהר (נ"ש, גרמני-עברי, מגן הזהב).

*מַדָּף[2]), ש"ז, מ"ר מַדָּפוֹת, — א) כלי מכלי הבית לצור עליו: הרשתות והמכמרות זה המדף[3]) והסלטה

ממנו משמ׳ מקום שאדם מסתתר בו, מתבודד בו. קב"ע, זו היא המשמ׳ היותר נאותה להשם מדע כאן.

[1]) מן ידע.

[2]) כך נקוד במשנ׳ מנוק׳ בי"ו פרמה, ובקצת משנ׳ מנק׳ בי"ו אוקספ׳ מְדַף. ולא נתברר מקור מלה זו. וי"א שהוא מן נדף, במשמ׳ רוח, והמשמ׳ הנ׳ מן נדף במשמ׳ ריחו נדף. אך כל זה רחוק. — [3]) ובאר רה"ג מהות

ומצודות הסכרים (כלים כג ה).— ב) כלי מכלי הכוורת: המלקוט של בקר והחסום שלה והמדף¹) של דבורים והמנפה (כלים יז ז).—ג) בעניני הלכות טומאה, הדבר המכסה את הטמא מלמעלה, ובכלל טומאה קלה: שהזב עושה משכב ומושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין (זבים ד ו).— וס"ר: אלו פוסלין לידים אוכל ראשון והמדפות והמשקין (תוספתא ידים ב ט).

מַדְפִּיס²), ש"ז, מ"ר מַדְפִּיסִים,—מי שהוא מדפיס ספרים בדפוס, Buch-drucker; imprimeur; printer:
ובאולי השמיטו המדפיסים הפועלים או האומנים איזה אות (תוי' מהר"י קולון בהלכותיו). אל תבהל לדבר עד שתראה בלוח הטעות שבסוף החיבור שאיזה פעמים המדפיסים מוסיפים שורה אחת או תיבות שלמים (הקד' מנורת המאור). להפיק ולהפים דעת המדפיס יתהלך למישרים (הקד' מאמר כח נאמנות). ואם לקולי ישמעו המדפיסים אצוה על ידי עושה המלאכה להדפים כל הספרים בריוח והפסקות ואותיות גדולות כפי הענין (ר"א מודינא, לב האריה א יא). בצאתי שער עלי קרת בויניציאה המהללה לחזות בנעם החבורים חדשים גם ישנים היוצאים לאור ע"י אביר המדפיסים מוסיר זואן דינארה (ר"מ אלקוונטי, בסוף ספ' אוהל מועד). כי רוב המדפיסים מפסידים והעוסקים במלאכה עושקים את בעליה (ש"ת פרח מטה אהרן, הקד' בן המחבר). ואם יעבור המדפיס או יבטלו הם מלאכת הדפוס ויתרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה פנק'

מַדְפֵּקָה¹), ש"נ, מ"ר מַדְפְּקוֹת, — כמו יד'פֶק: וידבר אסף על אותות מדפקות גיד הזרוע להבין בדעת ובחכמה למשש ולגשש (אסף 140, כ"י מינכן). אלה אותות מדפקות גיד הזרוע לדעת בירייתו ושרותו ומחלתו (שם). ואם יהפכו המדפקות אלה אשר ידמו לגלי הים ויעשו קטנות ומאוחרות בלא כח דע כי ימות וכו' וכאשר תקרב (האשה) למות יהפכו מדפקותיה להשתנות בלא חוק הלוך וחסור (שם 148). ואם משתה אדם אשר נקוו המים הרעים בבטנו דע כי מדפקות גיד זרועו קטנות וכו' וכל אדם אשר ישתה משתה הקיא בטרם יקיא יהיו מדפקותיו קטנות וגם תשפלנה במעלה המורד (שם).

מְדַקְדֵּק²), ש"ז, מ"ר מְדַקְדְּקִים,—חכם בחכמת הדקדוק, Grammatiker; grammairien; -marian:
אין לנו להשליך דבר מן הדין השלם שדנוהו המדקדקים והמצחצחים (תשו' דונש על רסע"ג, סי' נה). התבה אשר יקראה מדקדק הערב הפעל היא אשר נקראה אנו בן הקנין (מלות הגיון יג). ויאמר ר' יהודה המדקדק הראשון ז"ל כי זה (מחטו לי) ואו המשך תחת אלף השורש וכו' ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה (ראב"ע, צחות א). רבי מורינוס גם הוא היה מדקדק גדול (שם, ספר האותיות). ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל תנני (שות, ברא"ש מא נא). כמו וישר אל מלאך שהוא מהפעלים השניים לפי דעתי ולפי דעת כל המדקדקים (שות, שפת יתר ג). יכתבו המדקדקים אשר לנו שמזה הלשון נקרא הנער הצעיר (רי"א, מפע' ה' ח ז).

מַדְקֵר, ש"ז, מ"ר מַדְקְרִים, — כלי לדקר בו העִסָּה, שיאפה יותר טוב: יש לעיין במגלגלין ובמדקרין שלא יהא נדבק בהן בצק (מהרי"ל, הלכ' תיק' המצות).

מַדְקֵרָה, ש"נ, מ"ר מַדְקְרוֹת,— מעשה הדקירה בחרב וכדומ': יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח).— ואמר הפיטן: צדיק רבי אליעזר בן שמוע באחרונה נהרג במדקרה, יום ערב שבת היה זמן קדוש ויקדש ויקרא (קינה, ארזי הלבנון).

***מדר**, מבנו *מדד.

כלי זה: לוח של אבן או של עץ מביאין הציידין ומעמידין הלוח מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו לוח בעץ ומניחין תחת הלוח מזון או פתיתים ויבא העוף כדי לאכול אותו מזון ונופל אותו מדף ונתפס העוף. ע"כ. וכן בערוך.— ¹) פירש רה"ג: כמין דף וקרש ולוח שהוא נתון לפני כוורת דבורים שכשיבואו הדבורים מן המרעה ינוחו במדף קודם ואח"כ נכנסין לכוורת. ע"כ. ורמב"ם: ומדף הוא כלי פשוט משימין בו אש וגללי בקר יגרשו בו הדבורים כדי שיצופו ויוכל אדם ליקח הדבש. ע"כ. ולא מצאתי להכריע, רק זה ברור שדרכם היה לגרש הדבורים מן הכוורת בעשן, ויש בלשון ערבי' שם מיוחד לעשן זה והוא איאם a), ולא יקראו איאם לשום עשן אחר אלא לזה, אך שם לההכלים שעושים בו העשן אין בערבי'. אבל לקורה שישימו בפני הכוורת לנוח עליו הדבורים לא נמצא כלל זכר בלשון ערבית, ולכן יותר נראה פרושו של הרמב"ם.
²) עי' ערך דפס.

a) أيام

¹) עי' ערך ד'פק.
²) עי' ערך דקדק.

***מָדָר**[1], ש"ז, — טיט יבש קשה, trock. Kot; boue sèche, dry mud: עפר אפילו לבנים אפילו מדר אפילו חרסית (ספרא מצור' ו 7).

***מָדַר,** — קל לא נמצא.

— הִפע', *הִמְדִיר, — הִמְדִיר המקום, עשהו מדרון: אמר רב זביד במַמְדִיר[2]) את כותלו (כ"ב כב:).

מַדְרֵגָה[3], ש"נ, מ"ר מַדְרֵגוֹת, — א) מַדְרֵגָה בהר וכדומ', כעין שטח ישר קטן אפקי עשוי בתוך שפוע ההר לזרע שם, Treppe; degrés; step: יונתי בחגוי הסלע בסתר הַמַּדְרֵגָה הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שה"ש ב יד). — ובתו"מ: ערים שהוא יוצא מן המדרגה וכו' הנוטע אחד בארץ ואחד במדרגה אם גבוה מן הארץ י' טפחים אינה מצטרפת עמה (כלא' ו ב). אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית (שבי' ג ח). מדריגות שגבוהות עשרה טפחים נותן פאה מכל אחת ואחת (תוספתא פאה א ט). גפן שנטוע במדריגה נותנין לה עבודתה (שם כלא' ג ז). אמר ר' מנא כל אותן י' טפחים שבמדרגה עשו אותם מקום בפני עצמו (ירוש' שם ו ל ג). ז"עין נהגין מן המדריגה (שם). שתי גינות זו על גבי זו וכו' העליונה עשויה כרם והתחתונה אינה עשויה כרם זורע את התחתונה ואת המדרגה עד שמגיע לעיקר הגפנים (שם). — ב) בהשאלה, במשמ' רוחנית ומוסרית, *ההבדל במעמד הדבר יותר ויותר גבוה: הקב"ה משפיע להן טובה לרשעים בעולם הזה כדי לטרדן ולהורישן למדריגה התחתונה (קדוש' מ:). — ובספה"א: וההקדמה הרביעית ההודאה כי למציאות מדרגות עליונות ותחתונות וכל מה שיש לו הרגש והשגה וחוש מעולה מאשר אין לו זה בעבור קורבתו ממדרגת הסִבה הראשונה אשר הוא השכל בעצמו וכי הפחות שבצמח יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבמוצאים והפחות שבבהמה יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבצמח והפחות שבאדם יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבבהמה (כוזרי ה כ). השכל העיוני אשר בו ידע האדם האמת מן השקר והוא ארבע מדרגות המדרגה הראשונה הוא הכח אשר בו ישיג האדם המושכלות הראשונות והם הדברים שלא יצטרך לו מופת על אמתתם וכו' המדרגה השנייה רוצה לומר החכמות שיצטרך עליהם המופת ויקראו מושכלות סתם והמדרגה השלישית הוא הכח אשר בו ישיג התחלת כל הדברים וצורתם העצמיות וכו' המדרגה הרביעית היא השגת הצורות הנפרדות בעיקר מציאותם (רות חן ג). ויקבל אז הכח השכלי השפע כפי הכנתו ויעלה אל מדרגה עליונה להשיג אמתת המציאות (שם 7). ואם היה צריך כל בעל תורת משה כל רבוי המצות שבאו בה כדי להקנותו המדרגה ממדרגות חיי העוה"ב היתה תורת משה מרחקת את האדם מקניית השלמות (העקרים א כג). וראיתיך אחרי כן שלא היה אצלך מדרגת כל מה שבארתיו באותו מאמר מדרגת מאמר מספיק (אמונה רמה א א). תחלת מַדְרֵגַת הנבואה החלומות הצודקים (שם ה א). ולרופאים חלוק במה שירצו באמרם זה הסם במדרגה הראשונה או בשנית או בשלישית (פי' אבן רשד על תרווי א"ס). — ״במדרגה, במשמ' בתור, באיכות, במעלה: ומפני היותה בתי הגדולה מרב אני עושה עמך חסד גדול לתתה לך לאשה ולכן ראוי שלא תהיה לי במדרגת חתן כי אם במדרגת בן (ר"י אברבנאל, ש"א יח).

***מַדְרוֹן**[1], ש"ז, מ"ר מַדְרוֹנִים, — מקום נטוי ומשפע, abschüss. Ort; pente; declivity: מבוי ששוה לרשות היחיד ועשוי מדרון לרשות הרבים (תוספתא שבת י"א ג). היתה (הקורה) עשויה מדרון ומקבלת אריח בנוי (שם ערובי' א ו). (ואם אין) עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון (ברכ' מ.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה ואינה עשויה להטיל ביצתה במקום מדרון (שבת מב:). שופכין (מים) במקום מדרון ואין שופכין במקום האישבורן (פסח' מב.). המעביר חבית ממקום למקום ושברה וכו' במקום מדרון (ישבע שלא פשע ופטור) שלא במקום מדרון (ודאי הוא פושע) (ב"מ פב:). — ומצוי בספה"א: ואם היה גיא מעוקם שהיה מדרונו משופע ונוח להילוך (רש"י ערובי' נח.). מים אינם מתכנסין במקום מדרון (רמב"ם, ת"ת ג ט). (אשד) והוא מדרון ההר או הפסגה ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון (פרשי רד"ק,

---

[1]) בערב' מַדר a), במשמ' זו.

[2]) כך גרס' הערוך, ופרש: במשפע ויורד כותלו כמו מדרון שאין אדם יכול לעמוד בו שמחליק ונופל ויש ששונין במרדד את כותלו. ע"כ. וכן בכ"י במרדד (ד"ס). ובנוסח' במדיר.

[3]) עי' ערך דרג. בערב' דרג'ה b).

a) مَدَر b) دَرَجَة

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.

אסד). בדמיון המים הנשפכים במקום מ ד ר ו ן במקום נמנע להתקבצם (גופ׳ לופיס כ יג).—וכמו ת״ז: וכשנטף המים מן הבשר מולחו על דף מ ו ד ר ו ן או בכלי מנוקב (מהרי״ל, הלכ׳ איסור והיתר).

°מַדְרִיךְ, ש״ז,— מי שמַדְרִיךְ את זולתו ללכת בדרך הרצוי: ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא וכו׳ ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלא יועץ ומדריך (רמב״ן שמות לב כה).

מִדְרָךְ, ש״ז,—מקום דריכת הרגל: לא אתן לכם מארצם עד מִדְרַךְ כף רגל (דבר׳ ב ה).—ואמר המשורר: ולו יתן לי אבר בדרור, לעוף אל תלי לקרא לי דרור, ועפר היכלי ארקח מר-דרור, אשק מאהבה מ ד ר ך פעמי (ר״י הלוי, יונה מה תהגי).

°מִדְרָכָה, ש״נ, מ״ר מִדְרָכוֹת,—א) כמו מִדְרָךְ: הבט נא אל האפר אשר פרשנו על רצפת הבית סביבות השלחן וראה את מ ד ר כ ו ת העקבות האלה למי המה כי הם אוכלים שלחן ביל (יוסיפון, פרק ג). —ב) ∞צדי הדרכים והרחובות המתקנים בפרט להליכות אדם ברגליהם, „Trottoir, נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו בעתונים ובספרות החדשה.

*מִדְרָס, ש״ז, —דריסת הרגל, א) בהלכות טומאה, כל מה שנוגע בו הטמא בכבדות, בדריסת רגל, בישיבה ועמידה[1]: בגדי עם הארץ מדרס לפרושין בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה (חגי׳ ב ז).—ב) °עצם הדריסה: פריסה שהעצמות נפרסים ב מ ד ר ס רגלים או ע״י מחרישה (תוספ׳ נדה נו.).—ובהשאלה: והמזכיר שמו (של הבורא) חנם בשבועה או בענין אחר ביזה את השם ונותן אותו מ ד ר ס לשונו (מלמד התלמיד׳, יתרו).

°מַדְרֵס, ש״ז, מ״ר מַדְרֵסִים, מַדְרְסָיו,—מַדְרֵס עוף דורס וכדומ׳, הצפרן וכדומ׳ שהוא דורס בה בע״ח: וכל עוף דורס באויר מ ד ר ס י ו בראשי אצבעותיו והדורס בארץ מדרסיו בשוקיו כתרנגול וזולתו (מדר׳ °תכמה לר״י הכהן, כע״ת יד, כ״י ברלין). אבל המעופף הרבה ש מ ד ר ס י ו עקומות הוא עושה מעט ביצים (שם יז).

°מַדְרֵסָה, ש״נ, מ״ר מַדְרֵסוֹת,—כמו מַדְרֵס: והצפרנים למקצת החי כ מ ד ר ס ו ת לעופות (מדר׳ החכמ׳ ליהודה הכהן, כע״ת יד, כ״י ברלין).

מִדְרָשׁ[1], ש״ז, מ״ר מִדְרָשׁוֹת, מִדְרָשִׁים,—א) כמו דְּרוּשׁ, דְּרָשָׁה, באור ופרוש לדבר מן הדברים, לענין מהענינים, לספר מהספרים, Auslegung; interpretation: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים בְּמִדְרַשׁ הנביא עדו (דהי״ב יג כב). — ובתו״מ: זה מ ד ר ש דרש יהוידע כהן גדול אשם הוא אשום אשם לה׳ זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בה עולות (שקל׳ ו ו). זה מ ד ר ש דרש ר״א בן עזריה לפני חכמים ביבנה הבנים יירשו והבנות יזונו (כתוב׳ ד ו). זה אחד מג׳ מ ד ר ש ו ת שהן מחוורין בתורה (ילוש׳ תרומ׳ כ מא ג). הם דרשו מ ד ר ש כתובה אנו לא נדרוש מ ד ר ש תורה (יבמ׳ קיז.). ר׳ יוחנן אמר לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש לא היה צריך (הכתוב לאמר) אלא נת זה יניתנו או נתמן זה ינחמנו (מד״ר בראש׳ כה). זה המדרש עלה בידינו מהגולה בכל מקום שנאמר ויהי בימי צרה (שם מב). זה מ ד ר ש דרש רבי יוסי בן כיפר משום ר״א בן שמוע כל האסורות לו איסור ערוה ובא עליה אין צריכות ממנו גט (דא״ר א).—ובספהמ״א: כי יש לומר כך ויש לומר כך ונאמר לשון זה להדרש בו כל המדרשות הללו (תשו׳ הגא׳, הרכבי רמח). — ב) *עצם מעשה הדרישה, Studium; étude; study: ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה (אבות א יז). —*בֵּית הַמִּדְרָשׁ, בתי מִדְרָשׁוֹת,—מקום ששם דורשים, לומדים תורה וחכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי עד מתי תחסרון מן אילו ואילו ונפשכם צמאה מאד תהיה (ב״ס גני׳ נא כג-כד). ומפני מה אין קורים בהם (בכתובים בשבת) מפני ביטול בית המדרש (שבת יו א). וכשבא ר״י בן דורמסקית אצל ר״א בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום (ידים ד ג). בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית ה מ ד ר ש אמר להם מה אני לבא בקהל (שם ד). אמר להן (ר׳ יהושע לר״י בן ברוקה ור״א בן חסמא) מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותין אמר להם אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (תוספתא סוט׳ ז ט). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות (ברכ׳ כח:). ומעשה ומת בנו של ר׳ יוסי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו (מו״ק כא.). מעשה בר׳ שהיה

---

[1]) אמר רה״ג בהקדמת פרושו לטהרות: שאלו הטמאין עושין משכב ומושב בעמידה ובישיבה ובשכיבה ובסמיכה ובתלייה ובשעינה וכו׳ ורצו חכמים לקצר הדברים ומצאו דיבור שתחתיו עמידה וישיבה ושכיבה ותלייה ושעינה והיא מ ד ר ס.

[1]) מן דרש, עי״ש.

דורש בבית המדרש הגדול וכשהיה מבקש ליכנס לדרוש היה אומר ראו אם נתכנסו כל הקהל (מד"ר דבר' ז). פעם אחת שהה ר"ע לבא לבית המדרש בא וישב לו מבחוץ וכו' אמרו עקיבא מבחוץ פנו לו מקום בא וישב לו לפני רגליו של ר"א ובית מדרשו של ר"א היה עשוי כמין ריס ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה (שם שה"ש, לריח). אותו היום ישב ר"ש ודרש בבית המדרש הגדול שלו לעולם הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז (דא"ר ד).—ומ"ר: מדליקין שמן שריפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלין (תרומ' יא י). אמר דוד אזכה שיהו דברי נאמרין על שמי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב ד:). איכן הוא (הקב"ה) מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (שם ה ח ד). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (שם שבי' ד לה ג). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (בבלי ברכ' ג.). כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבין לכבודי ואני (עומד) על גבן (מד"ר ברא' מח). (כתוב) ותלך לדרוש את יי' וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים (שם סג). שנגמרים (דברי חכמים) בעצה ומחשבה והיכן נגמרים בבתי מדרשות (שם במד' יד). היה אחז סבור וכו' אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות (שם אסת' א). אשרנו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום תמיד (ברכ' השחר, לפיכך). — *ו)למודי חכמה ומדעים העליונים, Universität; -sité; -sity: שיקבלו אותנו בסבר פנים יפות ללמוד החכמות בבתי המדרשים שלהם ואף שזה לנגד חקם ונמוסם כי מעולם לא למד שום יהודי בזה המדרש וכו' עד שקבלנו בבית מדרשיהם בקבוץ כל החכמים הסמיכות כמנהגם (הקד' מעשה טוביה).—ג) *כמו בית מדרש: איני מניחך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה (מנח' מד.). והלא לא הלכה (רבקה) אלא למדרשו של עבר (מד"ר ברא' סג),—ובסהמ"א: וכל מדרשות שבסורא אין אומרים אלא אהבת עולם חוץ ממדרש אחד ומדמים אנו שבאותו היה רגיל מר רב כהן צדק (אכודרהם, בשם ר"ש גאון וכה"ג). המפנה את האוצר בשבת מפני שהוא צריך לו לדבר מצוה כגון שיכנים בו אורחים או יקבע בו מדרש (רמב"ם, שבת כא כ). ורצו בזה בית לישיבתם ומדרש שילמדו בו (רי"א, מ"ב ו). — ואמר המשורר: ויסורו משם, ואדמתם תאשם, ותראה מדרשם, כיער מדברם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב).—ד) *חלק מתורה שבע"פ, שמבאר ומפרש את המקרא לא לפי פשוטו אלא בדרך דרש לפי הצרך לכונה מן הכונות: ומלמדו מדרש הלכות ואגדות (נדר' ד ג). הכן בחוץ מלאכתך זה מקרא ועתדה בשדה לך זו משנה ואחר ובנית ביתך זה מדרש (תוספתא סוט' ז כ). ר"ת אמר נראין הדברים מדרש צריך לברך הלכות אין צריך לברך רבי סימון בשם ריב"ל (אומר) בין מדרש בין הלכות צריך לברך (ירוש' ברכ' א ג ג). זה ר' עקיבה שהתקין מדרש הלכות והגדות (שם שקל' א מח ג). ואסור (האבל) לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובש"ס ובאגדות (בבלי מו"ק כא.). איזו היא משנה ר"מ אומר הלכות ר"י אומר מדרש (קדוש' מט.). כך היה ראב"ע בזמן שת"ח נכנס אצלו שאלו במקרא אומר לו במשנה אומר לו במדרש אומר לו (אדר"נ יח). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד"ר שמות ל). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (שם מ). תלמידי חכמים אעפ"י שנראין כעורין ושחורים בעוה"ז אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה מדרשות והלכות תלמוד תוספות ואגדות (שם שה"ש, כאהלי קדר).— ובסהמ"א: (מה שאמרו לא תפשיט עור מכלפי האזן) אם כפשוטו שלא להפסיד אוכלין ואם למדרש ולמשל שלא לבוא על אשה שלא כדרכה (תשו' הגא', הרכבי פת). בצמר או בפשתים של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו וכו' (רש"י ויקר' יג נב). — ה) *ספר מדרשי המקרא: בשעה שת"ח נכנס אצלו (אצל ר' טרפון) ואמר לו שנה לי מביא לו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות כיון שיצא מלפניו היה יוצא מלא ברכה וטוב (אדר"נ יח). וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה וכו' וכן ר' עקיבא חיבר מכילתא וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות (רמב"ם, הקד' יד החזקה). — מדרש בראשית, מדרש תהלים, מדרש חמש מגלות, וכדומה.

∞ **מִדְרָשָׁה**[1], ש"נ, מ"ר מִדְרָשׁוֹת, — שם לבית-ספר תיכון, בין בית-ספר למתחילים ובין בתי-

[1]) כך בערב', מדרשה a).

a) مدرسة

הספר העליונים, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בהעתונים (האור, בנת תרעא, כחדש חשון).

מה[1]-, (עם אות דגושה אחריה), מה (בהפסק ולפני א ר), מה- (לפני ה ח ע), במה, במה,—מלת השאלה לדבר לא ידוע, was; quoi; what, ותבוא א) לשאלה הפשוטה של הדבר: ויאמר אליו מה-שמך ויאמר יעקב (בראש' לב כח). והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה-מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה (שם מו לג-לד). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה-זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שמות יג יד). מה-יהיה משפט הנער ומעשהו (שפט' יג יב). ויאמר לה מה-תארו (ש"א כח יד). שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נהיתה (ירמ' מח יט). ואמרתם מה-נדברנו עליך (מלא' ג יג). מה-שאלתך וינתן לך ומה-בקשתך (אסת' ה ו).—ובפעול: מה-מצאת מכל כלי ביתך (בראש' לא לז). וישאלהו האיש לאמר מה-תבקש ויאמר את אחי אנכי מבקש (שם לז טו-טז).—ולפני א במם קמוצה: ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה (בראש' ל לא). הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם (שמות ג יג). ויאמר לו מה אדני מדבר אל עבדו (יהוש' ה יד). — ולפני ר: אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג). ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו (ישע' לט ד).— ולפני ה ח ע עפי"ר מם סגולה: ויאמר לו מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך (בראש' כ ט). ויאמר משה אל אהרן מה-עשה לך העם הזה (שמות לב כא). והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (יהוש' ז יט). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שפט' יד יח). ויאמר מה-היה הדבר בני ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים (ש"א ד טז-יז). ויאמר מה חטאתי כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני (מ"א יח ט). — ולפני ק: וישמעו פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת (ש"א ד ו). וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (שם יד).— ולפני מ: וידבר אלהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם (מ"ב א ז).— וגם לפני ל: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מ"ב ד יג). מה לידידי בביתי (ירמ' יא טו).—ועם ב השמוש, במה: ויאמר (אברהם) אדני יי' במה אדע כי אירשנה (בראש' טו ח). ויאמר אליו בי אדני במה אושיע את ישראל (שפט' ו טו). ויצא הרוח ויעמד לפני יי' ויאמר אני אפתנו ויאמר יי' אליו במה ויאמר אצא והייתי רוח שקר (מ"א כב כא-כב). במה אקדם יי' (מיכ' ו ו).—ובמה: במה ישכב (שמות כב כו). הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך (שפט' טז ו). במה יזכה נער את ארחו (תהל' קיט ט). דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ד יט).—ב) תשמש מה במשמ' שאלה של תרעומות וגערה ותמיהה: ויאמר יי' אלהים לאשה מה-זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני (בראש' ג יג). ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה-זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת (שם לז י). ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה-זאת עשה אלהים לנו (שם מב כח). ויאמר להם יוסף מה-המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (שם מד טו). ויאמר יי' אל משה מה-תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות יד טו). כה אמרו כל עדת יי' מה-המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב טז). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט יב-יג). כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע' לו ד).—ג) בשאלה טפלה למאמר אחר: ויבא אל האדם לראות מה-יקרא לו (בראש' ב יט). ונראה מה-יהיו חלמתיו (שם לז כ). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה-יעשה לו (שמות ב ד). ואנחנו לא נדע מה-נעבד את יי' (שם י כו). כי לא ידעו מה-הוא (שם טז טו). עמדו ואשמעה מה-יצוה יי' לכם (במד' ט ח). וראיתם את הארץ מה-הוא (שם יג יח). כי לא פרש מה-יעשה לו (שם טו לד). ושמעת מה-ידברו (שפט' ז יא). הבו לכם עצה מה-נעשה (ש"ב טז כ). הוא יגיד לך מה-יהיה לנער (מ"א יד ג). וידעו מה-יעץ יי' צבאות על מצרים (ישע' יט יב). ואבינה מה-יאמר לי (איוב כג ה). — ד) קצת לשאלת איכות הדבר, במשמ' איזה: ויאמר יהודה אל אחיו מה-בצע כי נהרג את אחינו (בראש' לז כו). ואל מי תדמיון אל ומה-דמות תערכו לו (ישע' מ יח). מה-בצע בדמי ברדתי אל שחת (תהל' ל י). מה-יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל' א ג).—והשם בסוף: כי מה עשיתי ומה-בידי רעה (ש"א כו יח). כה אמר יי' מה-מצאו אבותיכם בי עול (ירמ' ב ה). ויאמר

---

[1]) בארמ' מה, מא. בערב' מא a), כמעט בכל השמושים כמו בעברית.

a) ما

המלך מה-נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (אסת׳ ו ג). — ה) בחבור עם לך, מה-לך, מה-לכם, או עם שם עם ל השמוש לפניו, במשמ׳ מה קרה לך, מה רצונך וכדומ׳: ותשא (הגר) את קולה ותבך וכו׳ ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה-לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (ברא׳ כא יו-יז). ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה-לך ותאמר לו הבה לי ברכה (שפט׳ א יד-יה). ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה-לך וכו׳ (מ״א א יו). ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט ויאמר לה המלך מה-לך אסתר המלכה (אסת׳ ה ב-ג).—ועם כי ופעל אחריה: ויאמרו למיכה מה-לך כי נזעקת ויאמר את אלהי אשר עשיתי לקחתם (שפט׳ יח כג-כד). וישאו כל העם את קולם ויבכו וכו׳ ויאמר שאול מה-לעם כי יבכו (ש״א יא ד-ה). מה-לך אפוא כי עלית כלך לגגות (ישע׳ כב א). מה-לך הים כי תנוס (תהל׳ קיד ה).—ובלי כי: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו (ישע׳ ג יה).—ועם מקור: ולרשע אמר אלהים מה-לך לספר חקי (תהל׳ נ יו).—ועם בינו׳: מה-לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל (יחזק׳ יח ב). ויאמר לו מה-לך נרדם (יונ׳ א ו).—מה-לי ולך, איזה דבר יש בינינו: וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה-לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי (שפט׳ יא יב). ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך וכו׳ ויאמר המלך מה-לי ולכם בני צריה (ש״ב יו ט-י), לאמר מה זה נוגע לכם. ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח יי׳ ויאמר דוד מה-לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן (שם יט כב-כג). ותאמר אל אליהו מה-לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני (מ״א יז יח). — מה-לך ולדבר פלוני, איזה יחס יש לך להדבר, איזו רשות יש לך להדבר: וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא מה-לך ולשלום סב אל אחרי (מ״ב ט יח).—ובלי ו העטוף: ועתה מה-לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה-לך לדרך אשור לשתות מי נהר (ירמ׳ ב יח).—ועם את: מה-לתבן את הבר (ירמ׳ כג כח). — ו) כמו אשר, ש: אולי יקרה יי׳ לקראתי ודבר מה-יראני והגדתי לך (במד׳ כג ג). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וכו׳ ויאמר אל העם אשר עמו מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שפט׳ ט מח). ויאמר מה אתם אמרים אעשה לכם (ש״ב כא ד). האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם (ירמ׳ ז יז). הראה אתה מהם עשים (יחזק׳ ח ו). הגיד לך אדם מה-טוב ומה יי׳ דורש ממך (מיכ׳ ו ח). ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם (נחמ׳ ב יב).—ועם ש אחריה: מה-שהיה הוא שיהיה ומה-שנעשה הוא שיעשה (קהל׳ א ט). מה-שהיה כבר הוא (שם ג יה).—ז) במשמ׳ איזה דבר שהוא, ואחרי שלילה במשמ׳ שום דבר: הן אדני לא ידע אתי מה-בבית וכל אשר יש לו נתן בידי (ברא׳ לט ח). ויאמר המלך (האם) שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך ולא ידעתי מה (ש״ב יח כט), ר״ל לא ידעתי כלום. אשת כסילות המיה פתיות ובל ידעה-מה (משלי ט יג). החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יג), ר״ל יעבר איזה דבר שיהיה.—ועם פעל היה: ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך וכו׳ ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה וכו׳ ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת (ויאמר אחימעץ) ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ (ש״ב יח יט-כג).—ובמשמ׳ של זלזול: הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמת-מה להם (ירמ׳ ח ט). — ח) במשמ׳ איך: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה-נדבר ומה-נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך (ברא׳ מד יו). ואנחנו לא נדע מה-נעבד את יי׳ (שמות י כו). ויאמר תן לעם ויאכלו ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש (מ״ב ד מב-מג). — ט) לקריאה של השתוממות והתפלאות, קצת במשמ׳ כמה: ויירא ויאמר מה-נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים (ברא׳ כח יז). מה-טבו אהליך יעקב (במד׳ כד ה). מה-יפו דדיך אחתי כלה מה-טבו דדיך מיין (שה״ש ד י). מה-יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שם ז ב). מה-יפית ומה-נעמת אהבה בתענוגים (שם ז). מה-נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (ישע׳ נב ז). מה-נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר (יואל׳ א יח). כי מה-טובו ומה-יפיו (זכר׳ ט יז). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהל׳ לא כ). מה-יקר חסדך אלהים (שם לו ח). מה-ידידות משכנותיך יי׳ צבאות (שם פד ב). מה-גדלו מעשיך יי׳ (שם צב ו). מה-רבו מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית (שם קד כד). מה-אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי (שם קיט צז). מה-נמלצו לחכי אמרתך (שם קג). הנה מה-טוב ומה-נעים שבת אחים גם יחד (שם קלג א). ולי מה-יקרו רעיך אל מה

עצמו ראשיהם (שם קלט יז). דור מָה-רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג).—ולהתול: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מַה-נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (ש"ב ו כ).—י) במשמ׳ מַדּוּעַ: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מַה-תריבון עמדי מַה-תנסון את יי׳ (שמות יז ב). ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מַה-זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מַה-זה שבתם (מ"ב א ה). מַה-תיטבי דרכך לבקש אהבה (ירמ׳ ב לג). מַה-תזעק על שברך אנוש מכאבך על רב עונך (שם ל יה). מַה-תתהללי בעמקים (שם מט ד).—יא) קצת במשמ׳ לא[1]: מיי׳ מצעדי גבר ואדם מַה-יבין דרכו (משלי כ כד). אמנם ידעתי כי כן וּמַה-יצדק אנוש עם אל (איוב ט ב). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מַה-מני יהלך (שם יז ה). השבעתי אתכם בנות ירושלם מַה-תעירו וּמַה-תעררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ח ד).—ובתו"מ כמו במקרא.—ושמוש *מָה אני לכך וכך: פעם אחת לא נכנסו לגמל עד שתשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם (ערוב׳ ד ב). בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל אמר לו ר"ג אסור אתה (ידים ד ד). זה אחד מן הדברים שהיה ר׳ יוסי הגלילי דן לפני ר"ע וסילקו ר"ע ואחרים מצאו לו תשובה אמר לו מה אני לחזור אמר לו לכל אדם אחזור ולא לך (ספרי במד׳ קכד). נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם ברית אמרו לי מה אנו למולו אמרתי להם המתינו לו עד שיכנס בו דם (תוספתא שבת יה ח).—וּמָה הִיא: יבמה מה היא למזונות (תוספתא כתוב׳ ה ב).—וּמָה הוּא שיפעל: מעשה באחד שנשא את היתומה וגירשה והחזירה אליו ומיאנה בו ונישאת לאחר ומת ובאו ושאלו את ר"י בן בבא מה הוא שתחזור לראשון (תוספתא יבמ׳ יג ה). — בַּמֶּה: במה מדליקין ובמה אין מדליקין (שבת ב א). במה טומנין ובמה אין טומנין (שם ד א). במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה (שם ו יא).—בַּמֶּה דברים אמורים, (בר"ת בד"א): וכן היה (ר"ש) אומר בחצבים גדולים שנקבו שעורן מלא מיצה שנייה של קנה מן האמצע נכנס מן הצד אינו נכנס בד"א בזמן שנעשו ליין אבל אם נעשו לשאר משקין אפילו כל שהוא טמאים במה דברים אמורים בזמן שלא נעשו בידי אדם

—[1]) כך גם בערבית.

אבל אם נעשו בידי אדם אפילו כל שהוא טמאים (כלים ט ח).—לָמָּה: אמר ר"א בר׳ צדוק למה צדיקים משלים בעוה"ז לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה (קדוש׳ מ:).—לָמָּה הדבר דומה, בפרט משל למה הדבר דומה, עי׳ מָשָׁל. — מַה-שֶּׁ: האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה (ברכ׳ ב ד). קוצץ בדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (שבי׳ ד ו). הנכנס לבית כל מה שיגזור עליו בעל הבית יעשה (דא"ר ו). —כָּל מַה-שֶּׁ, במדת שֶׁ, עי׳ כֹּל. — בְּמַה-שֶּׁ: הקדיש בור מלא מים וכו׳ שדה מלאה עשבים מועלין בהן ובמה שבתוכן אבל אם הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים וכו׳ שדה ואח"כ נתמלא עשבים מועלין בהם ואין מועלין במה שבתוכן (מעי׳ ג ו). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה (כלים יז יד). — מִמַּה-שֶּׁ: וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן (יומ׳ ז א). אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח׳ קיב.). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מד"ר ויקר׳ לד). אבא יודן חרש בתצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם (שם דבר׳ ד).—ולהשתוממות: המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה (אבות ג ז).—ובמשמ׳ מַדּוּעַ, לָמָּה: כבד ממך מה תשא ואל עשיר ממך מה תתחבר (ב"ס גני׳ יג ב). במקום מזמר אל תשפך שיח ובלא עת מה תתחכם (שם לה ד). חוץ מכנף העוף וביצת נעמית המצופה אמר ר׳ יוחנן בן נורי מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד). ראוהו שרץ אחריהן אמרו לו מה אתה רץ אחרינו (שבוע׳ לא:). טנוסרופוס הרשע שאל את ר"ע א"ל מה יום מימים א"ל מה גבר בגוברין א"ל מה אמרתי לך ומה אמרת לי א"ל אמרת לי מה[1]) שנה שבת מכל הימים אמרתי לך מה רופוס מכל גבריא (מד"ר ברא׳ יא).—וּמַה-לָּנוּ במשמ׳ זו: אמר ר׳ אבון ומה לנו ללמוד מן הערביי הזה (שביום שנחרב ביהמ"ק נולד משיח) ולא מקרא מלא הוא (ירוש׳ ברכ׳ ב ה.). —וקצת במשמ׳ אֵיזֶה: איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר וכו׳ ניכר שהוא ישן חובטו במקלו וכו׳ והם אומרים מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה

— [1]) כך בכ"י בריט"מ הוצא׳ דר׳ י. תהודור, ובנוסח׳ הדפוס בסגנון ארמי.

(מדות א ג). אין אנו יודעים מ ה חשבון עשה עמכם אבא (תוספתא ב"ק י כא). אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם להתפלל בא אליהו זכור לטוב וכו' ואמר לי בני מ ה קול שמעת בחורבה זו (ברכ' ג.). אמר ר"י בן זכאי מ ה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע (פסח' לד.). ת"ר מ ה נסים נעשו לדלתותיו (של ניקנור) אמרו כשהלך ניקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזירתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו נטלו אחת מהן והטילוה לים וכו' מיד נח הים מזעפו (יומ' לח.). — מָה אִם, מה יהיה: המקבל שדה מן הגוי מעשר ונותן לו אמר רשב"ג מ ה אם ירצה הגוי שלא לעשר פירותיו אלא חולקן ונותן לו בפניו (תוספתא דמאי ו א). אמרנו לו והלא מ ה אם ירצה שלא לזונו ושלא לפרנסו הרשות בידו (שם גיט' א ה). אמר רבן שמעון בן גמליאל מ ה אם ירצה הגוי הזה שלא לתרום אינו תורם (ירוש' דמאי ו כה.). — מַה-לְּךָ, מה קרה לך: כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין וכו' חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל מ ה לך מקיף לשמאל שאני אבל (מדות ב ב). שראתה (מרים את) צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה מ ה לך שאין את מתקשטת (ספרי במד' צט). התחיל צווח אמרו לו מ ה לך צווח (מד"ר דבר' ו). למלך שדיבר בנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מ ה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך (שם שה"ש, תכו ממתקים). — מַה-לִּי כַּךְ, מה לי כך, מה הבדל יש בזה, מה אכפת לי אם כך או כך: המודד את הבור בין לעומקו בין לרוחבו אינו בכי יותן אמר לו ר' טרפון מ ה לי כשמדדו לעומקו מ ה לי כשמדדו לרחבו (תוספתא מכשיר' ב יד). א"ר יוחנן הבנים ירדו לתוך חצר חבירו וקיבל מי גשמים והוציא חייב (שאל אותו) ר' זירא מ ה לי הטעינו חבירו מ ה לי הטעינו שמים (שבת ה.). א"ר יהושע בן לוי היה מודד ובא וכלתה מדתו בחצי העיר אין לו אלא חצי העיר כלתה מדתו בסוף העיר נעשית לו העיר כולה כד' אמות ומשלימין לו את השאר א"ר אידי אין אלו אלא דברי נביאות מ ה לי כלתה בחצי העיר מה לי כלתה בסוף העיר (ערוב' ס:). רב אמר עושין אמנה בפירות ואין עושין אמנה בדמים ור' ינאי אמר מ ה לי הן ומ ה לי דמיהן (ב"מ סג.). במתנות שלא הורמו (הם חולקים) ואם טובת הנאה אינה ממון מ ה לי הורמו מ ה לי לא הורמו (נדר' פה.). — יב) *במשמ' כמו: מ ה נדה מטמאה במשא אף ע"א מטמאה במשא (שבת ע א). מ ה מצינו בטריפה ששחיטתה מטהרתה אף שחיטת בהמה תטהר את האבר (חול' ד ד). הרי אנו למדים בכולם משנת ששים מ ה שנת ששים כלמטה ממנה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ' ד ד). מ ה בימי יהושע נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה והיו ששין ושמחין לפני המקום ב"ה אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו במעשרות וכו' (סעו"ר ל). מ ה תולעת אינה מכה את הארז אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה (מכי' בשלח ב ב). מ ה מיתה מיוחדת שאין אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילו פטור מלשלם (שם משפט', נזיק' עז). הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאים בנגעים מ ה אדם טעון שילוח אף כלים טעונים שילוח (ספרי במד' א). נאמר כאן פרוע ונאמר להלן פרוע מ ה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער (שם כה). ומכאן אתה דן לשרץ מ ה כאן רשות היחיד אף להלן רשות היחיד מ ה כאן שיש בו דעת לשאול אף להלן דבר שיש בו דעת לשאול (תוספתא טהר' ו יז). אתם קודש לה' והכלים קודש מ ה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהנים מעל (ירוש' ברכ' ח יב:). א"ר יוחנן ר' אושעיא בריבי בדורו כר"מ בדורו מ ה ר' מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו אף ר' אושעיא לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו (ערוב' נג.). כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מ ה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון (ב"ק סב:). נאמר נשך בלוה ונאמר נשך במלוה מ ה נשך האמור בלוה לא חלקת בו בין בכסף בין באוכל וכו' אף נשך האמור במלוה לא תחלוק בו בין בכסף בין באוכל (ב"מ סא.). מ ה חוסם אוכל במחובר אף נחסם אוכל במחובר ומ ה נחסם אוכל בתלוש אף חוסם אוכל בתלוש (שם פט.). א"ר אסי עשו אלמנה אצל הבת כבת אצל האחין בנכסין מועטין מ ה בת אצל אחין הבת ניזונית והאחין ישאלו על הפתחים אף אלמנה אצל הבת אלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים (ב"ב קמ:). נאמר דמים למטה ונאמר דמים למעלה מ ה דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת כיפר (סנה' ד:). זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מ ה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה אף כל שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה (שם ס:). הוא בהיא

מה היא לא חלקת בה בין בתה לאם אמה אף הוא לא תחלוק בו בין בתו לאם אמו (שם טו.). כאוסף החסיל מה אוסף החסיל כל אחת ואחת לעצמו אף שלכם כל אחד ואחד לעצמו (שם לד:). טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע אחיה השילוני קילל את ישראל בקנה וכו׳ מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין וכו׳ אבל בלעם הרשע ברכן בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין גזעו מחליף (שם קה:). נאמר עץ למטה ונאמר עץ למעלה מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע (מכות ז:). מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם אף כל רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם (שם). עריפה במקום פדייה עומדת מה פדייה מתרת אף עריפה מותרת (בכור׳ י:). נאמר כאן שה ונאמר להלן שה מה להלן פרט לכל השמות הללו אף כאן פרט לכל השמות הללו (שם יב.). מה פשתן שלא נשתנה אף צמר שלא נשתנה (שם יז.). מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת (שם לז:). שלמים בכלל הקדשים היו למה יצאו להקיש אליהן מה שלמים שהן קדשי מזבח וחייבין עליהן אף כל שהן קדשי מזבח חייבין עליהן (כרית׳ ג:). מה להלן כרת אף כאן כרת (שם ה.). גמר קודש קודש ממקדיש בית מה להלן בדמים אף כאן בדמים ור״ש גמר קודש קודש מכבשי עצרת מה להלן בחנם אף כאן בחנם (ערכ׳ כה:). מה הרים הללו אין להם סוף אף הצדיקים אין להם סוף למתן שכרם מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם ומה הרים הללו נזרעים ועושים פירות כך מעשיהם של צדיקים עושים פירות וכו׳ ומה תהום זה אין לו חקר כך אין לפורענותן של רשעים חקר (מד״ר כרא׳ לג). (כתוב) ושמתי את זרעך כעפר הארץ מה עפר הארץ מסוף העולם ועד סופו כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים אף ישראל אינן מתברכין אלא בזכות התורה שנמשלה למים (שם מא). א״ל (מלך סדום לאברהם) מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת אף אני ירדתי לחמר וניצלתי (שם מג). אמר לו (הקב״ה) למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (שם כמד׳ יב). מה האב נותן לבנו נכסים כך הקב״ה עשה לישראל ואתן לך ארץ חמדה ומה הבן חייב להיות מעלה לאביו דורון כך אמר הקב״ה לישראל כי תבואו אל הארץ וגו׳ (שם יז). (כתוב) עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור מה שור כחו בפיו אף אלו כחן בפיהן מה שור כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה אף אלו כל אומה שנוגעים בהם אין בהם סימן ברכה מה שור מנגח בקרניו אף אלו מנגחין בתפלתן (שם כ). אשרי אדם ששעת מיתתו כעת לידתו מה בשעת לידתו נקי אף בשעת מיתתו נקי (שם דבר׳ ז). מה השמן הזה אין משתבח אלא ע״י כתישה כך ישראל אין עושין תשובה אלא ע״י יסורין מה השמן הזה אין מתערב בשאר משקין כך ישראל אין מתערבין באומות העולם (שם שה״ש, לרית). הוי רך בקנה ואל תהא קשה כארז מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו וכו׳ (אף אתה) הוי רך בקנה (דא״ר ד). א״ר יוסי בר ירמיה מפני מה הוא מושל את הנביאים בנשים אלא מה האשה הזאת אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים אינן מתביישין לתבוע צרכיהן של ישראל מלפני הקב״ה (פסיק׳ דר״כ, כתדם הבליםי).—יג) *לְקַל וָחֹמֶר: א״ר יוסי ק״ו הדברים ומה במקום שהמחשבה פוסלת במוקדשין אין הכל הולך אלא אחר העובד מקום שאין מחשבה פוסלת אינו דין שלא יהא הכל הולך אלא אחר השוחט (חול׳ ב ז). והלא דברים ק״ו ומה תפלה הקלה לא התפלל (משה) אלא חוץ לעיר דיבור חמור לא כל שכן (מכי׳ כא, פתיח׳). והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחר פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד (שם ד). והלא דברים ק״ו ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה וכו׳ עאכ״ו שימחו מן העולם (ספרי במד׳ טז). ק״ו ומה כהן גדול שקדושתו קדושת עולם הרי הוא מטמא למת מצוה נזיר שקדושתו קדושת שעה אינו דין שיטמא למת מצוה (שם כו). והרי הדברים ק״ו ומה אלו שקירבו את עצמם כך קירבם המקום ישראל שעושים את התורה עאכ״ו (שם עח). והלא דברים קל וחומר מה בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה (תוספתא ברכ׳ ד יד). ורקיקה (אסורה במקדש) מקל וחומר ומה מנעל שאין בה מנהג בזיון אמרה תורה אל תיכנס במנעל ק״ו לרקיקה שיש בה מנהג בזיון (שם ז יט). והלא דברים קל וחומר מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה מעלין עליו כאילו

זכה המתכוין לזכות וזכה עאכ"ו (שם פאה ג ח). אשה נאמנת להביא גיטה מקל וחומר ומה צרתה שאינה נאמנת לומר מת בעלה נאמנת להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שתהא נאמנת להביא גיטה (שם גיט׳ ב ו). א"ר יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברהמ"ז מק"ו וכו׳ ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה (ברכ׳ כא.). אמר להם (השועל לדגים) רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם א"ל אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתייראין במקום מיתתנו עאכ"ו (שם סא:). נשא אותו גר ק"ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו׳ כתיב עליהן והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה (שבת לא.). מה מילה שהיא אחת מאבריו של אדם דוחה את השבת קל וחומר לפיקות נפש שדוחה את השבת (שם קלג.). ק"ו ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהא אסור בהנאה (פסח׳ כד:). והלא דין הוא ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כ"ש (ב"ב קל:). ומה ספינה שרובן לאבד נותנין עליהן חומרי חיים וחומרי מתים חולים שרוב חולין לחיים לא כ"ש (שם קנג:). ותהא קבורת מת מצוה דוחה שבת מק"ו ומה עבודה שדוחה שבת קבורת מת מצוה דוחה אותה וכו׳ שבת שנידחת מפני עבודה אינו דין שתהא קבורת מת מצוה דוחה אותה (סנה׳ לה.). אדם יחידי נברא וכו׳ מפני הגזלנין ומפני החמסנין ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסין נבראו שנים עאכ"ו (שם לח.). וכשהיה ר"ע מגיע למקרא זה (ודורש אל המתים) היה בוכה ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה עאכ"ו (שם סה:). ק"ו ומה רוצח שלא עשה בו שוגג במזיד ואונס ברצון חייב בו את המצמצם נזקין וכו׳ אינו דין שחייב בהן את המצמצם (שם עו:). קל וחומר ומה (שדה) מכורה כבר יוצאה (בשנת היובל) שאינה מכורה אינו דין שלא תימכר (ערכ׳ כט:). א"ר ישמעאל ק"ו ומה במקום שלא הושוה קרבן לקרבן השוה מעשים למעשים מקום שהשוה קרבן לקרבן אינו דין שישוה מעשה למעשה (זבח׳ מ:). ודין הוא ומה בן צאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון בן עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון (שם מח:). חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה קל וחומר מציץ ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה עאכ"ו (מנח׳ לו:). שהדברים קל וחומר ומה הבא על חמש נשים נדות בבת אחת שהיא שם אחד חייב על כל אחת ואחת אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו שהן ג׳ שמות אינו דין שיהא חייב על כל אחת ואחת (כרית׳ טו.). ודין הוא ומה בהמה טמאה שהקלתה במגעה החמרתה בחלבה מהלכי שתים שהחמרתה במגען אינו דין שתחמיר בחלבן (שם כב.). והלא דברים ק"ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו (נדר׳ י.). ומה אליעזר שהיה עבדו של בית נזדווגו לו כמה מלאכים זה שהוא אוהבו של בית עאכ"ו (מד"ר בראש׳ עה). הרי הדברים ק"ו ומה אלו (הכנענים) שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן אלא ע"י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות ישראל שהם עושים חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם עאכו"כ (שם ק). כיון שהגידו לו (לדוד) מעשיה של רצפה בת איה נשא ק"ו בעצמו ואמר מה זו שהיא אשה כך עשתה לגמילות חסדים אני שאני מלך על אחת כמה וכמה (שם במד׳ ח). ומה בזמן שהיה (שמשון) נזיר הלך אחר עיניו אלו היה שותה לא היה לו תקנה לעולם מרוב שהיה רודף אחר זמה (שם י). מעשה בינאי המלך שהיו לו ב׳ אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת וכו׳ מה הנשבע באמת כך הנשבע על השקר עאכ"ו (שם כב). באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע וכו׳ ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לע"ז שאין בה ממש (שם איכ׳, פתית׳). — ועם אִם אחריה, מָה אִם: והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת (פסח׳ ו ב). אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד (יבמ׳ ח ג). אמר להם רבי טרפון (לחכמים) ומה אם במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים שהוא פטור התחמיר עליהם ברשות הניזק לשלם נזק שלם

מקום שהחמיר על הקרן ברה"ר לשלם חצי נזק אינו דין שנחמיר עליה ברשות הניזק לשלם נזק שלם (ב"ק כ ס). אמר ר"ע דנתי לפני ר' אליעזר ומ ה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באוהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באוהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו (נזיר ז ג). שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות משנים עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים (סוט' ו ג). מ ה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהן (תמור' ו ד). מ ה אם החדש והישן שאינן כלאים זה בזה אין מתעשרין מזה על זה הכבשים והעזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יתעשרו מזה על זה (בכור' ט א). מ ה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו עאכ"ו שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ' ח ד). מ ה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן (ידים ד ז). היה ר"י אומר ק"ו ומ ה אם עולה תמורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו (מכי' בא ד). ומ ה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט (שם ט). שהיה בדין ומ ה אם יבמה קלה לא עשה בה כל הלשונות כלשון הקודש סוטה חמורה אינו דין שלא עשה בה כל הלשונות כלשון קודש (ספרי במד' יב). שהיה בדין מ ה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים (שם כב). ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומ ה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם וכו' עשה בו טעם בעיקר שאר איסורים שבתורה וכו' אינו דין שנעשה בו טעם בעיקר (שם כג). והרי הדברים ק"ו ומ ה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (שם מב). אסור לרכוב על גבי פירדה מקל וחומר ומ ה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקין כאחד הרי זה אסור בתערובתן מקום שאסור לנהג שתי בהמות כאחד אינו דין שיהא אסור בתערובתן (תוספתא כלא' ה ו). והרי דברים קל וחומר ומ ה אם במקום שהחמירה תורה באוכלי תרומה לזרים הרי היא עולה מתוך החולין להאביל לזרים מקום שהיקילה תורה באוכלי תרומה לזרים אינו דין שתעלה מתוך התרומה להאכיל לכהנים (שם תרומ' ו ד). ודין הוא (שהעומר יציל את הקמה) ומ ה אם קמה שהורע כח עני בה מצלת את העומר עומר שייפה כח עני בו אינו דין שיציל את הקמה (שם פאה ג ו). מ ה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה אזכרה שהיא מריוח לא כ"ש (ירוש' ברכ' ה ט:). רבי אומר (מזון טעון ברכה לפניו מק"ו) מ ה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן (שם ז יא.). אווז עם אווז הים (כלאים זה בזה) וכו' קל וחומר מ ה אם בשעה ששניהן ביבשה את אומר אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ"ש (שם כלא' ח לא ג). ומ ה אם בשאר ימות השנה שאינו כשר (הפסח) לשמו כשר הוא לשם אחרים בזמנו שהוא כשר לשמו אינו דין שיוכשר לשם אחרים (זבח' יא.). והרי דברים קל וחומר מ ה אם בהמה שאין בה לא זכות ולא חובה וכו' אמרה התורה תסקל האדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות עאכ"ו (במתות ח). אמר הקב"ה מ ה אם אלו (המים) שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי כשנברא אדם עאכ"ו (מד"ר בראש' ה). אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו ומ ה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב הנכנס שלא ברשות עאכו"כ (שם ו). ומ ה אם בשעת הקללה חס (הקב"ה) על כבודן (של ישראל) ושוקד לטובתן כשיעשו רצונו עאכ"ו (שם במד' ט). אמר ר"ש ומ ה אם מרים הצדקת שלא נתכונה לומר לשון הרע אלא דברה בשביל פריה ורביה כך הגיע אותה הרשעים שמתכוונים לומר לה"ר על חביריהן לחתוך את חייהם עאכ"ו שיחתוך הקב"ה את לשונם (שם דבר' ו). מעשה בקרתנית אחת שהיתה לה שפחה כושית ירדה למלאת מן העין היא וחברתה אמרה לחברתה חברתי למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה אמרה לה למה בשביל שראה ידיה מפוחמות אמרה לה אי שוטה וכו' ומ ה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר את אומרת מפני שראה ידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה את שכלך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך עאכ"ו (שם שה"ש, אל תראני).

— והמלה מַה בסוף כמו"ב במשמ' לא כל שכן: אמר ר' שמעון בן יוחאי שאם ינקב נקב מקבורתו של משה אין כל העולם כולו יכול לעמוד באורה ואם כך נקב

קבורה מה ואם כך קבורה משה מה (פסיק׳ רבתי כא). —יד) *מַה לְ... שֶׁבֵּן, לחלק, שאין שני הדברים האמורים דומים: וברהם״ז לפניו (למדנו) מן ברכת התורה מק״ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו (אפשר להשיב) מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם (ברכ׳ כא.). מה כרם דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה (אפשר להשיב) מה לכרם שכן חייב בעוללות קמה תוכיח מה לקמה שכן חייבת בחלה (שם לה.). ולא דמו לבור מה לבור שכן אין בה אחר מעורב בו תאמר (באלו) שכח אחר מעורב בהן אש תוכיח מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק (ב״ק ו.). ומה פיו שאין מחייבו קנס מחייבו שבועה עדים שמחייבין אותו קנס אינו דין שמחייבין אותו שבועה מה לפיו שכן מחייבו קרבן תאמר בעדים שאין מחייבין אותו קרבן (ב״מ ג:). ומה שור שאינו אוכל במחובר אוכל בתלוש אדם שאוכל במחובר אינו דין שיאכל בתלוש מה לשור. שכן אתה מצווה על חסימתו תאמר באדם שאי אתה מצווה על חסימתו (שם פח:). לא תקלל חרש באומללים שבעמך הכתוב מדבר מה לחרש שכן תרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן (סנה׳ סו.). מה מוציא שם רע לאו שאין בו מעשה ולוקין עליו אף כל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו מה למוציא שם רע שכן לוקה ומשלם וכו׳ גמר מעדים זוממים וכו׳ מה לעדים זוממים שכן אין צריכין התראה (מכו׳ ד:). ומה בעל מום שמותרת להדיוט אסורה לגבוה טריפה שאסורה להדיוט אינו דין שאסורה לגבוה חלב ודם יוכיחו שאסורין להדיוט ומותרין לגבוה מה לחלב ודם שכן באין מכלל היתר תאמר בטריפה שכולה אסורה וכו׳ מליקה תוכיח שכולה אסורה ואסורה להדיוט ומותרת לגבוה מה למליקה שכן קדושתה אוסרתה (מנח׳ ה:). מה ליוצא דופן (שמותר להדיוט ואסור לגבוה) שכן אינו קדוש בבכורה בעל מום יוכיח מה לבעל מום שכן עשה בו מקריבין בקריבין (שם ו.). ומה אדם שמטמא מחיים מציל בבלוע בהמה שאינה מטמאה מחיים אינו דין שמציל בבלוע מה לאדם שכן צריך שהייה בבית המנוגע תאמר בבהמה שאינה צריכה שהייה בבית המנוגע (חול׳ עא:). מה לאמו (שנאסרה עמו בבשול) שכן נאסרה עמו בשחיטה אחותו גדולה תוכיח מה לאחותו גדולה שלא נכנסה עמו לדיר להתעשר (שם קיד.). מה לזכר (מצורע שמטמא ברוקו כמו הזב) שכן טעון פריעה ופריטה ואסור בתשמיש המטה תאמר בנקבה דלא (נדה לד:). —מַה-שֶּׁהוּא, מַה-שֶּׁהֵם, מַה-שֶּׁהֵן: כל כלי בעלי בתים שיעורן ברמונים ר״א אומר במה שהן (כלים יז א). מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו אבניו ועציו ואפרו מטמאין בכזית ר׳ אליעזר חסמא אומר במה שהן (נגע׳ יג ג). —מַה-נַּפְשְׁךָ, ממה נפשך, עי׳ נפש. —*בְּמַה-שהוא כך וכך, יען הוא כך וכך: כי האמירה והעצה ראוי אליהם (ליועצי המלך) במה שהם יועצים לאדוניו ועשיית מצותו במה שהם עבדיו (רי״א, משפ׳ ד). ונאמר שהמקומות במה שהם מקומות יראו מעניגם שהם יתנו לנו היכולת על קנין ההקדמות המיוחדות במבוקש (כל מלאכ׳ הגיון, הקש). —*לָמָּה, לְמַה-שהיה הדבר, מפני, בסבה שהיה כך, בהיות: ונאמר שלמה שהיתה תנועת הגרם החמשי בעבור הדברים אשר בכאן וכו׳ הוא מבואר שאין ראוי שיונה לגרם היותר נכבד תנועה פשוטה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ס ד). למה שהיתה ההצלחה האנושית נתלת בעיון ובמעשה וכו׳ חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (פתיח׳ העקרים). ולמה שהיו כל ההשגות אשר בו ית׳ בב״ת בחשיבות ובנעימות וכו׳ לזה סיים נעימות בימינך נצח ולמה שהיה האדם א״א שתקיף ידיעתו בדבר הבלתי בעל תכלית וכו׳ לזה אמר תודיעני אורח חיים (שם ב ל). למה שידיעת השם הנמצאות השפלות הוא דבר שצריך להסכים עם טבע האפשר שהוא דבר נתלה בבחירה ראינו לאחר הדבור בידיעת השם (שם ג א). והנכון כי למה שהיה חזקיהו אויב את סנחריב ואת זרעו הנה בראדך זה אשר קם במקומו והיה ג״כ שונא ואויב לכל זרעו ראה להתחבר באהבים עם חזקיהו להיותם שניהם שונאים את כל זרע סנחריב (ר״י אברבנאל, מ״ב כ). למה שהיתה התשובה מהדברים המורים גודל השגחת השם ית׳ על האומה הנבחרת ותפצו להטיבה כמבואר בדברי הראשונים על כן נתתי את לבי לדרוש ולחקור בה קצת (ר״מ אלכילה, האפ׳ דעת א). ולמה שהיה האדם אליו אפשרות לנטות אל צד התאוות הגשמיות או לעזוב אותם וכו׳ אמר ית׳ למען ענותך לנסותך (ר״א ביבאגו, דרך אמונ׳ ב). ובכלל למה שהיה הוא יתעלה הנמצא היותר שלם וצורה היותר נפרדת והיותר משובחת הוא שכל בעצמו מבלי שיצטרך אל זולתו והעלול ממנו יצטרך אליו (ר״מ נרבוני, מאמ׳ בבחירה). ולמה שיתבאר מעצם השם יתברך היותו אחד פשוט בתכלית הפשיטות ואנחנו נראה עצמים מורכבים מחומר וצורה נאצלים מאתו יתברך הנה זה ספק גדול בהקדמה הזאת (נהר פישון, ויטלח). שלמה שהעריבות והשמחה אצלו בהשפעת הטוב

והוא הטוב השלם וכו׳ הנה כשימשך הטוב. הזה ממנו הוא ערב אצלו (שם). אבל האדם ל מ ה שאפשר לו הקיום באיש מצד נפש המשכלת כמו שהוא בגלגלים והיה רחוק ממדרגתם הוצרך לו רבוי הפעולות והתנועות (שם, כי תנא). כי הלא ל מ ה שנפשות בני ישראל למעלה מאיכות מלאכי השרת המה ושורש מגזע התורה מעלה תחשב לה הנתנה לבני אדם מלמלאכי השרת (ר״מ אלשיך, משלי ח ל). ולמה שאוכלי הסעודה ההיא הם בגוף ונפש על בן מאבילים אותם דבר ממשיי (הוא, איוב מא ט).—*מה-בכך, מה רעה יש בזה, איזו חשיבות יש בדבר: אמר שמואל חשבונות של מלך ושל מ ה ב כ ך מותר לחשבן בשבת (שבת קנה.). הוי אוהב את השמא ואל תאמר נואש לכל דבר ולומר מ ה ב כ ך וכו׳ שאל תאמר מ ה ב כ ך (נחל׳ יעקב, פי׳ לדא״ז א).— ודברים של מה-בכך, דברים שאין בהם שום תועלת[1]:

א.*מָהָא[2],—קל לא נמצא.

—פעי׳, *מִהָא, פ״י,—מִהָא סיד במים, המסו עד שנעשה נ״זל, auflösen ; délayer ; dissolve : כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה וכו׳ ושל קברות (מציינים) בסיד ו מ מ ה א[3]) ושופך (מע״ש ה א). מביא את העפר שהוא יכול להסיטו ונותן לתוך כברה שנקביה דקים ו מ מ ה א[3]) אם נמצא שם עצם בשעורה טמא (אהל׳ יח ד). מביאין מלבן וכו׳ ומביא סיד וקוניא וזפת וממהא[3]) ושופך וזה הוא מקום יסוד (זבח׳ נד.).

ב.מָהָא,—כמו מָהָה, עי״ש.

∞מְהַגֵּר[4]), ש״ז, מ״ר מְהַגְּרִים,—מי שיוצא מארץ מושבו במחשבה לבלי שוב אליה עוד ובא להתאחז בארץ אחרת, Emigrant,—נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו כבר בהעתונים.

∴מַהֲדוּר, ש״ז, מ״ר מַהֲדוּרִים,—כמו מַהֲדוּרָה: כי באו אנשי קדש וטובי מעללים אשר להם שם בשלשה הגדולים רבינא ורב אשי סוף הוראה כמשה וכרבי שקולים נזרי המשכילים ובקבוץ חכמים בשני מ ה ד ו ר י ם וברו

—[1]) לא נמצאו אצלי פתקאות לשמוש זה בספרות, אך הוא רגיל מאד בדבור, ולא ידעתי עתה מקור לו ומאימתי התחיל דבור זה.

[2]) בערב׳ מהא a), במשמ׳ זו. — [3]) כך גרסת הערוך, ובנוסח׳ ממחה.

[4]) בערב׳ מהאג׳ר b), מן פעל הגר, עי׳ זה.

a) مها b) مهاجر

הפסולת מתוך האוכלין (הקד׳ יהוש׳ בעז בעל עי״מ על התלמ׳).

∴מַהֲדוּרָה[1]), ש״נ, מ״ר מַהֲדוּרוֹת, — מַהֲדוּרַת ספר, הוצאתו לאור בפעם אחת, Ausgabe; édition: מסורת לר׳ יעקב בן חיים טוניסי ב מ ה ד ו ר ו ת מקראות גדולות דפוס ויניציאה (פירסט, בסוף הקונקורדנס שלו). ספר פרוש המסורת לר׳ יעקב בן יצחק וכו׳ ובפעם החמישית (נדפס) בעיר האללע שנת תע״א ב מ ה ד ו ר ו ת הראשונות נתחבר עמו חלק טעמי המסורה אולם בנו המוסיף הפרידו והבדילו אח״כ מגוף הספר (שם). וכן השמיטו היום בהרבה מ ה ד ו ר ו ת האחרונים מספרי יד החזקה להרמב״ם בסופו כל הציורים והלוחות (ריב״ל, באר יצחק 113).

*מָהָה, פ״י, פעו׳ מְהוּהָה,—קפה וכדומ׳ מְהוּהָה, שבלתה ונשחתה ונעשתה כמו דבר נמס: שלש קופות הן מ ה ו ה ה[2]) שמלייה על הבריה הולכין אחר הבריה (כלים כד יז). מטלית מ ה ו ה א טהורה (טהר׳ ט ט).

—נפע׳, *נִמְהָה,—שנעשה מְהוּהָ: שלש על שלש שנמהה ממנה חוט אחד (כלים כז יב).

*מַהוּ,—מלת השאלה, מצמצמה מן מה הוא, עם פעל אחריה, מַהוּ, לפע״ל, מַהוּ שיפעל: עיר שיש בה ע״א וכו׳ מ ה ו לילך לשם (ע״ז א ד). הרי שהיה נזיר ומצורע מ ה ו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (ספרי במד׳ לח). בכור שמת מ ה ו שיהיו הבעלים חייבים לפדותו ולהאכילו לכלבים (שם קיח). כהן מ ה ו שיטמא לכבוד רבו (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). ראשונים היו שואלין שמאל מ ה ו שתסייע לימין בכוס של ברכה (שם ז יא ג). שאלו את ר׳ יהושע מ ה ו שילמד אדם את בתו יוונית (שם פאה א יה ג). כהן שמכר שדה לישראל ואמר לו על מנת שיהיו המעשרות שלי המעשרות שלו מ ה ו שימכרם לכהן (שם דמאי ו כה ג). מכר לו חיטין יפות ונמצאו ברורות מ ה ו שינכה לו דמי אותו הרובע (שם כלא׳ ב כז ג). עד שלא פסקו עובדי עבודה מ ה ו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו (שם שבי׳ ג לד ג). טייבה ומת בנו מ ה ו שיהא מותר לזורעה (שם ד לה:). בהלל ובמגילה מ ה ו שיפסיק (בבלי ברכ׳ יד.). ידו של אדם מ ה ו שתעשה ככרמלית (שבת ג:). א״ר אילעאי שאלתי את ר״א מ ה ו שיצא אדם בחלת תודה ורקיקי נזיר (פסח׳ לח:). (שאל) רב אשי בור מ ה ו שתפסיק אמת

[1]) בארמ׳ מהדורא: אמר רבינא מ ה ד ו ר א קמא דרב אשי אמר לן ראשון קנה מ ה ד ו ר א בתרא דרב אשי אמר לן יחלוקו (ב״ב קנז:).

[2]) גרס׳ הערוך מהוהא.

המים מהו שתפסיק (כ"כ פג:). שנים שהעידו אחד בבית דין זה ואחד בבית דין זה מהו שיביאו בית דין אצל ב"ד ויצטרפו (שם קסה:). (שאל) רבא מרב נחמן נשיאות מהו שתפסוק (הור' יא.). אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון (מד"ר דבר' א). ילמדנו רבינו מהו שידליק אדם נר שישתמש בו מן הנר של חנוכה (פסיק' רבתי ח). מי שהוא מתרגם לקורא בתורה מהו שיסתכל בכתב (תנחומא וירא ו). —ובלי פעל: מתה אשתו מהו ביבמתו (יבמ' מא.). הרי שאכלה שנה ראשונה בפני שנים שנייה בפני שנים שלישית בפני שנים מהו אמר לו הרי זו חזקה (ב"ק ע:). נדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה מהו (חול' מו.). -ובמשמ' איזה: מהו נס שנעשה בהם (בדלתות שהביא ניקנור) (תוספתא יומ' ב ד).—ובמשמ' כמו שהוא: אבא שאול אומר אדמה לו מהו חנון ורחום אף את תהא חנון ורחום (ירוש' פאה א יה:).—ולשאלה פשוטה: מהו טעם ובשוב רשע מרשעתו (ירוש' פאה א יו:). השוכר את הצאן אסור לנערה מהו לנערה מוליכה ממקום למקום (שם בבי' ג לד ג). א"ל דילדול זה איני יודע מהו (חול' מו.). מהו כך אלא כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך כשאדם שמח הלב שמח (מד"ר שמות יט). (כתוב) ברכה עד בלי די מהו עד בלי די (שם ויקר' לה). מהו רדנו (שם במד' א). דבר אחד שאלו ממני ולא מצאתי מה להשיבן א"ל ומהו הדבר (תנחומא לו ה).

*מָהוּל,— עי' *מָהַל.

מְהוּמָה, ש"נ, סמי' מהומת, מ"ר מהומות, מהומ'ת, — בלבול חזק ועצום עם קול שאון וזעקה, Verwirrung, Getümmel; trouble; disturbance: ונתנם יי' אלהיך לפניך והמם מהומה גדלה עד השמדם (דבר' ז כג). ישלח יי' בך את המארה את המהומה ואת המגערת (שם כח כ). ותהי יד יי' בעיר מהומה גדולה מאד (ש"א ה ט). כי היתה מהומת מות בכל העיר (שם יא). ויבאו עד המלחמה והנה היתה חרב איש ברעהו מהומה גדולה מאד (שם יד כ). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (ישע' כב ה). בא העת קרוב היום מהומה ולא הד הרים (יחזק' ז ז). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי' רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו (זכר' יד יג). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות (דהי"ב טו ה).—ובמשנה: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה (תענ' ג ח). — ואמר המשורר: ובנפשים אשר באו ביום בא מהומתי וראו כי מהומה, ידמו כי לעולם אין תמורה ליום צרה ולא תשב שממה (ר"ש הנגיד, הלבושל ולנופל). ולצאת מחדרים אל חרדה ומהמית נבלים אל מהומה, עדי נלכד בחבלי החלומות ונצטיד בפחי התנומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן). מהיום הבא ומפחד היותו, כעשן מארובה תעל מהומתו, תבוסתו רבה ומי יוכל שאתו (רמב"ע, מסיום הכא). — ובמשמ' און ומרמה: האספו על הרי שמרון וראו מהומ'ת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמו' ג ט). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו טז).

*מְהוּמָן, ש"ז, — שם מלאך הממונה על המהומה: מהומן זה מלאך הממונה על המהומה (מדר' אבא גוריון, ביהמ"ד ילינק א).

מְהוּר, ש"ז, — שה"פ מן מהר: ובעבור תנועת האורך בו (בכוכב שבתאי) ישתנה במיהור ואיתור ועמידה וניזור (מדר' התכמה לר"י הכהן, כ"י ברלין).

מָהוּת[1], ש"נ, בכנ' מהותו, מ"ר מהויות, מהותים,— סגולת המה, מהות הדבר, טבע מה הוא הדבר, Wesen; nature: וזה נקרא עטף הבאור כלומר שהוא באור מהות הדברים (הברש' לריב"ג, נתס). ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו (ראב"ע שמות לא יח). ואני רוצה לומר שאבאר מהות המדות המסתעפים מחוש הראות (תקון מדות הנפש כד). ובאר מהות הנבואה ההיא (מלמד התלמיד', שמיני). הפרק הא' מן הלמוד הרביעי במהות הליחה וחלקיה הליחה היא גשם רטוב נוזל וכו' (קאנון א א ד א). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלין וכן באיכותם ר"ל אם נפלו לו בירושה (שו"ת ריב"ש תסח). מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאים שבעולם התחתון (כלי יקר, בראש' א א). והיותם (המתפלספים) מאמינים שהוא יתב' לא תושג מהותו (תשו' רשב"א י).—ואמר

[1]) אמר ר"ש א"ת בפרוש מלים הזרות שבמו"נ: מהות שם דבר נגזר ממה שהוא מלת שאלה על אמתת הדבר מה הוא שאלה ראויה אחר ידיעת מציאת הדבר כלומר ישותו כי על דרך משל אחר שיודע מציאות האדם ישאל מה הוא כלומר אמתת מציאותו וזהו מהותו.— ובערב' מאהיה[a]).

[a]) ماهية

המליץ: הוא עצמות השכל עליון הוא איכותו הוא מהותו, הוא חומר לו הוא פועל לו הוא צורתו הוא תכליתו (עמנ׳, מתכ׳ ח). בעת אשר ישתדלו לבות לחקור יסוד הודו ומהותו, תשוב ידיעתם אזי סכלות תקצר ידיהם מידיעתו (שם ד). — ומ״ר מַהֻוּתִים, מַהֻוּיוֹת: וכל אלו הכחות מהותיהם כלים בכליון כליהם ואין עמידה אלא למדברת (כוזרי ה יב). גם בחכמת הרפואות מודים להם ע״ה בטבע הסמים ובמהויות העשבים ובשמותיהם (ר״י פרוביגללו, בו״ת בלמוד החכמ׳).

·מַהוּתִי, ת״ז, מ״ר מַהוּתִיִּים, מַהוּתִיּוֹת, — של מַהוּת, מטבע המהות: אבל עצמותו המהותיי אינו בכח (גוה בלוס ח ט). ואמנם כח העיוני הוא אשר ישפוט מהות הדבר ולקחנו ממנו החלק המהותיי וידענו שכל שאר הדברים הם מקרים נוספים עליו וכו׳ (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 37).

***מָהַט**,—עי׳ *מָחַט.

·מַהְט, ש״ז,—מהט הפתילה: מהט (הוא) המתעבה בקצה הפתילה כמין גחלת ומעכב האורה (צמח דוד, ערך זה).

מָהִיר, ת״ז, סמי׳ מְהִר, — אדם מָהִיר, יודע לעשות מלאכתו מהר ובחריצות, geschikt; adroit; skilful: והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט וּמְהִר צדק (ישע׳ יו ה). הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מָהִיר בתורת משה (עזר׳ ז ו). לשוני עט סופר מָהִיר (תהל׳ מה ב). חזית איש מָהִיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (משלי כב כט). — ובספהמ״א: לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (רמב״ם, ת״ת ב ג). שיהיה אדם חכם ואם לא יהיה מופלג בחכמה ואדם אחר מרקד מהיר ברקוד הנה נאמר בחכם ההוא שהוא היותר קודם מן המרקד במעלה (מלות הגיון יג). — וגם במשמ׳ ·מהרה בזמן: לבנה בכל חלק מחלקי הרקיע הולכת בכל סדרי המהלך המתון והמהיר והשוה (כ״ת כר״ת הנביא, לוה״א יג). דברים רכים ונחים שאדם מהיר לשמען (רש״י מגי׳ כח.).

***מְהִירוּת**, ש״נ,—סגולת המָהִיר: עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות (מד״ר כרא׳ י). שכל מעשה הצדיקים במהירות (שם במד׳ י). — ובספהמ״א: מי שרוכב במהירות אינו בטוח מן המכשול ואמר החכם המתון שאחריתו השגה טובה טוב מן המהירות שאחריתה חסרון ואמר שפת אמת פרי הצניעות והחריצות יתרון התאוה והמתון מגדול עוז והמהירות מביאה אל החרטה (מבח׳ הפנינ׳, שער המהירות). העל זאת לא שמת לבך ברצותך לדלג במהירות כהרף עין מראשית השנה ועד אחרית השנה (כתיב׳ עולם ו). ההולכים בקרב לשלול שלל למלא חדרים ופתז המהירות ריקם השיבם (שם טז). כל כדור מהם לא ימהר פעם ויאחר פעם אחרת אבל כל אחד דבק לטבעו במהירותו ואופני תנועתו (מו״נ א עב).

·מְהִירִי, ת״ז, לנק׳ מְהִירִית,—של מהירות: צמאה גדולה ונשימה רבה ומהירית (תולה״ת לר״י לטלון כ יג).

א.מהל[1], ממנו א.מָהַל.

א.מָהַל, פ״י, פעו׳ מָהוּל,—יין וכדומ׳ מָהוּל במים, שאינו יין כברייתו אלא מזוג במים, verfälscht; coupé; mixed: כספך היה לסיגים סבאך מָהוּל במים (ישע׳ א כב). —ואמר המשורר: ותריו מהרו אליו במלים כמו סיגים וכסבאים מהולים, ופתוהו בפחזותם ושקרם באלו הם עלי נפשו רבילים (ר״ש הנגיד, הלי תעם). אם מי ענבים במים תמהול תשנה כתמים, איך יהיה איש אשר בו חונף ורוע כתמים (רמב״ע, תרשיש ב). —ובמליצה, בדמעות: אשתה ואשתאה ואמהול את עסים כוסי במי עיני אשר נמאסו (רמב״ע, דיואן קכה, כ״י בודלי׳). — ובדם הלב וכדומ׳: ענן עיני לאט יזיל דמעות ואך המה בדם לבי מהולות, כאלו שקתות מים בקרבי וראשי ים ובצלעי מצולות (הוא, שם קה).

ב.*מהל[2], ממנו ב.*מָהַל, ·מוֹהֵל.

ב.*מָהַל, פ״י,—מָהַל את הילד, מָל אותו: קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא (שבת יט ה). צריך להטיף ממנו דם ברית על הנולד כשהוא מהול מפני שערלה כבושה היא (תוספתא שם טו ט). גר שנתגייר כשהוא מהול (שם). (כתוב) וכל עבד איש מקנת כסף עבדך איש את מוהלו על כורחו בנך איש אין את מוהלו על כרחו וכו׳ הלוקח עבדים ערלים מן הגוים על מנת למהול וכו׳ מוהלן על כרחן (ירוש׳ יבמ׳ ח ח ד). ישראל מוהל את הכותי והכותי מוהל את ישראל ר״י אומר כותי לא ימול את ישראל שאינו מוהלו אלא לשם הר גריזים (מסכ׳ כותים א). ממקום שהוא ניכר אם זכר אם נקיבה משם מוהלים אותו (מד״ר ברא׳ מו). א״ר יוחנן לא נבעלה אשה ממהול

---

[1]) רק בעברי׳, ולא נתברר מקורו, וי״א כי נסתעף מן ב.מהל במשמ׳ חתיכה, אך זה דחוק.

[2]) נתרחב מן מול, עי״ש.

לשמונה תחילה אלא רבקה (שם ס). קרא (הקב"ה) למשה ואמר לו לך ומהול אותם (שם שמות יט). שאין המהולים יורדין לגיהנם (שם). ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם (שם). משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה (שם כמד' יא). שאלולי שהיו מהולים לא היו יכולין להביט בשכינה (שם יב). ישראל אתה נותן להם בן זכר מוהלו לשמונה (פסיק' רבתי, ביום השמיני). אמר לו טורנוסרופוס הואיל והוא (הקב"ה) חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו (תנחומא תזריע ז).

ג.*מהל, ממנו *מֹהַל.

***מֹהַל**[1], ש"ז,—כמו מֹחַל: המוהל כמשקה (ירוש' דמאי ו כה ד). המוהל היוצא מהן (מהזיתים) ר"א מטהר (שם תרומ' יא מז ד). בשר המת שנתוק והמוהל שקרש (שם נזיר ז נו:). כמה הוא תפוסת קבר קולף ג' אצבעות עד מקום שהמוהל יורד (שם ע נו ד). חלייה (פרוש) מוהל היוצא ממנו (מן הבשר) כשחותכו (רש"י פסח' עד:). שהיה אותו מוהל היוצא מן הבשר עבה (הוא, חול' קיב.). נצלה הבשר כל צרכו אף המוהל מותר (תוספ' פסח' עד:).—*ובהרחבה גם לגבינה לחה: וכאשר היה מולח הגבינות מאותו המוהל היוצא וזב מן הגבינות היה מוסיף על הקיבה (רמ"א, הגה' על מרדכי, פסח' תקסה).

***מַהֲלוּם**, ש"ז,—א) כמו מהלֻמה: אמור אל נטע נעמן, לו אתן ברית שלום, אותו אציל מאשמן, כי הציל עם לא אלמן, ממות וממהלום (ר"י נגארה, יום יום). — ב) *דבר שבו הֹלמים: אזי בבגדי אמרי דר מעוני, בהשתרג עוני הכביד עולי מוני, גבר עלי זר במהלום להלמני, אפו טרף וישטמני (סליח' י"ז תמוז, אזי בבגדי).

מַהֲלָךְ, ש"ז, סמי' מַהֲלַךְ, כנו' מַהֲלָכְךָ,—א) שה"פ מן הלך: ולפני הלשכות מַהֲלַךְ עשר אמות רחב (יחזק' מב ד). ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מַהֲלַךְ שלשת ימים ויחל יונה לבוא בעיר מַהֲלַךְ יום אחד (יונ' ג ג-ד). (ויאמר המלך לנחמיה שבקש ללכת לירושלם) עד מתי יהיה מַהֲלָכְךָ ומתי תשוב (נחמ' ב ו).—ובתו"מ: א"ר יוחנן כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות (פסח' צג:). מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביה של רקיע מהלך חמש מאות שנה (חגי' יג.).—ואמר הפיטן: ידעתני בטרם תצרני, וכל עוד רוחך בי תשמרני, היש לי מעמד יום תהדפני, ואם לי מהלך יום תעצרני (ר"י הלוי, ידעתני).—והמשורר אמר: מאורי אור למרכבתו רתומים ומעלותם למהלכיו אסורים, וכל רעיו לחפצו הם דרושים וכל עריו בבור אפו אסורים (רמב"ע, תרשיש א לה). — *ובהשאלה לתנועת הכוכבים: לבנה בכל חלק מחלקי הרקיע הולכת בכל סדרי המהלך המתון והמהיר והשוה (ר"א בר"ח הנשיא, צוה"א יג). כי אין תחום החדשים נגבל אלא ממהלך החמה והלבנה ומהלך החמה והלבנה נמשך עם מהלך הגלגל והקפתו (הוא, פתיח' העבור). ומהלך החמה אינו כן וכו' ואין מהלכה בגופה מוסיף ביום שני ולא פוחת ממנו והיא אלינו כאלו היא מחלפת את הליכתה פעמים היא הולכת במתינות פחות ממהלכה השוה ופעמים היא הולכת מהלך בינוני כמהלכה השוה ופעמים היא הולכת במריצות יותר ממהלכה השוה (שם א ו). הלבנה הולכת ברקיעה מהלך שוה בכל יום על ענין מהלך החמה ממערב למזרח אלא שמהלכה מוסיף במדתה על מדת מהלך החמה (שם ז). השמש והירח וכן שאר השבעה כוכבים מהלך כל אחד ואחד מהם בגלגל שלו מהלך שוה אין בו לא קלות ולא כבדות אלא כמו מהלכו היום כמו מהלכו אמש כמו מהלכו למחר כמו מהלכו בכל יום ויום (רמב"ם, קדוה"ח יא יג). יתחיל לספור מתחלת הלילה עד רגע המולד כך וכך שעות וכו' ויראה אם מהלך השמש בארוכה או בקצרה וכמה מהלך הלבנה וכו' וככה יעשה במקום מולד הלבנה כפי מהלכה (ראב"ע, אגר' השבת ב).—ומ"ר *מַהֲלָכִים: ותמצא הלבנה כשהיא הולכת בעקמימות גלג' הקפתה וכו' יהיה מהלכה ומהלך מרכז גלגלה שניהן מצד אחד ויתחברו שני המהלכים יחד ותראה הלבנה כאלו הולכת במריצות (ר"א בר"ח הנשיא, העבור א ז).—מהלך האמצעי: המהלך השוה שמהלך הכוכב או השמש או הירח בגלגלו הוא הנקרא אמצע המהלך והמהלך שיהיה בגלגל המזלות שהוא פעמים יותר ופעמים חסר הוא המהלך האמתי (רמב"ם, קדוה"ח יא יס). וזו היא תקופת רב אדא רק היא על המהלך האמצעי והקונה קרוב (ראב"ע, אגר' השבת א). והנה איננו נכון להיות ראשית החדש מהמולד במהלך האמצעי או ממולד האמת (שם ב). ודע כי שם המולד נופל אצל החכמים על קבוץ הירח והשמש במהלכם האמצעי (תכון העבור להרמב"ם). והענין הזה הוא שהימים ההם שדעתי

---

[1]) בערב' מהל a), לחה מגוף מת.

---

a) مهل

להכנס בהם בלוחות כדי לידע מד; מ ה ל ך הירח האמצעי בהם הם אמיתיים לא אמצעיים (יסו"ע לר"י יש־ראלי מד.). — ב) *המקום להליכה, כמו דרך, מעבר: לפי שאילו המהלכים קורעים החלוחלת והולכין בין שני הקלפים עד שיגיעו לגרונה וקורעין הקלף השני ולפיכך כל הבא בתוכה כשהוא ה מ ה ל ך שבין שני הקלפים פתוח וכו' וירדו מן הקלף הפנימי שני מהלכים דחוקים ואח"כ יתרחבו (ספ' חד אלאנסאן, מיוח' לרסע"ג, כ"י ברלין). — ובהשאלה: ועתה הטו אזניכם ודעו כי יש לשירות המאשרות ולחידות החמודות ולאגרות היקרות ולמליצות הנמרצות כמה דרכים וכמה מהלכים אשר יתעו בה מורי הנבוכים (כ"י חריזי, תחכמ' ח).

מַהֲלֵךְ, ש"ז, — כמו הֵלֶךְ, עובר אורח: מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב ובא כְמַהֲלֵךְ[1]) ראשך ומחסרך כאיש מגן (משלי ו י־יא).

***מַהֲלָכָה**, ש"נ, — כמו מַהֲלָךְ: שישארו כל אחד בקו תנועתו ולא יתערבו זה בזה במהלכתם (יריע' שלמ' ב ב). ולהטות במהלכתו אל נקודת המערב (שם ג).

מַהֲלָל, ש"ז, — שם"פ מן הִלֵּל: מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו (משלי כז כא). — ואמר המשורר: ברה יפה כלבנה כל מ ה ל ל בה נלאה (ר"י הלוי, בול שם קרפ). ודי מעגני קיץ רסיסים ואין ה מ ה ל ל ראשי פרקים (עדרוס הלוי, קטע כ"י גני'). — ותאר הפיטן את האומה: היית יפה מכלל נאוה בכל מהלל עלית ושבית שלל מלכי מגוריך (קינה, ציון ידידות).

***מַהֲלֵם**, ש"ז, — כמו מַהֲלוֹם במשמ' פטיש: מ ה ל ם שאין קצהו שחוז (ר"ש בר"ש, המליצה 497).

מַהֲלֻמָּה[2]), ש"נ, מ"ר מַהֲלֻמוֹת, — מַכָּה, Schlag; coup; stroke: שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא (משלי יח ו). נכונו ללצים שפטים ומהלמות לגו כסילים (שם יט כט).

מה"מ, — ר"ת: מלאך המות.

מהמה[3]), ממנו הפעל מִהְמַה, *מִהְמוּהַּ, *הִתְמַהְמְהוּת.

מִהְמַהּ[4]), — לא נמצא במקרא.

— התפ', התמהמה, יתמהמה, התמהמהתי, התמהמהנו, התמהמהם, — א) התמהמה, פלוני, לא עשה מהרה, zaudern; être lent; to linger: ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וכו' ויצאהו (בראש' יט יה־יו). כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים (שם מג י). כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם (שמות יב לט). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עבר את הפסילים (שפט' ג כו). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק' ב ג). חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך (תהל' קיט ס). — ובמשמ' המתין זמן מה: ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום (שפט' יט ח). — ואמר בן סירא: זכור כי מות לא י ת מ ה מ ה וחוק שאול לא הגד לך (ב"ס גני' יד יב). — ומצוי בסהמ"א: ואסור להתמהמה בהילול שבת לחולה שיש בו סכנה (רמב"ם שבת ב ג). ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת (שם כג). רק יתחייב היותו (הרופא) בממוצע בין ההפכים לא נבהל ומתמהר ולא מתעצל ומתמהמה (מוסר הרופא' לר"י הישראלי, הול"ע 1883). — ואמר החכם: טוב שתנחם על ה ת מ ה מ ה ך משתנחם על הבהילך (המאירי, משלי כה כג). — ודברים לא בע"ח: ואם דיני עתה י ת מ ה מ ה אקוה ליום תוכחה ליום קומי לעד יום אשר נעמדה יחד (אגר' מנח' ב"ס לחסדאי). כי היין המתוק ימשך אל הכבד וכו' ולא י ת מ ה מ ה די שיתבררו השמרים ממנו כהתמהמהות שאר הדברים העבים (קאנון ג יד יח). — ב) קרא מה, מה, להשתוממות על דבר תמוה: התמהמהו ותמהו השתעשעו ושעו שכרו ולא יין נעו ולא שכר (ישע' כט ט). — *ולחמלה והשתתפות בצערו של הזולת, התמהמה, קרא מ ה, במשמ' מ ה אני מצטער עליך, וכיוצא בזה: בשפתיו י ת מ ה מ ה צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות (ב"ס גני' יב יו).

— *מִהְמַהּ, א) פ"ע, — כמו שָׁהָה: נער בן שמנה עשרה יצאתי ממגורי וכו' מ ה מ ה ת י שנים בגולה ורוב ימים (קטע כ"י תלמיד חוי, JQR 1901, 365). — ב) פ"י, במשמ' עִכֵּב: הלא יכלת לחמץ דיני ו ל מ ה מ ה משפטי עד אשר יגלה צדק עולמים ויראה לעין (אגר' מנחם ב"ס לחסדאי). חשתי ואבא לא אחרו רגלי חרבוני קיץ ולא מ ה מ ה ו פעמי סופות סער ולא בוששו צעדי חגורי

---

[1]) כבר אמר ראב"ע: כאורח הבא שלא יודע עד בואו.

[2]) משרש הלם, עי"ש.

[3]) מלת חקוי והיא כפל המלה מה.

[4]) בערב' מהמה a), אמר מה מה, במשמ' קריאה לעמד, להמנע מדבר.

---

a) مهمه

שלח ולא אחוזי ח ב (שם).

מֶהֱמֶה[1], ש"ז, ככנ׳ מֶהֱמֶהָם,—המון עצום: בדור אנוש וכל מלכו פרץ הים מגדור, דופי חמס בתתהלכו העשירי מדור דור, בהם (בהשמים) ארובות נתק וימח המונם ומהמיהם, הצפין תמים בנרתק כי נמצא בן מנהם (רסע"ג, עבודה). כבוא אל מקדש טמא יטמא מתניהם, ולא עושה פסח לחבורת מנוייהם, לנפשם אמר יכרתו הם ומהמהם, אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (אזהר׳ לר"א הזקן, אמת יסגס).

מְהֻמּוֹהַ, ש"ז,—שם מן מהמה: פנותי מהמוה יום, בקשתי פני איום, פדות מתי ופדיום, עד שיפות היום (שבתי בן משה, יול׳ א פסח, אגעים).

מַהֲמוֹר[2], ש"ז, מ"ר מַהֲמוֹרִים,—כמו מַהֲמֹרָה: נעו ונדו ראש במהמורינו, רשעים מפילים במכמורינו, נתנו פשענו ומרינו (ר"א קליר, קינ׳, איכה אספתו). נשתכחו בתוך מהמור, כתוא מכמור, וצבי ויחמור (רני ושמחי, ביתי לאל). נכון וראוי אתה המן לשר צבא מאין במוך, כראות ברק החרב או צהלות סוס האחד בשמע, המחנה נעזב הנה תניה, ובמהמור אחד או תחת בטן סוס רכבך הן תתחבא (רמח"ל, ליסרים תהלה ז).

מַהֲמוֹרָה,—עי׳ מַהֲמֹרָה.

מַהֲמֹרָה[3], ש"נ, מ"ר מַהֲמֹרוֹת, מַהֲמוֹרוֹת,—א) חפירה באדמה לקבר מת וכדומ׳, Grube; fosse; pit: ימיטו עליהם גחלים באש יפלם בְּמַהֲמֹרוֹת [4] בל יקומו (תהל׳ קמ יא).—ובתלמ׳: בראשונה היו קוברין אותן (את הנדונים למיתה) במהמורות נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברוזים (ירוש׳ מו"ק א פ ג). שנוהגים לקבור במהמורות בלא ארון עד שיתעכל הבשר ואחר כך נותנים העצמות בארון (טור יו"ד שסג).—והשתמשו במשמ׳ זו גם בספה"א: כי נוקשו רגלי הסוסים במהמורה ויפלו (מא"ג, קרית ספר ס).—ומקום עמוק בים וכדומ׳: אבד ושבר וכלם, באש ובמהמורות הפילם, גלים כסו קהלם, דעכו כפשתה כלם (רשב"י, יול׳ ז׳ פסח, אכד ובכר). — ב) בהשאלה, *תחבולות רעות: בשפתיו יתמהמה צר ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות (כ"ס גני׳ יב יו).

מְהַנְדֵּס[1], נ"ז, מ"ר מְהַנְדְּסִים, — חכם ובקי בחכמת המדידה והבנין, Architekt; Jngenieur;-tect: כמו שיכחיש מי שאינו מהנדס דברים למודיים בא עליהם המופת (מו"נ א עג). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי (העקרים א יז).

מְהַנְדְּסִי, ת"ז,—כמו מהנדס: ארקמידום החכם המופלג וכו׳ היה בקי בכל החכמות תוכן מופלג מספרי ומהנדסיי . ואו היה משער במה גרעיני חול מחזיק כל העול: (הקד׳ נחמד ונעים).

מַהְפֵּכָה, ש"נ, סמי׳ מַהְפֵּכַת,—שה"פ מן הפך, ובפרט מַהְפֵּכַת עיר, חרבן והרס גמור: כְּמַהְפֵּכַת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יי׳ באפו ובחמתו (דבר׳ כט כב). הפכתי בכם כְּמַהְפֵּכַת אלהים את סדם ואת עמרה (עמו׳ ד יא).—והדבר, הארץ המהפכה: אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כְּמַהְפֵּכַת זרים (ישע׳ א ז).—ובזמן האחרון החלו להשתמש במלה זו במשמ׳ שנוי גמור של סדרי שלטון המדינה בפרט שנעשה בכח מרד האזרחים וכדומ׳, Umstürzung; Revolution.

מַהְפְּכָנִי, ת"ז, לנק׳ מַהְפְּכָנִית, — מי שנוטה למעשה מהפכות במדינה, מי שמשתתף במהפכות, Revolutionär; -naire,—נהוג בדבור העברי בא"י, והשתמשו בו גם בעתונים.

---

[1]) תבה בעין זו נמצאת במקרא: החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם ולא נה בהם (יחזק׳ ז יא), וכבר נתלבטו כל הקדמונ׳ והחדשים בבאור המלים האלה, שהן באמת כספר החתום, ולא מצאו פתרון טבעי להן, ולכן גזרו רוב החדשים כי הכתוב משבש ואין לו מרפא. וכבר הזכרתי בערך המהם דעת ריב"ג שהוא כפל הם, ואמרתי שאעפ"י שאין ספק שאין זו הכונה האמתית של המלה, בכ"ז דעתו של ריב"ג מספקת לקבל בלשון המלה המהם לנחץ מן הם. וקצת הקדמונ׳ ראו במלה זו שם בצורת מהמה ואמרו שהוא כפל מן המון, והזכיר פרוש זה הרדב"א באגרונו, אמר שם: מהמהם ר"ל המונם והמם הראשון לסימן המשקל כמם במלת מעשיהם (לקו"ק, הערות 141). ואעפ"י שגם באור זה בודאי אינו האמתי, כבר השתמשו רבי הלשון רסע"ג ור"א הזקן במלה זו במשמ׳ זו, ובודאי יש לה זכות אזרח בלשוננו.

[2]) עי׳ הערה לערך מהמֹרה.

[3]) לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה לקטן.—[4]) הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ חפירה באדמה, וכן נראה משמוש מלה זו בגמ׳ ירוש׳. והחדשים גזרוה מהשרש המר a) בערב׳ במשמ׳ שפך מים, ואמרו כי מהמורות הן מעמקי מים, אבל זה דחוק, וגם השמוש של מלה זו בתלמוד מכריע לדעת הקדמונים.

[1]) בערב׳ מ̇הַנדס a).

---

a) همر

a) مُهَنْدَس

א. מהר[1], ממנו מֹהַר, א.מָהַר.

מֹהַר[2], ש"ז, — מה שנותן האיש לאבי הנערה שהוא רוצה לקחת לו לאשה: הרבו עלי מאד מֹהַר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה (ברא' לד יב). כסף ישקל (לאבי המפתה) כמֹהַר הבתולת (שמות כב יו). ויאמר דוד הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה וכו' ויאמר שאול כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במֹהַר (ש"א יח כג-כה).

א. מָהַר, פ"י, מָהֹר, ימהרנה, — מהר נערה, שלם לאביה את המֹהַר ולקחה לו לאשה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מָהֹר ימהרנה לו לאשה (שמות כב יה). — ואמר המשורר בהשאלה: היא (האגרת) בת ידידות ומהר אהבה חוצבה לִ מ ה ֹר בנות אהבתך לי ממהרת, רוח שחרים פני כל אוהבים שחרי ושלום שלמה היי תמיד מספרת (ר"י הלוי, פין נדיבה). מה סכלו אישים אשר תבל להם לאשה מ ה ר ו מ ה ו ר, תקרא בעליה אלי שחת והם מהרו מהור (רמב"ע, תרשיש ח). ובעת כסילים בת כסילות ארשו, לכם בנות צדק לנשים מ ה ר ו (ר"י תריזי, הענק ג קעד).

ב. מהר[3], ממנו מָהִיר, מַהֵר, מִהֵר, מְהֵרָה, *מְהִירוּת, *מַהֵר, *מְמֻהָר, *מְהִירִי.

ב. מִהֵר, — קל לא נמצא[4]).

— פע', מהר, מהרה, מהרת, מהרו, מהרתם, ממהר, ממהרות, מהר, מהרה, מהרי, מהרו, ימהר, תמהר, ימהרו, תמהרו, תמהרנה, — א) פ"ע, מהר לעשות, לא התמהמה, עשה מיד, בזמן קצר, eilen; se hâter, to hasten, — ויבא בהחלט בלי פעל אחריו: וימהר אברהם האהלה אל שרה (ברא' יח ו). וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו (שם מג ל). ותאמרנה יש (הרואה בעיר) הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר (ש"א ט יב). מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע' מט יז). יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הסכך (נחו' ב ו). כמהר צפור אל פח (משלי ז כג). וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלא' ג ה). פני אריה פניהם ובצבאים על ההרים למהר (דהי"א יב ח). — ודבר לא בע"ת: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח יו). — ועם פעל באחד הזמנים אחריו: מהר המלט שמה (ברא' יט כב). מהרו ועלו אל אבי (שם מה ט). ומהרתם והורדתם את אבי הנה (שם יג). וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה (שם מד יא). ותמהר ותרד כדה על ידה (שם כד יח). וימהר משה ויקד ארצה (שמות לד ח). וימהרו העם ויעברו (יהוש' ד י). וימהרו וישכימו ויצאו (שם ח יד). וימהרו ויציתו את העיר באש (שם יט). מהרו עשו כמוני (שפט' ט מח). ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה (שם יג י). והאיש מהר ויבא ויגד לעלי (ש"א ד יד). וימהר דוד וירץ המערכה (שם יז מח). מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם (שם כה יח). לולי מהרת ותבאתי לקראתי (שם לד). וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה (שם כח כ). קומו ונברחה וכו' פן ימהר והשגנו (ש"ב יה יד). וימהר שמעי בן גרא וכו' וירד עם איש יהודה (שם יט יז). והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו (מ"א כ לג). וימהר ויסר את האפר מעל עיניו (שם מא). וימהרו ויקחו איש בגדו (מ"ב ט יג). ותמהרנה ותשנה עלינו נהי (ירמ' ט יז). מהרו שכחו מעשיו (תהל' קו יג). מהר קח את הלבוש ואת הסוס (אסת' ו י). — ועם מקור: ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני (ברא' כז כ). כי נבון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשתו (שם מא לב). ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (שם יח ז). מדוע מהרתן בא היום (שמות ב יח). ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שם יב לג). קומו ונברחה וכו' מהרו ללכת (ש"ב יה יד). ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישע' לב ד). מהר צעה להפתח (שם נא יד). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז). רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהל' ה א). — ב) פ"י, מהר את הדבר: ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת (ברא' יח ו). ויקרא מלך ישראל אל סרים אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה (מ"א כב ט). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה (ישע' ה יט). ויאמר המלך מהרו

[1]) כך גם בארמ', וכן בערב' מהר a).

[2]) בערב' מַהר b).

[3]) רק בעבר' במשמ' זו. בערב' משמש שרש זה רק במשמ' חריצות, היה מהיר.

[4]) בתהל' יו ד כתוב: ירבו עצבותם אחר מָהָרוּ, וחשבו קצת המפרשים שהוא קל מן מהר זה, במשמ' מִהֵרוּ, ואחרים סברו שהוא משרש א.מהר. אך לפי שני הפרושים אין מליצת כתוב זה מתישבת יפה. ועי' עצבת.

a) مهر b) مَهَر

את המן לעשות את דבר אסתר (אסת׳ ה ה). — ובתו״מ כמו במקרא, במשמ׳ פ״ע: ואמר לנו אבא מ ה ר ו והוציאו את כל הכלים למבוי וכו׳ מהרו ועשו צרכיכם במבוי (ערוב׳ ו ב). מדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות (סכת נו.). אוי לו לצועק יותר מן הנצעק וכו׳ שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (ב״ק צג.).

—נפע׳, נִמְהָר, נִמְהָרָה, נִמְהָרִים, נִמְהֲרֵי,—איש נִמְהָר, שממהר מאד, שאינו מתבונן, rash ;überstürzt; précipité: ולבב נמהרים יבין לדעת (ישע׳ לב ד).—ונמהר הלב: אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישע׳ לה ד).—ועצה נמהרה: לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נִמְהָרָה (איוב ה יג).—ובמשמ׳ חזק, מְמַהֵר במעשיו: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר וְהַנִּמְהָר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו).

—התפ׳, *הִתְמַהֵר,—כמו מִהֵר: ויביא (אלהים) מגורותם (של אנשי דור הפלגה) ויפוצו בחמם ויתמהרו העתידות (רסע״ג, הקדמ׳ האגרון). לפי שביחד מ ת מ ה ר יותר ומשתמר מחימוץ (מעשה הגא׳ כד). מוטב ללוש ביחד ל ה ת מ ה ר (שם לט). כום קטן של ברזל שתחת הציר ומוסבת הדלת עליה ומתמהרת בפתיחה ובסגירה (ערוך, ערך פתא). התקרבו ואל תתעכבו והתבוששו ואל תבוששו והתמהרו ואל תתמהמהו בטרם אשלח בכם שפטי הרעים (ר״י חריזי, תחכמ׳ לו). רק יתחייב היותו (הרופא) בממוצע בין ההפכים לא נבהל ומתמהר ולא מתעצל ומתמהמה (ר״י היצהרי, מוסר הרופא׳, הוצ״ט 1883).—ואמר הפיטן: יום כפור אתמהר בבקר בבקר, לדרוש מי הנוהר אורי ופעלי חוקר (כיוס כפרת, מחז׳ רומני ליוה״כ). וירצה ניב כ מ ת מ ה ר הכל המזבחה, יהיה דבר אדוני המלך למנוחה (שם).

מַהֵר, תה״פ,—בזמן קצר, לא במתינות: סרו מַהֵר מן הדרך אשר צויתם (שמות לב ח). העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מַהֵר מעל הארץ (דבר׳ ד כו). כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יי׳ בכם והשמידך מַהֵר (שם ז ד). לא תוכל כלתם מַהֵר פן תרבה עליך חית השדה (שם כב). והורשתם והאבדתם מַהֵר כאשר דבר יי׳ לך (שם ט ג). ויאמר יי׳ אלי קום רד מַהֵר מזה (שם יב). עד השמדך ועד אבדך מַהֵר מפני רע מעלליך (שם כח כ). רדפו מַהֵר אחריהם כי תשיגום (יהוש׳ ב ה). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מַהֵר ולא נתנם ביד יהושע (שפט׳ ב כג). ואל תסתר פניך מעבדך כי צר לי מַהֵר ענני (תהל׳ סט יח). אל תזכר לנו עונת ראשנים מַהֵר יקדמונו רחמיך (שם עט ח). אל תצא לריב מַהֵר פן מה תעשה באחריתה (משלי כה ח).

***מָהֵר**[1], ת״ז,—מי שהוא ממהר בדבר: ארבע מדות בתלמידים מ ה ר לשמוע ו מ ה ר לאבד יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו מ ה ר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב קשה לשמוע ו מ ה ר לאבד זה חלק רע (אבות ה יב).

מְהֵרָה, תה״פ,—כמו מַהֵר: קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מְהֵרָה אל העדה (במד׳ יז יא). ואבדתם מְהֵרָה מעל הארץ הטבה (דבר׳ יא יז). והאורב קם מְהֵרָה ממקומו (יהוש׳ ח יט). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו (שם י ו). וחרה אף יי׳ בכם ואבדתם מְהֵרָה מעל הארץ הטובה (שם כג טז). ויקרא מְהֵרָה אל הנער נשא כליו (שפט׳ ט נד). ויקרא יהונתן אחרי הנער מְהֵרָה חושה אל תעמד (ש״א כ לח). ועתה שלחו מְהֵרָה והגידו לדוד לאמר (ש״ב יז טז). וילכו שניהם מְהֵרָה ויבאו אל בית איש בבחרים (שם יח). קומו ועברו מְהֵרָה את המים (שם כא). בה אמר המלך מְהֵרָה רדה (מ״ב א יא). ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מְהֵרָה קל יבוא (ישע׳ ה כו). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מְהֵרָה תצמח (שם נח ח). אל תשמעו אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יי׳ מושבים מבבלה עתה מְהֵרָה כי שקר המה נבאים לכם (ירמ׳ כז טז). קל מְהֵרָה אשיב גמלכם בראשכם (יואל ד ד). הטה אלי אזנך מְהֵרָה הצילני (תהל׳ לא ג). כי כחציר מְהֵרָה ימלו וכירק דשא יבולון (שם לז ב). השלח אמרתו ארץ עד מְהֵרָה ירוץ דברו (שם קמז טו). אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מְהֵרָה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע (קהל׳ ח יא). — ובִמְהֵרָה: והחוט המשלש לא בִמְהֵרָה ינתק (שם ד יב).

אוץ, אץ, האיץ.—*אִחוּר, אֵחֵר, ההפך מן מהר.—בָּרַח, וכו׳. — הרף, כהרף עין. — *זָרִיז, *זריזות, *הזדרז.—חָטַף, לקח מהרה, דבר מהרה. — חיש, חָש וכו׳.—חִפָּזוֹן, נחפז,—מָהִיר,— מהמה, התמהמה.—מִהֵר וכו׳.— מָהֵר. — *מִיַּד. — מְנוּסָה. — מרוצה.— *מתינות.—*נחוץ.—נָס וכו׳.—*עִכֵּב.—פִּתאם, לפתע

---

[1]) משק׳ זָקֵן, וכבר העיד על נקוד זה רשב״צ דוראן (מגן אבות ה יג), אמר וז״ל: מָהֵר לשמוע ומָהֵר לאבד הוא שם התאר על משקל קשה לאבד ואינו כמו מהר קח את הלבוש ואת הסוס שהוא צווי ובמשניות גרסינן ממהר. ע״כ. ובסדורים מנקד׳ בביה״ס כזנתגסי ברומא מנקד מַהֵר.

פתאם.—צבי, כצבי למהר.—קפץ, קם מהרה ממקומו. קפץ ועשהו, עשה מהרה. — קרוב, בקרוב.—רגע, כרגע.—רץ, הלך מהרה.—*תכף.

מַהֲרָם, ש״ז,—שה״פ מן הָרַם, כמו הֶרֶם: צדקו שבר מטה רשע ויכרת מארץ עמל, כאשר רפא מהרם חסד עד שכח כל גבר עמל (רמב״ע, תרשיש א רעא).

מַהֲתַלָּה, ש״נ, מ״ר מַהֲתַלּוֹת, — דברים להתל בהם: אשר אמרו לראים לא תראו ולחזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מַהֲתַלּוֹת (ישע׳ ל י). —ומצוי בסהמ״א: זכי תחסום את פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות הלא מעפרך עפרי ואלהיך אלהי חופש כל תעלומות (אגר׳ מנחם ב״ס לחסדאי). לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות ולא עצב ואונן אלא שמח (רמב״ם, דעות ב ז).—ואמר המשורר: חלו (ידידיו הבוגדים) ליום חולו עליהם כאשר ממהתלות מדבריהם זעתי (רמב״ע, פתאם יגורי, כ״י בודל׳).

מוֹ[1],— מלה קטנה תשמש בכנ׳ במקום -ם: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן (שמות יה ה).

א. **מוֹ**[2],—כמו מו, א) תתוסף לשמות ופעלים במקום הֶם, -ם: תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות יה ח). תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת ברוחך כסמו ים (שם ט-י). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שם יב). אילי מואב יאחזמו רעד (שם יה). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שם יז). ובחרונו יבהלמו (תהל׳ ב ה). הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב). לכן ענקתמו גאוה (שם עג ו). ענבמו ענבי רוש (דבר׳ לב ב), ר״ל ענביהם. ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (תהל׳ ב ג). אלהים הרס שנימו בפימו (שם נח ז). חטאת פימו דבר שפתימו (שם נט יג). יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב (שם עג ז). שיתמו נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל נסיכמו (שם פג יב).—וליחיד כמו -יו: ישפק עלימו בפימו וישרק עליו ממקמו (איוב כז כג).—ב) עם ל׳, למו, כמו בינחס שאליו, ליחיד נסתר כמו לו, ולרבים נסתרים כמו להם: ברוך יי׳ אלהי שם ויהי כנען עבד למו יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו (בראש׳ ט כו-כז). עשהו פסל ויסגד למו (ישע׳ מד יה). כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו[3] (שם נג ח). יעטף שית חמס למו[4] (תהל׳ עג ו). כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו (דבר׳ לב לה). יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו (שם לג ב). מארץ כתים נגלה למו (ישע׳ כג א). עם לא יועילו למו (שם ל ה). ואשר תבאנה יגידו למו (שם מד ז). יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק׳ ב ז). יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהל׳ ב ד)[1].—ועם אין, אינימו, כמו אינם: בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (תהל׳ עג ה). — ועם אל, אלימו, במקום אליהם: אז ידבר אלימו באפו (תהל׳ ב ה). —ועם על, עלימו, במקום עליהם: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דבר׳ לב כג). וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אהבי שמך (תהל׳ ה יב). ישימות עלימו ירדו שאול חיים (שם נה יו). ויכשילהו עלימו לשונם (שם סד ט). הקדרים מני קרח עלימו יתעלם שלג (איוב ו יו). נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי (שם כט כב). גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח (שם ל ב). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב (שם ה).— וליחיד במקום עליו: הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (איוב כב ב). ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו (שם כז כג).

ב. **מוֹ**[2],—מלה תבוא אחרי אותיות השמוש בכל, במו, כמו, למו, במקום ב, כ, ל: כי תלך במו אש לא תכוה (ישע׳ מג ב). חציו שרף במו אש (שם מד יו). כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). ואניעה עליכם במו ראשי אאמצכם במו פי (איוב יו ד-ה). ותבוא חיה במו ארב ובמעונותיה תשכן (שם לז ח).—כמו, עי׳ זה הערך. — למו: אם ירבו בניו למו חרב (איוב כז יד). לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (שם כט כא).

ג. **מוֹ**[3], ש״ז, — מַיִם: אם התרחצתי במו[4]) שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט ל-לא).

---

[1]) סוף הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתרים הם, כמו בערבית.

[2]) עי׳ הערה לערך הקודם, ונהפך אח״כ קול השורק לקול החולם, כנהוג בעברי׳. והשתמשו גם בזמן מאוחר בכונה בצורה עתיקה. — [3]) יש מגיהים למות. — [4]) ואולי הוא מ״ר. — [1]) יש רואים מלה זו גם בפסוק כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (תהל׳ עג ד), וקראים כי אין חרצבות למו תם ובריא אולם, ועי׳ הערה לערך חרצבה.

[2]) במקום מא a) בערב׳, מה בעבר׳, עי׳ ערך זה, ונהפך לקול החולם כנהוג.

[3]) צורה קדומה במקום מַי, בערב׳ מַא׳ b), ועי׳ הערה לקמן.—[4]) כך הכתיב, הקרי במי. וי״ם שזו היא המלה במו במקום ב.

---

a) ما b) ما

מוֹאל, לְמוֹאל, — כמו מ ו ל: והתודה השנית ההולכת לְמוֹאל ואני אחריה (נחמ׳ יב לח).

מוֹבָא, ש״ז,—כמו מָבוֹא: צורת הבית ותכונתו ומוצאיו וּמוֹבָאָיו[1]) וכל צורתו (יחזק׳ מג יא). ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מוֹבָאֶךָ[2]) ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש״ב ג כה).—והשתמשו בצורה זו גם בסהמ״א: ועתות דין היה שועה ונמצא בבית דינך מקום מ ו ב א ומוצא (רה״ג, שער דיני ממונ׳). ומכירה זו (של הבית) שמכרתי לו בדרך יציאה וביאה ותקרה ומעזיבה שבהם וכו׳ עם מוצא וּמוֹבא (השטר׳ לר״י ברצלוני כז). גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מ ו ב א ו והמות מוצאו (תוכחה לר׳ בחיי, ברכי נפשי). זכור אני אם מ ו ב א י לאין כמו מוצאי הנהו איה חסדיך (ראב״ע, אימות).

*מוּבָאת,—עי׳ *מוּבָת.

∴**מוֹבִיל**, ש״ז,—מוֹבִיל המכתבים, המביא אותם ממקום למקום: ע״כ אבוא בקצרה כי המ ו ב י ל לא יתנני השב רוחי (סו״ת תכס לבי לא). כתבך קבלתי והמ ו ב י ל לא נתנני עד בלעי רקי (שם מ).

∴**מוּבָן**, ש״ז, מ״ר מוּבָנִים,—מה שיובן בדבר מהדברים, כַּוָּנָה, פרוש, Bedeutung; signification: ואין פירוש לאמר כמו שפרש״י לאמר לאחרים אבל פירושו ו מ ו ב נ ו האמתי בכל מקום לאמר באמור (ר״י אברבנאל, ויקרא). כי שני המ ו ב נ י ם יבלול זה המאמר וכו׳ ולזה השיבו לשני המ ו ב נ י ם ואמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך וזה כנגד המ ו ב ן הראשון וכו׳ ו ל מ ו ב ן השני השיב ואם תעלה עולה לה׳ תעלנה (הוא, שפט׳ יג). כי הענינים לא ישלמו כי אם בג׳ תנאים התנאי הראשון צחות המלות אשר ידובר בהן ב מ ו ב ן מן הכוונות וכו׳ (הפרדס לידע׳ בדרשי, אולה״ם ג).

*מוּבָת[3]), תה״פ,— בדיוק, מְכֻוָּן, בצמצום, לפי המדה, genau; exactement; -tly: אימתי בזמן שהיא כעדשה מ ו ב ת[4]) היתה יתרה מכעדשה המותר סימן פשיון וכו׳ היה בו בוק פחות מכעדשה סימן פשיון לפנימית (נגע׳ ו ו).

א∴**מוּג**[1]), ממנו א.מוג, ∴התמוגגות.

א.**מוּג**, פ״ע, תָּמוּג, וַתָּמוֹג, לָמוּג, מָג[2]), מַגְתִּי, — תָּמוּג הארץ ברעש, תנוע ותזדעזע, schwanken; chanceler; shake: הנוגע בארץ וַתָּמוֹג ואבלו כל יושבי בה (עמו׳ ט ה). המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תָּמוּג ארץ (תהל׳ מו ז). — ואמר המשורר: ואם לו רעשה ארץ והרים מָגוּ, על צוארי ימים רבידים יעלו מיד עלילותם וישתרגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודלי׳).— ובהשאלה, ימוג הלב מפחד ומורא: למען לָמוּג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (יחזק׳ כא כ).— ובסהמ״א במשמ׳ זו: כל חולה ונגוע בלילה יכפל מכאובו וינוע ו י מ ו ג לבבו ולא ישכבו עורקיו ולא ינוחו גידיו (ר״ת, ועורקי). — ∴מוּג-לֵב, פחדן, נהוג בספרות החדשה ובדבור.

—נפע׳, נָמוֹג, נָמֹגוּ, נְמוֹגִים,—כמו קל, נָמוֹג האדם, העם, הבית מפני פחד וכדומ׳: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נָמֹגוּ כל ישבי כנען (שמות יה יה). ידעתי כי נתן יי׳ לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נָמֹגוּ כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש׳ ב ט). ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נָמוֹג וילך והלם (ש״א יד יז). הלילי שער זעקי עיר נָמוֹג פלשת כלך (ישע׳ יד לא). כי שמעה רעה שמעו נָמֹגוּ בים[3]) דאגה השקט לא יוכל (ירמ׳ מט כג). שערי הנהרות נפתחו וההיכל נָמוֹג

[1]) כבר העיר ע״ז ריב״ג בהקד׳ הרקמה, וז״ל: נהגו מובא והוא עלול העין מנהג מוצא והוא עלול הפא לזוג המלים. ע״כ. והביא שם ריב״ג משלים למנהג זה של זווג המלים מלשון ערב׳. וכבר הביאו גם החדש׳ הרבה ראיות לזה, כמו יומתי מן יום לזוג ללילתי מן לילה, מברוכ במקום מברכ כדי לזווגו עם מעלונ ועוד (Brok. Grr. 293). — [2]) כך הקרי והכתיב מבואך.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) כך בערוך, ובנוסח׳ מובאת, באלף. וכך גם בספרא. ובתוספתא בנוסח׳ ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ במקום מובאת מכוונת. ופרש הערוך: כעדשה מכוונת. ע״כ. וכן רמב״ם: כמו אמרם בש״ס מצומצם כאילו הוא לקח שוה בעדשה ושם אותו שם. ע״כ. וכן ר״ש: מכוונת לא פחות ולא יותר. ונראה כי הרמב״ם גזר המלה מן בוא, ורגלים לדבר כי עפ״י פרוש זה נשתנה אח״כ הגרסה מובאת באלף במקום מובת שבהערוך. והנה גזרה זו היא דחוקה, ואולם פרושה של המלה נראה מלשון המשנה בעצמה, ואפשר כי פרוש הערוך נובע מפרוש רה״ג, שבמשנה א׳ כתוב כגרים הקלקי, ופרש רה״ג: פי׳ קצוב ומצומצם שאינו לא חסר ולא יתר, ע״כ, וכ״ז אינו שיך כלל לגרים הקלקי, ונראה שט״ם היא והמלים האלה הן פרוש מלת מובת. וקצת קשה שהיה צריך להיות מובתה, בלשון נקבה, וצריך לאמר שהוא כמו תה״פ לזו״נ בלי שנוי. ואעפי״כ קשה למה השתמשו דוקא במקום זה במלה זו ולא בהמלה הרגילה מכוונת.

[1]) בערב׳ מוג׳ a) במשמ׳ תנועת גלי הים וכדומ׳.

[2]) ר״י תיוג.—[3]) אולי כים ד׳אג, עי׳ ערך דאג.

a) موج

(נחום כ ז). נמוגים ארץ וכל ישביה (תהל׳ עה ד).

—התפ׳, התמֹגגג,—כמו קל, התמוגגה הגבעה ברעש: הרים רעשו ממנו והגבעות התמֹגגו (נחום א ה).—ובספהמ"א במשמ׳ זו: ויותר רחוק מאלה השמים אשר מתנועותיהם יתמוגגו היסודות (אמונה רמה ד ב).—ואמר המשורר: ואמרתי לעם יצא להלות נגוע לב ומתמוגג כמו צי, היצאת להלוני בלכתי חפוי ראש אל מקום שבני ורבצי (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי). וגבה לבי בעיניו בעת נמס כדונג, כעבד לפני אדוניו מפחדו יתמוגג (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני). אתמה איך קרובי שבו הורגים, אמרו לי אהבי כי הם שוגגים, ויענו קרבי המתמוגגים, איך לא ידעו, יום חץ תקעו, מבעד לצלעי לב מי קרעו (הוא, דודים נסעו). ונקל בעינך לכפר על נפש שוגגת, דלה ממצוא כפר ואין ידה משגת, חקקי מגלת ספר זוכרה ומתמוגגת, ונחום אמרי שפר הוגה ומתענגת (הוא, ילדי האבית גרי). טרם אענה אני שוגג, מתחלחל ומתמוגג, זוחל ורועד, ירא וחרד (רמב"ע, טרם אענה). וכמעט נמס לבם כדונג, ויהיה כקנה רצוץ ברוח סערה יתמוגג, בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו (מכת׳ ר"י בן תנח׳ הירוש׳ לר"ד נכד רמב"ם). נכמרו לו נחומי והמו עליו רחמי, והנפש לעיניו מתמוגגת, ואין היד משגת (מכת׳ ר׳ יוסף הלוי לחכמי גרנוגה).—□והרוח: ודמיון זה מאמר האומר העב בו רוח יתמוגג ומה שבו רוח יתמוגג הנה בו קול (כל מלאכ׳ הגיון, מופת).—□והאויר: העצב השטוח בקצה פנימיות האזן הנקרא בערבי סמאך וזה העצב עליו מופקד באזנים מחובר באויר המקיף בגשם וכאשר יתמוגג האויר בגמר ההכאה בין המכה והמוכה יתמוגג גם האויר אשר באזנים והרגיש העצב השטוח על הסמאך בהתמוגגו (אמונה רמה א ו).—□והגלגלים: גלגל המזלות מתגלגל בכוכביו ומתמוגג וכו׳ ר"ל שאין ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהחגורה השנית קבועים לעולם בגלגל המישור ולא עומדים לעולם מכוונים נכח ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהמזלות ההם הקבועים אלא מתמוגג הוא ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים מהחגורה השנית ונלוז מהגלגל המישור וכו׳ ומפני זה הסכמתי לקרוא החגורה השנית הזאת בשם החגורה המתמוגגת וכן אקרא למזלותיה הקבועים בה בשם מזלות המתמוגגים (יסו"ע לר"י ישראלי כו). בן אדם הלא ידעת כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניך וכן הגלגלים מתמוגגים ומתגעשים בשירים ואיך לא תשא ק"ו ולהיות כך בהללך לפניו יתברך (ר"א אזקרי, חרדים עד.). והמזלות ההם (שבגלגל השמיני) מתמוגגים מחמת התנועה הכבדה וכו׳ כפי מה ששמעתי מפי תוכני זמנינו כבר התמוגג מזל טלה בעל הצורה מנקודת היושר שבגלגל העליון יותר ממזל אחד שהוא שלשים מעלות וכמו כן התמוגגו שאר המזלות כל אחד ממצבו יותר ממזל שלם (נחמ׳ ונעים ה קי). כאשר יתגלגל גלגל המזלות בכללו על שני ציריו לפי חשבון זה תשעה אלפים שנה תתמוגג נקודת הדרומה הנרשמת בגלגל המזלות ממקומה (שם קלא).

ב. **מוג**, ממנו ב.מוג.

ב. **מוג**,—קל לא נמצא בכתוב.

—התפ׳, תתמוגג, תתמוגגנה,—התמוגגה האדמה, נעשתה לחה ורכה: והטיפו ההרים עסים וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט יג).—ובמדרש: כבר היה העולם מתמוגג והולך אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני (מד"ר רות א). והיו המים כל אותו היום מכסין הארץ והיתה מתמוגגת עד שלבש לבוש גאות (מדר׳ כונן א, ביהמ"ד ילינק ב).—ומצוי בספהמ"א במשמ׳ זו: קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים (רס"י עמו׳ ט יג). ואנחנו רואים כי בכל מקום אשר יש שם נהרות כל סביבותיהם מתמוגגים במים ומתמוטטים (ר"י הדסי, האשכול פעד יד).—ובהשאלה, התמוגג פלוני, נמס, אבד: זמירות לך יפצחו ורנה יהגו, ולפניך יזבחו חגם יחוגו, ובוגדים יסחו גם יתמוגגו, ימעטו וישוחו ולא יפקדו (פזמ׳ לתימ׳, בקשות).—והנפש: ויהי בלילה והיא ישנה על מטתה, קם בתמהון לבב להמיתה, ויקח החרב בימינו וכו׳ וישב החרב אל נדנה, ונפשו מתמוגגת ביגונה (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זכדא).—והלב: כי העון טרם אענה אני שוגג ולבי כדונג מתמוגג (שאלת יעבץ א לג).

—פוע׳, תמוגג, תמֹגגנה,—מוגג הגשם את האדמה, עשה אותה לחה ורכה ותחותה: פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים וכו׳ תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים תמֹגגנה צמחה תברך (תהל׳ סה י-יא).—ואמר הפיטן: יטריח לפלג מפלג גשם, למוגג פני נשי בצחות לשם (ר"א קליר, גשם, אף ברי). מוף כדנג למוגגיה, סוערה מאנחה להפיגה (מבול׳ כר"ק, ב פסח, אפיק רנן).—ובהשאלה, מוגג את פלוני, צער אותו, הכאיבו: אסרו רגלי בכבלי חרון והשיקו קרבי במוקדי עולם ומוגגי ביום אידי אמרו האח (הגר׳ מנח׳ כ"ס לחסדאי).—ואמר המשורר: אלך לעבדי יבני אבוא לאחי ימוגגני, אני נע ונד בארץ כל מצאי

יהרגני (רהכ"ע, קול כת ליון).

—קל, ־מַג, פ"ע,—מָ: הד"נג וכדומ׳, נמס: וישפות המחבת על הגחלים ויחמם מעט עד אשר תמוג ותותר הזיעה עם היין (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ ג).

ג·**מוג** [1], ממנו ג.מוג.

ג·**מוג**, פ"י, תְּמוּגֵנִי, תְּמוּגְגֵנוּ,—מַג אותו ביד פלוני, מִגֵּן, נתגו, מסרו: כי הסתרת פניך ממנו וַתְּמוּגֵנוּ [2]) ביד עונינו (ישע׳ סד ו).

—פוע׳, מוּגַג,—הטיל, השליך, verfen; jeter; to cast: תשאני אל רוח תרכיבני וּתְמֹגְגֵנִי [3]) תשוה (איוב ל כב).

ד·***מוג**, ש"ז,—דבר רך, דונג: גלומים היו וכיון שהיו מראים אותם לשמיר היו כמוג הזה (פסיק׳ רבתי לג).

מוֹגֶה [4]), ש"ז, מ"ר מוגים,—מֵצִיק, מצער: ושמתיה ביד מוֹגַיִךְ [5]) אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה (ישע׳ נא כג). — ואמר הפיטן: ירושלם למוגיך השקי את כוס מרריך, באה עת תענוגיך ושב הצבי אל חדריך (ר"י הלוי, סליחה, ירושלם). סוגה עועו מוגיה, מוף כדונג למוגגיה, סוערה מאנחה להפיגה (מחזו׳ כר"ק, כ׳ פסח, אפיק רנן).— והמליץ: יכול אני להנקם ממוני ומוגי יד ושם יש לי בחצר המלך (ר׳ קלוני׳, אבן בחן עא.).

*מוגלא, מוגלה,—עי׳ *בְּגְלָה.

־**מוֹדֵד**, ש"ז,—א) כלי שמודדים בו האדמה וכדומ׳: כשעושים חריץ במודד כדי להוליך המים מחוץ לעיר וכו׳ לא יגיעו עדיין לראש המודד (תשו׳ מהר"י קולון ד).— ב) ־מהנדס: החכם מהאלעס הטבעי וכו׳ תלמידו ארחיטאס המודד (שבי"ע א, מלרים).

מוֹדַע, מֹדָע, ש"ז,—א) אדם מכיר וגואל, קרוב: ולנעמי מוֹדַע [1]) לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז (רות ב א). אמר לחכמה אחתי את וּמֹדָע לבינה תקרא (משלי ז ד). — ואמר המשורר: ונפשי האנושה אשר צמאה למודעה ודודה והנה ברוב תאוה יבשה (רשב"ג, הכתק).—ב) *סימן: עשה מודעים לתורה (ערוב׳ נד:). — ג) ־במו מַדָּע: התורה דברה לבני האדם להשמיעם כדי כחם ולהשכילם כפי מודעם (דונש, ערך נתנת).

*מוֹדָעָא,—עי׳ ־מוֹדָעָה.

־**מוֹדָעָה**, ש"נ, מ"ר מוֹדָעוֹת,—א) הודעה שאדם מודיע שעשה דבר באנס, ונקרא מסירת מודעה [2]): מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח וכו׳ אם מסר מודעה קודם שימכור ואמר לשני עדים דעו שזה שאני מוכר חפץ פלוני או שדה פלוני לפלוני מפני שאני אנוס הרי הממכר בטל וכו׳ וכל מודעה שאין כתוב בה ואנו העדים ידענו שפלוני זה אנוס היה אינה מודעה (רמב"ם, מכיר׳ י ה-ג). עדי המודעה יש להם לחתום הם עצמן באותו הממכר שנמסרה להם המודעה עליו וכו׳ אם הודה בפניהם שלקח הדמים אחר שמסר מודעה על כך אינו חייב להחזיר כלום (שם ו-ז). הגוזל שדה ואחר שגזלה והוחזק גזלן עליה חזר ולקחה מבעלים הראשונים וטען הנגזל ואמר אנוס הייתי בשעה שמכרתיה לו וכו׳ אין בעל השדה צריך לעשות מודעה על מכר זה הואיל והוחזק זה גזלן על

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) ת"י: ומסרתנא ביד חובנא. וכך רסע"ג, העיד ע"ז דונש: ופתר ותמוגגנו ביד עונינו ותמסרנו ביד עונינו ואמר שהוא כמו אשר מגן צריך (תשו׳ דונש על רסע"ג), ותפס עליו ואמר שהיה צ"ל ותמגננו, ופרש מלשון תנועה במשמ׳ הגליתנו. ומנחם פרש גם זה במשמ׳ נמס, וכן ריב"ג. רש"י הסכים לדונש ורד"ק למנחם. והחדשים רבם הסכימו לת"י ורסע"ג אלא שקצתם אומרים שצריך לִקרא ותמגננו.— [3]) ת"י: תמסינני בתשייתא. והוא במשמ׳ נמס. וכן מנחם. וגם ריב"ג פרש כך ואמר שהכונה בזה היא שהמס התושיה ממנו, ר"ל הסירה ממנו, ורש"י, שפרש כמו"כ במשמ׳ נמס, אמר שהכונה היא שהתושיה המסה אותו. אבל כבר הרגישו החדשים דחק מליצה זו, ובפרט התקשו בכונת המליצה בהמלה תשוה בכתיב ותשיה בקרי, ויש מהם שהגיהו הגהות מתחלפות, וקצתם פרשו תשוה כמו שואה או תשואה, ותרגמו: הסתני בהמיית הסערה. ואחרים פרשו ותמוגגני במשמ׳ תנועה. וכל זה דחוק ואינו נותן להכתוב משמ׳ טבעית יפה. אך הפרוש האמתי של תשוה הוא צרה ואבדון, כמו בערב׳ שוא׳[a]), עי׳ ערך תשוה, ומשמ׳ הפעל ותמגגני מוכרחת, לפי הענין ומהנגוד לתרכיבני הקודם, שהיא הטלה והשלכה. ואפשר שבאמת היה כתוב ותמגרני, ואעפי"כ אפשר לקבל גם הנוסחה המסורה, ולאמר כי זה פעל מיוחד במשמ׳ זו, אעפ"י שאין לו חבר בלשונ׳ האחיות.

[4]) עי׳ הערה לקמן.— [5]) כך הנוסחה המסורה, ופרשו רוב הקדמונ׳ והחדשים שהוא מן הפע׳ יגה, עי׳ הערה שם. וי"ס שצריך לקרא מוניך, בנון, כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישע׳ מט כו), וכך ת"י כאן: ביד דהוו מונן ליך.

[a]) شوا

[1]) כך הקריא, והכתיב מידע.

[2]) בגמ׳ בצורה ארמית מודעא: מודעא בזני שנים (ב"ב מ.).

שדה זו ואין ראייתו בה ראיה ואין צריך למסור מודעה (הוא, גזל׳ ואבד׳ ט יד-יו).—ב) מה שמודיעים ומפרסמים ברבים להקהל, Bekantmachung; annonce, —נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מוֹדַעַת,— עי׳ מ׳דַעַת.

·מוֹהֵל, ש״ז, מ״ר מוֹהֲלִים,—מי שאמנתו למול ילדים: מוהל ששכח את האיזמל (תמו׳ הגא׳, תכרון פד). וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו (טור יו״ד רסד ג). ואבי הבן או המוהל או אחד מהעם אומרים ברוך אתה ה׳ וכו׳ (שם רסה ה). שאבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו (שם, בשם בעל העיטור).

·מוֹז[1], ש״ז, — פרי עץ, ארוך הצורה, Banane, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו גם בספרות בזמן החדש.

·מוֹזֵג, ש״ז, מ״ר מוֹזְגִים, — מחזיק מסבאה: ולתכלית הדבר כמדומה לי שאתה תנסה עוד לילך בין אנשים אחרים פשוטים סוחרים מוזגים (כותן לדיק, מכת׳ טו). למען משוך את האורחים לביתך המוזגים עושים מעשה בעלי אכסניאות (שם יז).

מוזרות,—עי׳ מזר.

מוֹחַ,— עי׳ מ׳חַ.

***מוֹחַל,**— עי׳ *מ׳חַל.

·מוֹחַט[2], ש״ז,—מֵי האף, הניעה היוצאת מן החוטם, Nasenschleim; morve; mucus: ויש תועלת אחרת לאף והיא שהוא כלי לדחות המותרות מן הראש והוא פסולת המזון הזן את המוח והראש ונקרא מוחט ועוזר לחתוך האותיות (נתן פלקיירא, לרי הגוף, כ״י בריט״מ).

***מוֹחֵק,** ש״ז, — קצה אחד של המִכְתָּב שבו מ׳חקים הכתב: מכתב שניטל הכותב טמא מפני המוחק ניטל המוחק טמא מפני הכותב (כלים יג ב). בחלק (המכתב) לשנים ונשתיירו בכותב ובמוחק (עד שמגיע) לקשרי אצבעותיו (תוספתא כלי׳ ב״מ ג ד). עט שניטל המוחק שלו ונשאר הכותב (רמב״ם, כלים יא ב).

·מוּחָשׁ, ש״ז, מ״ר מוּחָשִׁים,—מה שבטבע משיג בחוש: והחוש הזה (העין) אינו פוסק מהשיג מוחשו תמיד (כ״י א״ת, תקון מדס״נ לרשב״ג). וחוש הריח הוא סמוך לחוש השמע מפני שזה מוחשו הקול החונה באויר (שם). וכאשר הכחות ההרגשים משיגים יחס המוחש כן הכחות השכליות משיגים יחס מן המושכל (כוזרי ה יב). כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כי אם מקריהם (שם ד ג). ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו לא יושג בזולתו כמראים והצורות אשר לא נשיגם כ״א בחוש הראות בלבד וכו׳ ואי אפשר להשיג מוחש מבלעדי חושו המוכן לו (חו״ה, היחוד י). ולא יעמוד מחשוב בהם ומחקור עליהם בכל אשר יגיע אליו מן המוחשים והמושכלים (שם, הבחינה ו). ויחזקו כחות חושיו וכחות נפשו ויקבל החכמה והדעת ויכיר קצת המוחשים מקצתם בחושיו הגשמיים וקצת המושכלים בחושיו הרוחניים (שם ה). המשפטים אשר יוּדעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד׳ מינים המוחשים כידיעתנו שזה שחור וזה לבן וזה מתוק וזה מר (מלות הגיון ח). והחלק המדמה הוא הכח אשר יזכור רשומי המוחשים (ח׳ פרקים להרמב״ם א). הסכימו חכמי הטבע כי הראות יהיה בהתרשם צורות המוחשים בלחה הברדית בלחות העין (המבקש לרש״ט פלקיירא). כי אחר שהוא ית׳ שכל נקי ונבדל מן החומר כמו שביארנו במופת לא יעלם ממנו דבר וכו׳ שהחומר מונע מהשיג כל המוחשים באמתות (העקרים ב כד). שעקר התכלית האנושי הוא נתלה בחלק העיוני מן הכח השכלי ולזה תמצא היות האדם כוסף אל מוחשי הראות והשמע ממוחשי הריח והטעם (שם ג ב). והחוש המשתף הוא אשר יובלו אליו המוחשים כלם ויתפעל מצורתם (קאנון א א ו ה). הדבר אשר יבוא המוחש אל החוש כלומר האויר אשר באמצעיתו יתקבל המוחש אל החוש (תגמולי הנפש י). ונחלקו חכמי המחקר אם הכח הרואה יוצא לחוץ ויפגע במוחש או אם צורת המוחש נרשמת ונחקקת באויר הסמוך לו והסמוך בסמוך עד הגיעו לעין (מ׳ אלדכי, ש״א ד). כי החוש אחר שהשיג המוחש החזק לא ישיג הנקל ממנו כאשר יקרה במביט בשמש ואחר ירצה להביט בנר או שישמע קול חזק ואחר ישמע קול קל (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 67). שהחושים לא ישיגו מוחשיהם אלא עם מקרי הגשם ואיכויותיו וכו׳ ואמנם כח המדמה אע״פ שאינו צריך לנכחויות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמים (שם 37).

·מוּחָשִׁי, ת״ז, לנק׳ מוּחָשִׁית, מ״ר מוּחָשִׁיִּים, מוּחָשִׁיּוֹת, —של מוחש: בשכבר הראית לדעת בראיות שכליות ומוחשיות אופן התחייב היות השגחת הש״י באישי המין האנושי (אוהב משפט, באור׳ לאיוב יז). —

---

[1] בערב׳ מוז a).

[2] בערב׳ מ׳ח׳ט b).

a) موز b) مُخاط

ובמשמ׳ מי שחש הרבה: והנה הנשים המעוברות הן נעשות מאד מ ו ח ש י ו ת ובעלי הרגש (עמודי השמים, תפאר׳ אדם ד). — ומה שחשים הרבה: וידוע שעיקר ההרגש והחוש מסבבין הגידים ולכן הכאב הוא מ ו ת ש י י והרגשי מאד (שם יז).

מוט[1], ממנו א. מוֹט, ב. מוֹט, ג. מוֹט, מוֹטָה.

א. **מוֹט**, ש״ז, ככנ׳ מֹטֵהוּ, — א) בד ארוך עב בעל שתי כפיפות ישימוהו על הכתף לשאת עליו משא, Stange; barre; bar: ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט (במד׳ ד י). ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (שם יג כג). — ובתו״מ: שחטה בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה אבל מביא בידו אברים אברים (ביצ׳ ג ג). אבל עושה אתה בסיב שע״ג רגלו ובמוט שע״ג כתיפו (שבת קלג.). — ואמר הפיטן: תמו מקשטי וחוגרי אבנטי, תופשי מוטי ומנצחי ופורטי (רשב״ג, מנח׳ יוה״כ, אזופי פליטי). — ב) כמו ע״ל: ועתה אשבר מֹטֵהוּ מעליך ומוסרתיך אנתק (נחו׳ א יג). — ^ב^בעל המוט, מי ששם הע״ל על העם, ואמר הפיטן: פן יאמר בעל המוט, צרי יהודה יגילו כי אמוט (רשב״י הבבלי, סלית׳, אני יום אירא).

ב. **מוֹט**, פ״ע, מָט, מָטָה, מָטוּ, תָּמוּט, תְּמוֹטֶינָה, מָטִים, — מָטָה הארץ, ההרים וכדומה ברעש, נטתה, נעה הנה והנה, schwanken; chanceller; to totter: פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע׳ כד יט). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג). הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (שם ס ד). כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה (ישע׳ נד י). — ובתו״מ: לא נפלו (כותלי ביהמ״ד) מפני כבודו של ר׳ יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר״א ועדיין מטין ועומדין (ב״מ נט:). אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד (מד״ר ברא׳ עו). — וממלכות, נזדעזעו: המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג הארץ (תהל׳ מו ז). — והחסד מט: וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי׳ (ישע׳ נד י). — ובמליצה, מטה רגלו של פלוני, היה קרוב לנפול, היה בצרה: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם (דבר׳ לב לה). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי׳ יסעדני (תהל׳ צד יח). כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (שם לח יז). — ובהשאלה, מטה ידו של פלוני, ירד מנכסיו, נעשה עני: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקר׳ כה לה). — פלוני מט לפני פלוני, נפל לפניו: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). — ובמדר׳: כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחית כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (מד״ר ברא׳ עה). — מט להרג, עתיד להֵהרג: הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך (שם כד יא).

— נפע׳, נָמוֹט, נָמוֹטוּ, אֶמּוֹט, תִּמּוֹט, יִמּוֹט, יִמּוֹטוּ, — כמו קל, נמוט הפסל וכדומ׳, נטה ונפל: עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישע׳ מ כ). ויחזקהו (את הפסל) במסמרים לא ימוט (שם מא ז). — ובע״ת: מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט (איוב מא טו). — והארץ, ברעש וכדומ׳: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים וכו׳ אלהים בקרבה (בקרב ירושלם) בל תמוט (שם מו ג-ו). אף תכון תבל בל תמוט (שם צג א). ימוטו כל מוסדי ארץ (שם פב ה). — ובהשאלה, נמוטו פעמיו, נכשל, נטה מדרך הטוב: תמך אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי (תהל׳ יז ה). — ונמוט פלוני, נפל, באה עליו צרה: אמר בלבו בל אמוט (שם י ו). צרי יגילו כי אמוט (שם יג ה). כי המלך בטח ביי׳ ובחסד עליון בל ימוט (שם כא ח). ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם (שם ל ז). צדיק לעולם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל). — ואמר ב״ס: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב״ס גני׳ יג כא).

— הפע׳, הֵמִיט, יָמִיטוּ, — הֵמִיט דבר על פלוני, הפילו עליו: ימיטו[1] עליהם גחלים באש יפלם (תהל׳ קמ יא). — ובתו״מ: איזו היא ספינה גדולה כל שאינה יכולה להמיט באדם (זבים ג ג). צדיק ממיט עצמו לפני רשע (מד״ר ברא׳ עה). — ודבר מפשט: מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל׳ נה ד).

— התפ׳, התמוטט, התמוטטה, — התמוטטה הארץ ברעש: פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה במלונה (ישע׳ כד יט-כ). — ובתו״מ: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי יי׳ אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות (מכי׳ יתרו, בחדש ה). אמרו (דור הפלגה) א׳ לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות אחד מן הצפון ואחד מן

[1]) גם בארמ׳. בערב׳ מיט a) קצת דומה.

a) ميط

[1]) כך הכתיב, והקרי ימוטו.

הדרום (מד"ר ברא' לח). אם ראיתם שמים שמטו והארץ מתמוטטה מנטיית שמים וארץ לא היה לכם ללמוד (שם עו). כביכול ירד הקב"ה לסיני ליתן הדברות שלא יהית העולם מתמוטט (שם שמות כט). כשיעלה אדם בספינה אם גדולה היא אינה מתמוטטת (ערוך, ערך מט).—ובהשאלה: לא יחכם שונא תורה ומתמוטט בססער כאניה (כ"ס גני' לו ב). אמר רב חמא בר' חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ' לב.). וכי גבורה היא שאדם אומר לכשיתמוטטו שונאיהם של ישראל אני פורע מהם (מד"ר אסת' א). — והנכסים התמוטטו, התחילו לנפ"ל, להאבד: הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין (והלא ראינו שלא מלוים ברבית ובכ"ז) מתמוטטין א"ר אלעזר הללו (של לא מלוים ברבית) מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין (ב"מ עא.). בראותכם ממונכם מתמוטט תתאזרו ותשתקעו ביותר בשיטופו של ממון (דברי חכמי' ודעת חכמה ב יז).

ג.מוֹט, ש"ז,—שה"פ מן ב.מוט, נתן לפלוני מוט, מכשול: לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל' נה כג). — ונתן לַמוט רגלו, נתן לו לנפל: השם נפשנו בחיים ולא נתן לַמוט רגלנו (תהל' סו ט). אל יתן לַמוט רגלך אל ינום שמרך (שם קכא ג).—ואמר הפיטן: יום אחז פעמי מוט ומעד קרסולי, יום ענה בי כחשי וישב ממולי, יום בקשתי עזר ואפס עזרי וחילי (ר"י בן גיאת, יום לכו לעדי).

מוֹטָה[1], ש"נ, מ"ר מוטות, מֹטֹת,—א) כ"א מבדי העץ או הברזל של הע"ל: ואשבר מֹטֹת עלכם (ויקר' כו יג).—ובהרחבה ע"ל: עשה לך מוסרות ומֹטות ונתתם על צוארך (ירמ' כז ב). ויקח חנניה הנביא את הַמוֹטָה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו (שם כח י). כה אמר יי' מוטֹת עץ שברת ועשית תחתיהן מֹטות ברזל (שם יג). וידעו כי אני יי' בשברי את מֹטות עלם והצלתים מיד העבדים בהם (יחזק' לד כז).—ואמר הפיטן: שלוח קרא לשבורה ושמוטה, ברית גדע שבור מוטה, רפא שבריה כי מטה (אליהו בר"ש, סלית' ה עשי"ת, אתה חלקי). למה תישן ובני דישן וניני יקשן רדו רדה, נפשי נקטה מעול ומוטה, כי בי נטה אל אף ידו (ר' שמואל, אהבה, שנוי לסוגס).—ובכלל כמו מוט: וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה כדבר יי' בכתפם בַּמֹּטות עליהם (דהי"א יה יה).—ובפרט *מוט קטן: שחטה בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה אבל מביא בידו אברים אברים (ביל' ג ג). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות (תוספתא שבי' ה ח). היו סובלין אותן (את פרים הנשרפים) במוטות (פסח' סה:). — ב) בהשאלה, במשמ' עָוֶל, חמס, נגישה, Unrecht; injustice; tyrany: הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוֹטָה ושלח רצוצים חפשים וכל מוֹטָה תנתקו (ישע' נח ו), ועי' מֻטֶּה.—ג) שה"פ מן מוט: אם ימוט אין מוטתו מוטה לעולם אלא מתמוטט ועולה (רש"י תהל' טו ה). אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד (הוא, ויקר' כה לה). — *מוֹטַת עגלה, בד ארוך מחבר באמצע פני העגלה יאסרו אליו את הסוסים מזה ומזה: מעץ האסאגיי יעשו רמח יד גם מוטת עגלה אשר בין הסוסים תפריד (שבי"ע ב, האטעטאטען).

מוך[1]), ממנו מוּך.

מוּךְ, פ"ע, מָךְ, יָמוּךְ,—בהשאלה, מָךְ פלוני, ירד מנכסיו, נעשה עני, verarmen; dev. pauvre; bec. poor: כי יָמוּךְ אחיך ומכר מאחזתו (ויקר' כה כה). וכי יָמוּךְ אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (שם לה). וכי יָמוּךְ אחיך עמך ונמכר לך (שם לט). וכי תשיג יד גר ותושב עמך וּמָךְ אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך (שם מז). — הוא מָךְ מהערך, אין בידו לתת לפי הערך: והיה ערכך חמשה עשר שקל ולנקבה עשרה שקלים ואם מָךְ הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן (ויקר' כז ז-ח), ועי' מכך.—ובמדר': אדם שהוא חוטא מה הקב"ה עושה תחלה מביא עליו עניות ומוכר שדהו חזר בו יפה ואם לא חוזר ומוכר את ביתו חזר בו יפה ואם לאו מוכר את עצמו וכו' כל כך למה על שמך בעונות (תנחומא בהר ג). — *מָךְ הצבע, כהה עינו: אז ירחץ (מי שהצביע שערותיו) במרחץ וימרוק ראשו וזקנו בעפצים כתותים היטב עד תמוך הצבע אחרי כן ירחץ וישוב למראה עלומיו (אסף 152, כ"י מינכן).—נפע', *נָמוֹךְ, נְמוּכָה, נְמוּכִים, נְמוּכוֹת,—במשמ' העקרית, היה שפל: וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים (כלא' ד ז). ערוגה שמקצתה נמוך ומקצתה גבוה לא יזלף מן הנמוך שבה לגבוה שבה וישקנה (תוספתא מו"ק א א). מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים ארז ובאזוב (מד"ר במד' יט).—ובהשאלה, רוח נְמוּכָה: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה

[1]) רק בעברית.

[1]) בארמ' מוך במשמ' ירד, שקע.

(אבות ה יט). יה"ר מלפניך ה' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש' ברכ' ד ז ד). וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם עניו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב וכו' היו מושיבין אותו בבי"ד שבהר הבית (שם סנה' א יט ג). בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבשעה שביהמ"ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו (הקריב) מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם (סוט' ה:).—וקול נָמוֹךְ: עד השקיפה היו אומרים קול נמוך מיכן והילך היו אומרים קול גבוה (ירוש' מע"ש ה ט ד). בראשונה היה אומרו (את שם המפרש) בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך (שם יומ' ג מ ד).—הפע', *הֵמִיךְ,—השפיל, הוריד: כל זמן שמגביה (משה) ידו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינין במי שפקד משה לעשות כן וכו' וכשהוא ממיך ידיו עתידין ישראל להמיך בדברי תורה שהן עתידין להנתן על ידיו (מכי' בשלח, עמלק א). כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך (ספרי במד' ל). דברי תורה אין מתקיימים אלא בבי שהוא ממיך את עצמו (שם דבר' מח).

*מוֹךְ[1], ש"ז, מ"ר מוֹכִים, — כל דבר רך כמו צמר ונע'רת או פקיעי בגדים וכיוצא בזה: יוצאה אשה בחוטי שער וכו' במוך שבאזנה ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה לנדתה (שבת ו ה). אין טומנין (את החמים) לא בגפת וכו' ולא במוכים ולא בעשבים בזמן שהן לחים (שם ד א). הסל והכלכלה שמילאן תבן או מוכין (כלים כב ט). קצצו (את הבגד) ועשאו מוכין (נגע' יא יב). תלמיד שכחו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו (ספרי דבר' מח). סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא יטול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתא תרומ' ט יג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה (שם שבת ה ג). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו (שם יב יד). ואין לוקחין מן הסורק מוכין מפני שאינן שלו (שם ב"ק יא יב). כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך איטני של עופרת (שם סוט' יה א). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה (שם נדה ב ו). כיצד בודקין אותה מביא שפופרת ונותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונותן בראש המכחול (שם ח ב). עשה לו רב חייה בר אשי בית יד למוך שבאזנו (ירוש' שבת ו ח ג). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו"ט (בבלי שם מח.). אמר רשב"ג בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר בנות עניים במוכין (שם קכט:). אשה מונה משמשת במוך כדי שלא תתעבר (יבמ' לה.). אתה ישן ע"ג מוכין והוא ישן ע"ג קרקע (ערכ' ל:). לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי אשישא שמא יבא לידי סחיטה (ערוך, ערך הדק).

מוכ"ז, — ר"ת: מוביל כתב זה (מכתב רשב"א, מנח' קנא' לאבא מארי יז), מוליך כתבי זה (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ לח), ובר"ת מוכ"ז (קרית ספר למא"ג ד).

*מוֹכֵס, ש"ז, מ"ר מוֹכְסִים, — מי שממונה על המכס, שגובה המכס, Zöllner; publicain: נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר (ב"ק י ב). אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכים של גבאין ואין נוטלין מהם צדקה (שם א). נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה (נדר' ג ד). תולין להרגין ולחרמים ולמוכסין (תוספתא שם ב ב). היה עומד בצד המוכס ואמר בני הוא (ירוש' ב"ב ח יו:). במוכס שאין לו קצבה (בבלי נדר' כח.). אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין (שבוע' לט.). הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין (דא"ר ב). אמר לה (אברהם לשרה) מצרים שטופים בזנות וכו' נותן אני אותך בתיבה ונועל בפניך וכו' בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התבה אמר להן שעורין (תנחומא לך לך ה).—קשר של מוכסים: נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין (שבת ח ב). המוציא קשר מוכסין עד שלא הראה למוכס (תוספתא שם ח-ט יא). מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קומעת לו תפילין על ידו נִישאת לעם הארץ והיתה קושרת לו קישרי מוכס על ידו (בכור' ל:).

מוֹכֵר, ש"ז, מ"ר מוֹכְרִים, — מי שמ'כר דבר, ההפך מן קונה, Verkäufer; vendeur; seller: והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כַּמּוֹכֵר כמלוה כלוה (ישע' כד ב). הקונה אל ישמח וְהַמּוֹכֵר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה כי הַמּוֹכֵר אל הממכר לא ישוב (יחזק' ז יב-יג). רעה את צאן ההרגה אשר

---

[1] רק בעבר' ולא נתברר מקורו, ואולי בערב' מח a), בגד בלה ונשחק.

a) مخّ

קניהן יהרגן ולא יאשמו ומֹכְרֵיהֶן יאמר ברוך יי׳ ואעשר (זכר׳ יא ה).—וכתו״מ: אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב״מ ד ד). ארבע מדות במוכרין מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו רעות ונמצאו יפות המוכר יכול לחזור בו (ב״ב ה ו). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאה המידה למוכר משנתמלאה המידה ללוקח (שם ח). היה לו חייב מעות וכתב לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר (תוספתא ב״מ ד ב). אם אמר מכור לי חלוק שוה שש בחמש יד המוכר על העליונה וכו׳ וכשם שהמוכר יכול לחזור בו כך הלוקח יכול לחזור בו (שם ג יו). בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (ירוש׳ שם ד ט ד). אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח (כבלי כרכ׳ ה.). מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני בו שאינו שוה אלא מנה וכו׳ וכן לוקח שאמר למוכר חפץ זה שאני לוקח ממך במנה יודע אני בו ששוה מאתים (ב״מ נא:). ר״ע סבר מוכר בעין יפה מוכר (וחכמים סוברים) מוכר בעין רעה מוכר (ב״ב סד:), ומצוי בסהס״א.—*מוֹכֵר ספרים: ובשובי מגוה גרותי, אל ארץ מולדתי, הייתי בנוה מוכרי הספרים, אשר שם יאספו חרשי השיר והמסגרים (ר״י חריזי, איתיאל ב). תואיל ושאלת מאת מוכרי הספרים אשר בריגא רשימה מכל כתבי העתים היוצאים עתה לאור הנוגעים ליהודים (אגר׳ יל״ג א ב).

מוֹל[1],—כמו א.מוּל: במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל (דבר׳ א א).

א.מוּל[2],—א) מלת המקום, מול הדבר, נגד הדבר, אל מול דבר, אל מול פני הדבר, מכֻוָּן לצד פני הדבר, gegen ; vers ; towards: הֱיֵה אתה לעם מול האלהים (שמות יח יט). וקרבת מול בני עמון (דבר׳ ב יט). ונשב בגיא מול בית פעור (שם ג כט). הלא המה בעבר הירדן וכו׳ בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה (שם יא ל). ועבר אל כתף מול הערבה צפונה (יהוש׳ יח יח). ומי הירקון והרקון עם הגבול מול יפו (שם יט מו). השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש״א יד ה). גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות לד ג). וכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה וכו׳ חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל (יהוש׳ ח לג). ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (שם ט א). הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען (שם כב יא). ויסב מאצלו אל מול אחר (ש״א יז ל). וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל (שמות כו ט). ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו (שם כח כה). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במד׳ ח ב). הבו את אוריה אל מול פני המלחמה (ש״ב יא יה). — מול דבר אל דבר: ומול מחזה אל מחזה שלש פעמים (מ״א ז ה).—ועם מ לפניו, מִמּוּל: ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה מִמּוּל פניו לעמת מחברתו (שמות כח כז). ומלק את ראשו מִמּוּל ערפו (ויקר׳ ה ח). הסב אל אחריהם ובאת להם מִמּוּל בכאים (ש״ב ה כג). ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה מִמּוּל נגב (מ״א ז לט).—ועם כנוי מִמֻּלִי: והוא ישב מִמֻּלִי (במד׳ כב ה).—מִמּוּל שלמה וכו׳ (מיכ׳ ב ח), עי׳ שַׂלְמָה.—ב) *אחורי הראש, Occiput: כה תברכו את בני ישראל פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או מול[1]) כנגד פנים ת״ל אמור להם פנים כנגד פנים (ספרי במד׳ לט). (כתוב) ממול ערפו מול[2]) הרואה את העורף (חול׳ יט:). — ובהשאלה, במנורה וכדומ׳: עשה לה (להמנורה) מול ופנים[3]) (ספרי במד׳ נט).

ב.מוּל[4]), פ״י, מָל, מַלְתָּה, מַלוּ, מַלְתֶּם, מוּל, מֹל, מָלִים, וַיָּמָל, — מָל את הילד, כמו מָהַל, כרת ערלתו, beschneiden ; circoncire; -cise: ויקח אברהם את

---

[1]) עי׳ הערה לא.מוּל.

[2]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו. וקצת רגלים לדבר, כי שמושו הקדום של מול היה בעקרו במשמ׳ שם להלק אחורי הראש, וזכר לשמוש זה נשמר עוד בספרי ובגמ׳ במקומות המובאים בפנים, ומזה נסתעף אח״כ השמוש במשמ׳ מה שכנגד דבר מהדברים, כמו שאחורי הראש הוא כנגד הפנים.—[1]) כך הגרסה בכל הספרים. ובגמ׳ בבלי (סוט׳ לח.) הגרסה: או אינו אלא פנים כנגד ערף. ובמד״ר כאן או עורף מול פנים. אך נראה כי גרסת הספרי היא היותר קדומה ולכן גם היותר עקרית, וסיוע למשמ׳ זו של מול בהמאמר השני של הספרי.—[2]) מהמו״מ בגמ׳ שם נראה כי הם קראו ערף החלק שכנגד הפנים ומול החלק שמתחת להערף, אך זה בודאי לא נכון, כי כל שמוש הלשון בערף, כמו קשי ערף וכו׳, מעיד כי העֹרף הוא אחורי הצואר, והכונה בלשון מול הרואה את הערף משפוי אחורי הראש ולמטה.—[3]) כך הגרסה בכ״י (מא״ל עין), וכך בילקוט, ושתי אלה העדיות מכריעות נגד גרסת ספרי הדפוס מול פנים. ורק לפי גרסה זו מתפרש המאמר היטב. וגם זה סיוע למשמ׳ אחורי הראש להשם מול.

[4]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו.

ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו וכו׳ כל זכר באנשי בית אברהם וימל את בשר ערלתם (בראש׳ יז כג). וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים (שם כא ד). וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (שמות יב מד). עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל וכו׳ כי מלים היו כל העם היצאים (ממצרים) וכל העם הילדים במדבר וכו׳ אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך (יהוש׳ ה ב-ז). — וכמו ת"ז, מול, אדם שמלו אותו, ההפך מן ערל: ופקדתי על כל מול בערלה ¹) על מצרים ועל יהודה ועל אדום וכו׳ (ירמ׳ ט כד-כה). — ובהשאלה, מל את ערלת לבבו, את לבבו, נתן לו דעת, רצון לשמע להמצוה: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר׳ י יו). ומל יי׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (שם ל ו). — ובתו"מ, במשמ׳ העקרית: מי שהיו לו שתי תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת (שבת יט ד). מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל (שם ו). אין קורין את המגילה ולא מלין ולא טובלין וכו׳ עד שתנץ החמה (מגי׳ ב ד). חייב אדם מן התורה למול את בנו ולפדותו וללמדו תורה (מכי׳ בא יח). שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו (שם). אמר ר׳ נתן כשהייתי במזיגת קפוטקיא היתה שם אשה אחת שהיתה יולדת זכרים וכו׳ מלה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפניי וכו׳ אמרו לי מה אנו למולו אמרתי להם המתינו לו עד שיכנס בו דם המתינו לו ומלוהו וחיה (תוספתא שבת טו-טז ח). מקום שהוולד ניכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו (שם ט). ישראל מל את הכותי והכותי אינו מל את ישראל (ירוש׳ יבמ׳ ח ט). שגזרה המלכות גזירה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות (בבלי ר"ה יט.). מעשה בארבע אחיות בצפורי שמלה ראשונה ומת שנייה ומת שלישית ומת רביעית באת לפני רשב"ג אמר לה אל תמולי (יבמ׳ סד:). אמר (אברהם) עד שלא מלתי היו באים ומזדווגים לי (מד"ר בראש׳ מו). אבויה אבי היה מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלם (שם רות, ליני הלילה). — וכמו גל"ה, מולים, במקום מלים, לזוג הפעלים: עושין כל צרכי מילה בשבת מולין ²) ופורעין ומוצצין ונותנין עליה איספלנית וכמון (שבת יט ב). אם היה (הגיד) מסורבל בבשר רואין אותו בשעה שמתקשה אם נראה ערל מולין ¹) אותו ואם לאו אין מולין ¹) אותו (תוספתא שם טו-טז ט). — ומול, מולים, כמו ת"ז: קונם שאיני נהנה למולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי אומות העולם (נדר׳ ג יא). — ובהשאלה, את הלב: הביננו ה׳ אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך (ברכ׳ כט.).

— נפע׳, המול, ימול, ימלו, המלו, בהמלו, נמלתם, — נמול הילד, מלו אותו: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם ²) את בשר ערלתכם וכו׳ ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר וכו׳ המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך (בראש׳ יז י-יג). ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו (שם כד). אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (שם לד יט). וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו (שם כד). ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם (יהוש׳ ה ח). — ובהשאלה: המלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמ׳ ד ד). — ובתו"מ: קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו׳ נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו׳ שני ימים טובים של ר"ה נימול לשנים עשר (שבת יט ה). אמר ר׳ נתן כשהייתי במזיגת קפוטקיא היתה שם אשה אחת שהיתה יולדת זכרים והן נימולין ומתים (תוספתא שם טו ח). המשוך ומי שנולד כשהוא מהול וכו׳ אין נימולין אלא ביום (שם יט). מאימתי קטני ישראל היין וכו׳ משימולו (ירוש׳ שבי׳ ד לה ג). יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לח׳ (שבת קלה:). קטן מאימתי בא לעה"ב וכו׳ משעה שנימול (סנה׳ קי:). אמר לו הקב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין את מקבל עליך לימול דיו לעולמי עד כאן (מד"ר בראש׳ מו). הלכו שניהם (שני בני תלמי) ונימולו וכו׳ כיון שהרגישה בהן אמן הלכה ואמרה לאביהן בניך עלתה נומי בבשרן וגזר הרופא שימולו אמר לה ימולו (שם).

— הפע׳, הומל, יומל: לא יקבר (מי שעובר על מצות הנשיא) בקברי ישראל ויצאו בניו מבית הספר ולא יומל לו בן (ספ׳ השטר׳ לר"י ברצלוני ג).

מו"ל, — ר"ת: מוציא לאור.

—¹) יותר נכון בערלה, בכף. —²) כך בכ"י ברלין הוצא׳ דר׳ שטראק, ובנוסח׳ מוהלין. — ¹) כך בכ"י ארפ׳ הוצ׳ צוק"מ, ובנוסח׳ מלין. —²) פע׳ פ"ג נסתעף מן נִמּוֹל.

***מוֹלָד**, ש״ז, מ״ר מוֹלָדִים [1], מוֹלָדוֹת,—א) עצם שה״פ מן יָלַד: וכיון שמתעברות באות לבתיהן וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח (מד״ר שמות א). והשתמשו בו בסהס״א במשמ׳ זו: ויאמר בן המלך איך יתכן להיות שתהיה בן שתים עשרה ואני רואה בך אותות השיבה והזקנה אמר הנזיר אולם מן המולד דע כי עברו כמה שנים אך אתה שאלתני על החיים וכו׳ (בן המלך והנזיר כ). אמרו חכמים הראשונים שלא נוצר האדם בעת הולדו בטבעו בעל מעשים טובים וישרים או בעל מעשים רעים ועקשים וכו׳ אבל אפשר שיהיה טבע מולדו מוכן לעשות מעשה יושר יותר ממעשה הרע או ההפך (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ טו). הזמן השמיני מולד אותו האיש ויוחנן המטבל שנת ה׳ אלף וקצ״ט (ספ׳ יוחסין, מאמ׳ ו).—ב) *בפרט בחכמת התכונה, רגע התחדשות הירח בכל ראשית החדש, Neu-Mond; nouvelle-lune new-moon: שנה שיצאו ישראל ממצרים היתה התקופה בליל ה׳ בתחלת הלילה ומולד הלבנה היה ביום ד׳ בחצות היום (פסיק׳ רבתי יה). רבן יוחנן בן זכאי ור׳ גמליאל וכו׳ ור״ע היו יושבים ודורשים על מולד הלבנה ואמרו דבר אחד וכו׳ כל הימים משרתים לראש מולד הלבנה (פדר״א ז). מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאת בין שניהם וכשהוא מולד לבנה אלו שני ענגים הופכין את פניהם ברוח מערבית והוא יוצא מבין שניהם כמין שופר (שם). וראוי הוא להקרא חדוש הלבנה מולד מפני שבו הלבנה מתחלת להתילד ולקנות אור וכו׳ וגדר המולד לדברי רבותינו ז״ל הוא הרגע אשר הלבנה והחמה נדבקין בו יחד בחלק אחד מחלקי הרקיע על מהלכן השוה (ר״א בר״ח הנשיא, העבור ב א). מדת חדשי הלבנה אשר אנו מונין לה הוא כ״ט יום י״ב שעות תשצ״ג חלקים ואם אתה משליך הימים האלה שבעה שבעה כמספר ימי השבוע ישאר בידך המדה אשר בין מולד חדש זה ומולד חדש הבא אחריו (שם ו); כי לא ישלם בירור הליכת הירח והתחלפות הליכתו לברר עת התחברו עם השמש והוא המולד ועת הסתרו קודם המולד ואחריו אלא ברוב חכמת התכונה (כוזרי ד כט). ותחלת אותו החשבון (של זמן קבוץ הירח עם החמה) הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב ויודעין שעת קיבוצן בלא דקדוק אלא במהלכם האמצעי הוא הנק׳א מולד (רמב״ם, קדוה״ח ו א). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שנייה במהלכם האמצעי תשעה ועשרים יום ושתים עשרה שעות וכו׳ וזה הוא הזמן שבין כל מולד ומולד וזה הוא חדשה של לבנה (שם ג). וזה הסדר לפי מולד לבנה הוא שבין מולד למולד עשרים ותשעה יום ומחצה לשני מולדות חמשים ותשעה (רש״י סוכ׳ נד:). והנה אמרו כל חכמי המזלות שתחלת החדש מרגע התחברות הלבנה עם החמה בחלק אחד ווהו שקראוהו קדמונינו המולד (ראב״ע, אגר׳ השבת ב). רגע מולד החדש האמצעי שבעלי מלאכת העיבור יקראו אותו רגע מולד הלבנה (יסו״ע לר״י ישראלי ב יא). ואין נקרא מולד אלא רגע שנולד האור בלבנה החדשה (תשב״ץ קג).—ואמר המשורר: תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר מעולפה, כסהר במולדו כתרה עלי ראשה שהיא משוהמת כלה מיושפה (רשב״ג, מי זאת).—*מוֹלָד זָקֵן: השער השביעי בתקון ראש החדש והמולד הזקן איזה הוא וכו׳ ואם יהיה המולד משש שעות ולמטה היו מונים ראש החדש ואם אינו ראוי דוחים השני וקובעים ביום השלישי וקראו המדברים בעבור את המולד אשר הוא מי״ח שעות ולהלן מולד זקן מפני שאין כח באור הלבנה להראות בו ביום במקום בעולם והוא כזקן אשר כהו עיניו מראות ועוד מפני שהיום נוטה לערוב הוא חשוב כאדם זקן אשר הוא נוטה לצאת מן העולם הזה (ר״א בר״ח, העבור ב ז). אבל אין המנהג כן (שאין אנו פוסלים) מולד זקן אלא כשנולד אחר שמונה עשר (תוספ׳ ר״ה כ:).—וזקנת המולָד, והמולד יזקן: כל מולד תשרי שהוא נופל מי״ח שעות ולמעלה וכו׳ יהיה ראש השנה ביום ה׳ מפני שאין אתה יכול לקבעו בתחלת השער ביום ג׳ מפני זקנת המולד וכו׳ ובסוף השער יבוא המולד לידי זקנותו ולא תוכל לקבעו ביום זה וכו׳ מפני שהשנה הבאה אחריה יזקן מולדה וידחה אל יום ז׳ (ר״א בר״ח הנשיא, העבור ב ט).—*מולד החמה: היום הזה וכו׳ היה יום קלון לאומות הקדמונים עובדי האלילים והיו קדמוני כשדים קוראין לו מולד השנה ואחרים היו קוראין להם מולד החמה מפני שהחמה באה בימים האלה אל ראש מזל גדי ביום הזה (שם ג י).—ג) *בחכמת הכוכבים, שעת הולדו של אדם ביחס למעמד הכוכבים ופעולתם על גורל הנולד: ואמרו (הפלסופים) שזה שיארע לכל בני אדם מן המאורעות הוא קרי ואין לו לא עילה מלמעלה ולא יועיל בו מולד

[1]) רד״ק, מכלול שדה״ש: ובקבוץ מוֹלָדִים.

ולא טבע (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסליא). וימהר המלך לקרוא לחוזים ויודעי עתים ורמזים ויאמר מהרו לידע צורת המולד ויורינו מה נעשה לנער היולד (משל הקדמוני ס). ואשר יחייב עליו מולדו הכל יגיע אל המועד אשר יעידו (שם).— *חכמי המולדות, הבקיאים בפעולת הכוכבים על הנולד: והנה המעמד הקצוב הם רנ״ט ימים ושליש יום והאמצעי רע״ג והגדול שהוא הארוך רפ״ז וחכמי המולדות יודו כן (ראב״ע שמות כ ב).

מוֹלֶדֶת, ש״נ, ככנ׳ מוֹלַדְתִּי, מוֹלַדְתְּךָ, מוֹלַדְתֵּךְ, מוֹלַדְתּוֹ, מוֹלַדְתָּהּ, מוֹלַדְתֵּנוּ, מוֹלַדְתָּם, מ״ר מוֹלְדוֹת, מוֹלְדוֹתַיִךְ, — א) מי שנולד: אחותך בת אביך או בת אמך מֹלֶדֶת בית או מוֹלֶדֶת חוץ (ויקר׳ יח ט). בת אשת אביך מוֹלֶדֶת אביך (שם יא). — ומ״ר מוֹלְדוֹת, במשמ׳ עניני הלֵדָה: וּמוֹלְדוֹתַיִךְ ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי (יחזק׳ יו ד).—ובספה״א במשמ׳ זו: כי הוא הילד אשר בלע הכוכב הגדול ארבעה כוכבים במולדתו (ספ׳ היש׳, נח).— ב) קבוץ כל הילדים יחד: וּמוֹלַדְתְּךָ אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש׳ מח ו).— ג) כלל כל אנשי המשפחה: שאול שאל האיש לנו וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (בראש׳ מג ז). לך לך מארצך וּמִמּוֹלַדְתְּךָ ומבית אביך (שם יב א). כי אל ארצי ואל מוֹלַדְתִּי תלך ולקחת אשה לבני (שם כד ד). שוב אל ארץ אבותיך וּלְמוֹלַדְתֶּךָ (שם לא ג). שוב לארצך וּלְמוֹלַדְתְּךָ ואיטיבה עמך (שם לב י). אל ארצי ואל מוֹלַדְתִּי אלך (במד׳ י ל). לא הגידה אסתר את עמה ואת מוֹלַדְתָּהּ (אסת׳ ב י). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מוֹלַדְתִּי (שם ח ו). מכרתיך וּמֹלְדֹתַיִךְ מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית (יחזק׳ יו ג).— ארץ מוֹלַדְתּוֹ של אדם, ששם בני משפחתו: יי׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מוֹלַדְתִּי (בראש׳ כד ז). קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מוֹלַדְתֶּךָ (שם לא יג). וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מוֹלַדְתּוֹ באור כשדים (שם יא כח). ותעזבי אביך ואמך וארץ מוֹלַדְתֵּךְ ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (רות ב יא). בכו בכו להלך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מוֹלַדְתּוֹ (ירמ׳ כב י). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מוֹלַדְתֵּנוּ (שם מו יו). דמות בני בבל כשדים ארץ מוֹלַדְתָּם (יחזק׳ כג יט).—ובספה״א השתמשו בהדבור ארץ מוֹלֶדֶת במשמ׳ הארץ שנולד בה האדם, Vaterland; patrie: ולמקצת ימים שבו ואמרו לכו ונשובה לארצות מולדתנו כי היא אמנו והמלך מלך טוב וישר ומה שיצא מפיו יקיים (שבט יהודה כד). לכך אין מנהג בארץ מולדתי בפרובנצ׳ במקומות שאין מקדשין אלא ביום החופה וכו׳ (המנהיג אבן ירחי, הלכ׳ אירוס׳ קו). — וגם בהשם מוֹלֶדֶת לבד במשמ׳ זו: והיו להם חוקים ודתות בימי שלום ומלחמה שכל אדם נולד לתועלת עמו ומולדתו ולא לתועלת עצמו (יוסף הכהן, מליב גבולות ג ג, כ״י בריט״מ).—ומצוי במשמ׳ זו בספרות זמן החדש.

מוּלָה, ש״נ, מ״ר מוּלֹת,—שה״פ מן ב.מול: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה וכו׳ אז אמרה חתן דמים לַמּוּלֹת (שמות ד כה-כו).

*מוּלְיָאָה, *מוליה,—עי׳ מְלִיאָה.

א. **מוּם**, ש״ז, ככנ׳ מוּמוֹ, מוּמָם, מ״ר מוּמִים, — קלקול בגוף בע״ח, באחד מאבריו, שנולד בו או שנעשה אח״כ במקרה, körperl. Fehler, Gebrechen; défaut corporel; defect: כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד או גבן או דק וכו׳ כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי יי׳ (ויקר׳ כא יח-כא). ואיש כי יקריב זבח שלמים ליי׳ לפלא נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו עורת או שבור או חרוץ וכו׳ כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (שם כב כא-כה). ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (שם כד יט-כ). ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום (במד׳ יט ב). וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליי׳ אלהיך (דבר׳ יט כא). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שה״ש ד ז).—ובהשאלה במליצה, מום מוסרי, טבע ומדה רעה באדם: יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו (משלי ט ז). שחת לו לא בניו מוּמָם[1]) דור עקש ופתלתל (דבר׳ לב ה). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך מִמּוּם[2]) והיית מצק ולא תירא (איוב יא יד-יה).—ובתו״מ: כהן שיש בידיו מומין לא ישא

[1]) המליצה קשה ולכן סוברים קצת החדשים כי נשתבש הכתוב.—[2]) יש מגיהים מְרוּם.

את כפיו (מגי' ד ז). היה בכור רודפו ובעטו ועשה בו מום (בכור' ה ד). כל המומין הראויין לבא בידי אדם (שם). התולש את השער לראות מקום המום (שם ג ג). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר חדש (שם ד ב). השוחט את הבכור ומראה את מומו (שם ג). כל המומין פוסלין במוקדשין (תוספתא שם ד א). קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר' ישמעאל וכו' אמר להן יפה קורין אותה לבלוכית שהיא מלובלבת במומין (נדר' סו:). נשמטה וישבה ע"ג קרקע אמרה לו גפה של פרם שאיני מניחתך עד שתאמר לי מה מום ראית בי (מנח' מד.). —מום קבוע, מום עובר: כל הקדשים שקדם מומן קבוע להקדשן ונפדו וכו' או מום עובר להקדשן ולאחר מכן נולד בהן מום קבוע (תוספתא חול' י ג). אמר רב י"ח חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר (סנה' ה:). חלזון זה מום קבוע לשחוט עליו (בכור' לח:). —מום מבהק: התרת בכור בחו"ל ע"פ ג' בני הכנסת אמר רבא ובמומין מובהקין וכו' אפי' מומין שאין מובהקין (בכור' לו:). —בעל מום, מי שיש בו מום: בעלי מומין בין בעלי מומין קבועין בין בעלי מומין עוברין (זבח' יב א). השוחט את הבכור בחזקת בעל מום ונמצא תמים (תוספתא בכור' ג ה). אין שמין בכורות תמימין לישראל אבל שמין להן בכורות בעלי מומין (שם ב). בשר בעלת מום כעצים דמי (זבח' עז:). — ובצמחים וכדומ': התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד העבר אותו ובטל המום (מד"ר ברא' מו). —ובדברים דוממים: ראובן החליף עם שמעון בתים בשדה ואחר זמן טען שמעון ואמר שיש בבתים מומים שלא היה יודע בהם (שו"ת ר"י אבן מיגש נא). אפילו מכר לו כלי שוה עשרה דינרים ונמצא בו מום המפחיתו מדמיו איסר מחזיר את הכלי ואינו יכול לומר לו הילך איסר פחת המום (שו"ע חו"מ רלב ד). —ובהשאלה במוסריות: רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחבירך (מכי' משפט' יח). שלשה דברים צוה רבי ישמעאל בר"י את רבי אל תעש מום בעצמך וכו' ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים (פסח' קיב:). כשם שבית דין מנוקים בצדק כך בית דין מנוקים מכל מום (יבמ' קא.). —ואמר המליץ: מעולם לא הוכחתי אדם שלא מצאתיו מתפש על מומי ואמר (החכם) חבר שיגיד לך מומך בינו לבינך בכל עת שיפגעך טוב לך מחבר שיתן לך בכל עת שיפגעך דינר זהב (מבח' הפנינ', שער תוכח' האהבה). אמר (החכם) שאדם דבר מום בחברו אצל אחד מהגדולים אמר לו הורתני על רוב מומיך במה שאתה מרבה לספר במומי בני אדם כי המחפש מומי בני אדם אינו מחפש אלא כפי מומיו וכדמותם (שם, שער לשון הרע). מי הוא המשכיל בין עמו אמרתי המכיר מומו (ר"י חריזי, תחכמ' לו). —ועי' מְדִין.

אִמֵּר.– אִלֵּם.– *אֶצְבָּעִי.– *בֹּהֲקָן.– *בָּלוּם.– גִּבֵּחַ.– גִּבֵּן.– *גֶּבֶר, בעל גבר.– *גִּדֵּם.– *גִּחוֹר.– *גָּמָּד.– *גִּמֵּם[1], שאין לו קרנים.– *גַּרְבְּתָן.– דַּק, תבלול, וכו', עי' עין.– *זוּר.– חִגֵּר.– *חֲטוֹטֶרֶת, בעל חטטרת.– חָרוּם.– חֵרֵשׁ.– *טַמְפִּיחַ.– *כָּסוּל.– *לפתן.– *מאֻשכן.– מְדִין.– *מקבן.– *מְשֻׁעבז.– *סומא.– *סרוח.– עִוֵּר.– *עֲקֵל.– פִּסֵּחַ.– *פתוי הראש.– *צירן.– *צִמֵּחַ.– *צִמֵּעַ.– *קִמֵּעַ.– *קיק, בעל קיק.– *קִין.– *קִלְבֵּן.– קלוט.– *קִפֵּחַ.– קֵרֵחַ.– *קִשֵּׁן.– שַׁגִּץ.– *שחול.– *שקוט.– שְׂרוּעַ.– *תותרן.– *תותרנות.– *תורן.

*מוּם[2], פ"ע,—קל לא נהוג.

הִפְע', *הוּמַם, יוּמַם, — הוּמַם פלוני, נעשה בו מום: תמימין והוממו (ירוש' שקל' ד מח:). כגון שעברו עליו שני רגלים והומם וחיללו על אחר (ר"ה ה:). הפריש אשם להתכפר בו והמיר בו והומם וחיללו על אחר (תמור' ע:). אמר רבא (פסח שנתערב בבכורות) ממתין לו עד שיוממו ויביא בהמה שמינה (פסח' לח:). עד עכשיו הן העגלות והפרות (שנשאו את הארון) קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו (מד"ר במד' יב).

מומה,—עי' מאומה.

*מומחה,—עי' *מֻמְחֶה.

*מוּמָר, — א) הִפְע' מן מור, עי"ש. — ב) ש"ז, מ"ר מוּמָרִים, מי שהמיר דתו בדת אחרת, בפרט ישראל שיצא מדת יהודית ונכנס לדת אחרת, Apostat: מומר אוכל נבילות לתיאבון (סנה' כז.). ישראל מומר לעכו"ם מותר לאכול משחיטתו (חול' ד:). מומר לדבר אחד לא הוי מומר לכל התורה כולה (שם). מומר לדבר אחד היינו מומר לערלות (שם). הכל שוחטין ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל מומר (שם ה.). התרו בו (שלא ישחט לע"ז) וקבל עליו התראה (ושחט) וכו' אין לך מומר גדול מזה (שם מא.). ישראל שהוא מומר לע"ז או מחלל שבת בפרהסיא

---

[1]) נשמט במקומו, ועי' מלואים.

[2]) פעל נגזר מהשם מוּם, עי"ש.

אין מקבלין ממנו קרבן כלל וכו׳ אבל אם היה מומר לשאר עבירות מקבלין ממנו כל הקרבנות כדי שיחזור בתשובה (רמב״ם, מעשה הקרבנ׳ ג ד). מומר שבעיר אחת מאמין באלילים מפני העכו״ם ובעיר אחרת נכנס בבית ישראל ואומר שהוא יהודי (שו״ע יו״ד קיט יא). מומר אין לו לגרש בשם גיות אלא בשם ישראל (שם אה״ע קכט ה). מומר השולח גט לאשתו וכו׳ יאמר החכם למומר כבר אשתך מותרת לכל אדם (שם קמ יא). —ומ״ר: המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות (רמב״ם, עדות יא י). שנים הם המומרים מישראל המומר לעבירה אחת והמומר לכל התורה כולה (הוא, תשובה ג ט). ויש לו אחים מאותם המומרים שלא שבו בתשובה וכו׳ ואם אלה המומרים יחשבו רשעים או גוים גמורים (רמ״ע אבן דנאן, שאלה ע״ד האנוסים). — ומצוי מאד בספה״א.

מוּמָרוּת, ש״נ, — מעמד המומר: ואם היה הבעל מומר וישבה תחתיו באונס ומת במומרותו בלא בנים אינה זקוקה ליבם (מרדכי, יבמ׳ כט).

מוּמָרִית, ש״נ, — אשה שהמירה דתה באחרת, בפרט יהודיה שיצאה מדת ישראל: ומקרוב נשא ישמעאל מומרית וילדה לו בנים (שו״ת תות יאיר קפה). נהגו היתר במכירת בגד שעטנז למומרית וכן טריפות (שם).

מוּמֶרֶת, ש״נ, מ״ר מוּמָרוֹת, —כמו מומרית: אעפ״י שהישמעאל הקונה מאכיל המומרת ממנו וכו׳ ועל חשבון כמה שנים לפני שנשא המומרת וכו׳ אם ישתתף עמו אחר שנשא המומרת (שו״ת תות יאיר קפה). שיש למנוע מליקת מומרת להחם לו בית החורף ולהיטיב לו הנרות בשבת (שם).

מון[1], ממנו תְּמוּנָה.

מוֹן, מוֹנִים, —עי׳ מִין.

מוּנָח, — עי׳ מנח.

מוּסָב[2], ש״ז, סמי׳ מוּסַב, —מדרגה הלכת וסבבת בבנין כעין לול: ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוּסַב[3] הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה (יחזק׳ מא ז).

מוּסָד, ש״ז, מ״ר (מוּסָדִים), סמי׳ מוּסְדֵי, מֹסְדֵי, — א) כמו יְסוֹד. ובמליצה, מוסדי הארץ: כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע׳ כד יח). שמעו הרים את ריב יי׳ והאתנים מֹסְדֵי ארץ (מיכ׳ ו ב). אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה (ירמ׳ לא לו). ימוטו כל מוסדי ארץ (תהל׳ פב ה). בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ (משלי ח כט). —ומוסדי הרים: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דברי׳ לב כב). ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל׳ יח ח). —ויסודות בנין נחרב: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם (ישע׳ נח יב). —ב) כמו יְסוֹד, החלקים העקריים שהגוף מרכב מהם: לחקור תקופות החלאים לעתי המכאובים ומסיבות ארבעה מוסדי הגוף למחלקותם (אסף 122, כ״י מינכן). בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח וכו׳ והמים והארץ (ראב״ע קהל׳ א). — ואמר המשורר: וחוזי כוכבים, להודות סרבים, ואינם קשבים, וממוסר סרים, וכחדו אל שדי, באמרם כי יש די, בארבע מוסדי, אשר הם עקרים (רשב״ג, תחלת החכמה). — ג) השתמשו בו בזמן האחרון במשמ׳ מקום של צדקה או של מדע וכדומ׳, Gründung; fondation, établissement.

מוּסָּד, ש״ז, — א) כמו מוּסָד: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוּסָּד מוסד (ישע׳ כח יו). — והשתמשו בו במשמ׳ זו בספה״א: לכל חכמה קטנה או גדולה, בדקדוק תעשה מוסד תחלה, לבל תהיה בשם פעל ומלה, כמו עור ממשש באפלה (רד״ק, סוף מכלול). —ב) שה״פ: ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוּסַד בית יי׳ ועד כלתו (דהי״ב ח יו).

מוּסָדָה[1], ש״נ, מ״ר מוּסָדוֹת, סמי׳ מוּסְדוֹת, מֹסְדוֹת, — א) כמו מוּסָד משמ׳ א: ולא יקחו ממך אבן

---

[1]) שרש זה להשם תמונה הניח ריב״ג וכך גם רד״ק, ולא נמצא לו חבר בשאר הלשונות האחיות וי״א כי השרש הוא מין, עי״ש.

[2]) מן סבב, ועי׳ הערה לקמן. —[3]) כך מבארים הקדמונים מלה זו שהיא כמו לול. וקצת החדשים מפקפקים באמתת הנוסחה וקצתם מוחקים חלק זה מהכתוב.

[1]) רוב המדקדקים לא הניחו ש״נ מיוחד למ״ר מוסדות ואמרו כי גם הוא מ״ר למוסד, אך כבר השתמש אלחריזי בהיחיד מוסדה: מוסדה הוא דבר או ענין הסכימו עליו להיות יסוד לענינים אחרים מורכבים עליו (כ״י תכיוי, פרוש מלים הזרות שבמורה נבוכים).

לפנה ואבן למוסדות (ירמ׳ נא כו).—ובהשאלה במליצה, מוסדות השמים: ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש״ב כב ח). — מוסדות תבל: ויראו אפקי ים יגלו מוסדות תבל בגערת יי׳ (שם יו).—מוסדות הארץ: הלוא הבינותם מוסדות הארץ (ישע׳ מ כא). — ב) מוסדות הגוף, כמו מוסד משמ׳ ב: ארבעת המוסדות ממוסדי הגוף (אסף 122, כ״י מינכן). הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים (רא״ע איוב כח כב).

מוּסָדָה, ש״נ,—א) כמו מוסד, ובמליצה: כי מקול יי׳ יחת אשור בשבט יכה והיה כל מעבר מטה מוסדה[1] אשר יניח יי׳ עליו בתפים ובכנרות (ישע׳ ל לא-לב).—ב) כמו יסוד: וראיתי לבית גבה סביב סביב מוסדות[2] הצלעות מלו הקנה שש אמות (יחזק׳ מא ח).

מוּסָךְ,—עי׳ מֵיסַךְ.

***מוּסָף,** ש״ז, מ״ר מוספים,— א) דבר נוסף על דבר, חלק נוסף בכלי וכדומה, מוסף היורה: מוסף היורה של שולקי זיתים (עדי׳ ז ח). מזין על האדם וכו׳ ועל הכלים בין מתוכן בין מאחריהן חוץ ממוסף יורה של שולקי זיתים (תוספתא פרה יב י).— מוסף התנור: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא מפני שהוא סומך עליו את השפוד ר׳ יוחנן הסנדלר אומר מפני שהוא אופה בו כשהוא נדחק (כלים ה ה). תנור של אבן ושל מתכת וכו׳ עשה לו טפלה או מוסף של טיט (שם יא). תנור של מתכות שעשה לו טפלה ועשה לו מוסף וחלקו לשנים (תוספתא כלים ב״ק ד יח). מסתפקין מן הנר הכבה ומנר המוסף (שם שבת ג יד).—ב) קרבן נוסף בימי שבת ומועדים על קרבנות התמידים של חול: זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו יו״ט קורין ארבעה (מגי׳ ד ג). כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים (תוספתא ברכ׳ ג יד). ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ראש חדש ותש״מ וכו׳ ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון שני וחמישי ותעניות (שבת כד.).—ותפלה נוספת בשבתות ויו״ט על תפלות החול: תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום (ברכ׳ ד א). המתפלל תפלת המוספין בין משקרב תמיד של שחר בין עד שלא קרב תמיד של שחר יצא (תוספתא שם ג ג). היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל של מנחה ואח״כ

[1]) המליצה קשה ולא הסכימו הקדמונים בפרושה, וכבר אמרו רוב החדשים כי נשתבש הכתוב. — [2]) כך הקרי. הכתיב מיסדות.

מתפלל של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה ר״י אומר מתפלל של מוסף ואח״כ של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת (גמ׳ שם כח.). המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות (שם).—ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ומוסף מוציאין שתי תורות אחת ענינו של יום ואחת של ר״ח וכו׳ וזו היא תפלת מוסף ר״ח שחל להיות בשבת (סדר רע״ג, תפל׳ ר״ח מז). כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושה כתר יתנו לך ה׳ אלהינו וכו׳ ובמוסף של שבת ושל יו״ט ושל יוהכ״פ ובנעילה אומרים פעמים (שם, תפלת הלכות נז).—ואמר הפיטן: עיתר מוסף הפקתי בשיחה, עוני למענך סלחה, ענני כי עמך הסליחה (ר״א קליר, אדפק בלהרים, קטע כ״י גני׳, Elbogen 120). גרון שרי מכתם לדוד לא יסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף, תמידי הנחתם נעדר עם מוסף, והוד תפארתי תם ומכלולי נאסף (מחז׳ יוה״כ לתימני׳, אפסו אמונים).—ג) בדקדוק, אות נוספת על השרש, Prefixe, Sufixe: משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג׳ אותיות היוד לסמיכה והכף לנוכח והמם לרבים וכיוצא בזה תשפוט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם (פי׳ יציר׳ לסהל בן תמים סג.).

א. **מוּסָר,** ש״ז, סמי׳ מוסר; בכנ׳ מוסרי, מוסרך, מ״ר מוסרים, — א) פעולת מי שמיסר את זולתו במעשה, Züchtigung; châtiment; chastisement: בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יי׳ אלהיכם וכו׳ ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים וכו׳ אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם (דבר׳ יא ב-ד). כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך (ירמ׳ ל יד). הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה ומוסר שדי אל תמאס כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תרפינה (איוב ה יז-יח). חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר (משלי יג כד). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (שם כג יג-יד).—ב) הוכחה בדברים בשביל מעשה לא טוב, Zurechtweisung; reprimande; reproof: מוסר בלמתי אשמע (איוב כ ג). יי׳ בצר פקדוך צקון לחש מוסרך[1] למו (ישע׳ כו טז). מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (שם נג ה). ובאחת יבערו ויכסלו

[1]) המליצה קשה, ולכן מגיהים החדשים הגהות

מוסר[1]) הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח).—ואזהרה לא לעשות מה שלא צריך, ועצה ותורה מה לעשות, Warnung, Belehrung; admonition,instruction: שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (משלי א ח). ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך (תהל׳ נ יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). ארח לחיים שומר מוסר ועזב תוכחת מתעה (שם י יז). — ג) נרדף עם חכמה, עצה, מזמה: לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים (משלי א א-ג). יראת יי׳ ראשית דעת חכמה ומוסר אוילים בזו (שם ז). שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (שם ד א). החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא חייך (שם יג). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר (שם ח י). שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (שם לג). אהב מוסר אהב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם (שם יה ה). פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב (שם לב). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (שם יט כ). הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת (שם כג יב). ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו י). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר (משלי ח י). אז יגלה אזן אנשים ובמסרם[1]) יחתם (איוב לג טז). — לקח מוסר, שמע לעצה, למד ממה שראה או שמע: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר ביי׳ לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפני׳ ג ב). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה (שם ז). לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמ׳ ב ל). הכית אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (שם ה ג). זה הגוי אשר לא שמעו בקול יי׳ אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (שם ז כח). ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר (שם יז כג). ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר (שם לב לג). הלך ואמרת לאיש יהודה ולישבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי׳ (שם לה יג). על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (משלי כד ל-לב).— הוא מוסר לפלוני: ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר[1]) לכלם (הוש׳ ה ב). — ד) *הדרך הראוי והנאה במדות ומנהגי בני אדם עפ״י הדעת הנכונה ורגש הפנימי של הנפש, Sittenlehre; morale: מוסר בשת שמעו בנים וכו׳ לא כל בשת נאה (כ״ס נגי׳ מא יז). על מוסר בנים רב ועל הכות צלע לעבד רע וכו׳ על מוסר פותה וכסיל (שם מב ה-ח). — ומצוי מאד בסהמ״א: שהיה (בר קפרא) ממשל משלים ללמד מוסר ודרך ארץ ודרכי ניהוג העולם (רס״ג, תגו׳ הגא׳, הרכבי סלו). ודעו כי משלים אלה יש בהן מוסרין ולימודין שאמורין כאילו הן מפי חיות השדה כגון כלילה ודימנה שיש בו מוסרין ודברי חכמה ומליצה וכו׳ וכמה מיני מוסר יש במשל הזה (הוא, שם שסב). ויאמר (ניקולאוס) לבן שלומית משפחה הומיה הזאת מאולת דברת ולא ממוסר כל הדברים האלה אשר תעורר קנאה על ארקוליאס (יוסיפון, דף סנה). אנכי ידעתי את גבורתכם כי גדלתם מכל הגוים לא בגבורה לבדה כי אם במוסר ובעצה ובחכמה משלתם בעמים (שם תמה). דעה לבי חכמה, ובינה ומזמה, נצור דרכי ערמה, שמע המוסרים (דונש, דעה לבי). ומי זה לא יחמוד, לפניהו לעמוד, נתיבותיו ללמוד, ולקנות מוסרים (תגו׳ תלמידי דונש). אחי מוסר ובר תורה, לך שמחה וגם אורה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). ואסוב עיר בקינותי ובבכי רב ותאניה, הידעו כל בני מוסר ודת ודין אשר נהיה, ובי לא נשמעה כזאת בראשונה ובשניה (הוא, הכמות פליליה). שפטני לבבי מנעורי ועל כן היתה נפשי כפופה, ושם הבין והמוסר מנתו ונפשי התרוצה שם קצופה (רשב״ג, מלילתי). השכל מתנה והמוסר קנין וההרגל על כל דבר שלטון (תקון מדה״נ כ). וכן אחי נפשך וגופך צריכות הנהגה ומחשבה וחזוק הנפש ותקונה יהיה בהרגילה במוסרים ובחכמות (חו״ה, חשב׳ הנפ׳ ב). וחשוב באחריתך ושמור מוסרך וצניעותך בהתנשאך מעשות הרע בהם (שם, הפרים׳ ה). כי אנחנו יודעים שהענוה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה (כוזרי ג ז). ואז ישוב האדם עובד חושק בנעבדו ומוסר נפשו להריגה על אהבתו וכו׳ בהפך הפלוסופים שאינם רואים בעבודתו כי אם מוסר טוב ודבר האמת בגדלו על שאר הנמצאות (שם ד יס). בערכו שלתנות בין וחן מוסר ויקדיש קרואיו (רמב״ע, ושמש כא, כ״י כודלי). אבי ישר ושרעפיו אמונים אחי מוסר ורעיוניו מזמה, נגידים יענה יום כל מדבר לעמתו ברחל נאלמה (הוא, תרדס לבבה). המוסר טוב לך מן היחס כי היחס צריך למוסר ואין המוסר צריך ליחס (ר״י חריזי, תחכמ,

---

מתחלפות.—[1]) המליצה קשה, והחדשים מגיהים הגהות מתחלפות.

מד). וְהַמּוּסָר הוא כולל כל למוד טוב בשלמות הגוף שהוא השלמות הראשון שאי אפשר בלעדיו להשיג שלמות הנפש (מלמד התלמי׳, במיני). שנבחרה למלוכה מכל בנות המלכים ובנות השרים ליופיה ולנעימותה ולטוב מוּסָרָהּ (שם, חיי שרה). לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם וּמוּסָרָם ולא עשיתם כן (שבט יהודה יט). חכמה מבלי מוּסָר כתפל בלי מלח (מנח׳ המאירי, משיב נפש). אמרו חכמי המוסר חכמה בלי מוסר באהל בלי מיתרים ואמר אחר החכמה בלי מוּסָר כטבעת בלי אבן (הוא, משלי א ו). שיש בזאת המסכת׳ (מסכת אבות) מן הַמּוּסָרִים המביאין לפרישות והכנעת הנפש (אבודרהם, סדר ימי העמר). ונהיה שנינו ערומים, ונראה מי הם הפקחים והערומים, ונסגור הספרים ונראה בלב מי החכמות וְהַמּוּסָרִים (עמנו׳, מחבר׳ א). נאוו בנות עירי בהוד תפארת מתעטרות מוּסָר ולא תפרענה, אכן שער ראשן תגלינה כי צהוב אדמדם הוא וראש תפרענה (רמב״ח, דרכי נעם).—ה) *דרך ארץ, המדות הנאות המקובלות בין בני אדם להתנהג בהן בין איש לחברו, Höflichkeit; politesse; -teness: מוּסָר לחם ויין יחדו בני אם על שלחן איש גדול ישבתה וכו׳ ולא תהיה גרגרן פן תמאס חדל ראשון בעבור מוּסָר (כ״ס גני׳ לד יב-יז).—ובסהמ״א: אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוּסָרֵי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר (ראב״ע שמות יט כג). ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוּסָר דרך לשון הקדש (שם כ א). אדני ולא אדנינו ואין מדרך מוּסָר לשום אחרים שותפים עמו (הוא, ברא׳ כג ו). כה תאמרון לאדוני אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד (שם לב ה). הזכיר הכתוב דרך מוּסָר בבאו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה ואחריהם האשה כמשפט (הוא, שמות יח ה). הלא אתם שנאתם אותי, ובעבור אכילתי בזיתם גדלתי, וכמעט ברוע מוּסַרְכֶם יד בי שלחתם, וחרב הרשע עלי פתחתם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). כי אין מדה טובה לכל בשר, כמו הַמּוּסָר, כי בְמוּסָר יכבדו לאדם יודעיו, ויאהבוהו שומעיו, ויכסו על כל פשעיו (שם יט). אין לאנוש מדה כמו מוּסָר, כי היא פאר והוד לכל בשר, אם כל יקר יהיה לאיש מאין מוּסָר, דעה כי כל יקר יחסר (שם). מי שיפסוק עליך דבריך אל תְסַפֵּר עמו כי אין לו מוּסָר (מבח׳ הפנינ׳, שער המוסר).

מי שרוצה להיות אהוב לבני אדם יתנהג עמם בְמוּסָר הטוב (תקון מדות הנפש לג). וזה הענין הוא פשוט בין בני מוּסָר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין (מלמד התלמי׳, ברא׳). כי (מה שאמרה בת שבע והייתי אני ובני שלמה חטאים) הוא כנוי לדוד דרך מוּסָר ר״ל כי החטא יהיה על דוד (שרשי רד״ק, חטא). ולא פרש הכתוב חלי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוּסָר וכבוד לשרה (רמב״ן ברא׳ כא יח). והוא (עפרון) אמר לו (לאברהם) דרך מוּסָר או מרמה שיתן לו השדה והמערה (שם כג ט). שעשה עם ארחיו דרך מוּסָר ופתח את גמליהם ויתן להם תבן ומספא (שם כד לב). ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוּסָר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם וכו׳ (שם לא מו). שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף וכו׳ ויוסף בְּמוּסָרוֹ הטוב לא רצה להגיד לו (שם מה כו). שאין מדרך מוּסָר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך (שם מז ז). לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוּסָר הוא שיתאונן אל המלך (שם). ויאמר בלבו אולי מצוקתו וקוצר נפשו שנו את טעמו לעבור על הַמּוּסָר לשבח עצמו (בן המלך והנזיר). ולא רצה שמואל לאמר אל הנער בעצמו ללמדנו שאינו מן הַמּוּסָר שאדם יצוה לנער איש אחד דבר בפני אדונו (ר״י אברבנאל, ש״א י). הכין (יעקב) נשיו וילדיו ללכת להשתחוות לפניו בְמוּסָר וסדר נאות והגון וכו׳ וכאשר ראה עשו רוב הכנעתו וטוב מוּסָרוֹ רץ לקראתו ונכמרו רחמיו עליו (הוא, וישלח). ושינהגו עם יהושע הלורקי וכן עם ההגמונים בישוב וּמוּסָר ולא יתקצף שום אחד מהם אף אם יחרפוהו (שבט יהודה מ). מטכסיסי הַמּוּסָר להזהר בכך (שלא לאכול דברים המביאים לידי קרי) כל אדם שהוא חוץ מביתו (מנח׳ המאירי, יומא א ד). וכשמענו דבריהם צמחה בלבנו גאוה, כי נתנם הזמן לפנינו לראוה, והשתחוינו אליהם בְמוּסָר ובענוה (עמנ׳, מחב׳ ב).

ב·**מוּסָר**, ש״ז,—כמו א.מוֹסֵר: מוּסַר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח).

א·**מוֹסֵר**[1], ש״ז, מ״ר (מוֹסְרִים), בכנ׳ מוֹסֵרַי, מוֹסְרֵיכֶם, סמי׳ מוֹסְרֵי,—חבל וכדומ׳ יאסרו בו עבד או שבוי או בע״ח בצוארו להחזיקו שלא יברח וכדומ׳, Band

---

[1]) לפי דעת רד״ק הנפרד מוּסָר ולא מוֹסֵר, מפני הכנ׳ מוֹסְרַי וממוֹסֵר צ״ל מוֹסְרִי. אבל גם למוּסָר אין הכנ׳ מוֹסֵרַי בסמך צרויה נכון והיה צ״ל מוּסָרַי בסמך קמוצה, ומה שאמר רד״ק: ובא קמץ קטן תחת קמץ גדול, הוא דחוק.

Iicon; bond: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוֹסְרֵיכֶם (ישע׳ כח כב). התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסְרֵי צוארך שביה בת ציון (שם נב ב). אנה ה׳ כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת לְמוֹסֵרָי (תהל׳ קיו יו).

ב. *מוֹסֵר[1], ש״ז, מ״ר מוסרות, -רים, — מלשין, מי שמוסר דברים על זולתו בפרט למלכות, Denunziant, dénonciateur: מוסר[2]) ומפגל (ב״ק ה.). (אמר לו אליהו לר׳ יהושע בן לוי שמסר איש יהודי למלכות ובשביל זה לא רצה אליהו יותר לבוא אליו) וכי חבר אני למוסרות (מד״ר ברא׳ לד). — ומצוי בספה״א: הרי שגזר המלך להביא לו יין או תבן וכיוצא בדברים אלו ועמד מוסר ואמר הרי יש לפלוני אוצר יין או תבן במקום פלוני (רמב״ם, חובל ומזיק ח ג). מותר להרוג המוסר בכל מקום ואפילו בזמן הזה שאין דנין דיני נפשות ומותר להרגו קודם שימסור אלא כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו (שם י). עשה המוסר אשר זמם ומסר יראה לי שאסור להרגו אלא א״כ הוחזק למסור הרי זה יענש שמא ימסור אחרים ומעשים בכל זמן בערי המערב לענוש המוסרים שהוחזקו למסור ממון בני אדם ולמסור המוסרים ביד עובדי כוכבים לענשם ולהכותם ולאסרם כפי רשעם (שם יא). המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות שלא מנו אלא רשעי ישראל (הוא, עדות יא י). ואתה הזקן רבי מכלוף הראש והאלוף וכו׳ התעסק עם הצבור לשם שמים וכו׳ והכריח למוסר לשלם לנמסרים מה שהפסידם (שו״ת ריב״ש עט). שאין לך אונאה גדולה מהקורא לחברו מוסר שהרי בכל התלמוד משוה אותם לגוים וכו׳ לכן אומר אני כי הרבה עונש הקורא לחבירו ת״ח מלשין ומוסר (תשו׳ הרב״ד״ס קפח). המוסר ממון בידי אנס וכו׳ אעפ״י שלא נשא המוסר ולא נתן בידו אלא הרגיל בלבד וכו׳ בד״א כשהראה המוסר מעצמו אבל אם אנסוהו וכו׳ ה״ז פטור מתשלומין (שו״ע חו״מ שפח ד). מי שיש עליו עדים שמסר ממון חבירו וכו׳ ולא ידעו העדים כמה הפסידו במסירתו והנמסר אומר כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו וכו׳ אין מוציאין מן המוסר אלא בראיה ברורה (שם ז). גם ארעו צרות רבות גלויות בארץ מצרים מחליים והפסד ממון ועמידת מוסרים עלי להרגני (אגר׳ רמב״ם לר׳ אליהו הדיין). וקורין למי שמלשין את חבירו מוסר סתם (ר״ד מהתפוזים, למת דוד).

[1]) מן פעל מסר, עי״ש. — [2]) כך בנוסח׳, ובכ״י מסור.

מוֹסֵרָה[1]), ש״נ, מ״ר מוֹסֵרוֹת, מֹסֵרוֹת, מוֹסְרוֹתֶיךָ, מוֹסְרוֹתַיִךְ, מוֹסְרוֹתֵיהֶם, -תֵימוֹ, — חבל לקשר בו הע׳ל להבהמה: עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך (ירמ׳ כז ב). — ובמליצה, פלוני נתק מוסרות עלו, השתחרר, יצא לחפשי, לא שמע בקול המצוה שנצטוה, וכדומ׳: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ׳ ב כ). המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (שם ה ה). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אשבר עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק (שם ל ח). ועתה אשבר מטהו מעליך ומוסרתיך אנתק (נחום א יג). ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו (תהל׳ ב ג). יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק (שם קז יד). מי שלח פרא חפשי ומֹסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה (של החכמה) מכון עז וחבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרתיה פתיל תכלת (כ״ס גני׳ ו כט-ל). — ובתו״מ מוֹסֵרָה, מוסירה, החבל שבצואר החמור וכדומ׳, שהרכוב עליו מחזיק בידו: מסרו (את השור) לשומר חנם וכו׳ קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק (ב״ק ד ט). קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה אבל קשרה במוסרה וכו׳ פרס טליתו עליה מפני הזבובים כשרה (פרה ב ג). מסר לו פרומביא ומוסירה הרי זו חזקה (תוספתא קדוש׳ א ח). שור שפסק את המוסירה ויצא והזיק (שם ב״ק ה ז). היו לו עשרה גמלים קשורים זה בזה מסר לו מוסירה של אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א ס.). אחד רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב״מ ט.). — ובספה״א: רצועות של מוסרה הנתונות על לחיה ועל פדחתה (ערוך, ערך פג). ודומה (הנבר) לארג וקרוב לשתי וערב ועושין מהן מוסרות לשוורים (שם, ערך נבר). בהמת מציאה שקדם אחד ואחז במוסרה לא קנה עד שימשוך או ינהיג (רמב״ם, הגדה יז ו). — *ובהשאלה: אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע שני מוסרות שהיו עלי פתחתם (יבמ׳ עז.).

*מוּסָרִי, ת״ז, לנק׳ מוּסָרִית, מ״ר מוּסָרִיִּים, מוּסָרִיּוֹת, — א) בעל חכמת המוסר: וילמד חכמת המוסר מקלסתאקס המוסרי (יוסיפון, דף עט). — ב) של מוסר: והצטיירות הדברים המוסריים מהמנינים (כוזרי ה יב). וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות

[1]) יחיד זה קבע רד״ק למ״ר מוֹסֵרוֹת (מכלול, בדה״ב): מועלה בצירה מועצה, מוסרה. וכן הקבוץ בצירי במועצות.

והטבעיות מן הדבריות (שם). והם מעט מהרבה מהחכמות הטבעיות והאלהיות ו ה מ ו ס ר י ו ת (שם ג לט).

מוֹעֵד[1], מ"עד, ש"ז, ככנ' מועדו, מועדה, מועדנו, מועדם, מ"ר מועדים, מועדות, מועדי, מועדי, מועדיך, מועדיה, מועדיכם, — א) זמן קבוע שנועד לדבר מן הדברים, bestimmte Zeit; temps fixé; set times: וישם יי' מועד לאמר מחר יעשה יי' הדבר הזה בארץ (שמות ט ה). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת (בראש' יז כא). היפלא מיי' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (שם יח יד). ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים (שם כא ב). ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן (מ"ב ד יו). ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות יג י). ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בארבעה עשר יום בחדש הזה (במד' ט ב-ג). לבלתי הקריב את קרבן יי' במ"עדו בתוך בני ישראל (שם ז). שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (דבר' יו ו). וייחל שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל וכו' ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים (ש"א יג ח-יא). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו (הוש' ב יא). אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד (תהל' קב יד). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ (חבק' ב ג). הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ (דני' ח יט). כי עוד קץ למועד (שם יא כז). למועד ישוב ובא בנגב (שם כט).—ובמשמ' מדת זמן קבוע: וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (שם יב ז).— ובתלמ': עשה מועדים לתורה (ערוב' נד:).— אחר מן המועד, בא אחרי הזמן הקבוע: ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וכו' וילך עמשא להזעיק את יהודה וייחר מן המועד אשר יעדו (ש"ב כ ד-ה). — העביר המועד: פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד (ירמ' מו יז). — לקח מועד, קבע לו מועד: כי אקח מועד[2] אני מישרים אשפט (תהל' עה ג).— ב) זמן חוזר חלילה בתקופות קבועות: והיו (המאורות ברקיע) לאתת ולמועדים ולימים ושנים (בראש' א יד). שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב (שמות כג טו). מקץ שבע שנים במ"עד שנת השמטה בחג הסכות (דבר' לא י). עשה ירח למועדים (תהל' קד יט). — ג) חג יוחג בזמן קבוע בכל שנה, Fest; fête; festival: מועדי יי' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון וכו' אלה מועדי יי' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי' וכו' (ויקר' כג ב-ה). וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת (במד' י י). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח (ישע' א יד). והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הוש' ב יג). מה תעשו ליום מועד וליום חג יי' (שם ט ה). עד אושיבך באהלים כימי מועד[1]) (שם יב י). שכח יי' בציון מועד ושבת (איכ' ב ו). קול נתנו בבית יי' כיום מועד (שם ז). ובבוא עם הארץ לפני יי' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב (יחזק' מו ט). כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה (שם לו לח). כה אמר יי' צבאות צום הרביעי וכו' וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמ"עדים טובים (זכר' ח יט). ולחדשים ולכל מועדי יי' המקדשים (עזר' ג ה). לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה (דהי"ב ח יג). —באי מועד, העם הבאים במועדים להמקדש: דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד (איכ' א ד). נוגי ממועד[1]) אספתי ממך (צפנ' ג יח).—ובתו"מ מצוי מאד במשמ' זו: לא בדק (את החמץ) בארבעה עשר יבדוק בתוך ה מ ו ע ד (אם) לא בדק בתוך ה מ ו ע ד יבדוק לאחרי ה מ ו ע ד (פסח' א ג). אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים וכו' יגיענו למ ו ע ד י ם ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום (שם י ו). אין חופרין כוכין וקברות ב מ ו ע ד אבל מחנכים את הכוכין ב מ ו ע ד ועושין נברכת ב מ ו ע ד (מו"ק א ו). אין נושאין נשים ב מ ו ע ד לא בתולות ולא אלמנות וכו' ועושה אשה תכשיטיה ב מ ו ע ד (שם ז). בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מ ו ע ד ו ת אלא אלו (ר"ה ב ט). המחלל את הקדשים והמבזה את ה מ ו ע ד ו ת והמלבין פני חבירו ברבים וכו' אין לו חלק לעוה"ב (אבות ג יא). זה הלך ליבנה שלשה מ ו ע ד ו ת ו ב מ ו ע ד שלישי הכשירו לו הוראת שעה (פרה ז ו). אע"פ שכתבו לכם סדרי מ ו ע ד ו ת אל תשנו מנהג אבותיכם (ירוש' ערוב' ג כא ג). מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה (שבת קמה:). כל המבזה את ה מ ו ע ד ו ת כאילו עובד

[1]) מן יעד, בערב' מועד[a]). — [2]) המליצה קשה ויש לפקפק באמתת הנוסחה.— [1]) יש מפקפקים בנוסח

[a]) موعد

כו"ם (פסח׳ קיח.). אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים (מו"ק כז:). הוקשו כל המועדים כולן זה לזה (שבוע׳ י.). גוי אחד שאל לר׳ יהושע בן קרחה אמר לו אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים (מד"ר בראש׳ יג). לכך ברא הלבנה בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה ואינו רע לה בעבור תקנת המועדות (שם שמות יה). אמר להם המועדים נאים לכם (שם במד׳ כא). שאל גוי אחד את ר׳ עקיבא א"ל למה אתם עושים מועדות לא כך אמר לכם הקב"ה חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (שם).— *מוֹעֲדִים לשמחה, מטבע של ברכה שמברך אדם את חברו ביום חג: וכשיבא לביתו יהא זריז ונזכר לומר בתוך ביתו קול ברמ"ה מועדים לשמחה כמו ביו"ט (תמה"י ב, חול המועד ה).—*ח׳ל הַמּוֹעֵד, חֻלּוֹ של מוֹעֵד, עי׳ ערך ח׳ל. — ד) מקום ששם נועדים בני אדם יחד לדבר מן הדברים, ובפרט א׳הֶל מוֹעֵד, ששם נועד אלהים למשה במדבר ושם היו נועדים בני ישראל יחד: באהל מוֹעֵד אשר אועד לך שמה (שמות ל לו). ובבא משה אל אהל מוֹעֵד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת (במד׳ ז פט). הנשים הצבאות פתח אהל מוֹעֵד (ש"א ב כב).—והשם מוֹעֵד בלבדו במשמ׳ מקום מערכת מלחמה: ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו לַמּוֹעֵד[1]) לפני הערבה (יהוש׳ ח יד).— והשם מוֹעֵד במשמ׳ בית מוֹעֵד, בית כנסת וכדומ׳: שרפו כל מוֹעֲדֵי אל בארץ (תהל׳ עד ח). שאגו צורריך בקרב מוֹעֲדֶךָ (שם ד).—הַר מוֹעֵד: ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מוֹעֵד בירכתי צפון (ישע׳ יד יג). — קִרְיַת מוֹעֵד, העיר ששם יועד כל העם בימי חגים וכדומ׳: חזה ציון קרית מוֹעֲדֵנוּ עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (ישע׳ לג כ).—בֵּית מוֹעֵד[2]) לכל חי, כנוי להקבר: כי ידעתי מות תשיבני ובית מוֹעֵד לכל חי (איוב ל כג).—ה) דבר נועד לעשות לסימן וכדומ׳: וְהַמּוֹעֵד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר (שפט׳ כ לח). — ופגישה קבועה בין אדם לחברו, Rendez-vous: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה לְמוֹעֵד דוד ונער קטן עמו (ש"א כ לה). וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר שים לפניך אכל כי לַמּוֹעֵד שמור לך (שם ט כד). — ובמשמ׳ אספה, וּקְרִיאֵי מוֹעֵד, הקרואים להועד יחד: נשיאי עדה קראי מוֹעֵד אנשי שם (במד׳ יו ב).—ו) זמן אחר הצהרים: ויתן יי׳ דבר בישראל מהבקר ועד עת מוֹעֵד[1]) (ש"ב כד יה). —ז) קרבן של מועד וחג: וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליי׳ ויאכלו את הַמּוֹעֵד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים (דהי"ב ל כב).

מוֹעָד[2]), ש"ז, מ"ר בכנ׳ מוֹעָדָיו, (כנפרד מוֹעָדִים),—מוֹעֲדֵי הֶעָשָׁן, כמו עמוד עשן, ובמליצה בהשאלה לחלקי חיל גדול: הלילי שער זעקי עיר נמוג פלשת כלך כי מצפון עשן בא ואין בודד בְּמוֹעָדָיו[3]) (ישע׳ יד לא).

***מוּעָד**, ש"ז, מ"ר מוּעָדִים,—שור הַמּוּעָד, שהועד בעליו כי הוא רגיל לנגח, ואם לא שמרו בעליו והזיק משלם בדין ישראל נזק שלם, כנגוד לשור תם שמשלם חצי נזק: שור שהוא מועד למינו ואינו מועד לשאינו מינו מועד לאדם ואינו מועד לבהמה מועד לקטנים ואינו מועד לגדולים את שהוא מועד לו משלם נזק שלם ואת שאינו מועד לו משלם חצי נזק אמרו לפני ר׳ יהודה הרי שהוא מועד לשבתות ואינו מועד לחול אמר להם לשבתות משלם נזק שלם לימות החול משלם חצי נזק (ב"ק ד ב). מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מִן העליה (שם א ד). איזה הוא תם ואיזהו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים ותם משיחזור בו שלשה ימים דברי ר"י ר"מ אומר מועד שהעידו בו ג׳ פעמים ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח (שם ב ד). שני שוורים תמים שחבלו זה את זה משלמים במותר חצי נזק שניהם

ז. —[1]) קצת החדשים מגיהים למורד. — [2]) בערב׳

מועד a) קבר.— [1]) כך פרשו הקדמונים. וקצת החדשים מפקפקים בנוסחה זו.

[2]) צורה מיוחדה זו קבעו כבר קצת הקדמונים, וכן רד"ק, וכך גם החדשים. ועי׳ הערה לקמן.— [3]) ת"י וקצת שאר הקדמונים פרשו גם מלה זו במשמ׳ זמן. וקצתם וקצת החדשים פרשוה במשמ׳ גדודי החיל. ונראה כי הכנוי של מועדיו מוסב להעשן והכונה הטבעית למליצה זו היא לצבורי העשן, והפעל בדד משמש כאן במשמ׳ התפזר, כמו בערב׳ בדד b), וכבר הגיהו קצת החדשים בעֹמדיו במקום במועדיו, אך לפי הנוסחה המסורה, שלשוננו מיוסדה עליה, עלינו לקבל המלה מועד העשן במשמ׳ עמוד העשן, ואולי כך אמרו באמת בהלשון החיה בזמן ההוא, וזו מלה הפוכה, או שזו מלה אחרת במשמ׳ זו, ונעלם ממנו מקורה.

a) موعد b) بدد

מועדים משלמים במותר נזק שלם (שם ג ח). אין השור נעשה מועד עד שיעידו בו ג׳ פעמים (יבמ׳ סה.). חמשה תמים הן ואם הועדו חמשתן מועדין (ב״ק טו.).

מועדה, ש״נ, — עיר מועדה, ששם נועד העם לעצה וכדומ׳, בפרט ערי מקלט: אלה (הערים בצר וראמות וגולן) היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה (יהוש׳ כ ט).

*__מועדת__, ש״נ, —בהמה מועדת, שם נקבה מן מועד, שור המועד: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לשוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב״ק א ד). הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור (שם ב א).

*__מועז__, ש״ז, — כמו עזות: תחלת גאון אדם מועז ומעשהו יסור לבו (כ״ס גני׳ י יב).

*__מועט__, ת״ז, לנק׳ מועטת, מ״ר מועטים, מועטות, — שאינו הרבה, wenig; peu; small: נאמנין על הירק החי ואין נאמנין על המבושל אלא א״כ היה לו דבר מועט (פאה ח ד). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות נכסים מרובים ואוכלים מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין זה וזה מועט על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף (חגי׳ א ה). סד אדם כל ביתו בסייד ומשייר בה דבר מועט זכר לירושלם עושה אשה כל תכשיטה ומשיירת דבר מועט זכר לירושלם (תוספתא ב״ב ב יז). בשהיה לו דבר מועט בתוך שדהו בשביעית (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב״ה (ברכ׳ סא.). יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך שוהא אכילתו במעיו ג׳ ימים (שבת קנה:). ראה הקב״ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור (יומ׳ לח:). מתנה מרובה, מתנה מועטת (גיט׳ יד.). וכי יש שנים מרובות ויש שנים מועטות (ערכ׳ ל:).

*__מועל__, ש״ז, —במו מעלה: דרך שוה לצלעות צדדיה שאצלה בלי מועל ומורד (ר״א מבלגנלי, פי׳ יחזק׳ מא ז).

מועף[1], ש״ז, — עכוב, עצירה, Aufholten; arrêt; restrain: ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואפלה מנדח כי לא מועף[2] לאשר מוצק לה (ישע׳ ח כב-כג).

[1]) פקפקו החכמים במקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) ת״י במשמ׳ עיפות ולאות, וכך רש״י. ורד״ק במשמ׳ חשך, כמו ארץ עפתה, וכך רוב החדשים,

מועצה, ש״נ, מ״ר מועצות, בכנ׳ מועצותם, מועצותיהם, —א) כמו עצה, בפרט מזמות רעות בדבר מן הדברים: וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה (מיכ׳ ו יו). וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממעצותיהם (הוש׳ יא ו). ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע (ירמ׳ ז כד). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו (תהל׳ ה יא). ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם (שם פא יג). ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו (משלי א לא). — ולטובה: הלא כתבתי לך שלשום במעצות ודעת (משלי כב יט). — ב) השתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ׳ חבר אנשים ישבים יחד לעין ולהתיעץ בדבר מהדברים, Rat; conseil; council.

*__מועצה__, ש״נ, — כמו מועצה משמ׳ ב, נהוגה צורה זו בדבור העברי בא״י.

מועקה[1], ש״נ, —כלי מענים ישימו על מתני המענה יעיקוהו בו: הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים (תהל׳ סו יא-יב). —ובהשאלה, בכלל צרה: ויהי כאשר מעלנו באלהינו הביאנו במשפט וישת מועקה במתנינו ויער את רוח הפקידים אשר היו על ישראל וישימו עלינו שרי מסים (מכתב חסדאי למלך הכוזרים).

מופז, —עי׳ פזז.

*מופלא, —עי׳ *מפלא.

*מופלג, —עי׳ *מפלג.

מופת[2], ש״ז, בכנ׳ מופתכם, מ״ר מופתים, מפתים, בכנ׳ מופתי, מופתיו, — א) מעשה פלא, חוץ מהרגיל,

והמלה מוצק פרשו הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ מצוקה, ולא מצאו באור מספיק שיתן להמליצה בונה טבעית לפי הענין. וכבר גזר אחד החדשים כי אין למצוא באור לחלק זה של הכתוב. ונראה כי המלה מועף נגזרה מן שרש ועף שהיה בלשון שהוא השרש וקף a) בערב׳, ושמש כמו בערב׳ במשמ׳ עכב בעבר׳ המאוחרה, שגם הוא אינו אלא חלוף שתי אותיות וסרוס מהשרש ועף, וקפ, ומשמ׳ האמתית של המלה מועף היא עכוב ועצירה בדבר. והמלה מוצק שלאחריה היא בינו׳ מן שרש וצק, יצק, המקביל לשרש קצ׳י b) בערב׳, דומה לשרש קצה בעבר׳, במשמ׳ קצב, גזר גזרה, והכונה במליצת הכתוב: כי אין יותר עכוב למה שנקצב לה, שנגזר עליה, הפעם.

[1]) אולי משרש עוק, עיק.

[2]) לא נתברר שרשו, ואין לו חבר בשאר לשונות

a) وقف b) قضى

שנדמה למעלה מהטבע והשבים שהוא סימן נראה לדבר מהדברים, Wunder; prodige, miracle: ויאמר יי' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת (כי שלחכם אלהים) ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (שמות ז ח-ט). ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שם ד כא). והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שם ז ג). ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה (שם יא י). או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה (דבר' ד לד). ויתן יי' אותת ומופתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו (שם ו כב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר אליך (שם יג ב-ג). ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יי' הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו (מ"א יג ג). והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים (שם ה). אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים וכו' ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה (ירמ' לב כ-כא). ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן השמש יהפך לחשך והירח לדם (יואל' ג ג-ד). ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו (נחמ' ט י). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהל' עח מב-מה). זכרו נפלאתיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו (שם קה ה). — מעשה זה הוא מופת על פלוני, שלפלוני יקרה כמעשה הזה: והיו בך (המעשים) לאות ולמופת ובזרעך עד עולם (דבר' כח מו). ויאמר יי' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע' כ ג-ד). — פלוני הוא למופת לדבר, שיבוא הדבר: הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאתות ולמופתים בישראל (ישע' ח יח). פניך תכסה ולא תראה את הארץ כי מופת נתתיך לבית ישראל (יחזק' יב ו). אמור אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם (שם יא). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת (שם כד כז). — ופלוני למופת, לעשות כמו שהוא עושה: והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו (שם כד כד). כמופת הייתי לרבים (תהל' עא ז). — אנשי מופת, שהם למופת להעם: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה (זכר' ג ח). — ב) במחקר, במשמ' ראיה ברורה להנחה מחקרית וכדומה[1], Beweis; preuve; proof: ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (תו"ה, הכתיגה ה). למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע (כוזרי ה יד). וכל מה שיש במופתי התכונה ממה שתרחיקהו המחשבה (שם ג מט). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (שם א סה). שבעה הדברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות וכו' והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, שער כח). וכבר התנינו לייחס כל טבע אל יסודו וכל מדה אל טבעה כפי אשר יורה עליו המופת וכמו שאבאר אותם בזולת המקום הזה (תקון מדה"נ יח). ועשיית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא אשר נקראה מלאכת המופת (מלות הגיון ח). וזו החכמה מתחלקת לחמשה חלקים החלק הראשון המופת והאות שדרכן להודיענו האמת בדברים שאנו מחפשין עליהם לדעת אותן (ספ' מוסר לר"י בן עקנין כ יו). שיסוד האויר הוא גובר עליהם (על הצמחים) יותר מיסוד העפר וזה בסיבת התגדלות באויר והתפרנסו משם והמופת על זה האפר הנשאר מן העצים אחר שריפתם שהוא יסוד העפר שהיה בהם שאינו חלק אחד מעשרים משעורם הראשון (רוח חן א). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבע מינים המורגשות והמפורסמות והמקובלות והמושכלות ראשונות וכו' בעבור שהמופת על הדברים הנבבדים האלה הוא דבר קשה מאד (שם ו). שהתאמת אצלם מציאות הבורא יתברך במופתים נאמנים (שם). ואמנם ידענו אם על צד הקבלה ואם על צד המופת מפי החכמים (העקרים א י). אין ספק כי לכל

השמיות.—[1]) אמר ר"י אבן תבון (כפי' מלים זרות במו"נ), וז"ל: מופת ענינו בלשוננו ידוע בענין אות או ראיה וכו' ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה הימנה באמתות יחדתי הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת והאחרת סוגה ראיה. ע"כ. ור"י אברבנאל (כפי' עה"ת, ואר"א), אמר: ואמנם המופת מבואר ג"כ שענינו הראיה החזקה שיבא אדם בדבר ומזה הצד נקראו בחכמות הראיות העיוניות החזקות מופתים לפי שיש בהם מיופי האמת וחזקו.

חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי (שם יז). ונאמר שהמופת על הכלל הוא הקש מחובר משתי הקדמות אמתיות כלליות הכרחיות עצמיות (כל מלאכ׳ ההגיון, מופת). באיכות עשיית המופתים והגדרים במלאכות העיוניות (שם). ומופת אלה ההקדמות אם שכל גשם מתחלק הנה כבר בארנוהו במופת במה שעבר אמנם שהכח הגשמי מתחלק הנה זה מופתו הכח הגשמי אם שיהיה בגשם וכו׳ הנה הוא מתחלק בהתחלק משכנו (אמונה רמה א ז). שהמופת על מציאות עצמים בלתי מוחשים קשה עלינו (שם ד ג). ואולם מבין הענינים ומבקש יציאתם ואיכות סדרם על הדרך המגיע להשגת חכמה האמתית זה יקרא מופת (מאזני לדק, אלגזלי 170). כי לסבת העמק שבלם במופתים יהיה מופת סבה או מופת ראיה יבטלו כל דבר הבא מפי השמועה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 9). ולאלו הדברים העליונים לא הגיעו הפלוסופים עם כל חקירתם וחכמתם כי מה שלא יעיד עליו החוש לא יבא מופת עליו (שם 82). כשם שלא יאמינו לדברי התורה המחכימת פתי ובאו דבריה בביאור רחב כן לא יעמדו על דברי ההקש והמופתים אלא אחרי הרגל זמן רב (שם 107). אבל אראך במופת שמעולם לא הבנת מכל מה שקרית ושמעת (רמח״ל, תוקף ומקוכל 7).—ובחכמת התשברת: וכדי לבאר את זה ע״ד המופת נמשיך אלכסון אה״ד ויהיה צלע א״ה ממשולש אה״ב שוה לצלע ה״ב ממנו (יסו״ע לר״י ישראלי א 7). — °מופת פוסק, ראיה חזקה, שאין ספק בה: והראיה על זה העטף אשר אמרנו בעל (בפסוק ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב) וזה מופת פוסק על שחסרון הבית איננו נכון (הרקמה, שער טו). בעבור שלא היתה לי ראיה ברורה עליהם ומופת פוסק מן הגזרה (ספר׳ הצרפ׳ לריב״ג).—°ומופת חותך במשמ׳ זו: ויש להם (להפלסופים) ראיות רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסיליה).

°**מוֹפְתִי**, ת״ז, לנק׳ מופתית, מ״ר מופתיים, מופתיות, —של מופת, מטבע המופת: וקודם שאחל לפרש ענייניהם אבאר אותם בדרך הצורה השעורית המופתית הנראית לעין (תקון מדה״נ יח). שהקשים המופתיים לא יעשו ההמשל בשום פנים (מלות הגיון ח). ויש להם (להפלסופים) התנצלות למה שנצטרכו אל הקשיהם להעדר הנבואה והאור האלהי אצלם תקנו החכמות המופתיות תקון אין תכלית אחריו (כוזרי ה יד). והוא שפתח דרך ראיית היקש מופתי (הקד׳ מלמד התלמיד׳). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה (שם). וזאת הראיה שהיא מופתית גדולה אצל החכמים (שם). ותחת המין הזה הם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות או יותר מהם והם החכמות המופתיות הנודעות בהקדמות צודקות (רוח חן ו). וכשלא תרגיל הנפש להשתדל בחכמות האמתיות המופתיות שתביט במחשבה דמיונים יחשבם אמתיים וידבק בם (מאזני לדק, אלגזלי 51). ואלו הגדרים יקראו תולדות מופתיות (כל מלאכ׳ ההגיון, מופת). הנשואים החמשה אשר יתחברו מהם ההקשים המופתיים לפי מה שיתבאר בספר המופת (שם, הקש). אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 64). והנה חכמתם הגדולה הזאת בעניני מציאות העולם התחתון והעליון אינה תלויה בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (שם 104). כי זאת הסברה עם היותה בלתי מופתית אלא שהיא דעת אבן צינא וזולתו מן האחרונים (ספורנו, אור עמים לא:). למה שהיה בלתי אפשר הלמוד המופתי אצל כלל ההמון (הקד׳ כתיג׳ הדת לתלמיד ר״א דלמידיגו). —ובחכמת הדקדוק: אך הדבר המופתי על שהוא מבעלי האלף הוא קבוצו (בפסוק) אשר בעורבים משאות (השרשים לרד״ק, נשא). ושמנו המלה הזאת חמשית לארבע המלות אשר הביאם ר׳ יהודה וכו׳ והוספנו בדבר ביאור הדברים בדברים מופתיים כללו ענינים מחכמת הדקדוק במאמר השני בספר ההכלמה (שם, שרש ילד).

מוּץ,—עי׳ מיץ.

***מוֹץ**, פ״י,—כמו מִיץ: אמרה לו אין לך טבעת מוץ אותה ומות וכו׳ שמע לה ומץ את טבעתו ומת (מד״ר דבר׳ ב).—ואמר המשורר: אם יאמר לך עתק חיל משוד עשרי החישה מוץ, לא תאבה לו כי חיש ילך כאשר לפני הרוח מוץ (רמב״ע, תרשיש ט).

מוֹץ, — עי׳ מ״ץ.

מוֹצָא, ש״ז, ככנ׳ מוֹצָאֲךָ, מוֹצָאוֹ, מ׳צאו, מ״ר כסמי׳ מוֹצָאֵי, מ׳צָאֵי, ככנ׳ מוֹצָאָיו, מוֹצָאֵיהֶם,—א) בה״פ מן יצא, מה שיצא, מוֹצָא האדם ממקום, צאתו: ויכתב משה את מוֹצָאֵיהֶם למסעיהם על פי יי׳ (במד׳ לג ב). —מוֹצָא שפתים, מה שיצא מן השפתים, הדברים אשר דבר: כל מוֹצָא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום

(במד׳ ל יג). כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (דבר׳ ח ג). מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת (שם כג כד). מוצא שפתי נכח פניך היה (ירמ׳ יז יז). לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל׳ פט לה).—מוצא השחר, הבקעו: כשחר נכון מצאו (הוש׳ ו ג).—ושל השמש: מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו (תהל׳ יט ז). — מוצא דשא: ולהצמיח מצא דשא (איוב לח כז).—מוצא דבר, מה שיוצא מהדבר: ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה (דני׳ ט כה).—ומי שיוצא: ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה (יחזק׳ יב ד). וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (תהל׳ סה ט).— ובתו״מ, מוצאי שבת, מוצאי יום טוב, מוצאי שביעית וכו׳, זמן יציאת השבת, סופו: מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד א). השוחט בשבת בשוגג יאכל למוצאי שבת (תוספתא שבת ג ז). מרחץ שסתמו נקבים שלו מערב שבת למוצאי שבת רוחץ בה מיד (שם ג-ד ג). ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת (ירוש׳ ברכ׳ ה ט:). וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינו אותו למוצאי שבת (שם מגי׳ א ע ג). חמורו של ר״ג היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת למוצאי שבת מתה (שבת קנד:). אמר ר׳ יוחנן שלשה מנוחלי העה״ב אלו הן הדר בא״י והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות (פסח׳ קיג.). כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין לו בנים זכרים (שבוע׳ יח:). פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (מד״ר ברא׳ יא). אעפ״י שנתקללו המאורות מערב שבת אבל לא לקו עד מוצאי שבת (שם). במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול (סוכ׳ ה ב). חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית (שבי׳ א ד). פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית (שם ב ה). מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית (שם ה ה). מוצאי יו״ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו (להמלך) בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט׳ ז ח). ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יו״ט ובמוצאי יוה״כ (תוספתא ברכ׳ ו ז). אמר ר״י מעשה והיינו בעין בו שי ו. ויגנו אבי ין

לוף למוצאי החג של שביעית על פי ר׳ טרפון אמר לו ר׳ יוסי משם ראיה עמכם היי׳תי. ומוצאי פסח היה (שם שבי׳ ד ד). כשחרב הבית בראשונה אותו היום מוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה (סעו״ר ל). כל השנה כולה מתפלל אדם הבינני חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת (ברכ׳ כט.). אשה תופפת בערב שבת וטובלת במוצאי שני ימים טובים של ראש השנה (נדה סז:). — ומ״ל בכג׳: ואם לא בירך באור במוצאיהם שוב אין מברך עליו (אבן ירחי, המנהיג, שבת סט).—ובמשמ׳ זו של קץ אמר המליץ: גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מובאו והמות מוצאו (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). ומצוי בסהמ״א.—ב) מקום שמשם יוצא דבר: ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך (ש״ב ג כה). ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה (מ״א י כח). ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש (יחזק׳ מד ה). צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו (שם מג יא). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כארכן כן רחבן וכל מוצאיהן (שם מב יא). כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו (איוב כח א). — ומוצא מים: אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע׳ מא יח). והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (שם נח יא). ישם נהרות למדבר ומוצאי מים לצמאון (תהל׳ קז לג). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה (דהי״ב לב ל).—ומוצא לבד, במשמ׳ מקום מוצא השמש, מזרח: כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים (תהל׳ עה ז). — ובפרט מוצא האותיות, המקום בגרון שמשם יוצא כל קול וקול מקולות הלשון: האותות השנים ועשרים וכו׳ ומוצאיהם ארבעה עשר מוצאים בחקר המבטא (הקד׳ דונש על מנחם). ובעבור שהיו אותיות אלפא ביתא יסודות מיני הדבור וכו׳ ראינו לזכרם ולזכור מוצאיהם (הרקמה, שער א). האותיות העבריות עשרים ושתים אותיות וכו׳ ויש להן חמשה מוצאים הרחוק שבהם אל הפנים אותיות הגרון וכו׳ והקרוב שבהם לחוץ אותיות השפה וכו׳ ובין שני המוצאים האלה שלשה מוצאים וכו׳ ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה מוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה אבל בקצת הקרוב והוא שעם דקדוק העיון ימצא קצת אותיות כל מוצא מאלה המוצאים יותר עליונה מקצתם והוא שאותיות כל מוצא מהמוצאים

האלה אינם שוות במוצא ההוא אשר יחוסם אליו (שם כ). והנה יש לנו לספר בתחילה מוצאי האותיות כאשר הם כתובים בספר יצירה (ראב"ע, צחות, שער האותיות).—ומוּצָא הלשון: בעבור חבור ד' ות' רפה הקרובים במוצא הלשון (ראב"ע, שפת יתר כ).—מוּצָא הדבור: שהיא נחה ונסתרת ואיננה יוצאה באחד ממוצאי הדבר (תרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 21). — ומוּצָאֵי הגוף: ויעצר להם (לאנשי בית אבימלך) כל רחם וכל מוֹצָאָם ותהי בם יד ה' (ספ' הישר, וירא). וממנו מה שיבוא (אל הגוף) ממוצא השתן תקרא טפה ומה שיכנס ממוצא המותר היבש יקרא קלוח (פי' אבן כשד על תרוזי אבן סינא).—ג) *כנוי להמתכיות: והתיחד בזה הצמח ובעלי חיים מבלעדי האדמה והאבנים והמוצאים והיסודות וכו' (כוזרי א לא). אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות ואתה רואה מקום שמצלית בו צמח מבלתי צמח ומוצא מבלעדי מוצא וחיה מבלעדי חיה (שם כ י). ובה (בהשמש) ובעבורה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה והווים המוצאים והצמח והחיים (שם נג). הפחות שבצמח יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבמוצאים והפחות שבבהמה יותר מעולה במדרגה מן המעולה שבצמח (שם ה כ). אם ימצאהו באחד מאבריו כאב לא ירפא בזהב ובכסף והרבה משתמשים בשאר המוצאים במיני הרפואות (תו"ה, שער הכניעה ה). ואני אכללהו לך בשלשה מינים האחד מהן מה שנתלה בדבר מן הנמצאות צמח או בעלי חיים או מוצא (מו"נ ג לו). לא כוכב ולא מזל ולא חי ולא צמח ולא מוצא (רמב"ע, ערוג' הבשם).

מוֹצָאָה, ש"נ, מ"ר מוצָאות, מוצָא֫תָיו, — א) המקום שממנו יצא דבר, מקורו, ראשיתו: ממך לי יצא להיות מושל בישראל וּמוֹצָא֫תָיו מקדם מימי עולם (מיכ' ה א).—ב) מקום ששם יוצא דבר, ובפרט בנוי של לשון נקיה למקום ששם נפנה אדם לצרכיו הטבעיים, בית הכסא: ויתצו את בית הבעל וישמהו לְמוֹצָאוֹת[1] עד היום (מ"ב י כז).

*‏**מוֹצִיא**, הַמּוֹצִיא,—ברכת המוציא, הברכה שמברכים היהודים באכילתם לחם, המוציא לחם מן הארץ: כשאין בעל הבית מיסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא וגם הוא יברך ברהמ"ז (תוספ' ברכות מו.).

—ופרוסת הלחם שפרסו בשעת ברכה זו: ואחר שיבצע אל ידבר עד שיאכל כי אם בצרכי סעודה כגון קחו המוציא או הביאו לפתן (מ' אלדכי, ש"א ז). ומנהג כל ישראל שלא להאכיל בהמה וחיה ועוף ולא לעכו"ם מתתיכת המוציא ולא מהחתיכה שנוגעת בחתיכת המוציא (דרך ישרה, שער המזון).

*‏**מוֹצֶץ־דָּם**, ש"ז,—בע"ח, מין לטאה גדולה: המוצץ דם שוכן באמריקה הדרומית וגדול כב"ח מאכלו כל מיני פירות באשר ימצאם וביותר אוהב ללקק הדם (ראב' למוד' א ו). המוצץ דם ימצא שם ביערות ולא בנהרות כאשר הם בארצותינו (שבילי עולם ח"ג, הודו). האחד הנודע לנו ביותר מבעלי המחלקה הזאת הוא המוצץ דם הוא היפה והנחמד בכל משפחת בעלי הקשקשים וכו' יכנוהו מוצץ דם מפני אשר הוא מתהפך בשלל צבעיו וכו' ואת אשר יאחז בפיו לא במהרה יעזבנו (תולד' הטבע, מפלג' הזוחלים).

מוּצָק, ש"ז, — א) דבר מחבר יחד חבור חזק: בצקת עפר לַמּוּצָק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). מנשמת אל יתן קרח ורחב מים בְּמוּצָק[1]) (שם לז י).—ב) *צורה תשברתית, שוה הצלעות: ומכאן אתה למד אם תהיה תושבת המוצק הזה שטח משולש או מעוגל אתה יודע רבוע התושבת ההיא ומנה אותה בשלישית הגובה ויעלה בידך תשבורת המוצק וכו' אבל אם תהיה התושבת מרובע ארוך נצב הזויות אתה יודע את הגובה אם אתה פוחת ממרובע הקו מזוית התושבת אל ראש המוצק מרובע חצי אלכסון התושבת ותקח גדר הנשאר ממרובע הקו ועלה בידך גובה המוצק (ר"א בר"ח הנשיא, המשיח' והתשברת ד ה). וכל גוף נצב הזויות והקומה שאינו כדור תמצא שלישית רבועו הוא רבוע מוצקו (שם). — ג) *מרכז, הנקודה האמצעית של העגול, Zentrum centre: גובה הגלגל היוצא אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא (הקד' פי' ראב"ע על התורה). כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות וכו' ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ וכו' כי יש לה (להלבנה) שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ (הוא, שמות ג טו). וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום (הוא, קהל' ג יו). רק תנועתם (של הגלגלים)

[1]) כך הקרי, לשון נקיה במקום הכתיב למחראות שנחשב בזמן ההוא לשון מגונה.

[1]) יש סברים כי פה הכונה על התכת השלגים,

כנגד מוצק הארץ משתנות (הוא, יסוד מולא יא). ודע כי מהלך הלבנה ישתנה בעבור היות מוצק גלגלה רחוק ממוצק הארץ (הוא, ספ׳ המאורות, כ״י פריז) וכל אלה התנועות (של המזלות) שהם סביב המוצק שהוא הארץ כמו נקודה בתוך העגול (הוא, הקד׳ ראש׳ חכמ׳). בהיות הכוכבים במעלת גובה גלגל המוצק (בגלגל היוצא שלו) שאינו במוצק הארץ אז יהיה במקום גבהותו מן הארץ (שם, שער א). ושתים עגולות קטנות תוך גדולה ומוצק שתיהן שוה תכרות הגדולה באמצע ולא תכרות קטנה (הוא, ספר העבור). דע כי מוצק גלגל המזלות הוא מוצק הארץ בעצמו לא יוסיף ולא יגרע ומוצק גלגל הלבנה הוא רחוק ממוצק הארץ בראיית חמש מעלות ממעלות הגלגל (שם). והנה סוד כל התנועות על שלש דרכים התנועה האחת מהמוצק שהיא כנקודה בתוך עגולה וכו׳ כי הארץ אמצעית בתוך הגלגלים ומוצקה היא מוצק גלגל המזלות (הוא, לחות א). אבן רחבה וחלקה קבועה בקרקע מעגלין בה עגול ובמוצק אותו עגול מסמר עומד (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, עדי׳ ג ח). ויקיפו (הגלגלים) בחלקיהם במקום סביב מוצק כמו דלת בצירים (כתי הנפ׳ והלחם׳, מחמ׳ התכונה). התחלת היום תהיה מעת זרות השמש כנגד מוצק הארץ עד השלים כ״ד שעות לזריחה אחרת (ר״א הקראי, ג״ע, קדוה״ח א).—ד) כנוי להדוממים[1], Mineral: השמש והירח והכוכבים והגלגל והארץ וכל אשר עליה ממוצק וצמח וחי (מו״ה, הכניעה ה). ומה שהביאו ממנו (מן פעל נגר) על המוצק (כמו בפסוק והגרתי לגי אבניה) הוא על דרך השאלה וההעברה (השרש׳ לריב״ג, שרש נגר).

מוּצָקָה, ש״נ, ככנ׳ מֻצַקְתּוֹ, מ״ר מוּצָקוֹת,—א) מקום ששמה יוצקים, בית קבול בראש הנר: ושבעה מוּצָקוֹת לנרות אשר על ראשה (זכר׳ ד ב).—ב) מקום ששם יוצקים מתכת, דפוס: שנים טורים הבקר יצוקים בְּמֻצַקְתּוֹ (דהי״ב ד ג).

*__מוּצֶקֶת__, ש״נ, מ״ר מוּצָקוֹת,—כמו מוּצָק מש׳ ב: והמוצקות נחלקות לד׳ בינים האחד מוצקת אשר כל צלעיו שוות או נעגלות וכל הקוים היוצאים מזוית תושבתם או מהקו הסובב אותה אל ראש המוצק שוים מכל צד וכו׳ החלק השני והוא מוצקות אשר הקוים היוצאים אל הראש שוים ואין צלעי התושבות שוות (ר״א כר״ח, המשית׳ והתשבר׳ ד ה).

א. מוּק, — עי׳ מיק.

ב. *__מוּק__[1], ש״ז, מ״ר מוּקִים,—נעלים שיש להם גם בתי שוקים, Stiefel; botte; boot: בסנדל של שעם ובסנדל של סיב במוק[2] ובקב של קיטע (תוספת׳ יבמ׳ יב י). במנעל הנפרם וכו׳ בקב הקיטע במוק בסמיכת הרגלים (גמ׳ שם קב:). — ובספהמ״א: מנעל של עור וכו׳ והוא כעין מוק תחתיו מעץ (ערוך, ערך קרקא).

מוֹקֵד[3], ש״ז, מ״ר כסמי׳ מוֹקְדֵי,— מקום היקוד: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כְּמוֹקֵד נחרו (תהל׳ קב ד). מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוֹקְדֵי עולם (ישע׳ לג יד).—ובתו״מ, מדורת בית המוקד: משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד ובגבולין כדי שתאחוז האור ברובן (שבת א יא). בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד וכו׳ בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם וכו׳ ומדורה היתה שם (תמיד א א).—ואמר הפיטן: פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריות ומוקדה הרב (ר״א קליר, שבת פרה, אמרה ציונה).—*מוֹקֵד הקדחת: ומה שקראהו גאלינוס מוקד הקדחת הוא שהאבר יתחמם תחלת חמום בלתי תוסר עד שתהיה מחמימותו קדחת דקה (פרקי משה כג).— ואמר המשורר: וחשב יענים לשרים ונוגנים ושאגת כפירים שריקות עדרים, ושם שעשועיו במוקדי צלעיו ופלגי דמעיו כפלגי יאורים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים).—ובהשאלה להיין: תמה איך נצמדו גחל וברד ומוקדי אש יפוצון מאפיקים, בתוטי שרשרות זהב מרוקע בכבר מעבה הלב יצוקים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ויתקבצו אליו חכמי הדור מאירים כאורי נגוהים וכו׳ לחשוב מחשבות ולחצוב מן הלבבות מוקדי להבות (שם יח).

מוֹקְדָה, ש״ז, — כמו מוֹקֵד: זאת תורת העלה הוא העלה על מוֹקְדָה[4]) על המזבח כל הלילה עד הבקר

---

[1]) בערבית מוק a), וכבר אמרו הערבים כי היא מלה פרסית מזה, וערבוה הערבים, ומשמשת בערב׳ במשמ׳ שם ללבוש עבה וגם להרגל, ובדבור ההמוני בפרט לנעלים שיש להם בתי שוקים, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) פרש הערוך: אלמוק בלשון ישמעאל ועץ מלמטה.

[3]) מן יקד, בערב׳ מוקד b).

[4]) כך בהא רפה בכל ספרי דפוס וכ״י, והיא ה

a) موق b) موقد

מן יצק, התיך.—[1]) בערב׳ ג׳מאד.

ואש המזבח תוקד בו (ויקר׳ ו ג).

מוקף, —עי׳ נקף.

מוקצה, — עי׳ מקצה.

מוקש, ש״ז, מ״ר מוקשים, בסמי׳ מוקשי, מוקשות, — כל דבר שנוקש בו אדם, עוף, וכדומ׳: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה (עמו׳ ג ה).— טמן מוקש לפלוני: יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל׳ סד ו). — ונוקב האף של דג וכדומ׳: בעיניו יקחנו (את הלויתן) במוקשים ינקב אף (איוב מ כד).— ובהשאלה, כל דבר שגורם צרה לאדם: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך (דבר׳ ז יו). כי לא יוסיף יי׳ אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש (יהוש׳ כג יג). ואלהיהם יהיו לכם למוקש (שפט׳ ב ג). ויזנו כל ישראל אחריו (אחרי האפוד שעשה גדעון) שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח כז). ויאמר שאול אתננה לו (את בתו לדוד) ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים (ש״א יח כא). ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם (ישע׳ ח יד). פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (משלי יח ז). — ובמשמ׳ דבר שבו נכשל אדם ובא לידי מעשה רע, לידי חטא ועון: השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך (שמות לד יב). ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים (תהל׳ קו לו-לז).—מוקשי מות: חבלי שאול סבבי קדמני מקשי[1]) מות (ש״ב כב ו). תורת חכם מקור חיים לסור ממקשי מות (משלי יג יד).—מוקש עם: ממלך אדם חנף ממקשי[2]) עם (איוב לד ל).—ומ״ר מקשות: שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און (תהל׳ קמא ט). — ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר״י הלוי, סלוק, אהבה אדני). מה תשאלו מה היה לילד שעשועים אביו עצבו ויצו שלוחיו להשיבו רעוץ במוקשו ינחיל לגואל חי מכרו (רמב״ע, אהבה, אל אל וטוטו).

*מוקש,—עי׳ קוש.

*מוקשה,—עי׳ *מקשה.

נקבה. וקצת החדשים סברים כי זו ה כנ׳ נסתרת לעולה,

[1]) בתהל׳ יח ו: מוקשי. — [2]) המליצה קשה, והגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות. ואולי נסתרת פה מלה אחרת.

א. מור[1]), ממנו א. מור, תמורה, *המרה, *מומר, *תמורי, *המרות, *מומרות, *מומרית, *-ומרת.

א. מור, — קל לא נמצא.

—הפע׳, המיר, הימיר, אמיר, ימיר, ימר, ימירנו, המיר, המר, ימירנו,— המיר דבר בדבר, החליף, לקח דבר ונתן דבר אחר במקומו, vertauschen; échanger; to exchange: לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש (ויקר׳ כז י). לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו (שם לג). ולא ימכרו ממנו ולא ימר (יחזק׳ מח יד). — ודברים מפשטים: כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר (הוש׳ ד ז). חלק עמי ימיר[2]) (מיכ׳ ב ד). ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ׳ ב יא). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב (תהל׳ קו יט-כ). נשבע להרע ולא ימיר (שם יה ד)—ואמר בן סירא: אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (כ״ס גני׳ ז יח).—ומצוי בתו״מ: הכל ממירים אחד אנשים ואחד נשים לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וכו׳ הכהנים ממירים את שלהם וישראל ממירים את שלהם (תמור׳ א א). ממירין מן הבקר על הצאן ומן הצאן על הבקר וכו׳ אין ממירים אלא אחד באחד (שם ב).—והמיר דת בדת אחרת, עזב דתו וקבל האחרת: מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יונים (סוכ׳ נו:).—ומצוי בפהמ״א.

ב. מור[3]), ממנו ב. מור.

ב. מור, — קל לא נמצא.

—הפע׳ מקו׳, המיר,— המירה הארץ, נעה ונזדעזעה, כמו ברעש, schwanken; chanceller; vacillate: על כן לא נירא בהמיר[4]) ארץ ובמוט הרים בלב ימים (תהל׳ מו ג).

מור,—עי׳ מר.

מו״ר,—ר״ת: מורי ורבי.

מורא, ש״ז, מרא, מוראי, מוראו, מוראכם, מ״ר מוראים, — א) יראה, רגש של אדם ירא מחברו, מפחד ממנו,

---

[1]) בסור׳ מור קנה צרכי אכל נפש, וסוברים קצת החכמים כי עקרו במושג החלוף שמחליפים דברים זה בזה.

[2]) המליצה קשה, ויש מפקפקים בנוסחה המסורה.

[3]) בערב׳ מור a), וממנו מאר b) נע ונד הנה והנה.

— [4]) הגיהו קצת החדשים בהמוג, אך אין צרך, כי גם

a) مور b) ما

Furcht; crainte; fear: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ (בראש׳ ט ב). לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יי׳ אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה (דבר׳ יא כה). ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי (מלא׳ א ו). בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא[1]) וייראני (שם ב ה).—ובתו״מ: הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מ ו ר א שמים עליכם (אבות א ג). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמ ו ר א רבך ומ ו ר א רבך כמ ו ר א שמים (שם ד יב). הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מ ו ר א ה איש את רעהו חיים בלעו (שם ג ב). שכבר היה עליו מורא של בשר ודם (נזיר ט ה). יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמ ו ר א בשר ודם (ברכ׳ כח:). הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב (קדוש׳ לא.). חייב אדם להקדים לו (לרבו) שלום בכניסה וביציאה ולנהוג בו מ ו ר א וכבוד (תנחומא בהעלותך כ). — והדבר שממנו מפחד אדם: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי׳ צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם (ישע׳ ח יב-יג). — ב) דבר תמוה, זר, לא רגיל בדרך הטבע ומפיל בהלה על האנשים, מעשה פלא: ויוצאנו יי׳ ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים (דבר׳ כו ח). הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת וכו׳ ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי׳ אלהיכם במצרים לעיניך (שם ד לד). ותצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול (ירמ׳ לב כא). —ואמר ב״ס: אהוב אלהים ואנשים משה זכרו לטובה ויכנהו באלהים ויאמצהו במ ו ר א י ם (ב״ס גני׳ מה א-ב).

*מוראה, ש״נ, מ״ר מוראות,—כמו מורא: כשהוא אומר מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך הוי זה מ ו ר א ת הרב אם כן הרי מ ו ר א ת רבית ומ ו ר א ת משקלות (מד״ר במד׳ יח). ויראת מאלהיך הוי אומר זה מ ו ר א ת תלמידי חכמים (תנחומא בהעלותך כ). — ואמר הפיטן: שואלים זה, רשות מזה, להקדיש אל במ ו ר א ו ת (רמב״ע, מלאכים ממליכים). יי׳ בם ועל לבם שמו חקוק בטבלאות, ובם נאות בצבא ואות להקראות במ ו ר א ו ת (ר׳ אברהם, בכת אחר שבוע׳, כבודו אות).

מוראה,—עי׳ מראה.

המיר מתפרש היטב במשמ׳ תנועה.

[1]) המליצה קשה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

מורג[1]), ש״ז, מ״ר מורגים, מרגים—א) כלי דישה, והוא לוח קבועים בו הרבה שנים של צר או ברזל, יושב עליו האדם ותמשכהו הבהמה על השבלים: ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — ובהשאלה במליצה: הנה שמתיך למורג[2]) חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים (ישע׳ מא יה).— ובתו״מ: כלים שדרכן להטמין בגדיש כגון מ ו ר י ג י ן וכלי בקר (ב״ק פא:).— ובספה״א, במשמ׳ מגרדת של ברזל לגרד גבינה וכדומ׳: וכן אסור לגרור הגבינה בשבת במ ו ר ג חרוץ בעל פיפיות (הלכות, או״ח שכא י). מותר לגרור הגבינה בכלי מ ו ר ג ולדוך המלח במדוכה של עץ (שו״ת מים רבים, או״ח מז). —ב)*החך של הבהמה וכמו״כ חלק העליון של הלשון: עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומ ו ר י ג י[3]) בהמה ושדרו של דג (ברכ׳ נה.).

מורד, ש״ז, סמי׳ מורד,—א) מורד ההר וכדומ׳, מקום שיורדים בו מההר, שפני האדמה הולכים ושפלים: וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד (יהוש׳ ז ה). הם במורד בית חורן ויי׳ השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (שם י יא). כמים מגרים במורד (מיכ׳ א ד). כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרונים צרי צעקת שבר שמעו (ירמ׳ מח ה). — ב) במלאכת קשוט הכלים וכדומ׳, מעשה מורד, מין קשוט לא נתברר מהותו: ומתחת לאריות ולבקר לוית מעשה מורד[4]) (מ״א ז כט).

מורד, ש״ז, מ״ר מורדים,—מי שמרד במי שהוא עליון עליו: שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי (יחזק׳ ב ג).—*ומי שמורד באשתו, שאינו עושה רצונה, עי׳ *מורדת.—ובפרט מורד במלכות: עמשא מ ו ר ד במלכות היה (סנה׳ מט.).

[1]) בערב׳ מורג׳ a), נורג׳ b), ולא נתברר מקורו ושרשו. — [2]) בקצת ספרים ריש קמוצה.— [3]) בארמ׳ מוריגא, חך. רסע״ג פרש מוריגי בהמה קפילת השוק, בערב׳ מעאטף אלסיקאן. אך הערוך פרש כמו מוריגא בארמ׳. ורש״י: כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו החיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות.

[4]) לא נתברר פרוש מלה זו בדיוק. קצת החרשים סברים שצריך לקרא מרד, מן ר ד ד, אך אין זו אלא השערה בעולם.

a) مورج b) نورج

*מוֹרָדָה, ש"נ, מ"ר מוֹרָדוֹת — כמו מוֹרָד: כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה מתים בחצי ימיהן (ערוב' נו.).

*מוֹרֶדֶת, ש"נ, מ"ר מוֹרְדוֹת, — אשה שמרדה בבעלה, שאינה עושה רצונו: א"ל ר"ח בר יוסף לשמואל מה בין מורד למורדת[1]) א"ל צא ולמד משוק של זונות מי שוכר את מי (כתוב' סד:).— ומצוי בסהמ"א: האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת ושואלין אותה מפני מה מרדה (רמב"ס, אישות יד ח). המורדת הזאת כשהיא יוצאת אחר י"ב חדש בלא כתובה תחזיר כל דבר שהוא של בעל וכו' זה הוא דין הגמרא במורדת ואמרו הגאונים שיש להם בבבל מנהגות אחרות במורדת (שם יג-יד).— ואמר המשורר: נפש יקרה אחריתך בקשי פן יהיה דינך כדין מורדת (ר"י חריזי, הענק ג קטו).

א. מוֹרֶה[2], ש"ז, — כמו יוֹרֶה: ובני ציון גילו ושמחו ביי' אלהיכם כי נתן לכם את המֹּרֶה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון (יוא' ב כג). עברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה[3]) (תהל' פד ז).

ב. מוֹרֶה, ש"ז, מ"ר מוֹרִים, ככ' מוֹרֶךָ, מוֹרַי, — א) מי שמורה חֵץ: ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מֵהַמּוֹרִים (ש"א לא ג). וירו הַמּוֹרִים[4]) אל עבדיך מעל החומה וימותו (ש"ב יא כד).— *רב מורה, הגדול במורי החץ: אחר דבריך ואז תישיר את כל אמריך ולא תחטא, כי כן יאחר בן קשתות רב מורה ולא יחטיא אלי חטה (ר"ש הנגיד, בן משלי כ).—ב) מי שמורה ומלמד דבר: זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יד). ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (שם ל כ). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר (חבק' ב יח). ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני (משלי ה יב-יג).—ומצוי בסהמ"א: ויש במורים מי שהיו מחמירין (תשו' הגא', הרכבי קעט). הורו מקצת המורים שאם קנה לעצמו במעות חבירו אחר שזקפן עליו מלוה הרי קנה לעצמו (רמב"ס, מכיר' ז יב).—ובתו"מ, בפרט מורה הוֹרָאָה, מי שמורה הוראות באסור והתר בעניני הדת: אמר שמואל מורה הוראה אני אם יבא שטר מברחת לידי אקרענו (כתוב' עט.).—ומצוי בסהמ"א בפרט במשמ' מי שאומנותו להורות חכמה ומדע בבית ספר וכדומה.—ג) *בחכמת החשבון, בשברים, המספר שמורה לכמה חלקים נחלק האחד השלם, Nenner, denominator; dénominateur: וחכמי החשבון יקחו כל שבריהם מחשבון גדול שיהיו שבריו אחדים שלמים על כן יוציאו החצי משנים והשליש משלשה וככה עד סוף המערכת הראשונה בחשבון והדמיון שיקחו ממנו יקראוהו המורה כי על מרובעו יתלקו העולה בחשבון וכו' ויש פעמים שיהיה המורה חשבון שאין לו חלקים שיוכל האדם לבטא בהם כי הוא חשבון ראשון אינו מורכב (ראב"ע, ספ' המספר ה). דמיון רצינו לכפול ג' רביעיות על ג' רביעיות והנה המורה ד' (שם). וכאשר יצטרכו לשנים שברים שאינם ממין אחד שלם שלא ידמה זה לזה יבקשו כל אחד מהשברים מאיזה חשבון יצא כל אחד מהם ויכפלו חשבון האחד על האחר והעולה בחבור הוא המורה וכו' וככה יעשה אם היו ד' מינים או יותר כי יבקשו מורה אחד לכלם ונקרא בשם הזה בעבור כי הוא יורה הדרך הישר (שם).— ד) *בחכמת הככבים: איך נהיג המורה כשהוא בעגול חצי היום או באופק ממש וכו' המורה יקראו הכמי התולדות מקום באפודה שהוא הראשון או הקודם בסדר המזלות ומורה על איזה דבר כגון על החיים או העושר (אילס, תקות שמים נא).— ה) *מורה שָׁעוֹת, כלי המראה השעות, שָׁעוֹן: שמצאתי כתוב שזה כמו ש' שנה קרוב שבעים לאלף הששי נמצא הלוחות מורה השעות (נתמ' ונעים פז). אשר על חשבון זה האשכנזים יסדו להם מורה השעות המכה בפטיש הפעמונים (שם ק). ועל זה היסוד תקנו האשכנזים מורה שעות שלהם (שם רסד). להוראת הכלים מורי השעות ע"י צללי העמודים צריך חבור בפני עצמו (אילס, תקות שמים מ). אין תועלת במורה השעות השמשי לחשבון החדש (מעש' טוביה, עולם הגלגלים ו). עתות היום יתוו לפי מצב השמש כי ממורי השעות לא ידעו (שבילי עולם ב). להורות ע"י אומני אירופה טוב התכת קני השריפה ושאר כלי מלחמה גם עשיית מורי השעות ושאר כלי המדידה (שם ג, תיגא).— ואמר המשורר: מורה שעות זהב יום זה בימי חלדך יך

---

[1]) בגמ' שם (דף סג:), בסגנון ארמי: מתשמיש כולי עלמא לא פליגי דהויא מורדת כי פליגי ממלאכה מר סבר ממלאכה לא הויא מורדת ומר סבר ממלאכה נמי הויא מורדת.

[2]) עי' הערה לערך יוֹרֶה.— [3]) קצת הקדמונים פרשו במשמ' ב.מורה, וקצתם אמרו שהוא שם מקום, והחדשים פרשו במשמ' מטר היורה, עפ"י ההקבלה עם מעין ישיתוהו שלפניו, ואולי צריך לקרא בְּרֵכוֹת במקום ברכות.

[4]) כך הקרי, והכתיב ויראו המוראים.

שנה שנה בן כמה שנים או אתה (חדר, סמ"ק ח תר"כ, ביר יוס הולדת). וכמו נשמעות במורה שעות מספר קול המצלה, כן כו נבנים מספר שנים עברנו פה במסלה (שם כ תל"ד). כי יש בחכמת החשבון והשעורים, צרך אחר מצעצועי בעל הטורים, ומורה שעות טוב מן האומר ברקאי (יל"ג, שני יוסף בן שמעון).

א.**מוֹרָה**[1], ש"ז,—טפלה מתערובת סיד וזרניך להסיר השערות, ובהרחבה כל דבר, סם או כלי, שמסיר השער, Enthaarungsmittel; moyen épilatoire: כי הנך הרה וילדת בן ומוֹרָה[2]) לא יעלה על ראשו על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפט' יג ה). ויאמר לה מוֹרָה לא עלה על ראשי כי נזיר

[1]) עי' הערה לקמן.— [2]) על עצם משמע' מלה זו מעיד הכתוב בעצמו בפרט בדברי שמשון: מורה לא עלה על ראשי וכו' אם גלחתי וכו', הרי שהמורה הוא דבר המסיר השערות. ובמשמ' זו פרשו ותרגמו כל הקדמונ' והחדשים מלה זו אצל שמשון. השבעים תרגמו σίδηρος, ר"ל ברזל. ת"י: מספר, ר"ל מספרים. וכך גם חכמי התלמוד, ואמרו: (למה נקרא תער מורה) א"ר ינאי כתיב וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין ביורא דחיל מן הדין פרזלא אף הדין שערא דחיל מן הדין פרזלא (ירוש' נזיר ט נח.). ובמדרש: למה נקרא שמו של תער מורה שאין השער מתירא אלא מן תער שהוא מגלחו גילוח של השחתה (מד"ר במד' י). רק במורה של שמואל נחלקו. ת"י תרגם במשמ' מורא ופחד: ומרות אנוש. ובמשנ' (נזיר ט ה) נחלקו ר' נהוראי ור' יוסי: נזיר היה שמואל לדברי ר' נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמשון מורה ונאמר בשמואל מורה מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר ר' יוסי והלא אין מורה אלא בבשר ודם אמר לו ר' נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורא של בשר ודם. ע"כ. ולג' תרגמה novacula, תער, וכן כל הקדמונ'. ריב"ג (שרש מרה): ומורה לא יעלה על ראשו הו אלמושי, ע"כ, ובעבר': הוא התער, אך לא פרש על שם מה נקרא כך. רש"י: ומורה תער ע"ש שמורה ומשליך את השער, ע"כ, גזר איפוא השם מורה מן שרש ירה. רד"ק כמו ריב"ג, וכן שאר מפרשינו. וגם החדשים כלם פרשו במשמ' זו ולא עמדו על מקורו, רק קצתם אמרו שהוא במקום מערה, כמו תער מן ערה. וזה רחוק מאד, ועכ"פ קצת קשה מצד אחד שהשם מורה לתער לא נזכר יותר בשום מקום, ומצד השני שהשתמשו בשני מקומות אלה בשם מורה ולא בשם תער, אלא שנניח כי השם מורה הוא יותר קדום, ונדחק אח"כ מן השמוש ע"י השם תער שנתחדש ולקח מקומו. והנה זה אמנם דבר נהוג בלשונות, ואעפי"כ אין להחליט זאת אלא אם אין שום אפשרות לפרש את השם האחד באיזו משמ' אחרת נאותה להענין, ואפשרות זו נותן לנו גם כאן האוצר הכללי של הלשונות השמיות, היא הלשון הערבית. השם מורה אמנם איננו בלשון זו, אך יש בה השם נוּרַה a), ואלה דברי המלונים הערבים עליו. אלג'והרי: ותנור אלרג'ל תטלי באלנורה ובעצ'הא יקול אנתאר, ע"כ, ובעבר': תנור האדם (פרושו) יסוך עצמו בנורה, וקצתם אומרים (לא תנור אלא) אנתאר. אנו רואים איפוא כי נורה בערבי' הוא דבר שאדם סך א"ע בו, רק לא ידענו עדין מהותה וענינה, וזאת נראה מיד. אמר אבן שידה בערך גלות השערות: וקד ג'משתה אלנורה, חלקתה, ע"כ, ובעבר': וכבר (אומרים) ג'משתה אלנורה (ופרושו) גלחתהו. והביא שם בית של אחד המשוררים שאמר: או כאחתלאק אלנורה אלג'מוש, ע"כ, ובעבר': או כגלוּח הנורה שמסירים בה השערות. נודע לנו איפוא כי נורה היא סיכה שמסירים בה השערות. ויותר בדיוק אמר בעל המצבאח: ואלנורה בצ'ם אלנון חג'ר אלכלש ת'ם ע'לב עלי אח'לאט תצ'אף אלי אלכלש מן זרניח' וע'ירה ותשתעמל לאזאלה אלשער ותנור אטלי באלנורה ונורתה טליתה קיל ערביה וקיל מערבה קאל אלשאער פאבעת, עליהם שנה קאשורה תחתלק אלמאל כחלק אלנורה, ע"כ, ובעבר': ואלנורה הנון בצ'ם אבן הגיר ואח"כ השאילוהו לתערובות שתוספנה להסיד מן זרניך וכיוצא בו וישתמשו בו להסיר השערות, והפעל תנור סך א"ע בנורה, ונורתה סכתיו בה, י"א שהיא מלה ערבית וי"א שהיא (מלה זרה) נעשית לערבית. ואמר המשורר: ואשלח עליהם שנת בצרת יגולת הרכוש כגלוּת הנורה. ובלשאן אלערב: ואלנורה מן אלחג'ר אלד'י יחרק וישוי מנה אלכלש ויחלק בה שער אלעאנה, ע"כ, ובעבר': והנורה מן האבנים הוא מה שנשרף ויעשו בו סיד ויגלחו בו שערות האתונות. והביא עוד אלבוסתני מה שאומרים בערבי' תחלק אלג'לד כחלק אלנורה, ר"ל יגלח העור כגלוּת הנורה. כל אלה העדיות אינן מניחות שום ספק כי המלה נורה שמשה עוד בערבי' הקדומה במשמ' שם לסם מסיר השערות. והנה זה היה ידוע אצל היהודים גם בזמן מאוחר, והשתמשו לזה בהפעל טפל והשם טפלה, בנות עניים היו טופלות אותן בסיד וכו', עי' באלה הערכים. ואין ספק בדבר כי היה נהוג מנהג זה של הסרת השערות גם בזמן קדום, והשתמשו בו אולי בפרט לילדים שחששו אולי להשתמש בתער מפני הסכנה, והיה בעברי' בזמן הקדום השם לסם זה מורה, וכבר ראינו כי הערבים בעצמם פקפקו אם השם נורה שלהם הוא ערבי או זר, ורגלים לדבר כי בא להערבים מהעברים, או מאותו המקור שלקחוהו גם העברים, וכמו שהמלה מורג היא בערב' נורג (ואעפ"י שגם בערבי' אומרים גם מורג' כבר העיד ריב"ג ואמר: ובאלנורג אפצח, ע"כ, ובעבר': ובנון, ר"ל נורג, הוא בערב' יותר לשון צחה ממורג), כך גם מה שאמרו בעברי' מורה אמרו בערבי'

a) نُورَة

אלהים אני מבטן. אמי אם גלחתי וסר ממני כחי (שם יו יז). אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי׳ כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו (ש״א א יא).

ב.**מורה**[1], ש״נ,— מה שיורה על דבר מהדברים, שאפשר ללמד ממנו דבר, שת מורה לפלוני, עשה לו דבר שילמד ממנו מה שהוא צריך לדעת: קומה יי׳ אל יעז אנוש ישפטו גוים על פניך שיתה יי׳ מורה[2]) להם ידעו גוים אנוש המה (תהל׳ ט כ-כא).

ג.**מורה**, ש״נ, מ״ר מורות,— אשה שאומנותה להורות וללמד, נהוג בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה.

מורות, ש״נ,— אומנות המורה, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל ובספרות החדשה.

מורש, ש״ז, מ״ר מורשים, מורשי, — א) כמו ירושה, ובהשאלה במליצה: ושמתיה (את הארץ) למורש קפד ואגמי מים (ישע׳ יד כג).—ב) כמו יורש, מי שלוקח דבר בירושה: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם[3]) וכו׳ וירשו הנגב את הר עשו והשפלה את פלשתים (עובד׳ א יז-יט). — ג) בהשאלה, מורשי הלב, המחשבות, הרגשות: ימי עברו זמתי נתקו מורשי[4]) לבבי לילה ליום ישימו אור קרוב מפני חשך (איוב יז יא-יב). — והשתמשו במשמ׳ זו בסהמ״א, ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש

נורה, וכמו שאין בשרשי הלשון הערב׳ מקור להשם נורה במשמ׳ זו כן אין בשרשי הלשון העברי׳, במה שנשאר לנו ממנה, מקור לשם מורה במשמ׳ זו, ואולי היא מלה מצרית או אשורית, ואח״כ השתמשו בהשם מורה במשמ׳ כללית למה שמסיר השער, סם או תער, ולכן השתמש הכותב בענין שמשון ושמואל בשם זה בכונה כללית זו.

[1]) מן ירה, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ברוב הספרים, אך בקצת כ״י מורא באלף, ות״י דחלתא. אך המליצה קצת קשה. והשבעים קראו מורה בריש סגולה במשמ׳ מלמד. ורש״י פרש במשמ׳ מרות ועול, או במשמ׳ השלכה, או במשמ׳ תער.

[3]) פרשו הקדמונ׳ גם מורש זה במשמ׳ ירושה, אך זה דחוק כאן ולפי הענין נראה כי הכונה אחרי התשועה יירש ישראל את מי שירשו אותם קודם, את אדום והפלשתים שלקחו להם חלק מארץ ישראל, וכמו המליצה: וירש ישראל את ירשיו (ירמ׳ מט ב). — [4]) במשמ׳ זו פרשו ותרגמו הקדמונ׳ והאחרונים, אך המליצה ירושת הלב במשמ׳ מחשבה או רגש קשה מאד, ובכלל כבר נתלבטו הקדמונ׳ והאחרונים בכתוב זה, ופקפקו במשמ׳ המלה מורשי לבבי וקצתם פקפקו בעצם הנוסחה, אך כבר השתמשו גדולי הלשון במלה זו במשמ׳ מחשבה ורגש.

ומדים ולבתי כבגד עש ועדים, ולמה תעלו תמר עלי סות ומורשי כמו בארות כשדים (ר״ב הנגיד, עלי מה). לבבי יהמה להוד יהוסף ומורשיו באש אהב שרופים (רמכ״ע, גדודי ליל, כ״י כודלי). ובמורשי הלב דרשהו (הות, תוכח׳, אכרך את ה׳). ובלבבי ומורשיו שמתי מחשבות גאונו (הות, נורא מכל). להשביח שאון מורשי לבבי אשר כהמות ימים תודות לך יהמיון (הקד׳ שכי״ע ג). יש עתים שונות בטפחות חיי כל גבר, גם הגיוני כל נפש מה עצמו מה רבו, ובחפצו לפעול פעל תעל רוחו אבר, ומורשיו ירחשו לו עתידות וידובבו (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשתים).

מורשה, ש״נ,—כמו מורש משמ׳ א: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יי׳ (שמות ו ח). לנו היא נתנה הארץ למורשה (יחזק׳ יא יה). הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך (שם כה ד). יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים (שם לו ג). — ודבור מפשט, תורה וכדומ׳: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דבר׳ לג ד).

*מורשה, — עי׳ *מרשה.

מוש[1]), ממנו א.מוש.

א.**מוש**[2]), א) פ״ע, מש, משתי, משו, תמש, ימוש, תמוש, ימושו, ימשו,— מש פלוני או דבר פלוני ממקומו, זז והתרחק קצת, weichen; bouger de, s'éloigner; to withdraw: וארון ברית יי׳ ומשה לא משו מקרב המחנה (במד׳ יד מד). אל נא תמש מזה עד באי אליך (שפט׳ ו יח). ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן (ישע׳ כב כה). כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה (שם נד י). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה (זכר׳ יד ד). — ואמר בן סירא: וגם לרופא תן מקום ולא ימוש מאתך כי גם בו צורך (כ״ס גני׳ לח יב). — ודברים מפשטים: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש׳ א ח). ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך (ישע׳ נט כא). — וחקי הטבע ומנהגי העולם וכדומה, במשמ׳ חדלו: אם ימשו החקים האלה (של

---

[1]) רק בעברית, ולא נמצא לו חבר בשאר לשונות השמיות.

[2]) עי׳ הערה להשרש.

השמש והירח וכו׳) מלפני נאם יי׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים (ירמ׳ לא לה). — והחסד: וחסדי מאתך לא ימוש (ישע׳ נד י)—והרעה: משיב רעה תחת טובה לא תמוש[1]) רעה מביתו (משלי יז יג). — *והשבח וכדומה: ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד (תפלת י״ח, קדושה). —ב) פ״י, מש את העון וכדומה, הסירו: ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכר׳ ג ט).— ועי׳ מיש.

ב. מוש,—עי׳ משש.

מוֹשָׁב, ש״ז, סמי׳ מושב, בכנ׳ מושבי, מושבך, מושבו, מושבם,— א) שה״פ מן ישב, כמו ישיבה, משמש במשמ׳ זמן הישיבה: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות יב מ). —ובמשמ׳ דירה במקום מהמקומות: הנה נא מושב העיר טוב (מ״ב ב יט).—ובסהמ״א בענין יציאה פעם אחת לנקביו: שתשלשל מ ו ש ב אחד או שנים ולא יורק הרבה יחד (קאנון ד א ב ז).—ב) מקום ישיבה: ויהי מושבם ממשא באכה ספרה (בראש׳ י ל). משמני הארץ יהיה מושבך (שם כז לט). בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקר׳ יג מו). איתן מושבך ושים בסלע קנך (במד׳ כד כא). ונפקדת כי יפקד מושבך (ש״א כ יח). וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר (שם כה). פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה (יחזק׳ ח ג). יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים (שם כח ב). חל הוא (הקרקע האמור שם) לעיר למושב ולמגרש (שם מח יט). כי בחר יי׳ בציון אוה למושב לו (תהל׳ קלב יג). בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז).— ומ״ר בסמי׳: ורעיתים אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי[2]) הארץ (יחזק׳ לד יג).—ובתו״מ: וכיון שנשרף (הבית) אמר הקב״ה שוב אין לי מ ו ש ב בארץ אסלק שכינתי מטנה ואעלה למכוני הראשון (מד״ר איכ׳, פתיח׳). הרחק ממקומך שנים שלשה מ ו ש ב ו ת (אדר״נ נוסח׳ ב לג). — בית מושב: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה (ויקר׳ כה כט). — עיר מושב: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו (תהל׳ קז ד). — ג) אופן הישיבה: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו (מ״א י ה). — ד) האנשים הדרים במקום

—[1]) כך הקרי, הכתיב תמיש.

[1]) יש אומרים כי סמי׳ זו היא ממשק׳ אחר, מן מושב (רד״ק, מכלול, מדה״מ).

אחד: וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת (ש״ב ט יב).—ה) קבוץ אנשים יושבים יחד: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב (תהל׳ א א). וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם קז לב).— ואמר החכם: ואל יקבצו ב מ ו ש ב ך אנשים שחולקים לנצוח (מבחר הפנינ׳, שער מלות התכם לבגו). — ו) *בפרט ישיבת המלוים את המת בחזרתם פעמים אחדות: ואין עושין מעמד ו מ ו ש ב ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג). אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מעמד ו מ ו ש ב ומספד היה לפלוני במקום הזה (כתוב׳ ב י); — ז) *דבר שיושבים עליו, בפרט בהלכות טומאה: זב שראה שתי ראיות מטמא משכב ו מ ו ש ב (כלים א ה). מטמא אוכלין ומשקין משכבות ו מ ו ש ב ו ת וכלי חרס פתוחין (תוספתא נדה ח ה).— ח) *כמו ישיבה, במשמ׳ בית מדרש: אשר כתב אותה (את המסורה) עזריקם בסוף התורה לכ״ג מר ורב עלי בר יפת המשכיל והקדיש אותה ל מ ו ש ב ו פה בצרה בשנת ד״א תרפ״ב ליצירה לתועלת תלמידיו (מסר׳ לופות קאלי, גנז״כ, ג רלה).

מוֹשָׁבָה[1]), ש״נ, מ״ר מושבות[2]), מושבותיכם, מושב׳ת-, משב׳ת-, מושבותיהם,-ב׳תיהם, מושבותם,-ב׳תם, —א) מקום הישיבה, מקום שאדם קבע דירתו וחייו שם: אלה אלופי אדום למשב׳תם בארץ אחזתם (בראש׳ לו מג). ולכל בני ישראל היה אור במושב׳תם (שמות י כג). בכל מושב׳תיכם תאכלו מצות (שם יב כ). לא תבערו אש בכל משב׳תיכם ביום השבת (שם לה ג). כי תבאו אל ארץ מושב׳תיכם אשר אני נתן לכם (במד׳ טו ב). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה (יחזק׳ ו ו). ונתתי את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם (שם יד). ואלה מושבותם לטירותם בגבולם (דה״א ו לט).— ב) בזמן החדש יחדו השם מושבה ביחוד למקום ישוב שקבעו להם אנשים במקום שמם מישוב, והתישבו בה לעבד האדמה וכדומ׳, Colonie.—ומצוי מאד בספרות החדשה ונהוג בדבור העברי.

מוֹשְׁכָה, ש״נ, מ״ר מושכות,— חבל, מוסרה, שמושכים בו דבר: התקשר מעדנות כימה או מושכות

[1]) לא באה במקרא צורת יחיד זו, והניחו רוב הקדמונ׳ והחדשים כי היא מ״ר להמשקל הקודם, מושב. אך כבר נהוג היחיד מ ו ש ב ה בדבור ובספרות בזמן החדש.— [2]) רד״ק (מכלול, מדה״מ).

כסיל תפתח (איוב לח לא).— והשתמשו בשם זה בזמן החדש בדבור העברי ובספרות במשמ׳ הרצועות שמשכים בהן את הסוס הרתום להטותו הנה והנה, וכמו״כ להרצועות שתושמנה על כתפות האדם ותחברנה להמכנסים שלא תפלנה.

א. **מושל**, ש״ז, מ״ר מושלים, סמי׳ משלי,—מי שממשל משלים: לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה (ישע׳ כח יד-יה).

ב. **מושל**, ש״ז, מ״ר משלים,—מושל עם, ארץ, שר ושליט, Herrscher; maître; ruler: שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון (ישע׳ יו א). ממך לי יצא להיות מושל בישראל (מיכ׳ ה א). והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ׳ ל כא). כי לקח עמי חנם משלו יהילילו (ישע׳ נב ה). לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים (שם מט ז). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל (משלי ו ו-ז). כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלעך (שם כג א-ב). ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כח יה). משל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (שם כט יב). רבים מבקשים פני מושל (שם כו). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל׳ י ד).—ובתו״מ: אמר צדוקי גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט אמרו פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף ולא עוד אלא שאתם כותבים את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן (ידים ד ח). ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למושלים (כ״ק לח.). וכבר שלחו מושלי הרשעה שני סרדיוטות (שם).— ומצוי מאד בספה״א.

מושעה, ש״נ, מ״ר מושעות,—כמו ישועה: האל לנו אל למושעות וליי׳ אדני למות תוצאות (תהל׳ סח כא).

א. **מות**[1], ממנו מות, מות, מת, ממות, תמותה, *מיתה.

מות[2], ש״ז, סמי׳ מות, ככנ׳ מותי, מותו, מותה, מותם, מתם, מותי, מתיו,— א) ההפך מן חיים, מעמד דבר שחדל להיות חי, שחדלו בקרבו הפעולות של בעלי חיים, כמו התנועה מעצמו, החוש וכיוצא בהן, Todt; mort; death: החיים והמות נתתי לפניך (דבר׳ ל יט). במקום אשר יהיה שם אדני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך (ש״ב יה כא). ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ׳ ח ג). הנני נתן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה (שם כא ח-ט). מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא). מי גבר יחיה ולא יראה-מות (תהל׳ פט מט).— וככנ׳: כל הנגע בהם (בבע״ח המנויים שם) במתם יטמא עד הערב (ויקר׳ יא לא). לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם (במדב׳ ו ז). כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט).—ומ״ר בסמי׳: מותי ערלים תמות ביד זרים (יחזק׳ כח י).— איש מות, בן מות, פלוני הוא איש מות, או בן מות, הוא ראוי למות, להרג, שימיתוהו בעד מעשיו שעשה, עי׳ איש, בן.—חטא מות, חטא שבשבילו ראוי להרג, עי׳ חטא.— משפט מות לפלוני, הוא ראוי שישפטוהו למות, להרג, עי׳ משפט.—ודמיון לכ׳ח עז מאד שאין להנצל ממנו: כי עזה כמות אהבה (שה״ש ח ו).— ולכ׳ח שאין ספוק לו לעולם ומבקש תמיד עוד: אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע ויאסף אליו כל הגוים ויקבץ אליו כל העמים (חבק׳ ב ה).— ולדבר מר מאד: ומוצא אני מר ממות את האשה (קהל׳ ז כו).— כלי מות, כלי זין וכדומ׳ במה שממיתים אדם, עי׳ כלי.— ושמושי הדבור: גאלהו ממות, עי׳ גאל.— פדהו ממות, עי׳ פדה.— הצילו ממות, עי׳ נצל.— ואת נפשו, חלץ, חשך, הציל את נפשו ממות, עי׳ נפש.— הערה למות נפשו, נתן א״ע למות, עי׳ ערה.— ישן המות, עי׳ ישן.— חרה לפלוני עד מות, עי׳ חרה.— אימות מות, עי׳ אימה.— בכור מות, עי׳ בכור.— זבובי מות, עי׳ זבוב.— חבלי מות, עי׳ חבל.— מלאך מות, עי׳ מלאך.— מוקשי מות, עי׳ מוקש.— משברי מות, עי׳ משבר.— ובמליצה, כרת ברית את מות, שלא יגע בו, שלא ימות: לכן שמעו דבר יי׳ אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חזה שיט שוטף כי עבר לא יבואנו וכו׳ וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (ישעי׳ כח יד-יח).— עלה המות בחלונות וכדומה: כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו

---

[1]) שרש משתף לכל לשונ׳ השמיות. בערב׳ מות a).

[2]) צורת און, עול, והוא משק׳ פעל והסגול מפני הוו. בארמ׳ מותא, בערב׳ מות b).

---

a) موت b) موت

להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (ירמ׳ ט כ). — רעה: המות, עי׳ רעה. — ב) דבר תמביא מות: והעתירו ליי׳ אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה (שמות י יז), ר״ל את הארבה. — וסם ממית: ויצקו לאנשים לאכול (את פקעות השדה) ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ״ב ד מ). — ומחלה, דבר וכדומ׳: כה אמר יי׳ אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמ׳ יה ב). — ג) נרדף עם שאול: כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך (ישע׳ לח יח). מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש׳ יג יד). כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). ולעפר מות תשפתני (שם כב יו). רגליה (של האשה זרה) ירדות מות שאול צעדיה יתמכו (משלי ה ה). שרידיו במות יקברו (איוב כז יה). ונעלמה (החכמה) מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (שם כח כא-כב). כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי (שם ל כג). — שערי מות: ויגיעו עד שערי מות (תהל׳ קז יח). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (איוב לח יז). — חדרי מות: דרכי שאול ביתה ירדות אל חדרי מות (משלי ז כז). — ואמר בן סירא: עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו טוב ורע וחיים ומות ומושלת בם כליל לשון (כ״ס גני׳ לז יז-יח). — ובתו״ם: ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות ב ד). כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו (ב״ק סא.). נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם (יבמ׳ סג:). הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי (כתוב׳ קג.). אמרה לה שוה לי המות משתתנני לאיש הזה (אדר״נ נוסח׳ א טז). הרי אנו עומדים בין מות לחיים ואתה נרדם וישן (פדר״א י). — ואמר המליץ: גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו החיים מובאו והמות מוצאו החיים בונה והמות סותר החיים זורע והמות קוצר החיים נוטע והמות עוקר (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ואמר החכם: יהי המות נקל בעיניכם כי מרתו ביראתו (מבח׳ הפניני, שער הפרישות). ואיך ינעם מי שיודע שהמות יבואהו פתאום ויסירהו ממלכות וגדולה וישכיבהו בבית חשך המעותד לו (שם). המות קשה מכל מה שלפניו ורך מכל מה שלאחריו (ר׳ קלוני׳, אבן בחן עט). המות פחד העשירים ותאות הדלים (ספ׳ משבוצים לר׳ זכרה 23). מות ככר נרחב ושם ירעה ושם ירבץ אנוש ישיש ושב ונער (בן המלך והנזיר כ). ואם יש דבר קשה מהמות הוא הכסילות (שם כד). מתי שכל מתי דעה ישרה שאלוני בניב שפה ברורה, וכו׳ היש מר מכאב מות עניתים אשר נפשו ביין סכלות שכורה (שם). — והמשורר אמר: והמות מרדף אחריהם ונפש כל אנוש יקח כנושו, כמו מגל אשר שלח בשדה ואת זרעו יהי קוצר כלקשו (רמב״ע, הניאני זמן, כ״י כודל׳). ויולד אנוש ערום וילך ונפשו מעטל תבל ערומה, וכו׳ הכי מות כמו מגל ונחנו כמו קציר אשר בשל וקמה (הוא, תרדם לבבה). שנות אדם חלומים ומות פותר, וישכון בבית שלומים וקצו חותר (הוא, כל מעשה יי׳). התי גפן והמות בוצר, ובכל אשר ילך צעדיו הוא נוצר, שובי נפשי לבקש היוצר, כי היום קצר ודחק החצר (סמח״ל, קינה, שכחי יגונך). ילדי זמן גפן והמות בוצר, יקטוף כאשר ישר בעיני היוצר (ר״י גנחרת, ילדי זמן).

אבד. — אבדון. — אבל. — *אבלות, עי״ש. — אַל-מָוֶת. — אֲנִיָּה. — *אנינה. — *אנינות. — אָוֶן, לחם אונים. — אסף, נאסף אל עמו. — ארון. — בור, יורדי בור. — *בית החיים. — בית מועד לכל חי. — *בית עולם. — *בית הקברות. — *בר מינן. — בָּרָה, הִבְרָה. — גוע. — גיהנם. — *גלגול, גלגול מחלות, *גלגול נפשות. — *גסס, *גסיסה. — דֶּבֶר. — *דומה. — *הבראה, סעודת הבראה. — הו הו, קריאה של צער וקינה על מת. — *הזכרה, *הזכרת נשמות. — הלך, הלך לעולמו. — *הספד. — הרג. — *וִדּוּי. — ז״ל, זכרו לברכה. — זצ״ל, זכר צדיק לברכה. — *חִבּוּט, חבוט הקבר. — *חַבָּלָה, מלאכי חבלה. — חלה. — חָלָל. — חנק. — חֶתֶף. — *כליבה. — כליון. — כרת, הכרית. — כָּרֵת. — *לְוָיָה. — לויתן, עורר לויתן. — מגפה. — מות וכו׳. — מחלה. — מִטָּה. — *מיתה דחופה, חטופה. — *מלאך המות. — מנוח, *המנוח. — מספד. — *מספיד. — מצבה. — *מִצְוָה. — מקוננות. — מֵת, מֵתָה. — נְבֵלָה. — נהי. — נחם. — נפח נפשו. — *נצחי. — *נצחיות. — נשיה, ארץ נשיה. — *סם המות. — ספד, הספיד. — עדר, נעדר. — *עולם הבא. — עלף, התעלף. — פגר. — *פטירה, *נפטר. — *צדוק הדין. — ציון. — צלמות. — קבורה. — קבר. — *קברן. — קטב. — קטל. — קינה. — קץ, בא קצו. — רוח. — רפאים. — רצח. — שאול. — *שבק חיים לכל חי. — שמד, השמיד. — תחיה, *תחית המתים. — *תכריכים. — תנחומים. — *תנצב״ה, תהי נפשו צרורה בצרור החיים. — תֹּפֶת. — תָּפְתֶּה. — *תשניק.

מוֹת, פ"ע, מֵת, מֵתָה, מַתִּי, מֵתָה, מֵתוּ, מַתְנוּ, מוֹת, מוּת, אָמוּת, אָמֻת, אָמוּתָה, תָּמוּת, תָּמוּתִי, יָמוּת, יָמֹת, יָמוּת, וַיָּמֹת, וַיָּמָת, תָּמֹת, וַתָּמֹת, וַתָּמָת, נָמוּת, תָּמוּתוּ, תָּמֻתוּ, תְּמוּתוּן, תְּמֻתוּן, יָמוּתוּ, יָמֻתוּ, יְמוּתוּן, יְמֻתוּן, תְּמוּתֶנָה,— חדל לחיות, בדרך טבעי, מזקנה או מחלה או שנהרג, נרצח וכדומ׳, sterben; mourir; to die:

כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש׳ ב יז). ויהי אחרי מות אברהם (שם כה יא). הנה אנכי הולך למות (שם לב). אל אראה במות הילד (שם כא יו). אם כמות כל האדם ימתון (במד׳ יו כט). כמות זה כן מות זה (קהל׳ ג יט). הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי (בראש׳ כז ב). בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך (ש"ב יט א). קח נא את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי (יונ׳ ד ג). במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו (מ"א יג לא). והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו (בראש׳ כז י). ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר (במד׳ לג לט). כי לא במותו יקח הכל (תהל׳ מט יח). וכמותו אמר ירא יי׳ וידרש (דהי"ב כד כב). וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה (ש"א ד כ). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה (ש"ב ו כג). ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות (שם כ ג). מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים (שמות יו ג). כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר (שם יד יב). כי אחיו מת והוא לבדו נשאר (בראש׳ מב לח). אבינו מת במדבר (במד׳ כז ג). משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן (יהוש׳ א ב). ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני (בראש׳ לה יח). לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט). ולא ישאו עון ומתו (שם כח מג). לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו (במד׳ יד ב). אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו (מ"ב ז ד). לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי (בראש׳ יט יט). בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). ועתה אמות בצמא (שפט׳ טו יח). ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי (ש"ב יט לח). אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך (בראש׳ מו ל). כי ביום אכלך ממנו מות תמות (שם ב יז). באשר תמותי אמות ושם אקבר (רות א יז). פן ימות גם הוא כאחיו (בראש׳ לח יא). אם ימות גבר היחיה (איוב יד יד). יחי ראובן ואל ימת (דבר׳ לג ו). ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת (בראש׳ ה ה). מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שפט׳ ב כא). והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). וימת הרן על פני תרח אביו (בראש׳ יא כח). וימת יהושע בן נון עבד יי׳ (יהוש׳ כד כט). וימת בן האשה הזאת (מ"א ג יט). הנפש החטאת היא תמות (יחזק׳ יח ד). תמת נפשי מות ישרים (במד׳ כג י). ותמת שרה בקרית ארבע (בראש׳ כג ב). ונחיה ולא נמות (שם מג ח). ושמרתם את משמרת יי׳ ולא תמותו (ויקר׳ ח לה). ולא תגעו בו פן תמתון (בראש׳ ג ג). אכן כאדם תמותון (תהל׳ פב ז). וחיו ולא ימתו (במד׳ ד יט). הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ׳ יא כב). וימתו לפני יי׳ (ויקר׳ י ב). כי החיים יודעים שימתו (קהל׳ ט ה). כמות כל האדם ימתון אלה (במד׳ יו כט). וישביה כמו כן ימותון (ישע׳ נא ו). נפשות אשר לא תמותנה (יחזק׳ יג יט). ומת בהר אשר אתה עלה שמה (דבר׳ לב נ). ברך אלהים ומת (איוב ב ט).— ונהרג, נרצח: מכה איש ומת (שמות כא יב). וסקלתו באבנים ומת (דבר׳ יג יא). וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (שם כב כא). הכמות נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג).— ובמלחמה וכדומ׳: ויראו איש ישראל כי מת אבימלך (שפט׳ ט נה). ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו (ש"א יז נא). הנך מת על האשה אשר לקחת (בראש׳ כ ג). הנה אנכי מת (שם מח כא). צו לביתך כי מת אתה (ישע׳ לח א). המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים (מ"א כא כד). הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראש׳ ל א). כי אמרו כלנו מתים (שמות יב לג). כל אנשי המלחמה מתו במדבר (יהוש׳ ה ד). שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש"ב א כג). מות תמות יונתן (ש"א יד מד). והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות (מ"א ב לז). לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו (ירמ׳ יא כא). הוצא את בנך וימת (שפט׳ ו ל). והוציאהו וסקלהו וימת (מ"א כא י). וידקרהו נערו וימת (שפט׳ ט נד). ויראו המוראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך (ש"ב יא כד).— ובתו"מ כמו במקרא: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו וכו׳ וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין (ברכ׳ ב ו). וכל מי שצריך ליטול (מקופת צדקה) ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן (שבת ב ו). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה (גיט׳ ז ג). סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ברכ׳ יז.). מי

שחלה ונטה למות אומרים לו התודה (שבת לב.). בעון שנאת חנם וכו׳ בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים (שם:). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים (שם לג.). רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שם קיח:). שלשה מתים כשהן מספרין ואלו הן חולי מעיין וחיה והדרוקן (ערוב׳ מא:). אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו (ר״ה ו.). כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בהמ״ק בימיו (סנה׳ כב.). הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב מן העולם (מד״ר רות, וימת אלימלך).—ובהמה: ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (בראש׳ לג יג). וימתו הצפרדעים (שמות ח ט). והדגה אשר ביאר תמות (שם ז יח). וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד (שם ט ו). וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת (שם כא לה). וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (ויקר׳ יא לט). כי תולעתם לא תמות (ישע׳ סו כד). תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא (שם נ ב).—ובתו״מ: השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה (ב״מ ג ב). כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך (ברכ׳ יו:). חמורו של ר״ג היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת למוצאי שבת מתה (שבת קנד:). השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך (ב״מ עט.).—וצמח: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף וינקתו לא תחדל אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב יד ז-ח).—ובסהמ״א: כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות (רש״י ע״ז נ:).—ובהשאלה לקול, לא נשמע: ולא ימות הקול בתוך הכלי (שלטי הגבורים ו).

— הפע׳, המית, המתה, המתי, המיתו, המתם, המתן, ממית, ממיתים, ממתים, המית, המת, אמית, תמית, ימית, וימת, ימיתו, המיתני, המיתך, המיתם, המיתתהו, המיתיו, המתיה, המיתהו, המיתני, המיתך, המיתו, המיתם, המתם, המיתני, המיתו, אמיתך, אמיתך, תמיתני, תמתני, תמתנו, ימיתהו, וימתהו, ימיתנו, ימיתם, ימתם, תמיתנו, נמיתך, נמיתהו, נמיתם, תמיתהו, תמיתנה, ימיתנו, ימיתוהו, ימיתהו, ימיתוה, —המית את פלוני, עשה שימות, גרם שימות, הרגו: חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע (בראש׳ יח כה). ויתנכלו אתו להמיתו (שם לז יח). ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ וימתהו יי׳ (שם לח ז). את שני בני תמית (שם מב לז). אם בן הוא והמתן אתו (שמות א יו). ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו (שם ד כד). ואם שור נגח הוא וכו׳ והמית איש או אשה (שם כא כט). והמתה את העם הזה (במד׳ יד יה). אתם המתם את עם יי׳ (שם יז ו). יי׳ ממית ומחיה (ש״א ב ו). ראו נא כטוב לב אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו אל תיראו (ש״ב יג כח). וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם (מ״ב יז כו). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם (ירמ׳ כו יה). והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט יו). והבא אחריה המת בחרב (מ״ב יא יה). כי אגיד לך הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יה). ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה (שם כו יט). הסבו אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני ואת עמי (ש״א ה י). ואם יש בי עון והמתני (ש״ב יד לב). כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר (במד׳ יו יג). מבקש שאול אבי להמיתך (ש״א יט ב). והחזקתי בזקנו והכתיו והמיתיו (שם יז לה). והמתיה בצמא (הוש׳ ב ה). כי חפץ יי׳ להמיתם (ש״א ב כה). ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כח). ואם יש בי עון המיתני אתה (ש״א כ ח). סבו והמיתו כהני יי׳ (שם כב יז). אני אמית ואחיה (דבר׳ לב לט). אם אמיתך בחרב (מ״א ב ח). וביום הזה לא אמיתך (שם כו). שלחני למה אמיתך (ש״א יט יז). הלוא המת תמיתני (ירמ׳ לח יה). ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו (שם מא ח). הוא ימית את הרצח (במד׳ לה יט). וימת גם אתו (בראש׳ לח י). וימת את דגתם (תהל׳ קה כט). וימצאהו אריה בדרך וימיתהו (מ״א יג כד). בפגעו בו הוא ימתנו (במד׳ לה יט). ויכם יהושע אחרי כן וימיתם (יהוש׳ י כו). תאות עצל תמיתנו (משלי כא כה). והמת לא נמיתך (שפט׳ יה יג). תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו (ש״ב יד ז). תנו האנשים ונמיתם (ש״א יא יב). והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). לא תמיתוה בית יי׳ (דהי״ב כג יד). וימיתו את המלך בביתו (מ״ב כא כג). אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (שם ז ד). ויכהו וימתהו (ש״ב ד ז). וימיתוה שם (דהי״ב כג יה). ולא המיתתהו (שם כב יא).— ובתו״מ: בור שיש בו (עמק) כדי להמית (ב״ק ה ה). וכי נחש ממית או נחש מחיה (ר״ה ג ח). שאם כועס (המלך) עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם (ברכ׳ כח:). אין ערוד ממית אלא החטא ממית (שם לג.). שאם אי אתה יכול להמיתו (את הרוצח) במיתה הכתובה

בו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו (סנה׳ נג.). דברים שב״ד של ישראל ממיתין עליהן בן נח מוזהר עליהן (שם נו:).— ובהשאלה: שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה (שם סג:), שסבל יסורים גופניים או מוסריים.

— הפע׳, הומת, המתו, מומת, מומתים, יומת, תומת, יומתו, יומתו,— הומת פלוני, המיתו אותו: הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת (ברא׳ כו יא). מות יומתו שניהם (ויקר׳ כ יא). תועבה עשו שניהם מות יומתו (שם יג). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ (דבר׳ כא כב). ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים[1]) וכו׳ ולא הומת (מ״ב יא ב). מחר אתה מומת (ש״א יט יא). והם המתו בימי קציר (ש״ב כא ט). אל תומת בית יי׳ (מ״ב יא יה). ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך ותומת שם (שם יו).— ובתו״מ: שכן דרך כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעוה״ב (סנה׳ ו ב). היו אוה״ע שואלין את ישראל ואומרים להם מה דודך מדוד שכך אתם מומתים עליו שכך אתם נהרגים עליו (ספרי דבר׳ שמג). שמצינו למומתים בידי שמים שנותנים ממון ומתכפר להן (כתוב׳ לז:).

— פוע׳, מותת, מתתי, ממותת, תמותת, מותתני, מותתני, מתתני, ואמתתהו, וימתתהו,— מותת את פלוני, כמו המית: שלף חרבך ומותתני (שפט׳ ט נד). עמד נא עלי ומתתני (ש״ב א ט). ואעמד עליו ואמתתהו[2]) (שם י). ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו (ש״א יז נא). ונשא כליו ממותת אחריו (שם יד יג). אנכי מתתי את משיח יי׳ (ש״ב א יו). תמותת רשע רעה (תהל׳ לד כב). וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (שם קט יו). אשר לא מותתני מרחם (ירמ׳ כ יז).

מות לבן[3]),— שם כלי נגינה קדום: למנצח על מות לבן[4]) מזמור לדוד (תהל׳ ט א).

---

[1]) כך הקרי, הכתיב הממותים.— [2]) אמר ריב״ג: ושמוהו (את הפתח) במקום השבא לדחק הצורך בכמו ואמותתהו (הרקמה, שער ח). וראב״ע אמר: וכן בבנין הדגוש עם האלף שהוא סימן המדבר לעולם קמוץ בקמץ גדול ואדבר אל העם בבקר חוץ ממלת ואמותתהו והטעם (של) אנשי המסורת איננו טעם (לחות, שער האותיות). ונראה שרמז בזה על מה שכתב הרד״ק וז״ל: ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה ויו ואמותתהו.

[3]) עי׳ הערה לקמן.— [4]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו רוב הקדמונ׳ כי הכונה בזה על מות הבן. אבל זה רחוק, ואין ספק בדבר כי יש כאן שם כלי נגינה, אלא שלא נתבררה בודאות צורת השם ולא מקורו ולא מהות הכלי. וקצת החדשי׳ הגיהו על עלמות וכדומ׳.

מותה, ש״ז,— כמו מות, בהוספת ה ומלעיל כמו לילה: יקר בעיני יי׳ המותה[1]) לחסידיו אנה יי׳ כי אני עבדך (תהל׳ קיו יה-יו).

מותר, ש״ז, מותר, מ״ר *מותרות, *מותרים,— א) מה שהוא יותר מהצרך, מהראוי, מהתועלת, Überfluss superflu; -luity: בכל עצב יהיה מותר (משלי יד כג). מחשבות חרוץ אך למותר (שם כא ה).— ב) כמו יתרון: ומותר האדם מן הבהמה אין (קהל׳ ג יט).— ג) *מה שנותר מדבר, Rest; reste; remainder: היו שם שש עשרה אמה נותנין לה עבודתה ונה״ע את המותר (כלא׳ ד א). המדלה את הגפן על מקצת אפיפירות לא יביא זרע אל תחת המותר (שם ו ג). מותר תרבן הכרם מותר מחול הכרם מותר פסקי ערים (שם ז ג). מי שהיה נשוי שתי נשים ומתו ואח״כ מת הוא ויתומים מבקשים כתובת אמן ואין שם אלא כדי שתי כתובות חולקין בשוה היה שם מותר דינר אלו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן (כתוב׳ י ב). שור שנגח ארבעה וחמשה שוורים זה אחר זה ישלם לאחרון שבהם ואם יש בו מותר יחזיר לשלפניו ואם יש בו מותר יחזיר לשלפני פניו (ב״ק ד א). תנאי בית דין הוא על המותרות שיקרבו עולות (ירוש׳ יומ׳ ה מב:). לשלש חצירות הפתוחות זו לזו ופתוחות לר״ה עירבו שתים עם האמצעית זו מביאה מתוך ביתה ואוכלת וזו מביאה מתוך ביתה ואוכלת וזו מחזרת מותרה לתוך ביתה וזו מחזרת מותרה לתוך ביתה (עירוב׳ מט.).— *מותרי השלחן, מה שנותר אחרי האכילה לשבע: המנה הנשארת הזאת שים לפניך אכול כי אינה מותרי השלחן אבל למועד הזה היה שמור לך (ר״י אברבנאל, ש״א ט).— ד) במ״ר *מותרים, מותרות, מה שלא נצרך לאדם צרך גמור, Überflüssiges superflu: וכאשר נשמע אליו (ליה״ר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה והתענוג (חו״ה, יחוד

---

[1]) יש מפקפקים בהצורה ומגיהים תמותה. עכ״פ המליצה המות להחסידים יקר בעיני יי׳ קצת קשה. ואולי ההא שבראש המלה המותה היא כפל ההא הסופית של השם שלפניה, והלמד שבראש לחסידיו היא צריכה להתחבר עם מה שקדם לה, ובהצרוף מותהל מסתתרת מלה במשמ׳ תחנה ובקשה, והכונה היא כי יקר בעיני יי׳ תחנוני חסידיו.

כמעטה ה). שהאל יתעלה נתן לאדם מן הכל כפי צרכו לתורתו ולעולמו ומי שהוציא ממנו מאומה במותרים אשר יתכן לעמוד זולתם יפקדנו בעת הצורך אליו בדברים הצריכים (שם, תשכו, הנפ׳ כ). אנשים שהלכו בדרך הגדר הבינוני שבפרישות ומאסו מותרי העולם לגמרי וסבלו לחסום תאוותם מהם (שם, הפרישות ג). והשתדל אח״כ לאטום אזניך משמעך מה שאינך צריך לך ופרוש ממותרי השמע כפי יכולתך ואל תאזין לשמוע מה שלא יועילך שמעו (שם ה). וגם כי יהיה לו עושר ונכסים רבים יעזוב המותרות והוא שאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (מלמד התלמידים, שמיני). הנהגתם הטובה במאכל ובמשתה כפי הספוק מבלתי מותרות (ר״י אברבנאל, נרא״ב׳).—בקשת המותרות: ובקשות המותרות הן המטרידות האדם מן הלימוד (גוזלת הרא״ש, בית תלמ׳ ד).

מוֹתָרִי, ת״ז, לנק׳ מותרית, מ״ר מותריים, מותריות,—של מותרות, מטבע המותרות: אבל חטא דור הפלגה שהיה בבחירת המלאכות המותריות ובישיבת העיר נמשך בכל הדורות (ר״י אברבנאל, נח). וכמו הדם הזה מן הליחות היא השחורה המותריית ונקראת מרה שחורה (קאנון א א, כמזג הלחה). ופעמים יתילד מליחה מותרית מקצרת הגיד (מ׳ אלדכי, פ״א ד). וכן האידים העבים והלחיות המותריות הם מונעים אותנו מרוב ההשגות השכליות (אמונה רמה ב ג). אם היה אפשר שיתהוה אדם מלא אדם וכו׳ לא היו נמצאים חומרים ולא צורות מיוחדות והיה מתהוה כל דבר מכל דבר והיו החומרים המיוחדים דבר בטל ומותרי (ספורנו, אור עמים, תנוע׳ ההויה).

מֶזֶ[1]), ש״ז, בכנ׳ מֶזֶה,— יין צלול טוב הטעם מאד, schmackhafter Wein; vin savoureux; -ry vine: כי כוס ביד יי׳ ויין חמר מלא מסך ויגר מִזֶּה[2]) אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהל׳ עה ט).

מ״ז,—ר״ת: מספר זוגי.

---

[1]) לא מצאו חכמי הלשון הקדמונ׳ והחדשים שם זה במקרא, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) בנוסחה המסורה מלה זו באה זין סגולה והא רפה, מֶזֶה, וראו בה הקדמונ׳ מלת הרמז זֶה עם מ השמוש בראשה, ואמרו שהיא מוסבה להכוס, וכבר הרגיש ראב״ע בקושי הדבר שאח״כ נאמר שמריה בלשון נקבה כמו ששם כוס משמש ברוב המקומות. ואם נפרש מֶזֶה במשמ׳ מהדבר הזה, קשה, שאין זו דרך המליצה הטבעית, ועוד שאם נפסיק אחרי המלה מזה יחסר מה הגיר, ואם נחבר מזה עם מה שאחריה אין טעם לכל המליצה, כי השמרים הם בשולי הכוס ואין לאמר הגירם ממנה. וכבר הרגישו החדשים בקושי מליצת הכתוב ואמרו שהיא קצת משובשת והגיהו קצתם לפי היווני והסורי מזה אל זה. ואולם אין הגהה זו מרפא את המליצה בדרך טבעי, ובאמת הנוסחה המסורה היא האמתית ובעצם המלה אין לשנות כלום רק בהנקוד נפלה טעות קלה, עפ״י הצורה החיצונה של המלה, ובמקום מֶזֶה צריך לקרוא מִזָּה, והוא שם זכר בכנ׳ נסתרת על משקל לִבָּה, והיחיד המכרת מֵז כמו לֵב, והוא הוא השם מ׳ז, מִזֶה, מִזַא׳ a) בערבית, שנגזר מהשרש מזז b), שמשמש בעקרו במשמ׳ מצין ובמשמ׳ טעם בין חמץ ומתק, והשם מ׳ז נתיחד בלשון זו למשקה, ובפרט ליין שטעמו בין חמץ ומתק, ובהרחבה יין נעים הטעם מאד. אמר אלג׳והרי: ושראב מז ורמאן מז בינ אלחלו ואלחאמצ׳ וכו׳ ואלמזה באלפתח אלח׳מר אללד׳יד׳ה אלטעם, ע״כ, ובעבר׳: ומשקה מז ורמון מז בין המתק והחמץ וכו׳ ומזה בפתח (המם) יין נעים הטעם. ובלשאן אלערב בשם אללית׳: אלמ׳ז מנ אלרמאנ מא כאנ טעמה בינ חמוצ׳ה וחלאוה וכו׳ ואלמ׳ז ואלמ׳זה ואלמזא׳ אלח׳מר אללד׳יד׳ה אלטעם וכו׳ וקאל אללחיאני אהל אלשאם יקולונ הד׳ה ח׳מרה מזה וכו׳ וקאל אבנ ערש פי ג׳ניד בנ עבד אלרחמאנ אלמזי לא תחשבנ אלחרב נום אלצ׳חי ושרבכ אלמזא באלבארד פלמא בלע׳ה ד׳לכ קאל כד׳ב עלי ואללה מא שרבתהא קט וכו׳ מזה אלח׳מר אלתי פיהא חמוצ׳ה וכו׳ וקיל הי מנ ח׳לט אלבשר ואלתמר וקאל בעצ׳הם אלמזה אלח׳מרה אלתי פיהא מזאזה והו טעם בינ אלחלאוה ואלחמוצ׳ה ואנשד מזה קבל מזגהא פאד׳א מא מזגת לד׳ טעמהא מנ יד׳וק, ע״כ, — ובעבר׳: מ׳ז מן הרמון מה שטעמו בין חמץ ומתק וכו׳ ואלמז ואלמזה ואלמזא׳ יין נעים הטעם וכו׳ ואמר אללחיאני אנשי דמשק יאמרו זה יין מזה וכו׳ ואמר אבן ערש בשירת המלחמה של בן עבד אלרחמאן אלמזי אל תחשבו המלחמה לתנומת שחרית ושתייתך המז בכוס קרירה וכששמע זאת (בן עבד אלרחמן) אמר כזב, האלהים שלא שתיתי ממנו כלל וכו׳ מזה (הוא) יין שיש בו חמיצות וכו׳ וי״א שהוא תערובת מן בסר ותמר מתק ואמרו קצתם כי מזה הוא יין שיש בו מזזה והוא טעם בין מתק וחמץ ואמר המשורר: מזה לפני מזיגתה וכאשר נמזגה מצא טעמה נעים כל מי שטעם אותה.— כל אלה העדיות מעידות עדות שאין לפקפק בה שהשם מז מזה, משמש בלשון הערבי׳ במשמ׳ יין נעים הטעם, וזה השם בעצמו מסתתר במלה מזה שבכתוב זה, שאין ספק שהיה במציאות גם בלשון העברית, אולי יותר בלשון העם, והשתמש בו המשורר כאן, והמליצה יפה מאד: מהכוס שבידו הגיר את המז, את היין טוב הטעם, רק את שמריה הניח לרשעי הארץ לשתות ולמץ.—וראוי להוסיף, כי גם

---

a) مُز مِزّة مِزّا b) مزز

מִזְבֵּחַ[1], ש"ז, סמי' מִזְבַּח, ועם ה המקום בסוף מִזְבֵּחָה, בכנ' מזבחי, מזבחך, מזבחך, מזבחו, מ"ר מזבחות, מזבחת, מזבחתיך, מזבחותיכם, מזבחותיו, מזבחותם, מזבחתם, מזבחותיהם,—דבר כעין בנין ששורפים עליו זבח, קרבן, Altar; autel; altar: ויבן נח מזבח ליי' ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח (בראש' ח כ). ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים (שם כב ט). מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך וכו' ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה ולא תעלה במעלת על מזבחי (שמות כ כא-כג). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קמתו ועשית קרנתיו על ארבע פנתיו וכו' וצפית אתו נחשת (שם כז א-ב). ועשית מזבח מקטר קטרת (שם ל א). ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת (שם מ ה). הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו (ויקר' ו ב). ולקחת את כל החלב וכו' והקטרת המזבחה (שמות כט יג). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד). בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים וכו' ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח (במדב' כג א-ב). כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון (שמות לד יג). כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו (דבר' ז ה). ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך (שם לג י). והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרת (שפט' ו כה). אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו (שם לא). ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי' בלהב המזבח (שם יג כ). ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה (מ"א ח לא). ויקרא (איש האלהים) על המזבח בדבר יי' ויאמר מזבח מזבח כה אמר יי' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך וכו' הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו (שם יג ב-ג). כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו (שם יט י). ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה (מ"ב כא ג). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב (שם יא יח). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח ויגע על פי (ישעי' ו ו). ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו (שם יז ח). ופקדתי על מזבחות בית אל ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ (עמו' ג יד). כי הרבה אפרים מזבחות לחטא (הוש' ח יא). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות וכו' הוא יערף מזבחותם ישדד מצבותם (שם י א-ב). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יי' (יואל ב יז). חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמ' יז א). והנה פתח היכל יי' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק' ח יו). למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם (שם ו ו). והיה הסירות בבית יי' כמזרקים לפני המזבח (זכר' יד כ). מגישים על מזבחי לחם מגאל (מלא' א ז). ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יי' (שם י). ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (תהל' כו ו-ז). אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח (שם קיח כז). — משרתי המזבח, הכהנים והלוים: חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח (יואל א יג). — אחז, החזיק בקרנות המזבח: ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נ-נא). — כסה דמעה את המזבח: וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יי' בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם (מלא' ב יג).

מזג[1]), ממנו מֶזֶג, •מֵזַג, *מזיגה, ∴מזגי, ∴המזגה, ∴התמזגות.

מֶזֶג, ש"ז, בספס' מֶזֶג, — א) יין מערב כראוי ומותקן לשתייה, gemischter Wein; vin mélangé; mixed wine: שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה"ש ז ג). — ובתו"מ: במים ולא ביין במים ולא במזג (ספרא ויקר' ח ז). וכמזג[2]) שני חלקים מים ואחד יין מן היין השרוני (נדה ב ז). — ובסהמ"א: האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה

באשור' משמש שם מֵז במשמ' מין יין (F. Del. 390 mesu Weinsorte).

[1]) מן זבח. גם בכנענ': לרבתי בעלת גבל המזבח מחשת זן אש באור (כתב' אגן יחומלך). בארמ' מדבח.

[1]) בעבר' דומה למסך. בארמ' מזג, וסברים החדשים כי ממנה בא לעבר' וכמו"כ לערב' מזג' a), ומקורו אולי באשור' מנזק.

[2]) כך במשנ' שבש"ס, ובמשנ' שבמשנ' וכמזוג.

a) مزج

וכמימי מזג (הלכ׳ פסוק׳, נידה). או בדם הקזה שבכוס או במימי אדמה או במזג שבכוס (רמב״ם, אסורי ביאה ה יא). — ב) בהשאלה, *מִזְגּוֹ ש״ל בע״ח, של האדם, איכות טבעו ונטיותיו, Temperament: למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו[1]) של מלך רעה (מד״ר ברא׳ כח). — ומצוי בספה״א במשמ׳ זו: אל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח וכו׳ ומתיחדים יושביו בצורות ומדות מבלעדי זולתם במצוע המזג והנה עפ״י המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה (כוזרי ב י). הממרה בסבות האמצעיות אם בחברת הרעים או בתגבורת מזג רע (שם ה כ). כי הוא (האדם) שוה ומכוון במזגו מכל בעלי חיים (תקון מדה״נ ח). כשיזדמן לה מי שמזגו חם ובעל מרה אדומה (שם כו). לפי שהוא מבואר שמזגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם מצד התחלפות מזגי האבות או מצדדים אחרים עד שאי אפשר שיסכימו שני אנשים על מזג ותכונה אחת (העקרים א כה). ואמנם הסבות הצוריות (של הבריאות והחלי) הם המזגים והכחות המתחדשים אחריהם (קאנון א א ב). תכיר ותדע מזג החולה ומדותיו בזמן בריאותו (מוסר הרופאי׳ לר״י הישראלי עג). והוא (הפיל) בן תרבות ונכנע מכל בעלי חיים מדבריים ומקבל תוכחת מוסר והוא ממזג שוה ככלב וסוס (שער השמים ד א). צריך שתדע כי מזג הזכר בצרוף אל מזג הנקבה חם ויבש (נתן פלקיירא, לרי הגוף, כ״י בריט״מ). שבני אדם קצתם יקנו הבריאות בבלתי התעמלות ולא מעשה ליושר מזגם וטוב הרכבתם (רי״א, שמים חדשים ב). לכן נתחייב שלא לישא הזונה שמזגה רע פן תסירנו ותטנו ברוב לקחה מדרכו הטוב (החנוך, אמור). ואין לו התנצלות מצד רוע טבעו ותכונת מזגו מצד תולדותו (המאירי, יומא ג). — חלש הַמֶּזֶג, רך הטבע: והיהודים רכי הלב הלושי מזג ובמעט מזער יכנעו לכל (שבט יהודה ח). ואולם כפי חיוב המערכת לא משנאתם אותי שמוני מתחלת היצירה חלוש ההרכבה רפה המזג (כתיני׳ עולם ו א). שהוא איסטנים רך המזג וחלוש הטבע (שו״ת מים רבים, יו״ד מח). — ובצמחים וכל הגופים, ערך חלקיהם והחלטים שלהם: התכמה הנראית בצמחים ובמוצאים המוכנים לתקנת האדם ואופני תועלותיו בהם על התחלקות טבעיהם ומזגיהם וכחותם (חו״ה, הבחינה ד). ההויות הטבעיות וכו׳ ישלמו ויתכנו ותחול בהם הצורה אשר היא ראויה להם מחיים וצמחים ויהיה לכל מזג הצורה שהיא ראויה לו (כוזרי ג גג). הנפש היא אחת ותעשה דברים מתחלפים יחד תצמיח הצמחים ותתן הרגשה לבעלי חיים ושכל לאדם לפי התחלף הגופים והמזגים הנאותים לקבל הכחות ההם (שער השמים יא). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (אמונה רמה א ז). המזג הוא איכות מתחדש מהפעלות איכויות הפכיים נמצאים ביסודות קטני החלקים כדי שיגיע רוב כל אחד מהם ברוב האחר כשיתפעלו בכחותם קצתם בתוך קצת יתחדש מכללם איכות מתדמה בכלם והוא המזג (קאנון א א ג א). — ג) *מזג האויר, Tempréature: הנולדים מעפושי הלחויות במיני התולעים וקצת בעלי חיים שנבראים ממזג נתחדש באויר (שער השמים יא). והיותר ראוי שבמזגי האויר שישתנה אל העפוש הוא מזג האויר החם והלח (קאנון א ב ב ד). וכבר ידעת איך יודעו מזגי האוירים ממרחבי הארצות ומעפרם וממשכנות ההרים (שם יא).

*מָזַג, פ״י, — א) מָזַג כּוֹס, יצק בהכוס יין וערב בו מים בכמות ראויה, ובהרחבה יצק בכוס כראוי לשתיה: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים (ברכ׳ ח א). מזגו לו את הכוס אומר מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס הרי הוא מעשר (דמאי ז ב). וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומחזיר את פניו עד שמגיע אצל חבורתו ואוכל (פסח׳ ז יג). מזגו לו כוס ראשון וכו׳ מברך על היום ואח״כ מברך על היין (שם י ב). לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ׳ כ ט). אמר לו הוי מוזג ושותה (ע״ז ה ה). וכבר היה ר״א ור׳ יהושע ור׳ צדוק מסובים בבית משתה בנו של ר״ג מזג רבן גמליאל כוס לר״א ולא רצה לקבל (ספרי דבר׳ לח). שישתה רביעית יין בין שמזגו ושתאו ובין ששתאו חצאין (תוספתא נזיר ד א). למלך ב״ו שאמר לו לעבדו מזוג לי בחמין אמר לו אין לי חמין אמר לו ואם לאו מזוג לי בצונן (בם סוט׳ יא ג). מעשה באשה אחת שהיתה שכורת מזגו לה את הכוס אמרה הריני נזירה ממנו (ירוש׳ נזיר ב נב.). כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית (שבת עו:). בגדים שבישל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו (שם קיד.). אבל מוזגת לו כוס ומצעת לו את המטה

— [1]) בקצת כ״י עינו.

(כתוב׳ סא.). נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן (ערכ׳ יו:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס ושלא ארחץ לך פניך ידיך ורגליך (נדר׳ פא:). לתלמיד שמזג לרבו בחמין וא״ל מזוג לי א״ל במה אמר לו לא בחמין אנו עסוקין עכשיו בין בחמין בין בצונן (זבח׳ פב.). (היה אדונו של יוסף אומר לו) מזוג רותחין והיו רותחין פושרין והיו פושרין (מד״ר ברא׳ פו). מכאן את למד שהיין הרבה בתחומו כאדם שאומר לחבירו מזוג לי ושנה לי (שם לט). מעשה בחבורה אחת של זלין שהיו יושבים ושותים יין עד חצי הלילה ולא היו משתכרים בא להם יין אמרו למזוג יין ביין (שם במד׳ י). למלך שהיה לו מרתף של יין בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו (שם שה״ש, ישקני). רואה (השכור) את חבירו שותה ואומר מזוג לי ואני אשתה ושותה ומתקלקל בריעי ובמימי רגלים (תנחומא שמיני ז). הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב וכו׳ אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים (נגע׳ א ב). חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג (ספרי במד׳ כג). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). בזמן שהוא (היין) מזוג אומר עליו בורא פרי הגפן (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). השותה משקין מזוגין שעבר עליהן הלילה דמו בראשו (שם ז יא ג). כוס מזוג נראה מבחוץ (שם נדה כ ג:). ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג (בבלי פסח׳ קח:). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה (כתוב׳ ג:). מי שהוא מזוג כראוי מזוג שלישו של כוס יין ושני חלקים מים (מד״ר במד׳ א). —ובהשאלה במליצה: אמר הקב״ה שני כוסות מזגתם בסיני נעשה ונשמע שברתם נעשה עשיתם לפני עגל הזהרו בנשמע (מד״ר שמות כז).—ואמר המשורר: התגו אהבים לי בלב ולב ומי רויש עם דבר אומר בפה מזגו (רמב״ע, דיואן ל, כ״י בודלי׳).—ב) ״בהשאלה, בטבע הגופים, מִזֵּג יסודות הגוף וכדומ׳: בעבור שההרכבה מזוגה מארבעה שהם נצמדים משנים (מנח׳ הקרא׳, לקו״ק 48). כי היסודות באשר ימזגו מזגים מתחלפים כפי התחלף המקומות האויריים והערכים הגלגליים היו ראוים לצורות מתחלפות (כוזרי ה י). —ג) ״מִזֵּג חֻמּוֹ של דבר, צנן אותו קצת: והוצרך (המוח) להיותו כן (לח ביותר) וכו׳ למזוג חום הלב שהוא גדול מאד ועל כן הושם הלב כנגד המוח כי מן המוח יצאו גידים אל הלב למזוג חומו ומן הלב אל המוח למזוג קרירותו (שער השמים ט). דע שרוח דרומית הוא חם ויבש מאד ולולי הלבנה המוזגו שהלבנה פועלת קור ולחות מחריב את העולם (רמ״ע מפנו, פרדס רמונ׳, נזיק׳). לפי שפעולת נשימתה היא לתועלת גדולה על הלב שהיא מנשבת עליו להביא אליו אויר קר מבחוץ למזוג חומו הגדול ולדחות מעליו קיטור העשני היוצא ממנו (מ׳ אלדכי, פ״א ד). —ואויר מְזוּג: בקו השוה שהאויר שם מזוג מקור ומחום ומשאר האיכויות (שער השמים ט).—ובהשאלה, ״דִּבּוּר מְזוּג: כל זה מן הדבור המזוג לצחות ולנחץ (הפרפ׳ לריב״ג, פרס פתק).

—נפע׳, *נִמְזַג,— שמזגוהו: אפי׳ מים ביין אפי׳ נמזג כל צורכו מהיתר (ירוש׳ ע״ז ה מה.).— ובהשאלה: וכאשר נמזגו (היסודות) מזג יותר דק היו ראויים לצורה יותר נכבדת (כוזרי ה י). וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמזגו ונתערבו עד ששב קצתם מעמיד את קצתם כנפש וכגוף בחיים (תו״ה, הבחינה ג). שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וידענו כי לא נמזגו מאליהן ולא נתחברו בטבען מפני המחלוקת שביניהם (שם, היחוד ו). שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (אמונה רמה א ו). דע יחנך הבורא שאלו לא היו היסודות נמזגים להיות ההוים לא היה הדבר נפסד (ריב״ל, עולם הקטן א ג).— ״נִמְזָג, מרכב: שכונתו על הרוב היא טובה ואינו נופל בגנויות אלא מכח תאוות טבעיות שאין לנמזג המלט מהם לחולשתו (ידע׳ הפניני, ביאור תהל׳ יד), ר״ל לגוף מרכב.—והאויר, נצטנן מעט, היה מזוג, לא חם ביותר ולא קר ביותר: ואם כה יאמר שנה זו העת ילך אט ושקט האויר וימזג הזמן (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סט).

—הפע׳, ״הֻמְזַג, יֻמְזַג,—כמו נפע׳: ואחר יתעלה ההתמזגות הזה ויזדכך יותר ויומזג באופן שיוכן לקנות צורת החי (עקרים ב לא). והגשמים הממוזגים מאלה התמזגות קרוב מן השווי (אמונה רמה א ו). ויתחייב זה התמזגות כחות קצתם בכחות קצתם ויגיעו אל מה שלפניהם ממוזגים או לא יהיו אותם היחוסים נמצאים ביניהם (שם ד ג).—וקֹר וחֹם: ממוזג בין הקור והחום (מנורת המאור קסג).—והאויר: ובארצות השוכנות לחוף ימים הוא ממוזג על ידי רוחות הים (בכי״ע ג, טורקיה).

—הִתפ׳, ״הִתְמַזֵּג: ״תבאר שהנפש אינה הווה מהתמזג יסודות הגוף לפי שהדבר המתחדש מהתמזג נפרדים אם שיגבר בו אחד מהנפרדים או יותר מאחד וישארו האחדים על צורותם (כוזרי ה יב). וכאשר יתמזגו היסודות התמזגות יותר שלם השווי (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 52). אמנם אם יהיה התילדות החולי הזה מליחה דמיית שתתמזג עמה מרה כרכומית ימשך אחר זה כאב ודפיקה מתמדת (מ׳ אלדכי, פ״א ד). והפרדת שלשת עמודי האלקימיאה וידיעת חיבורן והתמזגן בכל הנמצאים השפלים עד הצמחים (תפילת יעבץ א מא).

״מִזְגִי, ת״ז, לנק׳ מִזְגִית, מ״ר מִזְגִיִּים, מִזְגִיּוֹת,—מטבע המזג: שכחותם וטבעיהם (של המוצאים) ועצמיהם מזגיים בלבד (כוזרי ה י). כשיהיה איש מן האנשים וכו׳ בזכות חמרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשעורו והנחתו ולא ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחד (מו״נ ב לו). ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (שם לח). הסכימו חכמי המחקר כי יש עת וזמן והכנה עליונית מזגית ללידת הילודים (שער השמים ד א). מורכב הרכבה טבעית ומזגית (אפודי, מו״נ ב א). והב״ח והמחצבים יקנו סגולה מה מיוחדת להם מלבד צורתם המזגית באמצעות שפע ניצוצי הכוכבים ורשמיהם (נוה שלום ה ד). וזאת הצורה המזגית היא בעבור הצומחת (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ז ד). וכל מה שהייתי מתרחק מאותה העיר אתרפא יותר ונפלאתי כי זה אינו דבר מזגיי ולא טבעיי אלא דבר זר (ליקוטי יוסף סמברי 129). כי אין לה (להנפש) מצד עצמה אלא מצד הכחות הגופיות המזגיות שקבלה מצד ההתאחדות שיש לה עם הגוף בשכבר נודע שכחות הנפש נמשכות אחר מזג הגוף (תגמ׳ הנפ׳ ג).

״מִזְגִּיּוּת, ס״נ,— טבע דבר מזגי: ואמנם הכח המוליד הוא שני מינים מין יוליד הזרע בזכרים והנקבות ומין יבדיל הכחות אשר בזרע וימזגם מזגיות כפי אבר אבר (קאנון א א ו ב).

מזה[1], ממנו מְזִי.

מַזֶּה,—מלת שאלה מרכבת מן מה זה, עי׳ ערך מָה.

מֶזֶו, מָזוּ,—עי׳ מְזָוֶה.

---

[1]) קבעו הקדמונים, ריב״ג, רד״ק ואחרים, שרש זה להשם מזי שלקמן, והוא רק בעבר׳, ועי׳ הערה להערך.

***מְזוּדָה**[1], ש״נ,—כיס שלקחים בו צידה לדרך: החמת של שבעה קבין ר׳ יהודה אומר אף הרבצל והמזודה[2]) כל שהן (כלים כ א).

מְזָוֶה[3]), ש״ז, מ״ר בכנ׳ מְזָוֵינוּ, מְזָוֵיהֶם,— אוצר המזונות, Vorratskammer; chambre à provision; store-room: אשר בנינו בנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל מְזָוֵינוּ[4]) מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו (תהל׳ קמד יב-יג). — ואמר המשורר: חסר בגד חסר לחם, ומפיק מזוי אוהביו מזן אלי זן (משה דרעי, לקו״ק לז). יקר ראתה עינם, ואם גרים הנם, מזויהם חנם, מלאים ומפיקים (ראב״ע, נדוד הסיר).—ובהשאלה, ״מְזָוֵי השכל: מדות האמת אצלו חשוקים, ומדבשו יקבינו משיקים, ומשכלו מזוינו מפיקים (ר״ז אלאהרי, מטמ׳ מסתר׳ יג).

מְזוּזָה[5]), ש״נ, בכנ׳ מְזוּזָתִי, מְזוּזָתָם, מ״ר מְזוּזוֹת, מְזוּזֹת, מְזֻזוֹת,— א) לחי נצב משני עברי הפתח מימין ומשמאל, ועל שניהם משכב המשקוף, Thürpfaste; poteau; doorpast: והגישו אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף (שם יב ז). וכתבתם (את דברי המצות) על מזזות ביתך ובשעריך (דבר׳ ו ט). ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם וכו׳ וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (שם יא יט-כ). ויאחז (שמשון) בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח (שפט׳ יו ג). ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יי׳ (ש״א א ט). וכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן (מ״א ו לג). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר

---

[1]) בערב׳ מזודה a).—[2]) כך הגרסה במשנ׳ שבמשנ׳, ובמשנ׳ שבש״ם והמזרה.

[3]) צורה זו להיחיד קבעו בעל המסלול: מִפְעֶה, מְזָוֶה מְזָוִים (מסלול, מסלה״ש, נתיב ג), וכמו כן בן זאב בתל״ע (ג רת), ולא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳ הערה לקמן.— [4]) השבעי׳ והולג׳ תרגמו במשמ׳ אוצר המזון וכדומ׳. וכן ת״י: תוסברינא. ואמרו קדמונינו שהוא כמו זוית בהוספת מ, ור״ל בזויות הבית. אך גזרה זו דחוקה, ולא נתברר מקור המלה. והנה הקדמונ׳ לא אמרו מה צורת היחיד של מלה זו, וקבעו קצת החדשים צורת מֶזֶו (גזנ׳ ואחרים), מָזוּ (בטכ׳), ואין זה מכריע.

[5]) לא נתברר מקור מלה זו. קצת החדשים סברים שהיא מלה אשורי׳ מנזז במשמ׳ זו, אך לא הוכרע הדבר.

---

a) مزودة

ביני וביניהם (יחזק׳ מג ח). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע׳ נז ח). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (משלי ח לד). — ב) *אגרת של גויל כתובה עליה פרשת שמע ישראל ופרשת והיה אם שמוע, יקבעוה היהודים במזוזות פתחיהם: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית (מגי׳ א ח). שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו (מנח׳ ג ז). ומקל שיש בו בית קבול מזוזה (כלים יז יז). אין לך אדם מישראל שאין מצות מקיפות אותו תפילין בראשו וכו׳ ומזוזה בפתחו וארבעה ציציות מקיפות אותו (תוספתא ברכ׳ ז כה). הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה (שבת כג:). ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה (יומ׳ יא.). תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב וכו׳ תפילין אין צריכין שירטוט מזוזות צריכין שירטוט (מגי׳ יח:). המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא (ב״מ קב.). ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם (ע״ז ג:). כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחיזוק שלא יחטא (מנח׳ מג:). אין כותבין מזוזות לא על גבי עורות בהמה טמאה ולא ע״ג עורות חיה טמאה (מס׳ מזוזה, ירוש׳ א). המזוזה נכתבת על הימין בכניסתו (שם ב). ש המזוזה נבדקת אחת לכ״ה שנה (שם). — ומצוי בסהמ״א, ואמר הפיטן: בראש וביד תפילין וציצית בבגדים מזוזה בפתחים (מחז׳ תימני׳ ליוה״כ, דרכך הטיבי).

מָזוֹן[1], ש״ז, מ״ר מזונות, *מזונים,—כל דבר אכל שבע״ח זן בו, Nahrung; nourriture; food: ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך (בראש׳ מה כג). ויתן להם (לערי המצרות) המזון לרב (דהי״ב יא כג). — ומצוי מאד בתו״מ: אפי׳ אכל שלק והוא מזונו מברך עליו (ברכ׳ ו ו). שבת נותנין לו (להעני) מזון ג׳ סעודות ומי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (פאה ח ז). המעביר תאנים בחצירו לקצות וכו׳ הפועלים שעמו בזמן שאין להם עליו מזונות אוכלין ופטורין אבל אם יש להם עליו מזונות הרי אלו לא יאכלו (מעשר׳ ג א). מצילין (מן הדלקה) מזון[2] שלש סעודות הראוי לאדם לאדם הראוי לבהמה לבהמה (שבת טז ב). הנודר מן המזון מותר במים ובמלח (ערוב׳ ג א). יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה (כתוב׳ ד ד). מוכרת היא אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומוכרת למזונות שלא בבית דין וכותבת למזונות מכרתי (שם יא ג). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס במזון שתי סעודות לערוב (מעי׳ ד ה). מערבין לחולה ולאסטנים במזונו ולקטן במזונו (תוספתא ערוב׳ ט ד). בשבת מדיירין בטובה וביום טוב במזונות ובחולו של מועד אפי׳ בשכר (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). שכיון שהוא עתיד לגרשה וליתן לה כתובה ולמעט ממזונותיה כמי שאין בו חוב (שם כתוב׳ ז לא:). ותהא (האשה) יושבת וממתנת ואם גירש הרי יפה ואם לאו יעלה לה מזונות (שם). בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (שבת נג:). כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים (שם קכט.). נותנין מזונות לפני כלב ואין נותנין מזונות לפני חזיר ומה הפרש בין זה לזה זה מזונותן עליך וזה אין מזונותן עליך (שם קנה:). יודע הקב״ה בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך שוהא אכילתו במעיו שלשה ימים (שם). אמרה יונה לפני הקב״ה רבש״ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם (ערוב׳ יח:). א״ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה (פסח׳ קיח.). קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה (שם). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים (ביצ׳ טז.). עני ועשיר באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל (יומ׳ לה:). למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום (שם עו.). במערבא אמרו (מה שנאמר נתנני יי׳ בידי לא אוכל קום) זה שמזונותיו תלויין בכספו (יבמ׳ סג:). תיקנו מזונותיה (של האשה) תחת מעשה ידיה (כתוב׳ מז:). אם ראה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה (גיט׳ ז.). לא דיין שלא המיתו (המילדות העבריות במצרים) אותן אלא שהיו מספיקות להם מים ומזון (סוט׳ יא:). כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין (ע״ז יח:). כיון שנתקו שיניו

[1] מן זון, עי״ש.—[2] בספי׳ מזון, כך בקטעי משנ׳ מנקד׳ כ״י בריט״מ ובנוסח׳ הדפוס מזון.

של אדם נתמעטו מזונותיו (נדה סה.). בדעת בראו (הקב"ה את האדם) שברא צורכי מזונותיו ואח"כ בראו (מד"ר ברא' ח). קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף (שם לו).— *אִגֶּרֶת מָזוֹן: מצא אגרות שום אגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין (ב"מ א ח).— ומצוי בסהמ"א: שטר אגרת מזון והוא כגון ראובן שיש לו אשה ובנים ויש לו ממון אצל שמעון וכו' ואתה מוצא אגרות מזון אלו על ארבעה דרכים כגון שמת ראובן והניח אלמנה ויתומים וכו' שאומר בית דין לשמעון לתת מזון קצוב לאלמנה וכו' וכותבין לו שטר אגרת מזון והדרך השנית כגון ראובן שהלך למדינת הים והוא במקום רחוק ויש לו מזון ביד אחרים ואשתו תובעת מזונות וכו' וגם זו נקראת אגרת מזון (השטר' לר"י ברצלוני מה), ועי' אִגֶּרֶת.— *ברכת המזון: אין לי אלא ברכת המזון שהוא טעון ברכה לאחריו (מכי' בא טז). מנין לברכת המזון לאחריו מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (ברכ' כא.). סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ (שם מח:).—ונתיחד השם מזון בפרט למיני הקמחים כמו חטה וכדומה: אפאן (את החטים) ובישלן וכו' אין הפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות (תוספתא ברכ' ד ו). אפאו (את הארז) ובישלו כל זמן שהפרוסות קיימות מברך עליו בורא מיני מזונות (שם ז). כל שהוא בעין סולת ובעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ירוש' שם ו י:). אין מברכין בורא מיני מזונות אלא על חמשת המינין בלבד (ערוב' ל.). ורב האי גאון כתב מי שאוכל מזונות ותמרים ורימונים ושתה יין צריך לברך ג' ברכות (האגור, הלכ' ברכ' הפירות).—ואמר המליץ: איך לא אבקש מזוני יען שעריו נעולים, עלי להחל ולדרוש וביד אלהים להשלים (ר"ש הנגיד, בן משלי מב).—ומ"ר *מְזוֹנִים: הרוה מזונים[1]) ונטר, בירת איתנים להתיר קטר, מים מעתה בל יאטר, להרעיף שעירי מטר (ר"א קליר, גשם, יפתח ארץ). ספר המזונים לראזי וספר המזונים ליצחק ישראלי (נזכרים כך בספ' רפוא' כ"י).—ובהשאלה, *מְזוֹן הנפש: כי שני הדברים האלה נתנו מרועה אחד הוא הרועה האדם והזן אותו בשני מיני מזון מזון הגוף ומזון הנפש (הקד' מלמד התלמי'). כי התורה והחכמה עיקר מזון הנפש וכו' כל מצוה ומצוה היא מזון הנפש שבה תחיה הנפש נזונת מזיו השכינה לעוה"ב (ר' בחיי, וילך).

—[1]) ר"ל הזרעים שבאדמה.

*מְזוֹנָה, ש"נ, — כמו מָזוֹן: יחייב רוע קרבת הבן אל מזונת אביו (ספר היסר ליהושע הקרא' 48).

*מְזוֹנִי, ת"ז, לנק' מְזוֹנִית, מ"ר מְזוֹנִיִּים, מְזוֹנִיּוֹת,— של המזון, מטבע המזון: והחלק הנתק אל דמות המים איננו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי לא מים ראויים לשתיה (כוזרי ה יד). והסם המזוני משתנה מהגוף בעצמיותו ומשתנה ממנו באיכותו (קאנון א ב ב טו). והרפואות המזוניות יש מהן שהן יותר קרובות אל הרפואיות ומהן שהן יותר קרובות אל המזוניות (שם). ויתחדש (הנפח בכבד) אם לתולשת הכח המעכל או כי התומר המזוניי והלחיי מדרכו שיעורר רוח (שם ג יד ב ח). כמו שימצא להנהגות המזוניות רושם במקומות ובמחוזות כמבואר לבעלי חכמת הרפואות (ר"א ביכאגו, דרך אמונה א ג). אין זה המן הרפואיי אבל הוא דבר מזוני שנתן ה' לכם לאכלה לא לשלשל כי אין זה טבעו (ר"י אברבנאל, בשלח).

א. מָזוֹר[1]), ש"ז, בכנ' מְזֹרוֹ, מ"ר *מְזוֹרִים, *מְזוֹרוֹת,—נרדף עם חלי, מכאוב בגוף, Schmerz; souffrance; ache, ובהשאלה מליצית לקלקול המדינה והעם: וירא אפרים את חליו ויהודה את מְזֹרוֹ[2]) וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור (הוש' ה יג).—ואמר הפיטן: צריו ירפא כאב נפשי לנודו המאהו מזורי ומאתו תרופתי (יהודה הלוי גיאת, מכין עפאים). רמו וגדלו כמו גלים בלב ים מזוריך, בליל שדדו טורי אבניך (יוסף הכהן, קינ', ליון במשפט). שמתי מאד עלצי טוב מענה תמלצי כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (פזמ' תימני', יונה איך תרבצי). יחלצהו ויפצהו יריצהו מבור ודות, יצו אורו לבן בכורו חבוש מזורו בכל מרדות (אפריס בר' יצחק, ביבת ג' חנכה, אשר יצר אור). — והמליץ אמר: בכל עונה יהי ספרך בחיקך, והשכל יהי תמיד דבקך, ואם אתה תשימהו קשורך, למרפא הוא יהיה לך ממזורך (רה"ג, יראת האל).— ומְזֹרֵי הנפשות, קלקולן ושחיתתן: וכשם שחולי הגופות

[1]) בערב' מרצ' a), ועי' הערה לקמן.—[2]) אמרו בגמ': ואין מזור אלא יסורין שנאמר וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו (סנה' לב.). ובעין זה ת"י: מכאוב. וכן השבעים ὀδύνη, וכן רש"י: לשון חלי. וכבר הובא בהערה למעלה דמיון לו בערב' מרצ' a), חלי. וריב"ג גזר אותו מן זור, וכן רד"ק, ואמר שפרושו מכה מפני שיזורו אותה, ובמשמ' זו פרשו התדשים. אך זה רחוק.

a) مرض

אם לא שמעו מתרופאים ולא שמרו מצוותם וכו' נשרדים מחיי העולם כך בעלי מ ז ו ר י הנפשות אם עברו על דברי הרופאים ולא שמעו קול מוריהם נשרדים מחיי העולם הבא (ספ' מוסר לר"י אבן עקנין כ ה). — וּמְזוֹרֵי הזמן, פגעיו: ולכן הזמן רע בבצעו נתנני למפגע אל מ ז ו ר ו (ר"י חריזי, אותיות' ח). — והשתמשו הסופרים גם במשמ' הראשונה הגופנית: חקור חולים ובקר עת מ ז ו ר י ם, ודבר על לבב אישים ומרים (רס"ג, ירח האל). והכנת הבגדים ללבשן בקרה מפני הצנה ומאכלות להביאם אל המגורות בקיץ ובחורף לימות הגשמים והכנת מיני הרפואות מפני ה מ ז ו ר ו ת ובנין החומה והמגדלות והצבת דלתים ובריח (ספ' מוסר לר"י אבן עקנין כ טז). — ואמר המליץ: קורות הזמן, תקעו בלבי ציר נאמן, והשיבוני על ערש מ ז ו ר י ם, ויסרוני בשבט חלאים ויסורים (ר"י חריזי, תחכמ' מח).

ב.**מָזוֹר**[1], ס"ז,—א) תחבשת וכדומה שישימו על המַכָּה, Verband ; compresse ; -ress : כי כה אמר יוי' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך לְמָזוֹר[2]) רפאות תעלה אין לך (ירמ' ל יב-יג). — ובתלמוד: עשאה (את המטלית) מ ז ו ר מהורה שרויה בשמן לא כמי שעשאה מ ז ו ר (ירוש' שבת ב ה). — ובסהמ"א: אשר אין בלעדיו. ברחמיו וחסדיו, שלחו לשרידיו, למחיה ו מ ז ו ר י ם (תפו' תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). — ואמר הפיטן: שבר עצמותי זורר ומפרר, סלה כל אבירי הטבור והשרר, רטיה ו מ ז ו ר אין לברר (ר' קלונ', קינ', מי יתן ראשי). — ואמר המשורר: ואתי רפואה להזריע העקרות, ולהשיבם הרות, ולחמם הנשים הקרות, ואתי מ ז ו ר לכל מצור, וכל נגע אשר לא חֻבש ולא זור (ר"י חריזי, תחכמ' ל). — ובשתי המשמ': זנח רופא וצרי שבגלעד לאיש גדל מאד עליו מ זֹ ו ר ו, והשקהו בכף עופר אהבים יליד שורק ובו יהיה מ ז ו ר ו (רמב"ע, תרשיש ב). ושלחת מ ז ו ר לגהות מ ז ו ר, אשר לא חובש ולא זור, אל לב אחור נזור (ר"י חריזי, תחכמ' יד). כי בידך ובתליך תעלה לכל מחלה ו מ ז ו ר לכל מ ז ו ר וארוכה לכל מכה (שם מח). ויש כמה מזורים במזורים ועתים מחלים המחלימים (טדרוס הלוי, קטע כ"י גנזי ביה"ס בקהיר). — ב) ש"ם מיוחד לאבק של רפואה: רפואתה האבק הכרכומי הנקרא מ ז ו ר (קאנון ג ג ב יג); אבק מ ז ו ר קל יוקח סרושא וכו' מ ז ו ר אחר יוקח עצמות שרופים (ספדדאי).

ג.**מָזוֹר**[1], ס"ז, — פח, מכשול, Schlinge ; piège ; snare : עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלומך לחמך ישימו מָזוֹר[2]) תחתיך (עובד' א ז).

ד.**מָזוֹר**[3], ס"ז, מ"ר מְזוֹרִים,—כעין פטיש ארוך מעץ יחבט בו הכובס את הלבָנים כשהוא מכבסם: אבן גדולה שנותן הכובס עליה הבגדים והיריעה שרוצה ללבנה והיא שרויה במים ומכה עליה במזור[4]) מכה ומהפך ומכה ועוד שורה ומכה (הערוך, ערך אבל).

*מְזוֹרָה, ס"נ, — עי' *מזודה.

א.**מזח**[5], ממנו א.מֵזַח.

א.**מֵזַח**[6], ס"ז,—עליזות ולצון של גאוה ותפארה ושלוה, Spass ; plaisanterie, amusement : עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מֵזַח[7]) עוד ידו נטה על הים וכו' ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע' כג י-יב).

---

1) אולי מן ג.זור. עי"ש. ועי' הערה לקמן. — 2) במשמ' רפואה. ובהשאלה חסד ורחמים, פרשו מלה זו הקדמוני, ת"י: לרחמא עלך. ריב"ג במשמ' רפואה. ואמר שהיא אולי מן המלים המשמשות במשמ' דבר והפכו. רש"י ורד"ק במשמ' רפואה ותחבשת. וקצת החדשים פרשו גם מזור זה במשמ' א.מזור.

---

1) עי' הערה לקמן. — 2) ת"י: תקלא. ובמשמ' זו גם התרגומים היוני והרומי. בסור' מזרא כלי מענים ישימו על הזרוע או הרגלים. וכבר הוסיף ת"י בהכתוב לפני לחמך המלה אוכלי.

3) בסור' מזורא, מזורתא פטיש, ועי' הערה לקמן. —4) השתמש ר' נתן בשם מזור במשמ' זו עפ"י פרוש ר"ח להשם מ ז ו ר י שבתלמוד (שבת קמג.): סיכי זיירי ו מ ז ו ר י, ופרש ר"ח: כלי עץ שהכובס מכה בו הבגדים על אבן בעת שמלבנם. ע"כ. והביא פרוש זה ר"נ בהערוך. רש"י פרש במשמ אחרת, וז"ל: סיכי זיירי ומזורי כלי צבעין הן ורבינו הלוי פי' כלי אורגין סיכי הן עמודין זיארי הן קנים שבשתי ומזורי כובד עליון ותחתון. ע"כ. אך פרושו של הר"ח מכריע, כי הוא נוסד על דברי הגמ' ירוש' (כיל' א ס ג): ו מ ז ו ר ה דו חבט ביה, ע"כ, ובעבר': מזורה הוא מה שחובטים בו, ואעפ"י שלא נזכר כאן שהכונה לחביטת לבנים בשעת הכבוס אפשר שזה היה להגאונים הראשונים בקבלה, ורב נסים גאון אחרי הביאו פרוש הגמ' הירוש' סיים: וגלוי הוא הדבר וידוע לכל. ע"כ. ולשון הסורי' מסיעת לפרוש זה, כי בה משמש השם מזור גם במשמ' פטיש, כמו שהובא בהערה הקודמת.

5) עין הערה להערך.

) בערב' מַזח a), ועי' הערה לקמן. — 7) ת"י במשמ' עז וחזק: לית תקוף עוד. ע"כ. וכן רש"י, וגזרו מן ב.מזח במשמ' חגורה, וכעין זה רד"ק. השבעי' תרגמו במשמ' אניה, והולג' במשמ' חגורה, והחדשים במשמ'

---

a) مزح

ב·מזח[1]), ממנו ב·מֵזַח, מְזִיחַ, ·:מֵזַח.

ב·מֵזַח[2]), ש"ז,—חגורה: תהי לו כבגד יעטה וּלְמֵזַח [3]) תמיד יחגרה (תהל' קט יט). — ואמר הפיטן: גושו גוים ובאו ממלכות ראו מה נהדר במזח המלוכה (מוסף ב' ר"ה, האדרת והאמונה). — והמשורר אמר: ושמני כמו חותם זרועו וכמזח קשרני במדו, וקנני ברוב חשק ואהבה ואחרי כן מכרני כעבדו (רשב"ג, זמן בוגד). אהה לזמן יתריד ובין רעים יפריד ודיננו ימריד במשאות מדחו, ולא יתן לבות נדיבי עם לשבות וחשקינו ברבות ירפה את מזחו (עמנ', מחבר' יב).—ובהשאלה, ·:מֵזַח הרקיע, הקשת בענן: בימי הבציר עת חם צח ודלף, בן יום אחד יחלפו מנים אלף, ומזח הרקיע היא הקשת, תעיד בנו ללבש בגד חם תלבשת (ילי"ג, משל' ב יח).

·:מָזַח, פ"י, — חגר מֵזַח: בטבעות אפוד מזח, אשר לעד מינו לא יזח (רס"ג, קטע כ"י גני, J. Elbog. 134).—נִפע', ·:נִמְזַח, — נחגר במזח, ובהשאלה נִמְזַח חכמה: בחלקי שמחתי, וחכמה נמזחתי, ואותה לקחתי, בנפשי ולבבי, ימינה תקותי, שמאלה הדרתי, אחותי רעיתי, ואמי גם אבי, ספריה גני, ושירת ארמוני, ושיריה הוני, וכספי וזהבי, חמודי חמודיה, ודודי דודיה, ולי על בוגדיה, שאגה כלביא (דונש, ערך מזח, בשם אחד המשוררים).—הִפע', ·:אַמְזִיחַ,—העיד דונש כי המשוררים אמרו אמזית.

·:מַזְחִיל, ש"ז, — כמו *מזחילה: מקורי עפעפי אזיל כמזחיל, צדקה אקוה ממך ואוחיל (יקותיאל בר משה, יוצ' א ר"ה; ירחתי).

***מַזְחִילָה**[1]), ש"נ, — שפפרת שדרך בה זחלים מים מהגג: קולט אדם (מים) מן המזחילה למטה מעשרה טפחים (ערובי' י ו). ואת הכותל (מרחיקין) מן המזחילה ד' אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ג ה). המרזב אין לו חזקה ויש למקומו חזקה המזחילה יש לה חזקה (שם ג ו). לא יצרף אדם ידיו עם הכותל ועם המזחילה עם רשות הגג למעלה מעשרה טפחים וישתה (תוספתא ערובי' ט כג). המזחילה שהיתה שותה ויורדת משקין (שם טהר' ט יה).

מז"ט,—ר"ת: מזל טוב.

מְזִי[2]), א) ש"ז, מ"ר (מְזִים), סמי' מְזֵי,—מְזֵי רָעָב, רגש הענוי והיקוד שגורם הרעב החזק: אספה עלימו רעות חצי אכלה בם מְזֵי [3]) רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם (דבר' לב כג-כד).—ואמר הפיטן: מזי רעב עש בקציר, תמור והשיג לכם דיש את בציר (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה תפארתי).—ב) ·:ת"ז, מי

שֶׁכר הנהר, וקצתם כמו מחוז, במשמ' מבוא ים. ולפי המדבר בכתוב זה קודם ואח"כ נראה יותר דעת קדמונינו, אלא קצת בגון אחר והוא במשמ' עליזות ולצון של שלוה, ויש סמך למשמ' זו מהלשון הערבית שהשם מזח משמש בה במשמ' זו.

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) אומרים חכמי לשון מצרית כי צרוף זה נמצא בלשון זו במשמ' חגורה. וכן באשור' מלה דומה לזו מזח במשמ' דבר עשוי מעור. ואולי בערב' חזם a).—[3]) כבר התוכחו מנחם ודונש בענין שרש שם זה, אם המם שרשית או שמושית, כי מנחם חשב המם מ המשקל וגזר השם מזח מן שרש זחח, והשיג ע"ז דונש ואמר שהיא שרשית. והנה דונש הסתיע גם מהמשוררים שאמרו נמזחתי והמזיח, אמר וז"ל: ואנשי השם מהשרים הראשונים יסדו מם מזח באמרם בשיריהם אמזיחה ואמזח ונמזח. ע"כ. אך באמת אין זה מכריע, כי אפשר שהמשוררים השתמשו בהמלה מזח כאלו היתה המם שרשית, ודבר זה נהוג בלשון גם באות שמושית. עכ"פ בעצם הדבר דעת דונש מכרעת, וסיוע לדעתו מלשון מצרית ומלשון אשור' שהובא בהערה למעלה, ובפרט אם זה הוא השרש חזם בערב' במשמ' חגירה. אך ראוי להעיר, כי גם חל"ע נחלקו בדבר השם מזאח, במשמ' לצנות, שקצתם אמרו שהוא נגזר מהפעל זוח b) שמשמש כמו זחח בעבר', במשמ' מש ממקומו (אלמנכחה).

a) حزم b) زوح

[1]) מן זחל עי"ש. ופרש הערוך: מקום מדרון שעושין סמוך לכותל שזוחלין בו המים ויורדין לארץ ופעמים שתהא של בנין ועושין בנין מדרון שזוחלין בו המים. ע"כ. ורמב"ם פרש: צנור מעץ גדולה ורחבה עומדת על הכותל ומימי הגג יורדין שם כדי שלא יתקלקל הכותל. ע"כ. ועי' מַרְזֵב.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן.—[3]) תרגם אונק': נפיחי כפן. השבעי' והולג' במשמ' כליון ושרפה. רסע"ג תרגם: סג'אר אלג'וע, ר"ל יקוד הרעב. בערב' שג'אר a) הוא הסקת התנור, והשוה רסע"ג המלה מזי להפע' הארמי למזא לאתונא, וכבר השיג ריב"ג ע"ז מפני שהמם במזא אינה שרשית, ופרש הוא מזי רעב כמו מתי רעב, במשמ' אנשי רעב, אך תרגומו של רסע"ג יותר קרוב להענין אפילו אם לא עפ"י ההשואה עם הפעל הארמי למזא. ואולי אפשר להשוות המלה מזי להשם הערבי ד'מיא' b), שמשמש במשמ' גסיסת בע"ח שחוט לפני יציאת הנפש וזעזועיו האחרונים. עכ"פ. המלה מזי נראה שהיא שֵׁם ע"מ כְּלִי.

a) سجار b) ذمياً

שמענה במוי רעב: ילכו מזי רעב לפת. מוסר ואיך יאפו ויאכלו את אשר לא עגו (רמכ"ע, דיוהן ל, כ"י בודל׳).

*מְזִיגָה, ש"נ, מ"ר מְזִיגוֹת, — שה"פ מן מָזַג: המוציא יין כדי מזיגת הכוס (שבת ח א). סדר למזיגת הכוס כיזה צד בתוך המזון מתחיל מן הגדול אחר המזון מתחיל מן המברך (תוספתא ברכ׳ ה ז). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה (פסח׳ קח:). כל מלאכות שאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו (כתוב׳ ד:).—ובהשאלה כמו מזג, במשמ׳ *הרכבה טבעית: ויולידו בעת מזיגתם מינים מתחלפין מן הויות (ר"א בר"ת הנשיא, אספירא א). שהוא נוח לעשות מעשים כטבע מזיגת ליחותם שמהם נולד (ספ׳ מוסר לר"י בן עקנין ב טו). ואמרו חכמי הרופאים שכחות הנפש נגררות אחר מזיגת תערובות גופו ובהם הם תלויות כיצד אם היו מזיגת תערובותיו בד בבד במשקל וכו׳ (שם ה כא). בנפש שהיא בגוף מעורב לפי מזיגה תכליתית אמיתית (תגמ׳ הנפש יב). למעלה לא יהיה שום ספירה עומדת אלא בענינה ומזיגתה העצמית שהטביע בה עלת העלות (עסיס רמונ׳ ח ב).

*מֵזִיד[1], ש"ז, מ"ר מְזִידִים,—מי שעושה דבר בזדון: אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם שוגג תרומתו תרומה ומזיד לא עשה כלום (תרומ׳ ב ב). הבא על יבמתו וכו׳ הוא מזיד והיא שוגגת הוא אנוס והיא לא אנוסה (יבמ׳ ו א). (המקדש) במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (קדוש׳ ב ח). הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין (גיט׳ ה ד). ואם הוציא והכנים שוגג חייב חטאת מזיד ענוש כרת ונסקל (תוספתא שבת א ג). המבשל בשבת שוגג יאכל מזיד לא יאכל (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג). נחשדו שהיו מניחין (את התבשיל בכירה) מזידין ואומרים שביתין היינו ואסרו להן את השוכח (שם). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). ומכשפיו ומזידיו וגזלניו (אדר"נ, נוסח׳ ב מב).— במֵזִיד, בְּזָדוֹן: הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (יבמ׳ ו א). ר"י אומר (המקדש במע"ש) בשוגג קידש במזיד לא קידש (קדוש׳ ב ח). המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור במזיד חייב (גיט׳ ה ד). המטביל כלים בשבת בין בשוגג בין במזיד עלו ידי טבילה (תוספתא שבת ג י). השוכח תבשיל על גבי כירתו בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל (ירוש׳ תרומ׳ ב מא ג).

*מְזִידָה, ש"נ,—אשה עושה דבר בזדון: הבא על יבמתו וכו׳ אפילו הוא שוגג והיא מזידה (יבמ׳ ו א). להביא את המזידה בהתראת עדים (ספרי דבר׳ רמב). שהיה הוא שוגג והיא מזידה ובדקו אותה ולא בדקו אותו (ירוש׳ סוט׳ ה ב). — וכמו תה"פ: הרי שנדרה ובטלה בלבה והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה (ספרי במד׳ קנג).

מְזִיחַ[1], ש"ז,—כמו ב.מֵזַח, רִפָּה מְזִיחַ פלוני, בזה אותו: שופך בוז על נדיבים ומְזִיחַ[2] אפיקים רפה (איוב יב כא).—ואמר המשורר: ומצית הקרב ואני לשלום לעולם לא ארפה את מזיחו (רמב"ע, דיואן סז, כ"י בודל׳). יגבר וחיל יאזר עת המות מזיח כל אנוש רפה (ר"י חריזי, הענק רלט).—ובמשמ׳ הפשוטה, ואמר הפיטן: בשלחו לבית רחץ יטה ויקדש ויפשט מזיחו, שארו לבושיו ירטה ויתהלל כמפתח איש שלחו (רסע"ג, עבודה).

*מַזִּיק, ש"ז, מ"ר מַזִּיקִים, — א) מי שמזיק לחברו: וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ (ב"ק א א). חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק (שם ב). — ובע"ח מזיקים: לרבות מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים (מד"ר בראש׳ לד).—ב) *כנוי להשדים: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו׳ ויש אומרים אף המזיקין (אבות ה ו). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.) אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (שם ו.). י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו׳ (ב"מ קז:). ר׳ אבהו אמר (מה שנאמר ושמר רגלך מלכד) מן העבירה רבי לוי אמר מן המזיקין (מד"ר בראש׳ א). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (שם במדב׳ יב). אמר ר׳ ברכיה יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף (שם). בשעה שבאו השונאים להחריב את ירושלם היו שם ששים רבוא של מזיקין והיו עומדין על פתחו של היכל לפגוע

---

[1]) מן זוד, עי"ש.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) ת"י במשמ׳ חזק: תקוף מלכיא מחליש. ע"כ. ורוב הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ חגורה, והיא מליצה להקלת כבוד ובזיון.

בהם (שם דכר׳ ה).—ומצוי בסתמ״א: הברכים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהם (ערוך, ערך שם). רב אחא חסיד מלומד בנסים שהרג המזיק שהיה בבית מדרשו של אביי (ספ׳ יוחסין ה). כל הרואה מזיקים ונוגע באש קודם שיוציא דבור מפיו ואינו מגיד לשום אדם מה שראה לא יוזק ולא ימות (ספ׳ חסידים, רלה). משביע אני אותך מזיק שלא תזיקני ולא תזיק לשום אוהבי (שם רלו). כי ליל שמורים הוא (ליל פסח) מן המזיקים (רמ״ה, טו״ע או״ח תפא ב). והלכו שניהם (המוהל והשד) יחד בעגלה וכשהגיע אל היער היה המזיק מוליך אותו בארץ אשר לא עבר בה איש וכו׳ ולא הרגיש המוהל שזה בעה״ב היה שד ומזיק וכו׳ ויהי לעת ערב באו הרבה אנשים ונשים מכפרים בסוסים ובעגלות בדמיון אנשים והיו כולן מזיקים ומשחיתים (קב הישר, פרק כה). ואחר כמה שנים בא כלב אחד וכו׳ שחור מכוער מאד וכשראו אותו האנשים היו מפחדין מפניו כי פניו היה כמו מזיק והיו תמיד מגרשין את הכלב ההוא (שם לד).—ג) בלשון המון העם, כנוי לכל מי שדרכו להזיק, ובהרחבה לאדם חריף וחרוץ וזריז מאד, וכנוי של חבה לילד חריף ושובב.

מַזְכִּיר[1], ש״ז,—שֵׁם תאר לשר משרי מלכי ישראל: ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מַזְכִּיר וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סופר (ש״ב ח יו-יז). ואדרם על המס ויהושפט בן אחילוד הַמַּזְכִּיר (שם כ כד). ויצא אליו (אל רבשקה) אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף הַמַּזְכִּיר (ישע׳ לו ג).—ובסהמ״א במשמ׳ כותבי זכרונות דהי״: ומזכירי אומות העולם מסיימים דבריהם בכמה סיומים ואומרין שבשנת נ״ב למנין שטרות נולד ולאחר ל״ג שנה נתלה ושהיה זה בשנת ל״ח למלך אגוסטוס מלך רומי בימי הורדוס ונתלה בימי ארקילוס בנו (ספר הקבלה לראב״ד 53).— ובזמן החדש מכנים בשם זה למ׳ שממונה על המכתבים והכתיבות של חברה או יחיד, Secrétaire, ונהוג בדבור ובספרות.

מַזְכֶּרֶת[2], ש״נ,—גליון רשום בו דברים לזכרון, מַזְכֶּרֶת ספרים, רשימת הספרים שיש לאדם: ואפילו המזכרת של ספריך לא היית מעיין אותה (צוּאת ר״י

[1]) לא נתברר בדיוק מה היתה משרתו של המזכיר, אולי לרשם דברי הימים והמאורעות.

[2]) בערב׳ תד׳כרה a).

a) تذكرة

אבן תבון). ובן עיי, במזכרת ספריך תמיד כדי שתזכור מה שיש אתך מן הספרים (שם).— ובכלל, גליון כתוב עליו דברים לזכרון: וכיון שכן כל שיש מזכרת הולכין אחר מזכרת השלישות שנמצא תחת ידו ויעשו כמו שנמצא כתוב אצלו שהמזכרת הזו כטפסון (שו״ת רשב״א תתקלב). הן אמת שכתוב בשטר שכל אחד משניהם ישים ממונו בשותפות הסך הכתוב בשתי מזכרות תתומות מידם דומות זו לזו אשר ביד זה וביד זה לראיה וכו׳ גם כל הפרש המתחדש ביניהם יהיה נגזר על פי שני אנשים הנרשמים באותן תמזכרות והמזכרות ההם מעולם לא נכתבו (שו״ת דברי ריבות סא). לפי שבשעת נישואי ראובן הנז׳ נתנו לו סך תכשיטים ומלבושים כמו שכתוב בכתב המזכרת הנקרא רו״ל (שו״ת פרח מטה אהרן י). — ובמשמ׳ ספר קטן: ודעתי שאשים המזכרת (בדבר הנהגת הבריאות להשולטן) ארבעה שערים (אגר׳ הרמב״ם בשמיר׳ הבריא׳, כ״י פריז).

מַזָּל[1], ש״ז, מ״ר מַזָּלוֹת,—א) כנוי לקבוץ כוכבים אחדים ברקיע בצורה מן הצורות, Sternbild; constellation: המקטרים לבעל לשמש ולירח וְלַמַּזָּלוֹת ולכל צבא השמים (מ״ב כג ה).—ומצוי מאד בתו״מ: הרואה את החמה ואת הלבנה ואת הכוכבים ואת המזלות אומר ברוך עושה בראשית (תוספתא ברכ׳ ז ו). לא שימשו המזלות בשנת המבול (ירוש׳ פסח׳ א כז:). לא שנו (שהמוצא כלים מצויירים יוליכם לים המלח) אלא כלים שעליהם צורת החמה וצורת הלבנה הא שאר כל המזלות לא (שם ע״ז ג מב ד). שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל וכו׳ תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים (ברכ׳ לב:). הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (שם נט:). והיודע לחשב תקופות ומזלות ואינו חושב

[1]) גם בכנעג׳: למזל לנעם (כתב׳ לפיטום). בארמ׳ מזלא, מזליא. בערב׳ משמש השם מנזל a) לא להמזלות בכלל, שלזה יש שם אחר, ברג׳ b), אלא לאחת הצורות: בנאת נעת. והנה הקדמוני׳ אמרו כי נגזר שם זה מן נזל במשמ׳ נוילת מים וכדומ׳, ע״ש תנועת הגרמים השמימים האלה, אך זה דחוק, כי דוקא בהמזלות אין התנועה נכרת כ״כ. ובהיות שידיעת עניני הכוכבים באה מבבל לכן שערו החדשים כי זו מלה אשור׳: מולת, מונת, במשמ׳ עמידה, ר״ל מקום מעמד הכוכבים. אבל גם זה דחוק, מפני שבאשור׳ אין מלה זו משמשת בענין הכוכבים.

a) منزل b) برج

אסור לספר הימנו (שבת פה.). חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין (פסח׳ צד:). רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועין (מו״ק יב:). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר״ה יא:). עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש כגון כוכב חמה ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי (מד״ר בראש׳ י). נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין (שם). א״ר יוחנן לא שמשו מזלות כל י״ב חדש (שם לג). א״ר ברכיה מזל צדק היה מאיר לו (שם מג). א״ר לוי אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין ברקיע רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא הראשון (שם דבר׳ ס). בשעה שברא הקב״ה את העולם אמר לשרו של חשך סור מלפני שאני מבקש לבראות אור ומזלותיו (פסיק׳ רבתי, ויהי ערב). שנים עשר מזלות ברא הקב״ה הסדירן ברקיע הן וצבאותיהם וגדותיהן וחייליהן ואלו הם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (ברית׳ דר״א הקטן ה). כל הכוכבים והמזלות ושני מאורות נבראו בתחלת ליל ד׳ (פדר״א ז). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות וכו׳ וכלם משרתים לי״ב מזלות שהן כנגד י״ב חדשים וכו׳ וכל מזל ומזל משרת את ימות חדש החמה שני ימים ומחצה שני מזלות לחמשה ימים (שם ו). והחמה והלבנה מתחילין מר״ח ניסן החמה מהלכת לפניה בתקופה וטלה מתחיל לשרת לפניו ביום וכל המזלות משרתים אחריו כדרכן (שם ז). — ובסהמ״א: הנה אלו הששה קוין יחלקו כל הכדור לשנים עשר חלקים רחבים באמצע וצרים אצל הקוטבים וכל אחד מאלו הי״ב חלקים יקרא מזל ויש לו שם מיוחד כפי שם הצורה הנרשמת בין שתי הקוין (ר״א בר״ח הנשיא, אספירא כ). שי״ב מזלות קבועין בגלגל והגלגל חציו ברקיע וחציו תחת הרקיע ולכך לעולם ששה מהמזלות מכוסין וששה מהן מגולין שהמזל עולה מצד אחד במזרח ושוקע מזל אחר כנגדו במערב (ערוך, ערך כמה). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות ומתחיל מתחלת מזל טלה (רמב״ם, קדוה״ח יא ז). העגולה שהיא עוברת במחצית המזלות שבה מהלך השמש וכו׳ הנקודה האחת ראש מזל טלה והנקודה השניה שכנגדה ראש מזל מאזנים ונמצאו ששה מזלות נוטים לצפון מתחלת טלה עד סוף בתולה וששה נוטים לדרום מתחלת מזל מאזנים עד סוף מזל דגים ומראש מזל טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה (שם יט כ-ד). ובעלי חכמת התכונה בהסכמה מהם ראו לחלק שטח עקמומית הגלגל הח׳ לי״ב חלקים שוים זה לזה וקראו לכל חלק מהם מזל ומפני זה הוא נקרא הגלגל הזה גלגל המזלות וכו׳ ונקבו בשמות האלו לפי שבכל מזל מהם הוא נראה מחברת הכוכבים המיושבים הקבועים בו כפי הצורה ההיא (יסו״ע לר״י ישראלי ב א). ד׳ מהם נקראים מזלות מתהפכים וד׳ מהם נקראים מזלות קיימים וד׳ מהם נקראים מזלות שני גופיים ר״ל בינונים כיצד המזלות שהם נקראים ראש התקופות כגון טלה שהשמש נכנס בהם בד׳ תקופות השנה נקראים מתהפכים והמזלות השניים להם כגון שאע״ד נקראים מזלות קיימים והמזלות השלישיים לראשי התקופות תבק״ד המזלות בינוניים (תולד׳ אדם ג לט, כ״י בריט״מ). — ואמר הפיטן: יודוך ה׳ אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן (סדר רע״ג, נשמת ליל פסח). חקק וחצב בסלות, והעמיד צבאים ומזלות, והשריצו מימי מצולות, צפור שמים ודגי הים (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד). בראשית ברא אלהים, גלגל מסובב גבהים, ונתן מזלות נגהים, עולים ויורדים בו (הוא, אפתחה שערי רנני). טכס גלגל קבוע ומזלות צומחים, יחד כסיל כימה עשם זורחים (מבה בר״ק, יוצ׳ פסח, אלוליס). ומהיכל עלתה (שכינה) ועל הכרוב שבה, וראתה משתחוים לכל מזל וצבא, ונאמה אלכה אל מקומי ואשובה (ר׳ יוסף, קינ׳, שכינה צועקת). זכור תלאות אשר צר לי מאד עליהן, במזל גדי הלא בעדי נאספו שלשתיהן, ובו שיות הדחויות חל הנגף בהן (ר׳ יחיאל מונדולפו, י׳ טבת, שעה עליון). — ואמר המשורר: נשבעתי ביוצר האור הזורח, והשמש והירח, וכל מזל צומח (ר״י חריזי, תחכמוני, שער כב). — *ע׳בד כוכבים ומזלות, עי׳ ערך כוכב. — והאמינו הקדמונים כי המזלות שולטים בעולם התחתון ופועלים פעולה לטובה או לרעה על העולם התחתון ועל האדם ולפי המזל ששלט בעת שנולד

האדם כן יהי טיבו וגורלו[1]): ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל ר' יוחנן אמר אין מזל לישראל (שבת קנו.). לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם (שם). אמר (אברהם) לפניו רבש"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד אמר לו צא מאיצטגנינות שלך אין מזל לישראל (נדר' לב.). אמר לו הקב"ה לאברהם כבר אתה יודע שאין אתה מוליד אמר לפניו רבש"ע כך אני רואה במזל שלי שאיני מוליד אמר לו מן המזל אתה מתיירא חייך כשם שאי אפשר לאדם למנות את הכוכבים כך אי אפשר למנות בניך (מד"ר שמות לח). שאברהם ראה במזל שאינו עתיד להוליד בנים מה עשה לו הקב"ה באותה שעה אמר ר' יהודה וכו' מלמד שהעלהו הקב"ה למעלה מכיפת הרקיע ואמר לו מן אותו המזל שאתה רואה שאין אתה עתיד להוליד ממנו אני מראה לך שאתה מוליד (שם במד' ב). ומה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות (שם קהל', כל זה נסיתי). תתברך שעה שיצרתי אתכם ותתרומם המזל שיצרתי אתכם בו יאיר אור אותו יום שעליתם במחשבה על לבבי (מס' היכלות יח).—ובסהמ"א: שנים שעשו שותפות והשביתו ואמר אחד לחבירו וכו' תן לי מחצה ריוח ומחצה קרן ומחצה שלך אם יגיע לך חסרון אטול עמך יכול לומר לו מזל[2]) שנים גורם (הלכ' פסוק', ממונ'). ולעולם לא יהיה ראובן אלא בורסי ועני ואין לו בן שכן נתן לו המזל בעת לידתו (אגר' הרמב"ם לחכמי מרשליה). ואל תשם את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים השבעה במקומותם במזלות באותה שעה היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל צדיק או רשע וכו' מצליח במעשיו או מפסיד ומזלו גורם לו ואונסו לקצה מהקצוות אלו ולא יוכל לנטות ימין ושמאל ממה שגרם לו מזלו שאלו הדברים הם תהו וריק (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב טז). ואם מזלו גורם לו המות אפי' הכין כל אלו ההכנות ונשמר בכל משמר לא נצל ממה שנגזר עליו במזל הלידה (שם). שכך היא מלאכתם של עובדי המזלות שחושבים להוריד כחם על צלמי הבעלי חיים ובמיני עבודות והקטרות (ר"י עראמה, חזות קשה ז). וחשבתי בזה מחשבה דקה למה היו שבעים שנה וזה לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואח"כ חוזרים חלילה (שבט יהודה ז). וכשאתם באים לעולם מזל צומח בראשיכם והולך ויורד עד רגליכם והנוצרים להפך המזל מתחיל מרגליהם והולך לראשיהם (שם). כי הוא יתברך לא הסר לי רק המזל דחקני (ר"מ אלשיך, איוב ו יד).—ושליטתם על חלקי הגוף: ויש לדעת כי גוף האדם נחלק לי"ב חלק' כנגד י"ב מזלות הראש לטלה הצואר לשור הזרועות והידים לתאומים החזה לסרטן האצטומכא לאריה הטיבור לבתולה הבטן למטה מהטיבור עד מקום הערוה למאזנים הערוה ומקום היציאה לעקרב הירכים לקשת הברכים לגדי השוקים לדלי הרגלים מן הקרסולים ולמטה לדגים (יוסף יש"ר' פורלין, תולד' אדם, כ"י בריט"מ).—ובצמחים: א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדול (מד"ר בראש' י).—מַזָּל טוב, מַזָּל רע[1]): יש אדם בישראל שנולד במזל טוב לחיות בעוה"ז ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו (אותי' דר"ע, דלת). אדם מזרע ורם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות כפי התחלפות ההצלחה ורוע המזל כאשר נתבאר בספר יצירה (כוזרי ג יז).—חכמי המַּזָּלוֹת, החכמים שהתפארו שיודעים פעולות המזלות על העולם השפל: כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה (ראב"ע בראש' לא יט). כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה (הוא, שמות טו יז). חכמי המזלות נחלקו בשאלות לשתי תורות גדולות (הוא, ספר השאלות, כ"י פריז). ועתה אחל לדבר איך יוכל חכם המזלות לדעת מה שיש בלב השואל (שם).— וחכמת המַּזָּלוֹת: ואין יכולת במשכיל לדעת כל זה אם לא ילמוד חכמת המזלות וידע מהלכי החמה והלבנה (הוא, יסוד מורא א).—הכל תלוי במזל[2]): שכל העיתים לפי מהלך החמה במזלותיה ותולדותיה במזל תלוי הכל (רש"י שבת עה.). שקבע הקדוש ברוך הוא ברקיע מהלכות הכוכבים

[1]) בגמ' בארמ': האי מאן דבחמה יהי (שנולד במזל חמה) גבר זיותן יהי וכו' האי מאן דבמאדים יהי גבר אשיד דמא (שבת קנו.). אדם דאית ליה מזלא מסייע ליה בהמה דלית לה מזלא לא מסייע לה (שם נג:). לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא (מו"ק כח.). אע"ג דאינהו (האנשים שהיו עם דניאל) לא חזו (את המראה) מזלייהו חזו (מגי' ג.).—[2]) תרגום מארמ' בגמ' (ב"מ קה.): הני בי תרי דעבדי עיסקא בהדי הדדי ורוח וא"ל חד לחבריה וכו' נפלוג רווחא ונפלוג קרנא ואי מטי לך פסידא דרינא בהדך א"ל לא מזלא דבי תרי עדיף.—[1]) בגמ' בארמ': בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה באב דריע מזליה ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה (תעני' כט:). —[2]) בארמ' בתרגום קהל' (א ב) כולא במזליא תליא מן שמיא.

ונתן להם כח לפעול פעולות בשפלים והם במהלכם מועילים ומזיקים בעוה״ז והכל תלוי ב מ ז ל (רבינו בחיי, וילך). קם רבי אלעזר (בנו) פתח ואמר הכל תלוי במזל ואפילו ס״ת שבהיכל (זהר נשא, תקונא תמינאה).—ב) קצת במשמ׳ התחברות המקרים המצליחים את האדם: ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מ ז ל י ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקדמ׳ ריב״ג להשרשים). אין זווגם עולה יפה ב מ ז ל ט ו ב (רש״י פסח׳ יט.). אולי יאמר לוט בלבו במזל רע קבלתי אלו האורחים (תולד׳ יצחק לר״י קארו, וירא). ואני לרוע מ ז ל י, והיגון אשר עלה בגורלי, אמרתי לחברי במה נוכל לנסותו, ולדעת שקריו מאמונתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב). ומבית אחר גנבתי תכלת וארגמן ותולעת שני, ולרוע מזלי ראני איש מלשני, והגיד אל השופטים (עמנ׳, מחבר׳ יח). מה נכבד היום זה המושב ואין ערכו, אחרי אשר המזל הביא ראשי המשוררים עד כה (שם, מחבר׳ ב). אם תרצה לבטל המקח עכשיו וישאר היין ברשותי לי ולמזלי אבטלנו (טוחו״מ, מכיר׳ רכה ז). כי מ ז ל רע שלו גרם שחלה הנתבע (שם כח, בשם ריב״א). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב המזל (ר״מ נרבוני, המאמ׳ בבחירה). וקורין להצלחה טובה מ ז ל טוב וההפוך מ ז ל רע (צמח דוד, ערך מזל). —״מַזָּל שחור: ולך בטן כבטן גור נפוחה, וצורתך כ מ ז ל ך שחורה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ו).— ומצוי מאד במשמ׳ זו בדבור: פלוני יש לו מ ז ל, אין לו מ ז ל. — ועי׳ גָּד, מְנִי.

*ארי.—*בתולה.—*גדי.—גלגל, *גלגל המזלות.—*דגים.—*דלי.—חגורה, ״חגורת המזלות. — *חמה. *טלה.—כוכב.— כיון.—כימה.— כסיל. — *לבנה.— — *מאדים.—*מאזנים.— מזרות.—*נגה. — *סרטן. — עיש, בני עיש.— *עקרב. —*צדק. —*צמח. — *קשת.— *רעה.— *שבתאי.—*שור.—*תאומים.

׃מַזֵּל,—קל לא נהוג.

—התפ׳, ״הִתְמַזֵּל, — נעשה מזל: התמזל מזלי כלומר התגבר מזלי (ערוך, ערך גד).

מַזְלֵג[1], ס״ז, מ״ר מַזְלְגִים, מִזְלָגוֹת[2]), מִזְלְגֹתָיו,—א) כלי בעין כף עשויה שלש או ארבע שִׁנַּיִם בראשה לתחב בבשר וכדו׳ ולהוציא מהסיר, Gabel; fourchette; fork: (והיה) כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן (ש״א ב יג-יד). ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המזרקת את המזלגת ואת המחתת (שמות לח ג). ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו (שם כז ג).— ובמשנה: ואת המזלג לתת עליו לקטן (שבת יז ב). זומא לסטרא שניטלה כפה טמאה מפני המזלג ניטל המזלג טמאה מפני כפה (כלים יג ב).— ב) ״כלי מלאכה של הרופאים להוציא הילד מהרחם: ותמשה היד השמאלית בשמן ותקבץ האצבעות יחד ותכניסם בפי הרחם וכו׳ ותחפש אנה ראוי שתנעץ המזלגים אשר ימשכו בהם העובר (קאנון ג כא ב יג).

מִזְלָג[1]), מ״ר מִזְלָגוֹת,— א) עי׳ מַזְלֵג.— ב) ״כלי מכלי המענים: ובשנת תתקס״ב קם איש אחד שאמר שהיה סולטאן מוסטאפא וישימו אותו במזלגות (ספר יוחס׳ מאמר ה, שנת תתקסב).

מְזִמָּה, ס״נ, בכנ׳ מְזִמָּתוֹ, מ״ר מְזִמּוֹת, מְזִמּוֹתָיו,—א) מה שאדם זומם לטובה או לרעה, Plan: העיר יי׳ את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה כי נקמת יי׳ היא נקמת היכלו (ירמ׳ נא יא). לא ישוב אף יי׳ עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו (שם כג כ). כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל׳ כא יב). בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו חשבו (שם י ב). אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות (שם לז ז). הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תחמסו (איוב כא כז).—ובכלל מחשבה גדולה לעשות דבר גדול: ידעת כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה (איוב מב ב).— ומחשבה עיונית בדבר מהדברים: רשע כגבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל׳ י ד).—איש מזמות: טוב יפיק רצון מיי׳ ואיש מזמות ירשע (משלי יב ב). ואיש מזמות ישנא (שם יד יז).— בעל מזמות: מחשב להרע לו בעל מזמות יקראו (משלי כד ח).—ימרוך למזמה (תהל׳ קלט כ), עי׳ ב.מרה, מרה מזמה. — ב) כח המחשבה ושקול הדעת, Klugheit; sagesse; craftiness: לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). נצר תושיה ומזמה (שם ג כא). אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא

---

[1]) משרש זלג, עי״ש. בערב׳ מזלאג[a]) הוא מין בריח או מנעול, וכבר פקפקו קצת הל״ע אם זו מלה ערבית או שאולה אולי מארמ׳ והטוה לענין אחר.— [2]) שמג הקדמוני׳ מ״ר זה למזלג, ועי׳ הערה לערך מזלג.

[a]) مزلاج

[1]) צורה זו ביחיד קבעו החדשים לערך מזלג להרבים מזלגות.

(שם ח יב). — ואמר בן סירא: אויל מפתח יביט אל בית ואיש מזימות יכניע רבים (ב״ס גני׳ כא כג).— והשתמשו בסהמ״א במשמ׳ זו: ומי שהוא מאנשי הנפשות היקרות והמזימות הנכבדות (ר״י א״ת, תמדה״ג יח). וראיית הנולד בעין המזמה (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסל ב יג). — ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מזמות וגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב״ג, בחר מהתלי). כשורש עץ הי אורך אמירו, וכתבונת אנוש יושר אמריו, וכמזמת לב אנוש כן יגונו (הוא, כשרש עץ). ימי ריבות יעדני (הזמן) והנה כבר שלם ולא שלם נדריו, ובל אעוף עלי גבהי מזמות יקצץ בעדי כנפי נשריו (שם). גביר על חוג תבונות משכנותיו ובשביל המזמות לו צעדים, ועוד ידיו לכל שואל פתוחות וביתו לעניים מרודים (משה דרעי, לקו״ק נג). — מְזִמָּתֹה (ירמי׳ יא יה), עי׳ מְזִמָּה.

***מְזְמוּז**, ש״ז, — שה״פ מן *מִזְמֵז: הביא מועד במלאתו לשבור בחורי גמוז, ורבה בו פעמים במסמוס ומזמוז, זבולו כשר שאננות מבכות את התמוז (סליח׳ י״ז תמוז, אמרר בבכי). כפרה על מה שגרמנו המזמוז בעליונים (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהורי׳, חק״ד ג ד).

***מְזְמוּט**[1], ש״ז, מ״ר מִזְמוּטִים, — שחוק ושעשועים להרחיב הדעת ולשמח הנפש, במחול וזמרה וכדומ׳, amusement; Belustigung: היה הוא (ר׳ יהושע) ורבי יוסי הכהן מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה פתח ר׳ יהושע ודרש ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזמוטי[2] חתן וכלה (חגי׳ יד:).—ובסהמ״א: לחדות מזמוטי

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) בירושׁ׳ בִמקום מזמוטי שמיחין. ופרש הערוך מזמוטי זמירות שאומרין לפני חתן וכלה כדי לשמחן. ע״כ. ורש״י: מיני שחוק שמשחקין לפניהן. ע״כ. וכבר באה מלה זו בתרגום (איוב לו יא): ישלמון יומיהן בטב ושניהון במִזמוטין, ע״כ, והוא תרגום המלה בנעימים שבכתוב שם. והנה לוי במלון לתרגום וכמו״כ במלון לתו״מ אמר על מלה זו שהיא יונית ואמר כי קרוב הוא שנגזרה מן μειδιάσματα, שפרושה הוא צחק צחוק קל. אבל, כבר Fleischer, בהערותיו ללוי, דחה לגמרה גזרה זו מבחינ׳ המשמ׳ ומבחי׳ הצורה, אמר וז״ל: Die als wahrscheinlich gegebene Ableitung des Wortes מזמוטין von μειδιάσματα ist, wie manche andere dem griechischen Wörterbuche entnommene, sowohl was die Form als was die Bedeutung betrifft, mehr als unwahrscheinlich. בריל (Brüll's Jahrb. VII, 58) הציע שתי גזרות: מהמלה היונית μασάμα, במשמ׳ מחול ורקוד או מן μελίσματα, במשמ׳ לחן, ולזו האחרונה הסכים ש. קרויס (S. Kraus, Lew. s. v.). וכבר דחה השערה זו J. Löw בהערותיו שם, ונגד אל הנסיונות לשית מלה זו ליונית החליטה פלישר שם לשֵמית והסכים לו גם לֵו, אבל צריך להודות כי גם גזרתו של פלישר מן זמט a) בערב׳ במשמ׳ שמט בעבר׳ היא רחוקה מאד ובזה צדק בריל במקום הנזכר למעלה כי היא מלאכותִית יותר מדי, ואולם בעצם הדבר חש פלישר בחוש הלשון הדק שלו האמת, כי זו מלה שמית והיא נמצאת גם בערב׳ ממש במשמ׳ בעבר׳ אלא בחלוף קל, והוא השם שמוד b), והפעל שמד c). אמר אלג׳והרי: ואלשמוד אללהו ואלשאמד אללאהי ואלמע׳ני, ע״כ, ובעבר׳: שמוד (פרושו בערבי׳) להו (והוא שעשוע ומשחק) ושאמד (פרושו) משעשע ומזמר. ויותר מזה בלשאן אלערב, וז״ל: ואלִשמוד אללהו ושמד שמודא להא ושמדה אלהאה ושמד שמודא ע׳ני וכו׳ ורוי ען אבן עבאש אנה קאל אלשמוד אלע׳נא בלע׳ה חִמְיַר יקאל אשמדי לנא אי ע׳ני לנא ויקאל ללקינה אשמדינא אי אלהינא באלע׳נא, ע״כ,—ובעבר׳: שמוד הוא להו (שעשוע), ושמד שמוד שעשע, ושמדהו שעשעהו, ושמד שמוד זמר וכו׳ והביאו בשם אבן עבאש שאמר כי שמוד הוא זמר בלשון חִמְיַר (בדרום ערב, בארץ סבא) יאמרו אשמדי לנא ר״ל זמרי לנו ויאמרו לזמרת אשמדינא ר״ל שעשעי אותנו בזמרה. — וזה ידוע כי הלשון החִימְיַרית היתה במקצת יותר קרובה לעברית מלערבית, כך למשל הפעל ות׳ב שהוא בעבר׳ ישב, משמש בערב׳ רוב שמושו במשמ׳ קפץ ובלשון חמירית במשמ׳ ישיבה ממש כמו בעבר׳, וכבר ספרו על מלך ט׳פר (במדינת חִמְיַר), שנכנס אליו אחד מבני ערב ויאמר לו המלך בחמירית תִ׳ב (וכונתו היתה שֵׁב, ויחשב הערבי כי צוהו לקפץ) ויקפץ הערבי וישבר רגלו ויצחק המלך ויאמר: עוד אצלינו לא ארץ ערב מי שנכנס ט׳פר ילמד חִמְיַרית! — חלוף ז-ש מצוי בעברית בעצמהּ וגם בין עבר׳ וערב׳, וחלוף ט־ד בערב׳ בעצמה, למשל לדש־לטש d), לדמ־לטמ e), וכן בין עברי׳ וערבי׳ דלח־טלח׳ (J. Barth, Wurzeluntersuchungen, II). ורגלים לדבר כי היתה מלה זו נהוגה בעברית עוד בזמן קדום, ועל כל פנים בימי ירמיהו, והנביא הענתותי בעצמו השתמש בה פעם, רק בקצת שנוי כתיב, בתו קמוצה תחת ט חלומה, אלא שלא הרגישו בה חכמי הלשון מפני שנשתבשה קצת וקבלה צורת מלה אחרת, ועל ידי זה נעלמה כונת דברי הנביא במקום הזה, וכל המפרשים, מהקדמונים ועד

---

a) زمط b) سمود c) سمد

d) لدس لطس e) لدم لطم

חתנים ומלכים עושים סעודה (רש"י קהל' י יט). בשעה שעוסקים שם במזמוטי חתן וכלה (טור יו"ד, הלכ' אכילות כנא).

מִזְמוֹר[1], ש"ז, מ"ר מִזְמוֹרִים.—מה שמזמרים, ובפרט כנוי לקצת שירי ספר תהלים: מִזְמוֹר לדוד בברחו מפני אבשלום בנו (תהל' ג א). למנצח בנגינות מִזְמוֹר לדוד (שם ד א). למנצח אל הנחילות מִזְמוֹר לדוד (שם ה א). למנצח על הגתית מִזְמוֹר לדוד (שם ח א).

החדשים, נתלבטו בפרושם ולא מצאו ידיהם ורגליהם, וזה הפסוק נחשב לאחד מהיותר קשי ההבנה במקרא. וזה לשון הפסוק כמו שהוא כתוב ומנקד בנוסחה של המסורה: מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי (ירמ' יא יט). והנה, הקדמונים ראו בזו המלה המזמתה את המלה מְזִמָּה הידועה, בצורת ישועתה, עזרתה, וכיוצא בהן, ונתקשו כלם בהתאר הָרַבִּים בל"ר למזמתה שהיא לשון יחיד, ופרשו בדרך רחוק מאד. רש"י: הרבים שבהם. רד"ק: האלהים הרבים שעבדתם. והחדשים הגיהו מְזִמּוֹת במקום מזמתה, וקצתם הגיהו מְנָחוֹת, ואמרו כי הרבים איננו תאר למזמות אלא שזו מלה משבשת במקום הַחֲלָבִים שהיה כתוב כאן, ואחרים הגיהו הֲרִנִּים (קורניל, במשמ' רנה ותפלה), והוסיפו להגיה: מעליכי במקום מעליך כי, ובמקום תעלזי הגיהו קצתם תחלצי, וקצתם תעלו. ואחרי כל אלה ההגהות הודו המפרשים שעוד לא נרפא הפסוק ושאין כל זה אלא ישוב בדחק. ובאמת, אחרי כל אלה ההגהות אין הפסוק יותר לשונו של ירמיהו אלא לשונם של אלה המפרשים החדשים שֶׁרֻבָּם כֻּלָּם הם נוצרים. ואולם באמת נוסח הכתיב של זה הפסוק כמו שהוא בנוסחה המסורה אינו צריך לתקונים, רק במלה אחת הגהה קלה בהכתיב וקצת שנוי בהנקוד, ובמלה אחרת קצת שנוי בהנקוד, ולא יותר, ועי"ז כל הפסוק שב טבעי ויפה במליצתו ובכונתו, וזה מתגלה להעין כשאנו מתבוננים לשתי נקודות. ראשית, התאר „הרבים" שאחרי המלה „המזמתה" שהוא בל"ז רבים, מעיד עדות ברורה ודאית, כי המלה „המזמתה" שלפניה היתה גם היא בתחלה בלשון זכר רבים, אעפ"י שיש עליות מְרוּחִים (כג יד), וכדי למצא את הצורה הדרושה הזאת בהמלה המזמתה צריך רק להגיה בה הגהה קלה, והיא: ם במקום ההא הסופית שבה, ר"ל במקום המזמתה המזמתם, ולנקד ‑תֶם במקום ‑תָה, ויהיה זה שֵׁם במ"ר בכתיב „חסר", כמו שיש הרבה כזה במקרא, וזה מלמד כי אין זו המלה מזמה הרגילה שהיא ש"נ, ובכן, בחלק הראשון של הפסוק היה כתוב: המזמָתֶם הרבים. וברור הוא איפוא כי התו היא מהשרש, ושרש מלה זו הוא זמת. ושנית, סוף הפסוק כמו שהוא בנוסחה המסורה: אָז תעלזי, מעיד שבתחלת הפסוק נאמר כי היא עֲלָזַת עתה ושעליזותה זו אינה רצויה, רק אם תעשה מה שנאמר בחלק השני של הפסוק אז תוכל לעלוז. מזה מוכרח כי הפעל של עליזות שבחלק הראשון של הפסוק מסתתר בהמלה „מזמָתֶם", והיא היא המלה מזמוט, אלא שבימי ירמיהו, או בפרט בענתות, היו אומרים לא מזמוט אלא מזמָת. גם בשתי המלים „ובשר קדש" התלבטו המפרשים מה ענין בשר קדש כאן, ואמרו חז"ל, וכן רש"י, שהכונה בהן היא להמילה. ואולם לפשוטו של מקרא אין בפסוק זה כלל בָּשָׂר, אלא בַּשֵּׂר, והמלה יעברו, שהיא בנוסחה המסורה בקל צריך לנקד, כמו שעש׳ זאת כבר החדשים, בהפעיל יַעֲבִרוּ, והמלה כִּי שאחרי המלה מעליך איננה מלת הטעם כִּי, אלא השֵׁם כִּי שבדברי ישעיהו: כִּי תחת יפי (ישע' ג כד), וקודם לו בדברי הושע: לא יוכלו נקיון כִּי מישראל (הוש' ח ה־ו). וכונת כל הפסוק היא: מה לידידַי (כבר נקד כך אחד החדשים) בביתי לעשות מְזִמָּתִים רבים וּבַשֵּׂר קדש, ר"ל לעשות בבהמ"ק הלולה וחנגה ולקרא קדש, קדש. יעבירו (כך השבעי' וכו', וכמו וישמעו, וישבום (לקמן כג כב) מעליך טנפת רעתכי, אז תעלזי. בַּשֵּׂר במשמ' קרא, הכריז, כמו ותהלות יי' יבשרו (ישע' ס ו), בשרתי צדק בקהל רב (תהל' מ י). וכבר אמרו קצת החדשים כי הכונה בידידי הוא להכהנים, והוא אולי בלשון סגי נהור והוא כנוי של עקיצה, במקום אויב. ואולי היו אז בימי ירמיהו אנשים בין הכהנים שהיו קוראים עצמם ידידים והיו עושים הלולים במזמוטים בבהמ"ק אולי לאחד מהאלילים והיו קוראים בעת הזאת קדש קדש, כעין מה שמספר על מנהגים קצת דומים לזה אחר כך בגלות בבל: הישבים בקברים וכו' האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך (ישע' סה ד־ה).

[1]) מן זמר, עי"ש, ולא נתברר בדיוק לפי תכן השירים שבראשם כתוב השם מזמור לאיזה שיר ביחוד קראו בשם זה. בערב' מזמאר a) הוא שם לחליל, ושירי התהלים נקראים בהקוראן זבור b), משרש זבר, ד׳בר c), במשמ' ספר. וכמו"כ משמש הפעל זבר בערב' ההמונ' במשמ' זמר הגפן.

---

a) مزمار b) زبور c) ذبر

לדוד מזמור לי״י הארץ ומלואה תבל וישבי בה (שם כד א). לבני קרח מזמור (שם מז א). מזמור לאסף (שם נ א). לאסף מזמור (שם עז א). מזמור שיר חנכת הבית (שם ל א). שיר מזמור לבני קרח (שם מח א). למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ (שם סו א). למנצח בנגינות מזמור שיר (שם סז א). מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי״י ולזמר לשמך עליון (שם צב א-ב). מזמור לתודה הריעו לי״י כל הארץ וכו׳ באו שעריו בתודה (שם ק א-ד).—ובתו״מ: אמר רבי לוי המזמור הזה (מזמור שיר ליום השבת) אדם הראשון אמרו (מד״ר ויקר׳ י). ר״ש בר נחמן בשם ר׳ יוחנן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא חתם בהם הללויה עד שראה במפלתן של רשעים (שם ד).—ומ״ר *מזמורות: כנגד שמונה עשר המזמורות שכתוב מראשו של תילים עד יענך יי׳ ביום צרה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתהלים כנגד שנותיו של אבינו יעקב (שם שבת טז טו ג). — ובכלל שיר בלוית זמרה, ואמר בן סירא: מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (ב״ס גני׳ לה ו). שם יאשיהו כקטרת סמים הממלח מעשה רוקח, בחך כדבש ימתיק זכרו וכמזמור על משתה היין (שם מט א).

***מִזְמֵז**[1], פ״י,—פועל לא נמצא.

—נתפ׳, *נִתְמַזְמֵז,—נתמזמז המח, נתרכך ונהיה כמו בצק, erweicht; ramolli; softened: ר׳ שמעון בן אלעזר אומר אף שנתמזמזה מוחה פסולה (תוספת׳ חול׳ ג א)׳ נתמסמס (המוח) פסול נתמזמז כשר (גמ׳ שם מה:)׳ בהמה שנתמזמז מוחה טרפה (שם).—ובסהמ״א: אוי לו לזה שנתמזמז מוחו (כת״י, שם). מי שנתמזמז מוחו אינו מוליד (ר״י א״ת, כוזרי ד לא).

***מְזַמֵּר**, ש״ז, — א) אדם שאומנתו לזמר, Sänger, chanteur; singer, נהוג בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה.— ב) *כנוי לצפור מצטינת בזמירתה: המזמר הוא המטיב זמר ביתר שאת משאר מיניו וכו׳ קולו יצפצף כחליל צח וירון למרבה ביער בעתות הערב והבקר (תוס״א לסינסק, מערכ׳ סעוף קלז). המזמר הלילי גם הוא נעים בקולו מאד אבל אינו מצפצף כ״א איזה חדשים בקיץ (ראשית למוד׳ א ו).

מַזְמֵרָה, ש״נ, מ״ר מַזְמֵרוֹת, בכנ׳ מַזְמְרֹתֵיכֶם, — כעין סכין לזמר בה הגפנים, Winzermesser; serpe à émonder; pruning hook: כי לפני קציר כתם פרח

[1]) רק בעברית במשמ׳ זו.

ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (ישע׳ יח ה). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (שם ב ד). כתו אתיכם לחרבות ומזמרתיכם לרמחים (יואל ד י).

מְזַמֶּרֶת[1], ש״נ, מ״ר מְזַמְּרוֹת,—אחד מכלי המקדש[2]: והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות (עשה) זהב סגור (מ״א ז נ). אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל כלי זהב (מ״ב יב יד). ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות (ירמ׳ נב יח).

***מְזַמֶּרֶת**, ש״נ,—אשה שאומנותה לזמר, כמו זַמֶּרֶת, Sängerin; chanteuse: אל תט אל מזמרת פן תדיחך בנעימת קולה (ב״ז, תרג׳ ב״ס ט ד).

***מְזִמֶּת**[3], ש״נ,— כמו מְזִמָּה: בלמדו ספר מפי משולי ערמת, והבין ודקדק בדת רשומת, ופתח באלה המשפטים וחשב מזמת, וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (ר׳ יהודה, קינ׳, אלה אזכרה).

מִזְמָת, ש״ז, מ״ר מִזְמָתִים,—כמו *מִזְמוּט, עי״ש בהערה.

***מַזְנוֹן**[4], ש״ז,—כעין קדרה גדולה שיש בתוכה הרבה קערות קטנות נותנין בהן מיני מאכל מתחלפים: כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משולחן הכפול ותמחוי המזנון[5] והאפיפורין של בעל הבית (כלים טז א).

[1]) כך רד״ק (שרש״ם, מפק׳ מפעל), כמו מְבַשֶּׁלֶת.—
[2]) לא נתברר מה היה שמושו של כלי זה. השבעים תרגמו במלכ׳ ἧλοι, שהוא כעין קשוט לכוס, ובירמ׳ הניחו המלה כמו שהיא μασμαρὼθ. ת״א: מזמריא, במשמי זמרה ונגינה, וכך גם ולג׳ psalteria. ובמשמ׳ זו פרשו גם המפרשים הקדמונים, ריב״ג, רש״י, רד״ק, רלב״ג וכו׳, כלם פרשו במשמ׳ כלי זמר. אך קצת קשה כי שאר הכלים הנזכרים לפני המזמרות ומיד אחריהן הם לא כלי זמר, ולכן פרשו החדשים המזמרות מלשון מַזְמֵרוֹת הגפנים׳ ואמרו כי שמוש המזמרות שבמקדש היה למחוט הפתילות שבמנורה. אבל גם זה קשה, כי רחוק הוא ששמש פעל זמר למעשה זה.

[3]) כמו בַּרֶקֶת, שפעת, פוגת, וכדומה.

[4]) לא נתברר מקורו בודאות, ועי׳ הערה לקמן.—[5]) פרש רה״ג: קערה גדולה שהיא לאכילת מזון יש לבני אדם חשובים קערה גדולה ויש בגופה של קערה מגורות מגורות ודומין לקערות בתוך קערה גדולה ויש בהם כל מיני מזון מינים מינים. ע״כ. וכעין זה רמב״ם: כלים קטנים מנוסרים מגוף הכלי גדול ישימו בו מין ממיני המאכל בכל כלי מאלו הכלים הקטנים ושם זה הכלי תמחוי

—ובזמן החדש משתמשים בשם זה למגדל ששמרים בו כלי אכילה וצרכי אכילה, וכמו"כ לשלחן ערוך במיני מזון וממתקים, Buffet.

מִזְעָר[1], תה"פ,—כמו מעט: כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע' י כה). ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר (שם יו יד). על כן חרו ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער (שם כד ו). הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל (שם כט יז).—ובסהמ"א: ומי שהוא מאנשי הלבבות הזכים והנפשות היקרות המזער הזה יספיק לו למופת (תקון מדה"נ יח). ואשר הקל מהם בחכמה הזאת יותר ובזה לענין הזה הנוטים מהם אל מעט מחכמת התלמוד בעבור גאותם במזער אשר יבינו ממנו (ר"י א"ת, הקד' ריב"ג להרקמה). — ומ"ר מזערים, ואמר הפיטן: לוהקנו וועדנו זקנים ונערים, בבית התפלה מקדש מזערים, רפויי ידים ומעודי אברים (שמואל בר"א, סליח' ב' עי"ת, תחנון).

מִזְעָרִי, ת"ז, לנק' מזערית,—של מזער, של כמות מעטה: ואת ההויה באדם היא מעוטה מאד מאד מזערית ביותר והעכבר והצפרדע אינה כמעט ההוא (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). ובאישות ותולעים וכנים וצפרדעים ודומיהם נמצאת ההויה הזאת (מעצמה בלי מוליד דומה) אמנם גם היא מזערית (השמים והעולם לאבן סינא, כ"י כרלין).

א. **מזר**[2], ממנו מזר, מזר.

מְזָרִים[3], ש"ז, מ"ר מזרים,— לפי אמונת הקדמונים לפנים כעין חלון ברקיע שמשם תבוא הקרה, אוצר הקרה: מן החדר תבוא סופה וממזרים[4] קרה (איוב לז ט). — ובמדרש: וחלון אחד יש באמצע הרקיע ושמו מזרים ואינו יוצא ונכנס בו (השמש) אלא פעם אחת של מחוור הגדול שבו יוצא ביום שנברא בלילה (פדר"א ו). — ואמר המשורר: ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי, אשוטט ואראה כוכבי רום ומזריו[1] כאלו חקור סודם מלאכת עבודתי (רשב"ג, ידידי שעו מני).

מַזָּר[2], ש"ז, מ"ר מזרות,— שם לכוכבי אחד המזלות, כמו כימה וכסיל: התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח התציא מזרות[3] בעתו ועיש על בניה תנחם (איוב לח לא-לב).— ואמר המשורר: אנוש כציץ נמל וכקנה קמל ומה יתרון עמל ויובל לקברות, ומות ירענו ולא ישיגנו ולו ימצאנו בבין המזרות (רשב"ג, ואומר אל תתמה). ואלו חכיתי ושבר אויתי מעט שקויתי להשיג מזרות (שם). — והפיטן אמר: בשם אדני אדמות ומרומות נקראו, אורות ומזרות על פיו יצאו ובאו, אלהי קדם צוה ונבראו (ר"י הלוי, כשם אדני). את בני האמונים, שים ככוכבי מעונים, גם לאור מזרות, שבעת הנרות (הוא, יהמו בוננים). איומתי מזרות ושמשים וכל שטרי מזרח, עבורך קבעתי עולם בלי נקרת (שמואל כהן, סכת כ' את"פ, איומתי). ורקיע הרקיע ועליו מים הזרים, ומאורות ומזרות עלי ארץ מזהירים

המזונן להיותן משימין בו מיני תבשילין רבים. ע"כ. ואמרו שנגזר מן זני במשמ' מינים, אך זה דחוק.

[1]) מן זער, עי"ש.

[2]) עי' הערה להערך.

[3]) עי' הערה לקמן.— [4]) בתרגום השבעי' יש פקפוקים. ת"י: ומסכות מזרים. ולג' ab arcturo, ר"ל מצפון. פשיטא: ומן זריפתא, ר"ל מהגשמים העזים. רש"י: אוצר יש ושמו מזרים. ע"כ. ראב"ע: י"א שהיא פאת צפון וי"א מזלות וכו' והנכון בעיני שהיא כוכבים וכמוהו התוציא מזרות. ע"כ. רי"ק: הם הרוחות המזרים העננים גם המפיצים העבים בימי הקרה (REJ 1898, 94). רד"ק פקפק אם הוא כפרושו של אביו או הוא מלשון מזרות. והחדשים פרשו קצתם כמו ראב"ע וקצתם כמו רי"ק, ואמרו שהוא כנוי להרוחות הצפוניים, והסתיעו מלשון ערבי' שבה המלה ד'אריאת a) משמשת במשמ' זו. והמליצה מן החדר תבוא סופה מעידה על מזרים שהכונה במלה זו היתה כמו ת"י. ובערבי' אם מרזם כנוי לרוח הצפון. ולא קבעו הקדמונים צורת היחיד. ב"ז נקד מזר. וקצת החדשים אמרו שהעקר מזרים.—[1]) ואולי כמו מזרות, אך בהיות שרשב"ג השתמש במ"ר מזרות, כמו שהובא בערך שלקמן, נראה כי פה היתה כונתו למזרי הקרה.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) Theod. הניח מלה זו כהויתה בעבר' μαζουρώθ, בלי תרגום. ת"י מזליא. פשיטא עגלתא, ר"ל העגלה. ולג' Luciferum. רסע"ג: נג'ום, ר"ל כוכבים. וכך מפקפקים שאר הקדמונ' והחדשים. ואין ספק בדבר כי היא היא המלה מרזמאנ a) בערב'. אמר אלג'והרי: ואלמרזמאנ מרזמא אלשעריני והמא נג'מאנ אחדהמא פי אלשערי ואלאח'ר פי אלד'ראע, ע"כ, ובעבר': ואלמרזמאנ מורמא של השעריני והם שני כוכבים האחד הוא בהשערי והשני בהד'ראע. ובלשאן אלערב: ואלמרזמאנ נג'מאנ מנ נג'ום אלמטר וקד יפרד וכו' קאל אבנ כנאשה אלמרזמאנ נג'מאנ והמא מע אלשעריני, ע"כ, ובעבר': מרזמאנ הם שני כוכבים מן כוכבי המטר ונהוג גם היחיד וכו' אמר אבן כנאשה מרזמאנ הם שני כוכבים והם עם השערין.

a) ذاريات

a) مرزمان

(תוס׳ שבת בין יוה״כ לסוכ׳, יתו לכון). גם מזרות שמים עש כימה וכסיל, לא ויטיבו גורל איש בער וכסיל (יל״ג, דור כולך). — ומ״ר מזרים: בהתחדש לאחד מהם מכוכבי המזרים מצב מיוחד מן השמש יכפול חוזק איכות התקופה (כתינ׳ עולם ו ג).

ב. **מזר**[1], ממנו א.מזר.

א. **מזר**[2], פ״י, פעו׳ לנק׳ מזרה, — כמו פרש: כי חנם מזרה[3] הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז).

ג. ***מזר**[4], ממנו ב.*מזר.

ב. ***מזר**[5], — מזרה הביצה, נתקלקלה ונעשית מבאישה, verdorben s. (v. Ei); être gâté (oeuf); bec. rotten: ביצים שיש בהם צורך יצאו ביצים מוזרות שאין בהם צורך (ספרי דבר׳ רכז). ביצים מוזרות נפש יפה תאכלם (חול׳ סד:). (אם מצא בקן צפור) ביצים מוזרות מהו (שיהיה חיב לשלח בשבילן האם הרובצת עליהן) (שם קמ:). זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (נדה לה:). עד שנעשה כביצה המוזרת (סנה׳ פב:).

ד. ***מזר**, ממנו ג.*מזר.

ג. ***מזר**, פ״י, — כמו שזר, מזרה האשה החוטים: עד שישאו ויתנו בה מוזרות[6] בלבנה (סוט׳ ו א).

ה. ***מזר**[7], ממנו ד.*מזר.

ד. ***מזר**, — קל לא נמצא.

— פע׳, *מזר[8], ממזר, — מזר את הפרות, עשה אותם מלאים, חזקים, גמולים: מזל הוא שהוא ממזר את הפירות (מד״ר בראש׳ י).

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בקצת ספרי׳ מ״ו. וברוב הספרים מזורה, ח״ו. וראו בו הקדמונים פע׳ מן זרה, אך זה דחוק, ולכן יותר נכון להניח פעל מיוחד מזר במשמ׳ פרש, כמו רשת פרושה (הוש׳ ה א).

[4]) בערב׳ מד׳ר a), ועי׳ הערה להערך.

[5]) בערבית מד׳רת אלביצ׳ה b) פשרת, ע״כ, ובעבר׳: מזרה הביצה, נתקלקלה.

[6]) כבר העידו בגמ׳ ירושלמי (שם ו כ ד) ואמרו: אנן תנינן מוצרות אית תניי תני מוזרות מאן דמר מוצרות מצרן עמר ומאן דמר מוזרות שזרן כיתן.

[7]) בערב׳ מזר c).

[8]) בערב׳ מזר אלת׳מר אשתחכם, ובעבר׳: מזר הפרי נהיה חזק ובשל.

---

a) مذر b) مذرت البيضة c) مزر

מזרה[1], ש״ז, — כלי האכר, כעין כף גדולה או מזלג זורה בו את הבר בגרן להפריח ממנו את המוץ, Wurfschaufel; pelle à vanner; winnowing fan: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע׳ ל כד). — ובמליצה גם לאנשים בענין אבוד וכליון: ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי (ירמ׳ טו ז). — ובתו״מ: אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). המעבר והמזרה והמגוב (כלי׳ יג ז, טבו״י ד ו). ושירי המזרה (נחשבים כלי אם נשאר ממנו) טפחים (תוספתא כלי׳ ב״ב ז ג).

מזרח, ש״ז, מזרח, מזרחה, מזרחה, — המקום ששם יורח השמש, פאת העולם ששם יראה השמש לנו בבקר, הנגד מן מערב, Osten; est; east: בעבר הירדן מזרח השמש (יהוש׳ א טו). וכל הלבנון מזרח השמש (שם יג ה) ויבא ממזרח שמש לארץ מואב (שפט׳ יא יח). נכח הגבעה ממזרח שמש (שם כ מג). העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (ישע׳ מא כה). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי (שם מה ו). וייראו ממערב את שם יי׳ וממזרח שמש את כבודו (שם נט יט). כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלא׳ א יא). — ובסמכות: הכנעני ממזרח ומים (יהוש׳ יא ג). ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח (שם יז י). ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יי׳ (עמו׳ ח יב). אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך (ישע׳ מג ה). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר׳ ח ז). ויאספם לרחוב המזרח (דהי״ב כט ד). — מזרחה, לצד מזרח: לפאת קדמה מזרחה (שמות כז יג). והחנים קדמה מזרחה (במד׳ ג ג). ימה וצפנה ותימנה ומזרחה (דבר׳ ג כז). וכל הערבה מזרחה (יהוש׳ יב א). שני עשר בקר שלשה פנים צפונה וכו׳ ושלשה פנים מזרחה (מ״א ז כה). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה (זכר׳ יד ד). — וכסמי׳: אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש (דבר׳ ד מא). וירשו את ארצם בעבר הירדן מזרחה השמש (יהוש׳ יב א). אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה (שופט׳ כא יט). — ועם ל בראשו, למזרח, למזרחה: נגד שער המים למזרח (נחמ׳ ג כו).

---

[1]) מן זרה. בערב׳ מד׳רי a).

---

a) مذرى

ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דהי"א יב יה). ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה (שם ז כח). וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים (דהי"ב לא יד).—ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א.—רחוק מזרח ממערב, משל למרחק גדול ונגוד רב: כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (תהל' קג יב).—ובהשאלה *באיכות הדבר: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (ספרי במד' קלא).

*מִזְרָחִי, ת"ז, לנק' מִזְרָחִית,—של מִזְרָח, מפאת מִזְרָח: מדשן את (הנר) המזרחי ומניח את המערבי דולק (תמיד ו א). עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבח' ה ג). ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מזרחית צפונית (תמיד ד א). (רוח) מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה (יומ' כא:). בכל מקום רוח מזרחית קולטת (מד"ר ברא' כא).—ומ"ר: מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין (תמיד ו א). נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקים (שם ג ט). — ומצוי מאד בסהמ"א. — ובמשמ' "אדם מהמזרח: וימים ומעברים עברתי ומשברים שברתי ונתחברתי למזרחיים ולמערביים ולאזרחיים ולתושבים (ר"י חריזי, אגר' לבון הזהב).

*מִזְרָן[1], ש"ז, — מצע של לבד על המטה תחת הכר: מיזרן[2]) היוצא מן המטה כל שהוא וכו' שירי מיזרן שבעה טפחים כדי לעשותו חבק לחמור (כלים יט ג). נישא הזב על המטה ועל המיזרן מטמא שנים ופוסל אחת (שם ד). מטה שהיתה טמאה מדרס וכרך לה מיזרן וכו' היא טמאה מדרס והמיזרן מגע מדרס (שם ה). מטה שכרך לה מיזרן ונגע בהן המת (שם ו). מזרן שהוא מכרך בו את המטה והכנים

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ומשמ' בדיוק, ועי' הערה לקמן.—[2]) פרש רה"ג: פי' בגדי צמר שנותנין בני אדם גדולים וחשובים על מטותיהן תחת כל המצעות והוא כמעשה אלו שנותנין בגד צמר בשפת גגותיהן למנוע המטר מן הקירות וכן עושין הגדולים בשפת ארוכות המטה. ע"כ. וכן הערוך. והרמב"ם פרש: מיזרן הוא אזור ארוג יהיה מצמר או פשתן או שער וכו' וזה האזור כבר מקיפים בו המטה על ריבוע חלקיו וישאר מזה קצתו תלוי מן המטה כמו חבל היוצא מן המטה. ע"כ. וכן ביד החזקה (כלים כא ת): אבנט של אריג שמקיפין אותו על המטה כדי לקבץ איבריה והוא הנקרא מזרן. ע"כ. ונראה שהוא גזר מלה זו מן אזר, אבל זה דחוק. ואולם בענין שמוש המזרן דעת הרמב"ם מוכרחת מתוך עצם דבר המשנה והתוספתא.

לבית שהמת בתוכו וכו' כל טומאה ששוות מטה למיזרן כגון טומאת המת והזבה (תוספתא כלי' ב"מ ט ו). כרע שהיא טמאה מדרס וחברה על המטה טהורה הכרע וכן במיזרן (שם ג).

מִזְרַע, ש"ז,— דבר זרוע: ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישע' יט ז).

מִזְרָק[1]), ש"ז, מ"ר מִזְרָקִים, מִזְרְקֵי,—א) כלי קבול גדול, כעין כוס גדולה וכדומ', Schale ; coupe ; bowl: וקרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק[2]) אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה (במד' ז יג). קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר (שם פד). ויעש מזרקי זהב מאה (דהי"ב ד ח). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמו' ו ו). ושתו והמו כמו יין ומלאו כמזרק כזוית מזבח (זכר' ט יה). והיה הסירות בבית יי' כמזרקים לפני המזבח (שם יד כ).—ובתו"מ: הביאו לו את השעיר שחטו וקבל במזרק את דמו (יומ' ה ד). שדרך היין לשתות במזרק (מד"ר במד' יג). — ובסהמ"א: וימלא מזרק נחשת גדול ממימי המטר אשר היו צפונים אצלו למלאכת הקוסמים (יוסיפון, דף סו). מי כהחכם להתכם אשר ישתה דבריו ולא ישתה במזרק דם גפנים (תחו' דונש על רסע"ג 110). —ואמר המשורר: אש קדחו אוריו (של היין) ולא נופחו, תוך מזרקי ברד והתלקחו (רמב"ע, דיואן סז, כ"י בודל'). ראה אדוני זה המזרק, כאלו מזהב הורק, או מכתם אופיר הוצק (ר"י חריזי, תחכמ' לד). ויאמר אל הנער קח המזרק בימינך, לצקת מים על ידי אדונך (שם). והיין כלפידים תוך הכדים, והגביעים לכוכבי היין רקיעים, והמזרקים כאלו מן האור יצוקים, ובזהב החשק מחושקים (שם ג).—ובמליצה, "מִזְרַק הַמְּשׂוֹשִׂים וכדומ': ידידיו מהרו אל יין ידידות שתות היום במזרק

[1]) לא נתברר בודאות מקורו. הקדמו' וגם החדשים גזרו אותו מן זרק ואמרו שהוא ע"ש שהיה משמש לזרק בו הדם על המזבח. אבל, בשני המקומות במקרא שפורש שם שמושו איננו כלל לזריקת דם אלא במקום אחד לשים בו סלת בלול בשמן ובמקום השני לשתיית יין. ובשאר המקומות במקרא לא פורש למה היה המזרק משמש במקדש. רק במשנה נאמר קבל במזרק את דמו של הקרבן, ועכ"פ פעולת זריקת הדם על המזבח איננו אלא מעשה מקרי וקצת קשה לחשב כי על שם זה נקרא הכלי מזרק הואיל ושמש לענינים אחרים.—[2]) כבר העיר רד"ק כי ברוב הספרים הריש פתוחה ובספר ירושלמי קמוצה (מכלול, בדה"ם, מפעל).

המשושים, ועוד התעתדו לכפול שמחות ופתחו ההנחות מאבוסים (רמכ"ע, הרית מר).—ב) ‏*אחד מגידי הצואר שמהם הדם הולך להלב[1]): קרום של מוח ושני מזרקין של צואר (והזהיר, ויקר׳). וקנה הלב והוא המזרק הגדול שיוצא ממנו לריאה (רמכ"ס, פתיע׳ ו ס). קני הכבד והן המזרקין שבו שבהן הדם מתבשל (שם ח). וכן העורף שבו המזרקים שהן מלאים דם (הוה, מאכ׳ אסור׳ ו יג).

‏*מַזְרֵק, ש"ז,—כלי מכלי הרפואה לזרק בו הרפואה לתוך הגוף לעשות חקן, Spritze; seringue; syringe: ומן החוקים במוחלט אפר עקרבים ושמן עקרבים וכו׳ יוזרקו במזרק הנקרא שירינג (קאנון ג יח כ ז). שתגביה רגליה על כר ויוזרק בה וכו׳ שמן כרוע במזרק ברחם וראוי שיהיה המזרק משלש הקצות ארוך הצואר כשעור ארך קרן הרחם מהאשה המתרפאת (שם כא כ יב). ואמנם השתינים אשר בחזה ובריאה אשר נזכירם יצטרכו שתזרק במזרק בה הרפואות הרוחצות (שם י ס ו).

מִזְרָקָה, ש"נ, מ"ר מִזְרָקוֹת, מִזְרְקֹתָיו—כמו מִזְרָק משמ׳ א: ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המִזְרָקֹת את המזלגת ואת המחתת (שמות לח ג). ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומִזְרְקֹתָיו ומזלגתיו ומחתתיו (שם כז ג). ויעש חירום את הכירות ואת היעים ואת המִזְרָקוֹת (מ"א ז מ).

‏*מַזְרְקִית, ש"נ, מ"ר מַזְרְקִיּוֹת,—מין נחש מזריק מרחוק על טרפו: אבל ושרף מעופף הוא גם כן מכמו הנחשים האלה אלא שהוא מן המעופפים ג"כ והפילוסופים מספרים על קצתם שהם מקפצים עד מהלך רחוק בזריקת התנית הזרוק והם בלא כנפים וקוראים להם המזרקיות (הסבס׳ לריב"ג, שרש ברף).

מֹחַ[2]), מוֹחַ, ש"ז,— הדבר הלבן הרך שבגלגלת ראש בע"ח ובתוך העצמות, Mark, Gehirn; moelle; cerveau; marrow, brain: עטיניו מלאו חלב ומֹחַ עצמותיו ישקה (איוב כא כד).—ובתו"מ: נפחתה הגלגולת ולא נקב קרום של מוח (תול׳ ג כ). כהן ששמש בטומאה וכו׳ מוציאין אותו חוץ לעזרה ומפצעין את מוחו בגזירין (סנה׳ ע ו). רשב"א אומר אף שנתמזמזה מוחה פסולה (תוספתא תול׳ ג א). העצמות והגידין והנותר

[1]) בגמ׳ (תול׳ לג:) בארמ׳: אומצי ביעי ומזרקי.
[2]) בערב׳ מֹחַ׳ a), בח׳ית דגושה. בארמ׳ מוחא.

a) مخّ

ישרפו בששה עשר ויקוין מפני המוח שבקולית (ירוש׳ פסח׳ ז לה.). אמרו שלש מאות מוחי תינוקות מצאו על אבן אחת (שם תעג׳ ד סע.). והיו מכין אותן ומפצעין את מוחיהם בגיזירין (שם סנה׳ י כח ד). אמר ריב"ל משום בר קפרא מוח כל מה שבקדירה נדון במוח התחיל לימשוך נדון כחוט השדרה (תול׳ מה.). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו את מוחו (שבת קל.). מקום שמוחו של תינוק רופס (ערוב׳ לה:).—ואמר המשורר: אמרו הים אני או תנין ומילדי ענקים או כבן מנוח, העור הלא נבמר וכלה השאר גם עששה עצם וסף המוח (רמכ"ע, עד אן כגלות, כ"י כודל׳).—ובתור מקום המחשבה והשכל, *אין לו מוח בקדקדו, אין לו כלל דעת, אינו עלול להבין דבר: ניכר אותו האיש שאין לו מוח בקדקדו (ירוש׳ יבמ׳ א כ ג). כמרומה אני שאין לו מוח בקדקדו (מנח׳ פ:).—*עכר את מוחו, בלבל דעתו: (מה שאמרתי לך הוא לעכר מוחך (כ"ק לט:).—ובספהמ"א: וְהַמּוֹחַ הוא משכן הכחות הרוחניים ומבוע ההרגש (חו"ה, הכתינה ס).—‏*בלי מוֹחַ: ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מוֹח (ראב"ע שמות כז ח).—‏*רֵיק הַמּוֹחַ: ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה (ראב"ע שמות לד ח). וריקי מוח יפרשו הפסוק וכו׳ וזה הבל (הוא, ויקר׳ כב ח).—‏*מוֹחִים שֶׁל קטנות, של גדלות, בחכמת הקבלה; ומזה הדבור הרגיל קטנות המוחים, במשמ׳ קטנות הדעת, המחשבה.— ובהשאלה, ‏*כּוֹחַ הַבֵּיצָה[1]): ריאה שדומה לכשות או למוח של ביצים (הלכ׳ פסוק׳, פתיע׳). ויראה (בקשת) דמות כמוח ביצה בין הצהוב והירוק (מ׳ אלדכי, ש"א כ).—‏*ובצמח: בעין מוח יש בו (באילן התמר) כגון בעץ האגוז והגפן (רש"י סוכ׳ מה:). בעץ של ערבה ושל אגוז שיש להן מוח מבפנים (הוא, פסח׳ עד.). תמר זה אינו מתפצל אילך ואילך ואין לו אלא לב אחד פי׳ מוחו באמצעו הוא (מחז׳ ויטרי, פי׳ י׳ הדכר׳, רפו). ונודע שבדי לאכול מוח האגוז צריך לשבר הקליפות (ראב׳ חכמ׳, שער הירא׳ ד). ובאמצע גופם (של גזעי העצים) יש להם עצם מה אשר יקרא שקוי או מוח (ראב׳ למודים א ז).—‏*מוֹחַ הַלֶּחֶם, לבו, הרך שלו: ותמונת הלחם הוא בשלשה ענינים וכו׳

[1]) בערב׳ במשמ׳ זו מח a).

a) مخ

זהמוח רוצה לומר הפנימי הוא גס ודבק וכו׳ והפת הקטן והדק מוחו מועט (מ׳ אלדבי, ש״א ה).

*אֵם טוֹבָה.—*קֹדֶרֶת המ·ח.—*קרום המ·ח.

מֵחַ[1], א) ת״ז[2], מ״ר מֵחִים, מֵיחִים—מלא מ·חַ, ובהרחבה, שָׁמֵן, שֶׂה מֵחַ וכדומ׳, fett; gras; fat: ורעו כבשים כדברם וחרבות מֵחִים[3] גרים יאכלו (ישע׳ ה יז).— ב) ש״ז, כבשׂ שָׁמֵן: עלות מֵחִים[4] אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים (תהל׳ סו יח).

מחא[5], מסנו מָחָא.

מָחָא, פ״ע, יִמְחָא, יִמְחֲאוּ, מַחְאֲךָ,—מָחָא יד, מָחָא כַּף, הכה כף בכף לאות שמחה וששון, in die Hände klatschen; applaudir; to clap the hands: יען מַחְאֲךָ יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל (יחזק׳ כה ו).—ובמליצה לעצי השדה: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה יִמְחֲאוּ כף (ישע׳ נה יב).—ולנהרות: ירעם הים ומלֹאו תבל וישבי בה נהרות יִמְחֲאוּ כף יחד הרים ירננו (תהל׳ צח ז-ח).—ועי׳ ספק.

***מְחָאָה**, ש״נ, מ״ר מְחָאוֹת,—פעולת מי שמ·חֶה בדבר, Protest; -tation: מחאה שלא בפניו (כתוב׳ יז:). א״ר נחמן מחאה בפני שנים ואצ״ל כתובו (כ״ב לט:).—ומצוי מאד בסהמ״א: אין מחזיקין בנכסי בורח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). ומנהגם היה שכשיכתוב ראובן אל שמעון לתת דבר יתן שמעון ככתבו ואין מחאת ראובן על שמעון מן הדרך הזו אלא אגרותיהם חשובות כדבריהם (תשו׳ הגא׳, גני׳, גנז״כ 284). ומפני שלא יחזיק בבית זה כשהוא גוזל ממני אני מוחה לפניכם מחאה גמורה וכו׳ ומחאה זו שאני מוחה בפניכם כדת וכהלכה כהוגן וכתיקון חכמים כדין כל מחאות הנהוגות בישראל (ספ׳ השטרות לר״י ברצלוני לח). אם מיחה שמעון בפני עדים ואמר להם אל תוציאו דבר זה מפיכם אין זה מחאה אבל אם אמרו העדים מעצמן אין דבר זה יוצא מפינו הרי גם זו מחאה וכו׳ ביצד המחאה אומר בפני שנים פלוני שהוא משתמש בחצרי או בשדי גזלן הוא ולעתיד אני תובע אותו בדין וכו׳ אבל צריך שלא יהיה בין מחאה למחאה שלש שנים גמורות ואם מיחה ועמד שלש שנים גמורות ואחר כך מיחה אינה מחאה (רמב״ם, טוען ונטען יא ו-ח).

מַחֲבֹא, ש״ז, מ״ר מַחֲבֹאִים,—א) מקום שאדם מתחבא בו: וראו ודעו מכל המַחֲבֹאִים אשר יתחבא שם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם (ש״א כג כג).—ומ״ר *מחבויים: היה שם פירצה אחת מצלת את הכל היו שם מחבויים צריכה (ירוש׳ כתובו׳ ב כו ד).— ואמר הפיטן: הלא כחוצב אבן וכבונה עיר אשר לא יוכלו גריה להסתר במחבואה אף כי ה׳ אלהי לא אוכל להתעלם ממך (וידוי לרסע״ג, אלהי נשמה).— והמשורר אמר: גבורות ישיתון ויום ריב יריתון להשכל יבואון בתוך מחבואים, יוצאים במדבר כרות במדבר ואם לא להבר כרות שפאים (רמב״ע, דיואן, כ״י בודל׳). ורודף וקורא, כאשר ירדוף הקורא, למען יעורר הצבאים, מן המחבואים, ויוציא החיות מחוריהם, והשפנים מנקרות צוריהם (רי״ת, תחכ׳ כה).— ב) *מין סל וכדו׳ להחביא בו דברים: לעשות מהן (מעלי הגפנים) מחבוא אוצר לימות החרף (רב״י כ״ק קה:).— וחדר להחביא שם דברים: ויאמר לי לך בא אל המחבוא והבא לי לרחוץ הידים, עשב רקוח נחמד לעינים, ונקיון לכפים (כ״י תכיזי, איתיאל ז).

---

[1]) בערב׳ מח׳ית׳ a) במשמ׳ זו.—[2]) כך ריב״ג, שהוא ת״ז, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) המליצה קשה, וכבר נתחבטו בה הקדמונ׳ והחדשים, מפני שקשה התאר של מחים לחרבות. וגם בהמלה גרים שלאחריה נתלבטו הקדמונים והחדשים במשמעתה. השבעי׳ שתרגמו αρνες קראו כנראה גדיים. ת״י פרש בדרך דרש בענין הצדיקים ורשעים. ריב״ג אמר כי חסרה כאן, בין חרבות ובין מחים, המלה כרים, והכונה בחרבות מחים חרבות מלאות כבשים מחים. רש״י: בתי הרשעים שהם שמנים. ע״כ. רד״ק אמר כי מחים הוא שם לכבשים שמנים, ופרש חרבות מחים גרים יאכלו כאלו היה כתוב חרבות גרים מחים יאכלו, ר״ל במקום הבתים יאכלו עתה הכבשים. והחדשי׳ שבשו את הכתוב והגיהו בו הגהות מתחלפות. והנה כבר אמרו רוב החדשים כי כל הכתוב כלו אינו ענין לכאן אלא למקום אחר, אולי אחרי פסוק י או יד. וקצת סמך לזה גם מהנוסחה המסורה, כי לפני הכתוב ולאחריו יש סתימה. וכבר אמר גם רד״ק כי הכתוב מדבר על חרבן הארץ. והדבור גרים יאכלו מזכיר דבור דומה לו במר״כ של ישעי׳: זרים אכלים אתה (א ז), ולכן רגלים לדבר כי גם כאן גרים הוא זרים, וכמו גה במקום זה, בג במקום בז. ובמשמ׳ זו תרגמה באמת ולג׳, advenae, וחרבות הוא מקביל לכבשים שבחצי א׳ של הכתוב. ואולי הוא השם ח׳רפאן b) בערב׳ לטלאים, וכמו תורפן בארמ׳.—[4]) בקצת ספרים מיחים. ואמרו קצתם כי גם כאן הוא ת״ז וחסרה המלה אילים לפניה. ואולי היא המלה אילים שאחרי המלה קטרת ונשמטה ממקומה.

[5]) בארמ׳ מחא, הכה, במשמ׳ כללית.

---

a) مُخَيخ b) خرفان

מַחֲבֵא, ש"ז, —מקום יתחבא בו אדם: והיה איש כְּמַחֲבֵא רוּחַ[1]) וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישע' לב ב).—ובתו"מ: אם היתה במחבא והגיע שעת וסתה ולא בדקה (נדה ד ז). אמו ואשה אחרת ילדו שתי נקיבות במחבא ונישאו לשני אחים (תוספתא יבמ' יב ד). אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות במחבא ועמדו שנים הראשונים זה לקח אמו של זה וזה לקח אמו של זה (שם). שתי נשים של שני אנשים שלא ביכרו וילדו שני זכרים במחבא מת אחד מהן שני בכור לנחלה (שם בכור' ו ב). אמו ואשה אחרת שילדו שתי נקיבות במחבא ובאו אחיהן שלא מאותה האם ונשאום (יבמ' לט.). שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא כותבין הרשאה זה לזה (ב"ב קכז.).—ג) *מקל עב שחבטים בו אילן הזית להשיר הזיתים: זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה וכו' ר' מאיר אומר משתלך המחבא (פאה ז ב). המחבא אעפ"י שאין לו בראשו יש לו תחתיו (ירוש' שם ז ב.).

*__מַחֲבוֹאָה__, ש"נ, —כמו מַחֲבֵא: בלשת שבאה לעיר וכו' אם יש שם מחבואה אחת מצלת על הכהנות כולן (כתוב' כז.). שתי נשים שילדו במחבואה[1]) אחת ונתערבו מתחילה ולא הוכרו (מדר' תהלים כא טו). —ובסהט"א: עיר שבאה במצור ונכבשה אם היו העכו"ם מקיפין את העיר מכל רוחותיה כדי שלא תמלט אשה אחת וכו' הרי כל הנשים שבתוכה פסולות לכהונה וכו' ואם היה אפשר שתמלט אשה אחת ולא ידעו בה או שתהיה בעיר מחבואה אחת אפילו אינה מחזקת אלא אשה אחת הרי זו מצלת על הכל וכו' מתוך שיכולה (כל אחת) לומר נמלטתי כשנכבשה העיר או במחבואה הייתי ונצלתי (רמב"ם, איסורי ביאה יח כו-כח).

מַחְבֵּט, ש"ז, — כלי שחבטים בו: פועל אתות ומסות, שחק עליהם לנסות, איך נכליהם להמסות, וכו' רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד להאשישו (מנח' בן מכיר, שבת ב' חנכה, אין מושיע).

[1]) המפרשים פרשו במשמ' כללית, מקום שיתחבא אדם מפני רוח. אך סגנון הדמיון ומה שנאמר אחרי כן כפלגי מים וסלע כבד מעידים כי גם במחבא רוח וסתר זרם הכונה לדברים שהיו במציאות והיו משמשים להתחבא מפני הרוח ולהסתר מפני הזרם, ואולי היה מחבא רוח כעין הדופן המתקפל ומטלטל המשמש גם עתה להיות למחצה בפני הרוח, paravent בלעז.

[1]) בגמ' ב"ב (דף קכז.) הגרסה: במחבא.

מַחְבִּיר[1]), ש"ז, מ"ר מַחְבִּירִים, — כמו מְחַבֵּר: כי מחביר לשון הערב לא הביא דלת במשרתים (תשו' תלמידי דונש 29). כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק (תשו' תלמידי מנחם).

מְחַבֵּל, ש"ז, מ"ר מְחַבְּלִים, — כנוי לשדים: מיכן שנתנה רשות למחבלים לחבל (מד"ר במד' יד). אין אומה בעולם כיוצא בהם וכו' אם נתקל אחד מהם בכולם או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן וכו' כשהוא אומר ה' אחד נאכלין המחבלין מפניו (שם ב).

מַחֲבָק, ש"ז, —בס"פ מן חבק: מאיש בפה שוחק חולק בניבו, את נפשך תשמר אל תאמין בו, כי אם כאת דבק יהיה מחבקו, לך אז יהי טמון ארבו בקרבו (ר"ע פרנסים, מתק שפת' 45).

מְחַבֵּר, ש"ז, מ"ר מְחַבְּרִים, —א) מי שמחבר דברים יחד בכלל: מחבר התרופות (אסף הרופא כד, כ"י). וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עיקרים לעולם וכו' האות הנקרא בית יתכן שתקנו המחבר אחר האלף (ראב"ע צחות, שער האותיות).—ב) בפרט מְחַבֵּר ספר: ואעפ"י שאמרו רבים מן המחברים באחד מן הלבאים הלך לא יתכן (תשו' דונש על רסע"ג 28). אמר המחבר התלמוד נחלק לשני חלקים (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד). וכתב גמי אחד מן המחברים הכי (שו"ת הרי"ף כד). וכתב אחד מן המחברים ז"ל הכי (העטור' לר"י ברצלוני נד). אמר מחבר הספר כבר התנינו בתחלת זה החלק השני שנכנים מה שנכפל עינו במקום פאו (ר"י א"ת, הברס' לריב"ג, ברם טף). וראיתי כי זה ר' שלמה ערבב סדרי הספר והוסיף בו דברים מעצמו שאינם דברי המחבר ממדרשות ורפואות וענינים אחרים כפי שעלה בדעתו ולא הבדילם מדברי המחבר וכל מי שמעיין בספר ההוא הוא סבור שהם דברי המחבר וכו' והעתקת החכם רבי יצחק ברבי יהודה הולכת על סדר דברי המחבר יותר משתיהם (שם, תתימ' א"ת). כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני (שם, הקד'). ואנחנו מוצאים החכמות בכתב ידי מחבריהם מחמש מאות שנה (כוזרי א ג). אמר

[1]) עפ"י לשון ערבי' מו'לף a), מן אלף b), במשמ' אסף וחבר יחד. ואולי נתחדש השם מחביר ומחבר במשמ' זו בזמן מנחם ודונש.

a) مؤلف b) الف

אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר (מעשה העגל (ראב"ע שמות לב א). כי מנהג מחברינו במקומות האלה שלא יבדקו ספר ונכתב מהספר (הוא, בסוף שפת יתר). ואני רואה: זה המחבר כולל ומערב ענין בענין (ראב"ד על הרמב"ם, שבת טו יא). הנה ראיתי זה המחבר עשה עצמו מעתיק לשון גמרא אל לשון עברית ובמליצה אחרת (הוא, שבוע' ו ט). וכמוהו (כמו הרמב"ם) לא היה מלך לפניו בכל המחברים להכתיר חבורו בשלשה כתרים (אגר' ר' יוסף בר טודרוס הלוי לקהל' פרובינציה). וכלל גדול אני מוסר בידך שלא תדמה בנפשך לירד לסוף דעת המחברים מתוך ספריהם (מצרף לחכמה ב לז).

°מְחַבָּר, ש"ז, — חבורת אנשים ישבים יחד: בבוא על איש שוד מות, ואיש חיל יתעות, אין חשך וצלמות, להסתר שם, ויובילוהו רגליו, למקום נגזר עליו, והחץ פונה אליו, ויכהו שם, ויטש אחוה ומחבר, ויסע לארץ מדבר, אשר איש בה לא עבר, ולא ישב אדם שם (ר"י הלוי, שכבים בעת). ושם (בבתי מוכרי הספרים) מעמד התגרים והגרים, ומחבר היושבים והתושבים, ומעבר העוברים והשבים (ר"י חריזי, איתיאל כ). ודרכתי הרים ובקעתי נהרים ובאתי ממעוני אריות מהררי נמרים וגדולות ונוראות חזיתי אך לא ראתה עיני מחבר נכבד ומעמד נכבד ועדת חסידים יקרים ונכבדים וחבר כהנים אמונים בחיק האמונים כמו חכמי לוני"ל (הוא, פתית' מוסרי הפלסופ'). ואין עושר כחכמת הנפשות ולא מלכות כמחבר הטהורים (כתי הנפש והלחשים).

מַחְבֶּרֶת, ש"נ, ככנ' מַחְבַּרְתּוֹ, מ"ר מַחְבָּרוֹת[1], — כמו חֹבֶרֶת, א) מקום ששני דברים מתחברים יחד: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה וכו' ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במַּחְבֶּרֶת השנית (שמות כו ג-ד). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מַחְבַּרְתּוֹ ממעל לחשב האפוד (שם כח כז). — ב) °דבר מחבר יחד, בפרט דברי חכמה ומחקר וכדומ': הלא הנה ספר מחברתו ביד כל חכמי ספרד (תשו' תלמידי דונש). וכבר בארנו זה בתחלת ספר הרקמה מן המחברת הזאת (ר"י א"ת, פרשי ריב"ג, יהל). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים שהוא החלק השני ממחברת הדקדוק על הדרך אשר העתקתי החלק הראשון שהוא ספר הרקמה (שם, חתימ' א"ת). ואברהם זקן כעוף נודד מקן יסוד דקדוק תקן ובאר על לוחות ומחברתו תנעם לכל משכילי עם (ראב"ע, שיר בראש ספר לחות). וקרובו רבי שלמה בן צקבל, גם הוא למד מלאכת השיר וקבל, והוא עשה המחברת החמודה, אשר תחלתה נאם אשר בן יהודה (ר"י חריזי, תחכמ' ג). ועתה קום לשון הזהב והאדרת, ועשה לך שם תפארת, ואסוף מחנה שיריך אל מחברת, למען יהיה הגונב מהם כגנב נמצא במחתרת (עמני', הקדמ'). וכאשר התפשט (ספר גן נעול) בין חכמי הדור ראוהו שרים ויאשרוהו חכמי לב ויהללוהו כמו שיעידו הסכמותיהם ששלחו לי לפאר בם את דלתי בית מחברתי (הקד' רנה"ו ויזל לבנון על אבות). — ובמשמ' חבור קטן: קול יאזין לשום בפי עבדו אמת כי אפתחה פי לעשות מחברת, אולם אבאר סוד בטרם אחקרה מלין בעז ימין מאד נאדרת (רשב"ג, שיר הענק). ידעתני במחברת פנינים אשר מאגרות חכמה אגורות (ר"י הלוי, התמיר בזקונים). חברתי הספר הזה במליצות חדשות, מלשון הקדש קדושות, וכו' וחלקתים לחמשים מחברות, כל אחת מהם כאבקת רוכל מקוטרת, ובלשון נבואות מדברת (ר"י חריזי, הקדמ' תחכמ'). וחבר מחברות מוסר חמשים בכל ענין מחובר או מפורד ואסף כל פזורי המליצות (הוא, שם, פתית'). נפלה ספרתנו ותרד פלאים, בידי כותבי פלסתר ומשוררי פגעים, כי רבו בנו כחגמל, סופרי שקר ומכתבי עמל, כל תלמיד שלא שמש כל צרכו, יתהלך במקומו לרחבו ולארכו, ובבתים יעלו כלסטים מזוינים, ומחברות דקות כחרבות בידם, ומלומדי קרב המה כגבורים מצוינים, לעופף חרבם-ספרם על פני אדם (יל"ג, רפסדות). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה לדפים חלקים מחברים יחד לכתב בהם. — ג) °בחכמת המזלות, חבור המזלות יחד: וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור (ראב"ע שמות לב א). וראשית תקון מהלך השמש ממקום הגבהות וראשית תקון המשרתים מרגע מחברתו עם השמש (הוא, אגר' השבת א). והמחברות הם ק"כ משעה שיתחברו שבעה המשרתים במעלה אחת מן הגלגל עד שישובו להתחבר יחד במעלה אחת יש להם ק"ט מיני מחברות (הוא, ספר העולם והמחבר', כ"י פריז). והמחברת הגדולה צדק עם שבתי בתחלת מזל טלה וכו' ובעבור כי מזל טלה תחלת המזלות על כן תקרא זאת מחברת גדולה (שם). שער המחברות מחברת הלבנה עם השמש סימן רע מאד (לחולי) וכו' ואם היתה המחברת במזל טלה או אריה יתחסר מעט מהרע (הוא, ספר המאורות).

---

[1] רד"ק, מכלול (בדה"ש, מפעלת).

נסתכל אם היה מולד בין זמן מחברת המאורות ובין זמן נכחם (הוה, ספר המולדות). אבל יסבלו העבדות עד שתכלה סבוב המחברת ויגיעו ימי האחרית אז יביא הבורא להם רוח והצלה וכו׳ כי העולם הזה סבוב ממשלות זה על זה וזה על זה כרצון השם וידיעתו העליונה רק נתן למחברות כל עוד לא ישנם משפטי הדבוקים וסבובי הכוכבים בכל אלף שנה פעם (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע״ח כ כ). ואמרו (חכמי המזלות) כי האדם בשעת התולדה נגזר עליו מה יהיה על פי מחברת הכוכבים עם המזלות (ר׳ יצחק עקרים, הקד׳ קובץ ויכוחים). יום שהיה זה הדבוק וזאת המחברת במערכת הכוכבים (אוהב משפט, באור׳ לאיוב א ו).—ד) *בחכמת החשבון, כל אחת ממדרגות המספרים, אחדים, עשרות, מאות, אלפים: ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשיריי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה (ראב״ע דבר׳ יד כב). והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית (הוא, במד׳ יד כב). —ה) *מחברת הנזר, חבור עצם המצה לעצם הקדקד, Sutura Coronalis[1]): למעלה ממקום הפילין שמתחיל להנזר מול עורף והוא חבור עצמות הגלגלת הנודע לחכמי הנתוח בשם מחברת הנזר (אמר׳ עבור׳ לרמ״ע מפאנו, אם כל חי ל).

מְחַבְּרָה, ש״נ, מ״ר מְחַבְּרוֹת,— דבר מעץ או ברזל משמש לחבר שני דברים יחד: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד (דהי״א כב ג). ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב, ועצים למחברות ולקרות את הבתים (דהי״ב לד יא).

***מַחְבֹּשֶׁת**, ש״נ,—כמו תחבשת: מחבושת לכל שחין ולכל מכה טריה ולבשר הנתלע ולשחין הנמאר והנבאש (אסף הרופא 110, כ״י מינכן).

מַחֲבַת[2]), ש״נ,—כלי מכלי תבשול צפה למגן בה דבר בשמן, Pfanne; pan; poêle: ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה (ויקר׳ ב ה). על מחבת בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (שם ו יד). וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אתה לו תהיה (שם ז ט). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר (יחזק׳ ד ג). ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת (דהי״א כג כט). — ובמשנה: האומר הרי עלי במחבת[1]) לא יביא במרחשת לא יביא במחבת (מנח׳ ה ח).—ומצוי בספה״א גם לבשול: מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדרה של בשר (טור יו״ד לג, בשם הגה״מ). מחבת של בשר בת יומה שנתבשל בה חלב או להפך (שו״ת רמ״ע מפאנו לו). —ומ״ר *מחבתות: מחבתות של עיירות ועירוניות (פי׳ המשג׳ לרמב״ם, עדי׳ ב ה).

***מַחְגֵּר**, ש״ז, מ״ר מַחְגְּרִים,— יתד בקצה הע״ל: העול של מתכת והקטרב והכנפים המקבלות את הרצועות והברזל שתחת צוארי בהמה הסומך והמחגר[2]) והתמחויות והענבל וכו׳ (כלים יד ד).—ועי׳ ע״ל.

מַחֲגֹרֶת, ש״נ,—כמו חגורה: ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מַחֲגֹרֶת שק (ישע׳ ג כד). — ואמר הפיטן: חלוצת עדיים לבושת בלויים אזורה נתק ומחגרת שק חבושה (ר״י הלוי, סלוק, אהה אדני).

א. **מחה**[3]), ממנו א.מָחָה, א.*מִחוּי, *מְחִיָּה.

א. **מָחָה**[4]), פ״י, מחתה, מחית, מחיתי, מֹחֵה, מְחֹה, למחות, מחה, אמחה, תמחה, ימחה, תמח, תמחי, מחני, אמחנו,—א) מחה דבר כתוב, שפשף וקנח את הכתוב במים וכדומ׳ כדי שלא ישאר רשם ממנו, abwischen, effacer; blot out: וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים (במד׳ ה כג). — מחה את פלוני מספרו, השמידו: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ויאמר יי׳ אל משה

---

[1]) תרגום דר׳ מזיא.

[2]) משרש חבת, עי״ש. לפי דעת קצת המדקדקים קצור מן מחבתת.—[1]) ואמרו שם: ומה בין מחבת למרחשת אלא שהמרחשת יש לה כיסוי והמחבת אין לה כיסוי דברי ר׳ יוסי הגלילי ר׳ חנניה בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים. ע״כ. והוסיף הרמב״ם: מרחשת יש לה שפה והבצק שאופין אותו עליה רך שהרי יש לה שפה ואינו יוצא ומחבת אין לה שפה והבצק שאופין אותו בה קשה כדי שלא יצא מכאן ומכאן (הלכ׳ מעש׳ הקרבנ׳ יג ז). והראב״ע אמר: מחבת קערה מכוסה בקערה. ע״כ. וזה נגד עדות המשנה.

[2]) פרש רה״ג: אלבינאק (צ״ל זנאק a) בטיית והוא החבל שקושרין תחת צואר השור. ע״כ. אך כל מה שנזכר קודם ואח״כ הם חלקי הע״ל ולכן נראה יותר דעת הרמב״ם שפרש וז״ל: והמחגר הוא ג״כ יתד מברזל יהיה בקצה העול מפני שלא תתעוות העגלה מפני אורך העול.

[3]) בערב׳ מחא b), וכן גם בארמ׳ מחא.

[4]) עי׳ הערה להשרש.

---

a) زوناق b) ܡܚܐ

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי (שמות לב לג-לג). — ובכלל, בהשאלה במליצה, מחה אותו מעל פני האדמה, השמידו: ויאמר יי׳ אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה (בראש׳ ו ז). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד).—מחה את זכרו, שלא ישאר זכר ממנו: כי מח׳ה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). תמחה את זכר עמלק מתחת השמים (דבר׳ כה יט).—ואת שמו: הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים (דבר׳ ט יד). ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה יי׳ את שמו מתחת השמים (שם כט יט). ולא דבר יי׳ למחות את שם ישראל מתחת השמים (מ״ב יד כז). גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד (תהל׳ ט ו). — ואת הפשעים, סלח והסיר אותם מזכרונו: אנכי אנכי הוא מ׳חה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר (ישע׳ מג כה). מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (שם מד כב). חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי (תהל׳ נא ג). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (שם יא).—ואת החסד: זכרה לי אלהי על זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי (נחמ׳ יג יד).—ובתו״מ: פרט לסרים ששמו מחוי (ספרי דבר׳ רפט). יצא זה (הסרים) ששמו מחוי (ירוש׳ יבמ׳ ד ה ג). וגם (הקב״ה) השוה דעתו למחות את ישראל באותה שעה (מד״ר אסת׳, אם על המלך).— ואמר הפיטן: שעה מעל ושבצה וכפר חטא עניים, ועושק ומרוצה נא יהיו מחויים (רמב״ע, אחרית ותקוה).—ב) מחה את הכלי וכדומ׳, קנח אותו מהלכלוך וכדומ׳: כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ״ב כא יג).—ובתלמ׳: שעתיד (מי שמדד את היין) למחות את המחצלות ואת המדות (תוספת׳ ע״ז ז יז).—ואת הדמעה מהפנים, נגב: בלע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישע׳ כה ח). —והפה אחרי האכילה: אכלה ומחתה פיה (משלי ל כ).

—נפע׳, נמחו, ימח, ימחה, ימחו, תמחה, תמח,— נמחה הדבר, מחה אותו, ובהשאלה, נמחה מן הארץ, נשמד: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ (בראש׳ ז כג).— ושמו, נשכח: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דבר׳ כה ו). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהל׳ קט יג). — ופלוני מעמו, נשמד: ויאמרו ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל (שפט׳ כא יז).—ומספר החיים, ישמד: ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תהל׳ סט כט). — ומעשיו, יאבדו: ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם (יחזק׳ ו ו).— וחטאתו, נשכחה: ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה (נחמ׳ ג לז). יזכר עון אבתיו אל יי׳ וחטאת אמו אל תמח (תהל׳ קט יד).— וחרפתו: נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה (משלי ו לג). — ובתו״ם: כתב שיכול להמחות (סוט׳ ב ד). להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים (ספרי במד׳ טז). דור המבול נמחו מן העולם על ידי שהיו שטופין בזנות (מד״ר ויקר׳ כג).—ימח שמו, קללה מצויה כשמזכירים אדם רע: ואמר לנו לא תאמינו לבעלי לשון הרע ימח שמם (שו״ת רלב״ח כו). אמר אח גרין מח שמו וזכרו (יוסף המקנא, ברכ״א לכבוד ברלינר). רעה תבוא על האויבים ימח שמו וזכרו של עמלק (פלא יועץ, קללה).— ואמר הפיטן: ימח שמו וזכרו, ונמח זכורו, מלהזכירו בזכרון קדוש (ר״א קליר, תי וקים). ברות זרים ואכזרים והתיקם ליום טבח שמם ימח ואז תשמח אום לה היא נתונה (סדור תימני, שולמית כלי תלמית).

—פע׳, *מחה,—כמו קל משמ׳ ב: חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם אחת בשבת (ב״ב ה י). הדיח בהם (בהמים) את הכלים או שמיתה בהם את המדות (ידים א ד). למלך שהיה מיסב על אקוביטין שלו הכניסו לו תבשיל הראשון ואכלו והיה ערב לו התחיל ממחה בקערה כך עולות מהים אעלה לך כזה שהוא ממחה בקערה (מד״ר ויקר׳ ז, פסיק׳ רבתי טז).—ובספהמ״א: ומשקלות ששוקל בהן ממחה בסבין או בעץ שמא נדבק שום דבר על המשקל (ערוך, ערך מח ד). ותולין ומפשיטין את כולו וקורעו וממחה את קרביו עד שמסיר מהן הצואה והפרש (רמב״ם, קרבן פסח א). — ועי׳ *מחק.

ב.*מחה[1], ממנו ב.*מחה, *מחאה, ב.*מחוי.

ב.מחה[2], א) פ״ע,—מחה הגבול על מקום פלוני, הגיע עד שם, נגע במקום ההוא: וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה (במד׳ לד יא).-ובספהמ״א, במשמ׳ העקרי׳ של הכאה: ובא סמאל שר של רומי והיה מלמד על ישראל חובה אמרתי לו הקב״ה ומשיחו עוסקין בנחמות של ישעיהו

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) לא נתברר בודאות מקור פעל זה. רוב הקדמוני׳ והחדשים אמרו כי היא צורה שניה של מחא במשמ׳

ואתח מקטרגן ומחני וחכני וטרדני ולא אמר לי כלום (פרקי מבית).— ב) פ״י, בחשאלת, *מִחָה בידי פלוני [1]), ערער, אמר שלא נכון לעשות כך, או לא הניח לעשות דבר, Einspruch erheben; protester; to protest: עבדים היו ישראל למלכים במצרים יצאו לשוק נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה מוחה בידם יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים ורימונים ואין בריה מוחה בידם (מכי׳ בשלח ד א). חנות שבחצר יכול למחות [2]) בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחים (ב״ב כ ב). כהן שמכר שדה לישראל ואמר לו ע״מ שיהו המעשרות שלי ארבע או חמש שנים יכול הוא למחות בידו שלא ליטעה כרם (ירוש׳ דמאי ו כט ג). עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו וכו׳ ואינו יכול למחות בידו מפני שיכול לומר לו אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי (ב״ב כא:). ויש לי עת לעשות חפצי ואין מי שימחה בידי (מד״ר במד׳ יד). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אם אתה חפץ לזכות מי ימחה בידך (תנחומא תזריע ט).— ואמר הפיטן: כל אשר תחפוץ תוכל לעשות, ואין מי מוחה בידך מעשות (בסי״ת ליום ג, אמנם ידעתי). — ומִחָה בפלוני: הזיז עד טפח יש לו חזקה ויכול למחות (בעל הזיז בבעל החצר לא לבנות כנגדו כלום) פחות מטפח אין לו חזקה ואין יכול למחות (ב״ב ג ו). מפני ארבעה דברים בעלי בתים ישר׳ נמסרין למלכות על ששוהין שטרות פרועין ועל שמלוין בריבית ועל שפוסקין ואין נותנין ומי שספק בידו למחות (בזולתו שלא לעשות מעשים מגנים) ואינו מוחה (תוספתא סוכ׳ ב ה). וכולן ששחטו ושחט רבן עליהן יוצאין בשל רבן ואין יוצאין בשל עצמן חוץ מן האשה שיכולה למחות (פסח׳ פח.). אמר רב יוסף הגדילו (הקטנים שנתגיירו) יכולין למחות (כתוב׳ יא.). וכי למחות בפניו הוא צריך (כ״ב לח:). שעלו שמש וירח לזבול אמרו לפניו רבש״ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק בהם חצים אמר להם לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם (מד״ר במד׳ יח).— ובסהמ״א: למה היה זה משתמש שנה אחר שנה בקרקעך ואין לך עליו לא שטר שכירות ולא שטר משכונה ולא מחית בו וכו׳ היה לך למחות בפני עדים וכו׳ הואיל ולא מחית אתה הפסדת על עצמך (רמב״ם, טוען ונטען יא ב). אם הלוה מוחה בעדים שלא יכתבו לו שטר (שו״ע חו״מ לט ד). ואפילו אחר המחזיק בשלה בחיי בעלה אינה צריכה למחות שהיא סומכת על בעלה שימחה (טוחו״מ קמט ו). —*ומִחָה על ידו: לא שנו (שאסור לקרא בשבת לאור הנר) אלא אחד הא שנים מאחר שהן יכולין למחות זה על ידי זה מותר (ירוש׳ שבת א ג:).— "ומִחָה עַל חברו: וכל של אכסניא לכל אדם אין יכול למחות על חבירו אלא הקודם זכה (ערוך, ערך אכסניא).

פע׳, *מִחָה בידו, —כמו הקל: ששה דברים עשו אנשי יריחו על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם (פסח׳ ד ח). בית דין של כהנים היו גובין לבתולה ד׳ מאות זוז ולא מיחו בידם חכמים (כתוב׳ א ה). אין ממחין ביד עניי ע״א בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום (גיט׳ ה ח). אנשי יריחו קוצרין ברצון חכמים וגודשין שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים (מנח׳ י ח). ומוציא (המלך) למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו (סנה׳ ב ד). אמרו לו (לפרעה) ראה ישראל הכו ממנו הרגו ממנו פצעו ממנו ולא מיחה אדם בידם (מכי׳ בשלח ב א). אין גובין כסות בכסות ואין פודין שבוי בשבוי ואין ממחין ביד הפרנסים על כך (תוספתא שקל׳ א יב). אשת יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בידה חכמים (ירוש׳ ערוב׳ י כו.). טבי עבדו של ר״ג היה נותן תפילין ולא מיחו בידו חכמים (שם סוכ׳ ב נב ד). נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים (כתוב׳ ג:). היה אחד מהן חורש שדהו לוכסון מעמיד צלם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין בראשי הדרכים וכו׳ וכיון שלא מיחו בידן חזרו להיות עושין ברחובות (מד״ר איכ׳, פתיח׳). —ומִחָה על ידו: בעל הבית ממחה ע״י דייר ואין דייר ממחה על ידי בעל הבית (ירוש׳ מעשר׳ ג נ ד). אם אמרה (הנערה למי שרוצה להצילה מהמבקש לאנסה) הנח לו אין מצילין אותו בנפשו שאם ממחין הן על ידיו נמצאו באין לידי שפיכות דמים (שם סנה׳ ח כו ג). קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו לפה שהוא קט׳

הכאה. — [1]) בארמ׳: ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת (דני׳ ד לב). וכבר אמר גוז׳ והסכים עמו פלישר בהעדותיו ללוי, כי מושג זה נסתעף ממושג ההכאה והביא דמיון לו בערב׳ צ׳רב עלי יד פלאנ, במשמ׳ תפס רכושו. אך זה קצת במשמ׳ אחרת. ואפשר כי חברו בערב׳ הוא הפעל חמי a) במשמ׳ מנע אותו מעשות דבר.— [2]) ואולי הוא פע׳, לְמַחוֹת.

a) حمى

(מד"ר שה"ש, אחות לנו).—ומִחָה בפלוני: ישראל וגוי שהיו שותפין בקמה פטור מן הפאה אימתי בזמן שהגוי ממחה אבל אין הגוי ממחה חייב בפאה (תוספתא פאה ב ט). כשם שהשותף ממחה כך הדיור ממחה (ירוש' מעשר' ג ג ד). האשה ממחה לומר אצל בני אני רוצה (שם פסח' ח ג ד). שכל מי שיש ספיקה בידו למחות ואינו ממחה קלקלה תלויה בו (שם כיל' ב פא ד). כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו (שבת נד:). לא שלו היתה (הפרה) אלא של שכינתו ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו (שם). גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם (שם נה:). מתוך שהיה לו לפנחס למחות להחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא (שם:). כיון שהגדילה שעה אחת ולא מיחתה שוב אינה יכולה למחות (כתוב' ית.) מיחה בפני שני בני אדם (ב"ב לח:). כיון שמיחה שנה ראשונה שוב אין צריך למחות (שם לט:). שהיה בידם למחות ולא מיחו (סנה' כו:). אמר ר' יהודה מעשה בתלמידו של ר' עקיבא שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר איפשר אותו צדיק ראה את תלמידו ולא מיחה בו אמר לו הן (מנח' מב.). אמר לו ישמעאל (ליצחק) אני חביב ממך למה שהיה סיפוק בידי למחות (של המילה) ולא מחיתי וכו' אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות (מד"ר בר"ב' נה). ר' יודן אמר ראשי העם תלה (משה) על שלא מיחו בבני אדם (שם נשו' כ). הרי שמיחה שמעון במדינה רחוקה מפני מה לא ימצון ראובן ויאמר לא שמעתי שמיחה בי כדי שאוהר בשטר (רמב"ם, טוען ונטען יא ב). — ומִחָה על פלוני: נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה וכו' וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו ע"ז (מד"ר שה"ש, ולא קטנן). — מִחָה דעתו, פגע בדעתו, ברגשו: ולא יניח אדם פירורין ויניח על גבי שלחן מפני שהוא ממחה דעתו של חבירו (דה"ר ט). — ובמשמ' העקרית של הבאה, מִחָה בכפו, כמו מחא כף: וכל מה שהיה עובר בשוק היתה (איזבל) יוצאת מביתה וממחה בכפיה ומקוננת (פדר"א יז).

ג. מְחָה, מִמְחִים,—עי' מחי.

ד. מְחָה[1], ג, ש"נ, מ"ר כמי' מחות,—משחק ושעשוע של תפנוקי בשרים, שכרות וזמה, וכיו"ב, Schwelgerei, débauche ; debauchery : דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו וכו' אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות[2] מלכין אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) נתחבטו בפרוש מלה זו: כל הקדמונ' והחדשים ולא מצאו דבר מישב את הכתוב במליצה טבעית לפי הענין. השבעים ראו במלה זו דבר מעין תרשה וחשבו החדשים שהם קראו לנחם במקום למחות. המדרש פרש: דברים שהם מחיית מלכים (מד"ר במד' י). הפשיטא תרגמה למאכלתא דמלכא, כנראה במשמ' כליון, וכך גם ולג' deleadas reges. רש"י לא פרש. ראב"ע: למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהגי המלכים. וכן רד"ק: כלומר להשחית דרכי המלכים וענינם, ע"כ. אך זו מליצה דחוקה ורחוקה ולא-טבעית מאד. קצת יותר בענין טבעי פרש ת"י: לבנת מלכין, אלא שאין לברר אם באמת כך היתה הנוסחה לפניו לבנות במקום למחות, או זה רק פרוש להמלה למחות, ושערו קצת החדשים כי אולי היתה הנוסחה לאמהות, והכונה לפילגשים. והסכימו רוב החדשים בעצם הדבר שהכונה בהמלה למחות היא לפילגשים, אלא שקצתם אמרו שצריך לקרוא למחות וקצתם למַמחות, והכונה הנשים המוחות את המלכים, ר"ל מאבדות אותם. אבל מליצה זו בודאי איננה פחות דחוקה ולא-טבעית מהמליצה לפי פרוש הקדמונ'. יותר פשוטה וטבעית היא המליצה לפי ת"י לבנות מלכים, או כמו הגהת א"ב אהרליך: לְחֹנוֹת, מ"ר מן לְחֵנָה, פלגש. ואולם גם זה אינו מרפא את הכתוב רפואה שלמה, יען מלבד הצורך בהגהה בנוסחה המסורה עוד קשה הכפל המיותר לגמרה הנואל ואינו מוסיף כלום על האמור קודם: לנשים, שהוא יותר כללי, והכפל פלגשי מלכים רק מחליש את כח המליצה. מליצה טבעית קצת נותן פרושו של דונש שגזר למחות מן עולות מחים, וסיים דבריו וז"ל: הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית למוב המעמים וימיך ושנותיך תבלה בנעימים. אבל, גם טעמו של דונש איננו טוב המטעמים, כי רחוק הוא שיקראו מעדני מלכים בכלל ע"ש אילים שמנים, וגם זה מחליש את המליצה. יותר נאה לפי הענין הכונה שנתנו רסע"ג וריב"ג לשתי המלים למחות מלכים. רסע"ג פרש למחות במשמ' הכה ומלכין במשמ' עצה כמו מילכא בארמ' ומלשון וימלך עלי לבי בעברית, ותרגם: לצ'רוב אלשהואת, ע"כ, ובעברית: למיני התאוות. וכך ריב"ג: לצ'רוב אלאהוא' ואלשהואת ואלאראא' אללהויה, ובעבר': למיני הגמיות והתאוות והמחשבות המשחקיות, ר"ל בכלל לתאוות ומשחקים. אלא שפרוש המלים למחות מלשון הכאה במשמע' אפן (לפי לשון הערבית) ומלכין במשמ' עצה, ובכונה לתאוות ומשחקים, הוא רחוק, אבל בעצם כונת המליצה חוש הלשוני של רסע"ג וריב"ג עמד להם להבין כאן להאמת שבחצי השני של הכתוב הזהירה האם את בנה המלך שלא יתן את נפשו לכל מיני משחקים ושעשועים רעים המפרידים את המלכים ומפנים את לבם מהתבוננותם בהנהגת המלוכה ברעת וצדק, ומושג זה של משחק ושעשוע נאמר כאן בהמלה למחות. כי בערב' משמש במושג זה השם לַהוּ a), אך יש גם השם הנא b) במשמ' זו, אמר אבן שידה: (בערך להו): הנא אללהו,

a) لهو b) هنا

או שכר פן ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עני (משלי לא ה-ה).

ואנשד אלאצמעי ותחדית' אלרכב יום הנא, ע"כ, ובעבר': הנא הוא להו, ואמר המשורר אלאצמעי: ודבר הפרשים ביום המשחק. מזה נראה כי במושג זה משמשים הצרופים הקרובים זל"ז להו וגם הנא, וגם ה ח משמשות בערב' שתיהן זו תחת זו בהמלה מזח-מזה a) במשמ' צחוק ולצנות, ואפשר שבאחת הלשונות שמש במשמ' זו הצרוף מ ח ה הקרוב להצרוף להו. ועוד יש לאמר כי השם מחה אינו משקל פעה, אלא משקל מעה, ר"ל כי מ מחה אינו פ"פ אלא מ השמוש של משק' מפעל, ופ"פ של מלה זו היא ל ומחה הוא במקום מלחה ונבלעה הלמד כמו למד לקח במלות מקח מקחות, ומלחה הוא ממש בערב' מלהי b), במשמ' משחק ושעשוע ונגינה וכדומ'. אמנם, בעבר' לא מצאנו בודאות לפ"פ נבלעת אלא בשרש לקח ואולי עוד בשרש לתע לפי דעת קצת המדקדקים שאמרו כי ממנו הפעל נתעו. אך ע"ז יש להשיב שתי תשובות. ראשית, לא מצינו במה שנשאר לנו מהלשון, איננו ראיה שזה לא היה נהוג בקצת שרשים אחרים בעלי לפ"פ. ושנית, והוא העקר, רגלים לדבר כי המלה למחות איננה עברית גמורה, ר"ל איננה עברית יהודית וישראלית, אלא עברית אדומית, ויותר בדיוק ישמעאלית. כי הנה הדברים שבפסקה זו נתיחסו למלך למואל, ולפי הקריאה המקובלה לא נתבאר בגוף הכתוב על איזה עם מלך זה המלך. חכמי התלמוד, בסמכם על מה שבאה פסקה זו בספר משלי המיוחס לשלמה, אמרו כי הכונה בלמואל להמלך שלמה ודרשו השם למואל שעבר על מצות אלהים. אך אין זה אלא דרש בעולם. אחרי השם מלך כתוב אמנם השם משא, אך המלה מלך מטעמה באתנח, והשם משא מטעם במשרת ומחבר אותו להמלה שלאחריו, ופרשו הקדמונ' שם משא זה במשמ' משא דבר יי' וכדומ', ואמרו כי הכונה היא שהדברים האלה הם משא אשר יסרתהו אמו. ואפילו השבעים והפשיטא שחברו המלה משא להמלה מלך פרשו בכ"ז השם משא במשמ' הנזכרת ור"ל מלך המשא או משא המלך, וכענין זה גם רוב החדשים. אבל, האמת היא, כי הכונה במשא זה היא לשם אחד משבטי ישמעאל שנזכר בתוך שאר שבטי ישמעאל: ומשמע ודומה ומשא (בראש' כה יד), ונזכר שם משא בכתבות האשוריות לאחד משבטי הערבים הצפוניים (Schra. KAT, 148). וכבר אמר זאת אחד המפרש' שלנו, הרב מלבי"ם בפרושו, והרגיש בעצם דבר זה כמו"כ אחד ממפרשי העמים (Prof. Wildeboer), אף אמר כי קרוב הדבר שנשמרה לנו כאן פרשה מספרות החכמה של שבט לא ישראלי, והעיר כי האדומיים היו מפורסמים בחכמה (עי' מ"א ה י, ירמ' מט ז, עובד' ח). אך מה שאחרים לא הרגישו אולי הוא כי כל פסקה זו כתובה בעצם לשון השבט ההוא ושזהו טעם הזריות הנמצאות בפסקה זו, ולא בלבד שאין צרך להגיה הגהות בנוסחה המסורה, כמו שעושים החדשים כדי להמלט מהזריות האלה, אלא שאסור לנגע בהן, יען אלו הזריות הן הן גופה של תכונת הלשון שבפסקה זו, וכמו"כ אין להביא ראיה מדרכי לשון ארמית שבה שהיא פסקה מאוחרת, כ"א להפך הם עדות קדמותה. ומבחינה זו בפרט רבת הערך היא פסקה זו, שבה אנו רואים לפחות מקצת צורתה של לשון שבטי ישמעאל והיא מקיימת מה שנראה משמות עצם הפרטיים של השבטים האלה ומשאר רשמים, כי גם לשונם כמו לשון אדום היתה בעקרה אותה הלשון העברית שדברו ביהודה ובישראל אלא בקצת שנויים באוצר המלים ובהדקדוק, ואין מקום יותר לפקפוק החכמים שהזכיר Th. Nöldeke בענין לשון שבטי הישמעאלים (Encyclop. Biblica, T. K. Cheyne בערך Ismaelites). — השנויים באוצר המלים הם: בר במקום בן, הרגיל בעבר' שלנו. מה, מלת הקריאה במשמ' שמע, הטה אזנך וכדומ': מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי, וכבר העידו המלונים הערבים כי המלה מה a) משמשת בקצת לשונות בני ערב כמו צה b), במשמ' הסכת, נוחה, וכדומ'. פעל או נרדף עם שתה, בפסוק: אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר, כך הכתיב, והקרי אי שכר, וכבר אמרו כל החדשים שקשה לבאר מליצה זו, וקצתם אמרו שהוא במשמ' תאוה וקצתם שבשו והגיהו סבא, אבל באמת הכונה בהמלה או היא שתה, ובפרט שתה הרבה, התמיד לשתות, וחבר לו בערבית עב c), במשמ' שתה כוסו בבת אחת. אמר אלג'והרי: תעבב אלנביד', אלח פי שרבה, הו יתעבב אלנביד' אי יתג'רעה, ע"כ, ובעבר': תעבב יין, ר"ל התמיד בשתייתו בתאבון. הוא יתעבב היין, ר"ל ישתה בבת אחת, בגרגרנות. וכבר פרש במשמ' זו גם ת"י: דשתי שכרא. שנה, בפסוק ה: וישנה דין כל בני עני, שהתקשו קצת החדשים במליצת שנה דין והגיהו כדרכם, משמש כאן במשמ' נטה. שרש זה אינו משמש בערב' כמשמ' בעברי', אך שרש תני d) ענ, משמש בערב' במשמ' ה ט ה מן, וישנה דין הוא כמו בעברית שלנו הטה דין. א ל בפסוק ח, אל דין, שהתקשו בו המפרשים ורוב החדשים מתקים אותו, הוא צווי ליחיד במשמ' מהר, כמו בערב' אל e). אלג'והרי: אל אלשרעה ואל פי שירה ומשיה אד'א אשרע, ע"כ, ובעבר': אל (פרושו) מהירות, ואל בהליכתו (הכונה) מהר. חלוף, באותו הפסוק, נרדף עם עני, ובערב' חרף f): ואלחרף אלאשם מנ קולכ רג'ל מחארף אי מנקוצ אלחט' לא ינמו לה מאל, ע"כ, ובעבר': חרף הוא שם משה"ת אדם מחארף, והוא חסר הצלחה והרוחה, אין לו רכוש. וכונת הפסוק: מהר דין כל הדלים והמסכנים, כמו בני עני בפסוק ה. וגם המלה ודרכיך, שהתקשו בה המפרשים והגיהו קצת החדשים ודודיך, ואחרים פרשו במשמ' דרך ארץ, אולי היא במשמ' דרכ g) בערב' בענין השגה, והכונה שכלך ועסקך. ובהדקדוק נראה כי היה נהוג בשמות סימן הרבים

a) مزح مزه b) ملهى

a) مه b) صه c) عب d) ثنى e) ألّ f) حُرف g) درك

ג. *מחה[1]), ממנו ה. *מַחָה, א. *הַמְחָאָה.

ה. *מָחָה[2]),— קל לא נהוג.

— הִפע׳, *הִמְחָה, — הִמְחָהוּ אצל פלוני, אמר לו שפלוני ישלם לו, נתן לו כתב שפלוני יתן לו שכרו[3]) וכדומ׳, auf Jem. anweisen; donner assignation sur qqn; give order: לא תבעו (השכיר את בעה״ב) אינו עובר עליו המתהו אצל חנוני או אצל שולחני אינו עובר עליו (ב״מ ע יב). לא אמרתי אלא שלא ילין (שכר שכיר) אתך לרצונך יכול אפילו המחהו אצל החנוני ואצל השולחני יהא עובר ת״ל אתך לא ילין אתך לרצונך (ספר׳ קדוש׳ ג כ).—ומצוי מאד בסהמ״א: ראובן שיש לו חוב אצל שמעון בין בכתב בין בעל פה והמחה לו אצל שמעון במעמד שלשתן ואמר לו מנה יש לי בידך תנהו ללוי (הסטרות לר״י ברצלוני כד). הוו עלי עדים וכתבו וחתמו עלי ותנו לו לפלוני מחמת אותו חוב מחזיק כך וכך דינרין שהיה לי עליו שהמחיתי אצל פלוני זה במעמד שלשתנו וכו׳ ומעתה אין לי רשות לתובעו בשוה פרוטה כי מעת שהמחיתי אצל פלוני נפטר מתביעתי לגמרי (שם). ויהודים שהלוו ממון לשלטון והמחה אותם אצל אחד ממשמשיו ואמר להם במעמד שלשתן ממה שיש לי אצלך תן לו (שו״ת הרי״ף רפח). הקדים בע״ה מעות לחנוני ואמר לו תן לפועלים סלע אם המחם אצל חנוני במעמד ג׳ והפועלים נתרצו אין לפועלים על בעה״ב כלום (טוחו״מ לח ד, בשם ר׳ יוסף הלוי).—וגם בענין חפצים: ראובן תובע ללוי ספרים שמשכן לשמעון ואמר ששמעון הִמְחָהוּ אצל לוי לתת אותם לו בשבילו כשהיה נותן לו המעות כמו שהם ממושכנים וכו׳ והשיב ראובן משעה שהמחני אצלך לא היה לך ליגע בהן ובנך למד בהן (טוחו״מ עב, בשם הרא״ש).

— הָפע׳, *הֻמְחָה, — א) שהמחוהו על פלוני: וששאלתם ראובן שטען על שמעון שהומחה עליו בסך מעות ושמעון הודה לו בזה (תשו׳ ר״י מיגש ה).—ב) שהמחו את פלוני עליו: ראובן שהיה לו מנה ביד שמעון בין מלוה בין פקדון ואמר לו תנהו ללוי וכו׳ כבר נסתלק הזוכה מעל הממחה והמומחה נכנס במקומו ונמצא הכל עשוי ואין המומחה ולא הממחה יכולים לחזור בהם (טוחו״מ קכו כ).

ו. *מָחָה[1]), פ״י,—כמו *מהא, *מחת, קל לא נמצא.

—פע׳, *מִחָה,—מִחָה סיד וכדומ׳, המס אותו במים שיהיה כמו משקה, auflösen; dissoudre; dissolve: ושל קברות (מציינים) בסיד וממחה[2]) ושופך (מע״ש ה א). אחד האוכל (חמץ) ואחד ממחה ושותה (תוספתא פסח׳ א יב). חרדל שלשו מע״ש למחר אמר רב ממחו בכלי אבל לא ביד (שבת קמ.). כיצד בונין את המזבח מביאין מלבן וכו׳ ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה[2])

בנון בסוף, אך אולי רק בהפסק גדול, ולכן בסוף הפסוק מַלְכִין ואלו באמצע הפסוק פעמים למלכים. וכמו״כ צווי יחיד דִּין במקום דון בעבר׳ שלנו: פתח פיך שפט צדק וְדִין עני ואביון. המלה מרי שלפני המלה נפש (פסוק ו), שהתקשו המפרשים בהרבים אחרי אובד ביחיד ואחריה הפעלים ישתה ישכח ביחיד, ולכן הגיהו קצת החדשים מר, היא באמת יחיד במשק׳ נקי, מְרִי בעבר׳ משאית כמו מר בעבר׳ יהודית. וכך גם המלה למחות היא מהמלים המיוחדות של לשון שבט משא, שלפי ענין המליצה הכונה בה משחק ושעשועים, ובהיות שבלשון הערבי׳ משמש במשמ׳ זו השרש להו, וממנו השם מלהי, יש להחליט כי המלה מחות היא במקום מלחות והיחיד ממנו מלחה, ונבלעה הלמד כמו למד לקח בעבר׳ שלנו, והיה מנהג זה נהוג בלשון משאית בהלמד גם בפעלים זולתי פעל לקח, אולי לפני האות החכית הגרונית ח כמו בעבר׳ שלנו לפני אות החכית הגרונית ק. ועוד בסעיף אחר מהלשון העבר׳ היה נהוג בה דבר זה באות ל, והיא הלשון הכנענית, למשל השם מלקר מקצר תדיר מקר. בעתנו במקום בעלתנו, וכיוצא באלה (Schrö. Phön. Spr. 100-102). בעתנא במקום בעלתנא (Lidzb. Nords. Epigr. 393). וכמעט ממש כמו מחה מן מלחה כך שם הסופר הצידוני המפרסם Moxoς בכתיבה יונית, והוא מוכו בכנענית מן מלכו (Schrö. שם 104). וגם בעברית שלנו בעצמה יש מוצאים מנהג זה עוד, למשל במלת עזאזל במקום עזלזל, קיקלון במקום קלקלון. ובארמ׳ גיגלא במקום גלגלא, וכיוצא בזה. ובאחד מסעיפי הלשון הערבי׳ הוא לשון אחכילי, אוף במקום אלף, כוב במקום כלב (JAs. 1838, 741). והנה, לפי הדקדוק שלנו היה צריך לאמר לְמַחוֹת, אך אולי כך היה דרך לשון משאית להקל גם במקום חסרון אות, או אולי זו טעות בנקוד. ומלה זו היא אולי החלק הראשון מהשם מְחוּיָאֵל בן עירד בן קין, במשמ׳ המבוארת כאן, ופרוש השם הוא: שעשועי הוא אל, או הילד יהיה שעשוע אל.

[1]) לא נתברר בודאות אם שמוש הפעל שלקמן הוא משרש מיוחד או נסתעף מאחד השרשים הקודמים. ועי׳ הערה לתערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.— [3]) רק בעבר׳ וארמ׳ במשמ׳ זו, ולא מצאו החכמים גזרה טבעית למשמ׳ זו מאחד השרשים הקודמים. ואולי שרש פעל זה הוא בערב׳ מאח a), במשמ׳ הועיל לפלוני, ומאח ענד אלשלטאן, המליץ בעדו אצל השלטן.

a) ماح

[1]) רק בעבר׳ וארמ׳ במשמ׳ זו.—[2]) כך בנוסח׳

וִשׁוּפֵךְ וזה הוא מקום יסוד (זבח׳ נד.). כלום בראתי אותו (את האדם) אלא מן העפר מי ממחה את העפר המים (מד"ר ברא׳ כח). התחיל בוכה וממחה בדמעות מטתו (מדר׳ תהל׳, מזמ"ט ו). כונס את כל העפר שהוא יכול להסיטו מעל כל פני השדה ונותנו לתוך כברה שנקביה דקין וממחה[1]) ומוציא כל עצם כשעורה הנמצא שם (רמב"ם, טומא׳ מת י יב).

—נִפְע׳, *נִמְחָה, נִמְחֵית, — שֶׁמֻּחוּ אותו: באו ואמרו לו (לחוני המעגל) כשם שהתפללת עליהם (על הגשמים) שירדו כך התפלל שילכו להן אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועים (תענ׳ ג ח). תתיכה אסורה שנתערבה בתתיכות וכו׳ אם נמחית הרי זה בנותן טעם (תוספתא תרומ׳ ח כ). יוצא הוא אדם ידי חובתו ברקיק שרוי וברקיק מבושל שלא נמחה (ירוש׳ פסח׳ ג כט ד). כשם שאי איפשר לאבן הזאת להימחות מן העולם כך אי אפשר להתפלל על הגשמים שילכו להם (שם תענ׳ ג סו ד). אפילו אסטרובולין של רחיים נמחה (במי המבול) ר"י בר סימון בשם ר׳ יוחנן אמר אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה (מד"ר ברא׳ כח). כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה (שם נא).

—הִפְע׳, *הִמְחָה, —כמו מִחָה: שהמחה את החלב וגמעו (תוספתא זבי׳ ה ט). המחה את החמץ וגמיו (ירוש׳ פסח׳ ג כט ד). המחה הדם וגמעו (שם שבוע׳ ג לד:). המחהו (את הלחם) וגמעו (פסח׳ לה.). המחוהו (את החלב) באור (נזיר ג.).

—פָּעוּ׳, *מָחוּי, —כמו נמחה: בשר המת שנתוק והמוהל שקרש הא עודהו מחוי לא (ירוש׳ נזיר ז נו:). — ואדם מָחוּי, במשמ׳ מעוך הביצים: מחוי היה (הגא) והיה ממונה על הבתולות (מד"ר אסתר, ויפקד המלך).

ו.*מָחָה[2]), — קל לא מצוי.

—הִפְע׳, *הִמְחָה, מֻמְחֶה, — קמיע מֻמְחֶה וכדומ׳, שנסו ונתברר כי הוא פועל פעולה, bewährt, anerkannt éprouvé, reconnu; tried, approved: לא יצא האיש בסנדל המסומר וכו׳ ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה (שבת ו ב). איזה הוא קמיע מומחה כל שריפא ושנה

הדפוס, והערוך גורס ממהא, עי׳ *מהא. — [1]) כך גם במשנ׳ (אהל׳ יח ד) בנוסח׳ הדפוס, והערוך גורס ממהא.

[2]) לא נתברר מקורו, ולא נמצא חבר לו בשאר לשונות האחיות זולתי בארמ׳. ואולי יש לו קצת יחס עם המלה למחת שבכתב׳ הכנענית של פיראוס: עטרת חרוץ בדרכנם (עשרים) למחת, שלפי הענין משמ׳ מעות טובות במלא שוין. וכבר העיר ע"ז הופמן (G.S.Cooke,NSI,67).

וּשִׁלֵּשׁ (תוספתא שם ד-ה ט). מומחה (הקמיע) לאדם ואינו מומחה לבהמה (גמ׳ שם נג:). — ורופא מֻמְחֶה, בעל נסיון: עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא כותי וכו׳ ברופא מומחה (ע"ז כז.). דרבי יוחנן רופא מומחה הוה (שם כח.). משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן (מד"ר ויקר׳ כו). — ומצוי בספהמ"א: שהרי הומחה (הרופא) בשלשה מיני קמיעים (פ"י שבת סא:). ואין הלחש מומחה כל מקום שהוא אלא דוקא איגרת לבדה שהומחת וכו׳ שקמיע זה הומחה שריפא ג׳ פעמים (תוספ׳ שם סא.). במזל הרופא היה לנו לתלות שכבר הומחה שריפא שלשה אנשים (שם:). ואם כל אחת מאיגרות ריפא ג׳ פעמים אפי׳ אדם אחד מומחות שלשתן (שם.). דוקא בי"ד הקבוע ומומחה שבדורו (טותו"מ, הלוא׳ סו.). —חכם מֻמְחֶה, יודע ובקי ובעל נסיון: דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי (סנה׳ ה.). לא כל הימנו שפוסל דיין שמומחה לרבים (שם כג.). אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו (ר"ה כה:). —ובספהמ"א: והשופטים במעלותם מגויים למשמרת שלשה הם רצויים בהדיוטות שלשה או באחד והוא מומחה לממון המיוחד (רה"ג, שערי דיני ממונות). — ועֵד מֻמְחֶה: ולא מקבלין אלא עדות עדים שהן מומחין לשופטין שלהן (תשו׳ הגא׳, הרכבי רלט). —*קהלה מֻמְחֵית: והמקובלות מה שקבלנו מחכם המורגל ומומחה או מקהילה שהיא מומחית (ריב"ג, עולם הקטן א א). — ועי׳ *מֻמְחֶה.

—הָפְע׳, *הֻמְחָה, — הֻמְחָה עליו, קבלו לְמֻמְחֶה, הסכים עליו שהוא מֻמחה: לא כל הימנו שפוסל דיין שהמחוהו רבים עליהם (סנה׳ כג.). —ובספהמ"א: ודוקא גדול הדור וכו׳ או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם (טותו"מ ג). ג׳ בקיאין בדין ובענין פרוזבול ויודעים ענין שמיטה והמחום רבים עליהם באותה העיר (שו"ע תו"מ סז יח).

—*וְהִמְחָה אותו, עשאו לְמֻמְחֶה: בי"ד שנסמכו בארץ ישראל והם האנשים החכמים הראויים לדון שבדקו אותם בית דין של ארץ ישראל והמחו אותם וסמכו אותם (סמ"ג, מ"ע, סי׳ לו).

—נִתְפ׳, *נִתְמַחָה[1]), —נהמחה הרופא וכדומ׳, נהיה מֻמחה, נהוג בספרות החדשה ובדבור העברי בא"י.

*מָחוֹג, ש"ז, מ"ר מחוגים, —כמו מְחוּגָה: לעשות במחוג עגול או קשת שיעבור על כל ג׳ נקודות (נחמ׳ ונפיס

—[1]) בגמ׳ בארמ׳: איתמחי גברא ואתמחי קמיע (שבת סא:).

יה רכז). — והעגול הנעשה ע"י המחוגה: שכל כוכב וכוכב מכוכבי הרקיע עושה במהלכו בכל יום בסיבת התנועה היומית עגול וחוג סביב קוטב אחד משני קוטבי העולם והעגולים או המחוגים האלו הם אשר התוכנים יקראו אותם גלילי הכוכבים (שם ה כד).

מְחוּגָה[1], ש"נ, — כלי בעל שתי שוקים רשמים בו עגול, Zirkel; compas; -passe: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות וּבַמְּחוּגָה[2] יתארהו (ישע' מד יג). — ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: איך לגויה במחוגה אלהית מתוארת וי' אמר לשכון בערפל (כתיב' עולם ג). נקודה ח' שם הוא מקום מרכז הקשת או העגול ותעמיד את המחוגה על המרכז (נתמ' ונעים יה רכז). ונבקש לעשות קשת או עגול שיעבור על שלשתן ועמוד המחוגה ברגל א' בנקודה א' (שם). אם ציירת במחוגה ריבוע ישר וכו' תרחיב צעדי רגלי המחוגה עד כדי אלכסון ריבוע הקדום (פו"ת חות יאיר קעב). התמונה שנעשית ע"י המחוגה אם תשים רגל אחד מהמחוגה בנקודה א' וכו' וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו אחד (הקד' עמודי השמים). — ועצם העגול: בשושני סוגה, נפוצים בערוגה, ירוצון במחוגה, עלי קו בבירם (ר"ש הנגיד, כהמרת ערכ). כל כוכב שהוא קרוב אל הציר יהיה מחוגתו קטן ממחוגת הכוכב הרחוק ממנו (נתמד ונעים ה כד). כל כוכבי אור כל גלגלי שמים, רכב אלהים רבוא רבותים, במחוגת עולמים תמיד ידודו, גדלם לא תמ'ד ושמם לא שמעת, מה היא תכליתם מה הם לא ידעת (יל"ג, משלים ה כה).

מְחוּוֶה, ש"נ, — שה"פ מן חִוָּה, מה שֶׁחִוָּה, Phrase: ויש ענינים אשר אמורים בלשון ערומים אשר במזער מלים תשלם מחותם (מנחם, מחברת הי). ואת אשר דברנו על מלה שהיא רבת פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מחותה (שם, פתית', במוב הות ה). יש מלה רבת פנים ולא יתבונן המשכיל יסודותיה כי אם במחות עניגה אשר סביבותיה (שם, הכ). יש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גזרתם ודעת בנינם אבל עניני המחוה וסדרי הדת יורו עליהם (שם, הכח).

מָחוֹז[3], ש"ז, סמי' מְחוֹז, מ"ר מְחוֹזִים, מְחוֹזוֹת, — א) מפרץ, מבוא ים שיש שם מקום מחסה לספינות, Hafen; port: יקם סערה (של הים) לדממה ויחשו גליהם וישמחו (יורדי הים) כי ישתקו וינחם אל מְחוֹז[1] חפצם (תהל' קז כט-ל). — ומצוי הרבה בסהמ"א: מי שבא ממדינת הים בי"ט ונכנסה הספינה במחוז מהו שירד מהספינה (תבו' הגה' סי' פג, מהד' מגטוכה). כי יתאורו ויתגברו היהודים בעיר יפו והוא מקום מחוז לאניות הרומיים אשר תבאנה אל ירושלם ואל ארץ יהודה וכו' (יוסיפון, פרק סו). ויבאו בספינות במחוז אשתורש (שם, דף ו). ויתחזקו הרוחות עליו ובפעם השלישית נתישבה הרוח ויעבר הים ויבא אל מחוז הגדול אשר באנכונה אשר בקצה ארץ איטליאה (שם רנט). ויבן את אלמן ומחוז לאניות הבאות שם (שם רלט). כי כאשר תבא בפלג הים אין להשמר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים אשר בפלג כי אין מחוז לנוח כ"א סערות ופחד המות (שם בעג). ויעבר אספסיינוס וטיטוס בנו את הים ועמהם כל חיל רומיים ומבחר גבוריהם ויבאו עד מחוז אנטיוכיה (שם שפו). ראו מן הספינה אשר תלך בים ותעבור כל הדרך עד בואה אל המחוז וכאשר באה אל המחוז וירפו המלחים את ידיהם ויניחוה (שם תקה). כשיש להם עצים גדולים ולא יחזקום הספינות יאסרו אותם חבילות גדולות וישימו נם עליהם ויוליכום ברוח עד המחוז כמו רובד ורפסד (הערוך, ערך סדה). ופירוש לחוף מחוז והוא מגורת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח (רהכ"ע כרהפ' מט יג). ודרך אניה בלב ים המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאיזה מחוז יוליכנה הרוח (הוה, משלי ל יט). ובני האדם בזה העולם דומים לאנשים שרוצים לעבור הים ללכת למדינה אחרת ובאים בספינה וקודם הגיעם אל מחוז חפצם נשבה רוח חזקה בים והוליכם אל אי אחד בתוך הים (רפ"ע

---

[1]) מן חוג, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"י: ובנצורין, ולא נתברר בדיוק מהו. אך שאר כל המפרשים הקדמונ' והחדשים פרשו שהוא הכלי שעושים בו עגול. [3]) לא נתברר מקורו ומשמ' בודאות. ועי' הערה לקמן. — [1]) לפי הענין נראה כי הכונה למבוא ים, מקום מחסה לספינות. בארמ' מחוזא, עיר, ואמרו חל"א כי כך באשור' מחאז במשמ' זו. וגם בערב' נמצאת מלה זו, אך כבר אמרו חכמי הערבים בעצמם כי אינה מלה ערבית, אמר אבו מנצור אלג'ואליקי: ופי בעצ' אלאת'באר פלם נזל מפרטינ חתי בלע'נא מאחוזנא קאל שמר הו מוצ'עהם אלד'י אראדוא ואהל אלשאם ישמונ אלמכאנ אלד'י בינהם ובינ אלעדו אלד'י פיה אשאמיהם ומכאתבהם מאחוזא וכו' וקאל בעצ'הם הו מנ חזת אלשי אד'א אחרזת קאל אלאזהרי ולו כאנ מנה לכאנ מחאזא או מחוזא קאל ואחשבה בלע'ה ע'יר אלערביה, ע"כ, ובעבר': ובקצת הספורים כתוב לאמר: ולא עברנו הגבול עד שהגענו מחוזנו. אמר שמר הוא מקומם שרצו בו. ואנשי

פלקירא, לרי סיגון ט). ארבעה דברים הם דומים זה לזה ואין האדם עומד על אמונתם עד אשר יראה אחריתם ולא יוכל לשבחם עד אשר יראה סופם ואלה הם האניה בלב ים עד בואה במחוז וכו׳ (מבלי סנדאבר). ספינה הקשורה במחוז ולן בה יהודי בשבת וכו׳ שאם המחוז יבש שאין הספינה יכולה להתקרב ביבשה כדי שיעשו כבש מותר לירד (שבלי הלקט, שבת קיא). על מבואות ים מחוזות שבל העולם באים אליה (ר״א מבלגנצי, פי׳ יחזק׳ כז ג). הרואה (בחלומו) שהוא עומד במחוז יקוה לטוב הרבה מאד (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ כ ה). לפי שבאותו מחוז (שנשברה הספינה) היו עיירות של גויים (תשו׳ ר״מ אלשקר מד). — ב) ״גליל אחד של ארץ: והשרון שם מחוז שהיה בארץ ישראל (רש״י ישע׳ סה י). ויש מהם שפרשו (השם נוף) פלך ומחוז (ר״י א״ת, הפרשים לריב״ג, נוף). או גזרה כוללת מאבדת אומות רבות או מחוזים רבים (ר״י תריזי, מו״נ א נג). הרצון במדינה מחוז בין עיירות רבות (רלב״ג אפת׳ א א). שראוי שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחד או באקלים אחד או לכלל האנשים אשר בכל העולם סידור מה בו יתנהגו לשמור היושר (העקרים א ה). המחוזות שנהר או ים מקיפים אותם וכן המחוזות שאין נהר או ים מקיפים אותם (פרשי רד״ק, אי). לפיכך יהיו נזהרים ונשמרים במחוזות גבולם שלא ימצא שם חלל (שם, אית). שבט פלוני במחוז פלוני ומטה פלוני בפלך פלוני (ר״י אברבנאל, יהוש׳ יד). הנכון אצלי שהיה ירושלם בימים ההם מחוז גדול וכו׳ ולא היתה עיר אחת מוקפת לבד והיה מנחלת בני יהודה באותו מחוז ומנחלת בני בנימין גם כן נפלה באותו מחוז (הוא, שפט׳ א כא). מיום היותי על האדמה גרוני ניחר בקראי חכמי יועצי המחוז הזה (תשב״ץ ב קכח). שאומת ישראל עתה בזמן הגלות מפוזרים ומפורדים בכל מדינות מלכותו ואינן במדינה אחת ובמחוז אחד כמו שהיו בגלות מצרים (חזוק אמונה א לו). — ג) ״מגרש קרוב להעיר: שדה שסמוכה למחוז העיר שדורכין אותה בני אדם (רגמ״ה, ערכ׳ יד.). — ד) ״אחד מחלקי העיר, שכונה: מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי (רש״י שפט׳ א כא). איש נכרי שיבוא אל המחוז הקרוי שדרות והוא מקום מבוא המלך (הוא, מ״ב יא ח). — ה) ״בהשאלה, שער, סוג, חלק: ונעיר שמה על שגגת ר׳ יהודה בהביאו וירד כחזיון לילה במחוז[1]) הפועל הקל (ר״י א״ת, הפרשים לריב״ג, פרש נד).

א.*מְחוּי, ש״ז, — שה״פ מן א. מחה, משמ׳ ב: שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו (פסח׳ ז א). — ומצוי בסהמ״א: הוא (האדם) עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר (אמחה את האדם) לשון מחוי (רש״י ברא׳ ו ז). מפני שיש בו מיחוי שמנונית בכל שהוא הוצרך לסלקו (שבלי הלקט, פסח׳ ריז).

ב.*מְחוּי, ש״ז, — שה״פ מן ג.*מחה: כולם ששחטו ושחט רבן עליהן יוצאין בשל רבן וכו׳ חוץ מן האשה מפני שיכולה למחות אמר רבא כיון ששחטו אין לך מיחוי גדול מזה (פסח׳ פח.). — ובספהמ״א: התורם שלא ברשות וכו׳ אם בא בעה״ב ואמר לו כלך אצל יפות אם היו שם יפות ממה שתרם תרומתו תרומה שהרי אינו מקפיד ואם לא היו שם יפות אין תרומתו תרומה שלא אמר לו אלא על דרך מיחוי (רמב״ם, תרומ׳ ד ג).

א.*מָחוֹךְ[2]), ש״ז, — צחוק ולגלוג: דבר המביא לידי מחוך[3]) (שבת סז.). — ובסהמ״א: ויצחק זה (שנאמר באברהם) תירגם אונקלוס וחדי לשון שמחה ושל שרה (שנאמר בה ותצחק שרה) לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה (רש״י ברא׳ יז יז).

ב.∴מָחוֹךְ[4]), ש״ז, — לבוש המתן בפרט לאשה, Corset, נהוג בדבור העברי בא״י.

א.מָחוֹל[5]), ש״ז, מחול, בכנ׳ מחולנו, מ״ר מחולות, מחלות מחלת, — א) רקוד במעגל, Tanz; danse; dance: ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל

דמשק יבנו את המקום שביניהם ובין האויב אשר שם חפציהם וגדודיהם מאתווא וכו׳ ואמרו קצתם שהוא מן (פעל) חזת במשמ׳ שמירה, אמר אלאזהרי ולו היה ממנו היה צריך לאמר מחאזא או מחווא, ואמר אחשבה (את המלה מאחוז) מלשון זולתי הלשון הערבית. — [1]) תרגום המלה הערב׳ חיז a), שמשמ׳ היא מקום.

[2]) מן חוך בארמ׳, צחק. — [3]) כך בכ״י (ד״ס), ובנוסח׳ גיחוך.

[4]) בארמ׳ ת״א השם כומז מחוכא, ולא נתברר בודאות מהות לבוש זה. והתחילו בזמן החדש להשתמש בו בדבור במשמ׳ הרשומה בפנים.

[5]) מן חול, עי״ש. והנה ת״א ות״י תרגמו מלה זו בכל מקום חינגא, שהוא רקוד. ובמשמ׳ זו גם השבעים, וכך גם החדשים. אבל קצת קדמונינו פרשו מחול כמו נרדף עם תפים, כך פדר״א, עי׳ בפנים משמ׳ ב, וכך פשיטא:

a) حيز

הנשים אחריה בתפים ובמחלת (שמות יה כ). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת (שם לב יט). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלת ורק היא יחידה (שפט׳ יא לד). אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו). הלוא זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (שם כא יב). עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו (שם יב). שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו (איכ׳ ה יה). הפכת מספדי למחול לי (תהל׳ ל יב). יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב (שם קנ ד). — ואמר הפיטן: אבוא לך ראש ה׳ חילי, אכרע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך בשיר משירי מחולי[1]), אכון מי יתנך כאת לי (ר״א קליר, קינ׳, אאדה). — והמשורר אמר: האל ירצה אנקת צועקים, ואותם יפצה כי בו חושקים, בתולה תצא במחול משחקים, ותשיר תהלה בא קץ אבלי (רמב״ע, מאורה, אין כפי מלה). כי סובבים סובבים הולכים המזלות, בימים ובלילות, לדמיון אנשים יחולו במחולות, ומדרך אנשי המחול להתגולל כמזלות סביב, ובמחול האחרון חביב (עמנ׳, מחבר׳ יח).—ב) *חג של מחולה: עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן (תענ׳ לא.).—ומצוי בסהמ״א: אשה שנדרה שלא תלך למחול או שלא לשורר (מהר״מ מרוטנב׳, שערי תשוב׳ ז). לך לאותה העיר ואסור להם ליהודים שילכו מאותו מקום כי אני וחילי הגדול עושים שם מחול (ספ׳ חסידי׳ תתתתרעא).—ג) *מין ת״פ: מרים התחילה משוררת ומזמרת והלכו כל הנשים אחריה ומנין היו להם תפים ומחולות במדבר וכו׳ עת יציאתם ממצרים התקינו להם תפים ומחולות (פרקי ר״א מב). ויצו פרעה ויצאו את יוסף כל המשחקים במצלצלים ובכנורות וכל כלי זמר אלף תופים ואלף מחולות ואלף נבלים הלכו אחריו (סה״י, ספור יוסף).—ואמר המשורר: אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ובוקעו ריק ורוח מצאו (ר״י חריזי, תחכמ׳ נ). — והמקונן בקינתו קרא: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועל ועד אשר שמם וכטול סנהדריה (קינ׳ לת״ב, אלי ציון).

ב. *מחול,—עי׳ *מחל.

מחולה, ש״נ, סמי׳ מחלת, מחולת,—כמו א. מחול: שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים (שה״ש ז א).—ובמדר׳: עתיד הקב״ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא (מד״ר קהל׳, אין זכרון).

מחוללת, ש״נ, מ״ר מחללות,— אשה חלה במחול, Tänzerin; danseuse; dancer: וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג).

***מחוק**, ש״ז, מ״ר מחוקים, מחוקות,—כלי כעין גליל עבה וכבד למחק בו המדות: קנה מאזנים והמחוק שיש בהן בית קבול מתכות (כלים יז טז). מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם זהב (ספרי במד׳ קלא). (מי שאמר בנדרו) הרי עלי עצים לא יפחות משני גזרים עבין כמחוקות וארכן אמה (רמב״ם, מעש׳ הקרבנות טז יג).—ועי׳ *מחק.

מחוקק, ש״ז, מ״ר מחוקקים,— א) עי׳ מחקק.— ב) כנוי למדפים: א״א הוא טעות המחוקק ועקרו תחנו הנון דגושה (ר״א בחור, מכלול, סדה״פ). ותשלם מלאכת עבודת הקדש וכו׳ על יד הצעיר ממשפחתו האומן המחוקק אברהם יזייא (בסוף תנ״ך, שנת רמ״ח). בן ה׳ יגיה תשכנו ויאמצנו בהתחלת המחזורים וכו׳ בעיר פאנו ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים אשר מבני שונצינו (בסוף מחז׳ רומא, שנת רס״ד). ספר דקדוק חברו ר׳ משה קמחי וכו׳ ונדפס תחת ממשלת אדונינו יואן וכו׳ ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים (שנת רס״ח). ונשלם ביום י״ד ניסן שנת ער״א לפ״ק ע״י צעיר המחוקקים קטן התלמידים אשר מבני שונצינו (בסוף תנ״ך דפוס פיזרו, שנ׳ רע״א). אנחנו צעירי המחוקקים בני שונצינו התחלנו במלאכת הבאור המסולא על חמשה חומשי תורה לר׳ משה בן נחמן גירונדי ז״ל (שנת רע״ד). מסכת ע״ז עם פירוש רש״י ותוספות ופסקי הוספות נדפס על ידי בני שונצינו המחוקקים (שנת רע״ד). על ידי צעיר המחוקקים קטן התלמידים מבני שונצינו (בסוף נביא׳ אחרונ׳, שנת רע״ה). נדפס ע״י צעיר המחוקקים דניאל בומברג (בחומש וחמש מגלות, שנת רע״ז). ואני צעיר המחוקקים מבני בנין (בסוף מחזור, שנת רפ״ב). ותהי נשלמה פה שאלוניקי המהוללה וכו׳ על ידי צעיר המחוקקים משה שונצינו (בסוף ילק׳ שמעוני, שנת רפז).

רביעא, וכן מנחם וריב״ג. ובאמת קצת הפסוקים כמו מסיעים להם, אף על פי שבכל המקומות גם משמ׳ רקוד מתישבת היטב. — [1]) ואולי זה במשמ׳ ב.

— ג) *מתיך אותיות: צ"ב הגיד לי כי פעמים כתב לוילנא אל המחוקק ואני הזהרתיו לבלי ישלה את נפשי ונפשך על שקר וכו' ומחוקקי האותיות בוילנא נרפים במלאכתם (אגר' יל"ג א קפח).

ז. *מֵחוּשׁ[1], מיחוש, ש"ז, מ"ר מֵחוּשִׁים, -שׁוֹת, — כאב, חלי: חיים שנתת לי לא יהיה בהם לא חולי מעים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש (מכי' יתרו ב). כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב כל מיחוש ולא מיחוש ראש (שבת יא.). — ומצוי בספה"מ"א: חוזק היין מסבב ראשי במחוש ראש (ערוך, ערך הגרני); חש בראשו וכו' מחוש קל (רש"י שבת לב.). הכל בידי שמים מחושות ומכאובות הבאים לאדם כולם על ידי גזירת שמים (הוא, ע"ז ג:). ואם תרגיש בשום מיחוש בעצמך או באחד מאבריך מיד תשתדל לעשות כל הצריך לענין (אגרת ר"י אבן תבון). מיחושין אינן נקראין מכה (רשב"א, בשם ר' יונה). שאול שאל האיש העלול למיחושי הראש ורפואתו היא בשאיפת עפר הטאבאקו דרך נחיריו (שו"ת מים רבים, או"ח כח).

ב.*מֵחוּשׁ, — עי' *מֵחַשׁ.

*מְחוּשׁ, ת"ז, — מי שיש לו מֵחוּשׁ: אין מבקרין לא חולי מעיים ולא חולי העין ולא מחושי הראש (נדר' מא.).

*מַחַז, ש"ז, — כמו מַחֲזֶה: שאג זקן (אברהם) ובשנונה (החרב) אחז, תקפו אראלים וצעקו ממחז[2], מרום בהסכית צמצם שבינתו בחז, איל אחר הראהו בסבך נאחז (סלית' ב' עי"ת, אל הר המור, ר' מאיר כר"י).

מַחֲזֶה, ש"ז, סמי' מַחֲזֵה, — א) כמו חזון, חזיון, מה שנראה לאדם בהקיץ או בחלום, Vision: היה דבר יי' אל אברם בַּמַּחֲזֶה לאמר אל תירא אברם (בראש' יה א). נאם שמע אמרי אל אשר מַחֲזֵה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ד). חזו (נביאי השקר) שוא וכו' הלוא מַחֲזֵה שוא חזיתם (יחזק' יג ו-ז). — ב) *מה שנראה מעת לעת בחלל הטבע, Erscheinung; phénomène: בגדות הים אצל מדינת שוועדען נראה לפעמים מחזות נפלאות הנקראות מחזות הים שמה נראה לפעמים ים או יבשה המכוסה ונסתר תמיד מעין רואה ע"י הרים וגבעות וכו' (למודי הטבע ג ב). — ג) *מעשה ממעשי החיים שמראים להקהל בבתי החזיון, Drama: מַחֲזֶה החשמונאים, וכדומ', מצוי בספרות החדשה.

[1]) מן ב.חוש, עי"ש.

[2]) פרשו קצת המפרשים כמו מחוז, וזה דחוק.

מֶחֱזָה[1], ש"נ, — מה שעומד מכון מול דבר, vis-à-vis: ושקפים שלשה טורים וּמֶחֱזָה[2] אל מֶחֱזָה שלש פעמים (מ"א ז ד).

*מַחֲזוֹר, ש"ז, מ"ר מַחֲזוֹרִים, -זוֹרוֹת, — א) שה"פ מן חזר: אלפים אמה אינו מחזור ארבעת אלפים אמה מחזור הוא (ירוש' ערוב' ה כב ד). שחזר המחזור לאלעזר (שם תעני' ד סח.). — ב) בחשבון הזמנים, מספר שנים שהחמה והלבנה חוזרות למעמדן במקום שהיו בו[3], Cyclus, מחזור גדול, מחזור קטן: מחזור גדול של חמה שמנה ועשרים שנה ושבעה מחזורים הקטנים יש בו מארבע ארבע שנים (פדר"א ה). מחזור הגדול של לבנה כ"א שנה ז' מחזורים קטנים יש בו מג' ג' שנים וכו' אין בין מחזור הגדול למחזור הקטן אלא י"ג יום (שם ו). ולאחר ג' שנים של מחזור הקטן חוזר יום שלאחריו בתחילת ליל שני ראש מולד הלבנה בשעת צדק (שם). אותות הללו לא ימושו משרתים לחמה ביום וללבנה בלילה בג' מחזורות של חמה ד' מחזורות של לבנה (שם). בכל מחזור י"ט שנה ושבעה חדשים יתרים כדי שיצא המחזור ותעמוד שנת הלבנה נכח שנת החמה (רס"ג, תשו' גא' ליק א). המחזור הוא נאמר על כל דבר שהוא נוהג על מנהג אחד וחוזר עליו ואינו מתחלף והוא נאמר על מספר שנים שהן נוהגות על ענין אחד מסודר ומתוקן שהוא נשלם בסוף השנים עם השלמת המחזור והן נוהגות מראש המחזור השני כמנהג הראשון בלא תמורה עד תומן והן חוזרות על המנהג הזה לעולם כגון מחזור חמה הנוהג בכל ארבע שנים וכו' ומפני זה קורין לכל ארבע

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ' בודאות, ועי' הערה לקמן. — [2]) מהשבעים והולג' אין לברר בודאות הכונה במלה זו. ת"י: זוי, ר"ל זוית. אך אין זה נאות לפי הענין. מנחם פרשו במשמ' גבול, ורש"י במשמ' קצה, והסתיע מהמלה חזית שבמשנה, אך שם הכונה אחרת, עי' זה הערך. ורוב החדשים פרשוה במשמ' חלון, או מין מיוחד של חלון, אך אין הכתוב מדבר כאן על חלונות או פתחים כי אם בכתוב שלאחרי זה. והנה הפשיטא תרגמה: מקבלן חדא לחדא, ר"ל מקבילים זה לזה, ובמשמ' זו פרש גם רד"ק: מראה כנגד מראה, ר"ל זה כנגד זה. וזהו הפרוש היותר נאה כאן, וכן בערב' חד'א, חד'ה a), ג'לש חד'אה, ישב מולו, דארי חד'ה דארה, ביתי מול ביתו.

[3]) בגמ' בארמ': הרואה חמה בתקופתה וכו' ואימת הוי אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי (ברכ' נט:).

a) حذا حذه

שנים מחזור קטן ולכל שמנה ועשרים שנה מחזור גדול (ר״א בר״ח הנשיא, סעבור ב ד). וכל הגלגול הזה וההקפה ישלם בכל כ״ח שנה ויחזור לראש ועל זה קראו לכל כ״ח שנה מחזור גדול לחמה מפני שהיום ורביע אשר היו עודף מימי השבוע בשנת החמה יספה כלו (שם ג ב). קורין לכל כ״א שנה מחזור גדול ללבנה מפני שהלבנה לדבריהם חוזרת להתחדש ביום הששי מן היום אשר נתחדשה בו וכו׳ והיו עושים מחזורים בתחלה לעבור השנים כל מחזור משמנה שנים וכו׳ חזרו לעבר בכל י״א שנה ד׳ שנים ועשו מחזורים י״א שנה וכו׳ ואין אנו נזקקין לפרש מחזורי האומות (שם ב ד). וגם אנו מונים כל שנות המחזור שהן י״ט שנה מעוברות ופשוטות יחד (הוא, חבכון המהלכות ח). שאין תקופה נופלת בתחילת הלילה אלא לסוף ד׳ שנים שהוא מחזור קטן וז׳ מחזורים קטנים למחזור גדול (רש״י ברכ׳ נט:). המחזור קבלה היתה ביד משפחת דוד איש האלקים שי״ט שנה משנות הלבנה כל חדש כ״ט יום י״ב שעות תשצ״ג חלקים כאשר העתיק רבן גמליאל עם ז׳ חדשים הם י״ט שנה משנות החמה בלא תוספות ומגרעת והנה המחזור הוא רל״ה חדשים מחדשי הלבנה (ראב״ע, ספר העבור). והנה טעם המחזור כי בהשלמת המחזור שבו המאורות להלק אחד כל אחד בגלגלו כאשר היה בתחלה (שם). ברצותך לדעת מולד ראש המחזור או איזה שנה שתרצה מהמחזור או מולד ראש חדש שתרצה דע כמה מחזורים שלימים עברו וכמה חדשים עברו מהשנה (שם). והשלמתיו בארבעת אלפים תשע מאות ועוד שבע ועשרים שנת ששי למחזור רם ברומי שנת רצון שנת תפקוד אסורים (הוא, חרוז בראב׳ ספ׳ צפת יתר). כל תשע עשרה שנה שיהיו מהן שבע שנים מעוברות ושתים עשרה פשוטות נקרא מחזור (רמב״ם, קדוה״ח ו י). תקח שני יצירה שעברו וגמרו ותעשה אותם מחזורין של תשע עשרה תשע עשרה עד תשרי של אותה שנה (שם יד). יום שלישי לחדש ניסן משנה זו שהיא שנת שבע עשרה ממחזור מאתים וששים שהיא שנת שמנה ושלשים ותשע מאות וארבעת אלפים (שם יא טז). ובשלא תדע מולד אחד מן המולדות תמנה כל המחזורים שמבריאת העולם (סמ״ג, מ״ע, סי׳ מז). והם ז״ל קראו לזמן הכולל מחזור לפי שהוא סובב על עצמו תמיד וחוזר (יסו״ע לר״י ישראלי ג.). — ואמר הפיטן: כי העולם כלו ששת אלפים עושים חמשה ושתי ידים מחזורות, ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות (ר״א קליר, שבת שקל׳, אז ראית). — ג) ״ספר כולל בו פרשיות כל השנה: אני משה בן אשר כתבתי זה המחזור של ויקרא על פי כיד אלוה הטובה עלי . . . שמנה מאות ועשרים ושבע שנים לחרבן הבית השני (אבן ספיר א יד). — ובפרט, ״ספר כולל תפלות ופיוטים לימי חג ויו״ט: נשאלתי על אותם שמציירים במחזורים צורות חיות ועופות אם יפה עושים אם לאו (תוספ׳ יומ׳ נד.). ויש הפסק במחזורים ומתחיל נאמן אתה הוא ואין שם ברכה וכו׳ ומה שיש הפסק במחזורים לפי שהיו רגילים כל הציבור להפסיק שם ולומר שבת (תוספ׳ פסח׳ קד:). ואותה (קרובה) של יום שני של סוכות כתב עליה במחזורים ישנים קרובה בעין קלירית (מחז׳ ויטרי שכה). ואין אומרים ונודה לשמך הגדול סלה כי איננו במחזורים ישנים (הרוקח, הנכה רכו). וכן במחזורים דרב עמרם (שם רפד). ועוד רבי משה כהן בן קטליא׳ ורבנים אחרים וחכמים שכתבו לנו ספרים ומחזורות ושירות (ראב״ד, ספר הקבלה). שמיום היותו לא ראה מחזור כי אם במנהג הספרדים וגם עתה אין להם מחזורים במנהג הסיסיליאני להתפלל בהם (שו״ת מהרשד״ס, או״ח לו). ואין עמדי מנהגים של מהרא״ט הנדפסים אצל סידור בתפילות גם לא מחזורים הגדולים ויניציאה אשר שם נדפסים קצת טעמי המנהגים (שו״ת חות יאיר רכה). ואמר מהר״י סגל שבאותו פעם היו מכבדין אותו והיו מביאין לו מחזורים נאים להתפלל בהן ולא רצה להתפלל (מהרי״ל, הלכ׳ יוה״כ). וראיה לדבר כי בכל המחזורים תמצא כתוב באתה בחרתנו וזכרון תרועה (שם, הלכ׳ ר״ה). התוכח עם חכם אחד בעירו וכו׳ אשר הגיה עוד שנים או ג׳ דברים במחזורים אשר לפי דעתו המתפלל כפי הנוסחא הישנה אשר במחזורים איננו אלא מחרף ומגדף (שו״ת נודע ביהודה, או״ח ב).

*מַחֲזִית, ש״נ, — מַרְאָה: באספקלריא במחזית זו שחוזין בה המלכים (מכי׳ יתרו ב).

*מַחֲזֹר, ש״ז, מ״ר מַחֲזוֹרוֹת, — כמו מחזור: ויפרשו לו ארבע ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד ומחזורות של חזנים (מנחם כ״ץ, מכת׳ ר׳ חסדאי למלך הכוזרים).

*מַחַט[1], ש״נ, מ״ר מְחָטִים, — א) כלי מכלי החַיָּט, שתופר בו הבגד, והוא ברזל דק בקצהו האחד נקב להשחיל

---

[1]) מן חוט, עי״ש. בארמ׳ מחטא, בערב׳ ח׳יאט, מִח׳יַט, מח׳יאט [a]).

[a]) خياط مخيط مخياط

בו החוט וקצהו השני מחדד לתחב בתוך הבגד, Nadel ; aiguille ; needle: לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה (שבת א ג). מחט שניטל חרירה או עוקצה (כלים יג ה). מחט שנמצאת מליאה חלודה או שבורה (טהר׳ ג ה). שלש על שלש שמצאה בתוך הבית וכו׳ או מחט תחובה בה (תוספתא כלי׳ ב״כ ו ו). חוט שהשחילו למחט אפי׳ קשור מיכן ומיכן אינו חיבור לבגד (ירוש׳ כלא׳ ט לב ד). שהיו תופרי היריעות מזרקין את המחטין אילו לאילו (שם שבת יא יג.). לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו (שבת יא:). קשה רימה למת כמחט בבשר החי (שם קנב.). שכן תופרי יריעות חופרין גומא להצניע בה מחטיהן (שם קב:). (הדיוט הוא) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת (מו״ק י.). גזירה שלא יטביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוד (חגי׳ כא:). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות (חול׳ מח:). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד״ר כרא״ש א).— מַחַט של יד: ואת הכרכר לתחוב בו מחט של יד ליטול בו את הקוץ (שבת יז ב).—מַחַט של מיתון: וכמה יהא השורש וכו׳ כמחט של מיתון (ערלה א ד).—מַחַט של שקאים: מחט של יד וכו׳ ושל סקאין לפתוח בו את הדלת (שם).—מַחַט נקובה ולא נקובה: לא תצא אשה במחט הנקובה ולא בטבעת שיש עליה חותם (שבת ו ג). לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן וכו׳ ולא במחט שאינה נקובה (שם א).—ולהורות דבר מועט: תמלוה על המשכון שמואל אמר אפי׳ על המחט (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). א״ר יוסי בר חנינה אפילו מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא נבלעה עמם (שם סנה׳ י כח.). טענו שני מחטין והודה לו באחת מהן (שם שבוע׳ ו לו ד). משמשת את כל כלי אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת (מד״ר כרא״ש עד). אומר ללוה הבא כל המטלטלין שיש לך ולא תניח אפילו מחט אחת (רמב״ם, מלוה ולוה ב ז).— ״ולשון זכר: אמן שעשה כלים שמשקלם ככר ברזל לעשות מחט קטן שמשקלו גרגיר ואלו היה בעבור מחט אחד היה זה מהפסד ההנהגה וכו׳ אבל אחר שהוא עושה באלו הכלים הנכבדים מחט אחר מחט וכן ככרים רבים ממחטים יהיה מעשה הכלים ההם חכמה ותיקון (מו״נ ג יד). הפקיד בידי מתמול מחט לתפור בגדי המטולאים אכן בעת באתי משוק החייט נשבר וכו׳ (ר״י חריזי, איתיאל, מתכר׳ ח). והם יש להם כלי מלחמה ולנו אין לנו אפילו מחט קטן (שבט יהודה ו).— *מעשה מַחַט: בגדי כהונה אין עושין אותן מעשה מחט אלא מעשה אורג (זבח׳ פח.).—ומשל: הכנים פיל בקוף המחט, משל לדבר אי אפשרי [1]).—ואמר החכם: אין נקב המחט צר לשני אוהבים ואין רחב העולם די לשני שונאים (מבח׳ הפנינ׳, שער האהבה).—ב) בבלל ״ברזל דק: הוא המחט התקוע בראש עץ וכו׳ והמחט יקרא דרבן (פרשי רד״ק, דרבן).—״והעקץ של עקרב וכדומ׳: אמרו רבים כי הנקבה (ממיני העקרבים) יותר גדולה מן הזכר אך המחט העוקץ מן הנקבה רקיק ומן הזכר עב ויקרה לקצת העקרבים שיהיה להם שני מחטים (קאנון ד ו ה ב).— ג) ״שם מין דג: ויש ממין הדגים שיבקע קודם שיעשה במים לרוב הביצים כמו המין הנקרא מחט (מדר׳ התכמה לר״י הכהן יז). מחטי הים פיהם ארוך ועגולי ופתחו צר מאד והם חסרי שנים ומפתח אזניהם על ערפם (תוה״א, מערכ׳ הדגים ריט).—ד) ״כנוי לעמודי אבן[2]) ארוכים והולכים וצרים למעלה שעשו לפנים במצרים, Obelisk: מחטי קלעאפטרא (א׳ גוטלבר, ממלכים 181). — ה) ״עלי מיני הארז: הן גם הארז עץ פרי איננו, במקום עלים עליו מחטים יצמחו, ובכל זאת יתנשא זה בעל המחט, לראש ולקצין על כל העצים יחד (יל״ג, גרן האטד).

*חרירה.—*עקץ.—*קוף.—*שחל, השחיל.—*תחב.—*תכף.—*תכיפה.—תפר.

א. *מָחַט[3]), פ״י,—מִחֵט הפתילה, הסיר את הפחם שנהיה בשרפתה, abputzen(d.Docht);moucher;snuff: מוחטין[4]) את הפתילה ביו״ט (ביצ׳ לב:). שמוחטין[5]) בה (בהצנור) את הפתילות ומקנחין הנרות (שבת ל.).—ובסהמ״א: וממתינין עד סמוך לחשיכה ומכבין את הנרות ומוחטין אותן או מוסיפין בהן שמן (שבלי הלקט, הלכ׳ שבת נט).—ובדבור העברי בא״י ישתמשו בפעל זה גם להאף, מִחֵט אפו.

ב. *מָחַט[6]), פ״י,—מִתְטָה הפרה וכדומ׳, הפילה ולדה, שוורות: abortieren ; avorter ; miscarry

[1]) גוף המשל בארמ׳: א״ל (רב ששת לרב עמרם) דילמא מפומבדיתא את דמעיילין פילא בקופא דמחטא (ב״מ לח:), ובעבר׳: אולי מפומבדיתא אתה שאנשיה מכניסים פיל בקוף המחט.—[2]) עפ״י לשון ערבי׳ אברה[a]).

[3]) בערב׳ מח׳ט [b]).—[4]) ופרשו שם: מאי מוחטין א״ר חנינה בר שלמיה לעדויי חושכא, ר״ל להסיר הפחם.—[5]) כך גרס׳ הערוך, ובנוסח׳: שמהטטין.

[6]) בסור׳ יחט, והשם יחטא, נֵפֶל. ואמרו קצת

a) أبرة   b) مخط

ופרות שלהם מתעברות ויולדות בלא צער ולא היתה אחת מהן מ ו ח ט ת (ילמדנו, הובא בהערוך).

•מַחְטֵב ש״ז,—מה שחוטבים מהעצים: ויצו אלכסנדר לכרות עצי המחטב מן היער (תולד׳ אלכסנדר, 31).

•מַחֲטוֹב, ש״ז, — כמו *חֲטִיבָה: ארבעת דברי אגור באל ואל במחטוב, ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב (יול׳ ליוסף בן אביתור, קטע כ״י גני׳ קהיר). טרף טוב מאוד הרבה לדור עשירי במחטוב, טנפו ארץ רבה אין עושה טוב (ר״י בן אביתור, עבודה).

•מַחְטוֹן, ש״ז,— כנוי ליצר הרע: מחטונך לי יצרך המחטיאך בידי הוא מסור (מד״ל כרא״ב׳ נכ).

מְחִי[1], ש״ז,—כלי מכלי המלחמה שמנגחים בו החומה, Mauerbrecher; belier; battering-ram: ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומְחִי[2]) קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ (יחזק׳ כו ח-ט). — ואמר הפיטן: ידי יוסרי שתו בי מחי, וקשבתי מפי צר שחי, יתן למכהו לחי (ר״א קליר, קינ׳, איכה אצפתו).

מחי[3]), ממנו מַחָי.

מָחַי[4]),—קל לא נמצא.

—פע׳ מ״ר, מְמֻחָיִם,—מאכל מְמֻחָי, כבד, לא מתעכל, מזיק לבריאות, unverdaulich; indigest; -tible: ועשה ה׳ צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים[5]) שמרים מזקקים (ישע׳ כה ו).

•מוֹחִי, מוֹחִיִּי, ת״ז, לנק׳ מוֹחִית, מוחיית, מ״ר מוֹחִיִּים, מוחיים, — של המֹחַ, מטבע המֹחַ: אז ירעשו המוחיים למצוקת הנפש ויכשל הכוח (אסף 26, כ״י מינכן). ואם הכפיה מוחיית הנכון שינקה באליבורים (קאנון ג א ה ז). ונבראה (גלגלת הראש) נוטה אל הארך עם העגול כי מקומות צמיחת העצבים המוחיים מונחים בארך (שם א א א כ). והמקרים המורים על עניניה בשתוף יש מהם מוחיים כמו ערבוב השכל והתרדמה וקפיאה ובלבול ומהם לבביים כמו בטול הנשימה (שם ג יג א יד). —ובהשאלה, צביוני, מתחלף בדעותיו ורגשותיו, wankelmütig, launisch; capricieux, inconstant fanciful: והיה האיש ההוא תם וישר רצוני החכם פארדו ז״ל הנזכר אכן מוחיי ומתחדש בדעותיו לא רצה להתמיד עוד בחבור (ל׳ די מודינה, פרכות הכסף, כ״י, REJ 1891,83).

חל״ם כי נגזר מן חטא, במשמ׳ נפילה. ובערב׳ במשמ׳ זו טרח a), ר במקום ט.

[1]) לפי דעת הקדמונ׳ מן ב. מחה, במשמ׳ הכה. ועי׳ הערה לקמן. —[2]) מעצם הכתוב מהאמור קודם מח, ואחר כך אנו למדים משמ׳ של מלה זו שהיא כלי מלחמה לנגח החומה. וכבר הזכירו קצת החדשים כי גם באשור׳ באה מלה מחו וכמו״כ המלה קבל בעניני המלחמה. ועי׳ ערך קֹבֶל.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) אמרו רוב הקדמונ׳ והחדשים כי נגזרה מלה זו מן מֹח ומשמ׳ שֻׁמָּן. והוא קצת דחוק, כי אין טעם לתאר שמנים בתאר שמנים. וכבר הרגיש ריב״ג בדחק זה, ואמר כי המלה ממחים נגזרה מן מומחה, והכונה מבחר. אבל זו גזרה דחוקה, ומלבד זה עוד נשאר דחק בכתוב זה, כי עכ״פ שמנים ממחים הם מטעמים טובים, משמע שהמשתה שיעשה להעמים הוא משתה של רצון, וזה סותר למה שנאמר אח״כ משתה שמרים, ושמרים אפילו אם הם מזקקים, אינם משקה חשוב ביותר. ובענין זה חלוקים מפרשי ישראל ומפרשי אוה״ע, שהראשונים אומרים כי זה המשתה הוא משתה של זעם להעמים, ולכן נדחק רש״י לפרש שמנים ממחים שהיו סבורים (הגוים) שהשמנים יהיו ממחים, אבל באמת יהיו מרים כמו שמרים. ומפרשי אוה״ע, שרוצים לראות במשתה זה רמז להכנסת אוה״ע בברית החדשה, אמרים כי באמת זה משתה של רצון, והכונה בשמרים מזקקים ליין מזקק. וזה בודאי אינו אלא דרוש בעולם. והנה בעצם הדבר כבר כון רד״ק להאמת, שהוא אמר כי הכונה בשמנים ממחים למטעמים לא טובים, אלא שבהיות שגם הוא פרש ממחים מלשון מֹח נדחק ואמר: והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה מכביד הלב וטורדו, ע״כ, ואין צרך בדחק זה, יען באמת המלה ממחים לא נגזרה כלל מן מח ואיננה מתארת את השמנים לשבח אלא לגנאי, ופרושה היא מאכל מזיק להבריאות, כבד, שאינו מתעכל, ובערב׳ וח׳ם a), שמשמש במשמ׳ מזיק להבריאות, ארץ או מאכל: יקאל ות׳ם אלטעאם אר׳א ת׳קל פלם ישתמרא וכו׳ וטעאם וח׳ים ע׳יר מואפק (לסאן אלערב), ובעבר׳: יאמרו וח׳ם המאכל כשהוא כבד ולא יתעכל וכו׳ ומאכל וח׳ים ר״ל לא הגון. וסדר הצרוף שבמלה הערב׳ אינו מעכב, כי גם בערב׳ בעצמה יש עוד צרוף אחר במשמ׳ זו, והוא ח׳ום b): ארצ׳ ח׳אמה אי וח׳ימה, ע״כ, ובעבר׳: ארץ ח׳אמה כמו וח׳ימה. וכבר העיד המצבאת כי עוד סדר אחר מהצרוף הזה משמש כמו הצרוף ח׳ום, והוא הצרוף חמי, ודבר טבעי הוא שבעבר׳ שמש במשמ׳ זו סדר רביעי של הצרוף והוא מחי, וגם בערב׳ משמש בענין זה גם בנין מות׳ם כמו בעבר׳ ממחים, ושני חלקי הכתוב מסכימים בהכונה, ומליצת שמרים מזקקים, ר״ל שלא נשאר בהם כלום מהיין, דומה קצת להמליצה: ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ, עי׳ ע״ך טֵז.

---

a) طرح

a) وخم b) خوم

א·**מחיה**, ש"נ, בכנ׳ מחיתך,—א) מה שנותן אפשרות לחיות, Lebenserhaltung; conservation de vie, preserving of lif: כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וכו׳ וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם (בראש׳ מה ה-ז). ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה (עזר׳ ט ט). ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יי׳ (דהי"ב יד יב).—ואמר המשורר: בלי לשון ידבר צח ומרים קול ואין דובר, ומחיתו בתוך אשמן ומושבו בתוך קבר (ראב"ע, חידה, ראהו דבר).—ובהשאלה: אשר אין בלעדיו, ברחמיו וחסדיו, שלחו לשרידיו, למחיה ומזורים (תשו׳ תלמידי מנחם, לגבור בתעודה).—ב) צרכי אכל נפש: וישחיתו את יבול הארץ עד בואך עזה ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור (שפט׳ ו ד). שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך (שם יז י).— ואמר בן סירא: דאגת מחיה תפריע נומה ומחלי חזק תפריע נומה (ב"ס גני׳ לד א).—ובתו"מ: אמותיהן של כהנים מספקות להן (להרוצחים) מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו (מכות ב ו). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך (מכי׳ בשלח ב ג). שייר קרקע כל שהוא יש לו מחיה שייר אבנים טובות ומרגליות אין לו מחיה (ירוש׳ פאה ג יז ד). (האוכל מחמשת המינים מברך) על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה וכו׳ וחותם על הארץ ועל המחיה (ברכ׳ מד.). וכי תעלה על דעתך שאברהם וכו׳ היה משלח אשתו ובנו מביתו ריקם בלא כסות ובלא מחיה (מד"ר שמות א).—ובספה"א: הבה ונצור את העיר הזאת בלא מלחמה כי כלתה מחייתם אולי יכלה אותם הרעב (יוסיפון, דף תפא). כי לא ישבור כל איש כי אם למחית ביתו (ספר היסר, מקץ). אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו (חו"ה, הפריש׳ ה). הספוק הוא הנהגת המחיה בלי יתרונות (מאזני צדק, אלגזלי 108). שהמלוה א"ל פרע לי כאן כי יודע אני שיש לך דבר המפסיק לפרעון שלי ולמחיתך והלוה אמר אין לי כאן מה שיספיק לחובך כי אם למחיתי עד שאגיע לישוב (רמב"ן, טוח"מ עג). בימי המלך דון גואן בן המלך אנריקי הוסיפו עוד עליהם והסירו מחייתם וגזרו עליהם גזירות קשות לכל הנשארים מהשמדות (שבט יהודה מט).— ואמר המשורר: ומורקה ועיר מאלקה לא נשאר שם מחית, והיהודים השרידים הוכו מכה טריה (ראב"ע, אהה ירד). ואמצאה אישים במצרים אין בם לאנשי היקר מחיות, ואעבור משם לדמשק אל עם אשר תעו כמו שיות (ר"י חריזי, תחכמ׳, שער נ).—ובמשמ׳ *צרכי המחיה לאנשי הצבא: ופקידי המחיה בסמלנסק שמעו כי קרבו הרעבים לבוא וישלחו לקראתם המון עגלות נושאות בר ולחם ומזון (מא"ג, הצרפתים ברוסיה).

ב·**מחיה**[1], ש"נ, סמי׳ מחית, — התחדשות ארג הבשר במקום לקוי של שחין, של כויה וכדומ׳, regénéressence[2]: והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית[2] בשר חי בשאת (ויקר׳ יג י). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרה לבנה אדמדמת (שם כד). —ובמשנה: להחליט את שנולד לו מחיה או שער לבן (נגע׳ א ג). השחין ומחית השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק היתה בו מחיה והלכה לה המחיה (שם ה). בהרת כגרים ובה מחיה כעדשה ושער לבן בתוך המחיה (שם ד ו). בהרת היא ומחיתה כגרים ושער לבן בתוך הבהרת (שם). אעפ"י שהבהרת מקפת את השחין או את המכוה או את מחייתן (רמב"ם, טומא׳ צרע׳ ב ד).

*****מחייה**, ש"נ, — שם"פ מן א.מחה: הזהר בדברים הללו שהם מחיית מלכים (מד"ר במד׳ י).— ואמר הפיטן: פקדת מחיית עמלק להתוכח, קנה חכמה קנה בינה אל תשכח (אזהר׳ לר"א הזקן, אמת יהגה חכי). ידיד ה׳ אשר מלך תחלה, וכו׳ ולא נעצל ממלחמת עבור הצלה, צוה על מחית המזנב (רשב"י, ב׳ ר"ה, שבתי ורעה). פותחין שבת ראשונה בשקלים, ובשניה זכור מחית מעוקלים מקולקלים, להקים ולהכריע בקע למאה זוזים קלים (מנח׳ בר מכיר, אור זרוע). מתכיפים אחריה מחית סוטן להשמיעה, שקלינו להקדים גאון קמינו להכניעה (ר׳ משה, את פני מלך).

·**מחיל**, ש"ז,— כמו *מחילה: משלחי להמציא כופר ומחיל, שאגי יערב ולא כמשחיל, העתר לנגשים ונחשבים כזחיל (יקותיאל בר"מ, א ר"ה, יראתי בפלותי).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) באור ותרגום של דר׳ מזיא. — [3]) ת"א ורושם. וכך ריב"ג: את׳ר. ולא נתברר מקורו. ואמר הרמב"ם: התחילו השחין והמכוה לחיות ולהתרפאות ונעשית עליהן כקליפת השום זו היא צרבת השחין האמורה בתורה ומחית המכוה האמורה שם (הלכ׳ טו"צ ה ד).

***מְחִילָה**, ש"נ, — בה"פ מן *מָחַל, א) סליחה וכפרה לעון וכדומ׳: קורא על פה ומברך עליה שמנה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש (יומ׳ ז א). הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית (ירוש׳ כ"ק ח ו ג). על ההודייה הטוב לך להודות על מחילת העון מוחל עונות עמו ישראל ברחמים (שם יומ׳ ז מד:). מעשה באדם אחד שיצא ליהרג אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ואם אין בי עון זה וכו׳ ישראל מנוקין והעדים לא תהא להם מחילה לעולם (סנה׳ מד:). לפי שמפתח שפתיו (של המשיח) ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח והוד והדר בלבושו ובטח ושאנן בדיבורו ולשונו מחילה וסליחה ותפלתו ריח ניחות ותחנתו קדושה וטהרה (פסיק׳ דרב כהנא, שוש אשיש). — ואמר הפיטן: מוחל עונות עמו מעביר ראשון ראשון מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים (תפיל׳ נפיל׳ אפים, אל מלך). ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה וכו׳ למחילה ולסליחה (עמידה ליום הכפורים). אל נורא עלילה, המציא לנו מחילה, בשעת הנעילה (רכי משה, תפל׳ נעיל׳, אל נורא). — ומצוי בסהמ"א: ובקשת המחילה אות על כניעתו ושפלותו לפני האלהים והתודותו בעונו סיבת המחילה לו (חו"ה, התשובה ד). ואין דבר שילוה אל דבר טוב מן הענוה אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). אין טוב לתפוש על מי שמבקש ממך את המחילה ואין לחשוב עון על מי שהתנצל (שם, שער ההתנצלות). אמרו החכמים ערבות המחילה חזקה ממתיקות הנקמה (בן המלך והנזיר ח). — ודבור רגיל, ״בִּמְחִילָה מאדוני: קם שמעון על רגליו ואמר לחכם במחילה מאדוני למה עשה ההסכמה הזאת בלתי ידיעת אנשי המעמד (שו"ת מהרשד"ם יו"ד לט). — ״ובִמְחִילָה מכבודו, עי׳ כָּבוֹד. — ״ואחר הַמְּחִילָה מפלוני: ואחר המחילה מחכמתו נראה לי שלא צדק בזה (ר"ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ג ד). — ובִמְחִילָה סתם: ומה שרצה לדמות וכו׳ במחילה אין דמיונו עולה יפה (שו"ת נודע ביהודה, או"ח ג). — ב) ״ותור ועזיבה: המחילה הוא על דבר ידוע שעשה לו פשרה ומחל לו וכו׳ ואם הוא (השטר) בלשון מחילה הרי הוא והמחילה שוין וכו׳ שזה לשון פיצוי ופירעון וזו לשון מחילה שמוחל ואפי׳ מה שלא קיבל ממנו (העטר׳ לר"י ברצלוני ד). הוו לי עדים על מודעא זו שאם אעשה לו שטר מחילה בפני עדים ויקנו ממני על המחילה וכו׳ קנין אונס ומחילת אונס הוא (שם לט). מחמת שרציתי ברצון נפשי שלא באונס כלל אלא בלבב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ובעין יפה ומחלתי לו מעכשיו מחילה גמורה וכו׳ כי בלב שלם עשיתי לו מחילה זו מחילה גמורה בלא שום שיור בעולם לא לי ולא לבאים מכחי (שם מ). הוציא שמעון שטר מחילה כי מחל לו ראובן כל תביעה וכל טענה שהיה לו אצל שמעון (שו"ת הרי"ף רסד). כגון שלוה ראובן משמעון ממון וכתב לו שטר אח"כ החזיר ראובן לשמעון ממונו שהלוהו וכתב לו שמעון מחילה ונשאר השטר בידו (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, שבי׳ י ה). כשם שאין צריכים עדים לענין מקח וממכר וכו׳ כך במחילות ומתנות א"צ עדים אלא מפני המשקרים (הוא, זכיה ומתנה ג ד).

*מחילים, — עי׳ מְחִלָּה.

***מְחִיצָה**, ש"נ, —בה"פ מן מחץ: מחצתי ואני ארפא מחיצה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד (סנה׳ לא:). מכת מחיצה (מדר׳ תהל׳ יח לא).

***מְחִיקָה**, ש"נ, —בה"פ מן מָחַק: וזו (המגלה) למחיקה ניתנה (ירוש׳ סוט׳ ב יח.). —ומצוי בסהמ"א: ובעלי התלמוד לא פסקו לא כר׳ יצחק וכו׳ ולא כרשב"א שאסר את המחיקה (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת כה).

מְחִיר[1], ש"ז, מְחִירָהּ, מְחִירֵיהֶם, —מה שאדם נותן בעד דבר שלוקח מחברו, Kaufpreis; prix d'achat; price: תנה לי את כרמך וכו׳ ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מְחִיר זה (מ"א כא ב). קנו אקנה (את הגרן) מאותך בִּמְחִיר ולא אעלה ליי׳ אלהי עלות חנם (ש"ב כד כד). סחרי המלך יקחו (סוסים) מקוה בִּמְחִיר (מ"א י כח). הילך ואוצרתיך לבז אתן לא בִמְחִיר (ירמ׳ יז יג). מימינו בכסף שתינו עצינו בִמְחִיר יבאו (איכ׳ ה ד). ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מְחִיר יין וחלב (ישע׳ נה א). למה זה מְחִיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין (משלי יז טז). כבשים ללבושך וּמְחִיר שדה עתודים (שם כז כו). לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מְחִירָהּ (איוב כח טו). תמכר עמך בלא הון ולא רבית בִּמְחִירֵיהֶם (תהל׳ מד יג). ואדמה יחלק בִּמְחִיר (דני׳ יא לט). —ושכר בעד דבר מהדברים, מעשה מן המעשים: לא תביא אתנן זונה וּמְחִיר כלב בית יי׳ אלהיך (דבר׳ כג

---

[1]) באשור׳ מחִיר, מה שמשלם הקונה למוכר. מחִיר בשו, המחיר הרגיל.

יט). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשחד (ישע׳ מה יג).—ואמר בן סירא: לאוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (כ״ס גני׳ ו יה). אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז יח). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד ה).— ובמשנ׳: אתנן כלב ומחיר זונה הרי אלו מותרין (תמור׳ ו ג).— ואמר המליץ: קנה מן העבדים הצעירים, ואל תרבה לתת בם מחירים (רס״ג, ירא׳ ה״ל).— והמשורר אמר: ומי ירצה קנות מעם ומני בקרן הצבי יתן מחיריו (רבנ״ג, כתרם עץ).

*מֹחַל[1]), מוחל, ש״ז,—הנזל היוצא מזיתים וכדומ׳ כשהם נכבשים: המוחל[2]) היוצא מהן (מהזיתים) ר״א מטהר וחכמים מטמאין אר״ש לא נחלקו על המוחל היוצא מן הזיתים (טהר׳ ט ג). נפל לתוכו (לתוך המקוה) יין ומוחל ושנו את מראיו (מקוא׳ ז ג). מי חלב כחלב והמוחל כשמן שאין המוחל יוצא מידי שמן (מכשיר׳ ו ה). מוחל משקה הוא ומפני מה טהרו מוחל היוצא מן הזיתים עד שלא תגמר מלאכתו מפני שאין אדם רוצה בקיומו (תוספתא טהר׳ י ג). ומפני מה אמרו מוחל היוצא מעיקת בית הבד טמא לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצותי שומן מוחל היוצא מן השמן טמא מן המעטן טהור (שם ג).— ומצוי בפהמ״א: לפי שכשהיו הזיתים ביחד בכלי אגב הרחק יצא מהן מוחל ונושרו ונתעפשו (ערוך, ערך עטן). כשטוענן (את הזיתים) מתחלה במעטן להתחמם ולהתבשל מאליהן מוחל זב מהן והוא צלול כמים ולאחר שעמדו ימים ודחקו זה את זה חוזר מוחל לזוב מהן (רש״י שבת קמד:).

*מחל[3]), ממנו *מְחִילָה, *מָחַל, *מָחִיל, ב. *מַחַל, *מֻחְלָן, *מַחְלָן.

*מָחַל, פ״י, — א) מָחַל על דבר, מָחַל דבר, מָחַל חוב וכדומ׳ לחברו, וִתֵּר עליו, הניח לו שישאר אצלו, verziehten; renoncer; -nounce: נתן לו את הקרן ולא נתן לו את החומש מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש מחל לו ע״ז וע״ז (ב״ק ט ו). שותפין שמחלו להם מוכסים מה שמחלו מחלו לאמצע ואם אמרו בשביל פלוני מחלנו מה שמחלו מחלו לו (תוספתא ב״מ ח כה). כשהוא בא עמו לחשבון לא יאמר לו מלא לי את המידה מחל לי את הקורטוב הזה (שם ב״ב ה ח). בוגרת אין לה לא מכר ולא קנס וכו׳ שפיתתו או שמחלה לו (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ג). ויש אדם מוחל דבר שאינו שלו (שם כתוב׳ ג כז ג). המוחלת כתובתה ליתומים ניזונת משלהן וכו׳ לא דייך שמחלה ליתומין כתובתה אלא שאתה מבקש להבריתה ממזונותיה (שם יא לד:). מחל של מאתים במנה ושל מנה לא מחל (שם יג לו:). המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו מחול ואפי׳ יורש מוחל (כתו׳ שם פה:). הנותן עירבון לחבירו וא״ל אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך (ב״מ מח:).—ב) *מָחַל לו עון, סָלַח לו, -don; pardonner; verzeihen: דברים שבינך לבין המקום מוחלים לך דברים שבינך לבין חברך אין מוחלים לך עד שתפייס את חברך (ספרא אחרי פז ח). שגדולים שבכם משתחוים לפעור וימין שלו פשוטה לקבל וכו׳ כבר מחול לשעבר (ספרי דבר׳ ל). מה הגר מוחלין לו על כל עונותיו אף חכם שנתמנה מוחלין על כל עונותיו (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ד). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ׳ ה:). כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (שם יב:). שתפסו משה להקב״ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם (שם לב.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון אמר לו מחול לך (שבת ל.). שכל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (שם קה:). כל המשמר שבת כהילכתה אפי׳ עובד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו (שם קיח:). כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד (חגי׳ ה.). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב״ה על אותו עון (מ״ק ט.). אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו (יומ׳ פו:). אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ימחול לו (שם פז.). הרואה קרי ביוה״כ עונותיו מחולין לו (שם פח.). מעשה שבא ר״א ברבי שמעון ממגדל גדור וכו׳ נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר וכו׳ אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית

---

[1]) עי׳ ערך *מֹהַל.—[2]) כך בנוסח׳, ובגמ׳ ירוש׳ (תרומ׳ יא מז ד) המוהל, עי׳ זה הערך.

[3]) קרוב להשרש סלח, ובערב׳ שמח a), היה טוב, נתן לו מתנה, סלח לו.

a) سمح

כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול לי אמר לו איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני וכו' אמרו לו אע"פ כן מחול לו שאדם גדול בתורת הוא אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן (תעני' כ:). כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין בהן לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם (שם כז:). אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו על כל עונותיו (סנה' יד.). אמר (משה) להקב"ה הם חטאו ואני חטאתי ששברתי הלוחות אם מוחל אתה להם אף לי מחול וכו' ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי וכו' אמר לו הקב"ה אל תצטער וכו' שאת מבושר שמחלתי לך על חטייה שלך (מד"ר שמות מו). אמר להם (משה) לישראל הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות ועכשיו מחלו לי אמרו לו רבינו אדונינו מחול לך (תנחומא ואתחנן ו). — ואמר הפיטן: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה (תפי' י"ח, סלח לנו). אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה (מוסף יוה"כ, אלהינו). מלך מוחל וסולח לעונותינו (שם, קדשנו). — והמליץ אמר: ואם תשלים בעולם זה זכותי ותשיב לי כפי צדקי גמולים, במה זה אעמד יום דין ובמה יהי חובי וחטאתי מחולים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). — ובסהמ"א: וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב"ם, ת"ת ז ג). ואמר (החכם) מחול למי שהרע לך ותן למי שמנע ממך (ר"י אי"ת, מבח' הפני', שער המחילה). מחול חטא אוהבך ואל תתגלה לשונאך (שם). — ומָחַל על עלבונו: והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (אבות ו ב). בא לפייס את המלך ואמר לו עלבוני מחול לך (ר"ה יז:). הוי למוד לקבל את הצער והוי מוחל על עלבונך (אדר"נ מא). — ועל כבודו: האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדוש' לב.). בעל שמחל על קינויו קינויו מחול (סוט' כה.). — ומשמש כדבור של דרך ארץ, במשמ' מחֹל על כבודך ועשה דבר פלוני: תמחל לשלח את הדף הרצוף פה לידידנו (אגרי שד"ל קנח). ימחל אדוני וישלחם אל החכמים (שם קעב).

— נִפעַ', *נִמְחַל, — שמחלו לו. א) נִמְחַל לו העלבון, העון: התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו' אעפ"י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב"ק ח ו־ז). שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העבירות שבידו (מכי' יתרו י). (כתוב) בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא שנמחלו לו כל עונותיו כתינוק בן שנה (ירוש' ביכור' ג סה ד). אין הגשמים יורדין אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל (תעני' ז:). והקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומכפר לעונותיו שכל זמן שאדם בזדונו אין נמחלים לו (פסיק' רבתי לח). — ב) נִמְחַל שעבוד השטר וכדומ': שטר שלוה בו ופרעו אינו חוזר ולוה בו שכבר נמחל שיעבודו (כתוב' פה.).

— הפעי', *הֻמְחַל, יֻמְחַל, — כמו נִפעַ': זכיות יוכרעו ועון יומחל, מלהכוות בשלהבת רשפי גחל (ר"א קליר, ב' סכות, אאמיץ). עד שאתה מתפלל על דברי תורה שיכנסו בלבך התפלל על עונותיך שיומחלו לך (תפאר' אדם ב).

א.*מַחַל, ש"ז, — כמו מַחֲלָה: אכוף לך ראש יי' חולי, אכרע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך בשיר משירי מחולי (ר"א קליר, קינ', אאדה). המאביק לשר גחל, הצילה שאונו מבחל, הצגים להרטות מחל, ענוי נפש שור (הוא, לפה בבת תמותה, מחז' רומני ליוה"כ). אתה מגיד אחרית מראשית, אפס מעדיר את אשר תעשית, בטרם המחל תעלה לו תשית (ריב"ל, תהיינה עיניך, סליחי' י' טבת). הרופא לשבורי לב ומחתל מחלם, הקורא הדורות מראש ומכלכלם (משולי בר"ק, התכן מתחת זרועות, יוצ' יוה"כ).

ב.*מַחַל, ש"ז, — כמו מְחִילָה: יעורות באבי הנחל, להעריב בם מחל, ליערי רתומי גחל (ר"א קליר, אקחה פרי, יוצ' א' סכות).

*מָחוֹל[1], מחול, ש"ז, — מָחֹל הַכֶּרֶם, מקום פנוי בכרם בין הגדר ושורות הגפנים, או בין שני כרמים: מחול הכרם בש"א שש עשרה אמה וב"ה אומרים שתים עשרה אמה (כלא' ד א). איזו היא מחול הכרם בין כרם לגדר וכו' ר' יהודה אומר אין זה אלא גדר הכרם ואיזה הוא מחול הכרם בין ב' הכרמים (שם ב). חרבן הכרם ומחול הכרם (תוספתי כלי' ב"מ ו יג). אין זנב לכרם גדול ולא מחול לכרם קטן (ירוש' כלא' ד כט:).

מַחְלָב[2], ש"ז, שה"פ, — ידידות של כזב, דברים של חנֻפה בכונה של מרמה. מַחְלַב הָעַיִן, מבט של

[1] לא נתברר בודאות מקורו. ואולי הוא מן חלל, ומָחל ר"ל מקום חלל, פנוי. ובערבי' חַלל a), הפסק. ורא"מ לונץ, בפרושו על הירוש' אמר, כי הוא הוא השם מחול, במשמ' רקודים. ששם היו בנות ישראל יוצאות לחול בכרמים.

[2] עי' הערה לקמן.

a) حلل

חנף, של חִבּה למראית עין ומזמה רעה בלב, :geheuchelte Freundschaft; flagornerie; sycophancy לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו יצא מחלב[1] עינמו עברו משכיות לבב ימיקו וידברו ברע עשק ממרום ידברו שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ (תהל׳ עג ו-ט).

— [1]) בהנסחה המסורה מלה זו נקודה מֵחֵלֶב, והתלבטו כל המפרשים הקדמונים והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מתישב על המליצה בדרך טבעי. וכבר אמר גרֶץ: ist ausserordentlich dunkel. בתרגום השבעים כתוב במקום עינמו ἀδικία, ונראה כאלו היה כתוב בעבר׳ עוֹנָם, ועל מציאה זו נפלו רבים מהחדשים וגם גרֶץ בתוכם. אך כבר העיר ע״ז בדעת Duhm בזה״ל: Ich kann mir vom „Hervortreten ihrer Schuld aus Fett“ keine Vorstellung machen; mindestens sollte man doch „aus ihrem Fett“ erwarten, auch für Schuld ein bezeichnenderes Wort wünschen. Dass חֵלֶב so viel wie Herz bedeutet, ist hier wie 17_{10} eine ganz willkürliche Annahme. ובאמת, כבר עקילס וכמו״כ סומכוס תרגמו שניהם בפרוש ὀφθαλμοί, ר״ל עיניהם. ת״י: שנא מן שומנא פרצופיהון. ע״כ. וכעין זה ר׳ משה שהביא ראב״ע: אמר ר׳ משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה. ע״כ. רש״י: עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות. והביא ראב״ע עוד פרוש: ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצאו עינימו כדרך עינים להם ולא יראו. ע״כ. רד״ק: ויש מפרשים מזה (מלשון מראה) יצא מחלב עינימו כלומר יזהירו מראיתם מרוב השומן ומפרשים יצא הזהיר כמו השמש יצא על הארץ (השרשים. שרש עין). ואותם החדשים שלא קבלו הגהת עונמו במקום עינימו, כמו דוהם ואחרים, רחקו עצמם ואמרו שהכונה היא: מהשפתים השמנות יצאו העינים, ר״ל נראו מזמותיהם הרעות. והנה כל זה הדחק בא מפני שהכל ראו את השם חֵלֶב הידוע במקום שאיננו כלל, ואולם בכ״ז הכתיב של הנוסחה המסורה אינו משבש, רק שהקריא מטעה עפ״י הצורה החיצונה של המלה שהיא כמו השם חֵלֶב עם מ השמוש מִ בראשו. אבל, ההקבלה של החלק השני של הכתוב משכיות לבב מלמדת על מחלב שאין הדבר כך אלא כמו שבמשכיות המם היא מם המשקל מִפְעָל, כך גם במחלב המם היא מם המשקל, ואין כאן חֵלֶב, אלא מַחְלָב. והשם הזה מחלב לא נגזר משרש חלב במשמ׳ שׁמן, אלא משרש חלב אחר, שבערבי׳ מקביל לו ח׳לב a), ומשמש בשתי משמ׳, האחת הפריש בצפרניו, והשנית במשמ׳ רִמָּה את פלוני, בפרט בדברי חנפה וחבה וידידות, וממנו המשל הערבי הידוע: אד׳א למ תע׳לב פאח׳לב, ר״ל אם אינך יכול לגבר על האנשים בכח גנב את דעתם, תרמה אותם. ושה״ת ח׳לאב, כוזב, רמאי. אמר אבנ אלשכית: רג׳ל ח׳לאב וח׳לבות אי ח׳דאע כד׳אב. והשֵׁם ח׳לַאבַה a), אמר אלג׳והרי: אלח׳לאבה אלח׳דיעה באללשאנ. וכמו״כ ח׳לב b), ענן שאינו נותן גשם: אלח׳לב איצ׳א אלשחאב אלד׳י לא מטר פיה (שם). ולשאנ אלערב: ואלח׳לאבה אלמח׳אדעה וקיל אלח׳דיעה באללשאנ. אלליתי: אלח׳לאבה אנ תח׳לב אלמרא׳ה קלב אלרג׳ל באלטפ אלקול. ופלאנ ח׳לב נשא׳ אד׳א כאנ יח׳אלבהנ אי יח׳ארעהנ. אין ספק איפוא כי השם ח׳לב והשם ח׳לאבה משמשים בערב׳ במשמ׳ גנבת דעת של אדם בדברי חנף וידידות בכזב ושקר. ולא עוד אלא שמצאנו בערב׳ בפרוש גם הדבור ח׳לאבה אלעינ במשמ׳ גנבת דעת בהבטת עין של ידידות לזבת, וכבר הביא אבנ אלשכית בתהד׳יב אלאלפאט׳ בית המשורר: לח׳לאבה אלעינינ כד׳אבה אלמני (כתב אלכד׳ב). וזו היא הכונה בהשם מחלב עינימו בהכתוב שלנו, ר״ל גנבת הדעת בדברי חנפה וכזב, ואמר כי במה שהרשעים מצליחים בכל עניניהם ואינם פוגשים שום מכשול על דרכיהם נהיו גאותנים ויהירים, וחדלו מהשתמש בדברי חנפה כדי לגנב הדעת ולטמן בלבם מזמותיהם הרעות, כי אם בלי מורא ופחד עתה ימיקו וידברו ברע וכו׳. והנה הפעל יצא כבר בא במקרא במשמ׳ זו של חדל ופסק: גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). וכן במשנה מצוי זה השמוש: יצא ניסן, וכדומ׳, והוא מקביל לעבר: עברו משכיות לבב.

a) خلب

a) خلابة b) خلب

מַחֲלָה, ש״נ, מ״ר מַחֲלוֹת, — מעמֹד מְקלקל של גוף בע״ח, הפך מבריאות, Krankheit; maladie; sickness: כל הַמַּחֲלָה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי׳ רפאך (שמות יה כו). והסרתי מַחֲלָה מקרבך (שם כג כה). רעב כי יהיה בארץ וכו׳ כל נגע כל מַחֲלָה (מ״א ח לז). — ואמר החכם: הקל מאכלך תקל מחלתך (ר״ש הנגיד, בן המלך והנזיר יב). תמעט אכילתך תמעט מחלתך (ר״י זכאלה, ספר שעשוע׳ 27). — ובהשאלה, ∵מַחֲלַת הזמן: הנרפא הזמן ממחלתו, וחודש אחרי ארך בלותו (ר״ש הנגיד, הנרפא הזמן).

*אֲבָבִית. — *אֶבֶן בכליות, בכיס השתן. — אבעבועות. — ∞אַדֶּמֶת. — *אִזּוּן. — אות, *אותות המחלה. — *אֲחִילוּ. — *אטום. — *אִכּוּל. — *אִכָּל. — ∞אַכֶּלֶת. — אם, *אֵם הדם, *אֵם הילדים, *אֵם הנערים. — אָנוּשׁ. — *אסכרה. — אצבע העין. — ארוכה. — אֵשׁ, *אש של עצמות. — בֹּהַק. — בַּהֶקֶת. — בַּהֶרֶת. — *בּוּרְדָם. — *בחרן. — בית חולים. — בית חפשית. — *בִּקּוּר חולים. —

*בקר חולה.—בריא.—בריאות וכו'.—*ברקית.—*בשר חי.—*בת האזן.—*בת מלך.—גבול.—גבה.—גבחת.—גחלת.—*גנח, גנח דם.—גניחה.—*גסס.—גרב.—*גרבת.—גרגור.—גרענת.—דאב.—דבק, מתדבקת, מחלה מתדבקת.—דבר.—דוה.—דוי.—דלקת, דלקת הריאה.—דעת, *נטרפה דעתו.—דפק, עי' במקומו.—דרב.—*הלוך מעים.—המעדת המעים.—הנחה.—*הקזה, הקזת דם.—זאבה.—זביחה.—זחיר.—זעה.—חבורה.—חבש.—חולה, חולה הרוח.—חולני.—חוש, *חש בראשו.—*חזזית.—חזיר.—*חטט.—חידק.—*חכוך.—חלה, מחלה וכו'.—חלודה.—*חלזון.—חלט, חלטים.—חלי, חלי השועל, חלי צרפת.—חלירע.—*חלץ, חלצתו חמה.—חלשה.—חום, וכו'.—*חמה.—חניקה, חניקת הרחם.—חנק.—*חספית.—חצץ.—חרחר.—חרלת.—חרם.—חרס.—טחורים.—טחל, מטחל.—*טרוט, עינים טרוטות.—*טרוף הדעת.—טריה.—יבלת.—*יחף.—ילפת.—יציאה.—*ירקון.—כאב, *כאב לב, כאב שנים, כאב ראש וכו'.—כבד, כבד המחלה, כבד הנשימה.—כבד, מכבד, חולה הכבד.—כדר.—כובע.—כויה.—כויצה.—כח, נפילת הכח, אפיסת הכחות.—כפיה.—כריתות.—*לחה.—לקוה.—מבראה.—*מגלה.—מגפה.—מות.—מזג, נתקלקל מזגו.—מזור.—*מזמוז המח.—*מחוש.—מחיה.—מתנק, מחנק הרחם.—מחץ.—מחץ.—*מים בעין.—מכה.—מכוה.—*מכי שחין.—מספחת.—מצוקה, מצוקת הנשימה.—*מרד, עין שמרדה.—מרה שחורה.—*מרסה.—נגע.—נדידת השנה.—*נונה, הולך ומתנונה.—נזילה.—נזלת.—נחר הגרון.—נחש, שבילי הנחש.—נכה.—*נכפה.—נמלה.—נפח.—נשור.—*נשילת אברים.—נשימה וכו'.—נתוח.—נתק.—סדק, כאב חצי הראש.—*סומא.—*סכנה, מסכן.—*סם, סמים.—סנור, סנורים.—ספחת.—סרטן.—עגבת.—*עוית.—עונה.—עורון.—עלה.—עלף, התעלף.—עמידה.—*עפוש.—עפלים.—עצבים.—עצירות.—פיל, חלי הפיל.—פצע.—צבה.—צולע.—*צלקת.—*צמחים.—צרבת.—צרעת.—קדח, מקדח, חולה בקדחת.—קדחת.—קו, איננו בקו הבריאות.—*קווץ.—קויצה.—קיא.—קפץ, קפצה עליו מחלה.—קרחת.—*ראתן.—רופא.—רחיים, הריון מדומה.—רטט.—רמד, דלקת העין.—רעיפת הדם.—רפא, התרפא.—רפואה, רפואה שלמה, ברכה לחולה מהמבקרים אותו.—רפיון.—שבר.—שבתה.—שגעון.—שדפון.—*שוטה.—שחין.—שחפת.—שטות.—שלשול.—שמים, מן השמים ירחמו עליך, ברכה לחולה מהמבקרים אותו.—שנית.—*שעול, שעול הכלב.—*שעמום.—שפיכה, שלשול חזק.—שפעת.—שקוי.—שתוק.—שאת.—שרע.—תחבשת.—תחלואים.—*תחתוניות.—תעלה.—תרופה.—*תשניק.

ועי' עוד בערך מום, מכה, נגע, רופא, רפואה, ובשמות אברי האדם.

מַחֲלֶה, ש"ז, בכני מחלהו, — כמו מחלה: רוח איש יכלכל מחלהו[1]) ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). ואתה (תנגף) בחליים רבים במחלה מעיך עד יצאו מעיך מן החלי ימים על ימים (דהי"ב כא כה). — ואמר הפיטן: דלתי קבלה פתח אל שואליהם, ורפאות תעלה העלה למחליהם, ופני חן וחמלה האירה להם (ר"י הלוי, סליחה, מסתחוים).

***מְחִלָּה**[2]), ש"נ, מ"ר מחלות,—חלל בבטן האדמה פחות או יותר ארוך, unterirdische Höhlung, Untergrund; souterrain; underground hollow: מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן נכנס אחד למחילה של דגים (תוספת' יבמ' יד ו). קברי בית דוד וכו' מחילות היתה להן והיתה מוציאה הטומאה לנחל קדרון (שם ב"ב יי ה). ר"י אומר מחילות מתחת ההיכל חול (פסח' פו.). אמר אביי מחילות נעשות להם (לצדיקי חו"ל) בקרקע (כתוב' קיא.). משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד וכו' תחת מחילות של היכל (סוט' ט.). שעשה לו עמלק מחילות בדרך והיה בא עליהן והורגן (מדרש תהלים כה יח). הצדיקים שהם קבורים בחוצה לארץ וכו' עושה להן (הקב"ה) מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין ובאים עד שהם מגיעין לארץ ישראל (מד"ר בראש' נו). מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות

---

[1]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו.
[2]) מן חלל, עי"ש.

את בניהן ומטמינות אותן במחילות והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותם בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים והיה התינוק שומע קולו של חבירו שהיה בוכה והיה בוכה עמו והיו נוטלין אותו ומשליכין אותו ליאור (שם שמות כב). כשראה צדקיה כן יצא לברוח במחילה שהיתה הולכת ליריחו מקום אמת המים (פסיק׳ רבתי כו). — ובסהמ״א: שאין מתי חו״ל חיים אלא בצער גלגול מחילות (רש״י ברא׳ מז כט). הולך במסיבה שתחת הקרקע שהמחילות הפתוחות להר הבית לא נתקדשו (רמב״ם, בית הבחיר׳ ה ז). המחילות הפתוחות לעזרה קודש והפתוחות להר הבית חול (שם ו ט). — ובהשאלה, כנוי לקבר: יתאו שכון עם שוכני קבר לחצוב בנקרת צור מחלתו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג). והיום תחזה שרים בארמון ומחר יהיו שוכנים מחלות (הוא, הענק ג קסז).

***מחלה**, ש״ז, מ״ר מחלים,—כמו מחלה: ואלו שנבלעו ברבלתה הקב״ה עושה להם מחילים מחילים מלמטן והם מחלדין בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים (פסיק׳ רבתי לא).—ובהשאלה להחללים שבגוף בע״ח: ותשכח אל מחוללך וכו׳ שעשאך מחילים מחילים (ספרי דבר שיט). האדם הזה עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (מד״ר ברא׳ א). אני בראתי אתכם ועשיתי אתכם מחילים מחילים (שם במד׳ ט). לאל שעשה אותך מחילים מחילים אין אתם יכולין להטמין עצמכם (תנחומא נשא ה).

***מחלון**, ש״ז,—במליצה, כמו מחלה, מחלון הרעיון, רפיונו וחלשתו: והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון[1] הרעיון (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

מחלי[2], ש״ז, מ״ר מחליים—כמו מחלה: כי עזבו אתו במחליים רבים (דהי״ב כד כה).

***מחלי**, ת״ז, לנק׳ מחלית,—של מחלה, מטבע המחלה: ולכן היה שירפא ניגונו החולי ההוא אשר אין מדרכו כפי הטבע שיתרפא מבלי הרקה וחלוף המזג המחלי (ר״י אברבנאל, ש״א יו). וראוי כשנרפא השחין העלול כפי מה שספרנו שלא יסור ממנו המרהם אשר נניחתו סביב המקום המחלי כולו עד שיתמלא העור בבשר (קנוני גלינוס ב, כ״י פריז). ואם תזל אותה החלודה הבלתי מבושלת ביום השלישי או הרביעי דע שזה השחין המחלי לא יתדבק (שם). הקדחת המחליית היא מה שאין בינה ובין הסבה אשר אינה חלי אמצעי כקדחת העפוש שהעפוש סבתו בלי אמצעי ואין העפוש בעצמו חלי (קאנון ד א א). התעורה היא הפוגת היקיצה ויציאתה מהענין הטבעי וסבתה המחליית היא החום והיובש בשביל אשיות הרוח שיתנועע תמיד לחוץ (שם ג א ד ב).

***מחלן**[1], מוחלן, ת״ז,—מי שדרכו למחל: כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישרון ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח (תפל׳ יוה״כ).

***מחלן**, ת״ז, — כמו מחלן: מלך רחום וחנון סלחן ומחלן מגלגל ומעביר תתהדר בכל שיר תתפאר בכל נועם (ספ׳ רזיאל לט). ואתה האל הנאמן הסלחן ומחלן ורחמן (סדי״ל, ציון תרא 117).

מחלף[2], ש״ז, מ״ר מחלפים,—כמו *חליף: אגרטלי כסף אלף מחלפים[3] תשעה ועשרים כפורי זהב שלשים (עזרא א ט-י).

א·מחלפת[4], ש״נ, מ״ר מחלפות, סמי׳ מחלפות,—קוצת שערות ארוכות של הראש, Locke; mèche (de cheveux); lock: ויאמר אליה (שמשון לדלילה) אם תארגי

---

[1]) השתמש בשע״פ מחלון (רות א ב) במשמ׳ מחלה.
[2]) משק׳ מפעל.

---

[1]) משקל פעלן, כמו בוישן, גוזלן, כועסן, עי׳ בהערות לאלה הערכים, ועי׳ בהמבוא, חלק הדקדוק.
[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרשו הקדמונ׳ וכמו״כ רוב החדשים במשמ׳ סכין, והסתיעו מהשם *חליף שבמשנה, עי׳ זה הערך. אף לפי שאר הכלים המנויים בכתוב זה לפני המלה המחלפים ואחריה נראה כי הכונה בהמחלפים כמו״כ לכלי שיש בו בית קבול וכדומ׳. בערבי אין חבר לו במשמ׳ זו, אך בסור׳ חלפא, תרגם בר עלי: אלשכינ אלחאד או אלמנשאר אללטיפ, ע״כ, ובעבר׳: סכין חדה או משור דקה.
[4]) לא נתברר מקור שם זה. אמר ריב״ג: וקד קיל לד׳ואיב אלשער תשביהא להא פי שכלהא באלשכאכינ את שבע מחלפות ראשי, ע״כ, ובעבר׳: וכבר אמרו לתלתלי השערות מפני שהם דומים בצורתם לסכינים מחלפות. אבל, זה דחוק. וכמו״כ דחוק הטעם השני שנתן רד״ק וז״ל: או נקראו כן שיבואם חלף ותמורה בהתלבנם לעת השיבה. ע״כ. גם החדשים לא מצאו טעם מספיק לשם זה. ואולי איננו כלל משרש חלף אלא משרש הלב a) בערב׳ שמשמש במשמ׳ שערות רבות וגסות, ומזה אלאהלב, ששערות ראשו וגופו רבות, והלבאת אי חצלאת מנ אלשער, ר״ל קווצות שערות.

---

a) هلب

את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שפט׳ יו יג). ותגלח את שבע מחלפות ראשו (שם יט). — ובסהמ״א במשמ׳ זו: ישראל שגדל שערו עד שנעשה מ ח ל פ ת ולא היה דרך ניוול (רמב״ם, ביא׳ המקד׳ א יז). — ואמר הפיטן: אסלח לימים ואם רע יזמו בחלוף ליל מ ח ל פ ו ת י לאור יומם ושערתי, חיה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נמחו בשיבתי (יסודס אכן גיאת, מכין עפאים). שחרות וילדות חלפו, וכוכבי זקונים נשקפו, ונחמתי כי החלפו, מ ח ל פ ו ת י כצמר צחר (רמב״ע, מרעיד פני נורו).—והמשורר אמר: העוד לילדות נפשך נכספת, אחר אשר התלבנה מ ח ל פ ת (ר״י הלוי, סעוד לילדות). ומכל ליץ ובער אחשוך את תבונתי ועוצם דברותי, לבל על אף חזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מ ח ל פ ו ת י, עדי יפיק אלהי לי בהתחברי עם החכמים משאלותי (משה דרעי, לקו״ק נב). ואיך לא נבהלת מזיו השחרים וקדרות הנשפים, ולא חרדת מרמוני הסעיפים, אשר תחת הצעיפים, ולולי ה מ ח ל פ ו ת אשר תחת הצניפים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

ב.·מַחֲלֶפֶת, ש״נ, — שס״פ מן חלף: טבילות הבאות מחמת מ ח ל פ ו ת היום במקום קדוש (רש״י יומ׳ לב:). — ואמר המשורר: אהה על ימי חרף, אשר הפכו ערף, ואחרי קצו בי וחרפו, נקטו בי וכצל חלפו, ו מ ח ל פ ו ת ם אותי חלפו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד).

°מַחְלֵץ, ש״ז,—כמו *חולץ, כלי חולץ הפקק מהבקבוק, Korkzieher; tire-bouchon; corkscrew, נהוג בדבור העברי בא״י והשתמשו בו גם בספרות החדשה.

*מַחֲלָץ, ש״ז,—עי׳ *מַחְצָל.

*מַחֲלְצוֹן, ש״ז, — כמו מַחְלְצַיִם שלקמן: ר״ש פוטר עד שיתיר את כל ה מ ח ל צ ו ן [1]) וכו׳ בשמיטת ה מ ח ל צ ו ן (ירוש׳ מכות ב א). שאם נפסק החבל כבר ניתר ה מ ח ל צ ו ן (מראה הפנים, שם).

*מַחְלְצַיִם[2]), מחצלים, ש״ז,—לפת כבד של עץ שבו הודק את הטיח על הגגות וכדומה: שפין את הסדקין (של הגגות) ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא ב מ ח ל צ י ם[3]) (מו״ק א י).

מַחֲלָצָה[1]) ש״נ, מ״ר מַחֲלָצוֹת,—לבוש של כבוד ותפארה, Prachtkleid; habit splendide; spl. garment: הטבעות ונזמי האף המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים (ישע׳ ג כב-כג). ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות (זכר׳ ג ד).—ואמר המליץ בהשאלה: כי לחוזק מליצות הספר נבהלו ויבעתו וכו׳ עד שקמתי, ו מ ח ל צ ו ת י ו רקמתי, העתקתי כל הספר במלים נכוחים, ושירים כבדולחים (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמוני).

·מַחְלָקָה, ש״נ,—כמו מַחֲלֹקֶת משמ׳ ב, נהוג בדבור העברי בארץ ישראל.

מַחֲלֹקֶת, ש״נ, כנו׳ מַחֲלֻקְתּוֹ, מ״ר מַחְלְקוֹת, מַחְלְקֹתָם, מַחְלְקוֹתֵיהֶם, — א) שס״פ מן חִלֵּק, במשמ׳ חִלּוּק: ויתנה יהושע לנחלה לישראל כְּמַחְלְקֹתָם לשבטיהם (יהוש׳ יא כג). ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה

---

[1]) כך בדפ׳ זיט׳ וכמו״כ קורוטש׳ בפעם השניה. ובדפוס ויניציי׳ הגרסה היא מחלצין, אך מ״ר אינו במקומו פה.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בנוסח׳, וכן בערוך במהלציים, בשתי יודים, וכן בכ״י קויפמן, וכן במשנה שבגמ׳ ירוש׳. ובכ״י מחצלים, וכן בהרי״ף ועוד ספרים קדמונים, ועי׳ זה הערך. ולעז הערוך קצולה, והוא מה שלעז רש״י את המלה מחצל בגמ׳ מכות (דף ט:) טרואילה, והוא כעין כף ישמש למרוח הטיט. ובערך מחצל הביא הערוך עוד פרוש אחר למחלצים: וי״מ מחלציים אגפיים של מעגילה וכך מפרש שפין את הסדקין במעגילה בלא מחלציים אבל עם המחלציים אסור. ע״כ. ופרוש זה יותר נאות לפי הצורה הזוגית של השם, אך הלשון דחוקה. והרמב״ם פרש כפרוש הראשון של הערוך: ומחלצים כלי ברזל שהבנאים מחליקים בו ובלשון עברי מקצוע. ע״כ. ש׳ קרויס (Arch. I, 325) רואה כמו״כ במלה זו את הכף למרוח הטיט וכו׳ וגוזרו מן ו ח ל ץ את האבנים, אך תשמישם של המחלצים אינם לחלוץ כלום אלא להדק את הטיט בהסדקים. ובעצם הדבר, אינו מסתבר שהכונת כאן היא לכף מרוח הטיט, כיון שבמקום שמדובר בענין הריגת נפש בשגגה (תוספתא מכות, צו״מ ב ג), שגם שם נזכרה אצל המעגילה מלה זו, רק, לפי קצת ספרים, בצורה אחרת, שם נראה ברור כי הכונה היא לכלי כ ב ד, שמושכים אותו ב ח ב ל. ולכן יותר נראה בביאור מלה זו פרושו של רש״י וז״ל: עץ כעין ר ג ל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקים, ע״כ, והוא כלי מצוי אצל הבנאים וכובשי הדרכים, והוא המבואר בפנים. וצ״ל שהיה נהוג אצלם זה הכלי גם בשני שוקים, ולכן הצורה הזוגית.

[1]) בערב׳ ח׳לעה a), בגד של כבוד, והשרש ח׳לע משמש בכלל כמו חלץ בעברית.

---

a) خلعة

כמחלקתם (שם יב ז). זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל ואלה מחלקתם (יחזק׳ מח כט). — ואמר בן סירא: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש (כ״ס גני׳ מב ג). — ובתלמ׳: ישראל וגוי שהיו שותפים בקמה חלקו של ישראל חייב וחלקו של גוי פטור (אמר) ר׳ חזקיה בשם רב ירמיה במחלוקת (ירוש׳ פאה ד יח:). — ב) חלק מדבר נבדל לבדו, Abteitung; division: ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף (דהי״א כז א־ב). ולבני אהרן מחלקותם (שם כד א). שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את המלך (שם כח א). אלה מחלקות השערים לבני הקרחי (שם כו יט). והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים (שם כח כא). לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן (דהי״ב לא טו). מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם (שם יז). כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות (שם ה יא). — *ועל לוח וכדומ׳: ערכוה מתי שכל ובינה, קבעוה עלי טורים שמונה, ועל כל טור וטור בהם חקוקות, עלי לוח שמנה מחלקות (ראב״ע, חרוז׳ על שחוק האשקאק). —ובמשמ׳ *מין מחלף מזולתו: והששי במיני חיובי העבודה כפי מיני הטובות ומחלקותיהם (תו״ה, שער עבודת ה׳). וחלק הרב רבינו משה בן מיימון ז״ל הדברים אל חמש מחלקות המחלוקת הראשונה דברים שמצוה לדבר בהם השניה דברים שאסור לספר בהם המחלוקת השלישית דברים שאינם ראויים לספר בהם ולא מצאנו כהם בתורה איסור המחלוקת הרביעית שראוי לו לאדם לספר כפי יכלתו ולא נצטוינו עליהם בתורה המחלוקת החמישית דברים שהם רשות (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין א יז). כל התורה כלה מתחלקת לשתי מחלקות ראשונה מצות עשה שנייה מצות לא תעשה וזו המחלוקת השנייה העובר על אחת ממצותיה נענש בעונשים (שם ג א).—ג) *קטטה, מריבה, חלוק דעות בין אנשים באיבה ובלי איבה: ואל ישנה אדם (ממנהג המקום שהוא שם) מפני המחלוקת (פסח׳ ד א). ר׳ יהודה אומר שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת (בין החכמים שקצתם דעתם שמטמא וקצתם שאינו מטמא) ר׳ יוסי אומר קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת (ידים ג ה). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו (אבות ה יז). אמר ר׳ יוסי בתחילה לא היו מחלוקות בישראל אלא בבית דין של עשרים ושלשה וכו׳ משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן הירבו מחלוקות בישראל (תוספתא חגי׳ ב ט). משרבו זהורי הלב רבו מחלוקת בישראל ונעשו שתי תורות (שם סוט׳ יד ט). ואל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת (ירוש׳ כלא׳ ט לב:). בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא על הסמיכה בלבד (שם חגי׳ ב עז ד). ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות ומחלוקות בין ישראל לאביהן שבשמים אינו דין שישרפו הן ואזכרותיהן (שם שבת יו יה ג). כבול (נחרב) מפני המחלוקת שיחין מפני כשפים ומגדל צבעייא מפני הזנות (שם תענ׳ ד סט.). אין מושחין מלכים אלא מפני המחלוקת מפני מה נמשח שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה (שם סוט׳ ח כב ג). ר׳ יוחנן אמר (שהמשנה היא) במחלוקת ר״ש בן לקיש אמר דברי הכל (שם תרומ׳ י מז.). כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל (שם סנה׳ ח כו:). אמר לו רבן גמליאל עקיבא עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקת (בבלי ברכ׳ לז.). א״ר מאיר נמנו ורבו ב״ש על ב״ה ומודים ב״ש בשוכת בחצר שהוא טהור אמר ר׳ יוסי עדיין מחלוקת במקומה עומדת (שבת יז:). לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקות בישראל (מגי׳ ג.). שאלו את ר׳ יהושע צרת הבת מהו אמר להם מחלוקת בית שמאי ובית הלל (אמרו לו) והלכה כדברי מי אמר להם מפני מה אתם מכניסין ראשי בין שני הרים גדולים בין ב׳ מחלוקות גדולות (יבמ׳ טו:). שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי״ט של עצרת ברור זרעו חטים (ב״ב קמז.). כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו (סנה׳ קי.). א״ר טביומי אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה (מד״ר ברא׳ ד). בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו אמר להם שמעו אל ישראל שבשמים אביכם שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב״ה אמרו לו שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב״ה כך אין

בלבנו מחלוקת אלא ה׳ אלהינו ה׳ אחד (שם לח). בשעה שאמר הקב״ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים (שם במד׳ ב). הזהירם הקב״ה שיהיו מפקידים כל הלוים איש איש על עבודתו ועל משאו כדי שלא יבאו לידי מחלוקות (שם ו). שהיה מחלוקת בין מנות לאשתו הוא אומר לה את עקרה ולכן אינך יולדת והיא אומרת לו את עקור ולכן לא ילדתי (שם י). ויאמר משה אל קרח וכו׳ המחלוקת הזו אינה כנגדנו אלא כנגד הקב״ה (שם יח). ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ והלוה ואינו משלם וכו׳ ומי שיש בו עזות פנים וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת וכו׳ ושניהם היו בדתן ואבירם עזות ומחלוקת (ר״ת של) מחלקת מ׳ מכה ח׳ חרון ל׳ לקוי ק׳ קללה ת׳ תועבה (שם). אמר יהושע (לעכן) בני וכו׳ הגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני אמר ליהושע אתה הגד נא לי מה עשית מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה (שם כג). וכן היה ר״א אומר אהוב את השלום ושנא המחלוקת וכו׳ בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב וחכ״א מחלוקת בבית הכנסת סופה להתגזר (דא״ז ט). גדול הוא השלום שבכל המסעות כתוב ויסעו ויחנו נוסעין במחלוקת וחונין במחלוקת בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת וכו׳ אמר הקב״ה הואיל ושנאו את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתי (שם, פרק השלום). אדוניה לא נהרג אלא בשביל שהיה בעל מחלוקת ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת (שם). — ומצוי מאד בספה״א, בענין חלוק דעות בחכמה וכדומ׳: אם תהיה מחלוקתם במשנה אבל חלוקתם בברייתא לא (ר״ת ספר מ.). ודרכי החשבון יש בהן מחלקות גדולות בין חכמי הגוים הקדמונים שחקרו על חשבון התקופות (רמב״ם, קדוה״ח יא ג). — ואמר המליץ: והתאבל למכריע במחלקת ובטעיה, וכי סרה אמת מפום ומסורא ומסוריא (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה). — ובענין קטטה ומריבה: שתבוטח באלהים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם וכו׳ ולא יפחידהו ענינם ולא יירא ממחלקותם (חו״ה, שער הבטחון). — ואמר המליץ: כל העונות יסבלם האל ואף יאריך ולא יוכל שאת מחלקת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כח). — ואמר המשל: אל תכנים בין הרי מחלוקת ראשך פן ירוצו גולגלתך (מבחר המוסר ט). — ומ״ר ״מחלקאות: כי חכמתם ובינתם היתה בדבר המחלקאות והמלחמות ועת צאת המלכים ותקון המלכות (אגר׳ ספל בן מגליה, לקו״ק 41). כי כאשר הונח ענין התלמוד כאשר הוא ירבו יותר הביאורים והמחלקאות וכו׳ ואשר יאמר כי זה קבלה ג״כ או לא עיין היטב בתלמוד באופן המחלקאות ההם או הוא פתי (בחינת הדת ה.).

״מַחֲלֶקֶת, ש״נ, — כמו מחלֹקת משמ׳ א: שם כל נדיבים נחלקת אל טוב ורע אכן שמו רק טוב בלי מחלקת (ר״י הלוי, ארץ כילדה).

*מֵחַם, מיחם, ש״ז, מ״ר מֵחַמִּים, מֵחַמֵּי, — כלי לחמם בו מים: המיחם שפנהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו (שבת ג ה). אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שם ג). שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמחם באמצע (פסח׳ ז יג). כסוי מחם שהוא מחובר לשלשלת (פרה יב י). המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש״ר א ט). דלי כדי למלאות בו לשתות המיחם כדי להחם בו לשתות (שם כלי׳ ב״מ ד א). שעל היורות ועל הקומקמסין ועל מחמי חמים ושעל הסדינין ועל המטפחות (ע״ז מג:). דברים שנשתמש בהן ע״י חמין כגון היורות והקומקמוסין ומחמי חמין (שם עה:). מעשה באשה אחת שנגנב מיחם שלה והלכה לקבול עליו לדיין ומצאתו שפות על גבי כיריים (פסיק׳ דר״כ, איכה).

״מַחֲמָא, ש״ז, מ״ר מַחֲמָאִים, — כמו מחמאה: ולא יכון בליעל נגדו בחלקת מחמאים (קטע מכתבי הגאונ׳, Monats. 1906, 593). הרמאים חלקו מחמאים ימחו כמו מים (מרדכי, גיט׳ תנה).

מַחֲמָאָה[1], ש״נ, מ״ר מחמאות, — דברים חלקים, רכים, Schmeichelei; flatterie; -ry: חלקו מחמאֹת[2] פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתחות (תהל׳

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) לפי הסוגר של הכתוב, רכו דבריו משמן, נראה כי גם בדלת המם שבראש מלה זו היא שמושית, והשם הוא חמאת, והכונה היא: יותר מן חמאת, וכך פרשו רוב הקדמונ׳. ת״י: שעיען יתיר מן שמן דגובנין מילי פומיה, ע״כ, וכן ריב״ג, וז״ל: אלפתח פי אלמים מכאן צירי ואלתקדיר חלקו מן חמאות אמרי פיו, ע״כ, ובעבר׳: הפתח בהמם הוא במקום צירי והשעור חלקו וכו׳. וכן רש״י, ראב״ע ורד״ק, וכן גם קצת החדשים. וכך הובאה מלה זו בערך חמאה, עי״ש. אלא שלפי זה צריך לשבש הנוסחה המסורה ולהוסיף חמלה אמרי. ובדי להמלט מזה קצת החדשים מגיהים חלק במקום

נס כב).— ואמר המליץ: בשפת חלקות חובק ונושק, ידמו נשיקות חשוק וחושק, ארבו בקרבו צופן בלבו, טומן בחבו עצות עמוקות, כוסה באחוה שנאה ואיבה, ובמחמאות מסתיר קנאות (ד"א של סד"ל, ליון תרא 84). תטבול פעמיך בדם עמיתך למען טבול בדם ענב, תרחץ הליכך בחמה ומדון בגלל מחמאות הזמן (ארכע כוסות, כוס תנחומים ה). זה שני אריות ידו נתצה, איך בת אל נכר מבנות לפלשת, איך דכאה חיתו אונו רעצה, איך מחמאות פיה שמה לו רשת (מיכל, נקמת שמשון). עלו אלי אל נא תבושו בשת, החסד הזה מידי לקחת, שכנים טובים יעזרו איש אחיהו, ויתנו אזן שומעת, הדגים קלי הדעת, אל קול אויבם ולמחמאות פיהו (יל"ג, משלים ג ח).— ובזמן החדש פשט השמוש בה בדבור ובספרות במשמ' דבר שבח דק שאדם אומר לחברו, Compliment.

מַחְמָד, ש"ז, מ"ר מַחְמַדִּים,— דבר שאדם ח̇מֵד, דבר יקר, נחמד, מַחְמַד עַיִן, מה שעינו של אדם ח̇מדת, כסף, זהב, וביוצא בזה: כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מַחְמַד עיניך ישימו בידם ולקחו (מ"א כ ו). — ובחורים ובתולות: ויהרג (האויב) כל מַחֲמַדֵּי עין (איכ' ב ד).— ואשתו של אדם: בן אדם הנני לקח ממך את מַחְמַד עיניך במגפה וכו' ותמת אשתי בערב (יחזק' כד יו-יח). — והילדים: את מַחְמַד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם (שם כה).— והמִקְדָּשׁ: כה אמר אדני יי' הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מַחְמַד עיניכם ומחמל נפשכם (שם כא).— מַחֲמַדֵּי הבטן, הילדים: גם כי ילדון והמתי מַחֲמַדֵּי בטנם (הוש' ט יו). — וכמו"כ מַחֲמַדִּים בלבד: אשר כספי וזהבי לקחתם וּמַחֲמַדֵּי הטבים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה), ר"ל החפצים היקרים. ידו פרש צר על כל מַחֲמַדֶּיהָ וכו' נתנו מַחֲמַדֵּיהֶם[1]) באכל להשיב נפש (איכ' א י-יא). מַחְמַד[2]) לכספם קימוש יירשם (הוש' ט ו).—והארץ, הבנינים היקרים: וכל מַחֲמַדֵּינוּ היה לחרבה (ישע' סד י).—כְּלֵי מַחֲמַדִּים: וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מַחֲמַדֶּיהָ להשחית (דה"ב לו יט).— הוא מַחֲמַדִּים, הוא נחמד, יפה וטוב: חכו ממתקים וכלו מַחֲמַדִּים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם (שה"ש ה יו). —ואמר בן סירא: הוד כבוד ותהלת עז מחמד עין ומכלל יופי (כ"ס גני' מה יב). טוב לרע יהפך נרגן ובמחמדיך יתן קשר (שם יא לא).—ובמדר': אמרה לו כך אמרת לי כל כלי חמדה שיש לי טלי וצאי אין לי מחמד עיני ומשמח נפשי אלא אתה (פסיק' רכתי ל).—ומצוי בסהמ"א: כשיודמן לארם מחמד[1]) טוב בלי שיפסיד סדר הגוף הוא מתת אלהים (ר"י חריזי, מו"נ ג ח). שלא חשש (שמשון) אל האיסור אבל הלך אחר מחמד עיניו (ר"י אברבנאל, שפט' יו).—ואמר המשורר: וְיוּבישו כל לץ נרגן וילאה כל איש מתאנה, ויהי מחמד השיר נגדם כתציר גגות לפני לבנה (ר"י בן סהל, איכה יועס).—"מַחֲמַדִּים זמניים, של העוה"ז, שאין בהם ממש: בההבילו עניני עולם הזה והמחמדים הזמניים שאין לבטות בהם (רמב"ח, הקד' פי' בחי"ע).

מַחֲמֹד, ש"ז, מַחֲמַדֶּיהָ, מַחֲמוּדֵיהֶם,—כמו מַחְמַד: נתנו מחמודיהם[2]) באכל להשיב נפש (איכ' א י).— ובמשמ' אשר והצלחה: זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה כל מַחֲמֻדֶּיהָ אשר היו מימי קדם (שם ז).

מַחְמָל[3]), ש"ז,—מַחְמַל נפשו, שנפשו ח̇מלת עליו, מפני שהוא אהוּב עליו ויקר לו: הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם וּמַחְמַל[4]) נפשכם (יחזק' כד כא).— ואמר הפיטן: וגבה לבי בעיניו בעת נמס כדונג, כעבד לפני אדוניו מפחדו יתמוגג, וכי יזכר מחמלו, ינשה את כל עמלו (ר"י הלוי, יפירוני רעיוני).

***מַחְמְצָן**[5]), ש"ז,— נקיע של כובסים שנתנו בו צואת כלבים וכדומ', ושורים בו הלבָנים: אמר רבה בר אבוה לא שנו (שצריך להרחיק הכותל ג' טפחים) אלא מן המחמצן[6]) אבל מן הנדיין ד' אמות (ב"ב יט.). הרחיק משפת מחמצן ולכותל ג' טפחים (שם).

חלקו, והכונה פיו חלק משמן, וקצתם מגיהים פניו במקום פיו. והרד"ק הוסיף עוד וז"ל: או תהיה המם נוספת לא לשמוש וקרא דברי פיו מחמאות לפי שהם חלקים ורצה לאמר מאד חלקו מחמאות פיו והם הדברים. ע"כ. והניחו גם קצת החדשי' שם מחמאה, וכך השתמשו בה גם בספרות במשמ' זו.

[1]) כך הקרי. והכתיב מחמודיהם.— [2]) המליצה קשה, והגיהו החדשים הגהות מתחלפות. — [1]) תרגום הערבי: מאדה ג'ידה מתאתיה.

[2]) כך הכתיב. והקרי מחמַדיהם.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) קצת החדשים מפקפקים באמתות נוסחה זו.

[5]) במשקלי השמות שבמקרא אין משק' מפעלן, ועי' הערה לקמן.—[6]) כך בנוסח', וכך ברי"ף והרא"ש, וכך ברגמ"ה ורש"י ושאר המפרשים. אבל בהערוך (ערך נקיע) הובאה גרסה אחרת בשם הר"ח: המחמצין. עכ"פ, לפי הגרסה מחמצן פרש רגמ"ה ואחריו שאר המפרשים: אותו מקום ששורין בו בגדי כביסה עם צואת כלבים.

מַחְמֶצֶת, ש"נ, — דבר מחמיץ: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל וכו' כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות (שמות יב יט-כ).

°**מַחְמֹרֶת**[1], ש"נ, — טעינה: ומשאם וארון בכתף עלימו מחמורת, וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת (אזהר' לרסע"ג, אנכי אב).

°**מְחֻמָּשׁ**, ש"ז, — תמונה תשברתית בעלת חמש זויות או חמש צלעות: והשטח המרבה צלעים נחלק למינים רבים מהם מחומש והוא אשר צלעותיו חמש (ר"א בר"ח הנשיא, המשיח' והתשבר' א א). והכלל הזה נמצא על תמונות רבות יכול תהיה תושבתו מרובעת על מיני המרובע ויכול תהיה משולש או מחומש או שאר השטחים על מיניהם (שם ה). ואם תבא לידך צורה מכל התמונות מן משלש או מן מרובע או מחומש או למעלה מהם (שם ב ה).

*****מֵחֲמַת**, תה"פ, עי' ב.*חמת, — והוסיפה: היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה (נפל) חייב (ב"ק ט ג). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו וחייב ליתן לו שבתו שלא מחמת המכה או שעבר על דברי הרופא פטור (תוספתא שם ט ד). נפל הכותל מחמת הזועות ומחמת הגשמים (שם ב"מ יא ז). קורין שלשה בחנוכה ואחד בר"ח להודיעך שלא בא הרביעי אלא מחמת ר"ח (ירוש' ברכ' ד ז ג). כל זמן שהוא צמא מחמת אותה סעודה (שם ח יב ג). אם נשתתק מחמת חוליו דיין פעם אחת (שם תרומ' א מ:). שלא נהנה מחמת שבת כלום (שם ב מא ג). סיפוק שהוא מחמתו (שם כיל' ה סג.). והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו (בבלי ברכ' ח:). הבאים מחמת האבל פטורין מחמת עצמן חייבין (שם יט:). אין לי אלא שנתחמץ מאיליו (אבל נתחמץ) מחמת דבר אחר מניין (פסח' כח:). כל שחביריו מתביישין מחמת שמועתו (יומ' פו.). הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון והשלישי בשני ראשון חייב בנזקי שני ושני חייב בנזקי שלישי ואם מחמת ראשון נפלו ראשון חייב בנזקי כולם (ב"ק לא.). חזר וערער אם מחמת טענה ראשונה ערער אין לו חזקה (ב"ב לט:). קרום שעלה מחמת מכה בוושט אינו קרום (חול' מג.). כל שתקבענה (את הוסת) מחמת אונס (נדה יא.). — ובסהמ"א: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים (תשו' הגא', הרכבי רס). ולא יהא רשות לאחד ממנו לתבוע את חבירו מחמת שותפות זה בשום פנים (השטר' לר"י ברצלוני ל). — בא מחמת דבר, מפני שנגע בדבר: אף ידים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה (שבת יד.). — °מחמת ש: אמר לנו פלוני בן פלוני היו עלי עדים וכו' מחמת שנתתי לו ארבע אמות (תשו' הגא', הרכבי קלט). וקנו וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות ותנו לו לפלוני בר פלוני להיות בידו לזכות מחמת שפרעני מאה זהובים של פלוני (השטר' לר"י ברצלוני כ). ושוב אין לי רשות ולא ליורשי אחרי לתבוע מפלוני זה וכו' לא בבי"ד של ישראל ולא בבי"ד של אוה"ע מחמת שנתפשרתי עמו (שם נב).

°**מַחַן**, ש"ז, — כמו מחנה: מלאכי צבאות בעלצון, מחן שנאן גדודיך, מאזרי זקות חלצון, מראה בזק בידודיך (מנח' בר מכיר, מלאכי לבאות). זחלתי ואירא בעד מחן, זעק לחוות לחוקר ובוחן (רשב"י, אין מי יקרא, סלית' יום א).

מַחֲנֶה, שזו"נ, מחנה, מחנהו, מ"ר מחנות, מחנים, מ"ז מחנים, בכנ' מחניך, מחניכם, מחניהם, — א) חבורה פחות או יותר גדולה של אנשים ובהמה וכו' הלכים וחונים יחד בדרך, Schar; troupe: ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (בראש' לב ח-ט). מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי (שם לג ח). ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (שם ב-ג). ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד (שם נ ט). ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וכו' ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל (שמות יד יט-כ). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד' א נב). דגל מחנה יהודה לצבאתם (שם ב ג). ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת (שם יז). ובא אהרן ובניו בנסע המחנה (שם ד ה). — ובפרט גדוד גדול של צבא ההלך למלחמה: כי תצא מחנה על איביך (דבר' כג י). ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי וכו' הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה (יהוש' י ה). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים (שם יא ד). ויהם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וכו' וברק רדף

---

[1]) אולי מן השם חמור.

אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב (שפט' ד יט-יו). נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה (שם ז יד). וישם יי' את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינם המחנה עד בית השטה (שם כב). וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם (שם ח י). ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה (ש"א יז א). הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי (מ"א כב לד). ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם (מ"ב ג ט). ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון (שם ו כד). קול המלה כקול מחנה (יחזק' א כד). אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח (תהל' כז ג).— ובהשאלה; מספר רב מאד של ארבה וכדומ': ויי' נתן קולו לפני חילו (הארבה שעלה אז על הארץ) כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו (יוא' ב יא).—ב) המקום שחנה שם המחנה, והמקום והמחנה יחד, Lager ; camp: והוא לן בלילה ההוא במחנה (בראש' לב כב). ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה (שמות יו יג). ויחרד כל העם אשר במחנה ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה (שם יט יו-יז). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל (שם לב יט). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה (שם לג ז). ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר (שם לו ו). והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור (ויקר' ד יב). וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי (שם כד י). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב (במד' ה ב). ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום (שם יא לא). וארון ברית יי' ומשה לא משו מקרב המחנה (שם יד מד). כי יי' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחניך קדוש (דבר' כג יה). וגרך אשר בקרב מחניך (שם כט י). ויבאו המחנה וילינו במחנה (יהוש' ו יא). ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה (שם יח ט). רד אתה ופרה נערך אל המחנה וכו' וירד הוא ופרה נערו אל קצת החמשים אשר במחנה (שפט' ז י-יא). והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין (שם יג). ויך את המחנה והמחנה היה בטח (שם ח יא). והנה לא בא איש אל המחנה מיביש גלעד (שם כא ח). ויהי כבוא ארון ברית יי' אל המחנה וירעו כל ישראל (ש"א ד ה). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך (שם יז). ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש"ב א ג). ויעבר הרנה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו, (מ"א כב לו). ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה (מ"ב ז ז-ח). ויצא מלאך יי' ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף (ישע' לז לו). ואעלה באש מחניכם ובאפכם (עמו' ד י). ושפכת עליה סללה ונתתה עליה מחנות ושים עליה כרים סביב (יחזק' ד ב). וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה (זכר' יד יה). ויקנאו למשה במחנה (תהל' קו יו).—ומ"ז מחנים, שני מחנות: שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים[1]) (שה"ש ז א). — ג) מושב פתוח, לא מבצר: ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט).—ד) "בחכמת הכוכבים, מחנות הלבנה: ואנשי החכמה הזאת הפרידו מן הצורות האלה צורות קראו אותן מחנות הלבנה וכו' ומספרם כ"ח צורה כגון מספר הימים שלבנה סובבת בהן את הרקיע וע"ז נקראו אלה מחנות הלבנה (ר"א בר"ח הנביא, חשבון מהלך הכוכב' יז, כ"י פריז). דע כי הקדמונים חלקו הגלגל לכ"ח חלקים וקראו אותם מחנות (ראב"ע, כלי נחשת כו). ומן הכוכבים האלו שבמזל השמיני כ"ח כוכבים כנגד שנים עשר מזלות מכוונים כנגדם מחולקים עליהם וכל כוכב מהם נקרא מחנה ויש שם מחנה שיש בה שלשה כוכבים כאחד ויש שם מחנה שיש בה ארבעה וחמשה כוכבים וששה וכו' והם מכוונים כנגד המזלות שתי מחנות ושליש מחנה לכל מזל ומזל והם שקוראים אותם בלשון ערבי (אל מאנזל) [אל מחל] ומחנות אלו אין אנו יודעים שמותם בלשון ערבי (צ"ל עברי) ואין אנו יודעים שם אחד מהם חוץ מכימה והוא במחנה השלישית למחנות שהיא מכוונת כנגד ראש מזל טלה והוא שקורין אותה בלשון ערבי (תתה) [תריה] ונמצאת מחנה כימה מכוונת בין מזל טלה ומזל שור (רמב"ם, פי' על ר"ה יא:). במדת כ"ח מחנות הלבנה כי היא המשערת כל המזלות ושאר הגלגלים באלו המחנות הידועות בכל חדש וחדש (ר"י אברבנאל, תרומה). כי מקום הירח ושאר כוכבי לכת ומחניהם במזלות בכל עת ועת מהלכם ברקיע (יסו"ע

---

[1]) פרשו הקדמוני' ורוב האחרנים במשמ' שני מחנות, ר"ל שתי שורות של אנשים שביניהם הנערה מחוללת. אך זה קצת דחוק. קצת החדשים קראים המחנים, ואמרו כי הכונה היא למחול החרבות שעושים לכבוד הכלה.

לר"י ישראלי שם.). ומעתה נרשום על קו המסלול הזה מקצת מחנות הלבנה ונתחיל במחנה ראשונה שהוא מקום שעת המולד (נחמ' ונעים לט). שהכמי הודו חלקו את גלגל המזלות לכ"ח חלקים וקראו לכל חלק מחנה והגיע לכל מחנה ומחנה קרוב לי"ג מעלות ומצאו בעיונם שלפי מצב הירח בכל מחנה ומחנה יגיד לנו איכות טבע זמן ההוא מה יהיה לו קר או חם לח או יבש וכו' וכן על דרך זה עיינו על כל מחנה ומחנה עד סוף כל הכ"ח מחנות שבכל זמן הקף הלבנה (שם רלט).

מַחֲנָק, ש"ז, —א) שה"פ מן חנק: ותבחר מַחֲנָק נפשי מות מעצמותי (איוב ז יס). —ואמר המשורר: היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נטחו בשיבתי, וכיד שחרחר בצוארי ישו מחנק עד צאת כלהב חנית שיבה לנקטהי (יסודה אבן גיאת, מכין ספאים). —ב) ״מחלה בגרון גורם חניקה, Angina: במחנק והוא אישקוניציאה וכו' ותקיף אותו סביב צואר האיש שיש לו מחנק וזולתם ממורסות החדות אשר בצואר (רא"כ"ע, ספר הנסיונות ד ב, כ"י פריז). המחנק הוא מניעת העברת הנשימה אל הריאה והלב והוא דבר יקרה בסבות רבות כמו שתיית סמים חונקים ורפואות ארסיות וכמו קפיאת הדם בקצת הקרבים ואותו אשר דברנו בו עתה הוא מה שיהיה בסבה תקרה בעצם כלי הנשימה מן השפוי כובע מן המורסא ודבוק וסגירה או לאות כח מהניע כלי השאיפה וכו' ולפעמים יקרה המחנק בקדחות החדות הדבקות (קאנון ג ט ה). —ואמר המשורר: וחלש המתנים ופיק הברכים, אני ארפאם בעזרת שוכן שמים, וכל המשתגע ונופל על גחונו, וימצא מחנק בגרונו, ויוציא מפיו לשונו, ויורד רירו על זקנו, אני אסיר שגעונו (רי"ת, תחכמ' ל). — ומ"ר ״מַחֲנָקִים: וגם מחנקים וגם הנזילות אשר הם מציקים (חרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). — ״מַחֲנַק הרחם, Hysterie: בכאב הרחם ומחנקו וכו' אם תעשה חוקן בחלב האתון יועיל ממחנק הרחם (רא"כ"ע, ספ' הנסיונות ו א, כ"י פריז). ויש מין הכפיה מורכב בעלוף וכו' וממינה יקרה מחנק הרחם והוא שהאשה אם יקרה לה העצר נדות בלי עתו או שנעצר זרעה בעזיבת המשגל וישתנה זה ברחמה לאיכות ארסיי ויהיו לה תנועות והעלות אדים (קאנון ג א ה ד). פרק ט' במחנק הרחם דומה לכפיה ועלוף והנה אמרו קצת חכמי הרפואה שלא יודע סבת המחנק אך הסבה בו כשיגיע הוא שיקרה העצר מן הנדות או מן הזרע (שם ג כא ד ט). מחנק הרחם יהיה אם בסבת זרע כבר נפסקה יציאתו (קבולי גליינוס, כ"י פריז). מחנק הרחם הנה הוא עילוף יקרה לנשים שיחשב בהן שהן כבר מהו מהפסד הזרע (פי' אבן רשד על חרוזי אבן סינא). הב' כאב הכליות הג' מחנק הרחם הד' בלהבת הכבד (מעשה טוביה, בית חדש ד). — ״מחנק כלבי, (Esquinancie (Angina phlegmanosa)[1]: והמחנקית הרעה היא המצריכה להתמיד לפתח הפה ולשרבב הלשון ונקרא המחנק הכלבי (קאנון ג ט ה). והמחנק הכלביי לפעמים ימית בין היום הא' והד' (שם).

·מַחֲנָקִי, ת"ז, לנק' מַחֲנָקִית, —מטבע המחנק: והנה כל מורסה מחנקית אמנם או תמית או תעתק ליתתה או תקבץ ליחה ותתמגל (קאנון ג ע ה).

·מַחַם, ש"ז, —כמו מַחְסֶה: רוע יצרנו הסר בחמלתך, רצנו וסוככנו במחם אברתך, רצה תשובתנו והרבה מחילתך (רשב"י, מדבר בלדקה, ב' ר"ס). אלה במגנתם ואלה בצנתם מסתתרים, ואנחנו באמרתך מחם תרים, מרות עריצים היות נסתרים (הות, תנגו ה', סלית' יום ז').

מַחְסֶה, ש"ז, סמי' מַחְסֵה, בכנ' מַחְסִי, מַחְסֵהוּ, מַחְסֵנוּ, — מקום שבו יחסה אדם, Zuflucht; refuge: וסכה תהיה לצל יומם מחרב וּלְמַחְסֶה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ו). הרים הגבהים ליעלים סלעים מַחְסֶה לשפנים (תהל' קד יח). מזרם הרים ירטבו ומבלי מַחְסֶה חבקו צור (איוב כד ח). — ובהשאלה: כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בצר לו מַחְסֶה מזרם צל מחרב (ישע' כה ד). ויי' מַחְסֶה לעמו ומעוז לבני ישראל (יואל ד יז). אל תהיה לי למחתה מַחְסִי אתה ביום רעה (ירמ' יז יז). אלהים לנו מַחְסֶה ועז וכו' על כן לא נירא בהמיר ארץ (תהל' מו ב-ג). כי אתה יי' מַחְסִי עליון שמת מעונך (שם צא ט). עצת עני תבישו כי יי' מַחְסֵהוּ (שם יד ו). ביראת יי' מבטח עז ולבניו יהיה מַחְסֶה (משלי יד כו). —שָׂם מַחְסֵהוּ בפלוני, בטח בו שהוא יגן עליו: צור עזי מַחְסִי באלהים (תהל' סב ח). —שָׂם כזב מַחְסוֹ, חשב שהכזב יציל אותו: שוט שוטף כי עבר לא יבואנו כי שמנו כזב מַחְסֵנוּ ובשקר נסתרנו (ישע' כח טו). — מַחְסֵה כזב: ויעה ברד מַחְסֵה כזב וסתר מים ישטפו (שם יז). — ואמר המשורר: על מה ידאג גבר משכיל לזמן עליו רעה חורש, מלב ימשה שהם אמר וביד לשון אותו חורש, ובצל מטע מדע יחסה יום תת מחסם אישים חרש (רמב"ע, תרשיש י כה), ר"ל שהם מחרשים להם מחסה בצל חרש. — והשתמשו בספרות החדשה בהשם ״מַחְסֵה מזרם להכלי כמו אהל קטן שישא אדם למחסה מהמטר (בן זאב, ערך רעגענשירם). — ״ומחסה

[1]) תרגום ד"ר מזיא.

משמש, להגן מהשמש: הגגות בתבנית מחסה ומגן מקרני השמש (בכי״ע ב מז:).

מַחְסוֹם[1], ש״ז,—בעין סל קטן יחסמו בו פי הבהמה בשעת הדישה וכדומ׳ שלא תאכל מהתבואה, Maulkorb; muselière; muzzle, ובמליצה, שמר מחסום לפיו, לא דבר דבר: אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי (תהל׳ לט ב).—ובספה״א, במשמ׳ העקרית: ואלך לראות את חמורי וכו׳ וכמעט מצאתיו נחנק כי העבד הבליעל חסם את פיו לבלתי ינהק ויגאק ואקרב אליו להסיר המחסום ותיכף הסירותי ממנו נשכני (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכדת 36).

***מַחְסוֹמִית**, ש״נ,—כמו *חִסּוּם: עשאו (את הקרדום) מן הטהור אעפ״י שׁמחסומיתו[2]) מן הטמא טהור (תוספתא כלי׳ ב״מ א ג).

מַחְסוֹר, ש״ז, בכנ׳ מַחְסוֹרְךָ, מַחְסֹרוֹ, מ״ר מַחְסֹרֶיךָ,— א) מה שיחסר לאדם, צרכו: ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר׳ יה ז-ח). ויאמר האיש הזקן (להאורח בחוץ) שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן (שפט׳ יט כ).—ב) כמו הֹסר: מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שפט׳ יח י). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך אין מחסור כל דבר (שם יט יט). יראו את יי׳ קדשיו כי אין מחסור ליראיו (תהל׳ לד י). איש מחסור אהב שמחה אהב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן (שם ו י-יא). ומחסריך כאיש מגן (שם כד לד). — דבר פלוני רק למחסור, גורם לעושהו מחסור: מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כא ה). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (שם יד כג). נתן לעשיר אך למחסור (שם כב יז).— ולהפך, אין מחסור, אין זה גורם נזק: נותן לרש אין מחסור (שם כח כז).— ובתו״מ: שתתן לכל בריה ובריה צרכיה ולכל גויה וגויה די מחסורה (ירוש׳ ברכ׳ ד ח:). ואני פותח ומשיב רוחות מעלה עננים ומוריד גשמים ומזרית חמה ומגדל צמחים ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה (מד״ר בה״ב, מה יפו).—ובספה״א: וכל אשר ישאלו בפיהם גם חטים ושעורים ושמן ויין וכל מחסור לבדק המלאכה וגם לבדק המזבח (יוסיפון, פרק ג).—ואמר המשורר: תן לכל שואל כלבו ואם אין ענהו מענה רך, ותן חלק לכל חסר בהונך ועת מתן זכור את מחסורך (ר״ש הנגיד, יהוסף).

---

[1]) מן חסם, עי״ש.

[2]) כך בכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ. ובנוסח׳ חסומיתו.

***מַחְסֹרֶת**, ש״נ,—כמו מחסור: ואבחר להתנהג בשגעון, ולא להגות בהגיון, דאגה ועצבון, ולא חשבון, עטיפת ראש וכעור, ולא שעור, רש ומחסורת, ולא תשבורת (ר״י בן פולקלר, וכות התורני עם הפלסוף).

***מֶחְפָּה**[1]), ש״נ, — דבר בדוי: חמסי וקבלי על קני היאורים אשר השיגוך במחפת שוא אל צמרתי כי רחבה ואל ענפיו כי רחבות ואל חורשי כי מצל ואל קמתי כי גבהה השיאוך יכלו לך ליגעך להלאותך לצור לי שורשי אין וענפים לא המה וקומה לא כן ופרי לא נמצא (תבו׳ רש״י לר׳ נתן בר מכיר).

***מֶחְפָּצָה**[2]), ש״נ,— תבה קטנה ישמרו בה חפצים יקרים: ויהודי אחד הביא בידו מחפצה אחת מבית מוסי בן יקשאן והיו בה תכשיטין של כסף ממלאכת הצורפים ודברים אחרים בין הכל שוה כששה דינרי זהב והיתה המחפצה קשורה קשר של קיום׳ וכו׳ ועוד כי מוסי בן יקשאן הנזכר בעת שתפשוהו צוני והרשני לקחת המחפצה ההיא ולהפקידה אצלך וכבא מוסי בן יקשאן חקרתם אותו אם צוה לאיש ההוא לקחת המחפצה ההיא מביתו (שו״ת ריב״ש קטו).

***מַחְפֹּרֶת**, ש״נ, מ״ר מַחְפּוֹרוֹת,— א) כמו חפירה: מחפרות שניטל מהן אילן הרי זה לא יכסה בעפר אבל מכסה באבנים או בקש (תוספתא בכי׳ ג יח).—ב) מקום באדמה שחופרים ומוציאים משם מיני מחצבים[3]), Mine: פיר של גפרית מחפורת[4]) של צריף (כתוב׳ עט:). כלי מחפורת של צריף (ע״ז לג:).

---

[1]) אולי מן ויחפאו בני ישראל דברים (מ״ב יז ט), שפרש רש״י: בדאו, עי׳ א.חפא. והכונה: שבראו עלי כי אוכל לברר לך ספקך.

[2]) יש לחשב כי היא המלה הערב׳ מחפט׳ה a), מן הפעל חפט׳ במשמ׳ שמר.

[3]) בארמ׳ מחפורין: ומחפורין דמלת יהון, תרגום למלח נתנו (יחזק׳ מז יא).— [4]) הביא ר״נ בהערוך וז״ל: אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים יורות של אבנים שנפסלים מן ההר וכו׳ ויש חכמים ששמעו כלים הבאים מן הורניך. ע״כ.

---

a) محفظة

א.מחץ[1], ממנו א.מָחַץ, א.מַחַץ, *מחיצה, ״מחצה.

א.מָחַץ, פ״י, מחצה, מחצתִּי, מחצת, מַחַץ, אמחצם, תִּמְחַץ, יִמְחַץ,—מָחַץ את פלוני, מָחַץ ראשו, מתניו וכו׳, הִכָּהוּ וּשְׁבָרוֹ, zerschlagen; fracasser; to smash: וקם שבט מישראל וּמָחַץ פאתי מואב (במד׳ כד יז). מְחַץ מתנים קמיו (דבר׳ לג יא). ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו וּמָחֲצָה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו). אך אלהים יִמְחַץ ראש איביו (תהל׳ סח כב). ארדפה איבי ואשמידם וכו׳ ואכלם וָאֶמְחָצֵם ולא יקומון (ש״ב כב לח-לט). אדני על ימינך מָחַץ ביום אפו מלכים (תהל׳ קי ו). בכחו רגע הים ובתובנתו מָחַץ רהב (איוב כו יב). אני אמית ואחיה מָחַצְתִּי ואני ארפא (דבר׳ לב לט). כי הוא יכאיב ויחבש יִמְחַץ וידו תרפינה (איוב ה יח). יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו[2] יִמְחָץ (במד׳ כד ח). — ואמר בן סירא: עד יפקוד אל ושופט צדק יעשה משפט וכו׳ עד ימחץ מתני אכזרי ולגוים ישיב נקם (ב״ס גני׳ לב כא-כג). — ובתו״מ: אמר הקב״ה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא (רבא, סנה׳ צא:). מחצתי את ירושלם ואת עמה ביום חרון אפי וברחמים גדולים ארפא להם (פדר״א לד). — ומצוי בסהמ״א: אשריך מלך פרס לוחץ ומוחץ אותי ואת עמי יום יום (יוסיפון, פרק כח). —״ובמשמ׳ פָּצַע: על הקיסר הזה ירה אחד בחץ הנמשח בסם המות ומחץ לו באחד מרגליו (ר״ד גאנז, צ״ד, ה׳ תתפ״ו). — ואמר הפיטן: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה, חילם לא מצאו בקומם בלילה (ר׳ ינאי, אז רוב נסים). יה ראש כל און מחצת בליל שמורים בפסח, כביר על בן בכור פסחת בדם פסח (ר״א קליר, אומץ גבורותיך). לילה חצת, ראש מחצת, תנין רעצת, ראש לויתן רצצת (הוא, בעשר מכות). יהירים ובעין קורצים, כצפעוני נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים, מדנים בין אחים מנצים (הוא, אז בכתב, א׳ שבוע׳). צופה (האלהים) לכל אך בעין אין צופה, ופועל בלי יד ומדבר ואין פה, וחי לא כחיי אנוש למחר נספה, ומאז נודע בשם מוחץ ורופא (ר״י אבן גיאת, יקרו להלל). בהכינו תבל בחכמתו, להודיע את גבורתו, מחץ רהב בתבונתו, בכחו רגע הים (ר״י הלוי, מי כמוך). מעכו לנמרים רדף המחנה, מחצם וכלם ויגד לאליפרנה (יוסף בר״ש, אודך כי, שבת חנכה). זה מורט וזה שורט וזה פורט ושן חורק, וזה יורה חץ לבבי מוחץ וזה לוחץ ואבן זורק (שמואל הלוי, שנינו לשונס). רצוי הגדול מאחיו מוחץ קמיו בכליון, רצה בפועל מלאו ידיו כדת גליון (מנח׳ בר מכיר, אודך כי, שבת ב׳ חנכה). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, כעל זאת דצו ושבחו אהובים (רשב״י הבבלי, אתפלה, שבת בראש׳). משביר ומוליד ולא גולדת, מוחץ ורופא ולא חולית (שיר היחוד ליום ג). מוחץ ורופא ומלא רחמים, יושב בסתר מרומים, וצופה עד סוף כל הדומים (תחנונים, מוחץ ורופא, מחז׳ איטלי׳). שביה ונדוד לבי מוחץ וקוחי כחי כשל, ונוד דודי לו חץ לוחץ הכני שם על השל (ר״י נג׳ארה, יתחה לבי).

—פָּעוּ, ״מָחוּץ, מְחוּצָה, מְחוּצִים, מְחוּצוֹת,—שמחצוהו: שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע (רש״י במד׳ כד ח). האבר הנגוף או המחוץ בנפילה (קאנון ד ד ב ד).—ואמר הפיטן: מחוצים לחוצים סובלי מעמס, בזוזים גזוזים נתונים למרמס, עד אנה יי אזעק חמס (רסב״ג, שביה עניה). מחוציך חלץ וחבש מחציהם, נחץ פזורים וקבץ נפוצותיהם (ר״י בן אביתור, יוצר נסיה, מחז׳ אויניון). היום לחוץ מלא שם לו, על פני חוץ ועל כסלו, לבו מחוץ עד גואלו (ר״י נג׳ארה, לב איסים).—ואמר המשורר, בהשאלה להנפש: היעמד לבבי ונפשי מחוצה, ותחזק ימיני והנה רצוצה (רמב״ע, דיואן קעא, כ״י בודלי׳).

—נִפְעַ׳, ״נִמְחַץ,—שמחצו אותו: קהל כנסה הדסה צום לשלש בפסח, ראש מבית רשע נמחץ בעץ חמשים בפסח (ר״א קליר, אומץ גבורותיך). — ובהשאלה, הלב נִמְחַץ מדבר פלוני: ועזריקם שתה להסיר עצב מלבו אשר נמחץ מדברי היום ההוא (א׳ מפו, אה״צ ז).

ב.מחץ[1], ממנו ב.מַחַץ.

---

[1]) באשור׳ מחץ כמו בעבר׳, בערב׳ קרוב לו צפח a), צפחה באלשיפ, ואעפ״י שבערב׳ עקר הכונה היא הכהו ברחב החרב, אפשר שגם בעברית היתה כך הכונה העקרית ואח״כ נתרחב השמוש להכאה ופציעה בכלל.

[2]) המליצה קשה. לפי הפשימא: וחלציו. והחדשים מגיהים הגהות אחרות. ואולי הנוסחה האמתית היא וקמיו במקום וחציו.

a) صفح

---

[1]) רוב חל״ע לא הודו במציאות שרש מיוחד זה. ועי׳ הערה להערך.

ב.מָחַץ[1], פ"י, תִּמְחַץ, — מָחַץ דבר במים, בצבע, טבלו כדי לצבעו: .למען תִּמְחַץ [2]) רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו (תהל׳ סח כד).

ג.*מחץ[3], ממנו ג.*מָחַץ.

ג.*מָחַץ, — קל לא נמצא.

— הִפע׳, *הִמְחִיץ, פ"ע, — הִמְחִיצָה הרגל, פרכסה: לאחר שתשחטהו וישבות דמו ויתיש כחו טרם תצא נשמתו התיר החבלים מרגלו עד אשר יבעט בידיו וברגליו ואם ימות ולא ה מ ח י צ ו ידיו ורגליו עיקוד הוא וטרפה (אלדד הדני, טרפות ג ו).

א.מַחַץ, ס"ז, מ"ר מְחָצִים, — מה שנמחץ, ונרדף עם פצע: ביום חבש יי׳ את שבר עמו וּמַחַץ מכתו ירפא (ישע׳ ל כו). — ואמר הפיטן: חבוש שברי ו מ ח ץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול (תפל׳ רסע"ג, רפאני). לכל תכלה יש קץ ואין קץ לפרצי, כלו שנותי ואין מתום ל מ ח צ י, שכנתי בגלות טבועה בבוצי (רסב"ג, שביה עניה). מחוציך חלץ וחבש מ ח צ י ה ם, נחץ פזורים וקבץ נפוצותיהם (ר"י בן אביתור, יוצר נשיה, מחזי אויניון). חלץ אותם ה׳ מ מ ח ץ, חוש ובאו שא קול נחץ, למה קודר אלך בלחץ (שלמה בר מנח׳, סליח׳, שלש עשרה). למודיך מ ח ץ שבר תחבוש, עבוד עבודתך שכם אחד תכבוש (ר"ש הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח׳ לו"ג). ירינו בימי קדם ברב כח חצינו, וכשסע הגדי שסענו שחצינו, ועתה נרפינו ולא נרפא מ ח צ נ ו, למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו (אחזתי בספתי, סדור תימני׳ ליוה"כ). רפא מ ח צ ם וחבוש את כאבם, כי בשבי נשבר לבם בקרבם (ר"י נג׳ארה, יוסד עוז).—ואמר המליץ: פלגיה נהרים, ומימיה מים אדירים, מרפים כל מ ח ץ ומחלה, ומעלים רפואה ותעלה (רתכ"ע, אגר׳ חי בן מקיץ). ושימוהו באחת המצודות בלחם צר ומים לחץ, עדי ימות בלי פגע ובלי מ ח ץ (ר"י חריזי, תחכמ׳ יב). אני בעזרת האל ארפא מ ח צ י ם, ואגדר פרצים, ואחבש מעצבים, ואשקיט מכאובים (שם ל). — ובהשאלה *מַחַץ הע֗ני: הָיִיתִי בקצת זמני ב מ ח ץ העוני מחוץ, ובמשעול הדאגות לחוץ (עמנ׳, מחבר׳ יג).

ב.*מַחַץ[1], ס"ז, מ"ר מְחָצִים, — כלי חרס וכיוצא בזה ובית יד לו, ישמש לשאב בו שמן וכדומ׳ מהגת ולערותו לתוך החבית, Schöpfgefäss, ladle; puisoir: הגת ו ה מ ח ץ והמשפך של גוים (תוספת׳ ע"ז ט ח). שולי ה מ חִ צ י ן ושולי הפחתין וכו׳ אין ממלאין בהן (שם כלי׳ ב"ק ז יח). אין מקדשין לא בדפנות הכלים ולא בשולי ה מ ח ץ ולא במגופת

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) פרשו מנחם ורש"י גם זה במשמ׳ א.מחץ הקודם, אך זה דחוק, והטעים רש"י: תהא רגלך בוקעת בדמם, תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו. ע"כ. אך אין זה מציל את המליצה מהדחק. וקצת החדשים הגיהו תרחץ במקום תמחץ, וגם זה דחוק. אך השבעים תרגמו βαφῇ, ר"ל צבע, ות"י: יטמשון, ר"ל יטבלו. וכמו השבעים גם ר"י חיוג, שאמר כי מחץ זה הוא חמץ, מלשון חמוץ בגדים. וכך גם רד"ק. ובמשמ׳ זו יש לשרש מחץ קצת דמיון בהשרש הערבי חצ׳ב a), במשמ׳ צבע.

[3]) אולי כמו בערב׳ מח׳צ׳ b), שמשמש במשמ׳ תנועה.

a) حضب b) مخض

[1]) כך לפי הקריאה הרגילה של האשכנז׳ וכך ג"כ במשנ׳ מנק׳ נדפסות. בכ"י עם גוף פרוש הרמב"ם בערב׳: מַחַץ, בוקשד׳: מָחָץ. ולא נתברר מקור מלה זו, לוי גזרה מן חצ a) בערב׳, אך אין במשמ׳ שרש זה בערב׳ שום דבר שממנו יכול להסתעף מושג כלי קבול משקה. Fleischer, בהערותיו ללוי, גזרו מן השרש מח׳צ׳ b) בערב׳ במשמ׳ נדנוד ושכשוך הדלי בבור, אך זו הפעולה אינה כ"כ עקרית לכלי שאיבה, שבשבילה יגזר מזה הפעל שֵׁם לכלי השאיבה. ובאמת בין שמות הדלי בערב׳ אין שֵׁם שנגזר מהפעל מח׳צ׳. יש אמנם בלשון ערב׳ שֵׁם לכלי דומה לזה, והוא מצחאה c), ואעפ"י שלפי צורתו הוא משרש צחי d) בערב׳ מ"מ כבר הובאה מלה זו באלנהאיה בערך מצח, אך לפי מה שהשתמשו בה המשוררים הערבים הוא שֵׁם לכלי שתיה כמו כוס ובפרט מכסף. והנה רה"ג (כלי׳ ב ג) אמר בפרוש השם מחץ, וז"ל: פי׳ מחץ זה דומה לגת. ע"כ. אך קשה להבין מה היתה כונת הגאון בדברים האלה, ואולי יש כאן שבוש וצ"ל: מחץ זה הוא אחד מכלי הגת. והרמב"ם שם בגוף הערבי של פרושו אמר וז"ל: מחץ אניה כבירה מנ פכאר והי אלתי תערף פי מצר באלמאג׳ור ופי אלגרב יסמונהא קצריה ולהא טרף שבה מקבצ׳, ע"כ, — ובעבר׳: מחץ הוא כלי גדול מחרס והוא אשר יקרא במצרים אלמאג׳ור ובמערב יקראוהו קצריה ולו קצה דומה לבית יד. ובמשנ׳ פרה ד ה הוסיף עוד וז"ל: ולה פי קאעה תקעיר, ע"כ, — ובעבר׳: ובקרקעיתו קערורית. אך מהמאמר: הגת והמחץ והמשפך, וכמו"כ מהמאמר: אם היה זולף במחץ וכו׳, נראה ברור, כי המחץ הוא כלי שמשמש לשאב בו מהגת לערות דרך המשפך אל החביות. וכבר רשמו חל"א שרש מחץ במשמ׳ ערה מכלי אל כלי (דל׳, מלון לשון אשור׳, דף 400 ע"ק ג).

a) حضّ b) مخض c) مصحاه d) صحى

החבית (תספ׳ פרה ה ה, ווידס א ב, וסס כמקוס אין מקדפין: אין נותנין נידיס). הזולף את הבור וכו׳ אם היה זולף במחץ (לתוך החביות) ונמצא שרץ באחת מהן (טהר׳ י ז). — ובקצתם היתה כעין חבית דפונה בשוליהם: וחבית של שייטין וחבית דפונה בשולי המחץ (כלים ג ג).

מַחְצֵב, ש״ז, — סס״פ מן חָצֵב, אבני מַחְצֵב, אבנים גדולות שחוצבים אותן: ולקנות עצים ואבני מַחְצֵב לחזק את בדק בית יי (מ״ב יב יג).

***מַחְצָב,** ש״ז, מ״ר מַחְצָבִים, — א) מקום בסלעים שחוצבים משם אבנים, Steinbruch ; carrière quarry: לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות (ספי׳ ג ה). שיעור גדר עשרה טפחים פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח (סס ו). אמרו עליו על פינחס איש חבתה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברים ומרכולין ומצאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דינרי זהב (ת״כ, אמור כא ב). מחצב שבינו לבין חבירו ופתח בו חבירו (ירוש׳ ספי׳ ג לד ג). אמר ר׳ חנין מחצב של אבנים טובות ומרגליות ברא לו הקב״ה מתוך אהלו וממנו העשיר משה (סס סקל׳ ה מט). אדם רואה עמוד נאה אומר ברוך המחצב שנחצב ממנו (מד״ר שמות טו). א״ר לוי המחצב הזה (שממנו חצב אחשורוש עמודי שיש) לא נגלה לבריה אלא למלכות הרשעה הזאת (סס אסת׳, תור כרפס). — ואמר הפיטן: לא יסולה עפר ארצך בזהב ופז יקר כמו יהלום מחצב הרריך (אברהס חווה, קינ׳, ציון קחי). — ובמליצה, *חצב את פלוני ממחצב ספיר, ר״ל מאבות גדולים: ממבחר עצי עדן קצבתיך, גם ממחצב ספיר חצבתיך (ר״י הלוי, אהבה, יונה).—ב) *בהשאלה, מוצא כל דבר שממנו נלקח: והנה עלמה, ברה כחמה, וכו׳ ואשאל אותה ואומר בת מי את, ומאיזה מחצב חוצבת, אמרה אני יתומה ואבי חי, ונחרו בי בני אמי ואחי (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). ויביאני לארמון, בחיק היופי אמון, וממחצב הנעם גזור וחצוב, ומסלעיו דבש וחלב יזוב (סס, שער ג). מכוסף צור מחצבי, חלל נקרת מקצבי (שבתי כ׳ משה, אגעיס, יוצ׳ א פסח). יום לחלל נצבתי, ובחוניו הצבתי, אל מחצב שיר רצתי, ואדניו חצבתי (יוכבתי עמודים, סדור תימני ליוה״כ). ואלה הנפשות יש להם מוצא ומחצב מאדם ונמשכת הסגולה והלב דור אחר דור (פי׳ התורה לר״ע מרומה, A. Merx 372). כי הנפש והתורה הם ממחצב אחד ולא יתפרדו (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 74).—ג) *כל אחד מהגופים הדוממים הנחצבים מתוך האדמה, כמו אבנים, מתכיות, וכדומה, minéral ;Mineral: כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המחצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים (ר״י א״ת, כוזרי ד ג). רמז בו אל צורות המחצבים אשר הראשונה מהם צורת ההרים (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). וכל מין עשב וכל מחצב ממיני המחצבות הכל הוא עושה (אגר׳ הרמב״ס לחכמי מרסליה). מה שהמציאתו המלאכה האלהית והחכמה הטבעית כגון מיני האילנות והעשבים ומיני מחצבי האדמה ומיני אבנים ומיני החיות (ר״י חריזי, הקד׳ פי׳ סדר זרעי׳ לרמב״ס). כי בכל נמצא מורכב אשר בדברים השפלים לא ימלט שלא יתחדשו מותרות מה להכרח ההרכבה וההמזגה כמו שהוא נראה במחצבים שאינם נקיים מכל סיג (ר״ד מרוקא, זכות אדס 8). כמו שבצמחים ג״כ מה שהוא מאד קרוב מטבע המחצבים כאילן האלמוגים (אמונה רמה א ו). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (סס א ז). כי הגדל הוא מה שיש לו נפש והמחצב אין לו נפש (פי׳ אבן רשד על תרוזי אבן סינא). והמחצבים שהם גשמים מתים אין להם תנועה זולתי התנועה מלמעלה למטה (רפב״ג דורתן, מג״ת, חלק שוסינו א). ומהם (ממיני המחצבים) כשנפל עליהם מחצב אחר יחזק גופם והם הכסף חי (סס).

***מַחְצָבִי,** ת״ז, לנק׳ מַחְצָבִית, מ״ר מַחְצָבִיִּים, מַחְצָבִיּוֹת, — של מַחְצָב, מטבע המחצב: הגופים האבניים המחצביים אשר על שטח הארץ ועמקה והם הדומם (רס״ט פלקיירא, ראש׳ חכמ׳ ג א). ולכן המשובח שברפואותיה חם המחצביות שאינם חמות כשיודקו על השיש היטב (פרקי משה ט). ויש שגובר על עפרה (של ארץ מהארצות) כח מחצביי יעשה כל זה רשם באוירה ומימיה (קאנון א ב ב ח). והנפש המחצבית תלויה ביותר קשת והצומחת ביותר ממוצע (מאמ׳ במהות הנפ׳ לאבונגלר אלפרבי, כ״י ברלין). ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצביי וגשם חיוני בלתי מדבר (אמונה רמה 64).

מֶחֱצָה, ש״נ, סמי׳ מֶחֱצַת, — כמו חֵצִי, חלק אחד מדבר שנחלק לשני חלקים שוים, Hälfte ; moitié ; half: ותהי הַמֶּחֱצָה חלק היצאים בצבא

מספר הצאן שלש מאות אלף וכו׳ (במד׳ לא לו). ותהי מֶחֱצַת העדה מן הצאן שלש מאות וכו׳ (שם מג). — ובתו״מ: מחצה חולין ומחצה תרומה (ר״ע, כתוב׳ ה ב). והיה לאהרן ובניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו (הוא, ע״ז י:). יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע (ב״מ ג ח). אף המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ר׳ יהודה, שם). תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל וכו׳ תשובה עושה מחצה ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה (הוא, מד״ר ויקר׳ י). (האומר) הרי עלי מנחת מאפה לא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין (מנח׳ ה ט). היה מודד חביתי כהן גדול מחצה בבקר ומחצה בין הערבים (שם ט א). בחובה שנתערבה זו בזו וכו׳ שלש לזו ושלש לזו מחצה כשר ומחצה פסול (קנים א ג). אצבעיים על אצבעיים על רום אצבע ומחצה ושליש אצבע (שמואל, ירוש׳ שבת ח יא.). הרי שהיו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין (פסח׳ עט.). — ומחצה השעה: תמיד נשחט בשמנה (שעות) ומחצה וקרב בתשע ומחצה בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמנה ומחצה וכו׳ חל ערב פסח להיות בערב שבת נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה (פסח׳ ה א). — ומחצה האַמָּה: שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה (יומ׳ נג:). — עשה פלוגי דבר לְמֶחֱצָה, שיהיה מחצה לו ומחצה לחבירו: אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה (ב״מ ה ד). — מֶחֱצָה לְמֶחֱצָה, מֶחֱצָה עַל מֶחֱצָה: מעות שנמצאו בין השקלים לנדבה קרוב לשקלים יפלו לשקלים קרוב לנדבה יפלו לנדבה מחצה למחצה יפלו לנדבה (שקל׳ ז א). היתה עומדת בר״ה וזרקו לה (גט) קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת מחצה על מחצה מגורשת ואינה מגורשת (גיט׳ ח ב). היה (הכתל) שלו ושל עבודת אלילים נדון מחצה על [1]) מחצה (ע״ז ג ו). שתי בריכות אחת טהורה ואחת טמאה המזיע קרוב לטמאה טמא קרוב לטהורה טהור מחצה למחצה טמא (מכשי׳ ב ג). המוצא פירות בדרך אם רוב מכניסין לבתיהם פטור למכור בשוק חייב מחצה למחצה דמאי (שם י). כותל המשמש את הבית ידון מחצה למחצה וכו׳ והעומד מלמעלן טמא מחצה למחצה הבית טמא (אהל׳ ו ג). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב כותים אינו מברך אם רוב ישראל מברך וכו׳ מחצה על מחצה מברך (ברכ׳ נג.). רב אמר מחצה על מחצה כרוב ורב כהנא אמר מחצה על מחצה אינו כרוב (פסח׳ עט.).

*מְחִצָּה, מחיצה, ס״נ, סמי׳ מְחִצַּת, מחיצת, מ״ר מְחִצּוֹת, מחיצות, — א) דבר שחוצץ ומבדיל בין שני דברים, דפן, מסך וכדומ׳, Scheidewand; cloison; partition: מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחברו ג׳ טפחים כדי שיכנס הגדי ה״ז כמחיצה (כלא׳ ד ד). ועושין מחיצה (בפני הדליקה) בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים (ר״ש בן ננס, שבת יו ה). כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, ערוב׳ א י). חפר בור ברשות הרבים וכו׳ חייב עד שיעשה לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים (הוא, תוספת׳ ב״ק ו ד). בשעשה (בפני האש) מחיצה של כלים אבל אם עשה מחיצה של מים לא (ר׳ יוסי, ירוש׳ שבת ג ו ג). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב״ב א א). חבר ועם הארץ שהיו שרויין בחצר וכו׳ לזה מחיצה בפני פתחו ולזה מחיצה בפני פתחו וכו׳ זה מניח כליו על גבי מחיצתו וזה מניח כליו על גבי מחיצתו (תוספת׳ טהר׳ ט א). כל זמן שמתו מוטל לפניו וכו׳ עושה מחיצה ואוכל ואם אינו יכול לעשות מחיצה הופך את פניו לכותל ואוכל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו.). חומר הוא במחיצות (שם מע״ש ג נד:). ספינה מפני שמחיצותיה עולות עמה (שם ערוב׳ ד כא ד). מחיצה שהגדיים בוקעין בה (שבת קא.). אמר לו רב חסדא לר״נ נחמיה תלמידך שרוי בצער אמר לו עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס (ערוב׳ מג:). אמר רב בבל עושין מחיצה חוץ ממלח ורכב (ב״ב כ:). — ובהשאלה, *בתשברת: ותהיה הנקודה בגדר הזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (ר״א בר״ח הנשיא, המשיחה והתשברי א). — ב) מקום לפנים מהמחצה: כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולים ליכנס בתוכה (רבי, נדרי לב.). כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ר׳ אמי, נדה יג:). מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב״ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמנה שנה (רב נחמן,

---

1) במדב״מ: ידון מחצה למחצה.

(מד"ר בראשי' ג). צער גדול היה לו למשה לדבר זה אמר אוי לי שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו (ר"י בר' סימון, שם ויקרי' כא). עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת והם שואלים להם מה הלכות חידש הקב"ה היום (ר' אבא, שם דברי' א). כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (ר' יעקב בן בת יעקב, שבת קמט:). הקב"ה אמר למלאך והמלאך לכרוב אמר לו גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות ליכנס למחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה (מד"ר ויקרי' כו). — ואמר הפיטן: לשוח בשדה לקראתך יצא, ולמענו אראלים ממחצה, מר צעקו חוצה (ר"א קליר, אז ככתב, א' שבועי'). — ובהשאלה, ׳פלוני יצא ממחצתו, עבר הגבול הנאות: שאם לא שמעתם בקול ה' איך תשמעו בקולי הנה יצאתם ממחיצתכם ולבי אומר לי שהצרות ישיבו אתכם ולא יועיל לכם (שבט יהודה ז). — ג) ׳מְחִצּוֹת העינים: ׳ויש בעין שבע מחיצות ושלש ליחות השבע מחיצות הן אלו הרשת והשליא וכו' והקרנית והחוברת (מ' אלדבי, ש"א ד).

׳**מֶחֱצָה**, ש"נ, מ"ר מְחֻצוֹת, — כמו א. מַחַץ: מחץ בו מחצות תשע, ולא נכנע ולא שע, ובעשירית נשבר מטה הרשע (מטה בר"ק, מה מועיל, אחרון פסח).

מַחֲצִית, ש"נ, מַחֲצִת, כנוי מַחֲצִיתוֹ, מַחֲצִיתָהּ, מַחֲצִיתָם, — כמו מֶחֱצָה: זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש וכו' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל יג-יה). ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים (שם כג). עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב (ויקרי' ו יג). והרמת מכס לי"י מאת אנשי המלחמה וכו' ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת י"י וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים (במדי' לא כח-ל). וממחצית מטה מנשה את תענך ואת מגרשה (יהוש' כא כה). זמרי שר מחצית הרכב (מ"א יו ט). מן האור עד מחצית היום (נחמ' ח ג). — ובתו"מ: ישראל שקבל מכהן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר (ר' יהודה, דמאי ו ה). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (ר' מאיר, תוספתי' ב"מ ד יא). כהן שקיבל מעות מישראל ליקח בהם פירות למחצית שכר (שם דמאי ז ח). היה עולה בכבש והסגן בימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו (תמיד ז ג). אין מושיבין חנוני למחצית שכר ולא יתן מעות ליקח בהן פירות למחצית שכר (ב"מ ה ד). — ואמר המשורר: והימים והלילות ערבים לכלות את שארי עד כלותי, ולרוח יזרון מחציתי ולעפר ישיבון מחציתי (ר"י הלוי, בקשי' ליוה"כ, ה' נגדך).

***מֶחְצַל**[1], ש"ז, — כמו מחלצים, רק בעל שוק אחד: לעולם אינו גולה (מי שעסק בזה הכלי למלאכתו והרג בו אדם דרך מלאכתו) עד שישמט מחצלו[2]) מידו (ר' שמעון, מכות ט:).

***מַחְצֶלֶת**[3], ש"נ, מ"ר מַחְצָלוֹת, מַחְצְלָאוֹת, — כעין יריעה ארוגה קנים לשטח על האדמה, לשבת עליה, או לכריכה, או למחצה וכדומ', Matte; natte; matting: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה (סוכ' א יא). המשרה את אשתו על ידי שליש וכו' ונותן לה מטה ומפץ ומחצלת (כתוב' ה ח). מחצלת הקש ושפופרת הקש (כלים יז יז). מחצלת קנים ושל חלף (שם). מחצלת שעשה לה קנים לארכה (שם כ ז). וסדין ומפץ ומחצלת שהן עשוין אהלים (אהלי' ח א). מחצלת שעשה לאוהלין וחישב עליה לשכיבה (ר"מ, תוספתי' כלי' ב"מ יא יא). בכל עושין סהרים באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים (שם עבי' ב יט); מחצלות פרוסות שבפתחי חנויות ברשות הרבים (שם ערוב' יא יב). דלת הגוררת ומחצלת הגוררת (שם יג). אין מביאין עצים לא בחבל ולא בקופה ולא במחצלת (שם יו"ט ג י); סתם מחצלות אושא טמאות עד שיעשם אוהלים סתם מחצלות טבריא טהורות עד שיעשם לשכיבה (ר'

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בכל הספרים וכך בר"ח, וכך היתה הגרסה בספרים בזמן ר"נ בעל הערוך, רק בקצת ספרים היתה הגרסה מחלצו (ערוך, ערך מחלל), ובתוספתי' כ"י ארפ' הוצ' צוק"מ מכות ב ג (שחסר בכל ספרי הדפוס) הובאה כל בריתה זו, וז"ל: היה מעגל במעגילה והלכה לה על האדם והרגתו הרי זה גולה ור"ש אומר אינו גולה עד שיפול כל המחצלין מידו. ע"כ. והנה אי אפשר שהכונה במחצלין למ"ר, כי הפעל יפול הוא ביחיד, וגם אין כאן מקום למ"ר, ולכן צריך להניח כי זה שבוש וצ"ל מחצלו, כמו בגמ' בבלי. ופרש הערוך: כמו מחלצים שלמעלה דמשקין. ע"כ. ועי"ש המו"מ בדבר פרוש המלה.

[3]) בערב' חציר a), ובלשון העם חצירה b). ולא נתברר בודאות מקורו.

---

a) حصير b) حصيره

ניעזר, ירוש׳ סוכ׳ א נג ג). פורשין מחצלת על גבי שייפות של לבינים (רב, שם שבת ד ו ד). מחצלת שהיא קשורה ותלויה בעמוד (שם ה ז:). עשה לו שתי מחצלות אחת לשכיבה ואחת לאוהלים (שם גיטי׳ ג מד ד). והלך (החסיד) ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה (אחת) לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים (ברכ׳ יח:). שמן של בדדין ומחצלות של בדדין (שבת יט:). מחצלות הפרוסות לר״ה מערבין ומטלטלין מזו לזו (שם קא:). מה עשה (החנוני לאותו האיש שאכל ולא רצה לשלם) נטל מחצלת וכרכו בה (ר׳ תנחום, מד״ר קהל׳, סמת נחול). (כשהלך ריב״ל לרומא) ראה שם עני א׳ ומחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים על גביו (שם ויקר׳ כז). אמר לו הקב״ה (למשה) וכו׳ יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות (שם במד׳ כא). — ובסהמ״א: מחצלות גדולות ארוכות שטוענין אותן בספינות ממקום למקום (תשו׳ הגא׳, גנו׳, גנז״ב 320). ומחצלות המוקצות למלאכת בית הבד אסור לישב עליהן וכו׳ מחצלות סדורות שתים שתים זוגות זוגות (ר״ח שבת יט:). מחצלאות ששוכבין עליהן עניים (רגמ״ה ב״ב ח:). יש לספנים לוחות שקושרין אותן בטבעות שבספינה וכופפין אותן ע״ג הספינה ובימות החמה כשתקדיר עליהן החמה פורשין על גבי הלוחות מחצלות ומסככין על עצמן (ערוך, ערך כף). גמי הצומח במים והם עושין ממנו מחצלאות (שם, ערך כם). ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עששיות בבתי כנסיות ולהציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן (רמב״ם, תפלה יא ה). ושאר המחצלאות אם עשאן לשכיבה (הוא, כלים כה יג). הר׳ אבו חצירה ונקרא כן לפי שבמקום הכובע היה לובש על ראשו מחצלת אחת מאלו המחצלאות הקטנים העשויים כמין כובע שלפעמים מביאים בהם הסוכאר לבן (ליקוטי ר״י סמברי 68).

*גמי. — *דבלול. — *מֻדָּן. — *מעדן. — *מפץ. — *קנב. — *קנה. — *קרומית. — *שיפה.

א. **מחק**[1], ממנו א. מָחַק.

[1] אולי בזמן קדום כמו שחק.

א. **מָחַק**, פ״י, מָחֲקָה, — כמו שבר ורצץ: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מָחֲקָה[1] ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט׳ ה כו).

ב. ***מחק**[2], ממנו *מְחִיקָה, ב. *מָחַק א. *מַחַק, *מוֹחֵק.

ב. ***מָחַק**, פ״י, — א) מָחַק את הכתב, מָחָה אותו, שלא ישאר ממנו רשם: והלומד לזקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק (אלישע בן אבויה, אבות ד כ). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה (שבת ח ב). ואם כתבו בתוכו אעפ״י שחזר ומחקו פסול (גיטי׳ ט א). נפל הדיו על גבי הספר ומחקו שעוה על גבי הפינקס ומחקו וכו׳ אין לך שהוא חייב אלא מוחק על מנת לכתוב והמוחק על מנת לתקן (תוספתי שבת יא יא). אם יתן לי אדם ספר תילים של ר׳ מאיר מוחק אני את כל הללויה שבו (רב שמעית, ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). טעה והשמיט את השם וכו׳ מוחק את החול וכותב את השם ותולה את החול (שם מגי׳ א עא ג). שהוא אומר לו כתבת בזה מחוק בזה (שם שבוע׳ ז לח.). הטועה בשם וכו׳ מוחק וכותב (רבי יצחק, מנח׳ ל:). המוחק את השם בהליכתו (רב חניה, מכות כב.). מחק אות גדולה ויש במקומה לכתוב שתים (שבת עג:). מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב (מגי׳ טז.). — ובסהמ״א: אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו (יוצ׳ ר״ה ויוה״כ, אבינו מלכנו). — ובהשאלה: מה לך להיות מחוק מספר חיים לא טוב לך שתהיה חקוק מהיותך מחוק (פרקי דר״א יח). — ואמר המשורר: ואהבה לא כאהבתך כתבה אנוש על קיר לבבי חיש מחוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). קרא שמו אביו כתר המאורות, וטעה כי אין שמו רק יתר המארות, יהי שמו מחוק לדורות, ויובל לקברות (ר״י חריזי, תחכמי מו). — ב) *מָחַק את המִדָּה, העביר בנגיעה דבר מה על פני הדבר המדוד כדי שישוה ממש עם שפת המדה ולא יהיה גדוש, abstreichen; niveler; to level: מקום שנהגו למוד בדקה לא ימוד בגסה וכו׳ למחוק לא יגדוש לגדוש לא ימחוק (ב״ב ה יא). ר״א אומר בו ביום גדשו סאה ר״י אומר בו ביום מחקו סאה (תוספתא שבת א יז). מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות (רב פפא, יומ׳ מח.). חופה שלש אצבעותיו על פיסת ידו וקומץ

[1] יונתן: תברא.

[2] כך גם בארמ׳ ובכנעני׳, וכמו״כ בערב׳ בכל המשמ׳.

ובמחבת ובמרחשת מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה וזו היא עבודה קשה שבמקדש (שם מז:). אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות לו מן הדמים והריני גודש במקום שמוחקין ולהוסיף לו על הדמים (כ"ב פט.). לא ימחוק בבת אחת שהמוחק בבת אחת רע למוכר ויפה ללוקח ולא ימחוק מעט מעט שרע ללוקח ויפה למוכר (שם:). —ג) *מָחַק את העור, עשה אותו רך, חלק: המולחו (את העור) והמעבדו והמוחקו[1]) והמחתכו (שבת ז ב).—ד) *מָחַק את האילן: הקוצץ קורת שקמה וכו׳ הקוצצה חייב משום קוצר משום זורע המוחקה חייב משום מכה בפטיש (ר׳ יוסי בר׳ בון, ירוש׳ שבת ז י.).

— נִפעַ׳, *נִמְחַק, לימחק, — שמחקו אותו: נמחק (השטר) או ניטשטש ובבואה שלו קיימת (תוספת׳ גיט׳ ט יב). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד ועושין לו קיום איש פלוני בן פלוני נמחק שטרו ביום פלוני ופלוני ופלוני עדיו (כ"ב י ו). נמחק (הגט) או נשרף הרי זו מגורשת (גיט׳ ח ג). ספר שנמחק ונשתייר בו שמנים וחמש אותיות (ידים ג ה). עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת וכו׳ נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין (סוט׳ ג ג). הללויה נמחק ואינו נחלק (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). ניכר הוא אם נמחק פעם אחת ואם נמחק שתי פעמים (רבי אבא, שם גיט׳ ב מד:). ומה כתב שלמטה שלזכותן של ישראל אינו נמחק כתב שלמעלה לא כל שכן (ר׳ שילא, מגי׳ טז.). אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם (אביי, ב"ב קסד.). ב׳ שבועות האמורות בסוטה למה אחת קודם שנמחקה מגלה ואחת לאחר שנמחקה מגלה (רב, מד"ר במד׳ ט). כתב שיכול לימחק (שם).— ובסהמ"א: מי שנמחק שטר חובו מעצמו שנטשטש או שנפלו עליו מים (רש"י ב"ב קסח.). מי שבלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק (רמב"ם, מלוה ולוה כג יב). צריך הוא לבדקה (את המזוזה) שתי פעמים בשמיטה שמא נגנבה או נמחקה או נתטשטשה או נרקבה (המאירי, יומא א).

— הִפעַ׳, *הִמְחִיק: הממחיק[2]) את הגג ואת הכרישה אף על פי שהמים יורדין מצד העליון לתחתון (תוספת׳ מכשירי א ה).

— פִעֵ׳, *מִחֵק, מְמַחֵק: הממחק את הכרישה והסוחט שערו בכסותו (מכשיר׳ א ה). השף בין העמודים בשבת חייב משום ממחק (רבי אחא בר"ח, שבת עה:). הממרח רטייה בשבת חייב משום ממחק (ריב"ל, שם).

א.*מַחַק, ש"ז, מ"ר מְחָקִים, — כתב שנמחק: גט שיש בו מחק או תלוי (תוספת׳ גיט׳ ט ח). שטר על החלק ועדים על המחק וכו׳ שטר על המחק ועדים על החלק (ירוש׳ שם ב מד:). צריך להרחיק מן המחק מקום שתי שיטין (ר׳ ירמיה, שם ב"ב י יז ג). כל מה שאת יכול לתלות במחק תלה (ר׳ יצחק בן חקולא, שם). אין כותבין את השם לא על מקום הגרר ולא על מקום המחק (ר"ש בן אלעזר, מנח׳ ל:). שטר הבא הוא ועדיו על המחק כשר (רב, ב"ב קסג:). אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם (אביי, שם קסד.). — ומ"ר: כל המחקין כולן צריך שיכתוב ודין קיומיהון (ר׳ יוחנן, ב"ב קסא:).— ובסהמ"א: הגרידה היא בראש הסכין וכו׳ והמחק בזמן שהדיו לח מעביר ידיו הסופר עליו ומוחקו וכותב את השם על מקום המחק (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת כה). כל המחקין שאינן במקום שריר וקיים וכו׳ צריך לקיימן בסוף השטר (רש"י ב"ב קסא:). כיון שיש שני מיני מחקים בשטר אחד זה אצל זה יכול להכיר מי נמחק יותר מחבירו (הוא, שם קסד.). כל המחקין כולן צריך שיכתוב קיומיהן בסוף השטר ויאמר אות פלונית או מלה פלונית או שיטה פלונית על מחק או תלויה והכל קיים (רמב"ם, מלוה ולוה כז ח). כתב ר"ח צריך לכתוב קיום המחקים והתלויות קודם שיכתוב וקנינא לפני שיטה אחרונה וכו׳ וא"א הרא"ש ז"ל כתב (עכשיו) נהגו לכתוב קיום מחקים ותלויות אחר וקנינא (טור חו"מ מד ח). — ואמר המשורר: מכתב אלהים הוא ולא על מחק על כן פליאות יעלה נפלאו (עמנ׳, מחב׳ ב).

ב.*מַחַק, ש"ז, — כמו *מָחוֹק: ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד וצר מצד אחד (תוספתא ב"ב ה ה). מביא אמה או מחק של מתכות ונותנה עליו (ר׳ נחמיה, שם כלי׳ ב"ק ו יח). אין עושין המחק של דלעת מפני שהוא קל ולא של מתכת מפני שהוא מכביד (ב"ב פט.). — ובסהמ"א: חמר המביא תבואה למכור היה נושא בידו כלי היכר של מכירה כגון מחק שמוחקין בה המדה (רש"י כתוב׳ כד:). מוחק רוחב טפח לבד ומגביה את המחק וחוזר וכובש את המחק ומוחק טפח (הוא, ב"ב פט.). והגזרין שעשה

---

[1]) כך בנוסח׳, וכך במשנ׳ שבגמ׳ ירוש׳, וכך גרסת הערוך. ובקצת נוסח׳ הממחקו.—[2]) כך בכ"י אר"פ, הוצ׳ צוק"מ. ובנוסח׳ הדפוס הממחק.

משה אמת אורכן ואמה רחבן ועביין כמחק גדיש של סאה (רמב״ם, אסורי מזבח ז ג).

מְחֹקֵק[1], מְחוֹקֵק, ס״ז, כנ׳ מְחֹקְקִי, מְחֹקְקֵנוּ, מ״ר מְחֹקְקִים, — א) מַטֶּה של כבוד ותפארה שביד המושל, Stab ; bâton ; staff: לא יסור שבט מיהודה וּמְחֹקֵק מבין רגליו עד כי יבא שילה (בראש׳ מט י). באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם בִּמְחֹקֵק[2] במשענתם (במד׳ כא יח). — ובהשאלה: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מְחֹקְקִי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל׳ ס ט-י). — ב) בהרחבה, מי שמחזיק את הַמְחֹקֵק בידו, מושל, מנהיג הצבא, Führer; chef; leader: וירא (שבט גד) ראשית לו כי שם חלקת מְחֹקֵק[3]) ספון (דבר׳ לג כא). מני מכיר ירדו מְחֹקְקִים ומזבולן משכים בשבט ספר (שפט׳ ה יד). כי יי׳ שפטנו יי׳ מְחֹקְקֵנוּ יי׳ מלכנו הוא יושיענו (ישעי׳ לג כב). — ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת כל גבר ולפני מְחוֹקק ישית הודו (כ״ס גני׳ י ה). — ג) ∵נותן חֻקים, Gesetzgeber; législateur; -tor: כי מחוקק יקרא נותן התורה וכו׳ מצד היותו מחוקק לא ירצה להעביר על החק (העקרים א ד).

∵**מְחֻקָּק**, ס״ז, — דמות, צורה שבה מקבל כל דבר צורתו, Form ;-me: יש בדבר סוד נעלם כי לעולם יהיו הזרעיות על מחקק האבות וכן אתה מוצא כשקלקל אדם הראשון הביא מיתה לעולם (אגר׳ הרמב״ם לר׳ חסדאי הנשיא).

מֶחְקָר, ס״ז, מ״ר מֶחְקָרִים, סמי׳ מֶחְקְרֵי, — א) עמק, Tiefe ; profondeur ; depth: אשר בידו מֶחְקְרֵי ארץ ותועפות הרים לו (תהל׳ צה ד). — ב) ∵מה שאדם חֹקֵר בדבר מהדברים, Erforschung ; recherche, étude ; enquiry, study: ודאי ראוי שלא לעשות כך בלשון אחר לכתחלה שמא לא יוכל לדבר באותו לשון דברים מכוונים על התורפים הללו ושמא אם יפלו לידי מחקר ימצא בם פגם וכו׳ ואם לא נועד בכך אלא יחיד כותב גם בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה ובהחקרו והמצאו מכוון כהוגן כשר הוא (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנה). כך ראינו כי יש בדבר הזה לחקור שני מחקרין אשר לא פורשו בשאלה זו תחלה צריכין לראות זה שאמר שמעון וכו׳ אז צריכין אנו לחקור עוד המחקר השני ולראות אילו כפר ראובן בכל הפרקמטיא ששלחו אליו (שם רלה). — ובפרט ∵חקירה עיונית בשאלה מהשאלות, בחכמה מהחכמות: הצורה אשר אמרו עליה חכמי המחקר שאינה גוף ולא נדבקת אל הגוף (ר״א בר חייא, הגיון הנפ׳ א). וכתב נמי אחד מבעלי המחקר ענין החכמה האלהית אשר קורין לה חכמי הגוים חכמת החכמות (ר״י ברצלוני, פי׳ יציר׳ 66). אבל לא יוכל כל פותר וכל יודע פשר אשר איננו משיג מחקרי הלשון לדעת אם על אדות מפעלו נקרא שפיפון (מנחם, מחבר׳ שף). ורוצים עם זה פגיעת תלמידים שיביאו אותם אל המחקר והזכרון (ר״י א״ת, כוזרי ג א). חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש (שם נג). וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה (שם ד יט). ויש מהגאונים שחבר ספר וקראו ספר היחוד על דעת אנשי המחקר (ראב״ע, יסוד מורא א). כי יש בדברי הקדמונים סודות על דרך משלים וחידות שלא יבינום כל השומעים ולבעל המחקר יהיו נודעים (הוא, הקדי׳ ב לפי׳ עה״ת). היכלכל לב שמים היכיל לב ימים מחקר כללוהו קירות לב (בחינת עולם א). וראיתי להקדים לפירושים הקדמה כוללת תקיף בשני מחקרים וכך אומר המחקר הראשון בחלוקת ספרי הקדש בכלל וכו׳ המחקר השני הוא בידיעת הרבה סבות הספרים האלה (ר״י אברבנ׳, הקדמ׳ נביא׳ ראשונ׳). אמנם התורה להיות ענינה למעלה מהמחקר האנושי הנה לא יצטרך אליה להקדמות עיוניות ומופתיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 74). שמתוך שרשי המחקר עמדנו תחלה על ההפרש הגדול בין נבואת משה ע״ה אשר היא למעלה מכל היקש ובין נבואת שאר הנביאים (שם 41, בשם ר״י בדרשי). דברו (הפלוסופים) בדויים וזיופים רבים ולא יכלו להוציא מכח המחקר עניני הנפש ושכרה וענשה (שם 73). כי הענין סוד מסודות התורה לא יקיף עליו המחקר האנושי ולכן נקצר בו (שם 90). ועתה מי יתן ואדע מה הועיל להם חכמת המחקר (שם 107). — ואמר המשורר: הוא (האדם) מעמקים ישכון ונפשו במרומים מתהלכת, על סולם המחקר ידלג על המרחק אשר בין האדם ובין האלהים (יל״ג, מזמורי יהודה א יח-יז). — ∵בְּלִי מֶחְקָר, כמו בְּלִי חֵקֶר: כי הוא אדר היקר, ומהללו בלי מחקר (ר״י חריזי, תחכמ׳ א).

---

[1]) הסכימו כל חכמי הלשון כי שרשו הוא חקק, אך לא נתברר איך נסתעף ממשמ׳ שרש זה המושג של מטה. — [2]) לפי משקל מליצת הכתוב אולי חקקוה, אך לפי נסח׳ המסורה הכונה במלה זו היא להכלי שבו חפרו הבאר, והוא כפל של במשענתם, שהיא, לפי דעת החדשים, פרוש של במחקק. — [3]) המליצה קשה, והחדשים אמרו כי הכתוב משבש.

***מֶחְקָרָה**, ס"נ, מ"ר מֶחְקָרוֹת, מֶחְקְרוֹתָם, — כמו מֶחְקָר: אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם, וכו' שרי גוים במזמתם ורוזנים במחקרותם, חכמי שיח במספרתם ומושלים במשמרותם (כ"ס גני' מד א־ד).

***מֶחְקָרִי**, ת"ז, לנק' מֶחְקָרִית, מ"ר מֶחְקָרִיִּים, מֶחְקָרִיּוֹת, — של מֶחְקָר, מטבע המחקר: ולזה תמצא האותות והמופתים נעשים לבעלי האמונה לא לבעלי הידיעה המחקרית להורות כי האמונה היא למעלה מן הידיעה המחקרית ומן הדברים הטבעיים (העקרים א כא). שאין השכל אמתי כי אם בתורת האלהים לא ביתר החכמות המחקריות (ר"י אברבנאל, יהוש' א). כמו שאמרו קצת מאנשי העיון המחקרי שאין שם שכלים נפרדים מחמר (הוא, מפעל' ה' ג א). והוא מעניני האמונה התוריית לא כפי החכמה המחקרית (ר"מ אלבילא, לאס' דעת ד ג). להראות התועלות הגדולות היוצאות והנתלות מידיעת ולמוד החכמה המחקרית הנקראת פילוסופיאה (מנח' קנא' לר"י מפיסא 7). סוד גדול מסתרי התורה שאפילו המתחילים בעיון החכמה המחקרית לא ידעוהו (שם 15). ואיך תוכל אם כן לעמוד החכמה המחקרית עם התורה במצב אחד כי היא למעלה מכל היקש ושכל אנושי (שם 113). הגעת הנבואה תבוא ברצון אלהי פשוט אף למי שלא יהיה ראוי לה מצד מניעת הכנתו במושכלות ובהקדמות מחקריות אך בתנאי שידע התורה (שם 41).

***מַחְקֹרֶת**, ס"נ, — כמו מֶחְקָר, מֶחְקָרָה: למחקורת ריבות, נפשות ומערבות, ודין ארבע אבות, נזיקים נשמרים (רסב"ג, אזהר', שמור לבי).

מָחָר[1], ס"ז, — א) יום מָחָר, או מָחָר בלבד, יום מהימים שאחרי היום שאנו בו, künftig, später, plus tard; afterwards: וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך (ברא' ל לג). והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי' ממצרים (שמות יג יד). כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים וכו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים (דבר' ו כ־כא). כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה (שבירדן) לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי' (יהוש' ד ו־ז). ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת (לבנות מזבח בעבר הירדן מזרחה) לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליי' אלהי ישראל וכו' והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יי' אשר עשו אבותינו (שם כב כד־כח). — ומצוי בתו"מ במשמ' זו: כדי שלא לנעול את הדלת לפני בני אדם שלמחר הוא מבקש ללוות והוא אינו מוצא (ר' יוחן, ירוש' גיט' א מג ד). וכך היו כותבים בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון וכששמעו חכמים בדבר אמרו למחר זה פורע את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה וביטלום (ר"ה יח:). — ב) נתיחד להיום שאחרי היום שאנו בו, שיתחיל אחרי הלילה שאחרי היום הנכחי, morgen; demain; to-morrow: לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם (שמות יט י). הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יי' וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל (שם ח כה). וישם יי' מועד לאמר מחר יעשה יי' הדבר הזה (שם ט ה). שבת קדש ליי' מחר את אשר תאפו אפו (היום) ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שם יו כג). מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שם יז ט). חג ליי' מחר (שם לב ה). מחר פנו וסעו לכם המדבר (במד' יד כה). היו לפני יי' אתה והם ואהרן מחר וקחו איש מחתתו (שם יו יו־יז). התקדשו כי מחר יעשה יי' בקרבכם נפלאות (יהוש' ג ה). אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל (שם יא ו). והיה אתם תמרדו היום ביי' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (שם כב יח). לין פה וייטב לבבך והשכמתם מחר לדרככם (שפט' יט ט). עלו כי מחר אתננו בידך (שם כ כח). כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה בחם השמש וכו' ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם (ש"א יא ט־י). אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (שם יט יא). הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול (שם

---

[1]) גם בארמ' וסורית. אמר ריב"ג וז"ל: וכבר באה מלה אחת זרה מאחד ואחת ואחר בהיותם פתחין ובאה קמוצה והיא מָחָר וראוי לחבר אליה רָחָב הזונה (הרקמה טו). ובדבר גזרת המלה כבר הביא ראב"ע דעת ר"י הלוי, וז"ל: אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום (ראב"ע, שמות יג יד). וקצת החדשים סוברים שנצטמצם מן מְאחר, ואמרו שצריך לקרא את המם בק"ת, אך הקריאה המסורה של הספרדים היא בתנועת פתח ארוך, וראשוני המדקדקים שלנו הביאו שם זה בשרש מחר, וכן דעת קצת החדשים ואמרו שנגזר מהשרש מחר באשור' שמשמש בלשון ההיא במשמ' קודם, לפני הזמן שאנו בו, ונשתנה אצל העבר' במשמ' הנגדית לזמן העתיד.

כ ה). הדבר הזה עשה לך יי׳ היום הזה וכו׳ ומחר אתה ובניך עמי (שם כח יח-יט). שב בזה גם היום ומחר אשלחך (ש״ב יא יב). תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר (מ״ב ו כח). אכול ושתו כי מחר נמות (ישע׳ כב יג). והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (שם נו יב). מחר רדו עליהם (דהי״ב כ יו). אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (משלי כז א). אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (שם ג כח). יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך (אסתי ה ח). ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום (שם ט יג). — למחר, כמו מחר: ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה (שמות ח יט). — ולהזמן של מחר: למתי אעתיר לך ולעבדיך וכו׳ ויאמר למחר (שמות ח ה-ו). ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדי יא יח). קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר (יהוש׳ ז יג). ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך (אסתי ה יב). — כָּעֵת מחר: הנני ממטיר כ ע ת מחר ברד כבד מאד (שמות ט יח). כ ע ת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן (ש״א ט יו). כי כ ע ת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). כי אם כ ע ת מחר אשלח את עבדי אליך (שם כ ו). כה אמר יי׳ כ ע ת מחר סאה סלת בשקל (מ״ב ז א). וסאה סלת בשקל יהיה כ ע ת מחר בשער שמרון (שם יח). ובאו אלי כ ע ת מחר יזרעאלה (שם י ו). — כָּעֵת מחר הַשְּׁלִשִׁית, היום שאחרי יום מחר: כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית (ש״א כ יב). — ומצוי בתו״מ במשמ׳ זו: אפילו מצאו חברו ואמר לו לין פה עת חמה הוא עת צינה הוא ל מ ח ר משכים והולך (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, ערוב׳ נג.). חמין שהוחמו מע״ש ל מ ח ר רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו (שבת לט:). — *במחר: במרע אל תתחר, ודרכו אל תבחר, בליל פה ובמחר, מקומם בקברים (דונש, דעה לבי). — *לא היה להדבר מחר, לא נגמר היום הנכחי: מפאת אפלתה לא נבקע שחר, וליום גלותה לא היה מ ח ר, וכוכב אור פדותה עדי ארץ סחר (רמב״ע, סליחה, דות נפש). — *אחרי מחר: שחר פני נדיב וימלא משאלך לפני עלות שחר, ושפת נבלים תענה לך היום ותשוב א ח ר י מ ח ר (בן המלך והנזיר ה).

מַחֲרָאָה[1], ש״נ, מ״ר מַחֲרָאוֹת, — שם הפשוט הנס לבית הכסא, privy ; lieux d'aisance ; Abtritt: ויתצו את בית הבעל וישמהו ל מ ח ר א ו ת[2]) עד היום (מ״ב י כז). — והשתמשו במלה זו גם בסהמ״א: הפח והפחי מושלכים בבית עד אפס מקום למדרך כף רגל ושאר הבית משולח ונעזב היה ל מ ח ר א ו ת ונפש הבעל סר וזעף (תמדת הימים א ד).

·מַחֲרוֹז, ש״ז, — מליצה חרוזית: מ ח ר ו ז ו חכמה, ומפרדו ערמה, ומכתבו רקמה, ברקמת משוזרים (תשו׳ יסודי אבן ששת על מנחם, את מי חרפת).

***מַחֲרוֹזָה**[3], ש״נ, מ״ר מַחֲרוֹזוֹת, — א) מַחֲרוֹזָה של דגים, של בשר וכדומ׳, חתיכות דגים או בשר חרוזות על פתיל: (מצא) ככרות של נחתום מ ח ר ו ז ו ת של דגים וחתיכות של בשר (ר׳ מאיר, ב״מ ב א). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מ ח ר ו ז ו ת מ ח ר ו ז ו ת אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות (תוספתי שבי׳ ה ח). בשר שנמצא בעזרה מ ח ר ו ז ו ת מותר שאין עושין בשר הקודש מ ח ר ו ז ו ת (שם שקלי ג י). מצא חתיכות של בשר וחתיכות של דגים ודג נשוך חייב להכריז מ ח ר ו ז ו ת של בשר ומ ח ר ו ז ו ת של דגים וכו׳ אינו חייב להכריז (שם ב״מ ב ג). מצא בה (בעיר שיהודים ונכרים דרים בה) בשר הולכין אחר הרוב הטבחין מ ח ר ו ז ו ת הולכין אחר הרוב אוכלי בשר (שם מכשירי א ח). — ב) *מַחֲרוֹזָה של קרדמות: בדין ומחטין וצינורות ומ ח ר ו ז ו ת של קרדומות (תוספתא ב״מ ב א). — ובסהמ״א: עקרי חריות של דקל עושין מהן

---

[1]) מן ב.חרה, עי״ש, ועי׳ הערה לקמן. בערבי׳ מַח׳רַאה a), בסורי׳ מחריא. — [2]) כך הכתיב, ותקון סופרים קרי מוצאות, מפני שהמלה מחראה היתה כבר בימי תקון הסופרים מלה מגנה שלא היה נאה להוציאה מהפה. וכבר הזכירו חכמי התלמוד מלה זו בין המלים של גנאי שבמקרא שצריך לקרוא במקומן מלים אחרות, אמרו וז״ל: כל המקראות הכתובין בתורה לגנאי קוראין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה וכו׳ למחראות למוצאות רבי יהושע בן קרחה אומר למחראות כשמן מפני שהוא גנאי לע״א (מגי׳ כה:, ומקור מאמר זה בתוספתא, אך שם הוא משובש). ואמר ר״נ בהערוך (ערך דביון), וז״ל: חוריהם קורין צואתם למחראות קורין למוצאות אלו בלשון הקדש הן גנאי גדול בלשון הזה לפיכך משנין אותן שלא להוציא אדם דבר מגונה מפיו.

[3]) מן חרז, עי״ש.

---

a) مَخْرَاه

מחרוזות לתינוקות וחוגרין אותם במתניהם כדי שיהו צפין ושטין על פני הים (תשו׳ הגא׳, הרכבי לד).

·מַחֲרֹזֶת, ש״נ, — כמו מחרוז, חרוז: ויכן אותו (את ספר האגרון) לחוד חידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכונת ולחרוז כל מחרוזת אשר יערכו בו הפורטים וכל שרי שיר (הקד׳ לסע״ג לספ׳ האגרון).

·מַחֲרָךְ, ש״ז, מ״ר מַחֲרַכִּים, — כמו חֲרַךְ, במשמ׳ סדק דק: מצע שרף תחתיו (תחת האילן) הן ישתרע ובמחרכים בין בקע או נקב יציץ זעיר שם וזעיר שם החוצה (רמח״ל, לשרים תהלה ח).—ובהשאלה, במשמ׳ חלון: מבין מחרכי חותם תכנית הטבע היפה מחזה אלוה נחזה (שיר בספר למודי הטבע).

מַחֲרֵשָׁה[1], ש״נ, בכנ׳ מחרשתו, מ״ר מחרשות, — כלי עבודת האדמה, הכלי שיחרש בו האכר את האדמה, Pflugschar ; soc de charrue ; ploughshare: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו ואת קרדמו ואת מחרשתו והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כ-כא).—ובתו״מ: כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה (ר׳ יוסי, שבת יז ד). בתאנים (חייב לטפל בנטיעה) עד שיעכבו המחרישה (רשב״ג, תוספתי ב״מ ט יח). האומר אל תשב על המחרישה כדי שלא תכביד עלינו מלאכה ה״ז מדרכי האמרי (שם שבת ו ח). אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר (שבי׳ ה ו). נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה (ערלי׳ א ג). מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכתל ג׳ טפחים (ב״ב ב א). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ פאה ב ג). כל שמחרישה סובבתו זהו אמצע אין המחרישה סובבתו זהו הצד (שם ב״ב ז א).

אֵת, — *בירית.—בֶּרֶךְ. — *דרבן. — *חרב.— *יצול.— *יתד. — *לחיים. — מַחֲרֶשֶׁת. — *עבות.— *עריים.—*קנקן.

מַחֲרֶשֶׁת, ש״נ, בכנ׳ מַחֲרַשְׁתּוֹ, מ״ר מַחֲרֵשׁוֹת, — ברזל חד העקץ בראש הדרבן לזרז בו את הבהמה להליכה, לעבודה, Stimulus, Ochenstachel ; aiguillon ; ox-goad: וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מַחֲרַשְׁתּוֹ ואת אתו (ש״א יג כ).—ובזמננו ישתמשו במשקל זה במשמ׳ מַחֲרֵשָׁה.

מָחֳרָת[1], מִמָּחֳרָת, לְמָחֳרָת, ובסמי׳ לְמָחֳרַת, מִמָּחֳרַת, בכנ׳ מָחֳרָתָם, — מחר היום שנזכר, שעבר, lendemain: ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום הַמָּחֳרָת ויאספו את השלו (במד׳ יא לב).—ובתלמ׳: למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למחרת אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו (רבי, תוספתא זבח׳ ב יז). — ובספהמ״א: שתוכל לפרוע מה שאתה חייב בו לבורא יום יום ואל תאחר מעשה יומך למחרתך פן יכבד עליך לפרעו אם תגיע למחרת ותהיה מגושיו (ר״י א״ת, חו״ה, חשב׳ הנפ׳ ג). אין דרך בני אדם שדעתם ללכת בדרך להותיר לצורך המחרת (חזקוני, שמות יב יא).—ואמר המשורר: ואיך ייטב ביום טובה לבבי ולא אדע הייטב מחרתי (ר״י הלוי, אדני נגדך). — והמליץ אמר: שאין מחרתך בידך (המאירי, משלי כז א). — מִמָּחֳרָת, לפני הפסק: ויעש יי׳ את הדבר הזה מִמָּחֳרָת וימת כל מקנה מצרים (שמות ט ו). ביום הקריבו את זבחו יאכל וּמִמָּחֳרָת והנותר ממנו יאכל (ויקר׳ ז יו). וישבת המן מִמָּחֳרָת באכלם מעבור הארץ (יהוש׳ ה יב). וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וּמִמָּחֳרָת ויקרא לו דוד ויאכל לפניו (ש״ב יא יב-יג).—וְלַמָּחֳרָת: וימן האלהים תולעת בעלות השחר לַמָּחֳרָת ותך את הקיקיון (יונ׳ ד ז). — ובהמשך הדבור: ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וכו׳ ויהי מִמָּחֳרָת ותאמר הבכירה אל הצעירה (בראש׳ יט לג-לד). ויהי מִמָּחֳרָת (של היום הנזכר שם) וישב משה לשפט את העם (שמות יח יג). וישכימו מִמָּחֳרָת (היום המדבר עליו שם) ויעלו עלת (שם לב ו). ויהי מִמָּחֳרָת ויבא משה אל העם (שם ל). ויהי מִמָּחֳרָת ויבא משה אל אהל העדות (במד׳ יז כג). וישכם מִמָּחֳרָת ויזר את הגזה (שפט׳ ו לח). ויהי מִמָּחֳרָת ויצא העם השדה (שם ט מב). ויהי מִמָּחֳרָת וישכימו העם ויבנו שם מזבח (שם כא ד). וישכמו אשדודים מִמָּחֳרָת והנה דגון נפל לפניו ארצה (ש״א ה ג). ויהי מִמָּחֳרָת וישם שאול את העם שלשה ראשים (שם יא יא). ויהי מִמָּחֳרָת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול (שם יח י).

---

[1]) מן חרש. בערב׳ מִחְרַת׳ וגם מִחְרָאת׳ a).

a) محرث محراث

[1]) כמו זמרת, יתרת, עזרת, ועוד. והקריאה המקבלה של הספרדים בתנועת פתח ארוך. וכן המדברים עברית

ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים (שם לא ח). ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים (מ"ב ח יה). ויהי ממחרת ויצא פשחור את ירמיהו מן המהפכת (ירמ' כ ג). — ובאמצע הדבור: וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן (במד' יז ו). — ובסמי' לשם אחר: ממחרת השבת יניפנו הכהן (ויקר' כג יא). עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום (שם ו). בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במד' לג ג). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (יהוש' ה יא). ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד (ש"א כ כז). ולמחרתם: ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ולא נמלט מהם איש (שם ל יז). — *למחרתו: שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר ישוב למחר שמא ימות למחרתו ונמצא כל ימיו בתשובה (ר' אליעזר, אדר"נ יה). — *במחרתך: הלא היום ואת חיה ואת מתה במחרתך [1]) (דונש, הובא בתשו' תלמידי מנחם עליו, דף 24). — *מחרתים, מחר השני: אמר להם יש לי לחרוש למחר אבל המתינו לי עד שאחרוש ולמחרתים נלך ביחד (מדר' תהל' יב א). אמר לה (בן סירא לבת המלך) אביך גזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו למחר ולמחרתים (א"ב של בן סירא).

*מֵחוֹשׁ, מיחוש, ש"ז, — כמו חשש, בֵּית מֵחוֹשׁ, מקום לחשש: הריני אישך הריני בעליך הריני ארוסיך אין כאן בית מיחוש וכן בגירושין וכו' איני אישך איני בעליך איני ארוסיך אין כאן בית מיחוש (שמואל, קדוש' ה:). קראה (היבמה) ולא רקקה ולא חלצה אין כאן בית מיחוש (יבמ' קה.). — ומצוי בסהמ"א: ואעפ"י שכל אצל הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים ויונקים זה מזה אין כאן בית מיחוש (רש"י שבת פד:). ועל הסילונות ששאלת אם יכולין לעמוד עליהם בשעת טבילה וכו' איני רואה שום בית מיחוש (שו"ת הרא"ש לא ג). שדחפה (הנחש את האשה כלפי עץ הדעת) והוכיח שלא מתה בנגיעה וכו' שהמיחוש הוא שהעץ מצד עצמו ממית וכו' הרי נגעה ולא מתה (אור החיים, בראש' ג ד). ארץ פלשתים לא היו (הנשים) כעורות כ"כ כמצרים וכו' אלא הוא אמר עליה (אברהם על שרה) אחותי היא כי לא היה בית מיחוש באנשי מצרים שהיו בתכלית הכיעור והיא בתכלית היופי (שם לך לך יב יא). — ועי' מֵחוֹשׁ, וצריך להוסיף: אשה שיש לה וסת קבוע וכו' וגם אין לה מיחוש בשעת השתנתה אלא בשעת תשמישה (שו"ת כאר עשק ב). יאונה אליו מחושים ומכאובים בלי קדחת כמו מיחוש ראש או לב או כבדות בשאר אבריו (הקדי' שו"ת מעגל ינק).

מחש [1]), ממנו מָחַשׁ.

מָחַשׁ [2]), פ"י, — מָחַשׁ פלוני, שמח לאידו של זולתו: הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך [3]) (תהל' פח יט).

*מַחְשָׁב, ש"ז, — עצם כח החֵשֶׁב: לפי שהוא ראיה על מה שבמחשב ומה שבמחשב

בא"י. — [1]) וכבר תפשו תלמידי מנחם על דונש שהנית את החית, ואמרו: ולא זאת עוד דייך עד השחיתך הקמץ חטף ותשימהו חונה זה פריץ גדול באמרך: הלא היום ואת חיה ואת מתה במחרתך. חית מחרת בכל המקרא נעה למשיכת הנעתה לקמץ חטף ותשימה אתה במחרתך חונה ושתים רעות עשית הנחת הבית והפלת הקמץ חטף ואם תאמר לא אמרתי כי אם מחרתך קמץ חטף ישחת המשקל (תשו' תלמידי מנח' על דונש).

[1]) לא ראו חכמי הלשון שרש זה במקרא, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך הנסחה המסורה, וכבר התלבטו בפרוש פסוק זה הקדמונ' והחדשים. השבעים תרגמו ταλαιπωρίας, ר"ל בעני וצרה. תרגום: חשוך אנא בפומהן, ע"כ, וכבר אמר רא"ב (בנמוק' להרד"ק) ולא ידעתי מה הוא. הפשיטה: אפרקת מני, במשמ' הפרדת, והוא כפל מהרחקת שבראש הפסוק, אך אין להכריע אם היתה לו נסחה אחרת או תרגם כך סברה בעולם. רש"י פרש: נחשכתי ונחדלתי מהם, ע"כ, וכבר תמה רא"ב (בנמוק' לרד"ק) שמשמע מזה שרש"י היה גורס מחשך בשין שמאלית. ראב"ע פרש במשמ' חשך: כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם, ע"כ, וכעין זה שאר הקדמונים. ורוב החדשים אמרו כי הנסחה משבשה. והנה בזו הפרשה בעצמה יש פסוק אחר דומה לזה וממנו אנו רואים מה היה בהחלק האחרון של הפסוק שאנו עסקים בו. וז"ל הפסוק ההוא: הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (פסוק ט). שלש המלים האחרונות של זה הפסוק מגלות לנו מה מסתתר בהמלה המוזרה מחשך, כי אין ספק בדבר שגם כאן נאמר כעין מה שנאמר שם, והוא: שהוא היה תועבה למיודעיו, אלא שמה שנאמר שם בשלש מלים נאמר כאן במלה אחת, בזו המלה מחשך, ויש בלשון סורית שרש דומה לשלש האותיות הראשונות של המלה מחשך, והוא מחת, שהוא משמש במשמ' נאותה כאן, והוא: שמח לאידו של חברו. אמר יעקוב מנא הכלדי במלונו ללשון ארמית כלדית, וז"ל: מחת מחתא, שמת, פרח בבליה עדוה (כד'א וג'דתה), ובעבר': מחת מתתא, הוא (בערב') שמת, ר"ל שמח בצרתו של אויבו (כך מצאתי). ובמקום מחשך צריך להגיה מחשו.

ראיה ומוראה עליו יחדו (ר׳ נסים, פי׳ ספ׳ יצירה). היצר והרעיון והמחשב[1]) והזכרון ואחר כן הכח החפצי המשתמש בכל אלה (ר״י א״ת, כוזרי ג ה). וכן יעשה בצרות הכוללות כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו אורך הגלות ופזור האומה (שם יא). מה שיבקשהו המחשב והדמיון והחוש (שם ד ג). והענין הזה ידוע מן החכמה אצל החכמים בעלי המחשב (ראב״ד, בעל הנפ׳, שער הקדושה). והחכם אבן רשד כתב ואמר כי הכח הזה הוא הנקרא כח המחשב ובו מחשב האדם בדברים שאינם ידועים עד אשר ידעם (שער השמים ט). — וכמו מחשבה: הוא היודע נסתרי וצפון מחשבי, כי לקרבה אל המלאכה הזאת לא ערב לבבי (סקד׳ ר׳ נחוי עה״ת). ירא אחי והכן לו לבבך, ותמיד יעלה על מחשבך (ר״י זכאלה, בתי הנפש). —ואמר הפיטן: טובים ישרים דרכיו הכיר אזרח מנעורים, יצורים הורה תהלוכיו פקודי ה׳ ישרים, ישרים ישב לצלצל ארבע מאות במחשב, יחדך בכור פסל ובמושב לצים לא ישב (ר״י בן אביתור, עבודה). יען שרירות לבבי, דאגתי במחשבי, כי איך אעלה אל אבי (רסב״ג, סדר עלי, ליל יוה״כ). ובעת שאהבי יקראוך, לבי וקרבי ימצאוך, אך לא מחשבי ישאוך, וחלומותי ושעיף רעיוני לא דמוך (ר״י הלוי, כל עצמותי). ומה אומר ומחשבי בידך ומה אוכל עשו עד תעזרני (הוא, ידעתני בטרם). הרפי מנדודך הרפי פן תהיי טרופה, וביומך היי ובנשפי כשפחה חרופה, ובעין מחשבך צפי אל חליך תרופה (הוא, סליחה, נפשי). ליל המו קרביו לאל שוכן זבוליו, חתר במחשביו ובתי מהלליו, ושחר את ערביו ובקר את ליליו (הוא, סליחה, אשר הכל). אשרי איש נחשב לגר תושב, אין בלבו רעיון ולא מחשב, רק לאחרית נפשו ומשכרתו (ראב״ע, בן אדמה). וגבר מחשבי לארכי ולרחבי ופה לא אפתח פי שדי דעתי צומקים (הוא, נדוד הסיר). הה כי חשק אכל כחי וכו׳ גם כל דמי עד תום מצה, נכחדתי מעיני רואה רק במחשב אותי מצא (רמב״ע, תרשיש ד נ). אבל אחשוב בעת התהפכו לי (מאוהב לאויב) וצירים וחבלים יאחזוני, ומן המחשב ימס כבדי וסף גופי וכמעט ואיבני (טדרוס הלוי, קטע כ״י גנז׳). ידיד מחשב וכלו מחמדים, ובן רעיון וחכו ממתקים (הוא, שם).

מַחֲשָׁבָה, מַחֲשֶׁבֶת, ס״נ, בכני מַחֲשַׁבְתּוֹ, מ״ר מַחֲשָׁבוֹת, מַחְשְׁבוֹת, מַחְשֶׁבֶת, מַחְשְׁבוֹתַי, מַחְשְׁבוֹתֵינוּ, מַחְשְׁבֹתֶיךָ, מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, ־בֹתֵיכֶם, מַחְשְׁבוֹתָיו, ־בֹתָיו, מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם, ־בֹתֵיהֶם, ־בֹתָם, — א) מה שאדם חשב, ומה שיש בדעתו לעשות, Gedanke, Vorhaben; pensée, dessein; thought, purpose. מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ: וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש׳ ו ה). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמ׳ ד יד). הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם כי על דברי לא הקשיבו (שם ו יט). יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו (ישע׳ נה ז). כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יי׳ כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם (שם ח־ט). מחשבתיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (שם נט ז). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (שם סה ב). מה גדלו מעשיך יי׳ מאד עמקו מחשבתיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל׳ צב ו־ז). מחשבות צדיקים משפט תחבלות רשעים מרמה (משלי יב ה). תועבת יי׳ מחשבות רע (שם טו כו). כי כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מבין (דהי״א כח ט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך (שם כט יח). — וזממו, כונתו: וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח (ש״ב יד יד). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכ׳ ד יב). הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה (ירמ׳ יח יא). ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו (שם יא יט). אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יב). לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות וכו׳ לכו ונכהו בלשון (שם יח). כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם יי׳ מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה (שם כט יא). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם מט כ). כי קמה על בבל מחשבות יי׳ לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב (שם נא כט). שמעת חרפתם יי׳ כל מחשבתם עלי (איכ׳ ג סא). והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה ואמרת אעלה על ארץ פרזות (יחזק׳ לח י־יא). יי׳ הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים עצת יי׳ לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר (תהל׳ לג י־יא). רבות עשית אתה יי׳ אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך (שם מ ו). כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע (שם נו ו). יי׳ ידע מחשבות אדם כי המה הבל (שם נד

[1]) תרגום המלה הערבי׳ ואלפכר.

יא). לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). הפר מחשבות באין סוד (שם יח כב). רבות מחשבות בלב איש ועצת יי׳ היא תקום (שם יט כא). מחשבות בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (שם כ יח). מחשבות חרוץ אך למותר (שם כא ה). גל אל יי׳ מעשיך ויכנו מחשבתיך (שם יז ג). מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה (איוב ה יב). ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות (דני׳ יא כה). יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים (אסת׳ ח ה). ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (שם ג). ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (שם ט כה). — ובתו״מ: אמר להם שמעון בן שטח (לחכמים) בעלי מחשבות אתם יבא בעל מחשבות ויפרע מכם (סנה׳ יט:). אפילו שחטה שיאכל הנכרי מחצר כבד שלה פסולה שסתם מחשבת נכרי לעבודת אלילים (ר׳ אליעזר, חול׳ ב ד). שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד (ר׳ יוסי, זבח׳ ד ו). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן וכו׳ ושל גזלן אין מחשבה מטמאתן רבי שמעון אומר חלוף הדברים של גזלן מחשבה מטמאתן ושל גנב אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ח). מחשבה שלא חשבה בעבירה (רשב״ג, מד״ר בראש׳ נ). משמת ר׳ יהושע פסקו עצות טובות ומחשבות טובות מישראל (ירוש׳ סוט׳ ט יז). שהניחם (את הכלים תחת הצנור) בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו מר סבר בטלה מחשבתו ומ״ס לא בטלה מחשבתו (רב, שבת טז:). אמר (משה) לפניו רבש״ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני (סוא, מנח׳ כט:). דברים שהן באין במחשבה (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ערל׳ א ג). כגון שנתן את הקומץ במחשבה (של פגול) והלבונה בשתיקה (הוא, זבח׳ מא:). קטן שהוא יכול לאכול כזית דגן פורשין מצואתו וממימי רגליו וכו׳ מפני שמחשבותיו רעות (ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ ג ה). (כתוב) ותאמר אלי תבוא וישכב עמה וכו׳ כביכול היה במחשבה הוא לבדו היה יודע שלא עלת על דעתה אלא בשביל להעמיד שבטים (הוא, שם סוט׳ ג ד). בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד (הוא, ברכ׳ סא). מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה (עולא, סנה׳ כו:). מחשבה רעה אין הקב״ה מצרפה למעשה (רב אסי, קדוש׳ מ.). מחשבה שעושה פרי הקב״ה מצרפה למעשה מחשבה שאין בה פרי אין הקב״ה מצרפה למעשה (סוא, שם). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב (פסח׳ נד:). במחשבתו ניכרת מתוך מעשיו (כיל׳ יט.). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת (מד״ר ויקר׳ כט). אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם נולד מלך המשיח שעלה במחשבת עד שלא נברא העולם (פסיק׳ רבתי לג). —ובסהמ״א: והם (חכמי התלמוד) גם הם אומרים כי חמשה דברים עלו במחשבת להיות נוצרים (ראב״ע, הקד׳ ב לפי׳ עה״ת). — ואמר המשורר: נחם רוכב ערבות, כי ראה את כל התועבות, וכל יצר המחשבות, רק רע כל היום (ר״י הלוי, סליח׳ יוה״כ, מי כמוך). חניתות מחשבות שכלו מרוקים וקשתותי סעיף לבו דרוכים, ישו ערפי משנאיו בם הדוכים, ובמות כל גאון צריו דרוכים (רמב״ע, תרשיש א סה). לאנשי לבבות בני מחשבות בידם נעימות למחיתו בריאים ועיני סעפים עתידות מצפים (הוא, דיואן, כ״י בודלי). — ואמר החכם: המחשבה מראת האדם תראהו יופיו ודופיו (מוסרי ספלוסופי׳ ב יב). — ומשל: תחלת המחשבה סוף המעשה (ר״י א״ת, כוזרי ג עג). סוף מעשה במחשבה תחלה (שלמה הלוי, לכה דודי, ערבי שבת). — ׃שטן המחשבה: ואם יבא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים והזבוב לעכביש ישיב עליו השכל ויגער בו (ר״י א״ת, כוזרי ג יא).

׃**מַחֲשָׁבִי**, ת״ז, לנק׳ מַחֲשָׁבִית, מ״ר מַחֲשָׁבִיִּים, מַחֲשָׁבִיּוֹת, — של מחשבה, מה שהוא רק במחשבה: והאחד המספר שהוא במחשבה אינו מתרבה מעצמו גם אינו אחד ראש המספר כי כאשר תקח אחד או גרמי או מחשבי כל זמן שהוא מתבודד ויעמד לבדו לא יהיה מספר ולא חשבון עד שיצטרף עם אחד (סהל בן תמים, פי׳ יצירה). אך האחד האמת יאמר גם כן על שני פנים האחד מהם במחשבה והשני בפעל והמחשבי הוא האחד המניני אשר הוא שרש כל מנין ותחלתו (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד מ). כי בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורות הרשומות (שם, חבב׳ הנפ׳ ג). והמניעים אמנם יפעלו במשפט המחשבי בעבודת המדמה (הוא, כוזרי ה יב). הכח המחשבי והוא כח

שופט דן על דבר שראוי שיבוקש ועל דבר שראוי להתרחק ממנו וכו' אבל השומר המזכיר הנה ישמור מה שמאמין בו המחשבי והכח היצרי כשהשתמש בו המחשבי יקרא יצרי וכו' ההצטיירות בפני המח והיצרי באמצעותו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו (שם). הצורות הרוחניות המצטיירות באמצע המח מהרוח הנפשי בהכח היצרי תשיבהו מחשבי כאשר תשלוט בו (שם). ויצוה אותו שלא יפנה אל השדים המחשביים והמתדמים ולא יקבלם ולא יאמין בם עד שיועץ את השכל (שם ג ה). ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים (שם). ואין הפרש בין שיהיה מניעו מבחוץ כמנוסת החי מחום השמש ולכתו למקומות המים כשימצא או בין שיהיה מניעו ציור מחשבי כי בהעלות על הלב הנאות וההפך אז יתנועע החי (ר"י הליוי, כוז' ה ה). מיני ההקשות והמלאכות ההקשיות והן על דרך כלל חמש אמיתיות ומחשביות שאפשר שאינן אמיתיות ומתעות ומספיקות ומדמות (כש"ט פלקיירא, ראש' חכמה ב ה). ומהשלמיות העיונים השכל העיוני והמעשה במה שגוזר ושלמות החלק המחשבי השכל המעשי והעצה הנכונה ואמיתת המחשבה (שם ג א). והשלימיות המחשביים הם הכח המחשבי אשר בו יחשוב האדם בדברים שהם ברצון האדם (שם). ענין צלם כענין דמות והוא פעמים נופל על הצורה מורגשת וכו' ופעמים על הצורה שאינה מורגשת אלא צורה מחשבית (פרשי רד"ק, צלם). והכח השלישי אשר מכחות הנפש כח המחשבי והוא אשר חושב ומקיש הדברים (ראב"ע, ספר העצמים). וכמו שהחוש בב"ח הוא דן על צורות מוחשים כן המחשבי בהם דן על עניני אותן הצורות אשר יוכלו אל המחשבי ולא יוכלו אל החוש (קאנון א א ו. ה). כח המחשבי לא יצייר מחשבותיו כי אם באמצעות החוש ואם אלו המחשבות אינן גשמיות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 37). הנפש הדברית חלק ממנה הוא הנשאר והוא השכלי וחלק ממנה שהיא המרגשת או נקרא אותה נפש מחשבית אשר תושרש מהטפה הזרעית היא נפסדת בהפסד המורכב (שם 54). יקשה לאדם לצייר חדוש דבר בפעל מבלי שיצייר אפשרותו קודם על מציאותו בפעל לא שיקדם אליו במציאות ואמת אותו אפשרות אבל היא קדימה מחשבית בלבד (ר"י אברבנאל, מפעי' ה' ד ג). ותתחזק אז הכח הדמיונית לשתי סבות האחת לפי שניתרה מקשר הכח המחשבית ויצאה משלטונה וחולשת זו הכח המחשבית בחולה ובריא (מ' אלדבי, ש"א ה ו). וכשישתמש בו הכח המחשבי יקראוהו מתדמה (רשב"ל דולאן, מג"א, ח"י ד). הנה החכמים פירשו כי בציור יקדם אל הגוף נקודה וכו' רצונם בזה הנקודה המחשבית שאין בה לא אורך ולא רוחב ולא רום (אלימה לרמ"ק, עין כל, ד יא). דבר מוחש הביא החוש המשותף אז אל הדמיון וממנו אל המשער המחשביי עד הכח המחזיק הצורות (ר"א מודינא, לב האריה א י). כי השיר המחשבי הוא חכמה המלמדת לאדם בן דעת ערך והסכמת קולות רבים ומשונים (שלטי הגבורים ד).

מַחְשָׁךְ, ש"ז, מ"ר מַחְשַׁכִּים, מַחְשַׁכֵּי, — כמו חשֶׁךְ: הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה בְמַחְשָׁךְ מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו (ישעי' כט טו). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מַחְשָׁךְ לפניהם לאור ומעקשים למישור (שם מב טז). — ומקום חשֶׁךְ: בְּמַחְשַׁכִּים הושיבני כמתי עולם (איכ' ג ו). שתני בבור תחתיות בְּמַחְשַׁכִּים במצלות (תהל' פח ז). — ומליצה, ידידו מַחְשָׁךְ, החשך הוא ידידו, הוא תמיד בחשך, אין לו ידיד אחר אלא חשך: הרחקת ממני אהב ורע מידעי מַחְשָׁךְ[1]) (תהל' פח יט). — מַחְשַׁכֵּי ארץ, המקומות הנסתרים: הבט לברית כי מלאו מַחְשַׁכֵּי[2]) ארץ נאות חמס (תהל' עד כ). — ובהשאלה במליצה, ∴מַחְשַׁכֵּי הגוף: ברכי זכה בעד מחשכי הגוף מאירה, את שם זהר העולם איום ונורא (ר"י הלוי, ברכי נפשי). — ומחשכי הסברה: ושאר מת המדבר היו עובדים ע"ז והולכים במחשכי הסברות אשר לא יועילו ולא יצילו (ר"י אבן לטיף, הקד' שעה"ש).

∴**מַחְשְׁמָה**, — שם מלכת הנמלים אשר התוכחת עם שלמה בדרכו, ונצחתו בדבריה: אמרה לו (הנמלה) אני מלכה שלהם (של הנמלים) אמר לה מה שמך אמרה לו מחשמה אמר לה אני רוצה לשאל אותך שאלה אחת אמרה לו אינו ראוי שיהיה השואל למעלה והנשאל למטה העלה אותה לפניו וכו' (מעשה הנמלה, ביהמ"ד ילינק ה).

מַחְשֹׂף[3]), ש"ז, — גִלּוּי: ויקח לו יעקב מקל לִבְנֶה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות

---

[1]) עי' הערה לערך מחש, אך לפי הנסחה המסורה זוהי הכונה היותר מתישבת על לשון הכתוב ולפי הענין. — [2]) פרש ריב"ג מחשך זה במשמ' אדם חשוך, רשע.

[3]) מן חשף, עי"ש.

מחשף הלבן אשר על המקלות (בראש׳ ל לז). — ואמר המליץ: ואמר (בטלמיוס) כי בחונף מ ח ש ו ף למי שיסתר בו ובכזב מכשול למי שישען עליו (מוסרי הפלסופ׳ ב יח).

מַחְתָּה, ש״נ, בכנ׳ מַחְתָּתוֹ, מ״ר מַחְתּוֹת, מַחְתֹּת, מַחְתֹּתָיו, מַחְתֹּתֶיהָ,—כלי מתכת לחתות בו גחלים מהיקוד, Kohlenschaufel; Pelle-à-charbon; fire-shovel ועשית סירתיו (של המזבח) לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו תעשה נחשת (שמות כז ג). ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח (ויקר׳ טז יב). ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת (שם י א). קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו ותנו בהן אש (במד׳ יז ו–ז). ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים (שם יז ד). ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות (ירמ׳ נב יט). — ובתו״מ: הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו׳ נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו וכו׳ הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים (יומ׳ ה א). והרי המחתה נתונה במקצוע בין חכבש למזבח וכו׳ נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאוכלות הפנימיות (תמיד א ד). מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גבי המזבח מרדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא (שם ו ב). הוציאו לו כף ריקן מלשכת הגזית ומחתה גדושה של קטרת מלשכת בית אבטינס (יומ׳ מז.). מה היו כליו (של מזבח הזהב) כף ומחתה כף לקטרת סמים ומחתה להכניס בה גחלים היה מניח המחתה של גחלים על גבי המזבח ומנער הקטורת שבכף לתוכה על גבי הגחלים (מד״ר במד׳ ד). —*מחתה פרוצה, *מחתה שלמה (כלים ב ג–ז). — ומחתה קטנה, למנורה וכדומ׳: ומלקחיה (של המנורה) ומחתתיה[1] זהב טהור (שמות כה לח).—ובחכמת הככבים, *שם אחת הצורות של הככבים: הי״ג (מצורות הכוכבים) המחתה וכוכביו ז׳ (ראב״ע, ראש׳ חכמה א). י״ג צורת מחתה ובערבי אלמגמרה (ראב״ח הגביה, חשבון מהלך הכוכבים). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות וכו׳ הזאב עקרב המחתה קשת וכו׳ (דוד גנז, נחמ׳ ונעים שם).

[1]) אמר דונש: ולפיכך פתרתי מחתתיה שבמנורה מגרפות של זית גורף ותותה בה הזית (תשו׳ על רסע״ג, סי׳ כה), והכונה אולי להשמן.

מְחִתָּה, ש״נ, סמי׳ מְחִתַּת, — כמו חִתָּה, חִתַּת: אל תהיה לי למחתה מחסי אתה ביום רעה (ירמ׳ יז יז). והיה מואב לשחק ולמחתה לכל סביביו (שם מח לט). רחקי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך (ישע׳ נד יד). חכמים יצפנו דעת ופי אויל מחתה קרבה הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (משלי י יד–טו). מעז לתם דרך יי׳ ומחתה לפעלי און (שם כט). נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (שם יג ג). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו (שם יח ז). — ושם המבצרים מחתה: פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה (תהל׳ פט מא). — ואמר המשורר: ואמות במכאובי ונגדי צרי גלעד ואצמא אלי מים וגיתון לעמתי, בנפשי אשר אוהב חיותי ושלותי וישמח ליום אידי ויאהב מחתתי (רסב״ג, ידידי שעו). היצטדקו לפניך מלאי מחתה ובושה, גרושים מלפניך והיו לאויבים ירושה (ר״י הלוי, סליחה, ראה רנת).

***מַחְתֵּךְ**, ש״ז,—כלי אומנות של חובשים, של רופאים: אמר גלינוס אם גלית חלק מן עצם הראש אז שים תחתיו מחתך יהיה החלק הדומה לעדש באחריתו בולט וחלק ויהיה החדות באורך עד שיהיה הרוחב העדשיי נסמך על הצפאק וראוי שתכה בעליונו במהלום קטן ותחתך עצמות הראש (קאנון ד ה ג א).

***מְחֻתָּן**, ש״ז, מ״ר מחתנים, — אב החתן ואבי הכלה כ״א מהם הוא מחתן לחברו: ורובם נתרפאו במשיחה המעורבת בכסף חי שיש בו סכנת נפח אך מחותני שמואל דוקטר הוא יודע בטיב רפואתה בענין אחר בלתי סכנה (דוד גנז, צמח דוד ו רנד). שאמר עתה האב שהוא נתרצה בקדושי׳ לעולם אלא שעשה המחאה וההתראה כדי להוציא מעות ממחותנו ולעולם דעתו היה שיהיו הקדושין גמורין (שו״ת בל ששת קלג). ואיך יאמין איש מארץ מרחק לדברים כאלו וכותב אל מחותנו שיבא אל החתונה (מה״ג, דביר ב׳, מכת׳ פו).

מַחְתֶּרֶת[1], ש״נ, מ״ר מחתרות, — פרצה בתוך קירות הבית או חפירה תחת בית וכדומה, בפרט מה שיחתר הגנב בלילה כדי להכנס אל הבית: אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים (שמות כב א). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה (ירמ׳ ב לד). — ובתו״מ: הבא במחתרת נדון על שם סופו היה בא

[1]) בארמ׳ מחתרתא.

במחתרת ושבר את החבית אם יש לו דמים חייב (סנה׳ ח ו). כגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנגבורקראות של כלים על כתפיהם והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני (רב, ב״ק קיד:). הבא במחתרת ונטל כלים ויצא (הוס׳, סנה׳ עב.). מלמד שעשה הקב״ה (למנשה) כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה מפני מידת הדין (רסנ״י, שם קג.). — ומשל: הגנב על פי המחתרת להרחמן קורא[1].

מַט[2], ש״ז, — גְּעָרָה של ריב וקטטה, Grollen; grondement; grumbling; ובמליצה לקול רעש הארץ כאלו הוא קול גערתו וזעמו של אלהים: קול יי׳ לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה[3] ומי יעדה עוד האש בית רשע (מיכ׳ ו ט-י).

מֹט, (מוט), ש״ז, — כמו מֹטָה: פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט (רש״י ישע׳ ח ח).

מ״ט, — ר״ת: מה טעם, מאי טעמא.

מַטְאֲטֵא[1], ש״ז, — שבטים מנצרים וכדומ׳ אגודים יחד יטאטאו בהם את הקרקע, Besen; balai; broom; ובהשאלה במליצה, מַטְאֲטֵא הַשְּׁמֵד, כִּלָּיוֹן: ושמתיה (את בבל) למורש קפד ואגמי מים וטאטאתיה בְּמַטְאֲטֵא השמד נאם יי צבאות (ישע׳ יד כג). —

— [1]) גוף המשל בארמי׳: גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הנסחה המסורה שלנו, ואין ספק בדבר כי המלה מטה כצורתה כבר היתה בנסחת ספרי המתרגם היוני, הואיל ותרגם φυλή במשמ׳ שֵׁבֶט משבטי העם, וכבר התלבטו כל המפרשים הקדמוני׳ והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו שום דבר שיעשה מליצת הכתוב טבעית כלשון בני אדם, כי אין טעם בקריאה פתאם שִׁמְעוּ שֵׁבֶט, לפי תרגום היוני, או שמעו מקל הפורענות, לפי פרוש רש״י ורד״ק. יונתן תרגם: שמע מלכא ושלטונא, אבל השמוש בהשם מַטֶּה סתם במשמ׳ מֶלֶךְ אינו טבעי. גם החדשי׳ לא מצאו שום פרוש טבעי ונאות לפי הענין, ולכן הסכימו רבם להגהת Ewald, לפי השבעים, שמעו מטה ומועד העיר, ואין אני צריך להעיר עד כמה מליצה זו איננה עברית טבעית. אך אין ספק בדבר שהפסוק כלו לא נמסר לנו בנסחתו האמתית, כי גם חלקו הראשון אינו מתפרש בדרך טבעי. והנה כבר ראו קצת החדשים כי אנשי העיר שעליה דבר הנביא התעוררו אז להיטיב דרכיהם ובאו לשאלו במה יקדמו את ה׳ וגו׳, והוא ענה להם: הגיד לך אדם מה טוב וכו׳, אך מה שלא הרגישו הוא כי בהדברים קול יי׳ לעיר יקרא הכונה היא לרעש שהיה אז בעיר ההיא, שעשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר (פסוק יב), ומפני קולו זה של אלהים ששמעו מתוך הרעש יִראו ישבי העיר ורצו לשפר מעשיהם. זו היא כונת הפסוק בִּכְלָלוֹ, ועל פי כונה זו אפשר להחזיר את הנסחה המסורה של הפסוק, שאין ספק שהיא משבשת, לצורתה הראשונה האמתית, ע״י הגהות קלות, שעל קצתן מעידים התרגומים הקדומים. כי את הפעל יראה שבפסוק זה תרגמו השבעים במשמ׳ פחד, φοβουμένους, ודבר ברור הוא, שבמקום המלה שמך שבפסוק זה היה בנסחת השבעים וכמו״כ הפשיטא המלה שמו, כיון שהם תרגמוה במשמ׳ השֵׁם שלו. ובהמלה תושיה כאן כבר התחבטו כל המפרשים ולא מצאו לה פרוש נאה במקום הזה. עפ״י כל זה הנסחה הקדומה האמתית של פסוק זה מתגלה לעיני בצורה זו: קוֹל יי׳ לעיר יקרא ותושבִיה ייִרָאו, שמוע שמעו מטהו ומי יעדה עוד. השנויים שצריך לעשות בנסחה המסורה לכונה זו הם מעטים וקלים. בהמלה תושיה נוספה ב, במקום יראה יִירָאוּ, ובמקום שמך, שבנסחת תרגום השבעי׳ היה כתוב שמו, — שמוּעַ, ולהמלה מטה צריך להוסיף ו, שנשמטה ע״י האות ו שבתחלת המלה ומי שלאחריה. ע״י אלה ארבעה השנויים הקלים כל מליצת הכתוב נעשית טבעית ויפה מאד ונאותה לפי הענין, אלא ששתים מהמלים שבכתוב זה בנסחתו החדשה אינן כלל המלים הרגילות שראו בהן המפרשים עד כה עפ״י צורתן החיצונה, אלא מלים אחרות, משרשים אחרים, ובמשמעות אחרות. המלה מטהו איננה כלל המלה מַטֶּה הרגילה, אלא שֵׁם מַט בהוספת הכנוי הו, כמו מֹטֵהוּ, ופרושו לפי הענין ולפי המקום הוא בלי ספק: קול גערה חזקה. ויש לזה סמך בלשון ערבית שהשרש מט׳ a) משמש בה במשמ׳ קטטה וגערה קשה. אמר אבן מנסור בלשאנ אלערב, בערך מטט, וז״ל: מאט׳ה ומאט׳ה וממ׳את׳א ח׳אצמה ושאתמה ושארה ונזעה וכו׳ קאל אבו עבד אלממאט׳ה אלח׳אצמה ואלמשאקה ואלמשארה ושדה אלמנאזעה. — ובעבר׳: מאט׳ה וכו׳ פרושו הוא התקוטט בו וחרף אותו והוכיחו קשה, ורב אתו וכו׳ אמר אבו עבד אלממאט׳ה היא חקטטה וההתנגדות ועז המריבה.

[1]) מן טאטא, עי״ש, ואין בלשונ׳ האחיות אח לו. רק בארמי׳ של היהודים בא״י אמרו טאטיתא: שקולי טאטיתא וטאטי ביתא (חמת בית רבי, ר״ה כו:), אך לא ידוע אם אין זו מלה עברית בצורה ארמית. ויש עוד עדות כי גם הצורה מטאטא היתה נהוגה בפי העם, בימי ר׳ חייא ור׳ שמעון בר רבי ור״ש בן חלפתא, שהם שמעו אשה אחת שאמרה לחברתה בארמית: שאילי לי מטאטיך (מד״ר בראשׁ׳ עט). אך עדות זו קצת חשודה יען יש קצת פקפוק בעצם נוסחת הדברים.

a) مطّ

∴מטאטא הבגדים, מברשה: ישב בהם (בהבגדים) בתוך עפר הארץ ויקום וילך לדרכו כאלו לא עלה עוד על לב בן חלוף להמציא בחכמה רבה את מטאטא הבגדים (אד"ג, ממאריס 120), ועי' *מַכְבֶּדֶת.

מַטְבֵּחַ, ס"ז, — כמו טֶבַח, הֶרֶג כללי: הכינו לבניו מַטְבֵּחַ בעון אבותם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים (ישע' יד כא).

***מִטְבָּחַיִם**[1], ס"ז, — בצרוף עם השם בַּיִת, בֵּית הַמִּטְבָּחַיִם, ששם טבחים הבהמה, Schlacht-haus ; abattoir ; slaughter-house: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבות ה ה). מי שזכה בתמיד מושכו והולך לבית המטבחים וכו' בית המטבחים היה לצפונו של מזבח (תמיד ג ס). הכהנים והלויים והעניים המסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות ובבית המטבחים אין נותנין להם תרומה ומעשר בשכרן (בכור' כו:). בית המטבחים אין בו משום ריסוקי אברים (ר' נחמן, חול' נא:). — ובסהמ"א: הבהמה שמשליכין אותה בבית המטבחים לשוחטה (ערוך, ערך טכח). הלך ראובן לבית המטבחים וקנה חתיכת ריאה אחת ומצא בה ג' סירכות (פסקי ריקאנטי האחרונ' י).

***מַטְבֵּעַ**, ס"נ, מ"ר מַטְבְּעוֹת, מַטְבְּעִים, — א) חתיכת מתכת טבועה, שמשקלה ואיכותה קבועים עפ"י הממשלה ויוצאת במדינה ומתקבלת במחיר דברים נמכרים, Münze ; monnaie ; coin: אסימון קונה את המטבע והמטבע אינו קונה את אסימון מטלטלין קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין (ב"מ ד א). בדינרי זהב ובמטבעות של נחושת (תוספת' שם ג יט). שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד (סנה' ד ה). לעשות שאר מטבע ככסף (ר' ישמעאל, ספרי דבר' קז). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (רב חיננא, ירוש' ברכ' ח ז). ולמה נקרא נחום איש קודש הקדשים שלא הביט בצורת מטבע מימיו (שם מגי' א יג). נותן לה ממעות ארץ ישראל (זאת אומרת) שמטבע ארץ ישראל יפה מכל הארצות (שם כתוב' יג יא). כאדם שאומר לחברו נפסלה מטבע זו (סנה' קד:). — ובלשון זכר: מטבע היוצא לשום מלכים הראשונים (תוספת' מע"ש א ו). גזל מטבע ונסדק (ב"ק ט ב). גזל עבדים והזקינו וכו' מטבע ונפסל (תוספת' שם י ג). (גזל) מטבע ונישוף ונתשו (שם ד). נטל הקב"ה מטבע של אש קטן וקרא לו למשה ואמר לו זה יתנו (ר' מאיר, פסיק' רבתי, כי תשא). מטבע שנפסל והמלכות מקבלתו (ירוש' מע"ש א ב). ואלו הן (מעות) עשויין כמגדלין שלשה מטבעין זה על גב זה (ב"מ כה.). גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו (ר' לוי, מד"ר ברא' לו). — ובסהמ"א: יש אצל המחליף שלשה מטבעים שוה הזהוב ממטבע האחד ג' דינרים וכו' ובא אדם אחד ובקש להחליף שיתן לו מג' המטבעים בזהוב (ראב"ע, ספר המספר ו). — מַטְבֵּעַ יוֹצֵא, שעובר לסוחר, מַטְבֵּעַ שֶׁמָּרַד, שנטבעה בשעת מרד ונפסלה אח"כ: אין מחללין אותו לא על המטבע מרוד ולא על המטבע שאינו יוצא (תוספת' מע"ש א ה). מטבע שמרד כגון בן כוזיבא (ירוש' שם א ב). תנו לי מעותי מן המטבע היוצא במדינתי וכו' וכל המטבעות היו יוצאות בירושלם (תוספת' שקל' ב יג). נותן לו מטבע היוצאה באותה שעה (רב ספרא, ב"ק נז:). — ב) מַטְבֵּעַ של ברכה, של תפלה, וכדומ', צורתה, נוסח הדברים שלה, Formel ;-mule: כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו (ר' יוסי, תוספת' ברכ' ד ה). לכו ועשו ובלבד שלא תשנו מטבעה של תפילה (רבי, ירוש' שם ה ב). אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות (ר' יוחנן, שם ט א). מבדיל ואחר כך אומר מטבע ברכה (ר' יצחק בן אלעזר, שם ה ב). אומר מטבע ברכה ואחר כך מבדיל (רבי יודן, שם). מטבע קצר פותח בהן בברוך ואינו חותם בהן בברוך מטבע ארוך פותח בו בברוך וחותם בברוך (הוא, שם א ח). משה התקין מטבעה של תפלה האל הגדול הגבור והנורא (רבי פנחס, שם ז ד). — ומצוי בסהמ"א: שאלת לתקן לך מטבע ברכה לבכור הפודה את עצמו (סו"ת ריב"ש קלא). ולפיכך האריכו המטבע ופתחו בברוך אשר יצר (מלמד התלמידי', תרומה). קדמונינו זכרונם לברכה קבעו לנו מטבע הברכות להודות לה' ולהתפלל לפניו (סד"ל, מבוא למחזו' איטלי, ח"א). — ובחכמת הרפואה. ∴צורת פתקת הרפואה: אין לשנות המטבע שתיקנו לנו רבותינו בעלי חכמת הרפואה (ר"י בן טודרוס, כאר לחי). ג) ∴כלי מלאכה שבו טבעים המטבעות: שוטר ממונה לתקן המדות איפה והין וכיוצא בהן ולתת בהן חותם במטבע ולצוות שלא יהא אדם רשאי למכור ולקנות אלא בהם (ערוך, ערך אגרדמין). — ∴בֵּית הַמַּטְבֵּעַ, ששם טבעים המטבעות של המלכות: אודיעך דעתי

---

[1]) גם בכנענ' מטבח: חדש ופעל אית המטבח (כתבת CIS I, 175).

בראובן שלקח בית המטבע מאת המלך ונכתב על שמו ואח"כ בא שמעון ונשתתף עמו וכו' טען עליו שמעון שהרויח במשא ומתן אחר ואותו המשא ומתן הוא נמשך ונתלה בבית המטבע ונכנס לשותפות וראובן טוען שהם לא היו שותפין אלא בבית המטבע וכל אחד יש לו עסקים לבדו (שו"ת הרדב"ז ד קכ). וגם על היהודים אשר במצרים היה להם צער גדול על אדות הנגיד הר' אברהם קאשטרו ז"ל שהיה מושל על בית המטבע (לקוטי ר"י סמברי 54). — *קוצצי מטבעות: העלילו על היהודים לפני המלך שהיהודים עושים זיוף במטבע וכו' לימים שבו הנוצרים ובקשו מי שיעיד נגד היהודים ומצאו ברצונם איך ראו היהודי קוצץ המטבע ואעפ"י שידע המלך כי הכל שקר (לקוטי ר"י סמברי 28).

אֲגוֹרָה. — *גָּדוֹל, גדולים. — גֵּרָה. — *דִּינָר. — *זָהוּב. — *זוּז. — *חַלְפָן. — *חָרִיף. — *טְפֵל, טפלים. — *כְּפוּלוֹת. — כָּרַת, *כרת מעות, מעות כרותות. — *לָבָן, לבנים. — *מַטְבָּעָה. — *מַטְבְּעָן. — *מָעָה, מעות. — *סֶלַע. — *פְּרוּטָה. — *פֶּרַח, פרחים. — *פְּרָט. — *פָּשׁוּט, פשוטים. — צוּרָה, צורת מטבע. — *צֶלֶם, צלמים. — צָרַף. — קָצַץ, קוצצי מטבעות. — *קָשִׁים. — *רָצָה, הרצה. — *שֻׁלְחָנִי. — שֶׁקֶל.

***מַטְבָּעָה**, ש"נ. — מקום שטבעים שם המטבעות: ואם היה (הדינר) חסר דבר מועט ממשקלו הנה נתפסל מהיות נושאים ונותנים בו במקח וממכר מכל וכל ואינו נקרא עליו אז שם מטבע שאינו ראוי לשאת ולתת בו אבל הוא נחשב כנסכא שצריכה היא על כל פנים לטבוע אותה בבית המטבעה (תשו' ר"י מיגש קנה).

***מַטְבְּעָן**, ת"ז, מ"ר מַטְבְּעָנִים, — מי שממונה על המטבעות: ויבואו אלה היהודים להתיצב על השוק לעשות סחורתם ויבוא גם השטן בתוכם מטבען אחד צורר וירא אותם ויסת עליהם נכרית אחת ימח שמה לאמר אתם נתתם לי כ' פשוטים של נחשת והמטבען בעצמו הוציאם מכיסו ונתנם בידה (אפרי כלי יעקב, QGJD II. 71). — ומ"ר: שאלתי פי מטבענים בקיאים דלימ' כסף מזוקק שוה א' זהב ריינש (שו"ת חוט השני לז).

***מַטְבַּעַת**, ש"נ. — שם"פ מן טָבַע: אומר בדעת אז מלל בשומו אדני מטבעת, בשלשה עולם שכלל בחכמה ובתבונה ודעת (ר"י בן אביתור, עבודה, אל אלהים).

מַטָּה[1], מַטָּה, — מלת תה"פ, להורות המקום שצריך לרדת כדי להגיע אליו unten; en bas; below, ובהשאלה, ירד פלוני מַטָּה מַטָּה, נהיה דל וכדומ': הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מַטָּה מַטָּה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יה' לראש ואתה תהיה לזנב (דבר' כח מג-מד). — מטה, שהדבר המדבר עליו הוא במקום שפל: ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מַטָּה[2] (משלי יה כד). — לְמַטָּה, במשמ' העקרית, במקום שפל, בנגוד מן מעלה: ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש לְמַטָּה ועשה פרי למעלה (ישעי' לז לא). אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ לְמַטָּה (ירמי' לא לז). — ולהורות הפנייה להמקום השפל: כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו וּלְמַטָּה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (יחזק' א כז). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם לְמַטָּה מערבה לעיר דויד (דהי"ב לב ל). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא לְמַטָּה לארץ (קהל' ג כא). — ובהשאלה, היה לְמַטָּה, דל בגשמיות ורוחניות: ונתנך יי' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה לְמַטָּה (דבר' כח יג). — לְמַטָּה מִדָּבָר, פחות ממנו: כי אתה אלהינו חשכת לְמַטָּה מעונינו ונתתה לנו פליטה כזאת (עזר' ט יג). — ולהזמן, מבן כך וכך שנים וּלְמַטָּה, שמספר השנים פחות: ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה וּלְמַטָּה (דהי"א כז כג). — מִלְּמַטָּה, במקום שהוא למטה: ויהיו תאמם מִלְּמַטָּה ויחדו יהיו תמים על ראשו (שמות כו כד). ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מִלְּמַטָּה (שם כז ה). ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מִלְּמַטָּה ממול פניו (שם כח כז). — ובתו"מ: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן (ר' שמעון, שבי' א ח). המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוה מן הארץ ג' טפחים פסולה מלמטה למעלה אם גבוה מן הארץ י' טפחים כשרה (סוכ' א ט). נטל את הדם וכו' והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומ' ה ג). מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה (יבמ' יב א). ועל הזקן שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה (מכות ג ה). בהמה

[1]) בכנע' מט, למט: אל יכן לם שרש למט ופר מלעל (כתב אשמנעזר יב). — [2]) המליצה קצת קשה.

שנחתכו רגלית מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול׳ ד ו). סדר הסב בזמן שהן שתי מטות הגדול שבחן עולה ומיסב בראש העליונה והשני לו למטה ממנו (ירוש׳ תענ׳ ד ג). — ולהזמן: העריכו פחות מבן חמש ונעשה יותר על בן חמש וכו׳ נותן בזמן הערך יום שלשים כלמטה ממנו שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנה (ערכ׳ ד ד). עשה שנת ששים כלמטה ממנה (שם). —*לְמַטָּה, מתחת להעולם: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור (חגי׳ ב א). למה נברא העולם בב׳ אלא מה ב׳ זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה מה לפנים מה לאחור אלא מיום שנברא העולם ולהבא (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ א). —*עין של מַטָּה, אזן של מַטָּה, במקום עין של מעלה: כביכול עשה עין של מטה כאילו אינה רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת (ריב״ז, ב״ק עט:). — ::ובחכמת הלשון, הטעם לְמַטָּה, בתנועה האחרונה, כמו מלרע: ואם היה טעמו (של המלה באה, השמש באה) למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת (רש״י בראש׳ טו יז). וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך (שם). — ובהשאלה, כנוי לבית הנקובה: נסרת או שיצא מלמטה (תוספת׳ מקוא׳ ז ח). העוטש בתפילתו סימן רע לו (במה דברים אמורים) מלמטה אבל מלמעלה לא (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). — ולאברי ההולדה: על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן (באמורי) מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר״ש בן לקיש, סוט׳ לו.). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב וכו׳ וכשות שלא בזמנה והקזת דם למטה כפלים (גיט׳ ע.). —*לְמַטָּן, מִלְּמַטָּן, כמו לְמַטָּה, מִלְּמַטָּה: נתן את הנתינין למטן למעלן ואת הנתינין למעלן למטן (זבח׳ ב א). שער הנצוץ וכמין אכסדרה היה ועליה בנויה על גביו שהכהנים שומרים מלמעלן והלוים מלמטן (מדות א ה). נזם שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן (כליס יא ט). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור (אהל׳ יט יס). מתפללין בראש הזית ובראש התאנה הא בשאר כל האילנות יורד ומתפלל למטן ובעל הבית לעולם יורד ומתפלל למטן (ירוש׳ ברכ׳ ב ה). בין שהאילן למעלן והבור למטן בין שהאילן והבור מלמטן (שם שבי׳ א ג).

ירושלם מלמעלן ועיר מלמטן (שם ר״ס ד ג). נאמר מתן דמים בפר למטן ונאמר מתן דמים בשעיר למטן (ר׳ יוסה, שם יומ׳ ה ה). כאן מלמעלן כאן מלמטן (ר׳ ירמי׳, שם סוכ׳ ב ד). החלונות בין מלמעלן בין מלמטן בין מכנגדן (צריך להרחיק) ארבע אמות וכו׳ מלמעלן כדי שלא יציץ ויראה מלמטן שלא יעמוד ויראה ומכנגדן שלא יאפיל (ב״ב כב:). רבי ששא בנו של ר׳ אבא היה כותב הא למטן ולמד למעלן (מד״ר שמות כד). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשים למעלה נוצח הוא (ר״ש בן חלפתא, שם). בבשר ודם המים מלמעלן והלחם מלמטן והקב״ה אינו כן אלא המים מלמטן זו הבאר שנא׳ עלי באר והלחם מלמעלה הנני ממטיר לכם (שם כה). אתה מוצא כל מה שברא הקב״ה למעלן ברא למטן (ר׳ ברכיה, שם לג). — מַטָּן: מפני מה נוהגין בי״ד של מטן בכבוד שלא ירבו המחלוקות (ר׳ יודן, ירוש׳ פסח׳ ו א). כשורות של מעלן כך שורות של מטן מה שורות של מעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך של מטן כתנת בד קדש ילבש (ר׳ חייא, מד״ר ויקר׳ כא). מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן (ר׳ תנחא בר חנינא, שם כו). שהניח מה שלמעלן וירד בשל מטן (ר׳ ברכיה, שם שמות לג). — ומצוי גם בסהמ״א: נמצאו מכוונים תמים מלמטן ותמים מלמעלן אין אחד מהם עודף ויוצא על חבירו (ר״ת שבת לט.).

מַטֶּה, ש״ז, סמי׳ מַטֵּה, בכנ׳ מַטְּךָ, מַטֶּךָ, מַטֵּהוּ, מ״ר מַטּוֹת, מַטָּיו. — א) עץ ארוך ודק, ישאהו אדם בידו להשען עליו או להכות בו, staff; bâton; Stab: הכר נא למי החתמת והפתילים וְהַמַּטֶּה האלה (בראש׳ לח כה). חתמך ופתילך וּמַטְּךָ אשר בידך (שם יח). ויאמר אליו יי׳ מזה בידך ויאמר מַטֶּה (שמות ד ב). ואת הַמַּטֶּה הזה תקח בידך (שם יז). ויקח משה את מַטֵּה האלהים בידו (שם כ). קח את מַטְּךָ והשלך לפני פרעה וכו׳ וישלך אהרן את מַטֵּהוּ לפני פרעה וכו׳ וישליכו איש מַטֵּהוּ ויהיו לתנינם ויבלע מַטֵּה אהרן את מַטֹּתָם (שם ז ט־יב). הנה אנכי מכה בַּמַּטֶּה אשר בידי על המים (שם יז). נטה את ידך בְּמַטֶּךָ על הנהרות (שם ח א). ויתנו אליו כל נשיאיהם מַטֶּה לנשיא אחד וכו׳ שנים עשר מַטּוֹת וּמַטֵּה אהרן בתוך מַטּוֹתָם וינח משה את הַמַּטֹּת לפני יי׳ באהל העדת (במד׳ יז כא־כב). וישלח את קצה הַמַּטֶּה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). היתפאר הגרזן על החצב בו אם יתגדל המשור על

מניפו כהניף שבט ואת מרימיו כהרים מטה לא עץ (ישע' י טו). ועורר עליו יי' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב ומטהו על הים (שם כו). — ומ"ל *מטים: וכל יוצא למלחמה בחרב ספר אותו הודף במטים (ראב"ע, הראית נכות, כ"י בודלי'). — ומטה להכות בו, לרדות בו: אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים (ישע' י כד). שבר יי' מטה רשעים שבט משלים (שם יד ה). כי מקול יי' יחת אשור בשבט יכה והיה כל מעבר מטה מוסדה[1]) אשר יניח יי' עליו בתפים ובכנרות ובמלחמות תנופה נלחם בה (שם ל לא-לב); — ובמליצה, המטה, מטה הרשע שבו ירדו התקיפים את החלשים והעניים: הנה היום הנה באה יצאה הצפרה ציץ המטה[2]) פרח הזדון החמס קם למטה רשע (יחזק' ז י-יא). — ובמליצה, הזעם הוא בידו מטה להכות בו: הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי (ישע' י ה). — והחמס: החמס קם למטה רשע (יחזק' ז יא). — מטה השכם, חלק מהעל: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע' ט ג); — מטה עז, מפואר שביד המושל: נדו לו (למלך מואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). ויהיו לה מטות עז אל שבטי משלים וכו' ויבשו מטה עזה אש אכלתהו (יחזק' יט יא-יב). מטה עזך ישלח יי' מציון רדה בקרב איביך (תהל' קי ב). — ומטה לחבט בו זרעוני השדה: כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע' כח כז). — ובמליצה, מטה לחם, תמיכה ומשען של לחם, שבר מטה לחמו של פלוני, עשה שלא יהיה לו לחם: בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו (ויקר' כו כו). הנני שבר מטה לחם בירושלם ואכלו לחם במשקל ובדאגה (יחזק' ד טז). ורעב אסף עליכם ושברתי לכם מטה לחם (שם ה טז). ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב (שם יד יג). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה טז). — *ומטה התבונה: וציץ פרח במטה התבונה עלי מעין פליליה וחכמה (ר"י בן חסדאי, הנזכר תן). — ב) בהשאלה, חלק מיוחד מחלקי עם אחד, צאצאי איש אחד שהם נקראים כלם על שמו, מטה יהודה, מטה לוי וכו', כמו שבט, tribe; tribu; Stamm: בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה (שמות לא ב); ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא (במד' א ד). אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (שם טז). החלצו מאתכם אנשים לצבא וכו' אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא (שם לא ג-ד). זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יי' לתת לתשעת המטות וחצי המטה כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם (שם לד יג-יד). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה וכו' ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל (שם לו ח-ט). כי נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן (יהוש' יד ג). כי היו בני יוסף שני מטות מנשה ואפרים (שם ד). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל (מ"א ח א); — ואמר הפיטן: חכמי מטהו (של הכה"ג) יזווגו לו, חפינת קטורת בעלייה להשכילו (משולי כל קלוני', סדר עבודה, אתוחת). — ובתו"מ: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע במטה הזה הוצאת ישראל ממצרים במטה זה קרעת להם הים במטה זה עשית להם נסים וגבורות (מכי' בשלח, עמלק א). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ וכו' והקשת והמן והמטה והשמיר (אבות ה ו). המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בג"ע (ר' לוי, פדר"א מ). ונטה משה

---

[1]) בהרבה כ"י מוסרה בריש, ומוסרה כמו מוסרו, ואולי מקום שתי אלה המלים הוא אחרי המלה אשור שלפני זה. — [2]) אמר ריב"ג וז"ל: ואעלם אנ ציץ המטה ענדי אשמ ללמיל ואלזיע' לא ללעצי והו מת'ל פרח הזדון, ע"כ, ובעבר': ודע כי ציץ המטה אצלי שם לנטיה (מן הצדק) והחמס לא למקל והוא כמו פרח הזדון. ורגלים לדבר כי זו היתה כבר דעת מסדר הספר ורשם על הגליון המלה החמס לפרוש המלה המטה, ונסרכה אח"כ המלה החמס ונכנסה לתוך גוף הכתוב רק שלא במקומה, אחר המלה הזדון, ואולי היתה סבת מה שנשתבשה המלה שלאחריה שהיה כתוב שם כך: קמעל מטה הרשע, ונפלה במקרה העין שאחרי המם ונשאר רוח בין המם ובין הלמד כזה: קמ ל, וסבר המעתיק שהצרוף קמ הוא עבר מן קום והלמד היא ל שמושית וחברה להמלה מטה שלאחריה וסרך את המלה החמס שהיתה כתובה על הגליון לפרוש להמלה מטה, ושמה לפני הפעל קם, אך הנסחה האמתית היתה כך: ציץ המטה פרח הזדון קמעל מטה הרשע, וקמעל נרדף עם ציץ, בערב' קמעל[a]), עי' זה הערך. —

[a]) قمعل

את ידו על הים ולא קיבל עליו להבקע והראהו ברית מילה וארון יוסף והמטה שחקק עליו שם המפורש ולא קבל (שם מג). — ובמליצה, *הוא מַטּוֹ של פלוני, תומכו ומחזיקו בידו: הלך משה ונפל על רגלי אלעזר ואמר לו אלעזר בני בקש עלי רחמים שאכנס לא"י וכו' השיב אלעזר ואמר למשה אתה ערבן שלכל ישראל ואתה מבקש לך ערב אתה הוא מטן שלכל ישראל ואתה מבקש ערב (ר' תנינא בר אידי, מדר' תנא', דבר' נא יד). — ותאר כבוד לאדם, מַטֵּה אלהים, ותאר גנאי מַטּוֹת האליל, ואמר המשורר: מטה אלהים הוא והוא מופת ואות בדור ומטות האליל נגדעו (ראב"ע, מכת' לר"ס גמע). — *מַטֵּה של טרבל, חלק מכלי הדישה: הסלים שבקנתל והמטה [1]) של טרבל וקרן של כליבה (פרה יב ט). — ג) *מַטֵּה הָרוֹעֶה, הָרוֹעִים, שם צמח: המימות אשר כבר בושמו בהם עלי החלפה וכו' וסחיטת מטה הרועים (קאנון ג א א כג). ואם יתלהב הראש מאד וכו' קח קמח שעורים קלויים ותלושם במי מטה הרועה (שם שם ב יא). הרפואות המונחות על החמרא וכו' הם אלו החזרת ומטה הרועה (פרקי משה ט).

מֻטֶּה[2]), ש"ז, — הַטָּיַת משפט: עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד ותמלא הארץ דמים והעיר מלאה מֻטֶּה[3]) כי אמרו עזב יי' את הארץ ואין יי' ראה (יחזק' ט ט).

מִטָּה, ש"נ, (*מוטה), מ"ר מִטּוֹת, (*מוטות), — חלק מכנף העוף, ובהשאלה לקצות החַיִל: וחלף (מלך אשור) ביהודה וכו' והיה מֻטּוֹת כנפיו מלא רחב ארצך (ישעי' ח ח). — ובפרט *קרסל כנף העוף: המוטה הזו של תרנגול אחד מן ששים בכנפיו (תנחומא, תזריע ח). — ועי' מ"ט (מוט).

מִטָּה, ש"נ, סמי' מִטַּת, כנוי מִטָּתִי, מִטָּתֶךָ, מִטָּתוֹ, מ"ר מִטּוֹת, — כלי מכלי הבית עשוי עץ או ברזל וכיוצא בזה ישימו עליו כרים וכסתות וישכב עליו אדם או ישב עליו, Bett; lit; bed: החולה בחליו: ויגד ליעקב (שהיה חולה ונוטה למות) ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה (בראש' מח ב). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם מט לג). ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר חלה הוא וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו במטה אלי להמתו (ש"א יט יג־יט). כה אמר יי' המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ"ב א ד).— ולשכב, לישן: ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך (שמות ז כח). והוא שכב את משכב הצהרים וכו' ויבאו הבית והוא שכב על מטתו בחדר משכבו (ש"ב ד ה־ז). וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם (מ"א כא ד). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה (מ"ב ד י). ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים (שם כא). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל (שה"ש ג ז). יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה (תהל' ו ז). הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד). התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על מטתו וימת (דהי"ב כד כה).— חֲדַר הַמִּטּוֹת: (ותשם יהושבע את יואש) ואת מינקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו (מ"ב יא ב). — ולשבת עליה: ויקם מהארץ וישב אל המטה (ש"א כח כג). בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש (עמוס ג יב). — ובפרט לסב עליה אצל השלחן במשתה וכדומ': השכבים על מטות שן וסרחים על ערשותם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו ד). וישבת על מטה כבודה ושלחן ערוך לפניה (יחזק' כג מא). גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף

---

[1]) ושאלו בגמ' זבח' (דף קטז:): מאי מטה של טורבל אמר אביי עיזא דקרקסא דדיישן דישאי.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) כך בכל הספרים. תרגום השבעים נשתבש בעצמו ואין ללמוד ממנו צורת הנסחה העברית שהיתה להם. ת"י: אסטיות דין, והוא הטית המשפט, וכך פרשו שאר הקדמונים. אמר ריב"ג: מטה אצלה מנטה ואדע'ת אלנוג והו אשם ללזיע' ואלמיל ווזנה מופעל, ע"כ, ובעבר': עקרו מנטה ונבלעה הנון והוא שם לעול ולהטית הדין ומשקלו מפעל. וכך רש"י ורד"ק וכו'. אך קצת החדשים מפקפקים באמתת הנסחה מפני שאחרי ותמלא הארץ דמים התוכחה של הטית דין היא רפה מאד, ואולם מבחינה זו הגהת אלה החדשים חמס במקום מטה אינה מרפאה את הכתוב, כי גם חמס רפה אחרי דמים, ובעצם הדבר אדרבה המלה דמים שקודם לה היא מספקת, כי בהרבה ספרים כתוב חמס במקום דמים, וכך היתה נסחת הספר של הרד"ק, אמר וז"ל: ובקצת ספרים מדוייקים ותמלא הארץ דמים, ע"כ, וכך העיד בעל מ"ש, וז"ל: ותמלא הארץ דמים כן ראיתי בכמה ספרים וכן תרגם יונתן חייבי קטול אבל בספר אחד מדוייק כ"י קדמון וגם בדפוס אחד ישן כתוב ותמלא הארץ חמס. ע"כ. וכן שם ז כג הוכיחם על חמס אחרי דמים: כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס.

על רצפת בהט ושש ודר וסחרת (אסת׳ א ו). והמן נפל על הַמִּטָּה אשר אסתר עליה (שם ז ח). — ולשא את הַמֵּת אל בית הקברות: קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי הַמִּטָּה (ש״ב ג לא). — ובתו״מ בכל הענינים: הנודר מן המטה מותר בדרגש (ר׳ מאיר, נדרי׳ ז ה). המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (סוכ׳ א ח). המפרק את המטה להטבילה (כלים יט א). ישבו על הנסר על הספסל על הגשיש של מטה (זבי׳ ג א). ומיסב עמו על המטה ואוכל עמו על השולחן (נדר, ד ד). סדר היסב בזמן שהן שתי מטות גדול מיסב בראשו של ראשונה והשני לו למטה הימנו (תוספתא ברכ׳ ה ה). בערב שבת הוא (האבל) זוקף את מיטותיו במוצ״ש הוא כופן (ירוש׳ מו״ק ג ה). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יה״ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שבת קיט:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס (נדר׳ פא:). ואתם בני אושא שקדמתם רבותינו במאכלכם ומשקיכם וממטותיכם הקב״ה יפרע לכם שכר טוב (ר׳ אלעזר, מד״ר שה״ש, סמכוני). אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שיבשלה והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים (ר׳ ינאי, שם ויקר׳ כח). ואין להם עצים לבשל בהן והן שוברין מטותיהן ומבשלין בהן (ר׳ אבהו, שם, פתי איכה). מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה התחיל מצטער וכו׳ הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר׳ יהודה בר׳ סימון, שם שה״ש, הנך יפה דודי). נכנס שושבינה לבית ראה אותה מנוולת הבית אינה מכוונת המטות אינן מוצעות (שם במד׳ ב). מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי מיטה שאישן עליה בירושלם (אדר״נ לה). — ואמר המשורר: ועוד תשתה עסיס רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר״ש הנגיד, דבליך). ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוחות שאננות (ר״י הלוי, יונה נשאתה). — ולמשכב איש ואשה: אפילו הוא עמה במטה (גיט׳ ח א). (אשה קולנית היא) כל שקולה הולך ממיטה למיטה בשעת תשמיש (רב, ירוש׳ כתוב׳ ז ז). גרוש שנשא גרושה ארבע דיעות במיטה (פסח׳ קיב.). (אדם וחוה) עלו למטה שנים וירדו שבעה (ר״י בן קרחה, מד״ר בראש׳ כב). אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחד (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ יז). —

— ובהרחבה, במשמ׳ זרעו, יוצאי חלציו: ולמה נאמר באברהם וביצחק אף וביעקב לא נאמר אף אלא מלמד שמטתו של יעקב אבינו שלימה (ת״כ, בחקותי ב ח). בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה שכינה אמר שמא חס ושלום יש במיטת, פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו (ר״ש בן לקיש, פסח׳ נו.). — שִׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ, בָּעַל אשה: (קונם) שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר (נדר׳ פא:). ארבעה דברים הקב״ה שונאן ואני איני אוהבן הנכנס לביתו פתאום וכו׳ והמשמש מטתו בפני כל חי (רשב״י, נדה יז:). נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה (ר״א בנו של ריה״ג, מד״ר בראש׳ לו). המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה (פסח׳ קיב:). בא מן הדרך ושימש מטתו הוין לו בנים ויתקין (רבה, גיט׳ ע.). הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל מפני ששד בית הכסא מלוה עמו (שם). המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית (שם). אסור לאדם שישמש מטתו ביום (ר׳ יוחנן, נדה יז:). המשמש מטתו לאור הנר הרי זה מגונה (שם). חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת (שם לח.). אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון (ריש לקיש, תעני׳ יא.). חסוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון (שם). כששימש מטתו מבעוד יום ושכח ולא טבל (ריב״ל, ירוש׳ יומ׳ ח א). שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ר׳ יעקב בר׳ אבון, שם ברכ׳ ג ד). לא ישמש אדם מיטתו וספר תורה עמו בבית (ר׳ חונא, שם ג ה). כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושימשו מטותיהן (רב יוסף, מו״ק טו:). — וְהַשֵּׁם *תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה: יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (ר׳ אליעזר, יומ׳ ח א). המדיר את אשתו מתשמיש המטה בש״א שתי שבתות (כתוב׳ ה ו). נח בכניסתו לתיבה נאסרה לו תשמיש המיטה וכו׳ וביציאתו הותרה לו תשמיש המיטה (ר׳ שמואל בר׳ יצחק, ירוש׳ תעני׳ א ו). מנעתה (שרה את הגר) מתשמיש המיטה (ר׳ אבא, מד״ר בראש׳ מה), ועי׳ תשמיש. — וממטת המת: אין מניחין

את הממטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד וכו׳ ר״י אומר (הנשים) הסמוכות למטה מטפחות (מו״ק ג ח). נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה (ברכ׳ ג א). חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו על־מטה של חבלים (סנה׳ מז.).

אפריון. — *גָּשִׁישׁ. — *כִּלָּה. — *כסת. — *כר. — לישון. *לשונות המטה. — *מזרן. — *מעי המטה. — מצע. — *נקליט. — *נרוֹד, לשאת המת. — *עקרב. — *עריסה. — *ערסל. — *קניף.

מְטֹהָר[1], ש״ז, בכנ׳ מְטֹהָרוֹ, — בית המלכות, Dynastie: ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו וכו׳ הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה השבת מְטֹהָרוֹ[2]) וכסאו לארץ מגרתה הקצרת ימי עלומיו העטית עליו בושה סלה (איתן האזרחי, תהל׳ פט לט-מו).

***מַטְהֶרֶת**, ש״נ, מ״ר מַטְהָרוֹת, — אמבט במרחץ יטהר הרוחץ את גופו אחרי הרחיצה: המטהרת

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בעשרה כ״י וששה דפוסים קדמונים (גנזב׳), ובס״א: מְטַהָרוֹ, מְטָהָרוֹ, מְטֹהָרוֹ. וכבר אמר ריב״ג, וז״ל: ואמרו השבת מְטַהָרוֹ בפאר הטית בקמץ שלא בהקשה כי העקר שיהיה כמו מקְדָשׁ יי׳ (ברא״ש טו) והיה ראוי להיות בהסמכו אל הכנוי בקמץ גדול ובא חטף (הרקמה, שער ל). וכן ראב״ע ורד״ק. ובמ״ש: במקרא גדולה הטית בקמץ לבד ובכמה ספרים מהדפוס וכ״י כתוב מטהרו בשוא לבדו וספרים אחרים הטית בחטף קמץ וכן כתבו ר׳ יונה והראב״ע ורד״ק שהוא בחטף קמץ לתפארת בעבור אות הגרון וכן דגש הטית לתפארת כדגש מקדש ה׳. ע״כ. ורש״פ בהנקוד האשורי אמר: הנפרד מְטְהָר ובכאן הוא ביחס הפעול והקמץ שבטית הוא ההד של הקמץ שלאחריו והדגש שבו אינו לתפארת אלא הוא מן אותן שקדמו להמצאת הנקודות. ע״כ. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות, שאין בהן טעם. והנה פרשו הקדמוני׳ מלה זו במשמ׳ טהרה, ובהשאלה בענין זהר ותפארה, אך זה דחוק, ולפי הענין וההקבלה ל„וכסאו לארץ מגרת" נראה כי הכונה בשם זה היא למשפחת המלך, לבית המלכות, ויש קצת סמך לזה בערב׳ בשרש ט׳הר a), והשם ט׳אהרה b), במשמ׳ משפחה, ואולי הדגש בהטית בא להורות שאין מלה זו משרש טהר הרגיל אלא משרש אחר, והוא השרש ט׳הר בערבית, שהיה גם בלשון עברית והיה משמש במשמ׳ שהוא משמש בערב׳.

a) ظهر b) ظاهره

שבמרחץ התחתונה מליאה שאובין והעליונה מלאה כשרים אם יש כנגד הנקב ג׳ לוגין (מקוא׳ ו יא, ותוספת׳ שם ה ח). מרחץ שבלניה גויים בזמן שמטהרת שלה פתוח לרשות היחיד (תוספתא שם ו ד). שתי מטהרות זו על גבי זו נוטל את הפקק מבינתיים ומשיקן ומחזיר את הפקק למקומו (שם עלוכ׳ יא ט).

***מְטוּ**[1]), ש״ז, — מחילה וסליחה, Verzeihung; pardon: כל המבקש מטו מחברו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים (ר׳ יוסי בר חנינא, יומ׳ פז.). — ומצוי בסהמ״א: מעתה נא וממטו ובקשה ומר ידינני לטובה ויחשבה לי צדקה (פ״אלי יעבץ א לג). היה משתטח לפני עצמותיו הקדושים של כל אחד מהם ומבקש ממנו מטו ומחילה אל נא ישת עלי אשם (הקד׳ גדולי תרומה). — ובשבוש, מטוי במקום מטו: זאת ועוד אחרת כי זה המשיב (לחברו שחרף אותו) בקש ממנו מטוי ורצה לפייסו בפני הקהל (יקותי׳ בר״ש, בשו״ת ר״י לאטס).

מַטְוֶה, ש״ז, — מה שנטוה, Gesponenes; filé; web: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מַטְוֶה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש (שמות לה כה). — ואמר המליץ: כי ערום נברא (האדם) הצטרך אל האריגה להיות לו כסות בקרה, ותחת האריגה מלאכת המטוה וזולתה כמו התפירה (רש״ט פלקיירא, המבקש ג).

*מְטוּחָה, ש״נ, — דבר שטחים אותו על דבר, Salbe; onguent; ointment: ויגולל עליהם כל מיני המאכלים חלב ודשן וכל דברי שומן וגם מטוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון לג.).

***מְטוּט**, ש״ז, — שם״פ מן מטט: הא למדת שמלוי ריביות מתמוטטין והולכין מן העולם מיטוט[2]) זה איני יודע מה הוא (תוספתא ב״מ ו יח).

***מְטוּטֶלֶת**, ש״נ, מ״ר מְטוּטָלוֹת, — א) דָּבָר בצורת רמון וכדומ׳ עשוי ממתכת או בגד, ותלוי בחוט ומדלדל למטה: הפרח היוצא מן הערים רואין אותו כאילו מטוטלת[3]) תלויה בו כנגדו (כלא׳ ו ט). האולר והקולמוס והמטוטלת[4]) והמשקולת והכורים

[1]) בארמ׳ מטו, מטותא.

[2]) כך בכ״י א״פ, ובנדפס: מטמוט, עי׳ זה.

[3]) בכ״י מ׳ מטולטלת. — [4]) כך גם במדב״מ, ובקצת דפוס׳: והמטולטלת והמשקולות. ובכ״י פרמה:

וחכן והכנת (כֹּלים יב ח). לא יצא גמל במטוטלת[1] לא עקוד ולא רגול וכן שאר כל הבהמות (שבת ה ג). לא יצא גמל במטוטלת התלויה בחטרתו שתיכנס בו הרוח (תוספתא שם ד ג). (אסור למכור לעכו"ם) בנות שוח בפטוטרותיהן ואיצטרובילין במטוטלותיהן ולבונה (ר' יוחנן, ירוש' ע"ז א ח). — ב) *חלק מכלי הנחשת למדידת גבה השמש: וסובבת במקומה כדרך שעושין את המטוטלת[2]) הנקרא עצֹאדה באיצטרולוב שצופין בה גבהה של חמה (תשו' הגא', הרכבי כח).

:מְטוֹי, ש"ז, — שה"פ מן פעל מטה כמו נטה: חנון זקוף מטוי קרננו, כימות עניתנו שמחנו (שמואל בר' יהודה, אלהי אקראך, זולת לשבת לפני שבוע').

מְטַחֲוֵי[3]), ש"ז, — יְרִיָּה, מְטַחֲוֵי קֶשֶׁת, יריית הקשת את החץ, והמרחק עד היכן מגיע החץ השלוח מקשת דרוכה, Schussweite ; portée de flèche ; bowshot: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כִּמְטַחֲוֵי[4]) קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראש' כא יו).

והמטוטלות. — [1]) כך בכל כ"י וכך גם במשנ' שבמשנ' הנדפסות, ובמשנ' שבש"ס: במטולטלת. — [2]) הראב"ע בספרו כלי נחשת קורא אותו מעצור, עי"ש.

[3]) משרש טחו, טחוי, ועי' הערה לקמן. — [4]) כך בכל הספרים, רק בקצת כ"י של נסחת השמרונים מטוחי, ובקצתם מטוי. השבעים תרגמו βολὴν, והוא ירייה. אונק': כמיגד. והוא: למשך. רסע"ג: עִ'לוה a), והוא בערב' מרחק מרוצת החץ. ואמר ר"י חיוג, וז"ל בתרגום העברי: פי' כמו שמרחיקין מושכי הקשת החץ כך הרחיקה ממנו. וי"מ שם דבר בלשון רבים כלומר שיעור מרוצת החץ במשיכת הקשת. ויתכן להיות זאת הוו מוחלפת מן ההא על מנהגם בשאר הפעלים ממין זה שהזכרתי. ע"כ. והזכיר ריב"ג דברי ר"ח והוסיף ואמר: ותרג'מה אהל אלתפשיר כעִ'לוה קוש, ע"כ, ובעבר': ותרגמוהו אנשי המפרשים בהמלה הערבי' עִ'לוה קוש. ועִ'לוה בערב' הוא מרחק מרוץ החץ השלוח מקשת דרוכה. ולא הכריעו החכמים עד כה מה מקור מלה זו. מדברי ר"י חיוג נראה כי הוא פקפק בין שרש טחו וטחה, ואין לזה דמיון בלשון הערבי' במשמ' שמשמשת בה מלה זו בעבר'. על כל פנים, לפי הענין אין כאן מקום למלה בלשון רבים, ורגלים לדבר כי מטחוי הוא שם בלשון יחיד, והצירי של הוו הוא כמו צירי של קָנֵה, שָׂדֵה, והמכרת הוא מְטַחֲוֵי, והוא שם רבעי, משרש רבעי טַחֲוֵי, והוא שרש קדום מאד, רבעי כמו שחוה, דשנה, שיצא אחר כך מהשמוש הרגיל.

a) غلوه

***מְטְחָן**, ש"ז, — כלי יטחנו בו הזיתים להוציא שמנם, וכיוצא בזה: הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט ומשחובטין אותו מעלין אותן לגת ונותנין אותן במטחן ואח"כ טוחנין אותן וכו' ואח"כ נותנין את שומנן (מד"ר שמות לו). — *ושה"פ, כמו טחינה: שהמזון שהאדם נזון בו צריך הוא להיות עובר שלשת מיני מטחן ומדרגה הרביעית הוא נהפך לזרע או לדם לבן מפרנס את הגוף (רמב"ן, אגר' הקדש ג).

:מְטַחַת[1]), ש"נ, — כמו *מְטוּחָה: ואחרי אשר יבש השער יוטח במטחת הזאת מפנות היום עד יום עת מחרת (אסף הרופא, כ"י, 152). מטחת להטיח על העינים לכל כאביהם (שם, 167).

א. **מטט**, ממנו מַט.

ב. **מטט**, במשמ' השתרבב והשתרע, ממנו א. *מָטַט, ולפי דעת קצת ממנו מִטָּה.

א. **:מָטַט**, — קל לא נמצא.

— הִפע', *הִמְטִיט, — כמו הִטָּה: תקשר ידיה (של הבהמה) ותִשחוט ותמטיט[2]) ראשה ותעלה הירכים ותחרבש ידיה ורגליה (הלכ' טרפי' לאלדד הדני ג ו).

ג. **מטט**, כמו ב. מוט, וממנו פִּעוּל *מִטּוּט, ואולי גם פעל מַט.

ב. ***מָטַט**, פ"ע, עי' מַט, — נטה מדרך הטוב, נכשל: מטו מטו בני מטו בעגל מטו במרגלים (ר' יצחק, מד"ר בראש' עא).

מָטִיל[3]), ש"ז, סמי' מְטִיל, — מְטִיל בַּרְזֶל, כעין בד של ברזל עשוי בהכאה בפטיש כשהברזל הורך באש, geschmiedete Barre; barre; bar: עצמיו אפיקי נחשה גרמיו כִּמְטִיל ברזל (איוב מ יח). — והשתמשו במלה זו בזמן החדש בפרט למטילי הברזל הקבועים במסלות־הברזל שעליהם יתגלגלו האופנים.

[1]) מן טוח, כאלו היה שרש נטח. ואולי המכרת הוא מְטָחָה, כמו מְצָדָה, אם הוא מן צוד.

[2]) ואולי כמו מטט a) בערב', במשמ' פשט.

[3]) מן שרש מטל עי"ש. בערב' מִטְאל b), בארמ מטלנא. – כך נקדו פירסט, וכך בן זאב.

a) مطط b) مطال

מטל[1], ממנו מָטִיל.

*מטלונית, ש"נ, מ"ר מַטְלוֹנִיּוֹת, — עי' מטלנית.

***מְטַלְטֵל**, ש"ז, מ"ר מְטַלְטְלִים,—דבר שאפשר לטלטלו ממקום למקום, כמו כלי בית וכיוצא בהם, ולא שדות ובתים וכרומ', שהם קבועים ואינם מטלטלים, Mobilien ; mobilier; movable goods : מעשה במרוני אחד שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה ובקש ליתנם במתנה (ר' אליעזר, וי"ג ר' אלעזר, תוספ' ב"ב י יג); כל המטלטלין מביאין את הטומאה על אדם הנושאן בעובי המרדע (ר"ע, אהל' טז א); אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם (תוספתא כתוב' יב ג); גיזבר שנתן מעות הקדש במטלטלין קנה הקדש בכל מקום שהוא (שם קדוש' א ט). מטלטלין נקנין במשיכה ברשות הבעלים (שם ב"ב ה ג); מטלטלין קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין זה הכלל כל המטלטלין קונין זה את זה (ב"מ ד א). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין (ב"ב ד ד). אלמנה שתפסה מטלטלין במזונותיה מה שתפסת תפסה (ר' אלעזר, כתוב' נו.); בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (ר' יוסי בר' חנינא, ערכ' ל:). זאת אומרת שאין שמין ערכין מן המטלטלין דבר תורה אלא מדבריהן (שמואל בר אבא, ירוש' ב"ק ט ו); שדה במכר ומטלטלין במתנה (קדוש' כז.). שניהם נטלו את הקרקעות ושניהם נטלו את המטלטלין (ר' לוי, מד"ר בראש' כב); — *ומספר יחיד: ואם יש לו מטלטל וקרקע וחפץ המלוה יותר במטלטל מבקרקע צריך ליתן לו מטלטל וכו' ואין המלוה יכול לומר איני רוצה מטלטל זה אלא זה (טו"ע חו"מ, גבי' מלוה קא). קנה זה חלף קרקע או המטלטל שמכרת או שנתת לי (שם, מקח וממכ' קלה א). ראובן שהיה חייב לשמעון מנה ואמר שמעון לראובן מטלטל

[1]) קבעו שרש זה הקדמוני', ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ואחרים, ומשמש זה השרש גם בערב' מטל a), ופרשוהו הערבים, וז"ל: מטל אלחדיד צ'רבה ומדה ליטול ושבכהו וטבעה וצאע'ה ביצ'ה, ע"כ, ובעבר': הכהו ופשטהו כדי שיארך ויצקהו וחרשהו והלבינו באש.

a) مطل

זה אמכור לך במנה (שם רד יא). רצו כל אנשי הקהל מעתה ומעכשיו שיהיו כל התכשיטין וחפצי הקהל הן קרקע הן מטלטל שיהיה קדש (שו"ת תמת ישרים ריג).

*מְטַלְטֶלֶת, ש"נ, — עי' *מְטוּטֶלֶת.

*מַטְלִית, ש"נ, — עי' *מַטֶּלֶת.

***מַטְלָנִית**, ש"נ, מ"ר מַטְלָנִיּוֹת, — כמו מַטֶּלֶת: במטלניות[1]) שאין בהן שלש על שלש (אביי, שבת קכה.). — ובסהמ"א: הזכרים יוצאים בעור הקשור להן על זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות וכו' ובמטלניות המרוקמות שמיפין אותן בהם והרחלות יוצאות ואליה שלהן קשורה למעלה וכו' ויוצאות מלופפות במטלניות כדי שיהיה הצמר שלהן נקי (רמב"ם, שבת כ יג); — ואמר הפיטן: סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית, עקרי כוסף יפין וקלורי מטלנית (ר' מאיר ב' יצחק, סליח' ה' עשי"ת, אמן יוסיף).

***מַטֶּלֶת**[2]), מטלית, ש"נ, מ"ר מַטְלִיּוֹת,—א) חתיכה של בגד, של עור וכיוצא בזה, Flieken ; pièce ; patch, strip : סך אדם שמן על גבי מכתו ובלבד שלא יטול במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתא תרומ' ט יג). מטלית שטלאה על הקופה צריכה מחשבה אחר פרישתה (שם כלי' ב"ב ו ב). שלשל את המטלית להעל בה דלי או קיתון (שם מכשיר' ב טו). פוקקין את המאור ומודדין את המטלית[3]) ואת המקוה (שבת כד ה). החייט ששייר מן החוט כדי לתפור בו מטלית[4]) שהיא ג' על ג' (ב"ק י י). הכדור והפקעת של גמי שנתנן על פי החבית וכו' וכן במטלת של בגד היתה של נייר או של עור וקשרה במשיחה וכו' (כלים י ד). כים של שנצות שנטלו שנציו וכו' טלה עליו את המטלת מלמטן (שם כו ב). ומטלית שטלייה על השפה (שם כז ו). מטלית שטלייה על הקופה (שם כח ו). וכן מטלית מהוהא[5])

[1]) בכ"י א"פ במטליות.

[2]) משרש טלה, עי"ש. כך מנקדה מלה זו במשנ' מנקדות כ"י פרמה, מסכת כלים, וכן במשנ' מנק' דפוס ליבורנו, כנראה עפ"י קריאה מסורה, וכך באמת הקריאה המקובלת של הספרדים. ואעפ"י שבמשקלי השמות שבמקרא אין לנו משקל מפעת, כי השם משרת הוא, לפי דעת המדקדקים, משרש שרת, מכל מקום אין לדחות צורה זו, שנשמרה לנו במשנ' המנק' כ"י של פרמה, שהיא בודאי אותה המשנה המנק' שהזכיר הרמב"ם. — [3]) במשנ' נפולי המטליות, וכך גרסת רש"י. ובכ"י חסר, והוגה: המטלניות (ד"ס).—[4]) כך בכ"י ובמדב"מ וברוב ספרי הדפוס. ובקצתם: ומטלית. — [5]) עי' ערך *מהה.

טהורה (עס״ו ט ט). דובקין בדבק וכותבין ע״ג מטלית וספר שנקרע טולה עליו מטלית מבחוץ (ר׳ מאיר, מס׳ ס״ת ב יב). יעשה כמין מטלית הרקיע (ר״י בן פזי [1]), ירוש׳ ברכ׳ א א). (תנור וכירים) אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית ואין חוסמין אותן בצונן (שם מו״ק א ט). ותרנגולת היתה לו לר״ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטלה עליה מטלית [2]) של טרסיים וגידלה כנפים (חול׳ נז:). במטלית עבה (אביי, נדה יג.). בודק עצמו במטלית ובכל דבר שרוצה (שם). לענין ש״ז אם בא לבדוק בצרור או בחרס בודק ובמטלית לא (שם). מיד נטלתי מטלית של מילת וכו׳ לך והעמד מטלית זו אצל אשה שטבלה וכו׳ אמרו לאותה אשה געי בה במטלית זו בראש אצבע צרדה (פרקי היכלות רבתי כ). — ובסהמ״א: שאין מכנים ידו כדי שתגע באמה אלא כשידו מלובשת מטלית עבה (תשו׳ רה״ג, ערוך, ערך ד אס). ומנהג אלו (הרטיות) להנתן על מטלת של בגד ואחר כך מניחין אותו על המכה (רמב״ם, פי׳ המשנ׳ כלים כח ג). ומטלת שאין בה שלש על שלש (הלכ׳ פסוק׳, נסים). מותר להניח מטלת על פי הכלי (שם, הלכ׳ יו״ט). היאך טולה עליו (על הס״ת) מטלית מכוין קרעים וכתב שבהם זה בצד זה ועושה מטלית ממין הספר ושורה קימוס במים ונותנה על המטלת ומדביקה על הקרע (ר״י ברגלוני, הלכ׳ ס״ת מב). וכן במטלת של בגד שקשרה ע״פ הכלי (רמב״ם, טומא׳ מת כב ט). מטלית שהיא מדרס וטלאה על הקופה או על העור וכו׳ הפריש את המטלית וכו׳ (שם, כלים כג-ח). — ומ״ר: חלול כדי לכנס האש בכולו שיתם ויש בו נקבים הרבה לצאת העשן בהם ויש להם מטליות של בגד מוכנים לפקק בהן את אותן הנקבים (רה״ג, פי׳ המשנ׳, כלים כח ב). — ב) בהשאלה, חלק קטן מדבר שלם, חלק של שדה, חלק של קהל, וכיוצא בזה: כותים שבה (שבא״י) מה היו עושין מטליות מטליות והיתה נשרפת (ר׳ יהודה, ירוש׳ כלא׳ ט ד). לנתחיה לנתחיה הוציאה מטליות מטליות היו גולים (רבי יוסי בר חנינא, מד״ר איכה, פתיח׳).

***מְטְמוּט**, ש״ז, — שה״פ מן *מִטְמֵט: הא למדת שמלוי ברבית מתמוטטין והולכין מן העולם

— [1]) במד״ר בראש׳ א: ר״י בר סימון. — [2]) כך בכ״י, ובנדפס: במטלית.

מטמוט [1]) זה איני יודע מה הוא (תוספתא ב״ג ו). המיטמוט הזה (שאמר הכתוב לא ימוט) לא הייג׳ יודעין מהו ובא שלמה ופירש (ר״ש בר אימי, ירוש׳ שם ה יג).

מַטְמוֹן, ש״ז, מ״ר מַטְמוֹנִים, ־מֹנִים, — א) דבר טמון באדמה, Schatz ; trésor ; treasure: ויאמרו (בני יעקב לאשר על בית יוסף) בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו וכו׳ ויאמר (אשר על בית יוסף אליהם) שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מַטְמֹן באמתחתיכם (בראש׳ מג כ-כג). אם תבקשנה (את החכמה) ככסף וְכַמַּטְמֹנִים תחפשנה אז תבין יראת יי׳ (משלי ב ד-ה). המחכים למות ואיננו ויחפרהו מִמַּטְמוֹנִים (איוב ג כא). ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מַטְמֹנִים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש (ברוך בן נריה, ירמ׳ מא ח). — ובסה״ת: אם אתה מחפש אחר דברי תורה כמטמונים הללו אין הקב״ה מקפח שכרך (ר׳ פנחס בן יאיר, מד״ר שה״ש א). — ומצוי בסהמ״א: כי נשיג בו שטח זאת הארץ ולא נדע אם תחתיה מאבנים או מתכות או מטמון (אמונה רמה א). לפי שאין המטמון נראה אלא לבעליו (צרור המור, חיי שרה). — ב) *המקום בפרט בבטן האדמה שבו דבר טמון: התחילו בני המדינה מטמינים כספם וזהבם לתוך המטמונים וכו׳ אני בניתי את המדינה ואני עשיתי את המטמונים ממני אתם מטמינים (מד״ר במד׳ ט). — ובסהמ״א: והורקנוס המלך שאל ודרש את מטמוני הזהב אשר היו בירושלם וכו׳ ויפתח מטמון אחד ממטמוני דוד מלך ישראל (יוסיפון, פרק כח). בלשת (פרושו) חיל על שם שמחפשים כל המטמונים (רש״י כתוב׳ כז.). — ואמר החכם: כל חכמה שלא דובר בה כמטמון שאין מוציאין ממנו (רשב״ג, מבח׳ הפנינ׳, שער החכמה). — ואמר המליץ, בשתי המשמ׳: שחכם אחד מכר קרקע בשמנים אלף דנרי זהב אמרו לו ולמה לא תקצה מן הממון הזה מטמון לבניך אמר להם אני אשימנו כולו מטמון לעצמי אצל הבורא ואשים הבורא מטמון לבני ונתנם כולם לצדקה (שם, שער פרישות). — ובמליצה: ואם תדע בסוד רֵע וחבר, יהי לו בטנך מטמון וקבר (רה״ג, שערי מוס׳ השכ׳ עב). — *עשה דבר בְּמַטְמוֹנִים, בסתר: משל למלך שהיה לו אשת ופילגש כשהוא הולך אצל אשתו הולך בפרהסיא וכשהוא

[1]) בכ״י א״פ מיטוט, עי״ז.

תולך אצל פילגשו הולך במטמונים[1]) (מד"ר ויקר' א). לשעבר היו מקנין אותו להקב"ה במטמונים[2]) חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא (ילקוט בראש', רמז לח).

***מִטְמֵט,** פ"י, — כמו הֵמִיס, לא נמצא.

—נתפ', *נִתְמַטְמֵט, יִתְמַטְמֵט: מאי נתמעט נתמטמט (ערוכ' פ:).—ובסהמ"א: ותכנים הקורות בלא חפירה בכותל כדי שלא יתמטמט כותלי בעת חפירה (רמב"ם, שכנים ח ט).

מַטְמֹן, ש"ז, מ"ר בסמי' מַטְמֻנֵי,—כמו מַטְמוֹן: ונתתי לך אוצרות חשך וּמַטְמֻנֵי מסתרים (ישע' מה ג).

***מַטְמֹנֶת,** (מטמונת), ש"נ, מ"ר מַטְמֹנִיּוֹת, (־מוֹנִיּוֹת), — כמו מטמון, א): בת לאב מטמנת[3]) שקר ודאגתה תפריע שנה (ב"ס גני' מב ט). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה (הוא, סנה' ק:). שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלתה לקרח וכו' ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא (ר' חמא בר' חנינא, פס קי.).—ובסהמ"א: הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם (רש"י ויקר' כו יז). לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וע"י הנגע נותץ הבית ומוצאן (הוא, שם יד לד).—ב): שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות (מד"ר שמות יד). — ובסהמ"א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב"ם, בה"ב ד א). — בְּמַטְמֹנִיּוֹת, בסתר: ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הביאות שבא לא בא אלא במטמוניות (ר' אליעזר, מכי' בשלח, עמלק א). מכאן תשובה למינין שאומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה ואמר אנכי יי' אלהיך מי עמד ומיחה כנגדו אם תאמר במטמניות היה הדבר והלא כבר נאמר לא בסתר דברתי (ר' נתן, שם יתרו ה). חזרו בהם (כל אלה הנזכרים שם שקלקלו) בפרהסיא מקבלין אותן במטמוניות[4]) אין מקבלין אותן (ר' יהודה, תוספת' דמאי ב ט). אמרה לו למה (ברא את האשה) במטמוניות[5]) אמר לה בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירין ודם והפליגה ממנו חזר ובראה לו (מד"ר בראש' יז). לשעבר היו מקנין אותו להקב"ה במטמוניות[1]) חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא (שם כג). למלך שהיה לו אשה ופילגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות (שם נב). שלא הניחו מקום שלא עבדו בו ע"ז בתחלה היו עובדין אותו במטמניות וכו' וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין בראשי תחרים (ר"ש לקיש, שם איכ', פתיח'). מה שאתה חושב בלבך נפשך מגדת לו וכו' מחפשת כל מה שבמטמניות ומגדת להקב"ה (פסיק' רבתי ח). תאמר שהם עובדים אותה במטמוניות לאו אלא לפרסם עצמם (שם לא). — ובסהמ"א: כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה בין בגלוי בין במטמוניות מקבלין אותן (רמב"ם, תשובה ג יד). ולא ידבר (דברי מוסר) במטמוניות אבל יוכיח וייסר החזק והרפה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי', פנחס). והרבה מהם (מהאנוסים) עושים מצות במטמוניות ומסכנים בעצמם (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסי', חמדי' גנוזי' יד:).

***מִטְמַע**[2]**),** ש"ז, מ"ר מִטְמָעִים, בכנ' מִטְמְעֵיהֶם, — מה שנטמע בתוך דבר: להפרישה (את המשפחה שנטמעה) ולהרחיקה ולברר ספק מטמעיהם מי נטמע מי לא נטמע (רש"י קדוש' עא.).

מַטָּן, לְמַטָּן, כמו מַטָּה, לְמַטָּה,—עי' זה הערך.

מַטָּע, ש"ז, סמי' מַטַּע, מ"ר סמי' מַטָּעֵי, בכנ' מַטָּעָהּ, מַטָּעוֹ, מַטָּעַי,—א) מקום נטוע אילנות פרי, Pflanzung, plantation: ושמתי שמרון לעי השדה לְמַטָּעֵי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ' א ו). והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו להשקות אותה מערגות מַטָּעָהּ (יחזק' יז ז). את נהרתיה הלך סביבות מַטָּעָהּ ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה (שם לא ד).—ובהשאלה במליצה: וישבו (ישראל בארצם) לבטח ואין מחריד והקמתי להם מַטַּע לשם (יחזק' לד כח־כט). וקרא להם אילי הצדק מַטַּע יי' להתפאר (ישע' סא ג). ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מַטָּעוֹ[3]) מעשה ידי להתפאר (שם ס כא).—ובתו"מ: וכמה יהיו (האילנות) רחוקים זה מזה ממטע עשרה לבית סאה (תוספתא ב"ב ד יא). כרם שחרב מקריחין אותו מכל צדדיו ופו' והוא שבא ממטע כרם גדול אבל אם בא ממטע כרם קטון אין זה קרחת הכרם (ר' יוסי,

---

[1]) בדפוס ויניציה במטמונית, ושם בראש' נב: במטמוניות.—[2]) במד"ר בראש' כג במטמוניות.

[3]) רשום על הגליון מטמון.—[4]) כך בכ"י א"פ, בנדפס במטמונות.—[5]) בהוצ' ד"ר תיאודור במטמונית.

—[1]) נ"א במטמונית. ובילק' במטמונים.

[2]) בארמ' בתרג' ותלמוד: מטמעא, מטמוע.

[3]) כך הכתיב, והקרי מַטָּעַי.

ירוש׳ כלא׳ ד א). שאילו מתחילה נטעו מטע שש עשרה על שש עשרה היה מותר בשמונה אמות (שם שם ח). בכרם גדול שנטעו על מטע כרם קטן (שם ז ג). מטע שש עשרה על ט״ו תוכו אסור (ר׳ זעירא, שם). — ובמשמ׳ שה״פ: מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב״ה אלא במטע תחלה וכו׳ אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר ויקר׳ כה). — ובהשאלה, מקום מוצאו של אדם: אמר הקב״ה יהושע אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים צא ולמד מהיכן הוא מטעך לא מן הגרים (ר׳ אלעזר, מד״ר במד׳ ח).

מַטְעָם, ש״ז, מ״ר מַטְעַמִּים, — א) מה שאדם מצא בו טעם, מאכל מתֻקן היטב, Gericht; plat; dish: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מַטְעַמִּים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (בראש׳ כז ג־ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מַטְעַמִּים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך ואכל (שם ט־י). ותעש אמו מַטְעַמִּים כאשר אהב אביו וכו׳ ותתן את הַמַּטְעַמִּים ואת הלחם אשר עשתה ביד יעקב בנה (שם יד־יז). — ואמר בן סירא: חיך יטעם מטעמי זבד (ב״ס גני׳ לג כד). — ובסה״ת: אותי זמן לאותה סעודה עם כל בני עירו ולא היה שולחנו חסר מכל מטעמים שבעולם אלא אגוזי פרך בלבד (ר׳ דוסתאי, מד״ר במד׳ כא). תני לי מעט מים ולחם ומטעמים כי עיפה נפשי מדרך המדבר (פדר״א ל). — ואמר המשורר: ואיך יגבר אשר חובר במי טפה ודם נדה, אשר נחשב כגר תושב וילך לו בלא חמדה, ומטעמיו וגם מימיו וקץ ימיו במו מדה (ר״י הלוי, סליחה, יה האל). ולמה בזמן הקר פנימי גופנו חם ונקח מן המטעם יותר חם למזונותינו (שאל׳ ראב״ע קמו). יום יחנק ברוקו ויסתם גרונו מלאכול לחם חקו וכל מאכל ומטעם מאן בָלעם (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). — ואמר המליץ: מטר על חמור ונר לאור השמש ובתולה נשאת למי שאינו יכול לשמש ומטעמים הושם לפני שכור וחסד נעשה למי שאינו מכיר (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ח). אז אשכחה בתים ומגדלים כרמי ונחלתי ואכרי, לא תענוג מטעם לפי ינעם ימר לחכי אז יקר כרי (רמב״ת, דרכי נעם ו ג). — ובהשאלה במליצה: חיך יטעם מטעמי זבד ולב מבין מטעמי כזב (ב״ס גני׳ לג כד). התחכמה לו יולדתו, ולאב בטרם בא עתו, מטעם ולחם עשתה (ראב״ע, אזכור אהבו, פיוט לפורים, מחז׳ וכרן). ינעם מטעם הסוד אמנם מות בסיר קוץ באליה (ר״י פרנטיס, מתק שפתי׳ עג). — ב) *במשמ׳ טַעַם: מנין אתה אומר שכשם שנותן (הקב״ה) מטעמים בארץ כך נותן מטעמים בים וכו׳ מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור (ר׳ יוסי המשולם, ספרי דבר׳ לט). — ג) *במשמ׳ חוש הטעם: ואמנם נברא המטעם בעצב הרביעי והשמע בחמישי לפי שכלי השמע נצרך שיהיה מגולה לא יסגר מעבר האויר אליו וכלי המטעם נתחייב שיהיה פנימי (קאנון א א ג ב). — ד) *רפואה עשויה כעין עֻגה קטנה וכדומ׳: תאר מטעם נאות לו (לבעל אבר נשבר) יעשה לעת התחלת הדבוק יוקח לחם סלת וקמח ארז ושמן בקר ושמן וחלב ויוקח דיסא וינערוהו (קאנון ד ה ב יח).

מַטְעֶמֶת, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מַטְעַמּוֹתָיו, — כמו מַטְעָם: כי תשב ללחום את מושל וכו׳ אל תתאו לְמַטְעַמּוֹתָיו והוא לחם כזבים (משלי כג א־ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו לְמַטְעַמֹּתָיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (שם ו־ז). — ואמר המליץ: והירקות מלאו הסיר, וכל הבשר חציר, וישם לפנינו קערותיו מלאות במטעמותיו (ר״י חריזי, תחכמוני י). — ובהשאלה במליצה, מַטְעַמּוֹתָיו של הזמן, הנאות עוה״ז: עזבה הזמן ומעדנותיו, ואל תתאו למטעמותיו, כי מות בסיר (ר״י הלוי, בזרה קראת). — ובתלמ׳, בפרט במשמ׳ טעימת המאכל אם יש בו טעם: מטעמת אינה טעונה ברכה (ברכ׳ יד.). — ובסהמ״א: מטעמת זו אין בה בליעה כל עיקר אלא טועם ומשליך (ערוך, ערך רבע, בשם רה״ג).

***מַטַּעַת**, ש״נ, בכנ׳ מַטַּעְתּוֹ, — איכות נטיעת המטע: (אדמה נטועה גפנים) וכמה היא מטעתה (שתהא חשובה להקרא כרם) שלש כנגד שלש (תוספתא כלא׳ ג ג). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אילו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן ובלבד שתהא מטעתן מטע עשרה לבית סאה (ר׳ מאיר, שם שבי׳ א א). — וכמו מטע: מה נפשך כרם גדול הוא למה לי חרבנו אפילו מטעתו כרם קטן הוא אין לו מחול (ירוש׳ כלא׳ ז ג). שלא היתה כוונתן (של אנשי דור המבול) אלא[1] למטעת כרמים (מד״ר בראש׳ ל). שעתידין להעשות מחנות מחנות דגלים דגלים שורות שורות כמטעת של כרם (ר׳ מנחמן, שם שה״ש, כתפוח).

---

[1]) בכ״י חסרה מלת אלא.

— ובסהמ"א: זומר חייב משום נוטע שהרי ה מ ט ע ת מתגדלת במקום מה שזימר ומתיפה בזמירה (ערוך, ערך זמר). — וכמו נטיעה: ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מ ט ע ת ן (ר' חנינה, מד"ר בראש' יח). — ובהשאלה, מ ט ע ת ו של אדם, של דָבָר, מוצאו: שלשה חזרו למ ט ע ת ן אלו הן ישראל (שגלו לבבל) כסף מצרים (שלקח שישק מלך מצרים מהיהודים בחזרה) וכתב לוחות (שנשברו והאותיות פרחו) (ר' אלכסנדרי, פסח' פז:).

***מְטְפַּח**, ש"ז, — דבר קצת רטוב: ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש זה ראש חדש תשרי חרבו המים מעל הארץ נעשת כ מ ט פ ח[1]) (מד"ר בראש' לג).

מִטְפַּחַת[2]), ש"נ, מ"ל מִטְפָּחוֹת, — יריעה של בגד או של עור, חגורה במתנים ותלויה על הבטן ולמטה, Schürze ; tablier ; apron: המחלצות והמעטפות וְהַמִּטְפָּחוֹת[3]) והחריטים (ישע' ג כב). ויאמר (בעז לרות) הבי הַמִּטְפַּחַת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה (רות ג יה). — ובתו"מ: הרי שהיתה מ ט פ ח ת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו (תוספת' ברכ' ב יה). יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהונה והיתה מ ט פ ח ת ו מדרס לקודש יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו והיתה מ ט פ ח ת ו מדרס לחטאת (חגי' ב ז). מ ט פ ח ו ת בני לוי טהורות (תוספת' כלי' ב"מ ה ט). ה מ ט פ ח ת של מפסלי אילנות (שם מקוא' ו יז). מ ט פ ח ת של זפתין ושל יוצרין ושל מַפסלי אילנות (משנ' שם ט ז). המשיחות והרצועות שבמטפחות הספרים ו ש ב מ ט פ ח ו ת התינוקות (תוספת' כלי' ב"מ ט ס). — ולצרור בה דבר: אין מביאין עצים לא בחבל ולא בקופה ולא במחצלת אבל מביא הוא ב מ ט פ ח ת ובחיקו (תוספת' יו"ט ג י). צורר אדם בשר וגבינה ב מ ט פ ח ת אחת (חול' ח ג). אפילו מ ט פ ח ת שלהן[4]) אסור להניח על הראש

[1]) כך בכ"י לונדון, הוצא' דר' תיאודור, וכך גם בכ"י פריז, וכך גרסת הערוך (בערך קל). ובנוסח' הדפוס: כמין טפיח, וגרסה אחרת כ מ ק פ ה.

[2]) מן טפח, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [3]) תרגמו **השבעים** כאן ἐπιβλήματα, שהוא כמין מעיל משלך על הכתפים, אך ברות περίζωμα, והוא פרזום בתלמוד, והוא יריעה תלויה מהמתנים ולמטה לפני הבטן. יונתן תרגם סודרא, ובגמ' ירוש' (שבת ו ח:). תרג' המחלצות בפירזומטא, ומטפחות בסבניין רברבן, שהוא ביוני' כעין מעיל רחב. אך משמוש הלשון בתלמוד אין ספק כי מלה זו שמשה באמת בזמן ההוא להיריעה הפרושה על הבטן, וזה נראה גם מהנאמר אצל רות הבי המטפחת ואחזי בה, וימד בה שעורים, שכך הוא מנהג הכללי. — [4]) בכ"י: ש ל ל ח ם.

שיש בו תפילין (ב"מ קה:). — ולתשמישים מתחלפים: מ ט פ ח ו ת תיבה אין בהן משום כלאים מ ט פ ח ו ת ידים ו מ ט פ ח ו ת ספרים ו מ ט פ ח ו ת ספוג אין בהן משום כלאים (תוספת' כלא' ה יז). שלש מ ט פ ח ו ת הן של ידים וכו' של סַפָּרין וכו' ושל תכריך (כלים כד יד). — ושל עור: העושה מ ט פ ח ת מן העור טמאה (ר"א בר צדוק, כלים כו ט). — וגם לחפות בה כתלים וכדומה: בעל הבית שעשה מ ט פ ח ו ת לחפות בהן כתלים ועמודין (תוספת' כלי' ב"מ ה ט). — ולעטף בה ספר: העושה תיבה ו מ ט פ ח ו ת לספר (תוספת' מגי' ג ג). משאיל אדם מ ט פ ח ת ו לספר וחוזר ולוקחה הימנו מ ט פ ח ו ת ספרים משנין אותן מספרים לספרים (שם). (המוציא) מקק ספרים ומקק מ ט פ ח ו ת י ה ם כל שהן שמצניעין אותן לגונזן (שבת ט ו). אם מכרו תורה לא יקחו ספרים ספרים לא יקחו מ ט פ ח ו ת מ ט פ ח ו ת לא יקחו תיבה (מגי' ג א). מ ט פ ח ו ת ספרים בין מצויירות בין שאינן מצויירות (כלים כח ד). תיק הספרים ותיבה של ספרים ו מ ט פ ח ו ת של ספר (תוספת' ידים ב יב). — ולפרוש על פני הפתח: זה מנהג גדול היה בירושלם פורשין מ ט פ ח ת על גבי הפתח כל זמן ש ה מ ט פ ח ת פרושה אורחין נכנסין נסתלקה ה מ ט פ ח ת אין רשות לאורחים להכנס אלא שלש פסיעות (ר"ש בן גמליאל, מד"ר איכ', בני ציון). — ובסהמ"א: והיא (הסוטה) עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מ ט פ ח ת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (רמב"ם, סוטה ג ה). כאיש ראשו ב מ ט פ ח ת ו יכסה ומספחתו בגבחתו ונתקו (אלעזר הלוי, קטע כ"י גניז'). שלח מלך קוסטנטינא אל מלך ישמעאל שישלח לו ה מ ט פ ח ת אשר קנח בו נוצרי את פניו ונשארה צורתו חקוקה בו (ר"ד גאנז, צ"ד, ס' תתמד). מי שברך אמותינו וכו' הוא יברך את כל בת ישראל שעושה מעיל או מ ט פ ח ת לכבוד התורה (מחזור איטליה, מי שברך). — *מִטְפַּחַת הַשֻּׁלְחָן, מַפָּה: עשירי עם ישבו לכסאות על שלחנם ובמקום מ ט פ ח ת השלחן ישתמשו ב מ ט פ ח ת החוצן להטיב האף (שבילי עולם ג, חינה).

מטר[2]), ממנו מָטָר, מִטֵּר, מִטְרָה, *מִטְרִי - *מִטְרִיָּה.

מָטָר, ש"ז, סמי' מְטַר, מ"ל *מְטָרִים, — המים שיורדים מהעננים על פני הארץ, Regen ; pluie ; rain: ויחדלו

[2]) שרש משתף בלשונות השמיות, בערבי' מטר [a]).

a) مطر

הקלות והברד וּמָטָר לא נתך ארצה (שמות ט לג). והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת לִמְטַר השמים תשתה מים (דברי יא יא). ונתתי מְטַר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וכו' וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מָטָר והאדמה לא תתן את יבולה (שם יד־יז). יערף כַּמָּטָר לקחי תזל כטל אמרתי (שם לב ב). הרי בגלבע אל טל ואל מָטָר עליכם (ש"ב א כא). בהעצר שמים ולא יהיה מָטָר כי יחטאו לך והתפללו וכו' ונתתה מָטָר על ארצך (מ"א ח לה־לו). וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וּמִמָּטָר (ישע' ד ו). ונתן מְטַר זרעך אשר תזרע את האדמה (שם ל כג). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים לַמָּטָר עשה ויוצא רוח מאצרתיו (ירמ' י יג). שאלו מיי' מָטָר בעת מלקוש יי' עשה חזיזים וּמְטַר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה (זכר' י א). ירד כְּמָטָר על גז כרביבים זרזיף ארץ (תהל' עב ו). המכסה שמים בעבים המכין לארץ מָטָר המצמיח הרים חציר (שם קמז ח). כשלג בקיץ וְכַמָּטָר בקציר כן לא נאוה לכסיל כבוד (משלי כו א). גבר רש ועשק דלים מָטָר סחף ואין לחם (שם כח ג). הנתן מָטָר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). בעשתו לַמָּטָר חק ודרך לחזיז קלות (שם כח כו). ויחלו כַמָּטָר לי ופיהם פערו למלקוש (שם כט כג). היש לַמָּטָר אב או מי הוליד אגלי טל (שם לח כח).—ואמר בן סירא: תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם כפור כמלח ישפך ויציץ כספיר ציצים (ב"ס גני' מג יח־יט). בשפל גגים גגו (של העני) ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים (כתוב' קי: בשמו).—ובתו"מ: לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון כולו לירקון כולו לקללה אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכולו לברכה (ספרי דבר' שו). בשעה שהמטר יורד בהמה מבקשת תפקידה (ריב"ל, מד"ר בראש' יג). עד עכשיו אם ילקוט אדם מטר מאוירה של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת (הוא, שם נא). אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל וכו' הוי יודע בעבור עונש התורה שלא קיימו (שם במדי' ג).—ואמר המקונן: תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור ענניך (ר' יוסף הכהן, קינ', ציון במשפט).—והמשורר אמר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בול (רמב"ע, תרשיש ב יד).—ומ"ר *מְטָרִים: אשר עולה עלה, למעלה מהללו, נדיבים יחלו לו, כמו טל ומטרים (תשו' תלמי' מנחם על דונש).—ואמר המליץ: שלשה לא ישבעו משלשה אזן מדברים וארץ ממטרים ונקבות מזכרים (ר"י חריזי, תחכמ' מד). עם כל העבודה והשלגים והמטרים הנה השדה יעלה כלו קמשונים ועם החטה יצא חוחים (ר"ד מרוקי', זכות אדם א ו).—ובמליצה בהשאלה, *מְטַר הזמן, צרותיו: ופגש (הזמן) קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו (רסב"ג, גבול הלוה, בספי' תפא' סיבה).—וּמְטַר נָקָם: והיה ביום תגמול ושלומים, להפליא עשות בינך ובין עמים, אנופף מטר נקם וטל רחמים (ר"י הלוי, מאורה, ינחם נך).—וּמְטַר חכמה: בעט סופר יהי עושה אחי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב, ומפיהו יהי מזיל מטר בין, ביום כסל יהי חרחור וחרב (רמב"ע, תרשיש י ל).—וּמְטַר עֹז: ישקה אלהים הזמורה ממטר עזו ובדיה עדי יצלחו (הוא, אם קדמו).—וכנוי מליצי למליצה: וכשמוע העם נעם דבריו, חרדו לרעם אמריו, והבינו מברקיו מטריו, והכירו משחריו מאוריו (ר"י חריזי, תחכמ' ג). והרעף רביבי דבריך, לרוות במטריך, ארץ המשרה, ולהרביץ מרבץ התפארה (שם יא). אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו (של הרמב"ם) ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו (רס"ע אבן דנאן, שאלה ע"ד האנוסים).

אֶגֶל. — אֵד. — *בציץ. — בצרת. — ברד. — ברק. — גשם. — גֶּשֶׁם. — *זרזף. — זרם. — חֹרף. — טל. — יוֹרֶה. — *ימות הגשמים. — מבול. — *מְטֹרִיָּה. — מלקוש. — *מרזב. — נזל. — נפץ. — סגריר. — סערה. — סתיו. — עב, ענן, עי"ש. — עצר, *עצירות גשמים. — ערף. — ערפל. — פלג. — קלח. — קשת. — רביבים. — *רביעה. — רעם. — רעף. — שֶׁטֶף. — שלג. — *שלולית. — ועי' מים.

מָטַר, קל אינו נהוג בלשון.

—הפע', הִמְטִיר, הִמְטַרְתִּי, מַמְטִיר, הַמְטִיר, אַמְטִיר, תַּמְטִיר, יַמְטֵר, — הִמְטִיר פלוני, עשה שירד מָטָר, regnen lassen; faire pleuvoir; to send rain: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא הִמְטִיר יי' אלהים על הארץ (בראש' ב ה). כי לימים עוד שבעה אנכי מַמְטִיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז ד). הנני מַמְטִיר כעת מחר ברד כבד מאד וכו' וַיַּמְטֵר יי' ברד על ארץ מצרים (שמות ט יח־כג). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר וְהִמְטַרְתִּי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אַמְטִיר

(עמו' ד ז). ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישע' ה ו). מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קלות להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (איוב לח כה־כו). — וגם להורדת דברים אחרים ממרומי שחקים: ויי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת יי' מן השמים (ברא' יט כד). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות יו ד). ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו (יחזק' לח כב). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל' עח כג־כד). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (שם יא ו). — ואמר המשורר: מי אל בכל אלים כאל עשה ארץ והציב את גבוליה, כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי). גביר דומה כשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רסב"ג, ואת יונה).

— נפע', נמטר, תמטר, — נמטרה האדמה, ירד עליה מטר: והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר[1] עליה תיבש (עמוס ד ז). — ובסהמ"א: שממימי אוקינוס תם הגשמים ואחר שימטיר ה' מהם עולים מהתהום כנגדם וכו' ואין הזרעים צומחים לא מן הנמטרים ולא מן התהומיים (אור החיים, ברא' א ט).

מטרה, ש"נ, מ"ר ٭מטרות, סמי' מטרות, — כמו מטר: וגשם מטרות עזו (איוב לז ו). — ואמר המשורר: למעיניו ואל נחל עדניו אני צמא כציה למטרות (ר"י הלוי, התמיד בזקונים). והזיל בצרות, ובשני בצרות, גשמים ומטרות, על פי חפציהם (רמב"ע, דיואן נג, כ"י בודלי). מטרות נעצרות, לקצף ועברות, ומהם נגרות, רבות ברכותיהם (שם).

מטרה, (מטרא), ש"נ, — א) דבר יושם במרחק מה מהיורה בחץ לכון שיגע החץ בדיוק במקום המכון, Ziel; but; aim: שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה (ש"א כ כ). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (איכ' ג יב); — ובהשאלה במליצה: ויקימני לו למטרה יסבו עלי רביו יפלח כליותי ולא יחמל (איוב יו יב־יג). — ואמר המקונן: זעמו בי הריק וחציו בי ירה, ויקימני לו למטרה (סלית' י"ז בתמוז, אוי כנגדי). — והמליץ אמר: למה למטרה בשרי נתנו וידרכו קשת וחץ תקעו (רחב"ע, מכתב לר"ש גמע). — ומ"ר ٭מטרות: זמני הלוחץ, אשר ראשי מוחץ, ירא אותי כחץ, אנחנו מטרות (רסב"ג, והומר אל תחסה, האסיף תרנ"ד 145). — והשתמשו בזמן החדש במלה זו במשמ' דבר שאדם רוצה להשיגו, שבשבילו הוא עושה מעשהו. — ב) כמו משמר, חצר המטרה, ששם היו שמרים אדם עד שיגמר דינו וכיוצא בזה: וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה (ברוך בן נריה, ירמי' לב ב). לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה (שם יב). והוא עודנו עצור בחצר המטרה (שם לג א).

٭**מטרי**, ת"ז, נקי' מטרית, — של מטר: אם הסתיו יהיה יבש וצפוני ואביב מטרי ודרומי צריך שתמעטנה בקיץ קדחות חדות (פרקי אבוקרט ג יא, כ"י בלין); אם הסתיו יהיה דרומי ומטרי הנשים ההרות מפילות בלא שום סבה (שם ו יב). כשמסודרת השנה ליובש היא יותר בריאה מהמטרית ופחות ממיתה (שם ט ז).

٭**מטריאל**, ש"ז, — שם מלאך ממונה על המטר: ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם גבריאל מלאך האש וכו' שלגיאל שהוא ממונה על השלג מטריאל שהוא ממונה על המטר (ספר היכלות, ביה"מ ילינק ה).

∞**מטריה**, ש"נ, מ"ר מטריות, — סוכך, ישאוהו מעל לראש להגן מפני המטר, Regenschirm, parapluie; umbrella — נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בעתונים.

מי[1], — מלת השאלה לבע"ח, כמו מה לדברים, ומשמש א) לשאלה פשוטה ששאל אדם שרוצה לדעת איזה מהאנשים עשה או יעשה הדבר שהוא רוצה לדעת, wer; qui; who: מי הגיד לך כי עירם אתה (ברא' ג יא). ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (שם יט יב). לכו עבדו את יי' אלהיכם מי ומי ההלכים (שמות י ח). ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (במד' יא ד). לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו (דבר' ל יב־יג). וישאלו בני ישראל ביי' לאמר מי

---

[1]) כך בנוסח', אך צ"ל אמטיר.

[1]) בארמי' מן, מאן. בערבי' מַנ a), כמעט בכל השמושים כמו בעברית.

a) مَن

יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו (ספט׳ א א). ויאמרו איש אל רעהו מִי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה (שם ו כט). ויאמרו פלשתים מִי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שם יה ו). ויסורו שם ויאמרו לו מִי הביאך הלם (שם יח ג). ויאמרו בני ישראל מִי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימן (שם כ יח). אוי לנו מִי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש״א ד ח). ויאמר (אחאב אל הנביא) מִי יאסר המלחמה ויאמר אתה (מ״א כ יד). ויאמר יי׳ מִי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה אמר בכה (מ״א כב כ). וישא (יהוא) פניו אל החלון ויאמר מִי אתי מִי וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים (מ״ב ט לב). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מִי גדל (ישע׳ מט כא). ויאמר המלך מִי בחצר (אסת׳ ו ד). ויאמר לאסתר המלכה מִי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן (שם ז ה). — וְאֶת מִי: ואשמע את קול אדני אמר את מִי אשלח וּמִי ילך לנו (ישע׳ ו ח). ותאמר האשה את מִי אעלה לך (ש״א כח יא). — בְּמִי: ויאמר אחאב בְּמִי ויאמר כה אמר יי׳ בנערי שרי המדינות (מ״א כ יד). — לְמִי: כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר לְמִי אתה ואנה תלך וּלְמִי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב (בראש׳ לב יח־יט). ותאמר הכר נא לְמִי החתמת והפתילים והמטה האלה (שם לח כה). ויאמר לו דוד לְמִי אתה ואי מזה אתה ויאמר נער מצרי אנכי (ש״א ל יג). ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים לְמִי הנערה הזאת (רות ב ה). — וְעַל מִי: למה זה ירדת ועל מִי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). — ו.ם אחרי שֵׁם בסמי׳: ואשאל אתה ואמר בת מִי את (בראש׳ כד מז). הנני ענו בי נגד יי׳ ונגד משיחו את שור מִי לקחתי וחמור מִי לקחתי וכו׳ ומיד מִי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם (ש״א יב ג). וכראות שאול את דוד וכו׳ אמר אל אבנר שר הצבא בן מִי זה הנער אבנר וכו׳ שאל אתה בן מִי זה העלם וכו׳ ויאמר אליו שאול בן מִי אתה הנער (שם יז נה־נח). את מי הגדת מלין ונשמת מִי יצאה ממך (איוב כו ד). — וליחיד או לרבים שהשואל רואה או רומז עליו מה הוא, מאין הוא, וכיוצא בזה: ותאמר אל העבד מִי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו (בראש׳ כד סה). ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מִי האנשים האלה עמך (במד׳ כב ט). ויאמר מִי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי (בראש׳ כז לג). ויאמר מִי לך כל המחנה

הזה אשר פגשתי (שם לג ח). וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מִי אלה (שם מח ח). ויאמר אליהם יהושע מִי אתם ומאין תבאו (יהוש׳ ט ח). ויען אבנר ויאמר מִי אתה קראת אל המלך (ש״א כו יד). ויאמר לי מִי אתה ויאמר אליו עמלקי אנכי (ש״ב א ח). ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מִי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו (מ״ב י יג). ויאמר מִי את ותאמר אנכי רות אמתך (רות ג ט). ותבוא אל חמותה ותאמר מִי את בתי (שם יו). מִי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (ישע׳ ס ח). מִי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (שם סג א). — ובמשמ׳ של ענוה וזלזול, מִי אָנֹכִי, מִי פְלֹנִי, איזו חשיבות יש לו, הלא אין לו שום חשיבות: ויאמר משה אל האלהים מִי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג יא). ויאמר פרעה מִי יי׳ אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל (שם ה ב). ויאמר געל בן עבד מִי אבימלך וּמִי שכם כי נעבדנו (שפט׳ ט כח). כי מִי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש״א יז כו). ויאמר דוד אל שאול מִי אנכי וּמִי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (שם יח יח). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מִי דוד וּמִי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). ויבא המלך דוד וישב לפני יי׳ ויאמר מִי אנכי אדני יי׳ וּמִי ביתי כי הביאתני עד הלם (ש״ב ז יח). מִי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישר (זכר׳ ד ז). ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מִי יי׳ ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי (משלי ל ח־ט). וכי מִי אני וּמִי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת (דהי״א כט יד). — ואחרי מִי: אחרי מִי יצא מלך ישראל אחרי מִי אתה רדף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש״א כד יד). — ואת מִי: את מִי יורה דעה ואת מִי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישע׳ כח ט). ואת מִי דאגת ותיראי כי תכזבי ואותי לא זכרת (שם נז יא). — מִי זֶה: ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר מִי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב לח א־ב). מִי זה מעלים עצה בלי דעת (שם מב ג). — ב) לשאלה שהכל שמעים מתוכה תשובה שלישית, שום איש, וכיוצא בזה: ותאמר מִי מלל לאברהם היניקה בנים שרה (בראש׳ כא ז). כרע רבץ כאריה וכלביא מִי יקימנו (שם מט ט). ויאמר מִי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). מִי כמכה באלם יי׳ מִי כמכה נאדר בקדש (שם יה יא). מִי מנה עפר יעקב (במד׳ כג י). כרע שכב כארי וכלביא מִי יקימנו

(שם כד ט). אוי מִי יחיה משמו אל (שם כג). וּמִי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת (דבר׳ ד ח). בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מִי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב). אשריך ישראל מִי כמוך עם נושע ביי׳ (שם לג כט). אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם ליי׳ יחטא איש מִי יתפלל לו (ש״א ב כה). ויאמר העם איש אל רעהו מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים ויען איש משם ויאמר וּמִי אביהם על כן היתה למשל הגם שאול בנבאים (שם י יא־יב). ויען אחימלך את המלך ויאמר וּמִי בכל עבדיך כדוד נאמן (שם כב יד). ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מִי שלח ידו במשיח יי׳ ונקה (שם כו ט). ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה וּמִי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך (שם טו). וּמִי ישמע לכם לדבר הזה (שם ל כד). וּמִי כעמך כישראל גוי אחד בארץ (ש״ב ז כג). יי׳ אמר לו קלל את דוד וּמִי יאמר מדוע עשיתה כן (שם טז י). כי מִי אל מבלעדי יי׳ וּמִי צור מבלעדי אלהינו (שם כב לב). ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מִי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה (מ״א ג ט). אריה שאג מִי לא יירא אדני יי׳ דבר מִי לא ינבא (עמוס ג ח). סלח נא מִי יקום יעקב כי קטן הוא (שם ז ב). מִי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו (מיכ׳ ז יח). כי תבאו לראות פני מִי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע׳ א יב). כי יי׳ צבאות יעץ וּמִי יפר וידו הנטויה וּמִי ישיבנה (שם יד כז). מה לך פה וּמִי לך פה כי חצבת לך פה קבר (שם כב טז). הוי המעמיקים מיי׳ לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מִי ראנו וּמִי ידענו (שם כט טו). פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מִי יגור לנו אש אוכלה (שם לג יד). מִי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי (שם לו כ). פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה מִי ישיבנה (ירמ׳ ב כד). מִי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה (שם י ז). כי מִי יחמל עליך ירושלם וּמִי ינוד לך וּמִי יסור לשאל לשלם לך (שם טו ה). עקב הלב מכל ואנש הוא מִי ידענו (שם יז ט). שאלו נא בגוים מִי שמע כאלה שערות עשתה מאד בתולת ישראל (שם יח יג). הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יי׳ האמרים מִי יחת עלינו וּמִי יבוא במעונותינו (שם כא יג). כי מִי עמד בסוד יי׳ וירא וישמע את דברו מִי הקשיב דברי וישמע (שם כג יח). כי גדול כים שברך מִי ירפא לך (איכ׳ ב יג). כי גדול יום יי׳ ונורא מאד וּמִי יכילנו (יואל ב יא). זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מִי יורדני ארץ (עובד׳ א ג). לפני זעמו מִי יעמוד וּמִי יקום בחרון אפו (נחום א ו). שדדה נינוה מִי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך (שם ג ז). מִי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע׳ מא כו). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל וּמִי ישיבנה (שם מג יג). שתים הנה קראתיך מִי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מִי אנחמך [1] (שם נא יט). מִי שמע כזאת מִי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת (שם סו ח). ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יי׳ צבאות וּמִי מכלכל את יום בואו וּמִי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף (מלא׳ ג א-ב). כי אין במות זכרך בשאול מִי יודה לך (תהל׳ ו ו). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מִי אדון לנו (שם יב ה). כל עצמתי תאמרנה יי׳ מִי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו (שם לה י). אלהים בקדש דרכך מִי אל גדול כאלהים (שם עז יד). מִי יקום לי עם מרעים מִי יתיצב לי עם פעלי און (שם צד טז). מִי ימלל גבורות יי׳ ישמיע כל תהלתו (שם קו ב). מִי כיי׳ אלהינו המגביהי לשבת (שם קיג ה). משליך קרחו כפתים לפני קרתו מִי יעמד (שם קמז יז). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מִי ישאנה (משלי יח יד). מִי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (שם כ ט). עם שונים אל תתערב כי פתאם יקום אידם ופיד שניהם מִי יודע (שם כד כא־כב). אכזריות חמה ושטף אף וּמִי יעמד לפני קנאה (שם כז ד). אשת חיל מִי ימצא ורחק מפנינים מכרה (שם לא י). הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מִי יוכל (איוב ד ב). זכר נא מִי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (שם ז). חכם לבב ואמיץ כח מִי הקשה אליו וישלם (שם ט ד). אם יחלף ויסגיר ויקהיל וּמִי ישיבנו (שם יא י). מִי גבר כאיוב ישתה לעג כמים (שם לד ז). מִי גלה פני לבושו (של לויתן) בכפל רסנו מִי יבוא דלתי פניו מִי פתח סביבות שניו אימה (שם מא ה־ו). כי מִי יאכל וּמִי יחוש חוץ ממני (קהל׳ ב כה). הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר מִי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה (שם ג כ־כא). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם

---

[1] כך הכתיב, והקרי ינחמך.

במעשיו כי הוא חלקו כי מִי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (שם כג). ראה את מעשה האלהים כי מִי יוכל לתקן את אשר עותו (שם ז יג). מִי כהחכם ומִי יודע פשר דבר (שם ח א). באשר דבר מלך שלטון ומִי יאמר לו מה תעשה (שם ד).—ועם כָּל אחריו: כי מִי כל[1]) בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי (דבר׳ ה כג). — ומִי הוא זֶה: והקרבתיו ונגש אלי כי מִי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמ׳ ל כא). — ועַל מִי: כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מִי לא עברה רעתך תמיד (נחום ג יט). — לְמִי: ראה יי׳ והביטה לְמִי עוללת כה אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (איכ׳ ב כ). לְמִי תדמיוני ותשוו ותמשלוני ונדמה (ישע׳ מו ה). ויאמר המן בלבו לְמִי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני (אסת׳ ו ו). — מִמִּי: יי׳ אורי וישעי מִמִּי אירא יי׳ מעוז חיי מִמִּי אפחד (תהל׳ כז א). — ג) ולשאלה שהתשובה בצדה: ויאמר יי׳ אליו מִי שם פה לאדם או מִי ישום אלם וכו׳ או עור הלא אנכי יי׳ (שמות ד יא). ולְמִי כל חמדת ישראל הלוא לך ולכל בית אביך (ש״א ט כ). מִי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת (ש״ב יא כא). לְמִי אני אעבד הלוא לפני בנו (שם טז יט). מִי פשע יעקב הלוא שמרון ומִי במות יהודה הלוא ירושלם (מיכ׳ א ה). מִי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי׳ צבאות יעצה (ישע׳ כג ח-ט). מִי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו מצרים כיאר יעלה (ירמ׳ מו ז-ח). מִי פעל ועשה קרא הדרות מראש אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישע׳ מא ד). החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מִי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מִי עור כמשלם ועור כעבד יי׳ (שם מב יח-יט). מִי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי׳ (שם כד). הגידו והגישו אף יועצו יחדו מִי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יי׳ (שם מה כא). מִי יעלה בהר יי׳ ומִי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב (תהל׳ כד ג-ד). מִי זה מלך הכבוד יי׳ עזוז וגבור (שם ח). לְמִי אוי לְמִי אבוי לְמִי מדונים לְמִי שיח לְמִי פצעים חנם לְמִי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל). שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים מִי לא ידע בכל אלה כי יד יי׳ עשתה זאת (איוב יב ח-ט). — ושהתשובה גלויה והכל מבינים אותה: וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר לְמִי ארץ לאמר כרתה בריתך אתי (ש״ב ג יב). שאו מרום עיניכם וראו מִי ברא אלה (ישע׳ מ כו). מִי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד (שם מא ב). הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומִי הכה את כל אלה (מ״ב י ט). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מִי שם ממדיה כי תדע או מִי נטה עליה קו על מה אדניה הטבעו או מִי ירה אבן פנתה (איוב לח ד-ו). היש למטר אב או מִי הוליד אגלי טל מבטן מִי יצא הקרח וכפר שמים מִי ילדו (שם כח-כט). מִי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מִי פתח (שם לט ה).— ולתמיהה והשתוממות: ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מִי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם (ישע׳ י ג). עתה על מִי בטחת כי מרדת בי (שם לו ה). את מִי חרפת וגדפת ועל מִי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל (שם לז כג). ואל מִי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו (שם מ יח). ואל מִי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (שם כה). ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מִי כצור כדמה בתוך הים (יחזק׳ כז לב). אמר אל פרעה מלך מצרים ואל המונו אל מִי דמית בגדלך (שם לא ב). אל מִי דמית ככה בכבוד ובגדל (שם יח). מִי יצר אלה ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). אנכי אנכי הוא מנחמכם מִי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (שם נא יב). על מִי תתענגו על מִי תרחיבו פה תאריכו לשון (שם נז ד). — ולזלזול: על מִי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ׳ ו י). — ד) בדרך ספורי: ויאמר אבימלך לא ידעתי מִי עשה את הדבר הזה (בראש׳ כא כו). לא ידענו מִי שם כספנו באמתחתינו (שם מג כב). כי ימצא חלל וכו׳ נפל בשדה לא נודע מִי הכהו (דבר׳ כא א). בחרו לכם היום את מִי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם (יהוש׳ כד טו). פקדו נא וראו מִי הלך מעמנו (ש״א יד יז). ודעו וראו את מקומו אשר תהיה רגלו מִי ראהו שם (שם כג כב). ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מִי ישב על כסא אדני המלך אחריו (מ״א א כ). הלוא תגידו לי מִי משלנו אל מלך ישראל (מ״ב ו יא). וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מִי יקום ממני ומהם (ירמ׳ מד כח). אך בצלם יתהלך איש אך

—[1]) כך בכנעני: מי את כל אדם אשר תפק אית הארן (כתב׳ תבנית).

הבל יהמיון יצבר ולא ידע מִי אספם (תהל׳ לט ז). — ה) עם אֲשֶׁר אחריו, במשמ׳ האיש אשר: ויאמר יי׳ אל משה מִי אשר חטא לי אמחנו מספרי. (שמות לב לג). ודברו השטרים אל העם לאמר מִי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה (דבר׳ כ ה). ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מִי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שפט׳ י יח). ויאמרו בני ישראל מִי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל אל יי׳ וכו׳ מות יומת (שם כא ה). ויאמרו מִי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה אל יי׳ המצפה (שם ח). ויאמר מִי אשר חפץ ביואב וּמִי אשר לדוד אחרי יואב (ש״ב כ יא). אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מִי מנושי אשר מכרתי אתכם לו (ישע׳ נ א). כי מִי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון (קהל׳ ט ד).— ועם ה הידיעה אחריה: מִי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב (תהל׳ לד יג). מִי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יי׳ אליו ויגדה על מה אבדה הארץ (ירמ׳ ט יא). — ועם פעל: ויאמר העם אל שמואל מִי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם (ש״א יא יב). מִי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה (חגי ב ג). — ועם פעל או מלה אחריה: והנה אהרן וחור עמכם מִי בעל דברים יגש אלהֶם (שמות כד יד). ואמר להם לְמִי זהב התפרקו ויתנו לי (שם לב כד). ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מִי ליי׳ אלי (שם כו). קרא נא באזני העם לאמר מִי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שפט׳ ז ג). מִי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי יי׳ (הוש׳ יד י). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן וכו׳ וּמִי בחור אליה אפקד (ירמ׳ מט יט). מִי זה אמר ותהי אדני לא צוה (איכ׳ ג לז). מִי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור (ישע׳ מב כג). קרוב מצדיקי מִי יריב אתי נעמדה יחד מִי בעל משפטי יגש אלי (שם נ ח). מִי בכם ירא יי׳ שמע בקול עבדו וכו׳ יבטח בשם יי׳ (שם י). הן גור יגור אפס מאותי מִי גר אתך עליך יפול (שם נד טו). כי מִי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר׳ ד י). מִי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם (מלא׳ א י). מִי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר (תהל׳ כה יב). מִי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יי׳ (שם קז מג). מִי פתי יסר הנה (משלי ט ד). מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם (עזר׳

א ג). אהב כסף לא ישבע כסף וּמִי אהב בהמון לא תבואה (קהל׳ ה ט). מִי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה (שה״ש ג ו). מִי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שם ו י).— ו) מִי יִתֵּן, להגות חפץ ותשוקה ותקוה: ויאמרו אלהם בני ישראל מִי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים (שמות טז ג). המקנא אתה לי וּמִי יתן כל עם יי׳ נביאים (במד׳ יא כט). מִי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי (דבר׳ ה כו). בבקר תאמר מִי יתן ערב ובערב תאמר מִי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד (שם כח סז). וּמִי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפט׳ ט כט). בני בני אבשלום מִי יתן מותי אני תחתיך (ש״ב יט א). מִי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישע׳ כז ד). מִי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי־ בת עמי (ירמ׳ ח כג). מִי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי (שם ט א). מִי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה״ש ח א). מִי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יי׳ שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל (תהל׳ יד ז). ואמר מִי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ז). מִי יתן תבוא שאלתי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ואולם מִי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה (שם יא ה־ו). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל כלכם מִי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (שם יג ד־ה). מִי יתן טהור מטמא לא אחד (שם יד ד). מִי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חק ותזכרני (שם יג). מִי יתן אפו ויכתבון מלי מִי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (שם יט כג־כד). מִי יתן ידעתי ואמצאהו אבוא עד תכונתו אערכה לפניו משפט ופי אמלא תוכחות (שם כג ג־ד). מִי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ב־ג). אמרו מתי אהלי מִי יתן מבשרו לא נשבע (שם לא לא). מִי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (שם לה). — ועם פעל שִׂים, מִי יְשִׂמֵנִי: ויאמר אבשלום מִי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש וכו׳ והצדקתיו (ש״ב טו ד); — ז) אחרי פעל, במשמ׳ כל מִי שהוא: כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מִי בנער באבשלום (ש״ב יח יב).— ח) גם לפעמים לפני דבר, מִי שְׁמֶךָ: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ מִי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך (שפט׳ יג

יז). — ט) מִי יוֹדֵעַ, במשמ׳ אולי: בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מִי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש״ב יב כב). ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וכו׳ מִי יודע ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ׳ ג ח־ט). שבו עדי בכל לבבכם וכו׳ כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה מִי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה (יוא׳ ב יב־יד). וּמִי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות. (אסת׳ ד יד). — ובתו״מ משמשת בהשמושים הקודמים, ומצוי מאד השמוש מִי שֶׁ: מה יערכו לגלולי הגוים אשר לא יאכלון ולא יריחון כן מי שיש לו עושר ואין נהנה ממנו (כ״ס גני׳ ל יט). מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו (תוספתא ברכ׳ ה יז). מי שלקט את הפאה ואמר הרי זו לאיש פלוני עני ר״א אומר זכה לו (פאה ד ט). מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ ה״ז גוזל את העניים (שם ה ו). מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (שם ח ז). מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה (שם ח). מי שהיו לו שתי תינוקות אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחר השבת בשבת (שבת יט ד). מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי (שם כד א). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית (סוכ׳ ב ז). מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מ״ק ב א). מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף כדרכו (שם ב). מי שהלכה אשתו למדינת הים אמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה וכו׳ הולד הראשון ממזר (תוספתא יבמ׳ יא ט). מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונישאת וילדה ואין יודע אם בחזקת הראשון הוא (שם יב ז). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום וכו׳ מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום (משנ׳ שם ב ה). מי שקדש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזו מהן קדש נותן גט לזו וגט לזו (שם ו). מי שהיה נשוי שתי נשים ומת (שם ד יא). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה (כתוב׳ יג א). מי שהלך למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו חנן אמר אבד את מעותיו (שם ג). מי שאמר בשעת מיתתו יש לי בנים נאמן (קדשׁ׳ ג ח). מי שיש לו שתי כתי בנות משתי נשים ואמר קדשתי את בתי הגדולה ואיני יודע אם גדולה שבגדולות או גדולה שבקטנות וכו׳ כלן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות (שם ט). מי שיצא הוא ואשתו למדינת הים ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה (שם ד י). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט׳ ד ה). מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין (סוט׳ ד ה). מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (שם ו א). מי שהיו שתי כתי עדים מעידות אותו וכו׳ נחלקה העדות ואין כאן נזירות (נזיר ג ז). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חברו ונפל ואמר לו פנה את אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב״מ י ה). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר (ב״ב ב ד). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו (שם ט א). מי שהיו לו בנים ונשא אשה שלא ילדה וכו׳ וכן מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון בכור לכהן ואינו בכור לנחלה (בכור׳ ח א). מי שלא בכרה אשתו וילדה שני זכרים נותן חמש סלעים לכהן (שם ג). מי שטבל בנהר והיה לפניו נהר אחר ועבר בו (מכשיר׳ ה א). מי שדרסה אשה על בגדיו בגדיו טמאין מדרס (תוספתא טהר׳ ו יב). פירות שנפלו לתוך אמת המים ופשט מי שידיו טמאות ונטלן ידיו טמאות והפירות טהורין (שם מכשי׳ ב ח). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ׳ טו.). אמר לו הקב״ה (לפרעה) רשע מי שנתן העצה הזאת טפש הוא (ר׳ חנינא, מד״ר שמות א). — כָּל מִי שֶׁ: וכל מי שאינו צריך ליטול (לקט שכחה ופאה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (שם). ומלמדים אותם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה (סוכ׳ ד ד). אמרו כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו (שם ה א). מכאן אמרו כל מי שהוא יודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרים אותו (ספרי דבר׳ שא). כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו

אינן אלא מזבח כפרה (ברכ׳ ס:). מעשה בשני בני אדם שהמרו זא״ז אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז (שבת לא.). השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס (מד״ר שמות יט). — בְּמִי שֶׁ, לְמִי שֶׁ: משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומי׳ א ה). חתך את הראש ונותנו למי שזכה בו וכו׳ נטל את הקרבים ונתנן למי שזכה בהן להדיחן (תמיד ד ג). -- וּמִמִּי שֶׁ: ע״י כל העריות מקנין חוץ מן הקטן וממי שאינו איש (סוט׳ ד ד). מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וכו׳ ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית (יבמ׳ ב ה). — מִי שֶׁהוּא: התקינו להיות מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע (ספרי דבר׳ שא); הלכה כדברי מי שהוא מיקל (ריב״ל, ירוש׳ כלא׳ ו א). הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת (מד״ר במד׳ יח). מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד את התורה וכו׳ מי שפיקח מהו אומר הריני שונה שתי הלכות היום שתי הלכות למחר עד שאני שונה את כל התורה כולה (ר׳ חנין, שם ויקר׳ יט). ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול הימנו (שם במד׳ יח). — ושמושים אחרים: מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה (סוט׳ א ט). מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום (שם). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה מי מעלה אברים לכבש (תמיד ג א). — ובסהמ״א: כי כל אחד מהם עם הספיריות שלה יש לה גוון מיוחד מי לבן מי אדום מי ירוק מי שחור והם האורות הנזכרים בפרשת בראשית (פי׳ החייט למערכ׳ האלהי׳ ג). — מִי לפעל: היה רוכב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו ירד ומתפלל (ירוש׳ ברכ׳ ד ה). — מִי כאן: היה עומד בתוך בני אדם ואמר מי כן נאמן מי כן מעשר (תוספתא דמאי ה ה). הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר אמר לו אחד אני איני נאמן איש פלוני נאמן וכו׳ הלך ליקח ממנו אמר לו מי כאן מוכר ישן ואמר לו מי ששלחך אצלי (משני שם ד ו). אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו אותו היום ע״ש היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו (שבת לא.). — ..., כמו אִם, הַאִם: אומרים לו לאדם אילו היו עשרה בני אדם שיפייסוך באותה שעה מי נדרת (ר׳ יוסי, נדר׳ כא:). אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך (מו״ק יז.). — ובסהמ״א: אמרתי לה מי את טובה מן אימא ציון שהיא עשויה מרעית לחית השדה (רא״ש חכמה, שער האהבה י).

*מִיַּד, - מלת הטעם, ומשמש להורות הזמן הקרוב ותכוף בלי הפסק רב בין המדבר ומה שאחריו, bald; tout de suite; at once, עי׳ ערך יַד, והוסיפה: חבר שבא להזות מזין עליו ועל כליו מיד (תוספתא טהר׳ ח יב). ההולך לשחוט את פסחו וכו׳ יחזור מיד (פסח׳ ג ז). שיהיו (ד״ת) מסודרים בתוך פיך שכשאדם שואלך דבר אל תגמגם בם אלא אמור לו מיד (ספרי דבר׳ לד). כיון שפתח ר׳ לעזר בן ערך במעשה המרכבה וכו׳ מיד פתחו כל האילנות פיהן ואמרו שירה (ירוש׳ חגי׳ ב א). אם פירש (היונק מלינק) מתוך חולי מחזירין אותו מיד (שם נדה א ה). בשעה שהקב״ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס (ר׳ יוחנן, ברכ׳ ו:). ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה (שם סג:). כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף (שבת לג:). א״ר יהושע בושני מדבריכם ב״ש וכו׳ מיד הלך ר׳ יהושע ונשתטח על קברי ב״ש (חגי׳ כב:). מחמין חמין לחולה בשבת וכו׳ ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא אלא מחמין לו מיד (יומ׳ פד:). אם אין אדם מתקן לו מן הישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את בשרו (מד״ר קהל׳, מעוות). השוכר בית מן הנכרי ומן הכותי נותן מזוזה מיד (מס׳ מזוזה ב ב).

מְיֻדָּע, ת״ז, מ״ר מְיֻדָּעִים, — עי׳ ערך א. יָדַע, בנין פֻּעַל, ומצוי גם בתו״מ: בראשונה היו מכריזין עליה (על האבדה) שלשה רגלים וכו׳ ומן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע בה לשכיניו ולקרוביו ולמיודעיי ולאנשי עירו ודיו (תוספתא ב״מ ב יז). מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (אבות ו ג). — ואמר המשורר: נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו, לכן מְיֻדָּעִים ברית רעים שמרו והאיצו ואל תמרו (ר״ש הנגיד, הנה ימי הקור). ושלום גם לאלחנן חניכו, ועל יעקב מידעי נסיכו (רשב״ג, שאלתם). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן, וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (הוא, הלא תראה)

רוצה מידעי לבית ארמון עמי וגם נעל בשרותיו, לשתות בהתערב המון קול מי כיור וקול העוף בשרותיו (רמב"ע, תרשיש ג טו).

*מַיִט, מייט, ש"ז, — כמו התמוטטות: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבוא לידי מייט אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו (שמואל הקטן, מד"ר קהל', את הכל ראיתי).

מֵיטָב, סמי' מֵיטַב, — היותר טוב, מיטב השדה, השדה היותר טוב, מיטב הצאן, הצאן היותר טוב: ארץ מצרים לפניך הוא בְּמֵיטַב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (בראש' מז ו). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר מֵיטַב שדהו וּמֵיטַב כרמו ישלם (שמות כב ד). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מֵיטַב הצאן והבקר (ש"א יה ט).

⁝מִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן מוך: לא נאמר בהן מיכה ואין בהן ג"ש ללמדן מערכין שלא כתוב כי ימוך אלא בהלואה (לבוש חו"מ, גבי' מלוה לז כט).

מִיכָאֵל, ש"ז, — שֵׁם מלאך שרו של ישראל, Michael: ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק וכו' ואשמע את קול דבריו וכשמעי את קול דבריו ואני הייתי נרדם וכו' ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים וכו' אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מִיכָאֵל אחד השרים הראשנים בא לעזרני וכו' ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכו' ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מִיכָאֵל שרכם (דני' י ה־כא). ובעת ההיא יעמד מִיכָאֵל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה וכו' (שם יב א). - ומצוי בתו"מ: (השוחט) לשם כוכבים לשם מזלות לשם מיכאל שר צבא הגדול ולשם שלשול קטן הרי זה בשר זבחי מתים (תוספתא חול' ב יח). אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד (ר' יודן, ירוש' ברכ' ט א). אמר לו הקב"ה למיכאל מיכאל סרוח אומתך אמר לפניו רבש"ע דיו לטובים שבהם (יומ' עז.). זבול שבו ירושלם ובה"ה ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן (חגי' יב:). שלשה אנשים (שכתוב באברהם היו) מיכאל וגבריאל ורפאל מיכאל שבא לבשר את שרה רפאל שבא לרפא את אברהם גבריאל (הלך להפך) לסדום (ב"מ פו:). שלום עשה הקב"ה במרום שלא קרא עשרה גבריאל עשרה מיכאל עשרה אוריאל עשרה רפאל כדרך שבני אדם קורין עשרה ראובן וכו' אלא קרא גבריאל אחד מיכאל אחד (רשב"א, אדר"נ יב). הכל מודים שלא נברא ביום א' כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו (ר' יצחק, מד"ר בראש' א). מיכאל ירד והצילו (את אברהם) מכבשן האש (ר"א בן יעקב, שם מד). מיכאל וגבריאל שהן שרים של מעלה (ר' חלבו, שם עח). כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה (שם שמות ב). למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור עומדין בדין וכו' כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל והשטן בא לדבר ומיכאל משתקו (ר' יוסי, שם יח). מלאכי השרת שהן גבורי כח עושי דברו עשאן הקב"ה שומרים לישראל ומי הם מיכאל וגבריאל וכו' וכיון שבא סנחריב מיכאל יצא והכה בהם (ר' נחמיה, שם). למה נקרא שמו מיכאל בשעה שעברו ישראל בים פתח משה בשירה מי כמוך וגומר משסיים את התורה אמר אין כאל ישורון מי כמוך אין כאל הרי מיכאל (שם במד' ב). אמר לו הקב"ה למיכאל צא והבא נשמתו של משה אמר לפניו רבש"ע אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד ולא יכול אני לראות במותו (שם דבר' יא). היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה ואומר מתי יהיה מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק (שם). מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זה את זה (ר"ל, שם ה). יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי (הוא, שם שה"ש, אל תראוני). כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה (שם אסת', ויאמר המן). כשם שברא הקב"ה ארבע רוחות כך סיבב לכסאו ארבעה מלאכים ואלו הן מיכאל גבריאל אוריאל רפאל וכך העמיד ארבעה דגלים מיכאל מימינו נגד ראובן בדגלים (פסיק' רבתי מו). ולקח לבן כל אנשי ביתו ועירו גבורי כח ורדף אחריו להרגו ירד מיכאל ושלף חרב אחריו ובקש להרגו אמר לו אל תדבר עם יעקב וגו' (פדר"א לו). ירד מיכאל המלאך ונטל את לוי והעלהו לפני הקב"ה אמר לפניו

. רבש"ע זה גורלך (שם לז). ובת רחל בתו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד ירד מ י כ א ל המלאך ולקח את המלבן בסיס שלו והעלהו לפני כסא הכבוד (שם מח). והמלך קם בחמתו ממשתה היין ונכנס לגן הביתן מה עשה מ י כ א ל התחיל מקצץ את הנטיעות ראה המלך אמר לו מי הוא זה א"ל אני בן המן שכך צוני אבי מיד וחמתו בערה בו מיד שב מגינת הביתן מה עשה מ י כ א ל הגביה להמן מעל לאסתר כאלו רצה לבא עליה (שם נ). ואומרים לו (אוה"ע להמשיח) מפני מה אתה רוצה לעקור שבעים אומות מפני אומה אחת כל רעות שיש בעמנו יש בעמך וכו' באותה שעה משתתק ואין לו תשובה למשיח ואפילו מ י כ א ל שר הגדול משתתק ואין לו תשובה (פרקי ה כלות לג, הוצא' ש"מ בירושלם). כי מ י כ א ל וגבריאל מלכי המלאכים הם (פענח רזא, יתרו). — ואצל המקובלים: ושם השלשה הוא מ י כ א ל והוא מושל על מימי הברכה ושמחה והנחה (ברית מנוחה ג). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מ י כ א ל על האראלים וכו' (עמה"מ, עולם סילוי' יח א). — ואמר הפיטן: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו, ו מ י כ א ל וגבריאל מימינו ומשמאלו (ר"י הלוי, יקיריס). ובעת ההיא יעמוד מ י כ א ל, ויקרא על ההר ובא לציון גואל (רשב"ג דוכאן, שבת א אחה"פ, שביה עניה). נוהם מ י כ א ל וגועה גבריאל, זועק אוריאל וגועש רפאל (בנימין בר זרח, בלולי אם). בימינו על שכנו שת מחנה מ י כ א ל, ולשמאלו וממולו גבריאל ואוריאל (ר' יעקב, שבת ס' אחה"פ, יקודי אם).

מִיכַל[1], — א) תה"פ, זה זמן מה, כְּבָר, déjà schon; already: ויבאו (יהונתן ואחימעץ שהסתתרו מפני אבשלום) אל בית איש בבחרים ולו באר בחצרו וירדו שם וכו' ויבאו עבדי אבשלום אל האשה הביתה ויאמרו איה אחימעץ ויהונתן ותאמר להם האשה עברו מִיכַל[2]) המים ויבקשו ולא מצאו וישבו ירושלם (ש"ב יז יח-כ); — ב) ע"ש"ז, שבלת מי נהר וכדומה, Strom; ruisseau; brook: כרעם קול על מ י כ ל המים אפס ואפע כל דבריה מבלי עצה תפלו (אלעזר בן עירא, בגוף הערבי מספ' הגלוי לרסע"ג קפא). — ואמר הפיטן: פושחי המו כהמות זרם מ י כ ל, צמתו בבור חיי ויתגוני למאכל (סליח' י"ז בתמוז, אזי בבגדי). וימי

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) נתחבטו כל המפרשים, הקדמונים והאחרונים, בפרוש מלה זו. רש"י אמר: איני יודע לפרשו ואין לו חבר במחברת כול ולפי ענינו פלג מים. ע"כ. וכעין זה רד"ק ואחרים. וכמו"כ רוב החדשים, גזנ' בהאוצר שלו, וכן הבאים אחריו. אך היותר חדשים הרגישו כלם בקושי פרוש זה, כי מלבד שאין למשמ' זו למיכל שום סעד וסמך בשאר הלשונות האחיות, כי מה שהביא Delitzsch מאשור' מכלת במשמ' נחל קטן מוטל בספק, הנה קשה כי לו שמשה בעבר' הקדומה מלה זו במושג נחל כי אז כמעט היה אי אפשר שלא ישתמשו בה בשאר המקומות שדברו אדות פלגים. ועוד, שאין ספק בדבר כי הכונה בהמים כאן להירדן, כמו שנראה ברור מפסוק כא־כב, ואי אפשר שקראה את הירדן מיכל, ר"ל פלג קטן. ולכן אמרו היותר חדשים כי אין למצא פרוש מספיק למלה זו, וקצתם אמרו כי הכתוב משבש והגיהו הגהות מתחלפות: Dr. M. Löhr (1898): Wenn nicht überhaupt Verschreibung vorliegt, haben wir hier ein Hapax legomenon, das bisjetzt jeder Erklärung gespottet hat. — Henry P. Smith 1899 (Internat. Critic Com.): מיכל is a word which occurs nowhere else, and even its derivation is uncertain. The Arabic and Assyrian parallels which are alleged are not convincing. 𝔊^B has μικρόν; 𝔊^L σπεύδοντες omitting המים, and L. *gustata paululum aqua; festinanter* seems to come from l. We might conjecture that an original נבהלים or ממהרים has been corrupted into מיכלימים but this is no more than a possibility. — Nowack (1902): In v. 20 ist מיכל nicht zu verstehen, auch mit Hilfe der verss. nicht. Wahrscheinl. ist es verdorben, aber was hier ursprüngl. gestanden hat, ist sehr zweifelhaft. — K. Budde (1902): מיכל ist unverständlich u. wohl verdorben. Da המים v. 21 für den Jordan wiederkehrt u. dort מהרה davorsteht, so könnte man das auch hier herstellen. — והנה יונתן תרגם: כבר עברו ירדנא. ע"כ. למדנו מדבריו כי הוא פרש מיכל במשמ' כְּבָר, ובאמת זהו הפרוש היותר נאה לפי הענין, כי כונת האשה היתה להגיד לעבדי אבשלום. שאין שום תועלת יותר לבקש ולחפש אחרי יהונתן ואחימעץ כאן מפני שמזמן כבר עברו את הירדן. ועד כמה פרוש זה נאות לפי הענין נראה מזה שר"י אברבנאל, שפרש עצם המלה מיכל כמו רש"י במשמ' פלג, הרגיש צרך להוסיף גם את המלה כבר וכתב וז"ל: והאשה אמרה להם כי כבר עברו האנשים את מיכל המים. ורגלים לדבר, כי לא מסברת נפשו תרגם יונתן כך אלא עפ"י מה שהיה ידוע לו פרוש המלה בקרב היהודים. ויש גם סמך לפרוש זה באחת הלשונות האחיות, היא הלשון הסורית, שבה משמשת מלה זו, רק בסרוס אותיות, מְכִיל, במשמ' זו.

עברו נחל ומיכל (אלג׳אהרי, פזמי תימני, בשורי מענית). אהמה כסוס עגור, יזל עיני כמי מיכל, כי בחיק זר אגור (ר״י נגארה, ידמה נוד). עד אן עינך כמו מיכל תמיד דמעה דולפה, מתוק פרייך למאכל ועלהו לתרופה (הוא, יפתי פאת).

*מְיַלֵּד, ש״ז, — אדם מלמד שאומנותו היא לְיַלֵּד נשים, accoucheur : מילד (אקושער) (מלון סטיינברג).

מְיַלֶּדֶת, ש״נ, מ״ר מְיַלְּדוֹת, — אִשָּׁה שאומנותה לְיַלֵּד נשים, Hebamme; sage-femme, accoucheuse ; midwife : ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה הַמְיַלֶּדֶת אל תיראי כי גם זה לך בן (בראש׳ לה יז). ויהי בלדתה ויתן יד ותקח הַמְיַלֶּדֶת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (שם לח כח). ויאמר מלך מצרים לַמְיַלְּדֹת העברית וכו׳ בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים (שמות א יה־יו). ויקרא מלך מצרים לַמְיַלְּדֹת וכו׳ ותאמרן הַמְיַלְּדֹת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן הַמְיַלֶּדֶת וילדו (שם יח־יט), ועי׳ יִלֵּד, יָלַד. — ובסה״ת: אם תאמר (שהנשים העבריות) מילדות הנה וכי מילדת אינה צריכה מילדת אחרת לסייעה (מד״ר שמות א). אומה זו כחיות השדה נמשלות שאינן צריכות מילדת (שם). מי היו המילדות רב אמר כלה וחמותה יוכבד ואלישבע בת עמינדב (שם). — ובסהמ״א: שרות היו (שפרה ופועה) על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר (ראב״ע, שמות א יה).

*מִילָה, ש״נ, מ״ר מִילוֹת, - א) שם״פ מן הפעל מול: שמונה (שבפסוק תן חלק לשבעה וגם לשמנה) אלו שמונה ימי מילה (ר׳ אליעזר, ערובי׳ מ:). כל מלאכה שאפשר לעשותה מע״ש אינה דוחה את השבת מילה[1]) שאי אפשר לעשותה מע״ש דוחה את השבת (ר״ע, שבת יט א). מפני מה כהן גדול משמש בשמונה כלים וכו׳ כנגד המילה שהיא לשמונה ימים (ר׳ חנניה, ירוש׳ יומי׳ ז ג). גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות (ר׳ ישמעאל, נדרי׳ ג יא). אין לך אדם מישראל שאין מצות מקיפות אותו תפילין בראשו וכו׳ כיון שנכנס לבית המרחץ מילה בבשרו (ר׳ מאיר, תוספת׳ ברכ׳ ז כה). גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל (הוא[2]), נדרי׳ ג יא). מנין למילה שהיא במקום פרי שנאמר וערלתם ערלתו את פריו ואומר ערל זכר אשר לא ימול וגו׳ (ר׳ יוסי, תוספת׳ שבת טו ט). גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה (הוא[3]), נדרי׳ ג יא). מה מילה שאינה אלא אחד מאיבריו של אדם דוחה שבת ק״ו לשאר כל גופו (ראב״ע, מכי׳ כי תשא א). גדולה מילה שדוחה את הנגעים (ר׳ נחמיה, נדרי׳ ג יא). גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה (ר׳ יהושע בן קרחה, שם). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין (שבת יט ב). אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם (רבי, כריתו׳ ט.). המוהל צריך ברכה לעצמו אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה (תוספתא ברכ׳ ז יג). לא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו (רב, יבמ׳ עא:). אותו היום (שבאו המלאכים אל אברהם) יום שלישי של מילה של אברהם היה (רבי חמא ברי׳ חנינא, ב״מ פו:). בשעה שחרב ביהמ״ק מצאו הקב״ה לאברהם וכו׳ אמר לו בניך חטאו וגלו וכו׳ (אמר לו אברהם) היה לך לזכור ברית מילה (ר׳ יצחק, מנח׳ נג:) מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה קבעוה (את ברכת רפאנו) בשמינית (ר׳ אחא, מגי׳ יז:). ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים (נדה לא:). אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וכו׳ ונהרגים על המילה ועל הטבילה ועל שאר כל המצות (מס׳ גרים א). — ובסהמ״א: מי שנשכו עקרב וכו׳ יעביר על הנשיכה ברית של תינוק שעדיין לא פגמו ויתרפא ונראה לי טעם לזה למה לנשיכת העקרב

אמר ב״ע: מכיל, מנ אלאנ, אלאנ. וכן בר בהלול: אלאנ, אח׳ר מנ אלאנ. ועי׳ P. Smith, ערך מַכִּיל, הכיל. והנה לא נתברר מה מקור מלה זו, אך משתי הצורות מכיל והכיל נראה כי המם במכיל היא מ השמוש, והשרש הוא כיל, ובעבר׳ שמש השרש בצרוף מסרס, יכל, ומיכל במשמ׳ תה״פ הוא כמו מֵסַב במשמ׳ סבוב (מ״א ו כט). ונראה עוד שפרוש זה להמלה מיכל היה ידוע גם בקרב היהודים באלכסנדריה, והשבעים שתרגמו μικρὸν τοῦ ὕδατος גם הם כונו למשמ׳ זו, כמו שהעיר Klostermann (1887): Jedenfalls von SR. richtig übersetzt μικρὸν τοῦ ὕδατος, was nach bekanntem griech. Sprachgebrauche, welcher die Zeit nach der Wasseruhr bestimmt, „vor einer kleinen Weile" u. nichts anderes bedeutet.

---

[1]) כך בכ״י ובמדב״מ. בנוסח׳ ומילה, ובדפוס׳ ישנ׳ אין מלה זו. — [2]) כך במדב״מ, וכך גם בקצת דפוס׳, ובקצתם: רבי. — [3]) במדב״מ: ריה״ג.

מועיל המילה לרפואה אלא שאבריו של אדם נבראים ע"פ המזלות והמילה היא במזל עקרב עיין בשלשלת הקבלה ומזה הטעם היתה מילתו של אברהם על ידי עקרב (שבט מוסר לר"א הכהן יא).— ב) בהעברה, עצם אבר הזכרות: מימי לא נסתכלתי במילה שלי (ר' יוסי, שבת קיח:). ולמה נקרא שמו רבינו הקדוש שלא הביט במילתו מימיו (ירוש' מגי' א יג). בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק (מד"ר שמות ה).— ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: משפשף מילתו ביד או ברגל ומשחית הזרע (ר"א אזקרי, ספר חרדים ז).— ג) בהשאלה, *זיוף סחורות בסחורה גרועה, שעוה בחלב וכיוצא בזה: עפ"י רוב סחורתם מזויפות ומעורבות עם פסולות וסחורה גרועה השעוה עם חלב וכדומה הדבש ונופת צופים עם קמח וכו' ולגזילה ההיא בשם מילה יקראו וכ"כ הורגלו בזה עד שנחשב להם הדבר לחוק הניתן מסיני ויפה קוראים אותה מילה כי החזיקו בה כבמצות מילה (כותן לדיק, מכת' יז).

*מִילָל, שת"ז, מ"ר מִילָלִים,— קשה יום: במיללים[1]) שבעמך הכתוב מדבר (סנה' סו.).

מַיִם[2]), מַיִם, ש"ז במ"ר, ומ"ר על מ"ר *מֵימוֹת, סמי' מֵי[1]), מֵימֵי, ככי' מֵימַי, מֵימֵנוּ, מֵימֶיךָ, מֵימָיו, מֵימֶיהָ,

---

[1]) כך בכ"י. ובנוסח' הדפוס: באומללים.

[2]) כך צורת צרוף אותיות המלה גם בכתבת השלח: וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתבת השלוח, טורס ד־ה). והיא מלה קדומה, משתפה בכל הלשונות השמיות. באשור' מו, מ"ר מֵי, מי נארי, מי נהר, מי באורי, מי באר, וגם מאמי. בארמ' מיא, מ"ר מיין, סמי' מֵי. בערב' מא' a), מ"ר מיאה, אמואה b), וכמו"כ מַאַה, מא'ה c). בכנעג' מימא (במכתבי תל-אלעמרנה, פרוש כנעני'). וכבר נחלקו הקדמונ' בשרש מלה זו ובדבר צורתה אם מַיִם זה מ"ר או מ"ז. מנחם שם שרשה אות אחת מ (מחברת ערך מ), ותפס עליו דונש ואמר: וגם אמרת כי מ"ם יסוד מים למען כי מצאת מי הים (שמות טו יט) אשר היא יסוד הסמיכה מיסוד מים ואין הדבר כאשר חשבת ואין משפט היוד כאשר דמית מפני כי היוד מי הים לה היא סמוכה כיוד כלי גולה אשר הוא ליסוד ולסמיכה (תשו' דונש, הכלעי' ל"ת 26). והאריך בזה ריב"ג, אמר וז"ל: וכמו זה אמרם מימי הירדן, מימי מצרים, כי השם הבלתי סמוך הוא מַיִם וכאשר יסמך נאמר מֵי הירדן ואמרם אם כן מימי הירדן מימי מצרים הוא כפול, ודע כי היוד והמם במים סימן הקבוץ כאשר הוא בעצלתים ימך המקרה אשר הוא קבוץ עצלה תפיל תרדמה כי אין טעם להיותו לשון משנה וכמהו לקחנו לנו קרנים, את כל לחותים, אע"פ שיש בלחותים שני סמנים לקבוץ ר"ל ו ת י ם, כי אין במים אם כן אחר סימן הקבוץ אות שרשית זולתי המם ומן הדברים אשר לא יתכן להיות המם שם מאות אחת מבלתי השמות הנסתרים והכנויים הנדבקים ומן הראוי א"כ לחשוב באחד ממנו הנפרד המחשבי מם יוד, מי, עד שיהיה השם המחשבי הנפרד על משקל שי ר"ל יובל שי, מלך העי, והיתה ההקשה אלו היה מדברים בקבוץ הזה על השלמות שיהיה על דמיון שמים (ר"ל מַיִים) כי אחרי אמרי ג"כ בשמים הוא כאמרי במים ר"ל שהוא קבוץ לא דברו באחד ממנו, וההקשה באחד שם ע"מ יד וידים, וכאשר היתה אחת מאותיות מים המחשבי מאותיות הרפיות כבד עליהם להניעה בקבוץ כהנעת מם שמים והרפוה והפילוה, וכבר התבאר כי מימי הירדן כפול וכי מי הירדן בלתי כפול וכי מים חסר ושמשו בכפל ובהנחתו במים בסמכו אל השמות הנראים כאשר אתה רואה שהם אומרים מימי הירדן ומי הירדן· אבל בסמכו אל הכנוים לא הניחוהו מבלי כפל כל עקר, כי אלו לא היו כופלים אותו היה מתקלקל בסמכו אל כנוי המדבר וכנוי אשר איננו במעמד וכנוי המדובר בו באבוד סימן הקבוץ מהם, אמרו ולקחתי את לחמי ואת מימי, ונתן מימיו, ואם מימיך נשתה, מימינו בכסף שתינו, כל מקוה מימיהם, ולא יכון שנסבור שהמם הזאת השנית בכל אחת מהמלות האל היא מם ומים בכסף תתן לי, וכי היודין אחריהם סימן הקבוץ גם כן כי כמו זה לא יקרה כ"א בקבוץ הנקבות כמו ושנותיך לא יתמו, ובין דרותינו, לדרתיכם, והדומה לו ועוד כי כמו המם הזאת אשר היא לקבוץ לא תשאר בהסמך השמות אשר היא בהם אל הכנוים כאשר אתה רואה שהם אומרים בסמוך בנים בני יצאוני, בניך ובנותיך, בנינו ובנותינו. בלי מם וכן מה שדומה לו (הרקמה, שער כו). ועמנואל הרומי: שרשו מי ואפשר ששרש המלה הזאת מיה ומשפט מים מיום ומשפט מי מיי ולעולם הם לשון רבים ולא יתפרדו ובא מים בלשון שנים לפי שהבדיל הרקיע בין המים העליונים למים התחתונים (פי' עה"ת, בכתבי' א', Archiv, Merx, 374). וכעין זה הרד"ק: אפשר כי שרש המלה מיה ומשפט מים מיים ומשפט מי מיי ולעולם הוא לשון רבים ונאמר מים בלשון שנים לפי שנחלקו לשני מחלקות שהבדיל הרקיע בין מים העליונים למים התחתונים (רד"ק שרש מי). וכן האפודי, גם בשם ראב"ע, שהוא מ"ז. והחדשים כלם סברים כי היחיד הוא מַי, ובא רק בחבור עם השם אחו בשע"פ אחומַי, ומַיִם הוא מ"ר פשוט, אלא מפני שלאזן המדבר נשמעה המלה כמו מ"ז לכן הניחו הנגינה מלעיל.—[1]) לפי דעת רסע"ג יש הבדל בין מֵי

---

a) ماء b) مياه امواه c) ماه ماه

מימיהם, להמים מימה, - א) עצם נוזלי, זכיך, עושה בבואה מכל דבר כמו מראה, נמצא במעמד טבעי על הארץ בימים, בנהרות, נובע מתוך האדמה ממעינות, יורד על הארץ מעננים, ישמש לשתיה, לרחיצה, לכבוס, נגלד בקר והוזה לקרח water; eau; Wasser; מימי בראשית: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים (בראש׳ א ב). ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (שם ט).—מי המבול: ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר (שם ו יז). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה וכו׳ ויגברו המים וירבו מאד על הארץ (שם ז יז־יח). וישלח (נח) את הערב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה (שם ח ז־ח). ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (שם א). בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (שם יג).—מי נח, כנוי למי המבול: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ (ישע׳ נד ט).—והיורדים מעננים: ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שפט׳ ה ד). ראוך יחילו הרים זרם מים עבר (חבק׳ ג י). זרמו מים עבות (תהל׳ עז יח). ישב רוחו יזלו מים (שם קמז יח). הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות (איוב ה י). צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (שם כו ח). — מי מעין: וימצאה מלאך יי׳ על עין המים במדבר (בראש׳ יו ז). ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים (במדב׳ לג ט). כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים (שפט׳ א יה). כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (ישע׳ מט י). והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (שם נח יא). והנה מים מפכים מן הכתף הימנית (יחזק׳ מז ב).—מים חיים, נובעים ממעין, מבאר: וימצאו שם באר מים חיים (בראש׳ כו יט). ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכר׳ יד ח). מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון (שה״ש ד יה). — מי באר: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (בראש׳ כא כה). — מי הים: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש׳ א י). וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים (שמות יה ח). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם (דבר׳ יא ד). הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ (עמוס ה ח). ונשתו מים מהים (ישע׳ יט ה). עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק׳ כז לד). כנס כנד מי הים (תהל׳ לג ז). ובמוט הרים בלב ימים יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו (שם מו ג־ד).—בנהרות, נחלים, פלגים: ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר (שם ז יה). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם יז). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם (שם יט). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דבר׳ ח ז). כבאכם עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו (יהוש׳ ג ח). והנחל ההוא ימלא מים (מ״ב ג יז). יען כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט (ישע׳ ח ו). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו (ירמ׳ מו ז). חרב אל מימיה ויבשו (שם נ לח). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל וכו׳ כי מימיו מן המקדש המה יוצאים (יחזק׳ מז יב). הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם (תהל׳ קה כט). פלג אלהים מלא מים (שם סה י).—באגמים: ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח);—בברכה: ותקבצו את מי הברכה התחתונה (ישע׳ כב ט). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל׳ ב ו).—לשתיה: ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער (בראש׳ כא יט). וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אדני (שם כד יז־יח). והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז יח). ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם וכו׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם יה

ומימי, הביאו רבנו בחיי, וז״ל: ובאר (רסע״ג) כי יש הפרש בין מימי ובן מי כי לשון מימי נזכר על המים הראויים לשתות כלשון ונתן מימיו, וברך את לחמך ואת מימיך, וכה״א ותזקיהו סתם את מימי גיחון, וכן מימינו בכסף שתינו, ולשון מי נזכר על שאינם ראוים לשתיה כלשון האומר במבול מפני מי המבול, מעבור מי נח, וכן בים כתיב וישב ה׳ עליהם את מי הים, אשר הציף את מי ים סוף על פניהם, וכן מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר כי היו נהרות שאינם ראויים לשתיה ומצינו בירדן שהזכיר הכתוב את שניהם מימי ומי לפי שהירדן היו קצת מימיו ראויים לשתיה וקצת שלא היו ראויים (ר׳ בחיי, והרא). וסברים קצת החדשים כי הכפילות של מימי באה מפני

מים

כג־כה). ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם (במד' כ ח). לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר וכו' במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם (שם יז־יט). ולקחתי את לחמי ואת מימי[1]) ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי (ש"א כה יא). והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת (מ"א יט ו). הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת וכו' ויאמר כה אמר יי' רפאתי למים האלה (מ"ב ב יט־כא). לא רעב ללחם ולא צמא למים (עמו' ח יא). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי (הוש' ב ז). לחמו נתן מימיו נאמנים (ישע' לג טז). ומים במשורה תשתה ששית ההין (יחזק' ד יא). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו (שם יב יט). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך (שם לב יד). כל צמא לכו למים (ישע' נה א). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). — לרחיצה וטהרה: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראש' יח ד). ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שמות כט ד). וכלי חרש אשר תבשל בו וכו' ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא). וכל בגד וכל עור וכו' וכבס במים (שם יא יז). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך (יחזק' טז ט). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (שם לו כה). — לבשל: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים (שמות יב ט). — להשקות זרע וצמחים: כאהלים נטע יי' כארזים עלי מים יזל מים מדליו וזרעו במים רבים (במד' כד ו־ז). כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). אשריכם זרעי על כל מים (שם לב כ). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמ' יז ח). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה (יחזק' יז ח). מים גדלוהו (את הארז) תהום רממתהו (שם לא ד). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (ישע' מד ד). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל' א ג). היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא). שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי (שם כט יט). — מימי שלג, משלג שנמס: ציה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט), ועי' ב.שלג. — וכנוי לדמעות: על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכ' א טז). פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (שם ג מח). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (שם ט יז). פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). — ומליצה, היה לבו למים, נבהל מאד, נפל לבו בקרבו: ויכו מהם אנשי העי וכו' וימס לבב העם ויהי למים (יהוש' ז ה). — ברכיו הלכו מים, מרוב בהלה: כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מים (יחזק' ז יז). שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (שם כא יב). — צפו מים על ראש פלוני, באו עליו צרות: צפו מים על ראשי אמרתי נגזרתי (איכ' ג נד). — באו מים עד נפש: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (תהל' סט ב). — שטפוהו המים: אזי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו (שם קכד ד). — מים רבים: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים (יחזק' א כד). מקלות מים רבים אדירים משברי ים (תהל' צג ד). — ובהשאלה, ממי פלוני מוצאו, ממשפחתו: שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי[1]) יהודה יצאו (ישע' מח א). — ומשל: פוטר מים ראשית מדון (משלי יז יד). — ומצוי בתו"מ: גורן ויקב מיוחדים שגדילים על רוב מ י ם וכו' ירקות שהן גדילים על כל מ י ם לפיכך מתעשר לשנה הבאה (ר"ט, ספרי דבר' קמ). המוכר את המרחץ וכו' לא מכר לא את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב"ב ד ו). נותן אדם קיתון של מ י ם לתוך ספל של מים (ר' חייא, שבת מב.). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מ י ם ואי אתה נזוק (הות, ברכ' מ.). המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים (שם). מ י ם בולעים מ י ם (מד"ר בראש' יג). כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה ב מ י ם ומגבהת חלתה מבינתים (ר"י בן קרחה, שם יד). ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה בעולם וכו' המים למעלה מן הארץ (שם במד' יד). — וסמי' מי, מימי: גורן ויקב מיוחדין שגדילים על מ י שנה שעברה יצאו ירקות שאין גדילים על מי שנה שעברה (ר"י הגלילי, ספרי דבר' קמ). מ י שפכות ו מ י גשמים שנתערבו בין בכלי בין בקרקע (תוספתא מקוא' א ו). אם יהא השרץ בידו של אדם אפילו טובל ב מ י שילות ובכל מ י מ י בראשית אינו טהור לעולם (שם תעני' א ח). כשהיו שרויים בא"י לא היו שותים

החשש כדי לציין את המ"ר יותר (Kö. 2, 445) — [1]) לפי תרג' השבעים ייני. — [1]) כך הנסחה המסורה, אך רגלים

אלא מי גשמים ומימי נוזלים ומימי מעינות וכיון שגלו לבבל שתו מימי הפרת ומתים מהם הרבה (ר׳ יוחנן, פסיק׳ רבתי כח). שהיו מתאוים לשתות מים ממימי ארץ ישראל (ר׳ ינאי הכהן, תנחומ׳ מסעי ה).— ואמר המשורר: יפה תואר וכוס יין וגנה וחמר עוף וקול מימי תעלה, צרי חושק וגיל דואג ושיר גר ועושר דש ולחולה תעלה (רמב״ע, תרשיש ג ו). — ובכנ׳ מֵימָיו, מֵימֶיךָ, מֵימֵיהֶן: הכנים שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות וכו׳ נפל לבורו והבאיש מימיו חייב (ב״ק ה ג). שתה מן הבור הזה שמימיו זכין וצונן (מד״ר קהל׳, שמור רגליך). טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין (שם).— ואמר המשורר: אשר נחשב כגר תושב וילך לו בלא חמדה, ומטעמיו וגם מימיו וקץ ימיו במו מדה (ר״י הלוי, סליח׳, ינו האל). המו גלים ברוץ גלגלים ועבים וקלים על פני הים, קדרו שמיו ויחמרו מימיו ועלו תהומיו ונשאו דכים (הוא, יועץ ומקים). — *מֵימֶיךָ: תלמידיך אנו וממימיך אנו שותים (ר״י בן דורמסקית, תוספת׳ ידים ב יו, שם סוט׳ ז ט, חגי׳ ג.). — מֵימֵיהֶן: מימיהן אנו שותים (ב״מ פד:). מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים (ר״ש בן רבי, הור׳ יד.)— ומ״ר *מֵימוֹת: בימה של טבריה וכו׳ אבל בשאר מימות לא (ערוב׳ פז.). לאדם שתופס שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה (רב אדא בר אהבה, תענ׳ טז.). — ובסהמ״א: ותמצא ארץ אחרת שפירותיה בלתי ערבים או בלתי בריאים מצד שהמימות שגדלים עליהם אינם טובים (ר״י אלבו, העקרים א כה). המימות המלוחים הם חמים מאד (ר״י זכארה, ספ׳ טעטוע׳ ט).— *מֵים שאין להם סוף, מֵי הים: באותה שעה אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו מים שאין להם סוף אשתו אסורה (ר״ע, ירוש׳ יבמ׳ טז ד). נפל למים בין שיש להם סוף ובין שאין להם סוף אשתו אסורה (ר״מ, תוספת׳ שם יד יה).— מֵי תמצית: מי תמצית שלא פסקו (תוספתא מקוא׳ א יג). ואלו הן מי תמצית כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין[1] הרי הן כמי מעין פסקו גשמים וההרים בוצצין[1]) הרי הן כמי תמצית (שם).—מֵים מְהַלְּכִין: מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין וכו׳ ונטלו גדי אחד וצלו אותו ותלוהו במערבה של ספינה באה חיה גדולה לריחו והתחילה גוררת בה עד שהשליכם

למים המהלכין (מד״ר קהל׳, שלח לחמך).— *מֵים ראשונים, מֵים אחרונים, נטילת ידים שלפני הסעודה ואחריה: מים הראשונים מתחילין מן הגדול מים אחרונים בזמן שהם ה׳ מתחילין מן הגדול וכו׳ (ברכ׳ מו:). והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים (שם נג:). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (ר״ח בר אשי, ערוב׳ יז:). מים הראשונים האכילו בשר חזיר אחרונים הוציאו את האשה מבעלה (רב דימי, חול׳ קו.). מים ראשונים ואחרונים חובה אמצעיים רשות (שם קה.).— ומשל: צללת במים אדירים והעלית חרס בידך (ר״ע, ב״ק צא.).— ובסהמ״א: ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח אלא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו (רמב״ם, קדוה״ח יא ג).— ואמר המליץ: יחמוד דבר וימס כעש חמודו, יצלל במים אדירים ויעלה חרס בידו (רש״ט פלקירא, המבקש ט).— ועוד משל: הוספת מים[1]) הוסיף קמח (מד״ר ברא׳ ע), לאמר: אם הוספת דבר אחד משני דברים הבאים יחד, כמו קמח ומים בעיסה, צריך להוסיף גם השני.— ומצוי בסהמ״א: הוספת מים ראה שתוסיף קמח (רמח״ל, חוקר ומקבל ז).— *פֵּטֶר מֵים, התחיל במריבה: אנכי לא פטרתי מים ולא הייתי ראשית מדון (רשב״א, מנח׳ קנא׳ מב).— *מֵים מְחֻכָּמִים, שעושים בהם כשפים ורואים בהם תמונות מבֻקשות: ויצו בלעם ויביאו לו דונג ויעש ממנו תמונת רכב ופרשים תבנית חיל אנגיאס וחיל מצרים וישימם במים המחוכמים אשר אתו וכו׳ ויראו אליו במים תמונת צלמי חיילות אנגיאס נופלים לפני תמונת צלמי מצרים ובני יעקב (ספ׳ הישר, שמות).— וכנוי לכל החלטים שבגוף בע״ח: כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו (ת״כ מצורע, זבים ב ג). פרצוף שברא הקב״ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעינות ואינן מתערבין זה בזה מי עינים מלוחים מי אזנים שמנים מי החוטם סרוחין מי הפה מתוקין (תנחומ׳ חקת א).— ובסהמ״א: ידע תדע כי אין טומאה בחדרי האדם כי כל מימיו לא יקראו טמאות עד היפרדם (תשו׳ רסע״ג על חוי הבבלי, סי׳ יז).— *מֵים בָּעַיִן[2]), לקוי בעדשה שבעין, שגורם עכירות הראות וגם עורון, graner star; cataracte : הכהו על מוחו וירדו מים

לדבר שהוא במקום ממעי. — [1]) כך בנוסח׳ הדפוס, וכך גם בקטעי כ״י הגני׳ של הירוש׳, ובתוספת׳ כ״י א״פ: ביצין.

— [1]) גוף המשל בארמ׳: אוסיפתא מיא אוסיף קמחא.

— [2]) על שם שהאמינו הקדמונים כי סבת מחלה זו היא שמהמות ירדו מים דרך עצב הראות וחצצו בין העדשה

וחיפו את עיניו (תוספתא ב״ק פ ט). - *מים קבועים [1], שהחלי אינו נרפא: סומא אפילו בעינו אחת תורור קבוע והמים הקבועים (ס״ב תמור. פרשה ג). — ובסהמ״א: ארבעה מומים עוברים יש באדם ובבהמה ואלו הן גרב לח החזית שאינה מצרית מים שיורדין בעין ואינן קבועין (רמב״ם, איסורי המזבח ג ז). ירידת המים הוא חולי מתומי והוא לחות זרה עומדת בנקב מן הענבית (קאנון ג נ ד ס). ומים בעין וגם הנדרה ומים בראשים (בלמה סרופא, תרג׳ הרופא אבן סינא). חולי המים היורדים בעין הוא לחות עבה דומה אל לחות זרע האדם (טוביה, מעה הים ד ה, כ״י ביה״מ בבמל). שהמים הנגדלים בעין או שאר חולי העין מונעים מראות מה שחפץ החי לראותו (ר״י אבנו, מעקרים ג מד). המים הוא רביבות עבה יתחדש בעין בין הענבית והשבכית ויסתום נקב העין (נתן פלקירה, צרי הגוף ג, כ״י במיסי סח׳). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (תמש״ל פ ו). זה התולה בו כאב הראש מתמיד ופלח יתרעם מירידת המים בעינו וכל מי שירד המים בעינו יפסד הראות (כל מלאכ׳ בניק, רקב). ואפשר הוא שלרוב לחות הזקנה נגלו המים על עיניו וקמו ונתעבו מאד והוא אשר יסבב בוקנים העדר הראות (ר״י אברבנאל, ב״א ד טו). — *מים בראש: וגם הנדרה ומים בראשים (בלמה סרופא, תרג׳ הרופא אבן סינא). ורוצה (אבן סינא) במים בראש לחות תתיילד בנערים תחת קרומות ראשיהם (פי׳ אבן רשד, שם). — —*מים בכליות, חלי: ומים ובין כשרים (חול׳ נה:). —*ובגוי למי השתן: שמע קול הגפת תריסים והבעת וכו׳ יראה שימום סייפים ומים יורדים בין ברכיו (ספרי, דבר׳ קצב). שמע קול קרנות והריע וכו׳ צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו (סוט׳ מב.). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו (ר׳ יהושע, מד״ר בראש׳ סה). — המטיל מים, השתין: וכל המטיל מים מעין קודש ידים ורגלים (יומ׳ ג ב). המתפלל לא יטיל מים עד שיהלך ד׳ אמות וכן המטיל מים אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות (ירוש׳ ברכ׳ ג ה, ושם מגי׳ ג א). (מרים חמה הוא) כל המטיל מים ואינו עושה כיפה (תגיי. יבמ׳ פ.). — והשתין מים: מהו שיכנס אדם בתפילין לבהכ״ס קבוע להשתין מים (ברכ׳ סג.). — ומימיו סתם, במשמ׳ זו: כל שאין מימיו מעלין רתיחות (ר״י בן יהודה, יבמ׳ ב). — ובסהמ״א: כל מי שבו קדחת יומית יהיה מימיו בתחלת חליו בו שמרים לבנים שוים (כל מלאכ׳ בניק יח). —*מי רגלים, לשון נקיה לשתן: מי רגלים שהחמיצו (תוספתא סכ ה ט). גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו (שם נזה ג יב). (מרים הבה הוא) כל שאין מימי רגליו מעלין רתיחה ויש אומרים כל שאין מימי רגליו מחמיצין (ר״י בן יהודה, שם יבמ׳ ו). (הנכנס למרחץ) חופף את ראשו בנתר ובמימי רגלים אעפ״י שעושה תקלה להבאים אחריו (שם ב״מ יא ט). לא יטיל אדם מימי רגלים בתוך כותלו של חבירו (שם ב״ב א ד). לא לוקחין ושואלין מימי רגלים מכל מקום וכו׳ שלא נחשדו בנות ישראל מכנסות מימי רגליהן בשעה שהן נדות (שם סהר׳ ה ג). רוק שהוא יוצא ממקום טהרה הרי הוא טמא מימי רגליו שהם יוצאים ממקום טומאה אינו דין שיהא טמא (ס״כ מצרע, זבים א). מי רגלים נתר ובורית (שבת פ ב). מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים (ב״ב ב א). מי רגלי אדם שהן כנגד. מי רגל, בהמה (טהר׳ ד ה). ברוקה ובמימי רגליה (מס ד ג). אין מי רגלים כלים אלא בישיבה (ר׳ חייא, ברכ׳ ס.). — ובהשאלה במשמ׳ דבר בזוי: ארבעה הן שהקיש הקב״ה על קנקנן ומצאן קנקנין של מימי רגלים ואלו הן אדם וקין ובלעם וחזקיהו (מד״ר בראש׳ יט). — ובסהמ״א: השלים מלאכת כל נקביו וגם תפיו, מסלות למי רגליו ודרך לחלאותיו (רלב״ג, כמס מג). לשון כוסו (של הבילי) דבק לחכו בצמא, ושפתי שלחנו עטופים ברעב, להסך מי רגליו מפחד פן יצמא, וכן יירא לבדוק נקביו פן ירעב (ר״י הריזי, תחכמ׳ ג). — *בית המים, להטיל שם מים: מוליקין (בליל יוה״כ) בפונדקאות ובבית המים (ר״ב בן אליקים, תוספת׳ פסח׳ ב יז). ולא יתייחד ישראל עם הגוי לא בבית המרחץ ולא בבית המים (שם ע״ז ג ח). לא יכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידו (ר׳ לבנה, ירוש׳ ברכ׳ ג ג). לא הייתי מבים באיסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים (במוא״ג, מד״ר דבר׳ ח). — ובסהמ״א:

[1] קרני ראים. — [1]) ואמרו במשנה (בכור׳ ו ג): ואלו הן מים הקבועים אכל לח ויבש של גשמים לח ויבש של שלחין אכל היבש ואח״כ אכל הלח אינו מום עד שיאכל היבש אחר הלח.

והמלאכות והחכמות החיצוניות כשידעם יניחם אך למען לא ישכחם יחזור עליהם בהפנותו אל בית המים (רמה״ל, דרך חכמה). — והמיץ הנוזלי שבתוך הפרות: הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (מעש׳ ד ח). מי פירות שנפלו לתוכן טפות מים כל שהן (ר׳ מאיר, תוספת׳ מכשיר׳ א ז). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות (פסח׳ ב ח). אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו של קיימא (גטי׳ ב ג). בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (ר׳ יהודה, שם ג ח). אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו (כלא׳ א ה). פריו פרח לעלים ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר (ליה״ג, ת״כ קדוש׳, פרש׳ ג). — *מֵי זיתים: רצה לטהרן (את כלי הגת) מיד חולטן ברותחין או מולגן במי זיתים (ר׳ יוסי, תוספת׳ עהר׳ יא יו). המים היוצאים מעוקל בית הבד עת שטוען קורות בית הבד על הזיתים המחונין והוא מי הזיתים ויש בהן צחצוחי שמן (ר״ח ב״ב קמד:). — ומֵי הכְּבָשִׁים: נותן דבילה וגרוגרות לתוך המורייס כדרך שנותן תבלין ובלבד שלא יסחטם להוציא מימיהם (ירוש׳ תרומ׳ יא א). ומי כבשים ומי שלקות (מקוא׳ ז ב). — מֵי דְקָרִים. מֵי דְקָלִים. עי׳ *דֶּקֶר. — ומצוי הרבה בסה״מ בצרוף עם שמות אחרים. מֵי אדֶם. יין: וכוס שהם אשר עלה ככובב ביד משקה ומי אדם במעיו. כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (רמב״ע, דיואן קמה, כ״י נה״ט׳) — *מֵי אִישׁוֹן. דמעות: הקריבו בטוב רחשון את פרי שפתים. והציבו מי אישון ונוזלים עפעפים (רמב״ע, בספור תוחכ׳, כ״י בריטי מוז׳). — *מֵי אמונה: פראים אך לפת שכל רעבים. ואל מי האמונה צמאים (הות׳, הקדי׳ דיואן, כ״י נה״ט׳). — *מֵי אשכול: כבה יקוד לבי במי אשכול ומלא לי כפור. ושתה עלי לבבת פני ארץ אשר לבשה כפור (סול׳, תרשיש ב ג). — *מֵי ביצים: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין כשירין (ירוש׳ שבי׳ ו א). — *מֵי ברזל: ומי הברזל המחצבי או שיכובה בהם הברזל המלובן פעמים רבות מועיל (קאנון ג יג א נא). — *מֵי בֹּשֶׂת: ויעמד לבך בתבוק זרועות באצעדות ותפארת עכסים. ואל תברח לצפוני קוצות עלי פנים במי בשת כבושים (רמב״ע, הריה סב). — *מֵי דבש: רוב החליים החדים יצטרכו אל המזון הדק וקצתם יצטרכו אל הנהגה אשר בה הגיע

אל התכלית האחרון מן הדקות לגמרי וההסתפקות על לקיחת מי הדבש בלבד (פרקי אבוקרט, תרגי בן זרחיה, כיה״מ סבטר). ומי הדבש מחזק האצטומכא ואם יתיה מבושל יזיל השתן (מי׳ אלדכי. ס״א ה י). — *מֵי הדמעות: וכוס שהם אשר עלה ככוכב ביד משקה ומי אדם במעיו. כחושק קפאו מימי דמעיו עלי לחיו והאש בין צלעיו (רמב״ע, דיואן קמה, כ״י נוה״ט׳). מיקוד אחבי בין צלעי חן בקור לרגלי היקום קצו. כאשר המון מימי דמעותי בחום יכסם עד אשר קצו (הות׳, תרשיש ד ג). — *מֵי זקֵן: סבלו אישים בימי נער מאין משא עתק ישחו. כי מי זקן מי אפסים ובבואו מצאו מי ישחו (רמב״ע, תרשיש ה ע). — *מֵי חג. המים שהיו מנסכים בביהמ״ק בשבת שבתוך החג: מים שניטמאו משיקן ועושה אותן מי חג ואם היו מי חג מעיקרן כבר נדחו (ר׳ יותנן, ירוש׳ תרומ׳ סוף ט). מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין (ר׳ הושעיה, פסח׳ לד:). — *נסוך המים, עי׳ נִסּוּךְ. — *מַיִם חַיִּים. יי״ש: אותם הנוהגים אסור ביין נסך מותרים הם לשתות המים חיים היוצאים מאותו היין וכו׳ הנעשים מכח האש (תשוב׳ חכמ׳ ג). אוהבים מים חיים או יי״ש ובעדו יתנו כל אשר להם (שבט יהודה ב, וגמטין). — *מֵי חלב: מי הלב כחלב והמוחל כשמן (מכשי׳ ו ה). יורה של קרפלין של בשר שהיתה אצל האש והיתה שם קדירה אצל האש שהיו בה מי חלב וכו׳ ובאתה גויה ושפכה ממי חלב לתוך היורה ואין ביורה ששים לבטל מי חלב שנשפכו לתוכה (מהר״מ מרוטנ׳, שערי תשו׳ תקנח). — *מֵי חֵן: וקומה כתמר ופנים כסהר ולחי במי חן ובשהר תוצה (רמב״ע, ליטמ׳ לגי. כ״י נוה״ט׳). — *מֵי יָד, נדיבות: שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לאב (רמב״ע, תרשיש א קפ). כל צר בניב פיהו בשאול יהי משכיב, כאשר במי נדבת ידו לעב משכיב (שם שם קג). — *מֵי לֶחִי. הדמעות: לו כהתה עיני תאב אל פת לחם ותם כחי וגם לחי, לא אשפכה לפני אנוש נוכל את דם יקר פני ומי לחי (רמב״ע, תרשיש ט ג). ארץ אשר בה נעמו חיי ומי לחיי זמן לי בשמחו שמות (הות׳, דיואן נט. כ״י נוה״ט׳). — *מֵי מלח: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פתו (שבת יד ב). כל שנותנים לתוכה ביצה והיא שוקעת זו היא מי מלח (ר׳ אבהו, ירוש׳ שם יד ג). אין עושין מי מלח עזין (בבלי שם קח:). — *מֵי מַלְכוּת. כנוי לגלות:

על כן הגליתנו ובגוים זריתנו ובשאון מי המלכויות צוללנו (רסע״ג, תפלה, ווי׳ ספתי). — מֵי מְנוּחוֹת, עי׳ מְנוּחָה. — *מֵי העינים: מופת היות תפת בצלעותי ומי עיני בפני עברו מי נח (רמב״ע, דיואן נט). ואדע כי נבזה אני וסופי אין, וכי דעי רזה ויצרי חגור זין, לזאת דמי אזה כמו מימי עין, ואלך לעיר חוזה שכור בלי יין (הוה, הא: התולה). — *מֵי ענבים: אם מי ענבים במים תמהול תשנה כתמים, איך יהיה איש אשר בו חונף ורוע כתמים (רמב״ע, תרשיש ג נה). — *מֵי פָּנִים, בושה, שפלות: יחשוב שופך מימי פניו בשאול הונו כשפוך דמיו (שם ה סא). הבה מיודעי ודמנו נשתה ואת כל השאֵר נאכל. אולי נהי מתים ומי פנים לא נשפכה לפני אנוש נוכל (שם ט ס). כאשר יבקשו להשאיר מי הפנים ולהשמר מהבוז והקלון (אלגזלי, מאזני צדק 13). — מֵי ראש, עי׳ ראש. — *מֵי שַׁחֲרוּת: אהה לי על זמן יקרא למי השחרות חורב, וקול שיבה ישורר בי לסף נוער אני חורב (רמב״ע, תרשיש ה ל). — *מֵי שֵׂכֶל: שלמו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל כמימי גשם, יפו ומאודם מאד צחו עדי עלו חרוזיהם למספר לשם (שם ה סע). — *מֵי שעורים: וזה כי רוב החליים החדים יצטרכו אל המזון הדק וקצתם יצטרכו אל הנהגה אשר בה הגיע אל התכלית האחרון מן הדקות וכו׳ שיקח ממה שיזון מעט כמו מי השעורים (בן זכריה, פרקי אבוקרט, כ״י ביה״מ סכטר). תרופתו הקרור ושתיית מי השעורים (נרבוני, אר״ח ב ג א, כ״י סכטר). — *מים שרופים: בענין המים השרופים שקורין אותו בלעז אגוה ארדינטי ובלשון ערבי מא׳ אלחייא׳ יש מתירין אותו (תשב״ץ ג רנא). והחושש בשניו שרפואתו לגמוע בהם מים שרופים או חומץ (חמד׳ סימים א, דיני שבת טו). בכשות שמוציאין בו מים שרופין וכו׳ שכותשין אותן במכתשת כדי שיתנו טעם במים שרופין (שו״ת פרי הארץ, יו״ד יג). — *מַיִם שתוקים: לעקור כישוף קח מים שתוקים ויביא שבעה גחלים בוערות וישלח הגחלים אחד אחד אל המים שתוקים (אמתח׳ בנימין, שערי רפוא׳ ז). קח עצם גלגולת מאדם מת וכו׳ ויביאו מים שתוקים ובזמן שהוא נבעת הנופל וכו׳ וישתה המים שתוקים (שם יא א). קח עופרת והתך בתוך כף של ברזל וקח ספל של מים חיים שאובים ושתוקים על ראש החולה (שם). סגולה לקדחת שלישית ילך הוא בעצמו לנהר לעת ערב וישאב מים שתוקים וישתה מן המים מעט ואח״כ ירחוץ מן המים הנ״ל יד ימנית ורגל שמאלית ובלילה שניה ילך ג״כ לשאוב מים שתוקים וישתה מעט (דרך ישרה, שער הסגולות). — *מֵי תבונה: וקדמתהו (החכמה) כאם וכאשת נעורים תקבלנו והאכילתהו לחם שכל ומי תבונה תשקנו (ב״ס גגי׳ יה ב־ג). — *מֵי תותים: כל משקה יכול מי תותים או מי פירות או מי רמונים ושאר כל מיני פירות (ת״כ שמיני, פרשי ח). רבי אוסר לשתות מי תותים (מהר״מ מרוטנ׳, שערי תשוב׳ ב פד).

*אביק. — אגם. — אד. — *אֶרֶק. — אַמָּה, *אמת המים, אמת בית השלחין. אפיק. — אשד. — *אשוה. — באר. — *בעבוע. — *בעבע. — בצה. — *בָּצָע, בצעים. — *בציץ. — בְּרֵכָה — גֶּב, גֶּבִים. — *גְּלִיד. — גֹּמֶא, הגמיא. — גָּמַע. — דלה. — דלח. — *הבל. — זהל, *מים זוחלים. — *זלח. — זלף. — זנק. — *זרזף. — זרם. — *חָסוּת, מקום יקוו בו המים באדמת חול במדבר. חרב. — הרבה. — *חרדלית. — *חשר. — חשרה. — טבל. — *טחלב, ירוקה שעל פני המים. — *טפה. — *יבהוש. — יָבָל. — ים. — כיור. — כנס, מים מכונסים. — לח. — לקק. — מאפליה, מקום שאין בו מים. — מבוע. — מזרק. — *מיחם. — מעין. — *מפל מים. — *מצמיץ. — מקוה. — *מרזב. — משה. — נבע. — נגר, מים מוגרים. — נֵד. — נהר. — נזל. — נחל. — *נֶקַע. — נשת. — *סילון. — עין. — ערה. — ערמה, ערמת מים. — *פיגה. — פלג. — *פצל. — ציה. — צמא. — צמאון, מקום שאין בו מים. — *צמד המים. — *צפור, עי׳ זה. — *קולית. — *קיטור. — *קלח. — קפא. — *קרויה. — רזב. — רטב. — *רֶקֶק. — שאב. — שטף. — *שלה. — *שלולית. — שפך. — שֹׁקֶת. — *שרה. — תעלה. — *תפה.

*מַיְמָה[1], ש״נ, — כמו מַיִם: ואש דרשה את שרשה ותעלה למרומה, ותוך שתיהן וביניהן הרוח והמימה, כל פרדות ונצמדות הם יסודות להמה (ר״י הלוי, אופן, יתן לשון).

*מֵימִי, מימיי, ת״ז, לנק׳ מֵימִית, מ״ר מֵימִיִּים מֵימִיּוֹת, — של מים, מטבע המים: החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות וכו׳ החלק השלישי קבל צורה מימית ונהיה בו יסוד המים (ר״י א״ת, רות חן ז). יש בהם (בדגים) משותפים בין הב״ח המימיי ובין הב״ח הארציי (רשב״ל דורא, מג״א, חלק יעקב ד). שהחי ממנו ארציי מדברי והוא

[1]) כמו לַיְלָה מן לַיִל, וכמו״כ מלעיל.

הגובר עליו טבע הארץ וממנו מימיי והוא הגובר עליו טבע המים (שם). ובהיות קצת היסוד המימיי הכבד למעלה מהאויר הקל (ספורנו, בראשי׳ א ז). וסוף ישרוף אשר ירגיש כמרגיש ורוח יהיה רטוב וְנִמשך, ומימיי כמימיי ופועל לך רֶשע אשר ימטיר בראשך (עמנ׳, מחברי׳ כ). נדע שאשר עלה מן האויר שהיה מים על דרך משל אמנם הוא נושא הצורה האוירית והוא מקבל עתה הצורה המימיית וזה כי האויר כששב להיות מים לא ימלט ענינו מאחד משני פנים וכו׳ רק שהאופן הראשון הוא נמנע רצוני שתהיה הצורה האויריית מקבלת הצורה המימיית וזה כי הצורה האויריית כבר נעדרה ואיך תקבל הצורה המימיית (אמונה רמה א ב). וזה החוש (חוש הטעם) הוא מימי ולא ירגיש בדבר הנטעם עד שידבק בו (מ׳ אלדבי, ש״א ד א). והניחו (התוכנים החדשים) הכדור הנכבד אור האורים בטבור העולם והכדור העפריי והמימיי כאחד מצבא המרום במרום בכלל הכוכבים הנבוכים (אילם ליש״ר מקנדיא, כתב זלת ג יא). אם אחר קץ הגבול נשאר השתן דק ומימיי ואין בו צבע אדום או נוטה לארמימות יבשר החזרת החולי (מעשה טוביה, אבן התדשה ג י). רוח הנפשי טבעו קר וכו׳ וניזון מחלקי המימיים שבדם (שם א ג). והכליות להפריד למשוך ולשאוב המימיי והמותריי מן הדם (נפלאות יסודה ע). אם נערב מלח עם המים אז המלח נמס ונגר והיה למים וע״י זה יתמזגו חלקי שניהם יחד והיו לאחדים עד שיתהוה מהם מורכב חדש והוא עצם מימיי מלחיי (האסי׳ למודים ב יט).

מֵימִיּוּת, ש״נ,—איכות המים, טבע המים: והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר והעפריות בישישים (קאנון א א, במזג השנים). והמימות מתחלפים לא בעצם המימיות לבדו אלא כפי מה שיתערב בהם (שם א ב ב יו). וישתנה טעמה אל העפיצות לקפיאת מימיותה (שם א א, במהות הליחה). אך ראוי שתדע שהמים בגדר מימיותם שוי החלקים (שם א ב ב יו). העכול והמשיכה והדחייה לדם אל הגוף והמימיות אל הכליות והמררות אל המרה והשחורה אל הטחול (שם ג יד ג). ירצה שהם (המים הנגלדים) יקפאו ויסתם ענין המימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל (רלב״ג איוב לח ל). והשתן הוא מימיות הדם ותמצית החלטים ומורה על פעולת הטבע (מ׳ אלדבי, ש״א ד ב). או שהוא (הזרע) מתחלף באיכותו בחום ובהזולה ובמימיות (שם ד ג). ולזה כשהוא מצטנן הוא מתדקדק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רשב״ג, דולאן, מג״ה, ח״י ד). זיכוך הדם מן המימיות הדק (שם ג). שהם (הכליות) מושכים תמצית הדם ומימיותו שהוא השתן כדי שיזונו מאותו הדם המועט הנמצא באותו המימיות ויועילו לנקות הגוף מהמימיות ההוא (אברהם שלום, נוה שלום ז ב ו).

א. **מִין**[1], ש״ז, בכנ׳ מִינוֹ, מִינֵהוּ, מִינָהּ, מִינֵהֶם, (מִינֵיהֶם), מ״ר *מִינִים, סמי׳ *מִינֵי—א) קבוץ של יחידים משתפים באיכות וטבע מיוחדה המצינת אותם מיחידים זולתם, Art ; espèce; species: עץ פרי עשה פרי לְמִינוֹ וכו׳ ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע לְמִינֵהוּ ועץ עשה פרי אשר זרעו בו לְמִינֵהוּ (בראשי׳ א יא־יב). ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים לְמִינֵהֶם ואת כל עוף כנף לְמִינֵהוּ (שם כא). תוצא הארץ נפש חיה לְמִינָהּ בהמה ורמש וחיתו ארץ לְמִינָהּ (שם כד). מהעוף לְמִינֵהוּ ומן הבהמה לְמִינָהּ מכל רמש האדמה לְמִינֵהוּ שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). ואת הדאה ואת האיה לְמִינָהּ את כל ערב לְמִינוֹ ואת בת היענה וכו׳ ואת הנץ לְמִינֵהוּ (ויקר׳ יא יד־יו). את אלה מהם תאכלו את הארבה לְמִינוֹ ואת הסלעם לְמִינֵהוּ ואת החרגל לְמִינֵהוּ ואת החגב לְמִינֵהוּ (שם כב). משטוח לחרמים יהיו (הנחלים) לְמִינָהּ תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד (יחזק׳ מז י).—ואמר בן סירא: יורדי הים יספרו קצהו ולשמע אזננו נשתומם שם פלאות תמהי מעשהו מין כל חי וגבורות רבה (ב״ס גני׳ מג כד־כה). כל הבשר יאהב מינו וכל אדם את הדומה לו מין כל בשר אצלו ואל מינו יחובר אדם (שם יג יה־יו). כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו (ב״ק נב: בשמו). – ואמר המשורר: וכל עצם לעצמו שב וכל מין שב אלי מינו (רשב״ג, שמואל מת).—ומצוי בתו״מ: השסועה מין חיה (ר׳ אליעזר, ספרי דבר׳ קב). לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (הוא, ב״ק נב:). שממין שהוא

[1] רק בעבר׳ וארמ׳ ואתאפ׳. ולא נתברר מקורו ומשמע׳ העקרית. קצת החכמים סברים כי נגזר מן שרש מון במשמ׳ צורה, דמיון. אך זה קצת רחוק. וקצתם מדמים אותו לשרש מינ a) בערב׳ במשמ׳ חרש ובקע את האדמה, ומזה לפי דעתם נסתעף מין בעבר׳ במשמ׳ חלק. אך כל זה דחוק.

a) مين

מביא על הודע מביא על לא הודע (ר׳ טרפון, כריתו׳ ס ב). המקבל שדה מישראל וכו׳ אם נותן לו מאותה שדה ומאותו המין תורם ונותן לו ואם משדה אחרת נתן לו וממין אחר מעשר ונותן לו (ר׳ יהודה, תוספתא דמאי ו ס). הדין נותן שלא תהא הסוכה באה אלא מארבעת המינין (הוא, ירוש׳ פסח׳ ב א). פרדה שתבעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור אלא מינה (סוא, חול׳ עט.). כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט (תוספת׳ כלא׳ א יס). הרוצה לעשות שדהו שורות של תבואה ושורות של מינין הרבה עושה תלמים (סס ב א). הזורע את שדהו מין אחד אע״פ שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת זרעה שני מינין אע״פ שעשאן גורן אחת נותן שתי פאות הזורע את שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ס). תלתן שהעלה מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ס). הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש״א שלשה תלמים של פתיח (סס ו). כל מין זרעים אין זורעים בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה חרדל ואפונים השופים מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (סס ג ב). אין תורמין ממין על שאינו מינו (תרומ׳ ב ד). מיני בשמים ומיני מתכות (סבת ט ו). קופת הרוכלין אע״פ שיש בה מינים הרבה (סס ז). הנודר מן התבואה אינו אסור אלא מחמשת המינין (ר׳ מאיר, נדר׳ ז ב). שלשה מינין אסורין בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן (נזיר ו א). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין (ערכ׳ ו ג). היה לו מין אחד מרובה ומין אחד מועט וכו׳ נותנים לו שני מינין מן המרובה (סס ד). המינין הללו (שום ובצל גריסין ועדשים) ע״י שיש כיוצא בהן בארץ ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש׳ דמאי ב א). המינין האסורין בפגיים האגוזין והאורז והשומשמין ופול המצרי (ר״ש בן זכריה, סס). וזורעין את נירו (של תאבל) פשתן וכו׳ אם אינה נזרעה פשתן תזרע מין אחר (סס, מו״ק ב א). אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשה מינין בלבד (רב, ברכ׳ לה:). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (סבת עד.). כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור (סס קו:). כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין (פסח׳ לה.). אורז מין דגן הוא (ר״י בן נורי, סס). כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם

מין בהמה היא אם מין חיה היא (רב יהודה, חול׳ פ.).—ומצוי בסהמ״א: שהטביע בטבע החתול צידת העכברים ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף וכו׳ וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים (ר״י א״ת, מו״ס, הכעתון ג). הדבר שייוחד בו האדם והוא הכח המדבר וכו׳ לא ימצא באחד ממיני בעלי חיים זולתו (ר״ש א״ת, מו״נ א עב).—ואמר המשורר: יחידה חשוקה ועדה מאושרת, שבחך נותנת וגדלך משוררת, בארבעת מינים שבעת ימים מספרת, וביום השמיני עצרת (ר״י הלוי, נשמת יחידה). — *מִין דָּבָר, דבר שהוא ממין הדבר המְדבר עליו: לא יעמוד אדם ויתפלל ומין מטבע בידו (רב חונה, ירוש׳ ברכ׳ ב ס).— *בְּמִינֵי דברים, בדברים ממינים רבים, ואמר המשורר: ויִנגע במיני נגעים, יאור דם ודגי צפרדעים, ויכנע במיסיו הרעים (ר״י הלוי, אפתחה שערי). — ב) *כְּמִין דָּבָר, כמו הדבר, דומה להדבר בצורתו וכדו׳: העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל (סוכ׳ א יא). של סיד היו (הספלים) אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין (רבי יהודה, סס ד ט). שער הניצוץ וכמין אכסדרה היה (מדות א ה). וכסוי היה לו (להבזך) וכמין מטוטלת היתה עליו מלמעלן (תמיד ה ד). פרה שילדה כמין חמור וחמור שילדה כמין סוס (בכור׳ א ב). רחל שילדה כמין עז ועז שילדה כמין רחל (סס ב ה). המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים (סס ח א). המפלת כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמין יבחושים אדומים (נדה ג ב). עיר שהיא בנויה כמין קשת (רב, ירוש׳ ערוב׳ ה א). איזו היא של צפצפת העשויה כמין מגל פסולה כמין מסר כשירה (סס סוכ׳ ג ג). ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן (חגי׳ יד:). שעשה לו הקב״ה (למנשה) כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה (רשב״י, סנה׳ קג.). כמין שני פולין יש (בגלגלת) מונחין על פי הקדרה (חול׳ מה.). בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקר׳ יד).—וגם לדברים מְפשטים: (אשה שיש לה וסת) מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה ושופעת וכמין צמרמורות אוחזין אותה (נדה ט ח). חמשה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומר כמין חומר (תוספתא ב״ק ז ג). (ר׳ אבהו היה יושב וקורא בלילה ותפילין עליו) וכמין

פיקדון היו בידו (ירוש׳ ברכ׳ ב ג).—ג) ״בלשון המחקר וההגיון, שֵׁם למה שכולל תחתיו הרבה יחידים: ואמנם כאשר תרגשנו מרחק הטוב והרע בתולדות ראובן ושמעון וכן בחמור ראובן ושמעון וכו׳ ואין לנו לראות זה במין ראובן ובמין חמורו וסוגיהם א״כ אין כל ממה שיתחדש בכללים כי הכללים נבדלים מן הפרטים מצד היות אלה במין מקויימים (פי׳ יצירי׳ לסהל בן תמים). כי יש כלל גבוה כולל שפלים ופרטים והנה נקרא הכלל השפל הקרוב אל כלל הגבוה מין גבוה והקרוב אל הפרטים מין שפל וכו׳ והנה החי מין גבוה כולל העוף והבהמה והאדם והדג והאדם מין שפל כולל ראובן ושמעון (ראב״ע, יסוד מורא ב). כי אישי הנמצאים אין תכלית למספרם וכאשר נתבונן במיניהם הכוללים אותם יהיה מספרם פחות מן האישים אשר תחתיהם כי כל מין מן המינים כולל אישים רבים והמינים יש תכלית למספרם וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ז). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים ר״ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון לוי והוא המין האחרון שאין תחתיו אלא פרטים ויש כללים אחרים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה מהם ומין בערך מה שלמעלה מהם (הוא, כוח תן י). והסוג והמין יאמר כל אחד מהם בהקש אל חבירו ולזה כאשר היו כללים יותר מאחר יודיע מאיש מה הוא והיה קצתו יותר כולל מקצת הנה היותר כולל סוג והיותר פורש מין (כל מלאכ׳ הגיון, מבוא). ואלה דברים החלוקין הם כשני אישים שהן תחת מין אחד כראובן ושמעון שהם תחת מין האדם (ר״י אנטולי, הקד׳ מלמד התלמיד). אחד ולא המין אשר יכלול תחתיו פרטים (עמני הרומי, חרוז על י״ג עקרי׳, JQR NS V, 535). דרך חלוק הסוג אל המינים וכו׳ נקרא שם העליון סוג הסוגים ומין המינים סוף מדרגתם, ובאמצעיים ״דת נוהגים בצירוף למקיף מין שמותם, ובצירוף למוקף סוג נקראים וזה מטבע הצטרפותם (מסה ריאטי, מקדש מעט ד). — ״קִיּוּם הַמִּין: שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו ככלי המזון ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו ככלי ההולדה (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). ועל דרך השלמות לא היה אדם ראוי להשתמש בו (באבר המשגל) אלא לאחד משני דברים לקיום המין או להקל משכבת זרע (אגר׳ החלוס לרש״ט פלקיירא, JQR NS I,472). שאילני גן עדן קיימים באיש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים באיש אין צריך שיהיו קיימים במין כמו הכוכבים והמזלות (ר״י קארו, תולדי יצחק, ברא״ש).

ב.*מִין[1]), ש״ז, מ״ר מִינִים, -נִין,—כנוי לכל אחד מכתה אחת שקמה בקרב היהודים בזמן התנאים שכפרו בעולם הבא ובקצת אמונות אחרות: כל חותמי ברכות שבמקדש היו עד העולם משקלקלו המינין ואמרו אין העולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם (תוספת׳ ברכ׳ ז כא). ולמה נברא (האדם) באחרונה שלא יהיו המינין[2]) אומרין שותף היה עמו במעשהו (שם סנה׳ ח ז). המינין[3]) והמשומדים והמסורות ואפיקורסין ושכפרו בתורה (שם יג ה). ובשוק לא יעשה כן (לשחוט אל תוך כלי) מפני שעושה את חוקי מינין[4]) (שם חול׳ ב יט). בשר שנמצא ביד גוי מותר בהנאה ביד המין אסור בהנאה וכו׳ מפני שאמרו שחיטת המין ע״ז פתן פת כותי ויינם יין נסך ופירותיהן טבלין וספריהן ספרי קוסמין ובניהן ממזרין (שם כ). שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך (ר״ע, שם כד). אל תתנו מקום למינין[5]) לרדף אחריכם (הוא, שם פרה ג ג). כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו״ד ה״א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות (ר׳ יוסי, ספרא ויקר׳, פרש׳ ב). בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירוש׳ ברכ׳ א ח). אין מחזירין אותו חוץ ממי שלא אמר מחיה המתים ומכניע זדים ובונה ירושלם אני אומר מין הוא (שם ה ד). המינין שאלו את ר׳ שמלאי כמה אלוהות

---

[1]) עוד לא הכריעו החכמים בוודאות גמורה מקור שֵׁם זה. קצתם אמרו כי נסתעף מהשֵׁם הפרסי מני, שהוא שמו של אחד החכמים שקם בפרס בזמן ההוא וכפר בהרבה מעקרי האמונות והקים תלמידים רבים. וי״א שזה קצור המלה מאמין, שהנוצרים הראשונים היו מכנים א״ע כך, וי״א עוד שהוא ר״ת: מאמין ישו נוצרי. וזאב בכר סובר שנגזר מהמלה א.מין, שהצטמצמה משמעתו למין אחד ממיני היהודים של הזמן ההוא. וכל זה דחוק. — [2]) כך בכ״י א״פ, וכך בגמ׳, כ״י, סנהד׳ לח. ובנוסח׳ הדפוס הצדוקים. ובתוספת׳ הנדפ׳ חסר מאמר זה. — [3]) כך גם בגמ׳ ר״ה יח. ובנדפס אין מלה זו. — [4]) בנדפס עובדי כוכבים. — [5]) בנדפס אין מלה זו. וגרסת

בראו את העולם (שם ט א). כל מקום שפקרו המינין[1]) תשובתן בצידן (ר׳ שמלאי, שם). ולמשנאי אשלם אלו המינים (ספרי דבר׳ שלא). אף בגבולין בקשו לקרות[2]) כן (לקבוע י׳ הדברות בק״ש) אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין (שמואל, ברכ׳ יב.). התקינו שיהו אומרים אותו (ברוך שם כבוד מלכותו בק״ש) בקול רם מפני תרעומת המינין (ר׳ אבהו, פסח׳ נו.). ס״ת שכתבו מין ישרף כתבו נכרי יגנז נמצא ביד מין יגנז (גיט׳ מה:). אוכל נבילות להכעיס מין הוא (ע״ז כו:). איזהו מין זה העובד כו״ם (שם). אין מינין באומות עובדי כוכבים (רב נחמן, חול׳ יג:). כיון שהגיע (משה) לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים (ר׳ יונתן, מד״ר בראש׳ ח). המינים שאלו לר׳ אבהו אמרו לו אין אנו מוצאין מיתה לחנוך (שם כה). כדי שלא יהיו המינין והמשומדין ורשעי ישראל אומרים הואיל ואנו מהולין אין אנו יורדין לגיהנם (ר׳ ברכיה, שם שמות יט).—*סִפְרֵי מִינִים: הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפים הם במקומם (תוספתא שבת יג ה). הגליונים וספרי המינין אינן מטמאין את הידים (שם, ידים ב יג). ספרי מינים כיצד הוא עושה קודר את האזכרות ושורף את השאר (ר׳ ישמעאל, ספרי במד׳ יו). ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאכ״ו שימחו מן העולם (שם). אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינים[3]) נושרין מתיקו (חגי׳ יה:). הקורא בספרים חיצונים וכו׳ בספרי מינים[4]) (סנה׳ ק:). — *בִּרְכַּת הַמִּינִים: אמר להם ר״ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים[4]) עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכ׳ כח:). ברכת המינים[4]) ביבנה תקנוה (ר׳ לוי, שם). טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת המינים[4]) מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא (רב, שם כט.).—ובתפלה: למלשינים ולמינים אל תהי תקוה וכל הזדים כרגע יאבדו (תפל׳ י״ח, למלשינים).— ובסהמ״א, בכלל מי שאינו שומר מצות הדת המקֻבלת: לשבר דברי המינין הממאנין לשמוע ולהאמין לדברי רבותינו (ראב״ד, פי׳ ת״כ, י״ג מדות).

א.*מִינוּת, ש״נ, — כנוי כללי לדעותיו של המִין: (בעקבות המשיח) הגפן תתן פריה וְהיין ביוקר והמלכות תהפך למינות ואין תוכחה (ר״א הגדול, ברייתׄ בסוף סוטה). מעשה בר׳ אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון וכו׳ וכשנפטר מן הבמה היה מצטער שנתפס על דברי מינות וכו׳ אמר לו (ר״ע) שמא אחד מן המינין אמר לך דבר של מינות והנאך (תוספתא חול׳ ב כד). הרחק מעליה דרכך זו מינות (ר״א, ע״ז יז.). האומר יברכוך טובים הרי זו דרך המינות[1]) (מגי׳ ד ט). ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות (ספרי במד׳ קטו). אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות[2]) (ר׳ יצחק, סנהד׳ נז.). כל חנופה שנאמר במקרא במינות הכתוב מדבר (ר׳ יונתן, מד״ר בראש׳ מח). שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלוגת דברים (בר קפרא, שם שה״ש, היושבת). בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטין לצד מינות (ר׳ בנימין, שם קהל׳, מה יתרון). — ובסהמ״א: למען כי עזיבת התפלה, לדרך חטא ומינות היא מסלה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כד). לא נעשה כן (נס כזה) לא לענן ולא לקרקסני ראשי המינות (ראב״ד, ספ׳ הקבלה 51). ורוצה אתה תפארת הרבנים להקים סוכתה הנופלת והנהרסת אחרי כי צרעת המינות במצחות האנשים פורחת (פרופייט מפירפיניאנו, אגרי לרב חסדאי גאון). מים הרעים כנוי למינות ואמרו השמרו בדבריכם וכו׳ מפני שאם יהיו שם אנשים כופרים יפרשו אותם כפי אמונתם והתלמידים כבר שמעו אותם מהם ויחזרו למינות ויחשבו שזאת היתה אמונתכם (פי׳ רמב״ם לאבות א יא). אנשי מינות אומרים לגנות אין התורה רק חזיון, אין המכתב כאשר נכתב כי יש סודות בגליון (שיר על המורה, בדה״י גרן בעבר׳ ה 51). ואז צדוק וביתוס תלמידי אנטיגונוס היו לראש וזאת היתה תחלת המינות שהלכו בזמן אנטיגונוס רבים למקדש הר גריזים (ר״א זכות, יוחסין, ערך שמעון הצדיק). ובשנת תרכ״ז היה מינות בבוהימיה שהיו אומרין שמותר לקחת כל אשה (שם, סוף מאמר ג׳, בספר החג לשטינשני 216).

הר״ש (במשנה שם ג ב) צדוקים.—[1])בגמ׳ בבלי (סנהד׳ לח:) הצדוקים.—[2]) בכ״י: לעשות.—[3]) כך בכל כ״י ודפוס׳ ישנ׳. ובנוסח׳: ספרי טועין.—[4]) כך בכל כ״י ודפוס׳ ישנ׳. ובנוסח׳: צדוקים.

[1]) כך בכ״י וכמו״כ ברוב נוסח׳ הדפוס. ובמשנ׳ מנק׳ דפוס ליבורנו: האפיקורוסות. ובקצת כ״י: המינין.— [2]) כך בכל כ״י ודפוס׳ ישנ׳. ובנוסח׳: לדעת צדוקים.

ב. **מִינוּת**, ש״נ,—בלשון המחקר, איכות של מה שהוא מִין, שכולל בקרבו אנשים רבים: כי המין אישים בפעל מין בכח כי יצטרך אל הפשטה ושהשכל הזה אישי בכח מין בפועל אחר שהוא נבדל וכו׳ ולזה יחוייב לו המינות ולזה היו הצורות בכח הזה מינים בפעל (נרבוני, מו״נ א ע).

מִינִי, (מיניי), ת״ז, נקב׳ מִינִית, (מינייה), מ״ר מִינִיִּים, מִינִיּוֹת, — מטבע מה שהוא מִין לאישים רבים: היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף (רשב״ג, מאמ׳ על הנפש, בספ׳ חמד׳ גנוז׳). צלם שם משתתף או מסתפק יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים ותארם ויהיה הנרצה באמרו נעשה אדם בצלמנו הצורה המינית אשר היא ההשגה השכלית לא התמונה והתאר (ר״מ א״ת, מו״נ א א). כל הגשמים ההווים הנפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החמר שלהן לא זולת זה אבל מצד הצורה ובבחינת עצם הצורה לא ישיגם הפסד רק הם עומדים הלא תראה שהצורות המיניות כלם מתמידות עומדות (שם ג ח). לרמוז על הקיום המיניי שהוא מצד הזכר והנקבה יחד (ר״י אלבו, העקר׳ א יא). אמנם יש לצורתו המינית סגולה ותכלית מה בה יבדל משאר המינים (שם ג ב). לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישים אבל הם האישים עצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם המשיגים ההיולניים אשר היו בהם פרטיים (רלב״ג אויב לד). ואמנם הפועל בעצמיותו הוא הפועל בצורתו המיניית אשר בה (קאמון א ג ב טו). הצמחים וזולתם דעתי בהם דעת ארסטו ודעתו היא שההשגה בהם מינית לא פרטית (מלמד התלמיד׳, ירא). ההכנה הזאת שהיא משותפת לתיבה ולספסל היא צוריית או מיניית (תגמ׳ הנפש א ג). ומתנועת גלגל המזלות חודשו בו הצורות המתחלפות והמיניות ושמתנועות שאר הגלגלים אשר לכוכבים הגיעו הצורות האישיות (אמונה רמה א ב). וכן יאמר אריסטו ר״ל שהגלגל מצד צורתו המינית תתחייב תנועתו במשפט כל פעל (ר״י אברבנאל, שמים חדשים יב). הצורה המינית אשר היא כוללת החמר והצורה ששניהם מקיימים המין (הוא, מפעי׳ ס׳ ב ה). שהתואר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (ר״י אבוהב, נהר פישון, מדר׳ תהל׳). שהשי״ת משגיח במין האדם יותר ממה שישגיח במיני שאר הבעלי חיים שההשגחה בהם היא מינית וההשגחה במין האדם היא אישית (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כג). כי המינים והאחדים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות או מיניים כמו שהם המדות תמונות וסבות הפעולות המיניות התחתונות כלולות בעצמות הספירות (ר״א אירירה, שעה״ש ד י). — ואמר הפיטן: אתה יחיד בכל דרכי היחוד יחוד שלם אמתי לא כאחד המנויני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני אחדות פשוטה מוחלטת (רדב״ז, כ״מ, אור קדמון א).

*__מֵינִיקָה__, ש״נ, מ״ר מֵינִיקוֹת, — כמו מֵינֶקֶת: ארבע נשים דיין שעתן בתולה מעוברת מיניקה וזקנה (ר׳ אליעזר, תוספת׳ נדה א ה, ומשנה שם א ג). מעוברת ומיניקה לא דייה שעתה עד שעברו עליה שלש עונות (ר׳ יוסי, שם א י). מניקה שמת בנה בתוך עשרים וארבעה חודש מטמאה מעת לעת (ר׳ מאיר, שם ב א). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה (שם ב ו). מעוברת ומיניקה בועלה טהור (שם ג ח). שפחה מניקה אני מוכר לך לא מכר את הוולד (שם ב״ב ד ד). (איזו היא) מניקה עד שתגמול את בנה נתנה בנה למניקה גמלתו או מת (נדה א ד). מעוברת ומיניקה נותנין לה כל ימי עיבורה וכל ימי מיניקותה (שמואל, ירוש׳ שם א ו). חמור מניקה ופרה מניקה אני מוכר לך (רב פפא, ב״ב עח:).

*__מֵינִיקוּת__, ש״נ, בכנ׳ מֵינִיקוּתָהּ, — מעמד אשה מֵינִיקָה: וימי עבורה מצטרפין בתוך ימי מיניקותה (ר׳ יוסי, תוספת׳ נדה א י). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות דיין כל ימי עיבורן ודיין כל ימי מניקותן (ר״מ, גמ׳ שם יא.). מעוברת ומיניקה נותנין לה כל ימי עיבורה וכל ימי מיניקותה (שמואל, ירוש׳ שם א ו). הפסיקה שתים בימי עיבורה ואחת בימי מניקותה שתים בימי מניקותה ואחת בימי עיבורה אחת ומחצה בימי עיבורה ואחת ומחצה בימי מניקותה מצטרפות לג׳ עונות (בבלי שם יב:).—ובסהמ״א: (אבריה של האשה) מתפרקין מחמת הלידה מחמת המניקות (רגמ״ס בכור׳ ו:).

מֵינֶקֶת[1], ש״נ, סמי׳ מֵינֶקֶת, בכנ׳ מֵינִקְתּוֹ[2], מֵנִקְתּוֹ, מֵנִקְתָּהּ, מ״ר מֵינִיקוֹת, מֵינִיקֹתַיִךְ, א) אשה מניקה ילד של זולתה ומטפלת בו. Amme; nourrice; nurse:

---

1) מן ינק, לפנים מֵינֶקֶת.—2) אולסה׳: הקלת פתח לחירק, קני׳ (דף 505): פעולת השפעת היוד שלפניו. — ואולי הכנ׳ מן צורה קדומה שניה מינקת.

ותאמר אחתו (של משה) אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מֵינֶקֶת מן העברית ותינק לך את הילד (שמות ב ז). — ונקראת כן גם אח״כ כשחדלה כבר להניקו: וישלחו את רבקה אחתם ואת מֵנִקְתָּהּ (בראש׳ כד נט). ותמת דברה מֵינֶקֶת רבקה (שם לה ח). ותגנב אתו (את הילד) מתוך בני המלך הממותים אתו ואת מֵנִקְתּוֹ[1]) בחדר המטות (מ״ב יא ב). והיו מלכים אמניך ושרותיהם מֵינִיקֹתַיִךְ אפים ארץ ישתחוו לך (ישעי׳ מט כג). — ובתו״מ: מינקת שמת בעלה הרי זו לא תיארס ולא תינשא עד שיהיו לה עשרים וארבעה חדש (ר׳ מאיר, תוספת׳ נדה ב ב). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנת נפשות (שם ה). לא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו (שם ז). מעוברת עצמו ומינקת עצמו[2]) או שותה או לא נוטלת כתובתה (שם סוט׳ ה ג). לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מינקתו[3]) תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שעתידה ליטול את שלה מתחת ידו (ר׳ תנחומא, מד״ר בראש׳ ב). לבן מלכים שנזדמן לו פדגוג אחד להמיתו אמר אותו פדגוג אם אני ממיתו הריני חייב למלכות אלא הריני מושך מניקתו ומעצמו הוא מת (שם רות, ושם האיש). — ומ״ר: (נותנין הפאה) בשחר מפני המניקות ובחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות (ירוש׳ פאה ד ג). (סתם) מניקות חולות (כתוב׳ סה:). — ב) *כלי בצורת שפופרת ארוכה להעלות משקה מחבית וכדומ׳ ע״י מציצה בקצה אחד, Heber; siphon: קודח במיניקת ונותן לפני בניו (תוספת׳ יו״ט ג ח). אפילו אינה אלא מינקת[4]) אחת של יין (שם דמאי ג ו). אגרונימון שטעם מן הכוס והחזירו לחבית קדח במיניקת ונפלה ממנו טפה כל שהוא (שם ע״ז ז ו). משקין שבאחורי מניקת הרי הן של לוקח ולא מערה מן החבית אלא קודח מן האגד (שם ב״ב ה ד). אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין שניסכו בין בהין בין בקערה בין בקיסוא בין במניקות הרי

ובכ״י פרוש רש״י למלכ׳, בביהס״פ כזגנתזי ברומא, מספר 51, בסוף הכ״י כתוב וז״ל: ראיתי בספר שהוחזק בעיני בעליו כמדוקדק בספר מלכים בפסוק ותקח יהושבע בת המלך אחות אחזיהו וגו׳ אותו ואת מניקתו ראיתי נ׳ מיניקתו בפתח ולא ראיתי כן מימי וכו׳ הוא הנכון לדעת החכם אשר במשכנות אהל הדקדוק ישכון. — [1]) בס״א: מינקתו, מניקתו. — [2]) כך בכ״י וינה וכמו״כ בנדפס. ובכ״י א״פ: המעוברת לעצמו המינקת לעצמו. — [3]) כך בכ״י הוצא׳ ד״ר תיאודור. וכנוס׳ הדפוס מניקתו. — [4]) כך בנדפס. ובכ״י א״פ מניקית.

אילו כשירין (שם זבח׳ ח יב). חבית שהיא מלאה משקין טהורין ומניקת בתוכה (כליס ט ב). — ובסהמ״א: בנכרי שלקח יין מחבית אחת ומלא את אחרים ולקיחתו מחבית היה ע״י מינקת שקורין היב״ר בכלי זה משך יין מחבית אחת והגביה המינקת בחבית זה והניח היין לזוב לחבית אחר עד שמלאו וכו׳ נמצא שכל היין שמלא מן המינקת לחביות היה עובר על אצבעו (שו״ת נודע ביהודה, יו״ד נט).

מֵיסָךְ[1])

מֵיסָךְ[1])‚ ש״ז‚ גם מוּסָךְ‚ – בנין מסכך לחסות תחתיו‚ bedeckter Standort; abri couvert; covered stand: ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות ויסר מעליהם ואת הכיר ואת הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויתן אתו על מרצפת אבנים ואת מיסך[2]) השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית יי׳ מפני מלך אשור (מ״ב טז יז־יח).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב. ונמסר: מוסך קרי. ולא נתברר הדבר בודאות גמורה מה הכונה במלה זו בכתיב ובקרי. יונתן תרגם וית טיקוס שבתא. והעיד רד״ק כי בקצת ספרים הנוסחה היא ית טקס מדבחא דשבתא. ולפי שתי הגרסאות אין לברר אם כונת התרגום היא להמלה היונית τεῖχος, במשמ׳ כותל, או במשמ׳ טקס, סדר ותקון. השבעים תרגמו שתי המלים מוסך השבת θεμέλιον τῆς καθέδρας, ר״ל מוּסַד הַשֶּׁבֶת. ואעפ״י שנוסחה זו היא יותר טבעית מ״מ יש לפקפק בה מפני הצרוף של מוסד ושֶׁבֶת, וגם מפני הפעל בנה שאח״כ, שאינו כ״כ טבעי. הפשיטא תרגמה בית. המפרשים הקדמונים שלנו פרשו מלה זו במשמ׳ סכך. אמר ריב״ג בשרש סכך וז״ל: וכד׳לכ הו ענדי *מנ הד׳א אלאצל ואת מוסך השבת אשר בנו עלי זנה מעשה מורד אלד׳י הו מנ הרודד עמי תחתי ותפשיר מוסך השבת כנאנ אלרתבה ואלדולה אי אלמוצ׳ע אלד׳י ישתכנ פיה אצחאב אלדולה ואלשאכנ אללינ פיה עוצ׳ מנ אלנקצאנ. ע״כ. ובעברית: וכן הוא אצלי מן השרש הזה ואת מוסך השבת אשר בנו על משקל מעשה מורד אשר הוא מן הרודד עמי תחתי ופרוש מוסך השבת מחסה המשמרה כלומר המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה והממשלה והנח הרפה בו תחת החסרון. ע״כ. וכעין זה רש״י: גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת. ע״כ. וכך רד״ק בפרושו: כתיב ביוד וקרי בויו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי״ת טיקוס וכו׳ וענינו בנין שעשו לאנשי המשמר לחסות תחתיו. ע״כ. וכעין זה רלב״ג: היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב. ע״כ. והחדשים רבם סברים כי הנסחה משבשה, ונוטים להחליט את נוסחת השבעי׳ לאמתית. עכ״פ, לפי הנסחה המסורה דעת הקדמוני׳ שלנו מכרעת לקבל מלה זו בשתי הצורות במשמ׳ שפרשוה כלם.

מִיעָה[1], ש״נ,—תמצית בשם טוב הריח, Styrax: אצטורק אמר דיאוסקורידיס שהוא מין מן המיעה (קאנון ב, לות הסמים). כף אחת קטראן בבקר לבדה או בדבש או בדבר מן המיעה הנזולת בדבש (שם ג י יה ו). ומיעה ושעוה וזרע פשתן (נרבוני, אורח חיים, כ״י ביהמ״ד שכתר).

א. **מִיץ**[2], ממנו א. מִיץ, ג. מִיץ, עי׳ מוץ, מצץ.

א. **מִיץ**[3], ש״ז,—שה״פ, מִיץ חלב, נדנוד וחבטה של החלב בנאד או בספל וכדומה כדי שיתקבצו חלקי השומן שבחלב יחד ותתהוה חמאה, Buttern (d. Milch), battre (le lait); to churn (milk): כי מִיץ[4] חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (משלי ל לג).

ב. ***מִיץ**, ש״ז,—א) מה שנסחט מפרי או עשב וכיוצא בזה, juice; jus; D. Ausgepresste: האומר הריני (נזיר מן) מיץ של ערלה לא אמר כלום (ר״י בר״ת, ירוש׳ נזיר א ב).—ומצוי הרבה בסהמ״א: שירחוץ בשרו במיץ החזרת (מ׳ אלרכי, ש״א ד א). ישים עליהם (על העפעפים) תחבושת משמן בנפסג׳ עם מיץ עולשין (שם). ויטיף בו (באוזן) או שמן ורד בחומץ או מיץ צנון מעורב בשמן ורדים או מיץ כרתי מעורב בשמן ורדים וחלב אשה (שם). וראוי לו לרחוץ אותו (את הלשון) במי ורדים עם מיץ חבושים (שם). ויולש במיץ שרש שומר (נרבוני, אורח חיים, בחליי הראש א). ובשול תאנים או במיץ שומר מזוג (שם ח ד). והיו מקרישין מיצי עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב וכו׳ אבל העשבים שהיו מקרישים מיצם ונעשה זהב לא רצו לגלות (יעקב פרוביגל׳, תשו׳ בלמוד החכמות, בשם הרא״ש). אמנם המכתב המתנכר ממנו מתעלם וממנו נראה המתעלם הוא הנכתב במיץ בצל או במיץ לימונים (ערוג׳ הבשם ל). כי העשב הנקרא לשון שור אם ישתה אדם מהמיץ שלה או יאכל ממנה בכל בקר יחזק הזכרון (ר״א מודינא, לב האריה א ו).—ובהשאלה, מִיץ המאכל, הדם, החלב, וכיוצא בזה: הפה יקח המאכל ויקבלהו והשן תכתשהו והלשון ילושהו וכו׳ והבטן תטחנהו והמיץ היוצא ממנו אל הכבד תשלחהו והכבד יבשלחו (ר״י חריזי, אגר׳

---

[1]) בערב׳ מַיְעָה a)

[2]) בערב׳ מח׳צ׳ b) ועי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ מַחְ׳צ׳ c), בסור׳ מוע, מועא, ועי׳ הערה לקמן.

—[4]) פרשו רוב הקדמוני׳ והחדש׳ במשמ׳ עצירה וסחיטה. עקילס ἐκμύζησις, וכך ולג׳ qui fortiter premit, וכך ת״י: דמייצא חלבא. ולפי זה כל המפרשים שהלכו בעקבותיהם. וכבר חברו מנחם במחברת מץ ותמצו ופתר לשון סחיטה הם. וכך רש״י: מיץ סחיטה, פרימאדורה בלעז כמו וימץ טל. וכך כנראה ראב״ע. רד״ק: כלם ענין המציצה הוא. וכך החדשים כלם במשמ׳ דחיקה וסחיטה ועצירה. אבל, משמ׳ זו אינה נאותה לענין החלב, כי החמאה לא תצא מהחלב בסחיטה ועצירה. וכבר הרגיש רסע״ג בדיוק משמ׳ מלה זו ותרגם אותה בהמלה הערב׳ מח׳צ׳: פאנה כמא אנ מכ׳צ׳ אללבנ וכ׳רג׳ זבדא (כתאב טלב אלחכמה, והו תפסיר ספר משלי ושרחה, לרסע״ג). ועקר משמ׳ מלה זו בערב׳ הוא תנועה ונדנוד, ונתיחד לנדנוד הנאד שבו החלב כדי שתתהוה החמאה, וכמו״כ נדנוד הדלי בבור, וגם בהרחבה התרוצצות הולד בבטן אמו. אמר אללית׳ וז״ל: אלמַח׳צ׳ תחריכ אלממח׳צ׳ אלד׳י פיה אללבנ וכו׳ ותמח׳צ׳ת אללבנ ואמתח׳צ׳ אי תחרכ פי אלממח׳צ׳ה וכד׳לכ אלולד אד׳א תחרכ פי בטנ אלחאמל וכו׳ ומח׳צ׳ת באלדלו אד׳א נהזת בהא פי אלביר וכו׳ ויקאל מח׳צ׳ת אלביר באלדלו אד׳א אכת׳רת אלנזע מנהא בדלאיב וחרכתה (לסאנ אלערב, שרש מח׳צ׳), ובעבר׳: אלמח׳צ׳ תנועת הממח׳צ׳ה (ר״ל נאד החלב שבו עושים החמאה) שבו החלב ותמח׳צ׳ת אללבנ ואמתח׳צ׳ ר״ל התנדנד בממח׳צ׳ה וכמו״כ הולד כשהוא מתנועע בבטן המעוברת, ומח׳צ׳ת באלדלו כשנדנדת אותו בתוך הבור, ואומרים מח׳צ׳ת אלביר באלדלו, כשזעזעת בו בדליך. וכבר העיר על זה ריב״ג, אמר וז״ל: וד׳לכ אנ מעני מיץ חלב מח׳צ׳ וכו׳ ואעלמ אנ אצל אלמח׳צ׳ פי אללבנ אד׳ אלמח׳צ׳ אנמא הו תחריכ אללבנ פי אלממח׳צ׳ פאשתעיר פי ע׳יר אללבנ אתשאעא. ובעבר׳: והוא שענין מיץ חלב הוא מח׳צ׳ (בערבית) וכו׳ ודע כי עיקר מח׳צ׳ אינו אלא נדנוד החלב בנאד החלב (המיוחד לזה) והשאל בזולת זה להרחבה. ע״כ. ומזה נלמד כי האות ח׳ שבמלה מח׳צ׳ הערבי׳ נתרככה ונחלפה באות י בהמלה מיץ, ואפשר שכמוהו גם שני השרשים מוש בעבר׳ ומח׳ש בערב׳: כת׳רה אלחרכה, והוא לשון תימנית (לסאנ אלערב, שרש מח׳ש). והוא גם בערב׳ גם מוש מיש. ובארמ׳ תלמוד׳ תותי לעומת תחתי בעבר׳ וערב׳. וכך גם בסורית, שבה משמש שרש מוע במשמ׳ שמשמש בה שרש מח׳צ׳ בערב׳, אמר בר עלי: מוע ועל חלבא מרנאית מתאמר או מדם דלמיא דמא, ומח׳צ אללבנ [ומא אשבה מנ אלרטובאת, מועא על חלבא מרנאית מתאמר, אלמח׳יצ׳ באלמח׳צ׳ מנ אללבנ. ע״כ. וכבר העיר על דמיון זה גזנ׳ ב Thesaurus שלו.

a) ميعه b) مخض c) مخض

לשון הזהב). כי העקלתון (שבמעים) קרוב מן הכבד וממנו ימשוך הכבד את מ י ץ המאכל (ספ׳ סעסועים לר״י זכאלס ט). עדי כבד אשר הושם למשמר יהי מוצץ בלי פה המשומר ו מ י ץ המאכל מושך ונוזל (הוא, כתי הנפש). ו מ י ץ החלב משלשל האדומה ויועיל למי שהזיקו יין (מ׳ אלדני, ס״א ה ב). השתן שהוא מ י ץ הדם המסונן (מעשה טוביה, ארץ חדשה ד א). חלקי זבים ונגרים המה השקוי מוח דם חלב מ י ץ הוורידים מי הדם ריר מ י ץ שקדי הקיבה (ראש׳ למודים א ט).— ובהשאלה, במליצה: וברות חייו מ י ץ חיי התכתי, בדם יסוב בו כל דמי מסכתי (אר״ס, סס״ק, מיכל דמעה).— ב) ׳:סה״פ מן מוּץ: איננו רב (החלב בשדי האשה) שיכבד על אמו משאו ויגר מבלי מ י ץ ולא מעט שייגע הילד וכו׳ נקב השד כפי מחט לא רחב שיגר החלב מבלי מ י ץ או שיחנק בו הילד בעת מצצו את השד (ר״י א״ת, תו״ה, הנהגה ה).

ג.׃**מִיץ**, פ״י, עתי׳ יָמִיץ,—מָץ הֶחָלָב: ו י מ י צ ו [1]) חלב המלאכה עד אשר יוציאו חמאתה (ר״י א״ת, אמונות ודעות לרסע״ג, הקד׳ המחבר).

ב.׃**מוּץ**[2]), ממנו ד.׃מִיץ.

ד.׃**מִיץ**, פ״י,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הֵמִיץ, מֵמִיץ,— מֵמִיצוֹ, מכחישו, עושהו רזה: ועשיית המשגל מחזק האבר הזה ומעבהו ועזיבתו מ מ י צ ו ומצמקו כי התשמיש כמו שאמר אבוקרט מעבהו והעזיבה מ מ י צ ו (קאנון ג כ א א).

***מִיצָה**[3]), ס״נ,—כעין תפיחה קשה בולטת קצת כעין טבעת בקנה של דגן, של חטה, שעורה וכיוצא בזה: במגופת החבית שניקבה שיעורה מלא מ י צ ה [4]) שנייה של שיפון וכו׳ בחצבים גדולים שנקבו שיעורם מלא מ י צ ה שנייה של קנה (ר׳ שמעון, כלים ט ח).— ׳:ובמשמ׳ מיץ: וישתו אחר הפרי הזה מ י צ ה מטייבה (ספר המסעדים, כ״י).

מִיק[1]), פ״ע, עתי׳ יָמִיק, יָמִיקוּ, — מָק על פלוני, התלוצץ, התקלס בו: יצא מחלב עינמו עברו משכיות לבב יָמִיקוּ וידברו ברע עשק ממרום ידברו (תהל׳ עג ז־ח).—ואמר המליץ: להדמות באנשים אשר י מ י ק ו, ולשונם יחליקו, והאמת הרחיקו (ר״י חריזי, איתיאל ה). אז כלחם החוזה ואולים סוד המתיקו, לדעת את מי זה התוה אל למות, אחר עשק והוות ידברו י מ י ק ו, באהלו עשר ימים אחר החוזה שבת (מיכ״ל, הכיסות טרויא), ועי׳ מקק.

מוּר[2]), ממנו מִיר.

מִיר, פ״ע, מ״ר בינ׳ מְרִים,—מָר פלוני, השיג וקבץ צרכי אכל נפש וכיוצא בזה, sich versehen mit; se pourvoir; provide oneself with: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מ ר י ם [3]) קלון (משלי ג לה).

---

[1]) תרגום הפעל ימח׳צ׳וא אלצנעאה, שבגוף הערבי של רסע״ג.

[2]) בסור׳ מיץ, היה רזה, המיץ, עשהו רזה.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך הכתיב בכל ספרי הדפוס וכ״י, וכך גם בגוף פרוש הערבי של הרמב״ם וביד החזקה. אך בפרוש רה״ג על טהרות מוצא, ובערוך מוצה. ואין בידי להכריע אם היוד היא שרשית או היא רק אם הקריאה לסימן החירק, והשרש הוא מ צ ץ. וכן לא עלה בידי למצוא מקור למלה זו בשאר הלשונות השמיות.

ובפרוש מלה זו אמר רה״ג: מוצא שניה הקשר השני של קנה שהוא דק ואינו עבה כראשון. ע״כ. ור״נ העתיק הדברים בהערוך והוסיף וז״ל: פי׳ אחר הקש שעל גבי שיפון שדומה לירק. ע״כ. והרמב״ם פרש כמו רה״ג, אמר וז״ל: ושרח מיצה שניה אלעקדה אלת׳אניה וכו׳ וכד׳לכ מיצה של קנה עקדה אלקצבה ומעני קולה שניה מא אצף לכ וד׳לכ אנ אלקצב אי נוע כאנת הי כלהא עקד עקד וקאע אלקצבה ע׳ליט וכיפ מא יבעד ענ אלארצ׳ ירק פאול עקדה מנ אלקצבה ממה ילי אלארצ׳ להא ע׳לט מא ואלעקדה אלת׳אניה אלתי פוקהא ארק מנהא, ע״כ, ובעבר׳: ובאור מיצה שניה הקשר השני וכו׳ וכן מיצה של קנה קשר הקנה וענין אמרו שניה הוא מה שאומר לך והוא שהקנים מאיזה מין שיהיו הם כלם קשרים קשרים ותחתית הקנה עבה וכל מה שירחק מהארץ הוא הולך ודק והקשר הראשון מהקנה שבצד הארץ יש לו איזה עובי והקשר השני אשר למעלה ממנו הוא יותר דק ממנו.

[1]) בארמית מַיִק, ממיק: ואם תהוי מ מ י ק (ת״י משלי ט יב), והשם מ מ י ק נ א, תרגום לץ (שם ט ז), וכך גם בסורית: למחיתה ד מ מ ִי ק נ א לית אסיותא (בן סירא בסור׳ ג י), ובעבר׳: לפצע לצים אין רפואה. והנה במשתלחק כתב ריב״ג שרש מוק והפעיל המיק ימיק ימיקו, אך בספר השרשים קבע השרש מיק, וכן גם רד״ק, אפס לא אמרו בפרוש אם ימיקו הוא לפי דעתם עתיד קל או הפעיל. ופרשוהו רוב הקדמוני׳ במשמ׳ מסס, כמו השרש מקק, ואמרו שהוא בהשאלה שהרשעים גורמים בדבריהם על זולתם ש י מ ס ו. אך אין צרך בזה.

[2]) עי׳ הערה להפעל.

[3]) כך הנסחא המסורה, וראו הקדמוני׳ במלה זו הפעיל מן רום, ומפני שהוא לשון יחיד והשם שלפניו הוא מ״ר, כסילים, נדחקו ואמרו שהכונה לכאו״א מן הכסילים. אך מלבד שזה דחוק גם עצם המליצה הֵרִים

***מַיִשׁ**[1], מייש,—שֵׁם אילן גדול, יגדל ביערות, ויתן פרי כעין גרגר שחור, מתוק, Elsbeerbaum service-tree ; alisier : (חמשה עצים פסולים למזבח) של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מ י י ש ושל אלון (תוספת' מנח' ט יח, ת"כ, נדבה פרק ו ובבלי תמיד כט, בשנויי נוסחאות). — ושם הפרי: וימצא דודאים וכו' ר' יהודה ברבי סימון אומר מ י י ש י ן[2] (מד"ר בראש' עב).

מִישׁוֹר[3], ש"ז, מִישֹׁר,—א) קרקע שאין בו לא הרים ולא עמקים, plain ; plaine ; Ebene : את בצר במדבר בארץ הַמִּישֹׁר לראובני (דבר' ד מג). ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל הַמִּישֹׁר על מידבא חשבון וכל עריה אשר בַּמִּישֹׁר דיבן ובמות בעל (יהוש' יג יו-יז). ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו (לערי מקלט) את בצר במדבר בַּמִּישֹׁר ממטה ראובן (שם כ ח). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם בַּמִּישׁוֹר אם לא נחזק מהם (מ"א כ כג). הנני אליך ישבת העמק צור הַמִּישֹׁר נאם יי' (ירמ' כא יג). ואבד העמק ונשמד הַמִּישֹׁר אשר אמר יי' (שם מח ח). כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקב לְמִישׁוֹר והרכסים לבקעה (ישע' מ ד). מי אתה

קלון דחוקה כאן. ולכן הגיהו קצת החדשים י ו ר י ש במקום מרים. אך לפי הנסחה המסורה צריך להניח כי מרים הוא מ"ר מפעל ע"ו או ע"י, ובאמת יש בלשון הערבי' הפעל מיר a), שמשמש במשמ' הספקת צרכי אכל נפש למשפחתו וכדומה. וצריך איפוא לנקד מְרִים— ומרים אולת לקמן יד כט, במשמ' אחרת, כמו י ע ש ה אולת (שם יז), commettre.

[1]) כך נקוד בת"כ מנֻקד כ"י ותיקן, בכ"י ציור אורי בביה"מ שכטר. — וכך שמו גם בערב' מַיְשׁ b), וכך גם בסור' מישא. ואמר אבו חניפא: אלמיש הו שג'ר עט'אם שביה פי נבאתה וורקה באלע'רב ואד'א כאן שאבא פהו אביצ' אלג'וף ואד'א תקאדם אשוד פצאר כאלאבנוש ויע'לט חתי תתח'ד' מנה אלמואד אלואשעה ויתח'ד' מנה אלרחאל, ע"כ, ובעבר': המיש הוא אילן גדול ידמה בצמיחתו ועליו להערב וכשהוא ילד הוא לבן העץ וכשמזקין ישחיר ויהיה כמו ההבן ויהיה עבה עד שיעשו ממנו שלחנות רחבים ויקחו ממנו העץ להאוכפים.—[2]) בפרוש המיוחס לרש"י: מ י ש ו ן.

[3]) מן ישר.

a) مير b) ميس

הר הגדול לפני זרבבל לְמִישֹׁר והוציא את האבן הראשה (זכר' ד ז). רגלי עמדה בְמִישׁוֹר (תהל' כו יב). כי מקנה רב היה לו ובשפלה וּבַמִּישׁוֹר אכרים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי"ב כו י).—וארץ שאין בה מעקשים: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים לְמִישׁוֹר (ישע' מב יו). הורני יי' דרכך ונחני בארח מִישׁוֹר למען שוררי (תהל' כז יא). תנחני בארץ מִישׁוֹר (שם קמג י). — ובתו"מ: כל הנותן עיניו בְכוסו עריות כולן דומות עליו כ מ י ש ו ר (ר' אמי, יומ' עה.). כל הנותן עיניו בכוסו כל העולם כלו דומה עליו כ מ י ש ו ר (ר' אסי' שם).—וגם במשמ' קרקע חלק שאין בו קוצים וכיוצא בזה: משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מ י ש ו ר וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מ י ש ו ר והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם אתם רואים שביל זה שתחלתו מ י ש ו ר בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך ב מ י ש ו ר וסופו לצאת בקוצים ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת ב מ י ש ו ר (ספרי דבר' נג). — ב) דבר ישר, נכון, צדק, Recht uprightness ; droiture : ושפט בצדק דלים והוכיח בְּמִישׁוֹר לענוי ארץ (ישע' יא ד). בשלום וּבְמִישׁוֹר הלך אתי ורבים השיב מעון (מלא' ב ו). כסאך אלהים עולם ועד שבט מִישֹׁר שבט מלכותך (תהל' מה ז). — וכמו תה"פ: ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מִישֹׁר (תהל' סז ה). — ואמר הפיטן: חרשו מלוכה, כדת וכהלכה, חוטר ממלכה, ב מ י ש ו ר ימלך (ר"א קליר, אנסיכה מלכי, מוס' א ר"ה).

מֵישָׁר[1], ש"ז,—הון ועֹשֶׁר, riches ; richesse ; Reichtum : יש מפזר ונוסף עוד וחשך מ י ש ר[2]) אך למחסור (משלי יא כד).

[1]) עי' הערה לקמן.—[2]) כך הכתיב, וראו בו הקדמונים המלה ישר במם השמוש מִן, ונקדו מִיֹּשֶׁר, ובמשמ' זו פרשוהו הקדמונ' ורוב החדשים, אבל כבר הרגישו החדשים קושי המליצה ולכן אמרו קצתם להגיה מֵעֹשֶׁר במקום מישר. אך אין צרך בזה, כי המלה מישר, כמו שהיא בהכתוב, אפשר לפרשה במשמ' זו בעצמה של עשר והון, כי מלה זו בעצמה משמשת במשמ' זו בערבי', והיא מַיְסַרָה a), מהשרש ישר, שהוא השרש

a) ميسره

א.**מישר**, מישרים, משרים, ש״ז,—א) מה שהוא ישר ונכון, Geradheit; droiture; equity: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות וכו׳ הוא מרומים ישכן (ישעי׳ לג יה־יו). אני יי׳ דבר צדק מגיד מישרים (שם מה יט). מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהל׳ יז ב). אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (שם צט ד). לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים (משלי א ג). אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב (שם ב ט). שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים (שם ח ו). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים (שם כג יה־יו). כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה (דהי״א כט יז).—שפט במישרים, דן במישרים: והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במישרים (תהל׳ ט ט). האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם (שם נח ב).—וקצת במשמ׳ הסכמה ושלום בין נלחמים וכיוצא בזה: ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצר כוח הזרוע (דני׳ יא ו).—ואמר המליץ: הנח לזות שפה ו מ י ש ר י ם מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר״ש הנגיד, רעי התחלוגן). — וכמו מישור, במשמ׳ העקרית: עמד ובנה בתים הרבה ופלטירים הרבה ו מ י ש ר י ם הרבה שאין להם סוף וכו׳ ובנה מבוי שהוא ד׳ אמות על ד׳ ועושה בתוכו חצר שהוא ד׳ טפחים על ד׳ טפחים ועושה בתוכו פשפש קטן שהוא יוצא ל מ י ש ר י ם גדולים (סדר אליהו רבה טו).—ב) הלך היין למישרים, התהלך במישרים, היה יפה לשתיה: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים (שה״ש ז י). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש (משלי כג לא־לב).

ב.**מישר**[1], ש״ז, מ״ר מישרים, מישרי, — שטיח רך, מפרש רך, המשמש בפרט למשכב דודים, Weicher Teppich; tapis moelleux; soft rug, ובהרחבה עצם משכב הדודים: משכני אחריך נרוצה תביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים [1]) אהבוך (שה״ש א ד).

ישר בעברית, אמר אלג׳והרי: ואלמישרה בפתח אלשינ וצ׳מהא אלשעה ואלע׳ני, ע״כ, ובעברי׳: מישרה בפתח השין וחולמה, הרחבה ועשר. וכן בלשאנ אלערב ושאר המלונים. ואפשר כי הדגש ביוד הוא מהדגשים הקדומים שלפני הנקוד, והכונה היתה בו להעיר כי אין זו המלה מישר הידועה. וחירק המם אולי הוא מסורה אמתית והוא כמו מיכל.

[1]) עי׳ הערה שלקמן.

— [1]) כך הנוסחה המסורה בכל הספרים, וראו בה הקדמונים וכמעט כל החדשים את המלה א.מישר, ואמרו קצתם, השבעים, עקילס, סומכוס, תאד׳ תרגום והירונימוס, כי הוא נושא המשפט, אלא שהוא כנוי לעלמות. וקצתם, רש״י ושאר המפרשים היהודים ורבים מהחדשים אמרו, כי היא משמשת כאן שמוש תה״פ והכונה היא שאהבוך (העלמות שבפסוק הקודם) בתם לבב. רש״י: אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה. ע״כ. והראב״ע פרש שהוא כנוי להיין. אבל כבר הרגישו רבים מהחדשים בקושי מליצת הכתוב לפי כל אלה הפרושים, ויבקשו לפרנס המליצה בדרך אחר. דר׳ יהודה אמר כי מישרים הוא שם נרדף לעלמות, והוא כמו שריה a) בערבי׳. אהרליך הגיה משירים אהבוך. וקצת החדשים מחקו לגמרה שתי המלים מישרים אהבוך ואמרו כי גם משקל הכתוב מסיע לזה, כי משקל הכתוב הוא שתים כנגד שתים בדלת ובסוגר: משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, הוא משני איברים, כך הסוגר צריך להיות משני איברים: נגילה ונשמחה בך, נזכירה דדיך מיין, ושתי המלים מישרים אהבוך הן יוצאות זנב. אבל טענה זו נגד שתי המלים האלה מפאת המשקל מפרכת היא מעיקרה, יען משקל הכתוב איננו כלל שתים כנגד שתים בדלת ובסוגר, כ״א שלשה בדלת: משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בך,—ושנים בסוגר: נזכירה דדיך מיין, מישרים אהבוך. והוא מקביל לעמת שני הכתובים הקודמים לו, שגם שם יש שלשה ושנים, אלא ששם הוא להפך, שנים בדלת: ישקני מנשיקות פיהו, כי טובים דדיך מיין,—ושלשה בסוגר: לריח שמניך טובים, שמן תורק שמך, על כן עלמות אהבוך. ואין כפק בדבר כי אלה שלשה פסוקים הם חרוזה אחת מרכבת משני בתים (פסוק ב-ג, ופסוק ד), וכל בית מרכב מדלת וסוגר, והדלת של הבית הראשון מקביל להסוגר של הבית השני, והסוגר של הבית הראשון והדלת של הבית השני מקבילים זה לזה. נמצאת למד, כי מצד המשקל שתי המלים מישרים אהבוך הן מוכרחות כאן ואם אתה מוחקן אתה מחריב את המשקל. וכשתתבונן היטב וראית כי כשם ששני הבתים מקבילים זה לזה בדרך הפוך, ר״ל שהדלת של הראשון מקביל להסוגר של השני, והסוגר של הראשון מקביל להדלת של השני, כן הדלת של הראשון והסוגר של השני מקבילים זו לזה בדרך הפוך, ר״ל כי האבר הראשון של הסוגר של השני, שהוא: נזכירה דדיך מיין, מקביל להאבר ה ש נ י של הדלת של הראשון, שהוא כי טובים דדיך מיין, ומזה אתה למד, כי האבר השני של הסוגר

---

a) سريه

***מִיתָה**, ש״נ, מ״ר מִיתוֹת, — שס״פ מן מות, א) כמו מָוֶת: ושוב יום אחד לפני מיתתך (ר׳ אליעזר, אבות ב י). תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן (הוא, סנה׳ סח.). כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (הוא, ערוב׳ סג.). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני (רשב״ג, חגי׳ ה:). מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי (ר״ע, ערוב׳ כא:). ומה במקום חיותנו אנו מתייראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה (הוא, ברכ׳ סא:). כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרא (הוא[1], פסח׳ קה.). ואלו אידיהן של עבודת אלילים וכו׳ ויום הלידה (של מלך) ויום המיתה (ר׳ מאיר, ע״ז א ג). מיתה ויום הכפורים מכפרין עם התשובה תשובה מכפרת עם המיתה ויום המיתה בתשובה (ר׳ יהודה, תוספת׳ יוה״כ ה ט). למה נסמכה מיתת[2] אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת (ר׳ אלעזר, מו״ק כח.). מי שאמר בשעת מיתתו יש לי בנים נאמן (קדוש׳ ג ח). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה׳ ח ה). אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה[3] (רב, חגי׳ ה:). שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה (הוא, נדר׳ ז:) ג׳ ספרים נפתחים בר״ה וכו׳ צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלויין ועומדין מר״ה ועד יוה״כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה (ר׳ יוחנן, ר״ה יז:). כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים (הוא, ב״ב יז:). (מת) לחמשים ושתים מיתת שמואל הנביא לששים מיתה האמורה בתורה לשבעים מיתה של חיבה לשמונים מיתה של זקנה מיכן והילך חיי צער (ירוש׳ ביכור׳ ב א). למה נסמכה מיתת[4] מרים לפרשת פרה אדומה

של השני, שהוא מֵישרים אהבוך, על כרחך מקביל לאבר הראשון של הדלת של הראשון, שהוא ישקני מנשיקות פיהו. והנה, שני הבתים של החרוזה הזאת הולכים מהחיצון אל הפנימי, מהקל אל החמור. מנשיקות ותשבחות לריח השמנים אל הריצה לתוך חדרי המלך, אלא שבתוך הבית הראשון בעצמו המליצה הולכת מהחמור אל הקל, בהדלת בקשת נשיקות ובהסוגר תשבחות להשמנים, ולכן עפ״י ההקבלה של שני הבתים, שהדלת של הראשון מקבלת להסוגר של השני הדין נותן שבבית השני הסוגר צריך להיות יותר חמור מהדלת, והוא הסוגר הכללי של כל החרוזה בהגעת החשק עד תכליתו האחרונה. ובאמת, האבר הראשון של הסוגר של הבית השני, שהוא: נזכירה דדיך מיין, הוא הפסיעה האחרונה על דרך החשק אחרי הביאה להחדרים, כי אפילו אם לא נגיה נשכרה במקום נזכירה, כדעת רוב החדשים, ונניח את הפעל נזכירה במקומו, אין ספק בדבר כי הכונה בנזכירה זה היא כמו נשכרה, ומליצת נזכירה דדיך היא כמו נתעלסה באהבים וכשם שבהדלת של הבית הראשון האבר הראשון, ישקני מנשיקות פיהו, הוא היותר חזק מהשני, שהוא: כי טובים דדיך מיין, כן, על פי ההקבלה ההפוכה הנהוגה בחרוזה זו, בהסוגר של הבית השני האבר השני, שהוא מישרים אהבוך, צריך להיות יותר חמור מהראשון שהוא נזכירה דדיך מיין, ועל כרחנו אנו צריכים לאמר כי בשתי המלים מישרים אהבוך הכונה להתכלית האחרונה של החשק, כעין פרוש לנזכירה דדיך מיין, והוא עצם משכב הדודים. וחנה להמלה מישר יש אח בערבי׳ מית׳ר, משרש ות׳ר a) בערבי׳ במשמ׳ דש דבר ברגליו כדי לרככו, והשם וְת׳ר b) הוא שטיח ומפרש רך, והשם וַת׳ר c) לעצם מעשה הבעילה. אמר לישאנ אלערב: ות׳ר אלשי וטא וכו׳ אלות׳יר אלפראש אלוטי וכד׳לכ אלות׳ר באלכשר וכל שי ג׳לשת עליה או נמת עליה וכו׳ ואלמית׳רה הנה׳ כפיה׳ אלמרפקה תתח׳ד׳י לאלשרג׳ וכו׳ וקאל בעצ׳ אלערב אעג׳ב אלנכאח וַת׳ר עלי וְת׳ר אי נכאח עלי פראש ות׳יר, ע״כ, ובעבר׳: ות׳ר הדבר דש אותו ורכך אותו, ואלות׳יר שטיח מרכך, וכמו״כ אלוִת׳ר בחירק וכל דבר ישבת עליו או ישנת עליו, ומית׳רה הוא כסת ממלא מוכים יוקת להסרג, ואמרו קצת הערבים הנפלא שבמשגלים הוא וַת׳ר על וִת׳ר, לאמר משגל על שטיח רך. וכבר נתחבטו הקדמוני׳ בהחליפות של נסתר ונכח ויחיד ורבים שבהפסוקים האלה, ואעפ״י שגם קצת החדשים הניחו אפשרות הדבר ואמרו שזהו מפני עז הרגש של החשק שנדמה לה פתאם להחשוקה שדודה עומד לפניה והיא מדברת לו, אעפי״כ רוב החדשים מגיהים בכל מקום בלשון נכח: נשקני במקום ישקני, פיך במקום פיהו, משכנו במקום משכני, הֱבִיאֵנוּ במקום הביאני, חדריך במקום חדריו. והנה לפי הענין ולפי ההקבלה לאבר הראשון מן הסוגר היה ראוי להיות מישריך אהבנו, ויש לחשב כי נשתבש המם במקום ך, ובמקום אהבנו נשתבש אהבוך עפ״י סוגר פסוק א. אך, כדי להניח הנוסחה המסורה עד כמה שאפשר בהויתת אפשר לאמר כי היה כתוב מישרי מאהביך, ומאהביך הוא שם מ״ר כמו אהבוך.

a) وثْر b) وَثْر c) وِثْر

[1]) בכ״י: ר׳ יעקב. — [2]) בכ״י: מיתתו של אהרן. — [3]) בכ״י: מיתתו. — [4]) בכ״י: פרשת מרים ומיתתה. —

לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת (ר' אמי, מו"ק כח.). יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להן חלב על כסלם (לגה[1]), שבת לא:). לא דיין לרשעים שאינן חרדים ועצבים מיום המיתה אלא שלבם בריא להם כאולם (רבא בר' עולא[2], שם). תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכלן אסכרא (ברכ' ח.). יש מיתה בלא חטא (שבת נה:). מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה וכו' שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה וכו' חמשה זו היא מיתת כל אדם (מו"ק כח.). הגיע לגבורות (ומת) זו היא מיתת נשיקה (שם). כולם (כל תלמידי ר"ע) מתו מיתה רעה (ר"ח בר אבין, יבמ' סב:). מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם שתי מיתות יש בידו (ר' חנינא, מד"ר בראש' צו). וקרח לקה יותר מכלם שנשרף ונבלע וכו' לפיכך נדון בשתי מיתות (שם במד' יח). מאה מיתות ולא קנאה אחת (שם דבר' ט). הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב מן העולם (שם רות, וימת אלימלך).— מִיתָה מְשֻׁנָּה, לא טבעית, פתאמית: וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה (ר"ע, שבת קנו:). יה"ר מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו היום ובכל יום וכו' מעלילה ממיתה משונה מחולאים רעים וממקרים רעים (ברכת השחר, יהי רצון). כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (רב[3], תעני' יא.). נבדקו ומתו כל החוטאים מיתה משונה (מד"ר במד' ט). הגלית את בני ומסרתן בידי האומות והרגום בכל מיתות משונות (ר' שמואל בר נחמן, שם איכ', פתיח').— ב) הֲרִיגַת אָדָם: ואם ממיתני (המלך) אין מיתתו מיתת עולם (ריב"ז, ברכ' כח:). העובר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה (ר' ישמעאל, תוספת' יוה"כ ה ח). נשאת (בת כהן) לאחד מכל הפסולין משלמת קרן וחומש ומיתתה בחנק (ר' מאיר, תרומ' ז ב). ברור לו (להרוג ב"ד) מיתה יפה (ר' יהודה, תוספת' סנה' י יא). וכותבין ושולחין בכל מקום איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד (הוא, גמ' שם פט.). ומעשה באחד שיצא ליסקל אמרו לו התוודה אמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי (תוספת' שם ט ה). כמיתת בעלים כך מיתת השור (משנה שם א ד).

[1]) בכ"י: רבא. — [2]) בכ"י אין המלים בר' עולא. — [3]) בכ"י: רב בשם ר' חייא.

ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (שם ז א). כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזרת המלכות כגון עכו"ם ומילה עדיין היא מוחזקת בידם (ר"ש בן אלעזר, שבת קל.). מיום שחרב בית המקדש אע"פ שבטלה סנהדרין ארבע מיתות לא בטלו (ר' חייא, סוט' ח:). שלשה מיתתן בידי אדם (סנה' פט.). אם למדת על המועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה (מכי' משפט', נזיק' י). — ומצוי בסהמ"א, ובהשאלה, מיתת אבר אחד בגוף בע"ח, שחדל לפעול פעולתו: ואם יהיה עם השבר רצוץ ויפוחד מיתת האבר אז תשרט (קאנון ד ה ב ט).

מֵיתָר[1]), ש"ז, מ"ר בכנ' מֵיתָרַי, מֵיתָרָיו, מֵיתָרֶיךָ, מֵיתָרַיִךְ, מֵיתְרֵיהֶם, — א) חבל שקשרים בו את האהל אל היתד התקועה באדמה, Zeltstrick ; corde de tente ; tent-cord: את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מיתריהם (שמות לה יח). ואת המסך לשער החצר את מיתריו ויתדתיה (שם לט מ). אהלי שדד וכל מֵיתָרַי נתקו (ירמ' י כ). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מֵיתָרַיִךְ ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). — ב) כמו יֶתֶר, חֶבֶל הקשת, Sehne des Bogens ; corde de l'arc ; bow-string: כי תשיתמו שכם במֵיתָרֶיךָ תכונן על פניהם (תהל' כא יג). — ובסהמ"א, חֶבֶל בכלל: כפתוהו אל העמוד ללקות וכרת את המיתרים וברח (רמב"ם, הלכ' סנה' יז ו). — ג) בתשברת, קו מחבר שני קצוות הקשת: השער השני בחשבון הקשתות ומיתריהן וכל התלוי בהן מיתר הקשת הוא קו ישר יוצא בעגול מנקודה אחת נתונה על קו העקום המקיף את העגול אל נקודה אחרת לנגדה מחקו המקיף (ר"א בר"ח הנשיא, חשבון המהלכות, כ"י בריט' מוז'). — ד) בגוף בע"ח, מין ממיני הגידים: כי החרום הוא שמיתר חוטמו נכרת וכו' ומיתר החוטם הוא החוצץ בין שני האפים (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, שרש חרם). וכן נצטרך הלב אל הריאה והגרון והאף והקרום והמיתר המניע למיתר החזה לעבודת הנשימה (הוא, כוזרי ב כו). המיתרים והם גשמים צומחים מקצות העצלים דומים לעצבים ופוגעים האיברים המתנועעים פעם ימשכום בהמשכם בכויצת העצל והתקבצותו והחזרתו לאחור ופעם ירפום בהתרפותם (קאנון א א ה, במהות האבר). המיתר הוא יותר רך

[1]) מן א. יתר.

מהקשורים ויותר קשה מן העצבים וכו׳ יש בגוף ג׳ כלים קרוב ענינם בצורת גרמיהם אחד מהם העצב והשנ׳ הקשור והשלישי המיתר ותמיתר הוא שתי קצוות העצל והוא עצביי והולדו יהיה מהעצב והקשור יחד וכל עצב הוא עגול בעגול גמור ואיננו כן המיתר אבל יש ממנו עגול ויש ממנו שטוח מעט (פרקי משה א). אלו השלשה כלים והם העצב והמיתר והקשור כלם הם לבנים ומקשיים חלולים נעדרי הדם (שם). אבל המתנועע אשר לא יגיע דבר הוא העצמות ומגיעו הם המיתרים ומגיע המיתרים העצלים ומגיע העצלים הגידים המשתרגים בהם (אמונ׳ רמה א ה). לעיין יפה בכל הגידין והוורידין והעורקים דופקים ובלתי דופקים עצבים ועצלים קשרים ומיתרים (שאלת יעבן א מא). — ה) *מֵיתָרֵי הכנור וכדומה, הנימים שיכה בהם המנגן; מי שידע להחביר תנועות הנפש עם הטבע כחבור תנועת ארבעת המיתרים עד אשר יתנועעו כולם (מוסרי הפלוסופ׳ א יט). ושמם (של המיתרים) מיתר השורק הנקרא זיר כפי הגבורה והמיתר המשנה הנקרא מתנה כנגד הצדק וכו׳ והמיתר המשלש הנקרא מתלת׳ כנגד היושר והמיתר האילם הנקרא באם כנגד המחילה (שם א כ). ויתחדשו מזה קולות משונים כמו שיתחדש מהנעת מיתרי הכנור (רש״ט פלקיירא, המבקש פז). כנורו של משה שלם היה במיתריו ויתדותיו משוערים במדה ערוכה (נפוצ׳ יהודה א). — ובמליצה, בענין השירה, ואמר המשורר: כי חלש נבלי ומיתריו לא כוננו, ובנות שירתי גם הן אברותן מה רפו, אלה קול זמרה עדנה לא נתנו, אלה במרום הבריאה עוד לא עפו (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשת׳ א).

*מָךְ, שת״ז, — אדם עניו ושפל רוח: לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שהיה מך ותם לכל (ר׳ יוחנן, סוט׳ י:). מיכאל שעשה עצמו מך (ר׳ יצחק, שם לד:). — ותאר לְעָנִי: שמנה שמות נקראו לעני עני אביון מסכן רש דל דך מך חלך עני כמשמעו וכו׳ מך שהוא מך לפני כל עשוי כמין סקופה התחתונה (מד״ר ויקר׳ לד). — ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תתן לזד (כ״ס גני׳ יב ד). — ובסהמ״א: וסוד אמתיק עמך, ללמד את עמך, כמתנשא כמך, כרבם כצעירם (ר״ש הנגיד, באמרת). מה לך ים תבהיל מך, גם אנכי עמך, למה אפך חרה, מה זה רוחך סרה (ראב״ע, אפרוש כף). מי יעמוד לפניך בשעת זעמך, נאק בעד עם עני ומך, סלח נא למען שמך (ר׳ זבדיה, אפס זגג, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). ספרים עת יקראו לברואי עולמך, שאת חיים וחלוף לשוע ומך, עליו חן וחסד באולמך (ר׳ שלמה, אנא עוררה, סליח׳ ער״ה). יש מתראה מך מטה ראשו ורוח נשברה ולבו מלא נכלים (כ״ז, תרג׳ ב״ס יט כה). — ובמשמ׳ עני; עסק בבנין עד שנעשה מך (רש״י סנה׳ קא:).

מַךְ׳ מַכִּים, — עי׳ מַכָּה.

מ״כ, — ר״ת: מנוחתו כבוד, משכבו כבוד.

מַכְאֹב[1], ש״ז, מַכְאוֹב, בכנ׳ מַכְאֹבִי, מַכְאוֹבִי, מַכְאֹבֵךְ, מַכְאֹבָהּ, מַכְאֹבוֹ, מ״ר מַכְאוֹבִים, מַכְאֹבִים, מַכְאֹבוֹת, מַכְאֹבֵינוּ, מַכְאֹבָיו — כמו כְּאֵב, כאב גופני ונפשי, Schmerz, Leiden; souffrance; pain: ויאמר יי׳ ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מַכְאֹבָיו וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג ז־ח). מה תזעק על שברך אנוש מַכְאֹבֵךְ[2] על רב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך (ירמ׳ ל יה). אמרת אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מַכְאֹבִי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ברוך הסופר, שם מה ג). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי לְמַכְאוֹבָהּ אולי תרפא (שם נא ח). לוא אליכם כל עברי דרך הביטו וראו אם יש מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אשר עולל לי (איכ׳ א יב). שמעו נא כל עמים וראו מַכְאֹבִי בתולתי ובחורי הלכו בשבי (שם יח). רבים מַכְאוֹבִים לרשע והבוטח ביי׳ חסד יסובבנו (תהל׳ לב י). כי אני לצלע נכון וּמַכְאוֹבִי נגדי תמיד (שם לח יח). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מַכְאוֹב[3] חלליך יספרו (שם סט כז). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מַכְאוֹב (קהל׳ א יח). כי כל ימיו מַכְאֹבִים[2] וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו (שם ב כג). — ויותר כאב גופני: והוכח בְּמַכְאוֹב על משכבו (איוב לג יט). נבזה וחדל אישים איש מַכְאֹבוֹת וידוע חלי וכו׳ אכן חלינו הוא נשא וּמַכְאֹבֵינוּ סבלם (ישעי׳ נג ג־ד). כל נגע וכל מחלה וכו׳ אשר ידעו איש נגעו וּמַכְאֹבוֹ ופרש כפיו אל הבית הזה (דהי״ב ו כח־כט). — ואמר בן סירא, במשמ׳ הטבעית הגופנית: מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל (ב״ס גני׳ לד כ). — ובתלמ׳ במשמ׳ המוסרית: ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו[4] ודשננו בנאות ארצך (שמואל, נוסח תפלה, ברכ׳ כט.). — ואמר המשורר: בעת ידאב וגם יכאב ואין מרפא למכאובו, ועת ימש

[1]) מן כאב. — [2]) בקצת נוסח׳ מלא ו. — [3]) המליצה קשה ויש מפקפקים באמתת הנוסח. — [4]) בכ״י ממכאוב.

מאור שמש ואין הדר לכוכבו (ר״י הלוי, יהו האל). לאם האל בעם נדכא ומכאבים כל ימיו, יפחד לילו ויומו מתגרת ידי קמיו (הוא, לאט האל). אמרו ירחיק מכאוב לבות ובפיו יסיר את מדויהם (רמב״ע, תרשיש א רס). אני בעזרת האל ארפא מחצים, ואגדר פרצים, ואחבש מעצבים, ואשקיט מכאובים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ובעודי הולך בדרך, ואני חזק מכאוב רפה ברך (שם מז). — ומ״ל מכאובות, במשמ׳ הטבעית: מחושות ומכאובות הבאים לאדם כולם על ידי גזירת שמים (רש״י ע״ז ג:).

***מַכְבֵּד**, ש״ז, מ״ר מַכְבְּדִים, — א) מטאטא, שמכבדים בו את הבית וכדומה: (האומר) שב על המכבד שתהא חולם חלומות אל תשב על המכבד שלא תהא חולם חלומות הרי זה מדרכי האמורי (תוספתא שבת ו ז). הממם (את האויב) כבמכביד (ר׳ אלעזר הקליר, מד״ר איכ׳, פתיח׳). את מוצא שסנחריב הגלה ישראל שלש גליות גלות ראשונה הגלה לראובני וכו׳ השלישי הגלה שאר השבטים שנאמר והאחרון הכביד הכביד כבמכבד (תנחומ׳ מסעי יג). — ב) כמו מַכְבֶּדֶת[1]: יד האשכול כל שהוא וכו׳ ויד המכבד של תמרה ארבעה טפחים וקנה של שבולת ג׳ טפחים (עוקצ׳ א ג).

***מַכְבֶּדֶת**, ש״נ, מ״ר מַכְבְּדוֹת, — א) הקנה שהתמרים תלויים בו: מכבדת[2]) של תמרה ששייר בה תמרה אחת (תוספתא עוקצ׳ א ג). יד מכבדת של תמרה שהיא יתרה על ארבעה טפחים (שם ד). בעל הבית שנתן פיאה לעניים אין רשאי שיאמר להם טלו זרע ותנו פשתן וטלו תמרים ותנו מכבדות (שם פאה ב יב). סוכי תאינה ובהן תאינים מכבדות ובהן תמרים (שם מעש״ר ג ה, יו״ט ד ב). הנח תבואה בקשה תלתן בעמיר תמרים במכבדות (ת״כ קדוש׳ ג ז). — ב) כמו מַכְבֵּד, במשמ׳ מטאטא: מכבדות[3]) של מילת[4]) מותר לטלטלן בשבת אבל של תמרה לא (רב, שבת קכד:). — ג) ׳מברשה: וכתב בהגהות אלפסי פרק הזורק שאסור לכבד הבגדים על ידי מכבדות העשויות מקסמים שלא ישתבר קסמיהם (המכ״י א, דיני שבת י).

מַכְבִּיר, — מלה באה פעם אחת במקרא: כי בם ידין עמים יתן אכל לְמַכְבִּיר[1]) (איוב לו לא), ועי׳ הערה.

מִכְבָּר[2]), ש״ז, — א) דבר עשוי נקבים נקבים כעין כברה: ועשית לו (להמזבח) מִכְבַּר[3]) מעשה רשת נחשת ועשית על הרשת ארבע טבעת נחשת על ארבע קצותיו ונתתה אתה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח (שמות כז ד־ה). ויעש למזבח מִכְבָּר מעשה רשת נחשת תחת כרכבו מלמטה עד חציו ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות לְמִכְבַּר הנחשת בתים לבדים (שם לח ד־ה). את מזבח העלה ואת מִכְבַּר הנחשת אשר לו (שם לה יו). —ובמשמ׳ ׳טס של מתכת מנֻקב: תחתונה (ברֵחים של פלפלין[4]) שמקבלת אבק הפלפלין כשנופל הרך נקבי המכבר (רש״י ביצה כג:). — ומ״ר ׳מִכְבָּרִים, כמו מִכְבֶּרֶת, מַכְבֵּרוֹת: מה שסדרו בעלי השיר בין עונשי גיהנם וכו׳ משפט הנערות להשתדל תמיד בפעל ריקם למלאות את המכברים מים (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה יג). — ב) ׳במשמ׳ רֶשֶׁת ללכד צפורים: יונה פותה יקושת כל מעבר, תראי הבר ותנשי המכבר, חלדך עבר והפח לא נשבר

---

[1]) הרמב״ם ביד החזקה (טומא׳ אוכל׳ ה ב), אמר וז״ל: והמכבד הוא העץ האדום שהשרביטין תלויין בו והתמרים דבוקות בשרביטין.

[2]) פרש רה״ג: פירוש צעפ אל תמר בטיית ושמה מכבדת מב׳ פנים אחד משום שהפרי שתלוי עליה היא כבדה ונתלית למטה ואחד שהוא לכבד את הבית. — [3]) פרש ר״ח: מכבדת מטאטא שמכבדין הבית בהן. אך רש״י לעז אישקובא, ופרש: שמכבדים בהן את השולחן, ע״כ, ר״ל מה שאנו קוראים מברשה. וכך הרא״ש: כמו זנב שועל וכיוצא בו שמכבדין בו את המילת. וכן הר״נ. — [4]) כך בכ״י. ובנוסח׳ הדפוס: מילתא.

---

[1]) ראו רב הקדמונים ורב החדשים במלה זו תאר או שם. אמר ריב״ג וז״ל: הו צפה וכו׳ ללע׳איה, ע״כ, ובעבר׳: למכביר הוא תאר וכו׳ להגעת התכלית. רש״י, הפעיל מן כבר במשמ׳ מרבה: למכביר טפלים וצריך למזונות. ע״כ. ראב״ע: למכביר מן כביר שיתיקר או למכביר מן בכברה. ע״כ. רד״ק: והשם בתוספות מם יתן אכל למכביר כלומר לרוב. וכך רוב החדשים. אך מהתרגום היוני נראה כי היתה לו נוסחה: לחם כביר, או למו כביר, והיותר נכון שהנוסחה האמתית היתה לעם כביר.

[2]) מן ב.כבר, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) השבעים תרגמו ἐσχάραν, כעין מחתה. וכן עקילס, ובזו המלה בעצמה השתמש יוסף בן מתתיה (עתיק׳ ג ו ח). אך אונק׳ תרגם סרדא, שהוא דבר גדול וקלוע. סומכ׳: κοσκίνωμα, כברה. ואעפ״י שמהוספת המלים מעשה רשת נראה כי בהמלה מכבר בלבד אין המושג של מעשה רשת, בכ״ז אין ספק כי בזמן ההוא פרשו החכמים מלה זו במשמ׳ הנזכרת. — [4]) ובאר שם ר״ח את פרטי הדבר וז״ל: פי׳ כלי עץ חקוק ובאמצעיתו טס של ברזל קבוע במסמרים עומדים מלמטה והוא נקוב נקבים דקים כמין כברה וכו׳ ונותן הפלפלים על הברזל העשוי ככברה וטוחן בעליון וכשישחק יורד מן הנקבים למטה.

(ר״י הלוי, יונה פותה). וכבר כתבתי מה שאמר הפייט יונה פותה תועה במדבר, רואה את הככר ואינה רואה את המכבר (לשכ״ל דולאן, מג״א ג טז). כמו שאמר הפיטן יונה פותה הולכת במדבר, רואה את הבר ואינה רואה את המכבר (ר׳ יונה, פי׳ אבות א ה).

מַכְבֵּר[1], ש״ז, — מִכְסֶה של בגד: ויהי ממחרת ויקח (מלך ארם שהיה חולה) הַמַּכְבֵּר[2] ויטבל במים ויפרש על פניו וימת (מ״ב ח טו).

***מַכְבֶּרֶת**, ש״נ, מ״ר מַכְבְּרוֹת, — כמו כְּבָרָה, בפרט לעפר וכדומה: למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשון ולא מצאה השני ולא מצאה ובשלישי מצאה אמרו מצא המלך מרגלית שלו (ר׳ נחמיה, מד״ל ברא׳ לט, ושם סוף רות).

מַכְבֵּשׁ, ש״ז, — כלי מלאכה כובשים בו דברים בכח חזק, Presse ; Press, ומשתנה הצורה לפי מה שהוא משמש תשמישים מתחלפים: מכבש של בעלי בתים שהתירו להיות נוטל ממנו מים נוטל את המקל ואת הלוחין (תוספתא שבת טו ה). מכבש של כובס[3]) שהתירו מערב יום טוב (שם מו״ק ב יג). מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו (שבת כ ה). הנוגע בעמודין על הצדדין מכאן ומכאן ובמכבש שעל גבי הקנים (תוספתא כלי׳ ב״ב א א). כסוי טני והמכבש של חרס (כלים יו ז). ישב על קורת בית הבד וכו׳ על המכבש של כובס (זבי׳ ד ז). מכבש של נגר בזמן שהוא קבוע (תוספתא כלי׳ ב״ב א ח). מכבש של שכף שהוא מותח עליו את העור ומניח עליו את האבן (שם א יט). אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש (מו״ק כג.).

מַכָּה, ש״נ, סמי׳ מַכַּת, בכנ׳ מַכָּתִי, מ״ר מַכִּים, מַכּוֹת, בכנ׳ מַכֹּתְךָ, מַכּוֹתֶיהָ, מַכֹּתֶיהָ, —שה״פ מן הִכָּה, א) מה שהאויב מַכֶּה במלחמה, slaughter ; carnage ; Blutbad: ויכם (יהושע את מלכי האמרי) מַכָּה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורן (יהוש׳ י י). ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם בם וכו׳ ויכם מערער ועד באך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מַכָּה גדולה מאד ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל (שפט׳ יא לב-לג). ויך אותם (שמשון את הפלשתים) שוק על ירך מַכָּה גדולה (שם טו ח). וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי הַמַּכָּה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף רגלי (ש״א ד י). ותהי הַמַּכָּה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש (שם יד יד). ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מַכָּה גדולה וינסו מפניו (שם יט ח). ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב והכה בארם מַכָּה גדולה (מ״א כ כא). הַכְּמַכַּת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג (ישעי׳ כז ז). ויכו בהם אביה ועמו מַכָּה רבה ויפלו חללים מישראל (דהי״ב יג יז). ויכו היהודים בכל איביהם מַכַּת חרב והרג ואבדן (אסת׳ ט ה). — ובתו״מ, במשמ׳ מַכָּה שהכה אחד את חברו ביד וכדומ׳, blow ; coup ; Schlag: הכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות וכו׳ נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של ביזיון היא (תוספתא ב״ק ט לא). מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו (יבמ׳ ב ה). היו שניהם כהנים וכו׳ הם יורשים אותו ופטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה (שם יא ז). — ובפרט מלקות שמלקין את הפושע עפ״י מצות בית דין: דיני ממונות בשלשה וכו׳ מכות בשלשה (סנה׳ א א-ב). מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש בו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה (תוספתא מכות ד יז). משלשין בממון ואין משלשין במכות (משנ׳ שם א ג). אין ממון אצל מכות (ריש לקיש, ירוש׳ שבוע׳ ד ט). חביבות המכות שהן מכפרות על החטאים וכו׳ כדאי הן המכות לכפר על רשעתו חביבות המכות שהן מאהיבות את האדם לאביו שבשמים (מדר׳ תנאים, דבר׳ כה ג). — ואמר המשורר במספדו על רה״ג: ורב ספק בחוק ריאה ובכבד ובכליה, ובממון ובמכות ובשפיר ובשליא (ר״ש הנגיד,

---

[1]) מן ב.כבר, דומה לְמִכְבָּר, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) השבעים תרגמו χαββὰ. אוריג׳ העתיק המלה כצורתה μαχβάρ, ונראה מזה כי בזמנו לא היה פרוש מלה זו ידוע בדיוק. עקילס וסומכ׳ στρῶμα, שהוא מפרש, מכסה, מצע. ולג׳ stragulum. ת״י: גונבא, ובקצת נוסח׳ גונכא. ולא נתברר בודאות פרוש מלה זו.

[3]) כך בכ״י א״פ, ובנדפס: של כובסים. ותאר רש״י את פרטי הכלי: מכבש פריש״א שני לווחים ארוכים וכבדים וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובשים את הבגדים ע״י יתידות שיש עמודים קבועים מנוקבים בארבע הפיאות של התחתונות והעליונה מנוקבת בארבע זויותיה ועולה ויורדת בעמודים וכפי מה שהוא רוצה לכבוש מורידה ותוחב יתר בנקב העמוד ואינה יכולה לעלות (רש״י שבת קמא.).

הכמות פליליס).—*מַכַּת מַרְדּוּת, שמלקין את מי שמורד במצות בית דין וכדומ׳: מכות מרדות אינו כן אלא מכין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו (תוספתא מכות ד יז). אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות (ר׳ יסודה, נזיר ד ג), ועי׳ *מַרְדּוּת. — ב) פצע מחֶרב וכדומ׳, wound ;Wunde; plaie: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין וכו׳ וימת בערב ויצק דם הַמַּכָּה אל חיק הרכב (מ״א כב לד־לה). ויכו ארמים את יורם וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן הַמַּכִּים[1]) אשר יכהו ארמים ברמה (מ״ב ח כח־כט). ואמר אליו מה הַמַּכּוֹת האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי (זכר׳ יג ו). וירם אלהים חץ פתאם היו מַכּוֹתָם[2]) (תהל׳ סד ח).—ומה שמתהוה ע״י חלי מה: גם כל חלי וכל מַכָּה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יי׳ עליך (דבר׳ כח סא). והפלא יי׳ את מַכֹּתְךָ[3]) ואת מַכּוֹת זרעך מַכּוֹת גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (שם נט). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה וּמַכָּה טריה (ישע׳ א ו). ביום חבש יי׳ את שבר עמו ומחץ מַכָּתוֹ ירפא (שם ל כו). אוי לי על שברי נחלה מַכָּתִי (ירמ׳ י יט). למה היה כאבי נצח וּמַכָּתִי אנושה מאנה הרפא (שם יה יח). אנוש לשברך נחלה מַכָּתֵךְ (שם ל יב). כי אעלה ארכה לך וּמִמַּכּוֹתַיִךְ ארפאך (שם יז). אין כהה לשברך נחלה מַכָּתֶךָ (נחו׳ ג יט). כי אנושה מַכּוֹתֶיהָ כי באה עד יהודה (מיכ׳ א ט). חברות פצע תמריק ברע וּמַכּוֹת חדרי בטן (משלי כ ל).—ואמר בן סירא: כל מכה ולא מכת לב כל רעה ולא רעת אשה (כ״ס גני׳ כה יג).—ובתו״מ במשמ׳ זו: הלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ורוקק אין לו חלק לעוה״ב (ר״ע, תוספתא סנה׳ יב י). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין קליפין וכו׳ וקראו לרופאים ואמרו מכה יש בה מבפנים (ר״א בר׳ צדוק, שם נדה ד ג). נותנין קילור לעין ואיספלנית על גבי מכה ערב שבת עם חשיכה והן מתרפאין והולכין בשבת (שם שבת א כג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך עליהם חוט (שם ה ג).

יוצאין באגד שעל גבי המכה וקושרו ומתירו בשבת (שם ד). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לרפאתו (שם שקל׳ א ו). שהרופא נותנו (את הגמי) על גבי המכה שהוא מוצץ את הליחה (שם כלים כ״ק ו יט). לקח מכת מות ומפרפר ויצא הימנו רביעית דם (שם אהל׳ ד יב). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהם שכן דרכם לסוך בחול (שם יד ד). לא ילעוס אדם חטין ויניח על מכתו בפסח מפני שהן מחמיצות (פסח׳ ב ז). לפלוף שחוץ לעין וגלד שחוץ למכה והרטיה שעליה (מקוא׳ ט ב). מכה שאינה ראויה לגדל שער (נגע׳ י י). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת (ירוש׳ שבת א א). לעולם אין מוגעין לא שמן ולא חמין מעל גבי מכה בשבת (שמואל, שם ט ג). על אותה (הרגל) שיש בה מכה הוא נותן (ר׳ יוחנן, שם ו ב). כל מכה של חלל אין מתרפאין מהם (סוא, ע״ז כח.). מכה זו (האסכרה) מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). קרום שעלה מחמת מכה בוושט אינו קרום (רבה, חול׳ מג.). הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה מפני שהדבש וכל מיני מתיקה קשין למכה והעלה מכתו גורגתונֵי (ב״ק פה.). עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפאותו (שם). הרואה דם מחמת תשמיש וכו׳ ואם יש לה מכה באותו מקום תולה במכתה (נדה סו.). שהחמים[1]) יפין למכה (ר׳ ינאי, מד״ר בראש׳ מח). משל לתלמידו של רופא שנתן רטייה על מכה אחת ונתרפאת (שם שמות מח). ג׳ דברים קשים לגוף מכת הלב קשה לגוף מכת חולי מעים קשה לגוף ממכת הלב וחסרון כיס קשה מכולן (שם קהל׳, ומוצא אני).— ובאותו מקום, מחמת בעילת הבתולה: תינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונשאת בש״א נותנין לה ארבעה לילות ובה״א עד שתחיה המכה (נדה י א). שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה מר לה לערותה (מד״ר איכ׳, דלכי ציון).— ובסבת חתיכה בתער וכדומ׳: אם אומר שמרחיצין את המילה מה בין מכתו של גדול למכתו של קטן (ר׳ זעירי, ירוש׳ שבת ט ג). שהיתה מכתו תמה שנולד כשהוא מהול (סוט׳ יב). ויזנב בך הכה אותן מכת זנב (מדר׳

---

[1]) כבר הביא רד״ק דעת ריב״ג כי הוא הקבוץ כמו חִטִּים נְחִטָּה. אבל ר׳ יעקב בן אלעזר כתב שהוא מ״ר מן יחיד מַכֶּה, ע״מ מַטֶּה, וכך דעת הרי״ק. — [2]) בקצת ספרים מַכֹּתָם, חסר, ויש סברים שהנוסחה משובשת. —[3]) אמר רד״ק: בא בסימן רבוי הנקבות בלבד על נכון אבל לא על המנהג. ע״כ. וכעין זה החדשים, ויש מפקפקים באמתת צורה זו. — [1]) כך בכ״י, ובנוסח׳

תנחו׳ס, דכר׳ כה יח). מהו ויזנב בך מ כ ת הזנב לשון נקי (פסיק׳ רבתי יב). — וגם לא בבע״ח, ׃בצמחים וכדומ׳: כשיש מ כ ה באילן שנשרה קצת קליפתו ודרך להדביק שם זבל (הלכות או״ח תקלז יב). — ג) ובכלל מוֶת, דֶּבֶר וכדומ׳: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי׳ ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש ויתאבלו העם כי הכה יי׳ בעם מַכָּה גדולה (ש״א ו יט). — ובתלמ׳: לך ה׳ הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מ כ ת בכורות (ר״ע, ברכ׳ נח). — ובמשמ׳ צָרָה, *מַכָּה מִתְהַלֶּכֶת, צרה כללית מתפשטת במקום מהמקומות ופוגעת בהרבה בני אדם בזמן אחד, epidemio; épidémique; epidemisch: על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מ כ ה מהלכת (תעני׳ ג ה). — *מַכַּת מְדִינָה: הגוזל שדה מחבירו ונטלוהו מסיקין אם מ כ ת מדינה היא אומר לו הרי שלך לפניך (ב״ק י ה). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם מ כ ת מדינה היא מנכה לו מן חכורו אם אינה מ כ ת מדינה אין מנכה לו מן חכורו (ב״מ ט ו).—*מַכַּת בַּצֹּרֶת: צמחים ששינו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מ כ ת[1] בצורת (תעני׳ ג א).—ד) ענש ומוסר קשה, punishment; punition; Strafe: ואף יי׳ חרה בעם ויך יי׳ בעם מַכָּה רבה מאד (במד׳ יא לג). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מַכָּה שבע כחטאתיכם (ויקר׳ כו כא). אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מַכָּה במדבר (ש״א ד ח). כי מַכַּת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך (ירמ׳ ל יד).- ואמר המשורר: ומה בצע להתקצף אבל דום וקוה כי לכל מ כ ה תרופה (רשב״ג, מלולתי בדאגתי).—ובמליצה, ׃מַכַּת הנפש, כנוי לעון ופשע וכיוצא בזה: לנחם לב שפלים ואמלים ומ כ ו ת ם לרכך בשמנים (רשב״ג, עטה הוד). נפשי אם לבבי תפדי מ מ כ ה טריה, חסד האלהים קוי יהיה לך רטיה (ר״י הלוי, נפשי). אקוה יום אחר יום ושנה אחרי שנה, ומ כ ת י נאמנה צרעת נושנה (הזה, יום נג).—ה) *מַכַּת פְּרוּשִׁים, כנוי לקצת הפרושים לפנים שהיו צבועים ומתחבלים מאד: חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומ כ ו ת

הדפוס: שהחימום. — [1]) ואעפ״י שאמרו בגמ׳ (שם יט.) מאי מכת בצורת א״ר יהודה מכה המביאה לידי בצורת, הפרוש האמתי הוא מכה שבאה מפני הבצרת.

פרושין[1]) הרי אלו מכלי[2]) עולם (ר׳ יהושע, סוט׳ ג ד). אמר (ר׳ אלעזר על אותה אלמנה שבאה לקבול לפניו על מעשה רמאות[3]) זו מ כ ו ת פרושין נגעו בה (ירוש׳ שם). אמר (רבי על אותו תלמיד[4]) זה מ כ ת פרושים נגעו בו (שם).

אבעבֻעה.—*אֶגֶד.—*אוּם.—*אָם— אֲרֻכָה.—*גלד, הגלדה המכה.—גלע, *נגלעה המכה.—׃גָּרִים.—׃דמל.—חבורה.—חבש.—*חֲטָט, הטטים. — ׃טרי.—׃טריה.—כְּוִיָּה.— *כתית.—*לֵחָה.—*טְגלא.—מַהַץ.—*מְרסא. — *פּוּס, מֵפִים מורסא. — פצע.—*פשיון.—*צלקת.—׃צמה.—*רטיה.—׃התחבשת.—ועי׳ נגע.

׃**מָכָה**[5])׳ פ״י,—קל אינו נהוג.

—פע׳ ׃מִכָּה, ככנ׳ נכתיס מִכִּיתִיכֶם, — מִכָּה את פלוני, הפליא מכותיו, במשמ׳ מוסרית: אני הכיתיכם אני מ כ י ת י כ ם אני ריויתיכם במי רוש המרים (תפו׳ יסודי אבן שבת לתלמ׳ מנחם, את מי תרפת).

— [1]) ואמרו בירוש׳ שם: ומכת פרושים זה שהוא נותן עצה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה. ע״כ. וספרו שם מעשה: כהדא ארמלתא דרבי שובתי הוות מבזבזה בנכסייא אתון יתמייא וקרבון לרבי אלעזר אמר לון ומה נעביד לכון ואתון שטיין נפק כתובה אמר לון נימא לכון מימר עיבדון גרמיכון מזבנין והיא תבעה פורנה ומוברה מזונה עבדין כן ברומשא אתת וקרבת גבי ר׳ אלעזר אמר זו מ כ ו ת פרושין נגעו בה יבוא עלי אם נתכוונתי לכך.—ובעברי׳: אלמנת ר׳ שובתי היתה מבזבזת בנכסי היתומים באו היתומים לקבול לפני ר״א אמר להם ר״א מה אעשה לכם ואתם שוטים הוציאו כתובתה אמר להם איש אחד ששמע דברי ר״א אני אבאר לכם כונתו של ר״א עשו עצמיכם כאלו אתם מוכרים את כל הנכסים והיא תתבע את כתובתה ותפסיד מזונותיה עשו כך היתומים ובערב באה האלמנה לקבול לפני ר״א אמר ר״א זו מכות פרושין נגעו בה יבוא עלי אם נתכוונתי לכך. — [2]) בס״א מבלי, ובמדב״מ מכלין. — [3]) עי׳ הערה שלפני הקודמת. — [4]) גוף המעשה בארמ׳: חד תלמיד מדרבי היו לו מאתים זוז חסר דינר והוה רבי יליף זכי עימיה חדא לתלת שנין מעשר מסכינין חד זמן עבדין בו תלמידוי עין ביש וכלון ליה אתא בעי מיזכי עימיה היך מה דהוה יליף אמר ליה רבי אית לי שיעורא אמר וכו׳. — ובעברי׳: לאחד מתלמידי רבי היו מאתים זוז חסר דינר והיה רבי רגיל לתת לו פעם לשלש שנים מעשר עני פעם אחת נתנו בו התלמידים עין רעה ומלאו לו הדינר שהיה חסר לו בא רבי לתת לו כדרכו מעשר עני אמר לו התלמיד רבי יש לי כפי השעור (ועפ״י הדין מי שיש לו מאתים זוז אסור לו ליטול מעשר עני) אמר (רבי) זה מ כ ת פ ר ו ש י ם נגעו בו.

[5]) פעל מן השם מַכָּה.

מִכְוָה, ש״נ, סמי׳ מִכְוַת, — מקום בגוף שנכוה באש ונעשה שם כויה, Brandwunde; brulure; burn: או בשר כי יהיה בערו מִכְוַת אש והיתה מחית המִכְוָה בהרת לבנה אדמדמת וכו׳ צרעת הוא בַּמִּכְוָה פרחה (ויקר׳ יג כד-כה). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה שאת המִּכְוָה הוא וטהרו הכהן כי צרבת המִּכְוָה הוא (שם כח).—ובתו״מ: נכוה בגחלת או ברמץ וכו׳ ,כל שהוא מחמת האש זו היא מ כ ו ה (ת״כ, תזריע ד ז). השחין ו ה מ כ ו ה והקרחת והגבחת (תוספת׳ נגע׳ א ד). השחין ומחית השחין ו ה מ כ ו ה ומחית ה מ כ ו ה והבוהק (מכנ׳ שם א ה). ליבן שפוד והכה בו וכו׳ משום מ כ ו ה נידון (חוג׳ ח.).

מָכוֹן[1], ש״ז, סמי׳ מְכוֹן, ככי׳ מְכוֹנִי, מְכוֹנוֹ, מְכוֹנֶיהָ,— א) כמו מָקוֹם, בפרט מקום מוכן לדבר מיוחד, Stätte; place; site: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מָכוֹן לשבתך פעלת יי׳ (שמות יה יז). בנה בניתי בית זבל לך מָכוֹן לשבתך עולמים (מ״א ח יג). ואתה תשמע השמים מְכוֹן שבתך וסלחת (שם לט). אשקוטה ואביטה במְכוֹנִי כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר (ישע׳ יח ד). משמים הביט יי׳ ראה את כל בני האדם ממְּכוֹן שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ (תהל׳ לג יג-יד). — ובמדר׳: וכיון שנשרף (ההיכל) אמר הקב״ה שוב אין לי מושב בארץ אסלק שכינתי ממנה ואעלה ל מ כ ו נ י הראשון (ר׳ יוחנן, מד״ר איכ׳, פתי׳).— ואמר המשורר: מי זה מהלך על כנף לבי ועץ אהב בגן האהבה נטע, מכין בצלעותי מ כ ו ן שבתו ועל לוחות לבבי אהלו תקע (רבנ״ג, לבי באימת). נאור שת איפה משיח נפכי, ויען כי עירם אנכי, ויאמר כן מ מ כ ו ן מלכי, כנגע נראה לי בבית (ר״י הלוי, אהלי קלת). שמש צדקה זרחה בו אל שוכני מ כ ו ן חשך ויד עיפה (רמב״ע, תרשיש א רנה). סקל מפחד את נתיביו אל מ כ ו ן אשר נכר וגם פנה (שם ח קכה). והכינותי בו לכל איש מ כ ו נ ו ומקראו, איש איש על עבודתו ועל משאו (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). —ומ״ר כנג׳: יצאה שכינה מהיכל לפני, ונאמה אלכה ואשובה ל מ כ ו נ י, עד אשר יאשמו ובקשו פני (ר׳ יוסף, שכינה צועקת, קינ׳ לת״ב).—ובמליצה, מְכוֹנֵי בִין: ממחצב שכל גזור אודם ושיר נעים ודר אומר משה מתרשיש ושקוד עלי דלתי מ כ ו נ י בין (רמב״ע, תרשיש י קה).—ב) קצת במשמ׳ מקום שדבר עומד עליו בחזקה, יסוד, Grund; fondement; foundation: יסד ארץ על מְכוֹנֶיהָ בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). צדק ומשפט מְכוֹן כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פט יה). ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מְכוֹן כסאו (שם לז ב).—ג) מעמד נכון וטוב[1]: התנדבו לבית האלהים להעמידו על מְכוֹנוֹ ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב וכו׳ (עזר׳ ב סח-סט). וממנו הרים התמיד והשלך מְכוֹן מקדשו (דני׳ ח יא). — ובתו״מ: אף הבונה בית על מ כ ו נ ו לא היה חוזר (ר׳ יסודה, סוט׳ ח ג). כביכול מלך מלכי המלכים ב״ה ובית דינו נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מ כ ו נ ך[2] (רשב״י, מד״ר ברא׳ יב). — ובהשאלה, במשמ׳ סדר נכון וכדומ׳: ויש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מ כ ו נ ם בב״ר (רש״י ברא׳ ג ח). כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים מתחלפי הפעולות והתכליות והצד השוה שבהן לקיים את הגוף על איתנו ו מ כ ו נ ו (ד׳ כוסות, כוס ביד ס׳ ו).—ד) *כנוי להרקיע ששם אוצרות שלג וברד: מ כ ו ן שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד (חגי׳ יב:).— ואמר הפיטן: שערי מ כ ו ן שבו שלגים יתכון, ומערת קטור וסער בו ישכון (רשב״י, שערי שמים, סל״ח׳ ב עי״ת).

א.**מְכוֹנָה**[3], ש״נ, מְכֹנָה, מ״ר מְכֹנוֹת, —א) דבר שכלי נתכונן ועומד עליו, כעין כֵּן ותושבת לו, Gestell; base: ויעש את המְּכֹנוֹת עשר נחשת ארבע באמה ארך המְּכוֹנָה האחת וכו׳ וזה מעשה המְּכוֹנָה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים וכו׳ וארבעה אופני נחשת לַמְּכוֹנָה האחת וכו׳ וידות האופנים בַּמְּכוֹנָה וכו׳ וארבע כתפות אל ארבע פנות המְּכֹנָה האחת מן המְּכֹנָה כתפיה ובראש המְּכוֹנָה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המְּכֹנָה ידתיה ומסגרתיה ממנה (מ״א ז כו-לה). ויעש עשרה כירות נחשת וכו׳ כיור אחד על המְּכוֹנָה האחת לעשר המְּכֹנוֹת (שם לח). ואת

---

[1]) בערב׳ מַכַּאנ a), מקום, מַכַּאנַה b), מקום חשוב, רם, וגם מעמד טוב.— [1]) כך גם בערב׳: אלנאש עלי מַכַּאנַאתהם. — [2]) כך בנסח׳ הדפוס, ובכ״י: תכנך, תיכנך.

[3]) בערב׳ מַכַּאנַה a) מקום, ומעמד, בפרט טוב.—

a) مكان b) مكانه

a) مكانه

הַמְּכֹנוֹת זאת ים הנחשת אשר בבית יי׳ שִׁבְּרוּ כשדים (ירמי׳ נב יז). — ב) מעמד טוב: ויכינו המזבח על מְכוֹנָתוֹ[1]) כי באימה עליהם מעמי הארצות (עזר׳ ג ג).—ובהשאלה במליצה, פלוני שוקט על מְכוֹנָתוֹ, על מעמדו הנכון, ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (כ״ס גני׳ מא א-ב). אהללה נא אנשי חסד את אבותינו בדורותם וכו׳ חוקרי מזמור על חוק ונושאי משל בכתב אנשי חיל וסמוכי כח ושוקטים על מכונתם כל אלה בדורם נכבדו וביםיהם תפארתם (סס מד א-ז). — ובסהמ״א: ואנו יש לנו בה קושיי׳ בעיקרי חוקי הכלאים שצריכין להיתרץ דבר דבר על מכונתו (תשו׳ הגאו׳, הרכבי תכה). אנשים עורים הובאו אל בית מוכן להם בכל תועלותיהם והושם כל דבר בו על מכונתו הטובה והותקן על התקון הנאה והנאות (כ״י א״ת, תו״ה, הנחיה).—ג) בזמן החדש[2]) התחילו להשתמש במלה זו במשמ׳ כלי מרכב מאברים רבים וגלגלים, הכל בחשבון לפי חכמת התנועה והכבד, ונועד למלאכות מתחלפות, להגיע בכח גדול ובמהירות רבה, Machine: מכונת הקיטור הזהרת דוהרת, ארצות ומדינות כחין עוברת (יל״ג, פני יוסף בן פמטון ה).—ועי׳ מְכֻנָה.

ב.*מְכוֹנָה, ש״נ, מ״ר מְכוֹנוֹת, – מקום קבוץ חיה ועוף לשמירה וכדומ׳: עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו (תוספתא בבוק, א ז). ועדר בהמה טמאה וטהורה ומכונות[3]) חיה ועוף (אהל׳ ח א).

*מְכוֹנֵן, ת״ז, מ״ר מְכוֹנְנִים—בקי במכונות, עושה מכונות mécanicien machinist; : כל מיני הרמש״ם מולידים ביצים ומה נפלאו מעשי מכונן העליון באשר

[1]) כך הכתיב והקרי, ואולי היתה הכונה בהכתיב מְכֻנָתוֹ. – [2]) צבי רבינוביץ בספריו אוצר החכמה והמדע השתמש בהמלה מוכנה. יש״ר דלמידיגו משתמש במלים: כלי מיכנניקה.

[3]) פרש רה״ג: פי׳ מקום שעשה לה חיה בית. והרמב״ם פרש מלה זו במשמ׳ עדר, אמר וז״ל: ומכונות חיה מג׳מע אלחיואנ אלוחשי וכמא יקאל לג׳מלה אלחיואנ אלאהלי עדר כד׳לכ יקאל לג׳מלה אלוחשי מכונה, ע״כ, ובעבר׳: קבוץ החיות המדבריות וכמו שיאמר לכלל בע״ח הביתיים עדר כך יאמר לכל החיות המדבריות מכונה. אך אין חבר לזה בלשונות השמיות האחיות ופרושו של רה״ג מכריע, וצריך לומר כי הכונה במכונה היא למקום מיוחד להן כמו לשמירה וכדומה.

הכין במטבעם לטוב להם אשר ימלט כל כין את ביציו על מקום המוכן לו (יי טינהק, תוה״א, מערכי הרמשים).

מְכוּרָה, ש״נ, בכנ׳ מְכוּרָתָם, מ״ר בכנ׳ מְכֻרֹתַיִךְ,— ארץ מְכוּרָתוֹ של אדם, שמשם יצא, ששם נולד, במקום אשר נבראת : Herkunft; origine; origin בארץ מְכֻרוֹתַיִךְ אשפט אתך (יחזק׳ כא לה). ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ מְכוּרָתָם והיו שם ממלכה שפלה (סס כט יד). - ואמר המשורר: אבכה על זמן נוער ואזיל דמי עיני עלי ארץ מכורות, עזבתיה בעל כרחי ולילות בחורי מבני ימים מכורות (רמב״ע, תרשיש ה), ועי׳ מְכֹרָה.

מְכֹרָה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מְכֹרֹתַיִךְ, — כמו מְכוּרָה: מְכֹרֹתַיִךְ ומלדתיך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית (יחזק׳ טז ג).

*מַכּוֹשׁ, ש״ז,—א) שה״פ מן נכש: (המודר הנאת מאכל מחברו) משאילו קרדום וכו׳ בקורדום של מכוש (ירוש׳ נדר׳ ד א). שדה המסויימת במצריה אמר רב הונא אמר רב כיון שהכיש בה מכוש אחד קנה כולה ושמואל אמר לא קנה אלא מקום מכושו בלבד (ב״ב נג.). — ב) הכאה סתם בפטיש וכדומ׳: לא נצרכה (שהעושה ע״ז לנכרי מותר לקבל ממנו שכר) אלא במכוש אחרון (רבה בר שלא, ע״ז יט:). — ובסהמ״א: אימת נקראת עבודת כוכבים במכוש אחרון בשעת גמר מלאכה (רי״ת סס). מכוש אחרון שמכה על הכלי בשעת גמר מלאכה (תוספ׳ שבת קג:). שאינה נאסרת (העבודה זרה) עד שתגמר ומכוש אחרון שגומרה אין בו שוה פרוטה (רמב״ם, הלכ׳ עכו״ם ז). —ג) הגיל שבתוך הפעמון: צדיק והוא טוב למה הוא דומה לפעמון של זהב ומכושו של מרגלית (מדר׳ תהל׳, בית״ט ז).—ד) ≈ בלשון הדבור החדש בא״י, כאו״א מהפטישים הקטנים שמכים על הנימים בכלי הנגינה. ומזה ≈ מַכּוֹשִׁית, כלי הנגינה Piano.

מַכּוֹת[1]), ש״ז,—כמו מַאֲכֹלֶת: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מַכּוֹת[2]) לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף (דהי״ב ב ט).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך הנוסחה המסורה. ופרשו קצת הקדמונים במשמ׳ כתישה ומחינה, ריב״ג: ומנ הד׳א אלמעני ענדנא חטים מכות והו אשם עלי זנה משור ומבול ומעוך יעני אנה אעטאה אלקמח מטחונא, ע״כ, ובעבר׳: ומן זה הענין (ענין כתות) אצלינו חטים מכות והוא שם על משקל משור ומבול ומעוך וי״ל שנתן לו החטים טחונים. והביא פרוש זה גם

***מָכוּת**, ש"נ. - שה"פ מן מָךְ: ואם מך הוא מערכך עד שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו (ערכ׳ יז:).

***מִכְחוֹל**[1], ש"ג, מַכְחֵל, מִכְחָל,—א) בד קטן בקצהו האחד כעין כף קטנה ובקצהו השני כעלי דק, יכניסוהו לתוך שפופרת הכחול ויקלט משם בקצהו מעט כחול ויכחלו בו העין, Schminkstift ; pinceau à farder ; kohl pencil: כיצד בודקין אותה (את האשה שרואה דם בשעת תשמיש) מביא שפופרת ונותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונותן בראש המכחול נמצא (הדם) על ראשו ה"ז טמא (תוספתא נדה ח ג). מכחול שניטל הזכר שלו אעפ"י שהיה המקבל שלו מלא חלודה (שם כלי׳ ב"מ ג ס). מכחול[2] שניטל הכף טמא מפני הזכר (כלים יג ב). תיק מכחול[2] ובית הכחול (שם יו ח). הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת (ר"ה, סנה׳ סח.).— ובסהמ"א: ומי שיקרה לו חלישות הראות לא יכחול עיניו כי אם במכחול מזהב טהור לבד (מ׳ הלוכי, פ"א ד א).—ונקבע זה הדבור למשל להכנסת הזכרות לתוך הנקבות: מין במינו מותר להכנים כמכחול בשפופרת (ר׳ יסודה, ב"מ לא.). בבועל את הערוה וכו׳ (היו ר"ט ור"ע חוקרים את העדים ושואלים אותם) ראיתם כמכחול בשפופרת (אביי, מכות ז.).—ב) *במלאכת הרפואה, שבו סכים ומטיפים רפואה לתוך האזן וכדומ׳: שאין ראוי שתגע בנקב האוזן בשום דבר כלל אבל תטיף בו וכו׳ וידך תלויה באויר והרפואה נוזלת במקצת המכחול עד שיגיע אל תוך הנקב (פרקי משה ע). ואם האבן גדולה עד שתסתום פי המקוה יכנים באמה מכחול וידחה אותה ממקומה (מ׳ הלוכי, פ"א ד ג).

מְכַי[2], ש"ז, כנ׳ מְכַיִי,— כמו *מָכוּת: ראה גואלי מכיי, שמע את קול בכיי, וגם תדרוש דכיי, ואל תדרוש לחטאתי (ברוך בר"ש, אני כוח, סליח׳ מוס׳ יוה"כ).

רש"י, וגם התרגום הרומי תרגם במשמ׳ זו excussiones. אך אין המליצה מתישבת היטב לפי פרוש זה, וכבר אמר רד"ק כי מכות הוא כמו מכלת שבמ"א, עי׳ ערך מכלת, וכך רוב החדשים.

[1]) מן כחל, עי"ש. וזו הצורה היא עפ"י הכתיב הרגיל, והצורה מַכְחֵל כך במשנ׳ מנק׳ כ"י פרמה, ובקטע כ"י מנקד בבה"ם בודלי׳ Ms. heb. 63 מַכְחֵל.—[2]) במדב"מ: מכחל.

[3]) בטעות, כמו מגל"י.

מָכִיךְ[1], ש"ז, — שה"פ מן מָכַךְ: מכיכי רוח תמהו חזותם ישע כמהו, קדושנו אין כמהו, עוזר ומגנם הוא (מנח׳ בר׳ מכיר, אין מושיע, שבת ב׳ חנכה).

מְכִילָה[2] ש"נ, סמי׳ מְכִילַת, כנ׳ מְכִילָתוֹ, — כמו מִדָּה: ומתוך שנתגלגל לנו הדבור לזכר את הים שעשה שלמה ולחקור על מדתו אנו רואים לתרץ את המחלוקת הנמצאת במכילתו בין הנזכר בו במלכים אשר הוא אלפים בת יכיל ובין הנזכר בדה"י שהוא שלשת אלפים בת יכיל והכל מודים שהנזכר במלכים הוא מכילת הים מן הלח והנזכר בדה"י מכילתו מן היבש (ר"א בר"ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳, סי׳ קלה).—וכלי המדה: יחשוב בדעתו כי אין בלתו, ומרוב גאותו תפרת בעינו יבלתו, ירוץ לרע בכל יכולתו, ומהגזל ימלא את מכילתו (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר ס).

***מְכִירָה**, ש"נ, מ"ר מְכִירוֹת,—שה"פ מן מָכַר: שנים מעידין בו שגנב ושנים מעידין בו שמכר וכו׳ נמצאו זוממין על מכירה הוא פטור (תוספתא ב"ק ח א). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים וכו׳ (נמצא) אחד מן הראשונים זומם בטלה כל העדות שאם אין גנבה אין טביחה ואין מכירה (מכל׳ שם ז ג). הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו (מכי׳ משפטי׳ יג). אין שביעית יוצא דרך חילול אלא דרך מכירה (ר׳ אלעזר, ירוש׳ שבי׳ ח ז). סדר מכירה כך הוא אני פלוני מכרתי בתי לפלוני (שם קדוש׳ א ג). אם החליף לשון מכירה בלשון קידושין או לשון קידושין בלשון מכירה לא עשה כלום (ר׳ יוסי, שם). כולכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף (מד"ר בראש׳ נט).—ובסהמ"א: לפי שרצה לטרוף לקוחות שלקחו שדה מן הלוה מזמן שבשטר ושלא כדין הוא שהרי קדמה מכירה להלואה (רש"י ר"ה ג.). שטר מכירת שדות וכרמים וכו׳ ולא נשתייר לי אצל פלוני מדמי מכירה זו לא מזוז ולמעלה ולא מזוז ולמטה וכו׳ כי בלב שלם עשיתי לפלוני זה מכירה זו מכירה גמורה (השטרות לר׳ ברצלוני כו).

---

[1]) משרש מכך, עי"ש. בארמ׳ מַכִּיךְ, מַכִּיכֵי, מַכִּיכִין.
[2]) בארמ׳ מכילתא, ובערב׳ מִכְיַל, מִכְיַלָה a).

---

a) مكيل مكيلة

מכך[1]), ממנו מָכַךְ, *מָכִיךְ.

מָכַךְ[2]), פ״ע, עבר מָךְ[3]), מַכֹּתִי[3]), עתי׳ יָמֹךְ[3]), יָמֹכּוּ, בינ׳ מַכִּים[3]), — כמו מוּךְ, נהיה שפל, ירוּד, Sinken : être abaissé; to sink פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וַיָּמֹכּוּ בעונם וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תהל׳ קו מג-מד), ועי׳ עוד נמך.

— נִפע׳, יִמַּךְ[4]) : בעצלתים יִמַּךְ המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהל׳ י יח). — ואמר המשורר : גזור מטיט ועל טיט נסמך, גוו פתאם יתר וימך, גוש עפר עני ומך (רשב״ג, וי׳ מה אדם).

הִפע׳, הֻמַּךְ, הֻמְּכוּ — עי׳ נָמַךְ.

— הִפע׳, *הֵמַךְ, לווי הֵמֵךְ : השפל הגבוהות הממך רמי הקומות, בוטחיך לנוחיך השב בפקד נחכות (ר״א בר נתני׳, אפס הוד, קליתי ליוס ז).

מִכְלָא, — עי׳ א.מִכְלָה.

***מִכְלָא**, ש״ז, — כמו א.מִכְלָה, ואמר המשורר : אמת שחת כמו מכלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים (רמב״ע, תרשיש ח עה).

א.**מִכְלָה**[5]), ש״נ, מ״ר סמוי׳ מִכְלְאֹת, ככנ׳ מִכְלְאֹתֶיךָ, — מִכְלָה של צאן וכדומ׳, מקום שעוצרים את הצאן שם, כמו רפת לבקר, Hürde; enclos; fold : גזר מִמִּכְלָה צאן ואין בקר ברפתים (חבק׳ ג יז). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו מִמִּכְלְאֹת צאן (תהל׳ עח ע). לא אקח מביתך פר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עתודים (שם נ ט). — ואמר המשורר : תבוא לפניו היום שועת צבאותיו, תועי צאנו ישובב למרבץ נוהו ומכלאותיו, תזכרנה ראשונות פלאיו באחרונות נוראותיו (ר״י הלוי, אתה כוננת).

ב.**מִכְלָה**[6]), ש״נ, מ״ר מִכְלוֹת, — כלי כעין סף, סִפָּה, Schale; Coupe; bowl : והפרח והנרות והמלקחים זהב הוא מִכְלוֹת[7]) זהב והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור (דהי״ב ד כא-כב). — ואמר הפיטן : וכל טומאה להפלות, בשקץ ונבלות, ואדם עם מכלות, ומשקים נגרים (רסב״ג, אזהר׳, שמור לבי).

---

[1]) בסור׳ מכך, ועי׳ הערה להערך.

[2]) בסור׳ מכך, ועי׳ הערה לשרש מוך, ועי׳ עוד הערה לשרש נמך. — [3]) זו ושאר הצורות, ר״י חיוג, שרש מכך. — [4]) כבר נשא ונתן ריב״ג במשתלחק (דף 196) ואמר כי אפשר לאמר כי הוא עתיד מהקל.

[5]) במקום מִכְלָא, מן כלא.

[6]) עי׳ הערה לקמן. — [7]) נתחבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש מלה זו. התרגום היוני לא תרגם מלה זו. בגמ׳ (מנח׳ כט.) שאלו : מאי מיכלות זהב, ואמר רב אמי : שכילתו לכל זהב סגור של שלמה. ריב״ג אמר : ומנ הד׳א אלאצל ענדי הו מכלות זהב יעני אואני ד׳הב ואצלה מכליות. ע״כ. ובעבר׳ : ומזה השרש (שרש כל׳ה) אצלי הוא מכלות זהב ר״ל כלים של זהב ועיקרו הוא מכליות. רש״י : מזוקק וצרוף פיין בלעז. ע״כ. רד״ק : כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב, וי״מ מכלות זהב כמו כליל זהב כלומר זהב מזוקק הרבה. ורוב החדשים הסכימו לדעה זו שהכונה בהמלה מכלות היא כמו כליל, אעפ״י שכבר הרגישו קושי המליצה של הוא מכלות והקושי הדקדוקי שבשמוש מכלות במ״ר במשמ׳ תה״פ, וכדי להמלט מקושי המליצה אמרו קצתם שהיא הוספת מפרש, וקצתם סמכו על מה שבמ״א ז מט, שלש המלים אינן כתובות, והחליטו כי צריך למחקן גם כאן. וכל זה דחוק. והנה כבר העירו קצת המפרשים כי בין הכלים המנויים בשני הפסוקים שלנו כאן בדהי״ב חסרים הכתובים במ״א לפני המזמרות, אך לא הרגישו כי בזה הוא פִּתרון הקושי שבהמלה מכלות, כי על כרחנו עלינו להניח כי זו המלה מכלות הכתובה כאן ואינה כתובה במ״א היא תופסת מקום המלה ספות הכתובה שם ואיננה כאן, ויש לחשב כי בימי בעל דה״י המלה ספות לא היתה יותר נהוגה בלשון ולא היה ידוע מה פרושה, והשתמש בעל דה״י במלה אחרת שהיתה נהוגה אז בלשון להכלי שבימים קדומים היה נקרא ספות, וכתב והמלקחים זהב והמכלות זהב והמזמרות וכו׳, ואח״כ נתרחקו במקרה שתי האותיות וה מגוף המלה מכלות וטעה הסופר וחשב כי הן שתי האותיות של המלה הוא בסדר הפוך וכתב הוא. ומי שיקשה לו להניח מקרה זה יוכל לאמר כדעת קצת החדשים שאלה שלש המלים הן הוספת מפרש על הגליון, אלא לא במשמ׳ כליל, שאין המליצה מתישבת על נכון, אלא שהמלה ספות היתה כתובה גם כאן ובהיות שפרושה לא היה מפורסם כתב הסופר על הגליון פרוש להמלה ספות : הוא מכלות זהב. עכ״פ בין כך ובין כך, יש יסוד להחליט כי המלה מכלות היא מלה אמתית מחיי הלשון בזמן בעל דה״י, וזה היה אז שם אותו הכלי שלפנים היה שמו סִפָּה, מ״ר סִפּוֹת. והנה את המלה ספות במ״א ת״י קוליא, וכן סִפִּים בירמ׳ נב יט, וכן ספות בש״ב יז כח, קולין, ואונק׳ תרגם וכדה על שכמה קולתא, ואמרו חכמי הלשון כי זוהי המלה היונ׳ κολεός. רק יסטרוב הביא את השם הארמי קולין ביחס עם השם העברי כלי. עכ״פ לפי הנוסחה המסורה יש מקום להחליט את המלה מכלות לשם כלי מחיי הלשון בזמן בעל דה״י, וכדי הוא ריב״ג לסמך עליו בכשרות הדבר מצד הדקדוק, כמו שנזכר למעלה.

***מִכַּלָּה**, ת"ז, —כנוי לאחד ממלאכי חבלה: כיון שאמר לו הקב"ה למשה ברקיע קום רד מהר מזה שמעו חמשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה[1]) וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות וכו' ברחו קצף משחית ומכלה[1]) ונשתיירו שנים הקשים אף וחימה (ר' חייא בר אבא, מד"ר דבר' ג).

מִכְלוֹל, ס"ז, — דבר מתקן בתכלית הנוי והיפי, Pracht; Magnificence: אל בני אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מכלול פרשים רכבי סוסים (יחזק' כג יב). ופרשים לבשי מכלול כלם (שם לח ד).—ואמר הפיטן: יקבצו עתה מקהלים, ביפי תואר מכלולים, ושם תשמע פלולים (ר"א קליר, אות זה החדש). וענקים הכניע ומכלוליגו הרקים, הרקים שש ומשי לעם בך דבקים (רסע"ג, ענה תאבי, הושע' יום ג'). למען תלבשו מכלול ורקמה ונסים על בנו מלבש חרדים (ר"ש הנגיד, הכימיס בהרתם). גרון שרי מכתב לדוד לא יסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף, תמידי הנחתם נעדר עם מוסף, והוד תפארתי תם ומכלולי נאכף (ר' אברהם, אפסו אמונים, מחז' תימ' ליוה"כ). זכור מכהן אשר כהן במכלול עוז ותפארת (ישראל נג'ארה, כ"י סדור תימני), ועי' מִכְלָל.

מִכְלָל, ס"ז, סמי' מִכְלַל, —כמו כליל, מכלול, דבר בתכלית השלמות: מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהל' נ ב).—ואמר הפיט: עקר בוני מכלל יפי, לאמר יען אשר עברו פי (ר"י הלוי, מי כמוך). היית יפה מכלל, נאוה בכל מהלל, עלית ושבית שלל (קינ' לת"ב, ציון ידידות). — **ובמשמ' כל: שוו בעינינו תנואות הזמן יום יאהבנו וישנאנו, מכלל ימותיו להניענו והוא יחיש לשמרנו ולחפיאנו (רמב"ע, על אף).—**ושם לספר כולל כל המדעים וכדומ', Encyclopedie: שם ספר של Averroes בערב' כליאת ובתרגום עברי מכלל (כ"י רומא, ביה"ס כזנתנזי 196).

מַכְלֻל, מִכְלָל, ס"ז, מ"ר מַכְלֻלִים, — בגד יקר ומפאר: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה (יחזק' כז כד).

****מִכְלָלָה**, ס"נ, מ"ר מִכְלָלוֹת, — בית מדרש עליון לחכמות ומדעים, Universität; Université, University, נהוג בדבור העברי בא"י.

---

[1]) בפדר"א קורא אותו חרון. במד"ר שמות מא מכנה אותו בשם השמד, וכך גם במדר' תהלי, שוח"ט ז.

****מִכְלֶלֶת**, ס"נ, — כמו מִכְלוֹל: וגלות חיל מדינה העדינה תחדה במכללת[1]) כלולות (רסע"ג, קטע כ"י גנוי', JQR July 1913).

מַכֹּלֶת[2]), ס"נ, — צרכי מזון וכלכול, Proviant, provision: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת[3]) לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה (מ"א ה כה).—וכבר השתמשו במלה זו במשמ' הנזכרת בסהמ"א: צביון מנחת סלת מחבת, ומרחשת חלות ורקיקיה להערך, ברית מלח ומכלת קדשים ומחלקות מנחות תדרך (רסע"ג, תרי"ג מצות). מעלת העושר סולם כל המעלות ובלעדה אי אפשר להגיע לחכמה מן החכמות או למעלה מן המעלות כי אם יחסר לו טרף מכולת הבית אי אפשר להתבודד בהשגת המדעיות (רמב"ם[4]), מכת' לתלמידו ר' גרשום בר' מאיר). ויצטידו להם מכולת לביתם, וטובה לכל העם הצריכים למלאכתם (ד' כוסות, כוס ישועו' ג).—ובמליצה בענין חכמה ודעת: בידו מעיני השכל לצמא ומכלת לכל רעב ושבר (רמב"ע, על ספר אלמואזנה, דיואן ב, כ"י בודלי').

****מַכְמוֹן**, ס"ז, — כמו מִכְמָן: שמו אדון על מכונו, ומושל בכל קנינו, שר טבחים כי רב אונו, ומאד רבו מכמוניו (ישראל בר משה, יאא למלוך, פזמי תימני).

***מִכְמֵךְ**, כמו מָכַךְ, לא נמצא.

— נתפ', *נִתְמַכְמֵךְ—כמו נִתְמַכֵּךְ: מיכה שנתמכמך[5])

---

[1]) ונקד שם דר' דוידסון מִכְלֶלֶת, ואמר שהוא במשמ' מכלול.

[2]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [3]) השבעים העתיקו המלה כמו שהיא μακείρ, μακάλ, ת"י פרנוס לאינש ביתיה, וכן עקילס διατροφὴν, כלכול ותמיכה. ובמשמ' זו שאר הקדמונים והחדשים, ואמרו כי הוא כמו מאכלת, ונשמטה האלף והודגשה הכף. אך זה דחוק, כי המלה מאכלת נמצאת במקרא בשלמותה ולא נשמטה האלף וקשה לחשב כי במשמ' מיוחדת של פרנסה היו משמיטים את האלף. ר"ח אמר כי מכלת נגזר מן כלכל, וז"ל: כגון יחת מהתחתים יגל מגלגל מכלת מכלכול וכיוצא בהן (ר"ח סכת קח.). עכ"פ, בעצם פרוש המלה אין מקום לפקפק, אעפ"י שמקורה לא נתברר. — [4]) מובא בשו"ת בדבר למוד החכמות לר"י פרובינצלו, בספר דברי חכמים. ולא נתברר לי אם זה גוף לשונו של הרמב"ם בעצמו, או תרגום של ר"י פרובינצלו.

[5]) כך בנוסחא' הדפוס, וכך בפדר"א מב, ובערוך דפוס ראשון: נתמכך, עי"ז.

בבנין (סנה' קח:). — ואמר הפיטן: עתה נפטר חסיד נעתר אב לכהונה ומשרת אל, אף לא נתמך אך נתמכמך אב לשרפים הוא מיכאל (מסה זכות, קינ' לת"ב, הודי נהפך). — ובסהמ"א. נִתְמַכְמֵךְ הגוף, נהיה כחוש ודל: מי שעובר בים ימים רבים ומצאוהו רעות רבות וכו' ויתמכמך גופו וכל עצמותיו מסער הים ומהמון גליו (יצחק ערפתי, אגר' לקהל אשכנז).

מִכְמַן [1], ס"ז, מ"ר מִכְמַנִּים, סמי' מִכְמַנֵּי, — כמו מטמון: ומשל בְּמִכְמַנֵּי הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים (דני' יא מג). — ואמר המליץ: ובתוך היער אבנים מאירות יקרות וכו' ואמרו זה לזה שיכנסו לקבץ ממכמני זהבה ואבניה (ידע' בדרשי, פרדס א, אוצה"ס ג). — והפיטן אמר: ברוכי מעלמות משמניך, מושלי גנזכי מכמניך, בשמתם תמרוק סממניך (רסב"י הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ובסהמ"א: השמים ממעל כתקרה והארץ מתחת כמצע והככבים מסודרים כנרות וכל הגופות צבורות בו כמכמנים כל דבר למה שצריך לו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ו). — ובמליצה, כל דבר יקר לאדם: טבעת בים סוף שונאי המוניך, והולכת זרועך לימין נאמניך, ועתה מאויב אשר משל במכמניך, למה תשיב ידך וימינך (אחזתי בסאתי, כ"י סדור תימני ליוה"כ). — והמקום אשר שם טמונים הדברים היקרים: מראש מקדמי עולמים, נמצאתי במכמניו החתומים, מאין המציאני ולקץ הימים, נשאלתי מן המלך (רמב"ן, פיוט לר"ה, בספר מלא הפניס 39).

׳מִכְמָס, ס"ז, — מקום שבו דבר כמוס ונשמר: שהבורא יתברך שם הריאה לקצת בעלי חיים אוצר ומכמס למה שיכניס החזה בנשימה מאויר קר משוה מזג הלב (המונה למה א ו). — ועצם הדבר הכמוס: וירא (הזקן) כי תש כחו והזקין, לקח לנפשו עצות והתקין, לחלק לבניו נכסיו, עם משתיו ועסיסיו, ואוצרות מכמסיו (זכרי' בן סעדיה, ספר המוסר מד, כ"י תימנ').

מִכְמָר, מַכְמֹר, ס"ז, מ"ר כנו' מִכְמָרָיו, — רשת עבה יצודו בה חיות, Jagdnetz; filet; net: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מִכְמָר (ישע' נא כ). יפלו בְמַכְמֹרָיו רשעים (תהל' קמא י). — ובתלמ': מה תוא זה כיון שנפל במכמר אין מרחמין עליו אף ממון של ישראל כיון שנפל ביד עכו"ם אין מרחמין עליו (רכ, ב"ק קיז). — ואמר המליץ: ומה טוב לו שתק ולא שת מכמרים (תשו' דונש על מנחם, דעה לבי). ישרה עקשתם, ורבים הכשלתם, ויחדו נפלתם, ברשת מכמורים (תשו' יהודי' אבן ששת על תלמי' מנחם). — והפיטן אמר: נעו ונדו ראש במהמורינו, רשעים מפילים במכמורינו, נחנו פשענו ומרינו (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' לת"ב). זדים עורכי חניתות, חגורי חרבות וקשתות, טורפו במכמורי רשתות (שמעון בר' יצחק, אויבים, יוצ' ז' פסח). — ובמליצה, עון ומכשול: תזל כטל אמרתך, מזמר נפת שפתך, נפשי ממסגר תצא ולבבי ממכמר (לאכ"ע, על יעלת). התכן דרך ונתיב הנצל פחים ומכמורים (אלחנן בר' שמריה, קטע כ"י גני', JQR, July 1913) שיר ישיר עבדך בפיהו וזמרה יאמר אמור, אבל לבו בו זועף כי הוא נלכד תוך פח ומכמור (ישראל נג'ארה, פזמ', הול' פרידל'). — *וכמו מִכְמֹרֶת, לצידת דגים: אין אדם פורס חרמו ומעמיד ספינתו בתוך של חבירו אבל צדין בחכין ובמכמורים [1]) מכל מקום (תוספתא ב"ק ח יז). מעשה בשני בני אדם מכמרין מכמורין [2]) בירדן (רבי, יבמ' קכא). — ובמליצה, ׳אספם במכמר, תפשם, ואמר הפיטן: אסיף כלם במכמר, כרגע החל וגמר, לא נשאר אחד מהם לאמר, מן המערכה נסתי היום (ר"י הלוי, מי כמוך ואין כמוך). — וגדול, נפרש: אבל יחיד עשי לך ומספד תמרורים, על תופשי משוטיך ופורשי מכמורים (קינ' לת"ב, ההריסו ממני).

מִכְמֹרֶת, מִכְמֶרֶת, ס"נ, כנו' מִכְמַרְתּוֹ, — כעין רשת גדולה יפרשוה על פני המים לצוד דגים, Schlepp-netz; seine; fish- trawling- net: ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מִכְמֹרֶת על פני מים אמללו (ישע' יט ח). כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו בְמִכְמַרְתּוֹ על כן ישמח ויגיל על כן יזבח לחרמו ויקטר לְמִכְמַרְתּוֹ כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה (חבק' א יה-יו). — ובתו"מ: אין נאמן לומר דגים אלו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספתא ע"ז ד יא). שוחטין מן הנגרין ולא מן היצודות ולא מן המכמורות (פס יו"ט ג א). מעשה בשנים שהיו מכמרין מכמרות בירדן

---

1) מן כמן, עי"ש.

---

1) כך בכ"י וינה וכך גם בנדפס ובכ"י א"פ: מכמרות, עי' זה הערך. עכ"פ מכאן נראה כי המכמור הוא יותר קטן מהחרם, ואין פורשים אותו, ואלו המכמרת נפרשת על פני המים. — 2) כך בנוסח' הדפוס. ובכ"י מכמרות, וכך גם בתוספת' שם יד ו, עי' ערך מכמרת.

נכנס אחד למחילה של דגים (רבי, פס יבמ׳ יד ו). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין (כלים כג ה). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות וכו׳ במצודות וברשתות ובמכמרות (מכשיר׳ ה ז).—ואמר הפיטן: מהלך ארבע מאות פרסה, נע ונד מכמורת לפרשה (ר״א קליר, אזכיר סלה, שבת זכור).—וכמו מִכְמֹר, לעופות: ועת תעוף (היונה) ותתנשא שנה אותה באחרת, למען אם פגשה נץ ואם תפול במכמרת, ותתאחר ולא תחיש תהי שנית ממהרת (ר״ש הנגיד, שלה יונה). נשמת אמונים פדיתם מפח אויב וממכמורותיו, יאדרוך אדיר רב להושיע להודיע לבני האדם גבורותיו (ר״י נג׳ארה, נשמת ישראל).

מכן[1], ממנו אולי מָכוֹן, א.מְכוֹנָה, *מְכוֹנֵן, מְכֻנָּה.

מְכֻנָּה[2], ש״נ. — מְכֻנַּת הדבר, מקומו הנכון והחזק: ואמר אל המלאך הדבר בי אנה המה מולכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והניחה שם על מְכֻנָּתָהּ[3]) (זכר׳ ה י־יא).

***מַכְנִים-וּמוֹצִיא**, —שֵׁם מרכב אחד, שביל בחצר מהבית החוצה: מי שיש לו אכסדרא לפנים מביתו בזמן שמגופפת נותנין לו מכנים ומוציא ארבע אמות בחצר אינה מגופפת הרי היא כשאר כל החצר (תוספתא ב״מ יא יג).

א.מִכְנָס, סמי׳ מִכְנְסֵי, — עי׳ מִכְנָסַיִם.

ב.***מִכְנָס**, ש״ז,—א) מה שאדם מכנים אל תוך אוצרו, סחורה נכנסת, import ; -tation: התגר בכל מקום דמאי אימתי בזמן שרוב מכנסו מישראל אבל אם היה לוקח מן הגוי ודאי (ירוש׳ דמאי ב א). (המקבל עליו להיות חבר, מעשר) את שהוא לוקח ע״מ למכור ואת שהוא מוכר מפירות מכנסו (שם ב ב). כותי כגוי לכל דבר וכו׳ והוא שיהא רוב מכנסו משלו (ר׳ בון בר׳ חייא, שם ו יא). רוב מכנסו[4]) (של נח בתיבה היה) דבילה (ר׳ נחמיה, מד״ר ברא׳ לא). — ב) דָּבָר שדרך בו נכנס דָּבָר: ספוג בין כך ובין כך טמא

[1]) בערבי׳ מכנ a).

[2]) כמו מָכוֹן, עי״ש. - [3]) בס״א מכונתה.

[4]) כך בכ״י, וכך בדפוס ויניציה. ובקצת דפוס׳: מכניסו.

a) مكن

מפני שהוא עשוי למכנס (תוספת׳ כלים ב״ק ו יט). (איך אפשר תערבת שני מינים בתלוש) אלא בשנתערבו דרך מכנס (ירוש׳ כלא׳ ו א). — בֵּית מִכְנָס, מקום שדרך שם נכנס דבר: שיהא בית מכנס שלה (של הרחת) מלמעלה (ר׳ יוסי בר״ח, ירוש׳ ב״מ ט ה).

מִכְנָסַיִם[1], ש״ז, סמי׳ מִכְנְסֵי,—לבוש ילבשהו האדם על השוקים והירכים עד המתנים, Hosen, trousers ; pantalon: ועשה להם מִכְנְסֵי בד לכסות בשר ערוה[2]) ממתנים ועד ירכים יהיו (שמות כח מב). ולבש הכהן מדו בד וּמִכְנְסֵי בד ילבש על בשרו (ויקר׳ ו ג). פארי פשתים יהיו על ראשם וּמִכְנְסֵי פשתים יהיו על מתניהם (יחזק׳ מד יח). — ואמר בן סירא: וילבישהו כליל תפארת ויפארהו בכל עוז מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים (ב״ס גנוי׳ מה ח). — ובתו״מ: לבש שתי כתנות ושתי מכנסים ושני אבנטים וכו׳ ועבד עבודתו פסולה (תוספתא מנח׳ א ח). כהן גדול משמש וכו׳ בכתנת ומכנסים ומצנפת ואבנט (יומ׳ ז ה). היו מפשיטין אותם את בגדיהם ולא היו מניחין עליהם אלא מכנסים בלבד (תמיד ה ג). שלא יהא (הכהן לובש) דבר קודם למכנסים (יומ׳ כג:). מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פלמניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה (נדה יג:).

מכם[3], ממנו מֶכֶס, *מוֹכֵס.

מֶכֶס[4], ש״ז, בכנ׳ מִכְסָם, — כמות קצובה מאיזה דבר שצריך להפריש ולתת לשלטון רוחני או מדיני, Abgabe ; taxe ; tax: והרמת מֶכֶס לי״י מאת

[1]) מן כנס, הצורה במכרת בתוספתא ומשנה, והנקוד בהשרשים של דר״ק.—[2]) מזה נראה ברור מהותו של הלבוש הזה, וכן מהמקומות בתו״מ, וכך המסורה. ת״א ות״י הניחו המלה מכנסין. השבעי׳ תרגמוה במלה שבה קראו היונים ללבוש הזה.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) באשור׳ מַכְסּ, בערבי׳ מַכְש a), בארמ׳ מכסא. והנה הקדמונים ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק, אמרו כי מכס נגזר מן כסס, תכסו, עי״ש, וזה אי אפשר לפי דקדוק הלשון, ואעפי״כ נראה יותר שזו מלה אשור׳ שנתקבלה בכל הלשונות השמיות.

a) مكس

אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן (במד׳ לא כח־כט). ויהי המכס ליי׳ מן הצאן שש מאות חמש ושבעים והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליי׳ שנים ושבעים וכו׳ ויתן משה את מכס תרומת יי׳ לאלעזר הכהן (שם לז־מא). — *ובפרט להמלכות: ולא ילבש כלאים אפילו ע״ג י׳ אפילו לגנוב את המכס (כלא׳ ט ב). בד׳ דברים מלכות עכו״ם אוכלת במכסאות במרחצאות ותרטייאות וארנוניות שלהן (רבן גמליאל, אדר״נ כח). מותר להבריח את המכס (ר״ע, ב״ק קיג.). יום שע״א מנחת בו את המכס מכריזין ואומרים כל מי שנוטל עטרה ויניח בראשו ובראש חמורו לכבוד ע״א יניח לו את המכס ואם לאו אל יניח לו את המכס (ר׳ נתן, ע״ז יג.). תקנו (הרומאים) שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס (רשב״י, שבת לג:). אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר (מד״ר שה״ש, אל גינת). אמרו לו (המוכסים לאברהם) מה אתה טוען בתוך התיבה אמר להן שעורין אמרו לו אינן אלא חטין אמר להם טלו מכס של חטין אמרו לו הן פלפלין אמר להם טלו מכס של פלפלין (תנחומ׳ לך לך ה). — *בית המכס, המקום ששם לוקחים המכס: למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו והלא כל המכס כלו שלך הוא אמר להן ממני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמן מן המכס (רשב״י, סוכ׳ ל.). היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא נאמן (ר׳ יוחנן, ב״ב קכז:). — ומצוי בסהמ״א: וכן פסק רבינו מאיר על אדות היהודים הקונים מכסים ושוכרין להם נכרי לקבל מכס בשבת (מרדכי, שבת סי׳ רמו). לפי שדרך לוקחי המכס לקחת במנין מן העובר עליהם חמשית או ששית או עשירית לפי החוק והמנהג (רד״ק, שרש כסס). — ובמליצה, מה שאדם מחויב לתת, מה שאדם לוקח מהשני על כרחו, ואמר המליץ: עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לוקחים מכסם, ואשר במטות פז תמול שכבו היום שאול ערשם וגם מכסם (כספי הענק, אות מ). — ומה שאדם רואה לו חובה לתת מהונו: אכלו ענבים בנפשכם ואל תמנעום מקשה רוח ומרי נפש וכו׳ השאירו למו עוללות כי הם המכס אשר גרים לה׳ השולח ברכתו לנו (א׳ מפו, אהב׳ ציון ה).

מִכְסָה [1], ש״נ, סמי׳ מִכְסַת, — מִסְפָּר [2], Zahl nombre; number: ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו בְּמִכְסַת [2]) נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). — וקצת במשמ׳ כַּמוּת, סְכוּם, quantité: וחשב לו הכהן את מִכְסַת הערכך עד שנת היבל (ויקר׳ כז כג).

מִכְסֶה, ש״ז, סמי׳ מִכְסֵה, בכנ׳ מִכְסֵהוּ, — דבר שיכסו בו דבר, כעין גג לתֵבָה וכיוצא בו, Decke couverture; covering: ויסר נח את מִכְסֵה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה (בראש׳ ח יג). — ובגד לכסות בו אהל וכיוצא בו: ועשית מִכְסֶה לאהל ערת אילם מאדמים וּמִכְסֵה ערת תחשים מלמעלה (שמות כו יד). את המשכן את אהלו ואת מִכְסֵהוּ (שם לה יא). ויפרש את האהל על המשכן וישם את מִכְסֵה האהל עליו מלמעלה (שם מ יט). ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו בְּמִכְסֵה עור תחש (במד׳ ד ח). ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו בְּמִכְסֵה עור תחש (שם יא). — ומ״ר *מִכְסָאוֹת: שני מכסאות היו אחד של עורות אילים מאדמים ואחד של עורות תחשים (ר׳ יהודה, שבת כח.). שלא היה עבודת בני גרשון כי אם יריעות האוהל והמכסאות והמסך והקלעים והמיתרים (מד״ר במד׳ יב). — ובסהמ״א מִכְסִיּוֹת: אותם מכסיות שהיו מכסים בהן מטותם (רי״ק, ספר הגלוי 152). — ובנוי רבים נסתר׳ *מִכְסָם: ואשר במטות פז תמול שכבו היום שאול ערשם וגם מכסם (ספר הענק, אות מ).

מְכַסֶּה, ש״ז, בכנ׳ מְכַסֶּיךָ, מְכַסֵּךְ, — כמו מִכְסֶה: תחתיך יצע רמה וּמְכַסֶּיךָ [3]) תולעה (ישע׳ יד יא). כי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (שם כג יח). — ואמר המשורר: ראש שמש

---

[1]) אמרו הקדמוני׳ כי גם מלה זו נגזרה מן כסס, תכסו, וכך נראה מגוף הכתוב מכסת—תכסו. אבל זה דחוק, כי מן הכפולים עה״פ צריכה להיות דגושה, מִכְסָּה, ע״מ מְסִבָּה. ויותר נראה כי זה משקל נקבה מן שרש מכס שהיה אולי בתחלה משמ׳ הראשונה כמו ספר, מנה, או חלק, וממנו מֶכֶס, וממנו מִכְסָה, ואולי הוא הוא השרש סכם, שממנו השם *סכום. — [2]) השבעים תרגמו כאן במשמ׳ מספר ובויקר׳ במשמ׳ מחיר. וכמו״כ פרשו במכי׳ (בא ג) מלה זו במשמ׳ מנין, אמרו וז״ל: אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנויו.

[3]) בקצת נוסח׳: מכסך.

לעת ערב אדומה כאלו לבשה תולע ל מ כ ס ה, תפשט פאתי צפון וימין ורוח ים בארגמן תכסה (רסב"ג, רא"ה כמס). — ולספינה: שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מְכַסֵּךְ (יחזק׳ כז ז).

*מַכְפִּיל, — עי׳ ב. *מַכְפֵּל.

א. *מַכְפֵּל, ש"ז, — כמו מַכְפֵּלָה: דודי זכור לי שקלי עפרון, אשר שקל אב במכפל חברון (מוסף שבת שקלי, דודי זכור).

ב. *מַכְפֵּל, ש"ז, — בחשבון, במלאכת הכפל, המספר המורה כמה פעמים צריך לכפל את המספר הנכפל: שהא׳ אינו מספר אבל סבת כל מספר ומכפל, היו הב׳ אשר הם ראשית המספר (סהל בן תמים, פי׳ יצירה).

מַכְפֵּלָה[1]) ש"נ, — א) אדמת פרשים קרועה וחלוקה ע"י חריץ: ויתן לי את מערת הַמַּכְפֵּלָה אשר לו אשר בקצה שדהו (ברא׳ כג ט). ויקם שדה עפרון אשר בַּמַּכְפֵּלָה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב (שם יז-יח). ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה הַמַּכְפֵּלָה על פני ממרא (שם יט). ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת הַמַּכְפֵּלָה אל שדה עפרן (שם כה ט). במערה אש׳ בשדה הַמַּכְפֵּלָה אשר על פני ממרא בארץ כנען (שם מט ל). ויקברו אתו במערת שדה הַמַּכְפֵּלָה אשר קנה אברהם (שם נ יג). — ב) *בנין שיש בו בית ועליה[1]), Zweistöck. Gebäude construct. à deux étages; two story building.

מכר[2]), ממנו מוֹכֵר, מֶכֶר, מָכַר, מִמְכָּר, מִמְכֶּרֶת, *מְכִירָה, *הִתְמַכְּרוּת.

מֶכֶר[3]), ש"ז, בכנ׳ מִכְרָהּ, מִכְרָם, — א) כמו מחיר, מה שאדם משלם בעד דבר שהוא קונה, Preis; prix; price: ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מִכְרָם[4]) רק אין דבר ברגלי אעברה (במד׳ כ יט). — ב) שה"פ, כמו *מְכִירָה, Verkauf; vente; sale: אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מִכְרָהּ[5]) בטח בה לב בעלה (משלי לא י-יא). — ג) הַדָּבָר הנמכר: והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מֶכֶר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם (נחמ׳ יג טז). — ובתו"מ: מעשה בביתוס בן זונין שעשה שדהו מכר על פי ר"א בן עזריה (ר׳ יהודה, ב"מ סג.). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב׳ יא ד). שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב"ג אומר מכרן קיים (שם ה). מרבין על השכר ואין מרבין על המכר (ב"מ ה ב). היה חייב לו מעות וכתב לו שדהו במכר כל זמן שהמוכר אוכל פירות מותר (ירוש׳ שם ה ג). לא שנו (שקונה בשטר לבד) אלא בשטר מתנה אבל במכר לא קנה עד שיתן לו דמים (קדוש׳ כו.). שני בתים זה לפנים מזה שניהם במכר שניהם במתנה אין להן דרך זה על זה כל שכן חיצון במתנה ופנימי במכר חיצון במכר ופנימי במתנה (ב"ב סה.). הילך מנה על מנת שתחזירהו לי במכר לא קנה (רכא, קדוש׳ ו:). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים διπλοῦν במשמ׳ כֶּפֶל ושניות. אונק׳ תרגם כפלתא, כנראה כמו"כ במשמ׳ זו, וכך בתלמוד, ואמרו שהוא ש"ת להמערה, וכבר נחלקו בזה רב ושמואל: חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו (ערוב׳ נג.). וכך פרשו רוב המפרשים הקדמונים. והנה הקשו בגמ׳ שם: בשלמא למאן דאמר זה על גב זה היינו מכפלה אלא למאן דאמר שני בתים זה לפנים מזה מאי מכפלה — וענו שם: שכפולה בזוגות. ע"כ. ונראה מקושיה זו כי בימי הגמרה היה השם מַכְפֵּלָה נאות לבנין שיש בו בית ועליה, אבל לא לבנין שיש בו שני חדרים זה לפנים מזה. אבל מפסוק יז כאן, שדה עפרון אשר במכפלה, נראה ברור כי מכפלה אינו כלל תאר למערה אלא הוא ש"ת לחלק אחד משדה עפרון, ולכן החליטו קצת החדשים כי הוא שם פרטי למקום מהמקומות אצל חברון. ואולם, גם זה רחוק, כי מהלשון בַּמכפלה אשר לפני ממרא, נראה יותר כי זה לא שם למקום מן המקומות כי אם לקרקע של איכות מיוחדה שבשביל זה היא נקראת כך. ולכן היותר מסתבר הוא כי מכפלה הוא ש"ת לכל אדמה כפולה, שהיא מחלקה ע"י חריץ וכדומה, וכך היה המקום בקצה אדמת עפרון שבו היתה המערה שקנה אברהם. — [1]) עי׳ דברי הגמ׳ בערובין שהובאו בהערה שלפני זו ומה שהעירותי שם.

[2]) רק בעברית במשמ׳ זו, קרוב להשרש שכר, עי"ש. ולפי דעת קצת החדשים שאול מאשורי מַכָּר במשמ׳ הון, והשם תַּמְכָּר או תַּמְגָּר, במשמ׳ סוחר, תגר.

[3]) כך בסגול נמצא המוכרת במקרא בזמן מאוחר במקום צורה קדומה מַכָּר, אך לפי הכנויים במם חרוקה צריך להניח צורה מֶכֶר במוכרת, במקום הצורה הקדומה מִכְר. — [4]) ת"א: דמיהם. — [5]) התאר רחק מעיד כי הכונה במכר זה היא עצם פעולת המכירה, ור"ל כי מי שרוצה למצוא אשת חיל צריך לבקש אותה במרחק מקום ששם מכרים אותה, יותר רחוק ממכר של פנינים.

בלשון מכר כדי לייפות כחו (רב אסי, ב"ב נא.). — *אבן המכר, האבן שמעמידים עליה עבדים למכירה: נכנס המלך לביתו ונפל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר באותה שעה ידעו שאין בידו כלום (ספרי דבר׳ כו).

מָכַר, פ"י, מכרה, מכרתי, מכרו, מכרתם, מכר, מכרת, מכר, למכר, ימכר, ימכר־, ימכרו, מכרה, מכרי, מכרו, למכרה, מכרם, מכריהן, תמכרנה, נמכרנו, ימכרנו.—מכר דבר לפלוני, נתנו לו תמורת דבר אחר שהוא נתן לו, חפץ או כסף, verkaufen ; vendre ; sell: ויאמר יעקב (לעשו) מכרה כיום את בכרתך לי וכו׳ וימכר (עשו) את בכרתו ליעקב ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים (בראש׳ כה לא-לד). ותאמרנה לו (רחל ולאה ליעקב) העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (שם לא יה). לכו ונמכרנו לישמעאלים וכו׳ וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (שם לז כז-כח). והמדנים מכרו אתו אל מצרים (שם לו). אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה (שם מה ד). כי מכרו מצרים איש שדהו (שם מז כ). על כן לא מכרו את אדמתם (שם כב). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים וכו׳ לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כא ז-ח). וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (שם יו). ומכרו את השור החי וחצו את כספו (שם לה). כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וכו׳ (שם לז). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו וכו׳ במספר שני תבואת ימכר לך וכו׳ כי מספר תבואת הוא מכר לך (ויקר׳ כה יד-יו). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו וכו׳ והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו (שם כה-כז). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה (שם כט). ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד (שם כז כ). לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי (דבר׳ יד כא). והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף (שם כא יד). לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי (מ"ב ד ז). חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב (רות ד ג). על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ב ו). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים וכו׳ הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אתם שמה והשבתי גמלכם בראשכם ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים (יואל ד ו-ח).

מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו (ישע׳ נ א). ולא ימכרו ממנו (מהמגרש) ולא ימר (יחזק׳ מח יד). סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד). ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש (נחמ׳ י לב). והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה (שם יג יו). וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם (שם כ). — ובמליצה: מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו׳ ג ד). — ובדברים מפשטים, במליצה, במשמ׳ נתינה ועזיבה בשביל דבר מה: אמת קנה ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה (משלי כג כג). — ובהשאלה, מכר את פלוני לפלוני, נתנו בידו לשלט בו כרצונו: איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם ויי׳ הסגירם (דבר׳ לב ל). ויחר אף יי׳ בישראל וכו׳ וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם (שפט׳ ב יד). כי ביד אשה ימכר יי׳ את סיסרא (שם ד ט). וישכחו את יי׳ אלהיהם וימכר אתם ביד סיסרא שר צבא חצור (ש"א יב ט). ונתתי יארים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים (יחזק׳ ל יב). תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל׳ מד יג). — ובתו"מ, במשמ׳ העקרית: אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (אדמון, כתוב׳ יג ה). המוכר את הבית וכו׳ כל המחובר בקרקע הרי זה מכור (ר׳ אליעזר, תוספת׳ ב"ב ג א). מכרה לו (את השדה) לפני ראש השנה והיא מלאה פירות (הוא[1], ערכ׳ ט א). היכן שורי שגנבתה ואמר לו אתה מכרתו לי ואתה נתתו לי במתנה אביך מכרו לי ואביך נתנו לי במתנה (תוספתא ב"ק ח ב). מה שאירש מאבא היום מכור לך ומה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין (שם ב"מ ד י). עשה בה (בבהמה) כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים (שם ה ט). המוכר את החצר וכו׳ חנויות הפתוחות לפנים מכורות עמה לחוץ אין מכורות עמה לפנים ולחוץ הרי אלו מכורות עמה (שם ב"ב ג א). כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי (דמאי ג ג). אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית מחרישה וכל כליה (שבי׳ ה ו). חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור (עשאן) למכור בשוק חייב (חלה א ו). בני העיר

[1]) במהדב"מ ובמשנ׳ מנק׳ דפוס ליבורנו: ר׳ אליעזר.

שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת וכו׳ אבל אם מכרו תורה לא יקחו ספרים (מגי׳ ג א). אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה (ר״ע, נדרי ט ה). מוכר בעין יפה מוכר (סוא, ב״ב לז.). שדה והיא רוצה למוכרה הרי היא מכורה מעכשיו (ר׳ יוסי, כתוב׳ ו ז). מכור עצמך לע״ז ואל תצטרך לבריות (סוא, ירוש׳ סנה׳ יא ז). האשה שנפלו לה נכסים וכו׳ משנתארסה בש״א תמכור ובה״א לא תמכור (כתוב׳ ח א). היה חמור לפניו וכליו עליו ואמר לו מכור לי חמורך זה הרי כליו מכורין (ר׳ יהודה, ב״ב ה ב). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (סוא, בכור׳ ד ט). אין מוכרין את של רבים ליחיד מפני שמורידין אותו מקדושתו (ר׳ מאיר[1], מגי׳ ג א). אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו (סוא, שם ב). (אלמנה) מן האירוסין לא תמכור (לגבות כתובתה) אלא בבית דין מפני שאין לה מזונות וכל שאין לה מזונות לא תמכור אלא בבית דין (ר׳ שמעון, כתוב׳ יא ב). המוכר עבדו לעכו״ם או לחוצה לארץ (גיט׳ ד ו). תן לי חטין שאני רוצה למכרן וליקח בהן יין (ב״מ ה א). המוכר את הבית לא מכר היציע (ב״ב ד א). מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות (שם ה ו). בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט (חול׳ ה ג). צא רמוכרה בשוק (רבי, פסח׳ יג.). בפירוש אמרת (לנו) צא ומוכרן לנכרים (רב אדא בר מתנה, שם). בנו להן קנקלין מבית הישימון עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות מיני כיסנין וכו׳ והיתה הזקינה מוכרת לו את החפץ כשוויו (ירוש׳ סנה׳ י ב). (המוכר שדה לחברו ואמר לו) על מנת שכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי שכל זמן שאני רוצה נותן דמיה ונוטלה (שם ב״מ ה ג). חובטין אותן כל י״ב חדש ואומרין להן מכרו בזול (עולא, יומי ט.). — מוֹכְרֵנִי, מוכר אני: משל לאחד שאמר לחבירו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני כן מוכרני מיד ומסגירני מיד אתכם (ר׳ יהודה[2], ספרי דברי שכג).

—נפע׳, נִמְכַּר, נִמְכְּרוּ, נִמְכַּרְנוּ, נִמְכַּרְתֶּם, נִמְכָּרִים, יִמָּכֵר תִּמָּכֵר, יִמָּכְרוּ, הִמָּכְרוֹ,—שמכרו אותו, א) במשמ׳ העקרית: שלם ישלם אם אין לו וְנִמְכַּר בגנבתו (שמות כב ב). וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו וְנִמְכַּר לגר תושב עמך וכו׳ אחרי נִמְכַּר גאלה תהיה לו וכו׳ וחשב עם קנהו משנת הִמָּכְרוֹ לו עד שנת היבל (ויקר׳ כה מז-נ). כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא יִמָּכְרוּ ממכרת עבד (שם מב). והארץ לא תִמָּכֵר לצמתת (שם כג). ושדה מגרש עריהם לא יִמָּכֵר כי אחזת עולם הוא להם (שם לד). ואם לא יגאל (בכור הבהמה) וְנִמְכַּר בערכך (שם כז כז). מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר יִמָּכֵר לך (ירמ׳ לד יד). שלח לפניהם איש לעבד נִמְכַּר יוסף (תהל׳ קה יז). אנחנו קנינו את אחינו היהודים הַנִּמְכָּרִים לגוים (נחמ׳ ה ח). ואלו לעבדים ולשפחות נִמְכַּרְנוּ החרשתי (אסת׳ ז ד).—ב) בהשאלה, במשמ׳ נִתַּן לפלוני למשול בו כאות נפשו: הן בעונתיכם נִמְכַּרְתֶּם ובפשעיכם שלחה אמכם (ישע׳ נ א). כי כה אמר יי׳ חנם נִמְכַּרְתֶּם ולא בכסף תגאלו (שם נב ג). כי נִמְכַּרְנוּ אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ז ד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: תנמכר ברקה הרי היא ברקה (ר׳ נחמיה, תוספת׳ דמאי ג יא). אלו דברים הנמכרים בגסה אילו מיני תבואה וקיטנית (ר׳ מאיר, שם). אם יש כיוצא בהם נמכרים בשוק (ראב״ע, מעשר׳ ה א). מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלם והיו תאנים נמכרות שלש וארבע באיסר (ר׳ יהודה, שם ב ה). כל פסולי המוקדשין נמכרים באיטליז (בכור׳ ה א). עבדים נמכרים בכסותן לשבת (ערכ׳ ו ה). האפונין השחורים ובצלים הנמכרים ובני המדינה הנמכרים במדה (ירוש׳ דמאי ב א). כולכסין הנמכרין בקיסרין הרי אלו אסורין מפני שרובן באין מהר המלך (ר׳ יוסי בר״ח, שם). כדי יין סתומות מקום שדרכן לימכר סתומות יצא קנקן לחולין (מע״ש א ג).

—התפ׳, הִתְמַכֵּר, הִתְמַכַּרְתֶּם, יִתְמַכְּרוּ, הִתְמַכֶּרְךָ, — א) בקש לִמְכֹּר את עצמו לעבד וכדומ׳: והשיבך יי׳ מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה וְהִתְמַכַּרְתֶּם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה (דבר׳ כח סח). — ב) נתן את עצמו לְדָבָר מהדברים, sich hingeben; s'adonner; to devote o. s.: רק לא היה כאחאב אשר הִתְמַכֵּר לעשות הרע בעיני יי׳ (מ״א כא כה). יען הִתְמַכֶּרְךָ לעשות הרע בעיני יי׳ (שם כ). ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו וַיִּתְמַכְּרוּ לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו (מ״ב יז יז).

—[1]) בקצת ספרים: ר׳ יהודה. — [2]) בכ״י: ר׳ חנניה, וכן בילקוט.

מַכָּר[1], ש״ז, בכנ׳ מַכָּרוֹ, מ״ר מַכָּרִים, מַכָּרֵיכֶם, — אדם שחברו מַכִּיר אותו, יודע אותו, Bekannter; connaissance; acquaintance: כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי׳ יקחו להם הכהנים איש מאת מַכָּרוֹ והם יחזקו את בדק הבית (מ״ב יב ה־ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מַכָּרֵיכֶם כי לבדק הבית תתנהו (שם ח). — ובתלמ׳: בראשונה היה מעשר נעשה לשלשה חלקים שליש ל מ כ ר י כהונה ולויה ושליש לאוצר ושליש לעניים ולחברים שהיו בירושלם (ריב״ל, ירוש׳ סוט׳ ט יא). ויש מ כ ר לעני (שם גיט׳ ג ז). — ואמר המשורר: בך ו ב מ כ ר י אנגח צרי, לך יתרון שירי ועלי מחסורם (ר״ש הנגיד, באשמורת ערב).

מַכַּרְבָּל, ש״ז, — כנוי להטעם מ ו נ ח: הזקף והוא מחלק הנצב דע שאין לו משרת אלא שופר מורם או מ כ ר ב ל (הורי׳ הקורא, שער הטעמי׳ והמסרת׳ 91). כשיבוא (המונח) באות הראשונה קראו לו מ כ ר ב ל (טוב טעם ה). ה מ כ ר ב ל גם הוא מונח ממש אך כשהוא בא לפני זקף והוא באות הראשונה קראו לו מ כ ר ב ל וכו׳ וכן כשיבואו שני מונחים יחד אע״פ שאין הנגינה בראשו אז נקרא הראשון מ כ ר ב ל והשני עילוי (שם). ויש מסמני הנגינות שיש להם יותר משם אחד כי הסמן (ֽ) נקרא מונח עלוי מ כ ר ב ל (כ״ז, תל״ע א ג).

מִכְרֶה[2], ש״ז, סמי׳ מִכְרֵה,—מִכְרֵה מֶלַח, מקום שֶׁכּוֹרִים בו המלח, Steinsalzgrube; mine (de sel); rock-salt mine: כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול וּמִכְרֵה מלח ושממה עד עולם (צפנ׳ ב ט).—מִכְרוֹת זהב, פחמים, שמן אדמה וכדומה, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מְכֵרָה[3], ש״נ, מ״ר מְכֵרוֹתֵיהֶם, - נֶשֶׁק, זין, Waffe; arme; weapon: שמעון ולוי אחים כלי חמס מְכֵרֹתֵיהֶם[4] בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי (בראש׳ מט ה־ו).

מִכְשׁוֹל, מִכְשֹׁל, ש״ז, מ״ר מִכְשׁוֹלִים, מִכְשֹׁלִים, —שם״פ מן כָּשַׁל, וביחוד הדבר שבו אדם נכשל, Anstoss; obstacle: לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מִכְשֹׁל ויראת מאלהיך (ויקר׳ יט יד). סלו סלו פנו דרך הרימו מִכְשׁוֹל מדרך עמי (ישע׳ נז יד).—ובמליצה, בענין המוסרי: ולאבן נגף ולצור מִכְשׁוֹל לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם (ישע׳ ח יד). לכן כה אמר יי׳ הנני נתן אל העם הזה מִכְשֹׁלִים וכשלו בם אבות ובנים יחדו (ירמ׳ ו כא). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מִכְשׁוֹל לפניו הוא ימות (יחזק׳ ג כ). למוג לב והרבה הַמִּכְשֹׁלִים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (שם כא כ). שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מִכְשׁוֹל (תהל׳ קיט קסה).— מִכְשׁוֹל לב: ולא תהיה זאת לך לפוקה וּלְמִכְשׁוֹל לב לאדני (ש״א כה לא).—מִכְשׁוֹל עָוֹן: שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם לְמִכְשׁוֹל עון (יחזק׳ יח ל). יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל לְמִכְשׁוֹל עון (שם מד יב). כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה וכו׳ כי מִכְשׁוֹל עונם היה (שם ז יט). האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם וּמִכְשׁוֹל עונם נתנו נכח פניהם (שם יד ג).—ואמר בן סירא: אל תשא פנים על נפשך ואל תכשל[1]) ל מ כ ש ו ל י ך (כ״ס גני׳ ד כב).—ואמר המשורר: קצר יד ורוח ואין עוזר לו, בעונו נתפש ופשעו מ כ ש ו ל ו, חטאתיו בדמעו העת יזילו (רמב״ע, הזכה רענן). תדמה (התבל) לכלה תעדה כליה הכליון כליליה והמעל מעיליה ו ה מ כ ש ו ל י ם שוליה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב).—ומ״ר מִכְשׁוֹלוֹת: ואם יש מ כ ש ו ל ו ת בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו עומד שם (טו״ע חו״מ רנט ז). כדי שלא לבוא בתחלה לידי אלו ה מ כ ש ו ל ו ת (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד). שאם

---

[1]) מן נכר, עי״ש.

[2]) מן א.כרה, עי״ש.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) השבעים תרגמו במשמ׳ תחבולות. אונק׳ במשמ׳ ארץ מגורתו של אדם. עקילס במשמ׳ חפירה. אך מדרש תנחומא פרש מלשון זין, ואמר שכך בלשון יונ׳ קורין לחרב מכיר, והוא μάχαιρα. והנה בודאי המקור היוני שיחס תנחומא למלה זו אינו נכון, אך עצם הפרוש אינו רחוק.—רסע״ג תרגם: פרצ׳תהמא. ובאופן אחר ריב״ג, אמר וז״ל: ואמא כלי חמס מכרתיהם פמד׳הבי פיה אנ יכונ מג׳אנשה לקול אלערב ללעשכר מג׳ר ותרג׳מה אללפט׳ שלאח אלט׳לם מג׳רהמא יעני אנהמא אנמא אשתג׳אשא בשלאחהמא פקט כמא קאל ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וכו׳ וואחדה מכרתיהם מֵכֵרה עלי זנה אבֵדה פהד׳א מא יחשנ ענדי אנ יתרג׳מ בה מכרתיהם ממא יחשנ בה אלמעני, ע״כ, ובעבר׳: אך כלי חמס מכרתיהם דעתי בו שדומה למה שאומר הערב לחיל מג׳ר ופרושו כלי חמס חיליהם כלומר ששמו חילם כליהם בלבד כמו שאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וכו׳ והאחת ממכרתיהם מכרה על משקל אבדה, וזהו הראוי לפרש במכרתיהם מה שהוא טוב לפי הענין. — ואולם גם זה רחוק.

[1]) הגיהו קצת החדשים: תבוש.

כן בטלו כל ההשתדלויות ולשוא משתדל האדם לשמור נפשו מהמכשולות ומהסכנות אמנם התורה הרי הזהירה בהסרת המכשולות ואמרה לא תשים דמים בביתך (רשב״ל דולאן, אוהב משפט איוב י).

*מַכְשִׁיר, ש״ז, מ״ר מַכְשִׁירִים, סמי׳ מַכְשִׁירֵי, — מה שמכשיר דבר לענין מהענינים, מַכְשִׁירֵי אֹכֶל, כמו הַבִּשּׁוּל וכיוצא בזה, מַכְשִׁירֵי שְׁחִיטָה, כגון השחזת הסכין: כשם שהשחיטה דוחה את השבת כך מכשירי שחיטה ידחו את השבת (ר״א, תוספתא פסחי׳ ה א). מכשירי מצוה דוחין את השבת (שם, ערובי׳ קב:). סוכה וכל מכשיריה דוחין את השבת (שם, שבת קלא:). מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת (שם, שם). לולב וכל מכשיריו דוחין את השבת (שם, סוכ׳ מג.). (אין בין יו״ט לשבת אלא) מכשירי אוכל נפש (ר׳ יהודה, תוספת׳ מגי׳ א ז). כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יו״ט כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מעי״ט (ביצ׳ כח:). הוא לבדו יעשה לכם הוא (אכל נפש) ולא מכשיריו (שם). למכשירי מילה (שבת קלו.). עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין (עבודה) באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת (מכי׳ ויקהל א). — ובזמן החדש פשט השמוש במלה זו במשמ׳ כלי־מלאכה, Instrument. Apparat; appareil; apparatus.

מַכְשֵׁלָה, ש״נ, מ״ר מַכְשֵׁלוֹת, — דומה לְמִכְשׁוֹל, הַמַּכְשֵׁלָה תחת ידי פלוני, בכחו לתקן הדבר: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו וְהַמַּכְשֵׁלָה הזאת תחת ידך וכו׳ כי כשלה ירושלם ויהודה נפל (ישע׳ ג ו־ח). אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים וְהַמַּכְשֵׁלוֹת את הרשעים (צפני׳ א ג).

מְכַשֵּׁף, ש״ז, מ״ר מְכַשְּׁפִים, — מי שיודע לעשות כְּשָׁפִים, Zauberer; sorcier; sorcerer: ויקרא גם פרעה לחכמים וְלַמְכַשְּׁפִים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש וּמְכַשֵּׁף וחבר חבר (דבר׳ יח י־יא). והייתי עד ממהר בַּמְכַשְּׁפִים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלא׳ ג ה). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים וְלַמְכַשְּׁפִים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (דני׳ ב ב). — ובתו״מ: אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו׳ המסית והמדיח והמכשף ובן סורר ומורה (סנה׳ ז ד). המכשף העושה מעשה חייב ולא האוחז את העינים (שם יא). מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשף בסקילה (בן עזאי, גמ׳ שם סז:). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהן ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשף בסקילה (ר׳ יהודה, שם). למה נקרא שמן מכשפים שמכחישין פמליא של מעלה (ר׳ יוחנן, שם). — ומצוי בסהמ״א: גוי מכשף שהיה מפשיט המתים (ערוך, ערך אמגושא). אמרו לו (המכשפות לר״ש בן שטח) מי אתה אמר להן מכשף אני ולנסותכם בכשפים באתי (רש״י סנהד׳ מד:).

מְכַשֵּׁפָה, ש״נ, מ״ר מְכַשְּׁפוֹת, — אשה יודעת לְכַשֵּׁף: מְכַשֵּׁפָה לא תחיה (שמות כב יז). — ובסהמ״א: יוחני בת רטיבי אלמנה מכשפה היתה (רש״י סוט׳ כב.). ובשעה שתכנסו יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכם (שם, סנה׳ מד:).

*מְכַשֵּׁפוּת, ש״נ, — מלאכת הַמְכַשֵּׁף: מביאין אדם בכור ושוחטים אותו ומולחים אותו במלח וכשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין הציץ במכשפות תחת לשונו ומניחין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוים לו ומדבר עמם בלחש (תנחומ׳ ויצא יב). — ובסהמ״א: יוצא (היה פרעה) ליאור בשביל מכשפות (רש״י מו״ק יח.). יוחני בת רטיבי אלמנה מכשפה היתה וכשמגיע עת לידת אשה היתה עוצרת רחמה במכשפות ולאחר שמצטערת הרבה היתה אומרת אלך ואבקש רחמים וכו׳ וסותרת כשפיה והוולד יוצא (שם, סוט׳ כב.). אם את מצלחת לעשות לי מכשפות עשי (שם, סנה׳ סז:). מכה זו של כנים לא ע״י מכשפות באתה אלא עפ״י הקב״ה (שם). כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין (שם). כעין תרפים העשויות במכשפות שיגידו צרכיהם (רשב״ם שמות לב א). כלומר שלמכשפות הוא עושה דבר זה וכו׳ ויש לחוש שמא יאמרו מכשפות הוא זה (שו״ת ריב״ש סט, בשם ספר המצות). אנשים שנולדו באדר השני אין להם לירא ממכשפות שהרי אין בו מזל (חזקוני, בשלח יז ט). והיה מראה להם אותות ולא היו יודעים במה כחו היו אנשים אומרים כי דרך מכשפות ותחבולה היה (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה לא). שנים לוקטים קשואים במכשפות בפנינו (רע״ב, סנה׳ ז יא). ויקרא גם פרעה לרבות אשתו שהיתה שקולה במכשפות נגד כל החכמים והמכשפים (פענח רזא, וארא).

·מְכַשְׁפָן, ס"ז, מ"ר מְכַשְּׁפָנִים, — כמו מְכַשֵּׁף: ובני עמלק מכשפנים הם ויש להם יכולת בי"ב מזלות (חזקוני, בשלח יז ט).

·מְכַשְׁפָנִית, ס"נ, מ"ר מְכַשְּׁפָנִיּוֹת, — כמו מְכַשֵּׁפָה: רבי שמעון בן שטח תלה שמנים נשים מכשפניות באשקלון כיון שעשה כן באו קרובים של המכשפניות וכיוונו יום ושעה והעידו על בנו של ר"ש בן שטח שעבר עבירה שחייב בה סקילה (מדרי׳ י׳ הדברות ט, בימ"ד ילינק א). נשים מכשפניות ישראליות שיש באשקלון (רש"י סנה׳ מה:). שתלה (ר"ש בן שטח) שמונים נשים מכשפניות (תוספ׳ חגי׳ יז:).

מִכְתָּב, ס"ז, סמי׳ מִכְתַּב, מ"ר מִכְתָּבִים, — א) עצם צורת האותיות, עצם הכְּתָב, Schrift; écriture writing: והלחת (של אבן) מעשה אלהים המה והמִּכְתָּב מִכְתַּב אלהים הוא חרות על הלחת (שמות לב יו). ויעשו את ציץ נזר הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מִכְתַּב פתוחי חותם קדש לי״ (שם לט ל). ויכתב על הלחת כַּמִּכְתָּב הראשון את עשרת הדברים (דבר׳ י ד). — והשתמשו גם בסהמ"א במשמ׳ זו: הנה ראינו כי אין אות במכתב הזה שהוא בידינו שהוא עולה למעלה חוץ מלמד וכו׳ כי מכתבינו על דרך התולדות רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן (ראב"ע, צחות, אות ל). — ב) כמו מִכְתָּם: מִכְתָּב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו אני אמרתי בדמי ימי אלכה וכו׳ (ישעי׳ לח ט־י). — ג) דָּבָר כָּתוּב, Rescript; rescrit: ויעבר (כרש מלך פרס) קול בכל מלכותו וגם בְּמִכְתָּב לאמר כה אמר כרש מלך פרס וכו׳ (עזר׳ א א־ב). והכונו לבית אבותיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל וּבְמִכְתַּב שלמה בנו (דה"ב לה ד). — ד) גליון כתוב שאדם שלח לחברו להודיע לו דבר וכדומה, Brief; lettre; letter: ויבא אליו מִכְתָּב מאליהו הנביא לאמר כה אמר י״ אלהי דויד אביך וכו׳ (דה"ב כא יב). — ומצוי מאד במשמ׳ זו בסהמ"א וזה עקר שמושו בכתב ובדבור עתה: הגיע מכתבך זה יום כד בסיון (קטע מכת׳ שלמה אחי אביתר, מזמן הגאו׳, סעדיאנה 112, הוצ׳ שכטר). ואשר חרה לו בשוב המכתב הנכתב בשמו (שם). — ·מִכְתַּב בְּרִית, ספר הברית: וימחוהו ממכתב הברית להיות מלך אחריו (יוסיפון, סמט). ויפתח את מכתב הברית ויקרא באזניהם כאשר צוה המלך אל ארקילאוס (שם, שנ). — ·מִכְתָּב זְמַנִּי, כמו מכתב־עתי, עי"ש: ולו היה בידי מכתב זמני כמו לאחינו הנוצרים לא חשכתי את ידי מגשת את מנחתם על המזבח (יוסט לשד"ל, אגר׳ שד"ל ז). — ·מִכְתַּב מַסָּע, כְּתַב הָרְשׁוּת כתוב בו שֵׁם האדם ולאיזו מדינה מהמדינות הוא שיך וכיוצא בזה, יקחהו האדם אתו בפרט במסעיו: אין שוטר אין נוטר לשאול מי אני, אם יש מכתב מסע ומי אספני (יל"ג, בירח בלילה). — ·מִכְתַּב עִתִּי, מִכְתַּב עֵת, עִתּוֹן: הנה היא כתובה במכתב עתי „ציון" לחדש שבט שנה העברה וכו׳ עד אשר נראו ונגלו חדשים מקרוב באו במכתב עתי הנקרא אָריענט (דר׳ ליפמן, מאמר על פי׳ משלי המיוח׳ לראב"ע, ציון ב 113). רבים ממכתבי העתים השונים היוצאים לאור בברלין בכל יום ויום הרבו לספר בתחבולה חדשה וכו׳ בתחבולה פשוטה זאת מוסיפים מכתבי העתים חלץ הרופא ההוא אנשים רבים (א. מ. גרשונוביץ, המגיד יז יס). ואנחנו מצדנו הננו עמלים בדבר להביא את מכתב עתנו זה אל תכלית השלמות (המליץ א יז, החזונו). וחלילה חלילה לנו להתקנא ברעינו ולהיות עינינו צרה בשל אחרים יוסף ה׳ מכתבי עת כהנה וכהנה בישראל ועינינו רואות ושמח לבנו (שם). והנה לא נכחד מכל איש מבין גודל התועלת אשר יצא ממכתבי עתים וכו׳ לא כן מכתבי עתים המה יאספו דברי חכמים וכו׳ כי מכתבי עת אחדים לא יספיקו למרבית מושכי בשבט סופר בארצנו (שם). חכמי ישראל המוציאים לאור מכתבי העתים אשר כל ישראל יתחממו בגחלת אהבתם לשפתנו הקדושה וכו׳ לסגור שער מכתבי עתיהם בעד כל בקרת דקה וצנומה (א׳ הרכבי, שם ב לז). על מספר מכתבי העתים אשר חשבתי שמה נוכל להוסיף כעת את „הצפירה" „המבשר" וכו׳ (שם). וכרעב ללחם כן שלחנו את ידינו למכתב העתי הכללי מאויגסבורג אשר מצאנו שם למען אשר נקרא אחרי חדשים הרבה את הנשמע בארץ מולדתנו ובשפתנו שפת אשכנז מכתבי עתים צרפתים ואנגליים נמצאים בכל עיר גדולה בארץ הקדם (א׳ גוטלבר, ממארים 7). ויהי כי ארכו הימים, ואמרת יצחק לא באה, ותכלינה עיני פנינה מיחל, ותאמר אין זה כי אם מצאתהו רעה, אלכה ואכתבה מודעה, בכתבי העתים (יל"ג, נהרא נהרא ופשטיה). ויחמל עליה ויקראה בתי, ויעד לפני המוציא מכתב העתי, כי אמת הדבר (שם). כי אין מכתב עתי לנו בלשון המדינה (הוא, על דא קא בכינא). אל תשכח את

אשר בקשתיך על דבר מ כ ת ב י ה ע ת י ם אשר לי ביד בנימין אֶהרנשטאם (הוה, אגר׳ א מג). והנני נדרש לך לבוא בברית עמך ולהביא לעתים מזמנות מפרי תבונתי מנחה למ כ ת ב ע ת ך כאשר תמצא ידי (שם נט). בושה וכלימה היא אם יודע הדבר לאמתו ב מ כ ת ב י ה ע ת י ם בשפות החיות (פ. סמולנסקין, השחר ג יג).

*מַכְתֵּב[1]), ש״ז, מ״ר מַכְתְּבִים,—כלי כעין בד מחֻדד בקצהו יכתבו בו בחקיקה בשעוה וכדומה: מ כ ת ב שנטל הכותב שלו (תוספתא כלי׳ ב״מ ג ד). הסול והסירה והמחט והמקדח ו ה מ כ ת ב (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, בכור׳ לז:). והיו (התינוקות שבביתר) אומרים אם באו השונאים עלינו ב מ כ ת ב י ם[2]) הללו אנו יוצאין עליהן ומנקרים את עיניהם (רשב״ג, ירוש׳ תעני׳ ד ח, מד״ר איכ׳, עיני).

∴מְכַתֵּב, ש״ז, מ״ר מְכַתְּבִים,— כַּתָּב, מי שאומנתו לכתב בעתונים וכדומ׳, Korrespondent; correspondant; correspondent: בקראך בו (ב„הכרמל״) תראה כי פין מוציאו לאור וכו׳ לא יחפוץ לשלם דבר לכל סופריו ו מ כ ת ב י ו כי אם רבים יעמלו והוא יקצור (אגר׳ יל״ג א נו).

∴מִכְתָּבָה[3]), ש״נ, מ״ר מִכְתָּבוֹת, — א) כמו מִכְתָּב: ובממלכה השנית אנשים שועים חכמים וידועים אמנים נבונים במלאכתם כותבי מ כ ת ב ו ת וחושבי מחשבות (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). גאוני ארץ מלאים רוח חכמה ובינה ולחשוב מחשבות, אשר לא אוכל אשא שמותם על פה אף כי להעלות ב מ כ ת ב ו ת (מגי׳ עיפה לשבתי הכהן, בסוף ספ׳ שבט יהודה). — ב) ∞שלחן כתיבה לעבודה בעמידה[4]), Schreib-Pult; bureau (pupitre); writing-desk.

מְכִתָּה, ש״נ, נכנ׳ מְכִתָּתוֹ, — דבר שבור וכתות: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא

[1]) כך מנקד בקטע כ״י מְנֻקד בבה״ס בודלי׳ באוקספורד, Ms. heb. d. 63, וכך בפרוש ר״י אברבנאל: והמכתב הוא בפתח תחת המם וצרי תחת התיו (נחל׳ אבות ה), וכמו״כ רשב״צ דוראן בספר מגן אבות ה ו.— [2]) כך במד״ר שם, ובנוסח׳ הירוש׳ מכתובים.

[3]) יחיד למ״ר מ כ ת ב ו ת שלקמן. ואולי השתמשו במ״ר של נקבה להשם מכתב הזכר. — [4]) בערב׳ מכתב a).

a) مكتب

ימצא בִּמְכִתָּתוֹ חרש לחתות אש מיקוד ולחשוף מים מגבא (ישעי׳ ל יד).

א. מִכְתָּם[1]), ש״ז, מ״ר מִכְתָּמִים, — שֵׁם למין ממיני השירים: מִכְתָּם לדוד, שמרני אל כי חסיתי בך וכו׳ (תהל׳ יו א). למנצח על שושן עדות מִכְתָּם לדוד ללמד וכו׳ אלהים זנחתנו פרצתנו וכו׳ (שם ס א־ג). לדוד מִכְתָּם באחז אותו פלשתים בגת חנני אלהים וכו׳ (שם נו א־ג). לדוד מִכְתָּם בברחו מפני שאול במערה חנני אלהים חנני וכו׳ (שם נז א־ג). לדוד מִכְתָּם האמנם אלם צדק תדברון וכו׳ (שם נח א־ג). לדוד מִכְתָּם בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו הצילני מאיבי אלהי וכו׳ (שם נט א־ג). — ובסהמ״א: נאתה ללשונו תמימת תם, כל תפלה כל תחנה כל שיר ו מ כ ת ם (קטע כ״י מזמן הגאו׳, סעדיאנה, הוצ׳ שכתר 72). ואעשה לו כמו מסגרת מ כ ת ם עלי מ כ ת ם וחרוז על פני חרוז כמו זר על פני סוחרת (רשב״ג, הענק, בספ׳ הפרחון מ). מ כ ת ם אמרים שמחו דואג ויעוררו כל מי יהי רודם (רמב״ע, תרשיש ג נא). מ כ ת ם אמרים עוברי דרך מושך ואוסר כל אנוש נחפז (שם ט פז). גרון שרי מ כ ת ם לדוד לא יסף, ושיר הימן נעתם ודמם שיר אסף (אפסו אמונים, סדור תימני לויה״כ). — ובפרט שיר קטן, בעל בתים אחדים: וכן אלחריזי וכו׳ עשה אבן פנה מפסוק זה למ כ ת ם אחד (דוקס, בסערה לשירי שלמה 41). ולא אתאפק מתת פה לפני חקורא מ כ ת ם ממשורר יון קדמון (שם 52). ולא התאפקתי ואכתב לה׳ וכו׳ מכתב קטן בתור מ כ ת ם בן ד׳ שורות (אגר׳ יל״ג ב רמט).

ב. ∴מִכְתָּם, ש״ז, — כלי קשוט עשוי כֶּתֶם: כישפה זוהרת בעיש, כשוהם בעמודי שיש, כסוחרת ממולאה ב מ כ ת ם, כפטדה משובצת בחותם (יוסי בן יוסי, וככן מה נהדר כ״ג, מוס׳ יוה״כ).

מַכְתֵּשׁ[2]), ש״ז, — א) כעין חריץ או גומה בקרקע[3]): ויקרא למקום ההוא רמת לחי וכו׳ ויבקע אלהים את הַמַּכְתֵּשׁ[4]) אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד

[1]) כבר דרשו חכמי התלמוד: לדוד מ כ ת ם שיצא ממנה (מתמר) דוד שהיה מ ך ו ת ם לכל וכו׳ (ר׳ יוחנן, סוט׳ י:). ואעפ״י שאין זו אלא דרשה, עכ״פ מזה ראיה כי בימיהם היתה המלה כמו שהיא בנוסחה המסורה.

[2]) מן כתש. עי״ש. — [3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כבר אמרו במדרש (מד״ר ברא׳ נח): המקום ההוא (שבו

היום הזה (שפט׳ יט יח־יט). — וכנוי למקום עמק בירושלם: והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים וילֵלה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות הילילו ישבי המַכְתֵּשׁ כי נדמה כל עם כנען (צפני׳ א י־יא). — ב) כלי יכתשו בו דברים יבשים, Mörser; mortier; mortar: אם תכתוש את האויל בַּמַּכְתֵּשׁ בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובתו״מ: לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (תוספתא תעני׳ ד ז). מכתש של פתין שיש בו בית קבלת אבר (שם כלוי ב״מ ז ח). כותש כעלי במכתש או כותש על גבי גדר (ירוש׳ פאה ב ג). — ובספהמ״א: לידע הבשמים והזיעות הנכתשות במכתש ונכברות בכברה (שבתי דונולו, ספר המרקחות א). יטבול את המכתש פעמים רבות ויכתוש את המרקחת (שם ז). — ג) יכל אחת מהשנים העבות שבצדי הפה: פי׳ ככא המכתש והוא אל צרם בלשון ישמעאל (ר״ת פסח׳ קיג.). — ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש ממקום לחי, ונם לחך בלילה כי כבר נס מבכי לחי (ר״ש הנגיד, אהס שבתי). — ד) יהגומה שבה יושבת השן בתוך הפה, alveolus[1]: מה היא סבת השן הזקן אשר תצא ממכתש לחיו לעת זקנתו (ר״י זכריה, ספר שעשועי׳ י). ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, וכו׳ במכתש הלחי כלן בנויות, ואלה חזקן כי הן תלויות (הוא, בתי הנפש).

*מַכְתֶּשֶׁת, ש״נ, — א) כמו מַכְתֵּשׁ, משמ׳ ב: לא היה טוחנן (את הזיתים) ברחיים אלא כותשן במכתשת (ר׳ יהודה, תוספת׳ מנח׳ ט ו). המוכר את הבית מכר את הדלת ואת הנגר ואת המנעול ואת המכתשת החקוקה וכו׳ ולא את המכתשת הקבועה (שם ב״ב ג א). מכתשת שבמקדש של נחשת היתה ומימות משה היתה (שם ערכי׳ ב ד). מכר את המכתשת הקבועה אבל לא את המטלטלת (ב״ב ד ג). אין עושין טיסני לפי שאין כותשין במכתשת (ביצ׳ יד.). אין כותשין במכתשת גדולה אבל כותשין במכתשת קטנה (שם). לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו (תעני׳ כח.). — ב) כעין חפירה, גומה: מעשה במערה בשיחין שהיו מחזיקין בה טומאה בדקוה והיתה חלקה כצפורן פעם אחת נכנסו פועלין לתוכה מפני גשמים וכשהיו מהרסין בקרדומות שבידיהן בדקו ומצאו שם מכתשת מלאה עצמות (ר׳ יוסי. תוספתי׳ נדה ח ו).

הכה שמשון את הפלשתים) מכתש שמו. — [1]) תרגום ד״ר מזיא.

מַל[1], ש״ז, בכנ׳ מַלֵּךְ, — קוצת שערות ארוכות, Haar; chevelure; hair: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך[2]) אסור ברהטים (שה״ש ז ו).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) אין ספק בדבר כי צרוף אלה שלש האותיות מ, ל, כ, היו כתובות כאן כבר בימי התרגום היוני לשה״ש, כיון שמִלָּה זו מתרגמת שם βασιλεύς, ר״ל מלך. בנוסחת המסורה מלה זו נקודה בשני סגולים מֶלֶךְ, וראו בה כל המפרשים הקדמונ׳ את השם מֶלֶךְ הידוע והתלבטו בפרוש המליצה הזאת: מֶלֶךְ אסור ברהטים, כי לפי הפרוש הרגיל של שתי המלים מלך, והטים, אין למצוא למליצה זו טעם טבעי במקום הזה בתוך ספור שבחי שערותיה של השולמית. פשיט׳ וכמו״כ ולג׳ הסמיכו את השם ארגמן להשם מלך, ר״ל ארגמן של מלך, אך אין זה מרפא את הכתוב, בפרט בחלק האחרון שלו. קדמונינו פרשו גם כתוב זה בדרך דרוש רחוק מפשוטו של מקרא, וגם המפרשים החדשים לא מצאו שום פרוש מספיק וטבעי, וכבר החליט האחרון שבהם, א״ב אהרליך, כי לפי הנוסחה המקֻבלה אי אפשר לתרגם מליצת כתוב זה, וגם הגהה מתקבלת על הדעת לא מצאו החדשים. וסבת כל זה הוא שגם כאן כמו בהרבה מקומות אחרים במקרא שגינו בראות עינינו בצרופי האותיות שבנוסחה המסורה וראינו מלה ידועה לנו במקום שאיננה כלל. התיבה מלך שבכתוב זה, שהיא דומה בצורתה החיצונה להשם מֶלֶךְ הידוע, איננה כלל שם ע״מ פֶּעֶל שלמד הפעל שלו היא כף, אלא הכף שבסוף תבה זו היא כנוי לנוכחת כמו הכף שבמלה ראשך שבכתוב זה פעמים, ועצם השם שבתבה זו הוא מל, והכונה בתבת מלך היא: המל שלך, אלא שאין אנו יודעים איך ננקד מל זה, רצינו לאמר, אין אנו יודעים איך אמרו דוברי עברית לפנים, מַל, מֵל, או מֹל, ובכנוי לנוכחת מַלֵּךְ, מֵלֵךְ, או מֻלֵּךְ. עכ״פ, בשנוי קל זה בהנקוד, מבלי לגעת בהאותיות של הנוסחה המסורה, כתוב זה, שהיה אחד היותר מוזרים ולא טבעיים מבחינת המליצה, נהיה אחד היותר יפים וטבעיים מבחינה זו. הדוד משבח את השולמית בשלשה שבחים: הראש שלך ככרמל, ודלת הראש שלך היא כארגמן, והמל שלך הוא אסור ברהטים. כל קושי המליצה נסתלק לגמרה מכל הכתוב, והאבר האחרון שלו הוא טבעי ויפה כשני אבריו הראשונים. והנה שתי המלים אסור ברהטים, ידועות לנו. הפעל אָסַר מצוי במקרא, והשם רהטים נזכר בשני מקומות. אך השם מל לא ידוע לנו, כי לא בא בשום מקום אחר במקרא. יש אמנם מ״ר מִלִּין ואפשר לאמר כי היחיד ממנו הוא מל, וה״א נרדף עם היחיד מִלָּה, אבל גם למלה אין מקום בכתוב זה. ולכן עלינו לומר כי זו אחת המלים שלא באו אלא במקום אחד במקרא, ואין לתמה אם בשה״ש, שענינו

°מָל, ש״ז, — בכתבי הקראים, כמו מוֹהֵל: ואז יעמוד המל הבקי החכם בין בחור בין זקן בין ילד מסכן וחכם וכו׳ והכלי בידו ויתחיל הודו לה׳ כי טוב (ר״י הדסי, האשכול יח). עד שיתקן המל מילת ערלת הנער בגלוי טהרת העטרה ויבשמהו בבשמים וחתולים יחתלהו וירחץ ויברך (שם).

כ״כ משנה מעניני שאר ספרי המקרא, באו מלים שלא נזדמנו במקומות אחרים של המקרא, ופרוש מלה זו עלינו ללמד מעניינו של הכתוב, שהוא מדבר בשבח שערות ראשה של החשוקה, ורגלים לדבר כי המלה מל שהיא מקבלת להמלה דלה שלפניה גם היא שם נרדף למחלפות השערות, והדוד משבחן שהן אסורות ברהטים. הפעל אסר רוב שמושו במקרא הוא אמנם במשמ׳ חבישת החבוש, אבל שמש גם בענין קשירת דבר לדבר, כמו אסרי לגפן עירה, ויאסר יוסף מרכבתו, ויאסרום בעגלה, וכמו״כ בענין קשירת דבר סתם סביב דבר, כמו ויאסור אזור במתניהם, והבונים איש חרבו אסורים על מתניו. וכך גם בלשון הערבית הפעל הזה a) משמש גם במשמ׳ קשירה סתם, בפרט קשירה הזקה. ולכן היה אפשר להשתמש בפעל זה גם בענין קשירת שערות הראש בפרט כדי להחזיק יחד את השערות הארוכות והמרבות, שכך היה מנהג הנשים גם בזמן קדום גם במצרים ואשור וגם בארץ ישראל, כמו שאנו רואים זאת בצורות העתיקות של מצרים ואשור שנמצאו במעמקי האדמה של אלה הארצות. ובזה כבר נתבאר מאליו פרוש המלה ברהטים, שהכונה בה כאן להקשורים והסרטים שהאשה קושרת בהם את מקלעות שערותיה. הטבעיות והיופי שבאור זה נותן למליצת הכתוב לפי עניינו ולפי ההקבלה של האבר הזה עם שני האברים הקודמים לו מספיקים לעשות באור זה לודאות גמורה אפילו אם לא נמצא סמך ממקום אחר לפרוש החדש של שתי המלים מל ורהט. ואולם, באמת יש גם סמך לזה. בהשרש העברי מלל, במה שנשאר לנו ממנו, אין אמנם מושג שאפשר יהיה לאמר בודאות, כי ממנו נסתעפה בדרך טבעי המלה מל במשמ׳ קוצת שערות, אך אולי ממושג התנועה והזיזה שיש בשרש מלל, שממנו הפעל מולל ברגליו, ואולי גם הפעל מלל שבמשנה במשמ׳ שפשוף, נסתעפה משמ׳ השערות הארוכות, כמו שכבר אמר .Nö שהשם תלתלים הוא מן תלתל בערב׳ במשמ׳ תנועה. ואולי אפשר לראות חבר להמלה מל בהמלה מֶלֶל שבמשנה במשמ׳ ציצית הבגד: חוץ מן המלל (כלים כח ז), שפרש רב האי גאון: כמין חוטים יתרים היוצאין בבגד משני קצותיו ושמו בטיית הנדב. בערבית, בין השמות הרבים לשערות הראש שיש בלשון זו, אין אמנם עצם השם מל, אבל יש השם המסרס לִמ, לִמַה b), וכבר השתמש בו המשורר הקדום אלעג׳אג׳ והביאו

a) هزّة b) لِمّ لمة

מלא[1], ממנו א.מָלֵא, ב.מְלֹא, מִלֹּא, מִלּוּא, מְלֵאָה, °מִלּוּי, °הִתְמַלְּאוּת.

א.מָלֵא[2], ת״ז, סמי׳ מְלֵא, נקי׳ מְלֵאָה, סמי׳ עם י בסוף מְלֵאתִי[3], מ״ר מְלֵאִים, מְלֵאת, מְלֵאוֹת, — א) פלי מָלֵא משקה, מים, יין וכיוצא בזה, שהמשקה שבתוכו

אלאצמעי בספרו כתאב ח׳לק אלאנשאנ (ed. Dr. A. Hoffer): ואחד׳ת אלמות בג׳נבי לחיתי ושבלתי ובג׳נבי לִמַתִי. — ואמר אלאצמעי: ואללִמַה טול אלשער. — ואמר אלג׳והרי: ואללמה באלכשר אלשער יג׳אוז שחמה אלאד׳נ. — ובלשאנ אלערב: ואללמה שִׁעַר אלראש באלכשר וכו׳ וקיל אד׳א אלמ אלשער באלמנכב פהו למה וכו׳ ופי אלחדית׳ מא ראית ד׳א לִמַה אחשנ מנ רשול אללה צלי אללה עליה ושלמ, אללמה מנ שער אלראש דונ אלג׳מה שמית בד׳לכ לאנהא אלמת באלמנכבינ וכו׳. והנה לא נתברר מה מקור משמ׳ זו להשם לִמַה ומאין נסתעפה, כי בכל משמעות השרש למם בערב׳, שכלן הן בענין הגעה והקרבה, אין אף אחת שממנה היתה יכולה משמ׳ זו להסתעף בדרך טבעי, ומה שנאמר בלשאנ אלערב: שמית בד׳לכ לאנהא אלמת באלמנכבינ, הנה זו גזרה דחוקה מאד, כי העקר, ענין הכתפים, חסר מן המלה, ואין זו אלא השערה בעולם, ולכן יש לפקפק אם זו מלה ערבית מקורית, ואולי היא שאולה מלשון שמית אחרת, ואולי גם מעברית, ובדרכה מלשון ללשון נסתרסה כמנהג המלים העוברות מלשון ללשון. ויש לחשב כי מל היה שֵׁם מיוחד לכל השערות יחד כשהן לא קלועות ולא עשויות מחלפות אלא נופלות יחד מאחורי הראש על השכם, והיו אוסרים אותן ברהטים, כמו שאנו רואים בהצורות שנזכרו למעלה, או זה היה שֵׁם להשערות המצומתות יחד בגבה אחרי הקדקד, Chignon בלעז.

ועוד יותר על יסוד חזק אנו עומדים בנוגע להמלה רהטים. פה אין יותר מקום לפקפוק. השם רהט כצורתו ישנו גם בערב׳, רהט a), והוא משמש בלשון א במשמ׳ רצועה וסרט, ועי׳ ערך רהט.

ואעיר אגב, כי לחנם התחכמו המפרשים החדשים בהשם ארגמן שבכתוב זה ואמרו שהכונה בארגמן כאן לארגמן שחור שהיה במציאות לפנים. ובאמת אין הדבר כך, אלא, שבעוד שהיא שבחה את דודה בשערות שחורות כעורב, שבח הוא אותה בשערות אדומות, כי זה הגון של השערות אצל אשה, מפני שהוא יקר המציאות במזרח, הוא חביב ביותר על הגברים המזרחיים, וכך ישבחו גם עתה הבחורים הערבים בא״י את הבתולות בשערות צהובות.

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) כך גם בשאר לשונות המזרחיות, בערבי מַלִי b).

[3]) — סימן הסמיכות הקדום, כמו גנבתי יום, בני, חצבי,

a) رهط b) ملى

מגיע עד שפת הכלי, voll ; plein ; full : ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין (ירמ' לה ה). כי כוס ביד יי' ויין חמר מלא מסך (תהל' עה ט). שניהם מלאים סלת (במד' ז מג). ובתים מלאים כל טוב (דבר' ו יא). מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן (תהל' קמד יג). כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בהחפזם (מ"ב ז יה). ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים (ש"ב כג יא). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות (יחזק' לז א). כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (שם לו לח). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא (קהל' א ז). כעצמים בבטן המלאה (שם יא ה). — שבלת מלאה, שיש בה הרבה : והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות (בראש' מא כב). ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות והמלאות (שם ז). — הוא מלא דבר מה, שיש מהדבר הזה על פני כלו, במקומות רבים ממנו : וגבתם מלאת עינים (יחזק' א יח). והאופנים מלאים עינים (שם י יב). — מלא הנוצה, שיש לו נוצה רבה : הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה (יחזק' יז ג). — ובהשאלה, כסף מלא, ככל מה שהדבר שוה : ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי (בראש' כג ט). תנה לי מקום הגרן וכו' בכסף מלא תנהו לי וכו' כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך ליי' והעלות עולה חנם (דה"א כא כב־כד). — הוא מלא, יש לו הרבה נכסים וכדומ' : אני מלאה הלכתי וריקם השיבני יי' (רות א כא). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, מלא רוח חכמה וכדומ', שיש בו הרבה חכמה : ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דבר' לד ט). אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יפי (יחזק' כח יב). — מלא ברכה : נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי' (דבר' לג כג). — מלאה משפט : איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע' א כא). — מלא מרמה : ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז). — מלא חמה, גערה, וכיוצא בזה : המלאים חמת יי' גערת אלהיך (ישע' נא כ). — מלא [1]) ימים, שהגיע לזקנה מופלגת : כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמ' ו יא). — ומצוי בתו"מ : מקוה שהניחו ריקן ובא ומצאו מ ל א (תוספת' מקוא' ב א). — ובהשאלה, בדברים רוחניים : הרי אני לפניך ככלי מ ל א בושה וכלימה (רכא, ברכ' יז.). מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמת מ ל א ה את כל הגוף (שם י.). — יום מלא, שיש בו כל מספר השעות : אמר לו הקב"ה דוד ימים מ ל א י ם אני מונה לך איני מונה לך ימים חסרים (ר' שמואל בר נחמן, ירוש' ר"ה א א). — *מקרא מלא, מפורש : מה לנו ללמוד מן הערבי הזה ולא מקרא מ ל א הוא והלבנון באדיר יפול וכו' (ר' בון, ירוש' ברכ' ב ד). אמר רבי לוי מקרא מ ל א הוא והעולה על רוחכם וכו' (מד"ר ויקר' ז). — ב) *בקביעת החדשים, חדש מלא, בן שלשים יום : העיד רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים שאם רצו לעשותן שניהן מ ל א י ם עושין שניהן חסירין עושין אחד מ ל א ואחד חסר עושים וכך היו נוהגין בגולה ומשום רבינו אמרו לעולם אחד מ ל א ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע ר"ח בזמנו (ר"ה יט:). אדר הסמוך לניסן זימנין מ ל א וזימנין חסר (בכור' נח.). — ובסהמ"א : כי בכתוב לא נמצא אלא עשרה מהם אחד מ ל א ואחד חסר לפקודיהם ושני החדשים פעם ימלאון או יחסרון (לסע"ג, גוף ספר המועדי', סעדיאנה 9). הדרך הנוהג בכל העולם וכו' הוא חדש אחד מ ל א משלשים יום וחדש אחד חסר מכ"ט יום וכו' ויש פעמים שתהיה הלבנה מהלכת במריצות והחמה במתינות ותהיה הלבנה מדבקת לחמה בפחות ממדת החדש השוה ותמצא בשנה ההיא שבעה חדשים חסרים וחמשה חדשים מ ל א י ם (ר"א בר"ח הנשיא, העבור ב ח). נמצא כל חדשי השנה אחד מ ל א ואחד חסר וכו' ששה מ ל א י ם וששה חסרים (רש"י סוכה נד:). ופעמים עושין (חדש) מ ל א אחר מ ל א או חסר אחר חסר (רמב"ם, קדוה"ח יח ז). — ג) *בענין כתיבת המלים בעברית, מלא, ההפך מן ח ס ר, כשהמלה כתובה באחת מאותיות א ו י אחרי התנועה : והנה תאומים בבטנה תאומים מ ל א כאן שניהם צדיקים ולהלן כתיב תומים חסר אחד צדיק ואחד רשע (מד"ר בראש' פה). שועלים קדמאה מ ל א ותנייגא חסר שעלים כתיב (ר' נרכיה, שם שמות כב). אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים וכו' אלה תולדות השמים והארץ מ ל א (ר' אבהו, שם ל). — ומצוי בסהמ"א : ותוצא ג' ב' מ ל א י ם וא' חסר (מסורי בראש' א יב). שלושים ד' מ ל א י ם (שם אסת' ד יא). כל דקדוק

[1]) כך גם בערבי' : תמלית אלעיש תמליא, אד'א עשת מליא אי ט ו י ל א.

במקרא בפתח וקמץ וחזק ורפה וחסר ומלא (דוגס על מנחס, ערך חט). ספר שאינו מוגה במלא וחסר (רמב"ס ס"ת ח ג). תקנו המקרא בפסוקים תחלה ואח"כ בנקוד ואח"כ בטעמים ואחר כן במסורת על שמירת המלא והחסר (ר"י ה"ת, כוזרי ג לה). ולא אזכיר טעמי חכמי המסרת, למה זאת מלאה וזאת נחסרת (ראב"ע, הקדי הי לפרושו עה"ת). — ד) ∴בהמה מלאה, מעֻברת: בהמה שיצאה מליאה ובאה ריקנית הבא אחר כן בכור מספק (רמב"ס, בכור' ד יג). — ובבני אדם: בא יצחק אלינו וצעק וזעק על אשתו שרה אשר הלך מאתה וכו' והניחה ריקנית וכו' ושאלנו את פיה ואמרה בעלי הניחני מלאה והוא אומר להד"מ (שו"ת מהר"י קולון, בשם מהר"ס).

ב. **מָלֵא**, מלאה, מלאתי, מלתי, מלאת, מלאו, מלו, מלאו, מלא, מלאים, מלאו, ימלאו, מלאו, תמלאמו, מלאת[1]), מלאות, —א) פ"ע, מלא הבית, הכלי, וכיוצא בזה, היה מלא, נהיה מלא, voll sein od. werden; être ou dev. plein; be or bec. full: ומלאו בתי מצרים את הערב (שמות ח יז). והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר (יהוש' ג יה). והבית מלא האנשים והנשים (שפט' יו כז). ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי (מ"ב ד ו). והנה ההר מלא סוסים (שס ו יז). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א יה). ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים (שס יג כא). ומלאו פני תבל ערים (שס יד כא). ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב (שס כב ז). ומלאו פני תבל תנובה (שס כז ו). כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (שס כח ח). חרב ליי' מלאה דם (שס לד ו). כי מנאפים מלאה הארץ (ירמי' כג י). ומלאו הגרנות בר (יוא' ב כד). אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד (תהל' כו י). פלג אלהים מלא מים (שס סה י). שלחנך מלא דשן (איוב לו יו). — ומשקה מלא משקה אחר: כי מי דימון מלאו דם (ישע' יה ט). — ומלא דבר מפשט, רוחני, מלא חמס, צדק, מרמה, וכיוצא בהם: כי מלאה הארץ חמס (בראש' ו יג). ומלאה הארץ זמה (ויקר' יט כט). כי מלאה הארץ דעה את יי' (ישע' יא ט). על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני (שס כא ג). ואת חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל (ירמ' ו יא). כי ארצם מלאה אשם (שס נא ה). ואולם אנכי מלאתי כח (מיכ' ג ח). עשיריה מלאו חמס ויושביה דברו שקר (שס ו יב). כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס (יחזק' ז כג). והעיר מלאה מטה כי אמרו עזב יי' את הארץ (שס ט ט). והחצר מלאה את נגה כבוד יי' (שס י ד). ברב רכלתך מלו[1]) תוכך חמס ותחטא (שס כח יו). כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג). חסד יי' מלאה הארץ (תהל' לג ה). כי כסלי מלאו נקלה (שס לח ח). צדק מלאה ימינך (שס מח יא). לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי יב כא). כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני (איוב לב יט). — מלאו ימיו של פלוני, השלים כל הזמן הקבוע: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה (בראש' כט כא). ולא מלאו הימים[2]) ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים (ש"א יח כו־כז). — ומלאו לו כך וכך ימים, עברו כך וכך ימים שלמים מעת קבועה: וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים (בראש' נ ג). עד יום מלאת ימי מלאיכם (ויקר' ח לג). ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה וכו' ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעלה (שס יב ד־ו). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (שס כה ל). עד מלאת הימם אשר יזיר ליי' קדש יהיה (במד' ו ה). והיה כמלאת[3]) שבעים שנה אפקד על מלך בבל (ירמ' כה יב). כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם (שס כט י). שלשית באור תבעיר בתוך העיר כמלאת ימי המצור (יחזק' ה ב). וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבעים ימים (דני' י ג). ובמלאת[3]) הימים האלה עשה המלך וכו' משתה שבעת ימים (אסת' א ה). כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים (שס ב יב). — ומלאו ימיו לעשות דבר: וימלאו ימיה ללדת (בראש' כה כד). כי מלאו ימיכם לטבוח (ירמ' כה לד). — מלאו ימיו של פלוני, הזקין, הגיעה עתו למות: כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך (ש"ב ז יב). קרב קצנו מלאו ימינו (איכ' ד יח). והיה כי מלאו[4]) ימיך ללכת עם אבתיך (דהי"א יז יא). — ב) פ"י, מלא את הבית וכדומה, עשה שיהיה מלא, füllen; remplir; to fill: ומלאו את המים בימים (בראש' א כב). ומלאו את הארץ וכבשה (שס כח). פרו ורבו ומלאו את הארץ (שס ט א). וכבוד יי' מלא את המשכן (שמות מ לד). והענן מלא את בית יי' וכו' כי מלא

---

[1]) עפ"י הקש עם גל"י, כמו חטאת, קראת, שנאת. — [1]) כך הכתיב, והקרי מלאו. — [2]) בתרגום היוני אין המלים האלה נמצאות. —[3]) כך הקרי, והכתיב כמלאות, ובמלואת. —[4]) יש מגיהים ימלאו, לפי ש"ב

כבוד יי׳ את בית יי׳ (מ״א ח י-יא). מלאו ארבעה כדים מים (שם יח לד). ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמ׳ יט ד). והענן מלא את החצר הפנימית (יחזק׳ י ג). והריקו חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל (שם ל יא). — ובהשאלה, מלא את ידיו ליי׳ וכדומה, עשה כל מה שצריך: ויאמר משה מלאו ידכם היום ליי׳ (שמות לב כט). — מלא את השלט: הברו החצים מלאו השלטים (ירמ׳ נא יא).—מלאו לבו, עי׳ לב, והוסיפה: למי שמלאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה (רמב״ס, קדוה״ח יא ג). — ואמר המשורר: כל צר אשר יתגר בך חילו בצור פה החריב, גם כל יאור יגר במי ידיו ברגל החריב, או אם מלאו לב בנות בנין ברוחך החריב (רמב״ע, תרשיש א קי).

— נפע׳, נמלא, אמלאה, תמלא, תמלאי, ימלא, ימלאו, ימלאון, — כמו קל א בכל השמושים, נמלא דבר ונמלא את הדבר, נהיה מלא: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים ושתיתם (מ״ב ג יז). והנה מים באים מדרך אדום ותמלא הארץ את המים (שם כ). ויבאו בית הבעל וימלא בית הבעל פה לפה (שם י כא). ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו ותמלא ארצו אלילים (ישע׳ ב ז-ח). והבית ימלא עשן (שם ו ד). כל נבל ימלא יין (ירמ׳ יג יב). ותמלא הארץ דמים (יחזק׳ ט ט). נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה (שם כו ב). וימלא הבית את הענן (שם י ד). ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה (זכר׳ ח ה). שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). וימלאו אסמיך שבע (משלי ג י). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (שם כ יז). ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ד). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו (קהל׳ יא ג). — ונמלא ממנו: אאפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ו). — ונמלא, סתם, במשמ׳ נמלא הון ועשר: ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים (יחזק׳ כז כה). — ודברים מפשטים, רוחניים: ותמלא הארץ חמס (בראש׳ ו יא). וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת (מ״א ז יד). כי תמלא הארץ לדעת[1]) את כבוד יי׳ (חבק׳ ב יד). שכרון ויגון תמלאי (יחזק׳ כג לג). ימלא פי תהלתך (תהל׳ עא ח). אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה (שם קכו ב). וימלא המן חמה (אסת׳ ג ה). — נמלאה האזן משמע, שאינה יכולה ורוצה יותר לשמע: לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל׳ א ח). — נמלאה הנפש, אינה רוצה יותר: כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא (קהל׳ ו ז). — נמלא הזמן, עבר כלו: וימלא שבעת ימים אחרי הכות יי׳ את היאר (שמות ז כה). — נמלא הצמח וכדומ׳, הגיע לזמן שמתחיל לבל: בלא יומו תמלא[1]) וכפתו לא רעננה (איוב טו לב).

— פע׳, מלא, מלא, מלאתי, מלאת, מלאנו, מלאו, מלאתם, מלא, מלאו, אמלא, תמלא, ימלא, ימלה, נמלא, ימלאו, ימלאו, תמלאנה, ממלא, ממלאים, ממלאות, מלא, למלאות, מלאתני, מלאתיך, מלאתיך, מלאתיו, מלאוך, מלאוך, מלאוה, ימלאום, למלאם, — א) כמו קל ב, מלא את הכלי וכדומ׳, עשהו מלא: ותלך ותמלא את החמת מים (בראש׳ כא יט). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (שם כד יו). וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (שם כו יה). ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר (שם מב כה). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם מד א). ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן (שמות ב יו). ומלאת בו מלאת אבן (שם כח יז). ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שם לה ה) וימלאו בו ארבעה טורי אבן (שם לט י). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח (ויקר׳ ט יז). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דבר׳ ו יא). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו (יהוש׳ ט יג). מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי (ש״א יו א). וגם את התעלה מלא מים (מ״א יח לה). וארם מלאו את הארץ (שם כ כז). וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו (מ״ב ג כה). וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה (שם כא יו). ויכרת את האשרים וימלא את מקומם עצמות אדם (שם כג יד). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי (שם כד ד). סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע׳ כג ב). הערכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך (שם סה יא). באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם (ירמ׳ לג ה). אתו (את הבור) מלא ישמעאל בן נתניהו

— [1]) אולי דעת, ל׳ יתרה.

— [1]) יש מגיהים ימל.

חללים (שם מא ט). נשבע יי׳ צבאות בנפשו כי אם מְלֵאתִיךָ אדם כילק (שם נא יד). בלענו כתנין מִלָּא כרשו מעדני (שם לד). בטנך תאכל ומעיך תְּמַלֵּא את המגלה הזאת (יחזק׳ ג ג). נפשם לא ישבעו ומעיהם לא יְמַלֵּאוּ כי מכשול עונם היה (שם ז יט). טמאו את הבית וּמַלְאוּ את החצרות חללים (שם ט ז). בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב וּמַלֵּא חפניך גחלי אש (שם י ב). שפת הסיר וכו׳ אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מַלֵּא (שם כד ג־ד). ונתתי את בשרך על ההרים וּמִלֵּאתִי הגאיות רמותך (שם לב ה). וּמִלֵּאתִי את הריו חלליו (שם לה ח). וַיְמַלֵּא טרף חריו ומענתיו טרפה (נחו׳ ב יג). וצפינך תְּמַלֵּא בטנם (תהל׳ יז יד). ותשרש שרשיה (של הגפן) וַתְּמַלֵּא ארץ (שם פ י). ונפש רעבה מִלֵּא טוב (שם קז ט). אשרי הגבר אשר מִלֵּא את אשפתו מהם (שם קכז ה). שלא מִלֵּא כפו קוצר וחצנו מעמר (שם קכט ז). כל הון יקר נמצא נְמַלֵּא בתינו שלל (משלי א יג). להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אֲמַלֵּא (שם ח כא). או עם שרים זהב להם הַמְמַלְאִים בתיהם כסף (איוב ג טו). החכם יענה דעת רוח וִימַלֵּא קדים בטנו (שם טו ב). יהי לְמַלֵּא בטנו (שם כ כג). הַתְמַלֵּא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (שם מ לא). וישכיבהו במשכב אשר מִלֵּא בשמים וזנים מרקחים (דהי״ב טז יד). — ומצוי בתו״מ: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ב ד). מילא[1]) מים להשקות בהמתו (שם יז ח). אומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה אבל לא במדה (כיל׳ ג ז). שתהא ממלאה (הכלי מים) ומערה לאשפה (כתוב׳ ז ס). השוקת שבסלע אין ממלאין ממנה (מקוא׳ ד ה). ממלא נחתום חבית של מים אעפ״י שאינו צריך אלא לקיתון אחד (כיל׳ יז.). מעשה בשני אחים שהרג אחד מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס אחד ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל והיתה נכנסת כל יום ויום ומוצאה אותו הדם תוסס (מד״ר דבר׳ ד). — ודברים יבשים: הסל והכלכלה שמלאן תבן או מוכין (כלים כב ט). ממלאה אשה כל התנור פת (רשב״א, כיל׳ יז.). באמת אמרו ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (שם). — ומְלֵאת במקום מְלֹאת: מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן העין אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותינו וכבר אנו למות מה עשתה מילאת את הכד קמח והחליפתו (מד״ר ברא׳ מט). — ובהבלעת האלף: עריבת הירדן למה היא טמאה מפני שממלין אותה פירות ומוליכין אותה מן הים ליבשה (ר״ח בן אנטיגנוס, ירוש׳ שבת ד ג). גזוסטרא שהיא למעלה מן הים אין ממלין הימנה בשבת (תוספתא ערוב׳ ט כו). החוקק אמת מים וכו׳ ממלין בה ומקדשין בה (שם ידים א ט). נחשדו להיות ממלין אותו עצים מערב שבת (ירוש׳ שבת ג ד). מפני מה ממלין מבאר הקר בגלגל בי״ט אלא בשעה שעלה ישראל מן הגולה וחנו על אותה הבאר והתנו עמהן הנביאים שביניהן שיהיו ממלין מבאר הקר בגלגל בי״ט (שם ערוב׳ ב א). מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין חבית וממלין אותה קליות ואגוזים וכו׳ (ר׳ יוסי בר׳ בון, שם קדוש׳ א ה). — ומִלֵּא הדבר את המקום: לא יטע ראש הלפת בתוך הגבול מפני שהוא ממלאהו[1]) (כלא׳ ג א).— ומקור מַלֹּאות, לְמַלֹּאת: רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין (שמעון הצדיק, נדר׳ ט:). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו (תוספתא פרה ה ה). שמוליכין כלים מלאים לצורך וריקנין למלאותן (שם יו״ט א יא). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (ר׳ יוסי, כתוב׳ א י). שאנו מתאוים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ (ר׳ ינאי הכהן, מד״ר במד׳ כב). לקרספל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו (ר׳ לוי, שם שה״ש, ראשו כתס). מעשה בקרתגית אחת שהיתה לה שפחה כושית שירדה למלאות מן העין היא וחברתה (ר׳ יצחק, שם, אל תראני). — ובהבלעת האלף: מותר למלות (מן הגזוזטרא שעל הים) שממלא ממחיצתו (ירוש׳ ערוב׳ ח ט). ועל (כלים) הריקנין שיש בדעתו למלותן (ר׳ יודה, שם שבת יז ד).—ובמשמ׳ שָׂם מעט משקה במקום: מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו (רב, גיט׳ יט.). — מִלֵּא מקום חלק בניר, כתב שם: מלאהו (את החלק שבשטר) בקרובים (חזקיה, גיט׳ פז:). אם היה בין הכתב לעדים חלק כשיעור שני שיטין ומילא מקום החלק בקרובים (רשב״ם ב״ב קסב:). — מִלֵּא מקומו של פלוני, היה מה שפלוני היה, עשה מה שפלוני היה עושה: רבי ישמעאל

— [1]) כך, במשמ׳ שאב מים, גם בערב׳ המדֻברת מַלָּא[a]).

a) ملا

— [1]) במשנ׳ מנק׳ נדפס׳ נקוד מְמַלְּאֵהוּ, בהבלעת

ברבי יוסי ממלא[1]) מקום אבותיו הוה (שבת נא.). יהורם ממלא מקום אבותיו הוא (הורי' יא:). — מְמַלֵּא[2]) מֵעַיִם: השלו ששאלו ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכיל' בשלח ד ב). שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם (שם ג). — ודברים מפשטים, רוחניים, מִלְּאָהוּ חכמה, צדק, חמס וכו': ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מִלֵּאתִיו רוח חכמה (שמות כח ג). וָאֲמַלֵּא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שם לא ג). מִלֵּא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב (שם לה לה). מִלֵּא ציון משפט וצדקה (ישע' לג ה). מַלֵּא פניהם קלון (תהל' פג יז). עד יְמַלֵּה[3]) שחוק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כא). אערכה לפניו משפט ופי אֲמַלֵּא תוכחות (שם כג ד). בתועבתיהם אשר מִלְּאוּהָ מפה אל פה (עזר' ט יא). — ב) מִלֵּא את יַד פלוני, הפקידו ומִנָּהוּ אותו להיות כהן וכיוצא בזה: והלבשת אתם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אתם וּמִלֵּאתָ את ידם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כח מא). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תְּמַלֵּא ידם (שם כט לה). לְמַלֵּא את ידם לקדש אתם (שם לג). כי שבעת ימים יְמַלֵּא את ידכם (ויקר' ח לג). ואשר יְמַלֵּא את ידו לכהן תחת אביו (שם יו לב). והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וּמִלֵּא את ידו ללבש את הבגדים (שם כא י). אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מִלֵּא ידם לכהן (במד' ג ג). וַיְמַלֵּא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן (שפט' יז יב). החפץ יְמַלֵּא את ידו ויהי כהני במות (מ"א יג לג). — מִלֵּא ידו לאלהים, להתנדב לו, לתת לו בנדיבות: ומי מתנדב לְמַלֹּאות ידו היום ליי' ויתנדבו שרי האבות וכו' ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים וכו' (דהי"א כט ה-ז). ויען חזקיהו ויאמר עתה מִלֵּאתֶם ידכם ליי' גשו והביאו זבחים ותודות לבית יי' ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נדיב לב עלות (דהי"ב כט לא). — מִלֵּא דְּבָרָיו בְּיָדוֹ, עשה בידו מה שאמר, קִיֵּם נדרו לפלוני: ברוך יי' אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מִלֵּא (מ"א ח יה). אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מִלֵּאתָ כיום הזה (שם כד). — מִלֵּא הַדָּבָר, קִיֵּם אותו: ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן ליי' לְמַלֵּא את דבר יי' אשר דבר על בית עלי בשלה (מ"א ב כז). לְמַלֹּאות דבר יי' בפי ירמיהו (דהי"ב לו כא). — ואת עצתו, שאלתו: יתן לך כלבבך וכל עצתך יְמַלֵּא וכו' יְמַלֵּא יי' כל משאלותיך (תהל' כ ה-ו). — ובתו"מ: חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה (רב, ברכ' יז:). גזרה נגזרה שיבנה בית המקדש ולמלא שאלתך אמרתי (ר' יצחק, מד"ר קהל', לך אכול). — מִלֵּא אחרי פלוני, עשה כרצונו של פלוני: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וַיְמַלֵּא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במד' יד כד). אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו' את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מִלְּאוּ אחרי בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מִלְּאוּ אחרי יי' (שם לב יא-יב). ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם ואנכי מִלֵּאתִי אחרי יי' אלהי וכו' הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם כי מִלֵּאתָ אחרי יי' אלהי (יהוש' יד ח-ט). על כן היתה חברון לכלב בן יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר מִלֵּא אחרי יי' אלהי ישראל (שם יד). — מִלֵּא הזמן, השָּׁבֻעַ, הימים: מַלֵּא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וכו' ויעש יעקב כן וַיְמַלֵּא שבע זאת (בראש' כט כז-כח). את מספר ימיך אֲמַלֵּא (שמות כג כו). לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא יְמַלֵּא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות (ישע' סה כ). תספור ירחים תְּמַלֶּאנָה (איוב לט ב). לְמַלֹּאות שבעים שנה (דהי"ב לו כא). — מִלֵּא ידו בקשת, משך הקשת: ויהוא מִלֵּא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו (מ"ב ט כד). — ג) מַלֵּא, סתם, קרא בקול גדול: ותקעו שופר בארץ קראו מַלְאוּ[1]) ואמרו האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ' ד ה).

— פע', מְלֻּא מְמֻלָּא, מְמֻלָּאִים, — שֶׁמִּלְּאוּ אותו, מְמֻלָּא באבנים יקרות: ידיו גלילי זהב מְמֻלָּאִים בתרשיש (שה"ש ה יד). — ואמר המשורר: ולו הובא במלחמת כמו ים ממלא משפתו אל שפתו (ר"ש הנגיד, הנרפא הזמן). אני חבר מחבר הידידות, ממלא מפניני התעודות (ר"י חריזי, תחכמ' י). — ובדברים מפשטים: חצריו המנושאים אשר היו מאד נעים, בדם חזיר מטומאים בשקוצים ממולאים (מכורך בן נתן, קינה, לבית כני, לקו"ק סה).

האלף. — [1]) כך בכ"י, ובנוסח' הדפוס דממלא. — [2]) בערב' ההמונית מִלֵּאָה, ואמתלא'. — [3]) בקצת ספרים: ימלא.

— [1]) רפה, מפני טבע הלמד.

— פִּתְפִּ', הִתְמַלֵּא, יִתְמַלְּאוּן, — הִתְמַלְּאוּ עליו, התאספו יחדו [1]: פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי יחד עלי יִתְמַלָּאוּן (איוב יז י). — ובתו"מ במשמ' העקרית, נִתְמַלֵּא המקום דבר, הכלי מים, וכיוצא בזה: המדייר את שדהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר ועושה אשפתות בתוך שדהו כדרך המזבלין (תוספתא שבי' ב יג). עוקה שבחצר מחזקת סאתים אעפ"י שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים בשבת (שם ערוב' ט יח). עד שלא נתמלאת המידה נשברה למוכר משנתמלאת המידה נשברה ללוקח (שם ב"ב ה ג). צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כלו עשן (יומ' ה א). בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום (גיט' ה ח). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו אם עד שלא נתמלאת המדה למוכר משנתמלאת המדה ללוקח (ב"ב ה ח). הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים (מקוא' ב ח). הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד (מו"ק ד). כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (מד"ר במד' י). החול הזה אתה עושה בו גומא מבערב ובשחרית אתה מוצא אותה שנתמלאת (ר"א בן יעקב, שם ב). אם הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלאה [2]) זבל שובך ואח"כ נתמלא יונים אילן ואח"כ נתמלא פירות שדה ואח"כ נתמלאה [2]) עשבים (ר' יהודה, מעי' ג ו). בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב והיתה מתמלאה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ט ג). הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות (שם ד א). עד שיתמלא זקנו (שם סוכ' ד טו). אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידין (סוט' ג ז). — ומקור לְהִתְמַלְּאוֹת: רואה אני בכולן דברי רבי מאיר חוץ מן השדה ומן האילן מפני שדרכן להתמלאות (ר' יוסי, תוספת' מעי' א כ). כל כלי שהוא ריקן סופו להתמלאות (ר' אלעזר, מד"ר איכ', פתיח'). — ובהשאלה, *הִתְמַלְּאוּ העינים עשן: שכל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר' חנינה, ב"ב עה.). — נתמלא הבגד קרעים: נתמלא (הבגד של האבל קרעים) מלפניו מחזיר לאחריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה (מו"ק כו:). — ובדברים מפשטים: עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה (מכי' יתרו ה). אהל מועד נתמלא מזיו השכינה (ר' לוי, מד"ר במד' יב). — נִתְמַלֵּא רחמים: מיד נתמלא הקב"ה רחמים ואמר מה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי נתמלא רחמים על בני אני שכתוב בי כי אל רחום וכו' עאכו"כ (ירוש' תעני' ד ח). כיון שראה אותה (את גרושתו) ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים וכו' שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה (מד"ר ויקר' לד).

מְלֹא, מְלוֹא, מְלֹה, ש"ז, בכנ' מְלֹאוֹ, מְלֹאָהּ, — א) כמות רבה, מספר רב, multitude ; Menge: גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מְלֹא הגוים (בראש' מח יט). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מְלֹא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — ב) מה שממלא דבר: וממגד ארץ וּמְלֹאָהּ (דבר' לג טז). תשמע הארץ וּמְלֹאָהּ תבל וכל צאצאיה (ישע' לד א). יורדי הים וּמְלֹאוֹ איים וישביהם (שם מב י). ויבואו ויאכלו ארץ וּמְלוֹאָהּ עיר וישבי בה (ירמ' ח טז). וישטפו ארץ וּמְלוֹאָהּ עיר וישבי בה (שם מז ב). שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ וּמְלֹאָהּ (מיכ' א ב). והסגרתי עיר וּמְלֹאָהּ (עמוס ו ח). למען תשם ארצה מִמְּלֹאָהּ (יחזק' יב יט). ותשם ארץ וּמְלֹאָהּ מקול שאגתו (שם יט ז). והשמתי ארץ וּמְלֹאָהּ ביד זרים (שם ל יב). ליי' הארץ וּמְלוֹאָהּ תבל וישבי בה (תהל' כד א). אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל וּמְלֹאָהּ (שם נ יב). לך שמים אף לך ארץ תבל וּמְלֹאָהּ אתה יסדתם (שם פט יב). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים וּמְלֹאוֹ יעלז שדי וכל אשר בו (שם צו יא-יב). — מְלֹא הדבר, כמה שצריך כדי שהדבר יהיה מָלֵא, מְלֹא החפן, מְלֹא הקמץ, מְלֹא הספל וכדומה: קחו לכם מְלֹא חפניכם פיח כבשן (שמות ט ח). קח צנצנת אחת ותן שמה מְלֹא העמר מן (שם טז לג). וקמץ משם מְלֹא קמצו מסלתה ומשמנה (ויקר' ב ב). ולקח מְלֹא המחתה גחלי אש וכו' וּמְלֹא חפניו קטרת סמים דקה (שם טז יב). אם יתן לי בלק מְלֹא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי' (במד' כב יח). וימץ טל מן הגזה מְלוֹא הספל מים (שפט' ו לח). כי אם מְלֹא כף קמח

— [1]) קצת דומה לזה גם בערב': מאלא' עלי a). — [2]) בכ"י ביה"ס שבתר: נִתְמַלֵּת, בהבלעת האלף.

a) مالأ على

בכד (מ"א ז יב). וילקט ממנו פקעת שדה מְלֹא בגדו (מ"ב ד לט). טוב מְלֹא כף נחת מִמְּלֹא חפנים עמל ורעות רוח (קהל׳ ד ו).—ובהשאלה גם למדת הארך וכדומ׳, מְלֹא קומתו, ארך קומתו: ויפל מְלֹא קומתו ארצה (ש"א כח כ). וימדד שני חבלים להמית וּמְלֹא החבל להחיות (ש"ב ח ב). מיסדות הצלעות מְלוֹ[1]) הקנה שש אמות אצילה (יחזק׳ מא ח).— מְלֹא הארץ, במשמ׳ מרחק ומרחב של כל הארץ: יי׳ צבאות מְלֹא כל הארץ כבודו (ישע׳ ו ג). והיה מטות כנפיו מְלֹא רחב ארצך עמנו אל (שם ח ח). — ומצוי בתו"מ: ומאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כ מ ל א אגרוף גדול (כלים יז יב). אין חורשין להן אלא מ ל א האורה וסלו חוצה לו (שבי׳ א ב). בין תיבה לתיבה (צריך לשייר) כ מ ל א אות (ירוש׳ מגי׳ א יא). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה כ מ ל א בוצר וסלו מכאן ו מ ל א בוצר וסלו מכאן תזרע (ר׳ ישמעאל, עדי׳ ב ד). בין דף לדף (צריך לשייר) מ ל ו א גודל (ירוש׳ מגי׳ א יא). הנוטל מ ל א הזוג משערו (תוספתא שבת ט יא). אעפ"י שהטיט שוקע לתוכו מ ל א זרת אינן מצילין (שם כלי׳ ב"ק ז ז). השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מ ל א החוט על פני כולה (חול׳ א ג). מ ל א חפניו גוש מארץ טהרה (תוספתא כלי׳ ב"מ ז ח). הוציאו לו את הכף ואת המחתה וחפן מ ל א חפניו ונתן לתוך הכף (יומ׳ ה א). היה קוצר מ ל א ידו תלש מ ל א קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעה"ב (פאה ד י). (המוציא) חול הגס כדי ליתן על מ ל א כף סיד (שבת ח ה). כמה נקיבת האוזן מ ל א כרשינה (בכור׳ לז:). האוכל ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה מ ל א לוגמיו חייב וכו׳ וכל המשקין מצטרפין ל מ ל ו א לוגמיו (יומ׳ ח ב). החייט ששייר את החוט פחות מ מ ל א מחט (תוספתא ב"ק יא יז). אפילו אין מסולק מן הארץ אלא כ מ ל א מחט גוללו אצלו (ר׳ יהודה, ערוכ׳ י ג). (חייט הדיוט הוא) כל שאינו יכול להוציא מ ל א מחט בבת אחת (מו"ק י.). וכמה לתפור א"ר אסי מ ל א מחט חוץ למחט (ב"ק קיט:). עד כמה הוא עושה מ ל א מענה מאה אמה בית ארבעת סאים (אהל׳ יז א). ושנעשה (המאור) ביד אדם שעורו כ מ ל א מקדח גדול של לשכה (ר׳ יוסי, כלים יז יב). הגלגלת שהיה בה נקב ארוך או שהיו בה נקבים הרבה מצטרפין ל מ ל ו א מקדח (תוספתא אהל׳ ב ו). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו

[1]) בקצת ספרים: מִלוּא, מְלֹא.

קוצץ מ ל א המרדע על גבי המחרישה (ב"ב ב יג). שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כ מ ל א נימא (ר׳ יוחנן, ברכ׳ מח:). מגריפה שניטל פיה ונשתייר בה מ ל א הסיט על פני כולה (תוספת׳ כלי׳ ב"מ ג ח). הצובע מ ל א הסיט בקליפי ערלה (ערל׳ ג ב). והאורג שני חוטין שיעורו כ מ ל א הסיט (שבת יג ד). כמה רחבו מ ל א העול השרוני (תוספתא כלא׳ ב א). הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש"א שלשה תלמים של פתיח ובה"א מ ל א העול השרוני (משנ׳ שם ב ו). — מְלֹא העין, עד המקום שהעין רואה: כנגד צואת אדם וכו׳ מרחיק מ ל א[1]) עיניו (ברכ׳ כה.). ברבו המובהק (חייב אדם לקום מפניו) מ ל א עיניו (אביי, קדוש׳ לג.). — המוציא תבן כ מ ל א פי פרה עצה כ מ ל א פי גמל עמיר כ מ ל א פי טלה עשבים כ מ ל א פי גדי (שבת ז ד). ויסך עליה נסך כ מ ל א פי הפך (מד"ר בראש׳ פב). מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כ מ ל א פי תנור שדפון באשקלון (תעני׳ ג ו). שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כ מ ל א פיסת יד (ספרי דברי׳ שטו). אם יש בסכין מ ל א צואר (חול׳ ב ג). שירי קטלה כ מ ל ו א צואר קטנה (כלים יא ח). וכמה תחתיו מ ל א קומתו ופישוט ידיו (תוספתא ערוכי׳ ד יא). האומר הרי עלי שרביט מ ל א קומתי מביא מ ל א קומתו שרביט שאינו נכפף (שם ערכ׳ ג א). עד שתהלך (הבהמה) מ ל א קומתה (ר׳ אחא, ב"ב עה:). וכמה יהיו (הפסים) קרובין לבאר כ מ ל א ראשה ורובה של פרה (תוספתא ערוכ׳ ב ב). מעשר בהמה מצטרף מ ל א רגל רועה ולא מ ל א רגל בהמה מהלכת (שם בכור׳ ז ג). שיעור המלבן וכו׳ והטווה כ מ ל א רוחב הסיט כפול (שבת יג ד). (צריך שיהיה בתלם) רוחב כ מ ל א רוחב הפרסה (ר׳ יהודה, כלא׳ ז ג). ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו וכו׳ (אלא א"כ יש לו) בית ארבעה כורין מ ל א שגר היונה (הוא, ב"ב ב ס). הרחיק את העדים מן הכתב מ ל א שני שיטין (תוספתא גיטי׳ ט יא). וצריך שיהא משייר בין שיטה לשיטה כ מ ל ו א שיטה (ירוש׳ מגי׳ א יא). — מְלֹא שעה, זמן כמדת שעה: גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מ ל א שעה (ר׳ יוסי, נדר׳ ג יא). — ויש שאמרו במדה גסה מ ל א תרווד רקב כ מ ל א תרווד גדול של רופאים (כלים יז יב). — כִּמְלוֹאוֹ, כִּמְלֹא הדבר שמְדֻבר עליו: מסככין בנסרים וכו׳ עד שיהא בינו לבין חבירו כ מ ל ו א ו

— [1]) בכ"י כמלא.

(תוספתא סוכ׳ א ז). מארבעה (טפחים) ולעמלה צריך בינו לבין חבירו כ מ ל ו א ו כדי שלא יהיו פרצות בבנין (שם ערוכ׳ ג ב). (צריך שיהיה בתלם) אורך ששה טפחים ורוחב מ ל ו א ו (ר״ע, כלא׳ ג ג). כ מ ל ו א ו של נופל (ר״א הקפר, תוספתי ב״ק ו יג). שתהא מחיצה שוקעת במים כ מ ל ו א ו של דלי (רב, ירוש׳ סוכ׳ א א). אמר לו הקב״ה עולמי ו מ ל ו א ו לא נבראו אלא בזכות התורה (ר׳ אחא, מד״ר שה״ש, ר״פו).

מְלֹא, מְלֹאִים, — עי׳ מִלּוּא.

א. **מְלֵאָה**[1], ש״נ, ככי׳ מְלֵאָתְךָ, — ראשית העסיס הזב מן בכורי הענבים [2]: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וְכַמְלֵאָה[3] מן היקב (במד׳ יח כז). לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש הַמְלֵאָה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דבר׳ כב ט). מְלֵאָתְךָ ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי (שמות כב כח). — ואמר המשורר: עלי רוע עוני אשוה לבי לקרבן ונסכי אשו דם ודמעה, ביען שניהם יקרים בעין אל כמקריב לפניו מ ל א ה ודמעה (ספ׳ הענק, אות ד).

ב. ***מְלֵאָה**, ש״נ, ככי׳ מְלֵאָתוֹ, מליאתה, — נעשה הדבר על מְלֵאתוֹ, בשלמות: עופר עולם על מ ל י א ת ו נברא (ר״י בר סימון, מד״ר ברא׳ יד). אף חוה על מ ל י א ת ה נבראת (ר״א ברי שמעון, שם). שברא בריותיו שלמים ברא חמה וירח על מ ל י א ת ן וכל מעשה בראשית במקומותם נבראו (שם במד׳ יב).

מִלֻּאָה, (מִלּוּאָה), ש״נ, סמי׳ מִלֻּאַת, מ״ר בכני מִלֻּאֹתָם, מִלּוּאֹתָם, — מִלֻּאַת אבן וכדומ׳, שה״פ למלא אבנים יקרות בתוך מלאכת זהב וכסף וכדומה, Einfassung; monture; setting: ומלאת בו מִלֻּאַת אבן ארבעה טורים אבן וכו׳ משבצים זהב יהיו בְּמִלּוּאֹתָם (שמות כח יז־כ). מוסבת משבצת זהב בְּמִלֻּאֹתָם (שם לט יג). — ואמר המשורר: אמריו ספירים, ואותותיו שרים, ו מ ל א ת טורים, בחשן סדורים (ר״ש הנגיד, כאשמרת ערב).

***מְלַאי**, (מְלַי), ש״ז, — מְלַאי של חנות וכדומ׳, הסחורה שבה, Ware; marchandise; merchandise: ה מ ל א י של ישראל ופועלי גוים עושין בתוכו חייב בחלה ה מ ל א י של גוים ופועלי ישראל עושין בתוכו פטור מן החלה (תוספתא חלה א ג). חנות של ישראל ו מ ל א י של ישראל ופועלי נכרים נכנסין לשם וכו׳ חנות של נכרי ו מ ל א י של נכרי ופועלי ישראל נכנסין ויוצאין לשם (פסח׳ נא:). — ומצוי בסהמ״א: ובא שמעון הנזכר ונכנס סרסור בין התוגר השוכר ויהודה שיקנה יהודה כל ה מ ל א י שבתוך החנות

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) עי׳ במלון הערה לערך דמע, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) כאן הניח אונקלוס המלה כצורתה: וכמליאתא מן מעצרתא. ובהכתוב בדבר׳ המובא לקמן ת״א המלאה הזרע בשתי המלים דמעת זרעא. ומלאתך ודמעך תרגם בכורך ודמעך. וכך במכילתא: מלאתך אלו ביכורים הניטלין מהמלאה וכו׳ בכורים שהם קרויין ארבעה שמות ראשית בכורים תרומה ו מ ל א ה (כך, במקום ודמע, כמו שכבר הגיה שם א״א). וכמו״כ השבעי׳ תרגמו ἀπαρχάς, וכמלאה תרגמו ἀφαίρεμα, אלא שהם חשבו שהכונה במלאה לבכורי הדגן והכתוב עמד וצות בפרוש וכמלאה מן היקב. וכבר הוכחתי בהערה לערך דמע כי דמע הוא ראשית הגרן, והמלאה היא ראשית היקב, והוא העסיס הראשון הזב מן הענבים, ווזהי הכונה האמתית של הכתוב פן תקדש המלאה את הזרע, ר״ל שבשביל זה אסור לזרוע זרעים בכרם לבלתי ת ק ד ש המלאה, ר״ל העסיס הזב מן הענבים, את הזרע שבתוך הגפנים. וכבר הרגיש בזה מנחם בן סרוק והאריך בדברים במחברת כלאים. ולא מצאתי טעם נכון למשמ׳ זו להשם מלאה, אם הוא נגזר משרש מלא הידוע, ואולי היה בלשון עברית הקדומה שרש מלא אחר ששמש במשמ׳ אחרת שממנה נסתעפה משמ׳ ראשית העסיס להשם מלאה. ואעפי״כ אולי הוא באמת מן השרש מלא הידוע, במשמ׳ מ ל א ו ימיו, כי העסיס הזב בפרט מעצמו הוא כשהפרי באמת מ ל א ובשל, ועי׳ רש״י. וצריך להעיר כי גם בלשון ערבית יש שם מיוחד לראשית העסיס הזב מן הענבים, בלי סחיטה ועצירה, והוא שלאף, שלאפה [a], אמר אבן שכית בתהד׳יב אלאלפאט׳, באב צפה אלח׳מר (הוצא׳ בירות): ואלשלאף ואלשלאפה מא שאל מנהא מנ ע׳יר אנ יעצר, ע״כ, — ובעבר׳: מה שזב ממנו (מן הענב) מבלי שיסחט. וכעין זה אלג׳והרי: ואלשלאף מא שאל מן עציר אלענב קבל אנ יעצר ותשמי אלח׳מר שלאפא. ע״כ, — ובעבר׳: אלשלאף הוא מה שזב מעסים הענבים קודם שיסחט, ויקרא היין שלאפא. ובתג׳ אלערוש: והו אול מא יעצר מנהא וקיל מא שאל מנ ע׳יר יעצר וקיל הו אול מה ינזל מנה ופי אלתהד׳יב אלשלאף ואלשלאפה מן אלח׳מר אח׳לצהא ואפצ׳להא וד׳לכ אד׳א תחלב מן אלענב בלא עצר ולא מרת׳. ע״כ, — ובעבר׳: הוא ראשית מה שנסחט ממנו וי״א מה שזב ממנו מבלי שיסחט וי״א הוא ראשית מה שירד ממנו, ובתהד׳יב אלשלאף ואלשלאפה מן היין הוא הנקי והזך והנכבד ממנו והוא אם פרש מן הענבים בלי סחיטה ובלי שריה ומריסה. וכך גם בלשאנ אלערב.

---

[a]) سلاف سلافة

וישב בחנות (סו"ת פרח מטה אהרן נג). — *הִטִּיל מִלְאַי על פלוני, הכריחו לתת לו מהמִלְאַי שלו: משרבו מטילי מ ל א י על בעלי בתים רבה שוחד והוטה משפט והיו לאחור ולא לפנים (תוספתא סוט׳ יד ה). מ ל א י הטילו (בני שמואל) על בעלי בתים (ר׳ יהודה, שם ו). — הטיל מִלְאַי לתוך כיסו של פלוני, נתן לו כסף לעשות עסק: כל המטיל מ ל א י לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (ר׳ יוחנן, פסח׳ נג:). (תודוס איש רומי) מטיל מ ל א י לכיס של תלמידי חכמים היה (ר׳ יוסי בר״ח, שם).

א. **מַלְאָךְ**[1], ש״ז, סמי׳ מַלְאַךְ, כנוי׳ מַלְאָכִי, מַלְאָכוֹ, מ״ר מַלְאָכִים, סמי׳ מַלְאֲכֵי, כנוי׳ מַלְאָכָיו, מַלְאָכֶיךָ. —א) שָׁלִיחַ שנשלח לעשות דבר מהדברים, להודיע, לבשר, וכיוצא בזה, messenger; messager; Bote: וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו וכו׳ ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו וכו׳ (בראשׁ׳ לב ד-ה). וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל (במד׳ כ יד). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לאמר אעברה בארצך (שם כא כא-כב). וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה וכו׳ לאמר הנה עם יצא ממצרים (שם כב ה). ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר (שם כד יב). רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו (יהוש׳ ו יז). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (של עכן בן זרח) והנה טמונה באהלו (שם ז כב). ומלאכים שלח (גדעון) בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו (שפט׳ ו לה). וישלח (זבל שר העיר) מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה (שם ט לא). וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי ויאמר מלך בני עמון אל מלאכי יפתח כי לקח ישראל את ארצי (שם יא יב-יג). וישלחו (אנשי בית שמש) מלאכים אל יושבי קרית יערים לאמר השבו פלשתים את ארון יי׳ (ש״א ו כא). הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל וכו׳ ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וכו׳ וישלח (שאול את הנתחים) בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר וכו׳ ויאמרו למלאכים הבאים כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה (שם יא ג-ט). וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו וכו׳ וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד (שם יט יא-יה). ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים (שם כ). ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה (שם כג כז). הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את ארנינו (שם כה יד). ותלך (אביגיל) אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה (שם מב). וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר למי ארץ (ש״ב ג יב). ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישבו אתו מבור הסרה (שם כו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים (שם ה יא). וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב (שם יא כב). וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה (שם יב כז). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). ויאמר (אחאב) למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך וכו׳ (שם כ ט). וישלח (אחזיהו) מלאכים ויאמר אלהם לכו דרשו בבעל זבוב וכו׳ קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם (מ״ב א ב-ג). וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן (שם ה י). וישלח (אלישע) איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו וכו׳ ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת (שם ו לב). ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם וכו׳ ויגד הצפה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (שם ט יז-יח). וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (שם יז ד). ומה יענה מלאכי גוי כי יי׳ יסד ציון (ישע׳ יד לב). לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח ב). כי היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו (שם ל ד). הן אראלם צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (שם לג ז-ח). וישלח (מלך אשור) מלאכים אל חזקיהו לאמר כה תאמרון אל חזקיהו (שם לז ט-י). ושלחתם אל מלך אדום וכו׳ ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה (ירמ׳ כז ג). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים (יחזק׳ יז טו). ותשלח מלאכים אליהם כשדימה (שם כג טז). מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא (משלי יג יז). אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח בו (שם יז יא).

---

[1]) גם בשאר הלשונות השמיות. בערבי׳ מלאכ a).
ועי׳ שרש א.לאך.

a) ملاك

וּמַלְאָךְ בא אל איוב ויאמר הבקר היו חרשות וכו׳ (איוב א יד).—ובפרט, מַלְאַךְ אֱלֹהִים: וימצאה מַלְאַךְ יי׳ על עין המים במדבר (בראש׳ טז ז). ויאמר לה מַלְאַךְ יי׳ שובי אל גברתך וכו׳ ויאמר לה מַלְאַךְ יי׳ הרבה ארבה את זרעך (שם ט-י). ויקרא מַלְאַךְ אלהים אל הגר מן השמים (שם כא יז). ויקרא אליו מַלְאַךְ יי׳ מן השמים ויאמר אברהם אברהם (שם כב יא). ויקרא מַלְאַךְ יי׳ אל אברהם שנית מן השמים (שם טו). ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מַלְאֲכֵי אלהים עלים וירדים בו (שם כח יב). ויאמר אלי מַלְאַךְ האלהים בחלום יעקב (שם לא יא). ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מַלְאֲכֵי אלהים (שם לב ב). וירא מַלְאַךְ יי׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג ב). ויסע מַלְאַךְ האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שם יד יט). ויתיצב מַלְאַךְ יי׳ בדרך לשטן לו (במד׳ כב כב). ותרא האתון את מַלְאַךְ יי׳ ותלחץ אל הקיר (שם כה). ויעל מַלְאַךְ יי׳ מן הגלגל אל הבכים וכו׳ ויהי כדבר מַלְאַךְ יי׳ את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו (שפט׳ ב א-ד). אורו מרוז אמר מַלְאַךְ יי׳ (שם ה כג). ויבא מַלְאַךְ יי׳ וישב תחת האלה וכו׳ וירא אליו מַלְאַךְ יי׳ ויאמר אליו יי׳ עמך גבור החיל (שם ו יא-יב). וישלח מַלְאַךְ יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות וּמַלְאַךְ יי׳ הלך מעיניו וירא גדעון כי מַלְאַךְ יי׳ הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כי על כן ראיתי מַלְאַךְ יי׳ פנים אל פנים (שם כא-כב). וירא מַלְאַךְ יי׳ אל האשה ויאמר אליה הנה נא את עקרה וכו׳ כי הנך הרה וילדת בן (שם יג ג-ה). ומראהו כמראה מַלְאַךְ האלהים נורא מאד (שם ו). ויבא מַלְאַךְ האלהים עוד אל האשה וכו׳ ויאמר מַלְאַךְ יי׳ אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך וכו׳ ויאמר מנוח אל מַלְאַךְ יי׳ מי שמך וכו׳ ויאמר לו מַלְאַךְ יי׳ למה זה תשאל לשמי והוא פלאי וכו׳ ויעל מַלְאַךְ יי׳ בלהב המזבח וכו׳ אז ידע מנוח כי מַלְאַךְ יי׳ הוא (שם ט-כא). כי כְּמַלְאַךְ האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע וכו׳ ואדני חכם כחכמת מַלְאַךְ האלהים לדעת את כל אשר בארץ (ש״ב יד יז-כ). ואדני המלך כְּמַלְאַךְ האלהים ועשה הטוב בעיניך (שם יט כח). וּמַלְאַךְ יי׳ היה עם גרן האורנה היבסי (שם כד טז). וישב מַלְאַךְ יי׳ שנית ויגע בו ויאמר קום אכל (מ״א יט ז). וּמַלְאַךְ יי׳ דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון (מ״ב א ג). ויהי בלילה ההוא ויצא מַלְאַךְ יי׳ ויך במחנה אשור (שם יט לה). ויענו את מַלְאַךְ יי׳ העמד בין ההדסים וכו׳ ויען מַלְאַךְ יי׳ ויאמר יי׳ צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם (זכר׳ א יא-יב). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מַלְאַךְ יי׳ (שם ג א). וּמַלְאַךְ יי׳ עמד ויעד מַלְאַךְ יי׳ ביהושע לאמר (שם ה-ו). כְּמַלְאַךְ יי׳ לפניהם (שם יב ח). חנה מַלְאַךְ יי׳ סביב ליראיו ויחלצם (תהל׳ לד ח). יהיו כמץ לפני רוח וּמַלְאַךְ יי׳ דחה יהי דרכם חשך וחלקלקת וּמַלְאַךְ יי׳ רדפם (שם לה ה-ו). וישא דויד את עיניו וירא את מַלְאַךְ יי׳ עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם (דהי״א כא טז). ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מַלְאַךְ יי׳ (שם ל). — וּמַלְאָךְ סתם, במשמ׳ מַלְאַךְ אלהים: יי׳ אלהי השמים וכו׳ הוא ישלח מַלְאָכוֹ לפניך (בראש׳ כד ז). הַמַּלְאָךְ הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (שם מח טז). הנה אנכי שלח מַלְאָךְ לפניך לשמרך בדרך (שמות כג כ). כי ילך מַלְאָכִי לפניך והביאך אל האמרי (שם כג). ושלחתי לפניך מַלְאָךְ וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי (שם לג ב). ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו וישלח מַלְאָךְ ויצאנו ממצרים (במד׳ כ טז). וישלח ידו הַמַּלְאָךְ ירושלם לשחתה וינחם יי׳ אל הרעה ויאמר לַמַּלְאָךְ המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד טז). והנה זה מַלְאָךְ נגע בו (באליהו) ויאמר לו קום אכול (מ״א יט ה). וישר (יעקב) אל מַלְאָךְ ויכל (הוש׳ יב ה). ויאמר אלי הַמַּלְאָךְ הדבר בי קרא לאמר כה אמר יי׳ צבאות קנאתי לירושלם (זכר׳ א יד). והנה הַמַּלְאָךְ הדבר בי יצא וּמַלְאָךְ אחר יצא לקראתו (שם ב ז). כי מַלְאָכָיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהל׳ צא יא). הללו את יי׳ מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מַלְאָכָיו הללוהו כל צבאו (שם קמח א-ב). הן בעבדיו לא יאמין וּבְמַלְאָכָיו ישים תהלה (איוב ד יח). אם יש עליו (על החולה) מַלְאָךְ מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת (שם לג כג-כד). — מַלְאַךְ פניו: בכל צרתם לא צר וּמַלְאַךְ פניו הושיעם באהבתו (ישע׳ סג ט). — מַלְאַךְ הַבְּרִית: וּמַלְאַךְ הברית אשר אתם חפצים הנה בא (מלא׳ ג א). — וכנוי לנביא וכדומ׳: מי עור כי אם עבדי וחרש כְּמַלְאָכִי אשלח (ישע׳ מב יט). מקים דבר עבדו ועצת מַלְאָכָיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (שם מד כו).

ויאמר חגי מַלְאַךְ יי׳ במלאכות יי׳ לעם לאמר (חגי א יג). הנני שלח מַלְאָכִי ופנה דרך לפני (מלא׳ ג א).—וכנוי לכהן: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מַלְאַךְ יי׳ צבאות הוא (מלא׳ ב ז).—ובמליצה לרוחות: עשה מַלְאָכָיו רוחות משרתיו אש להט (תהל׳ קד ד).— ובהשאלה, למחלות וכדומ׳: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מַלְאֲכֵי רעים (תהל׳ עח מט). — מַלְאֲכֵי מָוֶת: חמת מלך מַלְאֲכֵי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי טז יד). — ומצוי מאד בתו״מ: בשעה שישראל מתפללין וכו׳ המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות ונותנן בראשו של הקב״ה (ר׳ מאיר, מד״ר שמות כא). כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו (את הצדוקי) על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו (ר׳ חייא, יומא׳ יט:). ששה נסים נעשו לו לפנחס וכו׳ ואחד שבא מלאך והגביה את המשקוף ואחד שבא מלאך והשחית בעם (ר׳ יוחנן, סנה׳ פב:). אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו (הוא, שם צו.). אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו (הוא, שם צד.). אף שמות המלאכים עלו בידן מבבל (רשב״ל, ירוש׳ ר״ה א ב). כל דיבור ודיבור שיוצא מפי הקב״ה נברא ממנו מלאך אחד (ר׳ יונתן, חגי׳ יד.). מלאך אחד שהוא עומד בארץ וראשו מגיע אצל החיות (ר׳ אלעזר, שם יג:). שהיתה (אסתר כשאמרה איש צר ואויב) מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן (הוא, מגי׳ טז.). וכיון שבא (הולד) לאויר העולם בא מלאך וסופרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה (ר׳ שמלאי, נדה ל:). יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע (נבוכדנצר) שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (ר׳ יצחק, סנה׳ צב:). המלאך עצמו חציו מים וחציו אש (ויש לו) חמש גפין וגוייתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש (ר׳ אבון, ירוש׳ ר״ה ב ה). בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (ר׳ תנחומא ב״ר חנינא, מד״ר שמות כא). אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו (ר׳ חנינא בר פפא, נדה טז:). אין מלאך אחד עושה שתי שליחות ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת (מד״ר בראש׳ נ). בקש יהודה לעבור זימן לו הקב״ה מלאך שהוא ממונה על התאוה (מדה״ג, כ״י תימני). החמה שלש אותיות של שם כתובים בלבו והמלאכים מנהיגים אותו (פדר״א ו). וכל המזיקים המהלכים ברקיע והמלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש כשהם עולים לשמוע דבר מאחורי הפרגוד הן מתרדפין בשבט של אש וחוזרין לאחוריהן למקומן (שם ז). — וככנ׳: אני ושלשת מלאכיי נגלים עליך ואומרים לך לוט ליטה לא ירת לאברהם (מד״ר בראש׳ מד). — מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכב על החמור (ר׳ יוחנן בן זכאי, חגי׳ יד:). לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו (ר״ע, יומא׳ עה:). וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי (ר׳ ישמעאל, שם). אדם הראשון מיסב בג״ע היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין (ר׳ יהודה, סנה׳ נט:). כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב״ה לבניו בעצמו (רב, ב״מ פו:). יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה אלא מאי באהל כדי לחבבה על בעלה (הוא, שם פז.). בשעה שביקש הקב״ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמינו (הוא, סנה׳ לח:). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (ר׳ יוחנן, שבת יב:). שלשה מלאכי השרת נזדמנו לה (לאסתר) באותה שעה אחד שהגביה את צוארה ואחד שמשך חוט של חסד עליה ואחד שמתח את השרבים (הוא, מגי׳ טו:). מעון שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (ר״ל, חגי׳ יב:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכו׳ (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שבת קיט:). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו (ר׳ אלעזר, כתוב׳ קד.). בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מה לילוד אשה בינינו (ריב״ל, שבת פח:). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה (בשעת מתן תורה) חזרו ישראל לאחוריהן י״ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן (הוא, שם). לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם (ר׳ תנחום בר חנילאי, ב״מ פו:). באותה שעה (שטבעו המצריים) בקשו מלאכי השרת לאמר שירה

לפני הקב״ה אמר להן הקב״ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני (ר׳ יונתן, סנהד׳ לט:). לא בא הכתוב (ויקרא אל משה) אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו לשומו כמלאכי השרת (ר׳ נתן, יומ׳ ד:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל (ר׳ אמי, ברכ׳ כ:). לא נתנה תורה למלאכי השרת (שם). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה (כשנהרג ר״ע) זו תורה וזו שכרה (שם סא:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון (שבת נה:). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר״ה וביום הכיפורים (ר׳ אבהו, ר״ה לב:). שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן משמאלו וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל בימינו ורפאל בשמאלו (יומ׳ לז.). בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור (תענ׳ יא.). ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם שלשה כמלאכי השרת יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת (חגי׳ טז.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניס תחת כנפי השכינה (סנהד׳ צו:). בשעה שאמר הקב״ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע זאת להן לישראל שהקדימו לפניך בסיני נעשה לנשמע (רב אסי, גיט׳ ז.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע הרבה כרכים בראת בעולמך של אוה״ע ולא נתת מידת ארכן ומידת רחבן ירושלים ששמך בתוכה ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מידה (ר׳ חנינא בר פפא, ב״ב עה:). אותו היום (שהשליכו את משה ביאור) עשרים ואחד בניסן היה אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה (הוא, סוט׳ יב:). בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים (ר׳ סימאי, שבת פח.). בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע צדיק פלוני בא אומר להם יבאו צדיקים ויצאו לקראתו (ר׳ יוסי בר חלוף, כתוב׳ קד.). ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת חיגרין מפני מה הוויין מפני שהופכין את שולחנם וכו׳ (ר׳ יוחנן בן דהבאי, נדר׳ כ.). יש לי לפני ארבע מאות ותשעים וששה אלפים של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד (מד״ר ויקר׳ ג). בשבע שעות ביום בע״ש נכנס אדה״ר בג״ע והיו מלאכי השרת מקלסין אותו ומכניסין אותו לג״ע (פדר״א יח). — מלאכי שלום: חרבן בית המקדש שאפילו מלאכי שלום בכו (חגי׳ ה:). — מלאכי רחמים: מלאכי רחמים היו (המלאכים שבאו להפך את סדום) והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות (מד״ר בראש׳ נ). — מלאכי חַבָּלָה, עי׳ ערך *חַבָּלָה, והוסיפה: שבשעה שנפטרין (הרשעים) מן העולם ג׳ כתות של מלאכי חבלה מקדימות אותו (ר׳ מאיר, מד״ר במד׳ יא). — ובסהמ״א: והנהו לפני עובר, בשלשלאות של אש אסור, ביד מלאכי חבלה מסור (יוחסין, אחימעץ מאיטלי׳ N. M. Ch. 124). בשעת הדין וכו׳ מוסרין אותו (את הרשע) לחמשה מלאכי חבלה כנגד ה׳ חומשי תורה אחד מכה ואחד מונה כדרך שמכין ומונין בב״ד ושלישי מוציא אור מגופו ככבשן שהאור יוצא ממנו הרביעי מביא עשבים מרים וחמוצים מן ההרים שאם גזל מחבירו אומרים לו דקנך בשינך לפי שאכלת גזל בשינך החמשי מביא את אביו ואת אמו ואם קרא ולא קיים מלקין אותו בפניהם (מס׳ חבוט הקבר ה). — מַלְאַךְ הַמָּוֶת, הממונה להמית את האדם בבוא שעתו: לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן (ר׳ יוסי, ע״ז ה.). היושב בבית מרוערע עושה מלאך המות דגיסטים שלו (רב, ילוש׳ שבת ב ג). הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות (ר״ל, ב״ב טז.). שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל (ריב״ל, ברכ׳ נא.). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים (ב״ק ס:). דבר בעיר אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו (שם). כלבים בוכים מלאך

המות בא לעיר (שם). ששה לא שלט בהן מלאך המות ואלו הן אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים (ב"ב יז.). אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות (ע"ז כ:). והנה טוב מאד זה מלאך המות (ר' שמואל בר"י, מד"ר בראש' ט). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד (בשעת המגפה) במלאך המות ועצרו (שם במד' יט). יצא לו (ר"ש בן חלפתא) בחצי הלילה לילך לעירו מצא שם מלאך המות בדרך וראה אותו משונה (שם דבר' ט). כיצד אדם מת באים עליו שלשה מלאכי השרת אחד שהוא מלאך של מות והשני סופר והשלישי שממונה עליו אומר לו קום הגיע קצך וכו' מיד פותח בשר ודם את עיניו ורואה את מלאך המות ומזדעזע ונופל על פניו וחכמים אומרים מלאך המות ארכו מסוף העולם ועד סופו מכף רגלו ועד קדקדו כולו עינים לבושו אש כסותו אש רגליו אש בסכין אש שבידו טפה של מרה תלויה בו ממנה מת וכו' ואינו מת עד שרואה הקב"ה בעצמו (כלה רבתי ג). ריב"ל צדיק גמור היה וכשהגיע זמנו לפטור מן העולם אמר הקב"ה למלאך המות עשה לו כל צרכו מה שיבקש ממך הלך אצלו וכו' נתן לו החרב והלכו שניהם עד שבאו אצל חומת ג"ע חוץ לחומה לקח מלאך המות את ר"י והגביהו והניחו על חומת ג"ע אמר לו ראה מקומך בג"ע קפץ ריב"ל מן החומה ונפל בג"ע וכו' כיון שראה מלאך המות שלא יכול להוציאו אמר לו תן לי החרב ולא היה רוצה ר"י ליתן לו עד שיצאה בת קול ואמרה תן לו הסכין שצריכה לבריות אמר לו ר"י השבע לי שלא תראה אותו לבריות בשעה שאתה נוטל נשמתו של אדם שבתחלה בכל מקום שהיה מוצא שוחטו בפני הכל כבהמה (בריית' דריב"ל). בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וחרבו שלופה בידו אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים וכו' ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר וכשבא מלאך המות אומר לו צדיק קונך שלחני אליך מיד מתחנן לו אומר לו שעה זו אי אפשר לעברה אלא ששמעתי מאחורי הפרגוד שהקב"ה מתקן לך מדור בגן עדן (מס' חבוט הקבר ד). — ואמר המליץ: אמר זמן לכסיל היה רופא תמית בני אדם בעד הונם, יתרון לך על מלאכי מות כי הם ימיתון האנוש חנם (ר"י זבארה, ספ' שעשועי' י). אתמה לאיש תערב שנתו, ומלאך המות עמו על מטתו (שם ז מד).

ב.מַלְאַךְ[1], פ"ז, — שה"פ, לעיסת דבר קשה בין השִּׁנַּיִם המשמיע קול מרפיקת המתלעות זו בזו, Zerbeissen u. Zerkrachen (z. B. der Knochen); ronger qqch. de dur et grincer des dents; to gnaw and gnash with the teeth: אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה הנני אליך נאם יי' צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מַלְאָכֵכֵה[2] (נחום ב יג-יד).

---

[1]) עי' הערה לשרש ב.לאך. — [2]) תרגמו התרגומים הקדמונים מלה זו במשמ' השם מלאך הידוע, ומזה רואים שכבר אז היה כאן צרוף האותיות של השם מלאך. אך כבר הרגישו גם הקדמונים קושי בכתוב זה, מפני שאין כאן מקום למלאך, ולא נתברר לאיזה מלאך הכונה פה, וגם החדשים נתלבטו בזה, וקצתם מגיהים הכתוב ואומרים שאין סוף הכתוב במקומו. אבל באמת, גם כאן הנוסחה המסורה אמתית, אלא שאין הכונה בהשם מלאכך כאן להמלאך הידוע במשמ' שליח סתם או שליח אלהים, כי אין מלאכך זה שם נגזר מהשרש לאך שממנו השם מלאך הידוע אלא משרש לאך אחר, שבערבי' מקביל לו השרש לוכ. אמר אלג'והרי וז"ל: לכת אלשי פי פמי אלוכה לוכא אד'א עלכתה וקד לאכ אלפרש אללג'אם, ע"כ, ובלשאנ אלערב: אללוכ אהונ אלמצ'ע' וקיל הו מצ'ע' אלשי אלצלב אלממצ'ע'ה תדירה פי פיכ. ע"כ. ואת הפעל עלכ מפרשים המלונים הערבים כך: עלכת אלדאבה אללג'אם תעלכה עלכא לאכתה וחרכתה פי פיה, ועלכ נאביה חרק אחדהמא באלאח'ר פחדת' בינהמא צות. ע"כ. וגם השרש אלכ משמש באותה המשמע' בעצמה בער"ב'. אמר אבן שידה: אלכ אלפרש אללג'אם פי פיה יאלכה עלכה. ע"כ. אנו רואים, איפוא, כי בערב' משמשים שלשה השרשים לוכ, עלכ ואלכ, במשמ' אחת, במשמ' לעס בין שניו דבר קשה, כמו הסוס את הברזל שבתוך פיו, וגם קול שמשמיעות השנים הרחבות, הניבים, כשהן מכות זו על זו בעת לעיסת דבר קשה וכדומה. ואין שום ספק בדבר כי זהו השם מלאכך שבכאן, והוא סוף המשל של האריה וטרפו ואמר שיכרית מארץ טרפו ולא ישמע יותר קול לעיסת השנים של עצמות הטרף.

מְלָאכָה, ש״נ, סמי׳ מְלֶאכֶת, נכנ׳ מְלַאכְתְּךָ,-תֵּךְ, מְלַאכְתּוֹ, ת״ר סמי׳ מְלַאכוֹת, מַלְאֲכוֹתֶיךָ, — א) שה״פ, עבודה ומעשה שאדם עשה ועֹבֵד, Arbeit, travail; work: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה (ברא׳ ב ב). ויבא (יוסף) הביתה לעשות מלאכתו (שם לט יא). וביום הראשון (של חג הפסח) מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות יב טז). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי׳ אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך וכו׳ (שם כ ט-י). כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת (שם לא טו). כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם (ויקר׳ יא לב). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו (שם טז כט). כל מלאכת עבדה לא תעשו (שם כג ז). כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד (במד׳ ד ג). אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וחליתי (שפט׳ טז יא). ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (ש״א ח טז). לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (מ״א ה ל). ותתם מלאכת העמודים (שם ז כב). וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף (שם יא כח). ונתנו את הכסף המתכן על ידי עשי המלאכה הפקדים בית יי׳ (מ״ב יב יב). ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו (ירמ׳ יז כב). ארור עשה מלאכת יי׳ רמיה וארור מנע חרבו מדם (שם מח י). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יי׳ צבאות בארץ כשדים (שם נ כה). ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי׳ צבאות אלהיהם (חגי א יד). ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב וכו׳ (עזר׳ ב סט). לנצח על מלאכת בית יי׳ (שם ג ח). לנצח על עשה המלאכה בבית האלהים (שם ט). והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (שם ו כב). והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים (שם י יג). ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה (נחמ׳ ב טז). והרגנום והשבתנו את המלאכה (שם ד ה). ונשוב כלנו אל החומה איש אל מלאכתו (שם ט). המלאכה הרבה ורחבה (שם יג). ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים (שם טו). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (שם טז). וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי (שם ה טז). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה (שם ו ג). ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה (שם ט). ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת פטירים כי יומם ולילה עליהם במלאכה (דה״א ט לג). ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ (שם כב טו). ועל עשי מלאכת השדה לעבדת האדמה עזרי בן כלוב (שם כז כו). הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית (שם כח יט). והמלאכה (של בנין הבית) גדולה כי לא לאדם הבירה כי ליי׳ אלהים (שם כט א). ויעשו עשי המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם (דה״ב כד יג). והאנשים עשים באמונה במלאכה (שם לד יב). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב (שם כב כט). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך (שם כד כז). ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך (אסת׳ ג ט). וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך (שם ט ג). — ב) בפרט, מלאכת אמנות, שצריך חכמה ודעת לעשותה, Kunstarbeit; travail artistique; work of art: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ג-ה). מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן וכו׳ (שם לה לה). וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת (מ״א ז יד). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה וכו׳ וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך (יחזק׳ כח יג). וכל חכם בכל מלאכה (דה״א כב טו). — ג) הדבר אשר נעשה במלאכה: כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (ברא׳ ב ג). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות (שמות לה כט). הביאו את תרומת יי׳ למלאכת אהל מועד (שם כא). וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבדה הביאו (שם כד). היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שם לו ז). כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש (שם לח כד). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו (ויקר׳ ז כד). לכל אשר יעשה העור למלאכה (שם יג נא). או בעור או בכל מלאכת עור (שם מח). ויבוא (חירם)

אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו (מ"א ז יד). ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יי׳ עמדים שנים וגלת הכתרת וכו׳ (שם מ־מא). ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי׳ (שם נא). וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים (ירמ׳ יח ג). מה יהיה עץ הגפן וכו׳ היקח ממנו עץ לעשות למלאכה וכו׳ את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק׳ יה ב־ה). ויבן ביהודה בירניות ועגרי מסכנות ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה (דה"ב יז יב־יג). — ד) כל עֵסֶק שאדם מתעסק בו: יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי׳ ונפלאותיו במצולה (תהל׳ קז כג־כד). ויאמרו אליו הגידה נא לנו וכו׳ מה־מלאכתך ומאין תבוא (יונ׳ א ח). — ה) דָּבָר, חֵפֶץ, מְלֶאכֶת פלוני, הדבר שלו, החפץ שלו, מה ששיך לו: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת [1]) רעהו (שמות כב ו־ז). — ולבעלי חיים: אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש׳ לג יג־יד). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה שבעת יי׳ תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ט־י). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו׳ ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו (ש"א טו ט).—ומצוי בתו"מ: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (שמעיה, אבות א י). כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (ר"ע, שבת יט א). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים (ר"ט, אבות ב יה). לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (הוא, שם טז). בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור מפני שביטלו ממלאכתו משלם חמשה שה מפני שאין לו מלאכה משלם ארבעה (ר׳ מאיר, תוספת׳ ב"ק ז י). אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך [1]) מלאכת שמים היא (הוא, עירובי יג.). דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן (ר׳ יהודה בר אלעאי, ברכ׳ לה:). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (ר׳ יהודה, נדר׳ מט:). וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (ר"ג בן ר"י הנשיא, אבות ב ב). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (ר׳ נהוראי, קדוש׳ ד יד). כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה (שבי׳ ה ו). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו׳ (שבת ז ב). כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה (שם א). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת ומבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו המטה ועושה בצמר (כתוב׳ ה ה). מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה (רב, מו"ק כז:). כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות (ריב"ל, שבת פט.). איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים (ר׳ יוחנן, שם קיד.). שהיו מחליפים (המצרים להעברים) מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים (הוא, סוט׳ יא:). גדולה מלאכה שלא חרב דור המבול אלא מפני הגזל ופועל עושה במלאכתו ואוכל (ירוש׳ מעש׳ ב ו). גדולה מלאכה שמחממת את בעליה (רב ששת, גיטי סז:). אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו (ברכ׳ יז.). וכי מאחר ששוהין (החסידים) תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (שם לב:). העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסח׳ נ:). כותבי ספרים תפילין ומזוזות וכו׳ וכל העוסקין במלאכת שמים וכו׳ אינן רואין סימן ברכה לעולם (שם). אינו דומה הבא מעון להבא ריקן עושה מלאכה ליושב ובטל (ב"מ עו:).—ואמר החכם: בחר לך מהמלאכות הנקיים אשר אין בה

[1]) כבר העיד ריב"ג כי היו כבר בימיו מי שראו במלה זו שם מן מלך, במשמ׳ נכסים, כמו בערבי׳.—

[1]) בכ"י: שמלאכת שמים היא.

לעושה אותם קלון (רס"ט פלקיירא, המבקש נא).—:מה מְלַאכְתּוֹ של פלוני פה, מה עניינו כאן, למה נזכר כאן: האשה שהשביחה את הנכסים השביחה לאמצע אשה מה מלאכתה[1]) אמר ר' ירמיה באשה יורשת שמת אביה והניח בנות (הלכ' פסוק' לר"י גאון, נשים). — *בַּעַל מְלַאכְתּוֹ של פלוני, מי שהמלאכה היא שלו: הוי שקוד ללמוד תורה ודע לפני מי אתה עמל ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך (ר' אלעזר, אבות ב יד).—ומשל: וכבר אמר הרמב"ם משל מימי לא נצחני אדם אלא בעל מלאכה[2]) אחת (שו"ת חות יאיר מג). כמאמר בעל המליצה שנפשו לא מצא מעולם מנוצחת כי אם מבעל מלאכה אחת (ר"א כהן, הקד' תרגו' למסר' המסר'). וכך אומר משל הדיוט מלאכה מלוכה (פי' אבות כ"י, כוכבי יצחק כט 12). – ובהשאלה, :מְלֶאכֶת החשבון, הצחות, וכיוצא בזה: וזה יאמר במלאכת הצחות (ר"י א"ת, הרקמה לריב"ג ז). ואולם מלאכת ההגיון הנה איננה אצלם מכלל החכמות אבל היא כלי לחכמה (מלות הגיון יד). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משותף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו ג"כ על כל המעשים המלאכתים ויקראו כל חכמה מחכמת הפלוספיא מלאכת עיונית ויקראו כל אחת מהנגרות והחצבות ומה שדומה להן מלאכה מעשית (שם). ובחלק מלאכת ההגיון אבאר מה הן המאמרות המליציות וכו' עד אשר יתחדש ביניהם תחלה מהמלאכות ההקשיות מלאכת המליצה (רש"ט פלקיירא, ראשי חכמ' ב ד). ותגיע בהם מהמלאכות ההקשיות מלאכת השיר מפני שביצירת האדם לדקדק הזיון והסדר בכל דבר ואלו השתי מלאכות הם הכוללות המלאכות ההקשיות (שם). שזאת המלאכה רצוני מלאכת השיר היא חלק מחכמת הלשון וכו' שהמתעסק בלמוד זאת המלאכה ראוי שתקדם לו הידיעה בדקדוק הלשון (כ"ד יחיא, לשון למודים, מאמ' שקל הקדש). שהיו החרטומים יודעים במלאכת התחבולות שעושים האנשים בפני ההמון שבתנועותיהם ומעשי ידיהם ישנו הצבעים והמראים עד שיראה הדבר בחלוף מה שהוא (ר"י אברבנאל, וארא).—ואמר המליץ: מלאכת הזמיר על כל מלאכות אשר המה בתבל נערכות, הכי

—[1]) תרגום בעברי' מהשמוש בארמ': מאי עבידתה (כ"ב קמד.). — [2]) כעין זה בערב': ענדה שבעה צנאיע ורזקה צ'איע, — ובעבר': יש לו שבע אומניות ופרנסתו אבודה.

בה ירקדו יחדו כבן צאן בני לצון שפחות עם מלכות, ואלו זכרו אותה בתלמוד חשבוה לראש אבות מלאכות (יוסף בן יהודי' זארק, ניב שפתים, כ"י Jew. College).— ו) :אותיות הַמְּלָאכָה, בנגוד לאותיות היסוד במלה, במשמ' אותיות השמוש: לדעת עניני האותיות ודקדוקי מליהם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה וכו' עשתי עשר מהם מיוסדים ונשרשים ועומדים ואין להם מלאכה זולתי יסוד ואלה הם פה ספר גזע צדק (מנחם, מחברת, פתיחה). אשר אמר דונש כי טית ודלית במשרתים וכו' אך זה לא שירות ולא מלאכה אחרי כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה (הכרעי' ר"ת, דונש על מנחם 9). כי הלך כמו ילך והא בכל מקום הליכה למלאכה ותיקון המלה (שם 38).

מַלְאֲכוּת[1]), ש"נ — א) שם המפשט מן מַלְאָךְ, פעולת המלאך, שליחות: ויאמר חגי מלאך יי' בְּמַלְאֲכוּת יי' לעם לאמר אני אתכם נאם יי' (חגי א יג).—ואמר הפיטן: הגה במלאכות אדוניו, תנין שלח בניו, כי בא שועם לפניו, ויושיעם כי חסו בו (ר"י הלוי, אפתחה שערי). מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא (רמב"ע, ממרום קול).—ב) *טבע של מַלְאָךְ: להלן (כשהיו המלאכים אצל אברהם) שהיתה שכינה על גביהן קראן אנשים כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות (מד"ר ברא' נ). — ובס.המ"א: כי השמחה ראוי שתמצא בנפשות הנמלטות מן החונף הזכות הברות המתיחסות אל המלאכות העולות אל מעלות הרוחניות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרסב"ג). ועוד שדברי האנשים ההם (שראה אברהם) מורים שהיה בהם צד מלאכות ואלהות (ר"י אברבנאל, וירא). שהכיר (אברהם) בם מלאכות אעפ"י שבאו אליו בדמות אנשים (שם). — ובזמן החדש השתמשו במלה זו במשמ' חבר אנשים שנשלחו למקום מן המקומות למטרה מן המטרות, Mission.

:מַלְאֲכוּתִי, ת"ז, נקי' מַלְאֲכוּתִית, מ"ר מַלְאֲכוּתִיִּים, מַלְאֲכוּתִיּוֹת,— של מַלְאֲכוּת, מטבע המַּלְאֲכוּת: מפני שהיא הסבה להניעה אל הנעימות האלוהיות ולהקריבם אל המעלות המלאכותיות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרסב"ג ב). אבל המעלה הזאת (לחיות בלי אכילה וכו') אלהית מלאכותית אם היא

[1]) כמו מסכנות, ממלכות.

נמצאת (הוא, כוזרי א מב). וכי הוא (משה) ע״ה הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים (פי׳ המשני לרמב״ם, סנה׳ י ז).

מְלָאכוּתִי[1]), ת״ז, נקי׳ מְלָאכוּתִית, מ״ר מְלָאכוּתִיִּים, -תִיּוֹת, — מה שעשוי במלאכה, ההפך מטבעי, מה שהוא בטבע, artificial; artificiel; Künstlich: וכבר בארנו בזולת זה המקום איכות שנוי חלקי היסודות האלו והעמדנו בזה מופתים מלאכותיים יראו בראות עין בשנוי קצתם בקצתם בחלק לא בכל (ספר בן תמים, פי׳ ספר יצירה). והגשם אם טבעי ואם מלאכותי (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). מלאכותי תאר נגזר ממלאכה הוא מה שאינו ממעשה הטבע רק ממלאכת האדם (ר״ש א״ת, פי׳ מלים הזרות שבמו״נ). וצורך האדם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (הוא, שם א מו). אמרו ארזי לבנון אשר נטע בעבור היות מציאותם טבעית לא מלאכותית אמר שהשם נטעם (שם סו). שכל דבר מאלו הנמצאות אשר אינם מלאכותיות אי אפשר לו מבלתי סבה מחייבת לדבר ההוא אשר הותהו כפי מה שהוא עליו (שם ג כ). כי החרב הוא כלי מלאכותיי נעשה להחריב הדברים הטבעיים (ר״י אברבנאל, נה). הם היו קודם לזה גוי אחד בארץ באחדות טבעי מצד היות שפה אחת ומנהג אחד טבעי לכלם ולא נחה דעתם בם ובקשו לעשות חברה ואחדות מלאכותיי בקבוץ המדינה ודברים מלאכותיים שולל מהם האחדות הטבעי שהיה להם מקודם (שם). וכאשר ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות גזרו שמאותו השכל בעצמו נתהוו הכחות הטבעיות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). שהרי נראה שהיא (הנפש) תניע הגוף לכל צד שבעולם ואם אינה מתנועעת בטבעית ולא בתנועה מלאכותית כ״ש שלא בתנועה הכרחיית (תגמ׳ הנפש א ג). הזכירה המלאכותית רצוני לומר הנעשית מצד המלאכה (מ׳ ליאון, נפת צופים א ד). — ובמשמ׳ של מלאכה: (הכח) המחשבי הוא אותו שבו יהיה ההשתכלות בדבר וכו׳ והמלאכותי הוא אותו אשר בו ישיג אדם מיני המלאכות והאומניות (תגמ׳ הנפש ב ב).

[1]) בערב׳ צנאעי a).

a) صناعي

מַלְאֲכִי, ת״ז, נקי׳ מַלְאֲכִית, מ״ר מַלְאֲכִיִּים, -כִיּוֹת, — מטבע המלאך: מדרגה שהיא קרובה מן הסוג האלהי המלאכי (ר״י א״ת, כוזרי ד ג). והשעורים המלאכיים והשעורים הכוכביים (שם ה יב). ועתה אכנס עמהם בעמקי הויכוח ע״ד החכמה זו המדריגה מאצילות שנקראת מדריגה מלאכית או עצם מלאכי (הוספ׳ לתגמ׳ הנפש). שאברהם חשב שבבא המלאכים סדומה יחתו אנשי העיר מפניהם וישובו אל ה׳ כי לזה לבשו צורה מלאכיית בבואם שם (ר״י אברבנאל, וירא, בשם הר״ן). הלא ידעת ארוננו המלך כי בני האדם יש להם רוחות גלגליות ונפש מדברת מלאכית בהם יעדיפו עליכם ויתחכמו עליכם (ר׳ קלונימ׳, אגר׳ בע״ח ב א). החכמים והדיינים והפלוסופים ואנשי השכל והסברה והבחינה וההכרח הנה מדותיהם ותכונותיהם תכונות מלאכיות ואשר הם שוכני השמים (שם ב ה). והיו לו (לאדה״ר) ב׳ טבעים טבע מלאכי מצד שכלו שהיה בצלם ודמות וטבע בהמי (רשב״ש דוראן, מג״א, חלק יעקב ד). כי הועד עליו פעולותיו השכליות אשר היו פעולות מלאכיות למעלה מפעולות אנושיות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ג). וכל כוכב מקבל ביחוד שפע ממדרגה מלאכיית מיוחדת (מ׳ אלדבי, ש״א ב ג).

מְלָאכִי, ת״ז, נקי׳ מְלָאכִית, מ״ר מְלָאכִיּוֹת, — כמו מְלָאכוּתִי: יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית ועל כיוצא בה מתכונת הגשמים הטבעיים ותארם (ר״ש א״ת, מו״נ א א). ונאמר בצורה המלאכיית יתארהו בשרד ובמחוגה יתארהו וזהו שם שלא יפול על הש״י כלל (שם). אמנם אלה הצורות הם צורות מלאכיות רצוני מלאכת האדם (אמונה רמה א ב).

מְלֶאכֶת, ש״נ, בהפס׳ מְלָאכֶת, — כמו מְלָאכָה: וכהנים משרתים ליי׳ בני אהרן והלוים בַּמְּלָאכֶת (דהי״ב יג י). — ואמר הפיטן: בבואם מצאו כהנים שומרי המערכת, ועל משמרותם עמדו ולא עזבו המלאכת, עד אשר שופך דמם כמימי המהפכת (רשב״י גירונדי, קינה, סכורה ולא מיין).

מְלַאכְתִּי, ת״ז, — כמו מְלָאכוּתִי: שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל וכו׳ ובין הענינים המלאכתים ובין הענינים הטבעיים (מלות הגיון יא).

מְלֹא־פּוּם, ש״ז, — א) כנוי לנקודת החולם: שם הראשון (של המלכים) חולם ונקרא מ ל א ־ פ ו ם והוא נקודה אחת בין שני אותיות מלמעלה כמו עשׂה קנה (הורית הקורא 54). כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מ ל א פ ו ם וכו׳ כגון עז עזי (רש״י שמות יה ב). ממתנו מאשר נמות ואם היה נקוד מ ל א פ ו ם היה נבאר ממיתתנו (שם יד יב). — ב) לתנועת הקמץ קטן: ותנועת הקמץ מ ל א - פ ו ם (מקנה אברהם, שער הנקודות). והקמץ מ ל א - פ ו ם (שם).—ג) לתנועת ‫ו‬: צירי מ ל א פ ו ם חולם או שמו מ ל א פ ו ם ואחרי ה מ ל א פ ו ם והחולם תנוח הוו (שם).

מִלֵּאת[1], ש״נ,—שה״פ מן מִלֵּא, איכות מה שהוא מָלֵא: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב ישבות על מִלֵּאת[2] (שה״ש ה יב).—והשתמשו במלה זו גם בדברים אחרים: ויראו חלקה אחת מלאה חטים ויאמר הפריזי ראה מה טובה חלקה זאת ושבליה יושבות על מ ל א ת (ר״י זכריה, ספ׳ השבועי׳ ג). — ובמדרש: יושבות על מלאת מ ל א ת ה של תורה (מד״ר שה״ש, עיניו).

מַלְבּוּשׁ, ש״ז, מַלְבּוּשְׁךָ, מַלְבּוּשַׁי, מַלְבֻּשֵׁיהֶם, — בֶּגֶד, לְבוּשׁ, לזכר ונקבה: ומושב עבדיו ומעמד משרתו ומַלְבֻּשֵׁיהֶם (מ״א י ה). ותעדי זהב וכסף ומַלְבּוּשֵׁךְ שש ומשי ורקמה (יחזק׳ טז יג). ויז נצחם על בגדי וכל מַלְבּוּשַׁי אגאלתי (ישע׳ סג ג). ועל כל הלבשים מַלְבּוּשׁ נכרי (צפני׳ א ח). אם יצבר (הרשע) כעפר כסף וכחמר יכין מַלְבּוּשׁ יכין וצדיק ילבש וכסף נקי יחלק (איוב כז טז־יז). ומעמד משרתיו ומַלְבּוּשֵׁיהֶם (דהי״ב ט ד). — ובתו״מ: אלעזר (היה ממונה במקדש) על הפרוכות ופנחס על ה מ ל ב ו ש (שקל׳ ה א). שלא יהא מ ל ב ו ש ך של שבת כ מ ל ב ו ש ך של חול (שבת קיג.). (שאלה קלאופטרה המלכה את ר׳ מאיר) כשהן עומדים (בתחית המתים) עומדין ערומין או ב מ ל ב ו ש י ה ן עומדין אמר לה ק״ו מחיטה ומה חיטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברים במלבושיהן עאכ״ו (סנה׳ צ:).—ובהשאלה: החילזון הזה כשגדל מ ל ב ו ש ו גדל עמו (ר״ש בן יוסי, מד״ר דברי׳ ז). — ומצוי בסהמ״א: מי שרוצה לעשות מ ל ב ו ש כגון גיביר״א או דומה לה וכו׳ מי שרוצה לעשות מ ל ב ו ש כגון זאת או זולתה מצמר ולשום בו עדי ה מ ל ב ו ש מפשתן ולתפרן במשי (שו״ת הרי״ף כטו).—ובהשאלה, בלשון המקובלים: שהמלאכים האלה נקראים בשם אנשים הכונה בהם על כבוד נברא במלאכים ומשכילי האמת יקראוהו מ ל ב ו ש כי הוא מ ל ב ו ש לג׳ מעלות העליונות הנקראות אדם שהן מתלבשות במדה זו הנקראת מ ל ב ו ש ומשחרב ביהמ״ק נפלה מדה זו שהיא ה מ ל ב ו ש וכבר ידעת כי הנפש היא הנקראת אדם ולא הגוף כי אינו אלא מ ל ב ו ש הנפש (ר׳ בחיי, וירא). והמלאכים הנקראים בשם אנשים הם המתלבשים בגוף אוירי דק נראה לחסידים וזכי הנפשות ובני הנביאים וכו׳ וזה כלל השתי מדרגות מדרגת גלוי עינים ומדרגת ה מ ל ב ו ש וכו׳ ואחר שמושם נשללים ממלבושם וחוזרים אל הויתם הראשונה (ר״מ גבאי, עבוה״ק, סתרי התורה כח). שהמלאכים הנראים בדמות אנשים ודמיונות אחרים שלא במראה הנבואה הם מתלבשים באותה צורה וקורין אותו מ ל ב ו ש (רשב״ל דורמן, מג״א, חלק שושנו ג). — ומַלְבּוּשׁ הנשמה: לעשות משערות ראשי מחטים לתפור בהם הקרעים שעשיתי על ידיך במלבושי הנשמה (ר״א הכהן, שבט מוסר נג).

מַלְבֵּן[1], ש״ז, — א) צורה מְרֻבַּעַת שעושים בה הלבֵנים ושנושאים בה הלבנים להכבשן, Ziegelform; moule à briques; brick-mould: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרת הברזל והעביר אותם בַּמַּלְבֵּן[2] וכן יעשה לכל ערי בני עמון (ש״ב יב לא). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מַלְבֵּן שם תאכלך אש (נחו׳ ג יד־טו). — ובתו״מ, במלאכת הבנין: שהביאו מ ל ב ן ותלו לו לפרעה בצוארו (סוט׳ יא.). כיצד בונין את המזבח מביאין מ ל ב ן שהוא שלשים ושתים על שלשים ושתים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין

---

[1]) לפי דעת המדקדקים במקום מְלֵאת, כמו אֱוִלֶת.—[2]) פרשו הקדמונים ורוב החדשים במשמ׳ מלא. רש״י: לא בולטות יותר מדי ולא שוקעות. ראב״ע: על מתבונת.

[1]) בערבי׳ מִלְבַּן a), צורת מעשה הלבֵנים, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הקרי. והכתיב במלכן, כ במקום בית. ולא נתבררה בודאות משמ׳ מלה זו כאן. השבעים תרגמו במשמ׳ מלאכת לבֵנים. וכך המפרשים הקדמונים שלנו. וקצת החדשים פקפקו באמתות הקריא ואמרו כי העקר הוא הכתיב ב מ ל כ ן. עי׳ זה הערך.

a) ملبن

גדולות בין קטנות ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה ושופך וזה הוא מקום יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים אמה וכו' (לוי, זכח' נד.). אינו אלא כנוטל מלבן ונותנו על גבי לבינים בשבת (ר' זעיר', ירוש' שבת יב א).—ב) כעין שֶׁקַע מְרֻבָּע בקרקע: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט בַּמַּלְבֵּן אשר בפתח בית פרעה בתחפנחס (ירמ' מג ט). — ג) *צורת מְרֻבָּע מֹארך בכלים, מַלְבֵּן של כסא, של מִטָּה, שהכרעים נתונות בו וכדומ': מלבן של כסא (שמאי, כלים כב ד). מלבן של מטה ושל עריסה (תוספת' כלי' ב"מ ח ד). בעה"ב שעשה מלבן להיות נותנו ממטה למטה ומאבוס לאבוס (שם ה ט). שלשה מטות הן העשויה לישיבה וכו' שמוכרין עליה כלים וכו' ושל מלבני בני לוי (שם כלי' ב"ב ב ט). חמור שתחת המלבן והספילין שתחת הרגלים (שם כלי' ב"מ ח ג). מלבן שנתנו על לשונות (כלים יח ד). מלבנות של כרעי המטה (ר' ירמיה, ב"ב סט.). הנוגע במלבן .של מסר הגדול (ר' יהודה, תוספת' כלי' ב"ב א ח). מלבן שהוא מלביש בפיקות תינוק טמא (שם אהל' יג ה). — ובסהמ"א: מטה שהמחזירה אין צריך לתקע שמלבנותיה וכרעיה אינן דוחקות וברפיון נכנסין ויוצאין (ר"ת שבת קלח:). — ד) המרֻבָּע בעץ וכדומ' שסביב פתח או חלון: חלון הצורית וכו' ובלבד שיהא לה מלבן או צורת פתח (תוספת' ב"ב ב יד). מלבן של ספקלריא וסריגין של חלונות (שם ערובי' יא יז). מלבנות של פתחים (ר' אלעזר, ב"ב סט.). מלבנות של חלונות (ר' זירא, שם). בית שנראה בו נגע וכו' אבניו ועציו ועפרו נִתצין עמו ומציל על המלבנים ועל שריגי החלונות ר"י אומר מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו (נגעי יג ג). הניחה (את המזוזה) בפצין או שטלה עליה מלבן אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת וכו' העמיד לה מלבן של קנים חותך שפופרת ומניחה (מנח' לג:).—:ושמותחין עליו גוילים: מביאין עורות ומולחין אותן ואח"כ שורין אותן במים ובסיד וכו' וקושרין אותן במלבנות שלהן וגורדין מהן שערן וקליפתן ומניחין אותן במלבנותיהן בשמש (תשו' הגא', הרכבי סג). עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות ומסורגות מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכן וכיון שמעמידין אותה ישנין ע"ג העור (ר"ח מו"ק כז.). — ה) *דְּבֵלָה עשויה בצורת מַלְבֵּן: עגולי דבלה הגדולים וכו' העגולים מעלין את המלבנים והמלבנים מעלים את העגולים (ר' יהושע, תרומ' ד ח).—ובסהמ"א: וכן עיגולי דבילה ומלבנים של דבילה שנפל עיגול או מלבן של תרומה לתוכן ואין ידוע אם מלבן היה או עיגול (רמב"ם, תרומ' יד ג). — ו) *בעבודת האדמה, חלקת שדה או גן בצורת מְרֻבָּע: מלבנות התבואה שבין הזיתים (פאה ג א). מלבנות הבצלים שבין הירק (שם ד). זית שנמצא עומד בין שלש שורות של שני מלבנים ושכחו (שם ז ג).

***מלג**[1], ממנו א.*מָלַג א.*מְלִיגָה, :מֶלֶג, :מִלּוּג.

א.*מָלַג[2], פ"י, — מָלַג כְּלִי או ראש בהמה שחוטה וכדומ', יצק עליו מים עזים, מנקים, או רותחים: הרוצה לטהרן (את כלי הגת ובית הבד) מיד או חולטן במי רותחין או מולגן במי זיתים (ר' יוסי, תוספת' ע"ז ח ג). אין מולגין הראש ואת הכרעים ואין תופלין אותן בחרסית ובאדמה (שם פסח' ה י). (מקום שנהגו) למלוג את העגלים אינו רשאי למלוג את הזרוע (שם חול' ט ז). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (ביצ' לד.). — ובסהמ"א: שכך דרכו של כל מולג להבב באור (תשו' הגא', כ"י גני', גנזבורג 222). מעשה שמלגו תרנגול במים חמין ומצאו אח"כ במים גרעין של חטה (טור או"ח תסז).

— נִפְע', :נִמְלַג,—שמלגו אותו: אם נמלגה תרנגולת בכלי שני (שו"ע יו"ד סח טו). תרנגולות שנמלגו יחד בכלי (שם יג). מעשה היה והתיר מורי תרנגולת שנמלגה בחמץ בפסח (שבלי הלקט, פסח' ריז, בשם הגאו').

:מֶלֶג, ש"ז, — מים רותחים: והצמיחה פרות במי שלג, בימי חנכה להצין מלג, מים פנות ארצה בלי פלג (ר"א קליר, יפתח ארץ, תפי' גשם).

ב.:מָלַג, פ"י,—מָלַג נכסים, פֵּרות השדה, בני השפחה, השתמש בהם בדין נכסי מלוג: שהבעל מולג

---

[1]) בסור' מלג, ועי' הערה להערך.

[2]) בסור' מלג, במשמ' הסיר דבר ממקומו, ועקר משרש, ובפרט מרט השערות, הנוצות, וגם קלף, גרד וכדומ'. גזרת לוי, שבעצם הדבר הסכים גם פלישר, ממשמ' מלג' בערב' בענין יניקה, דחוקה, ואין לה יסוד. בערב' המדברת בא"י משמש במשמ' מרט השערות הפעל מלש[a]), ונראה שהיא המלה מלג בחלוף ש תחת ג.

---

[a]) ملش

אותם נכנסים במליגת התרנגולים (רע״ב יבמ׳ ז א). גופה (של הגר) קנוי לשרי ופירותיה לאברהם ל מ ו ל ג ם (ר״מ בן עטר, אוה״ח, לך לך).

*מַלְגֵּז [1]), ש״ז, — מכלי עבודת האדמה, כעין מזלג מעץ יגביהו בו את החציר והקציר מעל האדמה: שנים אוחזין ב מ ל ג ז ולוגזין בכרכר ושובטין בקולמוס וכותבין (תוספת׳ שבת ט י, ת״כ ויקר׳ פרש׳ ט וגמ׳ שבת לג:). נטל מקל (מע״ז) או מ ל ג ז או כרכר או שרבים כולם אסורים בהנאה (ספרי דבר׳ נו). (נוטל אדם) את הרחת ואת ה מ ל ג ז [2]) לתת עליו פת לקטן (שבת יז ב).

מִלָּה [3]), ש״נ, ככנ׳ מִלָּתִי, מִלָּתוֹ, מ״ר מִלִּים, מִלִּין, ככנ׳ מִלַּי, מִלֶּיךָ, מִלֵּיהֶם, — א) צרוף קולות אחדים של הדבור שמשתמש בו האדם לתרגם בו מושג מהמושגים, ובכלל דבור, Wort, Rede; mot, parole word, speech: רוח יי׳ דבר בי ומִלָּתוֹ על לשוני (ש״ב כג ב). בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מִלֵּיהֶם (תהל׳ יט ה). כי אין מִלָּה בלשוני (שם קלט ד). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מִלֶּיךָ (משלי כג ט). הנסה דבר אליך תלאה ועצר בְּמִלִּין מי יוכל (איוב ד ב). כושל יקימון מִלֶּיךָ וברכים כרעות תאמץ (שם ד). הלא הם יורוך יאמרו לך ומלבם יוצאו מִלִּים היגאה גמא בלא בצה וכו׳ (שם ח י-יא). הלא אזן מִלִּין תבחן וחך אכל יטעם לו (שם יב יא). שמעו שמוע מִלָּתִי ואחותי באזניכם (שם יג יז). הוכח בדבר לא יסכון ומִלִּים לא יועיל בם (שם טו ג). והצאת מפיך מִלִּין (שם יג). עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני בְמִלִּים (שם יט ב). מי יתן אפו ויכתבון מִלַּי מי יתן בספר ויחקו (שם כג). שמעו שמוע מִלָּתִי ותהי זאת תנחומתיכם (שם כא ב). אדעה מִלִּים יענני ואבינה מה יאמר לי (שם כג ה). מי יכזיבני וישם לאל מִלָּתִי (שם כד כה). שרים עצרו בְמִלִּים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מִלִּין וכו׳ ולא ערך אלי מִלִּין וכו׳ חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מִלִּים (שם לב יב-יו). כי מלתי מִלִּים הציקתני רוח בטני (שם יט). שמע נא איוב מִלַּי וכל דברי האזינה (שם לג א). אך אמרת באזני וקול מִלִּין אשמע (שם ח). אם יש מִלִּין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לב). ואם בינה שמעה זאת האזינה לקול מִלָּי (שם לד יו). אני אשיבך מִלִּין ואת רעיך עמך (שם לה ד). ואיוב הבל יפצה פיהו בבלי דעת מִלִּין יכבר (שם יו). כתר לי זעיר ואחוך כי עוד לאלוה מִלִּים (שם לו ב). כי אמנם לא שקר מִלָּי (שם ד). מי זה מחשיך עצה בְמִלִּין בלי דעת (שם לח ב).—היה לפלוני לְמִלָּה, שפלוני מרבה לדבר בו, בפרט לרעה, בצחוק וקלסה: ועתה נגינתם הייתי ואהי להם לְמִלָּה תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק (שם ל ט-י).—ובתו״מ: גוי אחד פגע את רבי ישמעאל ובירכו אמר לו כבר מ י ל ת ך אמורה פגע (בו אחר) וקיללו א״ל כבר מ י ל ת ך אמורה (אמרו לו תלמידיו רבי כמו שאמרת לזה אמרת לזה אמר להם) כן כתוב אורריך ארור ומברכיך ברוך (ירוש׳ ברכ׳ ח ט). לקול הַמִּלָּה [1]) הגדולה שאמרתם (בענין המרגלים) כי חזק הוא ממנו הצית אש עליה ורעו דליותיו (ר׳ חמא בר״ח, שם תענ׳ ד ה).—ומשל: מ ל ה בסלע ושתיקה [2]) בשתים (ריב״ל, מד״ר ויקר׳ טז). — ומצוי בסהמ״א: איצטבלאות עיקר הַ מ ל ה אורוות סוסים (ר״ח ערוב׳ כד.).—ואמר המשורר: ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רך מנועים, ואת מושל עלי מ ל י ם טהורים כספירים וענינים יגעים (ר״ש הנגיד, הכריך בתוך לבי). קצרה לשוני מלחוות את גדלו ואם תיטיב ב מ ל י ה, נפשי אשר מכרה לצורה את רוחה ולבה עם כסליה (הוא, הנה יחידתי). אחל ב מ ל י ם צרופים בענינים, זקוקים למאד מתוקנים (תפו׳ יהודי אבן שבת, אחל במלים). עבדים לך יתחננו אות לנגדם שמוך, בטוב שמך יתרוננו ב מ ל י ם לא עממוך (ר״י הלוי, רנה רנת). יועד בכל ליל ועת בוקר ישלים אשר מ ל י ו לכל ערבו (רמב״ע, תרשים א רג). ואבכה לפניו וישחק לבכיי ויקשה דבריו ו מ ל י חלקים (שם נה). הכי שכלי כמו גלגל יסובב עלי עולם וארבע פעמותיו, ברד מ ל י באוצרות בין גנזיו ויתיך אש לבבי קופאותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יו).—ומ״ר ״מִלּוֹת: כי יש מ ל ו ת בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה (רש״י שמות כז ג). והמדות המיוחדות ו ה מ ל ו ת הנפרדות והמורכבות (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתהיה תחת

[1]) מן לגז, עי״ש.—[2]) כך בנוסח׳ הדפוס במשנ׳ שבגמ׳ בבלי וירוש׳, וכך גרסת הערוך. ובכ״י וכמו״כ במשנ׳ שבמשנ׳ ה מ ז ל ג.

[3]) מן שרש מלל, עי׳ הערה שם. בארמ׳ כמו בעברית. — [1]) כך בירוש׳ כ״י גני׳, גינצבורג 184, ובנוסח׳ הדפוס: המולה.—[2]) במד״ר שם בסגנון ארמי: מלה בסלע ו מ ש ת ו ק א בשתים.

כל ענין כי אם הייתי עושה כן הייתי מביא כל המקרא אך אביא מכל ענין מלות כפי אשר אראה שיש בו די (הות׳, הקד׳ הפרטים לריב״ג). שהם מלות המחשביות רצוני לומר במחשביות ההקשים וירצה במלות מלות לועזות (כל מלאכ׳ הגיון, הקס). כי כל אדם אשר ישמע מלה ממלותיהם תתאב אליהם הנפש (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ א ד).—ואמר המשורר: תנו ציץ לשירות ומלות נכוחות, לאוחז בתבל קצוות ורוחות (רמב״ע, פתיחי התרשים).—ב) בדקדוק. ∴אחד מחלקי הלשון, כל אחת מאותן המלים שאינן לא שֵׁם ולא פעל ומשמשות בפעלים ושמות לבאר הכונה: גרם היות השם והפעל וגם מלה שלשית זו בזו קושרת (רשב״ג, חלוזי הענק, אות ג). יקרה רביעית דת חקקתיה בסוד מלה אשר פעל לשם אוסרת (שם, אות י). לכל תהיה בשם פועל ומלה כמו עור מגשש באפלה (רד״ק, הפכל וידוע, שיר בסוף המכלול).—ומִלּוֹת הַטַּעַם: דע כי התחלות הדבור כולו עברי וערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעם אין לשון חסר מהם וכו׳ ומלות הטעם כמו גם כי רק אך והדומה להם (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג א). נאמר כי מלות הטעם כלים וקשרים לדבור אשר לא יתחבר כי אם בהם (שם). ודע כי לא יתחבר ולא יתרכב שם עם מלת טעם (שם). שער מלות הטעם וכו׳ והנה המלות יש מהם שניות והם שתי אותיות שוות כמו דד גג וכו׳ ויש משלשה אותיות וכו׳ (ראב״ע, צחות). — ∴סֵפֶר מִלִּים, מִלּוֹן: וכחמש עשרה שנה אחרי כן היא שנת תרי״ז יצאו לאור ספרי המלים להחכם פירשט וכן יצא בשנה ההיא ספר מלים להחכם געזעניוס הוצאה חמישית (ארס, או״א, מחקרי שמות המדבר׳, חכמה).

מָלוֹ׳ מִלוּא,—עי׳ מְלֹא.

מִלּוֹא[1], ש״ז,—בנין מִבְצָר: וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן הַמִּלּוֹא וביתה (ש״ב ה ט). אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה אז בנה את הַמִּלּוֹא (מ״א ט כד). שלמה בנה את הַמִּלּוֹא סגר את פרץ עיר דוד אביו (שם יא כז). ויתחזק (יחזקיהו) ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלות ולחוצה החומה אחרת ויחזק את הַמִּלּוֹא עיר דויד ויעש שלח לרב ומגנים (דהי״ב לב ה).

מִלּוּא, ש״ז, מ״ר מִלּוּאִים, מִלֻּאִים, מִלֻּאֵיכֶם, — שה״פ מן מִלֵּא, א) אבני מִלּוּאִים, שממלאים בהן במלאכת זהב וכדומ׳: אבני שהם ואבני מִלֻּאִים לאפד ולחשן (שמות כה ז). והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני הַמִּלֻּאִים לאפוד ולחשן (שם לה כז). אבני שהם ומִלּוּאִים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה (דהי״א כט ב).—ב) תחלת עבודת אדם בכהונתו, כדי להתרגל בעבודתו, Einführung ; initiation: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ ואת שוק הימין כי איל מִלֻּאִים הוא (שמות כט כב). ולקחת את החזה מאיל הַמִּלֻּאִים אשר לאהרן (שם כו). ואת איל הַמִּלֻּאִים תקח ובשלת את בשרו במקום קדש ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם וכו׳ אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם וכו׳ ואם יותר מבשר הַמִּלֻּאִים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש (שם לא-לד). ויקרב את האיל השני איל הַמִּלֻּאִים (ויקר׳ ח כב). ויקח משה אתם (את החלב וכו׳ וחלות המצה וכו׳) מעל כפיהם (של אהרן ובניו) ויקטר המזבחה על העלה מִלֻּאִים הם לריח ניחח (שם כח). ושם תאכלו אתו ואת הלחם אשר בסל הַמִּלֻּאִים כאשר צויתי (שם לא). ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מִלֻּאֵיכֶם כי שבעת ימים ימלא את ידכם (שם לג). ומִלֻּאִים סתם, כנוי לקרבן הַמִּלּוּאִים: למנחה ולחטאת ולאשם ולַמִּלּוּאִים ולזבח׳ השלמים (ויקר׳ ז לז).—ובתו״מ במשמ׳ העקרית, איכות מה שהוא מָלֵא: אכול שליש ושתה שליש והנית שליש לכשתכעוס תעמוד על מילואך (גיט׳ ע.). כמה גשמים יורדין ויהא בהן כדי רביעה כמלוא[1]) כלי של שלשה טפחים (מד״ר בראש׳ יג).—והכמות שמלאה אותו: לעולם הוא (המקוה שהיה חסר ונתמלא מי גשמים) בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ועוד (מקוא׳ ג א).—∴ומה שממלא את הגוף, מזון יותר מדי וכדומ׳: רפואה בהרגל מאכלים דקים וקלים והנהגות טובות ואם לא יוכל לרפאתו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים (ר״י אבוהב, מנורת המאור פב). — ובזמן החדש

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה ומהותו בדיוק. השבעים תרגמו ἄκρα, ומהלשון: מן המלוא וביתה, יש ללמד כי המלוא היה היתר קיצוני וחיצוני של המצודה.

[1]) כך בכ״י, הוצא׳ ד״ר תהודור. ובנוסח׳ הדפוס: כמלא כלי מחרישה של ג׳ טפחים.

השתמשו במלה זו במשמ׳ נוספות, Supplement, supplément.

***מְלוּאָה**, ש״נ, מ״ר מלוּאוֹת, — מְלוּאַת פז וכדומ׳, תכשים של פז: כחותם אודם על ניב זהב משפט שיר על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש (ב״ס גני׳ לה ה-ו).

∵מִלּוּאִי, ת״ז, — של מִלּוּא, הבא מפני שהוא מָלֵא: ומועיל (השֶׁבֶת) לפיהוק המלואיי ומועיל לכאב (מפתח הרפואה, כ״י בריטי׳ מוז׳).

***מְלוֹג**[1], ש״ז, — עבדי מְלוֹג, נכסי מְלוֹג, מה שהאשה מביאה לבעלה שאין לו רשות אלא לאכול ממנו פֵּרוֹת: בת ישראל שנישאת לכהן הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג אוכלין מכחה ועבדי צאן ברזל אוכלין מכחו (תוספתא יבמ׳ ט א). אלו הן עבדי מלוג אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלה אלו הן עבדי צאן ברזל אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלו (שם). הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג לא יוכלו בתרומה עבדי צאן ברזל יאכלו ואלו הן עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה אע״פ שהוא חייב במזונותן (משנה שם ז א). בת ישראל שֶׁנשאת לכהן והכניסה לו עבדים בֵּין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל הרי אלו יאכלו בתרומה (שם ג). ולד בהמת מלוג לבעל ולד שפחת מלוג לאשה (כתוב׳ עט:). עשו ולד שפחת מלוג כולד בהמת מלוג (חגיגה, שם). האשה שמכרה נכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות (ר׳ יוסי בר״ח, ב״ב קלט:). הגונב ולד בהמת מלוג משלם תשלומי כפל לאשה (ר׳ ינאי, כתוב, עט:). איש ואשה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו ולא כלום (אמימר, ב״ק ג). שפחת מלוג היתה (הגר) והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למכרה (מד״ר ברא׳ מה).

∵מִלּוּג, ש״ז, — שה״פ מן מִלֵּג כמו מָלַג: שפעמים נותנין אותן מים על האש להרתיח אחר המילוג (סמ״ג, לאוין, סי׳ סה).

[1]) לא נתברר בודאות המקור. וכבר בימי ר״ש בן לקיש לא ידעו מה פרוש מלה זו וישאלוהו תלמידיו: מהו דתנינן עבדי מלוג, וענה להם: כמה דתימא מלוג מלוג (מד״ר ברא׳ מה). הגזרה מלשון יונית אין לה יסוד נכון. בכתבת האשורית נמצאה מלה דומה לזו, וסברים כי הכונה שם להנדן שהאשה מביאה לבעלה.

***מִלְוָה**, מַלְוֶה[1]), ש״נ, נכנ׳ מִלְוָתוֹ — מה שאדם לֹוֶה מזולתו, Anleihe: emprunt; loan: מי שמת והניח אשה ובע״ח ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים (כתוב׳ צ ב). מקום שנהגו לעשות כתובה מלוה גובה מלוה לכפול גובה מחצה (ר׳ יוסי, ב״מ קד:). במלוה בשטר ובמלוה על פה (קדוש׳ מז:). שהיה לו מלוה ביד אחרים והירשה עליהם (שם). המקדש במלוה אינה מקודשת מלוה להוצאה ניתנה (רב, שם מז.). מלוה על פה גובה בין מן היורשין בין מן הלקוחות (ר׳ יוחנן, שם יג:). הכופר במלוה כשר לעדות בפקדון פסול לעדות (רב חסדא, ב״מ ד.). המקדש במלוה אינה מקודשת בהנאת מלוה מקודשת ואסור לעשות כן מפני הערמת רבית (אביי, קדוש׳ ו:). — ובכנ׳: לוקח אדם שטרות חברו בפחות ומלוותו של חבירו בפחות ואינו חושש משום רבית (ירוש׳ ב״מ ה א). שמחה שאתם עושים בשביל הקב״ה הרי היא מעוזכם היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלוו בשבילה (רש״י ביצ׳ טו:).

∵מִלְוָה, ש״ז, — כמו מִלְוָה, נהוג בדבור העברי בא״י.

***מַלְוֶה**, ש״ז, מ״ר מַלְוִים, סמי׳ מַלְוֵי, — מי שֶׁהִלְוָה כסף לזולתו: צריך שיניח (בשטר חוב) מקום המלוה מקום הלווה מקום המעות ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). ואלו (ממלוי ברבית) עוברין בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים (ב״מ ה יא). כותבין שטר ללוה אע״פ שאין מלוה עמו ואין כותבין למלוה עד שיהא לוה עמו (ב״ב י ג). מי נשבע תחילה מלוה נשבע תחילה שמא ישבע זה ויוציא הלה את הפקדון (ב״מ לה.). שני לווין ומלוה אחד ושני שטרות (שבוע׳ מז:). שני מלוין ולוה אחד ושני שטרות (שם). מלוי ריבית יותר ממה שמרויחין מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם[2]) ותורתו אמת[1]) ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו (ר׳ שמעון, ב״מ עה:). א״ל ההוא צדוקי לר׳ יהודה פניך דומין אי כמלוי רביות אי כמגדלי חזירין (נדר׳ מט:). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים (ב״ב צ:). — ∵ומַלְוֶה סתם במשמ׳ זו: לפנים מלוה הייתי וכסף

[1]). כך במשנ׳ מנק׳ דפוס אמשטרדם, ליבורנו ווינה. וכך גם קריאת הספרדים.

[2]) במקום שוטה, כזב.

לי תועפות, דמי בני עירי מציתי והם חראו לי פנים יפות (יל״ג, גלגל החוזר).

מַלּוּחַ [1], ש״ז, — שם עשב, Melde ; arroche ; orach : הקטפים מַלּוּחַ [2]) עלי שיח ושרש רתמים לחמם (איוב ל ד). — ובמדר׳ : ואותן הימים (שלפני ביאת המשיח) ישראל קוטפים מ ל ו ח י ם ושרשי רותם ואוכלין (ר׳ יונה, מד״ר שה״ש, דומה דודי). וישראל גולים אחרי כן למדברי אגמות לרעות ב מ ל ו ח י ם שרשי רתמים (אגד׳ משיח, פסיק׳ זוט׳, בלק).

***מָלוּחַ**, ש״ז, מ״ר מְלוּחִים, — מאכל מָלוּחַ, דגים וכדומ׳ מְלוּחִים וכבושים : מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלי׳ שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל אמר להם אבותינו היו אוכלים מ ל ו ח י ם בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש אף אנו נאכל מ ל ו ח י ם זכר לאבותינו והעלו מ ל ו ח י ם על שלחנות של זהב ואכלו (קדוש׳ סו.). גזרו על פיתן (של עכו״ם) ועל גבינתן וכו׳ על כבושיהן ועל שלוקיהן ועל מ ל ו ח י ה ן (רשב״י, ירוש׳ שבת א ז). הביאו לפניהם מיני מ ל ו ח י ם ונודות נפוחות (ר׳ יוחנן, שם תעני׳ ד ה).—ובסהמ״א : ואיך לא אדאג ומקצת שופטי ישראל ורבים מקהלם שולחים וקונים משוק הגוים מלחמם ושלוקיהם ומ ל ו ח י ה ם אשר הם מתערבים ומגואלים בזבחיהם (ספר בן מגלית, ספר תוכחת, לקו״ק נספח׳ 32). ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט אם היה בחור יאכל בבקר בבקר מ ל ו ח י ם שלוקים מתובלין בשמן זית (רמב״ם, דעות ד יג). — ואמר הפיטן : אם תלוהשנה רוחם במיני מ ל ו ח י ם ונודות נפוחים אללי לי (ר״א קליר, קינה, אם תאכלנה). וביום קרב נסו לערב שמונים אלף פרחים, שוקקים למי משקים והאכילום מ ל ו ח י ם, תלו עין אלי יין והמה נאדות נפוחים (ר׳ שמואל, שאי קינה).

***מִלּוּט**, ש״ז, —שה״פ מן מִלֵּט : שיש בו (בהלל) מ י ל ו ט נפשות של צדיקים מגיהנם (ר״נ בר יצחק, פסח׳ קיח.).

***מִלּוּי**, ש״ז, — כמו מִלּוּא, מִלּוּי מים וכדומ׳ : כל מעשה פרה ביום חוץ מאסיפת האפר ו ה מ ל ו י והקדוש (תוספתא פרה ד יא). הממלא (מים) ביד אחת וכו׳ שניהם פסולין שהמלאכה פוסלת ב מ ל ו י בין לו בין לאחר (משני׳ שם ז ג). ערב שבת שבתוך החג היו שם שמונה וארבעים (תקיעות) שלש לפתיחת שערים שלש לשער העליון ושלש לשער התחתון ושלש ל מ י ל ו י המים ושלש על גבי מזבח (סוכה ה ה).—*מִלּוּי הכרם, מִלּוּי הדם : אמר ראש הרופאים כי התמדת הבריאות תהיה להשמר מה מ ל ו י מהמאכל (רפ״ט פלקיירא, אגר׳ הוכוח א, JQR N.S. I, 474). וידוע כי ה מ ל ו י בכל ענין ממית יהיה ממאכל או משקה (שם). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה מקדימהו בהרקה מאותו דבר שיודע שיהיה סבת החולי מחמת מ ל ו י כרס או מ י ל ו י דם (ר״י אבוהב, מנורה״מ רנה). ה מ ל ו י כפי הכלים הוא שהיה הדם נוסף כמותו ברבוי רב ואיכותו מזוג כפי טבעו ו ה מ ל ו י כפי הכח הוא שיהיה איכות הדם משתנה אם לחדות ועקיצה או ללחות נאות (פרקי משה כג).—ובהשאלה, מִלּוּי הַשֵּׁם : ויש בשתי המלות רמז על השם המיוחד בחשבונו ו מ ל ו י ו (ר׳ בחיי, ויחי).

מְלוּכָה, מְלֻכָה, ש״נ, — שררת המלך, Königtum ; royauté ; royalty : ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתנות ואת דבר הַמְּלוּכָה לא הגיד לו אשר אמר שמואל (ש״א י יו). וידבר שמואל אל העם את משפט הַמְּלֻכָה ויכתב בספר וינח לפני יי׳ (שם כה). ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם הַמְּלוּכָה וילכו כל העם הגלגל וימלכו שם את שאול (שם יא יד-יה). ושאול לכד הַמְּלוּכָה על ישראל (שם יד מז). ויחר לשאול מאד וירע בעיניו הדבר הזה (ששרו הנשים הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו) ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים ועוד לו אך הַמְּלוּכָה (שם יח ח). ויתן יי׳ את הַמְּלוּכָה ביד אבשלום בנך (ש״ב יו ח). ויאמר (אדניהו) את ידעת כי לי היתה הַמְּלוּכָה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב הַמְּלוּכָה ותהי לאחי (מ״א ב יס). ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלי לו את הַמְּלוּכָה (שם כב). ולקחתי הַמְּלוּכָה מיד בנו ונתתיה לך (שם יא לה). ויקהל (רחבעם) את כל בית יהודה וכו׳ להלחם עם בית ישראל להשיב את הַמְּלוּכָה לרחבעם בן שלמה (שם יב כא). ותיפי במאד מאד ותצלחי לִמְלוּכָה (יחזק׳ יו יג). ויסב את הַמְּלוּכָה לדויד בן ישי

---

[1]) משרש מלח, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו השבעים ἅλιμα. בערב׳ מלאח a) שם למין עשב מלוח קצת.

---

a) مَلّاح

(דהי״א י יד).—עָשָׂה מְלוּכָה, מָלַךְ: ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מְלוּכָה על ישראל (מ״א כא ז). —עִיר הַמְּלוּכָה, העיר שיושב בה המלך: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכד את עיר הַמְּלוּכָה (ש״ב יב כו).—זֶרַע הַמְּלוּכָה, אנשים ממשפחת המלך: ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע הַמְּלוּכָה (ירמי׳ מא א). ויקח מזרע הַמְּלוּכָה ויכרת אתו ברית (יחזקי׳ יז יג). ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע הַמְּלוּכָה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום (דני׳ א ג־ד).—כִּסֵּא הַמְּלוּכָה, הכסא שהמלך ישב עליו: וגם ישב שלמה על כסא הַמְּלוּכָה (מ״א א מו). — צְנִיף מְלוּכָה, צניף כמו שצֹנף המלך: והיית עטרת תפארת ביד יי׳ וצנוף מְלוּכָה בכף אלהיך (ישע׳ סב ג). — ובהשאלה, שלטון העליון: והיתה ליי׳ הַמְּלוּכָה (עובד׳ א כא). כי ליי׳ הַמְּלוּכָה ומשל בגוים (תהל׳ כב כט).

מִלּוּל, ש״ז, מ״ר מִלּוּלִים,—שה״פ מן מִלֵּל, ואמר הפיטן: זכור מלולו למולך, ומאס בפעלך, לבחורי קהלך (ר״א קליר, זכור את, שבת זכור). קרב אתה ושמע מלולו, ודבר עמנו קנין פעלו, פן נמות מאימת קולו (שם, אלה העדות, א שבוע׳). מי יתנה עוז הלוליך, מי יאמר תוקף מלוליך, מי ידבר אומץ מהללך (שם, מי ימלל, מוס׳ יוה״כ). המלשין שתפיהו לא תשא שמע שוא במלולים לכן ינוגע בעור הבשר (רסע״ג, אזהרות, אנכי אש). תם עון איומתו במילול שפתו, לשמש בתקופתו נדמה בצאתו (סדר עבודה, כ״י גני׳ Elbog. 181). יה יקשיב מלולך וישמע פלולך (נורא גתה, מקדמי׳ לשופר, אגר׳ שד״ל 512). ולא שמע בקולה, ולא חש למלולה, להיות עמה ולשכב אצלה (ארעדה ואפחדה, סלי׳ שחר׳ יוה״כ). אנא הקם את דבר מלולך, עד שאתה מצונו הזכר לך, אתה זכור אשר עשו לך (בנימין בר זרח, אלהים אל דמי, שבת זכור). חשוק ושתוק אכול מתוק כדיך ולא תענה, מעון מלול בלי חלול במרכבת המשנה (אביר הגביר, אופ׳ שבת ר״ח). דברי לשוני שמע לי דודי והאזן לי, אם יש לך בין לקולי תשמע למלולי, תבין לחידות משלי תשב לך אצלי (רס״ע בן יוסף המאוחר, לבי לעלמה, מט״מ כח). — ובמליצה הפשוטה: לו אמרו חכמי המשנה בכללם, מאבותינו קבלנו חק המצות כלם, מהם לבדם לא היינו מקבלים ורוצים במלולם, אף כי אין כזאת בלי נשמע קולם (הלל בן מנלית, סרעפי יעלוני, לקו״ק 26). למה תריבו כלכם אלינו, וחכמי ריבכם אומרים כמלולנו, מן דרישה וחקירה נגביר מצות אל מחוללנו (שם, שם). כל רציחה שבאה ע״י אדם במזיד ובשוגג בתוך ובמרמה בארבה ובערמה בדבור ובמלול בהלשין ובהרכיל בחרב ובסמים (נסי בר נח, פי׳ י׳ הדברות, שם 5). ונמצאו דברינו אלה (בענין כתב ומכתב) לענין דבר שהוא כתב כאשר יש לאמר לענין סיפור שהוא עיקר המילול (רב שרירא גאון, תשו׳ הגא׳, הרכבי כט).—ונרדף עם דבור סתם: כך היה שנכנסנו אל פלוני בר פלוני לבקרו ומצינו אותו חולה ומוטל על מטתו ודבורו ומלולו מוכנים בפיו ויודע לדבר ולהשיב כהוגן על הן הן ועל לאו לאו (ר״י ברגלוני, ספ׳ השטר׳ מד). וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו ומילולו (שם ג). כי גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא החי הדברן וכו׳ והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כ״א על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש א). רודפי הצדק ומחזיקי הבדק מעמידי עיקרי התורה על תלם מקבצים נפזרי ה׳ במלולם מקימי כל המצות בדקדוקיה במקהלותם (רמב״ם, אגר׳ תימן). ועתה בני שמע בקולי ובינה במילולי אם תבין לבך ומורשיו לדרכי חכמי הזמן וקדושיו (שם, אגר׳ לתלמידו ר׳ יוסף). מאשר העוה לו בסכלו ואשר שגג במילולו (יוחס׳ בל אהימעץ מאיטלי׳ N. M. Ch. 126). ודבר מלול ברור כי כל המדות הטובות והפכן מבוארות בתורתנו הקדושה (רס״ע פלקיירא, אגר׳ הויכוח JQR N.S. I, 485).— ובמשמ׳ הברה והוצאת האות בתנועה מהתנועות: כל אות מלך אחד לבדו לו, משרתו בדרך אחד שבילו, בנועם דבור מלולו, חוץ מן אחה״ע הידועים, אשר במקרא קבועים (בן אשר, דק״ט ה). וכן כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, בלי לשון כלולה (סורי׳ הקורא, שער השוא).

מָלוֹן, ש״ז, סמי׳ מְלוֹן,—מקום שילונו שם עֹברי ארח, מחנה של חיל וכדומה: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו בַּמָּלוֹן (ברא׳ מב כז). ויהי כי באנו אל הַמָּלוֹן ונפתחה את אמתחתינו (שם מג כא). ויהי בדרך בַּמָּלוֹן ויפגשהו יי׳ (שמות ד כד). והנחתם אותם בַּמָּלוֹן אשר תלינו בו הלילה (יהוש׳ ד ג). עברו מעברה גבע מָלוֹן לנו (ישע׳ י כט). מי יתנני במדבר מְלוֹן ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (ירמי׳ ט א). — ומצוי

בפחמ"א: השוכר את החמור לרכוב עליה וכו׳ יש לבעל החמור להניח עליה שעורים ותבן מזונות של אותו היום יתר על זה השוכר מעכב מפני שאפשר לו לקנות בכל מ ל ו ן ו מ ל ו ן (רמב"ם, שכיר׳ ד ח). ובהיותו שם ב מ ל ו ן אחד שאל ממנו עכו"ם אחד מהשומרים וכו׳ שיתן לו לבן אחד (שו"ת תורת אמת ה). —ואמר המליץ: אדוני אנא יהיה הלילה מ ל ו נ נ ו ומה נעשה לנו ולחמורנו (ר"י זכארה, ספ׳ שעשוע׳ ו). — ובהשאלה להקבר: ואזכור את מ ל ו נ ך צם בבית שחת בברותי, ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי (ר"ש הנגיד, קינ׳ על מות אחיו, ימהר יוס). שכבת הטל על מ ל ו נ ו (א׳ הרכבי, נוסח׳ מצבות של הקראים, Altjüd. Denkm. 136).

**מִלּוֹן, ש"ז, מ"ר מִלּוֹנִים, — ספר מְקֻבָּצוֹת בו כל המלים שבלשון מהלשונות וּמְסֻדָּרוֹת עפ"י סדר א"ב שיקל לאדם למצאן, ומבוארות עפ"י משמעתן וגזרותיהן מהשרשים, Wörterbuch; Dictionnaire; -ary, וכבר השתמשו בו הרבה בעתונים ובספרים: המליץ א ח, במאמר ראשי, בספרו של סמֶנד, בתרגום ספר ספנסר על החנוך, השלח כרך יב ב, הצופה א כא, הצפירה שנה ל 75, עולם הקטן.

מְלוּנָה, ש"נ, — כעין סֻכָּה קטנה בשדה ילון בה השומר: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כִּמְלוּנָה במקשה (ישע׳ א ח). נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כַּמְּלוּנָה (שם כד כ). — ובפהמ"א: והוא מ ל ו נ ה לשומרי פירות (ערוך, ערך אמדלא). — ואמר המשורר: מ ל ו נ ת הדסים וערש בשמים, לתאמי צביה במזל תאומים (ר"י הלוי, מלונת הדסים). הכי סוף אנוש לשוב לעפרו ובא מועד לכל חי ובשחת יכונן מ ל ו נ ו ת י ו (ראב"ע, בשם אל). טוב לו (להרועה) מ ל ו נ ת ו מהיכל מלך, מקלו וילקוטו מבגדי חפש (רמח"ל, לישרי תהלה א). — ובהשאלה, במשמ׳ העברת זמן לזמן קצר: ליני במלונת שביה, תמה אמה עבריה, עתה אכרית נכריה, בת צר קוסם ומעונן (ר"י נג׳ארה, יונה על קן).

*מָלוּשׁ, ש"ז, — העריבה שלָשִׁים בה הבצק: אפילו זרקו לה (הגט) בתוך ה מ ל ו ש שלה הרי זו מגורשת (ר׳ הושע׳, ירוש׳ גיט׳ ח א).

**מְלוּשָׁה, ש"נ, — שם דבר למה שנלוש: ויולשו בתומץ מ ל ו ש ה רבה (אסף הרופא, כ"י 152); ויולשו בדבש די מלושתם (שם 105). עד אשר יולש המשקה מ ל ו ש ה בינונית לא רכה מאד ולא קשה (שבתי דונולו, ספר המרקח׳ ו).

**מָלוּשָׁן, ש"ז, — כמו מַלְשִׁין: על קה תקה עמדתה כשחין פרחה ומלושן במומי בני אדם (אסף כג יט).

א. מלח[1], ממנו א. מֶלַח, א. מָלַח, מַלּוּחַ, *מָלוּחַ, מְלֵחָה, *מָלִיחַ, **מְלִיחָה, **מַלְחִי, **מְלִיחוּת.

א. מֶלַח[2], ש"ז, — גוף גבישי, נמס במים, וטעמו כטעם מי הים, משמש לתבל המאכלים ולשמר על בשר וכיוצא בזה שלא יתקלקל, וכדומה, Salz; sel; salt: ותבט אשתו (של לוט) מאחריו ותהי נציב מֶלַח (בראש׳ יט כו). על כל קרבנך תקריב מֶלַח (ויקר׳ ב יג). קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מֶלַח ויקחו אליו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מֶלַח ויאמר כה אמר יי׳ רפאתי למים האלה (מ"ב ב כ-כא). והקרבתם לפני יי׳ והשליכו הכהנים עליהם מֶלַח והעלו אתם עלה ליי׳ (יחזק׳ מג כד). בצאתו וגבאיו לא ירפאו לְמֶלַח נתנו (שם מז יא). היאכל תפל מבלי מֶלַח אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ו). — בְּרִית מֶלַח[3], ברית שתתקים לארך ימים: לחק עולם ברית מֶלַח עולם הוא לפני יי׳ לך ולזרעך אתך (במד׳ יח יט). כי יי׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מֶלַח (דהי"ב יג ה). — זָרַע את האדמה מֶלַח, לסימן קללה, שתהיה חרבה לעולם: ויתץ את העיר ויזרעה מֶלַח (שפט׳ ט מה). — הארץ היא גפרית וָמֶלַח, שאינה מצמחת שום צמח: גפרית וָמֶלַח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב (דבר׳ כט כב). — ושמות, ים הַמֶּלַח, עי׳ ים. — גֵּיא מֶלַח: ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מֶלַח שמונה עשר אלף (ש"ב ח יג). וישב יואב ויך את אדום בגיא מֶלַח שנים עשר אלף (תהל׳ ס ב). — תֵּל מֶלַח: ואלה העלים מתל מֶלַח תל חרשא (עזר׳ ב נט). — ומצוי בתו"מ: אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה

---

[1]) בערב׳ מלח a).

[2]) בכל הלשונות השמיות. בערב׳ מִלח b). — [3]) גם בערב׳: באנוא אול אצחאב ומתחלפינ עלי ע י ש ו מ ל ח, ע"כ. — ובעברית: היו בתחלה ידידים ונשבעו (ברית ידידות) על מזון ומלח. ואצל הבדוים אומרים יחלפונ עלי אלמלח. ובעלי הברית נקראים מתמאלחינ.

---

a) ملح b) مِلح

ובלילה ידאג מפני אסכרה (ברכ׳ מ.). מלח ממון חסר[1]) (משל ירושלמי, בת נקדימון לריב״ז, כתוב׳ סו:). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכתלו של חבירו (ב״ב ב א). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). מרחמין על הבהמה ביו״ט כיצד עושה נותן גוש של מלח על רחמה והיא רוצה להניק בנה (רשב״ג, ירוש׳ שם יח ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ר׳ חייא, ברכ׳ מ.). בו ביום נפגמה קרן המזבח ונתנו עליו גוש של מלח שלא יהא נראה כפגום (ירוש׳ יומא א ב). קדירה זו חסרה מלח יתירה מלח חסירה תבלין יתירה תבלין (ר״ל, ע״ז סז.). העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ׳ לד.). ג׳ רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות (שם). נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין והש״ס כבשמים ואי אפשר לעולם בלי מלח (מס׳ סופר׳ טו ח). — ובכב׳: הרי נאכל (הכותח) מחמת מלחו (חול׳ קיב.). מדיח הבשר תחילה ואח״כ מולחו יפה יפה ומניחו במלחו כדי הילוך מיל (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ ו י). — •מֶלַח סדומית, מהרי המלח שבקרבת ים המלח: מלח זו מלח סדומית שנאמר ולא תשבית מלח הבא מלח שאינה שובתת ואיזו זו מלח סדומית (תוספתא מנח׳ ט יה). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (רב חייא בר׳ אשי, ערוב׳ יז:). — מֵי מֶלַח: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פתו ונותן לתוך התבשיל (שבת יד א). — ובמשל[2]), מדד כור מלח, התאמץ מאד בדבר: כשתמדוד לי כור של מלח אומר לך טעמו של דבר (רש״י שבת ד.). — ואכל כור מֶלַח: כשתאכל עליה כור של מלח לא תוכל להשוותם זו לזו (שם). אכול על דבר זה כור של מלח (והזהיר, ויקר׳ ח). — ומ״ב ✱מְלָחִים, מיני מֶלַח: אך זולת אלה הדברים ממה שלא יתעבו חלקיו מאד יתלחלח ויותך במים כמיני המלחים והדומה להם (ר״ש א״ת, אותות השמים, כ״י פריז). נמשך במוצאים אחר חוקיו, בכסף וזהב הנקצבים וסוג המלחים במוצקיו (גמטע בפתקה המ״מ). חכמת סיפור המחצבים ומיני האדמות והאבנים המלחים והזפתים והמתכיות (אגרת חכמה ב). שרפי האילנות והמלחים והחמציים ודומיהן שהם יסודות הגשמים להעמיד אותם (ר״ש ספנסיים, יריעת שלמה א א ג). — ✱מֶלַח הנחצב, הוא מֶלַח סדומית: הגפרית מין עפר הוא כגון המלח הנחצב (שכל טוב, בראשי יט כד). — ובהשאלה לגופים אחרים דומים למלח, מֶלַח הודי: ואם ישקוט הקיא תריק השחורה ברפואות וכו׳ ומלח הנדי (קאנון ג יג ה ו). — ✱אודראני: יוקח ממלח אודראני חלק ומהקוץ העצרי שלשה (שם ג יו ב ד). — ✱ניטרו: תערב מלח ניטרו ומעט טירבינטינה ותחבוש על המקום (ר״י בן טודרוס, באר לחי נה). — ✱ארמוניאקו: יקח מלח ארמוניאקו עיני הסרטן מכל אחד א׳ שקרופליש ויערבם היטב (מעשה טוביה, הקד׳ מאמר׳ הבית ד). — ✱מֶלַח חֻמצי: במין מלח חומצי אשר טעמם חריף מאד וחמוץ (ראשי למודים א ח). — ✱וסגולות: והאוכל מלח לאחר אכילתו לא יאכל בגודל שקשה לקבור בנים ולא בזרת שקשה לעניות ולא באצבע שקשה לשם רע אלא באמה ובקמיצה (שבלי הלקט, ברכ׳ קמט). הרוצה לתת מריבה בין בני הבית יפזר על הבית מלח הרבה (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

א. **מָלַח**, פ״י, עתי׳ יִמְלַח, — מָלַח דבר בְּמֶלַח, שָׂם עליו מֶלַח: וכל קרבן מנחתך במלח תִּמְלָח (ויקר׳ ב יג). — ובתו״מ: שאין מולחין עורות ביום טוב (תוספת׳ יו״ט א יא). מלח (את חטאת העוף) ולא ספג (או) ספג ולא מלח (שם זבח׳ ז י). הנוטל זיתים מן המעטן טובל אחד אחד במלח ואוכל אם מלח ונתן לפניו חייב (מעשר׳ ד ג). מלוח לשעה מלוח הוא איזהו מלוח לשעה וכו׳ נותן האיברים על גבי המלח והופכן (ירוש׳ נדר׳ ו ו). השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבד את עורו (שבת ז ב). לשכת הפרוה שם היו מולחין עורות קדשים (מדות ה ג). הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפלה (נדר׳ ו ה). (אמר קונם) מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (שם ג). דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחים בין טפלים (שם ד). שמולחין הולד בשבת (רב, שבת קכט:). דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו״ם (הוא, ע״ז לח.). מה עשה הקב״ה סירס את הזכר (של לויתן) והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (הוא, ב״ב עד:). אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א״כ מולחו יפה יפה

—[1]) ואמרו שם כי יש גורסים חסד במקום חסר. — [2]) גוף המשל בגמ׳ שם בארמ׳: לכי תיכול עלה כורא דמילחא.

ומדיחו יפה יפה (שמואל, חול' קיג.). לא נשאר ארבה אחד אפילו מה שהיו בקדירות ובתביות מלוחות פרחו והלכו להם (ר' יוחנן, מד"ר שמות יג). דגים ועופות שמלחן זה עם זה (רב נחמן, חול' קיב:). דג טהור שמלחו עם דג טמא (שם קיג.). — ומצוי בסהמ"א: היה (העור) מלוח ועדין לא נעשה בקמח ולא בעפצה (רמב"ם, שבת יא יד). מפני מה דמעות היגון מלוחות וכו' מפני הכבד והלב וכו' והם מבשלים הדמעות בשול יתר וישובו מלוחות (ר"י זבארה, ספ' שעשועי' ט). המימות המלוחים הם חמים מאד (שם). ועוד נחלקים (הרוחות שבגופי בע"ח) למלוחים וחריפים ועפציים (מעשה טוביה, אלץ החדשה א ג). — ;דגים מְלוּחִים, עי' דָּג. —*ומְלִיחַ. כמו מוֹלֵחַ: רב הונא אמר מליח[1]) (את הבשר) ומדיח במתניתא תנא מדיח ומליח[1]) ומדיח (חול' קיג.).

—פעי' מִלַּח, מְמֻלָּח, — עשוי במֶלַח: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח מְמֻלָּח[2]) טהור קדש (שמות ל לה).

[1]) בנוסח' מולח, והגרסה מליח הביאה ריב"ג בהקד' אללמע, והפרחון בערך בוא וערך דוח, וראב"ע בצחות ל ובפרושו לאסת' ח יז, ורד"ק במכלול קנד, ומצאה החכם מונק בהרי"ף כ"י, ובאמת היא גם ברגמ"ה. וכבר העיר ע"ז ריב"ג בהקדמת הרקמה, אמר וז"ל: ואמרו עוד במה שאמרה המשנה מריח ומליח שהוא טעות בשמוש וטעות בגזרה והוא שמליח ראוי להיות מענין במלח תמלח והמם בבמלח תמלח שרשית והיא במליח נוספת מורה על הפועל הנלקח מן הפעל הכבד אשר על בנין הפעיל והיה ראוי להיות ממליח על משקל הנני ממטיר לכם לחם ואמרם מליח על דמיון מדיח א"כ טעות כי מדיח עלול העין מן ידיחו את העולה והמם בו נוספת ומליח אצלם מענין במלח תמלח וזה שנוי וכו' אבל אמרם מדיח ומליח רצו בזה השוות המלות וזווגן כי ממנהג העברים לעשות כן באמרם את מוצאך ואת מובאך, ומוצאיו ומובאיו, נהגו מובא והוא עלול העין מנהג מוצא והוא עלול הפה לזוג המלים ועקר מובא מבוא וכו' וכבר עושים הערבים גם הם כן באמרם אני לאתיה באלעשאיא ובאלגדאיא (אלך אליו בכל ערב ובקר) ואמרו באלגדָאיא כמו הדבור אלעשאיא ואינו כך עפ"י הדין וכקבץ קצתם בין מזאוראת והוא מן אל וזר ובין מאגוראת לזוג המלים והיה משפט הדבור להיות מַוְזוּרָאת ורצונו זווג המלים כאשר רצו כן באמרם אל גדאיא בעבור שנהגוהו מנהג מלת אל עשאיא ומאמר בעלי המשנה א"כ מליח הוא נהוג על מלת מדיח בעבור מה שזכרנוהו מדעת אנשי הלשונות בהשוור הדבור ואיננו טעות כאשר חושב מי שאיננו יודע דקדוק הדברים ועקרו ממליח וגרעו המם השרשית לזוג הדבור.—[2]) יש מפרשים מְעֻרְבָּב.

— *ובהשאלה: אם בנו זריז וממולח[1]) ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו (ר' יהודה, קדוש' כט:). — ובמשמ' טהור וזך, ואמר המליץ: העתקתי כל הספר במלים נכוחים, ושירים כבדולחים טהורים ממולחים, ישכיבו כל המשוררים הצחים תחת אחד השיחים (ר"י חריזי, הקד' תחכמוני). — ובמשמ' מְעֹרָב: נפת וצוף בפיך מְמֻלָּחִים, מעשה אלהים לא מְרֻקָּחִים, וריח אפך כתפוחים (ראב"ע, שמש כיוס). וציוו הרופאים המומחים להביא מרקחת ממולחת מכמה סמים הידועים להם ואיזה משקים הממולחים מעשבים הנשרפים ואמרו אל החולה מעשה המרקחת הזאת תאכל (חמדת הימים א ד).

—הָפעי' הָמְלַח, הָמְלְחָה, מקו' הָמְלֵחַ, — המלח הילד בהוָּלדו, שפזרו עליו מֶלַח, או רחצוהו במים מלוחים, לסגולה וכדומ': ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והָמְלֵחַ לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזק' יז ד).— ובתלמ': והנותרת (מן המנחה) אעפ"י שלא הומלחה אעפ"י שלא הוגשה (ת"כ ויקר' פרק יא).

—נפעי' *נִמְלַח, — שמלחוהו: נותן את האיברים ע"ג המלח והופכן וכו' שאם משהא הוא אותן שהן נמלחין (ר' אלעזר, ירוש' נדר' כ ד). — ובסהמ"א: אסור ליתן בשר שלא נמלח כלל עם בשר שנמלח קודם פליטתו לפי שבשר זה שלא נמלח בולע ממה שחברו פולט (טור יו"ד ע, בשם רשב"א). פרסות הרגל שנמלחו בקליפתן ולא חתך ראשן (שו"ע יו"ד סח ח). חתיכה שלא נמלחה אלא מצד אחד (שם סט ד).

—פעי', *מִלֵּחַ, מְמַלֵּחַ,—כמו מָלַח: היה ממלח ע"ג העור מעט מעט (ר"ת כיל' יא:).

—הפעי', *הִמְלִיחַ, יַמְלִיחֶנּוּ, — כמו קל: והרוצה ליתן בשר לתוך קדרה אסור עד שיחתכנו וימליחנו יפה יפה ומדיחו יפה (והזהיר, ויקר').

ב.מלח[1]), ממנו ב.מָלַח, ב.מֶלַח

ב.מָלַח, קל לא נמצא.

—[1]) כך גם בכ"י, וי"ג ממולא. ובערב' משמש זה השרש במשמ' טוב ויפי: רג'ל מלאח אי חשנ, ר"ל אדם טוב, יפה. ואמרו במסכ' כלה ג: שצריך ת"ח להיות ערב לכל אדם ואל יהי כקדרה שאין בה מלח.

[2]) בערב' מלח'a)

a) ملح

—נִפעַ׳, נִמְלַח, נִמְלָחוּ, — נִמְלַח הדבר, נפרד, נתפזר, נקרע, בָּלָה: שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נִמְלָחוּ והארץ כבגד תבלה (ישע׳ נא ו). — ואמר המשורר: איך היקר תשמם והשיר תעזוב עדי כי שמי תפארתך נמלחו (רסב״ג, אולי דמעות). יו׳ מה אדם רק נתעב ונאלח, כל היום יבגוד ופניו ברעה ישלח, אם תפקוד עליו יחי נרפש ונדלח, וכבגד יבלה וכעשן נמלח (סוא, יו׳ מה אדם). עון נסלח ונמלח, עת לעזאזל נשלח, על פי אהרן (סוא, וכן למדני דתך). אנוד עלי שמש נעורים ערבה ושמי נעורותי אשר נמלחו, בגדו כנחל בי והפרו ברית אהב ואותי מאנוש זנחו (ראב״ע, אם קדמו אוריו).

ב.**מֶלַח**[1], ש״ז, מ״ר מְלָחִים, — בלויי בגדים: ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מְלָחִים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות וְהַמְּלָחִים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יא-יב). — ואמר המשורר: הלך עלי קו ואכלה עגת רצפים ומלח, ולבוש כסות האמת על מדי סחבות ומלח (רמב״ע, תרשיש ח מס).

מַלָּח[2], ש״ז, מ״ר מַלָּחִים, — מי שאומנותו להשיט את האניות במשוט בים, Schiffer; marin; mariner: כל אניות הים וּמַלָּחֵיהֶם היו בך לערב מערבך (יחזק׳ כז ט). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מַלָּחִים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (שם כט). מַלָּחַיִךְ וחבליך (שם כז). וייראו הַמַּלָּחִים ויזעקו איש אל אלהיו ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונ׳ א ה). — ובמדר׳: אמרו לה (לאשת הַסַּפָּן) שכנותיה בעליך אינו כאן בפני מי את מקשטת עצמך אמרה להן בעלי מלח הוא אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבוא (בר קפרא, מד״ר קהל׳, בכל עת). — ובסהמ״א: מנהיג הספינה במשוט כמו המלחים (ערוך, ערך מלח). התחיל המלח להציל הספינה ודחפו והשליכו (רס״י ב״ק קיז:). השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרוצה לעשותו איך יערים לעשותו כמו הנגרים והמלחים ועובדי האדמה ויתר בעלי המלאכה (ר״י א״ת, רוח חן ג). — ואמר המשורר: רוחי בי בלבבי הומיה, וים אמר אל תאמר מה היה, הלדרוך בי ובקרבי תושיה, וליועץ רוח עץ אין מחיה, וכל מלח הן נמלח בשאיה (ראב״ע, אפרוש כפ). הנה כחגה ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מעזי׳ יוה״כ, כי הנה כחמר).

מְלֵחָה, ש״נ, — אדמה שיש בה מלח ואינה מצמחת כלום, Salzerde; terre saline; saline earth: ושכן חררים במדבר ארץ מְלֵחָה ולא תשב (ירמ׳ יז ו). ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון ארץ פרי לִמְלֵחָה מרעת יושבי בה (תהל׳ קז לג-לד). אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מְלֵחָה (איוב לט ו).

·**מַלָּחוּת**, ש״נ, — אומנות הַמַּלָּח: הכח אשר בו ילמד המלאכות כנגרות ועבודת האדמה והרפואות והמלחות (ר״ש א״ת, מ׳ פרקים לרמב״ם א). השכל הקנוי שבו ילמד המלאכה כשיעורין והמלחות ועבודת האדמה וברפואות (מלמד התלמיד, קיי סרה). כמו שהרופא יגיע מידיעת הליחות והעצבים אל הרפואה והמלח אל המלחות בידיעת אופני הספינות (תנחו׳ הנפש א ז). (אנשי חירם·היו) אנשי אניות מקדם יודעי הים מה שלא היו אנשי שלמה כי הוא לכד עציון גבר עתה מקרוב ואנשיו לא היו עדיין מלומדים במלאכת המלחות (ר״י אברבנאל, מ״א י). מהם (מהכחות המחשביים) מעשיי כנגרות ומלחות וכדומה לחם ומהם עיוני כולל החכמות למיניהם (לידס לדרך א א יז). מלאכת הרפואה ועבודת האדמה והמלחות אין תכליתם נמשכת לפעולתם בהכרח וכו׳ וכמו״כ החובל המלח ינהיג ספינתו הנהגה טובה (נתן פלקירא, צרי הגוף א יג, כ״י בריט״מ). ומשבח אני הממציאים איזו מלאכה לתועלת הרבים וכו׳ וכן במלחות ובעבודת האדמה (יס״ר מקנדיה, מצרף לחכמה ע). שבכל ספרי הרפואות לא נמצא שום רמז על מלאכת המלחות והנגרות (ר״י מודינא, ארי נוהם יא). מהר אתה וחבירך ולכו נא אל חוף הים ותתקנו מחיתכם במלאכת המלחות (שו״ת תמת ישרים קלב).

·**מַלְחִי**, מלחיי, ת״ז, — ממבע הַמֶּלַח: עד שתתהוה מהם מורכב חדש והוא עצם מימיי מלחיי (ראב׳ למודים ג ב יט). בתוכם (של הרי אש) נמצא הרבה חומרים בוערים שמניים גפריתיים ומלחיים

[1]) כך קרא רמב״ע, כנראה ממה שהוא מחריזו עם א.מֶלַח.

[2]) רוב החדשים סברים כי זו מלה שאולה מאשורית מַלָּחֻ, ונתקבלה בכל הלשונות השמיות. בארמ׳ ובסור׳ מַלָּחָא, בערב׳ מַלַּאח a). אך יש סברים כי היא שאולה מארמית.

a) ملّح

המתהוים מהפקת האדים העולים מהאדמה (למודי הטבע ב א). כי הרכבת הגוף משני דברים מחלקים מקשיים כגון הבשר גידין ועצמות וקרומות ודומיהן ומחלקים נוזליים כגון הדם ושארי הלחויות השמניים החלביים ו ה מ ל ח י י ם (יריעי שלמה א א).

***מלחם**[1], ש"ז, — שם עוף הגדי, שלא רצה לאכול מפרי עץ הדעת ממה שנתנה לו חוה, ולא נגזר עליו מיתה: אמר לו (הקב"ה למלאך המות) יש לך רשות על כל הבריות וזרעם חוץ מדורו של מ ל ח ם העוף לא יטעמו מות (א"ב של ב"ס ת). מפני מה מלאך המות שולט בכל הבריות חוץ מדורו של מ ל ח ם העוף אמר לו ולא דורו של מ ל ח ם העוף בלבד אין נלא׳ המות שולט בם כ"א דורו של יונדב וכו׳ ודורו של מ ל ח ם העוף כשאכלה חוה מעץ הדעת ונתנה גם לבעלה ואכל עמה קנאה בשאר הבריות והאכילתם לכל וראתה ל מ ל ח ם העוף ואמרה לו אכול מזה ממה שאכלו חביריך אמר לה לא די לכם שחטאתם וכו׳ אלא באתם אלי שתשיאוני להפר צווי הקב"ה וכו׳ יצתה בת קול לאלתר ואמרה לחוה ולאדם אתם מצווים ולא שמרתם וחטאתם ובאתם ל מ ל ח ם העוף להחטיא גם הוא וכו׳ ושמר גזרתי לעולם לא יטעום טעם מות לא הוא ולא זרעו (שם).

מִלְחָמָה, ש"נ, ככני מלחמתי, מלחמתך, ־תך, מלחמתו, מלחמתה, מלחמתם, מ"ר מלחמות, סמי׳ מלחמות, ככני מלחמתינו, מלחמתיו, — פעולת מי שנלחם בחברו, Krieg; guerre; war (א, עשה מלחמה את פלוני, ערך עליו מלחמה, התגרה בו מלחמה, יצא עליו למלחמה, בא עליו בכלי זין ונלחם אתו כדי לגבור עליו, לכבוש את ארצו, לשלל שלל, לבז בז, וכיוצא בזה: אמרפל מלך שנער אריוך מלך אלסר כדר־לעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים עשו מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמרה וכו׳ (בראש׳ יד א-ב). ויצא מלך סדם ומלך עמרה וכו׳ ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים (שם ח־ט). והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו (שמות א י). פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה (שם יג יז). מלחמה ליי׳ בעמלק מדר דר (שם יז יו). וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה (שם לב יז). וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד׳ י ט). על כן יאמר בספר מלחמת יי׳ את והב בסופה ואת הנחלים ארנון (שם כא יד). אם יעברו בני גד ובני ראובן אתכם את הירדן כל חלוץ למלחמה לפני יי׳ (שם לב כט). אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה (דבר׳ ב ט). ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה (שם כד). כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם (שם כ א). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום וכו׳ ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה (שם י־יב). ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה (שם כ). ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וכו׳ את הכל לקחו במלחמה (יהוש׳ יא יח-יט). ויקח יהושע את כל הארץ וכו׳ ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם והארץ שקטה ממלחמה (שם כג). כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שפט׳ ג א־ב). ויצא איש ישראל למלחמה עם בנימן ויערכו אתם איש ישראל מלחמה אל הגבעה (שם כ כ). ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כבדה (שם לד). ויפנו (אנשי בנימין) לפני איש ישראל אל דרך המדבר והמלחמה הדביקתהו (שם מב). ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים (ש"א ד ב). ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו (שם ח כ). ותהי המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול (שם יד נב). ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים (שם יז ב). וישכם דוד בבקר וכו׳ ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה והרעו במלחמה (שם כ). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי׳ (שם יח יז). יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה (שם כו י). נס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש"ב א ד). ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד (שם ב יז). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד (שם ג א). וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור (שם י ט). החזק מלחמתך אל העיר והרסה (שם יא כה). ויתגנב העם ביום ההוא

---

[1]) בכ"י מוסיף: ולפיכך נקרא מלחם העוף שחם על נפשו להמלט מן החטא.

לבוא העיר כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם במלחמה (שם יט ד). ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני (שם כב מ). ויהרגם (יואב את אבנר ואת עמשא) וישם דמי מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מ"א ב ה). ויקהל (רחבעם) את כל בית יהודה ואת שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם בית ישראל (שם יב כא). ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים (שם יד ל). ויאמר (אחאב להנביא) מי יאסר המלחמה (שם כ יד). ותעלה המלחמה ביום ההוא (שם כב לה). לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה (מיכ' ד ג). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הוש' ב כ). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רטשה (שם י יד). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מלחמה בסער ביום סופה (עמו' א יד). וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (שם יג ד). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא טו). עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (שם כב ב). ובמלחמות תנופה נלחם בה (שם ל לב). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה עתה על מי בטחת כי מרדת בי (שם לו ה). כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמה (ירמ' ד יט). הנה עם בא מארץ צפון וכו' אכזרי הוא ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון (שם ו כב-כג). ותהינה נשיהם שכלות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרגי מות בחוריהם מכי חרב במלחמה (שם יח כא). קול מלחמה בארץ ושבר גדול (שם נ כב). כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון כקול להב אש אכלה קש כעם עצום ערוך מלחמה (יואל ב ה). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים (שם ד ט). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (יחזק' יז יז). וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה, ותלהטהו מסביב (ישע' מב כה). והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר' ט י). והיו כגברים בוסים בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (שם י ה). כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה"ש ג ח). מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועתי (תהל' יח לה). ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי (שם מ). יי' עזוז וגבור יי' גבור מלחמה (שם כד ח). משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית (שם מו י). מחשבות בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (משלי כ יח). סוס מוכן ליום מלחמה וליי' התשועה (שם כא לא). בדי שפר יאמר, (הסוס) האח ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותרועה (איוב לט כה). עת לאהב ועת לשנא עת מלחמה ועת שלום (קהל' ג ח). לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה (שם ט יא). בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה (דהי"א ה יח). מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה (שם יב לד). ויתר דברי יותם וכל מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה (דהי"ב כז ז). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול ועצום עד מאד ולא יעמד (דני' יא כה). — וגם מאיש לאיש, במשמ' מעשה איבה בכלל: הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ' ג ה). אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות (תהל' קמ ג). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (ישע' מא יב). — איש מלחמה, אנשי מלחמה, מי שעובד בצבא ועליו להלחם באויב, Kr..ger; guerrier; warrior: כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים (יהוש' ה ד). ויאמר אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו (שם י כד). ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו (מ"א ט כב). סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה (מ"ב כה יט). גבור ואיש מלחמה שופט ונביא וקסם וזקן (ישע' ג ב). והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו (ירמ' נא לב). ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה (שם נב ז). כגבורים ירצון כאנשי מלחמה יעלו חומה (יואל ב ז). העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (שם ד ט). יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר (ישע' מב יג). ושבעתם על שלחני סוס ורכב גבור וכל איש מלחמה נאם אדני יי'

(יחזק׳ לט כ), ועי׳ ערך איש. — עַם הַמִּלְחָמָה: קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי (יהוש׳ ח א). — תֹּפֵשׂ מִלְחָמָה, כמו איש צבא: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (במד׳ לא כז). — כְּלֵי מִלְחָמָה: ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה (דבר׳ א מא). שש מאות איש חגור כלי מלחמה (שפט׳ יח יא). ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער (שם יו). איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות (ירמ׳ נא כ). יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה (דהי״א יב לד). — ומצוי בתו״מ: למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים (ר״ג, ע״ז נה:). שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה (ר״א בן יעקב, נזיר נט.). (אמר לו הקב״ה למשה) במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת שלשים ואחד מלכים (ר״א בר׳ יוסי, סנה׳ קיא.). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי׳ יד.). בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא (מגי׳ יז:). — *מִלְחֶמֶת מִצְוָה, שהיא חובה עפ״י התורה, ומִלְחֶמֶת רְשׁוּת, שלא נצטוו עליה: במה דברים אמורים (שחוזרים מן המערכה כל אלה שמָנוּ שם) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). ואין מוציאין למלחמת הרשות אלא עפ״י בית דין של שבעים ואחד (סנה׳ א ה). מחנה היוצאת למלחמת הרשות מותר לגזול עצים יבישים (תוספתא ערוב׳ ג ז). כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו (ר׳ יונתן, שבת נו.). — *מִלְחֶמֶת כִּבּוּשׁ, מִלְחֶמֶת רְוָחָה: מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות (רבא, סוט׳ מד:). — *מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג, מִלְחֶמֶת תנינים: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש אמרתי לו זו מניין לך אמר לי לחיילות של פרס נִשכרתי ובין גינזי פרס מצאתיה וכתוב בה לאחר ד׳ אלפים ומאתים ותשעים ואחד שנה לבריאתו של עולם העולם יתום מהן מלחמות תנינים מהן מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח (רב חנן בר תחליפא, סנה׳ צז:), ועי׳ ערך גוֹג. — ב) *בהשאלה, וִכּוּחַ דברים בדבר עיוני, מִלְחַמְתָּהּ של תורה: שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה (מגי׳ טו:). — *ספר מִלְחָמוֹת, כנוי להתורה: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער (מו״ק כה:). — ג) *במשמ׳ התנגדות: אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשו עמנו מלחמה בזקנותינו (ר׳ ישמעאל בר״י, ירוש׳ ביצה א ז). — ובמשמ׳ ״קטטה ומריבה: ואני נקי מטענותם אם ידברו וממלחמותן אם יתגברו (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג יח). — ד) ״מלחמה פנימית בלבו של אדם, התנגדות שתי נטיות בלבו של אדם, במחשבותיו, וכיוצא בזה: ולא ידע הבחור מה יעשה כי בזכרו את הרג אביו ואחיו יכעס ותבער בו חמתו וכראותו מוסר אמו ואחותו ולחצם ירך לבו ויחמול ותגבר מלחמת הבחור בלבו ובקרבו יותר מן המלחמה אשר היה נלחם על העיר (יוסיפון, פרק ג).

״אבק־שרפה. — אנף. — אויב. — ״״אוירון. — אורב. — אניה, ״אנית־מלחמה. — אסיר. — אסר, אסר המלחמה. — ״״אקדח. — אש. — אשפה.

בִּזָּה. — בקע, הבקיע עיר, הָבקעה העיר. — ברח.

גִּבּוֹר. — גבורה. — גבר, התגבר. — גדוד. — *גַּיִס, גְּיָסוֹת. — *גַּיֵּס. — גנן, הגן על העיר. — גרה, התגרה.

דבק, הדביק. — דֶּגֶל. — דָּיֵק. — דם. — דקר. — דָּרַךְ קשת.

״הגנה. — *הגפה, הגפת תריסים. — הרג, הֲרֵגָה. — ״התנגשות. — ״התנפלות. — ״התפוצצות. — ״התקפה.

*זַיִן, *זַיֵּן, ״הִזְדַּיֵּן, *מזוין. — זַנֵּב. — זעק, הזעיק. — זֵק, זִקִּים.

חגר. — חומה. — ״״חזית. — חַיִל, *חַיֵּל, ״״חַיָּל, *חַיָּלוֹת. — חלוץ. — חלל, חֲלָלִים. — חמש, חֲמֻשִׁים. — חנה על העיר. — חנית. — *חפירה, ״חפירות הגנה. — חפר את הארץ, רִגֵּל אותה. — חץ. — חצֹצרה. — הרדה. — חרם, החרים. — חרף, חרף נפשו למות. — חשל, נחשל.

טֶבַח. — ירה. — ישועה.

כבד, המלחמה כָּבְדָה. — *כִּבּוּשׁ. — כבש. — ״כדור. — כובע. — ״״כַּחִית. — כידון. — כנע, נכנע. — כרע, הכריע. — כרת, הכרית. — כִּתֵּר.

לכד. — למד, למודי מלחמה, מְלַמְּדִי מלחמה.

מְאַסֵּף. — מָאֳרָב. — מבצר. — מגדל. — מגן. — מחנה. — מַסָּה. — מְבֵרָה. — מטרה. — מלט, נמלט. —

מלקוה. — מעגל. — מערכה. — מפלה.—מפץ.— מפקד.—מַצָּב.—מצביא.—מצוד, מצודה.—מצור.— °°מקלע. — מרגל.—משחית.—משמעת.

נגף.—נדב, מתנדב.—נוס. — *ניסה. — נטש, נטשה המלחמה. — נסיגה. — נפל. — נפץ.— נצח, נצחון.—נקם.—נקמה.—נֶשֶׁק.

סגר, הסגיר.—סוללה.—ספה, נספה.

ערך, ערך מלחמה.—עֹרף, הפך ערף, פנה ערף.

פגר. — *פלוגה. — פליט. — פצע, פצוע.— °°פצצה.—פקד, התפקד.—°°פרקה.—פשט.

צבא.—צופה.—צור, צָר על.—*צחצות חרבות. —צי.—צנה.

קטל.—קֶלַע.—קַלָּע.—קצין.—קְרָב.—קרן, ::קרן ימין וקרן שמאל.—קשר, *קשרי מלחמה.—קֶשֶׁת.— קַשָּׁת.

ראש.—רֹבֶה.—רדף.—רֹמח.—רעש, הרעיש.

שבה, שבוי, שבי.—שבת, ::שביתת נשק. — שופר.—שחת, השחית.—שלום.—שֶׁלַח.—שלל.— שלף.—שריון.—שדה, שדה מלחמה, שדה קטל.— שער, השתער.—שׂר צבא.—שׂריד.

תבוסה. — תגרה. — תותח. — תחבולות. — *תכסים. — °°תמרון, תמרונים. — תנופה, מלחמת תנופה.—תפש, תֹּפֵשׂ מלחמה.—°°תרגיל, תרגילים.— תשועה, ועי' צבא.

::מִלְחָמִי, ת״ז, מ״ר מִלְחָמִיִּים, מִלְחָמִיּוֹת, — מטבע המלחמה: כי משא כלי המלחמות והתכונות המלחמיות הם טובות אבל הם בלתי נאותות בנזירים ואמנם הם נאותות באנשי הגבורה (נופת צופים ג יח).

מִלְחֶמֶת, ש״נ,—כמו מִלְחָמָה: והיה ביום מִלְחֶמֶת[1]) ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם (ש״א יג כב). — ואמר המשורר: גם נפשו חפצה לשאול באלהי האמת, אם תרום ידו על צריו בזאת המלחמת (יל״ג, מלחמ׳ דוד בפלשתים ח).

מְלַחֵשׁ, ש״ז, מ״ר מְלַחֲשִׁים, — מי שיודע ללחש להנחש ופועל עליו שלא יזיק: כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מְלַחֲשִׁים חובר חברים מחכם (תהל׳ נח ה־ו).—ובספה״א: ואותיות המלחשים אין מעשיהם בעצמם רק בעבור צאתם מפי המלחש כי הנה רוק האדם קודם אכילתו ממית העקרב (ראב״ע, ספר השם ח). כאשר נתפרסם בטעם המלחש שנוטה מעט למרורות (ר״י אבן לטיף, אגרי׳ התשובה). ובגוי אשר כזה נקל לכהני האלילים ולהמלחשים למצוא חית ידם המון העם הנבער מדעת יחשוב את פעולת המלחשים למעשה קסמים וכו׳ אמת הדבר כי המלחשים ישחקו בנחשים ארסיים רעים בדרך נפלא וכו׳ כי המלחשים ההודים ישברו לראשונה שני הנחש הזה כאשר ישברו מלחשי מצרים שני הצפעוני בטרם יצאו לשחק בו (אברמוביץ, תוה״ט, מפלגי הזוחלי׳ ד).

[1]) כך הנקוד המסור, ואולי חסרה כאן מלה אחת.

***מַלַּחַת**[1]), ש״נ,—עפר לבן מעֹרב בנתר, Salpeter: salpêtre; saltpetre: חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו מלחת (תהל׳ ג ז). חררוהו (את החלון) מים או שרצים או שאכלתו מלחת (שם יג ח).

מלט[2])، ממנו מֶלֶט, *מלוט, ::מליט, ::מליטה, ::המלטה.

מֶלֶט[3]), ש״ז,—טיט מעֹרב בסיד, ינתן בין האבנים בבנין, Mörtel; mortier; mortar: קח בידך אבנים גדלות וטמנתם בַמֶּלֶט במלבן (ירמ׳ מג ט).

מָלַט, קל לא נמצא.

—נפע׳ נִמְלַט, נמלטה, ־לטה, נמלטתי, ־לטתי, נמלטו, ־לטו, נמלטנו, המלט, המלטי, אמלט, אמלטה, תמלט, ימלט, תמלט, נמלט, ימלטו, ־לטו,—א) נִמְלַט פלוני, ברח, נס ממקום של סכנה ונצל מהסכנה, entkommen, sich retten; s'évader, se sauver; to escape: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר הִמָּלֵט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר (בראש׳ יט

[1]) רה״ג פרש: עפר לבן דומה למלח. בארמ׳ מלחתא, מקום המלח וכונף המלח.

[2]) רק בעבר׳, באתפ׳ ובארמ׳. בערב׳ משמש שרש מלט a) במשמ׳ אחרת רחוקה מזו שהוא משמש בה בעברית.

[3]) בערב׳ מלאט b), ופרשוהו המלונים הערב׳: אלטינ אלד׳י יג׳על בינ שאפי אלבנא׳ וימלט בה אלחאיט, ע״כ, ובעבר׳: הטיט שיושם בין נדבכי הבנין ויוטח בו הכותל. בסור׳ מלטא.—[2]) כך בנסחה המסורה, ובתרגום השבעים προθύροις, ר״ל הפתח החיצון, ואין לברר אם היתה להם נסחה אחרת או תרגמו מלה זו עפ״י השערה לפי הענין. הפשיטא מלטא, והוא כמו בערב׳ במשמ׳ טיט בסיד וכדומה. ת״י: טפיל. רש״י מלשון וילט פניו. ריב״ג כמו מלאט בערב׳, וכעין זה גם רד״ק. ובזמננו משתמשים בו במשמ׳ Cement; ciment.

a) ملط b) ملاط

יז). ויכו את מואב בעת ההיא כעשרת אלפים איש כל שמן וכל איש חיל ולא נמלט איש (שפט׳ ג כט). ואהוד נמלט עד התמהמהם (שם כו). ודוד נס וימלט בלילה הוא (ש״א יט י). למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (שם יז). ויכהו אל החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו (ש״ב ד ו). תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם (מ״א יח מ). האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו (מ״ב י כד). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה להנצל מפני מלך אשור ואיך נמלט אנחנו (ישע׳ כ ו). ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט (עמו׳ ט א). ויבא שדד אל כל עיר ועיר לא תמלט ואבד העמק ונשמד המישר (ירמ׳ מח ח). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (שם יט). הוי ציון המלטי יושבת בת בבל (זכר׳ ב יא). ואת הנערים הכו לפי חרב ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך (איוב א טו). — נמלט אל מקום, ברח שמה: ההרה המלט פן תספה (ברא׳ יט יז). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה (שם יט). הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם כ). והוא עבר את הפסילים וימלט השעירתה (שפט׳ ג כו). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א). ואדרמלך ושראצר הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט (מ״ב יט לז). — נמלט מפלוני, מפני פלוני, מידי פלוני, ממקום פלוני: ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה (ש״א כג יג). ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו (שם כז א). ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש״ב א ג). והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע (מ״א יט יז). וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים (ירמ׳ לב ד). ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן (שם לד ג). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל בני עמון (שם מא טו). ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב (דני׳ יא מא). בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על יי׳ אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידך (דהי״ב יו ז). — ובהרחבה, בכלל, נצל מרעה, מסכנה: והיה כל אשר יקרא בשם יי׳ ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה (יואל ג ה).

ובזה אלה להפר ברית והנה נתן ידו וכל אלה עשה לא ימלט (יחזק׳ יז יח). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב היצלח הימלט העשה אלה והפר ברית ונמלט (שם טו). גם נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו (מלא׳ ג טו). אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל׳ כב ו). נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (שם קכד ז). יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (שם יט ה). בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט (שם כח כו). טוב לפני האלהים ימלט ממנה (מן האשה) וחוטא ילכד בה (קהל׳ ז כו). אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים (אסתר׳ ד יג). —וגם דברים לא בע״ח: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט (ישע׳ מט כד). גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט (שם כה). — ב) נמלט למקום, רץ שמה: ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש״א כ כט).—ובמדר׳: אנו מוצאים בדוד כשביקש שאול להורגו ברח ממנו ונמלט (מד״ר במד׳ כג).—ג) *במשמ׳ נשמט: החלפתים כולם (מלת על) במלת לפי או כפי כראוי בענין ואולי נ מ ל ט לי מהם שלא הרגשתי יתקנהו המעיין (ר״ש א״ת, במור מ״ז שבמו״נ). — ד) *דבר נמלט מדבר, שאין בו הדבר: מלה נ מ ל ט ת מאותיות הגרוניות (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג טו). וחמלות ההן נ מ ל ט ו ת מאהח״ע ומאותיות הכפל (שם). ויש ש י מ ל ט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנח הפא על העקר (שם). — *אינו נמלט מדבר, אי אפשר שלא יהיה בו הדבר: כי כל נמצא אחר שלא היה איננו נ מ ל ט מאחד משני דברים אם שהמציא הוא את עצמו או שהמציא אותו זולתו וכל מה שנחשוב עליו שהוא עשה את עצמו לא י מ ל ט ג״כ מאחד משני דברים אם שעשה את עצמו קודם הויתו או אחר הויתו (ר״י א״ת, תו״ה, היחוד ב). שאין אדם נ מ ל ט מאחד משני דברים שיהיה נכרי או שיהיה בתוך משפחתו וקרוביו (שם, הבטחון ד). והגוף איננו נ מ ל ט מתנועה ומנוחה (הוא, כוזרי ה יח). כי העצם כיון שהוא מחדש את המקרה אינו נ מ ל ט חדושו לו מהיותו בזמן חולף או בזמן עתיד (הוא, הרקמה לריב״ג א). כל הנמצאים לא י מ ל ט ו מהיותם או עצם או מקרה (הוא, רות חן י). העולם לא י מ ל ט מהיותו או קדמון או מחודש (ר״י הריזי, מו״נ א ע). וזה הפועל הקרוב לא י מ ל ט מהיותו גוף או בלתי

גוף (שם ב יג). וכל הווה אין נ מ ל ט משנוי כהרף עין (רש"ט פלקירא, המבקש יא). שהדבר שיודע בהקש לא י מ ל ט מחלוקה (ר"י אלבו, העקר' א טז). לפי שהם לא י מ ל ט ו בשום צד משיהיה מציאות האדם לבטלה (שם ג ג). שזאת התנועה הסבובית כשנציע אותה טבעית לגשם המתנועע בה לא י מ ל ט הגשם ההוא אם שהוא אחד מן הגשמים הפשוטים הארבעה המתנועעים תנועה ישרה או שיהיה גשם חמישי (שער השמים יג). שזאת התנועה שהיא סבובית שהיא סביב האמצע לא ת מ ל ט משתהיה לגשם הזה טבעית או מקרית (שם). שלא י מ ל ט ו מהיותם אם להכרח ואם לתועלת (ר"י אברבנאל, שמים חדשים י). שהחמר ההוא אם היה קדום ונצחי היה מחוייב המציאות ולא י מ ל ט אם שיהיה מחוייב המציאות בבחינת עצמו או שיהיה אפשרי בבחינת עצמו ומחוייב מצד סבתו (הוא, מפע' ה' ב ד). ואם תאמר שחלקי הנפש על זה האופן לא ת מ ל ט מהיותה מתחלק אם בכח ואם בפועל (תגמ' הנפש א ג). שהדברים הנגלים אשר בשני הדרכים לא י מ ל ט ו משיהיו מדברים חצוניים או מענייני התשוקות הגופניות (ר"י ערמאה, פתי' יד אבשלום על משלי). הנה א"כ לא י מ ל ט הענין בו מחלוקה כפי זאת הבחינה אם שיהיה כלו אמת או רובו אמת (רמב"ח, דרכי נעם ד). כי אם היו בוראים רבים במספר לא י מ ל ט אם שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים (ספורנו, אור עמים, אחדות).

—פע', מלט, מלט, מלטנו, ממלט, ממלטים, מלט, מלטה, מלטו, מלטי, מלטוני, אמלט, אמלטך, ימלט, וימלטו, ימלטהו, ותמלט, וימלטו, —א) מלט את פלוני, עשה שימלט, נתן לו האפשרות להמלט: אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט יא). הבשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום (ש"ב יט ו). לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה (מ"א א יב). ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמו' ב יד). ותפש הקשת לא יעמד וכו' ורכב הסוס לא ימלט נפשו (שם יה). כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל (ירמי' לט יח). נסו מלטו נפשכם (שם מח ו). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו (שם נא ו). אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט (ישע' מו ד). שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט (תהל' לג יז).—מלט מיד פלוני: המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים (ש"ב יט י). הכי אמרתי הבו לי ומכחכם שחדו בעדי ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כב־כג). — ודבר לא בע"ח: קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה (ישע' מו ב). — ובמשמ' הציל: הניחו לו איש אל ינע עצמתיו וימלטו עצמתיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון (מ"ב כג יח). אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי' (תהל' מא ב). מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול (שם פט מט). ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם (שם קז כ). צרה ויגון אמצא ובשם יי' אקרא אנה יי' מלטה נפשי (שם קיו ג־ד). כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו (איוב כט יב). ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא ימלט רשע את בעליו (קהל' ח ח). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו (שם ט יד־יה). — ובתו"מ: דייך שאת מ מ ל ט את נפשך (ר' אלעזר, ירוש' סנה' י ט). מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל ל מ ל ט את נפשו (מד"ל במד' כג). בשעה שהדור מכעים לפניו הוא מ מ ל ט הצדיקים ומאבד לרשעים (שם ה). — ובסהמ"א: מחרב הצלתנו ומדבר מ ל ט ת נ ו ומחלאים רעים ורבים דליתנו (תפלת נשמת). כי המעשים הנכוחים המתמידים מ מ ל ט י ן את הנפש מהפכיה ומגיעים אותה אל שלמותה האחרון (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים). — ב) מלטה ביצה, וכיוצא בזה, ילדה: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה (ישע' לד טו).

—הפע', המליט, — כמו מלט: כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט (ישע' לא ה). — המליטה זכר, ילדה: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (ישע' סו ז).

—התפ', התמלט, אתמלטה, יתמלט, יתמלטו, — התמלט פלוני, כמו נמלט: בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני (איוב יט כ). — ובהשאלה, התמלטו ניצוצות, יצאו בכח, במהירות: מפיו (של לויתן) לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יא־יב).

א.*מליאה, ש"נ, — שדה שלם, ערוגה שלמה, ולא קלח יחידי: המקיים מ ל י א ה של אכרוע לזרוע בטלה דעתו קלחין יחידין לא בטלה דעתו

(ירוש׳ מעשרו׳ א א). המקיים מליאה של כרוב לזרע (שם ערלי׳ א א).

ב.״**מְלִיאָה**, ש״נ, — שה״פ מן מָלֵא: נבלי יין הנבקעים מפני מליאתם ונפיחתם (מנחם, מחברי׳ אותות). — ומְלִיאַת לֵב, מן מִלְאוֹ לִבּוֹ: כי זה מליאת לב וחזוק מצח (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר).

״**מְלִיאָה**, ש״נ, מ״ר מְלִיאוֹת, — מאכל עשוי מבצק או פֵּרוֹת ממֻלאים בשר וכיוצא בזה: ועל המוליאות של בשר ושל דגים או של כל דבר רק שלא יהיו פירות וכו׳ אם הוא אוכל מוליאות של תפוחים בתוך הסעודה (תשב״ץ, מנהגי מהר״מ מרוטנברג רגא). ועל המוליאות של פירות כגון של תפוחים (שם).

א.״**מְלִיגָה**, ש״נ, — שה״פ מן א.*מָלַג: כענין מליגת הראש שתולשין השער ועוזבין הראש (ערוך, ערך מלג). ועל המליגה היאך אנו שופכין הקילוח של רותחין על העוף (סדור רש״י תריד). במליגת תרנגולים אם עירה עליהם מכלי ראשון אין צריך לקלוף אלא העור (מרדכי, שבת טז). הבא למלוג הראש צריך לחתוך חוטים שבלחי קודם מליגה (שו״ע יו״ד סח ס). שאלת ממני על מליגת העופות להסיר נוצתן אין אנו נוהגין היתר במליגה כלל לפי שאין הנשים בקיאות בה (שו״ת לרדב״ז ד למח).

ב.״**מְלִיגָה**, ש״נ, — תה״פ מן ב.״מָלַג: והיא אומרת אנכי נתתי שפחתי בחיקך פי׳ שבחה שלי הוא ואין לך בה אלא מליגת פירות (ר״ת בן עטר, אוה״ח, לך לך).

***מָלִיחַ**, א) ת״ז, — שמלחו אותו, שיש בו טעם מלוּח: דג טמא מליח ודג טהור תפל (תוספתא תרומ׳ ט כ). אמר הרי עלי כבשר מליח כיין נסך (נדר׳ ב ד). דג טהור טפל שכבשו עם דג טמא מליח (ירוש׳ תרומ׳ י ז). אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל זית מליח ובירך עליו תחלה וסוף (ר׳ חייא בר אבא, ברכ׳ לט:). האוכל עלי קנים ועלי גפנים וכו׳ ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו (שם מה.). דג מליח מותר לטלטלו (שבת קכח.). אין מניחין בשר מליח אלא ע״ג כלי מנוקב (שמואל, חול׳ קיג.). — ובסהמ״א: דג שמלחו עכו״ם וכו׳ מליח אינו כרותח (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ יז יז). כי ים פלשתים מר מאד ומליח ואם יאסרו לאדם או לבהמה ידיהם ורגליהם וישליכום שם יצופו עליהם (ר״י זכארה, ספי׳ שעשועי׳ ט). — ב) ש״ז, הַמָּלִיחַ, דבר מָלִיחַ, דג מָלִיחַ: (הנודר) מן המליח[1]) אינו אסור אלא מן המליח של דג (אם אמר קונם) מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (נדר׳ ו ג). הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו (ברכ׳ ו ז). אם היה רגיל לאכול צנון או מליח אחר סעודתו הרשות בידו (רשב״ג, תעני׳ ל.). פת הבא תחלה לפני מזון ופת הבא עם המליח לאחר המזון (ר״ש בן גמליאל, תוספת׳ ברכ׳ ד י). אין מפצעין את הקנה לצלות בו מליח (שם יו״ט ג יז). כל סעודה שאין בה מליח[2]) אינה סעודה (רב, ברכ׳ מד.). ובמקום שעושים את המליח עיקר (ר׳ יונתן, ירוש׳ שם ו ז).

***מְלִיחָה**, ש״נ, מ״ר מְלִיחוֹת, — שה״פ מן א.מָלַח: היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות והתנופות וההגשות (מנח׳ יח:). — ובסהמ״א: כתבו הגאונים בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה נתייבש דמו בתוכו ולא יצא עוד ע״י מליחה ואין לאוכלו מבושל (טור יו״ד סט). המשימים רגלי הבהמה על האש להסיר הטלפים ולחרוך השער בלא מליחה תחלה (שו״ע יו״ד סח ז). צריך להדיח הבשר קודם מליחה (שם סט א). מלחו ולא קרעו קורעו אחר מליחתו (שם עג ג).

״**מְלִיחוּת**, ש״נ, — טבע הדבר המלוּח: הנס שעשה אלישע ברפואת מי יריחו שרפאם במלח וכו׳ שהתחלת המליחות שריפת החלקים הדקים או ערובם בחלקים שרופים וכשיתוסף השרפה יעתקו מהמליחות אל המרירות (ר״י אברבנאל, מ״כ ח). שהם (המלחים) יודעים טעם הים כאלו הם מרגישים במליחותו ובמתיקותו (רמב״ן שמות ל לה).

״**מָלִיט**, ש״ז, מ״ר סמי׳ מְלִיטֵי, — כמו פָּלִיט: חקוק כבתבואות גרש, תבוסת מליטי[3]) זרש (מגן האותיות, מיוח׳ לרסע״ג, הורי׳ הקורא 142).

״**מְלִיטָה**, ש״נ, — שה״פ מן מָלַט, במשמ׳ יציאת העובר מבטן אמו: אם תכנס ההרת בזמן קרוב מזמן הלידה ותחוש כבד בשפל הבטן תחת הטבור וכו׳ הנה אין בין זה ובין המליטה כי אם מעט (קאנון ג כא א יז). — ובמשמ׳ הראשונה של הפעל מלט, המלט אדם על נפשו: הנה אחר שהכל היה תלוי בביאת לוט אל צער היה צריך לשמש בכל אופן

---

[1]) בקטע כ״י גניז׳ של משניות מנֻקדות: מן הַמָּלִיחַ. — [2]) כך בכ״י, ובנוסח׳ הדפוס מלח.

[3]) שנמלטו מזרש אשת המן.

המהירות להשכים עם ההמלטה ולזרז בפעל המליטה עצמו לילך בזריזות (ר״ש פפנהיים, יריעי שלמה א ד).

א. **מְלִילָה**, ש״נ, מ״ר מְלִילוֹת, — שבלת שכבר הגיעה קרוב לבשולה והגרעינים נפרשים על נקלה כשהשבלת נמללת: כי תָבא בקמת רעך וקטפת מְלִילֹת [1]) בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך (דברי כג כו). — ובתו״מ: הכנים שבולין לתוך ביתו לעשותן עיסה פטור לאוכלן מלילות רבי פוטר (תוספת׳ מעש׳ ג ה). הכבים שבלין לתוך ביתו לעשותם מלילות הרי זה תורם שבלין (שם תרומ׳ ג יז). המולל מלילות מערב שבת מנפח על יד על יד ואוכל (שם יו״ט א כ). השום והבוסר והמלילות שריסקן מבעוד יום (שם עדי׳ א ט). המקטף מלילות להכניסן בתוך ביתו (שם עוקצ׳ א ג). המולל מלילות של חטים מנפח מיד ליד ואוכל (מעש׳ ד ה). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותנן בקדירה (ר׳ חייא בר בא, ירוש׳ פסח׳ ג א). מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רבא, ביצ׳ יב:). אמר איוב ע״י שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (מד״ר בראש׳ סו). קמתו של אברהם הובישה ונעשית מלילות (ר׳ חלקיה, פסיק׳ רבתי מג). — ואמר הפיטן: תלשם נטשם כעוללות, נטפם קטפם כמלילות, צופה צפונות בעלילות, ולו נתכנו עלילות (מנחם בן מכיר, אין מושיע). תחומי סמני מצריך לעקור מבקשים, תבואה קדשת לבלוע מלילות וקשים (רשב״י הבבלי, אני יום אירא).

ב. ∴**מְלִילָה**, ש״נ, — שם״פ מן *מָלַל הקדרה בקמח: מוללין בקמח קרי מלילה כשנותנין קמח לתבשיל (רש״י פסח׳ מ:). דרך היה בקדרה חדשה לבשל בה קמח ומים וחומץ והיינו מלילה נותן את הקמח להתבשל ואח״כ נותן את החומץ (ר״נ על הרי״ף, שם יב:).

∴**מְלִילוֹת**, ש״נ, — כמו ב. ∴מְלִילָה: אין מוללין את הקדרה בפסח פירוש מלילות הקמח בקדרה והרוצה שימלול נותן הקמח ואח״כ החומץ (ר״ח פסח׳ מ:).

מֵלִיץ, ש״ז, מ״ר מְלִיצִים, סמי׳ מְלִיצֵי, בכנ׳ מְלִיצַי, מְלִיצֶיךָ — א) מי שמֵליץ ומבאר דברים בין שני אנשים שאינם מבינים זה לשון של זה, תֻּרְגְּמָן; Dolmetscher; interprète; -preter: ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו וכו׳ והם לא ידעו כי שמע יוסף כי הַמֵּלִיץ בינתם (בראש׳ מב כא-כג). וכן בִּמְלִיצֵי שרי בבל המשלחים עליו לדרש המופת אשר היה בארץ (דהי״ב לב לא). — ב) מי שמדבר בעד חברו, מי שמהפך בזכותו ומצדיקו: אביך הראשון חטא וּמְלִיצֶיךָ פשעו בי (ישעי׳ מג כז). אם יש עליו מלאך מֵלִיץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כג-כד). מְלִיצַי רעי אל אלוה דלפה עיני (שם יז כ). — ואמר בן סירא: כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה (ב״ס גני׳ י ב). — ואמר המשורר: ולולי כי אלהים אל אמונה וכל מעשיו ומשפטיו חסדים, וכל סובל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר״ש הנגיד, הכימים בחרתם). פתאם לפתע ירדו יחד לבור לא מצאו כח ולא עצרו, לא מצאו מליץ יכפר בעדם מכל סגולתם אשר עצרו (רסב״ג, בימי יקותיאל). — והפיטן אמר: מליצי נאלמו מנאצי הורמו והעלם יעלימו מנוחתי וטובתי (ברוך בר״ש, אני הוא השואל, סליח׳ מוס׳ יוה״כ). — ∴ובהשאלה, לתנועות ורמיזות שהן מודיעות למה מתכוין העושה אותן: והחושק השכלי לא יצטרך להמתיק מליו לחשקו בהגיון הגשמי אבל ימתיק לבו וירמוז לו בגלוי שחוק מפיו ובקריצת העין ובתנועה נעלמת וכו׳ ובעפעף וברמיזה וכל אלה הם מליצים מדברים אלא שהם רוחנים פשוטים (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופי׳ א יט). — ג) ∴מי שיודע לדבר היטב בלשון בדברים מסודרים יפים, פועלים על נפש השומע: פנו אליו (לספר האגרון) כל יודעי דת ומביני מדע ושיתו לבבכם ונפשכם להשכילו וכל המליצים אליו נהרו (רסע״ג, גוף לשונו בהקד׳ העברי להאגרון). ויהי כבוא אלעזר הכהן הנזכר עם השבעים זקנים הכהנים החכמים המליצים במצרים (יוסיפון, פרק יז). כשירצה להיות מליץ מופלג כמה דברים צריך שילמוד (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמה א ה). להודיע ההיקש אשר ישמשו אותו המליצים במליצותיהם (שם). לדבר בלשון המליצים והשוערים (הוא, המבקש י). כאשר יברח המליץ מן הפעלים הכבדים

---

[1]) רסע״ג תרגם: מא תפרכה בידך. והביא ריב״ג תרגום זה, אמר וז״ל: ואמא וקטפת מלילות פכמא קיל פי אלבריתא מוללו ומריח אי יקטעהא ואהל אלתפשיר יתרג׳מונה פריכא. ע״כ. ובעבר׳: אבל וקטפת מלילות הוא נגזר ממה שנאמר בבריתא מוללו ומריח בו כלומר יחתכהו והמפרשים מתרגמים אותו פריכא. אונק׳: מלילן. רש״י לא פרש. ראב״ע: מלילות ידועות מהמקום. וכך רד״ק: ענין המלילה ידוע בדברי רבותינו ז״ל.

ויבחר בפעל הקל כן יבחר המשכיל בפעל הקל ויבחר מן הפעלים הכבדים (ידעיה בדרשי, פרדס ח, אוצה״ס ג). העמידו **המליצים** אמונת הבורא בפיוטיהם והמשוררים בחרוזיהם והחכמים בדרשותיהם (שם). שהתחייב אל **המליץ** המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה וההמצאה היא חקירת הדברים וכו׳ שישים הדבר מפורסם באמצעות הדברים האמתיים או הנראים כי זה מספיק **למליץ** שהוא מוכיח מן המפורסמות (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים א ד). ושבתי אני ואראה **מליצי** בני עמנו נוהגים במכתביהם הלשון הנופל על הלשון וכו׳ וכן קרה לקצת **מליצי** זמננו בכתבם הלות תהלות וכו׳ ואם תשוב ותראה דרך החכם **המליץ** האמור תמצאהו זורע ההרדפות בדבריו במדה במשקל ובמשורה (ר״ם ארקואלטי, ערוגי הבשם כח). וממנהג **המליצים** כשירצו לקבוע דבר בלב השומעים יביאו ראיות מקובלות מדברים אשר נמשך מעשייתם טוב או רע (רמב״ת, דרכי נעם ה). מין שלישי יש נקרא אצל החכמים הקדמונים **מליצים** והלציים כגון אומירוש וסוליגוש וברמינידי והם במדרגה לשונית ר״ל שיש מדרגה אחת ולאנשים גדולה וחלק טוב להאריך במליצות בלשון אעפ״י שלא יהיה בעליה חכם כ״א בעל לשון ומהיר בלשונו (ר״י פרוביגלא, סו״ת בלמוד החכמ׳ כספי ד״ח ע). כי **המליץ** יבקש הקצור בדבריו ויחסר מלות וסומך על המבין (ב״ז, תל״ע, סי׳ סעב). כן הוקם על עמיתו גבר מהיר בדת אל החכם **המליץ** המפאר מוהר״ר נפתלי הירץ וויזל נ״ע (הוא, אוצר השרש׳, הלעה). וגם לא נוכל לשלול מדורות האלה מציאות יחידי סגולה **מליצים** ומשוררים דוברי צחות לשון עברית (שם).

מְלִיצָה[1], ש״נ, מ״ר מְלִיצוֹת, — א) דבור של חכמה אמור במשל ודרך חידה: הלוא אלה כלם עליו משל ישאו וּמְלִיצָה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו · עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבק׳ ב ו). להבין משל וּמְלִיצָה דברי חכמים וחידתם (משלי א ו). — ובמדר׳: את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע צדיק מוליד רשע רשע מוליד צדיק וכולן יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם **מליצה** וכו׳ רשע מוליד רשע יש לו מקרא ויש לו משל ויש לו **מליצה** מקרא דכתיב והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים משל כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע **מליצה** מנין מה ילדה החפושית קרץ רע ממגה[1] (ר״י בר סימון, מד״ר שה״ש א). — ב) °דבר אמור בסדר נאה ויפה לפי רוח הלשון: לפרש תוצאות ענינם למחלקותיהם ולהראות פני המלה כפי **מליצתה** (מנחם ב״ס, הקדמ׳ מחבר׳). הם מאזני המלה ופלסי משפטה ומלמד **מליצתה** ומבלעדיהם לא יקום פתרון (שם, פתיחה). עת **מליצות** מבאר, ומושב נגידים מפאר, כמו ענקים לגרון (הוא, אדוני בן אדוני). בינו מתי מוסר בשיר עבד חפצו עשות במשוררים ראשון, אך הוא כשילוח ושיר הראשונים כמו ירדן ומי פישון, נלאה עבור נחל **מליצות** כי נחל קדומים הוא והוא קישון (ר״ת דרעי, לקו״ק נה). — ובמשמ׳ זו רוב שמושה של מלה זו בסהמ״א: לא יהי איש אחי **מליצה** מקורא עד אשר נדחי **מליצות** ישובב (ר״ש הנגיד, בן משלי א). **מליצתי** בדאגתי הדופה, ושמחתי באנחתי דחופה (רסב״ג, מגלתי). ויוסף עוד יוסף הכהן ויבאר את **מליצת** דברי הנביאים אשר בם תורת הגלות (יוסיפון, פרק לז). ואת צריכה שתעשי מה שעשה הנלבב הנבון שיהיה ענינך כענינו ואם תטי ממנו אין לך תועלת בדברי ולא הנאה **במליצתי** (ר״י א״ת, חו״ה, עבודת ה׳ ט). דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת **ומליצת** הדברן ושירי המשורר דברי האלהים (הוא, כוזרי ה כ). כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת **המליצה** על אפניה מן הלשון אשר יעתיקוה ממנה אל הלשון אשר יעתיקוה אליה ושלא ישתנה בה כ״א הלשון לבדה (הוא, הקד׳ הרקמה לריב״ג). התקבצו ארבעה חכמים וכו׳ בהיכל פניסוס

---

[1]) כבר פקפקו הקדמונים בגזרת מלה זו, אם היא שם נגזר מן מליץ, משרש לוץ, או מפעל מלץ, אמר ריב״ג בשרש לוץ וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני להבין משל ומליצה וכו׳ תפשירהא עבארה וביאנא ˘אלא אנ כונהא מנ אצל מה נמלצו לחכי אדח׳ל פי עמוד אלקיאש, ע״כ,— ובעבר׳: ומן הענין הזה להבין משל ומליצה וכו׳ והיה פירושו המשלה והבנה אלא שהיותו משרש מה נמלצו לחכי יותר נכנס בשער ההקשה. וכך בשרש מלץ: ותכונ מליצה מנ הד׳א אלאצל אדח׳ל פי עמוד אלקיאש מנ כונה מנ כי המליץ בינותם, ע״כ,— ובעבר׳: ויותר נכון על דרך ההקשה להיות מליצה מן השרש הזה מהיותו מן כי המליץ בינותם. וכן רד״ק הביא השם מליצה בשרש לוץ, ומ״מ בשרש מלץ אמר: ואפשר להיות מליצה וכו׳ מן השרש הזה. ע״כ. אך החדשים כלם הכניסוה בשרש לוץ. אפס, במשקלי השמות שבמקרא אין משקל **מפילה** מן **פול**.—

[1]) שם בארמ׳: מה ילדת חיפושיתה קרוצי בישי מינה.

המלך וישאלם על המליצה מה היא אמר (החכם) היוני המליצה ישור על חלקי המאמר ובחירת הדברים אמר הפרסי המליצה ידיעת מקום ההפסק והאריכות אמר ההודי המליצה ביאור הענין המורה ונועם הרמזים אמר הרומי נועם ההסתפקות יהיה בתחילת הטובה וכו׳ (ר״י חריזי, מוסרי ספלסופ׳ א יג). אמר לו איש מה המליצה אמר לו מיעוט הדברים וסיפוק ויושר במהירות מענה (שם ב ג). ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי זמני בשירי אשבץ, ונדחי מליצות אשיבם קבוצות ומהם נפוצות יהודה אקבץ (הוא, הקד׳ תחכמוני). וכללתי בספר הזה משלים רבים, וענינים ערבים, בם מיני מליצות, וחידות נמרצות (שם). ואמרתי אליה השקיני נא מנוזלי מליצותיך, הנוטפים מבין שפתותיך (שם). הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו וממליצות לשונו (שם א). ונפרש תחילה המליצה ואחר כך נפרש המשל (רד״ק ישע׳ כח כד). דרך כל שיר לחזק דתו ולגדל אמונתו בנועם המליצה וערבות המשלים אשר תטה הנפש אליהם ויתעוררו הלבבות לקראתם וכו׳ אנשי המליצה והמשוררים ישוב אצלם הכילי נדיב והנדיב מפזר (ידע׳ בדרשי, פרדס ח, אוצה״ס ג). בחר במליצותיך פעל הקל מכל בניני הדקדוק טרם שתצטרך אל הכבדים (שם). ויתעסקו במליצות ושירים עד אשר יגידו להם הגדות הדברים והענינים אשר היו בזמן שקדם וכו׳ ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ א ד). ואם דברי מליצה הוא אשר בם יפותה כל חסר לב בשקרו (הוא, הקד׳ המבקש). היתה עלי יד השיר, לחדש אמרים נושנו ודברי שיר להשיר, ודרך המליצה להיישיר (שם ט). וימצא משורר אשר המליצה היקר בפיו ונכבד ניבו, וחזון השיר נפרץ בלבבו (שם נה). ויהי בראותי אגרת הגבירה, וקראתי המליצה והשירה, וראיתי הפלגת צחות לשונה, ברכתי אותה בשם ה׳ ראשונה (עמנ׳, מחבר׳ ג). כשיהיה להדבור ערבות יפי הדור ונוי יאמר לו מליצה (מעשה אפוד ח). עורי מליצתי יחידתי עורי עדי מה תהיי נאלמת, שיר דברי וקחי מחולות עם כנור לבל תהיי כמתנמנמת (יוסף הכהן, שיר בסוף מגיב גבולות). ולהיות שהמליצות והשירים המשובחים צריך שלא יהיו כ״כ קלי ההבנה לכן נהגו לשונות זרים וכבדים (רע״פ, מתק שפתים 38). המה כללו יופיים ביופי המלות ונועם המליצה ורוב התועלת (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי). הלא תראה החכם הבדרשי דורך דרך זה במליצותיו אמר לא ירמוך רמי הקומה ואיך תצלחנה שדמות סדום ועמירי עמורה (ר״ש אלקואלטי, ערוג׳ הבשם כח). דע כי גדר המליצה לפי מה שגדרו אותה בעלי החכמה ההיא מצד חמרה צריך שיהיו מלותיה קצרות נעימות ושקולות ומצב צורתה היא שתדבר במשל בדמיון ובהקרבה ורעיוניה נשגבים עד שיעוררו הנפש המתפעלת ותניעהו ממדה למדה (כ״ז, תל״ע, סי׳ שע). מיופי מליצת הלשון להכפיל ענין אחד במלות שונות כמו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי (שם שעא). תנאי אחד מגדר המליצה שיהיו מדות מאמריה שקולות וכו׳ ועל סדר כזה רוב מליצות ספרי הקודש יש למצוא בהם שווי המדות לפי הענינים והמחשבות המובנות בהם (שם שעה). כי היה למלאכת המליצה אהל פרוס באומה תמיד וגדלה והצליחה בימי שמואל הרואה וכו׳ ובימי דוד ושלמה בנו הגיעה המליצה לגדולה שבמעלות ושניהם יחדו היו מלכים ומשוררים וחברו מליצות ושירים תהלים וזמירות וכו׳ והיתה אח״כ הלוך וחסור עד גלות בבל כי מי לא יראה כי מליצות זכריה וכו׳ ירדו עשר מעלות ממליצות ישעיה (הוא, אוצר הספרו׳, הלעה). גם לא בא המשורר הקדוש הזה להראות כח לשון עברית שגם במליצות האלה שגבה לשון עברית על רעותיה (הקד׳ שרשי לבנון). — ׳׳מְלִיצָה חֲרוּזָה, ערוכה בחרוזים: ותקל זכירת דברי החכמה או המוסר בהיותם מחוברים על צד השיר השקול או המליצה החרוזה (רמב״ת, דברי נעם ה). — ׳׳מליצה פשוטה, בלא חרוזים: ובהקדמתו (של מעתיק התנ״ך לנוצרים) לספר איוב כתב שתחילתו וסופו מליצה פשוטה אך המענים הם שירים בעלי שש מדות באופנים שונים (רמ״ע מפאנו, מאור עינים ס). — ׳׳דרך המליצה, בנגוד להדבור הרגיל, הפשוט: ויהיה הצווי לפעמים לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה והוא על דרך מליצה (רד״ק, מכלול, שרש״פ). הן ה׳ אלהים נתן אל עבדיו הנביאים לשון למודים דבר ידברו בו על שלשה פנים האחד על דרך המליצה והוא מה שלא כיון מדבורה רק ענין אחד לבד יהיה הדבור בו פשוט או עמוק (ר״י ערמאה, פתי׳ יד אבשלום על משלי). עד כי דרך מליצה יצדק ע״ז אמרם פ׳ שתי הלחם פעמים שבטולה של תורה זהו יסודה (רמ״ע מפאנו, מאור עינים נט). — ובמשמ׳ תרגום: עזרני אל נותן חכמה

במליצת ספר הרקמה, הנותן ליעף כח ולאין אונים ירבת עצמה (ר״י א״ת, פיר בסוף הקד׳ הרקמה לריב״ג).

··**מְלִיצִי**, ת״ז, לנקי מְלִיצִית, מ״ר מְלִיצִיִּים, ־צִיּוֹת, — מטבע המליצה: ידוע הוא כי העניינים המושכלים אצל האומה בתחלה הם כלם מליציים מפני שכלם בתחלת המחשבה בלי דקדוק והמוקדמות אשר אתם ומלותיהם ומאמרותיהם כולם מליציות ובחלק מלאכת ההגיון אבאר מה הן המאמרות המליציות (רס״ע פלקירא, ראשי חכמה א ד). והלמוד המסוגל הוא בדרכים המופתיים בלבד והמשותף שהוא הכולל הוא בדרכים הנצוחיים או המליציים או בשירים אלא שהמליציים והנצוחיים הם יותר הגונים שישמשו אותם בלמוד ההמון (שם). ומקובל אחר נותן טעם מליציי אעפ״י שאינו מחודד כל כך (גוטלבר, ממארים 52). בגן ההוא עומדת שקמה עתיקה וכו׳ אנשים המחזיקים באמונתם יעריצוה ויקדישוה על ידי זכרונות מליציות (שם 42). כי היתה (הלשון בימי התנ״ך) שלמה גם בדבור הגדיי וגם בדבור המליצי (כ״ז, אוצה״ש, הנעה).

*__מְלִיקָה__, ש״נ, מ״ר מְלִיקוֹת, — שם״פ מן מָלַק: שלא תהא מליקה אלא בעצמו של כהן (ר״ע, ת״כ ויקר׳, פרש׳ ז). שחיטתה (של נבלת העוף) ומליקתה מטהרות את טרפתה (ר׳ מאיר, טהר׳ א א). כל הצואר כשר לשחיטה וכו׳ ומן העורף כשר למליקה מלק מלמעלה מליקתו כשרה מלמטה ומן הצדדין מליקתו פסולה (תוספת׳ חול׳ א יח). שחיטה בכלי מליקה ביד (שם יב). מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק (בני ר׳ חייא, חול׳ יט:). נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח (זבח׳ ו ה). הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש׳ א ח). — ואמר המשורר: ומי יכין כשירתך אשר מר ושמן טוב עלי ראשים מריקה, וכל דל מזבח פר וכבש יהי נעתר בתורי המליקה (ר״ש הנגיד, ידידותך).

*__מְלִישָׁה__, ש״נ, מ״ר מְלִישׁוֹת, — מקום בראש או בזקן שנשרו משם השערות, unbehaarte Stelle, glabre ; bald spot: המלישות[1] שבראש ושבזקן זקן האשה זקן הסרים שלא העלו שער הרי הן כעור הבשר (תוספת׳ נגע׳ ד י).

··**מְלִיתָה**[1], ש״נ, מ״ר מְלִיתוֹת, מוליותות — כמו מוליאה: מוליתות הנאפות בתנור מבשר דגים או מגבינה אע״ג דבשר ודגים וגבינה עיקר מברכין עליהן המוציא (שבלי הלקט, ברכ׳ קנט, בשם ר׳ ישעיה).

א·**מלך**[2], ממנו מֶלֶךְ, א.מָלַךְ, מַלְכָּה, מְלוּכָה, מַלְכוּת, מֹלֶכֶת, ··מַלְכִּי, א.··הַמְלָכָה, מַמְלָכָה, מַמְלָכוּת, מַמְלֶכֶת.

מֶלֶךְ[3], ש״ז, סמי׳ מֶלֶךְ, נכנ׳ מַלְכִּי, מַלְכְּךָ, מַלְכֵּךְ, מַלְכּוֹ, מַלְכָּהּ, מַלְכֵּנוּ, מַלְכְּכֶם, מַלְכָּם, מ״ר מְלָכִים, סמי׳ מַלְכֵי (מַל־כֵי[4]), נכנ׳ מְלָכֵינוּ, מַלְכֵיכֶם (מַל־כֵיכֶם), מְלָכֶיהָ, מַלְכֵיהֶם (מַל־כֵיהֶם), — א) ראש ושליט על עם מהעמים, ושלטונו נמסר בירושה ליורשיו, König, roi ; king: ויהי בימי אמרפל מֶלֶךְ שנער אריוך מֶלֶךְ אלסר כדרלעמר מֶלֶךְ עילם ותדעל מֶלֶךְ גוים עשו

[1] כך בכ״י וינה, הוצ׳ צוק״מ. ובנוסח׳ הדפוס מולישות. והביא ר״ש תוספתא זו בפרושו למשנה נגע׳ י׳, וגרס שם התלישות, ולא נתברר הדבר אם מצא נסחה זו או הגיה מסברתו. וכך הגיה גם הגר״א, וכך גם יסטרוב: התלישות read with R. S. to Neg. X, 10. וקצת ראיה לדבר שהיתה בספרים נסחה זו ממה שלא הובאה המלה מלישה בערוך, ואעפי״כ רגלים לדבר כי הנסחה האמתית היא מלישה כמו בכ״י וינה ובדפוס׳ ולא תלישה, כי יותר טבעית היא השתבשות מלה לא מצויה במצויה מלהפך. ובעצם משמ׳ המלה גם הר״ש, שגרס תלישה, הרגיש כי אין הכונה כאן מקום שנתלשו השערות, וכתב וז״ל: פירוש התלישות שבראש ושבזקן היינו מקום שאין בו שער. ע״כ. וכן גם בפרוש הגר״א על התוספתא וז״ל: הגלושות (כך שם, ונראה שהוא שבוש במקום התלישות, כמו בהגהותיו) פי׳ היינו המקומות שבראש ושבזקן שאינו גדל שם שיער. ובאמת, השרש מלש a) משמש בלשון ערב׳ במשמ׳ חָלָק בכלל, ואדמה שאין בה שום צמח, ושה שנשרו שערותיו: ואלשאה שקט צופהא, ובמשמ׳ זו גם התאר אמלש b). וכך גם בסור׳ מלש, בענין השערות, במשמ׳ תלישתן, וגם במשמ׳ נשירתן: מלשא אצלע אמעט. ונשאר בעבר׳ רק השם וביחוד למקום שאין בו שערות אעפ״י שלא נתלשו. ואולי ההבדל בין מלישה ובין קרחה שהראשון הוא דבר עובר והשני קים.

[1] בארמ׳ מולייתא: אמר רבה האי מוליתא שריא (פסח׳ עד.).

[2] שרש משתף בכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשונה היתה אולי מה שהוא של אדם ואין לזולתו רשות עליו, ובמשמ׳ זו עודנו משמש בערבית, ומזה נסתעף המושג של שליט עליון, שלפי המושגים הקדמונים הכל היה שלו.

[3] באשור׳ מַלְכ, בערב׳ מַלִכ c), בארמ׳ מַלְכָּא, בכנענ׳ מֶלְכ, מִלְכ. — [4] כך רד״ק בפרוש בקבלה, ועי׳

a) ملس b) أملس c) ملك

מלחמה את ברע מֶלֶךְ סדם ואת ברשע מֶלֶךְ עמרה שנאב מֶלֶךְ אדמה ושמאבר מֶלֶךְ צביים ומֶלֶךְ בלע היא צער (בראש׳ יד א-ג). ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים וכו׳ ארבעה מְלָכִים את החמשה (שם ח-ט). ומלכי צדק מֶלֶךְ שלם הוציא לחם ויין (שם יח). וברכתיה והיתה לגוים מַלְכֵי עמים ממנה יהיו (שם יז יו). ואלה הַמְּלָכִים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מֶלֶךְ לבני ישראל (שם לו לא). בא דבר אל פרעה מֶלֶךְ מצרים וישלח את בני ישראל מארצו (שמות ו יא). ויצא עוג מֶלֶךְ הבשן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה (דבר׳ ג א). ונתן מַלְכֵיהֶם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים (שם ז כד). כי תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מֶלֶךְ ככל הגוים אשר סביבתי שום תשים עליך מֶלֶךְ אשר יבחר יי׳ אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מֶלֶךְ לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא (שם יז יד-יט). יולך יי׳ אתך ואת מַלְכְּךָ אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם כח לו). ראה נתתי בידך את יריחו ואת מַלְכָּהּ גבורי החיל (יהוש׳ ו ב). דבר סתר לי אליך הַמֶּלֶךְ (שפט׳ ג יט). שמעו מְלָכִים האזינו רזנים אנכי לייי אנכי אשירה (שם ה ג). באו מְלָכִים נלחמו אז נלחמו מַלְכֵי כנען בתענך על מי מגדו (שם יט). בימים ההם אין מֶלֶךְ בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שם יז ו). הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מֶלֶךְ לשפטנו ככל הגוים (ש״א ח ה). וזעקתם ביום ההוא מלפני מַלְכְּכֶם אשר בחרתם לכם (שם יח). והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מַלְכֵּנוּ ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו (שם כ). וירעו כל העם ויאמרו יחי הַמֶּלֶךְ (שם י כד). ועתה ישמע נא אדני הַמֶּלֶךְ את דברי עבדו (שם כו יט). כי לא אבוא ונלחמתי באיבי אדני הַמֶּלֶךְ (שם כט ח). ויבאו כל זקני ישראל אל הַמֶּלֶךְ חברונה ויכרת להם הַמֶּלֶךְ דוד ברית בחברון לפני יי׳ וימשחו את דוד לְמֶלֶךְ על ישראל (ש״ב ה ג). ויאמר חושי אל אבשלום יחי הַמֶּלֶךְ יחי הַמֶּלֶךְ (שם יו יו). הַמֶּלֶךְ הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים (שם יט י). ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מַלְכִּי (שם מד). ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו בְּמַלְכָּם מן הירדן ועד ירושלם (שם כ ב). כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו בַּמֶּלֶךְ בדוד (שם כא). ותאמר (בת שבע) יחי אדני הַמֶּלֶךְ דוד לעלם (מ״א א לא). ותקעתם בשופר ואמרתם יחי הַמֶּלֶךְ שלמה (שם לד). ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי הַמֶּלֶךְ שלמה (שם לט). ויהי הַמֶּלֶךְ שלמה מֶלֶךְ על כל ישראל (שם ד א). כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מַלְכֵי עבר הנהר (שם ה ד). ויעל הַמֶּלֶךְ שלמה מס מכל ישראל (שם כז). וישימך לְמֶלֶךְ לעשות משפט וצדקה (שם י ט). ויעש הַמֶּלֶךְ כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז (שם יח). וירם (ירבעם) יד בַּמֶּלֶךְ (שם יא כו). ויתר דברי ירבעם וכו׳ הנם כתובים על ספר דברי הימים לְמַלְכֵי ישראל (שם יד יט). ואת יהוא בן נמשי תמשח לְמֶלֶךְ על ישראל (שם יט יו). ברכת אלהים וָמֶלֶךְ והוציאהו וסקלהו וימת (שם כא י). ויתר דברי יורם וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים לְמַלְכֵי יהודה (מ״ב ח כג). אמנם יי׳ החריבו מַלְכֵי אשור את הגוים ואת ארצם (שם יט יז). ועבר בה נקשה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל בְּמַלְכּוֹ ובאלהיו ופנה למעלה (ישע׳ ח כא). כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מְלָכֶיהָ (שם ז יו). שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך וכו׳ הקים מכסאותם כל מַלְכֵי גוים (שם יד ט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה וּמֶלֶךְ עז ימשל בם (שם יט ד). כה אמר הַמֶּלֶךְ הגדול מֶלֶךְ אשור מה הבטחון הזה אשר בטחת (שם לו ד). ובנו בני נכר חמתיך וּמַלְכֵיהֶם ישרתונך (שם ס י). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל המה מַלְכֵיהֶם שריהם וכהניהם ונביאיהם (ירמ׳ ב כו). בשלום תמות ובמשרפות אבותיך הַמְּלָכִים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה). כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מְלָכֵינוּ ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם (שם מד יז). הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מַלְכֵיכֶם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יי׳ (שם כא). ושבעה אנשים מראי פני הַמֶּלֶךְ אשר נמצאו בעיר (שם נב כה). לא האמינו מַלְכֵי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכ׳ ד יב). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מֶלֶךְ בבל מצפון מֶלֶךְ מְלָכִים בסוס וברכב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזק׳ כו ז). כל ישבי האיים שממו עליך וּמַלְכֵיהֶם שערו שער רעמו פנים (שם כז לה). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מֶלֶךְ ואין שר (הוש׳ ג ד). ברעתם ישמחו מֶלֶךְ ובכחשיהם שרים (שם ז ג). כי עתה יאמרו אין מֶלֶךְ לנו כי לא

ראנו את יי׳. וְהַמֶּלֶךְ מה יעשה לנו (שם י ג). ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מֶלֶךְ הוא ובית ממלכה הוא (עמוס ז יג). עתה למה תריעי רע הֲמֶלֶךְ אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). יתיצבו מַלְכֵי ארץ ורוזנים נוסדו יחד (תהל׳ ב ב). ואני נסכתי מַלְכִּי על ציון הר קדשי (שם ו). אין הַמֶּלֶךְ נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח (שם לג יו). ויתאו הַמֶּלֶךְ יפיך כי הוא ארניך והשתחוי לו (שם מה יב). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מַלְכֵיהֶם (שם קה ל). הנותן תשועה לַמְּלָכִים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (שם קמד י). תועבת מְלָכִים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא רצון מְלָכִים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (משלי יו יב־יג). שמים לרום וארץ לעמק ולב מְלָכִים אין חקר (שם כה ג). אל לַמְלָכִים למואל אל לַמְלָכִים שתו יין ולרוזנים או שכר (שם לא ד). כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מְלָכִים והמדינות (קהל׳ ב ח). אי לך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נער ושריך בבקר יאכלו אשריך ארץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בן חורים ושריך בעת יאכלו (שם י יו־יז). ויאמר הַמֶּלֶךְ לחכמים ידעי העתים כי כן דבר הַמֶּלֶךְ לפני כל ידעי דת ודין (אסת׳ א יג). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני הַמֶּלֶךְ הישבים ראשנה במלכות (שם יד). ואמר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה (נחמ׳ ב ג).—אֶבֶן הַמֶּלֶךְ, המשקל הקבוע והמדיק שנקבע ע״י הממשלה: ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן הַמֶּלֶךְ (ש״ב יד כו).—דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ, הדרך הרחב, הכבוש ע״י הממשלה: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך הַמֶּלֶךְ נלך לא נטה ימין ושמאול (במד׳ כ יז). — מִשְׁתֵּה הַמֶּלֶךְ, מִשְׁתֶּה גדול, ברב פאר: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה הַמֶּלֶךְ ולב נבל טוב עליו (ש״א כה לו).—כְּיַד הַמֶּלֶךְ, בשפע, ברב פאר: ויין מלכות רב כיד הַמֶּלֶךְ (אסת׳ א ז).—שַׁעַר הַמֶּלֶךְ, שער היכל מושב המלך, מקום הממשלה: ויבוא עד לפני שער הַמֶּלֶךְ כי אין לבוא אל שער הַמֶּלֶךְ בלבוש שק (אסת׳ ד ב). — ומצוי מאד בתו״מ: דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ר׳ יהושע, ברכ׳ א ב). כל ישראל בני מלכים הם (ר׳ שמעון, שבת יד ד). שלש מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ נצטוו למנות להן מלך ולבנות להן בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק (ר׳ יהודה, תוספת׳ סנה׳ ד ה). באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים (ר״ה א א). ג׳ צריכים רחמים מלך טוב שנה טובה וחלום טוב (רב, ברכ׳ נה.). אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (לוי, שם ד.). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי א״ה שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי א״ה (ר׳ יוחנן, שם ט:). מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתוב׳ יז.). כיצד מושחין את המלכים כמין נזר (הור׳ יב.). אין מושחים את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותם (שם). מה אם יעקב שנברא העולם בשבילו אמר ועשית עמדי חסד ואמת שאר בני אדם עאכו״כ מיכן אמרו מלך באכסניא צריך חסד (מדה״ג, תימני׳, ויחי).—*ובהשאלה, כנוי לאלהים: כי יי׳ שפטנו יי׳ מחקקנו יי׳ מַלְכֵּנוּ הוא יושיענו (ישע׳ לג כב). והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם הַמֶּלֶךְ יי׳ צבאות שמו (ירמ׳ נא נז). כי מֶלֶךְ גדול אני אמר יי׳ צבאות ושמי נורא בגוים (מלא׳ א יד).—ובתו״מ: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו׳ אעפ״כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקיים לעולם וכו׳ ולא אבכה (ריב״ז, ברכ׳ כח:). חייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזרתו של מלך מלכי המלכים היא (הוא, פסיק׳ דר״כ, פרה). בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמו הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). והלא אין המחיה מטמא בראשי איברין אלא גזרת המלך היא אפילו כל שהוא (ר״מ, תוספת׳ נגע׳ ג ו). למה נברא (אדם) יחידי להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים ברוך הוא שבחותם אחד ברא כל העולם כולו ומחותם אחד יצאו חותמות הרבה (שם סנה׳ ח ה). — *מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, עי׳ מָשִׁיחַ.— ובסהמ״א: ויכתוב על המגילה לאמר אין כמלך חזק בארץ (יוסיפון, פרק ג).—ואמר החכם: כשיחמסנו אדם נזעק אל המלך וכשיחמסנו המלך אל מי נזעק (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער המלך). המלכים הם ארבעה מלך נדיב לעמו ונדיב לעצמו ומלך כילי לעצמו וכילי לעמו ומלך כילי לעצמו ונדיב לעמו ומלך נדיב לעצמו וכילי לעמו (סוד הסודות, מיוח׳ לאריסטו, הוצ׳ גסטר סי׳ 5). וקורין לרופא הנפשות

מלך המתעסק במלאכת שמים (ספ׳ מוסר לר״י אבן עקנין, סי׳ אבות ב ה).—ב) ״בהשאלה, כנוי לאותיות א״ב העברי שאינן באות במלים אלא בשרשים ולא בתוספות לשמוש: וגם עליו לדעת מן האותיות האלה מהם שלשה עשר משרתים ותשעה מלכים סימן דונ״ש הלו״י אמ״ת כט״ב וסימן המלכים ח״ג ק״ץ ספ״ר ע״ז (הקדמ׳ דונש על מנחם). — וארבע אותיות אהו״י: ומלת מצתי חסרת אלף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרון המלך יהו״א (ראב״ע במד׳ יא יא).—ג) ״כ״א משבע התנועות: שבע נקודות למאד כבדות וכו׳ והם שבעה מלכים בעשרים ושתים מומלכים (בן אשר, דה״ט, סי׳ י). ואלו הן המלכים אָ אַ אֵ אֶ אוֹ אִי (הוא, קונטר׳ המסרת 52). שבעה מלכים (ריב״ג, רשאלה אלתנביה 274). להקת מלכים רק תהי ק״ט צ״ח וגם גזע ספרד בעבות נקשרת (רשב״ג, הענק). הנה תשים באות השנית אחת מן התנועות שהן שבעה מלכים ותסובב התנועה עם כל התנועות (ראב״ע, ספר השם ז). נמצא האות לבדו אינו עומד אלא בצירוף ובצירוף האותיות תשלם המלה אבל אינו יודע כיצד היא אלא במלכים והן הנקודות וזה הוא הצורך שאם ימצא אדם שלש אותיות בלא מלך כמו עשה אינו יודע אם הוא עָשָׂה לשעבר או עֲשֵׂה לעתיד וכו׳ עד שימצא מלך אז ירוץ הקורא בו (הולי׳ הקורא 17). והיו (בזמן קדום) על פה כותבין תיבות הפסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו כתקון כמו ששמעו ממשה (שם 54). ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (ר״י א״ת, כוזרי ג לא). ולא זו בלבד כי גם במלכים ובעבדים יזהרו מאד המשוררים ולא ישימו כי אם עבד תחת עבד ומלך תחת מלך וזה על דרכים מחולפים וכו׳ וכל שיר שאיננו שקול במלכים ועבדים בוז יבוזו לו להקת המשוררים (רמב״ת, דלכי נעם ו). כי המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן וחולם וחירק ושורק ובזה יסכימו עם המדקדקים וכו׳ ואולם קמץ חטוף ולחטף פתח ולחטף סגול ולשורק בשאין אחריו שבא נח כל אלה יקראום עבדים (שם ז). כשתעיין בסדר הראשון (של הפיוט) שהוא אדון עולם ובמספר עבדיו ומלכיו תמצא כי תצטרך לבלוע החטף פתח שבמלת נַעֲשה כי אין שם צורך לעבד (שם ט). — ד) ״כנוי להאפעה: כמו הנחש הנקרא מלך ובלשון יונית נקרא באסאליקוס והוא הצפעוני וממית בהבטתו ושמיעת קולו (קאנון ד ו ג כא). — ה) ״בצרוף עם שֵׁם אחר, כנוי לקצת העופות וכדומה: מלך הגדרה הוא יותר גדול ואמוץ משכוי הצהוב מראהו ממעל שחרחר אפל ומתחת לבטנו לבן עכור וגם הוא לא יעזוב ארצו בחורף לבעבור כי ימצא בכל עת מחיתו בגדרות בסבך (י׳ טנהק, תוס״א, מערכ׳ העוף יח). מלך השליו גדול מעט מהשליו ודומה לו הרבה גם במראה נוצתו משכנו באחו ושדות תבואה לחה ומחיתו ממיני רמש ותולע ונפלא בנחרת קולו (שם נח). יאוה (הנחש הזוחל הלבני) למושב לו גלי הנמלים השחורים והלבנים ויאכל את תולעתם ובעבור זה יקראו לו אנשי סורינאם מלך הנמלים (אברמוביץ, תוה״ט, מפלג׳ הזוח׳ 130).—ו) ״כנוי להחלטים שבגוף: הדורות אינם הולכים למות שלימים עד שגופם מתחסר מהמלכים שיש בגופן וכו׳ אמר ר׳ ישמעאל בגוף הזה יש בו מלכים הדם והלובן ומרה אדומה ומרה השחורה וכיון שאדם נעשה גדול כחו תש ודמו משתנה ופניו מוריקות ואחד מהמלכים מתגבר או מתחסר (מדר׳ תמורה, ביה״מ ילינק א). הגוף בזמן שהמלכים עומדים במלכותם הרוח עומדת בו (שם). — ״מֶלֶךְ אַל קוּם, במשמ׳ חסר כח גבר: אל תתמה דוד אל איש חיקי אם לא קראתי בשלומו, שונה טעמו נגלה מומו יען מלך אל קום עמו (עמנ׳, מחבר׳ ז). —ז) *בַּת מֶלֶךְ, בְּנוֹת מֶלֶךְ, נגעי עין, Efflorescences[1]: היכהו על מוחו וירדו מים וחיפו את עיניו (תכהו) על עיניו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו (תוספת׳ ב״ק ט כז). פוך מעביר בת מלך[2] ופוסק את הדמעה[3] ומרבה שער בעפעפים (ר׳ יוחנן, שבת קט.). ושלשה דברים נאמרו בפוך מגדל את השער שבעפעפים ופוסק דמעה ומעביר את בת מלך (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה).

ארמון. — בירה, עיר הבירה. — דבר מלכות. —הדר מלכות.—הוד מלכות.—היכל.—״הַמְלָכָה. — חותם.—טבעת.—יועץ.—יורש עצר.—כסא.—כתר. —מאמר המלך.— מלוכה. — מלכות. — ממלכה. — ממשלה.—מס, מִסִּים.—מרכבה. — משח, נמשח. — משל. — מִשְׁנֶה. — נָגִיד.—נֵזֶר. — נסיך.—עטרה. — רדה.—רזן.—שבט.—שלט, שלטון, שליט.—שליש. —שער, שער המלך.—שרביט.—שר.—*שְׂרָרָה.

ערך אבדן.—[1]) תרגום ד״ר מזיא.—[2]) ברש״י בדפוס׳ ישנ׳: בת חורין.—[3]) בכ״י א״פ אין המלים ופוסק את הדמעה.

∴מל״ך, — ר״ת: מֹח, לֵב, כָּבֵד: לפי מה שהסכימו חכמי הרפואה שיש באדם שלשה איברים ראשיים לכל הכוחות והם המוח והלב והכבד סימן להם מל״ך (רשב״ל דורא, מג״א ס יט).

מָלַךְ, פ״ע, בהפס׳ מָלָךְ, מָלָכְתָּ, מָלְכוּ, מֹלֵךְ, מֹלֶכֶת, מָלֹךְ, מְלָךְ־, מְלֹךְ, לִמְלֹךְ, מָלְכוֹ, מָלְכָה (כתיב מלוכה), מָלְכִי, אֶמְלֹךְ, ־לוֹךְ, יִמְלֹךְ, ־לָךְ, תִּמְלֹךְ, יִמְלְכוּ, ־לֹכוּ, — מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, מָלַךְ בִּירוּשָׁלַיִם, הָיָה מֶלֶךְ, מָשַׁל: ויאמרו לו אחיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עלינו אם משול תמשל בנו (בראש׳ לז ח). כל ממלכות עוג בבשן אשר מָלַךְ בעשתרות ובאדרעי (יהוש׳ יג יב). הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מָלְוּכָה [1] עלינו (שפט׳ ט ח). ויאמרו העצים לתאנה לכי את מָלְכִי עלינו (שם י). ויאמרו העצים לגפן לכי את מָלְוּכִי [1]) עלינו (שם יב). ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מְלָךְ עלינו (שם יד). מי האמר שאול יִמְלֹךְ עלינו (ש״א יא יב). ועתה הנה ידעתי כי מָלֹךְ תִּמְלוֹךְ וקמה בידך ממלכת ישראל (שם כד כ). בן ארבעים שנה איש בשת בן שאול בְּמָלְכוֹ על ישראל ושתים שנים מָלָךְ (ש״ב ב י). אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית וּמָלַכְתָּ בכל אשר תאוה נפשך (שם ג כא). בן שלשים שנה דוד בְּמָלְכוֹ ארבעים שנה מָלָךְ בחברון מָלַךְ על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מָלַךְ שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה (שם ה ד־ה). וַיִּמְלֹךְ דוד על כל ישראל (שם ח טו). כשמעכם את קול השפר ואמרתם מָלַךְ אבשלום בחברון (שם טו י). השיב עליך יי׳ כל דמי בית שאול אשר מָלַכְתָּ תחתו (שם טז ח). ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אֶמְלֹךְ ויעש לו רכב ופרשים (מ״א א ה). אתה נשבעת ביי׳ אלהיך לאמתך כי שלמה בנך יִמְלֹךְ אחרי והוא ישב על כסאי (שם יז). ועלי שמו כל ישראל פניהם לִמְלֹךְ ותסב המלוכה ותהי לאחי (שם ב טו). הוא החדש השני לְמָלְכוֹ שלמה על ישראל (שם ו א). וילכו דמשק וישבו בה וַיִּמְלְכוּ בדמשק (שם יא כד). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מָלָךְ הנם כתובים. על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם יד יט). ויהי כְמָלְכוֹ הכה את כל בית ירבעם (שם טו כט). ועתליה מֹלֶכֶת על הארץ (מ״ב יא ג). הן לצדק יִמְלָךְ־מלך ולשרים למשפט ישרו (ישע׳ לב א). כה אמר יי׳ אל שלם בן יאשיהו מלך יהודה הַמֹּלֵךְ תחת יאשיהו אביו (ירמ׳ כב יא). בי מלכים יִמְלֹכוּ ורזנים יחוקקו צדק (משלי ח טו). תחת עבד כי יִמְלוֹךְ ונבל כי ישבע לחם (שם ל כב). מִמְּלֹךְ אדם חנף ממקשי עם (איוב לד ל). כי מבית הסורים יצא לִמְלֹךְ כי גם במלכותו נולד רש (קהל׳ ד יד). הוא אחשורוש הַמֹּלֵךְ מהדו ועד כוש (אסת׳ א א).—ובהשאלה, לאלהים: יי׳ יִמְלֹךְ לעלם ועד (שמות טו יח). כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו מִמְּלֹךְ עליהם (ש״א ח ז). וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מָלַךְ יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם (ישע׳ כד כג). מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מָלַךְ אלהיך (שם נב ז). ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אֶמְלוֹךְ עליכם (יחזק׳ כ לג). ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום וּמָלַךְ יי׳ עליהם בהר ציון (מיכ׳ ד ז). מָלַךְ אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו (תהל׳ מז ט). יי׳ מָלָךְ גאות לבש (שם צג א).— ובתו״מ: שש שנים מלכו בעילם ואח״כ פשטה מלכותן בכל העולם כולו (ר׳ יוסי, ע״ז י.). שלשה מלכו בכיפה ואלו הן אחאב ואחשורוש ונבוכדנצר (מגי׳ יא.). בתחלה מלך (אחשורוש) על שבע (מדינות) ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה (כג תסדא, שם). — ובהרחבה, ∴מָלַךְ פחדו על פלוני: עתה ילך שמנו בכל הארץ וימלוך פחדנו ומוראנו על כל הגוים בהכניענו את הגוי הזה (יוסיפון רטו).

— הפעי׳, הִמְלִיךְ, הִמְלַכְתִּי, הִמְלַכְתָּ, הִמְלַכְתַּנִי, הִמְלַכְתִּיךָ, הִמְלִיכוּ, מַמְלִיךְ, הַמְלִיךְ, הַמְלִיכוּ, אַמְלִיךְ, וַיַּמְלֵךְ, יַמְלִיכֵהוּ, יַמְלִיכֶהָ, נַמְלִיךְ, תַּמְלִיכוּ, יַמְלִיכוּ, יַמְלִיכֻהוּ,— הִמְלִיךְ את פלוני, הִמְלִיכוֹ לְמֶלֶךְ, עָשָׂהוּ מֶלֶךְ: ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וַיַּמְלִיכוּ את אבימלך למלך (שפט׳ ט ו). אם באמת ובתמים עשיתם וַתַּמְלִיכוּ את אבימלך (שם יו). ויאמר יי׳ אל שמואל שמע בקולם וְהִמְלַכְתָּ להם מלך (ש״א ח כב). הנה שמעתי בקלכם לכל אשר אמרתם לי וָאַמְלִיךְ עליכם מלך (שם יב א). נחמתי כי הִמְלַכְתִּי את שאול למלך (שם טו יא). ויי׳ נחם כי הִמְלִיךְ את שאול על ישראל (שם לה). ויעברהו מחנים וַיַּמְלִכֵהוּ אל הגלעד ואל האשורי (ש״ב ב ח-ט). אבל אדנינו המלך דוד הִמְלִיךְ את שלמה (מ״א א מג). אתה הִמְלַכְתָּ את עבדך תחת דוד אבי (שם ג ז). וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל לְהַמְלִיךְ אתו (שם יב א). וישלחו ויקראו אתו אל העדה וַיַּמְלִיכוּ אתו על כל ישראל (שם כ). חצי העם היה אחרי תבני בן גינת לְהַמְלִיכוֹ והחצי אחרי עמרי (שם

[1]) כך הכתיב והקרי.

יו כח). עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא נִמְלִךְ איש (מ"ב י ה). כי קרע ישראל מעל בית דוד וַיַּמְלִיכוּ את ירבעם בן נבט (שם יז כא). וַיַּמְלֵךְ פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו (שם כג לד). נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו וְנַמְלִיךְ מלך בתוכה (ישע׳ ז ו). וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו תחת כניהו בן יהויקים אשר הִמְלִיךְ נבוכדראצר מלך בבל בארץ יהודה (ירמ׳ לז א). במקום המלך הַמַּמְלִיךְ אתו (יחזק׳ יז יז). הם הִמְלִיכוּ ולא ממני השירו ולא ידעתי (הוש׳ ח ד). וישם כתר מלכות בראשה וַיַּמְלִיכֶהָ תחת ושתי (אסת׳ ב יז). כי אתה הִמְלַכְתַּנִי על עם רב כעפר הארץ (דה״ב א ט). ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי אשר הִמְלַכְתִּיךָ עליו (שם יא). ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וַיַּמְלִיכֻהוּ תחת אביו בירושלם (שם לו א). — ובתו״מ: בא וראה לשון שתפסה תורה למולך כל שתמליכני עליך אפילו קיסם אחד או חרס (ר״ח בן אנטיגנוס, מכי׳ יתרו ו). חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו (ר״י בן קיסמא, ע״ז יח.). זר שבקרבך אל תמליכהו עליך (ר׳ ינאי, ירוש׳ נדר׳ ט א). - ובהשאלה לאלהים: אמרו לפניו מלכיות שתמליכוהו על כל מעשיו (ר״ע, תוספת׳ ר״ה א יב). — ובמשמ׳ התנהג עם פלוני כמו עם מלך: אמר פרעה ליוסף אע״פ שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי שעשיתיך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך (מד״ר במד׳ יד). — ובמליצה, *הִמְלִיךְ את יצר הטוב על יצר הרע, נתן לו כח ועז על: אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו ומצא מוכה שחין אחד מוטל בפרשת דרכים אמר לו רבי עשה עמי צדקה והכניסני לעיר אמר אם אני מניח חבילתי מהיכן אתפרנס אני וביתי ואם אני מניח את מוכה שחין אני מתחייב בנפשי מה עשה המליך יצר טוב על יצר רע והכניסו למוכה שחין לעיר ובא ונטל את חבילתו (מד״ר קהל׳, נך אכול).

— הָפעֳ׳, הָמְלַךְ, — הָמְלַךְ על הארץ, הִמְלִיכוּ אותו: בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר הָמְלַךְ על מלכות כשדים (דני׳ ט א). — ובתלמ׳: ויום שהומלך בו מלך עכו״ם לפניו אכור אחריו מותר (ע״ז ח.). — ובסהמ״א: כי הורודוס מלך יהודה אוהבי הוא אשר הומלך בעצת אגוסטוס אשר ברומה (יוסיפון רפא). ידוע יהיה לכם כי הומלך הורודוס על יהודה כאשר צוה אותביאנוס אגוסטוס מלך מלכים (שם רסד). — ובמליצה, *בענין התנועות: והם שבעה מלכים, בעשרים ושתים מומלכים, ובכלם הם ערוכים (בן אשר, דה״ט, סי׳ י).

ב. מלך[1], ממנו ב. מַלַךְ, ב. *הַמְלָכָה.

ב. מָלַךְ, קל לא נמצא.

— נִפע׳, נִמְלַךְ, יִמָּלֵךְ, — נִמְלַךְ עליו לבו, חִשֵּׁב בדעתו, הפך והפך בדבר והחליט: ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה וַיִּמָּלֵךְ לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמ׳ ה ו־ז). — ומצוי הרבה בתו״מ: המוצא פירות בשוק ונטלן לאוכלן ונמלך להצניען לא יצניע עד שיעשר (תוספת׳ דמאי ד ג). השולח פירות לחבירו ונמלך להחזיר נוהג בהן כמות שהיה (שם ו). הרי שתרם שמן על זיתים לאכילה וכו׳ וענבים על ענבים לאכילה ונמלך לדורכן (תרומ׳ א ט). הלוקח ירק מן השוק ונמלך להחזיר לא יחזיר עד שיעשר (דמאי ג ב). היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים (כלא׳ ב ג). (היתה שדהו) זרועה ונמלך לנטעה וכו׳ נטועה ונמלך לזורעה (שם ד). (המניח את ביתו) נעול ומצאו פתוח ר״מ מטמא וחכמים מטהרין שהיו גנבים לשם ונמלכו והלכו להן (טהרי׳ ח ד). ואם משאמר הרי זו שלמים נמלך ואמר ולדה עולה הרי זו ולד שלמים (ר׳ יוסי, תמור׳ ה ד). נטל את (המים) הראשונים לידו אחת ונמלך ונטל את השניים לשתי ידיו (ידים ב ג). חמשה שמלאו חמשה חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלכו לקדשן קדוש אחד וכו׳ יחיד שמלא חמשה חביות לקדשן חמשה קדושין ונמלך לקדשן קדוש אחד (פרה ז א). כתב לגרש את אשתו ונמלך מצאו בן עירו אמר לו שמי כשמו ושם אשתי כשם אשתו פסול לגרש בו (ספרי דבר׳ רסט). קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר (שמואל, ירוש׳ ברכ׳ ו ו). שהיה בלבו לעשות תפושה אחת ונמלך לעשותו שתי תפושות (ר׳ אלעזר, שם תרומ׳ ב א). ואפילו יש בדעתו לחזור צריך לבדוק שמא ימלך ולא יחזור (ר׳ זירא, שם פסח׳ א א). —ונִמְלַךְ עַל דָּבָר, במשמ׳ זו: עם הארץ

[1]) באשור׳ מַלַכ, יעץ, החליט. ואולי יש עכ״פ קרבה עם השרש א. מלך.

שאמר כלים הללו הבאתים לחטאתי ונמלכתי עליהם לתרומתי (תוספת׳ חגי׳ ג כח). מצא גיטי נשים וכו׳ לא יחזיר שאני אומר כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב״מ א ז). המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהם והוציאן (ר׳ יוחנן, כתוב׳ נא.). לקחן (את הפירות) מתחילה לאדם ונמלך עליהם לבהמה (הוא, חול׳ ז:). חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לישיבה (שבת נ.). הוציא חצי גרוגרת לזריעה ותפחה ונמלך עליה לאכילה (רבא, שם עא.).—נִמְלַךְ בִּפְלוֹנִי, שאל בעצתו: אם את הדבר הזה תעשה וגו׳ צא והמלך בגבורה וצוך אלהים ויכלת עמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד (מכי׳ יתרו, עמלק ב). איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה (שם). לעולם אין הקב״ה עושה בעולמו דבר עד שנמלך בבית דין של מעלן (ר׳ יוחנן, ירוש׳ סנה׳ א א). שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה (רשב״י, מד״ר שמות ו). שבח שפר ושעבוד צריך לימלך (במוכר) (שמואל, ב״מ יד.). מיד יועצים באחיתפל ונמלכין בסנהדרין ושואלים באורים ותומים (ר״ש חסידא, ברכ׳ ג:). כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי (ר׳ יצחק, שם ד.). וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא (שם כט:). כשנתן (הקב״ה את הנפש באדם) לא נמלך בבריה וכשנטל נמלך בבית דין (ר׳ יודן, מד״ר ויקר׳ כד). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהה אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב״ה הלך ונמלך אמר לו כך וכך בניך מבקשים (שם במד׳ טז). ואף משה לא רצה לשלחם (את המרגלים) מרעת עצמו עד שנמלך בהקב״ה על כל אחד ואחד (שם). כשבקש הקב״ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם בצלמנו (שם יט). אמר להם (דניאל לחבריו) אם כדעתיכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה (שם שה״ש, זאת קומתך). היה להם להימלך בגדול (תנחומ׳ בשלח יח). ואני מבקש להימלך בך איך לעשות (שם משפט׳ ג). — ובסהמ״א: לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן (רש״י ברא׳ א כו). צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו (הוא, שמות כא ד). — ואמר המליץ: ובממלכה הרביעית גברים גבורים, על הכל מאירים, בתוכם המלך מתהלך, ובמשנהו ימלך, ילבישהו מהדרו, ויעטהו מאורו (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). ואם יפול זבוב עליו בחזקה כמו פתי יהי נמלך מהרה (הוא, מעיל יש לי). אשרי הגבר אשר נמלך, נפץ גאון יצרו והשלך (רמב״ע, אנשי אמונה).

מֹלֶךְ[1], ש״ז,—שם אליל בגי בן הנם שהיו מעבירים לו ילדים באש: ומזרעך לא תתן להעביר לַמֹּלֶךְ (ויקר׳ יח כא). איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יִתֵּן מזרעו לַמֹּלֶךְ מות יומת וכו׳ והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן לַמֹּלֶךְ למען טמא את מקדשי וכו׳ והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי הַמֹּלֶךְ (שם כ ב-ה). אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב בהר אשר על פני ירושלם וּלְמֹלֶךְ[2] שקץ בני עמון (מ״א יא ז). וטמא את התפת אשר בגי בני הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש לַמֹּלֶךְ[1] (מ״ב כג י). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם לַמֹּלֶךְ אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי (ירמ׳ לב לה).

מַלְכֹּדֶת[3], ש״נ, בכני מַלְכֻּדְתּוֹ,—פח, רשת וכדומ׳ לצוד וללכד בו, Schlinge; piège; noose: כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך וכו׳ טמון בארץ חבלו וּמַלְכֻּדְתּוֹ עלי נתיב (איוב יח ח-י).

מַלְכָּה, ש״נ, סמי׳ מַלְכַּת, מ״ר מְלָכוֹת,— אִשָּׁה מֶלֶכֶת, וכמו״כ אֵשֶׁת הַמֶּלֶךְ, Königin; reine; queen: וּמַלְכַּת שבא שמעת את שמע שלמה וכו׳ ותרא מַלְכַּת שבא את כל חכמת שלמה (מ״א י א-ד). והמלך שלמה נתן לְמַלְכַּת שבא את כל חפצה אשר שאלה (שם יג). ששים המה מְלָכוֹת ושמנים פילגשים וכו׳ ראוה בנות ויאשרוה מְלָכוֹת ופילגשים ויהללוה (שה״ש ו ח-ט). גם ושתי הַמַּלְכָּה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש (אסת׳ א ט). ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר הַמַּלְכָּה (שם ב כב). ויאמר לה המלך מה לך אסתר הַמַּלְכָּה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך (שם ה ג). ותכתב אסתר הַמַּלְכָּה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים (שם ט כט). — ובסהמ״א: ותבער בו חמתו מאד אשר הפרה המלכה את תורתו ותבא

---

[1]) השבעים וכמו״כ עקילס העתיקו Μόλοχ. וסבר א׳ גיגר (Urschr. u. Uebersetz. d. Bibel.) כי נקודה של מלה זו לפנים היתה מַלֶךְ כמו המלה מֶלֶךְ, ואח״כ נקדו מֹלֶךְ עפ״י הצורה בֹּשֶׁת בכונה של גנאי, והסכימו לזה רב החדשים, אך זה דחוק. ומקור השם הוא כנראה מן השרש א. מלך שממנו השם מֶלֶךְ, במשמ׳ מלכות, וממנו כמו״כ מִלְכֹּם.—[2]) יש סברים וּלְמִלְכֹּם, כמו בפסוק ה.

[3]) מן לכד. משקי׳ מַחְגֹּרֶת, מַחֲלֹקֶת, מַשְׂכֹּרֶת.

לפניו בלא קריאה (יוסיפון נט). והלכתי מארץ הודו ובאתי והיתה שם אשה מ ל כ ה למאד יפה ושמה קנדקי וכו' ותשלח קנדקי ה מ ל כ ה אלי אגרת (שם קג). — ובתלמ', כנוי לשבת: בואו ונצא לקראת שבת ה מ ל כ ה (ר' חנינא, שבת קיט).

מַלְכוּת, מלכת, ש"נ, בכנ' מלכותי, מלכותו, מלכתו, מלכותה, מלכותם, מ"ר מלכיות, — א) שררת המלך, המלכה, כמו מלוכה: וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו (במד' כד ז). כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך (ש"א כ לא). ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד (מ"א ב יב). בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה (ירמ' מט לד). נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו את ראש יהויכין מלך יהודה (שם נב לא). כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס (עזר' ד ה). ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו (דהי"א יא י). באו על דויד חברונה להסב מלכות שאול אליו (שם יב כד). והקימותי את זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את מלכותו (שם יז יא). ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות יי' (שם כח ה). ויגדל יי' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (שם כט כה). ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יי' (דהי"ב יב א). שבט מישר שבט מלכותך (תהל' מה ז). כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יד). ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה (אסת' א יט). — בית המלכות: גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש (אסת' א ט). ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו (שם ב יו). — דבר מלכות, מצוה, גזרה של המלך: אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור (אסת' א יט). — הדר מלכות: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות (דני' יא כ). — הוד מלכות: ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות (שם כא). — כתר מלכות, לבוש מלכות: יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וכו' ואשר נתן כתר מלכות בראשו (אסת' ו ח). — ובמשמ' זמן המלוכה, reign ; règne ; Herrschaft: ותשקט מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב (דהי"ב כ ל). ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז פנים (דני' ח כג). — ומועצת הנהגת המדינה: שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות (אסת' א יד). — ב) כמו ממלכה: כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ' י ז). ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר (עזר' א א). והם במלכותם (נחמ' ט לה). והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם (דהי"א יז יד). ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא (אסת' א כ). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש (שם ג ו). ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך (שם ח). ומה בקשתך עד חצי המלכות ויגתן לך (שם ה ג). וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים (שם יא ד). ארבע מלכיות[1]) מגוי יעמדנה (שם ח כב). — ג) בית המלכות, משפחת המלכות: ויחזקו את מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה (דהי"ב יא יז). — ובהשאלה, להאלהות: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודר (תהל' קמה יא-יג). — ומצוי מאד בתו"מ: הוי מתפלל בשלומה של מ ל כ ו ת שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (ר"ח סגן הכהנים, אבות ג ב). הגפן תתן פריה והיין ביוקר ו ה מ ל כ ו ת תהפך למינות ואין תוכחת (ר"א, סוט' ט טו). להודיע שבחו של אברהם אבינו עד היכן היו מ ל כ י ו ת ושלטונים רוצים להדבק בו (רשב"י, מד"ר בראש' פב). שש שנים מלכו (היונים) בעילם ואח"כ פשטה מ ל כ ו ת ן בכל העולם כולו (ר' יוסי, ע"ז י.). מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מ ל כ ו ת ם של מצריים (מכי' בשלח ב א). והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מ ל כ י ו ת להיות מנהיגות תורמיות תורמיות (שם ב ב). רמז רמז לה

[1]) כבר העיר ע"ז ריב"ג בהרקמה ובספר השרשים שלו, אמר וז"ל: וג'מעה ארבע מלכיות אלא אנה עלה ע'יר אלאצל לאנה לו ג'מע עלי אלאצל לקיל מלכותות בתא'ין לכנהם אבדלוא מנ אלתא' אלאולה יא' אשתשהאלא, ע"כ, — ובעברי': וקבוצו ארבע מלכיות אלא שהוא לא כעקר כי אם היה נקבץ על העקר היה מלכותות בשני תוין אך המירו התו הראשונה ביוד להקל. וכך רד"ק: ולפי שהתיו וההא שוים באה היוד שהיא מקום ההא בקבוץ תמורת התיו כמשפטה לבוא תמורת ההא וכן נהגו בקבוץ גלות גליות.

(בועז לרות) עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך (ר׳ אלעזר, שבת קיג:). כתב לשום מלכות שאינה הוגנת לשום מלכות מדי לשום מלכות יון (גיטי׳ ח ס). אמר לו (הקב״ה לדוד) כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (רב, שבת ל.). עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאינו ראוי למלכות אין הולמתו (סוא, ע״ז מד.). מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי (שמואל, יומי כב:). מצוה לראות גדולי מלכות לכשתבוא מלכות בית דוד יהא יודע להפריש בין מלכות למלכות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ג א). מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא״י (הוא, סנה׳ קב:). שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וכו׳ (ב״ב קמז.). (אוריה החתי) מורד במלכות הוה (שבת נו.). אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם עליו במלכותו (עירוב׳ נג.). שגזרה המלכות גזירה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם (ר״ה יט.). כשם שבקטנותו הקטין (דוד) עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה (מגי׳ יא.). דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן (שם יב.). (התך) שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (ב״ב ד.). אם ראיתה מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח (ר״א בר אבינא, מד״ר בראשי׳ מב). ממה שאתה מחדשינו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו (ר׳ אלכסנדרי, שם עח). אשרי משכיל אל דל וכו׳ זה שמבריח עצמו מן המלכות (שם ויקר׳ לד). ושלמה היה מושל בכל המלכיות (שם לו). מכאן אמרו חכמים כל מלכות שאין לה יועצים אין מלכותה מלכות (פדר״א ג).— ובסהמ״א: צור הראהו אותיות, ארבע מלכיות ועשר גליות, ובניו בין שני אריות (ר״י הלוי, מי כמוך, סליחי׳ ליוה״כ). ואמר מלך אחד לאחד מחכמיו מה טובה המלכות לו עמדה תמיד (ר״י זבארה, ספר שעשוע׳ ז ז).—*מַלְכוּת הרשעה, בפרט רומא: ק״פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכות הרשעה על ישראל (ר׳ ישמעאל בר״י, שבת טו.). פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר״ע שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה אמר לו עקיבא אי אתה מתיירא מפני מלכות הרשעה (ברכ׳ סא:). בראשונה לא היו (אוסרים סוסים במרכבה) אלא שתים וכו׳ עמדה מלכות הרשעה ועשה אותן ד׳ (ירוש׳ כלא׳ ח ב).—*מַלְכוּת שמים, שלטון האלהים: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח״כ מקבל עליו עול מצות (ר״י בן קרחה, ברכ׳ ב ב). לכשישב הקב״ה על כסא מלכותו ותהיה ממלכתו באותה שעה מלחמה לי״י בעמלק (ר׳ יהושע, מכי׳ בשלח, עמלק ב).—והברכה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (תפי׳ י״ח, שמע). —*שִׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת, עי׳ שִׁעְבּוּד.— ד) *נוסח תפלה לר״ה שמדבר שם על מלכות אלהים: אמרו לפניו מלכיות שתמליכוהו על כל מעשיו (ר״ע, תוספת׳ ר״ה א יב). אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר (סוא, משנה שם ד ה). סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע (ר״י בן נורי, שם).— ״ובמשמ׳ המגן של המלכות, צורת הנשר וכדומה: כדרך המלכים המנצחין ותופשין העיירות ולוקחין הרומחים והמלכות תלוי עליהן ועולין על ראש המגדל ומוליך ומביא לכל רוח (אבן ירחי, המנהיג, לולב לט).— ה) ״בלשון המקובלים, אחת הספירות: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר וכו׳ הי׳ מלכות (כריית׳ מסכי אצילות). כתר חכמה בינה חסד ת״ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח״ל, חוקר ומקובל ו).

״מַלְכִּי, מלכיי, ת״ז, לנק׳ מַלְכִּית, מ״ר מַלְכִּיִּים, מַלְכִּיּוֹת,— של המלך: נאמר כי יד על כס יה וכו׳ אין הכסא המלכיי שלם (ר״א בינאגו, דרך אמונה ג א). לאיש כפרי הנולד בין אנשי מקומו שלא ראו מימיהם המלך ולא ידעו מה הוא וכו׳ וצוה המלך שיפותחו בו פתוחי חותם כליו והרושם המלכיי כאחד משאר עבדיו (ר״א שלום, נוה שלום יג). אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳ וכו׳ שההצלחות הגופיות והמלכיות הנזכרות בפסוקים הקדומים כגון נצחון האויבים ורבוי התבואות אינן אושר אמיתי (ר׳ יצחק בר״א, חזוק אמונ׳ א יח).

מִלְכֹּם[1], — שֵׁם אלה העמונים: וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מִלְכֹּם שקץ עמנים (מ״א יא ה). יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנים

[1] לא נתברר בודאות פרוש שם זה. וי״א מֶלֶךְ ע״מ פַּעְלָם, וי״א הרכבה מלך־עם.

לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון (שם לג). לעשתרת שקץ צידנים ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת בני עמון (מ״ב כג יג).

מַלְכָּם,—כמו מִלְכֹּם: הילילי חשבון וכו׳ כי מַלְכָּם[1] בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (ירמ׳ מט ג).

מַלָּכֶם, — מרכב מן מַה־לָּכֶם, ועי׳ מה.

מְלֶכֶת[2]), ש״נ, בסמי׳ עם שמים, מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם,— שֵׁם אלילה שהיו עֹבדים אותה קצת היהודים בהסך לה נסכים ובאפית כַּוָּנִים: האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחצות ירושלם הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים לִמְלֶכֶת[3]) השמים (ירמ׳ ז יז־יח). כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר לִמְלֶכֶת[3]) השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו ומן אז חדלנו לקטר לִמְלֶכֶת[3]) השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו וכי אנחנו מקטרים לִמְלֶכֶת[3]) השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים (שם מד יז-יט).

א. מלל, ממנו א. מַלָּל, מִלָּה, *מִלּוּל. ב. *מַלֶּל, **מִלּוֹן.

א. מָלַל, קל לא נמצא.

—פִּע׳, מִלֵּל, מִלְּלוּ, יְמַלֵּל, תְּמַלֶּל־,—מִלֵּל פלוני, דִּבֵּר, אָמַר, reden, sagen ; parler, dire ; speak, say: ותאמר מי מִלֵּל לאברהם היניקה בנים שרה (בראש׳ כא ז).— וקצת במשמ׳ סִפֵּר: מי יְמַלֵּל גבורות יי׳ ישמיע כל

[1]) וי״א כי הכונה כאן המלך שלהם.

[2]) משקל עֲטֶרֶת, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הנקוד בנסחה המסורה. וגם זה ראיה כי המסורה התאמצה למסר לנו הקריאה שהיתה באמת בקבלה אצלם ולא מה שבדו מלבם לפי הצורה החיצונה, יען לפי הצורה הנהוגה היה עליה לנקד לִמְלֶכֶת. ואעפי״כ נראה כי הקדמונים ראו במלה זו פשוט צורה אחרת נרדפת עם הצורה מַלְכָּה. ת״י: לכוכבת שמיא. וכן רש״י: כוכב הגדול. ויש שאמרו שהיא מְלֶאכֶת, כך גם רד״ק. השבעים תרגמו במקום הראשון στρατιά, ר״ל צבא השמים, אך במקום השני βασίλισσα, במשמ׳ מַלְכָּה. ורב החדשים הסכימו כי הכונה בזה לעשתרת, מפני שמצאו בכתבי היתדות של הבבלים נזכרה עבודת עשתרת באפיית כַּמָּן, שבמלה זו הם רואים את המלה כַּוָּנִים שבירמיהו: אכל כמנ (Zimmern, KAT 441).

תהלתו (תהל׳ קו ב). עד אן תְּמַלֶּל־אלה ורוח כביר אמרי פיך (איוב ח ב). הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מִלֵּלוּ (שם לג ב-ג).—ואמר בן סירא: מ ל ל שב כי הוא[1]) לך והצנע שכל ואל תמנע שיר (כ״ס גני׳ לה ג). — ובתו״מ: (חיות המרכבה) עתים חשות עתים מ מ ל ל ו ת בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב״ה חשות ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב״ה מ מ ל ל ו ת (חגי׳ יג:). ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי מ ל ל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר (ר׳ ירמיה בר״א, מד״ר ויקר׳ כז). אשרי עין שזכתה בו (במשיח אפרים) ש מ ל ל לשונו סליחה ומחילה לישראל (פסיק׳ רבתי, סוף אשים). — ובסהמ״א: מנעימי מלל י מ ל ל ו בקול ה׳ מלך, נוצצי נוגה ינצחו בקול ה׳ מלך (ר״א קליר, אדירי איומה, יוצר א׳ ר״ה). איכה מ ל ל ת במואסך, למחות ביד מונים מנשאיך (הוא, איכה אלת, קיני לת״ב). ומי זה י מ ל ל גבורותיך או ישמיע תהלותיך (רסע״ג, תפלה, ה׳ שפתי). אומר בדעת אז מ ל ל בשומו אדני מטבעת, בשלשה עולם שכלל בחכמה ובתבונה ובדעת (ר״י בן אביתור, עבודה, אל אלהים). הנח לזות שפה ומישרים מ ל ל וסורה ממסר מעל (ר״ש הנגיד, רעי התאונן). גדל גאונך ל מ ל ל שפתות לא יכילו (ר״י אבן גיאת, יה כל לספר). ממעמקים אקרא נגדך ואהים, בקראי ענני יום מ ל ל ת י בסוד כמהים (רסב״ג, אלהים אלי). הלא אם מעלנו ודרך העוינו, ושקר מ ל ל נ ו ותפל חזינו, ופת שוא אכלנו ויין ריק רוינו, הן שבנו וחלנו וטובך קוינו (ר״י הלוי, יום אטעך). אמת כל חוללת, ובו לא עמלת, רק בפיך מ ל ל ת (ראב״ע, אלהי הרוחות). והמלאכה אשר בה התהללת וגדולות מ ל ל ת תהיה לך לעזר בטרם ברעב תמות (ר״י חריזי, איתיאל ט). אמר חברו השלישי נסכלת באשר מ ל ל ת כי אין מדה טובה ויקרה כאמץ לב וגבורת (הוא, תחכמוני יט). ואשמיע בקול הודיותך, ואספרה בקול כל נפלאותיך, ואשר ידעה נפשי אחבירה, א מ ל ל גבורות ואדברה (פהי״ח ליוס א׳, אסירם). — *מִלֵּל עַל פלוני, במשמ׳ דִּבֵּר: יוצאין היינו ללקט בפגי שביעית ושמענו פלוני מ מ ל ל על פלונית אשתו אשה פלונית מ מ ל ל ת על בניה (ירוש׳ כתוב׳ ב י). — *מִלֵּל בפלוני, במשמ׳ של גנאי: בבית מישור מרוצה יש לסוסים והעובר בראש כלם יהולל, והבוקר לכל

[1]) כך בפנים, ועל הגליון הולך. ואולי צריך

רואה מגולה ומי מלל באישים בו ימולל (ר"ש הנגיד, בן משלי ג). — *מְמַלֵּל, מדבֵּר: ומילת מי לא תפל על אדם ועל חי ואמר דונש כי מי יפל על החי הממלל וזולתי הממלל והוא מצוי במקרא (תשו' דונש על רסע"ג 172).

– פֻּעַ' *מֻלַּל, יְמֻלַּל, מְמֻלָּל: ומי מלל באישים בו ימולל (ר"ש הנגיד, בן משלי ג). בחמשה כלים (האותיות) ממוללות והמה יעלו לזכרון שמות ואם מלין או פעולות (ר"מ פרובינצלו, בסס קדמון ג).

—הִתְפַּ' *הִתְמַלֵּל [1]: דין נשמע קריאת שמע בכל לשון להתמלל (שלמה בן יהודה, שתי פעמים, קונט' הפיוט' קד). יומם הפך לליל, בכן יגמר הלל, עז בכן יתמלל, מפי יונק ועולל (רשב"י הבבלי, אין צור, שבת א חנוכה).

ב.מלל, ממנו ב.מָלַל, מְלִילָה.

ב.מָלַל, פ"י, מוֹלֵל,—א) מָלַל באחד מאבריו, עשה בו תנועה: קרץ בעינו מֹלֵל[2]) ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג).—ובסהמ"א: אינם מדברים אך מוללים באצבעותיהם ועושים איזה אות בראש או ברגל עד שיבינו מה שהם רוצים (ר"י הכהן, מגיד גבולות, כ"י כלגין).—ב) *מָלַל שבֹּלת בין אצבעותיו, חכך אותה בין אצבעותיו להוציא ממנה הבר, או צמחי בשמים לקלוט הריח: מוללין את המלול ומציעין את המוצע (ר' אליעזר, תוספתא שבת יד יז). המולל מלילות מערב יום טוב מנפיח בקנון ובתמחוי (שם). המקלף שעורים מקלף אחת אחת ואוכל וכו' המולל מלילות של חטים מנפח מיד ליד ואוכל (מעשר' ד ה). מוללין[3]) מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רבה, ביצ' יב:). כגון שהכנים שבלין לעשות מהן עיסה וגמלך עליהן למוללן ביום טוב (שם יג.).—וצמחי בשמים כדי להריח: מטלטלין עצי בשמים להניף ולהריח בהן לחולה מוללו ומריח בו ולא יקטמנו להריח בו (תוספתא שבת ה ט). חבילי אזוב והסיאה והקורנית וכו' מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה (שם יד יב).—וכִנּה וכדומ': המפלא את כליו מולל וזורק ובלבד שלא יהרוג (תוספת' שבת יו כב). (המפלא את כליו) נוטל וזורק ובלבד שלא ימלול (הלכ' שאול, שם). פשפש זה ארכו כרחבו וטעמו כריחו ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו (נדה נח:).—ובסהמ"א: אפילו אם מולל באצבעו הגדולה על שאר אצבעותיו (ר"ת ביצ' יג:). כמין גרגרין של שעורין שנעשין בזמן שאדם מולל ידו אחת על חברתה בעת שידיו מלוכלכות בטיט או בבצק או בזיעה (ר"ד מן התפוחים, ל"ד, ערך מלמלין). שמוללין מן העיסה בין האצבעות דקים כמו ראשי שבולת וקודם שיעור הליכת מיל מתיבשים כעץ יבש (ר"י חגיז, הלכ' קטנות קב).—ג) *מָלַל את הקדרה בקמח, נתן בתבשיל קמח וחמץ והגיסו: אין מוללין את הקדירה בפסח והרוצה שימלול נותן את הקמח ואח"כ נותן את החומץ (פסח' מ:).

—נִפְעַ' *נִמְלַל,—נִמְלְלָה ידו בחברתה: כשתהיה יד אדם מלוכלכת בטיט עבה או אם לש בצק בידו ונמלל ידו אחת על חברתה נעשין על ידיו כמין גרגרין של שעורין (רה"ג, מקוא' ט ב).

— הִתְפּוֹעֵ' *הִתְמוֹלֵל, יִתְמוֹלֵל, יִתְמוֹלָלוּ: בלי בכף סלעים הם ירצו כי לפוצצים פטישים יחליקו כי כליות חטה יודקו במורג וצקלון אביב ביד יתמוללו (בן עירא, בגוף הערכי מספ' הגלוי לרסע"ג).

ג.מלל[1]), ממנו ג.מָלַל.

ג.מָלַל, פ"ע, עתי' יִמַּל, וַיִּמַּל, יִמָּלוּ, — מַל הַצֶּמַח, נפסקה רעננותו ורפה ונטה לבֹּל: מתחת שרשיו יבשו וממעל יִמַּל קצירו (איוב יח יו). כציץ יצא וַיִּמָּל ויברח כצל ולא יעמוד (שם יד ב). כי כחציר מהרה יִמָּלוּ וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). וכראש שבלת יִמָּלוּ (איוב כד כד).

—פּוֹעֵ' מוֹלֵל, יְמוֹלֵל,—כמו קל יִמַּל: בבקר יציץ וחלף לערב יְמוֹלֵל ויבש (תהל' צ ו). — ואמר המליץ: ומה

להיות: כי יאות לך.—[1]) כך גם בארמית.

[2]) השבעים תרגמו σημαίνει, במשמ' עשה אותות, רמז. עקילס: τρίβων, ר"ל חכך ושפשף זו על זו. וכך רש"י ורֹב החדשים. וכעין זה פשיטא: תכס, ר"ל דרך, דרס. אך ראב"ע פרש: מולל דובר. וכעין זה רד"ק בספר השרשים שלו, אמר וז"ל: ומן הענין הזה (מענין דבור) הפעל הקל על דרך ההשאלה מולל ברגליו כענין קורץ בעיניו כלומר כאילו מדבר ברגליו כשרומז בהם. ע"כ. וכפי הנראה נגררו אחרי ריב"ג, עי' במשתלחק דף 201.—

[3]) ופרשו שם (יג:): אביי משמיה דרב יוסף אמר חדא אחדא ורב אויא משמיה דרב יוסף אמר חדא אתרתי.

[1]) רק בעברית. ואולי בערב' נשמר שרש זה במשמ' משאלה, בענין רגש כמו עיפות ורפיון שאדם מרגיש מאיש כבד שמשעמם אותו בדבריו, ואולי הוא השרש של a) בערב' במשמ' אדם שיש לו שחפת.

---

a) سلّ

יאמר אנוש חציר ימולל, לבד חלות פני יוצרו ופלל (ר"י זבארה, בתי הנפש).

—התפוע׳, הִתְמוֹלֵל, יִתְמֹלָלוּ,—כמו קל ופוע׳: ימאסו כמו מים יתהלכו למו ידרך חצו כמו יִתְמֹלָלוּ[1]) (תהל׳ נח ח).

ד·מלל[2]), ממנו ד.*מָלַל, *מִלֵּל.

ד·*מָלַל[3]), פ"י, מַל, מוֹלֵל, לְמוֹלֵל, (למוללן), יִמְלוֹל, יָמֹל, (ימול),—מַל, מָלַל את הבגד, החֲגוֹרָה, וכיוצא בזה, כפף את שפתו ותפר את הכפוף כדי שלא יִקָּרַע וכדומ׳, to hem ; ourler ; säumen : העושה חגור מצדו של בגד ומצדו של סדין בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין עד שעה שימול[4]) מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין ומל[4]) מרות אחת בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין עד שימול מצדו השני (תוספת׳ כלי׳ ב"ב ה ז). משיחות של ארגמן אסורות (משום כלאים) מפני שהוא מולל[5]) עד שלא קושר (ר׳ יוסי, כלא׳ ט ט). וכולן (כל הקרעים שהאבל קורע) רשאין לשוללן ולמוללן[6]) וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן (מו"ק כו.).

— ובסהמ"א: בגד חשוב לתלות בצוארה כנגד לבה שלא יפול מה שהיא אוכלת על בגדיה ויש לו מקום שנצים כעין שעושים למכנסים ותוחבת בו רצועה רחבה ומוללתו סביב הרצועה (רש"י שבת נז:). העושה חגור מצואר[1]) של בגד ומצדו של סדין אינו מקבל טומאה עד שימלול שפתותיו עשאהו מאמצע הבגד ומאמצע הסדין אינו מקבל טומאה עד שימלול מצד השני (רמב"ם כלים כב יז). דרך תופרי בגדים למלול מן הבגד לכפלו מעט סביב התפירה ואח"כ תופר (ר"ש כלים כז ה).

א.*מֶלֶל[2]), ש"ז,— כעין חוטים ארוכים בשפת הבֶּגד וכיוצא בזה, fringe ; frange ; Franse : שלש על שלש שאמרו חוץ מן המלל[3]) (כלים כח ז).— ובסהמ"א: מנהג עושי מחצלאות כשמשלימין המחצלת נשאר כמין מלל וגודלין אותן בכל שתי טפחים גידול אחד וקושרו שלא יסתר הארוג (ערוך, ערך מעדן). מותר להתעטף בטלית שיש בשפתותיה מלל אע"פ שהן חוטין ארוכין ואע"פ שאינן נוי הטלית (רמב"ם שבת יט כ).

ב.*מֶלֶל, ש"ז,—כמו מִלָּה: מנעימי מלל ימללו בקול יוי׳ מלך (ר"א קליר, אדורי איומה, א׳ ר"ה). ומלל לא מלל, ושם אל לא חלל (תשו׳ תלמידי דונש, את מי חרפת). בבואך להדיץ דאבי, מלל פצת להיטיבי, שובי שובי (רשב"י, אלה וכאלה, שבת תוהמ"פ). מי כמוך מללו במלל, נטית נגדם פגרם לחלל (יוצר ז׳ פסח, ויושע אל). ואין פרי פיהו כי אם מלל לשונו וצפצוף שפתיו ובזה הוא נפרש מכל בעלי חיים (ר"א בר"ח הנשיא, הגיון הנפש ב). כי במלל תגלה חכמה ושכל במענה הלשון (ב"ז, תרגום ב"ס ד כה). שיח רשעים כמשא בדרך ומלל צדיק נעים לאזן (שם כא יח).

---

[1]) המליצה קשה, והחדשים משבשים הנסחה ומגיהים הגהות מתחלפות.

[2]) עי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ כמו שלל, אך בעבר׳ יש הבדל ביניהם, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) מכאן נראה ברור כי הכונה בהפעל מלל היא לכפיפת שפת הבגד ותפירת הכפיפה.—[5]) כאן אין להכריע מתוך עצם המאמר לאיזו פעולה הכונה בפעל מולל. רמב"ם פרש בזה"ל: משיחות של ארגמן עבותות של ארגמן מנהג עושיהן לקבץ מהן רבות ולקשור אותם בחוטי פשתן והוא אומר שהם כלאים שהחוט ההוא יפתל אותו עם הארגמן ואז יקשור בו ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה טווי וזה ענין שאמר מולל עד שלא קושר. ע"כ. ובמשמ׳ אחרת ר"ש, אמר וז"ל: שדרך לתופרן בחלוק או לקושרן שלא ינתק מן החלוק וכו׳ קודם שיקשור בה מתניו דרכו לחבר במליה החגור של צמר עם החלוק של פשתן. ע"כ. וכעין זה מהר"י בן מלכי צדק: קושר הרבה. ומדברי הגמ׳ ירוש׳ על זו המשנה כמו"כ אין להכריע, מפני שעצם כונת הגמ׳ לא נתברר היטב, וז"ל: אית תניי תני מותרות מאן דאמר אסורות כגון אילין טרסייה דהוא מכפת ביה מאן דאמר מותרות דהוא שניץ גרמיה והיא נחתא לה. ע"כ. ופרש הר"ש את החלק השני מזה המאמר: דאגד בה לבד ואינו כופתה בחלוק ועולה ויורדת. —[6]) מכאן ראיה כי בעברית יש הבדל בין שני הפעלים שלל ומלל, שבערבי׳ הם נרדפים במשמ׳ אחת של התפירה בתכיפות מרווחות, ארעיות, קודם התפירה השניה הקבועה. הערוך בערך מל הראה מקום להמשנה כלא׳ ולהגמ׳ כאן, אך לא פרש. רש"י: למוללן לקפל בגד בתפירה. וכך בעל או"ז: אוחז שני ראשי הקרע בין שתי אצבעותיו וכורכן יחד כעין כריכת ספרים ותוחב שנים שלש תפירות (אור זרוע, הלכ׳ אבלות). וכבר השתמש רש"י בפעל מלל בלשונו במשמ׳ זו. — [1]) בס"א מצדו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) פרש גאון וז"ל: מלל זהו שיור שמשייר אורג בתחילת בגד ובסוף בגד שיעור שתים שלש אצבעות והוא ענף של בגד כיון ששתי לבדו הוא ואין בו ערב אין מצטרף לאריג ושם אותו ענף מלל ובלשון ערבי הודב (תשו׳ הגא׳, כ"י גני׳, גנזבורג 322). והעתיק הערוך בערך מל דברי הגאון. וכן רה"ג בפרושו להמשנה: ופירושו בלשון רבנן כרכושתא והוא כרוספדין בלשון יווני והוא כמין חוטין יתירין היוצאין בבגד משני קצותיו ושמו בטיית הודב. ע"כ. וכן ערוך תלמודי ערבי כ"י בריט׳ מוז׳, למחבר לא ידוע׳ מתרגם: מלל אלהדב.

***מְלַל**[1], ש״ז, מ״ר מְלָלִים,—מְלַל הבגד וכדומה, שפתו המלולה, הכפופה ותפורה, hem; ourlet; Saum: הקורע (על מת) מן המלל[2]) מן השלל מן הרדיד אינו קרע מן האיחוי הרי זה קרע (ירוש׳ מו״ק ג ז). הקורע מתוך השלל מתוך המלל[2]) מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא (בבלי שם כו:).

מַלְמָד, ש״ז,—מַלְמַד הבקר, מוט עם דרבן בראש לְיַשֵּׁר את הבקר החרשות: ואחריו היה שמגר בן ענת ויך את פלשתים שש מאות איש בְּמַלְמַד הבקר (שפט׳ ג לא).—ובתו״מ: כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן (כלים ט ו). ג׳ שמות יש לו מרדע דרבן ומלמד מרדע שהוא מורה דיעה בפרה דרבן שהוא משרה בינה בפרה מלמד שהוא מלמד את הפרה לחרוש בשביל ליתן חיים לבעליה (ירוש׳ סנה׳ ז א). המשנה קראת אותו מרדע והמקרא קרא אותו דרבן ומלמד (ר׳ תנחומא, מד״ר במד׳ יד).

***מְלַמֵּד**, ש״ז, לנק׳ מְלַמֶּדֶת, מ״ר מְלַמְּדִים, מְלַמְּדוֹת,— מי שמְלַמֵּד ילדים תורה, חכמה, וכיוצא בזה: התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלם וכו׳ עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות[3]) בכל מדינה ומדינה (בג, ב״ב כא.). אחד מבני חצר שביקש לעשות רופא אומן וגרדי ומלמד תינוקות בני חצר מעכבין עליו (שם). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככבבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות (שם ח:). הלך (ר׳ עקיבא) הוא ובנו וישבו אצל מלמד תינוקות אמר לו רבי למדני תורה (אדר״נ ו). מלך בשר ודם אינו יכול להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות (מד״ר שמות כח). נאוו לחייך בתורים אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות באמונה (שם שה״ש, גואלך).—ובסהמ״א: וישכר לו מלמד הגון ואתו מ׳ אברהם החבר ללמדו לשון המקרא (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה, שכתר 90). קנה להם בכל כחך ספרים, ושים להם מלמד מנעורים (לה״ג, שערי מוסר השכל לג). רב שמואל בר שילת מלמד תינוקות היה (רש״י ב״ב כא.). מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחרימין את אנשי העיר עד שמושיבין מלמדי תינוקות (למב״ם ת״ת ב א). מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא וכו׳ או שהוא מתרשל בלימודן ה״ז בכלל ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק (שם ג). עשרים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד וכו׳ היו יותר על ארבעים מעמידין להם שני מלמדי תינוקות (שם ה). מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק (שם ו). ומכאן נראה למהר״ר יצחק שאסור למלמד להשכיר עצמו לבעל הבית שיש לו מלמד אחר בביתו כל זמן שהמלמד בביתו שמאחר שהוא שכיר שם ילך המלמד במקום אחר להשתכר שם אם לא שיאמר בעה״ב דאין רצונו לעכב המלמד שלו (תוספ׳ קדוש׳ נט. ד״ה עני). וכבר נאמר כי המלמד לא יוכל להשיב מי שטבעו רע שיהיה טוב (רפ״ט פלקירא, אגר׳ החלו׳ כ׳ JQR NS, I, 483). וששאלת על המלמד שלוה מעותיו ביד בע״ה וכו׳ אם יש לו דין על המלמד ילך אחריו ויתבענו לדין אפילו אם יש למלמד מעות ביד שמעון (מרדכי כתוב׳, סי׳ רלב, בשם הר״מ). מלמד החוזר בו ומורד בבעל הבית ואינו רוצה לגמור מלאכתו (הוא, ב״מ, סי׳ שמג). ונשאל לרבינו מאיר על מלמד שהתחיל ללמוד ואמר לו בעה״ב לך מעמדי איני חפץ בך ונתרצה המלמד ושוב חזר בו בעה״ב ורוצה לעכבו והמלמד אומר מחלת שעבודי ואיני רוצה ללמוד לך יותר (שם שמו). כתב הר״ר יואל הלוי מי ששכר מלמד לבנו וחלה התלמיד וכו׳ (טור חו״מ, סי׳ שלד). הח״ק הלז נתיסדה שהמה יפקחו על כללות למוד התורה על כל המלמדים דפה הן מלמדי דרדקים או מלמדי גמרא שלא יעשו מלאכתם רפויה (פנק׳ קראקא, משנת שיא, אוצה״ס ד א). אין לקבל

---

[1]) משרש ד.*מלל, ועי׳ הערה לקמן גם בענין הנקוד.—[2]) לא נתברר נקוד מלה זו. מסורה ממשית אין, ונקוד קדמון לא נמצא. ובמשמ׳ מלה זו, הנה אין ספק בדבר כי זה שם נגזר מהפעל ד.*מלל הקודם ופרושו הוא כפרוש הפעל ההוא. ואעפ״י שכמעט כל המפרשים הישנים וגם החדשים רואים במלה זו את המלה מלל שבמשנה כלים כח ז, וצריך היה איפוא מהראוי להביאה בערך א.מֶלֶל ולנקדה כמו״כ בשש נקודות, אך כבר העיר הר״ש שם ואחריו הרא״ש, כי יש להבדיל בין אלה שתי המלות. ולכן, באין לנו נקוד מסור בקבלה להמלה מלל כאן, קבעתי לה נקוד פְּעַל כדי שיהיה הבדל גם ברבים: מֶלֶל מְלָלִים, מְלַל מְלָלִים.

[3]) בכ״י אין המלים מלמדי תינוקות. וכן אין גם בדפוס פיזרו.

שום מלמד אל תוך שום קהלה או ישוב במדינות ליטא בלתי היות בידו כתב הרשאה מב"ד שבעירו שנוסע ברשות וברצון אשתו (פנק' תקנ' ועד קהל' ליטא משנת שצ"ב, סי' לס). קצת מלמדים מחניפים לאבי הילד וממהרים להתחיל עמו ללמוד משניות בטרם ידע הנער המקרא על מכונו גם מתחילין ללמוד גמרא בטרם ידע ויבין המשנה (שס, שנת שצ"ט, סי' ב"נג). סופר או מלמד שעשו תנאי עם בעל הבית לכתוב או לקרות (כלבו קנו.). עוד מעט בעבור המנחה בקום המלמד ממשכב הצהרים תחת גערתו בם (אבן בחן עו.). שאם הם תינוקות הרבה לא יוכל שאת אותם מלמד אחד לבדו ולא יוכל ללמדם כראוי ודי למלמד אחד בכ"ה תינוקות (ראש' חכמה, גדול בניס). בכל עיר ועיר יעמידו להם שלשה מלמדים וכו' במשמר הראשון ילמדו כל נערי העיר אצל המלמד האחד אשר לו עוזרים כפי הצרך תנ"ך וצחות מליצת לה"ק וכו' אצל המלמד השני לשונות העמים וכו' (ר"י סטנוב, דברי ריבות כב). — ואמר המקונן: ודמי פרנסים וחזניהם, ודמי דיינים וסופריהם, ודמי מלמדים ותלמידיהם, ודמי אנשים ונשותיהם, נהרגו כלם יחד, על קדוש שמך המיוחד (ר' שמשון מרפורגו, אגא ה', סליח' ער"ה). — ולנק': ובעוה"ר אינו יודע (הילד) מה היא ברכת התורה וברכת הנטילה לפי שהמלמדים או המלמדות יאמינוהו מורגל מיום שמוטל בעריסה לידע זאת וכו' והותר לתת למלמדים ומלמדות בשכר הבטלה (שבתי מסיניו, שריד מעיר יו). — ובלשון הקראים בכלל חכם וגדול בפרט במקרא: הספרים המוגהים המבוארי' אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (מחז' כ"י פטרבורג, מובא במבוא דס"ע IX). זה החלוף אשר נמצא בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי ירחמם אל (הורי' הקורא 109). מקצת המלמדים יקרא אותה (את המלה לא שבפסוק ויאמר לא כי צחקת) בדגש (שם 112).

··**מְלַמְּדוּת**, ש"נ, — מלאכת המְלַמֵּד ואומנותו: והרופא אשר נקרא לעזרתי החריץ לשפוט כי עמל המלמדות היתה בעוכרי והיא הביאה את כל הרעה ההיא עלי (מא"ג, דביר ב כט). והיום אלצוהו מצרים ומרֵעים לעזוב את חית ידו זאת ולהסתפח אל המלמדות היא הפרוזדור לפני טרקלין המיתה (אגר' יל"ג לה). כי חלוש המזג אנכי מעודי ועבודתי עבודת המלמדות החריבה את מקור חיי ודללה בריאותי (שם ס).

א. ***מִלְמוּל**[1], ש"ז, מ"ר מִלְמוּלִים, — כעין גרעינים דומים לשעורים, יתהוו על הידים המלֻכלכות כשיחכך אדם אותן זו בזו: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין[2]) וטיט היון וטיט היוצרין (מקוא' ט ב). — ובסהמ"א: לרסק ולטחון בין אצבעותיו בשבת אותם צרורות ומלמולי העפר ההוא הנדבק ונצרר יחד מחמת הלחות שבו (טו"א מים רבים, או"ח כח). צריך ליזהר בתפלה או באכילה שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה וממאיסין הידים (הלבוש או"ח, נט"י ד כא).

ב. ··**מִלְמוּל**, ש"ז, מ"ר מִלְמוּלִים, — פטפוטי דברים: מלמול גפלאפער (ב"ז, מלון גרמני-עברי).

***מִלְמֵל**, פ"ע, מְמַלְמֵל, מְמַלְמְלִין, — כמו מִלֵּל, ובפרט בכונה של לגלוג וזלזול: שהיו ליצנים שבאותו הדור ממלמלין בפיהם ומפריזין באצבעותיהם ואומרים החזון אשר הוא חוזה וגו' (ר' יצחק, מד"ר קהל', אין אדם שליט).

***מֶלַע**[3]), ש"ז, מ"ר מְלָעִים, (מלעין), — מֶלַע הַשִּׁבֹּלֶת, כעין שערות ארכות שבראשי השבלים, Granne; arête (d'épi); awn: ר' יהודה אומר מלעין[4]) של שבולין כל שהן הרי אלו מצטרפין מפני שנכססין (תוספת' עוקצ' א ב). שרשי השום והבצלים והקפלוטות וכו' ומלעין[5]) של שבולין הרי אלו מטמאין (משנה שם

---

[1]) בארמי' כעין גרעינים של בצק: כותח הבבלי דו יהיב ביה מלמולין דליש (ירוש' פסח' ג א). — [2]) פרש רה"ג כאן וז"ל: והמלמולין פי' כדגרסינן מלמולין דלש כשתהיה יד אדם מלוכלכת בטיט עבה או אם לש בצק בידו ונמלל ידו אחת על חברתה נעשין על ידיו כמין גרגרין של שעורין. ע"כ. וכן רמב"ם: הי אלחבוב אלתי תתחבב עלי אלידינ אד'א עג'ב אלאנסאנ עג'ינ או טינ ת'מ חק ידה ואחדה פי ת'אניה ליזיל מא עליהמא מנ אלעג'ינ או אלטינ, ע"כ, ובעבר': הם הגרגרים אשר יתעגלו על הידים כשילוש אדם בצק או חומר ואח"כ יחכך ידיו זו בזו להסיר מעליהן הבצק או החומר.

[3]) רק בעברית. ובערב' קצת דומה לזה שׂעאע a), שעאע אלשנבל, שפאה. — [4]) בספרי הדפוס סלעין. ובכ"י א"פ הוצא' צוק"מ: מלאין, באלף. והר"ש (במשנ' עוקצ' א ג) הביא תוספתה זו וגרס מלעין, בעין. ועי' הערה לקמן. — [5]) כך בנוסח' הדפוס וכך במדב"מ. וכך גרסת רה"ג והערוך, אך העידו כי גרסת ס"א היא מלאין, באלף. וכך הגרסה בגמ' חול' (קיט:). ואמר רה"ג וז"ל: ומלעין בטיית ספה וכו' ראש השבולת שהן כמו קשין קטנים

a) شعاع

א ג). וקנה של שיבולת שלשה טפחים ויד כל הנקצרין שלשה ושאין דרכן להיקצר כל שהן ומלעין של שיבולים (ת״כ שמיני ט יא).—ובסהמ״א: ואלו מתטמאין ומטמאין ולא מצטרפין שרשי השום והבצלים וכו׳ ומלעין של שבולים והן השערות השחורות שבראש השבולת שדומין כמו מסר (רמב״ם, טומא׳ אוכל׳ ה כ).

ּמַלְעוֹז[1]), ש״ז, — כמו שטנה: בעוז שחטו בחרב להב להסיר כל מלעוז, עירה דמו לכלי צהב נטלו ממרם בכלי עוז (רסע״ג, עבודה, באדני ילדקו).

ּמִלְעֵיל[2]), — הטעמת הקול על האות שלפני האחרונה במלה מן המלים, penultima: ח׳ בטעם מלעיל (מסורה ברא׳ ג י). אפס לא כמקרה מלרע מלעיל כי המלים המשוכים מלעיל משיכתם סמוכה לתחלתם (מנחם, ערך אפן). דע כי לא יקרה מקרה מלעיל ומלרע כי אם במלה משלש אותיות ומעלה ויקרא הטעם מלעיל ומלרע יש מלים אשר הם ראשונים והם הנקראים מלעיל ויש אשר הטעם באות השני והוא הנקרא מלרע ונגזר השם מענינו מלמעלה ומלמטה ונמצא הטעם מלעיל ומלרע מצטרף על משקל רבים (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש 52). ואולם השין (של שַׁעַר) הוא בדרך השערים המעטים וזה יקרא מלעיל ופתרון מלעיל נפילת השוכן השני והעמדת הראשון וכו׳ ואין במלת שער בין העין והריש נח נעלם או גראה ולא במכתב ולא במבטא כמו אין בין הדלת והשין במלת חדש שוכן נח וזה פירוש מלעיל (ראב״ע, ספר הנקוד לר״י חיוג). ופעם תהיה המלה מלעיל ופעם מלרע (הוא, ספר ססס). ותחלת מה שיפסיד במקצב השיר ענין אלה השני נחים ויניח המלעיל והמלרע וישוב אוכלה

ודומין כנסרים (צ״ל כמסרין, כך ברמב״ם) שמם מלעין. ע״כ. וכן הערוך בערך מלען: מלעין של שבלים וכו׳ ס״א מלאין פי׳ הוא שיער השבולת שהוא זקן השבולת כמו לחיים כדמתרגמינן והלחיים ולועא לפיכך יש ששונין מלעין והן כמו שיער עבה דמי לסאסא. ע״כ. ובערך ססא אמר וז״ל: הענף שבראש השבולת הנראין כמו מחטין ארוכין עומדין ואינן חלקים אלא בולטות מהן כעין שינים דקות מאד ונקראין מלעין וכבר פירשנוהו במקומו. ע״כ. וכך רש״י בגמ׳ חול׳ שם: זקן העליון של שבלת. ע״כ. וכך הרמב״ם בפרוש המשנה: אלספאיה והו אלשער אלאסוד אלאחרש אלתי פי ראס אלסנבאל, ע״כ, ובעבר׳: זקן השבלת והוא השער השחור והמסובך אשר בראש השבלת.

[1]) מן לעז.

[2]) מלה ארמ׳, ופרושה מלמעלה: חד מלעיל וחד מלרע (ירוש׳ ר״ה ב ה).

ואָכלה שוה (ר״י א״ח, כוזרי ב עח). לבלתי שום אור לחשך ומתוק למר ומלעיל מלרע ומלרע מלעיל ולהכיר בדבר פה (רי״ק, הקד׳ ספר זכרון).

מליץ[1]), ממנו מָלַץ, ואולי מֵלִיץ, מְלִיצָה, ּמֶלֶץ, ּהַמְלָצָה, ּמְלִיצִי, ּמְלִצוֹן.

מָלַץ, — קל לא נמצא.

— נִפע׳, נִמְלַץ, נִמְלְצוּ, — נִמְלְצוּ דבריו, היו מתקים וערבים: מה־נִּמְלְצוּ לחכי אמרתך מדבש לפי (תהל׳ קיט קג). — ואמר המליץ: ומה נמלצו לחיך דברי חכמים האומרים כי הצורות כצל עץ עומד על מים תמיד נגרים (רש״ט פלקיירא, המבקש יא). — והפיטן אמר: שכן דודי בתוך חיקי, חנון חנן לקול זעקי, לבי עלץ בעוד נמלץ לחכו צופי וייני (ר״י נג׳ארה, יכסוף לבי).

—הִפע׳, ּהֵמְלִיץ, —א) תִּרְגֵּם: ויבארו הכהנים את ספרי התורה ואת שאר ספרי המקרא כ״ד ספרים וימליצום מלשון הקדש ללשון יונית (יוסיפון, פרק יז). ויצו המלך לקרות באזנו את אשר המליצו אחד אחד מהם (שם). כי הלך (אלעזר הכהן) אל מצרים בימי תלמי להמליץ אליו את ספרי הקדש (שם יח). —ב) ּבאר ופרש: ויען המלך והשרים שמענו דברי חידותיכם אך תמליצו פשר דבריכם ונשמע (יוסיפון, פרק ג). —ג) ּדִּבֵּר במליצה, ביפי הלשון: ודברי (האשה) התקועית וזולתה שהמליצו דבריהם להנעימם ולהכניסם בלבות בני האדם (ר״ש ארקוולטי, ערוג׳ הבשם כח). — ד) ּהֵמְלִיץ מאמר, השתמש בו בדרך מליצה לענין מהעניגים: וכבר המלצתי על זה מאמר דוד ברוך יי׳ יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה על דרך באורו של ר׳ זירא וכו׳ (הגה׳ קול יהודה להכוזרי ג יא). וכמו שהחכם ספורנו המליץ על כיוצא בזה מאמר הכתוב חבורות פצע תמרוק ברע (נפוצות יהודה ה). —ה) ּהֵמְלִיץ בעד פלוני לפני פלוני, דבר טובות עליו: כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים כאשר באמת לא נודע לי בבירור ואין להמליץ בשום המלצה בעדם (שו״ת חות יאיר קלו). וכל מורי בית הספר המליצו בעדי ולא הועילו כלום (אגר׳ יל״ג ט).

—פִּע׳, ּמִלֵּץ, — כמו המליץ משמ׳ א: שמחי מאד עלצי, טוב מענה תמלצי, כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (ישראל בר משה, יונה איך תרבני, פזמ׳ תימני׳).

[1]) רק בעברית. בערב׳ משמש במשמ׳ אחרת רחוקה מזו, והיא משמ׳ היה חָלָק, נחלק ונשתמט מהיד.

—פע׳, ⁺מִלֵּץ, — כמו נִמְלַץ: וביאור זה הוא שלא נסתפק במלאכת השיר לדבר בלשון מדוקדק כמו שנעשה זה בשאר הדברים המודיעים כונת אומריהם אבל גם שיהיה הדבור בו בלשון מולץ ערב וקצר (רי״ק, ספל הקדם).

⁺מֶלֶץ, ש״ז, — שה״פ מן מָלַץ: רוממות שדי אפרוש ואחגור חלץ, ראו די ערכו למוצאו בעלץ, רז תעלומות נגלה לאיתן במלץ (רסב״ג, אאמיר אאדיל). רצה ניב ומלץ צרוף כבור הקשב ושמע את קולי (ר״י נג׳ארה, יה אימת אלם).

⁺מִלְצוֹן, ש״ז, — שה״מ מן מלץ, במשמ׳ הרשות להחליט דבר: שאננה בנדריה ואסריה לאביה ואישה המלצון[1]), אל המקום אשר אבחרה בו תביאו קרבני רצון (רסע״ג, תרי״ג מצות, את ה׳ אלהיך).

מֶלְצַר[2]), ש״ז, — פקיד ממֻנה על הכלכלה וכדומ׳, Proviantmeister; éconóme; steward: ויאמר דניאל אל הַמֶּלְצַר אשר מנה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה ומים ונשתה ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים האכלים את פת בג המלך וכו׳ ויהי הַמֶּלְצַר נשא את פת בגם ויין משתיהם ונתן להם זרענים (דני׳ א יא־יו). — ומצוי בסהמ״א: הביאו הקב״ה (את שלמה) לארץ עמון ובא לעיר המלוכה שמה משכמם והיה עומד ברחוב העיר משכמם ומלצר המלך שר הטבחים שעושה ומבשל מאכל המלך בא לקחת מה שצריך לעשות למלאכתו ומצא שם את שלמה עומד שם ולקח אותו וכו׳ אחר איזה ימים אמר לו (שלמה) שיבשל למלך מאכלים כמנהגו כמו שהוא היה אומן גדול באלו המאכלים ונתרצה לו המלצר והוא עשה ובשל מעדני המלך וכשאכל המלך אותם המטעמים שהביאם המלצר וטעם אותם התבשילין שאל המלך למלצר מי בשל אלו המאכלים וכו׳ ובא (שלמה) לפני המלך ואמר לו אם רוצה אתה להיות לי מלצר ואמר הן ושלח את המלצר מלפניו ושם אותו במקומו לבשל לו כל מאכליו ויהי אחר הדברים האלה ראתה אותו בת מלך עמון שמה נעמה ואמרה לאמה שרצונה לקחת את האיש הזה המלצר לבעל וכו׳ ואמרה אינני רוצה אלא זה המלצר (מעשה בשלמה המלך, ביהמ״ד ילינק ב). והאלהים נתן בלב אדוננו המלצר וכו׳ לשמוע אל זעקתי אשר התנפלתי לפניו ובאתי עם אדוננו המלצר לכפר טאנקיללי׳ להציע דברים וכו׳ ואח״כ בא המלצר ברוכבי ומרי לבב לעשות נקמה בהם (זכרונ׳ יוסלמן משנ׳ רעט, REJ 1888, Janv. 88). וששאלת על אדות המלצר[1]) המושל עלינו וכו׳ ועתה נהפך הגלגל שירד המלצר ממשלתו (מרדכי ב״מ שלד). אל תתן מטעמים אחדים לכלם וכו׳ ואם מלצר שים מטעמים לכל איש כאשר אהב (אסף ג, ח ד).

מלק[2]), ממנו מָלַק, ⁺מְלִיקָה.

מָלַק, פ״י, — מָלַק את ראש הצפור וכדומ׳, קטעהו בצפרנו וכדומ׳, abkneipen; pincer; (en tôurdant); wring off: ואם מן העוף עלה קרבנו וכו׳ והקריבו הכהן אל המזבח ומָלַק את ראשו והקטיר המזבחה (ויקר׳ א יד־יה). ומָלַק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל (שם ה ח). —ובתו״מ: כיצד מולק בחטאת העוף נותן שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו ויהיה מותח צוארה על גבי אצבעותיו היה מולק בצפורן ממול ערפה ואין מבדיל (תוספתא זבח׳ ז ח). מלקה בכל מקום בעזרה כשרה (שם ה). חטאת העוף שמלקה להזות דמה בחוץ (שם יא). שחטו לשמו ומלקו שלא לשמו (שם א ד). חטאת העוף כיצד היתה נעשית היה מולק את ראשה ממול ערפה ואינו מבדיל (משנה שם ו ד). המולק תורים בפנים לאכול ביציהן בחוץ (שם ג ה). מלק חוץ למקומו ומצה הדם חוץ לזמנו או שמלק חוץ לזמנו (שם ו ז). חטאת העוף שמלקה שלא לשמה (שם). אחד חטאת העוף ואחד עולת העוף שמלקן ושמצה דמן (שם). המולק קדשים בחוץ (ת״כ אחרי מות, פרק יא). השחוטה ולא המלוקה (שם מצורע, פרק א). כיצד מולקין חטאת העוף חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר עד שמגיע לוושט או לקנה הגיע לוושט או לקנה חותך סימן אחד או רובו ורוב בשר עמו (חול׳ כא.). יכול ימלקנו בסכין (זבח׳ סה.). —ואמר המשורר: ולצוק ולבלבל, ולשחוט פר ויובל, ולמלוק ולקבל, ולקמוץ אזכרים (רסב״ג, אזהר׳, שמור לבי).

---

1) פרש המו״ל שם: רשות כי מליץ לשון שר ואדון עי׳ רד״ק שרש מלץ.

2) לא נתברר מקור מלה זו, אם היא בבלית או אין, ולא מהות משרת המלצר, אך לפי הענין נראה שהוא הממֻנה על הכלכלה. — 1) נ״א: אדון.

2) רק בעברית.

— נִפְע׳, *נִמְלַק,— שמלקו אותו: חטאת העוף מועלין בה משהוקדשה נמלקה הוכשרה להפסל בטבול יום (מעי׳ ב א). עד שלא נמלקה אסורה לזה ולזה משנמלקה אסורה לזרים ומותרת לכהנים (נר קפרא, ירוש׳ שבת ב ג). עולת העוף שנמלקה בלילה ומנחה שנקמצה בלילה תצא לבית השריפה (אביו של ר׳ אבין, מנח׳ ק.). שהיה (טיטוס) מורה בידו והיה מכה על גבי המזבח ואומר וכו׳ כמה עופות נמלקו עליך כמה ייגות נסכו עליך (אדר״נ א).— ובהשאלה במליצה: עליך פרחי נמלקים, קול דמיהם צועקים, והנה עבדיך מכים (אפרים בר יצחק, אלהים אל אדע, שבת ס׳ אהה״פ).

—הִפְע׳, *הִמְלִיק,— כמו מָלַק: שדי זכר לילה חולק, שרש וענף בחלקלק להחלק, תמור כי חשליו המליק, תבע להזכר מעש עמלק (ר״א קליר, אזכיר סלה, שבת זכור). טסו חרגולי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (רשב״י הבבלי, אין צור חלף).

*מַלְקָה[1], ש״נ, מ״ר מַלְקוֹת,— המכות שהפושע לוקה על פי בית דין וכדומ׳, Geisselhiebe; coups de fouet; lashes: מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב מלקות ארבעים (מכות א ג). מלקות תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש מלקין אותו ואם לאו אין מלקין אותו (ירוש׳ נזיר ד ג). שפחה חרופה במה היא קונה את עצמה לפוטרה מן המלקות ולבא עליה מן האשם (ר״ש בר יצחק, שם קדוש׳ א א).

א. מַלְקוֹחַ, ש״ז,— מה שאדם לֹקֵחַ מחברו, בפרט בכח הזרוע, שָׁלָל, שְׁבִי: ויקחו את כל השלל ואת כל הַמַּלְקוֹחַ באדם ובבהמה ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת הַמַּלְקוֹחַ ואת השלל אל המחנה (במד׳ לא יא-יב). שא את ראש מַלְקוֹחַ השבי באדם ובבהמה וכו׳ וחצית את הַמַּלְקוֹחַ בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה (שם כו-כז). היקח מגבור מַלְקוֹחַ ואם שבי צדיק ימלט כי כה אמר יי׳ גם שבי גבור יקח וּמַלְקוֹחַ עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כד-כה).— ואמר הפיטן: יריביה אעניק שבי ומלקוח, כהניה ומרקחיה אשר רקחח רקוח (סליח׳ י׳ בטבת, אז בכוא יום פקודתי). — והמשורר אמר: מכתב היה לבי שביו, דעי נתן את מלקוחו (רמב״ע, דיואן סה, כ״י בודלי׳).

ב. מַלְקוֹחַ, מ״ז מַלְקוֹחַיִם, בכנ׳ מַלְקוֹחַי,— הַחֵךְ העליון והתחתון: יבש כחרש כחי ולשוני מֻדבק מַלְקוֹחָי וְלעפר מות תשפתני (תהל׳ כב יו).— ואמר המשורר: אלהים אלי אתה ועליך גלותי ארחי, ואערוך מלקוחי תמורת מרקחי, בקראי ענני יום ואביא שבחי תחת זבחי (רשב״ג, אלהים אלי). יושב בפתח עינים, וקורא בלי לשון ושפתים, ומדביק כל לשון למלקוחים (ר״י חריזי, תחכמוני שער ז, כ״י בריט״מ). וכל היודע לשון ערב ולשון הקדש השנים, יוכל לטעום מימי מליצותי המתוקים למלקוחים (שם ח). והאצבעות הקצובות מעץ החיים, והמלקוחים אשר יזוב מהם מים חיים (שם כ). ימס למראה העינים ויזוב בין הידים ובטרם יכתשוהו השנים ימשכוהו המלקוחים בלי מלקחים ויצפנוהו בחדרי המעים (שם כא). והוא האריך להם בפיוטיו עד הצהרים, עד דבקה לשונם למלקוחים (שם כד). תדבק לשון כל איש למלקוחים בנוה אדני עיר ירושלם, מחנה אלהים היא וצור פתח שעריה לנכח שערי שמים (שם מז). זכרם כנחל צוף דבש בינות לשוננו ומלקוחינו (רמב״ע, דיואן סג, כ״י בודלי׳). ובשיר מתוק מצוף ודבש אל מלקוחי כי זך לקחו (שם סה).

*מַלְקוֹט, ש״ז,— א) מַלְקוֹט של כובשים, כעין צבת קטנה ללקוט שערות או לתשמיש אחר: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין שניטלה אחת משניהן ועשה של מתכת (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ג יד).— ב) מַלְקוֹט של בקר, כעין שק עור יהדקוהו לבהמה מאחוריה בשעת הדישה וכדומ׳ ללקוט בו הגללים: המלקוט[1] של בקר והחסום שלו (כלים יו ז).

מַלְקוֹשׁ, ש״ז,— המטר האחרון שבסוף ימות הגשמים בארץ ישראל, Spätregen; pluie de l'arrière-saison; latter rain: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה וּמַלְקוֹשׁ ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (דבר׳ יא יד). ויבוא כגשם לנו כְּמַלְקוֹשׁ יורה ארץ (הוש׳ ו ג). וימנעו רבבים וּמַלְקוֹשׁ

---

[1]) לפי הקריאה המסורה של האשכנזים מ״ר מַלְקוֹת. ועי׳ מַלְקוּת.

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס, וכך במדב״מ וכמו״כ במשנ׳ עם גוף פה״ע לחרמב״ם. ובכ״י בודליאנה הַמַּקְלוֹט. ופרש הרמב״ם: מלקוט אניה מנ גילד ילתקט פיהא רות׳ אלבקר כי לא יפסד אלקמח, ע״כ, ובעבר׳: מלקוט כלי מעור שילקטו בו גללי הבקר כדי שלא יפסדו חטים. אך הערוך פרש: עור שמשימין בעיני הפרה לסבב ברישה ע״כ. ועי׳ *מַקְלוֹט.

לוא היה (ירמ׳ ג ג). הנתן גשם ויורה ומַלְקוֹשׁ בעתו (שם ה כד). ויורד לכם גשם מורה ומַלְקוֹשׁ בראשון (יואל ב כג). שאלו מיי׳ מטר בעת מַלְקוֹשׁ יי׳ עשה חזיזים ומטר גשם יתן להם (זכר׳ י א). באור פני מלך חיים ורצונו כעב מַלְקוֹשׁ (משלי יו יט). ויחלו כמטר לי ופיהם פערו לְמַלְקוֹשׁ (איוב כט כג).— ובתו״מ: יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ספרי דבר׳ מג). מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה (שם). יורה בכסליו ומלקוש בניסן וגשמים באמצע (מד״ר ויקר׳ לה). אם זרעת ביורה אל תעמוד במלקוש (תנחומא חיי שרה ז).— ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים, יורה ומלקוש באדם פורכים, כח תת באביבים רכים (ראשון אמנת, מוס׳ פרש׳ החדש). — והמליץ אמר: לך חכמה לך רוח יתרה לך דעה לך בינה וערמה, ורוחב יד כמו יורה ומלקוש ורוחב לב כבין מזרח לימה (ר״י אבן חסדאי, הנזכי מז). פער (הגן) שפת צמא אלי מלקוש שַׁחַק עדי שָׁחַק למול בכיו (רמב״ע, דיואן עו, כ״י בודלי).— ומ״ר: רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים, מלקושים ושעירים ונוזלים (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). עזרה בצרות את לבד מלכנו, וכו׳ ולראות טובך זכנו, הורד גשמינו ומלקושינו (ר׳ מסעוד, היוס דרסנוך, סמא״ג).—ובמליצה בהשאלה: למלקוש פה פערו, ובדברו נחרו, ומפניו עצרו, במלים כל שרים (מנחם כ״ס, לגבור בתעודה). יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערף פערו (רסב״ג, בימי יקותיאל). יחלו פני אל חי חסידיו וישאלו חסדיו ואל מלקוש רצונו ייחלו (ר״י הלוי, יחלו פני אל). פני אריה וענותו כענו כמותו אין בישראל לפניו, ועבים פערו פיהם למלקוש שתי ידיו וכל יחל לפניו (רמב״ע, תרשיש א קעה). אנשי לבב שמעו לי, ופערו פיכם למלקוש שכלי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

*מַלְקוּת[1], ש״נ, מ״ר מַלְקִיּוֹת,—שה״מ, כמו מַלְקָה, מַלְקוּת: טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות (ר׳ יוסי, ברכ׳ ז.). חייבי מלקיות בית דין מחזירין אותן לזכות (תוספת׳ סנה׳ ז ד). חייבי מלקיות שלקו ושנו מלקין אותן פעם ראשונה ושנייה ובשלישית כונסין אותן לכיפה (שם יב ח). אם את אוכל את הנבילה ויש בה עשרה זיתים ואתה מתחייב עליה עשרה מלקיות (ירוש׳ נזיר ו ו).—ובסהמ״א: דעה כי משפטי תורה חשוקים, ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות גם קנסות גם עדיות, ולמלקיות ולנפשות צדויות (לה״ג, שערי ד״מ כד-כה). וכל מלקיות שמלקין דייני חוצה לארץ בכל מקום אינה אלא מכת מרדות (רמב״ם, סנה׳ טז ג). תשת לבך למלקיות על כל לאו ולאו, ברצועת עגל וחמור במדרש מקהליו, שובב ולא מכיר להלקות במפעליו (ר״א הזקן, אזהר׳, אמת יהגה). לפי שהחוטא כשיקבל מלקותו שהגבילה התורה ישאר נקי מכל עון וכו׳ כן יהיה הנלקה אחרי קבלתו מלקותו (ר״י אברבנאל, נחלת אבות א ח).—ובהשאלה במשמ׳ פורענות סתם: וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל יש ביד האדון המצוה על זה יתברך ויתעלה (ספר החנוך, בסל, מצוה שלח). כי כאשר ייסר איש את בנו יחידו אשר ידו השמאלית תכהו וימינו תחבקהו כן הוא אלהינו הוא מלקנו במלקות שמים זה שהלא אם סדר מלקיותינו ועונותינו שרבו במאזנים ישאו יחד אז יבחן החן חן לנו שה׳ עושה עמנו תמיד (כסא׳ לבית דוד א ה).

מַלְקָחַיִם, מֶלְקָחַיִם, ש״ז, בכנ׳ מַלְקָחֶיהָ,—כלי בעין צבת לקחת בו דבר, כמו הפתילה מהנר, גחלים מהמוקד, וכיוצא בזה, tongs ; pincës ; Zange: ומַלְקָחֶיהָ (של המנורה) ומחתתיה זהב טהור (שמות כה לח). וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מַלְקָחֶיהָ ואת מחתתיה (במד׳ ד ט). והפרח (של המנורה) והנרת והַמֶּלְקָחַיִם זהב (מ״א ז מט). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה בְּמֶלְקַחַיִם לקח מעל המזבח (ישע׳ ו ו).— ובתלמ׳: מסמר שהוא מוציא בו את הפתילה ומלקחיים שהוא ממעך בו הפתילה (תוספת׳ כלי׳ ב״מ א ח).

*מֶלְקַחַת, ש״נ, מ״ר מֶלְקָחוֹת,—כמו מלקחים: נטל המלאך גחלת במלקחתו מתוך המזבח של מעלה והוא משליך אותה ונוטל מלקחת אחרת ונותן את הגחלת בשתיהן והוא הולך ונותן את הגחלת בשפתיו של ישעיה וכו׳ וכשנטל הגחלת במלקחת אחת נכוה עד שנטל מלקחת אחרת (פסיק׳ רבתי לג). מלמד שהיו שתי מלקחות הלך המלאך ליטול את הגחלת ונכוה נטל מלקחת אחת ליטול את הגחלת ונכוה חזר והביא מלקחת שניה ונתן מלקחת אחת לתוך מלקחת אחת ונטל את הגחלת ונתנה על פי ישעיה (תנחומא וישלח ב, ומדר׳ תרי עשר, 96 ,REJ XIV).

---

[1]) העיד רד״ק בפרוש על משקל זה ואמר: ובמשקלו (של מפעות) בדברי רז״ל מַלְקוּת (מכלול, שער דה״ס).

***מַלְקֵט**, ש"ז, — כמו *מַלְקוֹט משמע׳ א: אפילו לקטו (את הזקן) במלקט או ברהיטני (כ"א, מכות ג ה). ולרבי יוסי הגלילי (היה קורא ר"י הנשיא) מלקט יפה בלא גסות הרוח שאחז בה מדת חכמים מהר סיני והיה משנן בה כל חכמי ישראל (אדר"נ יח).

***מַלְקֶטֶת**, ש"נ, — כמו מַלְקֵט: ניטלו ממנו (מן המסרק של צמר) שתים (משִׁנָּיו) ועשאן למלקטת[1]) טמאות (כלים יג ח).

⁚מִלְרַע[2]), — בדקדוק, הנגינה כשהיא באה על התנועה האחרונה של המלה: ל׳ מלרע (מסורה שופט׳ ו ג). וכאלה הרבה כלם נגינתם מלרע (מנחם, ערך אפן). והנה אבאר מקצת המשקל אשר יהיו מלרע על משקל פָּעָל וכו׳ היא כולה קמוצה קמץ גדול וטעמה תחת העין אשר היא האות השני והוא הנקרא מלרע כמו עשן העין והשין בקמץ והטעם תחת השין (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש 55). ופרוש מלרע שכל שם או שם פועל שהוא מג׳ אותיות יעמוד בו השוכן הנח בין פה השם והעין וגם יעמוד בו שוכן שני בין עין השם והלמד והוא הנקרא מלרע (ראב"ע, ספר הנקוד לר"י חיוג). — ועי׳ עוד בערך מִלְעֵיל.

***מלש[3])**, ממנו *מְלִישָׁה, עי"ש.

⁚מַלְשִׁין[4]), ש"ז, מ"ר מַלְשִׁינִים, — מי שמספר רעות על חברו, בפרט מוסר, שמספר רעות לפני השלטון וכיוצא בו: אונס והמלשין בל ישלחו (רסע"ג, תרי"ג מצות, את יי׳ אלהיך). המלשין שתפיהו לא תשא שמע שוא במלולים (הוא, אזהר׳, אנכי אש). הולכי רכיל וכו׳ ענין מלשינים הם (מנחם, ערך רכל). מסור (פרושו) מלשין (רש"י גיט׳ מה:). והמסורות (הם) מלשינים שמוסרים ממון ישראל ביד עכו"ם (הוא, ר"ה יז.). והטעם (של רכיל) המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימסור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (ראב"ע ויקר׳ יט טז). ילמדנו רבינו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין וכו׳ כי הדבר ידוע מי שהוא מוחזק מסור ומלשין הגוים מקרבין אותו בשביל הנאתן (תשו׳ הרא"ש ב, מובא בטחו"מ ספח). הסכמה אחת עשו גדולי העדה לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי העדה ומצערים אותם (תשו׳ ריב"ש עט). ועוד היום נהגו העברים לקרא המדבר בסתר רע על אדם לגדול ממנו מלשין (ר"א כדלשי, תותס תכניות, דכס). — וההבדל בין רכיל ומלשין: המלשין מגיד חטאת החוטא אל מי שיש בידו להענישו כגון אל המלך או אל השופט או אל האדון וההולך רכיל מספר אל ההדיוט שאין בידו לענוש רק להנקם (סד"ל, בית האוצר קכ"ו).

⁚מַלְשִׁינוּת[1]), ש"נ, — טבע המַלְשִׁין ומעשיו ופעולתו: אכלו קורצא פי׳ קראו עליו מלשינות (ר"ח תעני׳ כד:). עניינו המלשינות והרכילות (ר"י א"ת, הסרסים לריב"ג, סרם רגל). אנשי רכיל היו בך הוא שם למלשינות (שם, שרש רכל). והוקם רבה בר נחמני והיה ראש ישיבה כ"ב שנים והוא חבר בראשית רבה ושאר הרבו׳ וברח לאגם מפני מלשינות ומת שם באגם (ראב"ד, ספר הקבלה). לא תאנה אליך רעה שלא ישלוט בך יצר הרע ומלשינות (ילק׳ מכירי, תהל׳ נא טז). שהאיש הזה היה מוחזק שהוא מלשין ומסור ושגיזם במלשינות פעמים רבות (תשו׳ הרא"ש ב, מובא בטחו"מ ספח). אמנם אחיו (של יוסף) שלא שערו בשלמותו והיותו בן זקונים כאשר ראו כי אותו אהב אביהם חשבו שהיה מפני המלשינות ולכן וישנאו אותו (ר"י אברבנאל, וישב). ומלך ארם נצטער מאד ע"ז בחשבו שאחד מעבדיו היה מגלה את סודו אל מלך ישראל עד שהגידו לו עבדיו שלא היה זה במלשינות כ"א שאלישע הנביא היה מגלה זה בנבואתו (הוא, מ"ב ו). נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה ועולה מרכילות ומלשינות ומלעג (ר"ש אלעמי, אגר׳ המוסר).

⁚מְלָשְׁנִי[2]), שת"ז, — כמו מַלְשִׁין: ולולי כח מלשני מדאגה מדבר אשר בלבו ישתנה אופיפה לכך כהנה וכהנה (אגא מאלי, מנח׳ קנא׳ 123). השרים הממונים מקרבים מלשני בסתר להנאתן ומאמינים

---

[1]) כך בכל נוסח׳ הדפוס, וכך גם במדב"מ. ובגמ׳ (יבמ׳ מג.) למלקט.

[2]) מלה ארמית, ופרושה: מלמטה, עי׳ הערה לערך מלעיל.

[3]) בערב׳ מלש a), ועי׳ הערה לערך *מלישה.

[4]) מן לשן, עי"ש. בארמ׳ מלשינא (תרג׳ תהל׳ קכ ג). ובתפלת י"ח בסדרי התפלה מתחלת ברכה: למינים ולמלשינים אל תהי תקוה. אך בסדר רב עמרם וכמו"כ בסדר רסע"ג ובמחזור ויטרי כ"י הגרסה היא למשומדים, ודבר ברור הוא כי זו הגרסה ולמלשינים היא גרסה מאוחרת מפני אימת המלכות הנוצרית.

a) ملس

---

[1]) בארמ׳ מלשינותא, תרגום תהל׳ נב ד.

[2]) מהמלה מלושני שבתהל׳ קא ה, עי׳ לָשַׁן.

בהם יותר ממאה עדים (סו"ת ריב"ש עט). ולרוע מזלי ראני איש מלשני והגיד עלי אל השופטים ולקחוני ודברו אתי משפטים (עמנו', מחבר' טו).—ואמר הפיטן: פעמוני פז ורמוני ארגמן, צחצוח רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (בנימין בר זרח, אבל אנחנו, סליח' מוס' יוה"כ). שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ונרצד (שמעון בר"י, אתה האל, סליח' לתענ' אסת'). לא תענה צדק לעוֵת, מלשני יירש צלמות, כל משנאי אהבו מות (סוא, אנכי שמעת, יוצר א'. שבוע'). ומזבולך הופיעה, חון סוערה וסועה, ומִמלשני הבליעה, צאנך מלהשפיעה (ר' יצחק, יושב בסתר, סליח' ד' עי"ת). העבר חרפתנו אשר נגור, האלם מלשני והגבר סנגור (אהנו התמר, סליח' ג' עי"ת).

מל"ת, — ר"ת: מצות לא תעשה.

מֶלְתָּחָה[1], ש"נ, — חדר או תבה או ארון ששומרים שם בגדים. Kleiderschrank, Garderobe; garde-robe; wardrobe: ויאמר לאשר על הַמֶּלְתָּחָה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל (מ"ב י כב). — ואמר המשורר: צמר צחר פשתה כלבנת שלג מזהרת, במלתחה חלקה וטהורה אוגרת (שי"ר, הגלחת הבית).

∴מַלְתֵּעַ, ש"ז, —כמו מַלְתָּעָה: יצודני פותע, והוא בתתו מלתע, והייתי בעיניו כמתעתע (רסב"ג, סטר עלי בעדים, ערבי' ליוה"כ).

מַלְתָּעָה[2], ש"נ, מ"ר מַלְתָּעוֹת, סמי' מַלְתְּעוֹת, — השִּׁנַּיִם הגסות שבפה, הניבים: אלהים הרס שנימו בפימו מַלְתְּעוֹת כפירים נתץ יי' (תהל' נח ז). — והשתמשו בו במשמ' זו בסהמ"א: לא יצטרכו (בע"ח) להכין להם כלי מלחמה להלחם באויביהם כי כלי מלחמתם הם נוצרים עמהם בטבע כקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט ודומיהן (ר"י אלבו, העקר' ג א). — ואמר המשורר: אך נבלנו תלוי דומם אל ערבי נחל, ובת עבר תאנק דם בין מלתעות כל שחל (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשתי א).—ובהשאלה במליצה, ∴מַלְתְּעוֹת ימים, כח רעות של הזמן: בשמו נשבר מלתעות ימים ובו נעוז בצאתנו ויום בואנו (רמב"ע, על אף).—ויש מי שהשתמשו בו במשמ' הלחי שהשִּׁנַּיִם ישבות בה, Maxilla[1]: יש מהבע"ח שיש להם כל מיני השנים הנזכרים במלתעה העליונה ובתחתונה כמו האדם וכו' ובע"ח מיוחדים שיש להם שלש שורות של שִׁנים בשתי המלתעות תחתונה ועליונה וכו' אך כל מין מהבע"ח שיש להם שתי קרנים יחסרו בהם קצת מהשִׁנים במלתעה העליונה והתחתונה וכו' המין השני מהשנים הנקראים כלביים גם במלתעה העליונה אין להם השנים החותכים (אברהם הרופא, שלטי הגבורים נא).—ועי' שֵׁן.

∴מַלְתַּעַת, ש"נ, —כמו מַלְתָּעָה: אכלוני שני אריות חדודי מלתעת, בת בבל השדודה ובת פרס המרשעת (רסב"י גירונדי, קינה, שכורת).

*מֵם[1], מים, מ"ר מֵמִים, מימים, — שם האות השלש עשרה בא"ב העברי: מצא כלי וכתוב עליו אלף דלת ריש תיו הרי זו תרומה יוד מם הרי זה מעשר (תוספתא מע"ש ה א). נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם הרי מם יוד מם הרי כאן מים (ר' יהודה בן בתירה, תענ' ב:). כתב לאלפים עיינים וכו' למימים סמכים ולסמכים מימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים (ספרי דבר' לו). שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין מימין[3]. סמכין סמכין מימין (שבת קג:). אמת אלף בראש האותיות מם באמצע תיו בסופן (ר"ל, מד"ל שה"ש, לסוסתי). מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים (רב חסדא, מגי' ב:). תורת הראשונים לא היה לא הא שלהם ולא מם שלהם סתום (ר' סימון, ירוש' שם א יא). צא וחשוב כ"ד ספרים של תורה שבכתב ושמונים מן משנה שמתחלת במם מאימתי קורין את שמע וכו' ומסיימת במם ה'

[1]) לא נתברר בודאות מקור מלה זו. ר' יוחנן פרשה בדרך דרש: מאי מלתחה א"ר אבא בר יעקב א"ר יוחנן דבר הנמלל ונמתח (גיט' נט.). עקילס תרגם στολισμοῦ, שפרושו המלבושים. קצת החדשים מביאים לה חבר מלשון אתאפ' אלתחה, כתנת. וקצתם סברים כי היא המלה האשורית מלתכת, חדר, אך זה רחוק. וקצת הקדמונים (ריב"ג ואחרים) סברו שהוא הפוך מן חתל. ת"י: קומטריא, ובערב' קמטר תאבות (ריב"ג).

[2]) כך בצורה זו פירסם, ועי' הערה לשרש לתע. ויש סברים שהעקר הוא מתלעות, עי' מתלעה. ורגלים לדבר שהוא הוא השם ת'על a) בערב' במשמ' שן יתרה, שן בין השנים, והתיחד בעברית לשן הגדולה של החיות הטורפות. — [1]) תרגום ד"ר מזיא.

[2]) קצור מן מים, וצורתה בכתב העברי הקדום היא צורת גלי הים, וכעין זה גם במצרית. בערב' מים a). — [3]) בכ"י ממין, חסר יוד.

a) ثعل

a) ميم

יברך את עמו בשלום מ ם ארבעים ו מ ם ארבעים הרי שמונים וכו׳ (מד״ר במד׳ יג). — ומצוי בסהמ״א, ומ״ל סמי׳ מֵימֵי: יש לנו פסוקים רבים לא יתכן פתרונם אחרי ה מ ם כי אם בתוספת וכו׳ כאשר מצאנו ב מ י מ י הפסוקים האלה (דונש על מנחם, ערך ויגאלו).—

*מֵם פתוחה, שבראשי התבה ובאמצעה, מֵם סתומה, שבסוף: מ ם פתוחה מ ם סתומה מאמר פתוח מאמר סתום (שבת קד.). — ובסהמ״א: מ ם פתוחה יעשה אותה פתוחה למטה והיוד אצלה ידביק היטב לראש וגג ראשה יהיה קצר וגג מושבה ארוך והיא כמין כף כפופה שגגה העליון קצר וַוֹ מחוברת אליה אלא ש ה מ ם בעלת זוית והכף אין לה זוית מ ם סתומה היא ג״כ כמו כף וַוֹ מחוברות אלא שיש ל מ ם ארבע זויות (ר״א בלמסי, מקנ״א א).

מ״מ,—ר״ת: מכל מקום, ממלא מקום.

מַמְּגֻרָה[1], ש״נ, מ״ר מַמְּגֻרוֹת, — אוצרות התבואה: עבשו פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אצרות נהרסו מַמְּגֻרוֹת כי הביש דגן (יואל א יז).

מֵמַד, ש״ז, בכנ׳ מְמַדֶּיהָ, — מִדָּה: איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מְמַדֶּיהָ כי תדע או מי נטה עליה קו (איוב לח ד-ה).—ואמר המשורר: קצתי בחיי מסבוב תבל וגם למוד מ מ ד י ה ולא בצעתי (רמב״ע, פתאם יצורי, דיואן קמח).

***מָמוֹן**[1], ש״ז, מ״ר מָמוֹנוֹת,—שֵם כנוי לכסף, הון, רכוש: אשרי איש נמצא תמים ואחר מ מ ו ן לא נלוז מי הוא זה ונאשרנו כי הפליא לעשות בעמו (ב״ס גני, לד ח־ט). — ובתו״מ: בתי מ מ ו ן של בית אביך

---

[1]) לא נתברר מקור המלה וגזרתה, אף אין להכריע אם באמת כך כתבה יואל כמו שהיא בנסחה המסורה או היתה כאן איזו מלה אחרת ונשתבשה, גם עפ״י התרגומים הקדמונים אין להכריע. היוני תרגם θησαυροί, והוא אוצר, וכך גם עקילס, אך אין להכריע אם הם תרגמו כך מלה זו או היתה פה המלה מטמונים וכיוצא בזה. ואולי דגש המם הוא רמז שהמלה משבשה. וכבר נשא ונתן במלה זו ריב״ג במשתלחק, וז״ל: ואמא נהרסו ממגורות פאנ אלמים אלאולי דאח׳לה עלי מגורות אלד׳י הו ג׳מע מגורה לאנהמ למא תכלמוא באשמ אלואחדה מנהא בזיאדה מימ וכאנת הד׳ה אלמימ לאזמה להד׳א אלאשמ עדוהא מעד אלחרפ אלאצלי פאדח׳לוא עליהא מימא אח׳רי זאהדה כמא ידח׳לונהא עלי אלאשמא׳ אלתי לא זיארה פי אואהלהא ת׳מ שדדוא אלמימ אלתי תוהמוהא אצלא פקאלוא ממגורות בתשדיד אלמימ אלת׳אניה כמא שדדוא אלמימ אלאצליה פי ממרומים חינ אדח׳לוא עליהא אלמימ אלתי תזאד פי אואהל אלאשמא׳ (משתלחק 69). — ובעבר׳: אבל נהרסו ממגורות המם הראשונה נוספת על מגורות שהוא הקבוץ מן מגורה מפני שהם כשהיו מדברים על יחיד ממנו בתוספת מם והמם הזאת היתה נחוצה לשם הזה חשבוה כאלו היא אות שרשית והוסיפו עליה עוד מם נוספת כמו שיוסיפו על שמות אשר אין תוספת בתחלתם אחר כך הדגישו את המם שחשבוה לשרשית ואמרו ממגורות בהדגשת המם השניה כמו שהדגישו את המם השרשית בממרומים כשהוסיפו עליה את המם הנוספת בראשי השמות.

[1]) בארמית מָמוֹן, מָמוֹנָא: מה ב צ ע כי נהרוג את אחינו (בראש׳ לז כו) ת״א: מה מָמוֹן נתהני לנו ארי נקטיל ית אחינא. אם כ פ ר יושת עליו (שמות כא ל) ת״א: אם מָמוֹן ישוון עלוהי. ות״י: קנסא דְמָמוֹנָא. וכן בסורית, והובאה מלה זו כצורתה בכתב יוני, בספרי ברית חחדשה (מתי׳ ו כד, לוק׳ יו ט־יא). וכבר העיד אגוסטינוס הקדוש (באחרית מאה הרביעית למספרם, ולמד בעיר האם של הכנענים הפונים קרת חדשת) כי מלה זו היא גם פונית, וז״ל: mammona apud Hebraeos divitiae appellari dicuntur; congruit et punicum nomen, nam lucrum Punice mammon dicitur. וכבר נשאו ונתנו חכמי הנוצרים בשאלה אם המם השניה היתה נאמרת רפה או דגושה בדגש חזק, מפני שבספריהם יש שנויי גרסאות בזה. בקצתם כתובה המלה בשתי μ μμ, m mm, ובקצתם באחת. אך הגרסה באחת מכרעת, והחליטו רוב החדשים כי זו היא הגרסה האמתית, ויש סיוע לזה מהנקוד המסור בהתרגומים שלנו שבכל מקום המם הראשונה קמוצה והשניה רפה, וכך היא הקריאה המסורה של הספרדים, מם שניה לא דגושה, וכך הקריאה המסורה של האשכנזים, מם ראשונה בקול o ולא a. ובסמיכות יחיד וכמו״כ במ״ר נפרד וסמיכות הקריאה המסורה היא מם ראשונה קמוצה ולא שואית, כך ברוב המשניות המְנֻקדות הנדפסות, רק בכ״י אחד בביה״ס כזנתנסי ברומא משנת רכ״ח מנקד: מְמוֹן חברך (אבות ב יב). ובמקור מלה זו יש חלוקי דעות. ר׳ אבא מרומניא דרש אותה בדרך דרש: מ מ ו ן מה שאתה מונה אינו כלום (מד״ר במד׳ כב, תנחומ׳ מטות ו). החכם הנוצרי דרוזיוס (במאה השבע עשרה למספרם) אמר כי נגזרה המלה ממון מן א מ ן בהשמטת האלף, כמו ממרא מן אמר, ונוטים לזה גם קצת החדשים, כמו ג׳ דלמן (Gram. jud. Pal. Aram. 170). ויש מי שראו בממון צמצום מן מטמון, עוד לפני גזניוס, כבר Calovius (במאה הי״ז למספרם). ואחרים מן מעמון, כמו בערב׳ מצ׳מון. ויש שראו בה צמצום מן מהמון, משרש המה במשמ׳ רודף אחרי דבר, מתאוה לו, כמו ה ו מ ה לביתה. ואולי מזה בהמון. אדם הכהן, בהערה להמאמר שהובא ממנו בפנים, אומר וז״ל: לדעתי המלה עברית משרש מון וכמו מקום מן קום ומלשון תמונה ונבנה השם הזה אחרי שהחלו לטבוע תמונות במטבעות. ע״כ. וקצת החדשים ראו בה הרכבה מן מן־מה, ונסתרס ונהיה מה־מן, והם מסתיעים בזה במלה

היכן הלך (ריב"ז, כתוב׳ סו:). יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו וכו׳ יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו (ר"א, ברכ׳ סא:). אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון יראי אלהים אלו שהם יריאים מן המקום בדין וכו׳ שונאי בצע אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין (ר׳ יהושע, מכי׳ יתרו ב). יש מאלה חייב ויש מאלה פטור דבר ממון חייב ושאינו ממון פטור (ר"ע, ירוש׳ שבוע׳ ד ה). עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל (הוא, בכורי׳ מ.). שונאי בצע ששונאים ממון עצמם ואם ממון עצמם שונאין קל וחומר ממון אחרים (ר"א המודעי, מכי׳ יתרו ב). הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות (ראב"ע ידיס ד ג). יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך (ר׳ יוסי, אבות ב יב). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו וכו׳ אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי קל וחומר על ממונו החביב אם כך על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו (ר"מ, נגע׳ יב ה). עין תחת עין ממון (ר׳ דוסתאי בן יהודה, ב"ק פג:). שלא ישב (לוט) בסדום אלא מפני ממונו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ר׳ אלעזר, ירוש׳ סנה׳ י ט). ואת כל היקום אשר ברגליהם וכו׳ זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (הוא, פסח׳ קיט.). בתחלה אבד הקב"ה את ממונן (של דור המבול) שלא יהיו אומרים לממונינו הוא צריך (הוא, מד"ר בראש׳ כח). שחביב עליהם לצדיקים ממונן יותר מגופן וכל כך למה שאין פושטין ידיהן בגזל (הוא, שם שמות א). שמציגו למומתים בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן (ר׳ ישמעאל בן ריב"ב, כתוב׳ לז:). ממון המוטל בספק חולקין (סומכוס ב"ק לה:). כל הנוטל ממון ונוטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו (מכי׳ משפט׳ כ). אתה יודע בי שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה (שם). ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת׳ נדר׳ ב ז). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון שבאונאת ממון הוא אומר אל תונו איש את אחיו ובהונאת דברים הוא אומר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (שם ב"מ ג כה). שיירא שהיתה מהלכת במדבר ונפל עליה גייס וטרפה מחשבין לפי ממון ואין מחשבין לפי נפשות (שם ז יג). המוציא שם רע בזמן שטוענו טענת ממון בשלשה טענות נפשות בעשרים ושלשה (שם סנה׳ א ב). מפני מה גלו (בחרבן הבית הראשון) מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו (שם מנח׳ יג כב). ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך (ברכ׳ ט ה). אמרו להן ב"ש התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (יבמ׳ טו ג). האשה שנחבשה בידי גוים על ידי ממון מותרת לבעלה (כתוב׳ ב ט). ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר׳ ד ד). אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לע"א שלך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה (ע"ז ג ד). ראה ויתר גוים התיר ממונם של גוים (רב, ירוש׳ ב"ק ד ג). בשלא היו יודעין (רֵעי איוב) במה לפתוח לו אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו (ר׳ יוחנן, שם מו"ק ג ה). אין ממון אצל מכות (ר"ל, שם שבוע׳ ד ז). הצדקה נוהגת בממונו של אדם וגמילות חסדים נוהגת בין בממונו בין בגופו (שם פאה א א). אין עושין שררה על הציבור בממון פחות משנים (שם בקל׳ ה ג). לפי שרצו (הבונים את יריחו) לרבות את ממונן נשלטה בהן מאירה והיו מתמוטטין והולכין (שם סנה׳ י ט). לאדם שהיה חבוש בבית האסורין והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה (ברכ׳ ט:). טובת הנאה אינה ממון (פסח׳ מו:). אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך (מו"ק יז.). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר׳ אבהו, כתוב׳ קה.). אסור להציל עצמו בממון חבירו (רבה, ב"ק קיז:). שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו (הוא, שם). ראשון חייב בנזקי שני בין בנזקי גופו בין בנזקי ממונו שני חייב בנזקי שלישי בנזקי גופו אבל לא בנזקי ממונו (רבא, שם לא.). אדם

הערבית מאל a), שהם אומרים שהיא מרכבת מן מא ל, מה שיש לפלוני. אך גזרה זו של השם הערבי אין לה על מה לסמך, ואולם באמת השם ממון משמש בעבר׳ ובארמ׳ בכל המשמעות של השם הערבי מאל, ולכן יש לחשב כי אולי הוא הוא, רק שבעבר׳ נשתנה למון, וממנו ממון, כמו מקום מן קום, כמו שכבר העיר אדם הכהן, שהובא למעלה. וכבר הוכחתי למעלה בערך ב.מול כי היה שרש זה גם בעבר׳ כמו בערב׳, ואפשר שאח"כ נשתנה בפי המדברים עברית ונהיה מון, או אולי זה היה לשון ההמונית, במקום מול שבלשון משכילי העם. ויש עוד לשער כי ממון הוא משקל מפול מן מונ a) בערב׳ במשמ׳ חסן ורכוש שאדם צובר ושומר לימים

a) مال

a) مون

קרוב אצל עצמו ואין אדם קרוב אצל ממונו (סוט׳, סנה׳ י.). חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו (סוט׳, שם עב.). מה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון אף כל דבר המטלטל וגופו ממון (ב״ק סב:). ממון המחייבו כפל פוטרתו מן החומש (שם קח.). אי איפשי בממון שאינו שלי (שם קיד.). ישראל שאנסוהו עכו״ם והראה ממון חבירו פטור (שם קיז.). כיון שראה דוד שממון חביבה [1]) עליו (על שבואל׳ ביותר מינהו על האוצרות (ב״ב קי.). אם נשתהו שם (עוברי דרך בעיר הנדחת) שלשים יום הן בסייף וממונן אבד פחות מכן הן בסקילה וממונן פלט (סנה׳ קיב.). אני אמרתי אפדם בממונם בעוה״ז כדי שיזכו לעוה״ב והם דברו עלי כזבים (ר׳ אבא, ע״ז ד.). ממון שאין לו תובעים (רב מרי, ב״ק נט.). התורה חסה על ממונם של ישראל (רב ששת, חול׳ מט:). אם ממון יש לו בידך התר לו פיסת יד (ר׳ יצחק, ב״ב קעג:). ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עכו״ם מיד טיהר (ר׳ יצחק נפחא, סנה׳ לה:). לימדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחת (מד״ר בראש׳ עו). שלא תשבע נפשו (של קין) בממונו (שם שמות לא). מי דחק בממונו של פרעה משה וכל המצומתין לו (שם ויקר׳ כח). מי דחק בממונו של נמרוד אברהם וכל המצומתין לו (שם). שאם מתכנסין כל אוה״ע ואומרים אנו מוכרים כל ממונינו ועושין את התורה והמצות אומר להם הקב״ה אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את התורה בזיון הוא עליכם (ר״ש בר נחמן, שם במד׳ ג). לפי שהיו כל ישראל אומרים נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך אמר הקב״ה חייכם שאני עושה ממונכם חביב עליו (ר׳ אחא, שם איכה, פתי׳). אם יבואו אצלך שני בני אדם ללוות ממך ממון אחד מהן עשיר ואחד מהן עני לאיזה מהן את מלוה לעשיר או לעני אמרה לו לעשיר וכו׳ שאם אבד העשיר ממוני יש לו מהיכן יפרע אבל אם איבד העני ממוני מאין יפרע לי (שם קהל׳, כל הנחלים). ובשעת פטירתו (של האדם) מן העולם וכו׳ מכניס את ממונו ואומר לו הרבה טרחתי עליך לילה ויום בבקשה ממך פדני מן המות (פרקי דר״א לד). — ומ״ל מְמוֹנוֹת [2]): דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה (סנה׳ א א). בדיני ממונות אומרין נזקן הדין בדיני נפשות אין אומרים נזקן הדין (תוספת׳ שם ז ז). שנים שדנו דיני ממונות לדברי הכל אין דיניהם דין (ר׳ אבהו, גמ׳ שם ו.). — ומצוי בסהמ״א: ורב ספק בחוק ריאה ובכבד ובכוליה, ובממון ובמכות ובשפיר ובשליא (ר״ש הנגיד, הכמות פלילים). יושבי גורן עגולה סנהדרי גדולה וקטנה בדיני נפשות ומכות וממוני חילך (ר״י ברצלוני, אזהר׳, אדברה). ורבים אוהבי עשיר ועת תמעדה רגל אנוש יודעיו שכחוהו, והממון עֲדִי אדם ואם יאבדה הונו יהי כמת ואם חי הוא (ר״מ דרעי, דיואן א קכב, לקו״ק נג). כי הממון שקר והון העולם בא במהרה וחולף במהרה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער ההסתפקות). ההסתפקות שמונע בעליו מן הזולות טוב מהממון המביאו לידי בזיון (שם). ששה אין נמלטין מן הדאגה עשיר שנורש ועשיר שמפחד על ממונו והנוטר והחומד ומי שמבקש חכמה שאינה ראויה וכו׳ (שם, שער מדות החכם לכנו). הממון אשר אין בו תועלת לאדם והוא שומר עליו ונוצר אותו עד אשר יורישנו לזולתו או שיאבד ממנו (סוט׳, תו״ה לר׳ בחיי, שער הבטחון ד). ואפשר שיהיה הממון סיבת רעתו ואבדן נפשו (שם). יפזר ממונו ויוסיף על עונו ומורד בקונו בשבועות שקרים (ראב״ע, מצחק בקוביה). ולמה הקהלות מקפידים בהוצאותם ולמה בצרותם אין להם ממון נחסר (סוט׳, שאלות ה-ו). הממון עשה יעשה לו כנפים (סוט׳, שמות כ ב). אל תתן עיניך בממון שאינו שלך (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר, פי׳ אבות ד כט). ואל תאמר אין לי ממון שכל הממון שלו הוא ואם זכית לממון עשה ממנו צדקה וחסד עד שהוא בידך (שם). ממון השוטה הפתיות ותועלתו הכעס וממון המשכיל השתיקה ותועלתו הענוה (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופי׳ ב ב). החל המבקש להתוכח עם בעלי הממון השתדל לרדת לסוף דעתם בקבוץ העושר ובממון הטמון (רש״ט פלקירא, המבקש יד). במקבצים עושר היה בוחר ועזוב קריאה אל זמן אחר, לאסוף לך ממון בחר להיות עובד אדמה או היה סוחר (שם טו). כשלא תקנה בממון השבח הטוב ותמית עמו אויבי הנפש מה תעשה בעושר ובנכסים (שם כ). הטוב שבעוזרים לבקש יראת האל הוא הממון ואיך לא ומי שנעדר הממון הוא

יבואו.—[1]) בכ״י חביב, וכך גם בדפוס פיזרו. — [2]) כך הקריאה המסורה של ספרדים ואשכנזים. והמו״ל ספר שערי דיני ממונות של רה״ג נקד מְמֻוֹנוֹת, אך זה נגד

טובע ביון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר הרהיות המחיה (מאזני צדק לאלגזאלי 120). דע כי לא היתה סיבת חורבן מלכות הניגיג אלא רוב מתנותם יותר על הכנסתם עד ששלחו ידם ל מ מ ו ן העם (סוד הסודות, מיוחס לאריסטו, סי׳ יא, הוצ׳ גסטר). שהיה (יוסף) חריף בקנין ה מ מ ו נ ו ת ובעניני הסחורות (ר״ש אלמולי, פתרון חלומי כז:). התבונן אשר מלח מ מ ו ן חסר ולכל מ מ ו ן חסרונו הוא יתרונו (ר״י נג׳ארה, יפתח אים). הזהב הב ו מ מ ו ן במטמון יחפש בקבר (מלאה המוסל ק:). אפסיד מ מ ו נ ך לא אפגים יקרך (שם ו). ה מ מ ו ן אינו עושה חכם לבור (פלא יועץ, ערך ממונה). כי בעבור ה מ מ ו ן יהיה האדם נכבד בין השרים והסגנים ויתר העם (בית מדות, מעלת העושר). גם בתמונות כל מ מ ו ן חותמת כל מלכי העוברים לרגעים מיד אל יד בארץ גם בהם לא יכיר לא יבחין כל ערך (אד״ס הכהן, או״א ג ג). — ומ״ר ־ממונים: המלך אל ישיב עם ואל ירבה סוסים ונשים ו מ מ ו נ י ם (רסע״ג, תרי״ג מצות, את יי׳). והוא מגין על ראשו בזרוע והדומה לזה וכ״ש כל נכסיו וכל מ מ ו נ י ו בעד נפשו (מעין גנים לאיוב ב ה).—־ראש הַמָּמוֹן[1]), הקרן: שאם נותן אדם לחבירו מאה דינרין ליקח פרקמטיא בהן והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ר א ש ה מ מ ו ן נוטל אותו בשכירותו וכו׳ ואין בדבר הפרש בין חנוני ובין זולתו יש להם שכר אם לא היה להם ר א ש ה מ מ ו ן ביניהם (ר״י ברצלוני, ספר השטרות סד). מי שנתן ממון לחבירו להתעסק בו שיהא לו חלק בריוח וחלק בהפסד וכו׳ ונותן ר א ש ה מ מ ו ן בעינו שלם (שם). ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה וכי כל מה שנתן לראובן אינו אלא ר א ש מ מ ו ן ואין לו שכר (שו״ת הרי״ף עא). ועתה אקח מ ר א ש מ מ ו ן השלש מאות פרחים זהב ואם ישאר איזה ריוח יהיה בינינו (שו״ת ר״מ אלשיך קטו), ועי׳ ראש.

•מְמוּנֶה, וכו׳,—עי׳ *מְמֻנֶּה.

־מָמוֹנִי, ת״ז, לנק׳ מָמוֹנִית, מ״ר מָמוֹנִיִּים, ־נִיּוֹת,— של מָמוֹן: אפס כי לא תהיה תפארתך הממונית נמשכת עוד מעט ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושך והיו כלא היו חמשים אלפי זהב אשר בקנינם מכרת נפשך (כתינת עולם ט).

הקריאה המסורה.—[1]) כמו בערבי ראש אלמאל a).

a) رأس المال

מָמוֹת[1]), ס״ז, מ״ר מְמוֹתִים, סמי׳ מְמוֹתֵי,—כמו מָוֶת: כי כה אמר יי׳ על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת מְמוֹתֵי[2]) תחלאים ימתו לא יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו (ירמ׳ יו ג-ד).

מַמְזֵר[3]), ס״ז, מ״ר מַמְזֵרִים,—א) אדם שנולד מבעילה של נאוף עם אשת איש: לא יבא מַמְזֵר[4]) בקהל יי׳ (דבר׳ כג ג).—ב) כנוי לאיש בזוי, לגוי בזוי: ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב וישב מַמְזֵר באשדוד והכרתי גאון פלשתים (זכר׳ ט ה-ו).—ובתו״מ: מ מ ז ר מוריש את קרוביו (תוספתא ב״ב ז א). האומר בני זה מ מ ז ר אינו נאמן ואפילו שניהם אומרים על העובר שבמעיה מ מ ז ר הוא אינם נאמנים (קדוש׳ ד ח). כהן קודם ללוי לוי קודם לישראל ישראל ל מ מ ז ר ו מ מ ז ר לנתין וכו׳ אם היה מ מ ז ר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ מ מ ז ר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ (הורי׳ ג ח). איזהו מ מ ז ר כל שאר בשר שהוא בלא יבוא (ר״ע, ספרי דבר׳ רמח). המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו והנושא קרובת חלוצתו יוציא והולד מ מ ז ר (הוא, יבמ׳ ד יב). עז פנים וכו׳ מ מ ז ר ובן הנדה (הוא, מס׳ כלה ב). יכולים מ מ ז ר י ם ליטהר כיצד מ מ ז ר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין (ר״ט, קדוש׳ ג יג). שאין מ מ ז ר אלא ממי שאיסורו איסור ערוה וענוש כרת (ר׳ אלעזר, יבמ׳ יד.). מצאתי מגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני מ מ ז ר מאשת איש (ר׳ שמעון בן עזאי, יבמ׳ ד יג). מכירין ישראל מ מ ז ר י ם שביניהם ואין מכירים חללים שביניהם (ר״מ, כתוב׳ יד:). מ מ ז ר י ן ונתינין אסורין

[1]) בערבי מַמַאת a).—[2]) במ״ב יא ב הכתיב: ה מ מ ו ת י ם, אך הקרי המומתים.

[3]) לא נתברר מקור המלה ומשמעתה הקדומה, ועי׳ הערה לקמן.—[4]) בהשבע׳ נשמט כל פסוק זה. עקילס העתיק המלה כצורתה μαμζήρ. אונק׳: ממזירא. ודרשו חכמי התלמוד: מהו ממזר מום זר (ירוש׳ קדוש׳ ג יב, ספרי דבר׳ רמח, וגמ׳ יבמ׳ עו:). רסע״ג תרגם: אלזנים. ריב״ג גזרהו מן מזר, במשמ׳ ביצים מוזרות, וכן רוב החדשים. בערבית בלשון הספרותית משמש הפעל נַעִ׳ל במשמ׳ נשחת ונפסד, ג׳וזה נַעִ׳לַה, אגוז שנתקלקל, נשחת. אלנע׳יל ולד אלזניה. וזה אולי ראיה שמקור השם ממזר הוא באמת בשרש מזר, שהוא כמו מד׳ר בערב׳ במשמ׳ נשחת, כיון שגם הערבים גזרו השם לְמֻשג זה

a) ممات

ואיסורן אסור עולם (ר"ש, יבמ' ח ג). אין ממזר מספק (ר"א בן יעקב, גמ' שם לז.). נמצא אב נושא את בתו ואח את אחותו ונתמלא כל העולם כולו ממזרין (סוף, שם:). אחת לששים ולשבעים שנה הקב"ה מביא דבר גדול בעולם ומכלה מהם הממזרים[1] ונוטל עמהם כשרים שלא לפרסם את החטאים (ר' חנינא, מד"ר במד' ט). מן הכל היה ר"ע עושה ממזר חוץ מאלמנה לכהן גדול (ר' סימאי, קדוש' סח.). בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו לו ביאה בישראל הולד ממזר (ר' ישכר, שם). איזהו מעוות שאינו יכול לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר (ר"ש בן מנסיא, חגי' א ז). כסף מטהר ממזרים (ריב"ל, קדוש' עא.). אין ממזר חי יותר משלשים יום (רב הונא, ירוש' יבמ' ח ג). רוב ממזרין פקחין רוב עבדים גאים (שם קדוש' ד יא). עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר (יבמ' יז:). אעפ"י שלא היו ממזרין באותה שעה הוא (המקלל) היה ממזר (מד"ר ויקר' לג). ממזר ברור היה (ר' לוי, שם). לא היה לו (להקב"ה) בעולם הדר אלא העוללים וכו' ואתם עשיתם אותם ממזרים בטלתם אותו הדר שלי שאין אני חפץ בממזרים (שם במד' ט). משקרת (הסוטה שזנתה) בבעלה שהיא אומרת על הממזר שהוא בנו וכו' משקרת בהקב"ה שהקב"ה אמר שהממזרים לא יקחו חלק בארץ אלא בן שהוא מיוחס אחר אביו והיא אומרת על הממזר שהוא בן בעלה ונותנת לו חלק בארץ וכו' אמר הקב"ה וכו' לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (שם). שכל מי שבא על אחת מכל עריות האמורות בתורה פעמים שמוליד בן וגורם לממזר לקלל אביו (שם). אימתי מכיר (הממזר את) אמו בזמן שהממזר הוא מניאוף אשת איש לפי שהנואפת תולה אותו בבעלה אבל בשאר עריות פנויות הן משליכות את בניהן בשווקים מפני הבושה ואחרים מגדלים אותם ואותם ממזרים אינן מכירין לא אביהם ולא אמותיהם ואפילו ממזר מאשת איש פעמים שאינו מכיר לא אביו ולא אמו אימתי בזמן שנאפה ובעלה במדינת הים והיא משלכת אותו (שם). שלא יהיו בניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה (שם). — ומצוי

ממשג השחתה וקלקול. —[1]) בירוש' יבמ' ח ג: ומכלה ממזיריהן.

מאד בסהמ"א: וילך פפוס לפני המלך הורדוס ויבך בקול גדול ומר ויספר לפני המלך שזנתה מרים אשתו עם יוסף פנדירא הנוצרי וילדו בנים זנונים וממזרים (תולדות ישוע יא). ויגדל ישוע הממזר הזה וילך ירושלימה וילמד ישוע בבית מדרשו של רבי יהושע בן פרחיא (שם יד). למה אמרו חכמים רוב ממזרים פקחין וכו' דע שממזר לא יהיה לבד מנואף ונואפת והניאוף לא יהיה כי אם מאהבת שניהם זה לזה וכו' ועל כן יהיה הממזר פקח כי הפקחות היה מחום הלב וכו' וכמו כן יהיה הממזר ארוך כי בחום יארך כל דבר ויגדל זו היא סבת הממזר אשר הוא ארוך ופקח (ר"י זכאלה, ספי טעמוע' ע). טוב ממזר עניו מכשר מעיז פניו (שם יג). שאין גבור ופריץ ועריץ כמו הממזר (מדרש הנעלם, זהר וילך). מי שנולד מטפה חמה יהיה בעל כעס וחמה אע"פ שהוא פקח ועל כן רוב ממזרים פקחים אבל הם עזי פנים ושטופים בזמה (ר"י אבוהב, מנוה"מ קפב).

∴**מִמְזֵר**, פ"ע, —מִמְזֵר את עצמו, יחס עצמו לאבות לא אמתיים: ויכתב (רסע"ג) מגלה להדמות בנביאים כאחד נביאי השקר וימזמר את עצמו לאמר כי מבני יהודה אני (דוד בן זכאי הנשיא, מכת' החרס על לסע"ג).

***מַמְזֵרוּת**, ס"נ, —א) סגולת הממזר: כדי שלא אתן את עיני באשה אחרת ונמצאו בניו[1]) באין לידי ממזרות (ר"א, נדרי כ:). גירי צדק היו (הכותים) מתחילתן מפני מה הם אסורים מפני הממזרות ושאינן מיבמין את הנשואה (ר' ישמעאל, מס' כותים ב). שאין תלמוד לומר אטהר אתכם אלא אפילו מן הנתינות ואפילו מן הממזרות (ר' יוסי, תוספת' קדוש' ה ד). כשהוא אומר מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם ולא מן הממזרות (ר' מאיר, קדוש' עב:). לא יחלל חילולים עושה ואין עושה ממזרות (ר' סימאי, קדוש' סח.). איזוהי אלמנת עיסה כל שאין בה לא שתוק ממזרות ולא שתוק נתינות (ר' יוחנן, כתוב' יד:). (בא מעשה לפני חכמים ולא היו יודעים) אם שלשה עשר מן (החדש) הראשון ושבעה עשר מן האחרון וכו' ובקשו ליגע בוולד משום ספק ממזירות (ירוש' יבמ' ד יא). (התקין ר"ג הזקן שלא יכול הבעל לבטל את הגט אלא בפני האשה או השליח) שלא תבוא לידי ממזירות (ריש לקיש, שם גיט' ד ב). סבורה שלא ביטל (את הגט) והוא ביטל והיא הולכת ונישאת

[1]) במס' כלה רבתי: בניי.

בלא גט ונמצאו בניה באין לידי ממזרות (שם).— ובסהמ"א: ולענין ממזרות אשת ישראל מישראל אחר בין באונס בין ברצון הוולד ממזר (הלכ' פסוק' לר"י גאון, עריות). — ואמר המליץ: והכסף מטהר כל ממזרות והוא כל מום יכסה (רש"ט פלקיירא, המבקש טז).—ב) שֵׁם הקבוץ, ממזרים: הרי שבא על נשים הרבה ואינו יודע לאיזה בא וכו' נמצא האיש נושא בתו והאיש נושא אחותו והעולם נתמלא ממזרות[1] (ר"א בן יעקב, תוספת' קדוש' א ד).

***מַמְזֶרֶת**, ש"נ, מ"ר מַמְזֵרוֹת,—אשה שנולדה מבעילה של זנות: גר ועבד משוחרר מותרין בממזרת והוולד ממזר (ר' יוסי, תוספת' קדוש' ה ג). ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ממזר (יבמ' ט ג). הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית (כתוב' ג א). אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (קדוש' ג יב). גר לא ישא ממזרת (ר' יהודה, קדוש' עב:). אפילו ממזר בסוף העולם וממזרת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה בזה (ר"י בן פזי, ירוש' שם ג יד). ממזר לא ישא ממזרת כדי שיתכלו ממזרין מן העולם (רשב"ל, שם יבמ' ח ג). ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת (ריש לקיש, גמ' שם עח:). — ובסהמ"א: מעשה של אותה האשה שזינת עליו וכו' ואותה בת ממזרת גמורה היא (רב נמח גאון, תשו' הגא' יד). גר וגיורת עד שלשה דורות מותרין בממזרת מכאן ואילך אסורין (הלכ' פסוק' לר"י גאון, נשים).

***מֻמְחֶה**, (מומחה), שת"ז, לנק' מֻמְחָה, מ"ר מֻמְחִים, מֻמְחוֹת,—מי שֶׁנִּתְמַחֶה בדבר מהדברים, Fach-mann; expert: לא כל הימנו לפסול את הדיין המומחה לרבים (תוספת' סנה' ה א). שני דיינין בוררין להן עוד אחד זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה וכו' אם היו כשרין או מומחין אינו יכול לפוסלן (מסכ' שם ג א). מי שאינו מומחה וראה את הבכור (בכור' ד ד). ר' טרפון פטור אתה שאתה מומחה לבית דין וכל המומחה לבית דין פטור מלשלם (ר"ע, שם). אם היה (הרופא) מומחה לרבים (ר' יוחנן, ע"ז כז.). — וַקְמֵיעַ מֻמחה: ולא (יצא האיש) בתפילין ולא בקמיע בזמן שאינה מן המומחה (שבת ו ב). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה ריפיתי בו ושניתי ושילשתי (ר' יוחנן, ירוש' שם ו ב).—וכמו שֵׁם, במשמ' אדם שהוא מֻמְחֶה: לא ישחט אלא על פי מומחה (ר' יוסי, תוספת' סנה' א ג). אין מודדין אלא מן[1] המומחה ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה (ערוב' ה ה). בכור תם בזמן הזה רשאי לקיימו שתים ושלש שנים עד שלא הראהו למומחה משהראהו למומחה נולד בו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש (תוספת' בכור' ג ב). בכור שנפל לבור וכו' ירד מומחה ויראה אם יש בו מום (ר' יהודה, ביצ' ג ד). בא הכתוב ללמדך שאין התרת נדרים אלא מפי מומחים (ר' יונתן, ספרי במד' עג). קירבי דגים ועוברן אין ניקחין אלא מן המומחה (רב, ע"ז מ.)—.ומצוי בסהמ"א: מעשה בטבח אחד ששחט וטרף הביאוהו לר' יוחנן אמר לו הבא לי עדים שמומחה לתרנגולין אתה ותפטר (הזהיר, ויקר'). שאין מוסרין מדידת התחום אלא למי שהוא ידוע ומומחה שהוא בקי בדיני המדידה והוא מדקדק במדידה (ר' יהונתן על הרי"ף, ערוב' יז.). אם הודה בבית דין וכו' אבל בפני יחיד אפילו הוא מומחה אין הוראתו בפניו כלום (טוחו"מ פא, בשם תשו' הגא'). שהוא מומחה לרפאות העין (ארח' צדיקים, שער הענוה).

***מַמְחֶה**, ש"ז, — מי שממחה על חברו: כבר נסתלק הזוכה מעל הממחה והמומחה נכנס במקומו ונמצא הכל עשוי ואין המומחה ולא הממחה יכולין לחזור בהם (טור חו"מ, סי' קכו).

****מִמְחָטָה**[2], ש"נ, מ"ר מִמְחָטוֹת, — מטפחת שמוחטין בה האף, נהוגה בדבור העברי בא"י, ובאה בפעם הראשונה בהעתון „השקפה" (שנה ד גליון כט).

מִמְכָּר, ש"ז, סמי' מִמְכַּר, בכנ' מִמְכָּרוֹ,—דבר הנִמְכָּר: וכי תמכרו מִמְכָּר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את מִמְכַּר אחיו (שם כה). והיה מִמְכָּרוֹ ביד הקנה אתו עד שנת היובל (שם כח). ואשר יגאל מן הלוים ויצא מִמְכַּר בית ועיר אחזתו ביבל (שם לג). וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם וכו' אל המקום אשר יבחר יי' ושרת בשם יי' אלהיו ככל אחיו הלוים העמדים שם לפני יי' חלק כחלק יאכלו לבד מִמְכָּרָיו[3] על

—[1]) בגמ' (יבמ' לז:) ממזרין.

[1]) בקצת כ"י אין מלה זו. וכך הגיה רש"י.

[2]) מן שרש מחט, עי"ש.

[3]) התרגומים הקדמונים ראו במם הראשונה של מלה זו מֵם שמושית, ותרגמוה במשמ' מֶכֶר. ואולי היתה

תאבות (דבר׳ יח ז-ח). כי המוכר אל הַמִּמְכָּר לא ישוב (יחזק׳ ז יג). וילינו הרכלים ומכרי כל מִמְכָּר מחוץ לירושלם (נחמי׳ יג כ).—ובמשמ׳ שה״פ, כמו מְכִירָה: וחשב את שני מִמְכָּרוֹ והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו (ויקר׳ כה כז). והיתה גאלתו עד תם שנת מִמְכָּרוֹ (שם כט). והיה כסף מִמְכָּרוֹ במספר שנים (שם נ). — ואמר בן סירא: על מקנה בין רב למעט ועל ממהיר ממכר תגר (ב״ס גני׳ מב ד־ה). — ובתו״מ: אף שטרי מקח וממכר אין כותבין (רמב״ג, ב״ב קסט.). הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין (גיט׳ ה ז). מוכרים אותו (את בית הכנסת) ממכר עולם (מגי׳ ג ב). אם יודעת (התינוקת) בטיב משא ומתן מקחה מקח וממכרה ממכר (רבה, ב״ב קנה:). — ומצוי בסהמ״א: מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפילו תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות (רמב״ם, מכיר׳ י א).—ומ״ר ׳מִמְכָּרוֹת: וזה שכותבים בכל המתנות והממכרות מעכשיו אעפ״י שיש בשטר זמן (שו״ע חו״מ רנח א), ועי׳ מקח.

מִמְכֶּרֶה, ש״נ, סמי׳ מִמְכֶּרֶת, — כמו מִמְכָּר, במשמ׳ שה״פ: לא ימכרו מִמְכֶּרֶת עבד (ויקר׳ כה מב).

***מְמָל**[1], **מָמָל**[2], **מֶמֶל**[3], ש״ז, — מַפְרֵכָה: מאימתי תורמין את הזיתים וכו׳ משיביא זיתים בקופה ונותן לתוך הממל ומהלך בהם שתי וערב (ר׳ יוסי בר״י, תוספת׳ תרומ׳ ג יג). אם רצה מביא זיתים ונותנן תחת הממל והולך ובא עליהן (הוא, ירוש׳ שם ג ד). נוטל (את השמן בבית הבד) מן העקל ומבית[1]) הממל[2]) ומבין הפצים ונותן לחמשה ולתמחוי (מעשר׳ א ז). המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל[3]) ואת הבתולות (ב״ב ד ה).

***מְמֻלָּאָה**, ש״נ, מ״ר מְמֻלָּאוֹת, ממולאות, — מין מאכל, דבר ממלא בשר וכדומ׳: ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחוטה וכשרה למכרן (שו״ת מים רבים, יו״ד ג).

***מִמְלָחָה**, ש״נ, מ״ר מִמְלָחוֹת, — כעין כוס קטנה לשים בה מלח על השלחן, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה (הפלת יב ג).

מַמְלָכָה, ש״נ, סמי׳ מַמְלֶכֶת, בכנ׳ מַמְלַכְתִּי, מַמְלַכְתְּךָ, מַמְלַכְתּוֹ, מ״ר מַמְלָכוֹת, סמי׳ מַמְלְכוֹת, — א) הארץ שֶׁמֶּלֶךְ מֹלֵךְ עליה, Königreich; royaume; kingdom: ותהי ראשית מַמְלַכְתּוֹ (של נמרוד) בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער (בראש׳ י י). כי הבאת עלי ועל מַמְלַכְתִּי חטאה גדלה (שם כ ט). ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את מַמְלֶכֶת סיחן מלך האמרי ואת מַמְלֶכֶת עוג מלך הבשן (במד׳ לב לג). כן יעשה יי׳ לכל הַמַּמְלָכוֹת אשר אתה עבר שמה (דבר׳ ג כא). והיה כשבתו על כסא מַמְלַכְתּוֹ וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וכו׳ למען יאריך ימים על מַמְלַכְתּוֹ הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז יח־כ). והיית לזעוה לכל מַמְלְכוֹת הארץ (שם כח כה). כי חצור לפנים היא ראש כל הַמַּמְלָכוֹת האלה (יהוש׳ יא י). ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל הַמַּמְלָכוֹת הלחצים אתכם (ש״א י יח). ושלמה היה מושל בכל הַמַּמְלָכוֹת מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים (מ״א ה א). לא נעשה כן (ככסא שלמה) לכל מַמְלָכוֹת (שם י כ). חי יי׳ אלהיך אם יש גוי וּמַמְלָכָה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). עברו כלנה וראו ולכו משם חמת רבה ורדו גת פלשתים הטובים מן הַמַּמְלָכוֹת האלה אם רב גבולם מגבלכם (עמוס ו ב). הנה עיני אדני

הנסחה העברית שלהם מִמכריו (ויש מן החדשים שהגיהו: מְמַכָּרָיו), וכעין זה ת״א. ואמרו בגמ׳: יכול יהיו כל המשמרות שוין בקרבנות הרגל הבאים שלא מחמת הרגל ת״ל לבד ממכריו על האבות מה מכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך (ספרי דבר׳ קסט, סוכ׳ נו.). וכך רש״י, ראב״ע ורד״ק. ובאופן אחר ריב״ג, אמר וז״ל: ומא יבעד אנ יג׳אנש הד׳א אלמעני קול אללה לבד ממכריו על האבות אי מא אבאחוה בעצ׳הם לבעצ׳, ע״כ, ובעבר׳: ואיננו רחוק שידמה לענין הזה (ענין מַכָּרוּת, כמו איש מאת מַכָּרוֹ) מאמר הבורא לבד ממכריו על האבות כלומר מה שנתן קצתם אל קצתם. ע״כ. ונראה שהתכון ריב״ג לתקן את הנקוד: מִמַּכָּרָיו. אך ראב״ע דחה פרוש זה ואמר כי אין זה לפי הדקדוק.

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנֻקד׳ כ״י פרמה (העתק הרב מרגוליוס), וכך נקוד גם בכ״י פריז (ד״ס ב״ב סז:). — [2]) כך נקוד בקצת משניות מנֻקד׳ נדפסות. — [3]) כך הקריאה המסורה של האשכנזים. — [1]) בכ״י ומן, וכך במדב״מ. ובדפוסים הישנ׳ ומבין. — [2]) במדב״מ הממיל. — [3]) ואמרו בגמ׳ (שם סז:): ממל מפרכתא. ופרש רגמ״ה: מפרכתא זה כמו קורנס שמפרכין בו הזיתים (כך צ״ל במקום הגרסה הענבים שבנוסחאות) שהן עיקר תשמישי הבד. ע״כ. ר״ח פרש (מובא ברשב״ם שם) וז״ל: אבן נקובה שמכניסין בה עץ ומפרכין בה הזיתים בבית הבד. ע״כ. הערוך הביא שני הפרושים הנ״ל והוסיף: וי״א הבור העליון שכותשין בו הזיתים.

יי׳ בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה (שם ט ח). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם (ישע׳ י י). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (שם יג ד). והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (שם יט). הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (שם יד יו). ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק (שם יז ג). ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה (שם יט ב). ידו נטה על הים הרגיז ממלכות (שם כג יא). אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ (שם לז יו). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם יי׳ ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם (ירמ׳ א טו). רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו׳ ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטע (שם יח ז-ט). והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר וכו׳ אפקד על הגוי ההוא (שם כז ח). וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר (שם כח ח). הרס בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה (איכ׳ ב ב). להיות ממלכה שפלה לבלתי התנשא (יחזק׳ יז יד). ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (שם לז כב). וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך (נחום ג ה). שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע׳ מז ה). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי (צפנ׳ ג ח). והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (חגי ב כב). המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל׳ מו ז). בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבד את יי׳ (שם קב כג). ויתהלכו מגוי אל גוי מממלכה אל עם אחר (שם קה יג). ויסר (אסא) מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמנים ותשקט הממלכה לפניו (דהי״ב יד ד).— ממלכת כהנים, ממלכה שכל תושביה הם כהנים: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו). — עיר הממלכה, העיר שבה ישב המלך, שבה מושב הממשלה, Hauptstadt ; capitale: כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה (יהוש׳ י ב). יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה). — בית ממלכה, כמו עיר ממלכה: ובית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא (עמו׳ ז יג). — ב) כמו מלוכה.

מלכות: כי עתה הכין יי׳ את ממלכתך אל ישראל עד עולם ועתה ממלכתך לא תקום בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש״א יג יג־יד). ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל (שם כד כ). ויקרע יי׳ את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד (שם כח יז). נקי אנכי וממלכתי מעם יי׳ עד עולם מדמי אבנר בן נר (ש״ב ג כח). וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל (שם ה יב). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו (שם ז יב). ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם (שם יו). והממלכה נכונה ביד שלמה (מ״א ב מו). והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם (שם ט ה). קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך (שם יא יא). ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד (שם יב כו). ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה (מ״ב יא א). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך אביו (שם יד ה). ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה (ישע׳ ט ו). בראשית ממלכת יהויקם בן יאושיהו מלך יהודה (ירמ׳ כז א). לך יי׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש (דהי״א כט יא). ויקם יהורם על ממלכת אביו ויתחזק (דהי״ב כא ד).

מַמְלָכוּת[1], ש״נ, סמי׳ ממלכות,—כמו ממלכה: כל ממלכות[2] עוג בבשן אשר מלך בעשתרות ובאדרעי (יהוש׳ יג יב). וכל ערי המישר וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון (שם כא). ויאמר אליו שמואל קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך (ש״א יה כח).—וכמו מלכות, מלוכה: כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי (ש״ב יו ג). ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל (הוש׳ א ד). בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ׳ כו א).

מַמְלֶכֶת, ש״נ,—כמו ממלכה: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ׳ ד ח).

ממ״ג,— ר״ת: ממה נפשך.

***מְמֻנֶּה**, (ממונה), ש״ז, מ״ר ממנים, (ממונים), — מי שמנוהו להיות פקיד להשגיח ולשמר על דבר

---

[1]) כמו מלאכות, מסכנות, ועי׳ ברש ס 261 §.—[2]) כך הנקוד המסור, אך אולי זה מספר רבים.

מהדברים, הממֻנים שבמקדש: אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן גודגדא על נעילת שערים בן טופפת על המפתחות וכו׳ (תוספת׳ שקל׳ ב יד). אלו הן הממונין שהיו במקדש יוחנן בן פינחס על החותמות אחיה על הנכסים וכו׳ ופינחס על המלבוש (משנה שם ה א). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה (יומ׳ ג א). מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבוא הממונה וכי באיזו שעה הממונה בא לא כל העתים שוות וכו׳ הממונה בא ודופק עליהם והם פותחין לו (תמיד א ב). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן וכו׳ (שם ג א). פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת והיינו יושבים לפני ר״ג בבית המדרש בלוד ובא זונין הממונה ואמר הגיע עת לבער חמץ (ר״א בר׳ צדוק, תוספת׳ פסח׳ ב ט). וכשהוא (הכה״ג) מנחם אחרים דרך כל העם עוברין זה אחר זה והממונה ממצעו בינו לבין העם (ר׳ יהודה, סנה׳ ב א). שהיה (אלעזר) ממונה על אורגי פרוכת (ירוש׳ שקל׳ ה ב). שהיה (קהת) ממונה על הארון ועל קדשי הקדשים וכו׳ ואחריו גרשון שהיה בכור והיה ממונה על היריעות ועל אהל מועד ואחריו מררי שהיה ממונה על הקרשִים ועל הבריחים (מד״ר במד׳ ד). — ומצוי בסהמ״א. במשמ׳ אחד מראשי הצבור: נועדו יחד מעלת הקריאה עם מעלת הממונים יצ״ו בכנסת ההיכל כנהוג לפקח על עסקי הקהל יע״א הציעו מעלת הממונים למעלת הקריאה וכו׳ ללמד דעת את העם (פנק׳ קהל׳ רומא, סדיר מעיר 17). — ובפרט, בירושלם, הממֻנים על מעות החלוקה הבאה מחוץ לארץ לתמיכת ת״ח וכדומה.

⁘מְמֻנּוּת, (ממוּנוּת), ש״נ,—משרת הממֻנה על דבר מהדברים.

מִמְסָךְ[1], ש״ז, מ״ר ⁘מִמְסָכִים, — א) יין מָסוּךְ[2]: העֹרכים לגד שלחן והממלאים למני מִמְסָךְ (ישע׳ סה יא). למאחרים על היין לבאים לחקור מִמְסָךְ (משלי כג ל).—ב) בהשאלה, ⁘מִמְסַךְ הגוף וכדומ׳, כמו מֶזֶג: כי הנה הדבש מועיל ומזיק כפי השתנות ממסך גוף האוכל (ראב״ע, יסוד מורא ט). שלא תוליד (הלבנה) חום כהוגן כפי ממסך האדם וכו׳ וידוע כי כל בשר הוא חם רק כפי ממסך האדם הוא (בשר השור) קר ומזיק לו (הוא, ראשי חכמה א). ודברים עתיקים יורו כפי ממסך כחם וכפי תולדת המזלות

1) מן מסך, עי״ש.—2) כבר אמרו במדרש: אין ממסך אלא יין ביין (מד״ר במד׳ י).

(הוא, ספר לתחלה בקדרות ט). ובעבור היות כל המעשים כפי יושר ממסך העושה ואין בגוף אבר ישר בממסך שיוכל לדמות בו כל דבר בעבור היותו ישר (הוא, לחות, אות כ). וכן נמצא סבות ממה שיתחדש במציאות העולם מחדושים אשר סבתם ממסך היסודות וכו׳ ואינו מפעל הממסך אבל הממסך ענין החמר בלבד (ר״י תריזי, מו״נ ב יג). בשעורים מתחלפים מן החם והקור והלח והיבש ויעשה בהם אלה הממסכים המתחלפים (שם ב כ). אם הוא ממסך היסודות סבה להיות החמרים מוכנים לקבל הצורות המתחלפות (שם). כי ישתנו (החולים) בעבור ממסך גופם כי זה יהיה בתולדתו חם וזה קר (ספר המאורות, כ״י ברלין). וידוע כי ט׳ ממסכים הם על דרך הכלל (שם).

⁘**מִמְסָכוּת**, ש״נ, — טבע הממסָךְ: אם ראית תשתן והנה הוא שחור ממוסך בין רב ורקיק זה יעיד כי גברה על בעליו הדם והאדומה השחרות יעיד על ממסך החום והיובש וממסכותו בין רב ורקיק ועב יעיד על ממסך היובש והלחות (ר״י ישראלי, מראות השתן יג, כ״י ברלין). ממסכותו בין שחור ולבן לירוק תעיד החום וכו׳ וממסכותו בין זך ורקיק ועב יעיד על ממסך הלחות (שם, מפי יוסף כנו).

ממע״ה, — ר״ת: מוציא מחברו עליו הראיה.

⁘**מַמְצִיא**, ש״ז, — מי שהמציא דבר חדש, Erfinder; inventeur; inventor: וראיתי בספר אחד מחכמי הנוצרים שהממציא הראשון ממלאכת הכלים לדעת בהם השעות השמשיות ביום היה אחז באותם המעלות אשר עשה בירושלם שהיו מכוונות לזה (ר״י אברבנאל, מ״ב כ). אולם הודיעני מי היה הממציא הראשון לשירים (ר״ע פלנסים, מתק שפתים 30). — ובפרט הַמַּמְצִיא הָרִאשׁוֹן, כנוי להאלהים שהמציא יש מאין, שיצר את העולם מאין הגמור.

מֶמֶר, ש״ז,— רגש מַר, צַעַר, Betrübnis; affliction: כעס לאביו בן כסיל וּמֶמֶר ליולדתו (משלי יז כה).— ואמר הפיטן: אלהים אמר יחודו מפי לא אכרית איחדנו בלי ממר, ארץ וערץ ערבית ושחרית יום ליום יביע אמר (ר״י בן אביתור, עבודה, אלהים אל).

מַמְרוֹר, ש״ז, מ״ר מַמְרוֹרִים, מַמְרְרִים, — רגש מר, תוגה וצער גדול, Bitterkeit; amertume; bitterness: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני מַמְּרִרים[1] (איוב ט יח).

1) בקצת ספרים: ממרורים, מלא ו.

—ואמר הפיטן: וקרא נא דרור, לרוויי ממרור (הושענ׳ יום ו, אנא הושע). נשמת רווים לען וממרורה, באפסי נשיה במר יבכיון (שבת איכה, נשמת אמונים). מדי שנה בשנה ביום זה ממרור אוכל, בהעמיד זר למולי בו צלם בהיכל (פיוט לי״ז בתמוז, אלהי ישועתנו). — והמשורר אמר: עת תצוה צבאך לקדור, יחשכו משחור, ותשו עמך בבית הבור, ישבעו ממרור (ר״י הלוי, יזכרו פלאך). פני השחרים בעיניו שחורים, וכוס ממתקים בפיו ממרורים (הוא, היוכלו פגרים). שוו בעיני יום יהי בו מאכיל נפת והעת ממרור ישביע (רמב״ע, דיואן עז, כ״י בודלי׳).

°°מַמְרֵט, ש״ז, — כלי מכלי הרצענות למרט בו את העור (עי׳ לוח הרצענות של ועד הלשון בירושלם).

:מְמָרֵק, ש״ז, — רפואה שהיא ממרקת את הקיבה, Abführungsmittel; purgatif; purgative: שיש אומרים שקודם נתינתם (של המים המחצביים) טוב למרק כלל הגוף ויש אומרים שאינו צריך כי מים אלו ממרקין ויש אומרים שטוב לקחת קודם ממרק קל כגון ליניטיבו וזה די (ר״י אהלון, אולה״ת ט ה).

:מְמָרֶקֶת, ש״נ, מ״ר מְמָרְקוֹת, — כמו הקודם: אם הפיהוק מסובב מהרקה יתרה יעסוק במאכלים טובים המלחלחים וכו׳ ואם מחמת מלוי הליחות צריך לממרקות (מעשה טוביה, בית חדש ג ד).

***מַמָּשׁ**[1], מֶמֶשׁ, ש״ז, — מה שאפשר למשש ביד, מוצק, ההפך מן נוזל: האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן ר׳ יהודה פוטר במים מפני שאין בהם ממש (ביצ׳ ה ד). ניצוצות אין בהן ממש (רב הונא בן ר״י, שבת מז:).— ומה שתופס מקום הרבה: בהרת ובה שער לבן או שער שחור טמא אין חוששין שמא מיעט מקום שער שחור את הבהרת מפני שאין בו ממש (נגע׳ ד ד).— ומה שהוא גוף מוחשי, לא דבר מפשט: ואחד דברים שיש בהן ממש ואחד דברים שאין בהם ממש[2] (שבוע׳ ג ה). ששבועת ביטוי נוהגת בדבר שיש בו ממש ובדבר שאין בו ממש (תוספת׳ שם ד ג). (האומר לאשתו) הילוכי עליך דבורי עליך לא אמר כלום למה שמתפיס את הנדר בדבר שאין בו ממש (ירוש׳ נדר׳ א ד). — ובפרט, במשמ׳ עצם הגוף של דבר, Substanz; substance: כל שטעמו וממשו אסור לוקין עליו וזהו כזית בכדי אכילת פרס טעמו ולא ממשו אסור ואין לוקין עליו (ר׳ יוחנן, ע״ז סז.). כל נותן טעם אין לוקין עליו עד שיטעום טעם ממשו של איסור ובנזיר אפילו לא טעם טעם ממשו של איסור (ר׳ זעירא, ירוש׳ ערל׳ ב ז). העיבור עשו אותו כממש לפסול ולא עשו אותו כממש להאכיל (ר׳ יוסה, שם יבמ׳ ז ד). אויר מחיצות כממשן (ר׳ אימי, שם שבת יא א). טעם כל המינין טעמו (במן) טעמן וממשן והללו (הקשואים והאבטיחים וכו׳) טעמן ולא ממשן (ר׳ אסי, יומ׳ עה.). קול ומראה אין בהן משום מעילה לפי שאין בהן ממש (רב פפא, פסח׳ כו.). כמה היה אותו חושך (של מצרים) רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש (מד״ר שמות יד). אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש (ר׳ יצחק, שם כח). — יש מַמָּשׁ בְּדָבָר, שהדבר אמת, שיש לו יסוד וכדומה: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית (תוספת׳ סנהד׳ ט ג). בתחילה בין שיש ממש בדבריו בין לאו שומעין לו מיכן והילך יש ממש בדבריו שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שם ו א). אמר להן (הקב״ה לישראל כשבכו בענין המרגלים) אתם בכיתם לפני בכייה של תפלות הוי עתידין אתם לבכות בכייה של ממש (שם תענ׳ ד ח). כך וכך יש לך להשיב וכו׳ היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (ר״א ברי שמעון, ב״מ פד:). הקב״ה אמר לאברהם נסיתיך בכמה נסיונות ועמדת בכולם עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים (ר״ש בר אבא, סנה׳ פט:). למטרונה שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות ובדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש מה עשה המלך עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מסובין כל כך למה להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כז). אפילו דברים שאין בהם ממש אפילו שיחה קלה שאדם משיח עם אשתו הן נכתבין על פנקסו של אדם (ר׳ יענך, שם כו).—ובמשמ׳ כח ויכלת לעשות דבר מה: אמר

[1] מן משש. וכך הקריאה המסורה של ספרדים ואשכנזים, וכך נקוד בספר מקנה אברהם לר״א בלמשי מַמַּשׁ (במקום מַמָּשׁ), ובפיוט רצה עליון מְמָשׁ (במקום מַמַּשׁ). אך התימנים אומרים מֶמֶשׁ, כנראה מהמשל מחרוזי מדה״ג, שהובא בפנים. — [2] ואמרו במשנה שם כגון שאישן ושלא אישן וכו׳.

לו (פלוסופ̄ אחד לר״ג) כלב אתה קורא אותה (את הע״ז) והלא יש בה ממש אמר לו (ר״ג) ומה ראית אמר לו פעם אחת נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר כולה ואותו בית ע״א לא נשרף (ע״ז מד:). יודעין היו ישראל בעכו״ם שאין בה ממש ולא עבדו עכו״ם אלא להתיר להם עריות בפרהסיא (רב, סנהד׳ סג:). אמר לו משה (להקב״ה) ואם אין בו (בעגל) ממש למה אתה כועס (מר״ר במד׳ ב). אמר (מנשה) לפניו רבש״ע הרי קראתי לכל אלוהות שבעולם וידעתי שאין בהן ממש רבש״ע את הוא אלוה על כל אלהים (שם דבר׳ ב). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש ובא לו אצלי (ר׳ פנחס בר״ח, שם). — ובמשמ׳ תה״פ: ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם דבוקים ממש (סנה׳ סד.). עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש (ר׳ דוסתאי בן יהודה, ב״ק פג:). לא נשאת (שאמרו במשנה הכונה) נשאת ממש אלא כיון שהתירוה לינשא אע״פ שלא נשאת (אביו של שמואל, כתוב׳ כג.). ואם לתת (שעורים בפסח) נתבקעו אסורות וכו׳ אמר מר עוקבא לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן מתבקעות מאיליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש (פסח׳ מ.). מאי חוצלות וכו׳ מחצלות ממש (ר״ש בן לקיש, סוכ׳ כ.). כי תראה יכול אפילו מרחוק ת״ל כי תפגע וכו׳ יכול פגיעה ממש ת״ל כי תראה (ב״מ לג.). מלאכים אלו וכו׳ (ששלח יעקב לעשו היו) מלאכים ממש (מד״ר ברא׳ עה).—ואמר החרזן: ישמיד שמם וזכרם מהיום ואמש, אמן כן יאמר השם אין לממש[1], ונבין ונשכיל בכל אשר תחת השמש (תרוזים ברא׳ סדר ויחי במדס״ג כ״י תימן). — והפיטן אמר: האיש כזה שפל נבזה יתחשבו לו עונותיו, עודו קטן ובר יקטן בוכה תמיד על מחיותיו, וכל חמש כלום ימש ואין מְמָשׁ בפעולותיו, וכל שלש עשרה רודף קורא ואין בודקין חשבונותיו (תפלת השחר, ערב יוה״כ, רנה עליון).—ובלשון המחקר, ׳כנוי להחמר הקדמון: יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו (ספ׳ יצירה ב ה). לפי שהתחלתו לאבן קדומה כלומר לממש הקדמוני הוא טוב . (ר״נ, פי׳ יצירה, קונט׳ המסור׳ 80). כי אי אפשר להיות ממש קדמוני חוץ מן היוצר (ברכיה הנקדן, הוש׳ ד״ר גלנץ, פסק׳ מח). החכמים קוראין את אחד הממשים חום בזמן

— [1]) כנראה מְמָשׁ, לפי החרוז.

שהחמימות יותר על הקרירות שבו (שם לג). מפני שהוא חושב שהמקום הוא מקום ישיבת כל הממשים (שם, דף 4). מפני שכל הממשים נראים במיני המראה ובשופי ההרגשה (שם). כי הגלגל הגדול הסובב את הכל הוא ברא העולם וחידש הגלמים ויצר הממשים (ר״מ תקו, כתב תמים, אוה״נ ג 76, בשם ספ׳ האמונות א). שנתברר לנו שהוא יתעלה זכרו ברא העולם ויצר כל הממשים (ספ׳ מלחמ׳ ה׳ ליעקב בן ראובן REJ 1889, 50).—ואמר הפיטן: לממש וגדשלא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (שהי״ח ליום ה, מי כמון).

׃מְמָשָׁה, או מְמֶשֶׁת, ש״נ, מ״ר מְמָשׁוֹת, — שה״פ מן משש: וידבר (אסף) על ממשות לגשש הזרוע ויאמר אסף אם משׁשת המכולה והמשוסע והמנותק (אסף הרופא 148).

׃מַמָּשׁוּת, ש״נ, — שהמ״פ, כמו מַמָּשׁ: אין בדבריה ממשות (תשו׳ הגאונ׳ הרכון סו). ורבן גמליאל סבר ממשות של כל אחד שכלה מן השדה אסור (תוספ׳ פסח׳ נג. ד״ה הכובש). בציורים שהן מיני צבעים בעלמא ואין בהם ממשות כלל (הס, יומ׳ נד: ד״ה כרובים). אבל יש חץ שאין בו ממשות כגון שיבר כלי ברוח פיו ויש אש שאין בו ממשות כגון שלהבת בלא גחלת וכו׳ שאין בשניהם ממשות (הס, ב״ק כב. ד״ה ממונו). מה תועלתם בכל חקירתם הקדמונית שהרי אין בהם ממשות (ר״י ג׳יקטיליה, גנת אגוז ב עא:). אהרן לשם שמים נתכוין (במעשה העגל) חשב בלבו וכו׳ אעסיקם בדברים עד שיבא משה ואעשה דבר שאין בו ממשות וכשיבא משה יבטל מאליו (חזקוני, כי תשא לב ב). הנקודה הוא דבר שאינו מתחלק כלל וכו׳ הואיל ואין לה שום מדה ושיעור ולא שום התפשטות ולא ממשות אבל היא תכלית הקו וקצהו (ר״י ישראלי, יסו״ע א א).

מִמְשַׁח[1]), — גאוה, יהירות בלי גבול, Hochmut : Übermut ; fierté, orgueil ; pride, haughtiness : בן אדם שא קינה על מלך צור ואמרת לו כה אמר אדני יי׳ אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יפי וכו׳ את כרוב מִמְשַׁח[2]) הסוכך ונתתיך בהר קדש (יחזק׳ כח יב־יד).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונים ראו בזה שֵׁם משרש משח הידוע, ופרשו קצתם מלשון משיחה בשמן, וקצתם (רש״י ואחרים) במשמ׳ מדידה, בענין התפשטות. אך לפי שני הפרושים האלה המליצה דחוקה,

***מַמָּשִׁי**, ת"ז, מ"ר מַמָּשִׁיִּים, — שיש בו מַמָּשׁ: כי הימים מפאת עצמם שוא והבל בלתי מ מ ש י י ם המה ועל ידי כשרון תורה ומצות הנעשים בהם נעשים מ מ ש י י ם רוחניים חיים וקיימים (ר"מ אלשיך, איוב ז ג).

מִמְשָׁל, ש"ז, מ"ר מִמְשָׁלִים, — א) שה"פ, שלטון: ועמד מלך גבור ומשל מִמְשָׁל רב ועשה כרצונו (דני' יא ג). —ואמר המליץ: השלטון ו ה מ מ ש ל ימנעך מחקור על תעודתנו (יצחק לוי, תולד' אלכסנדר 36). — ב) ת"ז, כמו מוֹשֵׁל: ולשמעיה בנו נולד בנים הַמִּמְשָׁלִים[1] לבית אביהם כי גבורי חיל המה (דהי"א כו ו).

מֶמְשָׁלָה, ש"נ, סמי' מֶמְשֶׁלֶת, ככנ' מֶמְשַׁלְתְּךָ, מֶמְשַׁלְתּוֹ, מ"ר סמי' מֶמְשְׁלוֹת, ככנ' מֶמְשְׁלוֹתָיו, — א) שה"פ, שלטון, ובהשאלה לדבר לא בע"ח, מֶמְשֶׁלֶת השמש ביום, פעולתו: ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לְמֶמְשֶׁלֶת היום ואת המאור הקטן לְמֶמְשֶׁלֶת הלילה (בראש' א יו). את השמש לממשלת ביום וכו' את הירח וכוכבים לְמֶמְשְׁלוֹת בלילה (תהל' קלו ח-ט). —ובמשמ' העקרית, מֶמְשֶׁלֶת מלך על עמו וכדומ': והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אתן בידו (ישע' כב כא). ובאה הַמֶּמְשָׁלָה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ' ד ח). —ב) ארץ שהמלך מֹשֵׁל עליה: לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ מֶמְשַׁלְתּוֹ (מ"א ט יט). לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל מֶמְשַׁלְתּוֹ (ישע' לט ב). ואת כל ארץ מֶמְשַׁלְתּוֹ (ירמ' נא כח). ומשל ממשל רב מֶמְשַׁלְתּוֹ (דני' יא ה). —וּמֶמְשֶׁלֶת ידו: ונבוכדראצר מלך בבל וכל חילו וכל ממלכות ארץ מֶמְשֶׁלֶת ידו (ירמ' לד א). — ובמליצה, מֶמְשֶׁלֶת האלהים: ברכו יי' כל מעשיו בכל מקמות מֶמְשַׁלְתּוֹ (תהל' קג כב). היתה יהודה לקדשו ישראל מַמְשְׁלוֹתָיו (שם קיד ב). —ובמדר': כי באתה לך מ מ ש ל ה אל תנח מדת ענוותנותך (מד"ר קהל', אם רוח המושל). —ג) *כלל כל השרים המנהיגים את

ולכן החליטו רוב החדשים כי יש כאן שבוש ומחקו את המלה ממשת. אך לפי הנסחה המסורה יש לפרש מלה זו משרש שמח' a) בערב', שעקר משמ' הוא גבה, שמח' אלג'בל, גבה ההר, ובהשאלה במשמ' גאוה ויהירות: ומנה קיל ללמתכבר שאמח' (לשאן אלערב), — ובעבר': וממנו יאמרו להמתגאה שאמח'.

[1]) יש סברים כי באה החירק במקום הקבוץ, ועי' רד"ק בשרשיו.

a) شمخ

הממלכה, Regierung; gouvernement; government. —שמוש התחדש בלשון בזמן החדש והתפשט ונהיה כללי גם בספרות, בעתונות ובדבור העברי בכל מקום.

***מִמְשָׁלָה**, ש"נ, מ"ר מִמְשָׁלוֹת, — א) כמו מָשָׁל: שלש מאות מ מ ש ל ו ת[1]) שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו אלא שלש (ר' יוחנן, סנה' לח:). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות וכו' ו מ מ ש ל ו ת[2]) שועלים ו מ מ ש ל ו ת[2]) כובסין דבר גדול ודבר קטן (סוכ' כח.). —ובסהמ"א: ואלו מ מ ש ל ו ת שועלים שהיו לו לר' מאיר היה בכל אחד מהן מוסמך על מקרא וכו' וכמה וכמה מיני מוסר יש במשל הזה וכן שאר הממשלות (תשו' הגא', הרכבי פסב). מושלי משלות לתת אות אמתל' וטעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה כגון ממשלות שועלים (רש"י סוט' מט.). — ב) *ספר של משלים, ובפרט ספר משלי: (שלא קבלה) מכתובתה אלא גלופקרא אחד וספר תילים אחד וספר איוב וממשלות בלואים ושמנום בחמשה מנה (גיט' לה.). —ובסהמ"א: האזינו וספר תילין איוב וממשלות (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לה).

***מְמַשְׁמְשָׁן**, ת"ז, — מי שהוא רגיל למשמש בידיו בכל דבר, לנק' מְמַשְׁמְשָׁנִית: אמר (הקב"ה) לא אברא אותה (את האשה) מן הראש וכו' ולא מן הלב שלא תהא קנאתנית ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית[3]) ולא מן הרגל שלא תהא פרסנית וכו' ולא (בראתי אותה) מן היד והרי היא מ מ ש מ ש נ י ת שנאמר ותגנוב רחל את התרפים (ר' לוי, מד"ר בראש' יח).

מִמְשָׁק[4]), ש"ז, סמי' מִמְשַׁק, — אדמה שיצמח עליה צמח מהצמחים: מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה מִמְשַׁק[5]) חרול ומכרה מלח ושממה עד עולם (צפני' ב ט).

[1]) כך בתשו' הגאונים (הרכבי פסב). ובכ"י ממשלת, וכך גם בילקוט משלי יא, דפוס סלוניקו. ובנוסח' הדפוס: משלות. — [2]) כך בכ"י, וכך גם בדפוסים ישנים וכמו"כ בקצת כ"י בגמ' ב"ב קלד. וכן בילקוט פנחס כ"י וברשב"ם. ובנוסח' הדפוס מ ש ל ו ת.

[3]) בקצת כ"י משמשנית.

[4]) עי' הערה לקמן. —[5]) השבעי' קראו כנראה דמשק במקום ממשק, ותרגמו Δαμασκὸς ἐκλελιμμένη, ר"ל דמשק תעזב, תחרב. אך אין מקום כאן לדמשק כלל. מתרגום עקילס לא נשמר לנו כלום. אבל בזמן הירונימוס כבר היתה מלה זו כתובה כמו שהיא בנסחה המסורה, והוא העתיק אותה כצורתה mamasac, ואמר כי בעברית יאמרו כך ליבש וחרב ולכן תרגם siccitas, והעיר כי תרגום השבעים טעה מפני שהמלה ממשק

מַמְתָּק, ש״ז, מ״ר מַמְתַּקִּים, — דבר מָתֹק, מאכל או משתה מָתֹק: חכו מַמְתַּקִּים וכלו מחמדים (שה״ש ה יו). לכו אכלו משמנים ושתו מַמְתַּקִּים ושלחו מנות לאין נכון לו (נחמי׳ ח י). — ובתלמ׳: הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין ישן וטעם יין חדש וטעם חלב וטעם דבש וטעם כל ה מ מ ת ק י ן שבעולם (ר״א המודעי, מכי׳ יתרו א). — ואמר המשורר: הלא זה התבל, לשחת וחבל, ושמחתו אבל, וממתקי ו מרים (דונש, דעה לבי).

א. **מָן**[1], ש״ז, נכנ׳ מַנְּךָ, — מזון שאכלו ישראל במדבר: ויקראו בית ישראל את שמו מָן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש (שמות יו לא). ובני ישראל אכלו את הַמָּן ארבעים שנה וכו׳ את הַמָּן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שם לה). ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל הַמָּן עינינו וְהַמָּן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח וכו׳ וברדת הטל על המחנה לילה ירד הַמָּן עליו (במד׳ יא ו-ט). ויאכלך את הַמָּן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך (דבר׳ ח ג). וישבת הַמָּן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מָן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (יהוש׳ ה יב). ורוחך הטובה נתת להשכילם וּמַנְּךָ לא מנעת מפיהם (נחמ׳ ט כ). וימטר עליהם מָן לאכל ודגן שמים נתן למו (תהל׳ עח כד). — ובתו״מ: הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם ה מ ן והעליתי הבאר והגזתי לכם השליו (ר׳ יהושע, מכי׳ בשלח ד ה); כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה ה מ ן מגיד לישראל חדרים וסתרים (ר׳ יוסי, שם). ששים אמה היה גבהו של מ ן (ר״א המודעי, שם ג). שתי אמות היה ה מ ן גבוה מן הארץ (ר׳ אלעזר, שם). כיצד היה ה מ ן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב ו ה מ ן יורד עליהם ומה היו ישראל אומרים אם מ ן זמן הקב״ה למכעיסיו ק״ו שישלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא (שם). עשרה דברים נבראו בע״ש בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת ו ה מ ן והמטה וכו׳ (אבות ה ו). מה שד זה תינוק טועם בה כמה טעמים אף ה מ ן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה טעמים (ר׳ אבהו, יומ׳ עה.). משנגנז הארון נגנזו עמו צנצנת ה מ ן וצלוחית שמן המשחה (ירוש׳ שקל׳ ו א). כשהייתי נותן לכם את ה מ ן הייתי נותן עומר לכל אחד ואחד מכם (ר׳ ברכיה, מד״ר ויקר׳ כח). ואתה ברחמיך הרבים לא עשיתם כלה במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם יומם ו מ נ ך לא מנעת מפיהם ומים מסלע הוצאת להם (שם במד׳ כ). — *אֹכֵל הַמָּן, כנוי למי שפרנסתו נתונה לו חנם מבלי שהוא יעבוד כל עבודה: לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי ה מ ן ושניים להם אוכלי תרומה (רשב״י, מכי׳ בשלח ד ב). — והשתמשו בו הפיטנים והמשוררים הרבה בפיוטיהם ושיריהם: טסו שלוים לתאבם ו מ נ ך עלי טלילים (רסע״ג, עבודה, אלהים יה). בטתה לאות מאמיניך, הממטרת למו מ נ י ך, בחרתם השתעשע באמניך (משול׳ בר״ק, אפיק רנן, יוצ׳ ב׳ פסח). היחמום הזמן אותי ואת בו ואריו את ויאכלוני כלביו, ו מ נ ך יאכיל לכסיל ואותי ישוה תוך צמאיו גם רעביו (ר״מ דרעי, היחמום הזמן, לקו״ק פג). ויום סיני לא ראינו, ומי הצור לא שתינו, ולא היה מ נ ך בפינו, וענבך סביבותינו (ר״י הלוי, יודע מכאביגו). — ובמליצה למטעם מתוק ונעים, ובהרחבה לכל דבר מתוק הטעם: עוד אעשה בנים ומטעמים אוכל ולא אטעם בְּ מ ן טעמך, נעצב אני על מותך אך זאת עצב אשר לא אקחה ממך (ראב״ע, אחי יהודה). אשר חכו כיין הטוב ומתחת לשונו מן, למתעטף בצמאון מעט מנהו להחיות מן (רמב״ע, תרשיש ד מה). אם נחזה כל יום פני חסדו מכוכבי רום לא נחמד גד, ידו תפזר מ ן עלי כל איש

היא כמעט כמו דמשק. אגב אנו למדים מדבריו כי בזמנו היו היהודים, או לפחות רבותיו, קוראים מַמשק במם פתוחה. ומה שאמר כי בעבר׳ ממשק הוא יבש וחרב רגלים לדבר שהוא שמע זאת מרבותיו היהודים כך, ואין להכריע אם היתה בידם קבלה או מסברת עצמם פרשו כך. יונתן תרגם מ ש מ ט מלוחין (עי׳ ערך חרול), וזה דומה קצת להשבעים. הפשיטא: דאחבלת נצבתהון, ואין להכריע אם זה תרגום של ממשק או של מלה אחרת שהיתה בנוסחת הפשיטא במקום ממשק. ריב״ג גזרו מן מ ש ק ביתי, ופרשו במשמ׳ שליטה, אמר וז״ל: ובן משק ביתי וד׳ו לזום ביתי אי אלמלאזם לה אלחאכם פיה, ומנה קיל למנבת אלשוכ ממשק חרול לכת׳רה וג׳דאנה פיה ולקלה מפארקתה לה, ע״כ, — ובעבר׳: הוא השוקד על ביתי המושל בו, וממנו נאמר למקום שיצמחו בו הקוצים ממשק חרול מפני רבוי מציאותו בו ומעוט הפרדו ממנו. רש״י פרש: השמעת קול כמו משק גבים וכו׳ ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול. ע״כ. רד״ק בפרושו הביא הפרושים המתחלפים, ובהשרשים הביא עוד בשם אביו פרוש ממשק במשמ׳ עזיבה, כמו התרגום. וכך רֹב החדשים, וקצתם החליטו כי הנסחה נשתבשה.

[1]) בערבי מנ a).

---

a) منّ

יום זרעוני כל כזרע גד (שם א ג). — ומ״ר ״מָנִים: שפתותיך עפרה חוטי שנים, נועם קולך ערב מכל מָנִים (ר״ע פרנקיס, מתק שפתים 49).

ב. **מָן**, — כמו מַה: והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מָן הוא כי לא ידעו מה הוא (שמות יו יד־יט).

מֵן[1], ש״ז, מ״ר מִנִּים, — כלי מכלי הנגון: הללוהו בתף ומחול הללוהו בְּמִנִּים ועגב (תהל׳ קנ ד). — ואמר המשורר: קחי התף והנבל ושירי בנגונך עלי עשור ומִנִּים, וקומי הללי דודך בחירך יקותיאל נשיא שרים ורוזנים (רשב״ג, ואת יונה).

מַן[2], — מלה שלא נתברר פרושה: ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודר ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מַן[3] ינצרהו (תהל׳ סא ז-ח).

מִן[4], — מלת הטעם, תשמש במשמ׳ הכללית של פרוד והפרשת דבר והרחקה בין שני גופים או בין חלקי גוף וכמו״כ הרחקה במקום ובזמן, וישתמש בה המדבר בפני עצמה וגם בחבור עם מלות טעם אחרות ועם שמות ופעלים והיו יחד למלה אחת ותבלע הנון בתוך האות הראשונה שלאחריה ותשלם בדגש חזק, כמו מִדְּבָר, ולפני א ה ע ר[1]) תשתנה חירק המם לצירי, כמו מֵאַרְיֵה, ולפני יְ תצטמצם ותהי לְמִי־, כמו מִימִינָם, מִידֵי, ובצרוף וחבור במלות הגוף מִנִּי, מִמֶּנִּי, מִמְּךָ, מִמֶּךָּ, מִמֵּךְ, מִמֶּנּוּ, וגם מֶנְהוּ, מִמֶּנָּה, מִמֶּנּוּ והמזרחיים מִמֵּנוּ, מִכֶּם, מִכֶּן, מֵהֶם וגם מִנְהֶם וּמֵהֵמָּה, מֵהֶן וגם מֵהֵן וּמֵהֵנָּה, ותורה א) הרחקה במקום, למשל אחרי פעל יצא, עלה וכיוצא בזה: וּמִפֶּתַח אהל מועד לא תצאו (ויקר׳ י ז). המוציא אותם מֵאֶרֶץ מצרים (שפט׳ ב יב). והעם עלו מִן הירדן בעשור לחדש הראשון (יהוש׳ ד יט). ותקרא שמו משה ותאמר כי מִן המים משיתהו (שמות ב י). ימשני מִמַּיִם רבים (ש״ב כב יז). — ב) הסבה והמקור לדבר: וברכתי אתה וגם נתתי מִמֶּנָּה לך בן וכו׳ מלכי עמים מִמֶּנָּה יהיו (בראש׳ יז יו). גוי וקהל גוים יהיה מִמֶּךָּ ומלכים מֵחֲלָצֶיךָ יצאו (שם לה יא). איש מִזַּרְעֲךָ לדרתם אשר יהיה בו מום (ויקר׳ כא יז). ובנו מִמְּךָ חרבות עולם (ישע׳ נח יב). מי יתן טהור מִטָּמֵא לא אחד (איוב יד ד). — והמקום ששם נולד והיה דבר: ויהי איש אחד מִצָּרְעָה (שפט׳ יג ב). אבצן מִבֵּית לָחֶם (שם יב ח). ויהי איש מִבִּנְיָמִין ושמו קיש (ש״א ט א). כלם מנאפים כמו תנור בערה מֵאֹפֶה (הוש׳ ז ד). מרוממי מִשַּׁעֲרֵי מות (תהל׳ ט יד). ומה יוכיח הוכח מִכֶּם (איוב ו כה). ואביו ואמו לא ידעו כי מֵיי׳ היא כי תואנה הוא מבקש מפלשתים (שפט׳ יד ד). נשכחתי כמת מִלֵּב (תהל׳ לא יג). מֵיי׳ מצעדי גבר כוננו (שם לז כג). לאדם מערכי לב וּמֵיי׳ מענה לשון (משלי יו א). הֲמִבִּינָתְךָ יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (איוב לט כו). מִנִּשְׁמַת אלוה יאבדו מֵרוּחַ אפו יכלו (שם ד ט). וחתתני בחלמות וּמֵחֶזְיֹנוֹת תבעתני (שם ז יד). — ג) הרחקה בזמן, התחלת הזמן של מעשה, וכיוצא בזה: אם מִשְּׁנַת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום (ויקר׳ כז יז). מִן העת ההיא לא באו בשבת (נחמ׳ יג כא). וּמִן אז חדלנו לקטר למלכת השמים (ירמ׳ מד יח). ואני התהלכתי לפניכם מִנְּעֻרַי עד היום הזה (ש״א יב ב). שארית בית ישראל העמסים מִנִּי בטן הנשאים מִנִּי רחם (ישע׳ מו ג). גם מִיּוֹם אני הוא ואין מידי

---

[1]) בסור׳ מֶנָא, שער, מיתר.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הנוסחה המסורה. וסברו ר״ב הקדמונים וגם החדשים כי הוא במשמ׳ הזמנה, כמו ו י מ ן, והוא צווי חסר כמו צַו, והכונה הזמינה חסד ואמת שינצרוהו. אך דחק המליצה גלוי לעין. קצת החדשים הגיהו כ ן, וכל זה אינו מרפא הכתוב. והנה קרוב הדבר כי זו מלה יתרה ואולי היא כפל משבש מן המלה כן שבפסוק שלאחרי זה, אך לפי הנוסחה המסורה, ולפי ההקבלה עם חציו הראשון של הכתוב: ישב ע ו ל ם לפני אלהים, נראה כי בחציו השני נצרכה כמו״כ מלה שתהיה במשמ׳ משג של תמידות, שחסד ואמת ישמרו עליו לעולם, ועל כרחנו אנו צריכים להחליט כי משמ׳ זו טמונה בהמלה מַן, ולאמר שהיא מלת הטעם כמו גַּם, רַק, בשאר הלשונות האחיות אין להמלה מַן משמ׳ זו, אך עלינו לאמר כי היא נסתעפה בלשון עברית בלבדה למלה זו, ואולי היה זה דבור המוני, שלא השתמשו בו בלשון הספרותית.

[4]) משתפות במלה זו רב הלשונות השמיות במשמ׳ זו. בערב׳ מִנ a). ונמצאת בכתבת השלח: וילכו המים מ ן המוצא אל הברכה (כתבת השלוח, שורה ד־ה). והנה נחלקו המדקדקים החדשים בדבר מקור מלה זו. קצתם אמרו כי שרשה הוא מ נ ן, במשמ׳ העקרית הפריש והרחיק. ויש אומרים כי מקורה הוא השרש מני, במשמ׳ העקר׳ חֵלֶק, אך יותר מסתבר כי זו מלת טעם עקרית למשמ׳ זו. — [1]) כבר העיר רד״ק (מכלול, סדה״פ מת.) ואמר: זולתי אלה שנמלטו מחביריהם והם בחירק, מעצבך וּמִרגזך (ישע׳ יד ג) מִרְדֹּף אחרי דוד (ש״א כג כח). אך יש קוראים

---

a) مِن

מציל (שם מג יג). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (שם מב יד). נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהל׳ צג ב). יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כב־כג). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם [1]) שום אבן אל אבן בהיכל יי׳ (חגי ב יט). — וכמו״כ אחרי הזמן: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר (בראש׳ מא א). ויהי מקצה שלשת ימים ויעברו השטרים בקרב המחנה (יהוש׳ ג ב). ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל מכל איביהם מסביב (שם כג א). ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל (שפט׳ יא ד). — ד) במשמ׳ בשביל, בגלל: כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יי׳ אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים (דבר׳ ז ח). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (יואל ד יט). איש חרבו על ירכו מפחד בלילות (שה״ש ג ח).—ועם המלים מבלי, מבלתי, עי״ש. — ה) בענין היתרון שיש לדבר על דבר, טוב מן, חכם מן, וכדומה: ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב (שפט׳ יא כה). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שם יד יח). הנה חכם אתה מדניאל כל סתום לא עממוך (יחזק׳ כח ג). משכמו ומעלה גבה מכל העם (ש״א ט ב) עקב הלב מכל ואנש הוא (ירמ׳ יז ט). — ועם פעל לפניו: היפלא מיי׳ דבר (בראש׳ יח יד). עתה נרע לך מהם (שם יט ט). לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם כו יז). ויאהב גם את רחל מלאה (שם כט ל). ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (שם לח כו). רק הכסא אגדל ממך (שם מא מ). והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם (שפט׳ ב יט). ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול (ש״א יח ל). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ׳ מו כג). על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה (יחזק׳ לא ה). המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך (איוב טו יא).—ו) מן קצתית, להבדיל ולהוציא חלק של הכל: מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה (בראש׳ ו כ). איש ממנו את קברו לא יכלה ממך (שם כג ו). לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח א). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית (שמות ב ז). ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה (שם ו כה). ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת (שם יב ז). ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט (מן) ולא מצאו (שם טז כז). עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל (שם יז ה). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק (מ״ב ב ז). כסופות בנגב לחלוף ממדבר בא מארץ נוראה (ישעי׳ כא א). ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות (ירמ׳ א א). קרוב לנו האיש מגאלנו הוא (רות ב כ). שירו לנו משיר ציון (תהל׳ קלז ג). ישקני מנשיקות פיהו (שה״ש א ב).—ואחרי הפעל אכל: ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש׳ ב יז). — ואחרי הפעל בחר: ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם (שמות יח כה), וכיוצא בהם.—וגם בלי השלמת הנון ע״י דגש: ולאם מלאם יאמץ (בראש׳ כה כג). טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שפט׳ ח ב). אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים (יחזק׳ לב ל). — ובפרט בקוף אחרי המם: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים (בראש׳ מז ב). חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שפט׳ יח ב). — ונגד זה: עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ״א ו כד).—ז) אחרי הפעלים: בוש, גור, ירא, נכלם, לקח, מאס, נוע, סור, נעלם, פחד, רגז, נשמר, וכיוצא בהם, עי׳ כ״א במקומו. — למן: כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה (דבר׳ ד לב). ויעל המלך בית יי׳ וכל איש יהודה וכו׳ וכל העם למקטן ועד גדול (מ״ב כג ב). לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה (שפט׳ יט ל), וכיוצא בהם. — מלפנים, מלמעלה, מלמטה, עי׳ כ״א במקומו. — ח) במלים בלי ה הידיעה יבוא עפי״ר מן: וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). מן ארם ינחני בלק מלך מואב (במד׳ כג ז). ויכרת את הענקים וכו׳ מן חברון מן דבר מן ענב ומכל הר יהודה (יהוש׳ יא כא). מן שמים נלחמו (שפט׳ ה כ). ירעם מן [1]) שמים יי׳ (ש״ב כב יד).

בצירי. — [2]) וכבר אמר רד״ק (מכלול שרש״פ מב.): ונמצא מם במקומות שיראה בתחלת העיון שהיא יתירה כמו ומלפנים ונאמר צדיק (ישעי׳ מא כו), מטרם שום אבן אל אבן (חגי ב טו), לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן (ישעי׳ סה כ), עד ממחרת השבת השביעת (ויקר׳ כג יו), מאין כמוך (ירמ׳ י ז), מאין כמהו (שם ל ז).—[1]) בתהל׳ יח כד:

לא סר מן חטאות ירבעם (מ"ב טו כח). ומן מצרים תפארתם (ישע' כ ה). ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים (ירמ' מד כח). ויצא מן [1]) בת ציון כל הדרה (איכ' א ו). יי' העלית מן שאול נפשי (תהל' ל ד). מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון (שם קד ז). כצפור נודדת מן קנה (משלי כז ח). מן גו יגרשו (איוב ל ה). באר מים חיים ונזלים מן לבנון (שה"ש ד טו). ותדע ותשכל מן מצא דבר (דני' ט כה). ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת (דהי"א ט לב). ומנת המלך מן רכושו לעלות (דהי"ב לא ג). — ולפני ה הידיעה מֵ...: מֵהָעוֹף למינהו (בראש' ו כ). מֵהַמִּדְבָּר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול (יהוש' א ד). וירדו מֵהָהָר (שם ב כג). וגבול האמרי ממעלה עקרבים מֵהַסֶּלַע ומעלה (שפט' א לו). שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (ש"א יד ד). ויקרא דוד לאחר מֵהַנְּעָרִים (ש"ב א טו). וספן בארז מֵהַקַּרְקַע עד הקרקע (מ"א ז ז). אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מֵהַבְּהֵמָה [2]) (שם יח ה). ויהי כאכלם מֵהַנָּזִיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ"ב ד מ). ותחפרו מֵהַגַּנּוֹת אשר בחרתם (ישע' א כט). ויבא ירמיהו מֵהַתֹּפֶת אשר שלחו יי' שם להנבא (ירמ' יט יד). ופני שור מֵהַשְּׂמֹאול לארבעתן (יחזק' א י). מֵהָאֵשׁ יצאו והאש תאכלם (שם טו ז). קול צעקה משער הדגים וכו' ושבר גדול מֵהַגְּבָעוֹת (צפני' א י). ברוך יי' אלהי ישראל מֵהָעוֹלָם ועד העולם (תהל' מא יד). וכל הבאים מֵהַשְּׁבִי ירושלם (עזר' ג ח). כי מֵהָאֱלֹהִים המלחמה (דהי"א ה כב). והאש ירדה מֵהַשָּׁמַיִם ותאכל העולה והזבחים (דהי"ב ז א). — ויש מן גם לפני ה הידיעה: מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה ומן העוף (בראש' ז ח). ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר' א ב). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה (במד' כב כג). מן הגלעד ועד נחל ארנן (דבר' ג טז). וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים (יהוש' ב א). ויראו השמרים איש יוצא מן העיר (שפט' א כד). איש אחד מן הרמתים (ש"א א א). ויקם דוד אחרי כן ויצא מן [3]) המערה (שם כד ח). והנה איש בא מן המחנה מעם שאול (ש"ב א ב). ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל (מ"א א לט). תרד אש מן השמים ותאכל אתך (מ"ב א י). ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה (ישע' ו ו). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ (הוש' ב כ). הטובים מן הממלכות האלה (עמו' ו ב). הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ' ח ג). והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק' א ד). עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (יונ' ג ח). והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל (צפני' א ד). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב ט). וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכר' ח י). אתה יי' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תהל' יב ח). מן החדר תבוא סופה (איוב לז ט). משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים (שה"ש ב ט). ותצא מן המקום אשר היתה שמה (רות א ז). וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (קהל' ב יג). חרבונה אחד מן הסריסים (אסתי' ז ט). ומזרע המלוכה ומן הפרתמים (דני' א ג). ויגאלו מן הכהנה (עזר' ב סב). הפליטה אשר נשארו מן השבי (נחמ' א ב). ומתתיה מן הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי (דהי"א ט לא). ויראו ראשי הבדים מן הארון (דהי"ב ה ט). — ובמשנה בלי ה הידיעה מ, ולפני ה הידיעה מן: מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין (ברכ' ג א). לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה (דמאי ה ג). ערים שהוא יוצא מן המדרגה (כלא' ו ב). אין תורמין מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה ומן ההפקר וכו' ולא מן הפטור על החייב ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש ולא מן החדש על הישן (תרומ' א ה). ואלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו (שבת א ד). להציל מן הגיים ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח' ג א). הנודר מן המבושל מותר בצלי (נדר' ו א). הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת (ב"ק י ח). הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון מעוטו מן המערב (שמות ב א). פרח מן האמצע לצדדין אחד הילך ואחד הילך (קנים ב ה). (בכל יום מתפלל אדם) מעין שמונה עשרה (ר' יהושע, ברכ' ד ג). מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה (שם ט ג). ר'

בשמים. — [1]) כך הכתיב. והקרי: מִבַּת. — [2]) כך הכתיב במסורה, אך קצת כ"י עושים מזה קרי, והכתיב מן הבהמה. — [3]) כך הכתיב, והקרי: מֵהמערה.

יהודה אומר משמו (של ראב״ע) כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין (שם ד ז). ורקיקה (אסורה בהר הבית) מקל וחומר (שם ט ה). המגמר את שדהו ושייר קלחים לחים ר״ע אומר נותן פאה מכל אחד ואחד וחכ״א מאחד על הכל (פאה ג ד). אין פותחין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע (שם ח ז). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיטי א א). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתיחתה (נדרי ו א). אם עשו מדעת שניהם בונין את הכותל באמצע (ב״ב א ב). מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו (סנה׳ ב ג). ממעטת על יד מעת לעת (נדה א א). — וגם לפני ה הידיעה: תרם מהארץ על עציץ נקוב (דמאי ה י).—וככי׳: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך (נדרי א א). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (אבות ב ט). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים וכו׳ ואין לוקחין ממנו צמר מלובן (בכור׳ ד ז).—ואחרי נִפְעַ׳ להורות הגוף הפועל: נשכב מן הזכר ומן הבהמה חייב שתים (ירוש׳ סנה׳ ז ט). — ואחרי חוץ, עי׳ זה הערך.—ובמשמ׳ יותר מִן: חמר בכסוי הדם משלוח הקן (חולי יב א). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העוה״ז (ר׳ יעקב, אבות ד יז).—לא כל מִמְּךָ, לא הכל מִמֶּנּוּ וכו׳, לא הכל תלוי בך, בו: הגע עצמך שהיה מועד לא כל ממך שאהא מחזר עמך על בתי דינין (ירוש׳ ב״ק ג א). נתן לה גיטה נטלו ממנה והשליכו לים או לנהר לאחר זמן אמר לה נייר חלק היה ושטר פרוע היה לא הכל ממנו לפוסלה (שם גיטי א א).—*מִשֶּׁ... : ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (רבי, תוספת׳ תרומ׳ ד ז). מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן (ברכי א ב). מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו האוג והתותים משיאדימו וכל האדומים משיאדימו הרמונים משימסו התמרים משיטילו שאור האפרסקים משיטילו גידים האגוזים משיעשו מגורה וכו׳ החרובין משינקרו וכו׳ והעוזרדים משיקרחו וכו׳ התלתן משתצמח התבואה והזיתים משיכניסו שליש (מעשר׳ א ב־ג). איזהו גרנן למעשרות הקשואים והדלועים משיפקסו וכו׳ אבטיח משישלק (שם ה). מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו (שבי׳ ו ד). משייבש המתוק (ר׳ יהודה, שם ג א). איזה הוא תם וכו׳ משיחזור בו שלשה ימים (תוס׳, ב״ק ב ד). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו׳ משיעשה את אזניו וכו׳ משיעשה את טבעותיה הכר והכסת של עור וכו׳ משיתפרם (תוס׳, כלי׳ טז ד). מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות משיפסיקו עוברי עבירה (ר׳ מאיר, שבי׳ ג א). האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (תוס׳, כתוב׳ ז ח). המטה (מקבלת טומאה) משישרג בה שלשה בתים (תוס׳, כלים טז א). משקרב העומר יוצאין ומוצאין שוק ירושלם שהוא מלא קמח וקלי (תוס׳, מנח׳ י ה). מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות וכו׳ משיקשור (ר׳ יוסי, שבי׳ ג א). מאימתי כל אדם מותרין בלקט משילכו הנמושות בפרט ועוללות משילכו העניים בכרם ויבואו ובזיתים משתרד רביעה שנייה (פאה ח א). המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים (שם ז ח). איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה וברגליות משיעבור הימנה (שם). המקדיש פירותיו וכו׳ משבאו לעונת המעשרות ופדאן (שם ד ח). אם משהגיע גט לידה שוב אינו יכול לבטלו (גיטי ד א). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב״ג אם כן משהאשה יולדת משבחת (ב״ק ה ד). המוכר שפחתו וילדה זה אומר עד שלא מכרתי וזה אומר משלקחתי יחלוקו (ב״מ ח ד). אם משנתנה לו אמר אני זכיתי בה תחלה (שם א ג). מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות (סנה׳ ח א). מאימתי חייב משיאכל טרטימר בשר וישתה חצי לוג יין (שם ב). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כלו אסור (מנח׳ י ה). חטאת העוף מועלין בה משהוקדשה (מעי׳ ב א). וראוי להיות בן סורר ומורה משיביא שתי שערות (נדה ו יא). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג וכו׳ הסלין של עץ משיחסום ויקנב וכו׳ והסוגין הגדולים משיעשה שני דודים לרוחב שלהם (כלים טז א־ג). הנוגע בפיקה עד שלא פירעה טמא משפירעה טהור (שם פא א).

לצייר שהיה יושב וצר איקונין של מלך משהוא גומרה באו ואמרו לו נתחלף המלך (ר׳ לוי בן פרטא, מד״ר ויקר׳ כג).—מִשֶּׁל: מה לבונה משל בעל המנחה אף המלח משל בעל המנחה (ספרא ויקר׳ פרק יד). אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי ואם שלך הוא פסח זה ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך (תוספת׳ פסח׳ ט יא). כל מי שהוא לו פסח זה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלו (שם א). מעשרין משל ישראל על של נכרים משל נכרים על של ישראל משל ישראל על של כותים משל כותים על של כותים (דמאי ה ט). יוצאה אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חבירתה בין משל בהמה (שבת ו ה). ואינו מביא עליה נסכיו ונסכיה משל צבור (תמור׳ ג ד). החלב משל טבח וגיד הנשה משל לוקח (ר׳ הושעיה, ירוש׳ דמאי כ ה).—*מִבְּעוֹד: מאימתי נותנין רשות (בערובי חצרות) ב״ש אומרים מבעוד יום (ערוב׳ ו ד).—מִכְּ...: פחות מכאצבע (טבו״י א ג). אפילו פחות מכזית מן המת ופחות מכזית מן הנבלה ופחות מכעדשה מן השרץ מטמאין (אהל׳ א ז). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדירות הדקות (כלים ג ב).—מִל...: מימיהן של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא (ר״ח סגן הכהנים, פסחי׳ א ו). מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל (ר״ע, שם). וכל מומחה לבית דין פטור מלשלם (הוא, בכור׳ ה ד). השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פטור מלכסות (חול׳ ו ב). יוני הרדסיאות פטור מלשלח עוף טמא פטור מלשלח (שם יב א). מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן (תמיד ב ב).—*מִיַּד, מִכָּאן, מִבֵּין, מֵעוֹלָם, מִתּוֹךְ, עי׳ כל אחד במקומו.—‡מִן הדבר, במשמ׳ אחד מהדברים של הדבר ההוא: ומן הזריזות שתגביר את נפשך הקיימת לך על גופך הכלה (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג).—ט) מלת השלילה, כמו לא: ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מִן[1]) יקומון (דבר׳ לג יא).

מָן, ש״ז, מ״ר מָנִים, — עי׳ ערך מָנֶה.

מָנָא, מְנָאוֹת,— עי׳ א.מָנָה.

— [1]) תרגמו התרגומים הקדמוני׳ במשמ׳ האמורה בפנים. וכך גם ת״א: דלא יקומון. וכך פרש ריב״ג: בל יקומון. רסע״ג תרגם בערב׳: מן אנ, ר״ל מן אשר, ובמשמ׳ זו פרשוהו רש״י, ראב״ע ורד״ק.

מְנָאָם, ש״ז, מ״ר מְנָאֲמִים,— דברים ידבר אדם באזני קהל שומעים על ענין מהענינים, בכונה לפעל עליהם ולהעיר אותם, וכדומ׳, Rede; discours; speech, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בעתונים: המגיד שנה יב גליון יו, מאמר נפוצות יהודה, ובשנת תרס א אדר״ש.

מְנָאֵף, ת״ז, מ״ר מְנָאֲפִים,—כמו נֹאֵף: ואתם קרבו הנה בני ענָנה זרע מְנָאֵף ותזנה (ישע׳ נז ג). כי מְנָאֲפִים מלאה הארץ (ירמ׳ כג י). וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובַמְנָאֲפִים ובנשבעים לשקר (מלא׳ ג ה). אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מְנָאֲפִים חלקך (תהל׳ נ יח).— ובתלמ׳: אזהרה לעוקב אחר מנאף[1]) מנין ת״ל לא תנאף לא תנאיף (ר״ש בן טרפון, שבוע׳ מז:).

מַנְגִּינָה[2]), ש״נ, ככי׳ מַנְגִּינָתָם, — א) הדבר שאדם מנגן, בפרט נגינה של לעג: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום שבתם וקימתם הביטה אני מַנְגִּינָתָם (איכ׳ ג סב-סג). — ב) ‡ישתמשו בה בזמן האחרון במשמ׳ נגינה ערוכה ומסדרה לפני קהל שומעים, Konzert; concert.

מְנַגֵּן, ש״ז, מ״ר מְנַגְּנִים,—מי שיודע לנגן, מי שאומנותו בכך, Musiker; musicien; musician: ועתה קחו לי מְנַגֵּן והיה כנגן הַמְנַגֵּן ותהי עליו יד יי׳ (מ״ב ג טו). — ובמדר׳: דוד ראש למנגנים שלמה ראש לבונים נבוכדנצר ראש למחריבים (ר׳ ברכיה, מד״ר אסת׳ א).

***מְנַגֶּנֶת**, ש״נ, מ״ר מְנַגְּנוֹת, — אשה שאמנותה לנגן Musikantin; musicienne; : עם מנגנת[3]) אל תסתייד פן תלכד בלקותיה (ב״ס גני׳ מד).

מְנָד[4]), ת״ז, — קוץ מְנָד, עֹקֶץ, שיש בו עקצים, stachelig; piquant; prickly: ובליעל כקוץ מֻנָד[5])

[1]) כך בכ״י. ובנוסח׳ הדפוס: נואף.
[2]) מן נגן.
[8]) כתוב: מנגינת, מלא יוד, אולי לסי׳ צירי.
[4]) משקל מוּעָד, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך ברֹב הספרים, רק בקצתם נ דגושה. והנה אין ספק בדבר, כי בנסחת השבעי׳ כבר היתה מלה זו בצורתה שהיא בנסחאות של המסורה, או לפחות שתי האותיות האחרונות, נד, היו שם, כי הם תרגמו ἐξωσμένη, במשמ׳ נדידה וגרוש. ופחות או יותר במשמ׳ זו פרשו הקדמונים ורב החדשים. ת״י באר את הכתוב במליצה ארוכה, אך נראה שהוא תרגם מנד בהמלה רכיכין. ריב״ג לא הזכיר מלה זו. רש״י קצת דומה לת״י: שבקטנותו רך ונע ונד. וכך רד״ק בעצם פרוש המלה מנד במשמ׳ נדידה, אלא שפרש כמו השבעים, שכל אדם מנידהו

כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת (ש״ב כג ו־ז).

מנה, ממנו ב.מָנָה, *מְנָיָן, *מִנּוּי, *הִתְמַנּוּת.

א.**מָנָה,** ש״נ, מ״ר מָנוֹת, מְנָאוֹת, מְנָיוֹת, נכנ׳ מְנוֹתֶיהָ, — חֵלֶק, בפרט חלק מדבר של מאכל, Portion: ולקחת את החזה מאיל המלאים וכו׳ והיה לך לְמָנָה (שמות כט כו). לו תהיה שוק הימין לְמָנָה (ויקר׳ ז לג). ויקח משה את החזה וכו׳ למשה היה לְמָנָה (שם ח כט). לכנוס בהם לשדי הערים מְנָאוֹת התורה לכהנים וללוים (נחמ׳ יב מד). וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מְנָיוֹת המשררים והשערים דבר יום ביומו (שם מז). בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מָנוֹת לכל זכר בכהנים (דהי״ב לא יט). — וחתיכה של בשר מבשל וכדומ׳ הנִתָּן לכאו״א בשעת הסעודה: ויזבח אלקנה ונתן לפנִנה אשתו ולכל בניה ובנותיה מָנוֹת ולחנה יתן מָנָה אחת אפים (ש״א א ד-ה). ויאמר שמואל לטבח תנה את המָנָה אשר נתתי לך וכו׳ וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (שם ט כג-כד). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מָנוֹת לאין נכון לו וכו׳ וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מָנוֹת ולעשות שמחה גדולה (נחמ׳ ח י־יב). ומשלח מָנוֹת איש לרעהו ומתנות לאבינים (אסתי ט כב). — ובתו״מ: שושבינים וכל בני חופה מפיסין על מנותיהן (רשב״א, תוספתי שבת יז ד). מונה אדם את אורחיו כמה בפנים וכמה בחוץ וכמה מנות צריך שיתקן להם (שם ה). מי שזימן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות וכו׳ לא יתן אדם ממנתו לבנו ובתו של בעל הבית מפני האיבה (שם יו״ט ד י). ומפים עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא ומטילין חלשים על הקדשים ביו״ט אבל לא על המנות (שבת כג ב). מי שזימן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות אלא א״כ זיכה להם מנותיהם מערב יום טוב (ביצ׳ ה ז). פסולי המוקדשין הנייתן להקדש ושוקלין מנה כנגד מנה בבכור (בכור׳ ה א). למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה ולא היה בו דיעה כיון שראה שאין בו דיעה אחז את ידו והניחה על המנה היפה (ר״י בן קרחה, ספרי דבר׳ נג). וקדשתו (את הכהן) לכל דבר שבקדושה לפתוח (בתורה) ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון (מו״ק כח:). למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו (מד״ר כהא״ג). למלך שהיה לפניו שלחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה וכו׳ אמר לו (לבנו) לאלו נתתי מנה מנה אבל את הכל נתתי ברשותך (ר׳ תנינא, שם שמות ל).—ואמר הפיטן: מתקדש בעוצר שבוע ולא יגעל מעסיק בדם וקטרת ונרות מאד מנתו יגיש ראשון ולא בחלק (סדר עבודה, כ״י, הוצא׳ J. Elbogen 162). — ואמר המשורר:

ומשליכהו, וכן שאר המפרשים, וכן רב החדשים מאותם המקימים את הנסחה המסורה, ואחרים מגיהים הגהות, קצתם מדבר במקום מנד, ואחרים מוץ במקום קוץ, ואחרים מודים כי הכתוב משבש ואין לרפאו, ואי אפשר למצא מה היתה הנסחה האמתית. אך לפי הענין אין שום ספק בדבר, כי במקום המלה מנד צריך שתהיה מלה שמשמעתה היא עֹקֶץ, כי זו היא כונת המליצה כאן, שהבליעל הם כמו קוצים שיש בהם עֹקצים שאי אפשר לקחתם ביד, ואם יגע בהם איש ידו נמלאת עקצי הקוץ ואין להם תקנה אלא שרפה. והנה למשג זה לא נמצא במקרא מלה אחרת, אך בלי ספק היתה בלשון הארית מלה למשג זה גם ביחוד לעקצי הקוצים, ולכן דבר מתקבל על הדעת הוא כי זו המלה מנד היא היא המלה העברית להמשג הזה. בלשון המאחרת בזמן המשנה מוצאים אנו המלה עקץ, שהיא משמשת גם בענין הקוצים, כמו עוקצי הוצי התמרה, וכן גם בסורית, אך בערב׳ משמש השרש עקצ a) קצת במשמ׳ אחרת ובמשג עקצי הקוץ משמשים מלים אחרות, לדע׳ b), לשע c) לעקרב ונחש וכדומ׳, ונח׳ש d), נח׳ז a), נכז b) לכלי חד, וכיוצא בזה. ולכן אפשר כי בעבר׳ הקדומה היתה משמשת המלה מנד במשמ׳ זו. הצרוף מנד כמו שהוא אינו נמצא אמנם בשרשי שאר הלשונות השמיות, לא בארמ׳ ולא בערב׳, וזה אולי קצת ראיה שאין צרוף זה כ״כ נעים לאזן השמית, אך אנו רואים כי הצרוף מנ זו אחרי זו מצוי גם בשרשים עבר׳, כמו מנה, מנח, מנע, ובערבי יש עוד מנג׳ c), מנש d), וצרוף נד יש הרבה גם בעבר׳, ולכן אין שום פסול גם להצרוף מנד בלשון שמית. והצורה מְנָד, שכמעט בכל הספרים הנון רפה, דומה להצורה מועד משרש מעד, ברגל מועדת. והנה לא מצאתי בלשון הערב׳ שום סמך למשמ׳ עקץ לא לעצם צרוף מנד, ואף לא לאחד משאר צרופי שלש האותיות האלה, אך זו לא המלה האחת במקרא שאין לה חבר לא בעבר׳ שבמקרא ולא בזו של המשנה ואף לא באחת הלשונות השמיות האחרות, ואעפי״כ אנו מחיבים להודות בעבריותן.

---

a) عقص b) لدغ c) لسع d) نخس

a) نخز b) نكز c) منج d) منس

בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר, לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (רמב"ע, תרשיש ט א). לעג לאשר מנתו שם שמנה ומאכלו לבד יתן בריאה (שם י). — ואמר המליץ: אהבתי אותו, לא לכבודו ותפארתו, אך לאהבת בתו, אשר היא יפה כלבנה, בעלת שכל ותבונה, וארצה לקחת אותה לי למנה (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' יב). — ובמשמ' דבר קצוב: ויבהל את תמרוקיה ואת מְנוֹתֶיהָ לתת לה (אסת' ב ט). — ובהשאלה, *מתנה בכלל: אמר הקב"ה לאליהו ראה מנה טובה שנתתי בעולמי אדם חוטא לפניי כמה ועושה תשובה ואני מקבלו (ירוש' סנה' יב). — והשתמשו בו המליצים הרבה במליצה: בראו אל ושם לו פה להזכיר תהלת אוהבי נפשו מנתו, ולב עמוק כמו ים סוף ואולם כמשה מלבב הים משיתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן). שפטני לבבי מנעורי ועל כן היתה נפשי כפופה, ושם הבין והמוסר מנתו ונפשי החרוצה שם קצופה (רשב"ג, מלולתי). תעודת חולפים שמתי מנתי וספריהם צרי צירי יגוני, ועמהם אני ממתיק לסודי ביען הם סגולת נאמני (רמב"ע, הקילותי). — ג) ∴בחכמת התכונה, מְנַת הַיָּרֵחַ: ואחר כך תראה כמה מעלות הוא המסלול הנכון אם היה פחות ממאה ושמנים מעלות תגרע מנת המסלול הזה מאמצע הירח לשעת הראיה ואם היה המסלול הנכון יתר על מאה ושמנים מעלות עד שלש מאות וששים תוסיף מנת זה המסלול הנכון על אמצע הירח לשעת הראיה (רמב"ם, קדוה"ח יה ד). ודע שאם יהיה המסלול הנכון מאה ושמנים בשוה או שלש מאות וששים בשוה אין לו מנה אלא יהיה מקום הירח האמצעי לשעת הראיה הוא מקום האמתי (שם ה). וכמה היא מנת המסלול אם יהיה המסלול הנכון עשר מעלות תהיה מנתו חמשים חלקים ואם יהיה המסלול הנכון עשרים מעלות תהיה מנתו מעלה אחת ושמנה ושלשים חלקים (שם ו). ובאנו לחקור על מנת זה המסלול הנכון שהוא מאה ושמנה נמצאת מנה שלו חמש מעלות וחלק אחד (שם ט). וכמה היא מנת מסלול הרוחב אם יהיה מסלול הרוחב עשר מעלות תהיה מנתו שנים וחמשים חלקים ואם יהית המסלול הזה עשרים מעלות תהיה מנתו מעלה אחת ושלשה וארבעים חלקים (שם יז יא). מאחר שתדע מנות של מסלול הרוחב עד תשעים כמו שהודענוך תדע מנות של כל מנינות המסלול (שם יג). ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם וזה הוא הנקרא מנת גובה המדינה (שם יז יג). ואם יהיו (מעלות המזלות) אחדים במנין תקח לך מנתם מבין שתי הנטיות (שם יט ז). ולפי מה שיסדנו תהיה קשת ע"ז הרוכבת על זוית עמ"ז היא מנת הירח בסוף הזמן הזה (ר"י ישראלי, יסו"ע ג ט). ונחשוב ונדע ע"י כן למנת הירח עפ"י הלוחות הערוכים לזה (שם). ומרחק מרכז הירח בגלגל הקפתו מנקודת רום הוא יקרא מנת הירח ובלשון לטין יקרא אפיגיאוס (ר"ד גנז, נחמד ונעים ת קלא). — ∴מְנַת הַיּוֹם: ועל הדרך הזה נתברר להם וידעו מנת היום האחד מהמרוצות הללו ובטלמיוס נתכוין לכל מנה ומנה מהן וכפל אותה בכל מספר ימים שנים וחדשים שרצה והשליך מהנקבץ כל הקפות השלימות והחזיק בנשאר והוא היה מנת השנים והחדשים ההם וחלקם ממרוצת היום (ר"י ישראלי, יסו"ע ג יב). — ∴מְנַת הַחַמָּה: כשתרצה לתקן את החמה לשום עת ידוע חשוב וכוון סימן אמצעה וכו' השלך ממנה צ' מעלות שכדי זה הוא רום החמה בזמננו זה והנשאר קרא אותו מנת החמה (שם ה ט). — ∴מְנַת הָרֹחַב: בלימוד תיקון מנת הרוחב האמיתי (ר"ל מרחק מרכז הירח עצמה מראש התלי) לרגע הקיבוץ האמיתי (שם ה יא).

ב. **מָנָה**, פ"י, מָנִיתִי, מוֹנֶה, לִמְנוֹת, מְנֵה, תִּמְנֶה, וַיִּמְנוּ. — מָנָה את האנשים או את הדברים וכיוצא בזה, סָפַר, ראה כמה יש מהם אחד או שנים או שלשה וכו', zählen; compter; to count: אם יוכל איש לִמְנוֹת את עפר הארץ (בראש' יג יו). מי מָנָה עפר יעקב (במד' כג י). לך מְנֵה את ישראל ואת יהודה (ש"ב כד א). ואתה תִּמְנֶה לך חיל כחיל הנפל מאותך (מ"א כ כה). וַיִּמְנוּ את הכסף הנמצא בית יי' (מ"ב יב יא). עד תעברנה הצאן על ידי מוֹנֶה (ירמ' לג יג). וּמָנִיתִי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו (ישע' סה יב). לִמְנוֹת ימינו (תהל' צ יב). מוֹנֶה מספר לכוכבים (שם קמז ד). הלא אני אמרתי לִמְנוֹת בעם (דהי"א כא יז). יואב בן צרויה החל לִמְנוֹת ולא כלה (שם כז כד). — ומצוי מאד בתו"מ: לא מנו חכמים שבעה משקין כמוני פטמים אלא אמרו שבעה משקין טמאים ושאר כל המשקין טהורין (ר' יהושע, תרומ' יא ב). אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש מנה ימים וקדש עצרת (הוא, מנח' סה:). מונה אדם את אורחיו כמה בפנים וכמה בחוץ (תוספת' שבת יז ה). תן לי מאתים זוז שיש לי בידך אין לך בידי לא

מניתי לך במעמד פלוני ופלוני יאמרו ואני אתן (שם שבוע׳ כ ה). המונה (בתרומת מעשר) משובח וחמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן (תרומ׳ ד ו). מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב (שבת כג ב). הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין שכן דרך בעה״ב להיות מונה בתוך ביתו (ביצ׳ ג ח). ואם הפילה מונה (עשר שנים) משעה שהפילה (יבמ׳ ו ו). לא ידעו בעלים לא בגנבתו ולא בחזירתו ומנו את הצאן והיא שלימה (ב״ק י ח). התחיל מונה את (ימי נזירות) שלו ואח״כ נולד לו בן משלים את שלו ואח״כ מונה את של בנו (נזיר ג ט). מי שנדר בנזיר ונשאל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר (שם ה ג). מומין אלו מנה אילא ביבנה והודו לו חכמים (בכור׳ ו ח). כונסן (את הכבשים) לדיר ועושה להן פתח קטן כדי שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת ומונה בשבט אחד שנים שלשה וכו׳ (שם ט ז). יצאו שנים כאחד מונה אותן שנים שנים מנאן אחד תשיעי ועשירי מקולקלין (שם ח). חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי וכו׳ הוא היה מונה שבחן (אבות ב ח). אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה (שבעה ימי אבלות) עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו (מו״ק כא:). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכ׳ יב:). כשאתה מתחיל למנות משפסקו הגשמים מלירד נמצאת נחה (תבת נח) לששה עשר יום (סדר עו״ר ד). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבהמה טמאה מרובה מן הטהורה לפיכך מנה הכתוב (המינים שיש) בטהורה (רבי, חול׳ סג:). הרי טל ומים מין אחד הן ומנו אותן חכמים שנים (רשב״י, ירוש׳ תרומ׳ יא ב). למה מנו חכמים את אלו (תשע העירות המוקפות חומה) שכשעלו בני הגולה מצאו את אלו וקידשום (ר׳ ישמעאל בר״י, מגי׳ י.). המינים האלו על ידי שאין כיוצא בהן בחוצה לארץ צרכו חכמים למנותן (ירוש׳ דמאי א א). לא זזו משם עד שהביאו ס״ת ומנאום (ר׳ יוחנן, שבת מט:). אמר לו הקב״ה לדוד ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים (ירוש׳ שקל׳ ב ז). היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד (רב הונא, שבת סט:). מנה מניתיך בפני פלוני ופלוני (רב יהודה, שבוע׳ לו.). באותו מנין שמנאן כשיצאו ישראל ממצרים בט״ו בניסן כמה היו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וכשבא למנותן בשנה שניה באחד לחדש השני הוא מוצא אותם יתירים (מד״ר במד׳ א). שאת מוצא כשמנאן מבן חדש לפדות הבכורים נמנו דרך תולדותיו וכו׳ אבל כאן שמנאן למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (שם ד). — *מונֶה לחמה, ללבנה וכו׳, קובע זמני השנים לפי מהלך החמה או הלבנה: שישראל מונין (את הזמנים) ללבנה והגויים לחמה (מכי׳ בא א). חכמי ישראל מונין למבול כר׳ אליעזר ולתקופה כר׳ יהושע חכמי אוה״ע מונין אף למבול כר׳ יהושע (ר״ה יב.). אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות (ר״ש, שם יח:). דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו מונה (הזמנים) לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה (ר״י בר אלעאי, מד״ר בראש׳ ו). משנבנה הבית התחילו מונין לבנינו וכו׳ לא זכו למנות לבנינו התחילו מונין לחרבנו וכו׳ לא זכו למנות לעצמן התחילו מונין למלכיות (שמואל, ירוש׳ ר״ה א א). — ׃מָנָה יָמִים וכדומ׳, מפני חשיבותם, מפני חבה להם, ואמר המשורר: ימים ספורים הם ימי ורד לזאת אותם עלי יין היו נא מונים (רמב״ע, תרשיש ג ל).—ופָעוּל מָנוּי, מְנוּיִים: תורם הוא את המדוד ואת השקול ואת המנוי (תרומ׳ א ז). ואינו נאכל (הפסח) אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי (זבח׳ ה ח). קפץ אחד מן המנויים לתוכן (בכור׳ ט ז). שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (תעני׳ ח:).

—נִפְעַ׳, נִמְנָה, יִמָּנֶה, לְהִמָּנוֹת,—א) שמָנוּ אותו, שאפשר למנותו: אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך יִמָּנֶה (בראש׳ יג יו). מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא יִמָּנוּ מרב (דהי״ב ה ו). - נִמְנָה עם דבר פלוני, שמוהו יחד עם הדבר, חשבוהו בתוכו: תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נִמְנָה (ישע׳ נג יב). — נִמְנָה החסרון, נמלא: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל לְהִמָּנוֹת (קהל׳ א יה).—ובתו״מ, נִמְנָה, נִמְנִים, ומקור עם ל׳ לְהִמָּנוֹת (להימנות), ובהשמטת ההא לִמָּנוֹת (לימנות): שבעה גופי מלאכות מנו והשאר לא צרכו להימנות[1] (תוספתא כתובֹ׳ ה ד). פעם

[1]) כך בכ״י א״פ, ובנדפס וכמו״כ בכ״י וינה: הוצרכו לימנות.

אחת הלכתי אני ואלעזר בני לעיבור שנה ונמתי לו לאלעזר בני אני ואתה נמנין כאחד (ר' יוסי, שם סנה' ב א). מה כסף שדרכו להמנות אף כלים שדרכן להמנות (מכי' משפט', מס' דנזיק' טו). זה שנתמנה על הפתילות זכה להימנות עם גדולי הדור (ר' יוסה, ירוש' שקל' ה ב). מה ראה זמן עצי כהנים והעם להימנות (שם ד א). לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה ויִמָּנֶה עם עשרה הראשונים (ריב"ל, ברכ' מז:). את מוצא המנין הזה שוה למנין שנמנו ישראל במלאכת המשכן (מד"ר במדב' א). כשמנאן מבן חדש לפדות הבכורים נמנו דרך תולדותיו גרשון תחלה ואחר קהת ואחר מררי (שם ד). את מוצא שהיו נמנים ד' משפחות הללו מבן חדש ומבן ל' שנה (שם ה). ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ללמדך בכל שעה שנופלים נמנים (שם כ).—ובסהמ"א גם נִמְנִית במקום נִמְנָה: לפיכך לא נמנית (הגעיה) בכלל (הורי' הקורא 77). ולזה לא נמנית הקבלה עקר או שורש לתורה מן השמים (ר"י אלבו, העקרים א יד).—ב) *נִמְנָה על דָּבָר, השתתף בו, נִמְנָה עַל הפסח, להיות אחד מהאוכלים בו: לעולם נמנין עליו (על הפסח) עד שיהא בו כזית לכל אחד ואחד (פסח' ח ג). אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי ואם שלך הוא פסח זה ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך (שם ט יא). מפרישין פסח אחד ואומרין כל מי שהוא לו פסח זה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלו (תוספת' שם ט א). אין נמנין על הבהמה כתחלה ביום טוב (שם יו"ט ג ה). בית שמאי אומרים לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור (בכור' ה ב). —ג) *נִמְנוּ חֲכָמִים על דָּבָר מדברי הלכה וכיוצא בזה, עמדו למנין וראו כמה מחזיקים בדעה זו וכמה כנגדה: אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים שאתרוג בשעת לקיטתו למעשרות ורבותינו נמנו באושא אתרוג אחר לקיטתו למעשר ולביעור (ר' יוסי, תוספת' שבי' ד כא). ורבותינו חזרו ונמנו על נכסים שנפלו לה עד שלא נישאת ונישאת שאם מכרה ונתנה בטל (ר"ח בן עקביא, שם כתוב' ח א). כשעלו לבקרו (את חנניה בן חזקיה בן גוריון) נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל ושמנה עשר דברים גזרו בו ביום (שבת א ד). נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית (ידים ד ג). רבי ובית דינו נמנו על קיני וטהרוהו (אהל' יח ט). נמנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו"ם וכו' (ר"ש בן יהוצדק, סנה' עד.). שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה וכו' נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו (ערובי' יג:). נימנו באושא שיהא אדם מפריש חומש נכסיו מה טעם כדי תרומות ומעשרות (ר"י בן חנינא, פסיק' רבתי כה). ר"ג ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום (בר קפרא, מו"ק ג:). ר"ג ובית דינו נמנו על שחיטת כותי ואסרוה (הוא, חול' ה:). אמר ההוא סבא טיהר בן יוחאי בית הקברות אמרו לו אילמלי לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות זו את זו ת"ח לא כל שכן (שבת לד.). אני לא נמניתי עמהם בעלייה (ר' בא, ירוש' מע"ש א א). — ובענינים אחרים, בבחירת מלך וכיוצא בזה: שבא אליו (אל אספסינוס) דיופלא מעירו שמת קיסר ונמנו עליו לעמוד במלכות (אדר"נ ד). מעשה היה ונמנו עליה (על הגפן) שלש מאות כהנים (ר"א בר' צדוק, מדות ג ח). זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם (ברכ' כו.).

— פִּעֵ', מִנָּה, מִנּוּ, יְמַן,— מִנָּה לו דברים, זִמֵּן, הזמין, קבע: כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מִנּוּ לי (איוב ז ג). ירא אני את אדני המלך אשר מִנָּה את מאכלכם ואת משתיכם (דני' א י). וַיְמַן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג המלך ומיין משתיו (שם ה).—מִנָּה את פלוני על פלוני, הפקידו, שם אותו לשליט וכדומ' עליו: המלצר אשר מִנָּה שר הסריסים על דניאל חנניה מישאל ועזריה (דני' א יא). — מִנָּה דבר פלוני, עשה שדבר פלוני יהיה ויקרה בזמנו: וַיְמַן יי' דג גדול לבלע את יונה (יונ' ב א). וַיְמַן יי' אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו וכו' וַיְמַן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש ויהי כזרח השמש וַיְמַן אלהים רוח קדים חרישית ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (שם ד ו-ח). — ובתו"מ, א) מִנָּה את פלוני על הפסח וכיוצא בזה, הכניסו במנין, להיות בתוך שאר המנויים עליו: הממנה אחרים על פסחו הרשות בידו (ר' יהודה, תוספת' פסח' ז ז). הפסח שנתערב בחולין וכו' זה ממנה עמו אחד מן השוק וזה ממנה לו אחד מן השוק (שם ט א). הממנה עמו אחרים בחלקו רשאין בני חבורה ליתן לו את שלו (משנה שם ח ד). — ב) מִנָּה את פלוני על דבר, הפקידו על זה, נתן לו שררה על הדבר: שאמר לו (משה להקב"ה)

השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו (ר"א"ע, ספרי במד' קס). לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה אלא אם כן מינוהו בית דין על הציבור (ר"ש בן אלעזר, תוספת' תעני' א ד). ומעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה (יבמ' ו ד). אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בית דין לא ישבע (גיט' ה ד). אירע בו (בכה"ג) פסול ומינו אחר תחתיו (ר' מאיר, יומ' יב:). איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר (ר' יוחנן, שבת קיד.). מיד הלכו ומינו את ר"א בן עזריה בישיבה וכו' לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין (ירוש' תעני' ד א). ר' אמי שאל לר' סימון שמעת שממנין זקינים בחוצה לארץ אמר לו שמעתי שאין ממנין זקינים בחו"ל (שם ביכור' ג ג). בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ריב"ז מינה את ר"א ואת ר' יהושע וכו' אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת ב"ד מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהו ב"ד ממנין אלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת ב"ד (ר' בא, שם סנה' א ג). ביקשו למנות זקנים מאיכן הן ממנין מטבריה (שם, סוף הורי'). שנאה רועי כבשיה ומינתה עליהם רועים של שקר (פסיק' רבתי כו). אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים (מד"ר שמות נא). תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה את אחיתופל עמהן (ר"א בר כהנא, שם במד' ד). וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו (שם כא). יתפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם שהוא ממנה אלף אלפים וריבי רבבות של מלאכים על כל טפה וטפה שיורדת (ר"י בר יחזקאל, שם דבר' ז). מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים (תנחומ' אמור ו). — ובסהמ"א: מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק (רש"י דבר' טז יח). וכשאול ודוד שמינם שמואל הרמתי ונבית דינו (רמב"ם, מלכים א ג). שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה (ר"י א"ת, חו"ה, עבודי ה' ט).

— פע', מנה, ממנה, ממנים, — א) ממנה על דבר פלוני, שמנוהו והפקידוהו ושמוהו לשליט בדבר: ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש (דהי"א ט כט). — ובתו"מ: בני ת"ח שממונים אביהם פרנס על הצבור (הור' יג:). שני דייני גזילות היו בירושלם וכו' ואלו הם ממונים על הגזל (ירוש' כתוב' יג א). יכול אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים (ספרי דבר' יג). — ואמר המליץ: הלא יום וליל, ממונים אנשי חיל, כעורבי משאות (מנח' ב"ס, אגר' לחסדאי הנשיא). — ב) *כמו מנוי: המפריש פסחו ומת אם היה בנו ממונה עמו יביאנו אחריו לשם פסח (תוספת' פסח' ט יו). — והשם, עי' *ממנה.

— הפע', *הומנה, הומנו, — המנה על הפסח וכיוצא בזה, שמנוהו להיות בין האוכלים בו: הומנה (היתום) על אחד מהם (מהפסחים) יאכל במקום שהומנה הומנה על שני פסחים וכו' (תוספת' פסח' ז ג). בני חבורה שהומנו[1]) על פסח וכו' הומנו[1]) עליו זה אחר זה (שם ו).

— נתפ', *נתמנה, מתמנה, — א) נתמנה דבר לפלוני, נזדמן לו, בא תחת ידו במקרה: חבר שהיה מוכר משפיע ומתוקן ונתמנה לו דבר שהוא דמאי צריך להודיע (תוספתא דמאי ג יה). בן לוי שנתמנו לו שובלין (שם תרומ' ג יח). לימדה תורה דרך ארץ נתמנה לאדם פרנסה יקח בית ואח"כ שדה ואח"כ אשה (שם סוט' ז כ). מי שנתמנה לו (לצוד מיני עופות ודגים טמאים) לפי דרכו לוקח ומוכר (ר' יהודה, שבי' ז ד). מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר (ר"ה ד ט). למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות וכו' והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך (ספרי דבר' ביג). — ובסהמ"א: שאם הזכירה לכשיתמנה לו מנה יפה וכו' (רא"ש' חכמה, שער הקדושה ג). — ב) נתמנה פלוני להיות דבר, נתמנה על דבר, נתן לו הרשות, השלטון: באותו הפרק נתמנה (עלי) להיות שופט (סדר עו"ל יג). אם זה שנתמנה על הפתילות זכה להימנות עם גדולי הדור אתם שאתם מתמנין על חיי נפשות לא כל שכן (ר' יוסי, ירוש' שקל' ה ב). שכל מי שמתמנה פרנס על הציבור אפילו קל שבקלים שקול הוא כאביר שבאבירים (תוספתא ר"ה א ג). סוף שמתמנה פרנס על הציבור ומזכה את הרבים (ר"ש, שם ב"ק ז יג). שומרת יבם שנפלה לפני

—[1]) כך בכ"י א"פ. ובנדפס וכמו"כ בכ"י וינה: שנמנו.

כהן הדיוט ונתמנה להיות כהן גדול (יבמ׳ ו ד). חטאו עד שלא נתמנו (כהן, משיח ונשיא) ואחר כך נתמנו וכו׳ אם נודע להם עד שלא נתמנו חייבין ומשנתמנו פטורין (הור׳ ג ג). אלו הזקנים המתמנים על הצבור (ספרי דבר׳ מא). אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב (שם יג). חכם שנתמנה מוחלין על כל עונותיו (ירוש׳ ביכור׳ ג ג). כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור מתעשר (שמואל, יומ׳ כב:). שאפילו יהא אדם קצר ונתמנה מלך נעשה ארוך (מד״ר ויקר׳ כו). איקונין של מלכים שמעמידים אותן בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן (שם לד). נטל משה שבעים פתקין וכתב בהן זקן עוד שבעים פתקין חלק וכו׳ מי שעולה בידו פתק כתוב בו זקן היה יודע שנתמנה זקן ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה והממונה אומר להם הרי שם פתק אחר כתוב בו זקן אלו היית ראוי להתמנות היה עולה בידך כיון שעשה כך נתמנו הזקנים (שם במד׳ טו).—ובסהמ״א: שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם והיה במתמנים עליהם איש סכל לא ידע סודם בו וקבץ ממונות ובנה ארמונות (ר״י אבן תבון, חו״ה, עבוד׳ ה׳ ט). — ואמר הפיטן: ועל חומותם מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים (ר׳ בנימין בר״ז, אלהים אל דמי, שבת זכור).—ג) •כמו נִמְנָה: שמתמנים עליו (על הפסח) כשהוא חי ואלו המתמנים על הפסח הם הנקראים בני חבורה (רמב״ם, קרבן פסח ב א).

מָנֶה[1], ש״ז, מ״ר מָנִים, — שֵׁם משקל ומטבע, Mine: וחמשה שקל הַמָּנֶה יהיה לכם (יחזק׳ מה יב). וכסף מָנִים חמשת אלפים (עזר׳ ב סט). וכסף מָנִים אלפים ומאתים (נחמ׳ ז ע). — ובתו״מ: חמש רחלות גוזזות מנה ומנה ופרס שהן שבעים וחמש סלעים (ר׳ דוסא, תוספת׳ חול׳ י ד). (בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל) מנה בשר ולוג יין (ר׳ יוסי, סנה׳ ח ב). התוקע לחבירו וכו׳ (נותן לו) מנה (ריה״ג, ב״ק ח ו). אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וכו׳ וקב גרוגרות או מנה דבלה (ר״מ, פאה ח ה). מעשה כשמת רבן גמליאל הזקן ושרף עליו אונקלוס הגר יותר משבעים מנה (תוספת׳ שבת ז יח). הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר של ששה עשר מנה (כרית׳ ו.). בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה (כתוב׳ א ב). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין וכו׳ וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה (שם ה ח). מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה (שם י ד). — *מָנֶה צורי, מָנֶה מדינה: חמש סלעים של בן וכו׳ ומאה של מוציא שם רע כולן בשקל הקדש ובמנה צורי (תוספת׳ בכור׳ ו יב). שלשים של עבד וחמשים של אונס ושל מפתה וכו׳ כולם בשקל הקדש במנה צורי (בכור׳ ח ז). מנה צורי תנן או מנה מדינה תנן (ב״ק לו:).—ומ״ר: נמצאת אומר שלש מאות וששים וחמש מנים היו כנגד ימות השנה ושלשה של אותו היום (ירוש׳ יומ׳ ד ה). וקדה חמש מאות וגו׳ שהן אלף וחמש מאות מנים (שם שקל׳ ו א). — ואמר הפיטן: ככר הגדול כגדל שני מנה, והמנה עולה עד ששים שקל (ר״א קליר, אז ראית, שבת שקל׳). —*בן כך וכך מָנֶה, שיש לו כך וכך כסף: (בן בוניים בא לפני רבי אמר להם רבי לתלמידיו) פנו מקום לבן מאה מנה (בא לפניו איש אחר אמר להם) פנו מקום לבן מאתים מנה (ערוב׳ פה:). — ובכלל כנוי לאדם חשוב, מָנֶה בֶּן מָנֶה, אדם שגם אביו היה חשוב, חכם: מוטב יבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס (ר״נ בר יצחק, תעני׳ כא:).

מֹנֶה, ש״ז, מ״ר מֹנִים, —כמו פַּעַם, Mal; fois; time: ואביכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מֹנִים ולא נתנו אלהים להרע עמדי אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים (בראש׳ לא ז-ח). ותחלף את משכרתי עשרת מֹנִים (שם מא). — ובסהמ״א: והמדידה מחזקת ד׳ מונים במדת הא׳ שהיא אמה בתוך אמה וכשהיא ג׳ מכל צד הרי הוא ט׳ מונים במדת הא׳ (משנת המדות א).—ואמר המשורר: כי תור ועגור החליפו את נעים קולם למענכם עשרת מונים (רמב״ע, תרשיש ג ל).

[1]) מאשור׳ מַנוּ, בסור׳ מניא, בערב׳ מַנַא a).

a) منا

מִנְהָג, ס״ז, סמי׳ מִנְהַג, מ״ל ״מִנְהָגִים, ״מִנְהָגוֹת, — הדרך והאופן איך אדם נֹהֵג, Benehmen; conduite; behaviour: וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג (מ״ב ט כ). — ומצוי מאד בתו״מ: הנהג בהן (בר״ת) מנהג דרך ארץ (ר׳ ישמעאל, ברכ׳ לה:). כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכו׳ (ר׳ יהודה, שם לא.). מה נעשה להם לבבליים שתוקעין ומריעין ושובתין וכו׳ מנהג אבותיהן בידיהן (רשב״ג, שבת לה:). מנהג גדול היה בירושלים המוסר סעודה לחבירו וקלקלה נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו עוד מנהג גדול היה בירושלים מפה פרוסה ע״ג הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המפה אין האורחי נכנסין (הוא, ב״ב צג:). הנח העולם שינהגו כמנהגו והשוטים שקילקלו יבואו ויתנו את הדין (תוספתא ע״ו ז). המוליך עצמות ממקום למקום ה״ז לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון (ברכ׳ יח.). אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומינו (ר׳ הושעיא רבה, ירוש׳ ברכ׳ ב ז). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר׳ חנינה, שם פסח׳ ד א). כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן וכו׳ (ר׳ נחמיה, סנה׳ ל.). כך היה המנהג בירושלם אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו (ר׳ אילא, ירוש׳ סוכ׳ ג יד). גבינו לה מן המטלטלין כמנהג מקומה (ר״ש בר בא, שם גיט׳ ה ג). אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל שומעין לו שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל והמנהג מבטל את ההלכה (רב, שם יבמ׳ יב א). כך היה מנהגו של ר׳ יהודא בר אלעאי ע״ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו וכו׳ (הוא, שבת כה:). כך היה מנהגו של ר״י ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכירים ואוכל (הוא, תעני׳ ל.). נכרים שבחוצה לארץ לאו עובדי עבודת כוכבים הן אלא מנהג אבותיהן בידיהן (ר׳ יוחנן, חול׳ יג:). לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם (ר׳ תנחום בר״א, ב״מ פו:). אין משנין על המנהג של שיירה (ירוש׳ ב״מ ו ד). כשם שקונסין להלכה כך קונסין למנהג (שם פסח׳ ד ג). הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם (ביצ׳ ד:). ערבה (שהיו מקיפין בה את המזבח בחג) מנהג נביאים (סוכ׳ מד.). לא רצו (המלאכים שבאו אל אברהם) לבטל ממנו מנהג האכסנים ואכלו עמו (מד״ר במד׳ י). כיצד מנהגו של המלך הזה היושב על כסאי (מדר׳ שה״ש ג ח, הוצ׳ דר׳ גרינה׳). — מִנְהַג הַמְּדִינָה, מה שבני מדינה מן המדינות נוהגים בדבר מהדברים, בעניני ממונות וכיוצא בזה: פסקה להכניס לו כספים סלע כסף נעשה ששה דינרים החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה רשב״ג אומר הכל כמנהג המדינה (כתוב׳ ו ד). מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין לבהמה מעלין ואין משנין ממנהג המדינה (תוספתא ב״מ ה ו). מקום שנהגו לזון (את הפועלים) יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה (משנה שם ז א). בונין את הכותל באמצע מקום שנהגו לבנות גויל גזית כפיסין לבנים בונים הכל כמנהג המדינה (ב״ב א א). — ״מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כמו שהדבר נהוג בעולם: מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים מקנהו של איוב עזים הורגים את הזאבים (ר׳ יוסי בר״ח, ב״ב טו:). אמר לו (בצלאל) משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח״כ מכניס לתוכו כלים (ר׳ יונתן, ברכ׳ נה.). איוב וותרן בממונו היה מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנוני איוב ויתרה משלו (ר׳ אבא בר״ש, ב״ב טו:). מנהגו של עולם מלך בשר ודם גוזר גזירה אם כל העולם כולו אין מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה (ר׳ יוחנן, סוט׳ יב:). — ״עוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ נוֹהֵג: הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולם מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקילקלו עתידין ליתן את הדין (ע״ז נד:). — ומצויה מאד המלה מִנְהָג בסהמ״א: ויש בשלוחי ציבור מי שמחמיר על עצמו לפסוע וכו׳ זה הוא המנהג (תוס׳ הגא׳, הרכבי רנו־סו). וכן המנהג בכל העולם (הרי״ף ר״ה יא.). אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה הם עשרה הראשון דעת האלהים ומדותיו הטובות וכו׳ (ר״י א״ת, תו״ה, שער הכניעה ו). כי הכניעה חייב אדם להתנהג בה בשבעה ענינים אחד מהם במשאו ומתנו עם אנשי דורו ומנהג הטוב עם בני מינו (שם ד). ואין דבר שמורה על דעת הדעתן כמנהגו הטוב (הוא, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער החכמה). אין לזוז ממנהגן של גאונים שראו מרבנן סבוראי (הריטב״א, ר״ה ד). — ״ובענין הלשון: כי ממנהג העברים התמורה בשני המינים האלה על דעת ר׳ יהודה

(ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג טו). ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנח הפא על העיקר (שם). — ומ״ל ·מִנְהָגוֹת: תקנות ומנהגות שתקנו והנהיגו חכמי הדורות בענין האיסור וההיתר והממון (ר״מ בן זרח, סקד׳ צידה לדרך). — ובדברים לא בע״ת, ·מִנְהַג הטבע, מִנְהַג הכוכבים והמזלות וכיוצא בזה: איש באחיהו ידבקו, יתלכדו ולא יתפרקו, מנהגותם לא תחלוף ולא תשתנה, וצבאותם לא תספר ולא תמנה (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). בין שיהיה על המנהג הטבעי או כנגדו (ר״י ערמאה, הקדמ׳ יד אבשלום על משלי). שלא יניחו הנחלים מנהגן ומרוצתן אבל אדם מניח מנהגו ווסתו להיות בטל מעולמו (רשב״ם, שה״ש א ז, הוצא׳ ילינק). נקודת ד׳ היא נוכח ראש שמעון השוכן בקצה המערב כמו שנקודת ג׳ היא נוכח רגליו ועל המנהג הזה תהיה נקודת ז׳ מהרקיע היא נוכח ראש לוי השוכן במקום ט׳ (ר״י ישראלי, יסו״ע ב יז). — ומשל: רוב המנהג הוא טבע שני (צידה לדרך א ג ד). — ובפרט המנהגים בתפלה וסדרי הפיוטים וכדומ׳ הנהוגים בקהלה מקהלות ישראל: שני מנהגות יש (בקריאת הודו בהלל) יש שעונין מה שהוא (הש״צ) אומר ויש שעונין אחריו הודו לה׳ כי טוב כי לעולם בכל פסוק ופסוק (סדר רע״ג, תפי׳ ר״ח מה ד). ומפני אורך הגלות וגודל הצרות נשתנו המנהגות בתפלות בכל המדינות וכו׳ ואינם מבינים דברי התפלה וגם אינם יודעים סדר המנהגות וטעמיהם (הקד׳ אבודרהם). ספר יגיד טעמי המנהגות וסבותם (הקדמ׳ המנהיג לאבן ירחי). — ובפרט במ״ר מִנְהָגוֹת, הספרים שבהם כתובים אלה המנהגים: וכן מצאתי במנהגות לותיר כשמשכימין בעשרת ימי תשובה לומר תחנונים (שבלי הלקט, תפלה כט). ובמנהגות חכמי מגנצא מצאתי שאין נופלים בתחנונים בתענית אסתר לערב (שם, פורים קנד). המנהג והמחזור היותר קדמון במנהגי איברופה הוא מנהג רומניה וכו׳ והוא ספר גדול נדפס שתי פעמים (שד״ל, מבוא למחז׳ איטלי׳). סדר התפלה כמנהג בני רומא וכו׳ המנהג הזה נוהג ברוב קהלות איטליה וגם בסלוניקי וכו׳ המנהג הזה עיקר שמו מנהג בני רומא והוא נקרא גם כן מנהג לועז מנהג לועזים מנהג ק״ק איטליאני (שם).

·מִנְהָגִי, ת״ז, לנק׳ מִנְהָגִית, מ״ל מִנְהָגִיִּים, מִנְהָגִיּוֹת, — של מִנְהָג, שהמנהג קבעו: הנהגות ונמוסים מנהגיים (ר״י א״ת, כוזרי א לה). הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון ונכנסים בה ספקות רבות (שם א יג). כי התורות האלהיות לא תשלמנה אלא אחר השלמת התורות המנהגיות והשכליות (שם ב מח). המעשים המנהגיים והחוקים השכליים (שם ג ז). וקראם טבעיים בערך אל התורות השכליות והמנהגיות התלויות בבחירת האדם לתקן קבוצם על צד היותר טוב (ר״י מוסקטו, קול יהודה, שם ב ח). המעשים המנהגיים אשר על פיהם תסודר ההנהגה בין החיים (שם).

*מַנְהִיג, ס״ז מ״ל מַנְהִיגִים, — מי שעומד בראש צבור מהצבורים ומורהו הדרך שילך בו והמעשים שיעשה, וכיוצא בזה, leader ; dirigeant ; Führer: שהראהו הקב״ה לאדם הראשון דור דור ומנהיגיו דור דור ונביאיו (סדר עו״ל ו). אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אוה״ע בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו (רב, ב״ב צא.). לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב״ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (ר׳ יצחק, מד״ר ברא׳ לט). שהיו (זקני מדין) רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הנוצחין אמרו מנהיג שלהם במדין נתגדל נדע מהם מה מדתו (תנחומ׳ בלק ד). — ובסהמ״א: ועכשו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר (תשו׳ ר״נ גירונדי ב). מן החמס העצום המגיע ההפסד והאבדון למנהיגי העם יראו להם הדרך ישכון אור (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים ב ו). ועל זה השיעור נקרא פרנס הדור מנהיג (ר״א בדרשי, חותם תכנית, שרש נהג). ולכן התנו במנהיגים והנביאים שיהיו אנשים ידועים בעבודה האלהית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה עו).

·מְנַהֵל, ס״ז, לנק׳ מְנַהֶלֶת, מ״ל מְנַהֲלִים, מְנַהֲלוֹת, — מי שעומד בראש מוסד מן המוסדות ומנהל את עניניו, -ctor ; -cteur ; Direktor: שנתים ימים חכה העלוב הזה למצוא לו מקום לפרנסתו ולפני חדש ימים נפתח לו מקור להיות מנהל באחת החברות החדשות שנתיסדה עתה לאחריות הנכסים (אגר׳ יל״ג קלח), ועי׳ נהל.

מִנְהָרָה[1], ס״נ, מ״ל מִנְהָרוֹת, — א) כעין מערה נסתרה בהר: מפני מדין עשו להם בני ישראל את

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

המנהרות[1]) אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות (שפטי' ו ב). — ואמר המשורר: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא פדרים וארמונים באשמנים ומנהרותיה בשוחותיה ועליותיה בתחתיותיה (ר"י חריזי, תחכמוני ג).—ב) ·מגדל גבוה, כעין מצפה, בפרט במסגדי המושלימים, שמשם יביט המביט למרחוק[2]), Minaret : טור ארוך ומבולבל של בתים צהובים אמוצים עם גגים שטוחים וביניהם ישאו ראשיהם בתי מסגד ומנהרות גבוהות וקצת תמרים ושקמים (גוטלבר, ממארים 38). — ונהגו להשתמש בשם זה למערות שיש להן כעין ארובה מלמעלה.

א. **מָנוֹד**[3]), ש"ז, סמי' מְנוֹד,—שה"פ, מנוד ראש, שינוד אדם ראשו לאות לעג על חברו: תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (תהל' מד טו). - ואמר הפיטן: גועלה תשית למנוד ראש, והיא תרים ראש, בכסא כבוד מראש (ר"א קליר, אל מתנשא, יוצר שבת שקלים). אולי ירחם מעני כבל, מלומדי מכות בענוי סבל, מנוד ראש נתונים ביושבי תבל (ר' יצחק, מלאכי רחמים, סליח' יום ד'). —והמשורר אמר: עתה עוד סמל לקנאה הנני, ומנוד ראש לסביבי אולי עוד רגע (יל"ג, אסנת בת פוטיפרע ו). – ובתלמ' במשמ' רתת: הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו מכאן שנתנה התורה במנוד ראש[4]) (שבת קד.). —ואמר הפיטן: צבאות קדש אחוזם בעתה, צלע כגיגית עליהם כפפת, צרופה קבלו במנוד ואימתה, צופיה הליכות ביתה (רשב"י, שלמים בחנותם, ב' שבוע'). — ומנוד לב, במשמ' תנועת הלב, דאגה: אך עוד אשאלך ומנוד לבי אז ינוח (אדם הכהן, או"א, מחזה ד).

ב. ·מָנוֹד,—עי' מָנוֹר.

מָנוֹחַ, ש"ז, סמי' מְנוֹחַ, כנ' רבים מְנוֹחַיִכִי,—א) מקום שינוח שם אדם: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (בראש' ח ט). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (דבר' כח סה). אך שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח (ישעי' לד יד). בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך (רות ג א); — ב) עצם הפעולה, Ruhe; repos; rest : היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכ' א ג). ואלה אשר העמיד דויד על ידי שיר בית יי' ממנוח הארון (דהי"א ו יז). שובי נפשי למנוחיכי כי יי' גמל עליכי (תהל' קיו ז). — ובתו"מ: אלו ואלו (נשמתן של רשעים ובינונים) לדומה נמסרין הללו יש להן מנוח[1]) והללו אין להן מנוח[1]) (שמואל, שבת קנב:). משיצאו מא"י עד שהגיעו לפרת לא היה להם מנוח לישב (פסיק' רבתי כח).—ובסהמ"א: ואת מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב (רמב"ם, נוסח הברכ' האמצעיות). — ואמר המשורר: לציון שאפה נפשי ורוחי, היות בה כל ימי חיי מנוחי (ר"י חריזי, תחכמ' ג).—ומ"ר: וידבק לעצמי השבורים יגון לבי כטבעות לבדים, למות אחי מנוחים ועלצים לנפשי עד ימי עולם מנודים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה). לגן אהב זמן גדר ארחיו, לבל ימצא לבבי בו מנוחיו (רמב"ע, דיואן סו, כ"י בודלי'). — ·המנוח, נהגו לכנות כך אדם שנפטר לעולמו, פלוני המנוח, המנוחת פלונית: חתמו ותנו ליד בני האלוף המרומם פ"ו כהר"ר אברהם בן בעלי המנוח כמר מאיר פרנס ז"ל (פנקס ק"ק מינץ, משני תנ, אוצה"ס ג).

מְנוּחָה, מנחה, ש"נ, בכנ' מנוחתי, מנוחתך, מנחתו, מ"ר מנוחות,—א) עצם הפעולה לנוח, מעמד של אדם נח, Ruhe; repos; rest : וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (בראש' מט יה). ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל (מ"א ח נו). אליו גוים ידרשו והיתה מנחתו כבוד (ישעי' יא י). אשר אמר אליהם זאת המנוחה הניחו לעיף וזאת המרגעה (שם כח יב). יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ברוך הסופר. ירמי' מה ג). קומו ולכו כי לא זאת המנוחה (מיכ' ב י). אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי (ישע' סו א). — איש מנוחה: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה (דהי"א כב ט). — היו דבריו למנוחה: ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע (ש"ב יד יז). — ב) מקום מנוחה, Ruheplatz ; lieu de repos ; resting-place : ויסעו מהר יי' דרך שלשת ימים וארון ברית יי' נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (במד' י לג). כי

— [1]) תרגם יונתן: ית מטמוריתה, ר"ל כעין מערות שטומנים בהן התבואות. וכך רש"י: ועל שם שעושין בהן מאור קטן במקום שאין ניכר קורין להן מנהרות. ע"כ. וכך רד"ק: ויש להן חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות. ע"כ. ועפ"י זה נהוג עתה השמוש בשם זה. ולא נתברר מהותה בדיוק של המנהרה, ומה מקור השם.—[2]) בערבי' מַנַארַה a).

[3]) משרש נוד, עי"ש. — [4]) כך בכל נוסחי הדפוס, ובכ"י א"פ: במנוד נ ו ד (ד"ס). ובהערוך אין המלה ראש.

[a]) منارة

[1]) בכ"י מנוחה.

לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה (דבר׳ יב ט). יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה (רות א ט). וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (ישע׳ לב יח). ודמשק מנחתו (זכר׳ ט א). בנאות דשא ירביצני על מי מנחות ינהלני (תהל׳ כג ב). ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם וכו׳ אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי (שם צה י־יא). קומה יי׳ למנוחתך אתה וארון עזך (שם קלב ח). זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה (שם יד). — בית מנוחה: אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ (דהי״א כח ב).—הדריכו מנוחה: כתרו את בנימן הרדיפהו מנוחה[1] הדריכהו (שפט׳ כ מג). — ובתלמ׳: תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה״ז ולא בעוה״ב (רב, ברכ׳ סד.). — ואמר החכם: אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ׳ אלדבי, ס״א ח). — ומ״ל בכנ׳: כשנקיש מנוחותיו (של האדם) ותענוגיו עם מה שיקרהו מהמכאובים והחבלים הקשים והמומים וכו׳ תמצא שמציאותו ר״ל מציאות האדם נקמה ממנו (רשב״ל דולאן, אוהב משפט ד). — *ויאמר בכנוי מליצי להאדם אחרי מותו: בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה (בר אבין, מו״ק כה:). — ־ומליצה רגילה לאדם גדול שמת, הוא נסע למנוחות ואותנו עזב לאנחות: מרוב עונינו אבדנום נאספו מנו בחטאינו סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות (סליח׳, אנשי אמונה אבדו).—ואמר המליץ: נאספו ברוב עוני לעמם, ונסעו לבית עולמם, סעו המה למנוחות, ועזבו אותי לאנחות (ר״י חריזי, תחכמוני כח). אוי לנו כי נשבה ממנו ארון הברית, לא הניח לנו שארית, ישב במנוחות שאננות, ועזב אותנו ליענות (ר״ז בן סעדי׳ אלצ׳אהרי, ספר המוסר מה). — ־מנוחתו כבוד, דבור של כבוד יוסיפו לזכרון מת חשוב: והנה ר׳ שלמה הספרדי מנוחתו כבוד חבר שירים על שני המשקלים וכו׳ (ראב״ע, צחות, משקל הפעל׳). שאלני ר׳ יהודה הלוי מנוחתו כבוד (הוא, שמות כ א). ור״י מנוחתו כבוד כתב וכו׳ (המנהיג, שבת סי׳ ל).—ואמר המליץ: ואחרי כן הלכו אל אשת החסיד ושאלוה על אדות אישה ותען אותם במר נפשה אישי תהי מנוחתו כבוד מיום נזבד אלי זבוד לא גער בי ולא הכלימני (ר״י בן זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ו). — ־בית מנוחה, כנוי לקבר: לא אשמחה ברבות תבואתי, לא אאבל בדלוק באש כרי, איך אעלה אל בית מנוחתי, אם לא יהי צדקי לאשכרי (רמב״ח, דרכי נעם ו ג).

־**מְנוּחִי**, ת״ז, מ״ר מנוחיים,—של מנוח, ובפרט בנגינה, ההפסקים בין הקולות: והנה מה שזולת אלו המינים אשר זכרנום ממה שירוץ הענין בם בפרט על שמירת המתיחסים המנוחיים (ספ׳ על מוסיקי, כ״י פריז).

***מִנּוּי**, ש״ז, מ״ר מנויים, — שה״פ מן מנה, Ernennung, appointment : nomination : לעיבור הולכין אחר המינוי לבית הוועד הולכין אחר הרגיל (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ר״ה ב ו). בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי (ר׳ בא, שם סנה׳ א ג). בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור ובכתב בית ישראל לא יכתבו זה המינוי (ר׳ לעזר, שם ר״ה ב ו). להודיעך שיום מנוי הזקנים היה חביב לפני הקב״ה כיום מתן תורה (מד״ר במד׳ טו). שני דברים דבר יהושע בפני משה ולא נגמל חן בעיניו ואלו הן אחד במינוי הזקנים ואחד במעשה העגל (ר׳ אחוה, שם קהל׳, שבתי ורא״ה). — ומצוי בסהמ״א: וכתב מינוי הוא בזמן שנועדין הישיבה כולה להושיב עליהם ראש ישיבה או שנסכמים הקהל כולו למנות עליהם ראש או זקן או דיין או נשיא וכותבין כולם וחותמין ועושין כתב מינוי לאותו הראש היאך מינוהו עליהם ושיהיו נשמעין אליו (ר״י ברצלוני, ספר השטרות, שטר׳ זקנים). אחרי שלחנו אל אדירינו אנשי גאולתנו הכתב הזה הגיע עדינו כתב מינוי משובח (מכתב הנגיד שמואל בן פלטיאל, גנזי מצרים 49). כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא (רש״י במד׳ ג ז). ומן הידוע כי מי שימנה מבני אדם שני ממונים או יותר לעשות דבר מנויו מופסד (ר״י א״ת, תו״ס, שער הבטחון ג). מינוי מלך קודם למלחמת עמלק (רמב״ם, מלכים א ב). ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם (שם ז). — ואמר החכם: דעת האדם נראה בעסקיו ודע מזל האדם במנויו (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג, שער הסכלה).

⸎**מָנוּי**, ש״ז, מ״ר מנויים,—מי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון, Abonnent ; abonné ; subscriber, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בעתונות.

---

[1]) ת״י: מבית ניחהון טרדונון. רש״י: אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו. ע״כ. וכך רד״ק: במקום מנוחתם הדריכוהו. ע״כ. ויש סברים כי הוא שם מקום.

***מְנֻוָּל**, (מנוול), ת״ז, לנק׳ מְנֻוֶּלֶת, (מנוולת),—מְכֹעָר מאד, תהפך מן יפה: בתגלחת המומאה (של האשה) יפר שהוא יכול לומר אי אפשי באשה מנוולת (נזיר ד ה). מיחוי קרביו וכו׳ שלא יהא נראה כנוטל אימורין מתוך מזבח מנוול (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פסח׳ ו א). אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב (מד״ר שה״ש, לסופתי).—ובהשאלה, במשמ׳ רוחנית, רָשָׁע: בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש (קדוש׳ ל:). — ואמר הפיטן: חסום מְנֻוָּל מלהרשיע, קצוף במסטין מלהסטין (ר׳ יצחק כהן החבר, אדון כפקדך, סליח׳ לערב ר״ה).

מָנוֹן[1], ש״ז,—א) שֵׁם במקרא שלא נתברר בְּוַדָּאוּת משמ׳: מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מָנוֹן [2]) (משלי כט כא). — ואמר בן סירא: וישכב שלמה מיואש ויעזב אחריו מנון רחב אולת וחסר בינה רחבעם הפריע בעצתו עם (ב״ס גני׳ מז כג־כד). — ובמדר׳: כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנותו (ר׳ אבין, מד״ר בראש׳ כב).—ב) ישר ושליט על זולתו: כלו כלבנון זרח מתחת סבלות מנון, כשושן בין חוחים פרח ויך שרשיו כלבנון (סדר עבודה, כ״י, הוצא׳ J. Elbogen 148). הרב ר׳ שמשון לפני שמש ינון שמו להיות מנון ועוצר ומושל (ר״ת, ספר הישר, סי׳ ג). ומה לחוח שחוח לדרוש אל ארז הלבנון, חדל אישים אל שר ומנון, לפני שמש ינון (שו״ת הרא״ש א יד). אל הר הטוב הזה והלבנון, חיש יקבוץ עם נבזה תשבי וינון, עם בשבי חוזה יהיה מנון (ר״י נג׳ארה, מה לך דוה). מבית בוגד בית מנון, קומי לך רעיתי, ארץ הכנעני והלבנון, יפתי ולכי לך (פסח מצרים, פיוט כ״י לונדון, בספ׳ דברי חפץ יו). מה יענו שיצרם מנון להם ונתנם לאבק דק (ר״ז בן סעדיה, ספר המוכל, מחבר, כח).—ג) רך וחלש ובלי כח, Schwächling; homme débile; weakling: ודמיתי כי אחריתו (של הילד) יהיה מנון וגבר לא יצליח לכל (ש׳ גלוק, סבי״ע ב, אלג׳יר). ממכון מושבה השקיפה זליכה, בפני העבד עלם דל חלכה, וכו׳ לךָ אמרה הנפש מעמל הדרך, מנון הוא, אישי אל תרדנו בפרך (יל״ג, אסנת בת פוטיפרע ב). עולל טפוחים היית לאביך רך וענוג לפני אמך וכו׳ על כן היית למנון ולבן תענוגות (הנ״ל, אגר׳ ב תכב).

מָנוֹס, ש״ז, בכנ׳ מְנוּסִי,—א) שה״פ של מי שהוא נָס משדה הקטל במלחמה וכדומ׳, Flucht; fuite; flight: ואבד מָנוֹס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמו׳ ב יד). ואבד מָנוֹס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן (ירמ׳ כה לה). וגבוריהם יכתו ומָנוֹס נסו ולא הפנו (שם מו ה). — ובמליצה, במשמ׳ הצלה מרעה: הביט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מָנוֹס ממני (תהל׳ קמב ה). ועיני רשעים תכלינה ומָנוֹס אבד מנהם (איוב יא כ).—ב) מקום שאדם נס שמה כדי להמלט מאויב, ובהשאלה מחסה ומגן בעת צרה: מגני וקרן ישעי משגבי ומְנוּסִי משעי מחמס תשעני (ש״ב כב ג). יי׳ עזי ומעזי ומְנוּסִי ביום צרה (ירמ׳ יו יט). כי היית משגב לי ומָנוֹס ביום צר לי (תהל׳ נט יז).—ובתו״מ: ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (ר״א הקפר, אבות ד כב). והלא הקב״ה שונא ע״ז ונתן מנוס למשה אצל ע״ז (מד״ר שמות א). — ואמר המשורר: וכמו תנים שואפים אל רוח משושנו, וחשנו היום כפופים אל בית אל מנוסנו (רמב״ע, תלדים). — ובהשאלה, אפשרות להמנע מעשות דבר: ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלת הגזרה והבחירה (ר״י ה״ת, כוזרי ה יט). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (רא״ב״ד, הקד׳ אמו״ר).

מְנוּסָה, ש״נ, סמי׳ מְנֻסַּת,—כמו מָנוֹס: והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מְנֻסַת חרב ונפלו ואין רדף (ויקר׳ כו לו). כי לא בחפזון תצאו ובִמְנוּסָה לא תלכון (ישע׳ נב יב). — ובמדר׳: אין להם (לרשעים) מנוסה להיכן נסים (מדר׳ תהל׳, שוח״ט סח).—ואמר הפיטן: יקיר בשמעו דברי הדסה, זעק אהה כי אין מנוסה, זעף יי׳ אשא (ר״י הלוי, אדון חסדך, שבת זכור). — ומצוי בסהמ״א: וינתן לאריה כלי הטרף בשנים והצפרנים

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגום היוני ὀδυνηθήσεται, במשמ׳ צער. וכך גם הסורי: ובאחריתה נתתנח. סומכוס γογγυσμός, מרד, מקנתר, וכדומה. ת״י: מְנַסַּח. ולגט׳ contumacem. ר״י חיוג גזרו משרש ינה, קרוב להיוני. ורב הקדמונים שלנו פרשוהו במשמ׳ אדון, בן, יורש, מלשון נין. כך ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק, ואחרים. וגם החדשים לא מצאו לו פרוש נכון. קצתם נטו אחרי הקדמונים שלנו, וקצתם בקשו לו פרוש בערב׳ מַנוּנ a), ואמרו שהכונה במנון כאן כפוי טובה, וד״ר יהודה (JQR 1903,703) פרשו מערב׳ מנ, מנינ b), במשמ׳ חלש ורפה כח. וכל זה דחוק ואין לו על מה לסמך.

a) منون b) منين

עם הגבורה ויתן לאיל כלי המנוסה עם המורך וכו׳ (ר״י א״ח, כוזרי ה י).

מנוסן, ש״ז, — בעל מנוס, שאצלו ימצא אדם מנוס מצרה, והוא כנוי לאלהים: אלים ביום מחסן, חלו פני מנוסן, טל אורות לנוסםן, להטלילם בעצם ניסן (ר״א קליר, אליס, תפי׳ טל).

מנועי, ת״ז,—מה שהוא מנוע, אי אפשרי: מכלל מה שעולה במחשבתן אפשרי או מנועי (ר״י אבן לטיף, שער השמים כה).

מנוף, ש״ז, — מוט להרים בו משא, Brechstange, levier; handspike. crowbar. נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

מנופפת, ש״נ, מ״ר מנופפות, — כמו *מניפה: מאמרם למנופפות הגדולות רפפות מפני שהם מנעעות את האויר (ר״י א״ת, הסרס׳ לריב״ג, שרש רופ).

מנור[1], ש״ז, סמי׳ מנור,—הקורה שיקפל עליה האורג את הבגד, Weberbaum; ensouple; weaver's beam וחץ[2]: חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל (ש״א יז ז). ועץ חניתו כמנור ארגים (ש״ב כא יט).

[1]) לא נתברר מקור השם ואיזה חלק מכלי האורג הוא. השבעים תרגמוהו μεσαντίον, וכמו״כ עקילס ותאוד׳ ἀντίον, והיא הקורה שעליה יכרך הבגד. ת״י: כאכסן דגרדאין, ע״כ, אך מקור השם אכסן ומהותו לא נתברר בודאות גמורה. י״א שהוא נגזר מיוני׳, וי״א משרש שמי, ובמלה זו בעצמה תרגם היוני גם את השם יתד הארג. ריב״ג אמר בשרש נור וז״ל: ומא יבעד ענדי אנ ישמי אלעבראניונ אלח׳שבה אלתי פיה שכה אלחדיד אלתי יפלח בהא אלארצ׳ אלתי יקאל להא פי אללשאנ אלערבי וג׳ ופי בעצ׳ לע׳אתהם ויג׳ באליא׳ ויקאל להא פי אללע׳ה אלעאמיה מחראת׳ מנור עלי זנה משוש ואנ יכונוא אנמא קאלוא כמנור ארגים ללעוד אלד׳י ילוי פיה אלחא׳יכ אלת׳וב והו אלמשמי מנואלא תשביהא לה בעוד אלחרת׳ פיכונ עלי הד׳א כמנור אורגים מנ לע׳ה נירו לכם ניר ומן מענאה, ע״כ,—ובעבר׳: ואינו רחוק בעיני שיקראו העברים לעץ אשר בו סכין הברזל אשר יפלח בו החורש את האדמה, וששמו בערב׳ וג׳ ובקצת לשונותיהם ויג׳ ביוד ויקראוהו בלשון ההמוני מחראת׳, מנור ע״מ משוש, ויהיה מה שאמרו כמנור ארגים להעץ שיכרך עליו האורג את היריעה והוא הנקרא בערב׳ מנואלא מפני הדמותו בעץ המחרשת ויהיה זה כמנור אורגים מלשון נירו לכם ניר ומן משמע׳. ע״כ. רש״י גזרו מן ניר, אך לעזו אינשובל״א, והיא ensouple. רד״ק סבר שהוא מקור מיוחד מנר, אך הניח גם אפשרות הגזרו מן נירו לכם ניר, וכעין זה גם רוב החדשים.— ואולי הוא באמת כמו מנול, ר׳ במקום ל?—[2]) כך הכתיב.

וביד המצרי חנית כמנור ארגים (דהי״א יא כג).—ואמר המשורר: ובן שחר יגלגל את כסותו כאורג היריעה על מנוריו (רסב״ג, בסורס עץ).—והשתמשו בו בענין הקורה שמגלגלין עליה היריעה: כשמסיך המסכת מאספו ומגלגלו על מנור אורגים (ערוך, ערך רנף). שהאורג מקפיד היריעה מהמנור מהר בהשלימו אותה (רד״ק, שרש קפד). — *ובחכמת התכונה, מנור המאורות, כנוי להתלי שלפי דעת הקדמונים כרוכים בו הכוכבים והמזלות כהכרך היריעה במנור אורגים[1]): התלי מנור[2]) המאורות ונטוי מקצה אל קצה כנחש עקלתון וראש וזנב וכו׳ מנור[2]) החמה הוא ראש התלי מנור הלבנה הוא זנב התלי מנור החמה מקצה זה ומנור לבנה מקצה זה וכו׳ חמה במנור שלה כאור האבוקה לבנה במנור שלה כנר בראש המנורה כוכב חמה ומאדים כמנור החמה נוגה וצדק כמנור לבנה כנרות בקנים (בריתא דשמואל הקטן א).

מנורה, מנרה, ש״נ, סמי׳ מנורת, מנרת, מ״ר מנרות, — כלי מחרש או מתכת וכדומ׳, שיש בו כלי קבול לשמן וכדומ׳ ופתילה וידליקוה להאיר אור, Lampe; lamp: ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו וכו׳ ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לא-לז). ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה (במד׳ ד ט). ואת המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור (מ״א ז מט). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה (מ״ב ד י). והנה מנורת זהב כלה וגלה

והקרי: ועץ. — [1]) אמר ר״ש דונולו בפרושו לספר יצירה (ו א) וז״ל: כשברא האלהים את הרקיע שעלינו החלוק לשבעה רקיעים ברא את התלי ממים ומאש בדמות תנין גדול כנחש גדול עקלתון ועשה לו ראש וזנב ונטהו ברקיע הרביעי הוא אמצעי הוא מעונה של חמה ונטהו מקצה אל קצה כבריח כנחש עקלתון והעוקל שלו באמצע ארכו בחצי ונטייתו כטבעת עגולה וכל הכוכבים והמאורות והמזלות אדוקין בו כמו שאדוקין חוטי שתי וערב במנור אורגים כן הם אדוקין בו כל הכוכבים שבשבעה רקיעים תחת ומעלה ושני המאורות וי״ב מזלות.—[2]) בריתא זו הביאה ר״י ברצלוני בפרושו לספר יצירה (דף 259) וגרס בכל מקום מנור. וכך מוכח מפרושו של ר״ש דונולו המובא בהערה הקודמת. וכבר החליט רמש״ש בהמזכיר יז ט כי זו היא הגרסה הנכונה. ובנוסח׳ הספרים: מגוף המאורות, מנוד החמה וכו׳.

על ראשה ושבעה נרתיה עליה (זכר׳ ד ב). מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה (שם יא). ומשקל למנרות הזהב ונרתיהם זהב במשקל מנורה ומנורה ונרתיה ולמנרות הכסף במשקל למנורה ונרתיה כעבודת מנורה ומנורה (דהי״א כח יט).—ובתו״מ: אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט וכו׳ מי מדשן את המנורה (תמיד ג א). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקים מדשן את השאר וכו׳ ואבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שעליה הכהן עומד ומטיב את הנרות (שם ט). אונקלי של דרגש וכו׳ ושל מנורת העץ (כלי׳ יג ב). אנטונינוס עשה מנורה לבית הכנסת שמע רבי ואמר ברוך אלהים אשר נתן בלבו לעשות מנורה לבית הכנסת (ירוש׳ מגי׳ ג ב). מנורה גדולה יש לי בידך אין לך בידי אלא מנורה קטנה (שבוע׳ מג.). במנורה של חליות (ר״ח בר ביסנא, ביצ׳ כב.). פעם אחת הטבילו את המנורה אמרו צדוקים ראו פרושים מטבילין גלגל חמה (ירוש׳ חגי׳ ג ח). מנורה (שבמקדש) היתה באה מן העשת מן הזהב (רב פפא, מנח׳ כח:). מעשה באשה אחת משל בית טבריגוס שהיתה נשואה ללסטים אחד והיה בעלה מצערה שמעו חכמים ובאו אצלה וכו׳ הוציאה לפניהם מנורת של זהב ונר של חרס על גבה (מד״ר כתפ׳ כ). — ומשל, *כפה סיח את המנורה, עי׳ ערך כפה.—ועי׳ נר, השייכים.

מנזר, ש״ז, מ״ר מנזרים, כנוי מנזריך,—א) שם שרי מלכות בבל, לא נתברר בודאות מהותם: מנזריך[1] כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונדד ולא נודע מקומו אים (נחום ג יז). —ובהשאלה לכל שר וגדול, ואמר המשורר: ופתח אהלו נצב כנגיד למלחמה יאסוף את גבריו, ועמד מעמד מלך סביבו בחום אש מערכות מנזריו (רשב״ג, בשורש ען). מבחר נזרים למבחר מנזרים, ושיר השירים לשר השרים (ר״י הלוי לר״ש הנגיד). טוב יום על אדמת אל מאלף באדמת זר, ידידות חרבות הראל מארמון כל מנזר (הוא, סליחה, אליך אלכה). השרים הצרים והסגנים הנרגנים והמנזרים הזרים והרועים הרעים (ר״י חריזי, תחכמוני ח). רופא המלך רבי אלעזר, הוא לעם הקדש טפסר ומנזר, במלוכה נאזר (שם מו). תבל אשר שמת נבלים מנזריך (ר״י הפניני, שירי ברכה ל). — *וכנוי למשיח: שלח מנזר לעם נגזר אשר הפזר הן והן (רשב״ג, מחז׳ וכלאן, טל אורות לשד״ל). — ב) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ׳ בית מקלט לנזירים או לנזירות.

***מנח**, מונח, ש״ז, מ״ר מנחים, מונחים, — א) אחד מהטעמים, והוא שופר ישר: והנרדפים אצלם (אצל המדקדקים הקדמונים) הם טרחא וטפחא שהם דבר אחד וכו׳ ושופר ישר ומונח דבר אחד (ר׳ קלוני׳, שער הטעמים, בסוף מקנ״א לר״א בלמסי). ואין הלגרמיה טעם אלא סימן בעלמא שאותו המנח הקודם לו הוא לבדו מלך בין יתר המנחים או שופרות ישרים וכו׳ וכן שופר עלוי ושופר מכרבל ושופר ישר דהיינו מנח או שופר הולך לשלשתם תמונה אחת (ר״ש ארקוולטי, ערוג׳ הבשם כז).—ב) *מנחי החכמות, העקרים היסודיים: והאומה תוכר מאומה בשני דברים טבעיים בצורות הטבעיות ר״ל פרצוף פניהם ובמדות הטבעיות ובדבר שלישי מונח ר״ל מוסכם ולו מבוא בדברים הטבעיים והוא הלשון ר״ל הדבור אשר בו יהיה הבאור (ר״ש א״ת, ההתחלות לאלפרבי, האסיף 33). והנכבדים (שבמושכלות) הם אשר מופתיהם חזקים וברורים ומונחיהם נכבדים ויקרים כמדע הנפש וכחותיה (ר״י בן פולקאר, וכוח התורני עם הפלסוף). כי אמנם מהיות מונחי החכמות נלקחים במישרים אין מהם סתירה לדברי תורה (ר״י מוסקטו, נפוצות יהוד׳ ד). — ובמשמ׳ הנחה, supposition: ולפי זה המונח היה נראה לכאורה לומר שלוקח הפתקים הללו כדי לשלם אחר הזמן המוגבל מעות בעין וכו׳ (שו״ת שמש צדקה, יו״ד ד). שיהיה אצלו למונח קיים בראשונה (שי״ר, הקדמ׳ ערך מליס, סי׳ א).—ג) *בחכמת החשבון, מספר מנח, מספר שהנח ליסוד למעשה ממעשי החשבון: המספר יהיה אמצעי בין מספר מונח ובין האחד אם היה המספר המונח מוסיף עליו כשיעור מה שהוא מוסיף על האחד והמספר המונח יקרא הקצווי לזה המספר האמצעי (רלב״ג, הקד׳ מעשה חושב). כאשר היו שני מספרים מונחים וחולק המספר האחד לחלקים וכו׳ (שם א ב). כאשר נוסיף על מספר מונח מספר מה הנה מרובע שני המספרים מחוברים שוה למרובע המספרים ההם (שם א ו). כאשר הוכה מספר אחד על מספר מורכב משלשה מספרים מונחים (שם א י). כל מספר מונח הנה מספר המספרים הנמשכים מתחילים מן האחד עד שהגיע ההמשך אל המספר המונח הוא כמספר מה שבמספר המונח מן האחדים (שם א יט).

[1]) בס״א נון רפויה.

מנח[1], ממנו מִנְחָה.

מִנְחָה, ש״נ, סמי׳ מִנְחַת, ככנ׳ מִנְחָתִי, מִנְחָתְךָ, מִנְחָתֵךְ, מִנְחָתוֹ, מִנְחָתָהּ, מִנְחָתָם, מ״ר מְנָחוֹת[2], ככנ׳ מִנְחֹתֶיךָ, מִנְחֹתֵיהֶם, — א) מַתָּנָה שמביא עבד אל אדוניו, קטן לגדול ממנו, לרצותו וכיוצא בזה: ויקח (יעקב) מן הבא בידו מִנְחָה לעשו אחיו עזים מאתים ותישים עשרים וכו׳ (בראש׳ לב יד-יח). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו בַּמִּנְחָה ההלכת לפני (שם כא). אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מִנְחָתִי מידי (שם לג י). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מִנְחָה מעט צרי ומעט דבש וכו׳ (שם מג יא). — ולמלך מַעַם גכנע: וישלחו בני ישראל בידו מִנְחָה לעגלון מלך מואב (שפט׳ ג טו). ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מִנְחָה (ש״ב ח ב). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מִנְחָה ועבדים את שלמה (מ״א ה א). והמה מביאים (לשלמה) איש מִנְחָתוֹ כלי כסף וכלי זהב ושלמות ונשק ובשמים סוסים ופרדים (שם י כה). עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מִנְחָה וכו׳ ולא העלה מִנְחָה למלך אשור כשנה בשנה (מ״ב יז ג-ד). גם אותו לאשור יובל מִנְחָה למלך ירב (הוש׳ י ו).— וכעין שכר בשביל דבר מה: ויאמר המלך אל חזאל קח בידך מִנְחָה ולך לקראת איש האלהים וכו׳ וילך חזאל לקראתו ויקח מִנְחָה בידו וכל טוב דמשק (מ״ב ח ח-ט). — ובמקרה טוב שיקרה לאדם: בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים וּמִנְחָה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו (שם כ יב). מלכי תרשיש ואיים מִנְחָה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו (תהל׳ עב י). ובת צר בְּמִנְחָה פניך יחלו עשירי עם (שם מה יג). — ואמר המשורר: קחה לך תשורה בדולת אמרים ומה טוב מ נ ח ו ת כמו זאת שלוחות (רמב״ע, פתיח׳ תרשיש). קח לך שירים מתקו מצוף לא נשמעו מפי יצר, וכו׳ מ נ ח ה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (שם י לה). — ולאלהים: ויבא קין מפרי האדמה מִנְחָה לי״י והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע י״י אל הבל ואל מִנְחָתוֹ ואל קין ואל מִנְחָתוֹ לא שעה (בראש׳ ד ג-ה). ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כְּמִנְחַת הבקר וכנסכה תעשה לה (שמות כט מא). ונפש כי תקריב קרבן מִנְחָה לי״י וכו׳ והביאה אל בני אהרן הכהנים וכו׳ והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח לי״י והנותרת מן הַמִּנְחָה לאהרן ולבניו (ויקר׳ ב א-ג). וכי תקרב קרבן מִנְחָה מאפה תנור סלת חלות וכו׳ ורקיקי מצות משחים בשמן ואם מִנְחָה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה (שם ד-ה). וכל קרבן מִנְחָתְךָ במלח תמלח (שם יג). ואם תקריב מִנְחַת בכורים לי״י אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מִנְחַת בכוריך (שם יד). תפיני מִנְחַת פתים תקריב ריח ניחח לי״י (שם ו יד). לא יצק עליו (על קרבן הסוטה) שמן ולא יתן עליו לבנה כי מִנְחַת קנאת הוא מִנְחַת זכרון מזכרת עון (במד׳ ה טו). ויחר למשה מאד ויאמר אל י״י אל תפן אל מִנְחָתָם (שם יז טו). לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם ולנסכיכם ולשלמיכם (שם כט לט). אל נא תמש מזה עד באי אליך והצאתי את מִנְחָתִי והנחתי לפניך (שפט׳ ו יח). ויהי בבקר כעלות הַמִּנְחָה והנה מים באים מדרך אדום (מ״ב ג כ). כי אם תעלו לי עלות וּמִנְחֹתֵיכֶם לא ארצה (עמו׳ ה כב). לא תוסיפו הביא מִנְחַת שוא קטרת תועבה היא לי (ישע׳ א יג). כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה וּמִנְחָה אינני רצם (ירמ׳ יד יב). לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מִנְחָה ועשה

---

[1]) בערב׳ מנח a).

[2]) אמר ריב״ג בשרש נחה וז״ל: ואפשר שיהיה מן השרש הזה ויכינו את המנחה על משקל לאברהם למקנה והנכון והטוב אצלי יותר אבל אשר לא יתכן זולתו שתהיה המם במנחה שרשית על משקל משחה וגבעה ושמלה ושלמה ומלכה אעפ״י שהתנועה משתנה והראיה על זה קריאת בעלי המשנה כל המנחות באות מצה חוץ מחמץ שבתודה בקמצות הנון על משקל גבעה וגבעות וכו׳ ואלו היתה מנחה על משקל מקנה וכו׳ רצוני לומר אם היתה המם בה נוספת כמוה באלה המלות קבוצה על דמיון מצות ומחתות ומעלות והיו קוראין מנחות בשוא תחת הנון וזאת ראיה מספקת על שהמם במנחה שרש לעומת הגימל מגבעה והשין משמלה והמם ממלכה. ע״כ. וכך רד״ק: ויתכן להיות מזה הגזרה מִנְחָה והראיה מה שנהגו לקרוא במשנה מְנָחוֹת המם בשוא להורות כי שרשו מנח כמו שפחה ששרשו שפח ואלו היה שרשו נחה והמם נוספת היה ראוי לקרות מִנְחוֹת המם בחירק כמו מִצְוֹת או בפתח כמו מַרְאוֹת (מכלול, סדה״ש קנח.), וכך גם בהשרשים שלו. אך רי״ק אמר: ועל דעתי מגזרה זאת מנחה שרשו נחה מענין לך נחה את העם ולא נחם אלהים לפי שנוהגים אותה ואם כן אין הכלל ממנו מנחות כמו שנהגו בתלמוד לקרא המ״ם בשוא כי אם בחירק כמו מן מִקְנֶה מִקְנוֹת (רי״ק, ספר זכרון דף 13)

---

a) منح

זבח כל הימים (שם לג יח). הכרת מִנְחָה ונסך מבית יי׳ אבלו הכהנים משרתי יי׳ (יואל א ט). יזכר כל מִנְחֹתֶךָ[1]) ועולתך ידשנה (תהל׳ כ ד). והאיש גבריאל וכו׳ נגע אלי כעת מִנְחַת ערב (דני׳ ט כא).—ובמליצה: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מִנְחָה ליי׳ בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יי׳ כאשר יביאו בני ישראל את הַמִּנְחָה בכלי טהור בית יי׳ (ישעי׳ סו כ). — ובתו״מ: הסמיכות והתנופות וכו׳ נוהגין באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות (קדוש׳ א ח). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת (סוט׳ ג א). נטמאה מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה (שם ו). ואלו שמנחותיהן נשרפות האומרת טמאה אני לך וכו׳ וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות (שם). כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשרות (מנח׳ א א).—ואמר הפיטן: רצה רנת מתיחדים ותהיה למנחה חשובה, אמורה בקול מחמדים ובעט אהבה כתובה (ר״י הלוי, רצה רנת מתיחדים).—ב) *תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שמתפללים היהודים לפנות ערב, בשעה שהיו מקריבים לפנים את המנחה: ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים היה קרב עד הערב (תוספת׳ ברכ׳ ג א). לא הוקשה תפילת המנחה לתמיד של בין הערבים אלא לקטורת (ר׳ יוסי, ירוש׳ שם ד א). תפילת המנחה ותפילת המוסף תפילת המנחה קודמת (ר׳ יוחנן, שם). תפלת השחר מאברהם אבינו וכו׳ תפלת המנחה מיצחק אבינו (שם). — ומִנְחָה בלבד במשמ׳ זו: שבת שחלה להיות בראש חדש ובחולו של מועד שחרית ומנחה מתפלל שבע (תוספת׳ ברכ׳ ג יא). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). במנחה צריך אדם לומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי וכו׳ (ירוש׳ שם ד א). היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואח״כ של מוסף (בבלי שם כו.). — ומצוי בסהמ״א: טעה ולא התפלל מנחה עד ששקעה חחמה יתפלל ערבית שתים ראשונה ערבית ושנייה תשלומי מנחה (רמב״ם תפלה ג ט). שאין אומרין רצה כי אם במנחת תענית ולא בשאר מנחות (אבן ירחי, המנהיג, תפי׳ נט). — *מִנְחָה גדולה, מִנְחָה קטנה: ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה (ברכ׳ כו:). — ובסהמ״א: כבר אמרנו שתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנו זמנה ולפי שהיה התמיד קרב בכל יום בתשע שעות ומחצה תקנו זמנה מתשע שעות ומחצה והיא הנקראת מנחה קטנה ולפי שבערב הפסח שחל להיות בע״ש היו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה אמרו שהמתפלל מאחר שש שעות ומחצה יצא ומשהגיע זמן זה הגיע זמן חיובה וזו היא הנקראת מנחה גדולה (רמב״ם, תפי׳ ג ב). הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישאר מן היום שעה ורביע (שם ג).—*פְּלַג הַמִּנְחָה, עי׳ פֶּלֶג. — ג) *חלק היום בשעות הקבועות לתפלת מנחה: לא יאכל אדם ערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת בתאוה (ר׳ יהודה, תוספת׳ ברכ׳ ה א). בשחרית (מצילין מן הדלֵקה) מזון שתי סעודות במנחה מזון סעודה אחת (שבת יו ב). אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו למנחה בא אצלו אמר לו שנה לי את הדבר ושנה לו (רבי, תוספת׳ זבח׳ ב יז). העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם (פסח׳ נ:). קערות שאכל בהן וכו׳ שחרית מדיחן לאכול בהן בצהרים בצהרים מדיחן לאכול בהן במנחה מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח (שבת קיח.). תמרים שחרית וערבית יפות במנחה רעות בצהרים אין כמותן (כתוב׳ י:).

—[1]) כך ברוב כ״י, ונמסר עליו: ל וחסר. ובס״א מנחותיך מלא יוד.

מְנַחֵם, שע״פ,—*ומנחם[1]) בן עמיאל שמו של משיח: מה ראם קרנותיו גבוהות מכל בהמה והוא מנגח לימינו ולשמאלו כך מנחם בן עמיאל בן יוסף קרנותיו גבוהות מכל בהמה ומנגח לארבע רוחות העולם (פרקי דר״א יט). ובניסן יבא משיח בן דוד ושמו מנחם בן עמיאל ועליו אמר משה שלח נא ביד תשלח נא ביד תשלח בגימטריא זה מנחם בן עמיאל מלך המשיח ויבאו עמו ז׳ רועים וח׳ נסיכי אדם וכו׳ ואלה הט״ו הטהורים והקדושים יחיו קודם כל המתים ויבאו אל המדבר אשר ברחו שם בני

[1]) כבר אמרו בגמ׳: אהן מלכא משיחא וכו׳ ריב״ל אמר צמח שמו ר׳ יודן בריה דר׳ אייבו אמר מנחם שמו וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (סנה׳ צח:).

ישראל ומשה רבנו ע"ה בראשם (מ' אלדכי, ס"א י). ואז תצא חפצי בה אם מנחם במטה אשר נתן לה הבורא ית' ויפלו לפניה האומות פגרים כי יהרגו איש את אחיו ואת רעהו (שם).

מְנַחֵשׁ, ש"ז, מ"ר מְנַחֲשִׁים, — מי שיודע לנחש, מי שאומנותו בכך: לא ימצא בך וכו' קסם קסמים מעונן וּמְנַחֵשׁ ומכשף (דבר' יח י). — ובתו"מ: איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וקרא איש פלוני מאחריו וקרא לי עורב ונבח בי כלב וכו' (תוספתא שבת ז יג). מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו וכו' אל תתחיל בי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא (סנה' סה:). — ומ"ל: שרודף אחרי המנחשים וכו' אחריו רודפין ניחושין (רש"י נדר' לב.).

מְנִי[1], ש"ז, —שם אלהות המזל והגזרה, שגוזר וקובע מה יהי גורלו של אדם בחייו וכדומ', Schicksalsgott; divinité du destin; divinity of destiny: ואתם עזבי יי' השכחים את הר קדשי הערכים לגד שלחן והממלאים לַמְנִי ממסך ומניתי אתכם לחרב (ישע' סה יא-יב). — ובהרחבה, ∴לעובדי ע"ז בכלל: מה תסלדי בציר, כי תתבשרי בציר, ישיב לב עם לו כלו אזי ימל כחציר, ממלא ממסך למני (ר"י הלוי, יונת רחוקים).

מִנִּי, — עי' מִן.

∞**מְנָיָה**, ש"נ, מ"ר מְנָיוֹת, — החלק שאדם משתתף ולוקח בדבר מסחר וכדומ', Aktie; action; stock (share), נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות ובעתונות.

∴**מֵנִיחַ**, מֵנִיחַ הלשון, מֵנִיחַ הנמוסים, — עי' נוּחַ, נָחָה.

***מִנְיָן**, ש"ז, — שה"פ מן מָנָה, א) נרדף עם מִסְפָּר: אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין (שבי' ח ג). אין תורמין לא במדה ולא במשקל ולא במנין (תרומ' א ז). הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי ביצים ואגוזים במנין שכן דרך בעה"ב להיות מונה בתוך ביתו (ביצ' ג ח). אם פחות משלשים יום נזיר שלשים יום ואם לאו נזיר כמנין הימים (נזיר א ו). אין עולין (הלויים הקטנים) למנין ואין עומדין על הדוכן (ר"א בן יעקב, ערכ' ב ו). רובע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בניינו ורוב מנייגו

[1]) בערב' מַנִיה a), הגזרה והגורל של אדם.

a) مَنِيّة

של מת וכו' כמה הוא רוב מִנְיינו מאה וחמשה ועשרים (אהל' ב א). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עדי' א ה). באותו מנין שמנאן כשיצאו ישראל ממצרים בט"ו בניסן כמה היו שש מאות אלף וכו' (מד"ר במדי' א). את מוצא המנין הזה שוה למנין שנמנה ישראל במלאכת המשכן (שם). מתשרי מנו להם עשרים וכו' ולא ניתוספו אותן של עשרים שנה במנינם על אותן שנתנו לאדני המשכן (שם). נמצאת אתה אומר במנין לא היו עודפים הבכורות על הלוים אבל בבכורה היו עודפים עליהם (שם ד). אומות העולם יש להם מנין ואין להם סכום וכו' אבל ישראל יש להם מנין ויש להם סכום (ר' לוי, שם שה"ש, אחת היא). — עולה לו מן הַמִּנְיָן, כלול בתוך המספר: ולפי דרכינו למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן (למי ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה) מן המנין היה הוא חולה וכו' או שהיה בעלה חבוש בבית האסורים אין עולין להן מן המנין (תוספת' יבמ' ח ד). ואם גלח (הנזיר ביום) ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן המנין (נזיר ג ב). המוכר את שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים וכו' היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינה עולה לו מן המנין נרה או הובירה עולה לו מן המנין (ערכ' ט א). —עָמְדוּ לְמִנְיָן, עמדו הנאספים ומנו מי דעתו כך ומי כך: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין למנין שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי (סנה' ה ה). הואיל ויש כאן מטמאין ויש כאן מטהרין נעמוד למנין התחילו מר"ע וטיהר (תוספת' אהל' ד ב). — *דָּבָר שֶׁבְּמִנְיָן, שנהגו למנותו ולא לשקלו או למדדו: כל דבר שבמנין[1] וכו' לא בטיל (ביצ' ג:). —ובמשמ' שעמדו עליו למנין: דבר שבמנין וכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו (רב יוסף, ביצ' ה.). — אינו מן הַמִּנְיָן, אינו כלול בתוך המספר: גיד בששים ואין גיד מן המנין וכו' ביצה בששים ואין ביצה מן המנין (חול' צז:). קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המניין (סנה' כו.). — ∴ובחכמת החשבון: העמוד הראשון מפרש חכמת המנין והחכמה הזאת נקראת בלשון יון ארתמטיקא וכו' החלק הראשון על המנין מדרך שהוא נמצא בדעת ועומדת צורתו בלבות החכמים לא מדרך

[1]) בכ"י: שישנו במנין. ובגמ' זבח' (עג.): שיש בו מנין.

שהוא בדברים הנמנין בו (ראב"ח הנשיא, קטע מספר יסודי התבונה ומגדל האמונה). וראיתי חכמת המנין וחכמת השיעור נוהגות המנהג הזה (הוא, הקדמ' ספ' המשיחה והתשברת). החשבונות כלם כשתקבץ שארית לשארית או כשתוסיף מנין על מנין תקבץ כל מין עם מינו השניות עם השניות והחלקים עם החלקים (רמב"ם, קדוה"ח יא י). בכל החשבונות כלם כשתרצה לגרוע מנין ממנין אם יהיה זה שגורעין אותו יתר על זה שגורעין ממנו אפילו בחלק אחד תוסיף על זה שגורעין ממנו שלש מאות וששים מעלות כדי שיהא אפשר לגרוע זה המנין ממנו (שם יא). — ומ"ר ״מנינות: ועל דרך זו בכל המנינות (שם ט). — ״מנין הנאהב: דע כי חכמי החשבון אומרים כי יש מנין נקרא מנין הנאהב וזה כי הם ב' מנינים וחלקי כל מנין מהם כמנין החשבון השני והם מאתים ועשרים וכו' והיודע סגולות ויהיה אהוב למי שירצה יקחהו (ר' נחשון גאון, REJ 1899, Oct. 312). כל מנין שנחלקהו לחלקים שוים אותם החלקים השוים הם הנקראים מנין הנאהב (שם, דבלי מחבר לא ידוע).— ב) ״מספר עשרה אנשים הדרושים על פי הדין לתפלה בצבור ולכל דבר שבקדושה: אין כופין לשכור להשלים מנין כי אם בימים הנוראים וכו' אם יש מנין מיושבי העיר כופין לשכור חזן (טו"ע או"ח נה כב). אנשי כפרים שאין להם מנין בעירם באים במקום קהלה ומביאין נרות של שעוה (כל בו, סי' קיז).

*מִנַּיִן[1], מִנַּיִן[2], מִנַּיִן[3],—מלת שאלת המקום, מצמצם מן שתי המלות: מִן אַיִן, ובהשאלה לשאלת המקור שמשם נוכל לדעת דבר מהדברים: אמר להם (שמעון הצדיק) בשנה זו אני מת אמרו לו מנין אתה יודע (תוספתא סוט' יג ח). מנין למאדים בשבת שהוא חייב שנאמר ועורות אלים מאדמים (שם שבת ח כג). מנין ליין שהוא משקה שנאמר ודם ענב תשתה חמר (שם כד). מצות כהן גדול שיהא גדול מאחיו בנוי בכח וכו' אין לו מנין שיגדלוהו אחיו ת"ל והכהן הגדול מאחיו שיגדלוהו אחיו (שם יוה"כ א ו). מנין לקוצץ את האשירה שחייב לשרש אחריה ת"ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (ר"א, ספרי דבר' סא). ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו (ר"ח בן תרדיון, אבות ג ב). מנין לע"ז שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה (ר"ע, שבת ט א). מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא (הוא, מכי' בא ג). מנין למוחק אות אחת מן השם שהוא בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם ולא תעשון כן ליי' אלהיכם (ר' ישמעאל, ספרי דבר' סא). מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא וגו' (הוא, מכי' בא ג). מנין לפיקות נפש שדוחה את השבת שנאמר את שבתותי תשמרו וכו' (ר' יוסי, תוספת' שבת טו טז). מניין שכל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו' (ר"י בן קרחה, שם פאה ד כ). מנין לספינה שהיא טהורה שנאמר דרך אניה בלב ים מנין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונין וכו' שנאמר כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח וכו' (שבת ט ב). מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה שנאמר היו נכונים לשלשת ימים מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם ג). מנין לסיכה שהיא כשתיה ביוה"כ אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (שם ד). אמרו לו לכהן גדול הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר דרכיות היו עושין ומניפין בסודרין (יומ' ו ח). סנהדרי גדולה היתה של שבעים ואחד וקטנה של עשרים ושלשה ומנין לגדולה שהיא של שבעים ואחד שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהן וכו' ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלשה שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת הרי כאן עשרים ומנין לעדה שהיא עשרה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב ומנין להביא עוד שלשה ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שאהיה עמהם לטובה וכו' (סנה' א ו). ומנין לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני

---

[1]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך בפרקי אבות מנק' כ"י ביה"ס כזנתנסי ברומא, מנקד עם הארץ, אך לפי המקבל. — [2]) כך במשנ' מנקד' כ"י קויפמן, וכך בסדר הגדה של פסח, סדור תימני עם נקוד עליון, כ"י בריטי' מוז'. — [3]) כך בקצת משנ' מנקדות.

מזכה וחברי מחייבים וכו׳ על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד (שם ג ז). קולית נבלה וקולית השרץ וכו׳ מטמאים במגע מ נ י ן שאף במשא ת״ל הנוגע והנושא (חול׳ ט ה). מ נ י ן לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה עובר בלא תעשה ת״ל לא תאכלו על הדם (ת״כ, קדוש׳ פרק ו). ראש חדשים שומעני מיעוט חדשים שנים מ נ י ן לשאר חדשים ת״ל לחדשי השנה (מכי׳ בא ב). מ נ י ן היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים וכו׳ (ספרי במד׳ צט). אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת״ל לא תחסום מכל מקום (שם דברי רפז). אין לי אלא שנתחמץ מאיליו מחמת דבר אחר מ נ י י ן ת״ל כל מחמצת לא תאכלו (פסח׳ כח:). מ נ י ן שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול (ר״ש בן פזי, ברכ׳ מה.). מ נ י ן לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו מ נ י י ן שמוציאים מזה ונותנים לזה ת״ל ונתן לאשר אשם לו (ר׳ נתן, ב״ק מ:). מ נ י ן לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו לײ׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו (רב חנן בר אבא, ברכ׳ מה.). מ נ י ן שהקב״ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אלהים נצב בעדת אל ו מ נ י ן לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל ו מ נ י ן לשלשה שיושבים בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט ו מ נ י ן לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ (ר׳ יצחק, שם ו.). אליהו הטיח דברים כלפי מעלה וכו׳ מ נ י ן שחזר הקב״ה והודה לו לאליהו דכתיב ואשר הרעותי (רב שמואל בר׳ יצחק, שם לא:). אמר לו (אדריאנוס לר׳ יהושע) מהיכן הקב״ה מניץ את האדם לעתיד לבא אמר לו מלוז של שדרה אמר לו מ נ י ן אתה יודע (מד״ר בראש׳ כח). אמרו לו (הפועלים לר״ח) תן לנו שכרנו מאה זהובים ואנו מעלים אמר להם וכי מ נ י ן לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם (שם שה״ש א). ו מ נ י י ן אתה אומר שמתחילת ברייתו של עולם היה מלך המשיח וכו׳ (פסיק׳ רבתי לג). — ואמר המשורר: פתח ואמר לי אכול ושתה בני קמתי ועניתי אמור מאין, עת קצרה ידך בחיי עצמך מה אתנה אני לפי מִנְיָן (ראב״ע, באתי ביום צום).

*מִנְיָנִי, ת״ז, — של מִנְיָן: אתה יחיד בכל דרכי היחוד יחוד שלם ואמתי ולא כאחד המ נ י י נ י ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני אלא אחדות פשוטה מוחלטת (רדב״ז, כ״מ, אחה יסוד).

*מֵנִיעַ, ש״ז, מ״ר מְנִיעִים, — כח שהוא גורם לְדָבָר שינוע: שאנחנו נראה זה הגלגל המקיף בזה העולם השפל מתנועע וכל מתנועע לא יתנועע רק מ מ נ י ע הניעו וכו׳ כי כל מתנועע הוא מתפעל ל מ נ י ע ו שהוא פועל בו התנועה וכו׳ וכל מ נ י ע הוא התחלה למתנועע (סהל בן תמים, פי׳ יצירה ג). וכל כחות בע״ח אם משיגים ואם מ נ י ע י ם ו ה מ נ י ע י ם הם המאויים והם שני מינים אם מ נ י ע להביא מועיל והוא הכוסף ואם מ נ י ע לדחות מזיק והוא הכועס (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). כל מתנועע יש לו מ נ י ע בהכרח אם חוץ ממנו כאבן שתניע היד או יהיה מ נ י ע ו בו כגוף בע״ח שהוא מחובר מ מ נ י ע וממתנועע ולזה כשימות ויעדר ממנו ה מ נ י ע והוא הנפש ישאר המתנועע והוא הגוף לשעתו כמו שהיה אלא שלא יתנועע התנועה ההיא ולהיות ה מ נ י ע הנמצא במתנועע נסתר בלתי נראה לחוש חשבו בבע״ח שהוא מתנועע מבלתי מ נ י ע וכל מתנועע שיהיה מ נ י ע ו בו הוא הנקרא המתנועע מעצמו (ר״ש א״ת, מו״נ ב, הקד׳ יז). שה מ נ י ע י ם ימצאו על שני פנים מהם מ נ י ע י ם שהם נבדלים מהמתנועעים והם חוץ מהם כאבן שתניע היד וכו׳ ואפלטון היה סובר כי ה מ נ י ע הראשון הוא דבר יניע עצמו וכן יסבור שהנפש דבר יניע את עצמו (שם טוב, שם). הנה במציאות שלשה מיני מ נ י ע י ם אחד מהם מ נ י ע יניע מבלתי ידיעה כמו מ נ י ע האבן אל המפה והמין השני מניע בידיעה והוא עם זה מתנועע כמו נפש האדם וכו׳ וממין השלישי מ נ י ע יניע מבלי שיתנועע ולא יתחדש בעצמותו שנוי (ראב״ד, אמונה רמה ד ב). — *הַמֵּנִיעַ הראשון, כנוי לאלהים: אני הצעיר יוסף אלבו היושב פה שוריאה אשר הניעני הנה ה מ נ י ע הראשון (הקד׳ ספ׳ העקרים). שיש מ נ י ע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, בלתי גשם). — ובזמן החדש נתיחד שם זה למין מכונה הַמְּנִיעָה גוף אחר. Motor; moteur.

*מְנִיעָה, ש״נ, מ״ר מְנִיעוֹת, —שה״פ מן מָנַע, מה שמונע לעשות דבר מהדברים: שאם ינוס מכה נפש בשגגה שלא ימצא מ נ י ע ה שתמנע אותו מלנוס (רמב״ם, פי׳ שקל׳ א א). וכח ה מ נ י ע ה חזק בשב ואל תעשה תנצח א׳ למאה (עקד׳ ספ׳ הילת בסוף מנחי קנא׳

לאכה אחרי). — ומ״ר: כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מ נ י ע ו ת כדי שיגיע ויחזור אל המקום אשר נחצב משם (ר״י אלוהב, מנוה״מ, הקדמ׳ נר ו).

***מְנִיעוּת**, ש״נ, — כמו מְנִיעָה, ובמשמ׳ אסור: ויצוו (השופטים) בראוי לעשות וימנעו הדברים המגונים ויקיימו הגדרים על העובר עד שלא יהיו מצות התורה ו מ נ י ע ו ת ה צריכות לאמונת כל איש ואיש (ספר החינוך, מצוה תנא). כי יש טבע מ נ י ע ו ת קיים ולא יתכן בשום פנים בטולו (ר״י חריזי, מו״נ ב כ).

***מְנִיעִי**, ת״ז, מ״ר מְנִיעִיִּים, מְנִיעִיּוֹת, — של מֵנִיעַ: שכל דבר יש לו סבה ואי אפשר לפעל בלתי סבות מ נ י ע י י ו ת תניענה לפועל לעשותו (הקד׳ המגיה פי׳ ר״י אברבנאל על נביאים א׳).

***מְנִיפָה**, ש״נ, — כלי עשוי מנוצות וכדומ׳ יניפו בו לצנן האויר: אמר לה (ר״ש בן חלפתא לבתו) בתי הניפי עלי ב מ נ י פ ה[1]) ואני אתן ליך ככרין דנרד (ב״מ פו.). — ובסהמ״א: שמניף ב מ נ י פ ה על גופו כלומר שמחממין אותו באשם ומצננו ב מ נ י פ ה (רגמ״ה, חול׳ נא:). שמניף על בנו ב מ נ י פ ה להצילו מן השרב (רש״י שם).

מִנְל[2]), ש״ז, ככנ׳ מִנְלָם, — עשר ורכוש עשוי לא במשפט וצדקה כ״א בגזל וחמס ועשק, unrecht Gut; fortune ramassée injustement; ill-gotten gains: לא יעשר ולא יקום חילו ולא יטה לארץ מִנְלָם[3]) לא יסור מני חשך (איוב יה כט-ל). — והשתמשו בו בסהמ״א ר״א ועוד, לפי פרושו הוא: בחמץ בפסח דבר קדשי חללו, נתן כאלה סך במשחה ב מ נ ל ו, יכרת משיח ואין לו (ר״א הזקן, אזכר׳, אמת יסגה חכי). ומי כתר החכמה על ראשו, ומי השותה וישכח רישו, הם בהפרדם מן העולם, יטה לארץ מ נ ל ם, ועזבו לאחרים חילם (עמנואל, מחבר׳ א). על גלילי ובגבולי תוך מגדלי יטה מ נ ל י (ר״מ מלונזנו, זכרם אלי, כספ׳ שתי הידות). ואם יטה לארץ מ נ ל ו, כי המלך דבר לו, לך והחרמת את החטאים, ואנחנו בתוך הבאים (כנף רננים, פזמ׳, נפשי פחד). העיר ה׳ החופף עליו ועל שכלו תמיד יומו ולילו ולא יפרוד

---

[1]) נ״א במניפא. ובקצת דפוס׳ במניפ׳. וברוב כ״י ב מ נ י פ י ך. וכך ברה״ג, הערוך ור״ש.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעים σκιάν, שהוא תרגום של צֵלָם. ת״י: מנהון ולהלהון. רסע״ג פרש מִנְלָם כמו מִלָּם, הדבור שלהם, ואמר: קד יפכמון פי אלסריאני באלנון מלם מנלם חטין חנטין וכו׳ ולא יטה לארץ מנלם אלא יכון להם ג׳אה ולא תקבל להם כלמה, ע״כ, ור״ל בעבר׳ שלא יתקבלו דבריהם על בני אדם. מנחם בן סרוק: כנלותך לבגד ולא יטה לארץ מנלם ענין שלטנות הם לפי הענין. ע״כ. הרדב״א באגרונו פרשו מן נול בערב׳ כמו מנאל, אמר וז״ל: ולא ימתד פי אלארצ׳ מנאלהם עלי מסמועה ואלמ״ם פיה מרכבה (לקו״ק קמו). ריב״ג: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ולא יטה לארץ מנלם והו עלי זנה ונתתי מכרם אלמשתק מנ וגם מים תכרו מאתם עלי מא תקדמ מנ קולנא פיה ותלח׳יצ כונ מנלם מנ כנלותך הוא עלי מא אצפ אקול אנ כנלותך לבגד יבגדו בך מחמול עלי כהתימך שודד תושד פלא שכ פי אנ תפשיר כנלותך מג׳אנש לתפשיר כהתימך וכחתימך מת׳ל כהתם הפשעים והוא מנ ד׳ואת אלמת׳ליג ואצלה אלתשדיד פאשקט אשתח׳פאפא עלי מא זעמ א׳ז פכאנ תפשיר ולא יטה לארץ מנלם ולא יתצל פי אלעאלם כמאלהם ותמאם אמרהמ אי אנהם ינקטעונ פלא תדום דולתהמ (אלמסתלחק 157), — ובעברית: ומזה השרש (נלה) ומזו המשמעה מנלם והוא על משקל מכרם מן כרה, וכך אני מפרש מנלם מן נלה, כי מהכתוב כהתמך שודד תושד כנלֹתך לבגד יבגדו בך נראה ברור כי כנלֹתך הוא כפל מן כהתמך, והוא מן תמם, במשמ׳ שלם, והכונה בולא יטה לארץ מנלם הוא שהשלמתם ומזמתם לא יגיע להעולם, ר״ל הם ישָׁברו ולא יארך שלטונם. רש״י ראה במנלם הרכבה מן להם, ופרש בכ״ז כמו מנחם וריב״ג וכמו״כ ראב״ע: הדבר השלם שלהם, וכך גם רד״ק: תכליתם והשלמתם. וכך רוב שאר המפרשים הקדמונים. וגם החדשים לא מצאו שום דבר מתישב על הענין לפי הנסחה המסורה. קצתם החליטו כי הנסחה משׁבשה, והגיהו הגהות מתחלפות: מכלם, מִגְלָם, מזלם, מִלְּנִים, מִלְּלָם, שבלם, וכיוצא בזה, וכל אלה ההגהות אינן מרפאות את הכתוב. עכ״פ גם לפי הנוסחה המסורה כנוי הרבים של מנלם בודאי שבוש ובהקבלה לחצי הפסוק שקודם לו צריך להיות מנלו, ולפרש מלה זו בטשמ׳ דומה לחילו, בענין כל מה שצבר וקבץ בגזל וחמס, ולתקנת המליצה צריך במקום לארץ בארץ, וצורת הכתוב תהי: ולא יִטֶּה בארץ מִנְלוֹ, והפעל יטה אינו עתיד מן נטה אלא מן שרש מיוחד יטה, וחבר לו בערב׳ וטא [a]), בעתיד יַטא, ובלשון המדברת גם וטה, יטה (מחוץ אלמחוץ בזה הפרט), ומשמש בערב׳ במשמ׳ ערך וסדר דבר, ובהתפ׳: אתטא אלאמר, במשמ׳ אשתקאם ובלע׳ נהאיתה, ר״ל נתישר והגיע לתכליתו.

---

[a]) وطأ

ממנלו פיו ולשונו, לדרוש מעמי אם ראיתי בים, הכלי אור בהיר במפרשי השיר אשר לשלמה (סקדמי' חשק שלמה, REJ 1886, Avril 225). ראש מבחר תכלית עצה וכראשיתה מנלו (ר"י סטנוב, משלי אסף נד ג).

•מְנָלָה, ש"נ, מ"ר כִכני מְנָלוֹתָם,—היכל וכיוצא בזה: והנה העיר הרומה לוטרוש שהיו מהם ונחלקו מחברתם לחרוב את מנלותם ומשבר את טירותם ופסילי אלהיהם ישרפו באש (ר"א אבן מיגש, כבוד אלה' קכז).

•מְנַסֶּה, ש"ז, מ"ר מְנַסִּים, — מי שמתמחה בדבר על פי נסיון, empiric ; empirique ; Praktiker: המנסה יותר חכם מן הרופא (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופי' א י). אמר משה סופר לי בשם המנסים כי החפיפה בדם לבן טבעי יתיכה בשתי פעמים (ר"מ נרבוני, ארח חיים, במורסות, כ"י ביהמ"ד שכתר). ואני נסיתי מפי מנסה ריר החלבון (שם ד א). וספר לי אחד מאוהבי המנסים כי היותר מסוגל לזה הוא החפיפה בבורית לח (שם).

מנע[1], ממנו מֶנַע, •מְנִיעָה, •מְנִיעוּת, •הִמָּנְעוּת.

מָנַע, פ"י, מָנַעְתָּ, מָנַעְתִּי, מָנְעוּ, מֹנֵעַ, מְנַע, מִנְעִי, אמנע, תמנע, ימנע, מנעני, מנעך, ימנעני, ימנענה, —א) מנע דבר מפלוני, לא נתן לו את הדבר, לא הניח שיהיה לו הדבר, refuser ; zurückhalten ; withhold: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך (ש"ב יג יג). כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו (מ"א כ ז). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר (עמוס ד ז). אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות (משלי ג כז). אל תמנע מנער מוסר (שם כג יג). שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות (שם ל ז). ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז). ומנך לא מנעת מפיהם (נחמי' ט כ). —וגרם שדבר לא יהיה לו: וחטאותיכם מנעו הטוב מכם (ירמי' ה כה). — ומנע לפלוני: לא ימנע טוב להלכים בתמים (תהל' פד יב).—ואמר בן סירא: קרב עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (כ"ס גני' ד ג). עבד משכיל אהוב כנפשך ואל תמנע ממנו חופש (שם ז פא). — ובתו"מ: ואל תמנע מנעלין מרגליך (ר"ע, פסח' קיב.). ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום (של אבלות) (כתוב' ד.). ועולה על שולחנו (בט"ב שחל להיות בשבת) כסעודת שלמה בשעתה ואינו מונע מעצמו כלום (תוספתא תעני' ד יג). כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו (ר"ש חסידא, סנה' צא:). לא פרע (הקב"ה) מן עמון ומואב אלא שמנע מהם שלום (מד"ר במד' יא).—ומבע"ח: מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (תוספת' מו"ק ב יא).— ודבר לא בע"ח: הבצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה (שבי' ב ט). פול מצרי שמנע ממנו מים שלשים יום מתעשר לשעבר (תוספת' שם ב ד). אין מונעין חמין ושמן מעל גבי מכה בשבת (רב, שבת קלד:). הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו וכו' הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ר' יוחנן, ברכ' מ.). — ומנע את פלוני מדבר, עצרו ולא הניחו שיגיע להדבר: אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יי' מכבוד (במד' כד יא). מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה (ירמי' ב כה). מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה (שם לא יו). וארור מנע חרבו מדם (שם מח י). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א יה). לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל' ב י). — ומנעו מעשות כך וכך, לא הניחו: אשר מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). חי יי' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך (שם לד).—ומנע סתם: ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים (יחזק' לא יה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת (תהל' כא ג). מנע בר יקבהו לאום (משלי יא כו).—ובתו"מ: הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון (ר"א, ברכ' כח:). היה עושה בלבסים לא יאכל בבנות שבע וכו' אבל מונע הוא את עצמו עד שהוא מגיע למקום היפות ואוכל (מעשר' ב ח). לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (רב, גיט' כד:). כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד (ר' יוחנן, כתוב' צו). אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (שם, ברכ' י.). אפי' בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר' חנ, שם:). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך לבית המדרש (ר' יונתן, ירוש' שבת ד א). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי (ר' יוסף, מד"ר בראש' לו). מנעתה (שרה את הגר) מתשמיש המטה (ר' אבא בר כהנא

[1]) בערב' מנע a), כמו בעברית. בארמ' מנע.

a) منع

שם מה). שמתוך שהוא (יצה״ר) מטעה אותי אני מונע עצמי מדברי תורה (שם שמות יט). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: והעולם אשר נתן בלבי מנעני לבקש אחריתי, ואיכה אעבד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי (ר״י הלוי, יי׳ עדן). — ·מְנַע דָּבָר, היה סִבָּה שלא יִהיה הדבר: וזה יתכן ג״כ עם החזיקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחיות (ר״י אנטולי, מלמד התלמי׳, נח).—מוֹנְעָ, מוֹנְעָיו, המונעים אותו מדבר: אבל גירשו (את אדם מגן עדן) ולא השכיחו הליכתו, למען יראה הכרובים מונעיו ותגדל דאגתו (רסע״ג, תפו׳ על חוי הגלג׳ ב ג). — ב) מְנַע דבר, קצת כמו טָמַן, הסתיר, שמר אותו לעצמו: והיה כל הדבר אשר יענה יי׳ אתכם אגיד לכם לא אֶמְנַע מכם דבר (ירמי׳ מב ד). אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וְיִמְנָעֶנָּה בתוך חכו (איוב כ יב־יג). — ופעול, ·מָנוּעַ, מְנוּעָה, מְנוּעִים, מְנוּעוֹת. פלוני מָנוּעַ מדבר פלוני, שאינו יכול לקחתו, לאכלו וכיוצא בזה: אמר לאשכול כלוי אני ממך פרוש אני ממך מנוע אני ממנו וכו׳ אמר לככר כלוי אני ממנו פרוש אני ממנו מנוע אני ממנו (ירוש׳ נזיר ב א).—·ובמשמ׳ אסור: אשר היה מנוע לבלתי העשות והותר להעשות (אגר׳ מנחם הקראי לעקילס, לקו״ק, נספח׳ 59). והאמונות הכוזבות כלם מנועות מצד התורה (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, הקד׳ ב). כי הרודף אחר התאוות אין מתום בבשרו מגסות המאכלות אסורות ומהבעילות המנועות וכן בשאר הדברים (ר״מ אלבילאג, האספ׳ דעת ד ז).— ·וּמָנוּעַ מִדָּבָר, במשמ׳ שהדבר אינו במציאות בו: ושיריך שקולים וחזקים ומשבר וענין רך מנועים (ר״ש הנגיד, דבליך בתוך נבי). כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים (רש״י ישעי׳ לח יא). — ·וּמָנוּעַ סתם, אינו במציאות: היה (דבר יי׳ בימים ההם) יקר היה מנוע (רש״י ש״א ג א). — ·וּמָנוּעַ מִדָּבָר, שאינו יכול להשיג הדבר: נשמה מאשר תתאו גדועה, ונפש מאשר תשאל מנועה (ר״ש הנגיד, נשמה). — ·והוא מָנוּעַ לפלוני, שפלוני אינו יכול להשיגו: ולי נפש לרֵעים מחזקת ולי נפש למשטינים מנועה, ולך תוכה ערוגה מן ידידות מלאה על נהר אהב נטועה (הוא, שם).— ·ודבר מפלוני, במשמ׳ זו: כאור חמה מנועה מעטלף (כתי הנפ׳ והלחש׳, כ״י פריז).— ·ובמשמ׳ אי אפשרות: כי נגע הצרעת מנועה מהשגת רפאותיה וכן הודו החכמים וכו׳ כי אין בכל החלאים ומכאובות מחלה קשה מנועה מהשגת רפואותיה כזו כי היא הוגיעה את כל הרופאים ולא יוכלו לה (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 210). ששמין הדברים המנועים אצל טבע המציאות (ר״י אבן לטיף, סקד׳ שער השמים). הוא ודעתו אחד לפיכך כשם שהשגת מהותו מנועה אצלנו מפני שאין דרך להשיגה כך השגת דעתו מנועה (שם כג). כן רצה יתברך ואיכות רצונו מנועה אצלנו כמו שהיא נמנעת ידיעת מהותו (ר״ד בן בילא, י״ג יסודי׳ המשכיל, בספ׳ ד״ח נז).

— נפע׳ נִמְנַע, תִּמָּנַע, יִמָּנַע, יִמָּנְעוּ, — נִמְנַע מֵעֲשׂוֹת דבר, מנע את עצמו, לא אבה, לא עשה: כה אמר בלק בן צפור אל נא תִמָּנַע מהלך אלי (במד׳ כב טז). — ונִמְנַע הדבר, נעצר, לא בא הדבר: וַיִּמָּנְעוּ רבבים ומלקוש לוא היה (ירמ׳ ג ג). חגרו וספדו הכהנים וכו׳ כי נִמְנַע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יואל׳ א יג). וַיִּמָּנַע מרשעים אורם (איוב לח טו). — ובתו״מ, נִמְנַע פלוני מעשות דבר, מֵאֵן, לא עשה: מימיהן של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (ר״ח סגן הכהנים, פסח׳ א ו). מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל בטבול יום בנר שנטמא בטמא מת (ר״ע, שם). זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה (שבי׳ י ג). בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (ביכור׳ ג ז). אעפ״י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב״ש מלישא נשים מב״ה (יבמ׳ א ד). אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה נמנעו מלהשביעה התקין ר״ג הזקן שתהיה נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה (גיט׳ ד ג).— ובמשמ׳ עצר בעצמו: נותנין כלי תחת הדלף בשבת ואם נתמלא שופך ושונה ואינו נמנע (תוספת׳ שבת ג יא). בימות הגשמים שופך ושונה ואינו נמנע (ערוב׳ פח:). שש תקיעות תוקעין ע״ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש (שבת לה:). משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ולא היו נמנעין להיות נותנין עצים כל היום (ירוש׳ יומ׳ ו ג). ואסור (האבל) לקרות בתורה וכו׳ ובש״ס ובאגדות ואם היו רבים צריכים לו אינו נמנע (מו״ק כא.). אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו (מד״ר ברא׳ פד). יודע אני כמה

עתידים להכאיבני במדבר וכו׳ ואעפ״י כן איני נמנע מלגאלם (שם שמות ג). כיון שראה פרעה שבעת שהיה יוצא המימה משה מקדימו בדרך נמנע שלא לצאת כדי שלא יפגע בו משה (ר׳ ברכיה, שם יג). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהיי נקיה לבעליך על ידי אלו המים (שם במד׳ ט). ואלו היה אוכל עמו (המלאך עם מנוח) היה נראה כאלו קבל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול (שם י). גמר כל הספר ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה בפני עצמה ואינו נמנע (מס׳ ס״ת ב ז). — *נִמְנַע דבר מפלוני, לא בא לו הדבר: במה ברכו (יעקב את פרעה) שנמנע ממנו שני רעב (ספרי דבר׳ לח). כיון שהתפלל משה עליו (על אהרן) נמנעה ממנו חצי הגזרה מתו שנים (מבני אהרן) ונשתיירו שנים (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ י). — ומצוי בסהמ״א: במי שנמנע מלהזדמן עם חבירו לדין (ר״י ברצלוני, ספר השטרות סו). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חבירו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (הרי״ף ב״מ יח.). עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי ולשבחו על מה שחננו מן הטובה (ר״י א״ת, תקון מדה״נ לרשב״ג כה). וידענו כי הנמנע מהחשתדלות באלו השאלות היה מן הראוי לנו (רלב״ג, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). —*ובמשמ׳ אי אפשרות: ערים בצורות נמנעות וחזקות וכו׳ מגדלים נמנעים וחזקים (ר״י א״ת, הפרפ׳ לריב״ג, בלר). דברים גדולים שהם נמנעים לעמוד עליהם ולדעתם כ״א מן הנבואה (שם). לא יחסר הדבר ההוא אשר תחייבהו או תשלול אותו מהיותו הכרחי אליו או אפשר לו או נמנע (הוא, מלות הגיון ד). לא שיבא כל אדם להשתחוות במקדש בכל חדש ובכל שבת כי זה דבר נמנע והנביא לא יבטיח על הנמנע (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד׳, שמיני). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ר״ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (ר״י אלבו, העקרים ב כ). בביאור הראשון שהוא בענין הנמנע בכלל הנמנע ממנו שהוא בהחלט והוא הנמנע מפאת עצמו וכו׳ אמנם שאר הדברים כלם אינם נמנעות בשלוח והחלט אבל המנעותם הוא בהקשר ר״ל בערך ובחינת פועל מוגבל כאלו תאמר שהילד היונק שדי אמו נמנע הוא שישא משא עשרת ככרים (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ד ב). הנפלאות פעמים שיהיו בעניגים הנמנעים בטבע כהחפך המטה לנחש (מ׳ אלדבי, ש״א א). לפי שמשה יודע שהוא נמנע בשום צד ללכוד הערים (ר״י קארו, תולדות יצחק, שלח לך). —*דבר נִמְנַע לפלוני, שפלוני אינו יכול להשיגו: חפץ בנמנע לו צרי לו אין (רמח״ל, מגדל עז א).

— הִפע׳, *הִמְנִיַע, — כמו מָנַע: יתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממניען זו מזו (רב יהודה בר״י, ירוש׳ תענ׳ א ג). — ואמר הפיטן: וישם לילה ותנומה המניע, לילה אשר תנין וירב הניע׳ לדורות אותו הצניע (ר״א קליר, ויאהב אומן, קרוב׳ לפורים). נשיאים להסיע שעירים להניע ענגים מלהמניע פותח יד ומשביע (סדר הושענות, אדון המושיע). — ובסהמ״א: מי זה יודיעהו בעדי כי הוכיחני ונוכחתי ויסרני ונתיסרתי וכו׳ והמניעני ונמנעתי ולמדני ולמדתי (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופי׳ ג ד). אין למו קבלה נמסרת במדעים האלהיים האלה לא בכתב ולא בעל פה אלה הניאו והמניעו העסק בה ויכליאו הלמוד מתלמידיהם (י׳ פירסטו, בסקדמ׳ ארי נוהם לר״י מודינא).

מַנְעוּל, ש״ז, בכנ׳ מַנְעוּלָיו, מַנְעֻלָיו, — כלי שנֹעֲלִים בו הדלת ופותחים אותו במפתח, Schloss; serrure, lock: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המַּנְעוּל (שה״ש ה ה). ויעמידו דלתתיו מַנְעוּלָיו ובריחיו (נחמ׳ ג ג). המה קרוהו ויעמידו דלתתיו וּמַנְעֻלָיו ובריחיו (שם ו). — ומצוי בתו״מ: בזמן שבית המנעול למטה מעשרה טפחים נוטל מפתח מן האיסקופה ונותנו במנעול ופותח (ר׳ יהודה, תוספת׳ ערוב׳ י א). המוכר את הבית מכר את הדלת ואת הנגר ואת המנעול ואת המכתשת החקוקה (שם ב״ב ג א). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו (מו״ק א י). המשכיר בית לחברו המשכיר חייב בדלת בנגר ובמנעול ובכל דבר שמעשה אומן (ב״מ ח ז). הקיש על הדלת על הנגר על המנעול על המשוט וכו׳ (זבים ד ג). — ובמליצה, *מַנְעוּלָהּ של ארץ, שסוגר את הארץ בפני אויב: שארצו של אשר היא היתה מנעולה של ארץ ישראל (ספרי דבר׳ שנה).

מִנְעָל[1], ש״ז, בכנ׳ מִנְעָלֶךָ, — אדמה קשה מאד, harter Boden; terrain dur; hard ground: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו ברזל ונחשת מִנְעָלֶךָ[2] וכימיך דבאך (דבר׳ לג כד-כה).

---

[1]) מן שרש נעל, ועי׳ הערה לקמן. —[2]) הקדמונים והחדשים פרשו שם זה קצתם במשמ׳ מַנְעוּל (השבעים, רש״י, והחדשים), וקצתם במשמ׳ נַעַל (ריב״ג, ואחרים). אך לפי שני הפרושים אין ענין הכתוב מתישב היטב, כי

*מַנְעָל, ש"ז, מ"ר מַנְעָלִים, — נַעַל חופה ג'ב הרגל, Schuh ; soulier; shoe : ואל תמנע מנעלין מרגליך (ר"ע, פסח' קיב.). מצאתי זקן אחד מנציבין נומתי לו בקיא היה לך ר"י בן בתירא אמר לי הן ועל שולחני היה תדיר נומתי לו ראיתו שחלץ מימיך אמר לי הן (אמרתי לו) במנעל או בסנדל אמר לי וכי יש חולצין במנעל[1]) אמרתי מה ראה ר"מ לומר שחולצין במנעל (ר' יוסי, תוספת' יבמ' יב יא). הותרו לו רצועות מנעל וסנדל או ששמט את רוב הרגל (שם יב). אין סכין לא מנעלים חדשים ולא סנדלים חדשים לא יסוך את רגלו והיא בתוך המנעל וכו' אבל סך רגלו ונותנה במנעל (שם שבת ג יו). (המוציא גמי) כדי ליטול ממנו מדת מנעל לקטן (ר' יהודה, משנה שם ח ב). אף לא (משלחין ביו"ט) מנעל לבן מפני שצריך אומן (הוא, ביצ' א י). ומנעל של זרד (כלא' ט ז). לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור (ביצ' א י). ונותן לה (לאשתו) כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד (כתוב' ה ח). מנעל שנפחת אם אינו מקבל את רוב הרגל (כלי' כו ד). מנעל שעל האימום (שם). ואל יצא (ת"ח) במנעלים המטולאים (ברכ' מג:). לא יצא קטן במנעל גדול וכו' ולא תצא אשה במנעל מרופט וכו' ואין יוצאין במנעל חדש באיזה מנעל אמרו במנעל של אשה (שבת קמא:). והמונע מנעלים מרגליו (מנודה לשמים) (פסח' קיג:). אין מגררין לא מנעל חדש ולא מנעל ישן (ר' חייא, שבת קמא:). עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד (ר' יוסי בר"י, פסח' נה:). גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק (ר' יוחנן, שבת קיד.). לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו (רב, שם קכט.). כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל (ריב"ל, כתוב' צו.). התיר מנעליו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח (דא"ר יא). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו (שם י).—*לָחַךְ מַנְעַל רגלי פלוני, לאות עבדות וכניעה: ויתפלל מרדכי אל ה' ויאמר גלוי וידוע וכו' כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן על תשועת עמך ישראל כי לוחך הייתי מנעל רגליו (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). — ומצוי בסהמ"א: רצועות הנמשכות מגופו של מנעל שקושרין אותן על הרגל ועל השוק (ר"ח שבת קיב.). מקום קביעות הרצועות אחת מבחוץ ואחת מבפנים לבין שני רגלים כעין שיש למנעלים שלנו (רש"י שם). היה (האבל) בא בדרך ונועל והולך וכשיכנס במדינה חולץ מנעליו (רמב"ם, אבל ה ו). — ומשל: מנעל לפי הרגל ולא רגל לפי המנעל (כסאות לבית דוד כה:).

מַנְעָם[1]), ש"ז, מ"ר מַנְעַמִּים, – מאכל עָרֵב ונעים לחיך, Leckerbissen ; friandise; dainty morsel : ובל אלחם בְּמַנְעַמֵּיהֶם (תהל' קמא ד).—*מַנְעַמֵּי הַגּוּף, תענוגים בכלל: היא התאוה שנולדה באדם למנעמי הגוף ומאווייו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ג טו). — ובמליצה, במשמ' תענוגים רוחניים: מתי צורי אבוא ואראה פני אלהים לשקד באולמיך ולחזות במנעמיך (ר"י הלוי, יה לנתי).

מְנַעַנְעַ, ש"ז, מ"ר מְנַעַנְעִים, — כלי מכלי הַנִּגּוּן: ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים וּבִמְנַעַנְעִים

אין כאן מקום לא למנעול ולא לנעל. ולכן יותר מסתבר כי הכונה במנעל זה כמו השמות נַעַל a), מַנְעַל b) בערב', שמלבד משמעתם כמו נעל בעבר' בענין לבוש הרגל עוד הם משמשים במשמ' אדמה קָשָׁה מאד. אמר אלג'והרי: ואלנעל אלארצ' אלע'ליט'ה יברק חצאה לא ינבת שיא, ע"כ, ובעבר': נעל הוא אדמה קשה יברק סלעה ולא תצמיח כלום. ובלשאן אלערב: קאל אבנ שידה אלנעל מנ אלארצ' אלקטעה אלצלבה אלע'ליט'ה וכו' קאל אבנ אלאת'יר אלנעאל ג'מע נעל והו מא ע'לט' מנ אלארצ' וכו' ואלמנעל ואלמנעלה אלארצ' אלע'ליט'ה, ע"כ, ובעבר': אמר אבן שידה נעל מן הארץ הוא אדמה קשה מאד וכו' ואמר אבן אלאת'יר נעאל הוא מ"ר מן נעל והוא מה שהוא קשה בהאדמה וכו' ואלמנעל ואלמנעלה היא אדמה קשה. — ועי' שרש נעל איך נסתעפה משמ' זו. וע"י פרוש זה הכתוב מקביל יפה מאד למה שנאמר קודם לו: וטבל בשמן רגלו, והוא משבח את חלקו של אשר בשתי מעלות, שהמישרים והעמקים הם נותנים שמן, ואדמת הגבעות הקשות נותנות ברזל ונחשת, כמו שכבר נשתבחה אדמת ארץ ישראל בברזל ונחשת במקום אחר, ואין ספק בדבר כי בימים ההם היה ברזל ונחשת באדמת הגליל העליון.

[1]) בגמ' (יבמ' קב.) בנוסח' הדפוס, נוספו כאן המלים: והתורה אמרה נעלו ולא מנעלו. והעיר ע"ז רש"י ואמר: ול"ג והתורה אמרה נעלו ולא מנעלו שאין מנעל כתוב בכל התורה אלא נעלו וכו' דמנעל לשון חכמים ונעל לשון התורה.

a) نعل b) منعل

[1]) מן נעם, עי"ש.

ובצלצלים (ש"ב ו ה). — ואמר המשורר: חצוב (הפסל) מצור שם נצב על כן שיש בדמות אשה יפה מרבת שדים, הנושאת קרני פרה על המצח ומנענעים וכד בשתי הידים (יל"ג, אסנת בת פוטיפרע ג).

·מְנַעֵר, ש"ז, — לוח קטן של עץ לנער הבשול וכדומ': יושם בקדרה ממוצעת הראש או מחבת וכו' ויבושל באש רבה ותנער במנער (קאנון, מזכרת הרפוא' ז ג).

***מְנַפָּה**, ש"נ, — כמו מְנִיפָּה: והמדף של דבורים והמנפה[1]) הרי אלו טהורין (כלים טז ז).

·מְנַפָּחָה[2]), ש"נ, —שה"פ מן נפח: מעשה המנפחה שעושים בזמן הזה פה מצרים יע"א כך היא לוקחים גדיים ועגלים קטנים יונקי חלב ומשקים אותם חלב הרבה בעל כרחם ותכף לזה שוחטין אותם שחיטה כשרה בבדיקת ריאה ומריקין החלב שבקיבה קודם שיצטנן בתוכה (ר"א הלוי, גינת ורדים, יו"ד א כו).

מְנַצֵּחַ[3]), ש"ז, מ"ר מְנַצְּחִים, — א) מְנַצֵּחַ על פלוני, שקֹד עליו שיעבד כראוי: ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמונים אלף איש חצב בהר וּמְנַצְּחִים עליהם שלשת אלפים ושש מאות (דהי"ב ב ב). ושלשת אלפים ושש מאות מְנַצְּחִים להעביד את העם (שם יז). ועל הסבלים וּמְנַצְּחִים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה (שם לד יג). — ב) מְנַצֵּחַ בִּנְגִינָה, ועל כלי נגינה, מי שבקי במלאכת הנגינה, ובהרחבה ראש המנגנים, ונמצא בפרט בתחלת הרבה פרשיות בספר תהלים: לַמְנַצֵּחַ[4]) בנגינות מזמור לדוד (תהל' ד א). לַמְנַצֵּחַ על הגתית מזמור לדוד (שם ח א). לַמְנַצֵּחַ על השמינית (שם יב א). לַמְנַצֵּחַ על אילת השחר (שם כב א). לַמְנַצֵּחַ על ששנים לבני קרח (שם מה א). לַמְנַצֵּחַ על מחלת משכיל לדוד (שם נג א).—וגם בסוף הפרשה: יי' אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני לַמְנַצֵּחַ בנגינותי (חבק' ג יט).—ג) ·מי שגּבֵר במלחמה על אויבו ומכריע אותו: מהפכת זרים משואות וחללים, תמרות עשן ואש ודם כמים, שאגת המנצח צוחת אֻמללים, עיים וחרבות הזאת ירושלם (יל"ג, בין שני אריות).

*מנצפ"ך, — צרוף חמש האותיות הכפולות שבא"ב העברית ישתמשו בהן בסופי מלים: מנצפ"ך[1]) הלכה למשה מסיני (ר' מתיה בן חרש, ירוש' מגי' א יא). מנצפ"ך צופים אמרום (ר' ירמיה, בבלי שם ב:).

מְנַקִּיָּה[2]), מְנַקִּית, ש"נ, מ"ר מְנַקִּיּוֹת, מְנַקִּית, בכנ' מְנַקִּיֹּתָיו, — כלי יֻסַּךְ בו נסך: ועשית קערתיו וכפתיו וקשותיו וּמְנַקִּיֹּתָיו[3]) אשר יסך בהן זהב טהור (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מְנַקִּיֹּתָיו ואת הקשות אשר יסך בהן (שם לז טז). ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת הַמְנַקִּית ואת קשות הנסך (במד' ד ז). ואת הכפות ואת הַמְנַקִּיּוֹת אשר זהב (ירמ' נב יט).

מֵנֶקֶת, — עי' מֵינֶקֶת.

---

[1]) כך בנוסח' הדפוס, וכך גם במשנ' מנק' כ"י פרמה ובמדב"מ, וכמו"כ במשנ' עם גוף פה"ע לרמב"ם. ובערוך מנפא. וכך גם בפי' רה"ג.

[2]) בערב' מנפחה a), המְסֹו שבקֵבת הטלאים.

[3]) משרש נצח, עי"ש. —[4]) נתחלפו הקדמונים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו במשמ' השלמה וסיום. וכך גם ולגט': in finem. עקילס וסומכ', תאוד' והירונ' במשמ' נצחון. תרגום ארמי: לשבחא. ובמשמ' זו מנחם: ענין שיר וזמר ותהלה. רסע"ג גזר אותו מן נֶצַח, במשמ' תמיד (עי' ראב"ע בפרושו). ושאר הקדמונים שלנו פרשוהו במשמ' שררה וחזק: שר וקצין בנגינה, ראש המנגנים.

a) منفحة

---

[1]) ושאלו שם מהו מנצפ"ך ואמר ר' יצחק: מה שהתקינו לך הצופים. ושאלו מאן אינון אילין צופין, ואמרו: מעשה ביום סגריר שלא נכנסו חכמים לבית הועד ונכנסו התינוקות אמרין איתון נעביד בית ווערא דלא ייבטל אמרין מהו דין דכתיב מם מם נון נון צדי צדי פה פה כף כף ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה לפה מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה, וסיימו אותן חכמים ועמדו כולן בני אדם גדולים.

[2]) כך רד"ק: ועם הא הנקבה מְנַקִּיָּה בדגש היוד ובחירק הקוף מן ומנקיותיו (מכלול, שער הה"ש קסה.). בסור' מנקיתא. ועי' הערה לקמן. — [3]) לא נתברר בודאות שרש המלה ומהותה בדיוק. השבעים תרגמו κνάθους, שהוא כעין כוס, בזיך. מעקילס לא נשאר תרגום מלה זו. אונק' תרגם מכילתיה, ופרש רש"י מלה זו במשמ' סובלות, ואמר שהן כעין סניפים, אך הודה ואמר: אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין. ע"כ. בגמ' (מנח' לז.) פרש רב קטינא מנקיותיו אלו הקנים. אך אין ספק בדבר כי אין זו קבלה אלא סברת נפשו בעולם ואין לה על מה לסמך, כמו פרושו שם לקשות ופרושו להפעל יוסך מן סכך. רסע"ג תרגם מלאעק, שהוא כפות, וכך ריב"ג. והנה הפשיט' מתרגמת מלה זו במנקיתא, ואין זו פשוט המלה העברית, אלא מלה סורית אמתית, הואיל ובה מתרגמת הפשיט' גם המלה לֹג ומשמשת בסור' בפרט במשמ' כלי לנסך בו נסך על הזבח, והפעל נקא כמו נסך.

מְנָת[1], ש״נ — א) חֵלֶק, מְנָת פלוני, מה שנקבע לו, Anteil; part; share: זה גורלך מְנָת מדיך מאתי (ירמ׳ יג כה). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מְנָת כוסם (תהל׳ יא ו). יי׳ מְנָת חלקי וכוסי (שם טז ה). יגירהו על ידי חרב מְנָת שעלים יהיו (שם סג יא). ומְנָת המלך מן רכושו לעלות (דהי״ב לא ג). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מְנָת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי׳ (שם ד). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, חלק בכרם וכדומ׳: האומר לחבירו מנת בכרם אני מוכר לך (ב״מ יב.). מעשה בשטר שהיה כתוב בו מנת[2]) ראובן ושמעון אחי (הלכ׳ פסוקות לר״י גאון, ממונות). — *מְנָת המלך, מַס: מותר לאדם לומר לעכו״ם צא והפס עלי מנת המלך (לב, ע״ז עא.). גבאי מנת המלך סתמן כשרים (רמב״ם עדות י ד). — ובמליצה, במשמ׳ שכר בעד מעשים טובים וכיוצא בזה: כל המחזיק בתורת ה׳ יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ה׳ אין לו מנת (ר׳ יונתן, סנה׳ צ:). — ב) *בִּמְנָת כֵּן, בִּמְנָת שֶׁ... בִּמְנָת לְ... בתנאי כך וכך: ואם התנה עמו במנת[3]) כן מותר (תוספתא דמאי ו יג). כל הנושא ונותן במנת שאין לו אונאה יש לו אונאה (לב, ירוש׳ ב״מ ד ג). שם הוא אדם מחבירו בהמה במנת לעלות לו וולד אחד וגיזה אחת לשנה (שם ה ו). — ויותר מצוי עַל מְנָת: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת[4]) שלא לקבל פרס (אנטיגנוס, אבות א ג). הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות (ר׳ ישמעאל, שם ד ה). שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה (ראב״ע, כתוב׳ ה א). הקורע על מנת לתפור שתי תפירות (שבת ז ב). לא יקוץ את סוכו על מנת ליתן את הדמים (ב״ק י ב). האומר סמא את עיני וכו׳ על מנת לפטור וכו׳ עשה כן לאיש פלוני על מנת לפטור (שם ח ז). מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתנן לו מכאן ועד שלשים יום (מכות א א). כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). הפורץ על מנת לגדור (פרה ז יב). האוכל על מנת לקצות (שם). את שהוא לוקח על מנת לאכול (ירוש׳ דמאי ב ב). והוא שהפכה על מנת לזכות בה (כהנא, שם ג ג). למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים קרא לראשון וכו׳ וא״ל תקבל אתה השדה הזו אמר לו הן על מנת לפולחה אמר לו הן (מד״ר שמות כו). — עַל מְנָת שֶׁ...: איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (ר׳ אילעי, יבמ׳ מח:). צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ר״י בן מתיא, ב״מ ז א). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עליך לשלטון (ר׳ מאיר, תוספת׳ קידוש׳ ג ב). (מוכרים לעכו״ם) שחת לגוז על מנת שתיגזז ותבואה לקצור על מנת שתיקצר ואילנות לקוץ על מנת שיקציצו (ר׳ יהודה, שם ע״ז ב ד). משכיר ישראל בהמתו לגוי ופוסק עמו על מנת שהגוי זנה (שם דמאי א יז). ישראל שקיבל שדה מכהן ואמר לו על מנת שהמעשרות שלי על מנת שהמעשרות שלך על מנת שהמעשרות שלי ושלך (שם ז ג). אמר לו קדש לי בתך זו על מנת שאין בה מומין (שם כתוב׳ ז י). הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא שתי שנים ועל מנת שתניקי את בני שתי שנים (שם גיט׳ ז ו). שפך זה את יינו והציל דובשו של חבירו נותן לו שכרו דמי השב אבידה אם אמר לו על מנת שיטול דמי שלי מתוך שלך חייב ליתן לו (שם ב״ק י כה). המוכר שדהו לחבירו ואמר לו על מנת שיהא בה אריס ועל מנת שיהא בה שותף ועל מנת שהמעשרות שלי (שם ב״מ ד ד). הריני נזיר על מנת שיהא בכרי הזה מאה כור (שם נזיר ב ט). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי אצטליתי ואבדה אצטליתו (רשב״ג, גיט׳ ז ה). לא ישכור אדם את הפועלים על מנת שילקוט בנו אחריו (פאה ה ו). אמר הרי אני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני אטול (שם ו יא). השוכר את הפועל לקצות עמו בתאנים אמר לו על מנת שאוכל תאנים (מעשר׳ ב ז). אמר לה על מנת שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי (כתוב׳ ז ה). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים וכו׳ על מנת שאין בה מומין ונמצאו בה מומין (שם ז). הפקחין היו כותבין על מנת שאזון את בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי (שם יב ב). הרי זה גיטך על מנת שתתני לי

---

[1]) כמו מְנָה. — [2]) גוף המעשה בגמ׳ (ב״ב קסז.) בסגנון ארמי: ההוא דהוה כתיב ביה מנת ראובן ושמעון אחי. — [3]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ, וכך גם בכ״י וינה. ובנוסח׳ הדפוס: על מנת לעשות כן. — [4]) בקצת ספרים: שלא על מנת.

מאתים זוז וכו׳ על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיט׳ ז ה). הרי זה גטך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את בני (שם ו). (האומר לאשה התקדשי לי) על מנת שאני עשיר וכו׳ על מנת שאני כהן וכו׳ על מנת שביתי קרוב למרחץ וכו׳ על מנת שאין לי בנים (קדוש׳ ב ב־ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך מאתים זוז וכו׳ על מנת שיש לי בית כור עפר (שם ג ב־ג). האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עליך לשלטון וכו׳ על מנת שירצה אבא (שם ו). הריני נזיר על מנת שאהא שותה יין ומטמא למתים (נזיר ב ד). המכנס חלות על מנת שלא להפריש (טבו״י א ב). התורם את הבור ואמר הרי זו תרומה על מנת שתעלה שלום (שם ד ז). אם אמר על מנת שאין עליך כל נדר אפילו נדרה שלא לוכל חרובין נדר הוא (ר׳ יוסי האמורא, ירוש׳ כתוב׳ ז ט). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי (ר׳ יוחנן, שם ב״ק ט ו). עבד שקנה עבדים על מנת שלא יהא רשות לרבו בהן (ר׳ לעזר, שם יבמ׳ ז א). כשהיה אחד מהן (משל בית אבטינס) נושא אשה ממקום אחר היה פוסק עמה על מנת שלא תתבשם (שם שקל׳ ה ב). בן לוי שמכר שדה לישראל ואמר לו על מנת שמעשר ראשון שלי (ב״ב סג.). הרי זה גיטך על מנת שלא תכנסי לבית הכנסת (יומ׳ יג:). הרי זה גיטך על מנת שלא תשתי יין כל ימי חיי וחייכי (רנא, שם יג.). רבי גיירני על מנת שתשימני כהן גדול (אדר״נ יה). אמר (מלך המשיח) לפניו רבון העולמים בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (פסיק׳ רבתי לו). מורידין אותו לבית הטבילה וכו׳ ואומרים לו מקצת דקדוקי מצות על מנת שיהא נותן בלקט שכחה ופאה ובמעשרות כשם שאומרים לאיש כך אומרים לאשה על מנת שתהא זהירה בנדה בחלה ובהדלקת הנר (מס׳ גרים א). — ועם שֵׁם אחריה, על מְנָת דבר פלוני, בְּסֵמֶך על דבר פלוני: שהמגרש את אשתו והחזירה על מנת כתובה הראשונה מחזירה (רשב״ג, כתוב׳ ט ט). — ובסהמ״א: שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס (רש״י ויקר׳ כב לב). — *עַל מְנָת כֵּן: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל וכו׳ המעשרות שלהן שעל מנת כן באו (ר״א, דמאי ו ג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורצה אחד מהן ליושנן וכו׳ אם היתה ערב שביעית מותר שמתחילה לא לקחן אלא על מנת כן (ר׳ יהודה, תוספת׳ ב״מ ד יח). ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן אף הן אין עוברין עליו (שם י ה). הכותב נכסיו בשם חבירו אין כופין אותו לחזור ואם התנה עמו מתחילה על מנת כן כופין אותו לחזור (ר׳ נתן, שם ב״ב ט א). מתרין בו ומרכין את ראשו אע״פ שאמר יודע אני פטור עד שיאמר יודע אני ועל מנת כן אני עושה (שם סנה׳ יא ב). קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה (כתוב׳ ט ט). השולח את בנו אצל חנוני וכו׳ שבר את הצלוחית ואבד את האיסר החנוני חייב ר׳ יהודה פוטר שעל מנת כן שלחו (ב״ב ה ט). היו יודעים שטורחנים וסורבנים הם על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהו מקללים אתכם (ספרי במד׳ צב). משלקטן (את הבכורים) משעה ראשונה על מנת כך (ירוש׳ תרומ׳ יא ג). בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר לו סבא סבא איבדת לבך בן שניתן לך למאה שנה אתה הולך לשחטו אמר לו על מנת כן (מד״ר בראש׳ נו). — ומצוי בסהמ״א: לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו (רש״י שמות כב א). על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי (הוא, במד׳ טו מא). — *עַל מְנָת לִפְלוֹנִי: שום היתומין שלשים יום הקדש ששים יום ומכריזין בבקר ובערב בשעת הוצאת פועלין ובשעת הכנסת פועלין אומרים שדה פלונית בסימניה ובמצריה כך היא יפה ובכך היא שומה כל הרוצה ליקח יבוא ויקח על מנת לאשה בכתובתה ולבעל חוב את חובו שיש שרוצה באשה ויש שרוצה בבעל חוב (הלכ׳ פסוק׳ לר״י גאון, ממונות).

מַס[1], ש״ז, מ״ר מִסִּים. — עבודת אֹנֶס להמלכות וכדומ׳, Frondienst; corvée; compulsory labour, היה לָמַס, נתנו לָמַס, שָׂמוֹ לָמַס: ויט שכמו לסבל ויהי לְמַס עבד (בראש׳ מט יה). והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך לָמַס ועבדוך (דבר׳ כ יא). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי לְמַס עבד (יהוש׳ יו י). ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני לָמַס והורש לא הורישו (שם יז יג). ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני לָמַס והוריש לא הורישו (שפטי א כח). וישבי בית שמש ובית ענת היו להם לָמַס[2] (שם לג). וגם

---

[1]) רק עברית וארמ׳ יהוד׳. ולא נתברר מקורו. — [2]) בס״א: לָמָס, המם בקמץ.

לו מפני חרב ובחוריו לָמַס יהיו (ישעי' לא ח). רבתי בגוים שרתי במדינות היתה לָמַס (איכ' א א). יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה לָמַס (משלי יב כד). — הֶעֱלָה מַס, לקח אנשים לְמַס עֹבֵד: ויעל המלך שלמה מַס מכל ישראל ויהי הַמַּס שלשים אלף איש (מ"א ה כז). וזה דבר הַמַּס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יי' (שם ט יה). וישם המלך אחשורש מַס על הארץ ואיי הים (אסת' י א).—שָׂרֵי מִסִּים, הממונים על אנשי הַמַּס שיעבדו: וישימו עליו שרי מִסִּים למען ענתו בסבלתם (שמות א יא).—פְּלוֹנִי עַל הַמַּס, הוא ממונה על עובדי הַמַּס: ואדרם על הַמַּס (ש"ב כ כד). וישלח המלך רחבעם את אדרם אשר על הַמַּס וירגמו כל ישראל בו אבן (מ"א יב יח). — ואמר המשורר: נתן תבל לַמַּס, וישת יקרה מרמס, כי מלאה הארץ חמס (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד). במטות מַס ועול חמס בידי אמתה כבושה, חוסה על עיר מבצר והפלטה האנושה (הוא, יוס לר).—ובתו"מ: ולא ממעלי מַסִּין הן וכו' מעלי מַסִּין כמי שנתכבשו (ר' אמי, ירוש' דמאי ב א). כך אמרו לו (לבוכדנאצר) אם לַמִּסִּים וכו' וארנוניות מלך את עלינו (ר"י בר' סימון, מד"ר שה"ש, יונתי). — ומצוי בסהמ"א: או מפני שהיה מַס שלה מרובה או לפי שהיציאה היתה יתירה על השבח (רגמ"ה ערכ' כז.). לפרוע מַס הקרקע למלך (רש"י כתוב' מד.). רשות יש למלך ליתן מַס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות (רמב"ם מלכ' ד א). מלך שמשים מַס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה או על שדה ושדה דבר קצוב (הוא, גזלה ואבדה ה יב). הַמַּס שעל ראש האדם אינו מוטל אלא האדם עצמו לפיכך אם מכרו שדהו בשביל מַס הראש ה"ז גזל (טור חו"מ שסט א). — והשתמשו קצת הסופרים במ"ר מַסִּיּוֹת שלא כדין: ומאחר שיבנו היהודים ירושלם ובית המקדש עוד לא ישתעבדו לך ולא יתנו לך אלו הַמַּסִּיּוֹת (פי' עזרא לר' סעדיה, מהד' מתיוס). ומנות ומַסִּיּוֹת ונכסים היו נותנים להם (שם). — ובענין ההטלות שהקהל מטיל על כל אחד מהיחידים: ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית הַמִּסִּים והוצאות העיר ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם נכסים מַס והוצאות כמו משאר נכסי יחידי הקהל (שו"ת ר"נ גירונדי ב). שכבר נהגו כל הקהלות בגביית הַמִּסִּין וכו' (שם י). כי בימי קדם עד שנת שע"ג נהגו שלא לפרוע מַס על שום נכסי חוץ (שו"ת פרי הארץ, חו"מ י). טוב וישר הוא שבוררין בוררים למנות ש"צ על פי רוב פורעי הַמַּס שביניהם (הלכות או"ח נג כ).

מ"ס, — ר"ת: מסכת סופרים.

מֵסַב[1], — א) תה"פ, כמו סָבִיב, ringsum; autour; round about: ואת כל קירות הבית מֵסַב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת (מ"א ו כט). — ב) ש"ז, בכנ' מְסִבּוֹ, סמי' לכינ מְסִבֵּי, בכנ' מְסִבַּי, מֵסַב העיר וכדומ', מה שסביב לה, סביבותיה, Umgebung; alentour; environs: ויקטר בבמות בערי יהודה וּמְסִבֵּי ירושלם (מ"ב כג ה).—ג) כמו *הֵסֵב, ישיבה בהסב אל השלחן[2], Tafelrunde; Table ronde; Round Table: עד שהמלך בִּמְסִבּוֹ נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). ראש מְסִבָּי[3]) עמל שפתימו יכסומו (תהל' קמ י).—ובתו"מ: לבסילקי גדולה שמליאה בני אדם שהמלך יושב בִּמְסִיבּוֹ וכל העם שטוחין לפניו (ר' שמואל בר"נ, מד"ר אסת', בשנת שלש). —ובסהמ"א: וישאו את מטת המלך וכו' ועטרת זהב בראשו ועליה כתר מלכות ומקלו בימינו והוא יושב בִּמְסִבּוֹ על המטה כאשר בהיותו בחיים (יוסיפון, סנא). ויקרא אל העבד שנית ויגער בו ויקם אליו להכותו מִמְּסִיבּוֹ ויחנן אליו קולו ולא האמין בו כי שבע תועבות בלבו (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' ד). ונשב איש בִּמְסִבּוֹ ויתן לפנינו לחם מצות אשר אין חפץ בו (שם ח). — ואמר המשורר: הנה בחזק יבוא ובידו כוס חמריה, צורר זרע אוהבו להשקות עם כל כמריו, ישיב בנו לִמְסִבּוֹ וישמור את משמריו (ר"י הלוי, ילדה לור). מי זה אשר מחציתו מבני שם וחציו מבני חם ובו שחרו וגם ערבו, פעם ינשק ידי מלכו כעבד ופעם קם וישב עלי כסאו וּבִמְסִבּוֹ (ראב"ע, חידה, גגל). לחורש באבו, בגן לִמְסִבּוֹ, וכל עץ אשר בו, הדרו מקנאים (רמב"ע, לאנשי לבבות, כ"י בודלי'). רפא נא מחלת לבי, בשובך עמי לִמְסִבִּי, וראה כי חפצי ואבי, אבי לשכון בִּמְסִבֵּךְ (ר"י נג'ארה, יוצרי). — ובהרחבה, בכלל ישיבת חבורת אנשים לסעודה: ודוקא בבית המדרש וכו' אבל בִּמְסִיב אחד מְברך לכולם (תשו' הגאונ', גני', הוצא' גנזבורג 262).—ובהשאלה,

---

[1]) מן סבב, עי"ש. — [2]) כבר העיר רד"ק ואמר: כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה. — [3]) כך הנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונים ורוב החדשים במשמ' הסב השלחן, אך המליצה קשה. וקצת החדשים החליטו .כ.

כנוי לשלחן המסב: מֵסַב [1]) כרקיע ומזרקיו ככוכבים בכפי סובאים זרחו (רמב"ע, אם קדמו אוריו, כ"י בודלי׳). — *ובלשון שחצני ירושלם, כנוי לאִשָּׁה כשהיא נבעלת: אנשי ירושלם אנשי שחץ היו אדם אומר לחבירו במה סעדת [2]) היום וכו׳ במסב רחב או במסב קצר (רב, שבת סג.).

מִסְבָּאָה [3])**, ש"נ, מ"ר מִסְבָּאוֹת, — בית שבאים שם לשתות יין, (Wein-) Schenke; taverne, tavern, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו בספרות החדשה ובהעתונים.

מְסִבָּה, ש"נ, מ"ר מְסִבּוֹת, — א) תה"פ, פָּעַל מְסִבּוֹת, כמו סביב, בִּסְבִיב: אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו והוא מְסִבּוֹת [4]) מתהפך בתחבולתו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה (איוב לז יא־יב). — ב) *כמו לוּל [5]), כעין מדרגות בנויות בסבוב: ומסיבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב (מדות ד ה). לשכת המדיחין ששם היו מדיחין קרבי הקדשים ומשם מסיבה עולה לגג בית הפרוה (שם ה ג). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה והנרות דולקין מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה (שם א ח, תמיד א א).—ג) ∴בענין סבוב והקפת גרמי השמים: ויש להם דעת אחרת בנקודות הרקיע המיושבת אשר עליהם סמך ההקפה הנקרא קוטב הרקיע ואומרים שיש להם מסבה וחזרה על דרך רחוקה וקשה לפרש בכאן (ר"א בר"ח הנשיא, ספ׳ העבור ג א). שע"י מסיבת השמים ונסיעתו בכוכבים הן היום והלילה ניכרים ונבדלים זה מזה (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב יז). שאז הגיעה החמה לתכלית מה שהעמיק בה הרקיע והורידה מטה מטה תחת האדמה עפ"י המסיבה היומית (שם). ומיד הוא (הירח) שוקע לו ובא אחרי החמה להתגלגל כמוה ברקיע שמתחת על פי המסיבה המערבית (מ׳ אלדבי, ש"א ב). מסבות ההפוך הן שתי מסבות היומי אחת בצפון משוה היום וכו׳ והשנית בדרום משוה היום (מוסדות תבל כ). — ואמר המשורר: ושם קְבָה במסבה ותלה בתוכה אדמה, ותעמוד לא על יסוד אבל תלויה על בלימה (ר"י הלוי, יחו לשון). גלילים וכוכביהם ירוצון ובשמיני חקוקים באין מרוץ גדודי חילותיו, ועולים במתכנתם ורצים במשמרתם עלי קו והעגול נכונות מסבותיו (ראב"ע, כשם אל). כי כל הישוב חצי ששית הארץ באמונה, וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה, ואף כי המסבה העליונה (הוא, הקד׳ א׳ לפי׳ עה"ת). — ובכלל הקפה: תקופת השנה שהיא בחזרת השנה הבאה וכו׳ לשון מסיבה והקפה (רש"י שמות לד כב).—ואמר המשורר: תרקד הצביה במסבה ועל לבה כרמוני שלחים, ותקל את פעמיה כאלו תהלך בם עלי צורי שלחים (רמב"ע, תרשיש ב קה). — ד) ∴מְסִבּוֹת הזמן, הענינים: הזמן רב מסבות, יהפך לבקרים, לתמורות ארבות, לחליפות שערים (ר"י הלוי, יה אלוכה). האנשים אשר נאצל עליהם מרוח החכמה, עלו למרום השכלה והמזמה, ובאו להיכל הדעת פנימה, וחקרו המסתרים, וירדו לעמק אמתת הדברים, לדעת תהפוכות הזמן ותולדותיו, והשכילו תוצאותיו ומסבותיו (רש"ט פלקירא, הקד׳ אגרי היגון). ואנו אין לנו בחקרי קדמוניות רק השערות קרובות ומתאימות עם מהלך השכל ומהלך מסבות הזמנים וחליפותיהם (שי"ר, תשוב׳ למשיגים, תבונה, 195). ואחרי אשר במסבות הזמן הזה הדרך הנרצה להמו"מ מעירנו לצרפת הולך דרך עיר מע"ל וכו׳ (מא"ג, קרית ספר א). במסבות האלה עברה מחלה על נפש מלמדי הנזכר (הוא, אביעזר ו, דביר א).—ובמשמ׳ סִבָּה: כי משקל החזק הנמצא כתוב בלשון גלוי הוא ומן גלה יאמר גליתי כמו צויתי מן צוה וכל מסבות חזק ורפה תבין מהלוך לשון הקדש ומן המקראות (ר"ת, הכרע׳ על דונש 39).—*וכמו מֵסַב, במשמ׳ ישיבת חבורה בסעודה: אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין (ספרי דברי מג). מפני שסתם מסבת כותים לעבודת כוכבים היא (רב, ברכ׳ נב:). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ר׳ אמי, ב"ב קכ.). נר הדלוק במסיבה אם רוב עובדי כוכבים מותר להשתמש לאורה (שבת קכב.).— ובסהמ"א: לעשרה בני אדם שבאו למסבה אחת אחד הביא דגים גדולים השני הביא דגים קטנים וכו׳ (תד"א יח). ואם יפצירו בך לאכול סור מתוך המסבה וינוח לך (ב"ז, תרג׳ ספר ב"ס לא כח). אם רב המסבה

הנסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות.— [1]) כך מְנֻקד בכ"י.— [2]) ואמר רב חסדא שם: וכולן לזנות.

[3]) מן סבא.

[4]) התחבטו המפרשים בפרוש כתוב זה לפי הנוסחה המסורה ולא מצאו דבר נכון. קצת החדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות.— [5]) ובלולים יעלו מִתרגם: ובמסבתא.

נשומות אל תתרומם (שם לג א). — ואמר הפיטן: אגגי עת בואו למשתה מ ס ב ה, פיה פתחה בחכמה אהובה נדיבה (סליח׳ תענ׳ אסת׳, אגגי). — והמשורר אמר: לכן מהרו לשתות ב מ ס ב ה, כי היום קצר והמלאכה מרובה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). — וגם לא בסעודה: ואין מנהג רע ומכוער ממנהג שלכם וכו׳ שמתקהלים ויושבים זקני ישראל ב מ ס י ב ת וכותב אבי כלה בגדים מאה מנה במאה וחמשים וכו׳ (תשו׳ הגאו׳, גני׳, הוצא׳ גנזבורג 77). שם ימצאו רעים ומיודעים אוהבים וכו׳ להסבם עמם ב מ ס ב ת תפארת ויקר (ד׳ כוסות, כוס כיד ס׳ ז). שבתך ודברך ב מ ס ב ת בית חבר מבטך אוצר כל חמדה וחפץ (יל״ג, חנה).— ובמשמ׳ מקום ישיבה של מְסִבָּה, של חבורת בני אדם בבית הכנסת וכיוצא בזה: מ ס ב ה אחת של בית הכנסת שיש לה חמשה מקומות וצד אחד של ה מ ס ב ה סמוך להיכל ובכותל ההיכל עצמו היו מקומות והיה ריוח בין אותן המקומות לראש ה מ ס ב ה ועכשיו בא אותו שהיה יושב בראש ה מ ס ב ה והסיר הדף של ראש ה מ ס ב ה ושמו אצל המקומות שהיו בכותל ההיכל והאריך את ה מ ס ב ה שיעור מקום אחד ויש עתה ב מ ס ב ה שיעור ששה מקומות ומתרעם שכנו הסמוך לו במושב ה מ ס ב ה ואומר מתחלה היה מקומו שני ל מ ס ב ה והוא שוה מאה זהובים ועתה נעשה שלישי ואינו שוה אלא חמשים זהובים (שו״ת הרא״ש ה ז).

*מְסֻבֶּה, ש״ז, מ״ר מְסֻבִּים, — כל אחד מהיושבים בִּמְסִבָּה אל השלחן: אֵין ה מ ס ו ב י ן רשאין לאכול כלום עד שיטעום הבוצע (רז, ברכ׳ מז.). רוב מ ס ו ב י ן של לאה היו (ר״א בר כהנא, מד״ר ברא׳ עא). עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מ ס ו ב י ן (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כז). עמד אחד מן ה מ ס ו ב י ן וקלל את השושבין (שם במד׳ יח). המתין אביו עם ה מ ס ו ב י ן ושהה ולא בא (תנחומ׳ שמיני ג).—ואמר המשורר: וכי אקרא למודעי לאכלה והנם יושבים ראש ה מ ס ֻ ב י ם (רהכ״ע, למי אנוס לעזרה).

*מְסֻבָּךְ, ש״ז, — חתיכת מקל שבלטים ממנו עקרי ענפים: ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וקושרים מקל ו מ ס ב ך[1]) בראשו של חבל וזורקו לתוך הקלל ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים (פרה ג ג).

[1]) בקצת ספרים: א ו מסבך.

*מִסְגָּד[1]), ש״ז, מ״ר מִסְגָּדִים, — בית התפלה בפרט של המֻשלמים: סביב לבתי מ ס ג ד הישמעאלים ולמנהרות (גוטלבר, ממצרים 1). טור ארוך ומבולבל של בתים צהובים אמוצים עם גגים שטוחים וביניהם ישאו ראשיהם בתי מ ס ג ד ומנהרות גבוהות וקצת תמרים ושקמים (שם 38).

*מִסְגָּל, ש״ז, — כמו סגולה, כעין ענק על הצואר: בנועם בת נתגל, כמו כן על גל, ותעשם לך מ ס ג ל, וקשרם על גרגרים (ר״ת על דונש, אני אדרש).

מַסְגֵּר[2]), ש״ז, — א) כעין מנעול לסגור בו דבר, ובהרחבה מקום שיסגרו שם אסירים, Gefängnis, prison: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מַסְגֵּר ומרב ימים יפקדו (ישע׳ כד כב). להוציא מִמַּסְגֵּר אסיר מבית כלא ישבי חשך (שם מב ז). הוציאה מִמַּסְגֵּר נפשי להודות את שמך (תהל׳ קמב ח).—ואמר הפיטן: חנוניך חלץ מ מ ס ג ר י ם, זמרה נבעים וקול ברים (ר״א קליר, תפ׳ טל, אלים). אל׳ חי מוציאך ממצרים עיר מ ס ג ר י, הוא יוציאך מתחת יד אח אכזרי (ר״י נג׳ארה, יעלת יקר). — ב) כנוי לכִתָּה מכתות העם בירושלם לפנים[3]): והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל החרש וְהַמַּסְגֵּר[4]) לא נשאר זולת דלת עם הארץ וכו׳ ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש וְהַמַּסְגֵּר[4]) אלף הכל גבורים

[1]) מן סגד, עי״ש. בערב׳ משגד a).

[2]) מן סגר, עי״ש. ואמר ריב״ג: להוציא ממסגר אסיר אשם ללשג׳נ, ע״כ, ובעבר׳: שם לבית הסהר. — [3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) לא נתברר בודאות מהותו של המסגר. השבעים תרגמו במשמ׳ סוגרים, אך לא נתברר מהות הסגירה. יונתן תרגם תרעיא, ר״ל שוערים, אך קשה לחשב שהשוערים היו כתה מיוחדה וחשובה שהיה להם שם מיוחד ונחשבו בפני עצמם. חכמי התלמוד דרשו שהם ת״ח: כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין (סנה׳ לח.). ריב״ג אמר: ומנ הד׳א אלמעני ענדי החרש והמסגר יריד רושא׳ אלג׳נד אלד׳ינ יקומונ באלחרב, ע״כ, ובעבר׳: ומזה הענין (של זהב סגור במשמ׳ חשוב) החרש והמסגר ירצה ראשי החיל אשר ינהגו הצבא במלחמה. ורד״ק מחבר שני ענינים יחד, וז״ל: ואפשר שיהיה מהענין הזה (מענין זהב סגור במשמ׳ מְזֻקָּק ומטהר) החרש והמסגר ר״ל האנשים הגדולים והחשובים .וכן יקרא לחשוב מכלי המלחמה סגור כמו שאמר והרק חנית וסגור לקראת רדפי, ע״כ, ויש לחשב שרצה אולי בזה כי הכונה במסגר

a) مسجد

עשי מלחמה (מ"ב כד יד-יו). אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המַּסְגֵּר מירושלם (ירמ' כד א). —ואמר המליץ: כי העולם הזה כדמות מסגר, ובו החרש והמסגר בגר (רס"ט פלקירה, אגרי היגון 9). —ג) *במשמ' העקרית, נרדף עם מנעול[1]: כגון בשר ודם שהכניס בהמתו לדיר ונעל המסגר בפניה כדי שלא תצא ותרעה את התבואה (מד"ר שמות יח). —ובסהמ"א: אנך פתר נפץ, ולי אין בו חפץ, ולו בן שם קפץ, לפיו במסגרים (דונש, לדורש החכמות). בעל הבור ובעל הבית עושין מסגר כל אחד לעצמו על פי הבאר וכל אחד מפתח מסגר שלו בידו (ערוך, ערך פתח). וסוגרים הדלת וחותמים המסגר (ספר הקנה עט:). — ד) *בנין מיוחד יסגרו בו החיות, בפרט המוכנות למלחמה עם אנשים: ויבן (הורדוס) מסגר אשר לחיות ויתן בתוך המסגר אריות ונמרים וזאבים וחזירים (יוסיפון, פרק נה).

מִסְגֶּרֶת, ש"נ, בכנ' מִסְגַּרְתּוֹ, מ"ר מִסְגְּרוֹת, מִסְגְּרֹת, בכנ' מִסְגְּרֹתָם, מִסְגְּרֹתֵיהֶם, — א) כעין מלבן מחבר כרעי השלחן וכיוצא בזה: ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו וכו' ועשית לו מִסְגֶּרֶת טפח סביב ועשית זר זהב לְמִסְגַּרְתּוֹ סביב ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו לעמת הַמִּסְגֶּרֶת תהיין הטבעת (שמות כה כג-כז). ויעש את השלחן וכו' ויעש לו מִסְגֶּרֶת טפח סביב ויעש זר זהב לְמִסְגַּרְתּוֹ סביב (שם לז י-יב). וזה מעשה המכונה מִסְגְּרֹת להם וּמִסְגְּרֹת בין השלבים ועל הַמִּסְגְּרוֹת אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים וכו' וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם מרבעות לא עגלות וארבעת האופנים למתחת לַמִּסְגְּרוֹת וידות האופנים במכונה (מ"א ז כח-לג). ועל ראש המכנה ידתיה וּמִסְגְּרֹתֶיהָ ממנה ויפתח על הלחת וכו' וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כרובים אריות ותמרת (שם לה-לו). ויקצץ המלך אחז את הַמִּסְגְּרוֹת המכנות (מ"ב יו-יז). — ואמר המשורר: אשים סביבו (של השיר) תוכחות מוסר אף זר זהב שכל למסגרתו (עמנ' הרומי, הפתח בכנור, JQR April 1915, 534). —והשתמשו בסהמ"א במשמ' זו: והן כמין מסגרות שסוגרין בעד הקרשים מכל הצד (ר"ח שבת מח:). טבלא שאין לה לבזבז, מסגרת ושפה סביב לה ורדה פת לתוכה מן התנור (רש"י פסח' מח:). — ב) כמו מסגר משמ' א': בני נכר יבלו ויחגרו מִמִּסְגְּרוֹתָם[1] (ש"ב כב מו). ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם (מיכ' ז יז). —ואמר המשורר: ותיק עונה עתרות, ונמצא מאד עזרה בצרות, דלה איומה מבור ומסגרות (ר"י הלוי, אדיר השוכן מרומים). — ג) *כמו מַסְגֵּר במשמ' מנעול: ויקר מקרה שנגנבו הרמונים לפי שאשת שמעון הלכה מהבית והקהל טוענים שפשע שמעון בשמירתם אחר שלא שם אותם בארגז ולא בתבה במסגרת כדין בגדי משי וכו' ומה שטענו הקהל שלא שם הרמונים בארגז או בתבה עם מסגרת השיב כי סגירת הדלת של הבית תספיק (שו"ת לחם רב קפז).

מַסַּד[2], ש"ז, —חלק התחתון של הבנין, Grundbau, fondement; foundation: כל אלה אבנים יקרת וכו' מבית ומחוץ וּמִמַּסַּד[3] עד הטפחות (מ"א ז ט).

***מִסְדָּר**, ש"ז, — כמו סֵדֶר: מקום מערכת המלחמה ומסדרי קרב מקום הנורא שם יתנו צדקות ה' (מנחם, מחבר' תז). הוא אשר ערך ערכו וקצב קצבו סדר מסדרו (בכורי העתים תקפ"ב 112). מסדר בית שכנך לא תספר ולא תתחקה על דרכו (כ"ז, תרג' ב"ס יט יג).

מִסְדְּרוֹן[4], ש"ז, ועם ה המקום מִסְדְּרוֹנָה, — חדר חיצון שלפני פתח החדרים הפנימיים, Vorzimmer

מזינים בסגורים, אך נראה יותר כי משמ' מסגר היא דומה לחרש ולא לובש זין מיוחד. גזני' (Thes.) פרש במשמ' עושה מנעולים, מן סגר, ואחריו נמשכו רב החדשים ומתרגמים בגרמני' Schlosser, וכן בן זאב: שלאססער-מייסטער. אך כבר ערערו ע"ז קצת החדשים בטענה נכונה שאין שום יסוד לחשב כי היו אצל היהודים בימים ההם אומנים מיוחדים לכלי זה, שהיה עוד פשוט בתכלית הפשיטות, עד שהיה להם אפילו שם מיוחד, ואפילו אם נניח שהכונה היא יותר קצת כללית אין לזה יסוד. Hitzig סבר כי זו מלה מרכבת מַס-גֵּר. Ew., עושי מכונות מלחמה בכלל. אך כל אלה השערות שאין להן יסוד. —

[1]) כך בארמ': גדישים בשדה ככלים בבית א"ר יוסי בי ר' בון תיפתר בההיא דאית לה מסגר (ירוש' ב"ק ה ה).

[1]) בתהל' (יח מו): ויחרגו ממסגרותיהם.

[2]) כמו מַדָּע מן ידע, ועי' הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים וגם רב החדשים כמו יסוד. ואעפ"י שקשה למה השתמש כאן במלה זו במקום המלה יסוד הרגילה, ועוד שמת"י שתרגם משכללן נראה שהוא ראה בה פֹּעַל, ונראה שהוא קרא מְיֻסָּד כמו בפסוק שאחרי זה, שתרגם כמו"כ משכלל, — אעפי"כ יש למלה זו זכות מלה בלשון עפ"י דעת כל קדמונינו, ואפשר לְיַחֲדוֹ לְמֻשָּׂג מיוחד, אולי לחלק התחתון של הבנין הבנוי על אבני היסוד.

[4]) לא נתברר בודאות מאיזה שרש נגזר שם זה

antichambre; anteroom ; vestibule: ויצא אהוד (מחדר עלית עגלון) המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שפט׳ ג כג).—ומ״ר: הן היא נסגרה בחדרים שבעה, ושני מנעולים כל דלת יסגרו, ובמסדרונות סריסים ישמרו, צאתה ובואה ארחה גם רבעה (יל״ג, שביה כת ציון).

מסה[1], ממנו מַסָּה.

מָסָה, קל לא נמצא במקרא.

— הִפע׳, הִמְסָה, אַמְסֶה, יַמְסֵם, וַתֶּמֶס, — הִמְסָה קֶרַח וכדומ׳, עשה שימס: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד ישלח דברו וְיַמְסֵם ישב רוחו יזלו מים (תהל׳ קמז יז־יח).—ובסהמ״א: והזיעות הנמסות באש ימסה אותן לבדיהן וימצה אותן במכבר הנחשת על השמנים (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ יח). — ובמליצה, הִמְסָה את מטתו וכדומ׳, הרטיבה בדמעותיו: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אַמְסֶה (תהל׳ ו ז).—ואמר הפיטן: שימה דמעתי בנאדך ערש ממסה, עוז לי בך מעוז ומחסה (אליהו בר״ש, אקרא בשמך, סליח׳ יום ג). — ואת הנכלים, הֵפֵר: פועל אותות ומסות, שחק עליהם לנסות, איך נכליהם להמסות, כל אשר יזמו לעשות (מנחם בר״מ, אין מושיע, שבת ב חנכה). — ואת הלב: ונעו מלפניך אשרים וחמנים, ולב מצרים המסית בדביונים, במכות גדולות וחליים נאמנים (אמץ גבורותיך, יוצר אחרון פסח). — ובמשמ׳, הבהיל אותו: ובאימתו לב הכפירים ימסה, והחכמה תחת כנפיו תחסה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). — ובמשמ׳, הֵרך אותו, המהו לאהבה: ומני סלע, הררי סלע, יזל פלג, מימי שלג, אך לב יונתי, לא רֻכך עודנו, ורשפי אש אהבתי, לא יוכלו המסנו (יעקב אייכנבי, האביב, ציון ב 161). — והִמְסָה את הקצף, הֵשֵׁךְ אותו: עם אל מלך יושב על רחמים כסא, רוחי חסד ישב במעיל פאר נכסה, קצף עם אף ימסה, סדר שלש עשר (כנף רננים, פזמ׳, סלך נפש תיה). — והִמְסָה הֶעָשׁ בֶּגֶד וכדומ׳, נקרו ועשהו כמו אבק, ובמליצה: בתוכחות על עון יסרת איש וַתֶּמֶס כעש חמודו (תהל׳ לט יב). — המסיו, עי׳ מַסַּי.

— קל, מָסָה, יִמְסֶה. — מָסָה הלב, נמס מרב צער: זה יספוד בחיל ובקיר[1]) לב יִמְסֶה, נין אהרן איך לשפחה יהי נושא (ר׳ יחיאל, קינה. ואת נוי).

— נִפע׳, נִמְסֶה, נִמְסִים, — כמו נָמַס: וגם יועיל לבשר השינים הנמסה להמריק בו (אסף הרופא, כ״י 71). יקח הרופא את הסמים וכו׳ וישימם במעט מעט בסיר אשר יהיה שם הזפת וריטיני וחלבנה וטורבינטינא ודונג הנימסים והנמצים ויערבם ויבללם היטב יחדו מחוץ לגחלים וכו׳ אך נאה לבללם עם הנימסים מחוץ לאש עד אשר יתקררו ויקפאו (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ יד).

— פִע׳, מִסֵּה, מַסֵּה, — מַסֵּה ערשך בדמעות, כמו הַמְסֵה: לעד פשעיך כסה, ערשך בדמעתך מסה (ספ׳ המוסר יט, כ״י תימני׳).

— הִתפ׳, הִתְמַסֵּה, יִתְמַסּוּ, — כמו נמס: ישים הרופא את הזיעה במחבת וכו׳ ויתן המחבת על הגחלים וירתיח עד שיתמסה הזיעה ויבלול עם השמן וימרוס היטב וכשיתמסה להיות כמו דבש אז תוסף על הזיעה מן הדבש הנרתח (שבתי דונולו, ספ׳ המרקח׳ יא). ישחוק תחילה הדק את הבשמים והזיעות וכו׳ בסיר יחדו על האש בגחלים ויתמסו (שם יד).

ומה משקלו. רוב הקדמונים והחדשים סברים כי שרשו הוא סדר, ומשקלו מפעלון. אך זה קצת דחוק, כי מציאות משקל זה בלשון בזמן הקדום אינה ודאית, וגם סבת גזרת שם זה מן סדר מפקפקת. השבעים תרגמו προσταδα, חדר חיצון. ולג׳ posticum, חדר צדדי. יונת׳ אכסדרא. כל זה אינו אומר לנו כלום מדוע נקרא מסדרון מן סדר. ריב״ג: ומנ הד׳א אלמעני ענדי ויצא אהוד המסדרונה כאנה מוצ׳ע תצאפ אלרג׳אל באלג׳לוש פי קצר אלשלטאנ, ע״כ, ובעבר׳: ומן הענין הזה (מענין סֵדר) אצלי ויצא אהוד המסדרונה כאלו הוא מקום יסתדרו האנשים בו בישיבה בהיכל המלכות. והביא דעת זו גם רד״ק בפרושו וז״ל: וי״מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם. ע״כ. וכמו״כ בהשרשים: ואמר בו התרגום לאכסדרה וכן הוא כי האכסדרה מסודרת ונערכת ספסלים וכסאות לישיבת האנשים. ע״כ. אבל דחוק הוא לומר כי ע״ש זה נקרא כך חדר מן החדרים, וגם לדעת החדשים שאמרו כי הוא ע״ש שורות עמודים שהיו בחדר זה אין שום יסוד מדעי. בלשון הערב׳ הקדומה יש שם מיוחד לחדר שהוא לפני החדרים, והוא בהו a), ופרוש מלה זו היא גם חזה. עכ״פ מזה אנו רואים כי היה כבר לפנים באחת הלשונות השמיות שם מיוחד לחדר שלפני החדרים, ואולם מקור השם מסדרון עוד לא נתבאר היטב.

[1]) קרוב להשרש מסס. בארמ׳ יהוד׳ מסא.

a) بهو.

[1]) בספר קינות של הספרדים: זה יספוד ביקוד לבב יִמְסֶה.

א. מַסָּה, ש"נ, מ"ר מַסּוֹת, מַסַּת. — נסיון, פעולה שעל ידה ינסה אדם, Versuch ; épreuve ; test : או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי בְּמַסֹּת באתת ובמופתים (דבר' ד לד). הַמַּסֹּת הגדלת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים (שם ז יט). — ובסהמ"א : על כן בעבור נפשו לא יצרך לנסות, אבל בגלל בני האדם צריכים מסות, למען ידעו כי לא אנס אברהם להתנסות (רסע"ג, תשו' על חוי הבלכי ב 63). קנית אוהב במסה[1]) קנהו ואל תאמר לבטח עליו (הוא, כגוף הערבי מספ' הגלוי, בשם ב"ס). — ואמר המשורר : עמד במסת יחידו, ובמצות אלהיו עקדו, וירא מרחוק את כבודו, כעין החשמל מתוך האש (ר"י הלוי, אל נעלה). — והתחילו להשתמש במלה זו בזמן החדש במשמ' חִבּוּר, מעשה ידי סופר המנסה את כחו במקצוע מן המקצועות, Aufsatz (liter.) ; essai ; essay.

ב. מַסָּה[2]), ש"נ, סמי' מַסַּת, — אֲבֵדָה וכליון, Untergang ; destruction : אם שוט ימית פתאם לְמַסַּת[3]) נקים ילעג (איוב ט כג). — ואמר המשורר : זדו מתי האהבה או שגו, או אם למסת כואבים ילעגו (רמב"ע, דיואן ל, כ"י בודלי').

מִסָּה[4]), ש"נ, סמי' מִסַּת, — כַּמּוּת, הרבה או מעט מהדבר, Mass ; mesure ; measure : ועשית חג שבעות ליי' אלהיך מִסַּת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך יי' אלהיך (דבר' יו י).

***מְסוֹ**[5]), ש"ז, — דבר ימצא בקֵבת הטלאים כשהם עוד יונקים וסגולתו להקפיא את החלב, Lab ; présure ; rennet : משל לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של מסו הוא מרפף כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של מסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים וכו' עמדו שמים ניתן בהם את המסו (ר' ילחק, מד"ר בראש' ד). לחלב שנתון בקערה אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד ואם לאו הולך רופף (שם ויקר' יד). — ובסהמ"א : ומיד לשעה נחבץ אותו החלב כאלו נתן לתוכו הַמסו[1]) (הרוקח, סי' רנא).

מַסְוֶה[2]), ש"ז, — א) דבר יכסו בו הפנים, Schleier ; voile ; veil : וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו ויקרא אלהם משה וכו' ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מַסְוֶה[3]) ובבא משה לפני יי' לדבר אתו יסיר את הַמַּסְוֶה עד צאתו וכו' והשיב משה את הַמַּסְוֶה על פניו (שמות לד ל־לה). — ובסהמ"א : נימי הכיפה של ראש והמסוה שמניחין הערביים על פניהם (רמב"ם, כלים כא ב). — ואמר המשורר : גאוה לך עפרה נוה אורה שבעתים, החפירה לולי מסוה כל כוכבי שמים (ר"י בן גדיק, שור אם קרעה, כ"י, JQR July 1913, 87). יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה, נמתי לה הסירי מסוֵך מפניך יפה תמה, ותסר מסוה ואחזה לחיה ספיר בו אחלמה (ר"מ דלעי, יום באה, גקו"ק פד). — ומ"ל : אפר מיני מסוות וכסות הם המכסים את הראש ואת הפנים זולתי העינים (מנחם, מחבר' אפר). — ובהשאלה : אבל צריך להתבייש מבני אדם ולשום על פניו מסוה הבושת (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, בושת). מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית השקרים גל, כי אחרי שיבה בתבל אין חלק והתעתד לך אל גל (רמב"ע, תרשיש ה י). מסוה כלמה אוהבי הסר ונטה לעפרת חן וקול ענות (שם ב לה). בכל חליפות הזמן פני בלי מסוה לנגד קר וחם הוקעתי, עד כי למשחית נהפך הודי וגם התנכרו פני ולא נודעתי (הוא, פתאם יצורי, כ"י בודלי'). ונגלו פני השחקים ממסוה האבקים, ונפלו לארץ כמה הרים גבוהים ועמודים חזקים (ר"י חריזי, תחכמ' ז). ועלו ענני אבקים, וכסו פני השחקים, ונסתרו אפי המאורים, במסוה הקיטורים (שם). וגם בני אחיו הגונים

---

[1]) בנוסח' ב"ס (גני' ו ז) בניסיון.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) ת"י : כד מתמסמסין זכאין, ע"כ, מלשון נמס והיה לאין. וכך הקדמונ' וגם רֹב החדשים, אך קצת החדשים אומרים כי זה דחוק, ומגיהים הגהות מתחלפות.

[4]) בארמ' מִסַּת, וכן בסורית. תרגום די מחסורו : כמסת חסרוניה. כדי ארבה : כמיסת גובא. ולא נתברר מקור המלה, ריב"ג הביאה בשרש מסס, אך לא אמר איך נסתעפה מלה זו במשמ' זו. ראב"ע אמר כי נגזרה מן נס. רד"ק כמו ריב"ג, בשרש מסס, אך לא באר כלום.

[5]) משקל דְּיוֹ, שְׁבוֹ, תְּאוֹ. בסור' מסתא, מן מְסָא, הפך החלב לגבינה. ובערב' ההמונ' משוה a). מוספ' וכן לוי וכן קרויס גזרו מלה זו מיונ' ורומ', אך כבר גזר אותה המעריך מערב', וכבר העיר ע"ז לֵו בהערותיו לקרויס. ואולי נזכרה מלה זו בתוספתה (פסח' ב ג), עי' ערך מסות. — [1]) בנוסח' הדפוס הַמסן, אך אין ספק בדבר שהוא שבוש, וצריך להיות הַמסו.

[2]) עי' שרש סוה. — [3]) בעצם משמ' מלה זו אין ספק כי הענין מעיד עליה. ת"א : בית אפי, וכן

a) مسوة

במעשיהם, ומסוה הענות על פניהם (שם מו).—ב) *חלק מהמעדר, ולא נתברר מהותו: העין שבמעצד והעין שבמחרישה והמסוה[1]) שבמעדר בזמן שהן קבועין חיבור לטומאה (תוספת' כלי' ב"ב א ז).

***מַסּוֹי**, ש"ז, — כמו משא: אין מקום בא"י עושה מסוי של צימוקים (ירוש' דמאי ג א). היה עליו מסוי[2]) של ארבע קבים (שם ברכ' ג ס). הכתף אעפ"י שהמסוי[2]) על כתיפו (שם).

א.**מְסוּכָה**[3]), ש"נ, סמי' מְסוּכַת, — סִיָג מקוצים וכדומ' סביב לגן וכדומ', Hecke; haie; hedge: טובם כחדק ישר מִמְּסוּכָה (מיכה ז ד).

ב.∵**מְסוּכָה**, ש"נ, — כמו מְמְסָךְ, במשמ' מזג הגוף: קרתה של לחה כנגד חמתו של דם וחמתו של דם כנגד קרתה של לחה אם יהיו שניהם שוים למסוכתה זה שלום הגוף (אסף הרופא יא).

∵**מְסוֹכֵךְ**, ש"ז, מ"ר מְסוֹכְכִים, — פתילי הבתולים: שנמצאת אשה הרה ובעת לידה לא היתה יכולה לילד שאמרו כי היא בתולה וקרעו לה הנשים בדינר של זהב אותם המסוככין המלואין דם בתולין וילדה (ר"ח חגי' טו.).

א.מְסוּם,—עי' מְסֵם.

ב.∵מְסוֹס[4]), ש"ז,—עי' ∵מְסוֹסָה.

∵**מְסוֹסָה**, ש"נ, מ"ר מְסוֹסוֹת,—כמו מֶסֶס: נמצאו שני מרות בבהמה או שני מסוסות (והזהיר, ויקרי).

***מָסוֹר**[5]), ש"ז, מ"ר מְסוֹרוֹת,—כמו מוֹסֵר, והוא מַלְשִׁין: המינין והמשומדים והמסורות מורידין ולא מעלין (תוספת' ב"מ ב לג). המינין והמשומדים והמסורות ואפיקורוסין ושכפרו בתורה (שם סנה' יג ה). אין בן דוד בא עד שירבו המסורות (סנה' נז.). (אסור ללמד את בנו יונית) מפני המסורות (ר' יוחנן, ירוש' פאה א א). עשו תקנת נגזל במסור או לא (המימר, ב"ק סג.).

התרגום היוני. — [1]) כך בכל הנסחאות, רק שבר"ש (כלים כא ג) והמסוה שבמעצד, וכבר הגיה הגר"א שבמעדר. ופרשו המפרשים מלשון מסוה שבמקרא, אך זה דחוק.

[2]) כך בירוש' כ"י גני' מצרים, הוצא' גנצבורג. ובנוסח' הדפוס משאוי, שמשאו.

[3]) מן א.סוך, עי"ש. ועי' מְשֻׂכָּה.

[4]) בצורה זו רשם מלה זו בעל ספר המליצה: מסוס מסס מיעדה (בערבית) שממסס את המאכל (ספר המליצה, בכל 31).

[5]) כך גם בסור' מסורא, וכך נִקְּדוֹ לוי, וכך היא הקריאה המקֻבלה של הספרדים. וי"א שצריך לנקד מסוֹרוֹת.

ממון מסור וכו' מותר לאבדו ביד (שם קיט.). מסור ומפגל (כריתי ב:). הצדוקים והמסורות והרשעים והחנפים והאפיקורוסים (מס' דרך ארץ ב). ושנוא את האפיקורוסין והמסיתים ומדיחין וכן המסורות (אדר"נ טז). אמר לָהם (אלכסנדר המלך לאנשיו) מי הללו (שמעון הצדיק ואנשיו שיצאו לקראתו) אמרו לו המסורות הללו היהודים שמרדו בך (מגי' תעני' ט). אמרו לו המסורות אלו הן היהודים שהקדימו לפניך מכל כרך וכרך (שם יא).—ובסהמ"א: כתוב בספר חפץ שכך אומר רב פלטוי ראש ישיבה מסור פסול לעדות וכו' וכן נפסק דין המסור בשתי ישיבות (סמ"ג מ"ע, סי' ע). מסור (הוא) מלשין המוסר ממון חבירו לאנסים (רש"י ב"ק קיט.). באשר אינו מסור ולא מלשין ולא עושה עבירה שהזהירה התורה עליהן בפירוש (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד, נצבים). המסור כנחש והקודם להרגו זכה (תשו' רשב"א קפא). בזמן הזה שגברו המסורות ויש לדיין לחוש מפני סכנת מסירות (לבוש חו"מ, דייני' יב א).

∵**מָסוֹרָה**[1]), ש"נ,—כמו מָסֹרֶת, עי"ש, Masora, Massora: בפיהמו לשומה לערכה כדברה, לתלף את שעריה בסמנין במָסורה, לכל רובה להסדירה כפרשה ואפטרה (רס"ג, הקדי' תשו' סגא', גני', הוצא' גנזבורג 279). כי יש שכר לפעולות בעלי המסורה שהם כשומרי חומות העיר כי בעבורם עמדה תורת השם וספרי הקדש על מתכונתם בלי תוספת ומגרעת (ראב"ע, יסוד מורא א). תמו חומש והפטרות וחמש מגלות במנקודה ובמסורה במאמר היקר הנכבד וכו' שנת חמשת אלפים ומאתים וששה וחמישים לבריאת עולם

---

[1]) כבר ערער דר' ז' בכר (JQR, שנה ג') על צורה זו בתור שם להמפעל הידוע, והוכיח כי הצורה העקרית היא מסֹרת. ובאמת, הצורה מסורה במשמ' זו, לא מצאתי אלא מעט בספרותנו הקדומה, והנקוד מספק. במשל שהובא בפנים מתשו' הגאונ' המם קמוצה, והאחד מחכמינו בזמן החדש שנקד אותה, הוא בן זאב, שם את המם שואית, וכך קריאת הספרדים. אך בקשדורף בהמלון התלמודי שלו נקד מָסוֹרָה, ונראה כי ממנו פשטה צורה זו אצל חכמי אוה"ע. אך הצורה פְּעוֹלָה זרה, ואינה נמצאת במקרא אלא בהמלה בְּגוֹדָה, והיא צורה פֹעלת לא פעולה, שהוא המכון בהשם „מסורה", אך בארמ' צורה זו מצויה, ולא מהנמנעות הוא שתקבל גם בעברית כהויתה בלי שנוי. ואולי יותר ראוי הצורה הדגושה מַסּוֹרָה, ואעפ"י שלא נמצא במקרא פַּעֻלָּה, בעין דגושה, אך כבר הניח בן זאב משקל רַתּוּקָה (תל"ע, משקלי השמות, סי' קסז).

(כ״י סיליאה, דה״ט, דף XXVI). בעלי הַמְּסוֹרָה יסודיה הכינו, שאר חכמי לב עמודיה השעינו (י׳ בן זאב, סיר כראם תל״ע). שני בתי ישיבות האחד בטבריא והשני בבבל שם האחד בני נפתלי ושם השני בני אשר מהם נוסדה המסורה ומהם נוסדו הנקוד והטעמים (הוא, הקדי׳ אוה״ס, הלעה). מסורה היא חיל וחומה (כי׳ אנס׳ ורמז, בספי׳ סייג לתורה). — והרבה פעמים במאמר על „המסורה״ בסוף תשו׳ תלמידי מנחם, מהמו״ל.

*מַסּוֹרֶת, — עי׳ *מַסֹּרֶת.

*מָסוּת, ס״נ, — כמו *מְסוֹ: מלוגמא שנסרחה אין צריך לבער המסות [1]) שנפל לתוכן [2]) קמח הרי זה אסור (תוספתא פסחי׳ ב ג).

מַסָּח[3]), — מִלָּה במקרא שלא נתפרש ענינה בודאות: ויצום (יהוידע הכהן את שרי הרצים וכו׳ אשר הפקידם לשמור על בית המלך ובית המקדש) לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית מכם באי השבת וכו׳ והשלשית בשער אחר הרצים ושמרתם את משמרת הבית מַסָּח [4]) ושתי הידות בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי׳ אל המלך (מ״ב יא ה-ז).—והשתמשו בו קצת הסופרים בספרות המאחרת, א) במשמ׳ הֶסַּח הַדַּעַת [1]): בני אמץ לבך בדרכיך אשר בדרך אחד בלי מסח (כ״ז, תרג׳ ב״ס יא כד). ראשית חטאת גאון מסח לב ומסכל דעת (שם י טו). — ב)

---

[1]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובכ״י וינה המסית. ובנדפס חמסית. והגר״א הגיה חרוסת, ובעל מנחת בכורים פרש שהוא מין עשב. אך לֶו בהערותיו לקרוים החליט שהוא הוא המְסוֹ.—[2]) בנדפס: לתוכה.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כך הנוסחה המסורה. ואין ספק בדבר כי נסחה זו היתה כבר בזמן עקילס ותרגום השבעים, כי שניהם העתיקו את המלה כצורתה μεσσαέ. יונתן: מדאשתלי, ואין כונתו ברורה. ריב״ג פרש במשמ׳ הריסה והאריך בזה, אמר וז״ל: ומנ הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ושמרתם את משמרת הבית מסח עלי זנה מטע הנה כה מבטנו אצלה מנסח והו הדמא ונקצ׳א יריד הדמא ללדולה ונקצ׳א ללרתבה אי מנ ע׳יר רתבתה לאנ מנ עאדה אלעבראניינ אנ ישמונ אנקאצ׳ אלרתב הדמא כמא קיל פן יהרסו אל יי׳ לראות אי כלא ינקצ׳וא רתבתהמ ויח׳למוא מצפהם אלד׳י קיל ענה והגבלת את העם סביב לאמר ואלמעני פיה אנ ישתרכ ג׳מיעהמ פי ד׳לכ אלוקת פי ח׳דמה אצחאב אלדולה ואלח׳ארג׳ינ ענהא ד׳לכ קולה להמ השלישית מכם באי השבת לאנ כל אשבוע כאנוא יתדאולונ ת׳לת׳ה ת׳לאת׳ה כקולה להמ איצ׳א ושתי הידות בכם כל יצאי השבת פאשרכהמ כלהמ פי ד׳לכ אלנהאר פי אלח׳דמה כקולה איצ׳א ענ אלת׳לת׳ינ אלח׳ארג׳ינ ענ אלדולה ושמרתם את משמרת הבית מסח ת׳מ קאל ענ אלג׳מיע ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן, וענ ד׳לכ איצ׳א קיל כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות אי לם יברי אחדי אלאידי ולא אצחאב אלדול ענ אלח׳דמה פי ד׳לכ אלוקת פאלי הד׳א ד׳הב בקולה מסח אי נאקצ׳א ללדולה ואשתראכא פי אלח׳דמה, ע״כ, ובעבר׳: ומן השרש הזה שרש (נסח) והענין הזה (ענין הריסה) ושמרתם את משמרת הבית מסח, על משקל מטע, הנה כה מבטנו, עקרו מנסח, ופרושו הריסה ונתיצה, ר״ל נתיצת הסדר והריסת המשמרה, כלומר מבלי סדר, כי ממנהג העברים לקרוא התקת הסדר הריסה כמו שנאמר פן יהרסו אל יי׳ לראות כלומר לא ינתקו סדרם ויפרצו עריכתם אשר נאמר בה והגבלת את העם והענין בו שתשתתפו כלכם בעת ההיא בעבודת אנשי המשמר ומי שאינם מבעלי המשמר הוא אמרו להם השלישית מכם באי השבת כי בכל שבת היו משמרין לשלישית כאמרו להם עוד ושתי הידות בכם כל יצאי השבת, ושתף אותם כלם ביום ההוא בעבודה כאמרו על שני השלישים היוצאים מן המשמר ושמרו את משמרת בית יי׳ אל המלך ואחר כן אמר על הכל ויעשו שרי המאות ככל אשר צוה יהוידע הכהן וכו׳ ועל זה נאמר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות, כלומר כי לא פטר אחד מהם ולא אנשי המשמרות מהעבודה בעת ההיא ולזה כון באמרו ושמרתם את משמרת הבית מסח, כלומר הריסת הסדר והמשמרה והשתתף בעבודה. ע״כ. רש״י: שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון נואש שלא יהא יאוש בדבר ומם של מסח מן היסוד. רד״ק בפרושו: פי׳ משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי׳ והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר או יהיה מסח מן הסית הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך. ע״כ. ובהשרשים: והשם מזה ושמרתם את משמרת הבית מסח פירוש משמרת הבית משמרת מסח כלומר שלא יסח אחד מכם ויפרד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר ובא כענין פן יהרסו לעלות אל יי׳ כי הנפרד מהסדר ומהאסיפה כאילו הורס המעמד ונותצו, או יהיה פירושו שלא תסיחו דעתכם לענין אחר רק יהיו עיניכם ולבכם תמיד למשמרת הבית ובענין הזה אמרו רבותינו ז״ל הסח הדעת כלומר שמסיר אדם לבו ומעבירו מהענין ופונה לבו ודעתו לענין אחר. ע״כ. וכך גם החדשים, קצתם כעין פרושם של המפרשים הקדמונים, וקצתם החליטו שהנוסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות, וקצתם רואים בו שע״פ, אך לא עלה בידם למצא דבר מכון. — [1]) עפ״י פרוש רש״י, שגם בן זאב הניח אפשרותו.

במשמ׳ בסרוגים: ואצבעותיו (של המנגן בחליל) תרקדנה מסח על ששת חוריו (גוטלבר, ממגלים 109).

מִסְחָב, ש״ז, —סרח העדף של שמלה וכדומ׳, Schleppe ; traîne ; train (ב״י, מלון גרמני-עברי).

***מַסְחִיט**[1], ש״ז, — שתי לוחיות ארֻכות צרות של ברזל או נחשת מונחות א על גב זו וסובבות בקצה האחד על ציר דק, יחברו הלוחית העליונה בתחתית הדלת והתחתונה בקרקע, כדי שלא תאכל הדלת מהחכוך בהפתחה והסגרה: המסחיט[2] של דלת הרי זה טמא מפני שהוא נותן עליו עד שלא יכלה הראשון נתפרק התחתון טמא העליון טהור ושיעורו בטפח (תוספת׳ כלים ב״מ ו ז).

מִסְחָר[3], ש״ז, סמי׳ מִסְחַר, —שה״פ של פעולת הסוחר והתגר, מה שהוא נושא ונותן, קונה ומוכר, Handel; commerce: ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים וּמִסְחַר[4]) הרכלים (מ״א י יד-יט).

מִסְחָרִי, ת״ז, נקב׳ מִסְחָרִית, מ״ר מִסְחָרִיִּים, מִסְחָרִיּוֹת, — של מִסְחָר, מטבע הַמִּסְחָר: ומלאכת המעשה נחלקת למלאכות מסחריות ולמלאכות טבעיות (הגר׳ עלי היסמעאלי, הולח׳ גרוסברג). אך המלאכות המסחריות נחלקות לשני חלקים מלאכת סחורה ומלאכת שכירות (הגר׳ המוסר לאריסטו).

מִסְחֶרֶת, ש״נ, —כמו מִסְחָר: קנה חכמה לתפארת וקח קנין למסחרת, ודע כי זאת לתוספת ודע כי זאת למגערת (ר״א חסדאי, בן המלך והנזיר ז). עזבו מסחרתם ושכחו משפחתם ומאסו ארץ מולדתם (סהל בן מגליח, הגר׳ תוכחה, לקו״ק 31).

[1]) לא נתברר מקור המלה ולא משמע׳ בודאות, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בכל הנסחאות, ובפרוש הגר״א המסרט. הערוך לא הביא מלה זו, וכמו״כ לוי. ופרש הגר״א וז״ל: המסרט של דלת פי׳ ברזל שעושין תחת הדלת כדי שלא יזיק את הדלת בשעה שהוא פותחו וכו׳ שיעור המסריט אפי׳ קודם שחברו לדלת וכו׳ דמסרט הוא כלי בפ״ע. ע״כ. עה״ש: נ״ל הוא עץ ארוך אשר על ידו נשענה הדלת. ע״כ. אך זה בודאי לא נכון. יסטרוב תרגם wringer.

[3]) מן סחר, עי״ש.—[4]) כך הנוסחה המסורה, והמליצה קצת דחוקה. בדה״י כתוב: לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכו׳ (דהי״ב ט יד). וקצת החדשים הגיהו כאן וּמִסַּחַר, בסמך דגושה, ואמרו כי המם היא מ הטעם: והכונה מן סחר. אבל, גם אחרי הגהה זו מליצת הכתוב דחוקה.

***מַסְטָר**, ש״ז, — סה״פ מן *סַטַר: עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסילקי אמר לי להמתינו או שמא אצל בית המרחץ אמר לי וכו׳ עלה ומצאו סטרו מסטר[1]) אמר לו על שער פלטרין של אפרכוס שלחתיך (מד״ר שמות טו). למלך שהיה עובר וסיעה של נערים עומדים וקלל אחד מהן את המלך נתמלא המלך עליהן חמה בא תושב אחד שהיה ביניהם ונתן מסטר[2]) אחד לאותו שקילל את המלך מיד שככה חמתו של מלך (שם במדי׳ כ).

מָסַי[3]), כמו מָסָה, —קל לא נמצא.

—הפע׳, הִמְסִי, הִמְסִיו, — הִמְסִי את לבו, עשהו שימס: ואחי אשר עלו עמי הִמְסִיו[4]) את לב העם ואנכי מלאתי אחרי יי׳ אלהי (יהוש׳ יד ח).

[1]) בתנחומא חיי שרה ג: מסטור.—[2]) בנוסח׳ הדפוס׳ משטר. אך כבר העיר ר״ש בובר (תנחומ׳ בלק ל, הערה קעה) כי מאמר זה נמצא גם בתנחומא כ״י אוקספורד, ושם הנוסחה מסטר, סמך אחר המם.

[3]) הצורה הקדומה של פעלי גל״י.—[4]) כך הנסחה המסורה. ואמר ר״י חיוג: המסיו את לב העם היה ראוי להיות המסו על הדרך הידוע בחסרון הלמד כמו הרבו הפנו ועל עקרו המסיו ונשתנה מן העקר ומן הדרך כאחד ועל כן אמרו מקצת סופרים כי מלת זאת יוצאת על מוצא לשון ארמית אשתיו חמרא כמו שעשו בכל תגמולוהי עליו שנהגו בו מנהג ידוהי עלוהי שהן בלשון ארמית. ע״כ. וריב״ג בהשרשים אחרי הביאו דעת זו של ר״י חיוג אמר וז״ל: ומא יבעד איצ׳א ענדי פיה אנהם ארادوא אנ יא׳תוא פי הד׳ה אללפט׳ה בהפעילו עלי אלאצל ואלכמאל פלמ ימכנהמ ד׳לכ לאג׳תמאע ת׳לאת׳ שואכנ לינה פי אלכלמה וד׳לכ אנ חק הפעילו מנהא אנ יכונ המסייו ביא׳ לינה בעד אלשינ ללמד מת׳להא פי הפעילו וביא׳ מצ׳מומה באלשרק באזא׳ לאמ הפעילו פאשתת׳קלוא אלצ׳מה עלי אליא׳ פאשכנוהא פאג׳תמע פי אללפט׳ה יא׳אנ לינתאנ וואו לינה והו ואו אלג׳מע פחד׳פוא אחדי אליא׳ינ פבקי שאכנאנ לינאנ אחדהמא יא׳ ואלאח׳ר ואו פאט׳הרוא אלואו ליתמכנ בקא׳ אליא׳ אללינה מעה לאנה חרף צלד כאלבא׳ ואלרא׳ וע׳ירהמא אד׳א כאנ ט׳אהרא ולמ יכנ לינא, ע״כ,—ובעבר׳: ואיננו רחוק עוד אצלי בו שהם רצו שיביאו במלה הזאת הפעילו על העקר והשלמות ולא יכלו בעבור התקבצות שלשה נחים רפים במלה והוא שמשפט הפעילו ממנו שיהיה המסייו ביוד רפה אחר הסמך למשך כמו שהיא בהפעילו והיוד נקודה בשרק לעמת למד הפעילו והיה כבד עליהם השרק ביוד והניחוה ונתקבצו במלה שני יודין רפות וואו רפה והיא ואו הקבוץ וחסרו האחת משתי היודין ונשארו שני נחים רפים האחד מהם יוד

***מָסִיט**[1], ס״ז, —כעין לשון יוצאת בקצה קצת כלים, בחרמש וכדומ׳, שבה מחברים את הכלי אל היד של עץ שלו, tongue ; soie ; Heftzapfen : מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל טמא התקינו לשמירה טהור התקינו למנעול או למחרים טהור נתנו בחרמש שלא ישמט המסיט[2]) טמא ורשב״ג מטהר נתנו ברחיים של יד או ברחיים של חמור טמא (תוספתי כלים ב״מ כ ו). מגל שנשברה ידה מסטה ולפנים אינה חוצצת מפני שהיא כבית הסתרים מסטה[3]) ולחוץ אם משמשת מעין מלאכתה חוצצת ואם לאו אינה חוצצת (שם מקוא׳ ז ד).

∴מְסִיכָה, ש״נ, מ״ר מְסִיכוֹת, —א) הרכבת סממנים יסוכו בה לרפואה : צו להסיכו במסיכת הרופא וכו׳ ואלה הדברים שינתנו במסיכה לקוח כף אחת מלח ויוכת ויפתוך בדבש וכו׳ ואז תוסיף עליו שמן זית (אסף הרופא 149). —ב) כמו יסוד, החלקים העקריים שהגוף מרכב מהם : לחקור תקופות החלאים לעתי המכאובים ומסיכות ארבעה מוסדי הגוף למחלקותם (אסף הרופא 122). והנה הוריתיך והגדתיך ולמדתיך את כל אותות החלאים לחיים ולמות לפי אותות מיני המכאובים לתולדותיהם למחלקותיהם עם תכונות מסיכות ארבעת ריבעי הגוף ליסודיו (שם 139-140). לדעת את ארבעת זמני תקופות לקור ולחום ולקיץ ולחורף לפי ארבעת יסודי מגבלות הגוף למסיכותיו לקרתו ולחמתו (שם 146).

∴מְסִיסָה, ש״נ, —שה״פ מן מָסַס : העיפוש והמסיסה וההפסד (כ״ס א״ת, אותות השמים, כ״י פריז). מוג וכו׳ ענינו ענין המסיסה (רד״ק, שרש מסס). כשם מחזיק הבשר ומעמידו ויהית מק בהפכו והוא מסיסת הבשר כמו ולשונו תמק בפיהם (הוא, ישע׳ ג כד). וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מסיסת הארץ במים (הוא, עמוס ט ה).

***מָסִיק**, ס״ז, —א) זמן מסיקת הזיתים : והלא כל ימות השנה קציר יצא קציר שעורים ובא קציר חיטין

והאחר ואו והראו הואו להשען היוד הרפה עליה שהיא אות חזקה כבית והריש וזולתם כשהוא נראה ואיננו רפה. רד״ק הביא את דברי ר״י חיוג והוסיף : ורבי אחי רבי משה ז״ל כתב כי המסיו לשון יחיד והוא על משקל הפקיד השמיד והוו תמורת ההא למד הפעל והיוד למשך (מכלול, סדס״פ). —אך זה רחוק, ואינו מישב דקדוק פעל זה בדרך טבעי.

[1]) עי׳ הערה הבאה. —[2]) כך, בסמך אחר המם, בנוסח׳ הדפוס׳, וכך בר״ש למשנה כלים יב ה. ובכ״י וינה, הוצ׳ צוק״מ, המשיט, שין אחר המם. אך עדות הר״ש מכריעת נגד נסחת כ״י זה. והנה לא נמצא מהקדמונים פרוש למלה זו, וגם הר״ש שהובא למעלה לא פרשה, והאחרונים, בעל זר זהב ובעל מצפה שמואל, פרשוה מלשון הסיט, וז״ל : שאחז בו והסיטו יחד. ומשמע, כי הם מפסיקים בין ישמט ובין המסיט ומקיפים התבה המסיט להמלה טמא שלאחריה, וכונת המאמר לפי פרושם הוא, שאם נתן את המסמר בחרמש כדי שלא ישמט, אז המֵסיט אותו טמא. אך קשה, כי לפי זה אין הבבה של החרמש דומה להבבות הקודמות לפניה ולהבבה שלאחריה שהן מדברות על המסמר אם הוא טמא או טהור, ומה נשתנה המעשה בהחרמש ששבקו את המסמר ודנו בהאיש שהסיט אותו, ועוד קשה מה ראו להזכיר כאן רק טמאת הסט ולא טמאות אחרות, אלא ודאי שצריך לקרוא שלש המלים „שלא ישמט המסיט" יחד, והמלה המסיט הוא שֵם דָבָר לחלק מחלקי החרמש שיש לחשש שמא ישָמט ולכן נתן המסמר בהחרמש כדי שזה הדבר הנקרא מסיט לא ישָמט מהחרמש. ועי׳ בהערה הבאה. — [3]) כך הגרסה גם בנסח׳ הדפו׳ וגם בכ״י וינה הוצא׳ צוק״מ. אך הר״ש בפרושו למשנה מקוא׳ י א הביא פסקה זו בגרסה : מן הסיטה ולפנים וכו׳, וכתב וז״ל : כך כתוב בספרים ושמא משפה ולפנים הוא, ע״כ, ובגרסה זו של הר״ש הובאה ההלכה בשו״ע יו״ד סי׳ רב ה; וכך הגיה הגר״א כאן בתוספתא, אבל הגהה זו אינה מתקנת כלום, כי בכל מקום השם שפה משמש להפֶה החד של הסכין או המגל ולא לקצהו, ואין טעם למאמר יד המגל שנשברה מן השפה ולפנים, כי אין יד המגל נוגעת כלל בשפתה, וגם אי אפשר לאמר לפנים ולחוץ לשפת המגל. ומלבד זה, גרסת כ״י וינה עכ״פ מסַיעת לגרסת כל הספרים שבידינו ושהיו בידי הר״ש, ובכלם המלה כתובה סמך טית ולא שין פה. ואם נעריך שתי הגרסאות, של הספרים שלנו ושל ספרי הר״ש, זו לעומת זו נראה כי הן משלימות זו את זו. בגרסת הספרים שלנו חסרות לפני המלה מסטה המלה מן ובגוף המלה מסטה—שתי האותיות שיש בה במלה זו בגרסת ספרי הר״ש, והן ה שבתחלתה, לפני המם, ויו״ד שבין הסמך והטית, ובגרסת ספרי הר״ש היתה חסרה האות מ שלפני הסמך שבגרסתנו, ועקר המלה הוא המסיטה, והיא המלה מסיט שבמאמר התוספתא כלי׳ ב״מ ב ו, בענין המסמר שנתנו בחרמש כדי שלא ישמט המסיט, ואין ספק בדבר כי הכונה במלה זו בשני המקומות לחלק מגוף החרמש או המגל שבחלק זה מתחברת היד של הכלים האלה, והיה המסיט של המגל דבר חלול כעין קוף הקרדום שיד הקרדום קבועה בו. והנה לא נתברר מקור השֵם מסיט, ולא מצאתי לו חבר בלשון ערבית או סורית, אך פרושו מוכרח עפ״י מה שנתבאר כאן והוא מישב את שתי ההלכות של התוספתא בדרך טבעי בלי שום דחק.

יצא קציר חטים ובא בציר יצא הבציר ובא מסיק נמצאו כל ימות השנה קציר (תוספתא עדיי א ו). (אמר קונם יין שאיני טועם) עד הקציר עד הבציר עד המסיק (נדרי' ח ג). ג' שנים קציר ג' שנים בציר ג' שנים מסיק (ירוש' כ"ב ג ב). — ב) עצם חזיתים שנמסקו בזמן המָסִיק: הלוקח מעטן זיתים מן הגוי אם יש מסיק על פני האדמה יעשו בטהרה (תוספתא טהרי י ה). זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות (חלה ג ט).

***מַסִּיק**[1], ש"ז, מ"ר מַסִּיקִים, — אדם אַנָּס, שלוקח מאנשים רכושם בְּאֹנס: הגוזל שדה מחבירו ונטלוהו מסיקין[2] אם מכת מדינה היא אומר לו הרי שלך לפניך (ב"ק י ה). מעשה בשפחתו של מסיק[3] אחד ברימון שהשליכה נפל אחד לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה שהשליכה (ר' יהודה, ירוש' פסח' א ג). (בחוכר שדה) מן המסיקין שנו מתוך שאת אומר לו כן אף הוא דוחק עצמו ופודה אותה (ר' יוחנן, שם דמאי ו ב). גליל גליל שנאת התורה סופך לעשות במסיקין (ר' עולא, שם שבת יו ט).

***מְסִיקָה**, ש"נ, מ"ר מְסִיקוֹת, — שה"פ מן *מָסַק: אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה (שמאי, שבת יז.). עד שיגדור שלש גדירות ויבצור שלש בצירות וימסוק שלש מסיקות (ב"ב לו:). — ובסהמ"א: לאחר מסיקתן (של הזיתים) צוברן במעטן ושמנן מתאסף לתוכן (ר"ב על הרי"ף, שבת מג:). חוץ מן ההוצאה שהוא מוציא (מן הזיתים) במסיקתן ובעצירתן (רעמב"ם, ב"מ ח ה).

***מְסִירָה**, ש"נ, מ"ר מְסִירוֹת, — שה"פ מן מָסַר, א) נתינת דבר מיד אל יד: רשות הגבוה בכסף ורשות ההדיוט בחזקה אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (קדוש' א ו). בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (שם א ד). כיצד (נקנית הבהמה) במסירה אחזה בטלפה בשערה באוכף שעליה (כ"ב עה:). עדי מסירה (ר"א, גיט' ט.). — ⁘ובהרחבה, הגדת דברים לזולתו: ומסירה זו (של התורה ממשה ליהושע וכו') על פה היתה כי לא היו רשאין לכתוב תורה שבעל פה (רמב"ם דוקן, מג"א א א). ואז מוסרים לו ראשי פרקים כי המסירה היא בע"פ כמו משה קבל תורה מסיני (פסק הגאון ר"י דלטאש, ברא"ש ספר הזהר). — ב) ⁘במשמ' מַלְשִׁינוּת: לפי שראינו את כל תוקף המסירות וההלשנות שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק ופזרנו ממון הרבה (שו"ת מהר"י מטראני ב יד). אין בו דין מוסר כלל וכו' אם בא להציל ממנו את שלו מה שגורם לו היזיקות במסירותיו ואינו רוצה להיות ציית עמו (שו"ת מהרש"ל יא).

⁘מְסִירוּת, ש"נ, מ"ר מְסִירֻיּוֹת, — כמו מְסִירָה משמ' ב: הגורם לאיבוד ממון חבירו שלא במסירות (תשו' הגא', שע"ל ד, ממונ' יא). בזמן הזה שגברו המסורות ויש לדיין לחוש מפני סכנת מסירות (לבוש חו"מ, הלכ' דייני' יב א). ובענין המסירות אחר שלא כיונה בדבריה רק שיוציאו מה שביד שמעון ולא להזיקו אף שימשך לאו מוסר מיקריא (שו"ת מעשה חייא ג). — ומ"ר: והיא (השנאה) סבה לכל המסיריות הנעשות בין אנשים (ספ' החינוך, מצוה רלח). ובזה ובכל כיוצא באלה ההלשנות והמסיריות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו"ת מהרשד"ם יו"ד עז).

***מֵסִית**, ש"ז, מ"ר מְסִיתִים, — א) מי שֶׁמֵּסִית את חברו לעשות דבר אסור, בפרט בעניני אמונה: אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' המסית והמדיח והמכשף ובן סורר ומורה (סנה' ז ד). המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (שם י). מסית אומר בלשון גבוה והמדיח אומר בלשון נמוך וכו' (ירוש' שם ז יו). מסית אומר בלשון הקדש ומדיח אומר בלשון הדיוט (שם). ואין טוענין למסית (בבלי שם כט.). אמר לו הקב"ה לדוד מסית קרית לי (שאמר לשאול אם יי' הסיתך בי ירח מנחה) הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו (ר' אלעזר, ברכ' סב:). ושנוא את האפיקורסין והמסיתים ומדיחין (אדר"נ טז). — ואמר החכם: המסית אחי ההורג (ר"י א"ת, מבח' הפנינ' לרשב"ג, שער החברים). — ובזמן החדש נהגו לקרוא מְסִיתִים את שליחי חברות הנוצריות אל לא־הנוצרים להרחבת הדת הנוצרית ביניהם, הנקראים בלעז Missionaires.

מסך[1]) ממנו מֶסֶךְ, מָסַךְ, מִמְסָךְ, ⁘מְסִיכָה.

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) ואמרו בגמ' שם קיו: מאן דתני מסיקין לא משתבש ומאן דתני מציקין לא משתבש וכו'. ואעפי"כ לא נתברר מקור שם זה ועניגו בדיוק. — [3]) בתוספת' אהל' (סוף פרק יו) וכמו"כ בגמ' (פסח' ט.) מציק.

[1]) כמו מזג, בערב' משג' a).

a) مشج

מֶסֶךְ, ש״ז, — יין מָסוּךְ: כי כוס ביד יי׳ ויין חמר מלא מֶסֶךְ ויגר מזה (תהל׳ עה ט). — ובסהמ״א: וקראוהו ראש גולה בצוען, למזוג לכם מסך הלען (מגי׳ אביתר ראש ישיבה, JQR 1920, 462). והתאחר והשכם עלי מסך (ר״ש הנגיד, בן משלי 113). חביות גדולות הכינו להם באנזמלין וממסך משתאות (רש״י ביצה טו:). — ואמר הפיטן: סוך מסך רעל ללודים מסכת, שית נואקים עת שם הסכת (ר״א קליר, אסירים, יוצר ב׳ פסח). נבקה רוחם ונבלעה עצתם, מסך עועים נמסכו להתעותם (יוצ׳ ז פסח, תרגלת עמוסים). התיעצו יחד סוך מסך רעל, הלוט הלוט פני כל הארץ להעל (דוד בר׳ משולם, אלהים אל דמי, סליח׳ מוס׳ יוה״כ). מלחמה שית משגבי ומושיעי, ואויבי ומכניעי, כוס מלא מסך השקם יי׳ רועי, מגיני וקרן ישעי (רשב״י בן נתנאל, וארך שפל, סליח׳ י׳ טבת). חי בשורך מְלאכתך תמה, חוצב עמודים לרקוע בלימה, חשק עידונים מסך וטעימה, חשתה לברא יצור מאדמה (משולם בר״ק, עבודה, אשוחח נפלאותיך). — ובמשמ׳ מֶזֶג הגוף: תחפוץ לשנות את המסכים, תן לו בא אליהם כל ההפכים (שלמה רופא, תרג׳ חרוזי אבן סינא, כ״י ברלין). ונכוה לחמם לַקְרֵי מַסַכִים (כך נקוד) ונמנע חמרים אשר בם שפוכים (שם).

א. **מָסַךְ**, פ״י, מָסְכָה, מָסְכְתִי, לִמְסֹךְ, — מָסַךְ יין, שֵׁכָר וכדומ׳, מזגו והתקינו בתבלים לשתייה, mischen mingle ; mêler: הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל לִמְסֹךְ שכר (ישע׳ ה כב). טבחה טבחה מָסְכָה יינה אף ערכה שלחנה שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת וכו׳ לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מָסָכְתִּי (משלי ט ב-ה). — ובתו״מ: (שאל ר׳ אסי מר׳ יוחנן יין של ישראל שמסכו[1]) נכרי מהו (ע״ז נח:). שהיו מוסכים יין חזק ביין קל כדי להשתכר בו (מד״ר במד׳ י). — ובמליצה, מָסַךְ שקויו בבכי: כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מָסָכְתִּי (תהל׳ קב י). — ואמר הפיטן: לסוככי למוסכי להסיכו בנסיכת קדוש (פי׳ יוצ׳ לרסע״ג, בשם ר״א קליר). סוך מסך רעל ללודים מסכת, שית נואקיך עת שם הסכת (ר״א קליר, אסירים, יוצ׳ ב פסח). נטפו טוחי זיע עולב טפסת חן בבואי ללבלב, ימסוך פי צוף וחלב יכין לו מחשבות לב (רסע״ג, פתי׳ תרי״ג מצות, אלהים אל יוס). — ואמר המליץ: התשים לבבך אל זמן רע אשר לחמו ממולא מרורותיו ורושו מסך ייניו (מכת׳ לר״א בן עטא JQR, N.S. I, 2, 239). — והמשורר אמר: אמסוך בדמי דמעי למסוך דמעי ביינו, אצמא לרֵע ואכלה טרם כלות צמאוני (רשב״ג, נחל בקראי גרוני). סוב תחזה יין כמו כרכום כי הצבי אותו בטל מסך (רמב״ע, תרשיש ג סה). רכו ניביו משמן גם חלקו אמרי פיו מחמות, ובתחבולות שכלו תמצא נופת מסוך עם מי חמות (שם א קמה). אֵיבֵ דודים אשר טובם כצדק וישר שבכלם ממסוכה, ואם מהם אשר יחליק אמריו כחמאה בחמת תנין מסוכה (שם ו ל). ייני במי דמעי מסכתיו, להדיח לחי מדם שפכתיו, עלי פני במי עיני רחצתיו (ר״י זכארה, הקד׳ ספ׳ שעשועים). — וּמָסַךְ בקרבו רוּחַ, הביאו לתוכו: יי׳ מָסַךְ בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (ישע׳ יט יד).

— נפע׳, נִמְסַךְ, — במשמ׳ נמזג, בהשאלה בענין מזג הגוף, נהיה בינוני, לא חם ולא קר, וכיוצא בזה: לולי קרת המרה, אשר תכבה כמעט את חומת הכבד לא היה הגוף עומד מפני חומת הכבד ולולי חום הכבד היה הגוף נשחת מפני קרת המרה ע״כ נמסך תכונתם זה כנגד זה (אסף הרופא, כ״י 4). ואם יעוז הדם ותעזור המרה בדם ותעורר השחין והחרס ואם ישפיל הדם ותעוז הליחה תגבר הליחה ותגבר קרתה במתנים ובכרכים ופעמים יכאבו הרגלים וימעדו הקרסולים ע״כ נמסכו זה לנגד זה להיות הגוף מרפא ושלום (שם). — ובמשמ׳ מְעֹרָב: ויהיו נמסכים המינים במינים (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ א ו). — ואמר הפיטן: נבקה רוחם ונבלעה עצתם, מסך עועים נמסכו להתעותם, לבם נמס ונמקו גויתם (יוצר ז פסח, תרגלת).

— פֻּע׳, מְמֻסָּךְ, בינ׳ מְמֻסָּךְ, מְמֻסָּכִים, — ממוזג, לא קר ולא חם, וכיוצא בזה: בשר הפראים והחיה שאינה נכבשת ביד האדם ממוסך לא חם ולא קר (אסף הרופא, כ״י 24). הצנונות הם פוגלים שרשיהם ממוסכים שמבחוץ חמים התיכוניים קרים מנפחים את הבטן (שם 32). כל אשה אשר יהיה רחמה ממוסך וכן האיש אם יהיה האיש ממוסך גם הוא ירבה להוליד (שם 136). ודע כי המזלות הזכרים הם חמים והנקבות קרים והזכרים מיום והנקבות מלילה ויש מהם מתהפכים וחזקים וממוסכים וכו׳ ותאומים ובתולה וקשת ודגים ממוסכים כי בהם מתערב הזמן (ראב״ע, ספר למשאלה בקדרות ג). וכשהיו הכוכבים מורים על קור חזק באקלים הכושים תדון שיהיה האויר שלהם ממוסך וכשיהיה קור

[1]) ואמר לו ר׳ יוחנן: ואימא מזגו אמר לו אנא כדכתיב קאמינא טבחה טבחה מסכה יינה אמר לו לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו.

חזק באקלים האסקלאבי ימותו אנשים מחוזק הקור (שם ג). ויש (מאורות) שנים טובים ושנים רעים ואחד ממוסך מתהפך עם כל התולדות (הוא, ראשי חכמה א). וכוכב חמה ממוסך כי הוא מתהפך להיותו פעם זכר ופעם נקבה (שם). ותסמוך החולה קודם לכן במאכל ממוסך מן המאכלים ומשקה ממוסך מן המשקים (ר״י ישראלי, מראות השתן, כ״י יכרלין). אם ראית השתן והוא ממוסך בין רקיקות לעובי ובין זכות לרוב זה יעיד כי גבר על בעליו הדם והאדומה (שם ה). מורה (מזל טלה) על הרעם והברק תחלתו ממטיר ובעל רוחות ואמצעיתו ממוסך ואחריתו עם קטב מרירי (ר״מ בן זרח, צידה לדרך א כח). רוחות הים גשם מטרות וצנת שלג המכסה את ההרים הגבוהים יקררוהו (את האויר) ויעשוהו ממוסך (ס׳ בלוך, שבי״ע ג, מרוקו).

— הָפעו׳ ״הֻמְסַךְ: ושרי קדושים באדם הֻמְסַכוּ [1]), ובני אלהים לאנוש שותפו (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, שכתר 68).

מָסָךְ, ש״ז, סמי׳ מְסַךְ, מ״ר ״מְסָכִים, — א) יריעה תלויה על עמודים וכדומ׳ לפני הפתח והשער לסתרה, Vorhang, rideau; curtain: ועשית מָסָךְ לפתח האהל תכלת וארגמן וכו׳ ועשית לַמָּסָךְ חמשה עמודי שטים (שמות כו לו-לז). ולשער החצר מָסָךְ עשרים אמה תכלת וארגמן וכו׳ עמדיהם ארבעה (שם כז יו). ואת מְסַךְ הפתח לפתח המשכן (שם לה יה). את קלעי החצר את עמדיה ואת אדניה ואת הַמָּסָךְ לשער החצר (שם לט מ). ויגל את מְסַךְ יהודה ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישע׳ כב ח). — ואמר המשורר: סוב תחזה יין כמו כרכום כי הצבי אותו בטל מסך, מה טוב שתותו על נעים זמר מפי לבנה אחרי מסך (רמב״ע, תרשיש ב סה). נאם אזן לעין החרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים, ולא תראה לבד מה יש לנכח וממשלתי בכל ששה עברים, ואם מסך לנגדך את כעִור ואשמע אחרי קירות והרים (הוא, הדסים מעשי אל). — ובמליצה: פרש ענן לְמָסָךְ (מפני האור והחם) ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). — ״ומָסָךְ של אור: בגן עדן יש מן החומה ולפנים ענן קשור ונוגה סביבותיו בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן (מדר׳ ג״ע, ביהמ״ד ילינק ג). — וגם יריעה יפרשו על פי בור וכדומ׳: ותקח האשה ותפרש את הַמָּסָךְ על פני הבאר ותשטח עליו הרפות (ש״ב יז יט), ועי׳ עוד פרכת. — ב) בהשאלה, ״כל דבר מבדיל ומאפיל: כי אורו ית׳ עובר בכל מה שתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ כ״ש בכל מה שזולתם מן הגלגלים לא יבדילוהו הגופים הגסים והמסכים (סהל בן תמים, פי׳ ספר יצירה). והנה אור השמש ימנעו אורה המסתירים וכזה בעצמו יאמר באור הראות וכו׳ כי המסכים הגופניים מסתירים על אורו עד שימנעו המקבלים מלקבל (שם). האור המוסך בינינו ובינו מסך אינו מאיר לנו לא מפני שכבה אלא מפני המסך המאפיל ואם תסיר המסך חזר האור להאיר מפני שהוא במקומו עומד (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טז). אתה המצאת כל אשר ראתה החכמה להמציא ותתן בטבע מדעינו אלו המסכים והמניעות וסודם השארת רשום בחותם כתב אמתך (ר״י בדרשי, בחי״ע יג). מבחר יצירת האנושי הוא (משה) באין מסך והשיג מעלת הוד עירים (י״ג עקרים, JQR, April 1915, 539). — ג) ״בלשון חכמת בנין גוף בע״ח, כעין יריעה עצלית מבדלת בין החלל העליון שבגוף בע״ח והכרס, בין הכבד והקבה, בלעז diaphragm: מי שיהיה בו ליחה לבנה רבה בין המסך והאצטומכא תכאיב אותו (קאנון ג יד ד ד). ולפעמים מתחדשת המורסה במסך הנקרא דיאפרגמה והוא המסך המתרחב בין הכבד והאצטומכא (בחליי החזה, כ״י ביהמ״ד שכתר). היתרת הוא דופן המסך שקורין איבריש ובלשון ארמי חצרא דכבדא (רש״י ויקר׳ ג ד). ומיחס כל תנועת הלב אל הריאה באמרו כאשר הלב מושך אליו הוה ההתקבצות ואז מסך מבדיל את עצמו יתנשא וימשך אצלו הקנה וככה הריאה דוחה את הנשימה וכן להפך כאשר דוחה הלב יתרחב אז המסך שבלעז דיאפראגמא ישפיל וימשוך אצלו הריאה וירחיב הקנה ותקרה הנשימה (מעש׳ טוביה, בית חדש ב א). — וכנוי לשפוי כובע שבפי הקנה: ובפי הקנה שם מסך א׳ שקורין בלעז חביליי״א כדי שלא יסתכן (ספ׳ הנמלא המיוח׳ להרמב״ם ו). ושת מסך [1]) בפי קנה לסגרו בבלעו פן יבולע איש בעברו (ר״י בן זבארה, בתי הנפש). — ד) ״מְסַךְ הַמֹּחַ, הקרומים שעליו, Velamenta Cerebri, Meninges [2]): המסך המוחיי נכח נקב המסננת (קאנון ג ה א א).

*מְחִצָּה. — מָסָךְ. — *פרגוד. — פָּרֹכֶת. — קֶלַע, קְלָעִים.

ב. ״**מָסַךְ**, פ״י, — עשה מָסָךְ, קל לא נמצא.

[1]) כך נקוד בכ״י.

[1]) והעיר שם המו״ל י׳ דוידזון: בשני כ״י ושתסמוך, שאין לו מובן, ותקנתי עפ״י המאמר הדומה לו בספר הנמצא. — [2]) תרגום ד״ר מזיא.

— פע׳ °מסך: האור המוסך בינינו ובינו מסך אינו מאיר לנו לא מפני שכבה אלא מפני המסך המאפיל (ר״י אבן עקנין, ספ׳ המוסר כ טז).

°**מַסָּךְ**, ש״ז, — שה״פ מן הסך רגליו, בית מסך, בית הכסא (בן זאב, מלון גרמני־עברי, ערך אבטריט).

א. **מַסֵּכָה**[1]), ש״נ, סמי׳ מַסֵּכַת, מ״ר מַסֵּכוֹת, מַסֵּכֹתָם,— א) דבר נסוך ממתכת, צורה נסוכה, gegoss. Bild; cast image ; image fondue: ויקח מידם (את הזהב) ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד). אלהי מסכה לא תעשה לך (שם לד יז). כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים וכו׳ עשו להם מסכה (דבר׳ ט יב). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי׳ מעשה ידי חרש (שם כז יה). ואת כל צלמי מסכתם תאבדו (במד׳ לג נב). ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו פסל ומסכה ויהי בבית מיכיהו (שפט׳ יז ד). הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה ועתה דעו מה תעשו (שם יח יד). ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות להכעיסני (מ״א יד ט). ויעשו להם מסכה שנים עגלים (מ״ב יז יו). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך (ישע׳ ל כב). הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו (שם מב יז). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). וגם מסכות עשה לבעלים (דהי״ב כח ב). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה (תהל׳ קו יט). — ב) בהשאלה, קשר וברית[2]), Bündnis ; alliance: הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על חטאת ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה (ישע׳ ל א-ב).

ב. **מַסֵּכָה**[3]), ש״נ, — כמו מכסה, Decke ; couverture ; covering: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז). כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (שם כח כ). — והתחילו להשתמש בשם זה בזמן החדש במשמ׳ סתר פנים, Maske ; masque ; mask.

ג. ***מַסֵּכָה**, ש״נ, — כמו מסך: א״ר אמי מסכה[4]) רעה הסכתן לדורות (ר׳ אמי, מד״ר שמות מב).

[1]) מן שרש נסך, עי״ש. — [2]) כבר תרגמו השבע׳ במשמ׳ זו. וכבר גזר עקילס משמ׳ זו מן נסך במשמ׳ ארג, כמו מסכת.

[3]) מן ב.נסך, עי״ש.

[4]) והוא בעצמו תרגם זה בארמ׳, ואמר: מישתי בישתא אישתיתון לדרייא.

מְסֻכָה[1]), מסכה, ש״נ, נכי׳ מסכתך, — כמו מסוכה: בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך[2]) אדם פטדה ויהלם וכו׳ (יחזק׳ כח יג).

°**מְסָכִי**, מסכיי, ת״ז, — של מסך, מטבע המסך: המוח מתחלק לעצם מסכיי ולעצם מוחיי (קאהן ג א א ג).

°**מְסֻכָּם**, מוסכם, ש״ז, — כמו הסכמה: ובאשר נפרץ הגדר ונתרבה המחלוקת ע״ז בכן למען לקיים

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך ברוב ספרי הדפוס וכך גם רד״ק. ובקצת ספרים מסוכתך, מלא ו. וכבר העיד בעל מנחת שי וז״ל: בכל ספרים כ״י מדויקים הכף שלאחר הסמך רפויה. ע״כ. וכן נראה ברור מדברי ריב״ג שלקמן, כיון שהוא רואה במסוכתך פעול, ומדמהו גם למשוכת חדק. השבע׳ תרגמו ἐνδέδεσαι, ר״ל היית מאחז. ואולי קראו מסבתך (כמו מוסבת שמות לט יג). הפשיטא: אתחזקת, ר״ל היית אזור. סומכוס תרגם περιέφραξέ σε, במשמ׳ סייג וגדר. ת״י: מסדרן על לבושך. ריב״ג בשרש מסך אמר וז״ל: ומנ הד׳א אללע׳ה והד׳א אלמעני ענדי כל אבן יקרה מסוכתך תפשירה ענדי כל ג׳והר נפיש חליתכ יעני אנכ מח׳תלט בהד׳ה אלג׳ואהר מתשבת׳ בהא והו פעול עלי זנה והמסכה הנסוכה ורבמא כאנ אשמא עלי זנה מלוכה ולו ג׳על מסוכתך מת׳ל ישר ממסוכה כמשוכת חדק ומנ אצלהמא למא כאנ בעידא פכאנ יכונ אלתפשיר כל ג׳והר נפיש חט׳ירתכ אי קד אחדק בך כל שי נפיש כאחדאק חט׳ירה אלשוכ באלג׳נאת אלמחדק בהא אלממנועה, ע״כ, — ובעבר׳: ומזה הלשון (של מסך במשמ׳ מזג) אצלי כל אבן יקרה מסוכתך ופרושו אצלי כל אבן יקרה מתערבת עמך כלומר שאתה מתערב עם האבנים האלה ומתחבר אליהן, והוא פעול ע״מ והמסכה הנסוכה ואפשר שיהיה שם ע״מ מלוכה, ואם יושם מסוכתך כמו ישר ממסוכה כמשוכת חדק ומשרשם אינו רחוק׳ ויהיה הפרוש כל אבן יקרה גדרתך כלומר הקיף אותך כל דבר יקר כאשר תקיף המסוכה את הגנות המוקפות בה הנמנעות. רש״י: מסוכתך חופתך ל״א לבוש כסוייך. רד״ק: והנכון כי הוא משרש שוך מענין הסר משוכתו ואע״פ שזה בסמך וזה בשין אחד הם כלומר גדרתך היא מאבנים יקרות (שרש מסך). רוב החדשים החליטו אמתת הנוסחה בכף דגושה, ופרשו במש׳ מכסה, וקצתם הגיהו הגהות מתחלפות. אך עדותו של בעל מנחת שי כי ברב כ״י מדויקים מסכתך בכף רפה נאמנת עלינו, וגם מדברי ריב״ג אנו למדים כך, וכמו״כ מהנסחה מסוכתך, מלא ו, שבקצת ספרים, ואפילו מי שירצה להכריע עפ״י הרד״ק לצד הנוסחה בכף דגושה, הרי גם השם משוכתו בכף דגושה בהרבה ספרים, ופרושו השני של ריב״ג שהסכים לו רד״ק הוא היותר נכון שפרוש מסכתך הוא סייג וגדר, רק לא כבאורו של ריב״ג אלא כמשמעו, כמו שפרש רד״ק, שמסוכת הגן היתה מכל אבן יקרה.

התקנה נעשה מוסכם באסיפת פ״ו הקצינים יצ״ו שיוכל ב״ב בעיר או בכפר להשביע לאותן הנחשדים בעיניו וכו׳ (פנק׳ ק״ק במברג, משנת תנ״ח).

א. **מִסְכֵּן**[1], ש״ז, — א) עני, רש, דל המעמד, arm, elend : pauvre, misérable ; poor, wretched : טוב ילד מִסְכֵּן וחכם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדלים ומצא בה איש מִסְכֵּן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש הַמִּסְכֵּן ההוא ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה וחכמת הַמִּסְכֵּן בזויה (שם ט יד-יז). — ובתו״מ: היו לו (לתלמיד אחד מתלמידי רבי) מאתים זוז חסר דינר (והיה רבי רגיל לתת לו פעם לשלש שנים) מעשר מסכינין (ירוש׳ פאה ח ח). וכי חכמתו של ר׳ עקיבא שהיה מסכן בזויה היתה (מד״ר קהל׳, ואמרתי אני). — ומשל: אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר (ר׳ שמואל בר״י, מד״ר רות, ויאמר ברוכה את). — ובסהמ״א: בחר צדק בכל מתן ומשא, וחון על דל ועל מִסכן וחוסה (רס״ג, שירי מוסר השכל). יסוכך באברתו עליהם עדי יאמר נשיא עם ומי יתן היותו כמסכניו (מכת׳ לר״א בן

[1]) גם בארמ׳. באשור׳ מִשְׁכֵּנ, במשמ׳ זו, בחקי חמורבי, אדם בלי נכסים. בערב׳ מִשְׂכִּין a). וכבר התפלפלו בזה תלמידי מנחם עם דונש שהשיג על מנחם ואמר: והבאת טוב ילד מסכן וחכם במחברת מ״ם והוא ממחברת סמ״ך והמ״ם בו משרת וכו׳. והשיבו עליו תלמידי מנחם: ועקרת מם מסכן מן היסוד ותשימהו משרת והשיבות עליו בפותרו אותו במחברת מ״ם ולא הוא כן כי הוא מהשמות הרביעיים ויורה עליו אשר לא במסכנות והיא אחיזה אחיזת עיקר. ע״כ. והכריע ר״ת ואמר: על טוב ילד מסכן וחכם נתן בקולו דונש על מנחם לאמר אחרי אשר חיבר מנחם מלתעות במחברת למ״ד ומגבעות במחברת גימ״ל מדוע לא חיבר מסכן במחברת סמ״ך כי באמונה אמר דונש ממחברת סמך הוא בעברית כאשר הוא במחברת סמך בערבית, ולא יתכנו דבריו כי האומנם ממחברת מם הוא טוב ילד מסכן ובמסכנות כי עני ודל בלשון ארמית מסכן ועל לשון ארמית נבנה מסכן ומסכנות ואחרי אשר על לשון הארמית נבנה המ״ם מן היסוד שהרי בלשון הארמית תאמר כי ימוך אחיך ארי יתמסכן אחיך ולולי לא היה המ״ם יסוד היה מתרגם ארי יסתכן אחיך וכו׳ ובזאת תדע כי מ״ם מסכן מן העיקר והיסוד וכן בלשון משנה ערי מסכנות שממסכנות את בעליהם, שכל העוסק בבנין מתמסכן ואחר לשון הארמית נבנה ולא אחר לשון הערבית ויסוד היא המ״ם במסכן. ע״כ. ועי׳ שרש סכן.

a) مسكين —

עטה, JQR N.S. I, 2, 240). — והתחילו להשתמש בו בזמן החדש בדבור ובספרות בפרט במשמ׳ של קריאת חמלה על אדם, כנוי לאדם שיש לרחם עליו בשביל דבר מהדברים. — ב) ״שֵׁם לאחד מהטעמים: ששי (מהטעמים) הוא הַמִּסְכֵּן, שהוא תחתית שכן, כשני מקלות לתכן, כדל על שער דוכן (קונטר׳ המסור׳ מיוח׳ לבן אשר).

ב. ***מִסְכֵּן**, פ״י, — מִסְכֵּן את פלוני, עשהו מִסְכֵּן, עני: ויבן ערי מסכנות וכו׳ שממסכנות את בעליהן (סוט׳ יא.). — ובסהמ״א: ירושש (פרושו) ימסכן (רש״י ירמ׳ ה יז).

— נתפ׳, *נִתְמַסְכֵּן, — נעשה מִסְכֵּן: שכל העוסק בבנין מתמסכן (יבמ׳ סג.). — ובסהמ״א: מי שהוא זולל וסובא יורש ויתמסכן וכו׳ שאם הוא שותה לבלי חק ימכור כל אשר לו בקנין היין ומתמוטט ומתרושש (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי כג כא). ואח״כ באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתמסכן ולא ירויח בהם כמו שחשב (ר״ה פרח׳ הכהן, שו״ת תורת חסד רנו). — ״ובהשאלה, במשמ׳ ירידה רוחנית וכדומ׳: מימות משה רבינו עד הלל הזקן היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתנם הקב״ה למשה בסיני ומן הלל ואילך נתמעט ונתמסכן העולם וחלשה כבודה של תורה (תשו׳ הגא׳, שערי תשוב׳ כ, בשם רה״ג).

מִסְכְּנֶת[1], ש״נ, מ״ר מִסְכְּנוֹת, — אוצר לתבואה וכדומה, Vorratskammer ; chambre aux provisions ; storeroom : ויבן ערי מִסְכְּנוֹת לפרעה (שמות א יא). ואת כל ערי הַמִּסְכְּנוֹת אשר היו לשלמה (מ״א ט יט). ויכו את עיון ואת דן ואת אבל מים ואת כל מִסְכְּנוֹת ערי נפתלי (דהי״ב יז ד). ויבן (יהושפט) ביהודה בירניות וערי מִסְכְּנוֹת ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה (שם יז יב-יג). ויהי ליחזקיהו עשר וכבוד וכו׳ וּמִסְכְּנוֹת לתבואת דגן ותירוש ויצהר (שם לב כז-כח). — ומצוי בסהמ״א: אם תשיבו לי את כל הארץ ואת עשרת ערי מסכנות ערים אשר לקח אלכסנדר מידי אז אעלה להלחם עם אויביכם (יוסיפון רט).

מִסְכֵּנֻת[2], מִסְכֵּנוּת, ש״נ, — מעמדו של מִסְכֵּן: ארץ אשר לא בְמִסְכֵּנֻת תאכל בה לחם לא תחסר כל

[1]) מן שרש סכן, עי״ש.

[2]) בארמ׳ מסכנותא: יאה מסכנותא לברתיה דיעקב כערקא סומקא ברישא דסוסיא חיורא (ר״ע, מד״ר ויקר׳ לה).

בה (דבר' ח ט).—ובסהמ"א: וישים הריש לנגד עיניך ויזכירך דלות המסכנות והחסרון (ר"י א"ת. חו"ה, יחוד המעשה ה). ובו (בהעשר) כל שפל יתגאה ובמסכנות ישפל הגבר (רש"ע פלקירא, המבקש טו). יצעק (העני) מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש והעשיר במסכנות מבטחים ועשה לו חלונות ועליות מרווחים (שם). — ומשל: משכלת במסכנות טובה מאולת במלכות (המאירי על משלי יד).—וּבהשאלה, במדה דלה, בצמצום: מה מאד חטא הזמן ומה מאד יחשב אליו לגנות, אם חלק לך ביופי לא במסכנות, ולא חלק לך ברחמנות (עמנואל, מחברי ג).

א. **מַסֶּכֶת**[1], ש"נ, בהפסי מַסָּכֶת, — א) חוטי השתי המשוכים על המנור, Aufzug; lisse; warp:

אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם הַמַּסָּכֶת[2] ותתקע ביתד וכו' ויסע את היתד הארג ואת הַמַּסָּכֶת (שפט' יו יג-יד). — ובתו"מ: שני דפי חלוק מצטרפין זה עם זה וכו' והמסכת הפרוסה הרי זו מצטרפת (תוספתא נגע' ה יא). אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרוסה וחבילי המטה (אהל' ח ד). (הנוגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (כלים כא א). (נראה נגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (נגע' יא ט). — ובסהמ"א: שירי המסכת שמשייר האורג מן הבגד כשהוא חותכו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת). יש לאורגין עץ או עצם שראשו חד וכו' מעבירו על השתי כשהוא מותח לפניו לאריגה ושובט בו החוטין ומקרב המבדילין בין ב' החוטין העליונים והתחתונים וכו' ונפתח נפש המסכת לידות בתוכם חוט הערב (ר"ח, שבת עו.). כשמסיך המסכת מאספו ומגלגלו על מנור אורגים (ערוך, ערך כנף). ומתיחת החוטין כדרך האורגים היא הנסכת המסכת וזה המותח נקרא מיסך (רמב"ם, שבת ט יז). — ב) *קֹבֶץ הלכות ומו"מ של התלמוד בענין אחד, מַסֶּכֶת[3] ברכות, מַסֶּכֶת שבת, כל

[1]) משרש ב.נסך, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) השבעים תרגמו δίασμα, והוא חוטי השתי. יונתן: עם אכסנא במשתיתא. ריב"ג: אשמ ללמנשג', — ובעבר': שם (בעברית) להמנשג' (בערבית). וכעין זה גם רש"י: עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם העץ אנשובלא בלעז ולשון מסכת אורטורא בלעז. ע"כ. ורדק פרש כמו ב.מַסֵּכָה, בגד למכסה על המטה. ורב החדשים פרשו במשמ' ארג, וקצתם פרשו כמו רד"ק. אך שמוש הלשון במשנה מכריע. — [3]) בארמ' מסכתא: כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי (שבת ג:).

ההלכות וההגדות בהלכות ברכות, שבת: וזכרם לא יסוף מזרעם מיכן שקבעו לה חכמים מסכת (ר' יוחנן, ירוש' מגי' ג ג). איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה (הוא, שבת קיד.). —ומ"ר *מַסֶּכְתּוֹת, ־מסכיות: ששים המה מלכות ס' מסכתות ושמונים פלגשים פ' בתי מדרשות שהיו בירושלים (מד"ר במדי' יח). אלו ששים מסכתות של הלכות (שם שה"ש, אחת היא). — ובסהמ"א: והוא שלא פתח בתלמוד אבל פתח אומר במסכתו והוא יושב (הלכ' פסוק' לר"י גאון, קדוש'). ומגלים עוד מסכת אחרת וקובעים פרקים (קטע כתב משרירת גאון, סעדיאנה, שכטר 118). ועד ימיו (של רבי) לא היו מסכתות סדורות וכו' וכשנתקבצו אמר כל אחד מה ששמע ונתנו לב לברר טעמי המחלוקות דברי מי ראויין לקיים וסידרו המסכתות דברי נזיקין לבדם ודברי יבמות לבדם ודברי קדשים לבדם (רש"י ב"מ לג:). עד ימיהן (של רבי ור' נתן) אמרו איש את דבריו בבית המדרש והיו תלמידים גורסים שמועה שמועה לבדה ולא היו מסכתות סדורות וכו' והם כללו האמור בדורות שלפניהם וסדרו את המסכתות ואחריהם לא יוסיפו אלא מעט וכו' ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה (הוא, שם פו.). גם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא וכו' ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים (רמב"ם, הקד' יד החזקה). והנה אומר כלל בתורה, גם בדברי המקרא, גם במשנה ובכל מסכתות, ובכל בריתות ומכלתות (ראב"ע, הקד' ב' לפי' עה"ת). מזמן הנביאים ואילך נפסקה רוה"ק וננעלו שערי החכמה ונתמעטו המסכתות והסדרים שהרי בימיהם היו כמה סדרים יותר (מ' אלדני, ש"א ח). והנה המסכתות הנשפעות מהמדה ההיא הם ששים (הריקנטי, יתרו). רמז לששים מסכיות שבש"ס כמנין גאון (המאירי, פתי' בית הבחי' על אבות). ומהם שראינו מהם פירושים בקצת מסכיות או לפעמים בקצת פרקים (שם). — ואמר הפיטן: חפש במסכתות גאונים חברו (סלס סבוי, אם תתפלה).

ב. **מַסֶּכֶת**, ש"נ, — כמו א.מַסֵּכָה: כהתוך כסף בתוך כור נתכת, לוהטים סבוה עובדי חטן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת, נגדך כורעת משתחוה ובורכת (ר"י אבן אביתור, הוטע', אלהים אמן).

מְסִלָּה, ש״נ, סמי׳ מְסִלַּת, סכי׳ מְסִלָּתוֹ, מ״ר מְסִלּוֹת, סכי׳ מְסִלֹּתַי, מְסִלּוֹתָם, — דרך צר כבוש בין השדות וכדומה, Weg; chemin; road: ויאמרו אליו בני ישראל בַּמְסִלָּה נעלה וכו׳ רק אין דבר ברגלי אעברה (במד׳ כ יט). מזרחה השמש לַמְסִלָּה העלה מבית אל שכמה (שפט׳ כא יט). בַּמְסִלּוֹת אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה וכו׳ ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל הַמְסִלּוֹת (שם כ לא-לב). בִּמְסִלָּה אחת הלכו (הפרות) הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). ועמשא מתגלל בדם בתוך הַמְסִלָּה וכו׳ ויסב את עמשא מן הַמְסִלָּה השדה וכו׳ כאשר הגה מן הַמְסִלָּה עבר כל איש אחרי יואב (ש״ב כ יב-יג). צא נא לקראת אחז וכו׳ אל מְסִלַּת שדה כובס (ישע׳ ז ג). והיתה מְסִלָּה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים (שם יא יו). ביום ההוא תהיה מְסִלָּה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור (שם יט כג). נשמו מְסִלּוֹת שבת עבר ארח (שם לג ח). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך לַמְסִלָּה דרך הלכתי (ירמי׳ לא כא). קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בערבה מְסִלָּה לאלהינו (ישע׳ מ ג). ושמתי כל הרי לדרך וּמְסִלֹּתַי ירמון (שם מט יא). מחשבתיהם מחשבות און שד ושבר בִּמְסִלּוֹתָם (שם נט ז). עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו הַמְסִלָּה סקלו מאבן (שם סב י). עם שער שלכת בַּמְסִלָּה העולה (דהי״א כו יו). — ובמליצה, מְסִלַּת הכוכבים: מן שמים נלחמו הכוכבים מִמְּסִלּוֹתָם נלחמו עם סיסרא (שפט׳ ה כ). — ובתלמ׳: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (ברכ׳ נט:). — ומְסִלַּת הארבה: ואיש אחיו (של הארבה) לא ידחקון גבר בִּמְסִלָּתוֹ ילכון (יואל ב ח). — ובהשאלה, במשמ׳ אופן מנהגו של אדם: מְסִלַּת ישרים סור מרע (משלי יו יז). — ואמר הפיטן: ואני בעודי שמתיך אילותי, אעמוד על עמדי לא אמט ממסלתי (יצחק בן כלפון, אסבלה נדודי). — ובמליצה, ״מְסִלּוֹת לפלוני בלבבו: ואיחלה בגלותי נעמות בימינך, ורצתי מעבודותי אל עבודות רצונך, ומסלות [1] פניתי בלבבי למענך (ר״י הלוי, יום להיטיב). — ובמשמ׳ מִסְעָד: ויעש המלך את עצי האלגומים מְסִלּוֹת[2] לבית יי׳ ולבית המלך (דהי״ב ט יא). — ואמר הפיטן: בשמים צעדו לבלי מעד, והוא מסלות לעולמו ומסעד (יוסף אבן אבן־סהל, אדון כל מעשיו). מאד נוקר אשר לו עוז בצורו ימי חייו ובלבבו מסלות, ונטה מנתיב עול ויישר לבית צדק ותומה לו מסלות [1] (רמב״ע, תרשיש ח ל). — ״מְסִלַּת בַּרְזֶל, מְסִלָּה כבושה ומטילי ברזל מתוחים עליה לארכה מעבר מזה ומעבר מזה ורכבות נשואות על אופנים מתגלגלים על מטילי הברזל האלה עוברות עליה, עפי״ר נמשכות בכח הקיטור, Eisenbahn; chemin de fer; railroad: אל קצוי ארץ כי אעופה במסלות ברזל ברכב וסוסי אש (מיכל מאניש, במכתב לריב״ל). גם זכינו ב״ה לקצר ימי ענויי הדרך במסלות הברזל (מו״ל ספר אליס, תולדות יש״ר מקנדיס). מסלת הברזל אשר מאלכסנדריה לקהירא הולכת יום ושובתת יום (גוטלבר, ממצרים 7). — ואמר המשורר: גם אח יש לצרה רֵע לשעיר, חפר מת פתאם עת אזניו שמעו, כי תעבור גם דרך אילון העיר מסלת הברזל השבץ אחזהו (יל״ג, קוצו של יוד ד).

מַסְלוּל, ש״ז, מ״ר ״מַסְלוּלִים, — כמו מְסִלָּה: והיה שם מַסְלוּל ודרך ודרך הקדש יקרא לה (ישע׳ לה ח). — ואמר הפיטן: לישא דֵע פלילים, צגתי במסלולים, להזכר כפלולים, שֻׁוע גבורות טללים (ר״א קליר, תפלי טל, ארשה). אלהים אמץ אם תחנות עורכת, במאה ברכות בכל יום שמך מברכת, גדלך מצפצפת ויחודך תומכת, דרכי מסלולך בכשר דורכת (ר״י אבן אביתור, הושע׳, אלהים אמן). תעינו בארחות ונעקש מסלולים, וניב סלף בחכנו ויד תרע מפעלים (ר״י אבן גיאת, מי יקדש הודך). לך יעידון ברואי תבל דורכי מסלול שבילך, הודעתם בכשרון מעשה מפעלך (ר״י הלוי, לך אדר ויקר). — ואמר המשורר: מה בצע כי תלבש משי ופעמיך תנעל תחש, העת תרכב מסלול עָול ואל מרמה רגלך תחש (רמב״ע, תרשיש ח קנה). — ובפרט ״מַסְלוּלֵי הכוכבים, מַסְלוּל השמש: ותגרע מקום גובה השמש ממקום השמש האמצעי והנשאר הוא הנקרא מסלול השמש (רמב״ם, קדוה״ח יג א). ותראה כמה מעלות הוא מסלול השמש (שם ב). הירח שני מהלכים אמצעיים יש לו הירח עצמו מסבב בגלגל קטן שאינו מקיף את העולם כולו ומהלכו האמצעי

---

[1]) עפ״י לשון הכתוב: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם (תהל׳ פד ו). — [2]) זה פשוט שבוש במקום מסעד (מ״א י יב). — [1]) ורשום על הגליון: הראשון מלשון מסלות בלבבם (תהל׳ פד ו) והשני מלשון מסלות לבית ה׳ (דהי״ב ט יא).

באותו הגלגל הקטן נקרא אמצע המסלול (שם יד ח). ומהלך אמצע המסלול ביום אחד שלש עשרה מעלות ושלשה חלקים וארבע וחמשים שניות (שם ג). ואם יהיה המרחק הכפול מששים מעלות עד שלש וששים מעלות תוסיף על אמצע המסלול תשע מעלות ומה שיהיה אמצע המסלול אחר שתוסיף עליו מעלות אלו הוא הנקרא מסלול הנכון (שם יה ג). והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע״י המהלך האמצעי הוא שאקרא אותו מסלול החמה בכל מקום מהספר הזה (ר״י היסראלי, יסו״ע ג ח). — *מַסְלוּל בַּרְזֶל, כמו מְסִלַּת הַבַּרְזֶל: רכב אש המתגלגל על גפי מסלול ברזל כברק או כסערה, מסביב גורים נקבצו ולשונם עליו חרצו מקולם אולי יירא (שד״ל, מכתמים, רכב אש). אתה בלתי משוט אף בלתי רוּחַ, תעוף ארחות ימים עם סיר נפוח, ובסיר נפוח ובמסלול ברזל תעוף בלתי סוסים גמל ופרד (הוא, דרך ארץ).

מסל״ת,—ר״ת: מסיח לפי תומו.

***מִסְמָא**[1], מַסְמָא, — רק בהדבור אֶבֶן מִסְמָא, אבן קשה שאין בה שום סֶדֶק וְנֶקֶב: ואין טומאה לכלי חרש אלא מאוירו ובהיסט על גבי האבן מסמא אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וידים (תוספת׳ כלים ב״ק ו ג). אלו ואלו טמאין במגע ובמשא ואין מטמאות על גבי אבן מסמא ומשתלחות חוץ לכל עיר למקום טמא (שם נגע׳ ו יח). זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו וכו׳ שהן מטמאין במגע ובמשא למעלה מהן מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא[2] (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גבי זה אפילו על גבי אבן

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב בסמך בכל נוסחאות הדפוס בכל מקום, ובמדב״מ מסאמא, באלף אחרי הסמך, ובכ״י עם גפה״ע של הרמב״ם מִשְׁמָא. ובמשנ׳ מנֻקד׳ דפוס ליבורנו נקוד מַסְמָא. ולא נתברר עד כה לא שרש מלה זו ולא משמ׳ בדיוק. בגמ׳ (נדה סט:) אמרו על אבן מסמא: דכתיב והיתית אבן חדה ושומת על פום גובא, ע״כ, וכך גם רה״ג בפרושו לכלים: אבן מסמא אבן שהיא שומה, וכך בעצם הדבר גם שאר המפרשים מלשון שומה. ר׳ נתן בהערוך: אפי׳ שמו אבן על עשרה מרכבות ורכב הזב ע״ג האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות זה פי׳ אבן מסמא וכו׳ ורב האי גאון ז״ל פי׳ בפרק אמר ר״ע לענין ע״ז אבן מסמא כמו אבן שומא על מושב וכו׳ פ״א אבן מסמא כדכתיב ושומת על פום גובא שאם יש אבן על משכב זב או זבה וישב אדם על האבן אע״פ שלא נגע אדם במשכב שהאבן חוצצת וכו׳ פ״א אבן מסמא דריש פרק דם הנדה אבן גדולה שאינה מטלטלת. ע״כ. רש״י בגמ׳ שבת פב: באבן מסמא אבן ששמוה ע״ג יתידות וכלים תחתיה. ע״כ. ובגמ׳ נדה נה: אבן גדולה המושמה על הכלים. ותוספות בשני אלה המקומות בשם ר״ת ור״ש: אבן גדולה שהיא כבדה ובגדים תחתיה וכבדה כל כך עד שאין ניכר כובד הזב היושב עליה ועל הבגדים. וכעין זה הרמב״ם: ולו כאן פאצל בין ג׳סם אלזב וג׳רם אלמרכב חג׳ר מג׳עול הנאך וכו׳ והד׳א הו שרח אבן מְשָׁמָּא מן קולה ושומת על פום גובא, ע״כ,—ובעברי: ואפילו אם היה מבדיל בין גוף הזב לגשם המרכב אבן מושמת שם וכו׳ וזה פירוש אבן משמא מאמרו ושומת על פום גובא. ורגלים לדבר כי הכתיב בגוף המשנה ובגוף הערבי של הפרוש בשין הוא הכתיב של הרמב״ם בעצמו, עפ״י פרוש הגמרה, וכך גם הנקוד. ואפשר שגם הכתיב מסאמא באלף בין הסמך והמם שבמדב״מ גם הוא כתיב מכֻוּן עפ״י פרוש הגמרה. וכבר טען י׳ לוי על פרוש הגמרה כי מן שומת היה צ״ל משמא ולא מסמא. אך טענה זו אינה חזקה ביותר, כי אולי נשתנה אח״כ השין בסמך, וכבר ראינו כי הרמב״ם גרס באמת משמא בשין. ופרושו של לוי וגזרתו מערב׳ שמה a) במשמ׳ כסוי כבר דחה Fleischer בהשגות שם. אבל שתי טענות אחרות יש לטען על פרוש הגמרה, מצד הדקדוק ומצד הענין. כי ראה ראינו שבכל הנוסחאות בסוף המלה מסמא אלף, רק במקום אחד בספרא מסמה (פרש׳ מצורע, כהנים פרק ג), בהא בסוף,—והנה אבן לשון נקבה גם בכל התלמוד, ומשרש שום היה צ״ל מושמה או לפחות מוסמה. שמע מזה שהמלה מסמא אינה פעל אלא שם. ומצד הענין קשה למה הצטרכו כאן למלה מיוחדה זו, כי בכל המאמרים שבאה בהם המלה היה מספיק לאמר ע״ג אבן, ולא יותר, ואם רצו בקצת יותר. באור היה אפשר להשתמש בהמלה הרגילה מונחת. אלא ודי יש בהמלה מסמא דבר מציין את האבן מצד עצמה. והנה כבר שער י׳ לוי, והסכים לזה גם יסטרוב, כי המלה מסמא נגזרה מן סמיא, במשמ׳ סומא, עִוֵּר, אלא שטעו שניהם בכונת הדבר, כי לוי אמר שהכונה באבן מסמא היא מין אבן שקוראים לה בגרמנית Blendstein, שמשתמשים בה לצפוי הבנין, ויסטרוב סבר שהכונה במסמא אבן שמכסה את החלל. ושתי הכונות האלה אין להן מקום כאן, ואף קוהוט בעה״ש, שהעיר יפה על המלה הערב׳ חג׳ר אַצַם b) קלקל בעצמו את מציאתו מפני שטעה בפרוש האמתי של חג׳ר אצם בערב׳, כי איננה כלל ungeformter Stein, אלא: אלתי ליש פיהא ח׳רק ולא צדע, — ובעבר׳: שאין בה סדק ולא נקב. ונסתעפה משמ׳ זו מעצם משמ׳ צם c) בערב׳ בענין חֵרְשׁוּת, וחג׳ר אצם, אבן חֵרֵשָׁה, שהכל סתום בה.

---

a) سمة b) حجر اصمّ c) صمّ

ממסמא[1]) ת״ל וכל המרכב (ת״כ מצורע, פרק זבים ב ג). מה נדה מטמאה באבן מסמא אף עכו״ם מטמאה באבן מסמא[2]) (שבת פב:).

°מִסְמוּס, ש״ז, — שה״פ מן א. *מִסְמֵס: שנימוקה (הריאה) מבפנים שאילו מבחוץ קרי מסמוס וטרפה וכו׳ ועוד יש לחקור בטעם המסמוס והסרחון אם הוא לבדו אינו מספיק (שו״ת מהרי״ט, אה״ע יד). וזאת התרנגולת שלא היתה מסוכנת ולא חולנית אדרבה שמינה ובריאה וטובה ושלמה בכל חושיה ואין בה שום רושם מסמוס הדבר ברור שלבה נפל בפתיחת בטנה (שו״ת חכם צבי עד). נולד לו בן כשהוא מהול ומיסמס בו להטיף ממנו דם ברית ומת ע״י מסמוס (קרבן העדה, ירוש׳ יבמ׳ ח א). — ובמשמ׳ הֲמַסָּה, מְסִיסָה: לשון נזילה ופריקה ממסמוס העבים ע״י הקשת הרוח (ר״ש פפנהיים, יריעו׳ שלמה א ו-ז).

°מִסְמָךְ, ש״ז, — א) דבר שאדם סומך עליו: זכור נוצר אמונים, אהב נגן בנגונים, היות למסמך ומשענים, חסדי דוד הנאמנים (ר׳ בנימין, זכור ברית, סליח׳ נו״ג). לא משיגים לו איך וכמה, לא מוצאים לו דבר דומה, מקרה וערער ושנוי וטפל, וחבר ומסמך אור וגם אופל (פסי״ת ליום ה, מי כמוך). — ב) °כתב מאמת, שיש לסמך עליו בדבר מהדברים כעדות וראיה וכיוצא בזה, Dokument; document, וכבר נכנס בשמוש הלשון.

א. *מִסְמֵס פ״י, — רִכֵּךְ מאד: מאכילין אותו (את הכה״ג בערב יוה״כ) סלתות וביצים כדי למסמסו

ורגלים לדבר כי זו היא הכונה גם במלה מסמא שאנו עסקים בה, ור״ל בזה אבן שאין בה שום סדק שדרך בו תהיה הטומאה בוקעת ועולה מן הטומאה שתחתיה או בוקעת ויורדת ממה שעל גבה. ומציאות מלה זו במשמ׳ זו בעברית יש לבאר בשני דרכים. אפשר, כי במקום השרש צמם בערב׳ היה בזמן קדום משמש בעבר׳ שרש סמא במשמ׳ חרשות, וממנו נסתעף השם מסמא לאבן כמו בערבית, ואח״כ יצא השרש סמא במשמ׳ החרשות מן השמוש, מפני שהשרש חרש נתפשט יותר, אך השם מסמא בענין האבן נשאר עוד והיה עוד ידוע בזמן שנקבעו הלכות טומאה, אולי אצל הכהנים, כי אין ספק בדבר כי אלו הן משניות קדומות עוד מזמן הבית השני, ואח״כ נשכחה כונת המלה מסמא, ופרשוה בזמן מאוחר בדרך דרש. ואפשר שנגזר השם מסמא באמת מהשרש סמא בענין עורון, ובעברית הסתעפה משמ׳ האבן שאין בה סדק וכל מעבר ממשג העורון תחת שבערב׳ הסתעפה ממשג החרשות, כי שני אלה המושגים דומים. — [1]) הראב״ד בפרושו כתב מוסמא. —[2]) בגמ׳ ע״ז (מז:) בכ״י מ׳: מוסמא.

(יהודה בן נקושא, יומ׳ יח.). — ובסהמ״א: כדי למסמס אכילה שבמעיו לשלשלו שלא יצטרך לנקביו למחרת (רש״י שם). ואם יפול בו (בכלי נתר) חומץ ממסמסו ונשחת (הוא, משלי כה כ). שהתנועה הגדולה מאבדת רטיבות גופו וממסמסת אותו (ר״י אבן ענקין, ספר מוסר ב טז). מי רגלים ממסמסים את הלבינים שהם של טיט (רעמב״ע ב״ב ב א). נולד לו בן כשהוא מהול ומסמס בו להטיף ממנו דם ברית ומת ע״י מסמוס (קרבן העדה, ירוש׳ יבמ׳ ח א). והוא ענין שישתדלו בו בעלי החימיאה להתיך ולמסמס הגשם בכל חלקי חלקיו (ר״ש פפנהיים, יריעו׳ שלמה א ו-ז).

— נתפ׳, *נִתְמַסְמֵס, — נִתְמַסְמֵס בשר הגוף מפני מחלה וכיוצא בזה, נהיה רך מאד כמו דבר נרקב, weich werden; s'amollir; become soft, flabby: בדרוסה עד שיאדים בשר כנגד בני מעיים נתמסמס[1]) הבשר רואין אותו כאילו אינו (רב, חול׳ נג:). מתלקט (הבשר) מהו מתרוסס מהו מתמסמס מהו (רבינא, שם עז.). — והמֹחַ: נתמעך (המוח) פסול נתמסמס פסול (ריב״ל, שם מה:). — ובפֵרות: אבטיח שניקר שנתמסמסו בני מעיה אסור (ר״ח בר בא, ירוש׳ תרומ׳ ח ז). — ובסהמ״א: פי׳ (ביעי חשילתא) ביעי בהמה שנתמסמסו (ערוך, ערך חשל). הריאה שנתמסמסה טרפה (רמב״ם, שחיט׳ ז יג). וכן אם לקתה הכוליא והוא שיעשה בשרה כבשר המת שהבאיש אחר ימים שאם תאחוז במקצתו יתמסמס ויפול (שם ח כו). נתמסמסה הריאה נשתנו מראיה נהפך הושט במראיו (שם י ט). אבל כשנתמסמס מקצתה בתוך גופה של ריאה כשרה (שו״ת מהר״י מטראני ב יא). והתרנגולת שמנה ובריאה וטובה אין בה שום חסרון ולא רקבון בבני מעיה ולא ניכר שום רושם מלב שנימוק או נתמסמס ולא שום שינוי בעולם בכל בני מעיה (שו״ת חכם צבי עד). — °וע״י בִּשּׁוּל: בשר שנתמסמס בבישול (צמח דוד, מלות נכריות, ערך קפא). — °והגופים הטבעיים ע״י שריה במים או פעולה אחרת: מעשה החימיאה ששורין את הדבר בדבר לח כדי להגיע אל שרשו שכל מה שיש בו מקרה יתמסמס ע״י המים וישאר השרש המעמיד שלו לבדו (ר״ש פפנהיים, יריעו׳ שלמה א ב א). וכשאנו ממרסים במשקה נמצא הפרש בין אופני המריסה כי כשממרסים במרכזו הוא מתמסמס ומתדקדק עוד ביותר (שם שם ו). הנזילה והפלטה

[1]) ואמרו שם: היכי דמי נתמסמס וכו׳ כל שהרופא גודרו (שם עז: קודרו או קודדו) ומעמידו על בשר חי.

דבאה מחמת שנתמסמס הדבר ונתרכך מקשיותו (שם א ו-ז). — ובהשאלה, ״דבר שנאבד ואיננו: ומתוך רוב חובות הקדש נתמסמסו (הספרים) ואינם בנמצא כ״א אחד בעיר (כשער ספר תולדות אדם לר׳ יואל בע״ש).

— פעי׳, ״מְסַמֵּס, מְמַסְמָס, — פנים מְמֻסְמָסוֹת, מעוכות קצת: (אשה שילדה ילד והיו) פניו ממסומסות מהו (ירוש׳ נדה ג ג). — ומקצר, פניו מְסֻמָּסִים: המפלת מי שפניו מוסממסים (נדה כד.). המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה וכו׳ (אין חוששין) שמא מגוף אטום או ממי שפניו מוסמסין (שם). — ובהשאלה, ״דְּבָרִים מְמֻסְמָסִים, לא ברורים: בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתקנן הם ערבים לשומעיהם כמסמרות נטועים ובשעה שהם יוצאים ממוסממסים הם מרים לשומעיהן כמסמרות נטועים (מד״ל במד׳ יד).

— נפע׳, ״הִתְמַסְמֵס, — כמו נִתְמַסְמֵס: מחלי הריאה והלב וכו׳ והדבק האונות וחסרונם ויתרונם ויובש הריאה והמסמסה[1]) (ר״י הל״ת, כוזרי ד לה).

ב. *מִסְמֵס[2]), פ״י, — מִסְמֵס נפשו של פלוני, חזקו בדברים: אמרו לו (תלמידיו לר׳ יהושע) כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת (מד״ר ברא׳ פב). — ובמשמ׳ העקרית, ״מִסְמֵס לו ביצים: אבל בולד של אחרים (שהאשה מניקה) לא יניח לה הבעל למסמס לו (ביצים) וימות ברעב (הלכות, אישות יג יא).

ג. ״מִסְמֵס[3]), פ״ע, — מִסְמֵס בְּדָם, היה מְלֻכְלָךְ בדם: בהמה או צפור שממסמסין בדם או שיש בהן מקום מחובל ואינו יודע מי השחיתן (הלכ׳ פסוקות לר״י גאון, שהיטה).

*מִסְמָסָה, ש״נ, — שה״פ מן א.*מִסְמֵס, בענין מסמוס הבשר: איזוהי המרכה (במח) ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך כקיתון מסמסה[4]) כל שאינו יכול לעמוד (חול׳ מה:).

*מַסְמֵר, ש״ז, מ״ר מַסְמְרִים, מַסְמְרוֹת, — כמו מַשְׂמֵר: נגר שקבע מסמר בשידה בתיבה ומגדל ונשבר (תוספת׳ ב״ק י ח). ואם היה (הסולם) קבוע במסמר יש לו ארבע אמות (שם ב״מ יא יג). חיפה את הסנדל בעור שלמטה ועשה מסמרות הרבה מלמעלה (שם שבת ד ח). נשרו רוב מסמרותיו (של הסנדל) ונשתיירו בו ארבע וחמש (שם). מסמר שעקמו לו להיות פותח ונועל טמא (שם כלים ב״מ ב יד). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש (שם שם ד ג). יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (ר״מ, שבת ו י). מסמר שהתקינו להיות פותח בו את החבית (כלים יב ה). המוציא מסמר לגשמים לצרפו (מכשי׳ ה ז). כשם שאי אפשר למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך א״א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות (ר״א בן שמוע, ספרי במד׳ קלא). זה הכוכב שהוא שף ברקיע אינו אלא כמסמר הזה שהוא נתון בעץ (ר״י בר אלעאי, מד״ר שמות ה). המסמר הזה את קובעו אע״פ שאת חוזר ונוטלו ממקומו מקומו ניכר (ירוש׳ סנה׳ י א). שנתן לחרש שידה תיבה ומגדל לנעץ בהן מסמר ונעץ בהן מסמר ושיברן (רב אסי, ב״ק נח:). נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים השליך לפניו (לפני התנין) ונקבו מסמרים את בני מעיו (ריב״ל, מד״ר ברא׳ סח). כאדם הקובע מסמר בלוח (שם במד׳ כ). אי זה כותל בנית כאן אי זה עמוד העמדת כאן אפילו אי זה מסמר קבעת כאן (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ ה). המסמר הזה הנטוע בדלת הוא מקיים הדפין (שם במד׳ יד). והמסמר שיש לו שושנה נוח לשלוף (שם). לפי שהמסמר של ברזל שיש לו שושנה אעפ״י שקשה נוח הוא ליעקר (שם). שאם קבעת אותם (את ד״ת) כמסמר בלבבך הם משמרין אותך (תנחומ׳ בהעל׳ טו). — ומצוי בסהמ״א: המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק היטב למען לא ימוט (מנחם, מחבר׳ אספות). חתיכה של ברזל שהוא עגול וחד כמסמר גדול (ערוך, ערך רמן). מסמרות שמחזיקין בהן התקרה העשויין לתקוע אותן בעצים (רמב״ם, כלים י א), ועוד. — ואמר הפיטן: ידועיך נטועים כמסמר, צנועים בכל משמר (רשב״י, אלה וכאלה, יוצ׳ לשבת חוהמ״פ). — *קָבַע מַסְמְרוֹת בהלכה וכדומ׳, קבע דבריו בהחלטה גמורה: ואלעזר בני קבע בה מסמרות (ר׳ יוחנן, ב״ב ז:). — ובסהמ״א: והסכים הוא להם ללמדו (את סוד העבור) לכל יש וקבעו מסמרות שלא תזח בארבעה שערים להתנהג בהן (קטע מכתב לאביתר הכהן, סעדיאנה, שכתר

---

[1]) כך בכל ההוצאות, ובהוצא׳ תושיה: והמססה.

[2]) כך בארמ׳: ממסמסא ליה בביצים וחלב (יבמ׳ מב:).

[3]) כך בארמ׳: ההוא בר אווזא דהוה בי רב אשי על לביני קניא נפק אתא כי ממסמס קועיה דמא (חול׳ מג:).

[4]) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ״י המסמסה.

101). הוי יודע שדעתי נוטה לקבוע מסמרות כרבי שמעון (התרומות נה ו).—*מַסְמֵר של שֻׁלחני, כעין יתד שהשֻׁלחני תומך בה תריס החנות וכדומ׳, *מַסְמֵר של אבן שעות, כעין יתד תקועה באבן שעות של שמש שצלה מראה השעה: מסמר של שולחני וכו׳ ומסמר של אבן השעות (עדי׳ ג ח).—*מַסְמֵר של בַּנָּאִים, של סַיָּדִים: חוט המסמר של בנאים ושל סיידים חמשים אמה (תוספתי׳ כלים ב״ב ז ב).—*מַסְמֵר הגרדי: מסמר הגרדי טמא (כלים יב ד). מסמר הגרדי והוא המסמר הארוך כעין שפוד שמכנים בו האורג, שפופרת הקנה או העץ ולופף עליה חוטים (רמב״ם, כלים י ד).—*וכנוי לפרי הצמח הנקרא צפורן: וכן מסמר של גרופלא שקורין נגלין (מרדכי ברכ׳, פרק ו). מסמר גרופלא שקורין ניגלין (תשב״ץ, מנהגי מהרמ״ס, סדר ברכ׳). — ובחכמת הרפואה, *כנוי לקצת המורסות: באותם הנקראים מסמרים הנה המסמרים וכו׳ הוא סלע עגול לבן כמו ראשי המסמר ורוב מה שיקרה מן ההכאה (קאנון ד ג ב יד). וכל נחתכהו מכל בשרים, כיבלות ומסמר תשתיר אברים (חרוזי אבן סינא, כ״י ברלין).—*כתב הַמַּסְמֵרוֹת, כתב היתדות של העמים הקדמונים, הבבלים והאשורים והפרסים, Keilschrift ; cuneiform: כי האיש הנכבד לייארד הגדיל לעשות בספרו על נינוה העיר הגדולה אשר בו תאר גם הציורים אשר מצא בארץ שנער ויעמל לבארם ולתת פשר הדברים אשר על האבנים בכתב מסמרות (מ׳ יוסט, כרם חמד ט כב).

וָו.—*נעץ.—נקב.—*עקר.—*קבע.—*שושנה.—*שלף את המסמר.

*מַסְמְרִי**, ת״ז, — מטבע המַסְמֵר: ואם יצא לחוץ האבעבוע עד שיחול בין שני העפעפים ונתדבק יקרא המסמרי (קאנון ג ג ב ג).

***מַסְמֶרֶת**, ש״נ,—מין ממיני היַבלות בגוף: המסמרת והיובלת והתלתלין אינן מטמאין משום מחייה ואם היה מקומו יושב כגרים הרי אלו מטמאים (ר׳ אליעזר, תוספתא נגע׳ ב יב). — ומ״ל: היבולות והדלדולים והמסמרות אינן מטמאין משום מחיה (הוא, ת״כ, תזריע, פרש׳ נגע׳ ב).

***מְסַנֶּנֶת**, ש״נ, — כעין כוס של ארג או כעין כברה קטנה לסַנֵּן בה המשקאות וכדומ׳: ומסננת של חרדל ומשמרת של יין (ר״מ, כלים כה ג). ונותנין ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ב). מסננת של חרדל שנפרצו בה שלשה נקבים מלמטן זה לתוך זה (כלים יד ח). אין מסננין את החרדל במסננת שלו (שבת קלד.). מפרדין ביצה במסננת של חרדל (ירוש׳ שם כ ב).—ובסהמ״א: לא יהדוק אדם סיב על פי קיתון מפני שנראה כמסננת [1]) (הלכ׳ פסוקות, מועד). מסננת התלויה מערב יו״ט מותר לסנן בה ביום טוב (שם). מסננת אורגין אותה מן הסיב או מן חוטי צמר וכיוצא בהן ומסננין בה (ר״ח שבת קה.). —ובהשאלה, בגוף בע״ח, Lamina cribrosa [2]): ושני מעבריו מפולשים אל המסננת המונחת תחת שני הגשמים הדומים לשתי פטמות השדים (קאנון ג ה א א). המסך המוחיי נכח נקב המסננת (שם).

מְסֹס[3]), ש״ז, — א) חתיכת עץ כשהאש יוקדת בו מקצהו האחד ומקצהו השני בראשו יוצא לֵחו: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כִּמְסֹס [4]) נסס ושאר עץ יערו מספר יהיו (ישע׳ י יז־יט).—ואמר הפיטן: נאור בראותך בדם

---

[1]) תרגום המאמר בארמית של רב פפא בגמרא שבת קלט. — [2]) תרגום דר׳ מזיא.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כך הכתיב והנקוד בהנסחה המסורה, וכבר התחבטו בדבור זה כל המפרשים הקדמונים והאחרונים. השבעים תרגמו במשמ׳ כלְיָה, כנראה כמו נמס. יונתן תרגם תביר, שבור. רסע״ג תרגם: פיציר עלמא מעלומא, ר״ל יהי כמו נס נראה מרחוק. ריב״ג הביאו בשרש מסס, כמו ר״י חיוג, אך לא פרש בו כלום. רש״י אמר וז״ל: לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כצמר יאכלם סס כמסוס נוסס כמגור המגורר כמסוס נוסס כמסוס של נוסס שהוא כטחון דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק מסוס הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת. ע״כ. רד״ק: והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה. ע״כ. כל אלה הבאורים אינם נותנים להמליצה שום רעיון טבעי לפי הענין. וגם החדשים לא מצאו שום פרוש נאה, ואף לא הגהה נאותה וכבר אמרו כי עד כה לא נמצא פרוש מניח את הדעת. אבל, גם כאן הלשון הערבית מאירה לנו אור צח על טעמה של מליצה זו. כי בערב׳ משמש שרש נשש [a]) במשמ׳ יבש: נַשׁ אללחם ואלח׳בז יבש, וכו׳. ומלבד זה, עוד במשמ׳ אחרת: נַשׁ אלחטב יַנִשׁ נשושא אח׳רג׳ת אלנאר זַבַדַהּ עלי ראשה, ונַשִׁישָׁה זַבַדָהּ ומא נַשׁ

---

[a]) نسس

מתבוסס, נגפת פורכים פרים לקוסס, נפש ובשר כמסוס נוסס, נתתה ליראיך נס להתנוסס (ר"ש בר יצחק, פזמוני יה, יוצר ז' פסח). — והמשורר אמר: ופתאם הרגיש כי חלציו רפו, ומשוש דרכו כמסוס נוסס[1] בעצמיו, לא יועילו לו תמרוקיו ובשמיו, כי יגוס כחו (יל"ג, חתן למולת). — ב) ״במשמ׳ חלי הרזון: אחר זאת נפל אמ"ה ז"ל בחולי כבד ומסוס (פלערוס) [2] מתגבורת הירוקה (יעבץ, מגלת ספר 57).

מסס[3]), ממנו ב. מַסָּה, מַס, ״הֲמַסָּה, ״מְסִיסָה.

מָסַס, — קל לא נמצא במשמ׳ העקרית. — ובהשאלה, מַס את לִבּוֹ, כמו הִפע׳ הֵמַס: מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא יִמַּס את לבב אחיו כלבבו (דבר׳ כ ח).

— נִפע׳, נָמַס, נָמֵס, נָמַסּוּ, יִמַּס, הִמֵּס, — נָמֵס דבר קפוא, או דונג וכדומה, או אדמה בתוך מים, נהיה כמו מים, zerschmelzen, zerfliessen; fondre, liquéfier; melt, liquefy: וילקטו אתו (את המן) בבקר בבקר איש כפי אכלו וחם השמש ונָמָס (שמות יו כא). ונָמַסּוּ ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד (מיכ׳ א ד). ונָמַסּוּ הרים מדמם (ישע׳ לד ג). כְּהִמֵּס דונג מפני אש (תהל׳ סח ג). הרים כדונג נָמַסּוּ מלפני יי׳ (שם צז ה). — וחֶבֶל וכדומה, נָמַס החֶבֶל, נִתַּק ונהיה לחתיכות קטנות: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וַיִּמַּסּוּ אסוריו מעל ידיו (שפט׳ יה יד). — ובהשאלה, נָמַס הַלֵּב מִמּוֹרָא, מִבֶּהָלָה: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום וכו׳ וַיִּמַּס לבב העם ויהי למים (יהוש׳ ז ה). והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה הִמֵּס יִמָּס (ש"ב יז י). על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש יִמָּס (ישע׳ יג ז). הנה יי׳ רכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים יִמַּס בקרבו (שם יט א). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נָמֵס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים (נחו׳ ב יא). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה וְנָמֵס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). היה לבי כדונג נָמֵס בתוך מעי (תהל׳ כב יד). — הוא נָמָס, נהיה לאין: רשע יראה וכעס שניו יחרק וְנָמָס תאות רשעים תאבד (שם קיב י). — ובתו"מ: מאימתי הפירות חייבין במעשרות התאנים משיבחילו וכו׳ הרמונים משימסו[1]) התמרים משיטילו שאור (מעשר׳ א ב). אמר לו הקב"ה (לעוג) אי רשע מה אתה מכנים עין רעה בבני תימס עינו של אותו האיש (מד"ר דבר׳ א). — וכמו שלמים, ״נִמְסַס: יום יום ירקב כמו סס, אם תפקוד עליו עונו הנכסס, כמו שבלול יהלוך וכדונג נמסס (לסב"ג, ה׳ מה אדם). לא נבראת באדם כח התאוה אלא משום החיים שאלולי הנפש המתאוה למאכל ולמשקה בטלו חיי האדם מפני הרטיבות שנמססת ממנו בחמימות מבית ומחוץ ואותן המאכלות מחזירות אליו מה שנמסס ממנו (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר, פי׳ אבות ד א).

— הִפע׳, הֵמַס, — הֵמַס את לִבּוֹ, עשהו שיִמַּס: אנה אנחנו עלים אחינו הֵמַסּוּ את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצרת בשמים (דבר׳ א כח).

— פִּע׳, ״מִסֵּס, מְמַסֵּס: הממסס את הדונג או את החלב או את הזפת (רמב"ם שבת ט ו).

— הִתפ׳, ״הִתְמוֹסֵס: כאלו הגבעות נמוגו ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן (רד"ק עמוס ט יג). שכאשר השלימו העם ללקוט את המן בכל יום מאז והלאה היה מתמוסס הנשאר בשדה כחום היום (ר"י אברבנאל, שמות טז טז). וכל הר שהיה עובר בו הארון היה מתמוסס (הנ"ל, חבק׳ ג). הלא תראה בדוממים שימצאו מהם אבנים גדולות שחקו מים ומתמוססות באש ויעשו מהם הסיד בנקלה (הנ"ל, מפע׳ ה׳ ח ב).

***מְסֵס**, מֶסֶס[2]), ש"ז, — הַקֵּבָה השלישית של מעלי גרה, Blättermagen; feuillet; manyplies (omasum): אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט וכו׳ הריאה שניקבה וכו׳ ניקבה הקיבה ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה וכו׳ הממסס[3]) ובית הכוסות שניקבו

מנה, ע"כ, ובעבר׳: נַשׁ העץ הוציאה האש הלֵח שבו על ראשו, ונשישה הוא הלח של העץ. והנה השרש נסס משמש גם בעבר׳ בענין יבש הלֵח ומזה לא נס לחו במשה, ופה אחרי שהמליץ על אשור שאש ישראל תשרף את יערו, אמר שאשור יהיה כהעץ שדולק באש מקצהו האחד ומקצהו השני יוצא הלח שלו ובזה יתם ויכלה. — ומשמש גם בערב׳ בהשאלה, יאמרו: בלע׳ מנ אלרג׳ל נַשִׁישׁה אדִ׳א כאנ ימות. — [1]) אולי לפי פרוש רש"י כמו תולעת. — [2]) כך בגוף הספר.

[3]) רק בעבר׳. בערב׳ קצת דומה לזה מ״ש.

[1]) ופרשו בגמ׳ ירוש׳ שם: ר׳ זעירא בשם ר׳ יסא משיתמעך האוכל תחת ידיו ר׳ יודה בר פזי בשם ר׳ יהושע בן לוי משיכניסו מחצה ר׳ יונה בעי דילמא מן רבנין דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבבינו פלגון לבבינו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך הכתיב בכל הנוסח׳

לחוץ (חול׳ ג ה, ת״כ שמיני ג ג). חלב שעל המסס ובית הכוסות אסורין וענוש כרת (שמואל, חול׳ נג.). עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה המסס לטחון והטחול לשחוק והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר (מד״ר ויקר׳ ד). ובטלו הטחנות זה המסס כי מעטו אלו השינים (שם יח). — ובסהמ״א: ואלו הן שנים עשר מנהיגין בנפש שתי ידים ושתי רגלים שתי כליות טחול כבד מרה מסס קיבה קרקבן (ספר יצירה ה ג). המליך אות חת וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה וצר בו סרטן בעולם ותמוז בשנה ומסס בנפש (שם ו, נוסח פי׳ רסע״ג). ריאה כבד מרה טחול מסס קרקבן (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירי 256). האברים הכלים הפועלים אשר הם הידים והרגלים והכליות והטחול והכבד והמרה והמסס שהיא האצטומכא והקיבה (שם, מיוח׳ לסהל בן תמים). כיצד המסס טבעו קר והכבד חם (שם, מיוח׳ לר״י ישראלי, REJ 1884, 127). והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קרירותו וכו׳ (שם). קול רחים הטוחן מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס (רש״י קהל׳ יב ד). חלב שעל המסס ושעל בית הכוסות הוא החלב שעל הקרב (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ ז ו). ניקב המסס וכו׳ חסר המסס נמצאו שני מססים (הוא, שחיט׳ י ט). הכסילים אשר אין להם לב כלל כי היה לבם כקרב וכמסס ובית הכוסות והכוונה לומר שהגבירו כח חמרם והשפילו ודכאו לארץ חייתם (רשב״ג דוראן, תפאר׳ ישראל ג). וכן לכבד ולטחול ולמסס ולמעים ולכליות ולרחם ולביצים

של הדפוס וכ״י במשנה ובספרא, ולפי הגרסה בכל שמות האברים המנויים במשנה זו לפני מלה זו ואחריה, שכֻּלם שנויים בהא הידיעה: הוושט, הריאה, הקיבה, הכרס, נראה כי גם כאן, בהמלה המסס, ההא היא הא הידיעה, ועצם התיבה היא מסס, וכן נראה מלשון הגמ׳ המובא בפנים: חלב שעל המסס ולא שעל ההמסס. ואעפ״י שנמצאת צורה ארמית המסיסא (מד״ר ויקר׳ ג וקהל׳ ז יט), אך נגד זה יש גם מסוסא: דלית מסוסא טחין (שם, קהל׳ יב ד). וכך בפרוש בספר יצירה מסס, וכן רסע״ג בפרושו בלשון ערב׳: ת׳מ אלמעדה ואשמהא מסיס בלע׳ה אלמשנה׳ וכן בפרוש יצירה לר״י ברצלוני, ועוד, ובפרט הרמב״ם ביד החזקה מ״ר מססים, וכן בפרוש יצירה המיוחס ליצחק הישראלי: פה מריק למסס, וכן בפרוש נחום לספר השתנים: לבשל המזון במסס. וכך לפי הקריאה המקֻבלה של הספרדים, הא פתוחה ומם סגולה: הַמֶּסֶס, והם רואים בההא שלפני המם ה הידיעה. ובספרא כ״י ותיקן מְנֻקד בנקוד עליון המלה מְנֻקדה: הַמֶּסֶס-הַמְּסֵס. והנה כ״י זה הוא בלי ספק עתיק, כי הנקוד העליון מעיד עליו, אך בהיות שהדגש החזק חסר בהרבה מקומות בכ״י זה (כמו המנהג בנקוד העליון שבכ״י ברלין, שפרסם Kahle, Massoreten des Ostens), לכן אין לאמר בודאות גמורה כי הכונה היתה בנקוד זה בהא הפתוחה שהיא ה הידיעה, כי אפשר שהכונה היתה לשֵׁם במשקל הַפְעֵל, אך לפי העדויות שלמעלה מהגאונים וקריאת הספרדים רגלים לדבר כי גם בכ״י המנקד הזה היתה הכונה בהא הפתוחה של התבה המסס להא הידיעה, וגוף השם הוא מסס, ובנקוד מְסֵס, ע״מ שְׁאֵר. (וצ״ד מְסָס). גם ר׳ נתן הביא מלה זו לא בערך המסס אלא בערך מסס, והוא מפרשו מלשון מסס נסס, ואעפי״כ לפי נוסחת ספרי הערוך יש גם כאן מקום לספק אם כונתו היתה כי ההא היא הא הידיעה או שהיא הא המשקל והשם הוא המסס ע״מ הפעל, כי ז״ל: המסס ובית הכוסות פירוש אסטומכא לפי שמעכלת המאכל נקרא המסס כמו והיה כמסוס נוסס, אך מעצם שמוש הלשון של ר׳ נתן בהמלה אסטומכא בלשון נקבה (שמעכלת המאכל ולא שמעכל) יש להביא ראיה כי יש כאן ט״ס, ובמקום נקרא המסס צריך להיות: נקראה מסס. אבל קריאת רב האשכנזים היא הַמְּסֵס, וכך היתה כנראה קריאתו של בעל הטורים, שכתב אין לעוף לא כרס ולא המסס, וכן בעל תפארת ישראל על משניות כתב כמה פעמים בפרוש ההמסס בשתי ההין, ומכל מקום בעל התוספ׳ יום טוב, שהיה אשכנזי, כתב בפרוש: וההא שמושית ובפתח, וכן נקד בן זאב הַמְּסֵס. ולהפך ראב״י חותן הראב״ד שהיה ספרדי כתב ההמסס (ספר האשכל). — ובדבר מקור מלה זו, הנה כבר ראינו כי ר׳ נתן גזרה משרש מסס בעברית, אך ר״ב מוספיא ראה בה את המלה הרומית omasum, וכך דעת גם קצת מהחדשים, וכך גם ש׳ קרויס הביאה בין המלים השאולות מרומית. אבל כבר העירו אחרים, כי עצם המלה omasum איננה רומית מעקרה ולא באה בספרי הרומאים אלא מימי הסופר הרומי Horace ולמטה, וכבר בקשו חוקרי לשון רומית מקור מוצאה ולא מצאו דבר ברור, כי גם ביונית אין שום רמז למלה כזאת, והמלה ὅμασος שהזכיר ש׳ קרויס בדויה היא שבדא קרויס בעצמו, ושערו קצת חוקרי לשון רומית כי המלה omasum שאולה מלשון ארץ גליה. אבל, כבר טענו חכמים גם על השערה זו, יען גם בלשון ההיא לא מצאו החכמים מלה דומה לזו בעצם משמ׳ זו, וקצתם סֹברים כי המלה omasum שאולה מהלשון העברית, והיא המלה מסס שאנו עֹסקים בה, ויש לאמר כי מפני שהשמוש בהא הידיעה היה יותר מצוי בפי המדברים עברית שמעו הרומאים יותר תדיר המסס ונשתבשה בפיהם לפי רוח הלשון הרומאית. (פרופ׳ Dr. Gutmann, במלונו למְנחי חכמת הרפואה, כתב כי המלה omasum נגזרה מהשרש העברי עמס).

(מ' אלדבי, ש"א ד). סוף הכרם עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות והממסס מחובר בו והמאכל נכנס מבית הכוסות לממסס והוא האצטומכא (רמ"א, סגה' לשו"ע יו"ד מז ג).

א. **מַסָּע**[1], ש"ז, מ"ר בכנ' מַסָּעָיו, מַסְעֵיהֶם, סמי' מַסְעֵי, מ"ר *מַסָּעוֹת, — שה"פ של מי שנֹסַע ועֹבר ממקום למקום, Wanderung; migration: וילך לְמַסָּעָיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה (ברא' יג ג). ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין לְמַסְעֵיהֶם על פי יי' ויחנו ברפידים (שמות יז א). ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מַסְעֵיהֶם וכו' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מַסְעֵיהֶם (שם מ לו-לח). ויסעו בני ישראל לְמַסְעֵיהֶם ממדבר סיני (במד' י יב). אלה מַסְעֵי בני ישראל וכו' ויכתב משה את מוצאיהם לְמַסְעֵיהֶם על פי יי' ואלה מַסְעֵיהֶם למוצאיהם ויסעו מרעמסס וכו' ויחנו בסכת ויסעו מסכת ויחנו באתם וכו'. (שם לג א-ו). — וכמו מקור, מוצא והתחלת הנסיעה: והיו לך (החצוצרות) למקרא העדה וּלְמַסַּע את המחנות וכו' תרועה יתקעו לְמַסְעֵיהֶם (שם י ב-ו). — ובתו"מ, מ"ר מַסָּעוֹת: נמצאו כל המסעות מ"ב מסעות (סעו"ר ח). בשעת מסעות קדשים נפסלים וטמאים (תוספתא זבח' יג ג). עשר מסעות נסעה שכינה (ר' יוחנן, ר"ה לא.). והיאך היתה הבאר עשויה סלע כמין כוורת היתה ומתגלגלת ובאת עמהם במסעות (מד"ר במד' א). — ומ"י: בשעה ההיא (בימי מלך המשיח) יהיו ישראל מתגדנדים ממסע למסע (ר' יוסי בר' ירמיה, מד"ר שה"ש, מי זאת). — ואמר הפיטן: בזרת אשר תכנם בה קרעם, ויטם ויסיעם ממקומם וממסעם (ר"א קליר, יי' קנני, יוצר א' שבוע'). — ואמר המליץ: קרא השר בספר שעשועים בשמך נחשב יקר ונעים, רחשתיהו וילדי רעיונים למסעי הנדוד נדים ונעים (ר"י בן זבארה, הקד' ספר שעשועים). — ובסהמ"א, מ"ר מַסָּעִים וגם מַסָּעוֹת: שנסע (אברהם) מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון (ראב"ע ברא' יג ג). שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וכו' שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים (הוא, במד' י לא). — ואמר הפיטן: מסעים כמנין שבטים נסעו עד באו לסיני (סדר עבודה, אמוני לבב, סדור תימני'). — ובמשמ' *הליכה שאדם הולך למקום פחות או יותר רחוק למטרה מן המטרות, Reise; voyage, מסעות רבי בנימין מטודילה, וכיוצא בזה. — *מִכְתַּב מַסָּע, תעודת מַסָּע, כתב מהממשלה רשום בו שמו ובן איזו ארץ הוא וכו', Passeport: אין שוטר אין נוטר לשאל מי אני, אם יש מכתב מסע ומי אספני (יל"ג, בירח בלילה). — אבן מַסָּע[1]: והבית בהבנתו אבן שלמה מַסָּע[2] נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו (מ"א ו ז).

[1]) מן נסע, עי"ש.

ב. **מַסָּע**[3], ש"ז, — מין חֵץ, eine Art Pfeile; esp. de flèche; kind of arrow: משיגהו חרב בלי תקום חנית מַסָּע[4]) ושריה (איוב מא יח).

—[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ואין ספק בדבר כי הוא שה"פ מן הפעל וַיַּסִּעוּ שבפסוק לא בפרשה הקודמת: וַיַּסִּעוּ אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. ואעפי"כ לא נתברר בודאות הכונה במלה מסע כאן. השבעים תרגמוה ἀργοῖς, ר"ל לא עשוי. וכעין זה בעלי התלמוד שאמרו כי לא פסלו את האבנים במקבות וכו' אלא ע"י השמיר. יונתן: מטקס, ר"ל בסדר. ולג': dolatis, ר"ל גזורה, מסתתה. רש"י: כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא באה משם. ע"כ. וכך גם רד"ק. וכעין זה גם רב החדשים, במשמ' מחצב. עכ"פ, המליצה אבן שלמה מסע, היא קצת מגמגמת, וסברו קצת החכמים כי המלה שלמה היא תוספת שהיתה כתובה על הגליון לבאור השם מסע ונכתבה אח"כ בתוך גוף הכתוב.

[3]) עי' הערה לקמן. — [4]) השבעים תרגמו כאילו היתה מלה זו באור לחנית, חנית של מסע, ר"ל מוטלת. וכך ריב"ג, אמר וז"ל: ואמא חנית מסע ושריה ג'עלוה אלמפשרונ מנ אלאת אלחרב ומא הו ענדי אלא מנ הד'א אלמעני נפשה אלד'י נחנ פיה והו מצדר וצף בה אלחנית וד'לכ אנה למא כאנ אלחנית מחמולא מנקולא פי אליד ע'יר מתקלד כאלשיפ נשב אלי אלחמל ווצף בה פקיל חנית מסע ושריה כמא קיל איצ'א אבן שלמה מסע ועלי מעני ובמקל יד וברומח, ע"כ, ובעבר': אבל חנית מסע ושריה שמו המפרשים מכלי המלחמה ואיננו אצלי כי אם מן הענין הזה עצמו אשר אנחנו בו והוא מקור ספר בו את החנית והוא מפני שהיתה החנית נשואה מוסעה ביד ולא היתה חגורה בחרב יחסוה אל הנסיעה וספרו בה עליה ואמרו חנית מסע ושריה כאשר אמרו עוד אבן שלמה מסע ועל ענין ובמקל יד וברומח. יונתן: קלעא דמטלא אבנא, כעין קלע. וכבר העיר Schultens על השרש נזע a) בערב' והשם מנזע b), במשמ' חץ. אמר אלג'והרי: ואלמנזע באלכשר אלשהם. ולשאן אלערב: ואלמנזעה אלקוש אלפג'יא'.

a) نزع b) منزع

מִסְעָד[1], ש"ז, — א) לפנים במלאכת הבנין, דבר לא נתברר מהו: ויעש המלך את עצי האלמגים מִסְעָד[2]) לבית יי' ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (מ"א י יב). — ב) *שֵׁם קבוץ לאנשים שעוסקים בדבר אחד, עושים כל הנצרך להדבר: ופרה וכל מסעדיה[3]) יוצאין להר המשחה (מדות א ג, פרה ג ה). — ג) *תמיכה וחזוק הכח: וזה הזמר שאומרים מושכי הספינות וכו' ויש בו עזר ומסעד למושכין (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי ס). לא יהיה לך מבטחם למסעד ונפשם לא יסעדו, בשוא ינשוא כי לא יצעדו (ר"י הלוי, ויקד אש אלהים). מאל אשאל עזר כי בו מסעד ועזר לנפשים (ר"י א"ת, פתיחי תרומות לספר הערש' של ריב"ג). שמחה להתאבל מסעד לנופלים, לבב לאיש נבוב ברך לכושלים (רלב"ע, הודות עלי נגל): צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית ככר, ואשו מסעד לבי לעד מזרק יין לא פת ככר (רמב"ע, תרשיש ב ג). דרשותיו לכל אזן ערבים ואל לב כל רעבי בין מסעדים, וכל ענין בחוט אומר לשונו בעוז חבר ככתנות ומדים (ר"מ דרעי, הריח מור, לקו"ק נד). אמנם עבודת האלהים היא מסעד ומעוז לאנוש נופל (ר"י חריזי, הענק ג). והיה האיש ההוא גדול ועשיר, עפעפיו נגדו יישיר, ושמו טוביה בן אחיה הדני, והיה מסעד ומשען לכל אביון ועני (ר"י בן זבארה, ספר שעשוע' ו). — ומשען גופני: שזכר הקב והוא הרגל שיעשה הקיטע וזכר מסעדיו שהוא מותר לצאת בהם בשבת (ר"י חריזי, פיה"מ לרמב"ם, שבת ו ח). אלו המסעדים שהיו ידועים אצלם (שם). המתנים הם מסעד לצידי הגוף ומשען לצלעות (מ' אלדבי, ש"א ד). — ד) *בפרט מאכל נתון לחולה לסעדו ולחזק כחותיו: דקדוק וסדור המסעדים בחלאים הארוכים ובחדים במקום שאינם נכונים הוא כבד (אפוריסמיס של אבוקרט, סי' ד, כ"י ברלין, Ms. Or. Qurt. 511). שכל חלי כשיהיה גדול יעשה יותר גדול בדקדוק כמה שלא יעשה במסעדים שאינם כל כך דקים על כן לבריאים המסעדים המסודרים הם טעות וסובלים אותו הטעות בכובד על כן ברוב הענינים הדקדוק והמסעדים הידועים הם יותר חוטאים מאותם שהם מעט יותר גסים (שם ה). כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם הנאכלים שיקראו מסעדים אשר להם בישום בריחם הטוב וכו' והמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד (רמב"ן, שמות כה ו). גם ידוע היום במקצת המסעדים והסמים שהם בטבעם מועילים לזה (רבנו בחיי, ברא"ש'). כי יתר רפואות הסמים והמסעדים או העשבים הנה הם רפואה מסופקת אם יתרפא בהם החולה אם לא (שם, יתרו). המומחים שברופאים נזהרים לבלתי גרוע המסעדים בחלאים החזקים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח יג). יקיים אותו (את הגוף) ויזון אותו כמשפט כמו שעושים המאכלים והמסעדים כלם (שלטי הגבורים מח). — ואמר המליץ: וייעצו אותי אוהבי ורעי וחברת מיודעי ללכת אל ארץ הגלעד, ושם אמצא לחליי צרי ומסעד (ר"י אליוזי, תחכמוני מח).

***מִסְעָדָה**, ש"נ, מ"ר מִסְעָדוֹת, — א) כמו מִסְעָד, במשמ' תמיכה וחזוק: לעזרתך ולמסעדתך (המאירי, משלי כז כה). — ב) **מקום שבני אדם יסעדו

---

[1]) מן סעד, עי"ש, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה כאן, ובדהי"ב ט יא במקום זה מְסִלּוֹת, ואין להכריע אם זו היא נוסחה אחרת, או זה פרושו של בעל דה"י להמלה מסעד. השבעים תרגמו כאן ὑποστηρίγματα, והוא כמו משען. מעקילס לא נשאר לנו תרגום מלה זו. פשיט': תצביתא, ר"ל קשוט. יונתן: סעיד, ולא נתברר מה כונתו בזה. ריב"ג: ומנהו אשתק לגואיז אלשקפ מסעד לבית ה' ואלגואיז תשמי רואפד, ע"כ, ובעבר': וממנו נגזר לקורות התקרה מסעד לבית ה' והקורות נקראות (בערב') רואפד. — והיא קורה שעליה נסמך הגג. רש"י: ובדברי הימים כתיב מסלות לבית יי' לכך אני אומר המסעד הזה לשון רצפה. ע"כ. רלב"ג: ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו. ע"כ. אך כל אלה הפרושים אינם אלא השערות ואינן מניחות הדעת. החדשים מפקפקים ולא עלה בידם למצא דבר מיסד נכון. — [3]) בכ"י בריט' מוז' מנקד מְסַעֲדֶיהָ. בכ"י עם גוף פרוש המשנה של הרמב"ם בביה"ס ברלין, מנקד מְסַעְדֶיהָ, אך לפי הדיו נראה כי הנקוד הוא מאוחר מגוף הכ"י, ובנוסחה אחרת שם אין מלה זו מנקדה, וכן בכ"י שלפיהו הדפיס דרנב' פרוש ספר טהרות כמו"כ לא היתה מלה זו מנקדת. במשניות המנקדות של זמן מאוחר, המלה מנקדה כמו"כ מְסַעֲדֶיהָ, וכך גם לוי, אך אין זה נקוד מקבל, אלא לפי פרוש המפרשים שהכונה במסעדיה היא הסועדים אותה, ר"ל העוזרים לה. אך ענין עזרה אין לו מקום כאן, ולפי הנראה זו מלה קדומה נהוגה במקדש, ולא במשמ' עזרה אלא במשמ' עסק וטפול בדבר, ולפי פרוש הרמב"ם כאן, מדות א ג, הכונה כאן לא בלבד להאנשים אלא להדברים הנצרכים לזה (כל הצריך בשריפתה), ולכן יותר נראה לקבל את הנקוד הקדום של הכ"י של בריט' מוזיאום, ולתת למלה זו משמ' של שם קבוץ, העוסקים והדברים הצריכים יחד.

שם את לבם במאכל ומשתה, Restaurant, השתמשו בו בספרות ונהוג בדבור העברי בא"י.

***מִסְעָר**[1], ש"ז, — הסתערות הוות הנפש והתאוות העזות של האדם, Aufbrausen (der Leidenschaften); déchainement des passions; autbursts of emotion: לא יחכם שונא תורה ומתמוטט ב מ ס...[2] (ב"ס גני' לו ב).

מִסְפָּא, — עי' מִסְפּוֹא.

∞מַסְפֵּג, ש"ז, — כלי יספג הדיו מע"ג הניר, נהוג בלשון הדבור בא"י וככר השתמשו בו הרבה גם בעתונים ובספרים החדשים.

מִסְפֵּד, ש"ז, סמי' מִסְפַּד, ככי' מִסְפְּדִי, — הֶסְפֵּד, קינה ובכי ודברי צעקת אבל על מת, או על צרה וכדומ', Klage; doléance; lamentation: ויספדו שם (על יעקב) מִסְפֵּד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים (ברא' נ י). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אדני בכל רחבות מִסְפֵּד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמו' ה יו). ויקרא אדני יי' צבאות ביום ההוא לבכי וּלְמִסְפֵּד ולקרחה ולחגר שק (ישע' כב יב). על זאת אספדה

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בפנים גוף הכ"י, ועל הגליון הגהה: במסער. וסמך לנוסח זה התרגום היוני שז"ל: ὡς ἐν καταιγίδι πλοῖον, שר"ל בעברית כמו בסערה אניה, וכך גם ולג': quasi in procella navis, וזו עדות כי כך היתה באמת הנוסחה היונית. ובאמת, בגוף הכ"י נכר אחרי רֶוח של שלש אותיות כעין בבואה של אות א ואולי עוד ו אחריה, לכן החזירו רוב חוקרי בן סירא את נוסח הפסוק הזה כך: במסער כאוניה. ופרשו מסער כמו סערה סתם. אך לפי זה קשה למה היה לו לבן סירא לחדש משקל חדש מסער במקום סער או סערה, ועוד שהמליצה מתמוטט במסער כאניה דחוקה והיה צ"ל כאניה במסער, או כמו שהוא בתרגום היוני: כ מ ו במסער אניה, אך בגוף הכ"י אין רֶוח בין המלה מתמוטט ובין המלה במס... למלה כ מ ו, אם לא שנשבש גם את הפנים וגם את ההגהה שעל הגליון ונגיה כבסער במקום במס... , ׳במסער, אך זה חתוך בסכין חריפה יותר מדי. ואולם אפשר לקים הנסחה ושתהיה המליצה טבעית ועזה מאד, אם נראה בהמלה מסער לא עצם סערת הים, כי אם השאלה להסתערות הוות הנפש, והמלה מ ס ע ר חדש בן סירא בכונה לשם הרחבת הלשון לְמשג חדש, והוא התכון בה להשם היוני καταιγισμός, שיצר הפלסוף היוני אפיקורוס במשמ' מיוחדה זו, כמו שהביא בשמו הסופר היוני אתיניאוס, וז"ל: Καὶ ἵνα μὴ τοὺς καταιγισμοὺς λέγω, καὶ τὰ ἐπεντρώματα, ἅπερ πολλάκις προφέρεται ὁ Ἐπίκουρος.

ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מִסְפֵּד כתנים ואבל כבנות יענה (מיכ' א ח). מִסְפַּד בית האצל (שם יא). על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מִסְפֵּד כי שברתי את מואב ככלי אין חפץ בו (ירמ' מח לח). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מִסְפַּד תמרורים כי פתאם יבא השדד עלינו (שם ו כו). וספדו עליו כְּמִסְפֵּד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור (זכר' יב י). והקריחו אליך קרחה וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מִסְפֵּד מר (יחזק' כז לא). הפכת מִסְפְּדִי למחול לי (תהל' ל יב). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי וּמִסְפֵּד שק ואפר יצע לרבים (אסת' ד ג).—ולתשובה: וגם עתה נאם יי' שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי וּבְמִסְפֵּד וקרעו לבבכם וכו' ושובו אל יי' (יואל ב יב-יג). — ואמר בן סירא: המר בכי[1]) והתם[2]) מ ס פ ד ושית אבלו כיוצא בו (ב"ס גני' לח יז). — ובתו"מ: אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מעמד ומושב ו מ ס פ ד היה לפלוני במקום הזה (כתוב' כ י). אמר להם (הקב"ה למלה"ש) מה לכם קושרין מ ס פ ד בענין הזה שורות שורות (מד"ר איכ', פתיח'). — ואמר המליץ: הנמצא איד כמו אידו, ואם יש פיד כמו פידו, ואם מ ס פ ד כ מ ס פ ד ו, אשר יאמר היום (ראב"ע, האספו מסכילים). לו יחזו תנים תמונתו או משפתו אחזו מדבר, אז לקחו זמר מקום מ ס פ ד גם יענה לא שכנה מדבר (רמב"ע, תרשיש א קנ).—ואמר המקונן: אז בחטאינו חרב מקדש ובעונותינו נשרף היכל בעיר שחברה לה קשרו מ ס פ ד. וצבא השמים נשאו קינה (קינ' ליל ת"ב, ספרד', אז בחטאינו).—ועי' אֵבֶל.

מִסְפּוֹא[3]), ש"ז, — מזון לבהמה, לגמלים, לחמורים וכדומ', Futter; fourrage; fodder: ותאמר אליו גם תבן גם מִסְפּוֹא רב עמנו גם מקום ללון (ברא' כד כה). ויפתח הגמלים ויתן תבן וּמִסְפּוֹא לגמלים (שם לב). ויפתח האחד את שקו לתת מִסְפּוֹא לחמרו במלון (שם מב כז). ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מִסְפּוֹא לחמריהם (שם מג כד). וגם תבן גם מִסְפּוֹא יש לחמורינו (שפט' יט יט). — ואמר המליץ: אמר אליו מה עשית (עם) פרדתך אמר אדוני ה מ ס פ א יקר מאד ולא

[1]) כך הגהה עה"ג במקום ב נ י שבגוף הכ"י, וכך מוכח גם מהיוני.—[2]) בגוף הכ"י והתם, ועה"ג וההם, וכבר העירו המפרשים שהוא טעות סופר במקום והחם, וכך מוכח גם מהיוני θέρμανον.

[3]) מן ספא, עי"ש. רק בעברית.

יכולתי לכלכלה (ר״י זכהרה, ספ׳ טעטוע׳ ז סז). שמתי לפניו תבן ומספא מלא האבוס, ואכל ושבע עד אשר אותם נפשו תבוס (שם יח). דגן גרני במספואו ימירון ושמה נאספו כל העדרים (ר״י פרנסים, לכי מודה 112).

ּמִסְפָּח, ש״ז, — כמו מִשְׂפָּח: והנה הוא כפח, לקווהו מפח, ולמשפט מספח, ותועה ושברים (דונש על מנחס, לדורש התכמות).

*מספּורת, — עי׳ *מִסְפֶּרֶת.

מִסְפָּחָה[1], ש״נ, מ״ל מִסְפָּחוֹת, נכנ׳ מִסְפְּחֹתֵיכֶם, — דָבָר שהיו הנביאות והמכשפות היהודיות בבבל עושות על ראשיהן: ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן ואמרת כה אמר אדני יי׳ הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות הַמִּסְפָּחוֹת[2] על ראש כל קומה לצודד נפשות וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם וכו׳ וקרעתי את מִסְפְּחֹתֵיכֶם[2] והצלתי את עמי מידכן (יחזק׳ יג יז-כא).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעי׳ ἐπιβόλαια, שהוא כסות, מעטפה. סומכ׳ ὑπαυχένια, והוא כעין כסת תחת הערף. יונ׳: פת כומרין, וכס״א פתכומרין מלה אחת, ובקצת ספרים פת גומרין, וכן תרגם במות טלואות, מחפין פת כומרין. אך לא ידוע מה פרושה של מלה זו. ולג׳ cervicalia. ריב״ג: ומעני אח׳ר ועשות המספחות וקרעתי את מספחותיכם ולא מחאלה אנהא מ׳רופ מת׳ל כסתות ומא יבעד ענדי אנ יכונ אשתקאקה מן ספחני נא ואנמא כאנ ד׳לכ לטול מלאזמתהא רוושהנ חמלא להא עליהא וג׳מעא פיהא מא יעטינה מנ שעלי שעורים ופתותי לחם. ע״כ. ובעבר׳: וענין אחר ועשות המספחות וכו׳ ואין ספק שהם כלים כמו כסתות ואינו רחוק אצלי שיהיה נגזר מן ספחני נא והיה זה מפני שהיו נושאות אותן תמיד על ראשיהן ומקבצות בהן מה שנותנים להן מן שעלי שעורים ופתותי לחם. רש״י: ועושות המספחות על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחות כמו ספחני נא לישאגמנ״ץ בלעז ויש לועזים פלטראיי״ש בלעז. ע״כ. רד״ק: הם כמו מטפחות ונקראו כן לפי שהן נדבקות ונצמדות תמיד על הראש ומה שאמר ועשות המספחות על ראש כל קומה הוא מדבר הכשפים הידוע אצלם (שרש ספח). גם החוקרים החדשים לא מצאו עד כה שום יסוד לקבע בדיוק מהותה וצורתה של המספחת. אוריגנס העיר ע״ז: οὐαὶ ταῖς ποιούσαις φυλακτήρια, καὶ κρεμαζούσαις ἐπὶ τοῖς βραχίοσιν αὐτῶν, καὶ

מִסְפַּחַת, ש״נ, — א) נגע על העור, כמו סַפַּחַת: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מִסְפַּחַת הוא וכו׳ ואם פשה תפשה הַמִּסְפַּחַת בעור וכו׳ וראה הכהן והנה פשתה הַמִּסְפַּחַת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא (ויקר׳ יג ו־ח).—ובתלמ׳: היתה (הבהרת) כשלג ונעשית כסיד ההיכל וכצמר לבן וכקרום ביצה ונעשית מספחת שאת או מספחת עזה (נגע׳ ז ג).—ואמר המליץ: כאיש ראשו במטפחתו יכסה ומספחתו בגבחתו ונתקו (עדרוס הלוי, קטע כ״י גנוי׳ ספירלא). — ב) *כמו מִסְפָּחָה: עצמו יפתה כל אנוש בפרוש צבע שער ראשו כמספחת, איך יוכלה גבר להסתיר על מצחו שאת מחיה ומספחת (רמב״ע, תרשיש ה נט־ס).

***מִסְפָּק**, ש״ז, — כמו *סָפֵק: יודעת היית שאין ארוסה שותה למה הכניסה עצמה למספק המרובה הזה בשביל לפוסלה מכתובתה (ר׳ יוסי, ירוש׳ סוט׳ ד א). אפילו טהורה ששתת סופה שהיא מתה בתחלואים רעים מפני שהכניסה עצמה למספק הזה המרובה (תסב״א, שם ג ס). ר׳ חייא (עשה מעשה כבית הלל) א״ל רב מה ראית להכנים עצמך למספק הזה המרובה (שם גיט׳ א י). מעשה ששכרו בייתוסין שני עדי שקר להעיד על החדש שנתקדש ובא אחד והעיד עדותו ובא אחר ואמר וכו׳ והרי מאתים זוז קשורים באפונדתי אמרו לו הרי מאתים זוז נתונין לך במתנה ושלוחיך יבואו וילקו אתה למה הכנסתה עצמך למספק (שם ר״ה ב ב). למה אתם מכניסים עצמיכם למספק הזה המרובה (רב חסדא, שם חלה א א). ע״י שהיו מבזות בבנות ישראל כעורות ואין כל בריה משגיח עליהם לפיכך באו לידי המספק הזה (ר׳ הונא, מד״ר אסתר, ויפקד המלך).

מִסְפָּר[1], ש״ז, סמי׳ מִסְפַּר, נכנ׳ מִסְפַּרְכֶם, מִסְפָּרָם, מ״ל מִסְפָּרִים, סמי׳ מִסְפְּרֵי, — א) מִסְפַּר כל דבר, כמה אחדים ממנו יש שם, אחד, או שנים, או שלשה וכו׳, number; nombre; Zahl: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מִסְפַּר הצאן שלש מאות אלף (במד׳ לא לו). ויהי מִסְפַּר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שפט׳ ז ו). ויהי מִסְפַּר הימים אשר ישב דוד

ἐπιτιθεμέναις αὐτὰ ἐπάνω κεφαλῆς ἑκάστης ἡλικίας. והוא כעין באור מִכֻּון לתפלים של יד ותפלים של ראש, וכך העירו קצת החדשים ע״ז.

[1]) משרש ספר, עי״ש.

בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (ש״א כז ז). שטו נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם (ש״ב כד ב). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף וכו׳ (שם ט). והיה מספר בני ישראל כחול הים (הוש׳ ב א). גבורי חיל לתלדותם מספרם בימי דויד עשרים ושנים אלף ושש מאות (דהי״א ז ב). ואלה מספרי ראשי החלוץ לצבא וכו׳ בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים וכו׳ (שם יב כד־כה). ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך וכו׳ חמש מאות איש (אסת׳ ט יא־יב).—מספר דבר פלוני, במספר, כמספר, לפי המספר: לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם (שמות יו יו), כמה נפשות שיש בבית, אחת, או שתים, או שלש וכו׳. במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך לפי רב השנים תרבה מקנתו וכו׳ כי מספר תבואת הוא מכר לך (ויקר׳ כה טו-טז), כמה שנים אחר היובל עברו, אחת, או שתים, או שלש וכו׳, והוא מכר לך תבואה אחת או שתים או שלש וכו׳. פקדיהם במספר כל זכר מבן חדש ומעלה (במד׳ ג כב). במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה (שם יד כט). ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט (שם כט יח). וישאו (בני בנימן) נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג). ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב (מ״א יח לא). כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חצות ירושלם שמתם מזבחות לבשת (ירמ׳ יא יג). והשכים בבקר והעלה עלות מספר (בניו) כלם (איוב א ה). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם (קהל׳ ב ג). — נשא מספר דבר פלוני, מנה וספר וראה כמה מספרו: פקד כל בכר זכר וכו׳ ושא את מספר שמתם (במד׳ ג מ). ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה (דהי״א כז כג).—עשה דבר במספר, עשה וספר הדבר: והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר (דבר׳ כה ב). ויקמו (הנערים) ויעברו במספר שנים עשר לבנימן וכו׳ ושנים עשר מעבדי דוד (ש״ב ב טו). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישע׳ מ כו). ומהם על כלי העבדה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח).— מנה מספר דבר פלוני: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא (תהל׳ קמז ד). — בא במספר דבר פלוני: הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — הרבה במספר, מעט במספר: ולקחת משם (שערות) מעט במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — אין מספר, הרבה מאד שאי אפשר לספר: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר (בראש׳ מא מט). כי הם ומקניהם יעלו וכו׳ ולהם ולגמליהם אין מספר (שפט׳ ו ה). כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר (יואל א ו). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ׳ מו כג). ועמי שכחוני ימים אין מספר (שם ב לב). כי אפפו עלי רעות עד אין מספר (תהל׳ מ יג). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות (שם קד כה). אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר (שם קה לד). עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר (איוב ה ט). ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (שם כא לג). ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר (שה״ש ו ח). באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים (דהי״ב יב ג). וברזל לרב וכו׳ הכין דויד ונחשת לרב אין משקל ועצי ארזים לאין מספר (דהי״א כב ג-ד).—יש מספר לדבר פלוני, אפשר למנותו: היש מספר לגדודיו ועל מי לא יקום אורהו (איוב כה ג). — מספר, לא הרבה; אנשי מספר, מתי מספר, ימים מספר, שנות מספר: ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני (בראש׳ לד ל). והפיץ יי׳ אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים (דבר׳ ד כז). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר (יחזק׳ יב טז). ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישע׳ י יט). כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לעריץ (איוב טו כ). כי שנות מספר יאתיו וארח לא אשוב אהלך (שם טז כב). בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה (דהי״א טז יט). —ובמשמ׳ יותר מאחד: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן (במד׳ ט כ).—ובמשמ׳ הרבה: יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר (דבר׳ לג ו).—ומצוי בתו״מ: האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים ובמספר הדורות לפניו (ר״ע, עדי׳ ב ט). (העובר בין הקברות אומר) היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ט ג).—*בלא מספר, כמו לאין מספר: ובכלי שיר בלא מספר (סוכ׳ ה ד). —ובפרט בחכמת החשבון, ∴חכמת המספר: העמוד הראשון מפרש חכמת המנין והחכמה הזאת נקראת

בלשון יון ארתמטיקא וכו׳ וקורין לחלק הזה חכמת המספר וכו׳ ובו האדם יכול לחשב עסקיו וקניניו (ראב״ח סנסיה, קטע מספר יסודי התבונה ומגדל האמונה). הוי יודע כי המספר או המנין הוא הרבוי מהאחדות וכו׳ כי האחד הוא מן המספר והוא עיקר המספר ואינו מספר (שם). והמספר המנוי במספר אחר הוא המספר הנכפל פעמים אשר מנינם כמנין האחדים אשר במספר השני אשר הוא נמנה בו כמו שתי פעמים שלש או שתי פעמים עשרה והוא הנקרא מספר שטוח (הוא, המשיחה והתשברת א כב). ואחר שתשים המספרים כמה שיהיו בטור העליון והאחרים בטור השפל וכו׳ כפול המספר הראשון העליון על המספר השני השפל (ראב״ע, ספר המספר א). ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים כתוב אותם בטור אחד כל אחד לפי מעלתו וכו׳ וראוי להיות המספר שתחלק עליו פחות מהמספר המחולק ממנו (שם ג). המספרים הנמשכים מתחילין מן האחד הם אחד ושנים ושלשה וכן מה שהגיע ההמשך (רלב״ג, פתיח׳ מעשה חושב). היחס המחובר ממספרים מה קודמים אל מספרים מה נמשכים הנה כאשר הומר סדור המספרים הגיליים ונשארו הקודמים קודמים והנמשכים נמשכים ישאר היחס המחובר וכו׳ (שם א יד). וכל אחד מהמספרים האלה שהוא נמנה ע״י מספר או מספרים הוא הנקרא בשם מספר מושטח מפני שהוא בא מכפילת מספר במספר (ברוך משקלאוו, עמודי השמים ט). והמספר המושטח הוא ע״ד כלל שני מינים יש שארכו כרחבו והוא יקרא בשם מספר מרובע וכו׳ (שם). — ובחכמת התכונה, ∴מִסְפָּר זְהָבִי: והם (התוכבים הנוצרים) קורין למחזור קטן מספר זהביי (ר״ד גנז, נמח דוד, ד׳ תקלד). — ב) שה״פ מן סִפֵּר, ספור הדבר: ויהי כשמע גדעון את מִסְפַּר החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מחנה ישראל (שפט׳ ז טו). — ג) כמו *סְפָר, והוא גבול, תחום, Grenze; limite; boundary: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מִסְפָּר[1]) (תהל׳ קמז ה).

∴מִסְפָּרִי, ת״ז, לנק׳ מִסְפָּרִית, מ״ר מִסְפָּרִיִּים, מִסְפָּרִיּוֹת, —א) מטבע הַמִּסְפָּר, של הַמִּסְפָּר: ומספר הא׳ הוא אמצעי כי ממנו נכפלו כל המספרים והוא אינו מספרי (סהל בן תנוים, פי׳ ספר יצירה א). כי מה שאין לו תכלית אין לו חצי ולא כפל ולא ערך מספרי (ר״י א״ת, כוזרי ס א יח). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (שם ה יג). והאחד המספרי הוא אחד בעצמו וכו׳ והאחד המספרי הוא קודם השנים (רמב״ע, ערוג׳ הבשם). שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי (רלב״ג, מעשה חושב ה). והיותר אמתי בשם האחד הוא האחד המספרי שאינו בעל מצב (ר״י אלבו, העקרים ב י). ויהיה לקצתם אצל קצת דבר מן היחסים המספריים הנמצאים לבעלי שנים עשר חלקים כמו ההקבלה על החצי והשלוש והרבוע (אמונה רמה ד ג). הנה לאהבת אוהב חכמת המספר והמדות ראיתי לחדש דבר מספריי והנדסיי בראש ספר זה (ר״ד גאנז, הקד׳ נמח דוד). כי האחד הפשוט אשר איננו רבויי מספריי וצוריי ימציא ויסובב כל רבוי מספר וצורה (ר״י אבוהב, שער השמים ד ס). ואלו הם הדרושים המספריים הצריכים לענינגו זה (ר״א מזרחי, חכמ׳ המספר א). — ב) ∴חכם בחכמת הַמִּסְפָּר: המהנדס יעיין בהם במה שהם קוים לבד וכו׳ וכן המספרי יעיין ביחס הכפל (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). ר״א היה תוכן ומספרי (ספ׳ יוחסין, ערך ר״א בן חסמא). ארקומידוס החכם המופלג וכו׳ היה בקי בכל החכמות תוכן מופלג מספרי ומהנדסיי (הוא, הקד׳ נחמד ונעים).

*מִסְפָּרַיִם[1]), — כלי מלאכה מרכב משני תערים וישמש לחתך השערות וכמו כן בגד וכיוצא בזה, Schere; ciseaux; scissors (pair of), shears: תיק מספרת ומספריים והתער (כלים טז ח). מיקל (שערותיו) בסכין ובמספרת אבל לא במספריים (ירוש׳ מו״ק ג א). הכביד שערו מיקל וכו׳ בתער ולא במספרים (ר״ח, בבלי שם יז:).

*מַסְפֶּרֶת[2]), ש״נ, — כלי לגזיזת השערות וכדומ׳, עשוי רדיד ברזל אחד כפוף: מספרת שנחלקה לשנים (תוספת׳ כלים ב״מ ג ג). מספרת של פרקים הרי זו טמאה נתפרקה זו טמאה בפני עצמה וזו טמאה בפני עצמה (שם ב). אין מספרין את הראש ואת הכרעים ואין מספרין את הירק במספרת[3]) אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות (שם יו״ט ג

— [1]) פרשו המפרשים במשמ׳ מנין, אך זה דחוק ביחס לתבונה. ועי׳ שרש ספר.

[1]) מן ב.ספר. בארמ׳ מספר.

[2]) כך מנֻקד במשנ׳ מנֻקד׳ כ״י בודליאנה. — [3]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובנדפס בתספורת, וכך גם בכ״י וינה.

יט). תיק מספרת ומספריים והתער (כלים טז ח). מיקל (שערותיו) בסכין ובמספרת אבל לא במספריים (ירוש׳ מו״ק ג ה).

*מַסְפֹּרֶת, ש״נ, — כמו מַסְפֶּרֶת: מספורת של פרקים ואיזמל של רהיטני (שבת מח:).

*מסק, ממנו *מָסַק, *מָסִיק, *מְסִיקָה.

*מָסַק, פ״י, — מָסַק הזיתים מעל האילן, תלשם ולקטם מהאילן, Oliven abpflücken; cueillir les olives; to harvest olives: שהמקבל שדה אבותיו מן הגוי למוסקו בזיתים שנותן לו כמו שהן (ר״ה בן חסמה, תוספת׳ דמאי ו ז). בשדה אילן כנס את תבואתו מסק את זיתיו כנס את קייצו הרי אלו שלש שנים (ר׳ ישמעאל, ב״ב ג א). פועלים שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים (תוספת׳ ברכ׳ ד יט). ישראל שקיבל מחבירו שדהו לקצור כשהוא שבלין כרמו לבצור בענבים זיתיו למסוק בזיתים נותן לו כמו שהן שדהו לקצור בחיטין כרמו לבצור ביין זיתיו למסוק בשמן מעשר ונותן לו (שם דמאי ו ו). התולש והבוצר והקוצר והמוסק והגודר והאורה כולן מלאכה אחת הן (שם שבת ט יז). השוכר שדה מחבירו והיה בה תבואה לקצור ענבים לבצור זיתים למסוק הרי אלו שמין לו תבואה קצורה ענבים בצורות זיתים מסוקין אין שמין לו (שם ב״מ ט א). המוסק זיתיו בגליל העליון ועתיד להורידן לגליל התחתון וכו׳ אם עד שלא מסקן חשב עליהן טהורין משמסקן חשב עליהן הוכשרו לקבל טומאה (שם טהר׳ י ד). יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (ר׳ יהודה, פאה ח א). דשין וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין (שבי׳ ו ב). גמר מלמסוק (זיתיו) אבל עתיד ליקח (עוד ולהוסיף במעטן) גמר מליקח אבל עתיד ללוות (טהר׳ ט ב). כעודר וכמוסק זיתים (נגע׳ ב ד). הקוצר הבוצר המוסק הגודר התולש והאורה כולהן משום קוצר (ר׳ חייא, ירוש׳ שבת ז ב). שכרו לבצור שכרו למסוק שכרו ללקט הרי זה אוכל ופטור (ב״מ פט:). עד שיגדור שלש גדירות ויבצור שלש בצירות וימסוק ג׳ מסיקות (ב״ב לו:).

— נפע׳, *נִמְסַק: מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו (רש״י זכרי׳ ד ד).

*מַסְקָנָה, ש״נ, סמי׳ מַסְקָנַת, מ״ר מַסְקָנוֹת, — מה שעולה מתוך וכוחים ומשא ומתן בענין מהענינים, result; résultat; Ergebnis: כמו שראיתי בישיבתם אשר שאלתי מהם מסקנת הדברים ואין גם אחד שידע להשיב (ר״ש בן וירגה, שבט יהודה סד). ומתוך מסקנת ההלכות שם למדנו שלשה חלוקים (סמ״ג, מ״ע עד). ר״י פסק כרבי אלעזר אף בשאר שטרות וכן היא מסקנת אדוני אבי הרא״ש ז״ל (טור חו״מ סט). ונתפשרו עמו ופייסוהו שיהיה חזן זולת השחיטה וכן עשו המסקנה ביניהם שישלחו הב״ד הנ״ל לידי מיד אחר בואי להורות לו הדרך אשר ילך בה (שו״ת מהרש״ל כ). אין שום אחד מהם מוחזק לפי המסקנה שאמרנו בשני הסעיפים הסמוכים (לבוש חו״מ, גבי׳ מלוה קיב ד).

*מִסְקָר, ש״ז, — שה״פ מן סָקַר: חקות ירח יקר, דרשו אנשי סוד ועקר, לתשעה ועשרים יום במחקר, מאור פניו יחדל ויקר, ולשמנה עשר יִבְקַר, להגלות קו קו במסקר, כילד מרחם נשאו (קרובי׳ הרג״יל, יה אור).

מסר[1], ממנו ב.מָסַר, *מוֹסֵר, *מָסוּר, *מְסוֹרָה, *מְסִירָה, *מְסִירוּת, *הִתְמַסְּרוּת, *מַסָּרָה, *מַסְרָן, ב.*מָסֹרֶת.

א.מָסַר[2], פ״י, לִמְסֹר, — מָסַר מַעַל, כמו מָעַל: הן הנה (הנקבות של מואב) היו לבני ישראל בדבר בלעם לִמְסָר[3]) מַעַל ביי׳ על דבר פעור (במדב׳ לא יו). — ואמר המשורר: הנח לזות שפה ומישרים מלל וסורה ממסר מעל, כי כל אמריך מכתבים על יד ונמדדים במו שעל (ר״ש הנגיד, רעי התחנון).

ב.מָסַר, פ״י, — קל לא נמצא במקרא.

— נפע׳, נִמְסַר, וַיִּמָּסְרוּ, — א) נִמְסַר פלוני, נתן את עצמו: וַיִּמָּסְרוּ[4]) מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא (במד׳ לא ה). — ובתו״מ, נִמְסַר בידו של פלוני, שיוכל פלוני לעשות בו כרצונו: היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית לעז להם כל זמן שעסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם (מנח׳ סד:). ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (ר״ש בר נחמני, ב״ב קכג:). — *נִמְסַר הַדָּבָר לפלוני, שמסרוהו לו: ישרפו דברי תורה

---

[1]) רק בעבר׳ וארמית.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך בנוסחה המסורה, ואם נפרש את הפעל מסר במשמ׳ הפעל ב.מסר, המליצה קשה, כי אין זה דבור טבעי, נתן מעל. והנה אונק׳ תרגם לשקרא שקר, כאילו היה כתוב למעל מעל, ובאמת קצת החדשים החליטו כי נשתבשה כאן הנוסחה ונכתב למסר במקום למעל.

[4]) כך בנוסחה המסורה. וכאן אפשר בדחק לקבל הפעל מסר במשמ׳ הרגילה של נתינה, ואעפי״כ גם כאן יותר ראוי איזה פעל אחר, כמו ויפקדו וכיוצא בו.

ואל ימסרו לנשים (ר״א, ירוש׳ סוט׳ ג ג). נמסר (המת) לרבים וכו׳ נמסר לכתפים כמי שנמסר לרבים (שם ברכ׳ ג א).—ובמשמ׳ הֻגד בחשאי: בראשונה היה נמסר (שם המפורש) לכל אדם משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים (ר״ט, שם יומ׳ ג ז). — נִמְסַר לפלוני, נִתַּן לו רשות לעשות: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (סנה׳ ז א).—ב) *נִמְסַר, שמסרוהו לַמַּלְכוּת, שהלשינו עליו: וצריך הנמסר לברר כמה הפסיד מחמת מסירתו (מרדכי, ב״ק קסא). והכריח למוסר לשלם לנמסרים מה שהפסידם (שו״ת ריב״ש עט). מי שיש עליו עדים שמסר ממון ולא ידעו כמה הפסידו והנמסר אומר כך וכך הפסידני והמוסר כופר במה שטענו (שו״ע חו״מ, שבועה ל ח). — *נִמְסַר לפלוני, מָסַר עצמו לו, דבק בו בכל נפשו: וימיר זה באהבת הבורא יתברך ולהמסר אליו ולהשתעשע בו (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ד). והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו ושתנוח נפשו עליו בגלויו ובנסתרו בלבו ובאבריו להמסר אליו ולרצות בגזרותיו (שם ב).—ג) *נִמְסַר, נִרְשַׁם בְּמָסֹרֶת: ונמסר גם בסדר חיי (מסור׳ יהוש׳ א א). ונמסר גם בסדר עקב (שם ד). ונמסר גם בסדר כי תשא (שם ח). ומה שנמסר במקרא גדול׳ וכו׳ חסר בלישנא (מ״ש, יהוש׳ ח ט). כתב בעל שברי לוחות כי על מלת תדשא נמסר כן הוא במאריך (שם יא).

— קל, *מָסַר, פ״י, — מָסַר דָּבָר לפלוני, נתן לו הדבר לתכלית שנועד לו הדבר, או נתן לו דבר שנשלח לו, בין דבר ממשי או מֻפשט, מָסַר דברים, מודעה וכיוצא בזה, übergeben; remettre, transmettre; to hand over, transmit: זה גופו של פרוזבול מוסר[1] אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה (הלל הזקן, שבי׳ יד). משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א). חבר שאמר לעם הארץ וכו׳ שמור לי פרה זו שלא תשבר את הכלים הרי אלו טהורין שלא מסר לו אלא שמירת פרה בלבד (תוספת׳ טהר׳ ח ג). המוסר בהמתו לבנו או לרועה (ביצ׳ ה ג). הניחה (את הבהמה) בחמה או שמסרה לחרש שוטה וקטן ויצאה והזיקה חייב מסרה לרועה נכנס רועה תחתיו (ב״ק ו ב). המפקיד מעות אצל חבירו צררן והפשילן לאחוריו או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי (ב״מ ג י). המוסר מימיו לטמא (פרה ז י). מסרוהו (את הכה״ג) זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס והשביעוהו (יומ׳ א ה). לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל וכו׳ מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל (כתוב׳ ד ה). כיצד עושה לה מוליכה לב״ד שבאותו מקום ומוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יבוא עליה בדרך (סוט׳ א ג). ומכוונות להן (לערי מקלט) דרכים מזו לזו וכו׳ ומוסרים לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך (מכות ב ה). מסרום (את הכהנים שלא זכו בפייס) לחזנים היו מפשיטין אותם את בגדיהם (תמיד ה ג). אסור למסור למי שהוא חשוד על השביעית מזון שתי סעודות (ירוש׳ סוכ׳ ג יב). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור וקרבו מהן קרבנות ציבור (שם שקל׳ ד א). למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה לו (ר׳ אחא, שם ר״ה א ג). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבה בר רב הונא, שבת לא:). כיון שמת אדם מסרן (את כתנות העור) לשת שת מסרן למתושלח כיון שמת מתושלח מסרן לנח (מד״ר במד׳ ד). למלך שהיה לו שדה והיה מבקש למוסרה לאריסים (שם שמות כז). — ובמשמ׳ נִתְּנוֹ בידי פלוני לעשות בו כרצונו, או נתן לו רשות על זה: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כולם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל (תוספת׳ תרומ׳ ז כ). נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאין את כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל (משנה שם ח יב). עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה (ב״מ פד.). אמר משה לפני הקב״ה וכו׳ בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות (ר׳ יוחנן, מד״ר דבר׳ יא). יסגירני אל אל עויל מסרני ביד השטן (ר׳ חנינא, שם שמות כא). זה המוסר את חבירו לחיה להרגו (שם בראש׳ לד). וכשהרגו את בן כוזיבה הביאו ראשו אצל אדריאנוס וכו׳ אמר להם לא אנו הרגנו אותו אלא הקב״ה

ואונק׳ תרגם ואתבחרו. — [1]) ופרש רמב״ם וז״ל: אני מעיד אתכם על כך וכך.

מסרו בידינו (פסיק׳ רבתי ל). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו אמר לו המתן עד שאומר לך דבר אילו לא מסרנו הקב״ה בידכם אין אתם יכולים לנו (שם). — ובסהמ״א: אסור למסור ישראל ביד כנעני בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע וכו׳ וכל המוסר ישראל ביד כנעני בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעוה״ב (שו״ע חו״מ שפח ט). — מָסַר את עצמו למיתה, וכדומ׳: מלמד שמסר (משה) עצמו למיתה עליהם (שמואל, ברכ׳ לב.). אמר (דוד) כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו (ב״ק סא.). אותן הזקנים והשוטרים שהיו מוסרין עצמן ללקות עליהם במצרים במתכנת הלבנים יבואו ויטלו בגדולה הזו (מד״ר במד׳ טו). ואם מסרת עצמך על המצות לקיים גזירת הקב״ה ולבטל גזירת בשר ודם מה שכרך (שם יד). — מָסַר את נפשו על דבר, העמיד את עצמו בסכנה: כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (רשב״ג, ספרי דבר׳ עו). וכי למה עלה זה (שכיר יום) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (שם רעט). הלוים שהיו צדיקים ולא נשתתפו במעשה העגל ומסרו עצמן על קדושת השם (מד״ר במד׳ ד). למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקב״ה (שם קהל׳, ואמרתי אני). — דָּבָר מָסוּר בידי פלוני, שיש לפלוני רשות על הדבר: זו (תקיעת שופר) מסורה לבית דין וזו (שילוח עבדים) אינה מסורה לבית דין (ר״ה ט:). כי קודש היא (השבת) לכם היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה (ר׳ יונתן בן יוסף, יומ׳ פה:). — ובמשמ׳ הוא רגיל לעסוק בדבר: עדות מסורה לזריזים חמץ לכל מסור (אביי, פסח׳ יב:). — ובסהמ״א: אין ראיית הירח מסורה לכל אדם כמו שבת בראשית שכל אחד מונה ששה ושובת בשביעי אלא לבית דין הדבר מסור עד שיקדשוהו ב״ד (רמב״ם, קדוה״ח א ס). — דָּבָר מָסוּר לדבר, מוכן ומזומן להדבר: קידושין שאין מסורין לביאה (יבמ׳ כג:), שאין המקדש יכול לבוא על האשה בשביל סבה מהסבות. — דָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב, שאינו גלוי ונראה לַכֹּל: לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך (ר״י, ב״מ נח:).
— מָסַר לפלוני מִנְהָג וכיוצא בזה, לִמְּדוֹ או היה לו למופת להתנהג כך: הרי זה דבר גנאי לישראל שאומות העולם אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וישראל מניחים מה שמסרו להם אבותיהם והולכים ועובדים ע״ז (ריה״ג, ספרי דבר׳ פז). — ובמשמ׳ הגיד דבר לפלוני בסוד: שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו (רב, קדוש׳ עא.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרין אותו לכל אדם משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה (שם). עוד (משפחה) אחרת היתה (שנטמעה) ולא רצו חכמים לגלותה אבל חכמים מוסרים אותה לבניהם ולתלמידיהן פעם אחת בשבוע (שם). — וּמָסַר לו, במשמ׳ הגיד לו כך וכך: נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי (ר׳ יצחק, חול׳ סג:). — ובסהמ״א: אם זכור הוא באדם כשר שאכלו (את אחד ממיני העופות) או שמסר לו רבו או צייד חכם שהוא טהור (רש״י שם). — מָסַר דִּין על חברו, בקש שיעשו בחברו דין, שיעָנישוהו: ג׳ דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו (ר׳ יצחק, ר״ה טז:). כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה (ר׳ חנין, שם). — מָסַר את פלוני למלכות, וכיוצא בו, הלשין עליו שעשה דבר אסור: אם אין אתה מלמדני (תורה) אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות (רשב״י, פסח׳ קיב.). — ״מָסַר סֵפֶר, כתב בו את הַמָּסֹרֶת: שמואל בן יעקב כתב ונקד ומסר את המחזור הזה שלמק׳ מן הספרים המוגהים המבואר׳ אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (במחזור כ״י פטרבורג, משנת 1009, דה״ע IX).
— הִתפ׳, ״הִתְמַסֵּר, — התמסר למות על דבר, מסר עצמו למות בשביל הדבר: ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם (רד״ק ירמ׳ יב ס).

*מַסָּר, מֶסֶר [1]), ש״ז, — כמו מַשּׂוֹר: כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה (תוספ׳ שבת יד א ומשנ׳ שם יז ד). איזו היא צפצפה הֶעשוי כמסר [2]) (שם סוכ׳ ב ז). הנוגע במלבן של מסר הגדול מכאן ומכאן (ר׳ יהודה, שם כלים ב״ב א ח). את סבור שהוא (השמש) שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ (ר״י בר אלעאי, מד״ר בראש׳ ו).

[1]) כך נקוד בקצת משני׳ מנֻקד׳, וכך קריאת הספרדים.
—[2]) כך בכ״י א״פ. ובנדפס וכמו״כ בכ״י וינה: כמין מסר.

∵מַסָּרָה[1], ש״נ, מ״ר מַסָּרוֹת, — א) כמו סימן: אמר מ׳ ר׳ סעדיה זצ״ל לעינין כ״ב אותיות שהן עיקר המילין לכל לשון הקדש כי י״א מהם תשמש בתחילת התיבות ובתוכם ובסופם ועשה מסורתם אית״ן בשלו״ם כ״ה והי״א האחרות לא תשמש ולא תרכב על זולתה בלתי היא מורכבת ועשה מ ס ר ת ם ט״ח ספ״ר גז״ע צד״ק (תשו׳ דונש על רסע״ג 6). — ב) כמו ב.*מָסֹרֶת: וכמו מה שיש לאותיות ו ב כ ל מהמעשה בלשון אדונות וזה נכתב ב מ ס ר ה וכמו מה שיש לחית ולעין מהמעשה במלת מה כשהיא סמוכה להם וזה ג״כ נמצא ב מ ס ר ה ואין טעם להאריך בספרנו זה בו (ר״י א״ת, הרקמה לריב״ג ב). ואמר בעל ה מ ס ר ה כל לשון טפשותא כתוב (הפעל והשם סכל) בסמך (רד״ק, שרש סכל). פראתיו הרוב נכתבו הריש קודם האלף ו ה מ ס ר ה תבא עליהם כי שנים נכתבו אלף קודם לריש (שם, שרש פאר). ועשו בזה חבורים והם ספרי ה מ ס ר ה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא (אפודי, ז). שמנה יוצאים מכללי, הנם ב מ ס ר ת שם תמצאם, זרים בל ישכנו באהלי (ר״מ פרוזינגלו, בשם קדמון על דקדוק ה:). גם יתלונן תחתיו כל בן חוסה, אפס שמנה בו משותפים, שמם ב מ ס ר ה בל יכוסה (שם יא:). והם אלו מגדולי חכמי בעלי ה מ ס ר ו ת שיש חלוקים רבים בין בן אשר ובין בן נפתלי (קורא הדורות, פרק ג).

***מַסְרוֹק**, ש״ז, — כמו *מַסְרֵק: מ ס ר ו ק[2] של צרצור (תוספ׳ עדי׳ ב א, שם כלי׳ ב״ק ב ח).

***מְסָרֵךְ**[3], ש״ז, — רצועה רחבה חגורה לו לחמור סביב חזהו ומחֻברה בקצוותיה בהחבק וכדומה, לבלתי יזח המשא הטעון עליו לעומת אחוריו, Brustriemen; poitrail; breastplate: (חמור יוצא בשבת) אף באוכף בזמן שקשורה לו מע״ש ובלבד שלא יקשור בו את מ ס ר כ ו[4] (רשב״ג, שבת נג.).

∵מַסָּרָן, ש״ז, — כותב המָסֹרֶת: ברוך מרדכי חנקדן ו ה מ ס ר ן המכונה אמודנטי וכו׳ אני מרדכי ה מ ס ר ן והנקדן (כ״י הפטרת וכו׳, בליט׳ מוז׳ 344 b).

∵מְסָרֵף, ש״ז, — עי׳ מְשָׂרֵף.

***מַסְרֵק**, ש״ז, מ״ר מַסְרְקוֹת, ∵מַסְרְקִים, — א) כלי עשוי מעץ, עצם או מתכת, לסרק בו הראש וכדומ׳, Kamm; comb; peigne: מ ס ר ק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאו של מתכת (כלים יג ז). מ ס ר ק של פשתן שניטלו שיניו (תוספת׳ כלי׳ ב״מ ג יח). מ ס ר ק שיש בו דרבן (שם ד ד). בשעה שהוציאו את ר״ע להריגה זמן ק״ש היה והיו סורקין את בשרו ב מ ס ר ק ו ת של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים (ברכ׳ סא:). הביאו לי נתר הביאו לי מ ס ר ק (ר׳ יהודה, שבת מא.). שחיטה העשויה כ מ ס ר ק כשרה (ר״א בר מניומי, חול׳ יט:). בגושין[1] המחולקין העשויין כ מ ס ר ק (רבא, מנח׳ כד.). — ובסהמ״א: עור הסרוק שמשימין אומני ה מ ס ר י ק ו ת במתניהם (ערוך, ערך ער). ציפי צמר לאחר שסרקו ונפצו ב מ ס ר ק (רש״י ב״ב יט.). — ומ״ר ∵מַסְרְקִים, סמי׳ מַסְרְקֵי: ואחר תגררהו במגרת מלאכת היד והיא מגרה דקה חדה כמגרת אומני ה מ ס ר ק י ם (קאנון ד ה ב ב). וילך דניאל מאת פני המלך ויעש כלי ברזל כ מ ס ר ק י הפשתים (יוסיפון ג). מעשה באחד שהיה מתקן מ ס ר י ק ו ת ונתעשר (ספ׳ חסידים, סי׳ תתרל). — ב) *בהשאלה, נֵץ הרמון: הפטמא של רמון מצטרפת והנץ שלו אינו מצטרף ר״א אומר אף ה מ ס ר ק טהור (עוקצ׳ ב ג). הנוגע בעמוד טמא בשיער[2] ו ב מ ס ר ק טהור[3] (הוא, תוספת׳ שם א ח). — מַסְרֵק של צרצור, שעל ראש הצואר עשוי כעין מסרק: ה מ ס ר ק של צרצור ר׳ אליעזר מטהר (כלים ב ח). — ובהשאלה, ∵מַסְרֵק כף היד, Metacarpus[4]: בנתות מ ס ר ק כף היד עצמות ה מ ס ר ק ארבעה וכו׳ (קאנון א א א כב). — ומַסְרֵק כף הרגל, Metatarsus[4]: ו ה מ ס ר ק (של כף הרגל) היה מחמש עצמות (עלילות דברים, או״נ ד 187).

∵מַסְרֶקֶת, ש״נ, — כמו *מַסְרֵק: שתחוף ראשה ותסרוק ב מ ס ר ק ת סמוך לטבילתה (והזהיר, מצורע).

---

[1]) כך נקוד בספר בשם קדמון המובא בפנים.
[2]) כך בכ״י א״פ, הוצא׳ צוק״מ. ובנדפס מסרק.
[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כך גרסת הערוך (ערך סרך), וכך בכ״י א״פ. ובכ״י מ׳: שלא יקשור בו ב מ ס ר כ ו. ובנוסח׳ הדפוס: שלא יקשור לו מסריכן. וגרסת הר״ח: מסורכו. ובתוספתה כ״י א״פ הוצא׳ צוק״מ (שם ה ב): שלא יקשור את ה מ ס ר כ ו. ובכ״י וינה: המסוכו. ובנדפס: המסרו, ונתקן אח״כ: המוסרה. — ופרש ר״ח חגורה, סתם. והובא פרוש זה בהערוך, אך הובא שם עוד פרוש אחר, שהוא פ י ט ר ל בלעז, והוא חגורת הלב, וכך פרש רש״י ואמר: ו ה מ ס ר ך שלא תרד (האוכף עם המשא) על זנבה כשהיא עולה על ההרים. ע״כ. וזה יותר נכון, כי לחגורה סתם יש שם אחר והוא חבק. ולא נתברר מקור מלה זו.

[1]) נ״א בגופין. — [2]) בכ״י וינה: בסיאר. — [3]) כך גרסת הר״ש, ובנוסח׳ הספרים טמא. — [4]) תרגום ד״ר מזיא.

א. מָסֹרֶת[1], ס״נ, — כעין גְּדֵרָה לצאן יבדקן שם הרועה ויבֹר הבריאות מן החולות וכדומ׳, Schafhürde, clayon; sheepfold: והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם בְּמָסֹרֶת[2] הברית וברותי מכם המרדים והפושעים בי (יחזק׳ כ לז־לח).

ב. *מָסֹרֶת[3], מסורת, ס״נ, מ״ל מָסוֹרוֹת, — א) מה שנמסר מחכמים הראשונים בהלכה ובמנהגים וכיוצא בזה, Tradition: אמרו להן (לבית גרמו) מפני מה אין אתם רוצין ללמד (מעשה לחם הפנים) אמרו להן מ ס ו ר ת[1] היא בידינו מאבותינו שהבית הזה עתיד ליחרב שלא ילמדו אחרים ויהיו עושין כן לפני ע״ז שלהן (ר׳ יהודה, בשם זקני בית גרמו, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וכו׳ ומה ראית מעלה עשן לנגדי נומיתי לו בני הראהו לי אמר לי רבי מ ס ו ר ת[2] בידי מאבותי שלא להראותו לבירייה (ר״ע, בשם שמעון בן לוגה, בשם ילד מבני בית אבטינס, שם). אמר לו (יהונתן בן גרשום בן מנשה לדוד) מ ס ו ר ת בידי מאבי אבא מכור עצמך לע״ז ואל תצטרך לבריות (ר׳ יוסי, שם סנה׳ יא ז). כל (עיר) שתביא לך ב מ ס ו ר ת שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון כל המצוה הזאת נוהגת בה (ר׳ ישמעאל בר״י, תוספת׳ ערכי׳ ה יו). העוף נאכל ב מ ס ו ר ת נאמן צייד לומר עוף זה טהור (שם בכורי׳ א יב). לא ב מ ס ו ר ת אני אומר לכם לא כתובים הם לכם וכו׳ לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכי׳ יתרו, בחדש ב). שכן מ ס ו ר ת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל׳ ו א). מ ס ו ר ת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ר׳ יונתן, ירוש׳ פסח׳ ה ג). בראשונה גזרו שמד ביהודה שכן מ ס ו ר ת להם מאבותם שיהודה הרג את עשו (שם כתוב׳ א ה). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו (ר׳ יצחק, סוט׳ לד:). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה (ר׳ לוי, יומ׳ כא.). דבר זה מ ס ו ר ת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו (הוא, סוט׳ י:). מ ס ו ר ת היא בידי הכנענים שהן עתידין ליפול בידי (מד״ר בראש׳ פ). היה הדבר (של המתקת המים במרה) מ ס ו ר ת ביד משה ולא עשה (ר״ש בר נחמן, שם שמות מג). המ ס ו ר ת הזו תהיה בידך כל העושה מצוה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת צדקתו חסירה כ״א אותה מצוה והשלימה (שם קהל׳, אמרתי אני). מ ס ו ר ת אגדה היא שאין מקום דביר עולה מן המנין (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ב״ב ו ג). — ומ״ל: בשעה שאמר יהושע ברוך אשר בחר בצדיקים נטלו מ ס ו ר ו ת חכמה ממשה ונתנו ליהושע (ר׳ יונתן, תנחומ׳ ואתחנן

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, אך מדברי ר״א בחור בנמוקיו על רד״ק שרש אסר נראה כי היתה לו גרסה מַסֹּרֶת, סמך דגושה, וז״ל: א״א הדגש שבסמך מורה על האלף החסרה כמו מַכֹּלֶת לביתו במקום מאכולת. וכבר התלבטו בכתוב זה בפרט החדשים. השבעים תרגמו ἀριθμῷ, כאילו היה כתוב בְּמִסְפָּר. עקילס δεσμοῖς, ר״ל אגד, קשור. יונתן תרגם: במסורת קימא, כנראה מפעל מסר. ר״י חיוג, כמו עקילס, אמר וז״ל: ואמא במסורת הברית פאחשבה מנ ואסרה אסר ולכנ אלאלף לאנת בינ אלמימ ואלשינ ושקטת מנ אלח׳ט ואצלהא במאסורת מת׳ל מחגורת, ע״כ, ובעבר׳: אבל במסורת הברית אחשבהו מן ואסרה אסר והאלף נחה בין המם והסמך ונפלה מן הכתב ועקרו מאסורת כמו מחגורת. ריב״ג לא הזכיר מלה זו. רש״י כמו ת״י: בברית שמסרתי לכם. רד״ק הביא דברי ר״י חיוג והסכים לדעתו. אך רבים מהחדשים הרגישו בקושי מליצה זו בכלל. ועוד שאינה במקומה כאן, ולכן החליפו קצתם כי הנוסחה משבשת והגיהו הגהות מתחלפות: מַסְרֵת בֹּרִית, בענין כלי שירחצום בו בבורית, ואחרים: ובמספר אל ארץ הברית, ואחרים: והבאתי אתכם במסרותי, וכיוצא באלה ההגהות. אך מה שהמפרשים לא שמו לו לב כראוי הוא, שחציו הראשון של הכתוב מדבר כאן במשל צאן העובר על ידי מונה תחת השבט, ולכן רגלים לדבר כי חציו השני מוסיף לדבר במשל זה, וגומר המשל בפסוק שלאחריו, וכונת הדברים היא, שהעבר יעביר אותם כמו הצאן תחת השבט והכנס יכניסם במקום שהרועה בודק שם את צאנו בין שה בריא לשה חולה ובורר את החולים מהם ומפרישם לבד, וכך גם יבֹר מהם המורדים והפושעים, כדי שלא יבאו לאדמת ישראל. ולכן נראה כי מָסֹרֶת הוא שֵׁם להגדרה או הדבֶר, שבתוכו מכנים בעל הצאן את הצאן שעברו תחת השבט, ושם הוא בודק אותם. ואולי הוא הוא השם זרב a), זריבה b), בערב׳, שהוא גדרה להצאן עשויה בעץ. ואולי יותר ציארה c). והנה לפי זה צריך לאמר כי המלה ברית שבכאן איננה כלל השם בְּרִית המצוי, אלא שם נגזר אולי משרש ב ר ר, וכמו שכבר אמרו קצת החדשים שהוא כפל מן הפעל וברותי שבפסוק השני.

[3]) כך מְנֻקד במס׳ אבות עם נקוד עליון בסדור תימני כ״י בריט׳ מוז׳ מספר 222. וכך גם במשנ׳ מְנֻקד׳ כ״י ביה״ם כזנתנסי ברומא משנת רכח. — [1]) ביומ׳ שם ג ט: מ ס ו ר ה. ובתוספתה שם ב ו: יודעין היו בית אבא שביהמ״ק עתיד ליחרב וכו׳. — [2]) בתוספתה שם ב ז: שבועה

---

a) زرب b) زريبة c) صيارة

ו).—ובסהמ"א: וכבר אין בינינו וביניכם חילוף בעיבור שנים באדר ואדר מפני שהכל תפסו את המסורת בידם (קטעי וכוח בן מאיר, JQR NS, April 1915, 546). בגדו מסורת אבותם בידם מסיני מסורים, יען להג הרבה ועמל ויגיעת בשרים (אלחנן בר שמריה, ביר כ"י גני', שם July 1913, 56). אם במסורת שיש בידינו בסוד העיבור ואם בזולתה (תשו' הגא', הרכבי, סי' שנה). זיבורא סילוא זו מסורת היא (רב נתשון גאון, בסוף תשו' גאוני' ליטע, ערך זיבורא). ללמדך המסורת שהיה בידם בדברי אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה כהלכה למשה מסיני (ר"ת סוכי' מה:). לפי שהפתוחין והסתומין מסורת לאבותינו הראשונים מפי משה רבינו מפי הגבורה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לב). וכל מי שיגיע בידו דג כבר יש בידו מסורת מקרא ומשנה אם יש בו שני קשקשים וסנפיר אחד טהור (ערוך, ערך אקונס). וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסרת (ראב"ע, הקד' א לפי' עה"ת). כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש שלא מנו באותן השבעים שנה שבין חרבן בית ראשון ובנין בית שני אלא שמטות בלבד בלא יובל (רמב"ם, שמיט' ויובל י ה). ולמה קיבלן ר"ג שכן מסורת בידו מאבותיו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה (הריטב"א, ר"ה לב.).—ב) בפרט, כל מה שנמסר מהראשונים בדבר נוסחת המקרא, מלא וחסר, כתיב וקרי, ומספר הסדרות והפסוקים והמלים וכו', Massora: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה מסורת[1]) סייג לתורה מעשרות סייג לעושר (ר"ע, אבות ג יג). ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת[2]) (רב חננאל, ירוש' מגי' ד א). יש אם למקרא יש אם למסורת (פסח' פו:). ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' (חכמי קיסרי אומרים) מיכן למסורת (מד"ר ברא' לו).—ובסהמ"א: המסורת שבידנו צריכין אנו להתחזק בה בכל יכלתנו שלא לעבור ח"ו על מה שכתוב לא תוסיפו על הדבר וכו' ולא תגרעו ממנו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת לא). עבד עדר מלך נגב וכו' עדן מלח הן וכל דומיהן על פי המסורת נכללים (שמנקדים בסגול) (ר"י חיוג, ספר דקדוק, הוצ' דוקס 184). וכבר גרם זה לרבם להקל גם כן במסרת[1]) המקרא (ר"י א"ת, הקד' הרקמה לריב"ג). ואפשר שיניעו (הא הידיעה וכדומ' לפני אות גרונית) קצתו בפתח וזה מעט כמו הַעורים עינים הייתי לַעור ובמסורת[2]) הָעברים קמץ הַעורים פתח (שם טו). אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות ושמו רוב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד והם בעלי הנקוד והמסורת (הוא, מו"ה, עבוד' סי' ד). ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל (רש"י דבר' לג כו). ולא אזכיר טעמי חכמי המסרת, למה זאת מלאה וזאת נחסרת (ראב"ע, הקד' א לפי' עה"ת). כן מנהג חכמי טבריא והם העיקר כי מהם היו אנשי המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד (הוא, צחות, שער הנקוד). ואות שין (תתחלף) בסמך וכו' ובעל המסורת חזכירם (שם, שער הרביע'). פעם יאחזו הסופרים דרך קצרה לכתוב חסר ופעם להוסיף באר לכתוב מלא רק טעמי חכמי המסורת נכונים הם (שם). והנה חכם המסורת אשר לא למד חכמה אחרת דומה לגמל נושא משי והוא לא יועיל למשי גם המשי לא יועילנו (הוא, יסוד מורא א). ובזה תבין כי אחרי נכתב המסרת הוסיפו בו אנשים דברים (הכלע' ר"ת נגד דונש, ערך כסרים). וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם (רמב"ם, ס"ת ח ד). כגון אלו שכותבין בגליון הספרים היא מסורת הגדולה שכל הבקי בהן עומד על פתרון רוב המקרא ואינו טועה בהן (מחזור ויטרי, פי' אבות ג יג). המסורת הזו שמסר דוסא בן אלעזר בנו של ר' אפס שקבל מר' יהודה הבבלי שקבל מר' שמעון אביו שקבל מרי אדא ור' אדא היה באותה שעה גדול במקרא שקבל מר' המנונא שהוציאה מנהרדעא ור' המנונא ור' אדא קבלו שניהם מבקי שגלה מא"י לבבל (סדר עולם נויבויאר, Med. Jew. Chronicles 174). כי כבר חלקו בעלי המסורת כל ספר וספר כמו"כ לחלקים (ר"א בחור, הקד' ספרו על הדקדוק). כי אין דרך המסורת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב וכו' והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר (מנח' ש"י, בראש' א ב-ג).

מַסְרֵת,— עי' מַשְׂרֵת.

1) היתה בידם של בית אבא שאין מראין אותו וכו'.—
1) בקצת כ"י מסורות. ופרשו רב המפרשים בכונה זו. —
2) בגמ' בבלי נדרי' לז: אלו המסורות. ובמגי' (ג.) בשם ואמרי לה אלו המסורת.— 1) כך בגוף הכ"י.—
2) בגוף הערבי: ופי אלמסרת.

מִסְתּוֹר, ש״ז, — מקום שאדם מסתתר שם מפני דבר מה: וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה וּלְמִסְתּוֹר מזרם וממטר (ישע׳ ד ו). — ואמר המשורר: לך חלק עליון בעט ובגליון וגולת עם אביון בביתך מ ס ת ו ר ם (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב). — ומצוי בסהמ״א במשמ׳ הסתתרות: וזהו סדר מ ס ת ו ר הלבנה (לאב״ח הנשיא צורת הארץ לג). אלו הם ג׳ זמני ה מ ס ת ו ר בשלשת הכוכבים העליונים שהם שצ״מ (שם לד). — ובמשמ׳ ־דבר נסתר, סודי: ורז״ל גילו בכאן מ ס ת ו ר י ם גדולים שהם כבשונו של עולם בענין קץ משיחנו וכו׳ (צרור המור, ויגש).

־מַסְתּוֹרִית[1], ש״נ, — כלי לכרוך עליו החוטים מהסליל, Garnwinde; campane; yarn windle: מ ס ת ו ר י ת אטרדיול בלעז (רגמ״ה חול׳ ס.).

־מִסְתַּכֵּן ש״ז, — מִי שאינו חושש להעמיד את עצמו בסכנה: ראה ברק כי אעפ״י שהוא יקרא לבני זבולון ונפתלי למלחמה לא ילכו עמו ולא יאמינו בדבריו וכי יחשבוהו מ ס ת כ ן (ר״י אברבנאל, שפט׳ ד ח).

־מִסְתָּמָה, ש״נ, מ״ר מִסְתָּמוֹת, נכנ׳ מִסְתְּמוֹתֵיהֶם, — מקום סתום: לכאב הכליות לפתוח את כל מ ס ת מ ו ת י ה ן (אסף, ספר רפואות, כ״י, דף 100).

מִסְתָּר, ש״ז, מ״ר מִסְתָּרִים, נכנ׳ מִסְתָּרָיו, — א) כמו מִסְתּוֹר, לאדם ולחיה, לבלתי יראוהו: ואם לא תשמעוה בְּמִסְתָּרִים תבכה נפשי מפני גוה (ירמ׳ יג יז). אם יסתר איש בַּמִּסְתָּרִים ואני לא אראנו (שם כג כד). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מִסְתָּרָיו ונחבה לא יוכל (שם מט י). דב ארב הוא לי אריה בְּמִסְתָּרִים (איכ׳ ג י). לאכל עני בַּמִּסְתָּר (חבק׳ ג יד). ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מִסְתָּרִים (ישעי׳ מה ג). ישב במארב חצרים בַּמִּסְתָּרִים יהרג נקי וכו׳ יארב בַּמִּסְתָּר כאריה בסכה (תהל׳ י ח-ט). דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב בְּמִסְתָּרִים (שם יז יב). לירת בַּמִּסְתָּרִים תם פתאם ירהו ולא ייראו (שם סד ה). — ובמדר׳ במשמ׳ זו: גליתי מ ס ת ר י ו בשביל לגלות את הממזרים שביניהם (ר׳ סימון, מד״ר בראש׳ פב). — ובסהמ״א: כחיות נמשלו שמתחבאות ביום ב מ ס ת ר י ה ם (רס״י כ״מ פג:). — ואמר המשורר: מעון בינה עצם כמו ספיר, דמות לבנה כתם זהב אופיר, והיא שכנה מ ס ת ר בגוף ככפיר (רשב״ג, נך אל חי). — ב) ־עצם הדבר הנסתר: יה אל תגל מ ס ת ר י וחיתי אל תעכור, חטאות נעורי ופשעי אל תזכור (ר״י הלוי, ילדי). — ומצוי בשאר ספרים: וכאשר הגיע עוד אלינו פירושו לזה הספר ועמדתי על המקומות אשר חטא ונסכל ולא עמד על דבר מ ס ת ר י ה ם והיה חושב בעצמו שהוא לא סכלם (ססל בן תמים, הקד׳ פי׳ יצירה). — ומ״ר ־מִסְתָּרוֹת: והוציא את לבי מקרבי וכו׳ וקצצהו חתיכות וחפש כל מ ס ת ר ו ת אשר בלבי ושפך דמי (יוסיפון, הוצא׳ גנצבורג, דף שמד).

מ״ע, — ר״ת: מצות עשה.

מֵעַ, — עי׳ מְעִי.

מַעְבָּד[1], ש״ז, — מַעֲשֶׂה: לכן יכיר מַעְבָּדֵיהֶם[2] והפך לילה וידכאו (א׳ וב לד כה). — ואמר הפיטן: ובבר מ ע ב ד י ה ם שמים תחת קרבניהם, לבם מעלים

---

[1]) בגמ׳ במשקל ארמי מסתוריתא (שם), ורגמ״ה כתבו במשקל עברי. בשמות שבמקרא אין משקל מפעולית, אך יש מִפְעֶלֶת, מלכדת. ולעזו ר׳ גרשון שם אטרדיול, ולא נתבררה משמ׳ מלה זו. והערוך תרגם מחלה, וכבר העיר קוהוט שהיא המלה הערב׳ מחלה a). ועוד לעז הערוך אשפיאי, והוא בלי ספק aspe, והוא בגרמנית Haspel.

a) محالة

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנסחה המסורה, ופרשו הקדמונים והאחרונים כמו מעבדא בארמ׳ במשמ׳ פעולה. אך זה דחוק מאד, כי למה דוקא במקום הזה בלי שום צרך, כמו שכבר העיר ע״ז אהרליך, ועוד שבמשמ׳ זו אין למליצת הכתוב שום עז ויפי. אבל גם הגהת אהרליך יכירם מֵעֲבָדֵיהֶם אינה מרפאה המליצה. אך בזה הרגיש אהרליך יפה, כי אין כאן השם מַעְבָּד, אלא השם עֶבֶד, והמם שבראש המלה היא מִהכנוי של נסתרים רבים מהפעל יכיר הקודם, אלא שאין כאן גם הפעל הִכִּיר הרגיל, אלא פעל כור בהפעיל יָכִיר, ועם כנוי מ״ר יְכִירֵם, במקום יכירום, ופרוש יכירום הוא יַפִּילוּם ארצה בכח באופן שהם נהפכים ומתגלגלים, ובלעז über den Haufen werfen; culbuter; to tumble, ובמשמ׳ זו משמש שרש כור a) גם בערב׳, והוא בהשאלה מעקר משמ׳ בענין צנף המצנפת סביב הראש. אמר אללית׳ וז״ל: אלכור לות׳ אלעמאמה יעני אדארתהא עלי אלראש וכו׳ וכאר אלעמאמה עלי אלראש יכורהא כורא לאת׳הא עליה ואדארהא, ואח״כ: כַּוַּר פלאנא, צרעה, וכור פלאנא טענה פאלקאה מג׳תמעא פכורה פאכתאר צרעהו פשקט, — ובעבר׳: כַּוֵּר את פלוני, הפילהו ארצה פתאם, על פניו, ואכתאר, הפילהו ארצה ונפל. במשמ׳ זו המליצה עזה ויפה מאד, וזכינו גם לשרש חדש ונצרך מאד בלשון.

a) كور

עם דמיו על אש מוקדיהם (ר"י הלוי, גוזי הלבנות). ידע לבב משכיל בוראו במעבדו, כי כל מכחש בו הוא באמת עדו (ראב"ע, אחד כלי ראשית, בהקד' יסוד מורא). בראת אדם לכבודך, אכן לא הודעתו סודך, אך למד ממעשה ידיך, כי תולדות ארץ מעבדיך, גם תתה בשחק הודך (הוא, אל אחד). אבין בבני איש וכסודם ואראה כי כל מעבדם הבל אין בם מועיל בלתי שכל כי זה כל האדם (רש"ט פלקירא, הקדמ' המבקש). ויהיה עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדינו אמן (הורי הקורא, שער תולא' האותיות בפה, דף 31).

·:מַעְבָּדָה, ש"נ, מ"ר מַעְבָּדוֹת, — א) כמו מַעְבָּד: נפשו אשר בינות צלעיו חנתה כל מַעְבְּדוֹת מוסר ובין עובדת (רמב"ע, דיואן מח, כ"י בודליאנה). — ב) ∞מקום של עבודה, בפרט מיוחד לעבודת נסיונות של חכמת הכמיה, Laboratorium; -toire; -tory, נהוג כדבור העברי בא"י והשתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

מַעֲבֶה[1], ש"ז, סמי' מַעֲבֵה, — מַעֲבֵה הָאֲדָמָה, תוכה ועמקה, depth; profondeur; Innere, Tiefe: בככר הירדן יצקם המלך (את כלי הנחשת לביהמ"ק) בְּמַעֲבֵה[2] האדמה בין סכות ובין צרתן (מ"א ז מו). — ובהשאלה, ·:מַעֲבֵה הַלֵּב: ללמד לכל נמהרי לב תבונות ועמקי שפתות לדבר בצחות, ולשור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות (רמב"ע, תרשיש, פתיחה). — ·:מַעֲבֵה הַמְּלִיצוֹת: ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים, במעבה המליצות יצוקים (ר"י חריזי, תחכמוני יח). — ·:מַעֲבֵה העשתונות: הציקות במעבה עשתונותיו חמלה וחנינה אהבה ונדיבות (ר"ש ספנהים, ד' כוסות, כוס ישוע' ב). — ובמשמ' עובי: בין כוכבים אשים קנו בעליל לארץ מזוקק ממעבה הגשמיות (שם, כוס ביד ה' א).

א.***מַעְבָּט**, ש"ז, — כמו עביט: (הנותן ענבים לגת) מן המעבט[3]) ומן המשטיח של עלים (טהר' י ד). (האוכל ענבים) מן המעבט[3]) ומן המשטיח של עלים ונפל ממנו גרגר יחידי (שם ה).

ב.·:**מַעְבָּט**, ש"ז, — שה"פ מן עבט: אשר מבטי וישר מעבטי, אמץ קולטי מזדון שטי, שבר שואטי שפר לאטי (רסב"ג, שזופי פליטי). ואני אתנהלה לאטי אליו מפלטי, לישר מעבטי להוציא לאור משפטי (ר"י הלוי, מכת' לר"א החבר).

מַעֲבָר[1]), ש"ז, סמי' מַעֲבַר, — א) מַעֲבַר נחל, מקום בנחל שהמים אינם עמוקים שם ואפשר לעבר הנחל ברגל, ford; gué; Übergangsort: ויעבר את מַעֲבַר יבק (בראש' לב כג). — ואמר המליץ: וימים ומעברים עברתי, ומשברים שברתי (ר"י חריזי, אגר' לשון הזהב). — ומַעֲבַר הרים, מקום שאפשר לעבר שם בין הרים, passage; Durchgang: ויצא מצב פלשתים אל מַעֲבַר מכמש (ש"א יג כג). — ·:ובכלל מקום שעוברים דרך שם אנשים: ושם (בבתי מוכרי הספרים) מעמד התגרים והגרים ומחבר היושבים והתושבים ומעבר העוברים והשבים (ר"י חריזי, איתיאל ב). עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לוקחים מכסם (הוא, הענק קסט). וראובן טוען שכבר עשה מקום בבית התבשיל שישפכו המים לשוחה שעשה בצד המעבר והשכנים טוענים שגם בשוחה הנזכר' מוחים בידו משום שיצר להם מקום המעבר (שו"ת פרח מטה אהרן עב). ראובן שמעון ולוי הם שותפים במעבר אחד שקורין דהליז על זה הדרך ראובן יש לו שני פתחים וחלון אחד גדול שקורין שובאך תוך בית אחד מבתיו פתוחים למעבר ההוא ושמעון ולוי לכל אחד מהם שליש במעבר ההוא להכנס לגינותם (שו"ת ר"מ אלשיך מו). — ואמר המליץ: ולמה בערבות לא כוכב ולא מזל ולמה גשם נוזל עובר במעבר צר (שאלות הראב"ע יז-יח). — ובפרט, בגוף בע"ח, ·:מעבר המזון, החלטים וכדומ': והמעי הצם ונקרא צם כי אין מזון נשאר בו כי הוא מעבר ואנו קוראין אותו ברכשתא (ספר בן תמים, פי' יצירה סז). ואולם אחת מהעלות (של תחלואי המוח) תהיה בקרום המוח מן המותרות העבים הדבקים ירדו במעברים הנקראים מעברי השמירה (ר"י חריזי, תרג' אסור הקבורה לגליינוס, כ"י ברלין). וזה הסוג מן השעמום יסתום מעברי ההאצלות הנפשיות אשר לחושים (שם). תמה אני במי שעבר במעבר השת;

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה כאן, ובדהי"ב (ד יז) בעבי. ותרגמו השבע' וסומכ' במשמ' עובי ועמק, וכן ת"י: בעובי גרגישתא, וכעין זה שאר הקדמונים ורב החדשים. ריב"ג אמר כי הכונה בזה להצורות של הכלים שנעשו מאדמה עבה ושמנה. אך זה דחוק לפי סגנון הכתוב. וקצת החדשים הגיהו במעבר אדמה, ר"ל במעבר העיר אדמה, אבל אין הגהה זו עושה את מליצת הכתוב יותר טבעית ונכונה.

[3]) כך גרסת הערוך. ובנוסח' הספרים עבט, וכך גם בכ"י. ובמשנ' עם גפה"ע להרמב"ם: עביט.

[1]) מן עבר, ובערב' מעבר a), בזו המשמ', —

a) معبر

והדם מאין לו גאוה (ר״י א״ת, מבח׳ הפניני׳ לרשב״ג, שער הגאוה). אנ תמיה ממי שעבר במעבר השתן והדם פעמים היאך יתגאה ויגבה לבו (הוא, חו״ה, הכניעה ה). איך יתגאה גוש עפר ואיך יעלה שיאו לשמים, איכה לא יזכור כי עבר מעבר השתן זה פעמים (רש״ט פלקירא, המבקש כו). תימה על מי שעבר פעמים מעבר השתן ומתגאה (ר״י בן נחמיאש, פי׳ אבות ג א). איך יתגאה אדם עבר זה פעמים מעבר השתן (ר״ש ארלה, מקור חיים). כל מי שהוא נקי המעברים יתפשט החום הטבעי בכל אבריו (כל מלאכ׳ הגיון, הקש א). במעברים המגיעים מן המעי אל הכבד (תרג׳ ספר מיות׳ לר״י ישראלי, כ״י מינכן REJ 1884, 130, 29). וושט שם בתוך קנה מחוקה, היות מעבר לכל אכל ומשקה (ר״י בן זבארה, בתי הנפש). וכן השתן שהוא מיץ הדם ודחיית הטבע דרך העורקים היונקים ומעברי השתן (מעשה טוביה, ארץ החדשה א ב). — ב) שה״פ, פעולת מי שעֹבר, crossing ; passage ; Übergang : והיה כל מַעֲבַר[1]) מטה מוסדה אשר יניח יי׳ עליו (ישע׳ ל לב). — ג) ״כמו הַעֲבָרָה, הַשְׁאָלָה : ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני וכו׳ אע״פ שהבינוני הוא על צד המעבר באמרו הנוגע כולל האמת והמעבר אחר שישתמש המעבר כדין האמת (ר״א הקראי, ג״ע, טומא׳ וטהר׳ ז).

*מַעְבֵּר[2]), ש״ז, — כְּלִי מכלי עבודת הגרן, דומה ליד של בני אדם להעביר התבן ממקום למקום[3]): המעבר והמזרה והמגוב (כלים יג ז, טבו״י ד ו).

מַעְבָּרָה, ש״נ, מ״ר מַעְבְּרוֹת, וגם מַעְבָּרוֹת, — א) כמו מַעֲבָר לנהר ובין ההרים : והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על הַמַּעְבְּרוֹת (יהוש׳ ב ז). וילכדו את מַעְבְּרוֹת הירדן למואב ולא נתנו איש לעבר (שפט׳ ג כח). וילכד גלעד את מַעְבְּרוֹת הירדן לאפרים (שם יב ה).

[1]) כך בנוסחת המסורה, ואמרו רֹב המפרשים כי כאן משמש מעבר במשמ׳ שה״פ. אך הכתוב עכ״פ קשה לישבו, וגזרו קצת החדשים כי הוא מְשֻׁבְּשׁ והגיהו הגהות מתחלפות.

[2]) כך הכתיב בכל נוסח׳ הדפוס בשני המקומות. ובכ״י כלים : המעביר. ובכ״י טבו״י : המעבד. וכן גם במדב״מ. וכך הנקוד בקטע כ״י של משנ׳ מְנֻקד בבה״ס בודל׳ מספר 2826. — [3]) כך רה״ג והערוך. והרמב״ם אמר וז״ל : ליש לה ע׳יר ת׳לת׳ה אשנאנ פקט יצפי בה אלקמח פי אול אלאמר מנ אלתבנ אלגליט׳, ע״כ, ובעבר׳ : אין לו כ״א שלש שִׁנַּים לבד יבורו בו החטים בתחלת הענין מהתבן הגס.

והיה כעוף נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מַעְבָּרוֹת[1]) לארנון (ישע׳ יז ב). רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה וְהַמַּעְבָּרוֹת נתפשו ואת האגמים שרפו באש (ירמ׳ נא לא-לב). — ובתלמ׳ : הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון (ברכ׳ נד.). — ובין ההרים : ובין הַמַּעְבְּרוֹת אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד ד). בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו עברו מַעְבָּרָה גבע מלון לנו (ישע׳ י כח-כט). — ובסהמ״א : כי ירא אנכי להתגרה עמו פן יערוך מלחמה במעברות היהודים למנוע אותם מארצו (יוסיפון, הוצא׳ גנזבורג, דף ריד). וכל ארץ כוש והרי עדן וכל גוי סמרום וגניואה וכל מעברות כוש ועד הרי החשך ועד גבורת נהר סמבטיון הגיעה ממשלת רומה (שם שעא). — ב) ״במשמ׳ אניה קטנה בנהרות : ספינות קטנות שעוברין בהן בני אדם בנהר ונקראות מעברות (ערוך, ערך מעבר). את המסחר יאהבו ויעשו בחריצות גדולה מעברות קטנות וטעונות סחורות תשוטטנה אל אניות סוחרי אירופא (ס׳ גלוך, שבי״ע ב, ארץ הטן). גם בים חילו י״ב מעברות קטנות השודדות בים (שם, מארוקו).

״מַעְבָּרִי, ת״ז, — של מעבר, מטבע המעבר, במשמ׳ נגוד לאמתי : הקדים (הכתוב) הדודה שהיא שאר אמיתית והמשרפת שהיא גם כן אמתית ואחר כך הזכיר אשת הדוד ששארותה הוא מעבריי (מטה אלהים, כשייאי הקראי, ספ׳ עריות א).

*מַעְבֹּרֶת, (מעבורת), ש״נ, — א) כעין גשר על שתי אניות ישמש לעבר בו על נהר מעבר מזה לעברו השני ממולו, ferry ; bac ; Fähre : הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת[2]) לפניו אמר לו טול דינר והעבירני (ב״ק קטו.). — ובסהמ״א : היושבים בכפר סמוך לעיר ומפסיק ביניהם מעבורת שקורין פרוהם (שו״ת ר״ע איגר א יג). אבל מעבורת שהיא רק רפסדות עצים מחוברים זל״ז (שם). — ובהשאלה : התבוננו כי העולם מעבורת, עורי עורי לראש אשמורות (רמב״ע, נפשי אויתיך). — ב) מַעְבֹּרֶת[3]) התפלין, מקום שהרצועה עוברת בו : ושעושין להן מעבורת

[1]) הסגנון קשה, והכונה אצל המעברות של ארנון.

[2]) כך הכתיב בנוסח׳ הדפוס. ובכ״י מעברת. וביבמ׳ (קז.) שבאה בריתה זו : מעברא. — [3]) בארמ׳ מעברתא : אמר אביי האי מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני (מנח׳ לה.) —

מעור החפוי שתכנס בה הרצועה עד שתהא עוברת והולכת בתוך תובר שלה (רמב״ם, תפלין ג א). ומניחין מן העור שלמטה מקום שתכנס בו הרצועה כמו תובר והוא הנקרא מ ע ב ו ר ת (שם ג), ומכניסין רצועת הראש בתוך אותו העור העודף (של תפלין) בסוף הבית והוא שקורין אותו חכמים מ ע ב ו ר ת כלומר שמעבירין בה הרצועה (ספ׳ החנוך, מצוה תכב). — ג) *מַעְבֶּרֶת הַזָּקָן[1], רֶוַח בין שתי שבלות הזקן: ושבלת הזקן ארוך דק מחודד מחולק לשנים מ ע ב ר ת ו רחבה (יעבץ, מגד׳ ספר נא).

***מַעְבֶּרֶת**, ש״נ, — כמו מַעְבָּרָה: בלכתנו להשמידם אזי ברחו באשמרת, ונחרבו והרגו איש לרעהו ב מ ע ב ר ת (ר״ש הנגיד, שלח יונה). ירדתי לקצוי ארץ נגזרות, מבלי בא ויוצא ומאין מ ע ב ר ת, והארץ בעדי סוגרת ומסוגרת (רמב״ע, אנה אדון).

***מַעֲגִיל**, ש״ז, — א) כמו מַעֲגִילָה: כמה הוא מקום מ ע ג י ל ו שלשה טפחים בית דורסו עשרה (ספרי דבר׳ רכט). — ב) *סובב. Kreisel; toupie; top: ככה נמצא משחק לנערים קטנים הנודע בשם ה מ ע ג י ל והוא עגול קטן של עץ אשר דרך אמצעו עובר קנה ישר וכאשר יסובבו קצה הקנה האחד בין האצבעות על פני השלחן ילך ה מ ע ג י ל מעצמו ויסובב סביב ראש הקנה השני במהירות רב משך זמן מה על ה מ ע ג י ל הזה ואופני סיבוביו כתב החוקר הגדול איילער ספר ארוך בחקירות הנדסיות עמוקות (ח׳ ז׳ סלונימסקי, המליץ א א).

***מַעֲגִילָה**, ש״נ, — גליל של אבן וכדומ׳ שמעגילים בו את הטיח של הגגות וכיוצא בזה, Walze; rouleau; roller: היה מעגל ב מ ע ג י ל ה והלכה לה על האדם והרגתו ה״ז גולה (תוספת׳ מכות ב ג ומשנ׳ שם ב א). היה מושך ב מ ע ג י ל ה והלכה לה על האדם והרגתו ה״ז אינו גולה (שם ו). שפין את הסדקין ומעגילין אותן ב מ ע ג י ל ה ביד וברגל אבל לא במחלצים (מו״ק א י). היה מעגל ב מ ע ג י ל ה כדרך הליכתה והוציא הלה את ראשו והטיחה לו (ר׳ ירמיה, ירוש׳ מכות ב א). היה מעגיל ב מ ע ג י ל ה כדרך הליכתה והושיט התינוק את ידו ורצצה (הוא, שם). (משנתנו) ב מ ע ג י ל ה קטנה ומה (ששנה) ר׳ חייה ב מ ע ג י ל ה גדולה (שם מו״ק א י). — ולכון בו דבר מְעֻקָּל: לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו ב מ ע ג י ל ה ואם לא מפתלו במעצד ומשלימו לאור (ספרי דבר׳ שח).

מַעְגָּל[1], ש״ז, סמי׳ מַעְגַּל, עם ה המקום מַעְגָּלָה, סמי׳ רבים מַעְגְּלֵי, ככנ׳ מַעְגָּלֶיךָ, — א) מקום עָגֹל בתוך מחנה הצבא לשרי החיל, Offizierslager; cercle (d'officiers); officer's camp: ושאול שכב בַּמַּעְגָּל והעם חנים סביבתו וכו׳ והנה שאול שכב ישן בַּמַּעְגָּל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו ואבנר והעם שכבים סביבתו (ש״א כו ה-ז). — ואמר הפיטן: והעונה בתוך מ ע ג ל לחוני בעת נשבע בשמך רב פעולות (רס״ג, שמע קולי, ערבי׳ ליל כפור). — ב) נרדף עם אֹרַח, דֶּרֶךְ: ארח לצדיק מישרים ישר מַעְגַּל צדיק תפלס (ישע׳ כו ז). ממנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מַעְגָּל מקשים שתו לי (תהל׳ קמ ו). עטרת שנת טובתך וּמַעְגָּלֶיךָ ירעפון דשן (שם סה יב). פלס מַעְגַּל רגלך וכל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — ובמליצה, מַעְגַּל צֶדֶק, מַעְגַּל יֹשֶׁר, מנהג בצדק ובישר: נפשי ישובב ינחני בְמַעְגְּלֵי צדק למען שמו (תהל׳ כג ג). אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מַעְגַּל טוב (משלי ב ט). בדרך חכמה הריתך הדרכתיך בְּמַעְגְּלֵי ישר (שם ד יא). — ואמר הפיטן: חקי חטאי פרשו רשת ליד מ ע ג ל י, לולי אלהי אבי היה שחת חבלי (ר״י אבן גיאת, יום צרו לעדי). דרש נא בן אמתך אלהים וחן פעליך, ובנתיב יראתך נחני ו מ ע ג ל י ך (ר״י הלוי, אלהים שחרתיך). בצדק דרכי אל נצבו, ולהבל דרכי איש נחשבו, דרכי אל על מ ע ג ל סבבו, וכראשית באחרית ישובו (רמב״ע, אל אחד). יקוד סופה וסערה מ ע ג ל י ו, כלכול ענן אבק רגליו, להבת אש בוערת גלגליו (מוס׳ ליוה״כ, אור נוגה). וכל מטי מ ע ג ל, יהי מות מגל, וישיתו על גל, צרורות בכספיהם (רמב״ת, מאד נפשי תגעל, בספ׳ דרכי נעם). — ג) *בפרט, מסלול גרמי השמים, הירח והכוכבים וכו׳: ויגלגל גלגל על מ ע ג ל י ו, וחק עולם ומגדליו, וחקק לים גבוליו, זה יהיה לכם גבול ים (ר״י הלוי, מי כמוך). ואחר כך תחזור ותקח מן הרוחב השני הזה מקצתו מפני שהירח נלוז מעט ב מ ע ג ל ו וכו׳ וזאת המקצת שתקח מן הרוחב השני היא הנקראת מ ע ג ל הירח (רמב״ם, קדוה״ח יז י). כאלו היו מרכז החמה ומרכז הלבנה הולכים ב מ ע ג ל אחד והעמידו כל החשבון על מהלך הזה (הלבוש, או״ח תכו). — ד) *במשמ׳ מחוגה:

[1]) בארמ׳ מעברתא דדיקנא: מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כ״ע לא יכלי ליה (סנה׳ ק:).

[1]) עי׳ שרש עגל.

עד שאתה רואה לעין בצורה זאת אם תשים ראש המעגל הא׳ עד נקודת ה שהיא מרכז הארץ והראש הב׳ בעוקם גלגל חמה וכו׳ או תשים ראש המעגל בנקודה ו וכו׳ ותחוג על נקודת ה (רס״ט ספרוט, עין כל, כ״י ביהמ״ד שכתר 70) [1].

מַעְגָּלָה, ש״נ, מ״ר בכנ׳ מַעְגְּלֹתֶיךָ, מַעְגְּלֹתָיו, מַעְגְּלֹתֶיהָ, מַעְגְּלוֹתָם, — א) כמו מַעְגָּל א: וילך (דוד) כאשר צוהו ישי ויבא הַמַּעְגָּלָה [2]) והחיל היצא אל המערכה (ש״א יז כ). — ב) כמו מַעְגָּל ב, דרך: כי שחה אל מות ביתה ואל רפאים מעגלתיה (משלי ב יח). ארח חיים פן תפלס נעו מעגלתיה לא תדע (שם ה ו). — ובמליצה בענין הרוחני: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם [3]) (ישעי׳ נט ח). תמך אשורי במעגלותיך בל נמטו פעמי (תהל׳ יז ה). אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם (משלי ב יה). — °ומסלול הירח: שיגענו הרבה עד שהמצאנו דרכים קרובים שאין בחשבונם עומק גדול שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו (רמב״ם, קדוש החדש יז כג). — ג) *כמו מעגילה: היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו וכו׳ הרי זה גולה אבל היה מושך במעגלה ונפלה עליו והרגתו אינו גולה (מכי׳ משפט׳ ד).

מעד [4]), ממנו מָעַד, °מַעַד, °מָעוֹד, °מְעִידָה, °הַמְעָדָה.

מָעַד, פ״ע, מָעֲדוּ, אֶמְעָד, תִּמְעַד, מוֹעֲדֵי, מוֹעֶדֶת, — מָעֲדוּ קַרְסֻלָּיו, פקפקו, פקו בפסיעת הרגל, בהליכתה, Wanken ; chanceler ; totter: תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי ארדפה איבי ואשמידם (ש״ב כב לז-לח). — והרגל: שן רעה ורגל מוּעָדֶת [5]) מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה יט). — ואשרו: תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשריו (תהל׳ לז לא). — ובמליצה, מָעַד פלוני, נכשל ונפל, במשמ׳ מוסרית: כי אני בתמי הלכתי וביי׳ בטחתי לא אמעד בחנני יי׳ ונסני (תהל׳ כו א-ב). — ואמר הפיטן: סכות והובלגו גבורי, ספקו כף ומעדו אברי, כסלה כל אבירי (ר״א קליר, שבת סורו, קינ׳ לת״ב). מטו גוים המו גאים מעדו מתגאים גאה בבואו למלך (הוא, אנסיכה מלכי, מוס׳ א׳ ר״ה). יום אחז פעמי מוט ומעד קרסולי, יום ענה בי כחשי וישב ממולי (ר״י אבן גיאת, יום גלו לעדי). מלאך שמך בקרבו לתמך ימיני ולסעוד, בשש רכבו לבוא ושלח רגלי למעוד, יהמו מעי לקרבו וירעד לבי רעוד (ר״י הלוי, מלאך). ואין פרוש עשה ירח למועדים כדברי אלה שמתניהם מעודים (ראב״ע, הקד׳ א לפי׳ עה״ת). אשוריו תוך רחוב משנה ותלמוד ואגדות תמוכים לא מעודים (ר״מ דרעי, הליח מל, לקו״ק נד). רפויי ידים ומעודי אברים, בהולים וסעורים מכל עברים (ר״ש בונפנט, שחרנון, סליח׳ ב׳ עי״ת). — ובמשמ׳ כשלון בכלל: בני אדם כים גדול ורחב יד, שמר נא אל תהי בא בו ותמעד (רס״ג, שיר מוסר השכל). — מוֹעָד, ש״ז, מ״ר סמי׳ מוֹעֲדֵי: נכון למועדי רגל (איוב יב ה).

— הִפע׳, הִמְעִיד, לווי הַמְעַד, — הִמְעִיד מתניו, עשה שתמעדנה: תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד הַמְעַד [1]) (תהל׳ סט כד). — ובסהמ״א: אפשר שימעדו רגליו ויפל ארצה בסבת המקום אשר הוא בו היותו צר וממעיד (ר״י אלחרזאל, ש״ב סב לד). — ובמשמ׳ החליק, השמיט, עשה שהדבר ישמט ממקומו: וידע האם אפשר שיעצר בו דבר או אי אפשר כי הוא ממעיד למה שיבא בו כמו המעי הצם (קאנון א ב ב א). והנמשכים מהלחות שש והם מרטיב נופח רוחץ מצרף הנגעים ממעיד מחליק (יוסף וידאל, ספי גרס המעלות לרפואה, כ״י פריז). והממעיד הוא אשר יטפיח שטח הגשם הנעצר במעבר וירככהו וכו׳ ואחר יביענו בכבד הטבע (שם).

— נִפע׳, °נִמְעַד, הִמָּעֵד, — כמו קל: שבת מקדש מבלי באי מועד, על כי ידידים נתנו להמעד, תשיבם כמאז סומך וסועד, תרחם ציון כי בא מועד (ר״א קליר, קינה, אז במלאת ספק). נעלץ צועד, נאמן עד, נוטרים מועד, נתקפים מהמעד (רשב״י הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת בראשית). — ובחליי הרגל: וגם לנמעדים מכאב רגליהם יועיל (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף 65).

°מַעַד, ש״ז, — א) שה״פ מן מָעַד: דליות שוקים ומצב רגלים, דריכת מתנים ומעד קרסלים (ר״א קליר, אז מלפני, מוס׳ יוה״כ). ובתי הפילים אשר בם הולכים בלי מעד, שלשה המה מטיבי צעד (ר׳ מנסטור אבן יחיה, מליצה על שחוק האיסקאק). — ובהשאלה, כִּשָּׁלוֹן: אי זו דעת תשפוט לחלצך ממעד, כי סרה דברת

---

[1]) — ושם במקום זה גם המחוגה.

[2]) י״מ כי זה מעגל בהא המקום בסוף. — [3]) בקצת ספרים במעגלותם, מלא.

[4]) רק עברית.

[5]) לפי דעת הקדמונים ורב החדשים הוא בינוני פע׳ בחסרון מם הבנין. אך יותר נראה שהוא קל, כך גם בשבר. — [1]) יש סברים כי גם ביחזק׳ כט ז צ״ל: והמעדת להם כל מתנים.

על שוכן עד (רסע״ג, תשוב׳ על חוי הבלכי 14). בשמים צעדו לבלי מעד, והוא מסלות לעולמו ומסעד (יוסף אבן מוהג׳יר, ויכלו השמים). ואז סמך לנון ענה ברעד, אני אהיה לכל מעד למסעד (ר״ש שרביט הזהב, אותיות מליכות). והמקום יכפר לו בעד, ואנחנו נקוה ונתעודד בלי מעד (רי״ק, ספר הגלוי, ערך סל). — ב) חלי בְרֶגֶל: היעף והתלאה והמעד ברגלים (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף 5). מעד הרגלים שהוא פודגרא (שם 31). ואם תראה מתרבה העלשה לשכון בשנה ההיא באין מטר דע כי יתגרה כאב העינים ומעד ברגלים הוא פודאגרא (שם 128). מעד הרגלים הנקרא פודגרא (רפוי׳ שטישן, כ״י המבורג, דף 139).

א.**מַעֲדָן**, ש״ז, מ״ר מַעֲדַנִּים, סמי׳ מַעֲדַנֵּי, — מאכל עָרֵב ומתוק לַחֵךְ, Leckerbissen; succulent; delicate food: מאשר שמנה לחמו והוא יתן מַעֲדַנֵּי מלך (ברא׳ מט כ). האכלים לְמַעֲדַנִּים נשמו בחוצות (איכ׳ ד ה). — ובהשאלה במליצה, מַעֲדַנִּים לַנֶּפֶשׁ, תַּעֲנוּג: יסר בנך ויניחך ויתן מַעֲדַנִּים לנפשך (משלי כט יז). — ובתו״מ: אשר ברא מיני מעדנים לעדן בהן נפש כל חי בא״י על הארץ ועל מעדניה (ר״ש חסידא, ירוש׳ ברכ׳ ו א). (על האורז) אומר בורא מיני מעדנים (הוא, שם). היא (הסוטה) האכילה אותו מעדנים לפיכך קרבנה מאכל בהמה (ר״מ, תוספת׳ סוט׳ ג ד). היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה (הוא, גמ׳ שם טו:). אילו זכית היית נוטל עשבים מתוך ג״ע וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה (ר׳ נחמיה, מד״ר ברא׳ כ). וכי בשר היו מבקשין והלא כל מעדני עולם טועמין במן כל מי שהיה מתאוה בשר היה טועמו כל מי שהיה מתאוה דגה היה טועמו (רשב״י, שם במד׳ ז). אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וכו׳ אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (ר׳ אמי, יומ׳ עה.). (הנחש חשב בלבו) אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו ואהיה מלך על כל העולם כולו ואלך בקומה זקופה ואוכל כל מעדני עולם אמר לו הקב״ה וכו׳ אתה אמרת אוכל כל מעדני עולם לפיכך עפר תאכל כל ימי חייך (אדר״נ, נוסחה א א). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע״פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא ידי חובתו (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ ד). — ובסהמ״א: ומנורה של זהב ושלחנות של זהב ושל כסף מלאות כל טוב וכל מעדנים (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש ב). ובאותו הזמן (בימות המשיח) לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר (רמב״ם, מלכ׳ יב ה). — ואמר המשורר: ומאכל משמנים, ומיני מעדנים, בצל נטעי גנים, מסובים בנהרים (דונש, דעה לבי). חלף זמן ועדן, נגרע ענג ומעדן, ארכו קצים ומועדן (ר״י טוב עלם, אריות הדיחו). ויושם לפנינו מיני מעדנים, ומשתה שמנים ומטעמים דשנים (ר״י חריזי, תחכמוני ג). גופי הרעב מכל מעדן השבעת, ונפשי הנענה בדברי מוסר דשנת (רש״ע פלקיירא, המבקש מו). ואסעד מעדן מלך ואשתה עסים רמון ואשכר דם ענבים (עמנואל, מחבר׳ ט). לא תפנק במעדנים לבך פן חיש קל תורש (כ״ז, תרג׳ ב״ס יט ג). — ובהשאלה, בענין תענוג בכלל, חמרי או רוחני: ויגעתי בחכמה מנעורי למען אחריתה מעדנים (רשב״ג, עטה הוד). ושם יפיץ מאור יוצרך לאישוניך, ממעיני ישע יחידה תשאבי את מי ששונך ומעדניך (רמב״ע, תבל תני לבך). אמרתי אעלה על תמר, ובצוף מעדניו אתימר (ר״י חריזי, תחכמוני מט). — ומ״ר מַעֲדַנּוֹת: והמלך גם הוא בקושרים עם החושים לקשור המעדנות וכל טוב אדוניו במאמרי החושים (ר״ש ספנהים, ארבע כוסות, כוס תנחומים ב). — וחיי מַעֲדַנִּים, חיי תענוגים: אמת כי נהלם על מי מנוחות והובילם לחיי מעדנים, והרום בתבונה עד לשבעה והשקם כי הרגום צמאונים (רשב״ג, עטה הוד).

ב.***מַעֲדָן**, ש״ז, מ״ר מַעֲדַנִּים, — כמו א.מַעֲדָנָה: מחצלת שעשה לה קנים לארכה וכו׳ וכן המתיר ראשי המעדנין טהורה נחלקה לארכה ונשתיירו בה שלשה מעדנין של ששה טפחים טמאה (כלים כ ז). ר׳ יצחק בר׳ לעזר הורה מדוחק להתיר ראשי מעדנים (של מחצלת) ולסכך בהן (ירוש׳ סוכ׳ א יא).

א.**מַעֲדָנָה**[1], ש״נ, מ״ר מַעֲדַנּוֹת, — קשור ואגד, Knoten; noeud; knot: התקשר מַעֲדַנּוֹת כימה או משכות כסיל תפתח (איוב לח לא). — ואמר המשורר: וכימה תקשר מעדנות ותקשיח ונגדה יפתח כסילה ומושכותיו (ראב״ע, כשם אל). ועי׳ ב.*מַעֲדָן.

ב.****מַעֲדָנָה**, ש״נ, מ״ר מַעֲדַנּוֹת, — כמו עֲדִינָה: ועל אצילים והם חללים ובניהם בשביה, ועל בנות ומעדנות נמסרו לדת נכריה (ראב״ע, אהה ירד).

---

[1]) עי׳ שרש עדן. וקבע את היחיד הרד״ק (מכלול, שער מה״ש, מסק׳ מפעלה).

מַעֲדַנֹּת[1]), תה"פ, — עשה דבר מַעֲדַנֹּת, עשה בתענוג, בנחת רוח, בלי מורא ופחד [2]), mit Vergnügen; avec plaisir; with pleasure: ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מַעֲדַנֹּת [3]) ויאמר אגג אכן סר מר המות (ש"א יה לג). — ומצוי בסהמ"א: ושהיה (המן) הולך מעדנות כמהלך המלכים והנסיכים (רסב"ל דולהן, מגי' ספר קנז.). כי רק אז תתהלך רוחי מעדנות בלהקת מתי סודי ובחברתם תשעשע נפשי (ר"מ בלוך, מכתי' לרי"ש ביק, אוצה"ס ד). כל רואיך שמחו לך בלכתך מעדנות לבית הספר על צעדיך חן ותפארת רפדת (ר"מ פפנהיים, ארבע כוסות, כוס התרעלה ו). בדרכי נעם אלה אמוני ישראל. ילכו מעדנות יום יום אל בית האל (יל"ג, שני יוסף בן שמעון ד). ובכרמי עין גדי במחולת מחנים, תצא בת ישראל יפת פעמים, בת עמי־נדיב מעדנות טופפת, כשושנה חיה לעין נשקפת (הוא, הכת הסוככה).

מַעְדֵּר, ש"ז, — כעין קרדום לעדר בו האדמה כדי לפתחה ולעשותה תחוחה, Hacke; pioche; hoe: וכל ההרים אשר בַּמַּעְדֵּר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (ישע' ז כה). — ובתו"מ: השרתוע והדוקרן והמעדיר והמלקוט של כובשין שניטלה אחת משניהן ועשה של מתכת (תוספת' כלים ב"מ ג יד). כרע שהיא טמאה מדרס וכו' וכן בשן של מעדיר (שם ט ג, ומשנה כלים יח. ז).

[1]) מן עדן, עי"ש. — [2]) עי' הערה לקמן. — [3]) תרגמו השבע': τρέμων, ר"ל בחרדה. עקילס ἀπὸ τρυφερίας, בתענוג. סומכ' ἁβρός, בשמחה, בנחת. יונתן: ואתא לותיה אגג מפנקא. ריב"ג: אלכת'יר אלמלאד' נשב אלי אלנעם לכת'רה רפאהתה ועט'ם מלוכיתה. ע"כ. ובעבר': רב התענוג, יחס אל הנעימות לרוב תענוגיו ועצם מלכותו. רש"י הביא תרגום יונתן. רד"ק: פירוש במעדנות כלומר בשמחה ובתענוג הלך אליו כי בחר מותו מחייו ויש מפרשים שהלך אליו בקשורים. ע"כ. וכך בן זאב, אסור בכבלים. והחדשים, קצתם כפרוש רוב התרגומים הקדמונים, במשמ' תענוג וקצתם כמו השבעים, ואחרים משערים כי השבעים קראו מְעֹדַנִּית, מן מעד. ואולי פרשו את המלה מעדנות כך מפני שטעו במשמ' דברי אגג אכן סר מר המות, שחשבו שהיתה כונתו שראה שהגיעה שעת מותו, וזה בודאי טעות, כי בכונה זו אי אפשר להשתמש בפעל סר, והיה צריך לאמר קרב, בא, וכדומה. ובאמת, הכונה בדברים האלה היתה כי אגג כשראה שלקחוהו אל שמואל חשב שהוא ירחם עליו, ואמר ברור הדבר כי סר מר המות והלך לו. ובמשמ' המלה מעדנות אין לפקפק אחרי עדות התרגומים, בפרט של עקילס ויונתן, שבודאי כך היה הפרוש מְקֻבָּל אצל חכמי ישראל אז.

המשיחות והרצועות שבמעדר תפורות חיבור וקשורות אין חיבור (שם כלים ב"ב א ח). וכן השן של מעדר שיעור כולן כדי לעשות מלאכתן (כלים יג ג).

מָעָה, ש"נ, מ"ר מָעוֹת, ככי' מְעוֹתָיו, — א) גרעין קצת הפֵּרוֹת, כמו של החרובים, הקשואים והאבטיחים וכדומה, Körnchen; petit grain; little grain, ובהשאלה, מְעוֹת הַיָּם, האבנים הקטנות וכדומ' על קרקע הים: לוּא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כִּמְעֹתָיו [1]) (ישע' מח יח-יט). — ואמר הפיטן: עשרתו (את יעקב) במספר דגלים וכמעות ימים קהליו הרבית (סדר עבודה, אתה כוננת). — ובתו"מ במשמ' העקרית: הנותן מעה [2]) של תורמוס בצד מעה [2]) של דלעת כדי שתיבקע הארץ מפניה (תוספת' כלא' א יג). אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ומעה אחת מפיטמה של תפוח ונותנן בתוך גומא אחת והן נתאחין ונעשין כלאים (ר' יודה, ירוש' כלא' א ג). דברי חכמים אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות וגוטעה והיא נעשית אבטיח אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של אבטיח ונוטעה והיא נעשית מלפפון (ר' יודן בר מנשה, שם). — ובסהמ"א: אבינות הן הנקראין בוטיתא בלשון ארמי והן כאגוזים שיש בהן פרי שדומה למעות (תשו' הגא', הרכבי סעת). — ב) *מ"ר מָעוֹת, מָעִים, מַטְבֵּעַ קטנה של נחשת או של כסף [3]): הטענה בש"א מעה כסף ובה"א שתי מעין (ירוש' שבוע' ו א). סוף מטבע כסף מעה (שם). ב"ש אומרים הראייה שתי כסף והחגיגה מעה כסף וב"ה אומרים הראייה מעה כסף וחגיגה שתי כסף (חגי' א ב). הפורט סלע ממעות מעשר שני בש"א בכל הסלע

[1]) תרגמו השבעים וכן ולגט' במשמ' עפר או צרורות, וכך ת"י: כפירודוהי. והביאו ריב"ג והחליט גם הוא כי זו היא כונת השם־הזה, אמר וז"ל: ואמא כמעותיו פתפשירה ענדי כעדד חצי אלבחר ורמלה עלי מעני ושמתי את זרעך כחול הים ואלי הד'א ד'הב פיה אלתרגום בקולה ובני בנך כפירורוהי אי כרמלה לאנ אלפתאת ישמי פירורין, ע"כ, ובעבר': אבל כמעותיו פרושו אצלי כמספר החול אשר בו כענין ושמתי את זרעך כחול הים ולזה כוון התרגום באמרו ובני בנך כפירורוהי כלומר כחול אשר בו כי הפתין נקראו פרורין. וכך רד"ק: ומעותיו הם אבני החול שהם צרורות קטנות. ע"כ. ורש"י פרש: כמעותיו של ים כדגי הים לרוב. — [2]) כך בכ"י א"פ, הוצא' צוק"מ, וכך גם בכ"י וינה. ובנדפס מינה. — [3]) בדרך דרש פרשו: ולמה נקרא שמם זוזין שזזים מזה ונתנים לזה, ממון מה אתה מונה אינו כלום, מעות מה לעת (מד"ר במד' כב). ובתנחומא שם: מעות שהן מעת לעת.

מעות ובה״א בשקל כסף ובשקל מעות (עדיו׳ א ט). נותן אדם מעה לחנוני ולנחתום כדי שיזכה לו בערוב (ר״א, ערובי׳ ז יא). הפורט סלע וכו׳ שלשה[1] דינרים כסף וברביעית מעות (ר״ע, מע״ש ב ט). אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (סוא, סנה׳ סח.). עם הארץ שאמר לחבר תן לי אגודת ירק אחד וכו׳ אם החליף את המעה צריך לעשר (רשב״ג, תוספתי׳ דמאי ח א). היה לו מעות כוזביות ומעות ירושלמיות אין מחללין אותו (את מע״ש) עליהן (שם מע״ש א ו). שש מעה כסף דינר מעה כסף שני פונדיונין פונדיון שני איסרין (שם ב״ב ה יב). וכמה הוא קולבון מעה כסף אחד מעשרים וארבעה כסף לסלע (ר״מ, שם שקלי׳ א ח). היה (העני) משתמש בכלי מילת נותנין לו כלי מילת פת נותנין לו פת מעה נותנין לו מעה עיסה נותנין לו עיסה (שם פאה ד י). סלע של מע״ש ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות ואומר סלע של מע״ש בכל מקום שהיא מחוללת על המעות האלו (מע״ש ב ו). (המשרה את אשתו ע״י שליש) נותן לה מעה כסף לצרכיה (כתובי׳ ה ט). אמר לו תן לבני סאתים חטין תן לפועלי בסלע מעות הוא אומר נתתי והם אומרים לא נטלנו (שבועי׳ ז ה). לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה אמר אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משגחת עלי מה עשה נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי זהוב אחד היה לי ונפל ממני כאן והאירו לו מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן בזכות הזהוב נתלקטו המעות (ר׳ לוי, מד״ר דברי׳ כ).—ובסהמ״א: אבל המעה היא היתה כסף נקי אפילו בירושלם והיא כסף של ירושלם (רמב״ם, טוען ונטען ג ב). — ואמר המשורר: ואם יש למשה תהי לו כנושה ואם אין בידו מעה ריב ערבים (עמני׳, מחברי׳ כ). — ג) •בהרחבה, במ״ר מָעוֹת סתם, במשמ׳ כסף, ממון, Geld; argent; money: בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חדש שיהא חלוט לו התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימת שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכי׳ ט ד). מי שהלך למדינת הים ועמד אחר ופרנס את אשתו חנן אמר אבד את מעותיו (כתובי׳ יג ב). יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן

—[1]) בכ״י בשלשה.

הצבי (ריב״ז, שם). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה״כ שחל להיות בחשבונך (ר״ג, ר״ה ב ט). נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יוה״כ להיות בחשבונו (שם). לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיך שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (סוא, ב״מ ה י). אין אונאה לתגר מי שהוטל עליו ידו על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שהוניתני (ר׳ יהודה, שם ד ד). המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב וכו׳ אם קבלה הימנו במעות בין כך ובין כך אינו מנכה לו מחכורו (סוא, שם ט ו). מצא מעות עשויות מגדלות חייב להכריז (תוספתי׳ שם ב ז). מכר לו חלוק שוה חמש בשש יד הלוקח על העליונה רצה אומר לו תן לי סלע ורצה אומר לו הילך חלוקך ותן לי מעותיי (שם ג טז). מעותיו של ישראל (שהיו) מופקדות אצל הגוי מותר להלוותן בריבית (שם ה יט). מכר לו חלוק שוה חמש בשש וכו׳ המוכר יכול לחזור בו והלוקח אינו יכול לחזור בו שכבר קיבל הלה את מעותיו (ר״ש, שם ג יז). ישראל שאמר לגוי הילך שכרך וצא והלוה מעותיי בריבית (שם ה יח). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר לו טול אתה ע״ז ואני מעות אתה יין ואני פירות (דמאי ו י). ומחולל (מע״ש) על המעות וחושך גרוגרת אחת (שם ז ג). מעות חולין ומעות מעשר שני שנתפזרו מה שלקט לקט למע״ש עד שישלים והשאר חולין (מע״ש ב ה). מי שהיו לו מעות בירושלם וצריך לו ולחבירו פירות אומר לחבירו הרי המעות האלו מחוללים על פירותיך נמצא זה אוכל פירותיו בטהרה והלה עושה צרכו במעותיו (שם ג ג). מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שבת כא ב). מותר הקטורת מה הו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות[1]) האומנין (שקלי׳ ד ה). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם בא לו אצל אחיה וכו׳ מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שם ה ד). הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו (כתובי׳ ו ב). הניח אחיו מעות ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות (שם ח ז). נשא אשה בארץ ישראל וגרשה בא״י נותן לה ממעות ארץ ישראל (שם יג יא). נשא אשה בקפוטקיא וגרשה בקפוטקיא נותן לה ממעות קפוטקיא (שם). (הכותב) שטרי מלוה

—[1]) כך בכ״י. ובנוסחי׳ הדפוס שכר.

צריך שינית מקום המלוה מקום הלווה מקום המעות ומקום הזמן (הכותב) שטרי מקח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום המעות ומקום השדה ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו (ב״מ ד ב). מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות (שם ב א). מצא פירות בכלי או כלי כמות שהוא מעות בכים או כים כמות שהוא צבורי פירות צבורי מעות שלשה מטבעות זה על גב זה (שם ב). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (שם ד א). מלוה ישראל מעותיו של נכרי מדעת הנכרי (שם ה ו). מחזיר לו מעות ואם רצה מחזיר לו קרקע ולמה אמרו מחזיר לו מעות ליפות כחו של מוכר (ב״ב ז ב). המודר הנאה מחתנו והוא רוצה לתת לבתו מעות אומר לה הרי המעות האלו נתונין לך במתנה (נדר׳ יא ח). האשה שנדרה בנזיר וכו׳ היו לה מעות סתומים יפלו לנדבה מעות מפורשים דמי חטאת ילכו לים המלח (נזיר ד ד). המפקיד מעות אצל השולחני אם צרורין לא ישתמש בהן (מעי׳ ו ה). ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (כלים יח ב). בראשונה היו אומרים מחללין על פירות עם הארץ חזרו לומר אף על מעותיו (טבו״י ד ה). שאסור לאדם לומר לחבירו הא לך את המעות וצא וקח לך בהם בשר לפסח אבל אומר הוא לו הא לך את המעות הללו וצא וקח לי בהם בשר לצלות (רב, ירוש׳ פסח׳ ז א). מעות הניתנות בסימן לבית המרחץ (הוא, בבלי ב״מ מז:). אני אומר נפה לספור בה מעות כברה לכבור בה חול (ר׳ מנא, ירוש׳ שבי׳ ה ט). היו לו מעות של סכנה (שם מע״ש א ב). אמר לה כנסי סלע זה בפקדון וחזר ואמר לה התקדשי לי בו בשעת מתן מעות מקודשת לאחר מתן מעות רצתה מקודשת לא רצתה אינה מקודשת (בבלי קדוש׳ יב:). כאן במעות טמונים כאן במעות שאינם טמונים וכו׳ מעות טמונים לא קנתה מעות שאינן טמונים קנתה (רב יהודה, ב״ב נא:). המוציא שטר חוב על חבירו כתוב בו בבל מגבהו ממעות בבל הוציאו בארץ ישראל מגבהו ממעות ארץ ישראל (כתוב׳ קי:). היו לו מעות כוזביות ירושלמיות או של מלכים הראשונים (ב״ק לז:). אין מחללין על המעות שאינם יוצאות (שם). — ומצוי בסהמ״א, ואמר המשורר: אהה חרו פני ארץ והעולם בערבוביא, ויש מעות ביד אישים ואין להם פרקמטיא (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה). ולא תעשה רעות, במדת קרקעות, ומשקל המעות, וגם לא במשורים (רסב״ג, אזהרי, בגלל שדי). ולמה מעות רעות תמיד עובר לסוחר (ראב״ע, שאלות מו). וזה הנושא ונותן נקרא מתעסק שהרי הוא לבדו מתעסק במשא ומתן ושותפו שאינו נושא ונותן נקרא בעל המעות (רמב״ם, שלוחין ו א). קבלתים (הפרחים) ממנו במעות מחוטבים ומעתה נודר אני לפצותו (מחזור כ״י פיריינלי, סנת ה רכא, JQR Oct. 1903, 74). — *מְעוֹת פורים: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחילקתים לעניים (ר״ח בן תלדיון, ע״ז יח.). אין משנין במעות פורים (ירוש׳ מגי׳ א ו). — ובסהמ״א: וכיון שקורין ליום הכניסה כך גובין ומחלקין מעות של פורים ביום הכניסה (ר״ח מגי׳ ד:). הואיל ועיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה כדי לחלק להם מעות פורים (הרי״ף, ריש מגי׳). ביום פורים ר״ת בהיותי באנקונה הדרנתי למעות פורים א׳ קערת כסף (יוסף בן יהודה זארק, ניב שפתים, כ״י לונדון). ומה שנוהגין ליתן לשפחות מעות פורים אסור להרגילם בעיר שלא הורגלו בכך (תשב״ץ, מנהגי מהר״מ מלוטנבלג, סי׳ קעט). מנהג צרפת שנהגו לתת מעות פורים ביום הפורים לעניי ישראל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ מגי׳ כו). האביונים והאומללים המתקבצים לבא בבתי כנסיות לשאול מעות פורים (חמדה״י ב, סדר פורים ה). תודוס איש רומי הנהיג את בני רומא לתת מעות פורים לנערים (מגל׳ פורים, אין קורין). —*מגלחי מעות: ומגלחי מעות וכיוצא בהן ביד מי שיגעו ירד מנכסיו (ספי׳ חסידים, תתתלא), ועי׳ גלח.

מֶעֶה, —עי׳ מְעִי.

א.**מָעוֹג**[1], ס״ז, —ריף לחם, Brotfladen; galette; bun:

ויקרא אליה (אליהו להאשה האלמנה) ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך ותאמר חי יי׳ אלהיך אם יש לי מָעוֹג[2] כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ״א יז יא-יג). —

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגם היוני: ἐνκρυφίας, שהוא ריף לחם אפוי באפר וכדומה. יונתן תרגם מדעם, כאילו היה בנוסחתו מאומה, וזו נוסחה נאותה לפי הענין. אך ר״י חיוג וריב״ג ורש״י ורד״ק כלם פרשו כמו היוני, וזה מספיק לקבל משמ׳ זו להשם מעוג. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות.

והשתמשו בו הסופרים במשמ' זו: ואיכה תמצאו מעוג ואין מזון ואין מחיה, עלי זאת תעשו הספד בכל פנה וכל קריה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליס). וזה משפט מנחתו (של בל) פר אחד ועשרה אילים ומאה בני יונה ושבעים ככר מעוג לחם שולחנו ועשרה כדי יין (יוסיפון, דף ל). —ובלשון הרפואה, כעין עֻגָּה קטנה עשויה ממיני סמי רפואה: מטרידוטוס הוא מעוג מלאכת מטרידא וכו' מעוג ובלטין קונפיקסיאו מטרידוטוס (קאנון ה א א ה, מזכרת הרפואות). מעוג הפלוסופים ובלטין קופיקסיאו פלושופורוס והוא הנקרא חמר החיים מועיל ממותרי הלבנה מחזק הנשימה וכו' (שם שם יד).

ב·**מָעוֹג**[1], ש"ז, — תנועה של לעג בהפנים, Grimasse grimace: ובצלעי שמחו ונאספו וכו' בחנפי לעגי מָעוֹג[2]) חרק עלי שנימו (תהל' לה יה-יו). —ואמר הפיטן:

[1]) עי' הערה לקמן. —[2]) כך בנוסחה המסורה. ותרגמו השבעים ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν, כאילו היה כתוב ילעגו לעוג. מנחם חברו עם א.מעוג, ופרשו בלשון עוגה, ובעצם הדבר כך גם ריב"ג, אמר וז"ל: ויג'וז אנ יכונ מן הד'א אלמעני בחנפי לעגי מעוג אי מעג'וניג פי הזוהמ ושתמהמ אי אנהמ יקד'פונה וינשבונ אליה מן אלעאר מא המ מעג'ונונ פיה מתשבת'ונ בה ואללפט' מקלוב ותקדירה עוגי לעג, ע"כ, ובעבר': ואפשר שיהיה מזה הענין (מענין עוגה) בחנפי לעגי מעוג, כלומר נלושים בלעגיהם ומשטמתם, ר"ל שהם יחרפוהו וייחסו לו מן הגנות מה שהם בעצמם נלושים בו ודבקים בו, והדבור הפוך וצ"ל עוגי לעג. וכן בעיקר הדבר שאר המפרשים שלנו. רש"י: בשביל חניפת של ליצנות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם וכו' מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו. ראב"ע: יש אומרים שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי' ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו. ע"כ. אך קצת החדשים פקפקו בפרוש זה, ובאמת הוא דחוק מאד, כי הדבור לעג' של עֻגָּה אינו דבור טבעי, אעפ"י שיש דבור אכל קרצה במשמ' הלשין. אבל כבר תרגם יונתן מלה זו במשמ' נאותה למליצת הכתוב, והיא במשמ' לצנות: במילי שעיעותא ומרהביא וממקניא מעסן עלי ככיהון. וממיקנא בארמ' הוא משרש מוק, במשמ' התלוצץ, וכך גם בעבר', עי' ערך מוק כאן. ובמשמ' זו פרש גם רד"ק, וז"ל: ועל דעתי שהוא ענין לעג ודברים בטלים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל וכו' ובגבולין בלשון עגה וכו' ר"ל בלשון לעג ודברים בטלים. ע"כ. והנה בדבר פרוש מלת עגה עי' להלן ערך עגה שאין פרושה כדעת רד"ק, אך בהמלה מעוג אין ספק בדבר כי היותר טוב הוא מה שאמרו בה ת"י ורד"ק, ולשון ערב' מסיעת פרושם, אלא קצת בגון אחר, והוא כי בערב' משמש הפעל עגי [a] בענין עוות הפנים. לשאן אלערב: קאל אלאזהרי ועג'א שדקה אד'א לֻוָּאה קאל ח'לף אלאחמר שאלת אעראביא ענ קולהמ עג'א שדקה פקאל אד'א פַּתַּחָה ואַמַּלָהּ, ע"כ, ובעבר': אמר אלאזהרי עג'א שדקה הוא כשפתח אותו (את זוית שפתיו) ועקמהו, ואמר חלף אלאחמר שאלתי ערבים אדות אמרם עג'א שדקה ואמר כשפתחהו והטהו. וכמו"כ עגא את פניו: עג'א וג'הה זואה ואמאלה.

[a]) عجا عجى

צעק הוי הוי ואשפתו הריק, מפה ומפת הביא עלי מעריק, ובלעגי מעוג שני צר החריק (ר"א קליר, קינה, איכה תפארתי). בוז יבוז לשכל אביו ולקהת רבו ולעג מעוג והוא סכל ושובב (קטע כ"י גני' מספי הגלוי לרסע"ג). —ונהוג עתה בדבור העברי בא"י במשמ' מיוחדה של עוות הפנים ללעג וכדומ', וכבר השתמשו בו בעתונים ובספרות.

··**מָעוֹד**, ש"ז, סמי' מְעוֹד, —שה"פ מן מָעַד: על נפוץ פעמי במעוד קרסולים, נוגפו על הרי נשף רגלים, בעצם היום הזה נגלו שולים (קרוב' לי' כטבת, כן אדם אלות אנה).

··**מַעֲוָה**, ש"נ, ככנ' מַעֲוָתִי, — שה"פ מן עָוָה: בקר עוד ימי דויד ושמואל לאטים, ועלי ואגרת יפתח וימי השופטים, איך יגיעו לארבע מאות ושמונים נפרטים, בלי תעות ומעוה (תלמיד חוי, קטע כ"י גני', JQR, Apr. 1901, 360). ומה אני ומה חיי אדוני אני רב מעוה רע מעללים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). ואם זה הוא גמול ידי תהי בו סליחת מעותי העצומה (הוא, הלכוסל ולנופל). עורה והעיר לב תבונה לחזות תבל אשר על מַעֲוָה[1]) נוסדת (למב"ע, דיואן מח, כ"י בודלי). ימחה עונותם למענו יום מצוק עליהם מעוה פקדו (הוא, תרשיש א רפ). דמעתי עזרתי על כבד מעותי ואשר הרעותי (הוא, מזמרת סירתי). גם הם לבשו לבוש הענוה, ופשטו כסות הגאוה, ורחקו מכל דבה ומעוה, ואספו כל מדת נאוה (ר"י חריזי, הקד' תחכמוני). לשגבני ולחלצני משוחת התאוה, ולהוציאני מגלי ים המעוה (שם יד). במדות האנוש אין כענוה והיא יפה לכל משכיל ונאוה, תעורר אהבה מלב משנאים ותסתיר מאנוש כל חטא ומעוה (שם יט). ויישר מעות לבי וממחלת התאוה נפשי רפאה (רש"ט פלקיירא, המבקש סג). ואם תחזור בתשובה ותעזב המשובה ותפתח חרצבות מעוה ותפשט בגדי גאוה (מ' אלדבי, ש"א ז). —ואמר הפיטן: כל חטאה נאלחה וכל מַעֲוָה[2]) נצררה (עס יי', פיוט ליוה"כ, סדור תימני כ"י בריט"מ). אנא לבבי שמחה בבשורה, כי מַעֲוָתִי[2]) אצלך כופרה (יוס יוס, שם). אין תליה לראש אם לפי מעוה, בעבור כי כל לב חזק

[1]) הנקוד קדום. —[2]) כך בנקוד עליון שם.

ונעוה (ר״א בר שמעיה, אין תליה, סליח׳ ליום ז׳).—ובחליי העינים: מַעֲוַת העינים, Strabismus [1]: התדע מ ע ו ת העינים הנקרא בלשון ערבי אחול למה יראה מדבר אחד שנים (ר״י זכאריה, ספר שעשועי ט).

·מַעֲוֶה, ש״ז,—כמו מְעָוֶה: או חטאו לך תולדות ימים בכום מחול פשען ושא מְעָוֹן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). ואל תכה בשבט גו חסר לב לישר מ ע ו ה לבו ורוחו, אבל הכה ופצוע לראשו למען כי מקום השד במוחו (רש״ט פלקירא, המבקש נט).

א·מָעוֹז[2], ש״ז, בכנ׳ מָעוּזִּי, מָעֻזִּי, מָעֻזְּךָ, מָעוּזּוֹ, מָעֻזָּה, מָעֻזָּם, מָעוּזָּם, מָעֻזְּכֶם, מָעֻזְּכֶן, מ״ר מָעֻזִּים, סמי׳ מָעוּזֵּי,— מקום משגב בראש הר וכדומ׳, Bergfeste; mont fortifié; mountain-fort: ובנית מזבח לי״י אלהיך על ראש הַמָּעוֹז הזה במערכה (שפט׳ ו כו).—ובכלל משגב, מבצר: ביום ההוא יהיו ערי מָעֻזּוֹ כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל והיתה שממה (ישע׳ יז ט). ושפכתי חמתי על סין מָעוֹז מצרים (יחזק׳ ל יה). וישב פניו לְמָעוּזֵּי ארצו (דני׳ יא יט). ועשה למבצרי מָעֻזִּים עם אלוה נכר (שם לט).—וכנוי למבוא של ים, שהספינות מבקשות שם מעוז להן מפני רוח סערה: הילילו אניות תרשיש כי שדד מָעֻזְּכֶן (ישע׳ כג יד). — ובהשאלה, הוא מָעוּזּוֹ של פלוני, שהוא עֹזֵר לו, תֹּמֵךְ בו, מצילהו מאויב, Schutz; protection: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז בְּמָעוֹז פרעה ולחסות בצל מצרים והיה לכם מָעוֹז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה (ישע׳ ל ב־ג). כי היית מָעוֹז לדל מָעוֹז לאביון בצר לו (שם כה ד). י״י עזי וּמָעֻזִּי ומנוסי ביום צרה (ירמ׳ יו יט). וי״י מחסה לעמו וּמָעוֹז לבני ישראל (יואל׳ ד יו). טוב י״י לְמָעוֹז ביום צרה (נחום א ז). גם את תבקשי מָעוֹז מאויב (שם ג יא). י״י אורי וישעי ממי אירא י״י מָעוֹז חיי ממי אפחד (תהל׳ כז א). י״י עז למו וּמָעוֹז ישועות משיחו הוא (שם כח ח). תוציאני מרשת זו טמנו לי כי אתה מָעוּזִּי (שם לא ה). ותשועת צדיקים מי״י מָעוּזָּם בעת צרה (שם לז לט). כי אתה אלהי

[1]) תרגום ד״ר מזיא.

[2]) מן שרש עוז, עי״ש. בערבי׳ מעאז a), ממש במשמ׳ זו. והיה צריך להיות בכנ׳ בזין רפה, אך אין ספק שהיא טעות הלשון, שהמדברים היה רגיל אצלם השרש עזז, והשרש עוז יצא כמעט מן השמוש היומי, ולכן נדמה כי השם מעוז הוא משרש הכפול, וידגישוהו.

a) معاذ

מָעוּזִּי למה זנחתני (שם מג ב). הנה הגבר לא ישים אלהים מָעוּזּוֹ ויבטח ברב עשרו (שם נב ט). מָעוֹז לתם דרך י״י ומחתה לפעלי און (משלי י כט). — וצור מָעוֹז, בהשאלה, כמו הקודם: כי שכחת אלהי ישעך וצור מָעֻזֵּךְ לא זכרת (ישע׳ יז י). — ואמר בן סירא: אשר בימיו נבנה קיר פנות מ ע ו ז כהיכל מלך (ב״ס גני׳ נ ב). — ובסהמ״א: יחיל לבינו על זאת וחית רוחינו כי נעדר מפינו הגות קדש מ ע ו ז י נ ו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו כדברי הספר החתום (רסע״ג, הקד׳ ספר האגרון). והם אנשי אחותינו ומכובדים עלינו וביניהם שליחות ומנחות ולהם כח ו מ ע ו ז גדודים וחיילים יוצאים בזמנים (מנחם ב״ס, מכת׳ ר״ח אבן שפרוט למלך הכוזרים).—ואמר המשורר: בכח חכמותיו, ו מ ע ו ז ערמותיו, ורוב תחבולותיו, בחלק מאמרים (דונש, דעה לבי). מצאוהו בני גלות לצור מ ע ו ז בעתות צר, וחרב מפני אויב וצנה ממצוקות צר (רמב״ע, תרשיש א סה). בעז שדי יעוז, נשיא אל המעוז, אשר הוא מטה עז, ומקל תפארה (ר״י חריזי, תחכמ׳ א). לא תוסיף הביא מנחת שוא כי לבי צור מ ע ו ז וקשה מצח, להרים קול בתרועה ולפתוח פה ברצח (עמנואל, מחבר׳ ג). — ובמשמ׳ עֹז: ארוגי עז בקול מ ע ו ז לנערץ בצבא המולה, בוטים רון בחיך וגרון לך י״י הגדולה (ארוגי עז, אופן לשבת א אחה״פ).

ב·מָעוֹז[1], ש״ז,—מָעוֹז להראש, לבוש ומכסה להראש, כעין כובע, Helm; casque; helmet: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מָעוֹז [2]) ראשי יהודה מחקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל׳ ס ט, קח ט).

*מָעוּט, ת״ז, לנקי׳ מְעוּטָה, מ״ר מְעוּטִים, מְעוּטוֹת, — כמו מְעַט: בעל הבית עיסתו מ ע ו ט ה ואין בה כדי מתנה לכהן נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן (תוספת׳ חלה א ז). אין לי אלא מכה רבה מכה מ ע ו ט ה מניין (ספרי דבר׳ רפו). אני ראיתי בני העולם הבא ו מ ע ו ט י ם הן (רשב״י, ירוש׳ ברכ׳ ט ג).

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה בשני המקומות, בפרק ס ובפרק קח, ופרשו כל המפרשים הקדמונ׳ במשמ׳ א.מעוז בענין עֹז וכח. אבל כבר הרגישו החדשים כי בשני הפסוקים מנויים כלי שמושי האדם, מחוקק במשמ׳ מַטה, סיר רחץ, נעל, ואין מקום לפקפק בהמלה מָעוֹז כי גם היא שֵׁם לאיזה כלי, ובהיותה סמוך לראש כבר אמרו קצת החדשים שהוא כובע המלחמה. ונקרא מעוז בהשאלה, כי הוא כמו מחסה להראש. או אולי ע״ש צורתו כמו צור מעוז, והוא כובע גבוה כמו צריף. קצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. גרץ: עטרת, וכדומ׳.

פעמים שהשנים מרובות על השכר פעמים שהשנים מעוטות מן השכר (ר' הילא, שם קדוש' א ג). ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (ברכ' המזון, רחס יי'). — ובסהמ"א: ומה ששאלת על המעוטה שבעבודות האלהים וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת ה' ז). — •מְעוּט דבר פלוני, שיש בו מדבר פלוני רק מעט: מסורת בידי מאבות, שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ר' יונתן, ירוש' פסח' ה ג). — •יַד מְעוּטָה, קמצנית: עני וידו רחבה וכו' עשיר וידו מעוטה וכו' (ירוש' חגי' א ה).

*מְעוּט, ש"ז, מ"ר מְעוּטִים, —א) דבר קטן, קל הערך, gering; de peu d'importance; unimportant: פועל זאת לא יעשיר ובוזה מעוטים[1]) יתערער (ב"ס גני' יט א). —ובמשמ' מעט: (התורה נקנית) באימה ביראה וכו' במיעוט סחורה במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ (אבות ו ה). הצדיקים גובה מהם מיעוט מעשים רעים שיעשו בעולם הזה בשביל ליתן להם שכר טוב לעתיד לבא ומשפיע שלום לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעוה"ז כדי ליפרע מהם לעתיד לבא (ר"ע, מד"ר ויקר' כז). שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן דרך ודרך ארץ עושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם (גיט' ע.). שלשה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח והסירוב (ר"י דרומיא, ירוש' ברכ' ה ד). הוי שש בחלקך והתנאה במיעוטך ואל תשנא את המוכיחך (דא"ז ג). אך מיעוט היסורין שהביא עליהם טובים (תנחומ' מצורע יא). —ומצוי בסהמ"א במשמ' זו: שאלו לגאלינוס מה היא הרפואה הגדולה אמר מיעוט האכילה והשתיה (ר"י זכארה, ספר סעשוע' ח). —•מְעוּט דעתי: אכתוב מיעוט דעתי פעם שנית על המעשה אשר כתבת וכו' (שו"ת אור זרוע, סי' תשמה). כתבנו לידידנו לפי מיעוט דעתנו סמך וראיה וכו' והמקום ב"ה יאיר עינינו בתורתו (שם, סי' תרה). — •מְעוּט השגתי: ויבין חולשתו ומעוט השגתו וקצרת ידו מדחות מעל נפשו כל זה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ה). — •מְעוּט שכלי: ואתה ידעת מיעוט שכלי ורוב סכלי (מ' אלדני, הקדי ס"א). — ב) •חלק הפחות מִדָּבָר מהדברים, Minorität; minorité; minority: סאה תרומה טמאה שנפלה למאה סאה תרומה טהורה וכו' אבדה במיעוטה (תוספת' תרומ' ו ד). שלשה שירדו לשום אחד אומר במנה ושנים אומרים במאתים אחד אומר במאתים ושנים אומרים במנה בטל יחיד במיעוטו (שם כתוב' יא ב). בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח' ג ב). נטמא מיעוט הקהל (שם ז ו). שחט מיעוטו של וושט (תוספת' חול' ב י). תורה רוב בכתב ומיעוט על פה (ר' אלעזר, גיט' ס:). ומאברין את מיעוטו בדרכים (דמאי א ב). רוב (בני אדם חשודים) בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע (רב, ב"ב קסה.). הלך אחר רוב נשים ורוב נשים מתעברות ויולדות מיעוט מפילות (יבמ' קיט.). זאת אומרת שלא הילכו במידת הדין בממון אחר הרוב אלא במיעוט (ירוש' ב"ק ה א). וכי אין אנו יודעין שאם יש רוב אין מיעוט שאם יש מיעוט אין רוב (שם קדוש' א ב). רבי לעזר חש למעוט (שם דמאי ב א). כשהקב"ה ברא את האדם בחכמה ברא אותו כיצד אם ברא אותו רובו מים ומיעוטו דם נעשה איסטניס אם ברא אותו רובו דם ומיעוטו מים נעשה מצורע (תנחומ' תזריע ח). —ובמשמ' היותר מעט, הפחות: מיעוט שעירים שנים וכו' מיעוט כבשים שנים וכו' מיעוט צפרים שנים וכו' מיעוט חצוצרות שתים וכו' מיעוט אנשים שנים (ירוש' שבוע' ד א). (כתוב) ויהי לתקופת הימים ותהר חנה ותלד בן מיעוט תקופה שנים מיעוט ימים שנים (מר זוטרא, נדה לח:). — ג) שה"פ מן מִעֵט, פעולת מי שממעט: בא למעטו (את הכתל) אם יש במיעוטו ארבעה מותר להשתמש בכל הכותל כולו ואם לאו אין משתמש אלא כנגד המיעוט (ערוב' עז.). —ובמשמ' הַגְבָּלָה, Begrenzung; limitation: והיית רק למעלה יכול כמוני ת"ל רק לשון מיעוט גדולתי למעלה מגדולתכם (רשב"ל, מד"ר ויקר' כד). ר' ישמעאל שאל את ר"ע אמר לו בשביל ששימשתה את נחום איש גם זו כ"ב שנה אכים רקים מיעוטים אתים גמים° רבויים וכו' (שם ברא' א). שר' עקיבא לא היה דורש כלל ופרט וכלל והיה דורש רבויין ומיעוטין שכך למד מנחום איש גם זו (תוספת' שבוע' א ז). נחמיה עימסוני שמש את ר"ע עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמים ריבויין אכין ורקין מיעוטין (ירוש' ברכ' ט ז). אך הוא הרי אלו מיעוטין שלא לקצור ולא לטחון ולא להרקידביו"ט (חזקיה, שם שבת ז ב). שדך בגלוי פרט לטמון

---

[1]) הנִקּוּד מְסֻפָּק, אך לפי הנקוד המקֻבל של המלה מעוט שבתו"מ רגלים לדבר כי כך היה קורא מלה זו גם בן סירא. ובעצם הויתה של מלה זו בגוף הספר אין לפקפק, כי במקומה בהתרגום היוני ὀλίγα.

קצירך בגלוי פרט לטמון והוי מ י ע ו ט אחר מ י ע ו ט ואין מ י ע ו ט אחר מ י ע ו ט לרבות הטמון (שם פאה ו ט). — *מִעוּט הים, כשמי הים נסוגים לאחור משפטו, Ebbe; reflux; ebb: ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מ י ע ו ט הים ברדתו ועת רבותם בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו ב מ י ע ו ט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע (ראב״ע שמות יד כז).

*מְעוּךְ, ש״ז, מ״ר מְעוּכִים, — שה״פ מן מֵעֵךְ: גימוח ע״י מ י ע ו ך (רש״י מה כב:). מ י ע ו ך. דדים ודש מבחוץ (הות, יבמ׳ נה:). נפחו (השדים) מ מ י ע ו ך (הות, נדה מח:). בשנתמעך (מְעוּךְ האשכים) בשניהם מ י ע ו ך גמור בימי הנעורים כדרך שהגוים עושים באופן שמבטלין מהן התאוה וכל חום (שו״ת בשמים ראש שמ).

א·מָעוֹן[1], ש״ז, סמי׳ מְעוֹן, — מדור לאנשים ולחיות, Aufenthaltsort, Wohnung; logement; dwelling, מְעוֹן אלהים, כנוי להשמים: השקיפה מִמְּעוֹן קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל (דבר׳ כו יח). יי׳ ממרום ישאג וּמִמְּעוֹן קדשו יתן קולו (ירמ׳ כה ל). הס כל בשר מפני יי׳ כי נעור מִמְּעוֹן קדשו (זכר׳ ב יז). ותבוא תפלתם לִמְעוֹן קדשו לשמים (דהי״ב ל כז). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים בִּמְעוֹן קדשו (תהל׳ סח ו). — ואמר הפיטן: גאה וגבוה השקיפה משמי מ ע ו נ י ם, וראה בלחץ צגים לפניך בצום ובתחנונים (ר״א קליר, אנא זכור, סליחי׳ שחרי יוה״כ). — והמשורר אמר: וחשב אלהים זאת לטובה להשאיר בין שאר עמו אמונים, לשובב יעקב אליו ולאסוף פזורי דת לאל גוטה מ ע ו נ י ם (רסב״ג, עטה הוד). ורמוני מעיליך זהובות אשר ידמו מעילי אהרנים, ועת צאתך לעומתי אדמה הליכתך כשמש ב מ ע ו נ י ם (הות, ואת יונת). מרום רמה ימינך מעל ענני מ ע ו נ ך סכותה בענן, ותתן מהודך על עם באו בסודך בצל שדי יתלוננ (ר״י הלוי, יום נחית גאולים). רצה סדרי ואשכרי יעלה אל מ ע ו נ ך, ויתקרבו ויתערבו ילדיך ובניך (ר״י אבן גיאת, יד תחיר). — *וכנוי לאחד משבעה הרקיעים שהאמינו הקדמונים במציאותם: שבעה (רקיעים הם) ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול מ ע ו ן מכון ערבות וכו׳ מ ע ו ן שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל (ר״ל, חגי׳ יב:). — וכנוי להמקדש: וישלח יי׳ אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מְעוֹנוֹ (דהי״ב לו טו). יי׳ אהבתי מְעוֹן ביתך ומקום משכן כבודך (תהל׳ כו ח). — *הַמָּעוֹן הזה, שבועה בקדושת בית המקדש: אמרו עליו על בבא בן בוטא שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום ויום חוץ מאחר יוה״כ יום אחד אמר ה מ ע ו ן הזה אלו היו מניחין לי הייתי מביא אלא אומרים לי המתן עד שתכנס לבית הספק (תוספתי כריתי ד ד ומשני שם ו ג). מעשה שעמדו קנים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג ה מ ע ו ן הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין (משני שם א ז). אמר רבי זכריה בן הקצב ה מ ע ו ן הזה לא זזה ידה (של אשתי) מתוך ידי משעה שנכנסו גוים לירושלם ועד שיצאו (תוספתי כתוב׳ ג ב). — ומדור לחיות, לתנים, לאריות: ונתתי את ירושלם לגלים מְעוֹן תנים (ירמ׳ ט י). לשום את ערי יהודה שממה מְעוֹן תנים (שם י כב). איה מְעוֹן אריות (נחום ב יב). — ובהשאלה, *מְעוֹן כפירים, להגלות: יעלת חן אהובה מימי נעורים, די שכנה עצובה ב מ ע ו ן כפירים, תושע בשובה לבוא חדרים (ר׳ לוי בר״י אלתבן, השכל והדת). — ובמדר׳, במשמ׳ מדור בכלל: הקב״ה מ ע ו נ ו של עולמו ואין עולמו מ ע ו נ ו (ר׳ יצחק, מד״ר ברא׳ סח). אמר הקב״ה לאדם זה ראה שאני טהור ו מ ע ו נ י טהור ומשרתי טהורים ונשמה שנתתי לך טהורה (ר׳ אבדימי, שם ויקר׳ יח). — ובסהמ״א במשמ׳ זו, ואמר המשורר: ביתו לכל הלך מ ע ו ן ולינת דל, כאשר מראיתו מסעד ומרפא דל (רמב״ע, תרשיש א סה). על מי תחלת אהיה בוכה אחי ורע לי הזמן צדה, העל עפרים נדדו מני או על מ ע ו נ י ה ם אשר צדה (שם ד ע). מהרו נא ומלטו נפשיכם מפח מוקשיכם בטרם תצאו מן ה מ ע ו נ י ם אשר אתם בם חונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ב). עד מתי לא תשקוט ולא תנוח, כאלו מ ע ו נ ך על כנפי רוח (שם ו). ומי יתן וקרני אסוני, ביום נסעי וצאתי מ מ ע ו נ י (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ד). — *שְׁנֵי הַמְּעוֹנִים, עוה״ז ועוה״ב: וכאשר יבקע לה (להנפש) אור השכל ויגלה לה גנות מה שנטתה אליו באהבתה

---

[1] בערבי׳ מעאנ a), ותרגמו המלונים הערבים אלמבא׳ה ואלמנזל, ר״ל מלון ומשכן. מעאנ אלאדב (אלחרירי, מקאמה ב), ואמרו שהוא מקום שהיו מתאספים בו חכמים וסופרים. וכבר נפלגו בדעותיהם גם חכמי ל״ע, כי אבן דריד ראה כי מם מעאנ היא שרשית, וכך הביאו המלונים מלה זו בשרש מען, ואלאזהרי אמר כי היא מם מפעל, ושרשו עון. וגם בסורי׳ מעונא, תרגם ב״ע: מוצ׳ע ובלד, ר״ל מקום וארץ. ולא נתברר אם זו מלה סורית או שאולה מעברית וערבית.

---

a) معان

ונמשכה עדיו ברעיוניה מאשר בו הצלחה בשני המעונים תשוב מזה ותניח כל עניניה אל הבורא החונן (כ״י א״ת, מו״ה, אהבת ה׳ א).—ובהשאלה, ׳׳מְעוֹן התֹם, הבינה, השכל: ולא פקדו עליו רְעות עדרו בתום לבב ובבנות מעון התום ובין פקדו (רמב״ע, תרשיש א רעם). יעמוד לי כחו יאיר מעון שכלי בשפע שר נותן צורה נדיב ולא כילי (ר׳ משה ריאטי, מקדש מעט ג).

ב. **מָעוֹן**[1], ש״ז, ככני׳ מְעוֹנָה, — עזרה וסעד, Hilfe: assistance; help אדני מָעוֹן[2] אתה היית לנו בדר ודר (תהל׳ צ א). כי אתה יי׳ מחסי עליון שמת מְעוֹנֶךָ[2] (שם צא ט). היה לי לצור מָעוֹן[3] לבוא תמיד צוית להושיעני (שם עא ג). — ׳׳וכנוי לאלהים: מעון אשר הכל בידו וחפצו עושה בכל יצוריו, דבר עלי לב אב נכאב ירא שמך מנעוריו (ראב״ע, אבי הבן).

ג. **מָעוֹן**[4], ש״ז, — הוֹדָאָה וְהַכָּרַת טוֹבָה, וכמו״כ מה שאדם נותן לזולתו לאות הכרת טובה[5]), Anerkennung, Dankbarkeit, Dankbarkeitsgabe; reconnaissance, don de recon.; recognition, gratitude: ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר יי׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי וכו׳ ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מָעוֹן[6]) ותכבד את בניך ממני להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל לעמי (ש״א ב כז־כט). — צר מָעוֹן, כפוי טובה, מקנא: והבטת צר מָעוֹן[1]) בכל אשר ייטיב את ישראל ולא יהיה זקן בביתך כל הימים (שם לב).

---

[1]) בערבי׳ מעונ a), ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונים גם אלה במשמ׳ א.מעון הקודם. ורוב החדשים אמרו כי צריך לקרא גם כאן מעוז. אבל כבר העירו קצת החדשים כי אפשר להניח גם המלה מעון כמו שהיא במשמ׳ עזרה וסעד, כמו בלשון ערבי׳ המלה מעונ a), מהשרש עון, ועי׳ הערה לזה השרש.—[3]) בתהל׳ לא ג הנוסחה היא: לצור מעוז לבית מצודות.

[4]) משרש מען, משקל פָּעוֹל.—[5]) עי׳ הערה לקמן.—[6]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו השבע׳ ἐπέβλεψας ἀναιδεῖ ὀφθαλμῷ, שהוא: תביט... בעין חצופה. ת״י: דפקידית לקרבא קדמי בבית מקדשי. ע״כ. ריב״ג הביא ת״י והוסיף: והו קול באלע׳ ג׳יד, ע״כ, ובעבר׳: והוא מאמר מספיק טוב. רש״י: אשר צויתי במעוני. וכעין זה שאר המפרשים שלנו, רלב״ג, רד״ק וכו׳. והחדשים כלם נתחבטו בפרוש פסוק זה שהוא קשה מאד לפי המשמ׳ הרגילה של השם מעון, ולא מצאו דבר נאות ויחליטו כי הכתוב משבש ויגיהו הגהות מתחלפות, צויתים עון, הבטת מְעֻיָּן, מלשון עוין את דוד, והבטת צר עין, וכיוצא בזה. אך כל אלו ההגהות אינן מרפאות את מליצת הכתוב, וקצתן אינן לשון עברית כלל. אבל, אפשר לקיֵם הנוסחה המסורה ולא לגעת בה כלל, ולתת למליצת הכתוב משמ׳ טבעית ונאותה להענין כאן אם לא נפרש מעון במשמ׳ הרגילה של דירה וגם לא כמו ב.מעון, במשמ׳ עזרה, אלא במשמ׳ השם מאעונ a) בערב׳. אמר אבו עבידה: אלמאעונ פי אלג׳אהליה כל מנפעה ועטיה ואלמאעונ פי אלאשלאמ אלטאעה ואלזכאה, ע״כ,—ובעבר׳: מאעונ בימי הסכלות (לפני האשלאם) כל תועלת ונתינה ומאעונ בהאשלאם יקהה ושמיעה בקול המצוה, ומנחה מגשה לגבוה. ואלזג׳אג׳: אלמאעונ אלמערופ, ע״כ, — ובעבר׳: מאעון הוא הכרת טובה. וכך אבן שידה: אלמאעונ אלטאעה ואלזכאה. וכך בלשאן אלערב: אלטאעה ואלזכאה ואלצדקה אלואג׳בה, ע״כ, — ובעבר׳: מאעון הוא הכנעה ומנחה מגשה לגבוה, וצדקה של חובה. וכך בתג׳ אלערוש, והביאו עדיות רבות לזה. אין ספק איפוא כי המלה מאעון היא מלה קדומה מאד בערב׳, עוד בימי הג׳אהליה, ומשמ׳ היא תועלת ונתינה והכנעה למצוה, ומנחה קרובה לגבוה, והכרת טובה. ורגלים לדבר כי גם כאן בהכתוב שלנו באה מלה זו במשמ׳ זו. כי הנה שמוש הפעל בעט עם ב אחריו מצוי מאד בלשון בזמן המשנה ואין איפוא ספק בדבר שהוא שמוש אמתי, ואין התרגום היוני יכול להכריע נגד אמתות הנוסחה המסורה, מפני שיותר יש לחשב כי הלשון בעט ב נשתבשה בנוסח׳ בעלי התרגום היוני ל־הביט מלחשב להפך שהביט נשתבש לבעט ב, ומשמ׳ בעט בדבר היא זלזל בו בכפיית טובה, כמו המליצה המצויה בעט באבותיו, ברבו, וכונת המליצה אשר צויתי מעון היא שצויתי להקריב לפני לאות הכנעה והכרת טובה בשביל הטובה שעשיתי לכם. והלשון צויתי מעון הוא כמו לצוות אתי נגיד, צוית בקר וכדומ׳. — [1]) כך בנוסחה המסורה, ופרשו הקדמונ׳ גם מליצה זו כמו הקודמת במשמ׳ במעוני. והחדשים התלבטו גם כאן והחליטו כי גם כאן הנוסחה משבשת. ובאמת אפשר כי צר מעון של כאן הוא כפילה מן צויתי מעון שבפסוק הקודם. ואולם כבר העיר Fürst כי אפשר לראות בהדבור צר מעון דמיון להדבור צר עין בלשון המאוחרה, במשמ׳ קנאה, וזה נאות כאן לפי הענין, אלא שקצת קשה להניח כי בתוך כדי דבור אחד השתמש בתחלה במעון במשמ׳ אחת ואחר כך במשמ׳ אחרת, ולכן אם נקבל הנוסחה המסורה כאן צריך לחשב כי צרוף המלים צר מעון שמש בזמן ההוא בענין כפוי טובה.

---

a) معون

a) ماعون

א.מְעוֹנָה, מְעֻנָה ש״נ, בכנ׳ מְעוֹנָתוֹ, מְעֻנָתוֹ, מְעוֹנָתָם, מ״ר מְעוֹנוֹת, מְעֹנוֹת, בכנ׳ מְעוֹנוֹתֵינוּ, מְעֹנֹתָיו, מְעוֹנֹתֶיהָ,—כמו א.מָעוֹן, במשמ׳ מדור לחיות טורפות: היתן כפיר קולו מִמְּעֻנָתוֹ בלתי אם לכד (עמו׳ ג ד). מראש שניר וחרמון מִמְּעֹנוֹת אריות מהררי נמרים (שה״ש ד ח). אריה טרף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו וּמְעֹנֹתָיו טרפה (נחו׳ ב יג). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מְעוֹנֹתָם ירבצון (תהל׳ קד כא-כב). ותבוא חיה במו ארב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תשכן (איוב לז ח). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא כי ישחו בַּמְּעוֹנוֹת ישבו בסכה למו ארב (שם לח לט-מ).—ואמר המשורר: ופחד וחרד ודמעו במורד להשליך ספרד ולתור עברים, ולרכוב אניות ולדרוך בציות מעונות אריות והררי נמרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים). — ובמליצה, כנוי להגלות: בשם אדני פליטת שיות במעונות אריות, פערו פיהם לאכלה והיא מתהלכת בין החיות (הוש, בשם אדני). — ומדור לבני אדם: הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם יי׳ האמרים מי יחת עלינו ומי יבוא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם (ירמ׳ כא יג-יד). — ∵ובהשאלה להקבר: ולא תראה תמונתי ולא אראה תמונתך, למען כי שאול ביתך ובקבר מעונתך (ר״ש הנגיד, היש בינו ובינך). — ולהשמים: ואיך ישפיל אשר ביתו בארץ למי שחק מעונתו וביתו (הוש, הנרפא הזמן). מי אל בכל אלים כאל עשה ארץ והציב את גבוליה, כסה מעונתו בעב ענן למטיר בארצו מאגליה (הוש, הנה יחידתי). חי עולם אשר נעלם בגבהי רום מעונתו, וברצותו בבן ביתו באהלו שת שכינתו (ר״י הלוי, יה שמך). אני עכו אני הוד כל מדינה כלילת חן ואין קץ לתכונה, והכרמל סביבי עם לבנון ושם נגלה כבוד שוכן מעונה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מז). — וכנוי להמקדש: נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו ויהי בשלם סוכו וּמְעוֹנָתוֹ בציון (תהל׳ עו ב-ג). — ∵מְעוֹנוֹת קדושים, כנוי לארץ ישראל: שבעתי נדודים על ערשות אנושים, הריצוני פעמי למעונות קדושים (רמב״ע, נפשי אויתיך).—וכנוי לאלהים: ראש דברי במה אקדם מעונה, ראש אשפיל ואבא במלה נכונה (הוש, פתי׳ ערוגי׳ החכמ׳ ופרדס המזמה).—∵ולמקום עמידת המזלות: וסדר מעונותם של ז׳ הכוכבים האלה בשבעה רקיעים כן הוא וכו׳ ברקיע העליון שעל כלם הוא השביעי הנושא את המים העליונים תהיה מעונתו של שבתי וכו׳ (ש׳ דונולו, חכמוני, פי׳ יצירה 61).

ב.מְעוֹנָה,—עי׳ מְעֻנָה.

***מְעוֹנִי**, ת״ז,—ספר מְעוֹנִי, ספר שנמצא בעזרה במקדש שהיה כתוב בו מעון אלהי קדם במקום מעֹנה שבשתי נוסחאות אחרות שהיו שם בעזרה ודחו נוסחה זו: ג׳ ספרים מצאו בעזרה ספר מעוני[1]) וספר זעטוטי וספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים וביטלו אחד (ירוש׳ תעני׳ ד ב).

מְעוֹנֵן[2]), ש״ז, מ״ר מְעוֹנְנִים, מְעֹנְ־,—מין ממיני המנחשים והקוסמים, כמו עוֹנֵן: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מְעֹנֵן ומנחש ומכשף (דבר׳ יח י). כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מְעֹנְנִים ואל קסמים ישמעו (שם יד). והכרתי כשפים מידך וּמְעוֹנְנִים לא יהיו לך (מיכ׳ ה יא). — ובתו״מ: איזהו מעונן ר׳ ישמעאל אומר זה מעביר על העין ר״ע אומר אל נותנין עתים כגון אלו אומרין היום יפה לצאת מחר יפה ליקח היום חמה נחפת מחר גשמים יורדין (תוספת׳ שבת ז יד).—ואמר הפיטן: לבלתי לנחש לשוב למלונים, כי חקות העמים מנחשים ומעוננים, ואיש ישראל על שפת ים חונים (אמץ גבורותיך, יוצר אחרון פסח). ציון במשפט לכי לך עם מעונניך, התעוד בכזב ולא גלו עוניך (ר׳ יוסף הכהן, קינה, ציון במשפט), ועי׳ מְכַשֵּׁף.

א.מָעוּף[3]), ש״ז, סמי׳ מְעוּף,—נרדף לחשך, אפלה[4]): ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מְעוּף[5]) צוקה ואפלה מנדח (ישע׳ ח כב).

ב.∵מָעוּף, ש״ז,—שה״פ מן עוּף, נהוג בספרות החדשה, ובהשאלה, מְעוּף המחשבה וכדומ׳.

∵מְעוּפָה, ש״נ,—כמו ב.∵מָעוּף: כי במעופה וחפזון תצאו בגולה (רש״י ירמ׳ מח ט).

∵מְעוּפִי, ת״ז,—של ∵מָעוּף: והמין השני (מהגופים) יש להם כח המעופי ובטבעם לעוף ולהגביה תמיד לעלות למעלה (ספ׳ הברית א ז ג).

∵מְעוֹפֵף, ש״ז,—מי שיודע לעוף, שבטבעו לעוף: יתחלק בהם הסוג חלוקה ראשונה כמו חלוקת החי אל ההולך והמעופף ואל השוחה (כל מלאכ׳ ההגיון ד).

---

[1]) בספרי דבר׳: מעונים.
[2]) לא נתברר מקור מלה זו ושרשה אם מן עון, עין, או ענן.
[3]) לא נתברר מקורו ומשמעתו האמתית, ועי׳ הערה לקמן.— [4]) כך רוב המפרשים, משרש עוף שמיחסים לו משמ׳ של חֹשך. — [5]) כך בנוסחה המסורה, והלשו דחוקה. ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות כי יש מעופף יעופפהו הרוח (אמונה רמה א א). ומהנפלאות שהיו בב"ח וכו' ואם במעופף הארבה והשלו ואם בשרצים הנחש שנעשה מן המטה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ט).—והתחילו להשתמש במלה זו בזמן החדש להיודעים לעוף במכונות המעוף החדשות באויר.

∴מְעוֹפְפוּת, ש"נ, — שה"מ מן מְעוֹפֵף: כי אין דבר מהיר במעופפות ומהירות כסופה (ספל בן תמים, פי' יצירה). והיה יודע בצפצוף העופות וגם במעופפות השיג דברים נפלאים (שבחי האר"י, ד"ה ולוב סעודתו).

∴מָעוּק[1]), ת"ז, נקי' מְעוּקָה,—לָחוּץ בלחץ אויב: פקח עיניך וראה עדתך המעוקה, כי בקקוה בוקקים והציגוה ריקה (ר' יוסף, יה אסר גאה, מערי יוה"כ).

מָעוֹר[2]), ש"ז, מ"ר בכנ' מְעוֹרֵיהֶם, — מקום הֶעֶרְוָה של הזכר והנקבה, pudenda: הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר למען הביט על מְעוֹרֵיהֶם[3]) שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל (חבק' ב יה-יו).—ובסהמ"א בהשאלה, במשמ' דבר מגנה, מום גופני או מוסרי: ויראה האנוש חובות אחרים ויעלים עין לבבו ממעוריו (רסב"ג, בשורת עז). מסב עיניו אל פעולות ה' להביט אל מעוריהם (ארבע כוסות, כוס תנחומי א).—∴וכנוי לעצם אבר ההולדה של הזכר: דע לך בני כי סוף גופו של אדם הוא המעור והערלה דבוקה במעור (ספר הקנה, קידוש השם). כי לא קרב אברהם לשרה בהיות הערלה דבוקה במעור (שם, סוד מילה). הטפתי מברית המעור זרע לבטלה (וידוי ליוה"כ, אחכתי כל דברי בלע).

∴מִעוּר[4]), ש"ז,—דִּבּוּק ואחיזה של שני דברים זה בזה: שהמיעור הוא הדיבוק (ערוך, ערך ער).

***מְעוֹרֵר**, ש"ז, מ"ר מְעוֹרְרִים, — א) כנוי לחבורה אחת מהלוים במקדש: יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר אף הוא בטל את המעוררים[1]) ואת הנוקפים (מע"ש ה טו, סוט' ט י).—ב) ∴כח מעורר פעולה מהפעולות: שלנפשות האנושיות מעורר כי זה המעורר יתחייב בו בהכרח שלא יתנועע (אמו"ר ב ד ב).

∴מְעֻוָּת, ש"ז, — קִלְקוּל, עָוֹן: וארגז עת אהי זוכר לפניך מְעֻוָּתִי, ואעמד נגדך עירם ומה תהיה תשובתי (ראב"ע, לך אלי). ותאמר אדוני המלך אני עשיתי מצותך וכו' ותספר לו את אשר עשתה ואת מעוותה אשר עותה (ר"י זכאריה, ספ' שעשוע' ג). קשה לב מְעֻוָּתָיו רבות ואוהב טוב יישר לכת (ב"ז, תרג' ב"ס ג כב).—ועי' עות.

מָעֹז, ש"ז, בכנ' מָעֻזִּי, מָעֻזָּם, מָעֻזְּכֶם,—א) דבר יקר מאד לאדם, precious thing ;Kostbarkeit; chose précieuse: הלא ביום קחתי מהם את מָעֻזָּם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם ביום ההוא יבוא הפליט אליך (יחזק' כד כה-כו).—ב) במשמ' תענוג, שמחה וששון, Freude; rejouissance; joy: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו וכו' ואל תעצבו כי חדות יי' היא מָעֻזְּכֶם (נחמ' ח י).

***מַעֲזִיבָה**[2]), ש"נ,—קנים וטיט וכו' שמדבקים לעצם התקרה: הזיזין והגזריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה (ר"מ, אהל' ח ב). הבית והעליה (של שנים) נפחתה העלייה ואין בעה"ב רוצה לתקן וכו' התחתון נותן את התקרה והעליון את המעזיבה (ר' יוסי, ב"מ י ג). כל המעזיבה תשמיש לבית (ר' יהודה, תוספת' אהל' ז י). כל מעזיבה תשמיש לעלייה (הוא, שם). מעזיבה שהיא לאויר וטומאה בתוכו (שם ט). כצוצרה שהיא למעלה מן הים פוחת את המעזיבה ומשלשל (את הדלי) וממלא (מים) (ר"ח בן עקביה, ירוש' ערוב' ח ט). תקרה שאין עליה מעזיבה (סוכ' א י). מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסכך על גבי המטה בשביל הקטן (שם ב ח). היה

---

[1]) מן עוק, עי"ש.

[2]) מן ב.עור, עי"ש.—[3]) תרגמו השבעים σπήλαια, שהוא מערה, אך חל"י סברים כי מלה זו שמשה בהשאלה למקום הערוה. וכך שבתי דונולו: במלת המעור שהיא הערוה שנאמר למען הביט על מעוריהם (פי' יצירה א). עקילס γύμνωσιν, ר"ל הגוף הערום. ת"י: קלניה, בושתו. ריב"ג במשמ' ערומים, וכן רש"י ושאר המפרשים, וכך גם רוב החדשים, במשמ' מקום הערוה. וקצתם הגיהו מעריהם, עי' זה הערך.

[4]) שה"פ מן בינ' מְעָרָה, מן ערה, ונהג במם המשקל כאילו היתה מהשרש.

---

[1]) ואמרו בתוספתה (סוט' יג ט): מעוררין אלו הלויים שהן אומרים על הדוכן עורה למה תישן יי'.

[2]) עי' ב.עזב. ופרשו בגמ' (ב"מ קיז.), וז"ל: מאי מעזיבה (כך בערוך השלם, ובנוסח' הספרים: מאי תקרה, אך כבר העירו ע"ז ואמרו שזה שבוש) רבי יוסי בר' חנינא אמר קנים וסנאין וטינא (בנוסח' הספרים: וסטיני) ריש לקיש אמר לוחאי ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. ע"כ. ופרש הערוך: מנהגם לשום על הקורות קנים וקוצים וחרסית וצרורות וכו' ושמו מעזיבה.

מעמידו (את התנור) בעלייה צריך שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים (כ״ב כ ב). מפץ שנתנו על גבי הקורות קבעו ולא נתן עליו את המעזיבה נתן עליו את המעזיבה ולא קבעו (כלים כ ה). ואמה תקרה ואמה מעזיבה ושלש אמות מעקה (מדות ד ו). מעזיבה עבה וכו׳ מעזיבה בינונית (ירוש׳ ב״מ י ב). מיד גזר (נבוכדנצר) ונתנו לו (ליכניה) אשה וכיצד שלשלוה לו וכו׳ פתחו המעזיבה ושלשלוה לו (מד״ר ויקר׳ יט).

מָעֹז֫ן[1], ש״ז, מ״ר מְעֻזְּנִים, בכנ׳ מְעֻזְּנֶיהָ, — מקום במדינות הים להפקיד שם הסחורות, dépôt ; Depot : ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יי׳ צוה אל כנען לשמד מעזניה[2]) ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע׳ כג יא־יב).

א· מעט[3]), ממנו מְעַט, מָעַט, ·מָעוּט, ·מִעוּט, ·מוּעָט, ··מְעַטִּי, ··הַמְעָטָה, ··הִתְמַעֲטוּת.

מְעַט, — א) ש״ז, ויבוא לפני שֵׁם אחר להגדירו, או אחרי השם האחר בסמיכות : יקח נא מְעַט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ (בראש׳ יח ד). הגמיאיני נא מְעַט מים מכדך (שם כד יז). ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מְעַט אכל (שם מג ב). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מְעַט צרי וּמְעַט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (שם יא). השקיני נא מְעַט מים כי צמתי (שפט׳ ד יט). ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מְעַט דבש הזה (ש״א יד כט). למה זה ירדת ועל מי נטשת מְעַט הצאן ההנה במדבר (שם יז כח). קחי נא לי מְעַט מים בכלי ואשתה (מ״א יז י).

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בנסחה המסורה, ותרגמו התרגומים הקדמונ׳ היוני ות״י וכו׳ במשמ׳ מָעֹז, וכך פרשו כל המפרשים הקדמונים, ואמרו המדקדקים הקדמונ׳ כי הנון היא חלוף הדגש, והיה צריך להיות מָעֻזֶּיהָ, והסתיעו מן תמנו במקום תמו. וכך גם ר״ב החדשים. אך באמת זה קצת קשה, מדוע זה במקום האחד הזה בלבד באה נ במקום הדגש בעוד שבכל מקום באה המלה מעוז בכנוי רבים מעוזיה, מעזיה, כהלכתה. ולכן החליטו קצת החדשים ואמרו שזה שבוש וצ״ל מעוזיה. אך בהיות שיש בעבר׳ השרש עזן, שממנו שם העוף עזניה, אינו מהנמנעות שנבנה ממנו גם שם מעזן. והנה בערב׳ עזנ a) משמש במשמ׳ חלקו שני אנשים דבר לחלקים ולקח לו זה חלקו וזה חלקו. ואולי מזה הסתעפה המשמ׳ הרשומה בפנים.

[3]) רק בעברית.

a) عزن

חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד וּמְעַט שמן בצפחת (שם יב). עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך מְעַט שנות מְעַט תנומות מְעַט חבק ידים לשכב (משלי ו ט־י). יעשה מרמה ועלה ועצם בִּמְעַט גוי (דני׳ יא כג). וירד מצרימה ויגר שם במתי מְעָט ויהי שם לגוי גדול (דבר׳ כו ה). ונשארתם במתי מְעָט[1]) תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב (שם כח סב). זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מְעָט (קהל׳ י א). ובהכשלם יעזרו עזר מְעָט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני׳ יא לד). — וגם אחרי מכרת : ואקום לילה אני ואנשים מְעַט עמי (נחמ׳ ב יב). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מְעַט בעבדתנו (עזר׳ ט ח). — ובלי שֵׁם אחר לפניו או אחריו : כי מְעַט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (בראש׳ ל ל). ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מְעַט ורעים היו ימי שני חיי (שם מז ט). ואם מְעַט נשאר בשנים עד שנת היבל (ויקר׳ כה נב). בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מְעַט מזער לוא כביר (ישע׳ יו יד). כי נשארנו מְעַט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו (ירמ׳ מב ב). זרעתם הרבה והבא מְעָט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). טוב מְעַט לצדיק מהמון רשעים רבים (תהל׳ לז יז). טוב מְעַט ביראת יי׳ מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו יז). טוב מְעַט בצדקה מרב תבואות בלא משפט (שם יו ח). עיר קטנה ואנשים בה מְעָט (קהל׳ ט יד). — וכמו שֵׁם תאר : וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אם רב (במד׳ יג יח). לרב תרבה נחלתו וְלַמְעַט תמעיט נחלתו (שם כו נד). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב לִמְעָט (שם נו). לא מרבכם מכל העמים חשק יי׳ בכם ויבחר בכם כי אתם הַמְעַט מכל העמים (דבר׳ ז ז). והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מְעַט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ׳ ז ד). — ובמשמ׳ מי שאין לו הרבה : מאת הרב תרבו ומאת הַמְעַט תמעיטו (במד׳ לה ח). — ובזמן מְאֻחָר לרבים במ״ר : יהיו ימיו (של הרשע) מְעַטִּים (תהל׳ קט ח). על כן יהיו דבריך מְעַטִּים (קהל׳ ה א). — ב) תה״פ : אשר אני קצפתי מְעָט והמה עזרו לרעה (זכר׳ א טו). מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ותחסרהו מְעַט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו (תהל׳ ח ה־ו). רומו מְעַט ואיננו והמכו

[1]) נמסר : קמץ בז״ק.

ככל יקפצון (איוב כד כד). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט [1] (שם י כ). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהל' ה יא). — ובמשנה: אמור מ ע ט ועשה הרבה (שמאי, אבות א יה). — עשה דבר מעט, לא ברב עם, לא ברב פאר: אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה (מ"ב י יח).—ישב מעט, לא הרבה זמן: ותבוא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה זה שבתה הבית מעט (רות ב ז). — עבר מעט, מרחק לא גדול: ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו (ש"ב יו א). — אם מעט, אם זה אינו מספיק: ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מעט [2] ואספה לך כהנה וכהנה (ש"ב יב ח). — עוד מעט, עוד זמן מעט, עוד פעולה קטנה: מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני (שמות יז ד). קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא (הוש' א ד). כי עוד מעט מזער וכלה זעם (ישע' י כה). הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב (שם כט יז). בת בבל כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו (תהל' לז י). עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ (חגי ב ו). — מעט מעט, לא בבת אחת: לא אגרשנו (את הכנעני) מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג כט־ל). — ולא במהרה: ונשל יי' אלהיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלתם מהר פן תרבה עליך חית השדה (דבר' ז כב). — המעט, עם פעל מקור אחריו, במשמ' אם זה דבר קטן לעשות כך וכך: ותאמר לה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני (בראש' ל טו). — והמעט כי, עם פעל עבר, במשמ' זו: וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר (במד' יו יב-יג). — והמעט מפלוני כי, עם פעל עבר: שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וכו' ובקשתם גם כהנה (שם ח-י). — ועם מקור אחרי מכם: שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי (ישע' ז יג). — ועם שם אחריו ופעל עתיד: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). — ועם שם בלבד: המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך (איוב טו יא). — המעט לפלוני, עם שם אחריו: מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום ביי' המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו וכו' ואתם תשבו היום מאחרי יי' (יהוש' כב יו-יח). — כמעט עשה, עוד מעט ועשה, לא חסר הרבה שיעשה, beinahe ; presque ; almost: ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם (בראש' כו י). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה אשרי (תהל' עג ב). לולי יי' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז). כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך (שם קיט פז). ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה (משלי ה יג-יד). — ובמשמ' רק מעט: ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדני המלך כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך (ש"ב יט לו-לז). לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישע' כו כ). ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזר' ט ח). נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה (דהי"ב יב ז). — ובמדרש במשמ' זו: בני כ מ ע ט שעה היה לבי כעוף פורח (מדר' שה"ש א ח, הוצא' ד"ר גרינהוט). — כמעט שעשה, אך מעט מאז עשה: מצאוני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי (שה"ש ג ג-ד). — ובסהמ"א כמעט אשר, במשמ' זו: ותכאב ראש יהודה ממכת הגבור ו כ מ ע ט אשר לא מת יהודה במכה ההיא (ספ' הישר, וישלח). ותך החרב ביד לוי ו כ מ ע ט אשר לא נחתך יד לוי (שם). — — וכמעט ש: והנה בזה כ מ ע ט שהם בטלו הבחירה האנושית (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי), ומצוי מאד בסהמ"א.

מָעַט, פ"ע, יִמְעַט, תִּמְעָט, יִמְעֲטוּ, מְעֹט,—מְעַט הדבר, היה מְעַט, לא הרבה, wenig sein ; être peu ; be little, מעט מהיות כך וכך, לא היה הרבה כדי שיוכל להיות כך: ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו (שמות יב ג-ד). — מעט, נהיה מעט, לא נשאר ממנו הרבה: ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו כי

—[1]) בקצת ספרים המם דגושה.—[2]) נמסר: קמץ בז"ק.

יי׳ אלהי ישראל דבר (ישע׳ כא יז). קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו׳ ורבו שם ואל תִּמְעָטוּ ודרשו את שלום העיר (ירמ׳ כט ו-ז). והרבתים ולא יִמְעָטוּ והכבדתים ולא יצערו (שם ל יט). וַיִּמְעֲטוּ וישחו מעצר רעה ויגון (תהל׳ קז לט). הון מהבל יִמְעָט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא). — מָעַט לפניו הדבר, הדבר היה בעיניו מְעַט, לא חשוב: אל יִמְעַט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו (נחמ׳ ט לב). — ומקור סמי׳ מְעֹט: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך וכו׳ לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעֹט השנים תמעיט מקנתו (ויקר׳ כה יה-ו). —*ולווי: לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר׳ חייא רבה, מד״ר קהל׳, שמח כתור). לאחד שהיה שט על פני הנהר היה רץ ורצין אחריו אמרו לו מעוט בכניסה שלא תרבה ביציאה ותיגע (ר״ש בן חלפתא, שם).

—הִפע׳, הִמְעִיט, פ״י, הִמְעִיטָה, תַּמְעִיט, תַּמְעִיטִי, יַמְעִיט, תַּמְעִיטוּ, מַמְעִיט, הִמְעַטְתִּים, תַּמְעִטֵנִי, — הִמְעִיט, עשה מְעַט, לקט מְעַט, אסף מְעַט, הביא מְעַט, וכיוצא בזה: וילקטו המרבה וְהַמַּמְעִיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה וְהַמַּמְעִיט לא החסיר (שמות יו יז־יח). ויאספו את השלו הַמַּמְעִיט אסף עשרה חמרים (במד׳ יא לב). והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תַּמְעִיטוּ איש כפי נחלתו (שם לה ח). ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי כלים רקים אל תַּמְעִיטִי (מ״ב ד ג). — הִמְעִיט מִכַּךְ וְכַךְ, עשה פחות מכך וכך: העשיר לא ירבה והדל לא יַמְעִיט ממחצית השקל (שמות ל יה). — הִמְעִיט את הדבר, עשה שיהיה הדבר מְעַט: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם וְהִמְעִיטָה אתכם (ויקר׳ כו כב). לרב תרבה נחלתו ולמעט תַּמְעִיט נחלתו (במד׳ כו נד). ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא יַמְעִיט (תהל׳ קז לח). — וְהִמְעִיט דָּבָר, במשמ׳ נָתַן מְעַט: לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תַּמְעִיט מקנתו (ויקר׳ כה יו). — וְהִמְעִיט, קצת גם במשמ׳ רוחנית ומוסרית, עשהו דל ושפל: יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תַּמְעִטֵנִי (ירמ׳ י כד). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים וְהִמְעַטְתִּים לבלתי רדות בגוים (יחזק׳ כט טו). — ובתו״מ בכל המשמ׳ האלו: ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכ׳ יז.). אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו (תרומ׳ יא א). אומר אני שמוציאין יין לסוריא מפני שממעיט את התיפלה (רבי, תוספת׳ ע״ז ד ב). אמרה (הלבנה) לפניו רבש״ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי (ר״ש בן פזי, חול׳ ס:).

—פִּע׳, מִעֵט, מִעֲטוּ, —א) פ״ע, נהיה מְעַט: ובטלו הטחנות כי מִעֲטוּ וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג). — ב) פ״י, *מִעֵט את נפשו, עשה את עצמו מְעַט, עָנָו, שפל רוח: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב״ס גני׳ ג יז־יח). — ומִעֵט את עצמו במשמ׳ זו: בשעה שאמר לו הקב״ה למשה אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויין לאותה גדולה אמר הקב״ה הואיל ומיעטתם עצמיכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם (ר״ש, סנה׳ יז.). אלדד ומידד היו שם (בשעת מינוי הזקנים) ומיעטו עצמן (אמרו) אין אנו כדי להיות במינוי הזקנים ועל שמיעטו עצמן נמצאו יתרים על הזקנים חמשה דברים (מד״ר דבר׳ טו). — ובמשמ׳ העקרית: כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט (תוספת׳ כלא׳ א יה). ואם יש לו (להמבוי) צורת פתח אע״פ שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט (ערוב׳ א א). מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט וכו׳ והרחב מעשר אמות ימעט (שם). אין מודדין אלא מן המומחה ריבה למקום אחד ומיעט למקום אחר שומעין למקום שריבה ריבה לאחד ומיעט לאחד שומעין למרובה (שם ה ה). המחלק נכסיו לבניו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחר והשוה להם את הבכור דבריו קיימין (ב״ב ח ה). אבותיך בקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום במקומו ומיעט כבודם (ר׳ ישמעאל, יומ׳ לח.). תנור שנטמא וכו׳ אינו צריך לגבור את הטפלה וכו׳ אלא ממעטו מבפנים ארבעה טפחים (ר״מ, כלים ה ז). מפני שגלעינתו (של הזית) ממעטתו (ירוש׳ ברכ׳ ו א). אמרה ירח לפני הקב״ה רבש״ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך (ר״ש בן פזי, חול׳ ס:). אמר הקב״ה הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאה שיהו הכוכבים יוצאין עמה (ר׳ אחא, מד״ר ברא׳ ו). אמר הקב״ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח (ר׳ פנחס, שם). לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וכו׳ (ר׳ ברכיה, שם לט). — ומִעֵט דבר, עשה שישאר ממנו מְעַט: לא יחשוך

(הפועל גרוגרת אחת) מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית (רשב״ג, דמאי ז ג).—מַעֵט הדמות, עשה שהדמות תהיה מעטה: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה וכו׳ כאילו ממעט הדמות (ראב״ע, יבמ׳ סג:). — מַעֵט בדבר, בעסק וכדומ׳, עשה עסק מעט: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם (ר״מ, אבות ד י). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו״ק כז.). — מַעֵט במאכל, אכל מעט: היו (הדיינים כשדנו דיני נפשות) מזדווגין זוגות וממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (סנה׳ ה ה).—מַעֵט בכתב, במים: כשם שממעט בכתב כך ממעט במים (סוט׳ ב ב). — בצדקה: אם מדקדק את אחריו (אחרי גבאי של צדקה) אף הוא ממעט בצדקה (ירוש׳ דמאי ג א). — בשמחה: שהן ממעטין בשמחת הרגל (שם מו״ק ב ה). משנכנס אב ממעטין בשמחה (תעני׳ כו:). — מַעֵט בגריסים, אכל מהם מְעַט: אמרה לו מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דא״ר ו). אם סעדת מבעוד יום מפני מה לא מיעטת בפת כדרך שמיעטת בגריסין הללו (מד״ר איכ׳, רבתי כגויס). — מַעֵט דבר, בלשון דרשת ההלכה, הוציאו מכלל הענין: נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה בריבה ומיעט וכו׳ או נפש כי תשבע ריבה להרע או להיטיב מיעט לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה ומיעט וריבה ריבה הכל (שבוע׳ כו.). אם מיעטתים מסמיכה מועטת אמעטם מתנופה מרובה (ת״כ נו, פרש׳ יא).

— פע׳, *מְמֻעָט, מְמֻעָטִים, — כמו *מוּעָט: כל ששמועו מרובה ושמועו ממועט תפשתה המרובה לא תפשת תפשת את הממועט תפשתה (ר״ע, ירוש׳ יומ׳ ב ה). יאבד דבר ממועט ואל יאבד דבר מרובה (ר׳ יהודה, שם מו״ק ב ה). אין לוקחין מן הבדדין לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין[1] אבל לוקחין מהם שמן במידה וזיתים במידה (תוספת׳ ב״ק יא ז). מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה ממועטין[2] (פסח׳ ה ז). אימתי מביאין עמו חגיגה בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובממועט[2] ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (שם ו ג). לא דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן בושת הגדול מרובה ונזקו ממועט בושת הקטן ממועט ונזקו מרובה (ירוש׳ כתוב׳ ג ח). שהיה שבט קהת ממועט (מד״ר במד׳ ה).

— נתפ׳, *נִתְמַעֵט, — נהיה מְעַט, בכל המשמ׳: לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו (ע״ז ח.). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר׳ יהושע, ר״ה יא:). שילות היה מוצא מים בכאיסר אמרו נרחיבנו כדי שירבו מימיו והרחיבוהו ונתמעטו מימיו (רשב״ג, תוספת׳ ערכ׳ ב ו). משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים ופסקה טובה משרבו מקבלי צדקה מן הגוים התחילו הגוים להתרבות וישראל להתמעט ואין נוח בעולם לישראל (שם סוט׳ יד י). נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש הרי זה משלם חומש על חומש עד שיתמעט הקרן פחות משוה פרוטה (ב״ק ט ז). היה בו פסיון והלך לו פסיון או שהלכה לה האום או שנתמעטה ואין בזה ובזה כגריס (נגע׳ א ה). דור שבן דוד בא בו ת״ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה (ר׳ יוחנן, סנה׳ צז.). אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו (הוא, שם צח.). אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט ואם לאו קובץ על יד ירבה (רב הונא, ערובי׳ נד:). נתרבה כספו בשנים מכסף מקנתו נתמעט כספו בשנים כפי שניו (רב נחמן בר״י, ערכ׳ ל:). היה שם מזון שנים עשר חדש ונתמעטו הנכנסים (ר׳ נתן בר הושעיא, ירוש׳ כתוב׳ יג ג). ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יה״ר מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח (רב ששת, תפ׳ ליוס אוס, ברכ׳ יז.). כל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו עומד וכבודו מתמעט (מד״ר במד׳ ד). שהיתה האש יוצאה ושפה בטועני הארון והיו מתמעטין (ר״י בן זמרא, שם ה). מאחר שהיה (קהלת) מלך על ירושלם נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו (שם שה״ש א). כל האבלים אבלן מתמעט והולך עד לשבעת הימים (שם אסת׳, וככל מדינה).— נִתְמַעֲטָה יָדוֹ, נהיה עני: מעשה היה בישראל אחד שהיה לו פרה אחת חורשת נתמעטה ידו ומכרה לו לגוי אחד (פסיק׳ רבתי יד). — נִתְמַעֵט מִכַּךְ וְכַךְ: מתבן

[1]) כך בכ״י א״פ. ובנדפס וכמו״כ בכ״י וינה במועטין.— [2]) כך בכ״י, וכך גם במדב״מ. ובנוסח׳ הדפוס: מועטין, ובמועט. וכך ברב המקומות במשנה שבנוסחאותינו כתוב מועט, בנוסח׳ המדב״מ וקצת כ״י ממועט.

שבין שתי חצרות גבוה עשרה טפחים וכו׳ נתמעט התבן מעשרה טפחים (ערובי׳ ז ה).—*נתמעט מנכסיו: איש היה בכפר ושאל לחכם אמר לו כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט (ספ׳ חסידים, סי׳ תתתמח).—*נתמעט דבר מן, בלשון דרשת ההלכה, יצא מכלל הענין: אתה אומר בצד זה נתרבת סמיכה ונתמעטת תנופה או בצד זה נתרבה תנופה ונתמעטה סמיכה שהתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים וסמיכה אינה נוהגת אלא בדבר שיש בו רוח חיים (ת״כ, נו, פרש׳ יא). — נפע׳, *נמעט, נמעטו: ואנשי לב מטו, והיום נמעטו, אבל שמנו בעטו, אשר ציה עורקים (ראב״ע, נדוד הסיר).

*מעט, ת״ז, לנק׳ מעטת, מ״ר מעטים, מעטות,—עי׳ *מועט. והוספה: מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין[1]) אומר ברכו את יי׳ (ר״ע, ברכ׳ ז ג). יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין (ר״א בן פרטא, תעני׳ יט:). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו (ראב״ע, אבות ג יז). מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין[1]) (ר׳ יהודה, פסח׳ ה ז). אימתי בזמן שמתנה מרובה אבל בזמן שמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (הוא, דמאי ה ה). לא דיבר אלא בימים מועטים וכמה הן הוי אומר שנים (הוא, ירוש׳ יומ׳ ג ה). ראיתי בני עלייה והן מועטין וכו׳ אם שנים הן אני ובני מהן (רשב״י, סוכ׳ מה:). הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויים בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות (חגי׳ א ח). מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב׳ יג ג). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן (ב״מ ט ט). יש גפן שיינה אדום ויש גפן שיינה שחור ויש גפן שיינה מרובה ויש גפן שיינה מועט[1]) (נדה ט יא). היו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מועטים וחזרו בהם להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב״ה

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס. ובמדב״מ וקצת כ״י: ממועטין.

מורידן בזמנם על הארץ (ספרי דברי׳ מ). יתומין שקדמו ומכרו בנכסים מועטים מה שמכרו מכרו (ר׳ יוחנן, יבמ׳ סז:). ומה חול שהוא[1]) מועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כ״ש שמגינים עליהם (ר״ל, ב״ב ז:). מפני מה נברא העולם הבא ביו״ד מפני שצדיקים שבו מועטים (מנח׳ כט:). שהיה לו לפרוש (מהאשה שראתה דם בשעת תשמיש) בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (אביי, שבוע׳ יח.). הכה פעם אחת התחיל הסלע נוטף מים מועטין וכו׳ אמר לו בן עמרם המים הללו ליונקי שדים (תנחומ׳ חקת ט).—*דבר מעט: עושה אדם כל צורכי סעודה ומשייר בה דבר מועט זכר לירושלם (תוספת׳ סוט׳ טו יב-יד). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנת נפשות (ספ מקוא׳ ז ז). היה לו דבר מועט[2]) נותן לפניהם והן מחלקין ביניהן (פאה ח ו). היה לו (זבל בתוך שדהו בשביעית) דבר מועט[2]) מוסיף עליו והולך (שבי׳ ג ג). לאדם שנפלה לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות (ריה״ג, מכי׳ בשלח ב א). לאחד שנפלה ירושה לו במקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט קל (רשב״י, מד״ר שה״ש, גן נעול).—ימים מעטים: לא היו ימים מועטין עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (תוספת׳ מנח׳ יג יט). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ׳ יח:). — מעט, סתם, כמו מעט במשמ׳ תה״פ: תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת (ר״ה יד:). — וקצת במשמ׳ שם, מקום מעט: מיכן שהחזיק מועט את המרובה (ר׳ יוסי, מד״ר בראש׳ ה).—ובכמות מעטה: אימתי מביאין עמו חגיגה בזמן שהוא בא בחול בטהרה ובמועט[3]) ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (פסח׳ ו ג).

ב. מעט[4]), ממנו מעט, *מעט.

מעט[5]), ת״ז, לנק׳ מעטה,—חרב מעטה, מרוטה, עשויה חלקה ומבריקה: למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב אח עשויה לברק מעטה[6]) לטבח (יחזק׳ כא כ).

ממועט. — [1]) כך בכ״י, וכך היא גרסת רש״י. ובנוסח׳ הדפוס שמועט. — [2]) כך גם במדב״מ. ובכ״י ממועט.— [3]) במדב״מ וקצת כ״י: ובממועט.

[4]) עי׳ הערה להערך.

[5]) עי׳ הערה לקמן. — [6]) כך בנוסחה המסורה.

·מַעַט, ס״ז, — שס״פ מן ב.מעט: אלה בהצהלה ושעט, ואלה בצחצוח ו מ ע ט, ואנחנו באור כשלמה עט (רסב״י הבבלי, תננו יי׳, סליחׁ׳ יום ז׳).

מַעֲטֶה[1], ס״ז, סמי׳ מַעֲטֵה,—בגד שיעטה אדם, Hülle, wrap; manteau, ובמליצה, מַעֲטֵה תְהִלָּה וכדומ׳: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מַעֲטֵה תהלה תחת רוח כהה (ישע׳ סא ג).—ואמר הפיטן: ללבש שרד ב מ ע ט י תשבץ, לפתחי לן בין שדים יחד להרביץ (סדר עבודה, קטע כ״י גני׳ Elbogen 174).—ואמר המשורר, בהשאלה: לבש היום צדק מ ע ט ך׳ לרעות שארית שבטיך בשבטך (רסב״ג, אלהים אלי אתה).

·מַעֲטִי, ת״ז, לנק׳ מַעֲטִית, — א) מה שמזדמן לא תדיר: ואפשר שימצא דבר מתחדש מהזדמן כמו האצבע הששי וזה מ ע ט י (רש״ט פלקיירא, מורה המורה ב מח). שהדברים כלם הם בטבע ויתחלקו למאדיי ולמ ע ט י׳ י ושהגרת המים ודבקותם עד״מ הוא טבעם ה מ ע ט י י (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י ג). שבעת שחמתו יתברך שהיא מ ע ט י ת כנזכר בוערת באדם הנה אז תתראה היראה השלמה (ר״מ אלבילה, ראשי׳ דעת ב ד). והשמוש הזה הוא מ ע ט י מאד (ר״ד יחיא, לשון למוד׳ ב ג). כי חשד התחבולות הוא בנשים מעט לחלשת שכלם ושעור סברתם ה מ ע ט י ת והפחותה מטבע ומהם שתקון המאמר וסדרו באופן שלם הוא מ ע ט י בנשים (מ׳ ליאון, נופ׳ צופים ב יג). — ב) קֹצֶר הזמן: כבר היה ראוי שיהיה זמן הגלות הזה מ ע ט י בהקש אל זמן גלות בבל (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג ה ב). —ג) מְעַט הכמות: הספר הזה לא נכתב כלו ולא רובו על ידי שמואל כי אם החלק ה מ ע ט י ממנו כאלו תאמר השליש ממנו (ר״י אברבנאל, הקד׳ פי׳ על ש״א). עד שתשלם נקמת גוי אויביו בזה השעור ה מ ע ט י (ר״א שלום, נוה שלום א יו).

***מַעֲטָן**, ס״ז,—כלי שנותנים בו הזיתים שיִכָּבשו בו עד שירככו: אמרו לפני ר׳ אליעזר אעפ״י שאין מחזירין (את הזיתים) ל מ ע ט ן[1] הזה הרי הוא מחזירן ל מ ע ט ן[1] אחר (תוספת׳ מעש״ר ג ז). עביט של ענבים ו מ ע ט ן[2] של זיתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביו״ט (שם שבת ג ט). גדיש של תבואה ועביט של ענבים ו מ ע ט ן[2] של זיתים (שם דמאי ו יא). זיתים המבוקעין מן ה מ ע ט ן (שם טהר׳ ג ב). הלוקח מ ע ט ן זיתים מן הגוי (שם י ה). היה קוצץ מן ה מ ע ט ן ומעלה לראש הגג (רבי, שם יא א). הנוטל זיתים מן ה מ ע ט ן טובל אחד אחד במלח ואוכל (מעש׳ ד ג). זיתים מאימתי מקבלין טומאה משיזיעו זיעת ה מ ע ט ן אבל לא זיעת הקופה (טהר׳ ט א). אם בשיש שני מ ע ט י נ י ן דברי הכל אסור אם בשאין לו אלא מ ע ט ן אחד דברי הכל מותר (ירוש׳ מעשר׳ ד ג). אדם מחזיר על מ ע ט י ן חברו וכו׳ אין אדם מחזר למ ע ט י נ ו של חבירו (שם). קנה שהתקינו להיות בודק הזיתין כיצד היה יודע אם מלוכלך במשקה בידוע שנגמרה מלאכת ה מ ע ט ן ואם לא בידוע שלא נגמרה מלאכת ה מ ע ט ן (שם שבת יז ג).—ובסהמ״א: מחמת ה מ ע ט ן שמונחין (הזיתים) בו בדוחק מתחממין הזיתים ומזיעין טפות (רגמ״ה מעי׳ כא.).—ואמר המשורר: עסקן בדברים ודעתן חקרן ופיטן, כל דבריו כמיץ היוצא מן ה מ ע ט ן (יל״ג, לידידו מיזעס). — ובהשאלה: חטאי בתוך גת או מ ע ט ן תכבש ותטהר רוחי נפשי תחטא נא ותחי (כנף רננים, פזמ׳ לר״ה, אם ישבו כסאות).

·מַעֲטָפָה, ס״נ, מ״ר מַעֲטָפוֹת,—כמו מַעֲטֶפֶת, בלשון הדבור בא״י ישתמשו בו למכסה כעין כיס לכסתות וכיוצא בזה, Kissenbezug; taie d'oreiller, pillow-case, ולמכסה כעין כיס של ניר ישימו בו מכתב, envelope; enveloppe; Briefumschlag.

מַעֲטֶפֶת[3], ס״נ, מ״ר מַעֲטָפוֹת, — בגד רחב יתעטף בו אדם, cloak; pèlerine; Mantel: המחלצות והַמַּעֲטָפוֹת[4] והמטפחות והחריטים (ישע׳ ג כב). — ובמשנה: העושה מ ע ט פ ת מן הלבוד אינה מקבלת טומאה עד שתיגמר מלאכתה (תוספת׳ כלים ב״ב ה ד).

ות״י: אישתבינת, ר״ל שנונה, הוחדה. מנחם חברה עם עטא בארמ׳ במשמ׳ מחשבה ועצה, ודונש פרשה משרש עטה, והכונה כאן כרוכה. וכך רש״י: ועטויה כשמלה עד תתפש בכף לטבח. וכך רי״ק ורד״ק. והחדשים, קצתם פרשו כמו יונתן במשמ׳ שנון וחדוד ואמרו שהוא כמו מרוטה, וקצתם אמרו שזה פשוט שבוש וצריך להגיה במקומו מרוטה, כמו לטבח מרוטה שבפסוק לג. אבל כבר העיר Hitzig על הפעל הערבי מעט[a]), שהוא נרדף עם הפעל מרט בערב׳ במשמ׳ נפלו השערות ונעשה העור חלק ומבריק, וכמו שהשאל מרט לענין מריטת מתכת כן גם מעט.

[1]) מן עטה, עי״ש.

a) معط

[1]) בכ״י א״פ למעטין.—[2]) בכ״י א״פ ומעוטן.

[3]) מן עטף, עי״ש. והנה בן זאב וכן פירסט קבעו להיחיד המשקל מַעֲטָפָה. אך בתוספתה המשקל ליחיד הוא מעטפת.—[4]) תרגמו השבעי׳ μεσοπόρφυρα,

א. **מְעִי**[1]), ש"ז, מ"ר מֵעַיִם [2]), בכנ' מֵעַי, מֵעֶיךָ, מֵעֵיהֶם.—א) כעין שפופרות בשריות ארכות שבכרס בע"ח, שדרך שם עובר המזון, bowels; intestins; Eingeweide: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במד' ה כב). ויכהו בה (יואב את עמשא בחרב) אל החמש וישפך מעיו ארצה (ש"ב כ י). בטנך תאכל ומעיך תמלא (יחזק' ג ג). נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (שם ז יט). וימן יי' דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות ויתפלל יונה אל יי' אלהיו ממעי הדגה (יונ' ב א-ב). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד). ואתה (תחלה) בחליים רבים במחלה מעיך עד יצאו מעיך מן החלי (דהי"ב כא יח). יצאו מעיו עם חליו וימת בתחלאים רעים (שם יט).—היה הדבר במעיו, נשמר אצלו, היה טמון בקרבו: לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי (תהל' מ ט).—נָמֵס בתוך מֵעָיו, בקרבו: היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (שם כב יה).—רֻתְּחוּ מֵעָיו, מרב כאב: מעי רתחו ולא דמו קדמני ימי עני (איוב ל כז).—הָמוּ מֵעָיו לו, מיגון וכיוצא בזה, חש צער עז מאד, חמל עליו: על כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש (ישע' יו יא). הבן יקיר לי אפרים וכו' על כן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ' לא כ). המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג יה). — וְהָמוּ מֵעָיו עָלָיו, התחרט, הצטער על עצמו: דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה"ש ה ד).—וחמרמרו מֵעָיו, מרב צער ותוגה: ראה יי' כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי (איכ' א כ). כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (שם ב יא).—מֵעַי מֵעַי, לקריאה של צער ויגון גדול: מעי מעי אחולה קירות לבי המה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי נפשי תרועת מלחמת (ירמ' ד יט). — היוצא מִמֵּעָיו, ילד שהוליד: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (ברא' יה ד). והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו (ש"ב ז יב). הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי (שם יו יא). ומיציאו מעיו שם הפילהו בחרב (דהי"ב לב כא). — **צֶאֱצָאֵי מֵעָיו**: ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעתיו (ישע' מח יט). — מְעֵי הָאִשָּׁה, בהרחבה למקום הילד לפני הוָּלְדוֹ: שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו (ברא' כה כג). העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים (רות א יא). יי' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי (ישע' מט א). עליך נסמכתי מבטן ממעי אמי אתה גוזי (תהל' עא ו).—ב) בהשאלה, כנוי של לשון נקיה לאבר הזכרות: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יד-יה). — ואמר בן סירא: מ ע י יהמו כתנור לה (להחכמה) להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב (ב"ס גני' נא כא).—ובתו"מ: כדי שיתעכל המזון ש ב מ ע י ו (ברכ' ח ז). קונם יין שאיני טועם שהיין רע ל מ ע י ם אמרו לו והלא המיושן יפה ל מ ע י ם הותר במיושן (נדר' ט ח). פעם אחת חש אבא ב מ ע י ו והביאו לו יין תפוחים של נכרי של ע' שנה ושתה ונתרפא (ר"י בר' יוסי, ע"ז מ:). פעם אחת חש רבי

בגד חצי ארגמן. ת"י: שושיפיא, שהוא מכסה על המטה. בגמ' ירוש' (שבת ו ד) קולבין, שהוא ביונית κολόβιον, והוא כעין כתנת בלי בתי זרוע. וכן תרגום סורי קולביהין, ופרשו ב"ע וב"ב כותינא דלא פדיתא, ובעבר': כתנת בלי בתי זרוע. ריב"ג: המעטפות קיל פיה אלמטארף והי ת'יאב ישתמל בהא ורבמא כאנת אלעטף וואחדהא אלעטאפ בכשר אלעין והו אזאר יתעטפ אלאנשאנ בה. ע"כ. — ובעבר': יש אומרים בו שהוא (מה שקוראים בערב') מטראף והוא בגד יתעטף בו אדם, ואפשר שהיא היתה (מה שקורין בערב') אלעטף והיחיד עטאפ, בעין חרוקה, והוא כעין מעיל יתעטפו בו אנשים. רש"י הסכים לדעת ת"י, וראב"ע אמר: י"א לבוש תתעטף בו האשה וי"א מחלצות חלוק ומעטפות מכנסים. ע"כ. רד"ק: כסות שמתעטפת בו.

[1]) כך הרד"ק בפרוש: האחד מהם מעי בפלס כלי, פרי, שבי. וכן בתו"מ. וזו מלה שמית כללית. וכך בערב' מעי a). בארמית מעין. קצת הקדמונים כתבו מְעֶה: ו מ ע ה שם עלי פתחה (של האצטומכא) לשוער, בצאת המאכל תמיד משער (ר"י זכריה, בתי הנפש). ו מ ע ה זה עקלתון לבדו, בעד כבד אשר נתן לצדו (שם). ומרה האדומה היא תחישו, ותפריש את בני מעיו לגרשו, ו מ ע ה לאשר תחתיו שלחו, להדיחו והגוף להדיחו (הוא, בתי הנפש). וכן בעלי המלונים מאוה"ע, בוקסדו', גזנ' וכו', קבעו היחיד מֵעַ, מֵעֶה, ואחריהם נמשכו גם המלונאים החדשים מבני עמנו, צמח דוד: מֵעֶה, פירסט: מֵעַ. וכבר השתמשו כל הסופרים בהיחיד מעי.—[2]) כך הקריאה המסורה, וכך העיד רד"ק בפרוש, וז"ל: ומעים ידוע בדברי רבותינו ז"ל בא זאב ונטל את בני מעים (חול' ט.) והוא כולל האיברים הפנימיים הריאה והלב והכבד והדקים ונהגו קריאתם מ ע י ם בלשון שנים מפני הדקים שהן כפולים ומסובכין וכן הריאה היא שתי ערוגות (הסרכים, סרס מעה). והוא כמו רֵחַיִם.

a) معي

במעיו אמר כלום יש אדם שיודע יין תפוחים של נכרים אסור או מותר (שם). היה מאכילו פת חמה של שעורים ומשקה אותו יין מן הגת חדש וכל כך למה כדי שיתחללו מעיו (ר' יוסי כר"ח, מד"ר אסת', והשתיה כדת). — ומצוי מאד עם המלה בְּנֵי, בְּנֵי מֵעַיִם, במשמ' הַמֵּעַיִם, הַקְּרָבַיִם: ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה' ז ב). נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (חול' ג ג). יצאו בני מעיה ולא ניקבו (שם ד). מכור לי בני מעיה של פרה (שם י ג). מכר לו יד כמות שהיא ראש כמות שהוא בני מעיים כמות שהן (ירוש' ב"ב ה ז). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה (כוסות צריך לשתות) קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו (כתוב' ח:). והורג (השום) כינים שבבני מעיים (ב"ק פב.). בא זאב ונטל בני מעים (ר' אבא, חול' ט.). דברים שהן מריצין לבני מעים (ר"ש בר נחמן, מד"ר ויקר' כח). — *מְלֹא מֵעַיִם, שבע יותר מהמדה: השלו ששאלו ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי' בשלח ד ב). — *חֹלִי מֵעַיִם, עי' חֹלִי: בן אחיה (היה ממונה) על חולי מעים (שקל' ה א). כל חולי ולא חולי מעים כל כאב ולא כאב לב (רב, שבת יא.). שלשה אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיין והרשות (ערוב' מא:). על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו באין לידי חולי המעים (שקל' יג:).—וחֹלֶה מֵעַיִם: אין מבקרין לא חולי מעיים ולא חולי העין (ר"א, נדר' מא.). בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישים (מו"ק כז:). — *ובכלל במשמ' קרב הגוף, בפנים הכרס, הָרֶחֶם: לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישראל (תוספת' ע"ז ג ד). מעשה באשה אחת שהיתה מפלת כמין שערות אדומות וכו' וקראו לרופאים ואמרו שומא יש במעיה לפיכך היא מפלת שערות אדומות (שם נדה ד ד). ישראל שבא על בת כהן וכו' נחתך העובר במעיה וכו' (יבמ' ז ה). ואפילו שניהם אומרים על העובר שבמעיה ממזר הוא אינם נאמנים (קדוש' ד ח). בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו (חול' ד ג). האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה חיה את ידה ונגעה בו (שם). לא תכנים (המילדת) ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש' ע"ז ב א). נמצאת אומר ש"ז של ישראל טמאה בכל מקום ואפילו במעי נכרית ושל עכו"ם טהורה בכל מקום ואפילו במעי ישראלית (נדה לד.). — *מִמְּעֵי אִמּוֹ, משעת מולדו: אם היה כן (קטע או סומא ומוכה שחין) ממעי אמו (הרואה אותו) אומר ברוך משנה את הבריות (ירוש' ברכ' ט ב). — ובהרחבה, הבטן החיצון במקום המֵעַיִם: סך הוא כהן שמן של תרומה ומביא בן בתו של ישראל ומעגלו על גבי מיעיו ואינו חושש (ירוש' מעשר' ב ב). — שִׁפּוּלֵי מֵעַיִם, עי' שִׁפּוּל: איזו היא איילונית וכו' כל שאין לה שיפולי מיעים כנשים (תוספת' יבמ' י ז). אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ט ח). — ובתור מקום הָרֶגֶשׁ של אהבה וכדומ': אמר לו אברהם אבינו רבש"ע יש לי שני בנים וכו' אמר לו (הקב"ה) אשר אהבת אמר לו (אברהם) וכי יש תחומים במעים לשניהם אני אוהב (פסיק' רבתי, סוף פו כסב).—*טִגַּן מֵעָיו של פלוני, צער אותו מאד: אמר הקב"ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו עכשיו תדע מהו צער של בנים (מדר' אגד' ברא' ס).— ופִסֵּק מֵעָיו במשמ' זו: אמר לו הקב"ה ליהודה אתה פסקת מיעיו של אביך ואמרת לו הכר נא וגו' חייך אף אתה יש לך לשמוע כך (שם).—*הִלּוּךְ מֵעַיִם, עי' הִלּוּךְ. —*קִלּוּחַ מֵעַיִם, עי' קִלּוּחַ.—*ושמות המעים: המיעים הם ששה האחד יקרא אם השנים עשר הוא שם המיעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מיעים קטנים וממנו תוצאות המיעים איש לדרכו ולמעשהו והוא מכון המעים כולם כאם לשנים עשר ילדים והמעי השני הנקרא מיעי הצם כי לעולם הוא יהיה מבלי אוכל כי לא יבוא בו כל דבר ואם יבוא לא יחיה האדם והשלישי הוא המיעי הדק שאין במעים דק ודקיק ממנו והרביעי הוא המיעי הנקרא עיוורת הסתום (אסף הרופא 34). והמסס שהיא האצטומכא והקיבה והמעי הצם ונקרא צם כי אין מזון נשאר בו כי הוא מעבר ואנו קוראין אותו כרכשתא והמעי הישר ונקרא ישר מפני שיש לו פה אחד (שבת' בן תמים, פי' יצירה סז). ואחר יציאתו (של המזון מן האצטומכא) נסגר הפתח ויורד מזה הפתח אל מעי מחובר בה והוא הנקרא בעל שתים עשרה אצבעות באצבע אותו אדם בעל המעי וזה המעי סמוך אל השדרה עומד מכוון ביושר (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב יג). ומספר המעים

ששה הראשון הידוע בשנים עשר ואחריו הידוע בצם ואחריו מעי ארוך כרוך נקראים דקים והם הנקראים הדורא וכו' ואחריו מעי ידוע בישר והוא החלחלת ויכונה שנים עשר כי ארכו השיעור הזה מאצבעות בעליו וכו' ונקרא צם כי ימצא ברוב ריק ופנוי (קאנון ג ט ז א). ויבואו מאותם החלקים לתחתית האצטומכא ולמעי הנקרא שנים עשר ואחר כן הולכים אל שאר המעים עד שיגיעו אל מעי הישר (מ' אלדבי, ש"א ד, הככר). והמעי הראשון מהדקים הוא המתחבר לאצטומכא ונקרא המעי השנים עשר כי כן מדתו בכל איש ואיש כמדת אצבעותיו אם דקים אם גסים (שם, המעים). והמעי השני הוא המעי הצם ונקרא כן לפי שברוב הוא ריק מבלי אכל (שם). המעי השלישי הוא המעי הדק ונקרא כן לפי שאין במעים דק ממנו (שם). ומעי הסומא הוא מעי הראשון שבמעים העבים ונקרא כן לפי שאין לו אלא פה אחד (שם). המעי העבה הנקרא עוֵר ובלשון רז"ל סניא דיבי (רשב"ל דורן, מג"א, חלק יעקב ד). ויש מעי נקרא הצם לפי שלעולם הוא נמצא ריקם (שם). נגע במעי הישר שבלשון חכמים חלחלת (מעשה טוביה, בית חדש ד ג).—מעי הרעב: אחר זה החלק הוא המעי הנקרא בל"ה מעי הרעב והריק (כרוך משקל', תפארת אדם כו:).—*מְעֵי דָגִים: אין לוקחין מעי דגים וקירבי דגים אלא על פי מומחה (ירוש' ע"ז ב י).—ומה שבפנים מיני הפרי: מעי אבטיח וקנבת ירק של תרומה (עדוי' ג ג). גרעיני אתרוג מותרין מעי אתרוג אסורין מפני שהקאות אוכלין אותן (תוספ' תרומ' י ב). מכניסין במעי מלפפון ואין מכניסין במעי אבטיח (ירוש' מעשר' א ב). מה בין מעי מלפפון למעי אבטיח וכו' מעי מלפפון לאכילה מעי אבטיח לזריעה (ר"ש בר ברסנא, שם).—וּבְנֵי מֵעַיִם: חקרויה מאימתי מקבלת טומאה וכו' משיוציא את בני מעיין מתוכה (רשב"ג, תוספ' כלי' ב"מ ז יב). אבטיח שניקר שניתמסמסו בני מיעיה אסור (ר' חייא בר בא, ירוש' תרומ' ח ז). — *ומעי האילן: והקליפה ולב האילן וכו' יצמחו מן הלחות שיקרא לב האילן כחס ומהקדמונים מי שקראוהו מעי ומהם מי האילן (קלוני' בן קלוני', ספר הנמחים, מיוחס לארסטו, כ"י פריז). — ובהרחבה, *מְעֵי הַמִּטָּה: מטה שנפחתו מעיין שלה ואין חבלים מחוברין לה ונשתייר בה כדי ישיבה ושכיבה (תוספ' כלים ב"מ ט ב). שאין ממעי המטה לסכך עשרה טפחים (ר' אימי, ירוש' סוכ' ב ב). — ומעי השקוף: המת והנזיר תחת כרעי המטה תחת מעי הגמל תחת מעי השקוף (ר' יוחנן, ירוש' נזיר ז ג).

אמיץ, אִמֵּץ את המעים, הפך מן שִׁלְשֵׁל. — *בּוֹרְדָם.—*דַּקִּים.—*הִלּוּךְ מעים. — *המעדת המעים.— *חלחול.—*חלחולת.—*טחור.—*כרכשת.—*נפיחה.— — *עצירות. — *ערעור. —*רוחות.—רפה, *מעים רפים. —*קלוה.—קלקל, *מקולקל במעיו —*קֶפֶא, רוח הבא מהמעים.—*קרקור.—*שלשול.—*שפיכה, שלשול חזק.

ב. **מְעִי**[1], ש"ז, — כמו עִי: הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מְעִי[2] מפלה (ישע' יז א).

***מְעִידָה**, ש"נ, — שה"פ מן מָעַד: והמעידה השמט דבר מדבר והפרידו ממנו (ר"י אבן ת', השרשים לריב"ג, מעד). רוצה באחת המעידה ובשנית החלישות דמה אותה למעידה כלומר שלא תתקיים מלכותו (שם, שרש חלק). מוט וכו' ענינם ענין ההטיה והמעידה (שרשי רד"ק, מוט).

***מְעִיִּי**, ת"ז,—של המְעִי: האצטומכיי יקובל עליו מופת באותות פגעי האצטומכא וברוע העכול והמעיי יקובל מופת עליו בחבלים ורוחות וקרקורים וקולינג ומה שדומה להם (קאנון ג יד ב א).

***מְעִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן מָעַךְ: ואם יחפץ הרופא שלא ידבק בידיו התחבושת במעיכתו ישים חומץ חזק ושמן (שבתי דונולו, ספר המרקחות). בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות (רד"ק, יחזק' כג כ). ולפעמים יקובל תועלת בחפיפה והמעיכה החזקה (קאנון א ג ב ד). ואעפ"י שאין אשה מתעברת מביאה ראשונה מיהו ע"י מעיכה מתעברת (חזקוני, ויחי מט ג).

מְעִיל, ש"ז, בכנ' מְעִילוֹ, מְעִלוֹ, מ"ר מְעִילִים, — כסות עליון לבשוהו על הכתנת, Obergewand; habit garment: ואלה הבגדים אשר יעשו (להכהן הגדול) חשן ואפוד וּמְעִיל וכתנת תשבץ (שמות כח ד). ועשית

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה. והנה בתרגום השבעי' אין מלה מתרגמת מלה זו, ובהיות שזו המלה אינה נמצאת בשום מקום אחר במקרא החליטו רבים מהחדשים שהיא יתרה ונכתבה בטעות ע"י כפילה מהמלה מעיר הקודמת לה בזה הפסוק בעצמו. ואולם כפילה כזו קצת קשה להניח ולכן אמרו קצת החדשים כי יש כאן רק שבוש קל מ במקום ל, והיה כתוב לעי, וזה באמת מתקבל על הדעת. ואעפ"כ, לפי הנוסחה המסורה צריך לקבל מלה זו כמו שהיא אע"פ שהמשקל מפי אינו נמצא בלשון.

את מְעִיל האפוד כליל תכלת וכו׳ פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שולי הַמְּעִיל סביב וכו׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש (שם לח-לה). ופי הַמְּעִיל בתוכו כפי תחרא (שם לט כג). ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את הַמְּעִיל ויתן עליו את האפד (ויקר׳ ח ז). וּמְעִיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה (ש״א ב יט). ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מְעִילוֹ ויקרע (שם טו כז). ויתפשט יהונתן את הַמְּעִיל אשר עליו ויתנהו לדוד (שם יח ד). ויקם דוד ויכרת את כנף הַמְּעִיל אשר לשאול בלט (שם כד ד). ואבי ראה גם את כנף מְעִילְךָ בידי (שם יא). ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה והוא עטה מְעִיל (שם כח יד). כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מְעִילִים [1] (ש״ב יג יח). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מְעִילֵיהֶם ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזק׳ כו טז). וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כַמְּעִיל קנאה (ישע׳ נט יז). ילבשו שוטני כלמה ויעטו כַמְּעִיל בשתם (תהל׳ קט כט). צדק לבשתי וילבשני כַמְּעִיל וצניף משפטי (איוב כט יד). ודויד מכרבל בִּמְעִיל בוץ (דהי״א טו כז). — קרע מְעִילוֹ, בשביל צער ויגון ואבל: ויקם איוב ויקרע את מְעִלוֹ ויגז את ראשו (איוב א כ). ויקרעו איש מְעִלוֹ ויזרקו עפר על ראשיהם (שם ב יב). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי וּמְעִילִי ואמרטה משער ראשי וזקני (עזר׳ ט ג). — ובמליצה, מְעִיל צדקה וכיוצא בזה: כי הלבישני בגדי ישע מְעִיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). — ואמר בן סירא: וילבישהו (את אהרן) כליל תפארת ויפארהו בכלי עוז מכנסים כתנת ו מ ע י ל ויקיפהו פעמונים (ב״ס גני׳ מה ח). — ובתו״מ: מ ע י ל כולו של תכלת היה (זבח׳ פח:). מ ע י ל מכפר על לשון הרע (ערכ׳ טז.). — ואמר הפיט: ראיתיך בכבליך, בצער עליך, פשוטה מ ע י ל י ך (ר׳ אלעזר, סגולתי איומה). ואת יונה חבצלת שרונים ושוליך מלאים פעמונים, ורמוני מעיליך זהובות אשר ידמו מעילי אהרנים (רסב״ג, ואת יונה). — ונוהג כעין מעטפה לספר: מי שברך אמותינו וכו׳ הוא יברך את כל בת ישראל שעושה מעיל או מטפחת לכבוד התורה (מחז׳ איטל׳, מי שבירך). — ובהשאלה: הוא יום ביום משתחוה לך גם את מעטה עליו מ ע י ל הדר (רסב״ג, שמש כחתן). עתה מהרי על דלת עמדי מול אדונך ומעיל תם וצדק תעדי בהיותך שבויה (ר״י הלוי, נפשי). כתונת פסים לבש הגן וכסות רקמה מדי דשאו. ומ ע י ל תשבץ עטה כל עץ ולכל עין הראה פלאו (רמב״ע, כתנות פסים, כ״י בודלי). מי שעטתהו מ ע י ל הבושת יעלמו מומיו מבני אדם (ר״י א״ת, מכת׳ ספניני׳ לרסב״ג, בעד הבושת). שולי מ ע י ל י ה ם על במתי זמנם תסחבי כמעט רגע אחר תנהגם בסחבי המלחים סחוב והשלך (ר״י הספניני, בחי״ע ג א).

*מְעִילָה, ש״נ, מ״ר מְעִילוֹת, — שה״פ מן מָעַל: אם אמרת ב מ ע י ל ה שעשה בה את המאכיל כאוכל ואת המהנה כנהנה (ר״ע, כריתי׳ ג ט). נראין דבריך ב מ ע י ל ה מעוטה הרי שבא על ידו ספק מ ע י ל ה במאה מנה לא יפה לו שיביא אשם בשתי סלעים ואל יביא ספק מ ע י ל ה במאה מנה (הוא, שם ה ג). אלו הן אשמות אשם גזילות אשם מ ע י ל ו ת אשם שפחה חרופה (זבח׳ ה ה). אין מ ע י ל ה בכל מקום אלא שיקור (ספרי נשא ב). ותמעל מעל באישה מגיד הכתוב ש מ ע י ל ת הבעל גורם (מד״ר במד׳ ט). ומעלה בו מ ע י ל ה על דבר ערוה או מ ע י ל ת על דבר ממון (שם). — ובהרחבה, הקרבן שאדם מביא על מעילה: מה לזה מביא שתי אשמות אלא יביא מ ע י ל ה וחומשה ויביא אשם בשני סלעים ויאמר אם ודאי מעלתי זו מעילתי וזה אשמי (ר״ט, כריתי׳ ה ב). היפה שתי סלעים יקריב לאשמו והשני למעילתו (שם ו ו). ומודה ר״ע שאין מביא את מ ע י ל ת ו עד שתתודע לו ויביא עמה אשם ודאי (שם ה ב).

מֵעַיִם, — עי׳ מְעִי.

א. מַעְיָן, ש״ז, סמי׳ מַעְיַן, מַעְיָנוֹ, בכנ׳ מַעְיָנוֹ, מ״ר מַעְיָנִים, סמי׳ מַעְיְנֵי, ומ״ר מַעְיָנוֹת, סמי׳ מַעְיְנוֹת, מַעְיְנֹת, — כמו עַיִן, והוא מקום שֶׁמַּיִם נובעים שם מקרב הארץ, Quelle; source; fountain, מַעְיְנוֹת הַתְּהוֹם, שמשם יצאו מי המבול: ביום הזה נבקעו כל מַעְיְנֹת תהום רבה וארבת השמים נפתחו ויהי הגשם על הארץ (בראש׳ ז יא-יב). ויסכרו מַעְיְנֹת תהום וארבת השמים ויכלא הגשם מן השמים (שם ח ב). אך מַעְיָן ובור מקוה מים יהיה טהור (ויקר׳ יא לו). ותאר הגבול מראש ההר אל מַעְיַן מי נפתוח (יהוש׳ טו ט). ויאמר אחאב אל עבדיהו לך בארץ אל כל מַעְיְנֵי המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר (מ״א יח ה). וכל מַעְיַן מים יסתמו (מ״ב ג כה). וכל מַעְיְנֵי מים תסתמו (שם יט). גן נעול אחתי כלה גל נעול מַעְיָן חתום (שה״ש ד יב). מַעְיַן גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון (שם טו). רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מַעְיָנוֹ (הוש׳ יג טו). וּמַעְיָן מבית

[1] ת״י: כרדוטין, והוא ביוני׳ מעיל עם בתי זרוע. במלה זו תרגם אפוד בד (ש״א ו יד).

יי׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד יח). אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע׳ מא יח). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל׳ עד יה). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון (שם קד י). ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו־מים (שם קיד ח). ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ (דהי״ב לב ד). באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי מים (משלי ח כד). מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (שם כה כו). — ובהשאלה במליצה, מעיני ישועה וכדומ׳: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישע׳ יב ג). – ובהשאלה, מעינות האדם, צאצאיו: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך (משלי ה יה־יח). — ובתו״מ: ורבי אלעזר בן ערך כמעין המתגבר (ריב״ז, אבות ב ח). אותו היום (שירד המבול) שבעה עשר בתמוז היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטים (ר׳ יהושע, ר״ה יא:). אותו היום י״ז במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים (ר״א, שם). שהוא כמעיין הנובע (הוא, נדר׳ מא:). מעיין היוצא בתחילה משקין הימנו שדה הבעל (ר״מ, תוספת׳ מו״ק א א). כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נעשה כמעין שאינו נפסק וכנהר המתגבר והולך לו (הוא, כלה רבתי ח). הנהרות והמעיינות המושכין הרי הן של כל אדם (תוספת׳ ב״ק ו טו). מעיין של בני העיר הן ואחרים הן קודמין לאחרים (שם ב״מ יא לג). משקין בית השלחין במועד ובשביעית בין ממעין שיצא בתחלה בין ממעין שלא יצא בתחלה (מו״ק א א). המקבל שדה מחברו והיא בית השלחים או בית האילן יבש המעין ונקצץ האילן אינו מנכה לו מן חיכורו (ב״מ ט ב). הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה גדול מהן שהן כמעין הנובע (ר׳ ישמע׳, ב״ב י ח). מעין שהעבירו על גבי השוקת (מקוא׳ ה א). מלמד שהיתה (ארצו של יוסף) מרובצת במעינות (ספרי דבר׳ שנג). מעין המיטלטל טהור וזהו בארה של מרים (רב, שבת לה.). בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר׳ נתן, פסח׳ צד:). כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחת כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (ר״י בר סימון, מד״ר בראש׳ עה).— ואחה״ת: עד שלא נקוו המים נבראו המאורות ותהומות וכו׳ וכל המעיינות עולין מן התהומות להשקות כל הבריות (פרקי דר״א ה). — ואמר המשורר: ראשו ברוחו ינופף שרשו כמטע אשלים, רוה לעולם כעצים על מעינים שתולים (ראב״ע, אחוד לבנים). — ובהשאלה, ⁎מקור החלטים שבגוף, מעין הזעה והדם וכיוצא בזה: שאלו (כותי אחד את ר״מ) אמר לו אפשר פלג אלהים מלא מים מששת ימי בראשית ולא חסר כלום אמר לו (ר״מ) הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום אמר לו כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת אמר לו הן אמר לו ומה אתה שאתה בשר ודם לא חסר מעיינך כלום מעיינו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (מד״ר בראש׳ ד). אחד הגדולים ואחד הקטנים אחד האנשים ואחד הנשים ואחד העבדים סתם הקב״ה את המעיינות שלהם אחד מהם לא הטיל מים ולא נפנה ולא הוציא ליחה מאפיו ולא דמעה מעיניו (ר׳ אלעזר, פסיק׳ רבתי מב). מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו (רב, נדה לה:). שני מעיינות הם נסתם הטמא נפתח הטהור נסתם הטהור נפתח הטמא (לוי, שם). והזב את זובו לזכר ולנקבה וכו׳ לזכר לרבות את המצורע למעינותיו ולנקבה לרבות את המצורעת למעינותיה (ר׳ יצחק, שם כח:). — וכלי הלדה: וכיבש הקב״ה מעיינו (של נח) והוליד לחמש מאות שנה (ר׳ יודן, מד״ר בראש׳ כו). — ואמר המליץ: אשר צג אגוז בגן עדן שושנת העמקים בל ימשול זר במעין חתום על כן אילת אהבים שמרה בטהרה חק לא הפרה (ברכ׳ חתנים, סדר לע״ג קמז). — ומקור לחת השערות: אם ראית שערו של אדם שיבש המעין שלו תהא יודעת שלקה לפי שכל שער ושער ברא לו הקב״ה מעין בפני עצמו שיהא שותה ממנו יבש המעין יבש השער (תנחומ׳ תזריע ח).—והעינים, מקור הדמעות: גלתה ודלתי מעין פתחה ועוד עינה אלי מים עמוקים תלתה (ר״י הלוי, נפשי לבית אל). — ⁎ומורפה שנובעת ממנה לחה, fontanelle: למי שיש לו מעיין שאסור להחליף את הבגד או הנייר שמושך ליחה וגם לפעמים מוציא דם וצובע הבגד (חמה״י א, דיני שבת טו).

ב. מעין, — עי׳ מעינים.

⁎**מַעְיָן**, ש״ז, מ״ר מעינים, — מי שמעין בחכמה, במחקר: וכל אלו נודעים למעיינים על פי הקדמות

רבות צודקות (ר״י א״ת, לוח מן ו). ונראה שאחד מן המעיינים (בספרים ההם) כתבם שם (ר״ש א״ת, אותות השמים, כ״י ביה״ס כונתנסי). האמת בשכל העיוני כטוב בשכל האנושי וכו׳ רוב המעיינים יתאוו להשיג האמת ואליה כונתם (רש״ע פלקיירי, אגרי׳ התלוס ב ג). והם עדת אוילים ומשוגעים לא יזכרו בשמם ולא ימנו בכלל המעיינים האמינו שהמות הוא העדר גמור (ראב״ת, מאוני צדק, אלגזלי 14). כמו שחשבו אנשים מהמעיינים שאין שם שכלים נבדלים מחומר כ״א הסבה הראשונה יתברך (ר״י אברבנ׳, ברא״ש׳). בהתר ספקות אחרים שעשו מעיינים אחרים על זה (הוא, מפע׳ ה׳ ח ח). ואנכי הצעיר במעייני דורי וחכמי ארצי (הוא, שמים חדשים ג). והר׳ שלמה אלמן האריך ימים יותר מתשעים שנה והיה מעיין גדול ודרשן והלך לדור בחברון (קורא הדורות מט:). וה״ר עזריא זאבי בן הרב ר׳ ישראל זאבי מעין גדול ופסקן ודרשן וה״ר ברוך וכו׳ היה מעיין גדול ופסקן וחסיד (שם.). כל אלו היו חכמים ומעיינים גדולים ובעלי ישיבה (שם נ:). שכבר נמצא רוב המעיינים המשתדלים בקנין החכמה שלא יפנו אל ערבות החיים הגופיים (ר״י פ״ט, כבוד אלהים יה:). אבל נהגו ג״כ שתהיה המלה הזאת משמשת בלשון הפרדה ופלפול כאשר יקרה בין המעיינים (נמח דוד, ערך מחלקת).

***מְעֻיָּן**[1], ש״ז, — בחכמת ההנדסה, מְרבע שצלעותיו שוות וזויותיו שתים חדות ושתים מרוחות, Rhombus: מרובע מעויין והוא אשר כל צלעותיו שוות ואין זויותיו נצבות (ראב״ח הנשיא, המשיח׳ והתשבר׳ א 19). מרובע שוה שיש בצלעותיו עשר אמות בכל אחת ואחת מהם ואינו נצב הזויות וזה מרובע מעויין (שם ג, 45). מעויין אשר אחד מאלכסונותיו י״ו והשני י״ב כמה הוא צלעו (שם 55). ויש מהן (מהצורות ההנדסיות) המעוין והוא שצלעיו שוין ואין זויותיו נצבות ויש הדומה למעוין והוא שצלעותיו וזוויותיו המקבילות אלו לאלו שוין ואין כל צלעיו שוין ולא זויותיו נצבות (אקלידי ליסודס הכהן, במדר׳ החכמה).

מַעְיָנִים, ש״ז נמ״ר, בכנ׳ מַעְיָנַי, — מחשבות: ושרים כחללים כל מַעְיָנַי[2] בך (תהל׳ פז ז). — ואמר המשורר:

---

[1]) בערבי׳ מֻעַיַּנ a).

[2]) כך בנוסחה המסורה. ולא עמדו החכמים על

a) معين

הה, למה בנקר עיני, לא חשכו גם עיני רוחי, מעיני, לא אבדו ביום ההוא עשתנותי, ובחיקי לא כלו יועצי־כליותי (ול״ג, נדקיהו בבית הפקדות). מרחוק נראה איש בו מעיניה, הוא יוסף אל דודיו לבה לה הומה (הוא, אסנת ד).

***מְעִיסָה**, ש״נ, — בצק שנעשה ע״י נתינת קמח על גלשים: אין יוצאין לא בחלוט ולא במעיסה ולא בסופגנין ולא בדובשנין (תוספתי פסחי א לב). המעיסה[1]) ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין החליטה ב״ש מחייבין וב״ה פוטרין (חלה א ו). — ובסהמ״א: וההלכה כי מעיסה וחליטה אם נאפו בתנור שהם חייבות בחלה (רמב״ם, פי׳ המשני׳ שם).

מעך[2]), ממנו מָעַךְ, *מִעוּךְ, *מְעִיכָה, *מֵעַךְ, *מַעְכָה.

מָעַךְ, פ״י, פָּעוּ׳ מָעוּךְ, מְעוּכָה, — מָעַךְ דבר, דחק אותו בין ידיו, ודָבָר מָעוּךְ, שנדחק ונלחץ ונשחק קצת הדבר בין הידים, וביחוד בעל חי מָעוּךְ, איל, שור וכדומ׳ שנדחקו ונשחקו אשכיו: וּמָעוּךְ וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליי׳ ובארצכם לא תעשו (ויקר׳ כב כד). — דבר מָעוּךְ באדמה, שנתקע באדמה ברחיקה: והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מְעוּכָה בארץ מראשתו (ש״א כו ז). — ובתו״מ, מָעוּךְ, דבר שמָעוּךְ לתוך דבר, כפוף ודחוק שמה: איזהו בצל של

מקור מלה זו ומשמע׳ בדיוק. השבעים תרגמו ἡ κατοικία, כאלו היה כתוב מעון. וכן הולגט׳: habitatio. וכך גם ת״י: מתאמרין בנָוָךְ. עקילס וסומכוס תרגמו במשמ׳ מעין מים. וכן הזכירו ריב״ג בין המשלים של א.מעין. וכך ראב״ע בפרוש: שלא יפסקו (השרים והחוללים) כמו מעיני מים. רד״ק גזרו מן הפעל עִיֵּן את דוד, ופרשו במשמ׳ עיון והבטה ותוחלת. אך רש״י פרשו בדרך אחרת, אמר וז״ל: כל מעיני כל קרבי בישועתך. ע״כ. וכבר השתמשו בסהמ״א במשמ׳ מחשבות, וכן בתרגום החדש האמריקני משנת 1917: my thoughts.

[1]) ואמרו בגמ׳ (פסחי׳ לז:): איזהו המעיסה ואיזהו החליטה, המעיסה קמח שע״ג מוגלשין החליטה מוגלשין שע״ג קמח. וכך הרמב״ם: כשהמים הם רותחין בתכלית הרתיחה נותנין בו קמח ולשין הכל וקורין אותו מעיסה וכשנותנים המים הרותחין על הקמח קורין אותו חליטה (פי׳ חלה א ו). ובתוספתי׳ חלה א ב: איזה הוא חלוט הנותן קמח לתוך חמין המעיסה חמין לתוך הקמח. וכך גם בירוש׳ שם.

[2]) דומה לו בערב׳ מעכa).

a) معك

רכפא כל שעוקמו מעוך לתוכו (תוספתי מעש״ר ג יד). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכו׳ לגין שאוגנו מעוך לתוכו (שם מקוא׳ ו כב). — ובמשמ׳ דחוק זה אל זה: לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעוך אינו חיבור וכאן אפילו מעוך חיבור (ירוש׳ דמאי ו ו).— ומ״ר *מְעוּכִים, שֵׁם הקבוץ לפעולת המעיכה: נכנסו ישראל להר הבית ולא היה מחזיקן והיה נקרא פסח מעוכין [1]) (תוספתי פסחי ד ג).— ובמשמ׳ מי שנתמעך ונהרג ע״י מעיכה: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד והיו קוראין אותו פסח מעוכין (פסחי סד:). — ואמר הפיטן: הם שפכו כמים דם עולליהם, לכן לדם נהפכו נוזליהם, הם מעכום למען השחיתם, לכן עלתה צפרדע ותשחיתם (יוצר ב׳ פסח, בעשר מכות). — ובסהמ״א, דחק ולחץ בין ידיו: וימעוך את התחבושת נכח חום האש וכו׳ ואז יציעהו על עור רך ומעוך ויחבשהו בבטן החולה (ש׳ דונולו, ספר המרקח׳ 14).—ואמר המשורר: ורמונים בגן שושן ואכן בראשי משמרות בשם תפושים, וידיך בעברם על פניהם לאטם מועכים אותם ועשים (רמב״ע, הריה מר). לריבי נצבו דדי צביה כרמונים וביד לא מעוכים, אדמם לחניתות על לבבה ואך המה בתוך לבי מעוכים (הוא, תרשיש ד מה). אשרי אנוש מעך שדי עפרה ויעשה פימה עלי כסל (תרוז׳ מסותפים, הקדס ב ב, שער ג).

— פִּעֵל, מִעֵךְ,—מִעֲכוּ השדים וכדומ׳, שֶׁמִּעֵךְ אותן אדם בידיו: ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו שמה מִעֲכוּ שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן (יחזק׳ כג ג).

—פִּע׳, *מִעֵךְ [2]), מְמַעֵךְ,—מִעֵךְ דבר ביד, בכלי, כמו קל בנחץ המשמ׳: גוש של חרדל וכו׳ ממעך ביד אבל לא בכלי (ר״מ, ירוש׳ שבת כ ג). מושיבו (את זכר הבהמה) על עכוזו וממעך אם יש שם ביצה סופה לצאת (ר״ע, בכור׳ ו ו). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכוזו ומיעכוהו בביצים ולא יצאת אלא אחת (ר׳ יוסי, תוספת׳ שם ד ח). (תאנים) ממעך ומגגבם ביד (ר׳ יהודה, שם שבי׳ ו כט). המפלת מין קליפה וכו׳ ממעכתו ברוק על הצפורן אם נמחה הרי זו נדה (רשב״ג, שם נדה ד ב). שורין אותה (את הפתילה) בשמן וממעכין אותה ביד (שם יו״ט ג כח). ומלקחיים שהוא ממעך בו הפתילה (שם כלים ב״מ א ח). בהמת מועדת להלך כדרכה לשבר למעך את האדם ואת הפירות ואת הכלים (שם ב״ק א ח). צינור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו (נחום איש גליא, כתוב׳ ס). וכי מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה מן הכהונה (ר׳ דוסא, גיט׳ פא.). —ואת הבתולים: תמר באצבע מיעכה (רב נחמן, יבמ׳ נד:). — ואת הקול, השפילו: ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא (ברכ׳ מה.). — ובמשמ׳ דחק ודבק כדבר: אם היו (הפֵרות) ממעכין זה את זה כגון הדבלה והתמרים והגרוגרות והצימוקין (תוספת׳ טהר׳ א ג).— ובסהמ״א, בכל המשמעות: ואז ישימם (את הסממנים) לבדם במכתש ויכתשם וימעכם בעלי עד אשר יתרככו היטב כמוח כתות (ש׳ דונולו, ספר המרקח׳ 10). לחבט ולמעך במקלות (ערוך, ערך גלס). ולא כהללו שממעכין (את הסרכות) ביד (טוחו״מ לט, בשם רפב״א). הוא ממעך את הקרקע ומשוה גומות (המאירי, יומ׳ ח). תמרים שמיעכן ביד ועשה מהן עיסה (טור או״ח, ברכ׳ לב). שעושים מגודגדניות ושאר מינים שממעכים אותן (הלבוש או״ח רב ז). — ובהשאלה, *מִעֵךְ את עצמו, דחק וצער א״ע: והצדיקים ההולכים בעקבותיו שהם ממעכים עצמם ונדחקים ומצערים על גלות השכינה וצרות ישראל (נועם אלימלך, ויצא).

—*מִעֵךְ את החלל, הקטינו במעיכה: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן אם יש בהן חלל ממעך [1]) את חללן (עוקצ׳ ב ה).

—הִתְפ׳, *נִתְמַעֵךְ,—נדחק ונצטמצם, מפני פעולה חיצונית, או מעט מעט מעצמו: בקנים ובקליחות חובטים אותו (את העֹמר) כדי שלא יתמעך (מנח׳ י ד). (סימן הבוגרת) משנתמעך הכף (ר״ש, נדה מז.). צמל מלמעלה בידוע שנתמעך הכף (רשב״י, שם:). מקום תפוח יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת (הנערה) מתמעך והולך (רב הונא, שם). (צמר המדולדל הוא) כל שאינו מתמעך עם הגיזה (ר״נ בר אושע׳, בכור׳ כו:). — ובמשמ׳ מיתה בפעולת מעיכה: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה

[1]) כך בכ״י א״פ. ובנדפס מועכין. ובכ״י וינה מוכין. והנה מלשון הספור כאן אינו מוכח כי נתמעך שם אדם, אלא שהעם היה צפוף ודחוק עד שמעכו זא״ז.—[2]) רגלים לדבר כי כבר השתמש בזה המשקל יחזקאל, בענין מעוּךְ השדים, באמרו: ותפקדי את זִמַּת נעוריך בעשות ממצרים דדיך למעך שדי נעוריך (יחזק׳ כג כא), במקום למען

עבנוסחה המסורה, וכך לפי התרגומים הקדמונים. — [1]) כך בנוסח׳ הדפוס, וכך גם במשנ׳ עם גפה״ע לרמב״ם. ובכ״י ממעיך.

בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד (פסח׳ סד:).— ובסהמ״א, בהמשמ׳ הקודמות: ולד שנתמעך ואין ניכר אם זכר אם נקבה (ערוך, ערך רגח). הכה עליה (על הצלם) ישראל בפטיש עד שנתמעכה צורתה אבל לא חיסרה כלום (רש״י ע״ז מג.). או שנתמעך המוח שבתוך החוט ונתנגד (רמב״ם שחיטה ט ח). — ··נתמעך אל דבר, נדחק אליו: שיהו ענפיו (של הלולב) הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתמעכים אצל אביהם שהן מחוברין בו (רש״י סוכ׳ לג.).

— נִפע׳, ··נִמְעַךְ, — כמו נִתְמָעֵךְ: יטבול את המכתש פעמים רבות ויכתוש את המרקחת עד אשר תמעך ותולש ותתערב ותובלל היטב מאד (ש׳ דונולו, ספ׳ המרקחות ז). מי שנמעכו הביצים שלו או אחת מהן או נכתתו (רמב״ם, ביאת מקדש ז ח).

*מַעַךְ, מַעַךְ, ש״ז, — מקום מעוך בכלי: חקק שבבקעת ושבקורה והמיעך שבחבית (תוספת׳ כלים ב״ק ז ד).

*מְעֻכָה, ש״נ, מ״ר מְעֻכוֹת, (מועכות), — אשה שנתמעכו בתוליה: כל מועכות של בית רבי תמר שמן וכו׳ ע״ש תמר שמעכה באצבעה (ר׳ ילתק, יבמ׳ לד:).

··מְעַכֶּרֶת, ש״נ, — דבר עכֶר, עון, חטא: התשובה ערבה מקרבן וקטרת, השטר קורעת ופורעת מעכורת, וגורמת לרחמים וזכיות מזכרת (ר׳ ברוך בר״ש, אתה הכוהה, סליחי ה׳ עי״ת).

מעכ״ת, — ר״ת: מעלת כבוד תורתו: באתי באותיות אלה להודיע למעכ״ת כי באו אלי אותותיך וכו׳ (תשו׳ מוהרש״ק ג מח).

א·מעל, ממנו א·מַעַל, מָעַל, ··מְעִילָה.

א·מַעַל[1], ש״ז, בכנ׳ מַעֲלוֹ, מַעֲלָם, — מעשה של לא עמידה באמונתו לעמיתו, Treubruch ; trahison ; disloyalty: אם במרד ואם בְּמַעַל ביי׳ (עשינו זאת) אל תושיענו היום הזה (יהוש׳ כב כב). ויד השרים והסגנים היתה בַּמַּעַל הזה ראשונה (עזר׳ ט ב). ויהודה הגלו לבבל בְּמַעֲלָם (דהי״א ט א). וכל חטאתו ומַעְלוֹ והמקמות אשר בנה בהם במות (דהי״ב לג יט). — ואמר בן סירא: שנואה לאדון ואנשים גאוה ומשניהם מעל עשק (ב״ס גני׳ י ז). — ואמר הפיטן: הקיצו משנתם חרדים במעל עונם, להתודות משוגתם וזדונות מצפונם (ר״י הלוי, יסריס). מהללך מהללו ואהבתו אהבתך, הירא ממעלו איך ייחל תשובתך (הוא, נאלס). בקום המן בזה הזמן כשוד שלמן שדדונו, ברוב מעל סף רעל בלי תעל השקונו (פיוט תעני׳ אסתר, ספרד׳, איך זריס). — ומ״ר ··מְעָלִים: ומאז חללו ראשים כרשים וקדם זבחו אלים כאילים, ואין עומד באספמיא לנגדם להמרותם ואין מועל מעלים (ב״ס הנגיד, הלי תעם), ועי׳ עוד מָעַל.

מָעַל, פ״ע, יִמְעַל, יִמְעַל, מָעוֹל, לִמְעוֹל, לִמְעָל-, מקור בכנ׳ מַעֲלָם, — מָעַל מַעַל בפלוני, לא עמד בנאמנותו לפלוני, חטא לו, verüntreuen ; trahir ; commit a disloyalty: נפש כי תִמְעֹל מַעַל וחטאה בשגגה מקדשי יי׳ (ויקר׳ ה יח). נפש כי תחטא וּמָעֲלָה מַעַל ביי׳ וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל. או עשק את עמיתו (שם כא). והתודו את עונם ואת עון אבתם בְּמַעֲלָם אשר מָעֲלוּ בי (שם כו מ). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם לִמְעֹל מַעַל ביי׳ ואשמה הנפש ההוא (במד׳ ה ו). איש איש כי תשטה אשתו וּמָעֲלָה בו מָעַל ושכב איש אתה שכבת זרע (שם יב-יג). והיתה אם נטמאה וַתִּמְעֹל מַעַל באישה ובאו בה המים המאררים (שם כז). וַיִּמְעֲלוּ בני ישראל מַעַל בחרם (יהוש׳ ז א). מה הַמַּעַל הזה אשר מְעַלְתֶּם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי יי׳ (שם כב טז). ארץ כי תחטא לי לִמְעָל־מַעַל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם (יחזק׳ יד יג). ונתתי את הארץ שממה יען מָעֲלוּ מַעַל נאם אדני יי׳ (שם טו ח). ונשפטתי אתו שם מַעֲלוֹ אשר מָעַל בי (שם יז כ). עוד זאת גדפו אותי אבותיכם בְּמַעֲלָם בי מָעַל (שם כ כז). בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה וּמָעוֹל מַעַל ביי׳ (דהי״ב כח יט). — והפעל מָעַל בלבד בלי השם מַעַל אחריו: על אשר מְעַלְתֶּם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש (דבר׳ לב נא). אנחנו מָעַלְנוּ באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (עזר׳ י ב). ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מְעַלְתֶּם ותשיבו נשים נכריות (שם י). זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תִּמְעָלוּ אני אפיץ אתכם בעמים (נחמ׳ א ח). הנשמע לעשת את כל הרעה הגדולה הזאת לִמְעֹל באלהינו להשיב נשים נכריות (שם יג כז). וַיִּמְעֲלוּ באלהי אבתיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (דהי״א ה כה). גבה לבו עד להשחית וַיִּמְעַל ביי׳ אלהיו ויבא אל היכל יי׳ להקטיר על מזבח הקטרת (דהי״ב כו טז). צא מן המקדש כי מָעַלְתָּ ולא לך לכבוד (שם יח). ובעת הצר לו ויוסף לִמְעוֹל ביי׳ הוא המלך אחז (שם

---

[1]) בערב׳ מַעַ׳אלַה a), מרמה ובגידה.

---

a) مغالة

כח כב). כי מָעֲלוּ אבתינו ועשו הרע בעיני יי׳ אלהינו ויעזבהו (שם כט ו). קסם על שפתי מלך במשפט לא יִמְעַל פיו (משלי יו י). — ובתו״מ, בפרט בענין שמוש בדבר של הקדש או הנאה ממנו: אם ודאי מעלתי זו מעילתי וזה אשמי ואם ספק מעלתי המעות נדבה והאשם תלוי (ר״ט, כריתו׳ ה ב). גחלת של הקדש מועלין בה (מיל׳ ה ה). ונמכרין (שירי הדם) לגננין לזבל ומועלין בהן (יומ׳ ה ו). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (כ״מ ד ז). אמרו על הלל הזקן שלא מעל אדם בעולתו כל ימיו (נדר׳ ט:). — ולווי: אומרים לו לאדם צא ומעול בקדשים (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שקל׳ ז ג). — ״מָעַל בשליחותו, לא עשה שליחותו על פי דעת שולחו: שאלו לחכם אחד מפני מה לא תאהב את היין ואמר להם מפני שמעל בשליחותו שלחתיו אל הבטן והוא עלה אל הראש (משלי חכמים וחידותם).

ב.מַעַל, מִמַּעַל, — עי׳ מַעְלָה.

מֹעַל, ש״ז, — מֹעַל יָדָיו, הרמת ידיו למעלה, Aufhebung; levèe; lifting up: ויברך עזרא את יי׳ האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן בְּמֹעַל ידיהם ויקדו וישתחוו ליי׳ אפים ארצה (נחמ׳ ח ו).

ב.**מעל**, ממנו ב.מַעֲלֶה.

א.**מַעֲלֶה**, ש״ז, סמי׳ מַעֲלֵה, מ״ר בכנ׳ מַעֲלָיו, — א) מקום בקרקע שהולך הלוך וגבוה, Aufgang, montée; ascent: המה עלים בְּמַעֲלֵה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים (ש״א ט יא). ודוד עלה בְּמַעֲלֵה הזיתים עלה ובוכה (ש״ב יט ל). ומעלות שמונה מַעֲלָיו[1] (יחזק׳ מ לא, לד, לז). — ועם שמות מקומות: ונסב לכם הגבול מנגב לְמַעֲלֵה עקרבים (במד׳ לד ד). וירדפם דרך מַעֲלֵה בית חורן (יהוש׳ י י). וצפונה פנה (הגבול) אל הגלגל אשר נכח לְמַעֲלֵה אדמים (שם יח יז). גם אתו הכהו אל המרכבה בְּמַעֲלֵה גור אשר את יבלעם (מ״ב ט כז). כי מַעֲלֵה הלוחית בבכי יעלה בו (ישע׳ יה ה). הנם עלים בְּמַעֲלֵה הציץ (דהי״ב כ יו). — והמקום היותר גבוה: וישכב יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו בְּמַעֲלֵה קברי בני דויד (דהי״ב לב לג). — ובתלמ׳: השוכר את החמור וכו׳ להוליכה בבקעה והוליכה בהר אם החליקה חייב ואם הוחמה פטור אם מחמת המעלה חייב (ב״מ ו ג). כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה שבה מתים בחצי ימיהן (רב, ערוב׳ נו.). — ב) כמו מדרגה לעלות בו לחומה וכיוצא בזה: ועל שער העין ונגדם עלו על מעלות עיר דויד בַּמַּעֲלֶה לחומה (נחמ׳ יב לז). — ג) דוכן לעמֹד עליו, tribune: ויקם על מַעֲלֵה הלוים ישוע ובני קדמיאל וכו׳ ויזעקו בקול גדול אל יי׳ אלהיהם (שם ט ד). — מַעֲלֶה עָשָׁן, א) ״מין עשב, השתמשו בו בביהמ״ק כדי שעשן הקטרת יהי מתמר ועולה: אמר ר״ע סח לי שמעון בן לוגא אני ותינוק אחד מבני בניהם (של בית אבטינס) היינו מלקטים עשבים בשדה וכו׳ אמר לי ראיתי מעלה עשן כנגדי נמתי לו הראני אמר לי שבועה היתה בידם של בית אבא שאין מראין אותו לכל אדם (תוספת׳ יוה״כ ב ז). של בית אבטינס היו בקיעין בפיטום הקטורת ובמעלה עשן ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא ומפטמין כיוצא בהן אלא שאין בקיעין במעלה עשן של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה עד הקירות ואח״כ פוסה ויורדת למטה של אלכסנדרין היתה פוסה מיד (שם ו). שהוא נותן בה (בקטרת) מעלה עשן וכו׳ הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מסממניה חייב מיתה (ירוש׳ יומ׳ א ה). — ב) ״כנוי להצמח המפֻרסם בתִתון וטבק, שישאפו עשנו דרך הגרון, Tabak; tabac; tobacco: שחללתי שבתות ה׳ והייתי שותה אש המעלה עשן בשבת (תמדת הימים א י). למלאות תאות יצרם הרע להבה תלהט רשעים והנה עלה קיטור המעלה עשן כקטור הכבשן (שם, שביתת השבת ד). ולא כן בארצות המזרח כי למרבה לא יאריך שולחנם יותר משעה שעה וחצי ותכף מברכים ברכת המזון וקמים לשאוף המעלה עשן שלהם והמשרתים יביאו לכל אחד מקטרתו (רי״מ חזן, שארי הנחלה עב). — ג) ״שפופרת שדרך בה עולה העשן מהתנור וכיוצא בו: ומחמת דוחק החדר ועצירת העשן עקר המדורה ממקומה ובנאה בזוית אחת באופן שבליטת המעלה עשן על הגג הוא נגד חלון בית בישול שמעון (שו״ת שמש צדקה, חו״מ ג). — ״מַעֲלֶה־ומוֹרִיד[1], שֵׁם להמכונה המעלה ומורדת, Fahrstuhl; ascenseur; lift.

ב.**מַעֲלֶה**[2], ת״ז, — פָּרָשׁ מַעֲלֶה, מָהִיר, מדהיר את סוסו בעז ומהירות: קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה פרש מַעֲלֶה[3] ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר (נחום ג ב-ג).

---

[1]) כך הקרי, והכתיב מעלו. ובס״א מַעֲלָיו כתיב וקרי.

—[1]) שֵׁם מרכב אחד, כמו מכנים־ומוציא (תוספת׳ ב״מ יא יג). [2]) עי׳ הערה שלאחרי זו. —[3]) כך בנסחה המסורה. וכך היתה כבר הנסחה בזמן התרגום היוני, כי תרגם מלה

מַעֲלָה, ש״נ, מ״כ מַעֲלוֹת, מַעֲלֹת, מַעֲלוֹתָיו, מַעֲלֹתֵהוּ. — א) מדרגה, עשויה באדמה או בבנין, Stufe degré ; step: ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (שמות כ כג). והחיק לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים (יחזק׳ מג יז). ועד המעלות היורדות מעיר דויד (נחמ׳ ג יה). — ולכסא: שש מעלות לכסה (מ״א י יט). ושנים עשר אריים עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה (שם כ). — ולשער: ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו[1]) (יחזק׳ מ ו). — ולאולם: ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה אמה ובמעלות אשר יעלו אליו (שם מ מט). — מעלות אחז, מדרגות עשויות לדעת ע״י צל השמש את שעות היום: הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה (ישע׳ לח ח). ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות (מ״ב כ י). — ובתלמ׳: בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה (מדות ג ו). החלו עולים במעלות האולם (תמיד ו א). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית (תוספת׳ סנה׳ ב ו). — ובמליצה: הבונה בשמים מעלותו[1]) ואגדתו על ארץ יסדה (עמו׳ ט ו). — ואמר הפיטן: האל הבונה בשחק מעלותיו, ומחליף ומשנה זמניו על בריותיו (ר״י הלוי, יסד האדמה). — ובהשאלה: כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות והמדות ונדבת הנפשות הם מעלות ומדרגות אל הענין העליון הזה אשר התכוונו לבארו בשער הזה (ר״י א״ת, חו״ה, פתיח׳ שער אהב׳ יי׳). — ובמשמ׳ תה״פ, עָלָה מַעְלָה, מַעְלָה מָעְלָה, עלה למדרגה עליונה, נהיה גדול, עשיר, שליט, וכיוצא בזה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דבר׳ כח מג). — ועם לְ בראשו, לְמַעְלָה, עם פעלים רבים: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה כ). ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר׳ כח יג). חלום חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל (שפט׳ ז יג). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה ועשה פרי למעלה (מ״ב יט ל, ישע׳ לז לא). ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה (יחזק׳ מא ז). ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה (משלי טו כד). שאל לך אות מעם יי׳ אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה (ישע׳ ז יא). וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (שם ח כא). מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (קהל׳ ג כא). וידע דויד כי הכינו יי׳ למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו (דהי״א יד ב). ויגדל יי׳ את שלמה למעלה לעיני כל ישראל (שם כט כה). — לְמַעְלָה מעל: וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע (דהי״ב לד ד). — רָבוּ לְמַעְלָה ראש: כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר׳ ט ו). — ובלי השם ראש, במשמ׳ רַבּוּ מאד: ובני רחביה רבו למעלה (דהי״א כג יז). — עד לְמַעְלָה: ויהי יהושפט הלך וגדל עד למעלה (דהי״ב יז יב). — — מן מקום וָמָעְלָה: וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה (שפט׳ א לו). משכמו ומעלה גבה מכל העם (ש״א ט ב). ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה (מ״א ז לא). — ובזמן, מבן כך וכך שנים וָמָעְלָה: מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי׳ (שמות ל יד). ואם מבן ששים שנה ומעלה (ויקר׳ כז ז). כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם (במד׳ ג טו). ויצעקו מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ״ב ג כא). ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה (ש״א טז יג). ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק (שם ל כה). ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה (חגי ב טו). — וכמו״כ וּלְמָעְלָה, בשמוש זה: וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (יחזק׳ א כז). ממראה מתניו ולמטה אש

זו במשמ׳ עליה. וכך פרשו כל הקדמונ׳ וגם רב החדשים. אך כבר הרגישו קצתם כי זה דחוק, ודחק זה נראה מפרושו של רד״ק שאמר וז״ל: פי׳ מעלה להכ חרב. ולכן נראה כי אין זה הפעי׳ מן עלה, אלא פַּעֲלָה מן ב.מעל, בערב׳ מעל a), גם במשמ׳ מהירות, ות״ז מַעְל b), ע׳לאם מַעְל אי ח׳פיפ (נשאן אלערב), אלמַעְל אלמשתעג׳ל (מחיט אלמחיט). ומַעֲלֶה כמו עֲלֻפֶּה, כמו בערב׳ פעלֵי. ומסתבר כי שתי אלה המלים פרש מעלה נשתמשו ממקומן בין קול רעש אופן ובין סוס דהר.

[1]) בקצת ספרים מַעֲלֹתָיו, מַעֲלוֹתָיו.

a) معل b) مَعْل

וממתניו ולמעלה כמראה זהר (שם ח ב). וההראל ארבע אמות ומהאראיל ולמעלה הקרנות ארבע (שם מג טו). — ובזמן: מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה (דהי״א כג כז). מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יי׳ (דהי״ב לא יז). — ובתו״מ: אילן שנגמם וכו׳ מטפח ולמעלה כאילן (ר״ה, שבי׳ א ח). אמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא (יבמ׳ טז ד). אבל מתנדבים שלשה ארבעה וששה ומששה ולמעלה (מנח׳ יב ד). — ובענין מדרגת יחס וכדומ׳: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה (קדוש׳ ד ה). — ״ובחכמת הלשון, הטעם למעלה, בתנועה שלפני האחרונה, כמו מלעיל: טעמו (של המלה באה, השמש באה) למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר וכו׳ וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא (רש״י בראש׳ טו יז). כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבית וכו׳ אבל זה טעמו למעלה בריש (שם יח כ). — ״מעלה־מטה: ואני ראיתי חלום זה כתוב מהגדול החולם ז״ל ויש בו עוד דברים וכמדומה שהיה כתוב עליו שהחלום היה בשנת תכ״ד מעלה מטה (חיד״א, מורה באצבע ז ריב). — ומקצר, ממעל, וממעל ל, במקום מלמעלה: ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד (שמות כח כז). לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (שם כ ד). מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא[1] כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ (ויקר׳ יא כא). כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (דבר׳ ד לט). כי יי׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהוש׳ ב יא). וספן בארז ממעל על הצלעת אשר על העמודים (מ״א ז ג). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן (שם כ). ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל (שם כט). יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך (שם ח כג). ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמו׳ ב ט). שרפים עמדים ממעל לו (ישע׳ ו ב). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (שם יד יג). על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי (ירמ׳ ד כח). אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם (ירמ׳ לה ד). ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה (שם מג י). ויתן את כסאו ממעל לכסא מלכים אשר אתו (שם נב לב). וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזק׳ א כו). הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישע׳ מה ח). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל (תהל׳ עח כג-כד). באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום (משלי ח כח). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל[1] ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד). מתחת שרשיו יבשו וממעל ימל קצירו (שם יח טז). ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים (שם לא ב). גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כח). ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר (דני׳ יב ו). — ״ובדקדוק, כמו מלעיל: ולהשכיל בשערים פתוחים וקמוצים גדולים וקטנים וטעמי האותיות ממעל ומתחת וטעמי הפסוקים בתורה ובנביאים (הקד׳ דונש על מנחם). כי כל מלה עלי משקל הוצן שהטעם בה ממעל פתוחה בפתיחה קטנה לא תהיה נופלת על פועל כ״א על שם כמו בסר גמא כפר עפר בשם כלם טעמם ממעל והם פתוחים והפועלים טעמם מתחת והם קמוצים (שם, הנ׳). — *מעלה, כנוי לשמים, לאלהים: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור (חגי׳ ב א). כביכול הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינו רואה (ר׳ יוחנן, מכי׳ משפט׳ טו). והמגים דעתו כלפי מעלה (ברכ׳ יט.). שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (מד״ר במד׳ י). מחמת אש של מעלה נשרפו גלגליו (תנחומ׳ בשלח כג). — המוני מעלה, כנוי למלאכים: כתר יתנו לך ה׳ אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה (קדושת מוסף, כתר). — ובמשמ׳ *חשיבות גדולה, מיוחדה, Vorzug; préférence; preference: קול ומראה וריח אין בהן משום מעילה אלא מעלה עשו בבית קדשי הקדשים (פסח׳ כו.). זו מעלה יתירה יש בין ישראל לגרים (רבה בר ר״ה, קדוש׳ ע:). מעלה עשו ביוחסין (כתוב׳ יג.). שש מעלות במקואות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו מי גבאים שתה טמא ושתה טהור טמא וכו׳ למעלה מהן מי תמציות שלא פסקו וכו׳ למעלה מהן מקוה שיש בו ארבעים סאה וכו׳ למעלה מהן מעין שמימיו מועטין וכו׳ למעלה מהן מים מוכין שחן מטהרין

---

1) כך הכתיב. והקרי לו.

— 1) נמסר: פתח באתנח.

בזוחלין לְמַעְלָה מהן מים חיים שבהן טבילה לזבים וכו' (מקוא' א א-ח). אבות הטומאה השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע וכלי חרש באויר ואינם מטמאין במשא לְמַעְלָה מהם נבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזיה שהם מטמאין את האדם במשא וכו' לְמַעְלָה מהן בועל נדה שהוא מטמא משכב תחתון כעליון לְמַעְלָה מהן זובו של זב ורוקו וכו' (כלים א א-ג).— ::מַעֲלַת פלוני, מעמדו ומדרגתו: ולפי זה רואין הדיינין מעלתו ומעלתה ושמין כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה ליתן (רמב"ם, נערה בתולה ג ה).— *מַעְלָן, לְמַעְלָן, מִלְמַעְלָן, כמו מַעְלָה, לְמַעְלָה, מִלְמַעְלָה: נתן את הנתנים למטן למעלן ואת הנתנים למעלן למטן (זבח' ג א). טבעות רחבות מלמטן וצרות מלמעלן (ר' יהודה, מע"ש ה ט). שהכהנים שומרים מלמעלן והלוים מלמטן (מדות א ה). והחלונות מלמעלן ומלמטן ומכנגדן (צריך להרחיק) ארבע אמות (ב"ב ב ד). נזם שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן (כלים יא ט). נתן רגלו מלמעלן עירב את הטומאה (אהל' י א). בין מלמעלן בין מלמטן (שם ה). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (שם יט יה). לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן (מכי' בשלח, שירה ו). בין שהאילן למעלן והבור למטן בין שהאילן והבור מלמטן (ירוש' שבי' א ב). הפיאה יש לה שיעור מלמטן ואין לה שיעור מלמעלן הביכורים וראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן (שם פאה א א). כגון ירושלם מלמעלן ועיר מלמטן (שם ר"ה ד ב). שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן (ר"ש בר"נ, מד"ר בראשי' יג). אם יהיה הגבור למעלן והחלש למטה (שם שמות כד). ר"ש בנו של ר' אבא היה כותב הא למטן ולמד למעלן (שם).—ומצוי בסהמ"א: נמצאו מכוונים תמים מלמטן ותמים מלמעלן אין אחד מהם עודף ויוצא על חבירו (ר"ח שבת נט).—וכנוי להשמים: (המתפלל מכוין את לבו) כנגד קדשי הקדשים של מעלן (ר' חייא רבא, ירוש' ברכ' ד ה). סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות הרי אלו מתפללין כלפי למעלן (שם). כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן וכו' ולא עוד אלא שחביבין כל מה שלמטן משל מעלן תדע לך שהניח מה שלמעלן וירד בשל מטן (ר' ברכיה, מד"ר שמות לג). הברק הזה תולדות האש של מעלן הוא והוא יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (סוא, שם במד' טו). כשורות של מעלן כך שורות של מטן מה שורות של מעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך של מטן כתנת בד קדש ילבש (ר' חייא, שם ויקר' כא). מוטב היה לו לשאול באורים ותומים של מעלן ולא באוב וידעוני של מטן (ר' חייא בר"ה, שם כו). גדול האור של מעלן שלא נתן ממנו לכל הבריות אלא אחד ממאה (שם במד' טו). שומע אני בשור של מעלן (ר' פפוס, שם שה"ש, לסוסתי). עד שתחפץ מלכות של מעלן לכשתחפוץ מדת הדין מאליה (שם, השבעתי). אמרו (ישראל) הלואי נסע כטכסים הזה של מעלן (ר"י דסכנין, שם, מי זאת). כביכול אמר הקב"ה כשם שהוא (ירמיהו בוכה) למטן אף לפניי בבכיה למעלן על מה שהגיע (פסיק' רבתי כט). תולדות האש של מעלן אין כח בעין לראותה (והזהיר, שמות).— ב) מה שעלה: כה אמר יי' כן אמרתם בית ישראל וּמַעֲלוֹת רוחכם אני ידעתיה (יחזק' יא ה). — ג) שה"פ, עצם פעולת העליה: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד הַמַּעֲלָה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר' ז ט).—ד) ::איכות טובה שבאדם, gute Eigenschaft, bonne qualité; good quality: התיקר מעלת נפשי ואינה משרת את מתי נפש יקרה (ר"ש הנגיד, יריבוני). קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלותיו עד זבול נוגע (רסב"ג, לבי באימת). אין דבר שמועיל לאדם כדעת מעלתו והשגתו בחכמה (ר"י א"ת, מבחר הפנינ', שער החכמ'). ואיכה מעלת רמה אבקש ומחר תהיה רמה אחותי (ר"י הלוי, ס' נגדך). דורך עֹז אשר יעז במעלתו ומרכבו, ושם כסלו ימי הבלו ברב חילו ובזהבו (הוא, ילו הא). על הררי משרה וכבוד כצבי דלג וירדן מעלות צולח (טדרוס הלוי, קטע כ"י גני'). חומד למעלתו את יוצרו הוא רב (רמב"ע, תהלים א שמ). צרור מקיר חמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו יכובון (שם קטו). והפילוסופים יתארו המדות במעלות ובפחיתויות ותקראנה המדות החשובות מעלות המדות והמדות המגונות פחיתות המדות (מלות הגיון יד). הנה מאז באת אלי וכוונת מקצות הארץ לקרות לפני גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). אתה תכבד מעלתך כי מעלתך לא תכבדך (ר"י חריזי, תחכמ' ג). שהוא (אברהם) היה השלם במעלות שכליות ובמעלות מדות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידי', לך לך). והרחק חברת הפחותים שהיא תפסידך המעלה והערך (ר"י בדרשי, פרדס ב, אוצה"ס ג). ואין מעלה ממעלות הכבוד יותר גדולה ועליונה ממעלת

ההולך בדרכי השם יתברך (רמ"ע פלקיירא, אגרי החלום ב). כי אי אפשר שיקנה מעלות הנפש על השלמות אלא מי שטבעו ישר (שם). מעלת האדם כפי גובר דעתו על תאותו וחסרונו כפי תוקף תאותו על דעתו (ר"י זבארה, ספי שעשועי ח). אשר מעלותיו החמודות נפוצו בכל הערים (ר"י מפיסא, ברא"ש ספי מנח' קנאות). — ועצם המדה הטובה, מעלת הגבורה וכיוצא בזה: שלא באו בספר הזה המאמרים מסודרים על סדר המדות והמעלות דרך משל מעלת הגבורה ועננייניה ואחר ההסתפקות בענייניו (ר"י ערמאה, הקדי יד אבשלום על משלי). שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה (ספורנו, אור עמים, אחדות).—ובדברים לא בע"ח: והנה נראה ממה שהקדמנו זכרו כי השם מעלתו גדולה מהפועל כי השם ממציא הפעל וכו' והתבאר עוד כי הפעל מעלתו גדולה מן המלה וכו' והמלה מעלתה גדולה ממעלת העלול (ר"י א"ת, הקדמה א). גודל מעלת זה הדרוש ואת יקר תפארת גדולתו (ר"י אלבו, הקדי העקרים). ידיעתך ומחשבותיך וכו' שאי אפשר לי להשיגן מצד יוקר מעלתם (שם ב כה). — ⁘מַעֲלַת פלוני, מַעֲלַת גדולתו, חכמתו וכו', תאר כבוד לאדם גדול, לשר וכדומ': המשתחוה אפים ארצה לעמתו והכורע אל מול מקום שבת נחלת מעלת גדולתו מארץ מרחקים (מנחם ב"ס, במכתב ר"ח בן שפרוט למלך הכוזרים). לפני כבוד מעלת אדוננו קדוש ענות גאוננו וכו' (מכתב לרשב"א, תשו' תיח). באתי להודיע למעלת כבוד תורתך (ר"א מזרחי, קובץ על יד ז). הגיעני מכתב מעלת אדוני וכו' לא אוכל לדון לפני מעלת אדוני ולהשיב על דברי מעלת רום כבודו (שו"ת הרמ"א ה). ויהי בימי שפוט השופטים בעיר פירארא המהוללה הנה הנם על ראשה מעלת החשמן פוליו אסטלי ליגאטו ומעלת החשמן טריאו וכו' (מרדכי בן ר"י לוהלון, מגי נסכות). ויהיה ביד מעלת הברורים כח ורשות וכו' לדון ולגזר כאשר ייטב בעין שכלם הטוב ולא יהיה רשות לשום א' מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שמעלת הנ"ל ידונו (כתב כ"ד משני ש"ד, קבץ על יד 12). החכם השלם וכו' מגן וצנה מעלת הגאון כמוהר"ר מנוח חזקיה חיים קורקוס (הקדי ספי חברה בק"ק בני רומא ש' תקל"ג, בס). עת לעשות לה' ללמד בבית מעלת מרן ז"ל הנ"ל בלילי ראשי חדשים וכו' וגמרו להתפלל בביתו של מעלת מרן הנ"ל (שם). בזאת יאותו לנו להתמיד בזאת השנה בבית מעלת המשכיל וכו' (שם 15).

בעצם היום הזה שהוא יום ג' כ"ג לחדש כסלו שנת ש"ג לפ"ק באו לפנינו עדים ח"מ מעלות הברורים וכו' וכך אמרו מעלות הברורים הנ"ל (נוסח פסק דין, שם 4). ובקשו מעלת מנהיגי הקהל קדוש לחבר ודוי ליום התענית (קהל אנקונה משני תנא, בספי אור בקר). במצות מעלת החוקר והשרים (מסירת מודעה, ברא"ש ספי פחד יצחק). הסכמת מעלת הרבנים המובהקים ודיינים המצוינים מהישיבה הכללית (שו"ת שמש צדקה, הסכמה). ואחר עבור הזמן הנ"ל יהיה ברשות מעלת הרבנים והממונים לקיים ההסכמה הזאת (שם א כה). ויהי כמשלש חדשים חזרתי פעם שנית לפני מעלת שלשת הממונים הנ"ל (שו"ת מים רבים, או"ח כג). ועסקי צבור המוטלים עלי כי רבים המה ביחוד במקום הזה כנודע למעלת אדוני בלי ספק (שאלי יעבץ א נג).— ומעלתך, מעלתכם, מעלתו: ולכן בבקשה ממעלתכם השיבוני מיד בשאלתי זו (שו"ת ליב"ש שסט). זו היא עצתי ואם אעפ"כ דעת רום מעלתו להתאמץ בזה יודיעני ואכתוב לקרוביי שמה (שו"ת נודע ביהודה, או"ח טו). כי הוגד לי ושמעתי הענין אשר אירע וכו' ע"כ אכתוב לפני מעלתכם תורף המעשה (תשב"ץ ג רפו). שאבוא לראות פני מעלתכם בשמחה (ר"י אבוהב, נסר פישון, במד'). לאחר הנחת זאת ההקדמה אדבר ברשות הקדום די ממעלתכם בענין אשר זכרתי באורו (שם, משפט'). ויצטרך שמעלתך יחמש ר"ל לקחת החמש מהארץ (ר"י אברבנאל, מקץ). כי מזולת המנחה אינו ראוי לראות פני מעלתו ולא שמעלתו ישא פני (שם, וישלח). הלא איש אתה וגדול שמך בתורה בידך מטה המשרה ומי כלפי מעלתך דברים ישית (מכתי אבא מרי בר"י להרשב"א, מנח' קנא' א). בראותי בעלי אסופות החזיקו דבריהם בכשיל וכילפות אודיע למעלתכם בפרט ובבאור כל הענין כדי להנצל עצמי (שם כו). וחליתי פני אחד העם ארי שבחבורה לחלות פני מעלתך שתדום בעת ההיא וכו' נאמן למעלתך טודרוס בר קלונימוס (שם כז). סר למשמעתך נאמן באהבת מעלתך כותב בחפזה בטרדת הזמן יום עשירי לספירה קלונימוס בר טודרוס (שם סד). ואם יכריח הצרך למעלתך ללכת מאלו המקומות וכו' והחדר של מעלתך תחזקהו ותבשמהו וכו' אם יהיה אויר טוב במחוז אשר מעלתך הולך אליו (ספי שמירת הבריאי כתוב להאפיפיור, כ"י ביס"מ שכתר). על טבילת היולדת יראה מעלתו מה שכתב ב"י בשם הריב"ש וכו' ועל מה ששאל מעלתו אף במקום

המיקל (שו״ת רמ״א לד). אשאנו אל כפים אל אל בשמים להאריך ימי מעלתך עם הצאצאים (ר״י מודינא, סקד׳ לב הארים). ידוע למעלתכם מראה הנבואה אשר כתבתי מעיר מונישטריאו (בשם ר״ש מולכו, שארית ישראל כה). על כן אמרתי לחבר וכו׳ החיבור הזה לכבוד מעלתך (ר״ד גנז, הקד׳ צמח דוד). שאל ממני אם הייתי מכיר מעלתך כי שמע את שמע אדוני (משה אלטי, מכתב נו, בספ׳ כרכ׳ אברהם 271). עד מקום שיוכל שאת כבוד מעלתך על עסק הספרים (שם). יודע למעלתך כי אני שמעתי עליך בתכלית חכמתך (ר״ז בן סעדיה, ספ׳ המוסר, כ״י תימני, מחב׳ יג). שאול שאל הגאון רבינו סעדיה לחייט אחד הבא אצלו כמה תפירות תפרת היום והחייט השיבו מעלתו יאמר לי כמה אותיות יש בתורה (בכ״י אדות רספ״ג, שם הגדול׳, ערך רסע״ג). ובמחילה ממעלתו ודאי שיש לסתור דבריו (שו״ת מים רבים, יו״ד יז). נחזור לדברי מעלתו בספרו שם וכו׳ (שו״ת חתם סופר, או״ח לח). אחד מאנשי עירו רוצה שמעלתו ימסור לידו סך מסוים לקנות עורות וכו׳ והוא מחייב עצמו ליתן למעלתו הצמר מהעורות וכו׳ ולזה נסתפק מעלתו אם אין בזה חששא דריבית (תשו׳ ר״ע איגר א נג). מעלתו לא הודיע לי במכתבו אם מיד שימסור המעות לידי יהיה לו רשות להוציא לצורכו (שם). וע״ז דוקא יצא הקצף מלפני מעלתכם (רי״מ חזן, שארית הנחלה עח). ואם המצא ימצא שיתגלגל זכות על ידי זכאי שכמותו שישריח מעלתו הרמה עצמו אצל הרבנים דמדינתכם (ר״י עמדין, גת דרוכה). וראינו כי דברי מעלת חכמת מעלתך מיוסדים על אדני האמת ועמודי החכמה וגמרנו כי דברי מעלת תורתך נעגדם עטרות לראשינו (שו״ת תמת ישרים לג).—ור״ת מעל׳, במקום מעלתו: על פי אחד מאוהבינו היושב במסבי עיר מעל׳ נודע לנו שם מעל׳ הנכבד כי איש אמונים ובעל עסקים הוא וכו׳ ויאות למעל׳ להחיש לנו את תשובתו על כל אפני המכתב הזה בעתו (מא״ג, קרית ספר א).—ה) ⁘חלק מחלקי גלגל המזלות, וכמו״כ חלק מחלקי עגולי הארץ, Grad ; degré ; degree: ובשעה ששלהבת לבנה מגעת לחמה ביום במעלות ששים עובר בתוכו ומכבה את אורו ובשעה ששלהבת החמה מגעת ללבנה בלילה במעלות ארבעים עובר בתוכו ומכבה את אורו (פרקי דר״א ז). ובין המדינה הזאת ובין הים הגדול אשר אין אחריו ישוב תשע מעלות ממעלות הרקיע אשר השמש הולכת מהם בכל יום מעלה אחת לדברי החכמים החוזים בכוכבים וכל מעלה מהן בארץ ששה וששים מלין ושתי ידות מיל (מנחם ב״ס, במכת׳ ר״ח בן שפרוט למלך הכוזר׳). ומדת ארץ ספרד ממלכת עבד אל רחמאן וכו׳ שש עשרה מעלות שהן אלף ומאה מילין (שם). וחלקו המזל לשלשים מעלות כי זה המספר יש לו אחדים שלמים יותר מי״ב כי יש לו חצי ושלישית וחמשית וששית ועשירית והנה עלה מספר מעלות הגלגל ש״ס וזה המספר קרוב לימות החמה (ראב״ע, ספ׳ המספר ב). חלקו הגלגל לשלש מאות וששים מעלות בעבור שלא מצאו חשבון פחות ממנו שיש לו כל השברים חוץ מהשביעית (הוא, ספר הטעמים, כ״י פריז). הגלגל נחלק לשלש מאות וששים חלקים שוים יקראו מעלות (הוא, ראשית חכמה א). הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות (רמב״ם, קדוש החדש יא ז). מהלך אמצע הירח ביום אחד שלש עשרה וחמש ושלשים מעלות ועשרה חלקים וחמשה ושלשים שניות (שם יד ב). אם נמצאו רוחב הירח ונטיית מעלתו ברוח אחת כגון שהיו שניהם צפוניים או דרומיים (שם יט ט). ודע כי כל אחד מי״ב מזלות חלקוהו חכמי המחקר לשלשים מעלות כמו שאבאר וכו׳ ומחציתם הם ק״פ מעלות נמצא שיש מקוטב הדרומי לקוטב הצפוני מאה ושמונים מעלות והוא מחצית חלק הרקיע (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). כל החכמים הקדמונים הסכימו וחלקו קו הסובב על אמצע גלגל המזלות וכמו״כ כל שאר העגולים הגדולים העוברים נוכח מרכז הארץ כל אחד ואחד מהם לשלש מאות וששים חלקים וקראו להם מעלות (ר״ד גנז, נחמד ונעים א ל). — וחלק אחד מש״ס מכל עגול: וזה הרביעי נחלק לתשעים חלקים יקראו מעלות ומשפט האומנים לשים קו אחד גדול כל ה׳ מעלות (ראב״ע, כלי נחשת א). והוי יודע שבעלי החכמות הסכימו לחלק במחשבה הקיף כל עגולה מהמון העגולות הן שיהיו שטחיות או החקוקות על גבנונית הכדור הן גדולה הן קטנה לשלש מאות וששים קשתות דקות שוות זו לזו וקראו לכל קשת מהן מעלה וכל מעלה מהן לששים חלקים שווים ויקראו אותם בשם חלקים (ברוך משקלי, הקד׳ עמודי השמים). — ו) ⁘מַעֲלוֹת הכוכבים, מדרגת גדלו של כל כוכב: ספר לוחות המשרתים השבעה וכל מעשה הארץ והמצעדים והנטיה והמעלה הצומחת (ראב״ע, הקד׳ לספר אלמתני). ומדת הכוכבים העליונים שהם בגלגל המזלות והוא חלקם על שש

מעלות והמעלה הראשונה יקראנה הכבוד הראשון (שם). השער הששה עשר בידיעת המעלה הצומחת והשוקעת (שם, כלי נחשת טז). אמר אברהם בעבור היות המעלה הצומחת שהיא יוצאה מתחת לארץ דומה לנולד כשיוצא מבטן אמו על כן אמרו כי זה המזל יורה החיים וכו׳ (שם, ראש׳ חכמה ג). — ובחכמת החשבון: והנה הספר תשעה מספרים כי תשעה סוף כל חשבון ואלה יקראו האחדים שהם במעלה הראשונה וכו׳ ואם אין לו מספר באחדים ויש לו מספר במעלה השנית שהם העשרות ישים כדמות גלגל בראשונה להורות כי אין במעלה הראשונה מספר וכו׳ ועל זה הדרך יעשה לשמור מעלות הגלגל לפי מעלות החשבון (ראב״ע, הקד׳ ספ׳ המספר). כבר הזכרתי לך איך הם מעלות המספר והנה כשיבואו לך שנים מספרים לכפול וכו׳ בקש דמיונו במעלה הראשונה וראה כמה המחובר מכפל זה על זה ושמור אותו ואחר כך ראה כמה מעלות שני החשבונות בין שיהיו במעלה אחת או בשתים מעלות ודע כמה המחובר ממספר שתי המעלות (שם א). כי המאתים מהמעלה השלישית שהם מאות וכו׳ המעלה הרביעית היא לאלף (שם). — ובהשאלה, ״מדה מן המדות: שאם נטה בעל חולי הגוף מדרך הבינונית אל קצה החמימות מעלה אחת משקין אותו מסמני רפואות דברים קרים שמשיבים אל קצה הקרירות מעלה (ר״י אבן עקנין, ספ׳ המוסר כ ס). ואם ראה בגופו שנטה אל קצת מהקצוות וכו׳ כיצד נטה אל החמימות שיעור שתי מעלות מטהו במאכלות הקרים וסמי הרפואות הקרים אל הקרירות שתי מעלות לא פחות ולא יותר וכו׳ וכן אם נטה אל הקרירות שתי מעלות מטהו אל החמימות שתי מעלות (שם כ טז). שלש המעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה (רד״ק יואל ג א). —״ובזמן החדש התחילו להשתמש בשם זה לכל חלק וחלק מחלקי המדחם, כך וכך מעלות של חם, של קר: אם נערוב שלג שמדרגת קרירותו הוא 0 מעלות עם מלח הבישול שמדרגת חומו הוא 10 מעלות אז ילכו גם המלח גם השלג תמס ויולידו המסה מלחיית שקרירותה הוא 10 מעלות (ש׳ רבינוביץ, חכמת הכמיה א 61). —ועצם הכלי, מַעֲלוֹת צלסיוס: הלוח הזה יורנו וכו׳ חום האויר במעלות צעלזיאוס (שם 70). — שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, שם למזמור לארבעה עשר מזמורי תהלים: שיר המעלות אל יי׳ בצרתה לי קראתי ויענני (תהל׳[1]) קכ א). —וגם שיר לַמַּעֲלוֹת: שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי (שם קכא א). —והאדם הַמַּעֲלָה: ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה[2]) יי׳ אלהים (דהי״א יז יז).

״מַעֲלוֹתִי, ת״ז, נקב׳ מַעֲלוֹתִית, — של מַעֲלָה: וסיבה לקדימה המעלותית כגון ישיבת הכרכים שהישיבה גרמה להיות בני הכרכים מוקדמים במדרגה לבני הכפרים ותהיה הקדימה המעלותית. סיבה לזמנית כגון קדימת הכהנים והחכמים שמחמת מעלתם יוקדמו בכל דבר (ר״ש פפנהים, יריעׄ שלמה א א). וכמו שהראנו כבר למעלה בבאור הקדימות המעלותית שאע״פ שהדבר בעצמו איננו בעל מעלה בעצם על זולתו כמו האבן ספיר שאין בו מעלה בעצמותו יותר ממה שהיה חלמיש הנה הוא בעל מעלה מיד שיהיה כאן משמש המשמש בשתי האבנים שימצא יותר תועלת בהשתמשות הספיר (שם א ה).

״מַעֲלִית, ש״נ, — בהנדסה, ראש הגֵּרֶם המלא: כל גולם אשר מעליתו ותחתיתו והם ראשו ותושבתו שטחים ישרים ונכוחים זה לזה ושוים (ראב״ת הנסיה, המשיחה והתשבר׳ ד).

מַעֲלָל, ש״ז, מ״ר מַעֲלָלִים, סמי׳ מַעַלְלֵי, בכנ׳ מַעֲלָלֶיךָ, מַעֲלָלַיִךְ, מַעֲלָלֵינוּ, מַעַלְלֵיכֶם, מַעֲלָלָיו, מַעַלְלֵיהֶם, — מעשה ופעולה שאדם עושה ופועל, Handlung; action: ישלח יי׳ בך את המארה וכו׳ עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מַעֲלָלֶיךָ אשר עזבתני (דבר׳ כח כ). והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו מִמַּעַלְלֵיהֶם ומדרכם הקשה (שפט׳ ב יט). והאיש קשה ורע מַעֲלָלִים והוא כלבו (ש״א כה ג). רחצו הזכו הסירו רע מַעַלְלֵיכֶם מנגד

— [1]) ועוד שם: קכב א, קכג א קכד א, קכה א׳ קכו א, קכז א, קכח א, קכט א, קל א, קלא א, קלב א, קלג א, קלד א. ואמרו במשנה: חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן לוים עומדים בכלי שיר ואומרים שירה (סוכ׳ ה ד). והסכים לזה גֶרץ, ואחריו Jacob (ZAW 16, 169) שהשם שיר המעלות הוראתו ממש שיר שהיו שרים על המעלות. ראב״ע הביא בשם רסע״ג, וז״ל: יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכו׳ וזה השיר ינוגן על נועם המעלות. ע״כ. קצת החדשים סברים כי רֹב השירים האלה הושרו בשעת העליה מבבל. —[2]) בש״ב (ז יט) כתוב: וזאת תורת האדם.

עיני חדלו הרע (ישע׳ א יו). כי כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יי׳ למרות עני כבודו (שם ג ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (שם י). ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). והיתה הארץ לשממה על ישביה מפרי מעלליהם (שם ז יג). והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו (הוש׳ ד ט). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם (שם ה ד). עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (שם ז ב). ולפקד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו (שם יב ג). המלו ליי׳ והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליכם (ירמ׳ ד ד). דרכך ומעלליך עשו אלה לך (שם יח). כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (שם ז ה). אז הראיתני מעלליהם (שם יא יח). וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים (יחזק׳ לו לא). שובו נא מדרכיכם הרעים ומעלליכם[1] הרעים (זכר׳ א ד). ויאמרו כאשר זמם יי׳ צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו (שם ו). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם (תהל׳ כח ד). ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה (שם קו כט). ולא שבו ממעלליהם הרעים (נחמ׳ ט לה). — ומעללי ילד, מעשיו, מנהגיו: גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ יא). — ומעללי אלהים, מעשיו הגדולים, נפלאותיו: הקצר רוח יי׳ אם אלה מעלליו (מיכ׳ ב ז). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל׳ עז יב). וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו (שם עח ז).—ובמדרש: לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ״כ לאסרך ולהלקותך שאם תסרח תלקה בהם (מד״ר במדי׳ יג). — ואמר המשורר: יד מעללי תכביד כבלי, ורע פעלי מני ואלי (ר״י הלוי, יד מעללי). בעולם חנפים ונראים כחפים וטוב מראותם זאבי ערבות, ידמו דרוך על נתיב מעלליו ומהם קרובים עליהם ערבות (רמב״ע, תרשיש א לג). כזקן כעולל, היבטח במעלל, ברשע מגולל, לבלתי ישלם (רמב״ח, דרכי נעם יג).

מעל״ע, —ר״ת: מעת לעת.

מַעֲמָד, ש״ז, סמי׳ מַעֲמַד, בכנ׳ מַעֲמָדְךָ, מַעֲמָדָם, — א) שה״פ, דרך ואופן שאדם עֹמֵד: ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומַעֲמַד משרתו ומלבשיהם (מ״א י ה).— ואמר הפיטן: יצנף צנפה לבבי מבלי מעמד כדוו יקלע בכף קלע יחידתי (יהודה אבן גיאת, מכין עפאים). אמתך מאין סלף ותהיה לך למופת, עומד והכל חולף ומעמד לא ילפת (יצחק אבן גיאת, יה כל). היש לי מעמד אם תהדפני, ואם לי מהלך אם תעצרני (ר״י הלוי, ידעתני).—*וכמו עמידה: כפלוני הנחמד, בכל מושב ובכל מעמד, אשר דרכי אל למד, מנעוריו עד היום (ראב״ע, האספו משכילים).— ב) המקום שאדם עֹמֵד עליו, ובהשאלה, המשרה שהוא נשא, Stand, Posten; état, poste; stand post: והדפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע׳ כב יט). — ובמשמ׳ העקרית, המקום שהוא עֹמֵד שם: כי מַעֲמָדָם (של הלוים) ליד בני אהרן לעבודת בית יי׳ על החצרות ועל הלשכות (דהי״א כג כח). והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד וכו׳ אין להם לסור מעל עבדתם (דהי״ב לה יה).—ובמשמ׳ *מקום שדבר מהדברים נמצא שם: היה מקומו ומעמדו היתר והוא עתיד להעבירו דרך איסור (ירוש׳ דמאי ב א). — *ומעמד מים, ברכה: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה, על כל מעמד מים יקרים וכשרין ילבש מקורו (כ״ס גני׳ מג כ).—ובתו״מ, מַעֲמָד בהלוית המת, עמידת קהל המלוים לזמן קצר, להספידו וכדומ׳: אין עושין (למת) מעמד ומושב פחות מעשרה ואין מעמד ומושב פחות משבעה פעמים (תוספת׳ מגי׳ ד יד). מקום שנהגו לעשות מעמד ומושב (למת) עושין (שם פסח׳ ב יד). ואין עושין מעמד ומושב (למת) וכו׳ פחות מעשרה (מגי׳ ד ג). אין אדם נאמן לומר דרך היה לפלוני במקום הזה מעמד ומושב ומספד היה לפלוני במקום הזה (כתוב׳ ב י). דרך הקבר אין לה שיעור המעמד דייני צפורי אמרו בית ארבעת קבין (ב״ב ו ז). המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו על כרחו משום פגם משפחה (גמ׳ שם ק:). בראשונה לא היו פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת (ר׳ יהודה, שם).— ובסהמ״א: אחר שקוברין את המת נקבצין ועומדין במעמד והוא שדה שמפטירין בה מתים וכו׳ (ערוך, ערך גלך). וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבה״ק לכך תיקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן (רש״י, ב״ב ק:). קרובי המת שאינם מתאבלים באים למעמדות ומושבות לכבוד המת (שם).— ומעמד של נחיל דבורים, עמידתם במקום מן המקומות בצאתם מהכַּוֶּרֶת: נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה ומהלך בתוך שדהו

[1] הכתיב מעליליכם.

ונוטל את נחילו אם הזיק משלם מה שהזיק אימתי בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין (ר"י בן ברוקא, תוספתי כתוב׳ ג ג).—ג) *כל או"א מכ"ד חבורות של כהנים, לויים וישראלים, שהיו בכ"ד ערים מערי א"י, שהיו עולות לירושלים כאו"א בזמנה, להתפלל שם בשם שולחיהן על הקרבנות, ואנשי המעמד הרחוקים מירושלם היו מתכנסים לבהכ"נ שבעריהם להתפלל ולהתענות ולקרוא בתורה: כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים וכו׳ (ביכורי׳ ג ב). אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד מתכנסין לביהכ"נ ויושבין ארבע תעניות (תעני׳ כז:). שנה שגשמיה מרובין אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהא בתיהם קבריהם (שם כב:). התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים של לויים ושל ישראלים (משני׳ שם ד ב). כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד שחרית[1] (ר"ע, שם ד ד). נטל אחד את המגרפה וזרקה בין האולם ולמזבח וכו׳ וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי המזבח (תמיד ה ו). — ומ"ר מעמדות: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (שם א). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (רב אסי, גמ׳ שם כז:). — ובסהמ"א: תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות והם הנקראים אנשי מעמד (רמב"ם, כלי המקדש ו א). וקיבוצן לכל תפלה מארבע תפלות אלו ועמידתן שם לתפלה ולתחינה ולבקשה ולקרות בתורה נקרא מעמד (שם ה).—ועצם התפלות והתחנות ופסוקי תורה שתקנו לאומרם בכל יום שחרית במקום הקרבנות: שגזרו שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קריית שמע ולא יתפללו והיו מניחין אותן ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות והיו אומרים בשחרית בשבת מעמד וקדוש ושמע במוסף (רב יהודאי גאון, JQR April 1917, 473). סדר מעמדות לרב עמרם גאון אלו המעמדות ביום ראשון קורין בראשית ברא אלהים וכו׳ ענין הקרבנות וכו׳ (סדר רע"ג, סדר מעמד׳). — ובהרחבה, כנוי לפיוטים שאומרים ביוה"כ וימי הצומות: ושירי הגאון רבי יוסף בן שטנאש נעימים ויקרים, והוא הראשון אשר חבר בספרד מעמד ליום הכפורים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). גם במעמד הצומות, הראה נוראות עצומות (שם).—*בְּמַעֲמַד פְּלוֹנִי, שפלוני עמד שם בשעה ההיא, Anwesenheit; présence; pres-: בראשונה היו כותבין שטרי מיאונין במעמד פלוני ופלוני מיאנה פלונית בת פלונית בפלוני בר פלוני (ירוש׳ סנה׳ א ג). והלא במעמד כלכם העיד בן שלקית ביבנה עד שתכלכל (חנניה בן חכינאי, תוספתי נדה ו ו). המוכר שדה חבירו במעמד חבירו לא עשה כלום (שם ב"ב ט ב). פת שאפה גוי שלא במעמד ישראל וגבינה שהעמיד הגוי שלא במעמד ישראל (שם ע"ז ד יא). וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו אלא במעמד כל אנשי עירו (ספרי דברי רג). (אמר ראובן לשמעון) תן לי מאתים זוז שיש לי בידך (אמר לו שמעון) אין לך בידי (אמר לו ראובן) לא מניתי לך במעמד פלוני ופלוני (אמר לו שמעון) יאמרו ואני אתן (שם שבועי׳ ב ה). שאין נשבעין פועלין אלא במעמד חנוני (רבי, שם ו ד). תנהו לפלוני במעמד שלשתן (רב, ב"ב קמד.). צריכין הדיינין לכתוב אישרנוהו במעמד פלוני ופלוני (הוא, ירוש׳ גיט׳ ט ח). בשפסק (מעות לחתנו) במעמדה אבל אם לא פסק במעמדה אף (חכמים מודים) (שם, כתוב׳ יג ה). אמר לו ר׳ אלעא לעולא (כשתכנס לשם דרוש בשלומו של רב ברונא) אחי במעמד כל החבורה (ברכ׳ ט:).—ומצוי בסהמ"א: שלא אכל הפירות באותו מעמד (תוספתי ברכ׳ מד. ד"ה באוכלי). בעבור שהיה הדבר במעמד ההמון (ר"י א"ת, כוזרי ג סג). שכבר עשה מעשה ב"ד וכו׳ במעמד הקהל המצויים שם אנשים ונשים וכו׳ וכששמעו קול זה כבר היתה בילה הנזכרת מקודשת מניצק קלוני הנזכר במעמד כל קהל העיר (שו"ת ר"נ גירונדי ל). ומה שהסכמנו והחרמנו בספרי התורה במעמד של הקהל ביום השבת בפרשת אלה הדברים שנת ששים וחמש לפרט האלף החמישי (כתב קהלי ברצלונה נגד למוד החכמ׳, בשו"ת רשב"א תטו). הודו ז׳ טובי העיר במעמד אנשי העיר וקימו עליהם תנאין אלו ויחדו לו ערב במעמד ההוא כי הם הסכימו לכך (תשו׳ ריב"ש יט). שהיה במעמד שני ערלים ושני יהודים אב ובנו (שו"ת הר"מ פדואה מו). והעיז פניו במעמדם ולפני הר"ר מאיר צבי וכו׳ (תשו׳ מהר"י קולון קג). וכן מוכיח הלשון ביאור

[1]) כך בכ"י. ובנוסח׳ הדפוס: בשחרית.

מה שהודה במעמדינו ולא כתבו העדנו על עצמו כמו שרגילין לכתוב בשטרות (טור, מלוה ולוה סא, בשם הרא"ש). — וסתם בְּמַעֲמָד, במקום במעמד אנשים, במעמדנו, וכיוצא בזה: וכנוי קבוץ הנקבה אשר אינם נמצאות במעמד נון (ר"י א"ת, הרקמה לח). ואז שאל רב שמעון הנזכר לבתו בפני בעלה אם היתה חפצה שר' חיים בר' שמואל העומד במעמד תוך אלו הדברים יקבל גיטה מיד בעלה (שו"ת ריב"ש תעג). כה תאמר לאדונך הנבל, אשר לקברות יובל, כי לוּ היה במעמד שלחתי רזון במשמניו, וכאשר ירקתי בשירתו ירקתי בפניו (עמנו', מחברי ז). נמצאים ונמצאות במעמד וכו' כי לא יתכן לדבר מהנסתרים והנסתרות אם לא כשיזכרם ולא כן כשיהיו במעמד (ר"ד יחיא, לשון למוד' ב ד). הניח הזכר הנסתר קודם הנמצא במעמד (שם). והיתה לו אשה בעיר הזאת וכי היה במעמד שנכנס בספינה בקורפו (שו"ת הר"מ פדואה יח). ומאז אחרי נעשית ונכתבה צואה זו בא עד אחד אשר היה במעמד גם הוא בשעת הצואה (שם נו). ואם היה הדבר בא לפני הייתי מסדר לתת הגט ליד הבתולה אף כי קטנה היא אך שיהיה אביה במעמד ויאמר לה קבלי גיטך (שו"ת הר"י מינץ קכד, בסוף סדר חליצה). ודוקא כשהבן אומר אני הייתי במעמד שאתה אומר שנתת לאבי וראיתי שלא נתת לו (טור חו"מ רמה ז). והנה התנצלה (אביגיל) מצד שלא ראתה הנערים ואמרה ואני אמתך לא ראיתי וכו' כי אם היתה במעמד היו לה שני עונות (מסיר ליאון, נופת צופים א ז). — ⁘בְּמַעֲמַד עִם: הייתי במעמד עם ראובן אצל לוי (שו"ת תרומ' הדשן ריב). — ⁘בְּמַעֲמָד אֶחָד: אם באו עדים והעידו שבשעה שנתקיים בפניהם לא היו במעמד אחד אלא כל אחד קבל עדות בפני עצמו (שו"ע חו"מ, הלכ' מו כח). — ⁘בְּאוֹתוֹ מַעֲמָד: מחמת הקטט' נתפרדה החבילה ובאותו מעמד הסכימה הכלה לישא לאיש אחר (סדרי טהרה, הלכ' נדה, בשם הלבוש). — ובכלל, קבוץ של אנשים לשֵׁם ענין מהענינים: וכבר שבח חכם מן המתחכמים כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול וגנה הרע (ר"י א"ת, פי' רמב"ם לאבות א יז). שלא ינהגו כן כמו שעשו קהל ברצלונה שעשו תקנה שלא יוכלו לדבר בשום מעמד מענייני שום אדם מיוחד (שו"ת ריב"ש קעה). ויעדנו ועד היום ביום השבת בחדש אלול שנת ס"ד לפרש להיות במעמד בית הכנסת מנכבדי העיר ולקרות האגרת באזניהם וכו' ע"כ לא אשמע ולא אובה ואעשה את המעמד ביום מחר שהוא יום הנועד וכו' וכן עשיתי צויתי את השליח לקרוא כל הנכבדים הנקראים בשם מיוחדים לבא במעמד ראשי הקהל ובאו מקצתם וכו' ויצאנו מן המעמד ההוא בערבוביא ואח"כ בא החכם ההוא לדבר עם אוהביו וקרוביו ועם קצת מן היחִידים אשר לא היו במעמד (אגרת מאירי, מנחת קנאות כא). ויהי כראות אנשי המעמד, כי מעלת שירי לא יספר ולא ימד, הכין כל איש שאלתו, וערך כל אחד ואחד חידתו (עמנו', מחברי כ). — ומעמד הר סיני: משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה וכו' ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות וכו' שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת (רמב"ם, יסוה"ת ח א). ונשארו העם מצפים לרדת משה והם על ענינם לא שנו תארם ועדים ובגדיהם אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני (ר"י א"ת, כוזרי א נז). כי היהודים אשר ראו אותם המעמדות הנוראות והקדושות ואותם הפלאות ואש מן השמים בנתינת דתם נתחזקה אותה צורה ושבה אליהם טבעית (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה ז). אני זרע מאנשי אותו מעמד הקדוש שנאמר עליהם כי עם קשה עורף הוא (רי"מ חזן, שארית הנחלה לט). — וכמ"ר מַעֲמָדוֹת, חֲבֻרוֹת: ואמרו לו (לסוקרט) באיזה דבר תושג החכמה אמר שיהיה האדם נעזר ושוקד עליה ויהיה לו רעיון להבין בו וכשיהיה לו מעמדות שילמוד בהם (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ' ב א). שראוי לבעל תשובה להשתדל היות תמיד במעמדות החכמים כי בהסתופף עמהם ילמוד דרכיהם (מנחם מאירי, משיב נפש). — ה) ⁘ועד מנהיגי העיר, בקצת מקומות בגולה: מוקדמי הקהל קבצו אנשי המעמד ביום שמיני חג עצרת וכו' ואנשי המעמד אחר משא ומתן שהיה להם בזה היתה הסכמתם שהיה ראוי וטוב לעשות קיום וחזוק לחלוקה (שו"ת ריב"ש רמט). קם שמעון על רגליו ואמר לחכם במחילה מאדוני למה עשה ההסכמה הזאת בלתי ידיעת אנשי המעמד מקצתם או רובם (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד לט). ויהפוך מוה"ר החסיד הנ"ז פניו כלפי אנשי המעמד ויקרא בקול גדול קרעו בגדיכם רבותי (רי"מ חזן, שארי' הנחלה ל). — ו) ⁘איכות האדם, אם עשיר או דל, אם בריא או חולה וכיוצא בזה, situation; Zustand: בדורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב ולא היה עני בישראל שלא היו לו הרבה כוסות ושאר כלי כסף

(דברי חכמים ודעת חכמה ב יו). ותספר לו בת שוע בהתגלות לבה את רוע מעמדה זה כשנתים, כי בעלה אשר נשאה בעודה באבה עזבה בחסר כל וילדיה השנים (יל"ג, קוצו של יוד). — ובדברים לא בע"ח: וביציאתו יהיה הבית במעמדו הראשון (ספר מכל, REJ 1882, 242). — מַעֲמַד שֵׂכֶל: מי הקים כל אפסי ארץ שענין זה מלבד הקבלה האמיתית שיש לנו בו אם תקחנו בהבחנת עצמו הוא דבר נסתר בטבעו ממין האדם עד שהוא לו מעמד שכל (זרח' הלוי, פי' משלי ל ד). כשמוע השר השירים והמליצות, העליצים והעליצות, אשר חברתי אל יהודה גור אריה, חשב היותם מעמד שכל וכמהם לא היה ולא יהיה (עמנ', מחברי יג). היא (השירה) לתבונה אם וכמעט מעמד שכל חשבתיה וגם נבצרת (שם כ). — ז) ·מַעֲמַד הַגַּלְגַּל, עגול החמשי והששי מעגולי הארץ: העגול החמשי נקרא מעמד הגלגל וכמו כן נקרא עגול הששי וכו' כי הם מסבבים על כל גוביו ועוביו של הכדור ועל מרכזו מן הצפון אל הדרום ומן הדרום אל הצפון ובמקום שני צירי העולם הצפוני והדרומי שם חותכין השני מעמדים זה את זה שתי וערב ועושין ארבע זויות נצבות וחולקים את הכדור לארבעה חלקים שוים העגול הששי גם הוא נקרא מעמד הגלגל יען אשר בו נמצאים שני מעמידים אחרים כמו שיתבאר האופן הזה גם הוא סובב דרך שני צירי העולם צפוני והדרומי אשר שם חותכים שני המעמדים זה את זה דרך שתי וערב (דוד גנז, נחמד ונעי' ב לח). — ח) ·מקום עמידה לספינות קרוב להחוף: עיר קטנה אשר נבנתה ע"י האנדוליסים שגורשו מספרד רבע שעה מהים מעמד אניות בלתי בטוח (שבילי עולם ג, באפריקא). — ט) ·כעין עמוד קטן וכדומ' שדבר עומד עליו: ואומר שמותר ליגע במעמד של פני ארון הקודש שהנרות עומדות עליו בין אם הוא של אבן בין של עץ (תשב"ץ, מנהגים לח).

מָעֳמָד[1], ש"ז, — כמו מַעֲמָד, מקום לעמוד עליו: טבעתי ביון מצולה ואין מָעֳמָד[2]) באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (תהל' סט ג).

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) אמר רד"ק: ומלת ואין מָעֳמָד קצת מדקדקים אמרו שהוא שם הפעל והוא מפואר כי היה ראוי להיות מַעֲמַד כפלס מַחְשַׁב מַעֲרָב כי אם היה פעול היה אומר ואינני מעמד כי אמר בראש הפסוק טבעתי ביון מצולה, ויתכן לומר שהוא פעול כמשפטו ופירושו ואין אחד מאיברי שהיה מָעֳמָד כי כלי טבעתי (מכלול, שדה"פ סד.).

·**מֻעֳמָד**, ש"ז, מ"ר מֻעֳמָדִים, — מֻעֳמָד לבחירות וכיוצא בזה, Kandidat; candidat; -te.

·**מַעֲמוֹדִית**[1]), ש"נ, — טבילה לשם הנצרות: הצדוקים והביתוסים הם המינים שאנו מתפללים עליהם בתפלתנו ואמנם ישו וחביריו הם המשועמדים הנכנסים בתורת המעמודית הטבולים בירדן (כוזרי ג סה).

*__מַעֲמִיד__, ש"ז, מ"ר מַעֲמִידִים, — שדָּבָר עֹמֵד עליו, מַעֲמִידֵי הנעל: סנדל של עץ וכו' והן שהיו מעמידין של עץ (רב, ירוש' יבמ' יב ב). — ושל קלב: בטבעת אחר חותמה בסולם אחרי שליביו בקולב אחר מעמידיו[2]) (ר' נחמיה, שם שבת ו ב). בטבעת הלך אחר חותמה וכו' בערסה הלך אחרי שלשלותיו וחכ"א הכל הולך אחר המעמיד (בבלי שם ס.).

·**מַעֲמָס**, ש"ז, — כמו מַעֲמָסָה: והון חמס יהיה למס ומרמס, ותם לריק בכל משא ומעמס (רס"ג, שירי מוסר השכל, ירא האל). מחוצים לחוצים סובלי מעמס, בזוזים גזוזים נתונים למרמס (רשב"ג, שביה עניה). ואהיה למס עובד, נרדה במעמס כבד, מר אצעקה חמס עבד (ר"י הלוי, אל יעלז). יסבל אנוש חטאו בצוארו וימשך מעמס מעשיו כמשא על שכם (ר"י חריזי, הענק ג). שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולים ורוצה להקיא המעמס והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שישארו לו הצודקות (רלב"ג משלי ו). הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול (שם כז). האבן הגדולה שהיא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד (רד"ק זכר' יב ג). והמסים והתשחרת והגזרות ומעמס האומות עלינו (המאירי, פתי' בית הבחיר' על אבות). — ואמר הפיטן: חלצי אזרו גבורה, לבל אהיה ביום הצרה, כגבר מעמסיו, ידיו על חלציו (סליח' מנהג אויגניון, אמלא פי). חזק אל צורי ידים רפות מתגרת כל גוים, ושים את ירושלם דוד צח לעמים אבן מעמס (ר"י נג'ארה, יסיפית לבי).

מַעֲמָסָה, ש"נ, — שה"פ של מי שעֹמֵס דבר, ואֶבֶן מַעֲמָסָה, אבן כבדה שאדם עֹמֵס, להתרגל בנשיאת משא כבד: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן

---

[1]) בגוף הערבי מעמודיה a), בערב' ההמונית בפרט, בסוריה וא"י.

[2]) בשרידי הירוש' הוצא' גנצבורג מנק' מעמדיו.

---

a) معمودية

מעמסה [1]) לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו (זכר׳ יב ג).—ואמר הפיטן: והצדקה לעשות, כפי יד וכמסות, ומשאות ומעמסות, להקים ולהרים (רסב״ג, אזהר׳, שמור לבי).— וגם במליצה הפשוטה: וכל מי שיעץ עליך בהנחה והתענוג ולהקל המשאות והמעמסות בדבר מהדברים אשר בו נפשך (רהב״ח, מאזני צדק, אלגזלי 71).

מַעֲמָק, ש״ז, מ״ר מַעֲמַקִּים, סמי׳ מַעֲמַקֵּי,— מקום עָמֹק, בים וכדומה, Tiefe; profondeur; depth: עת נשברת מימים בְּמַעֲמַקֵּי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו (יחזק׳ כז לד). הלוא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מַעֲמַקֵּי ים דרך לעבר גאולים (ישע׳ נא י). טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי בְּמַעֲמַקֵּי מים ושבלת שטפתני (תהל׳ סט ג). הצילני מטיט ואל אטבעה אנצלה משנאי וּמִמַּעֲמַקֵּי מים (שם יה).—ובמליצה, למעמד שפל של אדם: שיר המעלות מִמַּעֲמַקִּים קראתיך יי׳ (שם קל א).—ובתלמ׳: (שליח צבור מתודה באמצע התפלה ואומר) ממעמק, הלב (שמואל, יומא פז:). כשירדתי למעמקי מצולה שמעתי קול רעש גדול מגלי הים שזו אומר לזו וכו׳ (אדר״נ ג). — ואמר הפיטן: יושב במעמק מצולה ומעמד אין וחמק דודי ומחמד עין נמק (ר״י בן גיאת יושב במעמק). להטים סבוה עובדי חמן ומסכת, ממעמקים צועקת ושוע שופכת (ר״י בן אביתור, סוסעני׳, אלהים אמן). עדי פתח סגוריה וחפש טמוניה והוציא כל רכושה, אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה ומשה (רסב״ג, הספור או דלור). העלי נא יונת רחוקים, קול מארץ מרחקים, הקוראה ממעמקים הגבירי שיר עד שחקים (ר״י הלוי, יעלו לאלף).

***מַעֲמַר** [2]), ש״ז, — מַעֲמַר הבית וכדומה, בסגנון השמרונים, במשמ׳ שִׁפּוּץ בנין וכדומה: ויהרסו את העיר ואת בית הארון וכל המעמר אשר חדשו אותו עדת היהודים (תולדה שמרונית, REJ, Jul. 1902, 71).

א. מַעַן [3]), לְמַעַן, עם כנו׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם — א) מלת הטעם, להורות למה יֵעשה דבר מן הדברים, um-willen, wegen; afin, pour; for the sake of, עם פעל עתיד: אמרי נא אחתי את לְמַעַן ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראש׳ יב יג). הגשה לי ואכלה מציד בני לְמַעַן תברכך נפשי (שם כז כה). ויהי (הנחש) למטה בכפו לְמַעַן יאמינו כי נראה אליך יי׳ (שמות ד ד-ה) ויאמר כדברך (אעשה) לְמַעַן תדע כי אין כיי׳ אלהינו (שם ח ו). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב לְמַעַן תדע כי אני יי׳ בקרב הארץ (שם יח). אפרש את כפי אל יי׳, הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד לְמַעַן תדע כי ליי׳ הארץ (שם ט כט). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה לְמַעַן תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שם יא ז). והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך לְמַעַן תהיה תורת יי׳ בפיך (שם יג ט). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו לְמַעַן אנסנו הילך בתורתי אם לא (שם יו ד). מלא העמר ממנו (מן המָּן) לדרתיכם לְמַעַן יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר (שם לב). כבד את אביך ואת אמך לְמַעַן יארכון ימיך על האדמה (שם כ יב). ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת לְמַעַן ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (שם כג יב). הודעני נא את דרכך ואדעך לְמַעַן אמצא חן בעיניך (שם לג יג). כל האזרח בישראל ישבו בסכת לְמַעַן ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקר׳ כג מב-מג). והיה לכם לציצת וראיתם אתו וכו׳ לְמַעַן תזכרו ועשיתם את כ׳ מצותי (במד׳ יה לט-מ). ונתתה מהודך עליו לְמַעַן ישמעו כל עדת בני ישראל (שם כז כ). וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה לְמַעַן יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו (שם לו ח). ועתה ישראל שמע אל החקים וכו׳ לְמַעַן תחיו ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ ד א). ושמרת את חקיו ואת מצותיו וכו׳ אשר ייטב לך ולבניך אחריך וּלְמַעַן תאריך ימים על האדמה (שם מ). כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך יי׳ אלהיך לְמַעַן יאריכן ימיך וּלְמַעַן ייטב לך (שם ה יו). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים לְמַעַן ייטב להם ולבניהם לעלם (שם כו). בכל הדרך אשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם תלכו לְמַעַן תחיון וטוב לכם (שם ל). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהיכם ללמד אתכם לעשות וכו׳ לְמַעַן תירא את יי׳ אלהיך וכו׳ וּלְמַעַן יארכן ימיך (שם ו א-ב). ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ לְמַעַן ייטב לך (שם יח). כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות לְמַעַן תחיון ורביתם

---

[1]) כבר העיד הירונ׳ כי בימיו היו אבנים ממין זה מצויות בא״י שהיו הבחורים מתרגלים בהן.

[2]) בערב׳, משרש עמר a), במשמ׳ תקון וכמו״כ במשמ׳ שפוץ.

[3]) מן ג.ענה.

---

a) عمر

(שם ח א). ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום לְמַעַן תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ וכו׳ וּלְמַעַן תאריכו ימים על האדמה (שם יא ח-ט). וכתבתם (את דברי התורה) על מזוזות ביתך ובשעריך לְמַעַן ירבו ימיכם וימי בניכם (שם כ-כא). לא תאכלנו (את הדם) לְמַעַן ייטב לך ולבניך אחריך (שם יב כה). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לְמַעַן ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים (שם יג יח). ואכלת לפני יי׳ אלהיך וכו׳ מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך לְמַעַן תלמד ליראה את יי׳ אלהיך (שם יד כג). ובא הלוי וכו׳ והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו לְמַעַן יברכך יי׳ אלהיך (שם כט). שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים לְמַעַן תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (שם יו ג). צדק צדק תרדף לְמַעַן תחיה וירשת את הארץ (שם כ). והיתה (משנה התורה) עמו וקרא בו כל ימי חייו לְמַעַן ילמד ליראה את יי׳ וכו׳ ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל לְמַעַן יאריך ימים על ממלכתו (שם יז יט-כ). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך לְמַעַן יאריכו ימיך (שם כה יה). לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם לְמַעַן תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (שם כט ה). ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם לְמַעַן תשכילו את כל אשר תעשון (שם ח). ובחרת בחיים לְמַעַן תחיה אתה וזרעך (שם ל יט). הקהל את העם האנשים והנשים וכו׳ לְמַעַן ישמעו וּלְמַעַן ילמדו ויראו את יי׳ (שם לא יב). כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם לְמַעַן תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (שם יט). אל תסור ממנו ימין ושמאל לְמַעַן תשכיל בכל אשר תלך לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה לְמַעַן תשמר לעשות ככל הכתוב בו (יהוש׳ א ז-ח). והרימו לכם (מתוך הירדן) איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל לְמַעַן תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם (שם ד ה-ו). כספם וזהבם עשו להם עצבים לְמַעַן יכרת (הוש׳ ח ד). דרשו טוב ואל רע לְמַעַן תחיו (עמוס ה יד). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וכו׳ ובניתיה כימי עולם לְמַעַן יירשו את שארית אדום (שם ט יא-יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו לְמַעַן נראה (ישעי׳ ה יט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר לְמַעַן תזכרי (שם כג יו). והיה להם דבר יי׳ צו לצו וכו׳ זעיר שם לְמַעַן ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו (שם כח יג). כבסי מרעה לבך

ירושלם לְמַעַן תושעי (ירמ׳ ד יד). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם לְמַעַן ייטב לכם (שם ז כג). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת והצרתי להם לְמַעַן ימצאו (שם י יח). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש לְמַעַן יעמדו ימים רבים (שם לב יד). כי באהלים תשבו כל ימיכם לְמַעַן תחיו ימים רבים על פני האדמה (שם לה ז). אולי ישמעו בית יהודה את כל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם לְמַעַן ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם (שם לו ג). וזאת לכם האות נאם יי׳ כי פקד אני עליכם במקום הזה לְמַעַן תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (שם מד כט). בחמם אשית את משתיהם והשכרתים לְמַעַן יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו (שם נא לט). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה לְמַעַן יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ו). והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר לְמַעַן בחקתי ילכו (שם יא יט-כ). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר לְמַעַן יספרו את כל תועבותיהם בגוים אשר באו שם (שם יב יו). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו לְמַעַן תשם ארצה ממלאה (שם יט). ונשאו עונם וכו׳ לְמַעַן לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי (שם יד י-יא). ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה וכו׳ ושבית שביתיך בתוכהנה לְמַעַן תשאי כלמתך ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אתן (שם יו נג-נד). והקימתי אני את בריתי אתך וידעת כי אני יי׳ לְמַעַן תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך (שם סב-סג). ויתנהו בסוגר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות לְמַעַן לא ישמע קולו עוד אל הרי ישראל (שם יט ט). והעמידה על גחליה רקה לְמַעַן תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה טמאתה (שם כד יא). ונתתיה למורשה לְמַעַן לא תזכר בני עמון בגוים (שם כה י). והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור לְמַעַן לא תשבי (שם כו כ). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו לְמַעַן יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת (ישעי׳ מא יט-כ). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה לְמַעַן תצדק (שם מג כו). אאזרך ולא ידעתני לְמַעַן ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי (שם מה ה-ו). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה לְמַעַן תינקו ושבעתם משד תנחמיה (שם סו י-יא). וחתו גבוריך תימן לְמַעַן יכרת איש מהר עשו מקטל (עובד׳ א ט). כתב חזון ובאר על הלחות לְמַעַן ירוץ קורא בו (חבק׳ ב ב). והושע יי׳ את אהלי

הודה בראשונה לְמַעַן לא תגדל תפארת בית דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה (זכרי׳ יב ז). חנני יי׳ ראה עניי משנאי מרוממי משערי מות לְמַעַן אספרה כל תהלתיך (תהל׳ ט יד־יה). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה לְמַעַן יזמרך כבוד ולא ידם (שם ל יב־יג). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה לְמַעַן תספרו לדור אחרון (שם מח יד). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי לְמַעַן תצדק בדברך תזכה בשפטך (שם נא ו). לְמַעַן יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני (שם ס ז). אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים לְמַעַן תמחץ רגלך בדם (שם סח כג־כד). אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם לְמַעַן ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (שם עח ה־ו). בלבי צפנתי אמרתך לְמַעַן לא אחטא לך (שם קיט יא). טוב לי כי עניתי לְמַעַן אלמד חקיך (שם עא). יהי לבי תמים בחקיך לְמַעַן לא אבוש (שם פ). מכל ארח רע כלאתי רגלי לְמַעַן אשמר דברך (שם קא). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים לְמַעַן לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). כי עמך הסליחה לְמַעַן תורא (שם קל ד). להצילך מאשה זרה וכו׳ לְמַעַן תלך בדרך טובים (משלי ב יו־כ). שמע עצה וקבל מוסר לְמַעַן תחכם באחריתך (שם יט כ). האף תפר משפטי תרשיעני לְמַעַן תצדק (איוב מ ח). ושמרת את משמרת יי׳ אלהיך ללכת בדרכיו וכו׳ ככתוב בתורת משה לְמַעַן תשכיל וכו׳ לְמַעַן יקים יי׳ את דברו אשר דבר (מ״א ב ג־ד). ונתת לאיש ככל דרכיו וכו׳ לְמַעַן יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה (שם ח לט־מ). ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי לְמַעַן ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך (שם מג). ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם לְמַעַן תחזקו ואכלתם את טוב הארץ (עזרי ט יב). שמעו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם לְמַעַן תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וכו׳ לְמַעַן ייראוך ללכת בדרכיך (דהי״ב ו ל־לא). ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים לְמַעַן יחזקו בתורת יי׳ (שם לא ד). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם לְמַעַן ילכדו את העיר (שם לב יח). — ועם אֲשֶׁר אחריו לפני פעל עתיד, לְמַעַן אֲשֶׁר יִפְעַל: ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ כי ידעתיו לְמַעַן אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש׳ יח יח־יט). ונכרת האיש ההוא מקרב עמו לְמַעַן אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליי׳ (ויקר׳ יז ד־ה). זכרון לבני ישראל לְמַעַן אשר לא יקרב איש זר (במדי׳ יז ה). כי החרם תחרימם החתי והאמרי וכו׳ לְמַעַן אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם (דבר׳ כ יז־יח). וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך לְמַעַן אשר תבא אל הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם כז ג). כראתכם את ארון ברית יי׳ וכו׳ והלכתם אחריו וכו׳ לְמַעַן אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה (יהוש׳ ג ג־ד). תבא נא תמר אחותי ותברני לחם ועשתה לעיני את הבריה לְמַעַן אשר אראה ואכלתי מידה (ש״ב יג ה). בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע לְמַעַן אשר ייטב לנו (ירמ׳ מב ו). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וכו׳ לְמַעַן אשר ידעו אשר אני יי׳ (יחזק׳ כ כו). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה לְמַעַן אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (שם לו ל). ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם וכו׳ לְמַעַן אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו (שם מו יח). — ועם מקור: ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט לְמַעַן ה ב י א יי׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראש׳ יח יט). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם וכו׳ לְמַעַן הציל אתו מידם להשיבו אל אביו (שם לז כב). ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה לְמַעַן עשה כיום הזה להחית עם רב (שם נ כ). וישימו עליו שרי מסים לְמַעַן ענתו בסבלתם (שמות א יא). ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וּלְמַעַן ספר שמי בכל הארץ (שם ט יו). כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו לְמַעַן שתי אתתי אלה בקרבו (שם י א). לא ישמע אליכם פרעה לְמַעַן רבות מופתי בארץ מצרים (שם יא ט). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו לְמַעַן תתו בידך (דבר׳ ב ל). ואותנו הוציא משם לְמַעַן הביא אתנו לתת לנו את הארץ (שם ו כג). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר לְמַעַן ענתך לנסתך וכו׳ ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך לְמַעַן הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח ב־ג). וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל לְמַעַן הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה (שם יח). כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מורישם מפניך וּלְמַעַן הקים את הדבר אשר נשבע יי׳ לאבתיך (שם ט ה). ולא ישיב את העם מצרימה לְמַעַן הרבות סוס (שם יז יו). לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו אשר יי׳ אלהיך כרת עמך היום לְמַעַן הקים אתך היום לו לעם (שם כט יא־יב). בשררות לבי אלך לְמַעַן ספות הרוה את הצמאה (שם יח). אשר הוביש יי׳

אלהיכם את מי הירדן וכו׳ לְמַעַן דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא לְמַעַן יראתם את יי׳ אלהיכם כל הימים (יהוש׳ ד כג-כד). כי מאת יי׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל לְמַעַן החרימם לבלתי היות להם תחנה כי לְמַעַן השמידם (שם יא כ). הגוים אשר עזב יהושע וימת לְמַעַן נסות בם את ישראל השמרים הם את דרך יי׳ (שפט׳ ב כא-כב). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ וכו׳ רק לְמַעַן דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שם ג א-ב). אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר לְמַעַן זבח ליי׳ (ש״א יה יה). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי לְמַעַן ראות המלחמה ירדת (שם יז כח). על בקעם הרות הגלעד לְמַעַן הרחיב את גבולם (עמו׳ א יג). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל לְמַעַן דעת צדקות יי׳ (מיכ׳ ו ה). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו לְמַעַן עשות את כל התועבת האלה (ירמ׳ ז י). לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים לְמַעַן הכעסני (שם יח). והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לְמַעַן הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם (שם יא ד-ה). כי שקר הם נבאים לכם לְמַעַן הרחיק אתכם מעל אדמתכם (שם כז י). והם נבאים בשמי לשקר לְמַעַן הדיחי אתכם ואבדתם (שם יה). לעשות התועבה הזאת לְמַעַן החטי את יהודה (שם לב לה). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו לְמַעַן תת אתנו ביד הכשדים (שם מג ג). לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר אתם באים לגור שם לְמַעַן הכרית לכם וּלְמַעַן היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ (שם מד ח). גאלם חזק יי׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם לְמַעַן הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל (שם נ לד). ולבנו אתן שבט אחד לְמַעַן היות ניר לדויד עבדי (מ״א יא לו). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם יי׳ לְמַעַן הקים את דברו אשר דבר יי׳ ביד אחיה השלני (שם יב יס). ויהוא עשה בעקבה לְמַעַן האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים לְמַעַן הכעיסני (שם כב יז). וגם את האבות ואת הידענים וכו׳ בער יאשיהו לְמַעַן הקים את דברי התורה (שם כג כד). הוֹי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר לְמַעַן הביט על מעוריהם (חבק׳ ב יה). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה לְמַעַן טבח טבח הוחדה לְמַעַן היה לה ברק מרטה (יחזק׳ כא יד-יה). לְמַעַן למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב (שם כ). הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך לְמַעַן שפך דם (שם כב ו). שריה בקרבה כזאבים טרפי טרף לשפך דם לאבד נפשות לְמַעַן בצֹע בצע (שם כז). והבאותיך על ארצי לְמַעַן דעת הגוים אתי בהקדשי בך לעיניהם (שם לח יו). וקברום בית ישראל לְמַעַן טהר את הארץ (שם לט יב). בן אדם ראה בעיניך וכו׳ כי לְמַעַן הראותכה הבאתה הנה (שם מ ד). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער לְמַעַן כחש (זכר׳ יג ד). ארח חיים למעלה למשכיל לְמַעַן סור משאול מטה (משלי יה כד).—ועם שֵם אחריו, במשמ׳ בשביל, בגלל, בזכות וכדומ׳: האף תספה ולא תשא למקום לְמַעַן חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה לְמַעַן שמך (ירמ׳ יד ז). אל תנאץ לְמַעַן שמך אל תנבל כסא כבודך (שם כא). אך בימיך לא אעשנה לְמַעַן דוד אביך (מ״א יא יב). שבט אחד אתן לבנך לְמַעַן דוד עבדי וּלְמַעַן ירושלם אשר בחרתי (שם יג). ואענה את זרע דוד לְמַעַן זאת (שם לט). ולא אבה יי׳ להשחית את יהודה לְמַעַן דוד עבדו כאשר אמר לו לתת לו ניר לבניו כל הימים (מ״ב ח יט). ויחן יי׳ אתם וירחמם ויפן אליהם לְמַעַן בריתו את אברהם יצחק ויעקב (שם יג כג). ואעש לְמַעַן שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם (יחזק׳ כ ט). וידעתם כי אני יי׳ בעשותי אתכם לְמַעַן שמי לא כדרכיכם הרעים (שם מד). יי׳ חפץ לְמַעַן צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישע׳ מב כא). כי אני יי׳ הקורא בשמך אלהי ישראל לְמַעַן עבדי יעקב וישראל בחירי (שם מה ג-ד). לְמַעַן שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (שם מח ט). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו לְמַעַן יי׳ אשר נאמן (שם מט ז). הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו לְמַעַן יי׳ אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך (שם נה ה). לְמַעַן ציון לא אחשה וּלְמַעַן ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה (שם סב א). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב לְמַעַן עבדיך שבטי נחלתך (שם סג יז). כֵן אעשה לְמַעַן עבדי לבלתי השחית הכל (שם סה ח). אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם לְמַעַן שמי יכבד יי׳ ונראה בשמחתכם והם יבשו (שם סו ה). ולא אבה יי׳ להשחית את בית דויד לְמַעַן הברית אשר כרת לדויד (דהי״ב כא ז). שובה יי׳ חלצה נפשי הושיעני לְמַעַן חסדך (תהל׳ ו ה). ינחני במעגלי צדק לְמַעַן שמו (שם כג ג). כחסדך זכר לי אתה לְמַעַן טובך יי׳ (שם כה ז). לְמַעַן שמך יי׳ וסלחת לעוני (שם יא). כי סלעי ומצודתי אתה וּלְמַעַן שמך תנחני ותנהלני (שם לא ד). קומה

עזרתה לנו ופדנו לְמַעַן חסדך (שם מד כז). וכפר על חטאתינו לְמַעַן שמך (שם עט ט). ויושיעם לְמַעַן שמו להודיע את גבורתו (שם קו ח). ואתה יי׳ אדני עשה אתי לְמַעַן שמך כי טוב חסדך הצילני (שם קט כא). לְמַעַן אחי ורעי אדברה נא שלום בך לְמַעַן בית יי׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם קכב ח-ט). לְמַעַן שמך יי׳ תחיני בצדקתך תוציא מצרה נפשי (שם קמג יא). והאר פניך על מקדשך השמם לְמַעַן אדני (דני׳ ט יז). — וככנ׳ לְמַעֲנִי, לְמַעַנְךָ, לְמַעַנְכֶם, במשמ׳ זו: וגנותי על העיר הזאת להושיעה לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דוד עבדי (ישע׳ לז לה). כה אמר אדני יי׳ לא לְמַעַנְכֶם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים (יחזק׳ לו כב). כה אמר יי׳ גאלכם קדוש ישראל לְמַעַנְכֶם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם (ישע׳ מג יד). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך לְמַעֲנִי וחטאתיך לא אזכר (שם כה). לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן (שם מח יא). טרף נפשו באפו הַלְמַעַנְךָ תעזב ארץ ויעתק צור ממקמו (איוב יח ד). אדני הקשיבה ועשה אל תאחר לְמַעַנְךָ אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך (דני׳ ט יט). — ובמשמ׳ ובזה, על ידי זה: כי מזרעו נתן למלך לְמַעַן טמא את מקדשי (ויקר׳ כ ג). ואיש ואביו ילכו אל הנערה לְמַעַן חלל את שם קדשי (עמוס ב ז). ולא שמעתם אלי נאם יי׳ לְמַעַן הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם (ירמ׳ כה ז). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים לְמַעַן הרחיקם מעל גבולם (יואל ד ו). — ובשביל זה: ותלכו במעצותם לְמַעַן תתי אתך לשמה (מיכ׳ ו יו). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי לְמַעַן ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א). — לְמַעַן פלוני, במשמ׳ בשבילו, כדי לראותו, כדי למצא חן בעיניו וכיוצא בזה: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה לְמַעַן שמך כי ישמעון את שמך הגדול (מ״א ח מא-מב). — ובמשמ׳ מִפְּנֵי פלוני, בסבת פלוני: ויתעבר יי׳ בי לְמַעַנְכֶם ולא שמע אלי (דבר׳ ג כו). יי׳ נחני בצדקתך לְמַעַן שוררי הושר לפני דרכך (תהל׳ ה ט). מפי עוללים וינקים יסדת עז לְמַעַן צורריך להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מישור לְמַעַן שוררי (שם כז יא). קרבה אל נפשי גאלה לְמַעַן איבי פדני (שם סט יט). — לְמַעַן משפטו, בסבת משפטו: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה לְמַעַן משפטיך (שם מח יב). — וקצת במשמ׳ יַעַן: ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו לְמַעַן יחסרו לחם ומים ונשמו איש ואחיו ונמקו בעונם (יחזק׳ ד יו-יז). על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה לְמַעַן אשר לא יגבהו בקומתם (שם לא יג-יד). — ב) *במשמ׳ יַעַן, בעבור: דבריך זנח ונזנח מעדן ולא כליתו ל מ ע ן היותו יציר כפיך (יוסי בן-יוסי, עבודה, אתה כוננת). מרומם את עלי כל שיר ושירה, ל מ ע ן כי פעליך מרומים ויום תגאל גאולתך בהירה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז). יריבוני אשר ידעו אבותי ל מ ע ן יחזו נפשי מכורה, לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (הוא, ילידוני). ומראש מאסה נועם אדמה וחייה בעיניה אסונים, ל מ ע ן כי ששוניה יגונים ומדוחות ואוניה כאונים (רשב״ג, עטה הוד). וגן נעול שמרוהו כרוביו ופרדס חן סבבוהו שרפיו, קרב חתן ואל תירא ל מ ע ן בידך אות להפר את כשפיו (ר״י הלוי, קחה מן הדס). הכן מימי ידידותו כשלג מאד זכו ברגל לא רפושים, ואם יסתרו ממך בלבי בגנות דעך יהיו חפושים, ל מ ע ן למבינים הפנינים ולרקים בריאי הכבשים (רמב״ע, הלית מר).

ב. מַעַן[1], ש״ז, בכנ׳ מַעֲנֵהוּ, — הַכַּוָּנָה והסבה שבשבילן נעשה דבר מן הדברים, המטרה, Zweck ; but purpose: כל פעל יי׳ לַמַּעֲנֵהוּ[2]) וגם רשע ליום רעה (משלי יו ד).

ג. *מַעַן, ש״ז, — א) כמו מַעֲנֶה: אפיק מ ע ן מְעַטֵר ביום המְעַטֵר, אערך שוע ולא אֶפטר בניב המפטר (ר״א קליר, תפי׳ גשם, אפיק מען). אשאלה בעדם מ ע ן, גבורות

---

1) בערב׳ מעני a), ועי׳ חערה לקמן. — 2) כך בנוסחה המסורה, ל פתוחה, וכבר אמר ר״א בחור: ונשאלתי על פתחות הלמ״ד ולא מצאתי מענה (נמוקי לספרי רד״ק, ערך ענה). וקצת החדשים אמרו כי היא בכונה להבדיל מן לְמענהו, וקצתם אמרו פשוט כי צריך לקרא לְמענהו בלמד שואית. ואמרו המפרשים והמדקדקים הקדמונ׳ והאחרונים כי זהו השם מַעֲנֶה. ובפרוש מלה זו הנה רוב הקדמונ׳ פרשו במשמ׳ הכללית של לְמען, בענין בשבילו, אך כבר אמר ריב״ג וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני כל פעל יי׳ למענהו אי אנ כל מא צנע אללה פאנמא הו בקצד למעני מא ירידה וליש ד׳לכ באתפאק וכד׳לכ אמהאלה אלרשע ליש ד׳לכ מנה עלי שביל אלתצ׳ייע בל לאנה יגזי בה יום בוש לשר לה פיה, ע״כ, ובעבר׳: ומן הענין הזה (מן ענין) כל פעל יי׳ למענהו כלומר כל אשר יעשה הוא בכונה לענין שרצהו ואיננו במקרה וכן הארכתו לרשע אינו על דרך ההנחה אבל להגיעהו ליום רעה לסוד שיש לו בו.

---

a) معنى

טל להען (הוא, תפי׳ טל, אלים). במענה לשוני אפתנו עדי טל, בהפיקי מען ארצה כרסים טל (הוא, שם, אאגרה). מען לנואל עלה וענה, מה תחשב ותבקש תואנה (יהודה בר״מ, אני חומה, יוצר שבת״ג). באור פלאיו אטיף במען, בעשותו נוראות לרווי לען, בארץ מצרים שדה צען (ר״י טוב עלם, אאמיר מסתתר). — ב) ***שם ומקום דירה ששולח מכתב כותב על גב מכתבו למען ידעו למצא את האיש שאליו נשלח המכתב[1], Adresse; adresse; address, נהוג בדבור העברי בא״י ובעתונים.

מען[2], ממנו ג.מָעוֹן, *מָעַן.

***מָעַן**, — קל לא נמצא.

— התפ׳, *הִתְמַעֵן[3], — מִעֵט את עצמו ונהיה עָנָו ושפל רוח, והנפש, נפשו של פלוני מִתְמַעֶנֶת עליו: בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואין את הצדיקים יושבים בשלוה בתוך גן עדן נפשם מתמענת[4] עליהם (מד״ר ויקר׳ לב).

מַעֲנֶה, ש״ז, סמי׳ מַעֲנֵה, — א) מה שאדם עֹנֶה על שאלה, תְּשׁוּבָה, Antwort; réponse; reply: ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מַעֲנֵה אלהים (מיכ׳ ג ז). מַעֲנֶה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי יט א). שמחה לאיש בְּמַעֲנֵה פיו (שם כג). לאדם מערכי לב ומיי׳ מַעֲנֵה לשון (שם יו א). בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מַעֲנֶה (שם כט יט). ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מַעֲנֶה וירשיעו את איוב וכו׳ וירא אליהוא כי אין מַעֲנֶה בפי שְׁלשת האנשים ויחר אפו (איוב לב ג-ה).—ובמדרש: אמר להם הקב״ה (למלה״ש) בכל יום הייתם קטיגורין ביני לבין ישראל לא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב וכו׳ לא מצאו לו מענה (מדר׳ תהל׳ ח ג).—ובספה״א: ואל תכאב לכל דבר ומענה, ואל תגיד חלומך לשונא (כה״ג, ירא האל). כי ישאלך בנך מה העדות אשר נחקקו, דור לדור ישמיעו ויעתיקו, יהי מענך עבדים היינו לפרעה במצרימה (יפת הלוי, תפו׳ ליעקב העקס, לקו״ק, נספח׳ 21). לפי שהיו ישראל נהנים בדבר זה והיה להדרת לב ומענה לשון ולשבח ותהלה בעיני האומות (מכתב יוסף המלך לחסדאי הנשיא).—ואמר המשורר: תן לכל שואל כלבו. ואם אין ענהו מענה רך (ר״ש הנגיד, יהוסף). ואני על קצר דעתי ממהללך, מעני לא אשים בלתי תחנון למולך (ר״י הלוי, לם אשר). איה מעניו איה רעיוניו איה שכלו ומליצתו (רמב״ע, על מעלבי). ויחשבו ההמון שהפעולות ההן (של הנביאים) והנסיעות והשאלות והמענים הכל היה בענין השגת החושים לא במראה הנבואה (ר״ש א״ת, מו״נ ב מו). אין לי השקט במכוני כי אנוד כאשר ינוד קנה, לולא משה מנים עצבי בשפת נפת ובצוף מענה, ישלה מכתב ידו חִרדת לבי ושלום נפשי יענה (ר״י בן ששת, איכה יועץ). אשר לו רעיון בהיר ומזהיר דבר צדק בעין לב יראהו, ובמצוא החכמים ניב מבטל לניב אחר יבינון מענהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ יז). דרשו ספר אשכל כפר אמרי שפר שכל טעמו, מעניו צדקו מהון עתקו מימיו מתקו ערב לחמו (ר״י בר״ש בן אבי הסולה, הקד׳ פי הס״ם, מט״מ ל). מי זה נתיבות מעני יישיר אוי לי וממדע ובין עני אהיה (ר״ע פרנסים, קינה על אחיו, מת״ם 76). התנצלות על. תלונת מה כמו שגיון לדוד ורוב מעני איוב (שם 35).—ב) ***כמו בערב׳, מַעֲנֵה דבר פלוני, כונתו, משמעתו: כי כל הענינים המסופרים הן על שני דרכים מהן שהן מתחלקים במעניהם מפני שהן מתחלקין בעיניהם כגון האומר על האנוש שהוא בשר ודם ועצמות וגידין וכו׳ ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוחני וכו׳ אבל הענינים המשובח בהם השם לא נתפרדו במעניהם אלא מפני חילוק הענינים הנרחקים ממנו כי בעת שאמרנו עליו חי הרחקנו ממנו מיתה (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה׳ 80). והדבור בשת כבר נאמר כי הוא כמענה ערוה (ישוע בן יהודה הקראי, ספר הישר 45). מאמרו שאמר ויאכל כל פרי וכו׳ מיני תבואות האדמה כי מענהו ואספת את תבואתה (ר״י הדסי, אשכל הכפר ב מ). אמרו כי שם קציר על מענה אחר ויהיה ענין כריתה (ר״א הקראי, ג״ע, הבדל שנה משנה י). לשון פתיחה מצאנוה בלשון העברי לשני מענים המענה האחד לשון גלוי (שם, טומאה וטהרה ד). — ומ״ר ***מַעֲנִיּוֹת: ומה שאמרתי שאשא דעי וכו׳ למרחוק לא אמרתי על כי שֶׁקר מלי במעניות הקודמים שדברו מטענות שכליות (ר״מ אלשיך, איוב לו ד).

---

[1]) בערב׳ ענואן, עניאן a).

[2]) בערב׳ מען b), ועי׳ הערה להערך.

[3]) בערב׳ תמען c), אי תצאע׳ר ותד׳לל אנקיאדא׳ (לסאן אלערב), ר״ל מִעֵט את עצמו ונהיה עָנָו ושפל רוח. — [4]) כך בכל הנוסחא׳, ובמדר׳ תהל׳ יב מתמעטת. וכך גם בילקוט תהלים.

a) عنوان عنيان b) معن c) تمعن

מַעֲנָה[1], ס״נ, מ״ר ככנ׳ מַעֲנוֹתָם,—חריץ שחרץ החורש סביב לחלקת שדהו שיש בדעתו לחרש ביום אחד: ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש כבחצי מַעֲנָה[2]) צמד שדה (ש״א יד יד). על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם[3]) (תהל׳ קכט ג). — ובתו״מ: חרש חצי מענה וחזר וחרש חציה וכן הצדדין ה״ז עושה בית פרס חרש מלוא מענה חזר וחרש ממנה לחוץ אינו עושה בית פרס (ר׳ יהושע, אהל׳ יז ב). אף בתוך שדה חבירו מותר (ללמד את הפרה) ובלבד שלא יסמוך לה מענה (רשב״ג, תוספת׳ בבי׳ ג כ). אפילו עומד וחורש על גבי מענה קודעו ומוציא את דמו חותך ואוכל בשר (ר״ש שזורי, שם חול׳ ד ו). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו לאביו

[1]) לא נתברר מקור שם זה. Wetzstein העיד כי הערבים משתמשים בהשם מענאה a) במשמ׳ זו. — [2]) כך בנוסחה המסורה, והמליצה קצת קשה. רוב החדשים החליטו כי הנוסחה משבשת, והגיהו הגהות מתחלפות. והעירו קצתם כי בתרגום השבעים נראה כי במקום בחצי היתה גרסה בחִצִּים, אך זו בודאי גרסה מוטעת. וכבר ת״י פלגות, וכמו״כ תיאוד׳ במשמ׳ חצי. וזו עדות כי כך היתה הנוסחה כבר בזמנם. ואת השם מענה ת״י מהלך: כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא, ע״כ, אך זו מלה כללית ואין ללמד ממנה המשמ׳ המדיקת של מענה. ואולם רסע״ג תרגם מענה בערב׳ לג׳נת b), ומלה זו אינה נמצאת בהמלונים הערבים של הלשון הספרותית, אך ריב״ג גם הוא הביא אותה והוא גם באר לנו בדיוק מה היא, אמר וז״ל: ומעני אח׳ר כבחצי מענה הו אלח׳ט אלד׳י יח׳טה אלחראת׳ חואלי אלמכאנ אלד׳י יריד חרת׳ה והו אלמשמי לג׳נה. ע״כ.—ובעבר׳: וענין אחר כבחצי מענה הוא הקו אשר יעשה החורש סביב המקום שרוצה לחרוש והוא הנקרא (בערב׳) לג׳נה. רש״י פרש מענה בתלם, אך רד״ק גדר יותר ואמר: הוא הקו שיחרש החורש בשורים בשיעור שירצה בו ואחר כך יחזור ויעשה אחר כמוהו וכן עד שיחרוש כל השדה ובלעז שליו. ע״כ. והנה בהלעז כון כפי הנראה להשם solco באיט׳. עכ״פ רד״ק מפרש מענה כמו אומן בענין התלם הארוך מקצה השדה ועד קצהו, והכתוב בתהל׳ קכט ג המובא בפנים מסיע לזה, שהוא מדבר שם על ארך המענה, אך מהקרי שם אפשר ללמד כי משמ׳ זו נתיחדה להמשקל מענית, ועי׳ הערה לקמן. וכאן, לפי הנוסחה המסורה, בודאי אין הכונה למדת ארך בלבד אלא למדת שטח, ולכן תיותר נאות לפי הענין הוא הגדר שגדרו במלה זו שני רבי הלשון שלנו רסע״ג וריב״ג.—[3]) כך הכתיב, והקרי מענית. ועי׳ הערה הקודמת, שאולי בזמן הקרי היתה משמ׳ התלם הארוך מיוחד למענית.

a) معناة b) لجنة

חורשים שהיו חורשים ע״ג המענה והוא היה חורש בטרשין ישב לו והיה בוכה אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה וכו׳ עכשו אתה חורש על גבי המענה ישב לו על גבי המענה והיה בוכה אמר לו מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שאתה חורש על גבי המענה (פדר״א א).

מְעֹנָה[1]), ס״נ,—כמו מְעוֹנָה, מלה מְספקה: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים מְעֹנָה[2]) אלהי קדם ומתחת זרעת עולם (דבר׳ לג כו-כז).—ופרשו המפרשים במשמ׳ מדור, כמו מעון.

מַעֲנִית[3]), ס״נ, — אומן, שורה ארוכה שחרש החורש מקצה שדהו ועד קצהו: על גבי חרשו חרשים האריכו לְמַעֲנִיתָם[4]) (תהל׳ קכט ג).

*מְעִסָּה,—עי׳ *מְעִיסָה.

*מַעְפּוֹרֶת,—עי׳ *מַעְפֹּרֶת.

***מַעְפֹּרֶת**, ס״נ, מ״ר (מַעְפָּרוֹת), מַעְפָּרָאוֹת, ־רִיּוֹת,— כְּסוּת חיצונית, כעין מעטפת, ישימוהו על הלבוש: הרי שהיה עטוף במעפורת בכידוס ובפלדוס אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה וישא את כפיו (תוספת׳ מגי׳ ד ל). נימי כפה של זקנה וכו׳ והמעפורת והפרגוד נימיהן כל שהן (כליס כט א). גזל מעפרתו של זה ונתן לזה (ירוש׳ תרומ׳ ז ג). פרט למעפורת שלא יכסה בה ראשו ורובו (ספרי דבר׳ רלד). נפלה מעפרתו הימנו אמר לחבירו תנה לי ונתנה לו (ר׳ יונתן בר״א, חגי׳ כ.). מאימתי התחלת תספורת וכו׳ משיניח מעפורת של ספרין על ברכיו ומאימתי התחלת מרחץ וכו׳ משיערה מעפרתו הימנו (רב אבין, שבת ט:). שלא שייר בה (בטלית שנקרעה) כדי מעפורת אבל שייר בה כדי מעפורת חבור (ר״ש בר׳ יוסי, חול׳ קכג:). לזקן שהיתה לו מעפורת והיה מצוה את תלמידו ואומר לו קפלה ונערה אמר לו אדוני המלך מכל מעפראות[5]) שיש לך אין אתה מצוה אותי אלא על זו אמר לו מפני שאותה לבשתי כשנתמניתי זקן (ר׳ ברכיה,

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו התרגומים הקדמונים ופרשו המפרשים הקדמוני׳ והחדשים במשמ׳ מדור. והמליצה קצת קשה. ונראה כי נשתבשה הנוסחה, ובמקום אלהי קדם צ״ל הררי קדם, ובמקום זרעות עולם גבעות עולם, ובמקום מענה צריך איפוא ממעל, מקביל למתחת.

[3]) עי׳ הערה לקמן.—[4]) כך הקרי, במקום הכתיב למענותם, עי׳ הערה לערך מַעֲנָה.

[5]) בפסיק׳ דר״כ מעפוריות.

מד"ר ויקר' ג).—ובסהמ"א: שינה את מעפורתו שלא יכירוהו (רס"י מ"א כ לח).—ואמר המליץ: ובעת יאמרו לפלוני ארון וכפורת, וכתונת בד ומעפורת, יאמרו פלוני בקי בחכמת התשבורת (עמנ', מחבר' א).

מעץ[1], ממנו מַעַץ בהשם אחימעץ, והשם מַעֲצָה.

·מַעֲצָב, ס"ז,—כמו מַעֲצֵבָה: ויחכו לצור משגבם לסיר את ענגו, כי לא מעצב קיר לבם יכלו הצפינו (ר"י הלוי, סליח', גזרי הלבבות). רחמו אנוש ונכאה וחמלו על מעצבו, קל וכמעט כעוף ידאה מחלי המס לבבו (ראב"ע, בעלי ריבי). קוה הכי צרות זמן זה בא וזה הולך ושב, ולרחמי יוצרך חכה כי בִו צרי כל מעצב (ר"י חריזי, איתיאל יט). ארפה מחצים, ואגדר פִּרצים, ואחבש מעצבים, ואשקיט מכאובים (סוא, תחכמוני ל). ואל יאכל עדי יבדוק נקביו, למען הוא רפאות מעצביו (סוא, רפואות הגויה). וטרם בוא יהי בודק נקביו, ועת צאתו וירפא מעצביו (שם). הצבי ברח ממלוני, מתי ישוב מעוני, יגיד לכם כרובי, אחרי נשא לבבי, איך אשא מעצבי (הגדה לפסח, הגדה מצוירה, כ"י בריט"מ). יום יחרה אף האל וקנאתו, ונתכה כאש חמתו, יום ירבו המעצבים והמכאובים, יום תהמה כדובים (משה הגיז, אור קדמון).

·מַעֲצֹב, ס"ז,—כמו מַעֲצָב; ועוד אומר כלל אשר בו, יהי בריא אנוש ממעצובו. בעוד יהי אנוש יעף וייגע, בכל ימיו הוא לא ישקט וירגע (ר"י חריזי, רפוא' הגויה).

מַעֲצֵבָה, ס"נ,—כמו עֹצֶב: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה זאת לכם לְמַעֲצֵבָה תשכבון (ישע' נ יא). — ואמר המליץ: וישבתי ופני זועפים מן אשר אראה ונפשי במעצבה, ושאלתי שלום הרב ועינני כאנשי ריב ואיבה (ר"ש הנגיד, הילהב). אשר שלח בעצמותי מדורת אש ולהבה, לאב יצעק במעצבה לעת מוצא ועת מובא (ראב"ע, תוחלתי נכזבה).—ומ"ר: ויאמר להם (השופט לבעלי הריב) המנעו מן החלופים והמעצבות וסורו מן המריבות (ר"י חריזי, איתיאל ח, העבד והשפחה). זכור לי ברחמיך המעצבות והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפש ב ג).

מַעֲצָד[2], ס"ז, — כלי אומנות של הנגר, כמו גרזן, כשיל, ישמש למלאכות מתחלפות של הנגר: כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש בַּמַּעֲצָד[1]) בכסף ובזהב ייפהו (ירמ' י ג-ד). חרש ברזל (עשה) מַעֲצָד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו (ישע' מד יב).—ובתו"מ: מה שהחרש מוציא במעצד והנפסק במגירה הרי אלו שלו (תוספת' ב"ק יא טו). מה שהחרש מוציא במעצד[2]) הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית (מסכ' שם י י). הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובִמעצד והקודח כל שהוא (שבת יב א). אם היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין חרש נותנין לו שני מעצדין (ערכי' ו ג). המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלים יג ד). יד המעצד של לגיונות טפחים (שם כט ו). משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקם ונתנו לאומן מתקנו באור ואם לאו מתקנו במעגילה ואם לאו מפצלו במעצד (ספרי דבר' שח). ואם אינו מכוונו (האומן את המקל) במגגון מכוונו במעצד ועושה אותו קליפים קליפים (מדר' תנא, דבר' לב ה). — ובסהמ"א: חצינא דנגרי הוא גרזן והוא המעצד של חרש (ר"ח שבת קכג:). כלי ברזל כמין מעצד רחב שהוא פוסל בו את העץ (ערוך, ערך פסל). נסורת שהחרש מוציא במעצד וכן היוצא מתחת המקדח ומתחת הרהיטני והנגרר במגרה הוא שלו (טור

[1]) עי' הערה לערך מַעֲצָה.

[2]) בערב' מעצ'ד a), ופרשו המלונאים הערביים:

a) معضد

שיפ ימתהנ פי קטע אלשג'ר, ר"ל סיף ישתמשו בו לקטע העצים, האילנות.—[1]) תרגמו השבע' χώνευμα, ר"ל מוצק. אך הירונימוס תרגם oscia, והוא גרזן. וכך גם ת"י: חצינא. ובמשמ' זו כל המפרשים הקדמונים. אמר ריב"ג וז"ל: מעשי ידי חרש במעצד הו אלפא'ש ופי כלאמ אלאואהל אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין אי פא'שינ הכד'א פשר פיה רב האיי גאון ופי כלאמהמ איצ'א מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ותרגום מעצד חצינא וראית לְרב שרירא גאון פי תפשיר אלפאט' שבת אנ חצינא הו אלפ'אש עלי אנ בעצ' אלגאונים קד פשר פיה קרנאש והו שבה אלפא'ש, ע"כ, ובעבר': מעשה ידי חרש במעצד הוא (קרדום ובערב') פאס ובדברי רבותינו אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין, כלומר שני קרדומות, כך פרש רב האיי גאון, ובדבריהם עוד מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו, ותרגום מעצד חצינא, וראיתי לרב שרירא גאון בפרוש מלות שבת שחצינא הוא (בערבית) פאס וזאת ראיה על שמעצד הוא פאס (בערב'), אעפ"י שקצת הגאונים פרשו בו קורנס והוא דומה לפאס. רש"י לעז דולדויירא, והוא doloire בצרפתית. וכך רד"ק, אמר וז"ל: הוא הקרדום או הכלי שקורין לו בלעז דולדויירא או אותו שקורין איישא וכו' והכשיל הוא הקרדום הגדול.—[2]) ואמר רבא בגמ' שם (קיט:): באתרא דתנא דידן איכא תרתי חציני לרבתי קרי לה כשיל ולזוטרתי קרי לה מעצד באתרא דתנא ברא חד הוא דאיכא וקרו לה מעצד.

חו"מ, סנה). — ואמר המליץ: וירם הכסיל את ידו השמאלית במעצד להכות על העץ ויך על בהן ידו הימנית ויכרתהו ויקם בחמתו ובחרון אפו ויך במעצד על ראש אשתו (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' כ).

מַעֲצָה[1], ש"נ, סמי' מַעֲצַת, — נחת רוח, תענוג, Vergnügen; plaisir; pleasure, מַעֲצַת נֶפֶש, תענוג נפשי ונחת רוח מדבר מהדברים: שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת[2] נפש (משלי כז ט).

מַעְצוֹר, ש"ז, — א) דבר שעֹצר אדם ומֹנע אותו מלעשות דבר, Hindernis; empêchement; hindrance: ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יי' לנו כי אין ליי' מַעְצוֹר להושיע ברב או במעט (ש"א יד ו). — ואמר הפיטן: אם לעזרי זרועך תעור, אין לך מעצור, מעקשים

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, ומנקד מֵעֲצַת. ואין לברר אם בנסחת השבעים היתה מלה זו כצורתה בנסחה המסורה שלנו, כי תרגום השבע' συμπτωμάτων, במשמ' פגע וכדומ', אינו אומר לנו בברור אם במקום המלה מעצת היתה בנסחה שלהם מלה אחרת שאפשר לפרשה במשמ' זו, כמו עצבת וכדומה לזה, או שהם פרשו את עצם המלה מעצת במשמ' זו. אבל, אין ספק בדבר כי בנסחה של עקילס כבר היתה מלה זו כמו שהיא בנסחתנו, הואיל והוא תרגמה βουλῆ, במשמ' עֵצָה. ת"י תרגם בתרעיתא, שהוא התרגום הרגיל שלו למזמה וגם לעצה. ולכן רגלים לדבר כי גם בנסחתנו היתה המלה מעצת. והנה בבאור כתוב זה כבר נתחבטו הקדמוני' והחדשים מפני קושי המליצה לפי הנקוד המסור מֵעֲצַת והפרוש הרגיל במשמ' עֵצה. עקילס תרגם מלה במלה ולא יותר. ת"י: היכנא גברא דמבסים לחבריה בתרעיתא הנפשיה, ר"ל כמו אדם הממתיק לחברו בעצת נפש. רסע"ג: כד'אך משורה אלצאחב אחלא מן משורה אלנפש וחדהא, ע"כ, ר"ל: כן עצת הרֵע מתוקה יותר מעצת הנפש לבדה. רש"י: מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצתו, ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקים להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו. ע"כ. ראב"ע: וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאשר יועץ לנפשו המתק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד. רלב"ג כמו רסע"ג: כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר. המאירי: וכן ישמח הלב מתק רעהו מעצת נפש והמם שבמלת מעצת אין פירושה יותר אבל פרושה מתק רעהו כשהוא מעצת הנפש ר"ל בכל לבו ובכל נפשו. ע"כ. וכעין זה אותם מהחדשים המקימים הנסחה המסורה, אבל כבר העירו כל החדשים על הקושי שיש במליצת הכתוב לפי כל הפרושים האלה ועד כמה אינה טבעית, ולכן גזרו קצת החדשים שהכתוב כאן משבש, ואמרו קצתם שתרגום השבעים, שתרגם את שתי המלים מתק רעהו ביונית καταρρήγνυται במשמ' נפילה ושבירה, מעיד שהם קראו וּמִתְקָרֵעַ, ובמקום מעצת קראו בעצבת, וכונת הכתוב כי הלב מתקרע בעצבת נפש. אך במקרא לא בא הפעל קרע בהתפעל, והמליצה הלב מתקרע בעצבת נפש אינה מצטינת ברוח הלשון העברית. אחרים מהחדשים הניחו המלים מתק רעהו בהויתן והגיהו במקום מעצת מֵעַצֶּבֶת, ואמרו כי הכונה שמֶתק (השמן והקטרת) שבא מהזולת מעצב הנפש. וכל זה אינו מרפא את קושי מליצת הכתוב. והנה מבחינת סגנון הלשון תרפא המליצה אם במקום מֵעֲצַת נקרא מַעֲצַת ונניח שהוא סמי' מן מַעֲצָה, ע"מ בַּעֲלַת. סגנון הכתוב לפי זה יפה: מתק רעהו הוא מַעֲצָה להנפש. עלינו איפוא לראות פרוש השם מַעֲצָה. השם מַעֲצָה יוכל להיות שהוא ע"מ מַעֲלָה, ושרשו הוא עצה, או ע"מ בַּעֲלָה, ושרשו הוא מעץ. והנה שרש עצה, לא מה שיש בעבר' (עֹצֶה עיניו, אם אפילו הוא נמצא באמת בעברית), ולא השרשים עצי a) ועצ'י b) או ע'צ'י c), בערבית, אינם נותנים לנו מושג נאות לענין כונת הכתוב שלנו. ולכן, עלינו להניח כי השֵם מַעֲצָה הוא משקל פַּעֲלָה, והשרש הוא מעץ. והנה אין ספק בדבר כי השרש מעץ היה בעבר', כי הוא חלק מהשם אחימעץ. ובערב' יש שלשה שרשים חברים לו: מעצ d), במשמ' עקום וכאב, מעצ' e) במשמ' כעס ורגז, מע'צ f) במשמ' כאב, וכבר אמרו קצת החדשים כי השרש מעץ בעבר' שבהשם אחימעץ הוא השרש מעצ' הערבי במשמ' רגז וכעס. והנה, אעפ"י שאין זה מהנמנעות, כי בהשמות הפרטים יש אמנם מרכבים משרשים גם במשמ' של צער וכעס וכדומ', אעפ"כ יותר מהם מרכבים במלים של שמחה ונחת רוח, ולכן הסברה נתנת לחשב כי בעבר' שמש מעץ במשג ההפך ממה שהוא משמש בערב', וזה דבר מצוי הרבה בין שתי לשונות אחיות בכלל ומצוי מאד בין עברית וערב', כמו עני בעבר' וע'ני g) בערב', ועוד. ומה שנותן עוד יותר הכרע לסברה זו השֵם מַעֲצָה, שלפי ההקבלה שלו להפעל ישמח שבחלק הראשון של הכתוב רגלים לדבר שהכונה בו כאן שמחה ותענוג, וכל הכתוב מתבאר יפה: כמו ששמן וקטרת משמחים הלב כך מֶתק הרֵע הוא תענוגה של הנפש. ואפשר שבנוסחת השבעים היה השם מעצה והם פרשוהו במשמ' זו אולי עפ"י מה שהיה ידוע להם מציאות מלה זו בשמוש דבר והפכו מפני שנתמזגו שני השרשים בשרש אחד, ופרשו אולי במשמ' האחת מפני שבמקום מתק היה להם כנראה איזו נסחה אחרת.

---

a) عصى b) عضى c) غضى

d) معص e) معض f) مغص g) غني

תשובבם מישור, מחשכים לאור (ר"י הלוי, יזכרו פלאך). — ב) ״חלק מכלי הנחשת: ה מ ע צ ו ר יש בשני קצותיו שני לוחות נחושת וכל אחד נקוב שני נקבים הנקב האחד גדול והוא לדעת בו גובה השמש והנקב השני קטון ממנו והוא לדעת בו כוכב א׳ מכוכבי שבת או מן המשרתים (ראב"ע, כלי נחשת א).

מַעֲצָמָה[1], ש"נ, מ"ר מַעֲצָמוֹת,—ארץ עומדת ברשות עצמה ונהוגה ביד חזקה, Macht ; puissance ; power: עתונות היהודים בכל הארצות הן בארצות של מ ע צ מ ו ת ההסכם והן בארצות האי צדדיות („דעות העתונות", במחברי בריטניה א"י והיהודים, שפרסמה הסתדר׳ הציונית בשנת תרע"ח לכבוד הצהרת בלפור).—מַעֲצָמָה אדירה, Grossmacht ; grande puissance ; great power, נהוג בדבור העברי בא"י.

מַעְצָר, ש"ז,—א) כמו מעצור משמ׳ א: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מַעְצָר לרוחו (משלי כה כח). — ב) ״כמו מעצור משמ׳ ב: ויש אחורי האם כלי ארוך כדמות בריח ונקרא ה מ ע צ ר בעבור שבו יעצור האדם לקחת המעלות ונקרא ג"כ בריח (ראב"ע, כלי נחשת א). והכלל שתשים פניך נגד השמש באיזה מקום שתמצא והרם והשפל ה מ ע צ ר הוא הבריח עד שיכנס אל אור השמש מהנקב הגדול וכו׳ וסגור עינך האחת עד שתקבץ כל האויר אל העין השנית והרם והשפל ה מ ע צ ר ותביט מהנקב הקטון אשר בלוח הריבוע האחד אשר בקצה ה מ ע צ ר הקרוב אליך עד שתראה הכוכב מן הנקב הקטון אשר בלוח הריבוע האחד אשר בקצה ה מ ע צ ר השני (שם ב). כשתרצה לדעת גובה של כל דבר גבוה שים ה מ ע צ ר על ארבעים וחמשה מעלות ברביע אשר ילקח בו הגובה (שם לג).

מע"ק, —ר"ת: מאזנים עקרב קשת.

״מְעֻקָּב, ש"ז, מ"ר מְעֻקָּבִים, — בחכמת ההנדסה, גוף של שלשה רחבים שוים, Kubik ; cube ; cubic: גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י׳ ועמקו י׳ או גבהו והצורה הזאת קורין לה מ ע ו ק ב או צורת עקב (רא"ח הנשיא, המשיחה והתשבר׳ ד א). וכל שאר הצורות הם מורכבים מאלו השלשה הן צורות שטחיות הן צורות מ ע ו ק ב ו ת ההבדל שיש בין צורות שטחיות ל מ ע ו ק ב ו ת שטחיות הכונה לדעת אורך ורוחב השטח לבד ו מ ע ו ק ב יש בו צורך לדעת גם הגובה (ר"ד גאנז, הקד׳ נחמד ונעים).—ובחכמת המספר, מספר כפול שלש פעמים על עצמו: מספר ט׳ אשר הוא מרובע אם אתה כופל אותו במנין מספר גדרו אשר הוא ג׳ יהיה הנקבץ כ"ז והמספר הזה נקרא מספר מ ע ו ק ב (רא"ח הנשיא, המשיחה והתשבר׳ א כד). האחד סופר עצמו ואין אחר סופרו והוא כל מספר הוא שורש ויסוד ומרובע ו מ ע ו ק ב (ראב"ע, ספ׳ האחד א). אם בקשת לדעת ערך מרובע איזה מספר שתרצה ומרובע כפלו אל מעוקבו לעולם יהיה כערך המספר אל ה׳ אם הוא פחות ממנו או ערך ה׳ אליו אם הוא גדול ממנו כמו ג׳ כי מרובעו כפלו מ"ה והמעוקב כ"ז וכו׳ וערך ו׳ מרובעו וכפלו ק"פ ו ה מ ע ו ק ב רי"ו והנה המספר ה׳ ששיות ה מ ע ו ק ב (שם ה). וכאשר תחסר מרובע האות הראשון ממרובע השנים נחברים אז תמצא מ ע ו ק ב האות השני (הוא, יסוד מורא יא). המרובע ההוה מנקבץ הנמשכים מן האחד עד מספר מונח הוא שוה ל מ ע ו ק ב המספר המונח (רלב"ג, מעשה חושב א מא). המספר המורכב מ מ ע ו ק ב י מספרים מונחים שוה ל מ ע ו ק ב ההוה מהמספר המורכב מהמספרים המונחים ההם (שם א ס). ואולם הדרך אשר בו השתמשו בקבוץ כל מ ע ו ק ב י המספרים הטבעיים המונחים וכו׳ וזה שכפלי סך כל ה מ ע ו ק ב י ם המונחים כמה שיהיו על סך כל יסודותיהם הם נוספים על כפלי סך כל ה מ ע ו ק ב י ם המונחים הקודמים מ ה מ ע ו ק ב האחרון (ר"א מזרחי, חכמ׳ המספר א נ). ואם כפול תכפול את המרובע עוד פעם עם גדרו או כל שעור הנולד משלש ידות שוות הוא הנקרא מ ע ו ק ב וכו׳ המספרים 8 או 27 הם ה מ ע ו ק ב י ם מן הגדרים 2 או 3 (כליל החשבון ד ג ב).

1) מן עצם, עי"ש.

מַעֲקֶה[1], ש"ז,—מַעֲקֵה לגג וכדומ׳, כעין דופן נמוך עשוי בבנין או בעץ על שפת גג וכדומה למנע אדם שלא יפול מהגג, Geländer ; balustrade ; parapet: כי תבנה בית חדש ועשית מַעֲקֶה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו (דברי׳ כב ח). — ובתלמ׳: עושין מ ע ק ה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט (מו"ק א י). הגג בזמן שיש לו מ ע ק ה גבוה עשרה טפחים (ב"ב ד א). וגבהה של עליה ארבעים אמה ואמה כיור וכו׳ ואמה תקרה ואמה מעזיבה ושלש אמות מ ע ק ה (מדות ד ו). מ ע ק ה שבמגדל והקוסת שבו בזמן שהן קבועין נמדדין עמה (תוספת׳ כלים ב"מ ח ב). סוף דבר מ ע ק ה (ירוש׳ ב"ב ד א). שני בתים בשני צידי רה"ר זה עושה מ ע ק ה לחצי גגו וזה עושה מ ע ק ה לחצי גגו (אביי, בבלי שם ו:).

1) מן עקה, עי"ש.

מַעֲקָשׁ, ס״ז, מ״ר מַעֲקַשִּׁים, — קרקע לא ישר, שאין פניה שוות, unebener Boden ; terrain inégal ; rough land : והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומַעֲקַשִּׁים למישור (ישע׳ מב יו). — ׃וּבהשאלה במשמ׳ שגיאה וחטא, קושי : אם לעזרי זרועך תעור, אין לך מעצור, מ ע ק ש י ם תשובבם מישור, מחשכים לאור (ר״י הלוי, מאורה, יזכרו פלאך). הנה ילוד שכל אשר הוליד מחשב לבד משה בנו יעקב, פיהו יישר מ ע ק ש דרך השיר ואורח לב בעת יעקוב (רמכ״ע, תרשיש י קו). ובהודות בחדוש קל כל קשה והתישר כל מ ע ק ש (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). — ומ״ר ׃מעקשות : מכשול הרימו פנו דרך וישרו מ ע ק ש ו ת, עון עזבו והתודו ואל תוסיפו להקשות (אליה בר״ש, סליח׳ שחרי יוה״כ, איככה אפלה). — ובמשמ׳ העקרית, מעקשי הדרך, ואמר המליץ : והנה צבי נחמד רץ בצואר נטוי וכו׳ ובשטף עובר גם הוא ב מעק ש י ם ונלוזים להמלט על נפשו (א׳ מפו, אה״צ ה).

א. **מַעַר**[1]), ס״ז, — כמו מָעוֹר, עֶרְוָה : הנני אליך נאם יי׳ צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מַעְרֵךְ וממלכות קלונך (נחום ג ה). — ואמר המשורר : פני תבל כצואר המצורע לזאת הרוק בפניה צדקה, והנעל בערף אוהביה וגלוי מ ע ר ם חוקה חקוקה (ר״ש הנגיד, פני תבל). גם מ ע ר י נשים אלה בשמות יקראו, וימי נדתן והרותן ראשם ישאו (אדם הכהן, או״א ח).

ב. ׃**מַעַר**[2]), ס״ז, — שה״פ, במשמ׳ ערוי וחבור, ואמר הפיטן : תקרא שנת גאולה לשיות השבויות, וקרבנו לעבודתך כְּמַעַר [2]) איש ולויות (ר׳ אלעזר, יוצר לשבת ד אחה״פ, סגולתי). מלך תן צדקתך לישראל כי נער, להדבק בו איש ולויות כ מ ע ר, לא תבזה ותפנה אל תפלת הערער (סליח׳ ער״ה, מלך אחד).

---

[1]) משק׳ מפע, כמו מעל, ממעל (רד״ק).

[2]) מלה זו נמצאת במקרא : כרובים אריות ותמרת כ מ ע ר איש וליות (מ״א ז לו), והתלבטו במלה זו כל הקדמונים והחדשים. לפי תרגום השבעי׳ נראה כי היתה כאן נסחה אחרת. י״ת : כ י ב ש, ובגמ׳ אמרו : כאיש המעורה בלויה שלו (יומ׳ נד:), במשמ׳ חבור. וכך רב המפרשים הקדמונים. ריב״ג פרשו במשמ׳ צד, אמר וז״ל : כמער איש ולויות יקול אנ אלתצאויר כאנת מחיטה בכל ג׳הה מנ ג׳האת אשח׳אצ אלאלואח כמא כאנת אלתצאויר אלאח׳ר מחיטה איצ׳א בכל שח׳צ מנ אשח׳אצ אלמכונות וקיל ענהא מעבר איש לויות ולהד׳א אלתשביה דח׳לת אלכאפ פי כמער פמעני כמער איש ומעני מעבר איש ואחד, ע״כ. ובעבר׳ : כמער איש ולויות אומר שהצורות היו מקיפות בכל צד מצדדי כל קרש וקרש כאשר היו הצורות האחרות מקיפות כל אחת ואחת מהמכונות ואמר עליה מעבר איש לויות ובעבור הדמיון הזה נכנסה הכף בכמער וענין כמער איש וענין מעבר איש אחד. ורוב החדשים נגררו אחרי גזנ׳ שפרש מ ע ר במשמ׳ רֶוַח, בהשאלה מן מְשַׂג עֶרוה, אך כל זה אינו מרפא את מליצת הכתוב, וכבר בטלו קצת החדשים גם פרוש זה. אבל דרך הלשון כרֹב המקומות שמְדֻבר שם על מלאכת מחשבת לבאר לנו איכות המלאכה בדמיון למלאכה אחרת (בספר שמות : מעשה חשב, מעשה רקם, מעשה רשת, מעשה עבֹת, מעשה ארג, וכמו כן כאן בספר מלכים בזו הפרשה בעצמה : מעשה שבכה, מעשה שרשרות, מעשה שושן, מעשה מורד, מעשה כן, ובדהי״ב ג י : מעשה צעצעים), — נותן מקום לשער כי גם כאן היתה הכונה בשתי המלים כ מ ע ר א י ש שבנוסחה המסורה לבאר איכות מלאכת פתות הכרובים והאריות והתמרות. ע״י השערה זו נסתלקו כל הקשי ולא הטבעיות שבפסוק זה, והיא נותנת לנו גם המפתח לפרוש של שתי המלים. מהאמור למעלה מֻנכח, כי המלה כ מ ע ר מקבלת להמלה מעשה או כמעשה שבמקומות הנזכרים, והמלה א י ש לשם מלאכה מן המלאכות. והנה בדבר כמער מי שחושש לנגע בהנוסחה המסורה צריך להניח כי המלה מער שמשה, אולי בלשון כנענית, במשמ׳ מעשה, צורה, א י כ ו ת, דמיון. וקצת סמך יש לזה מתרג׳ ולגט׳ similitudinem. אך זה דחוק, כי במשמ׳ זו היה נאות להשתמש בה גם במקומות אחרים, אף אין לה במשמ׳ זו שום חבר, לא במה שנשאר לנו מלשוננו ואף לא בלשונות האחיות. ולכן, היותר קרוב הוא שיש כאן שבוש קל, ובמקום כמער היה כתוב באמת כמעשה. ואפשר למצא קצת סעד לזה בהמלה מ ע ב ר שבפסוק ל, שהכל מודים כי הוא כפל של כמער, ובין העין והריש יש עוד אות אחת, ואפשר שהיא במקום האות ש שהיתה שם בעצם וראשונה. ואפשר עוד כי הריש שבמלת מעבר היא במקום ד, והיא המלה הארמית מעבד, במקום עובד תרגום מעשה, וכתב אותה סופר מדבר ארמית על הגליון לפרש בה המלה כמער, ונשתרבבה לתוך הפנים בפסוק ל. עכ״פ הכונה בכמער היא כ מ ע ש ה. ונשאר עתה לברר משמ׳ המדיקה של המלה איש, ומכל האמור עד כה מוכח כי אִי אפשר שבצרוף אלה שלש האותיות : א, י, ש, היתה הכונה להשֵם הרגיל והידוע אִישׁ, במשמ׳ אָדָם, כי אם לשֵם מלאכה מן המלאכות, שכדמותה נעשה פתות הצורות הנזכרות בפסוק זה, ולדיוק מהותה של המלאכה המכונה בזה מצוא נמצא עֵד בהאוצר הכללי הגדול של לשונות השמיות, הוא המלון הערבי. בלשון הערבית אין אמנם שרש א י ש במשמ׳ הדרושה במקום הזה, אך יש שרש אחר, דומה לשרש איש, הוא שרש ושי a), והוא משמש בענין מלאכת ציור ואריגה בצבעים מתחלפים. והשם ושי a) הוא מין בגד בצבעים. אמר

---

a) وشي

א.מַעֲרָב[1], עם ה המקום מַעֲרָבָה, נכנ׳ מַעֲרָבָהּ, — פאת תבל ממול מזרח, הפאה שהשמש שוקעת שמה בערב, Westen; west; ouest: אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וּמִמַּעֲרָב אקבצך (ישע׳ מג ה). למען ידעו ממזרח שמש וּמִמַּעֲרָבָה כי אפס בלעדי (שם מה ו). וייראו מִמַּעֲרָב את שם יי׳ וממזרח שמש את כבודו (שם נט יט). כי לא ממוצא וּמִמַּעֲרָב ולא ממדבר הרים (תהל׳ עה ז). כרחק מזרח מִמַּעֲרָב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). ומארצות קבצם ממזרח וּמִמַּעֲרָב מצפון ומים (שם קז ג). ולמזרח נערן וְלַמַּעֲרָב גזר ובנתיה (דהי״א ז כח). ויבריחו את כל העמקים למזרח וְלַמַּעֲרָב (שם יב יו); מעבר לירדן מַעֲרָבָה (שם כו ל). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מַעֲרָבָה לעיר דויד (דהי״ב לב ל). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מַעֲרָבָה לגיחון בנחל (שם לג יד). והנה צפיר העזים בא מן הַמַּעֲרָב על פני כל הארץ (דני׳ ח ה). — ומצוי מאד בתו״מ ובסה״מ: מתנה אדם על עירובו ואמר אם באו גויים מן המזרח עירובי ל מ ע ר ב (אם באו) מן ה מ ע ר ב עירובי למזרח (ערוב׳ ג ה). אין עושין בורסקי אלא למזרח העיר ר׳ עקיבא אומר לכל רוח הוא עושה חוץ מ מ ע ר ב ה (ב״ב ב ט). וכך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו ל מ ע ר ב השוחט עומד במזרח ופניו ל מ ע ר ב (תמיד ד א). ומפתחין בה חלונות וחזיתה מ ע ר ב ה (פרה ג ח). כדי שיהא מ ע ר ב ה (של העיר) ל מ ע ר ב ו של עולם (ירוש׳ ערוב׳ ה א). — ומשל, כרחוק מזרח מ מ ע ר ב: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח מ מ ע ר ב (רבי, ספרי במד׳ קלא). אמר לו אנטונינוס לרבי מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת ב מ ע ר ב (סנה׳ צא:). — ומ״ר בכנ׳: מפני היות מזרחי הארץ בלתי בעלי תכלית וכן מ ע ר ב י ה (ססל בן תמים, פי׳ יצירי). וכאשר היו משכני הארץ בב״ת מזרחיהם ו מ ע ר ב י ה ם אין תכלית להם (שם).

ב.מַעֲרָב[1], ש״ז, בכנ׳ מַעֲרָבֵךְ, מ״ר בכנ׳ מַעֲרָבַיִךְ, — סחורה, בפרט באה מחוץ לארץ, Ware; marchandise; merchandise: כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מַעֲרָבֵךְ (יחזק׳ כז ט). יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מַעֲרָבֵךְ (שם יג). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מַעֲרָבֵךְ (שם יז). ודן ויון וכו׳ קדה וקנה בְּמַעֲרָבֵךְ היה (שם יט). אניות תרשיש שרותיך מַעֲרָבֵךְ ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים (שם כה). מחזיקי בדקך וערבי מַעֲרָבֵךְ וכל אנשי מלחמתך אשר בך (שם כז). ברב הוניך וּמַעֲרָבַיִךְ העשרת מלכי ארץ עת נשברת מימים במעמקי מים מַעֲרָבֵךְ וכל קהלך בתוכך נפלו (שם לג-לד). — ואמר המשורר במליצה בכנוי לשיריו: שם על הגבול שוטרים נוטרים יעמדו, הם בזרוע עז אמתחתי ימתחו, ויבררו מ ע ר ב י ישקלו ימדו, ובחרפה גם אחור אותי ישלחו (יל״ג, הבאת בכורים).

***מַעֲרָבִי**, ת״ז, לנק׳ מַעֲרָבִית, — מצד מַעֲרָב: כל זמן ששמעון הצדיק קיים היה נר מ ע ר ב י תדיר (תוספת׳ סוט׳ יג ז). מכנגד קרן מ ע ר ב י ת דרומית (תמיד ב ה). מדשן את (הנר) המזרחי ומניח את ה מ ע ר ב י דולק (שם ו א). שיירי הדם היה שופך על יסוד מ ע ר ב י של מזבח החיצון (זבח׳ ה א). עלה בכבש ופנה לסובב

אלגו׳הרי: אלוּשִׁי מנ אלת׳יאב מערופ, — ובעבר׳: וַשִׁי מהבגדים ידוע. וכך אבן שידה: אלוּשִׁי מערופ והו יכונ מן כל לונ, — ובעבר׳: וֶשִׁי ידוע והוא יהיה מכל הצבעים. ומחים אלמחים: ושי אלתו׳ב ישיה ושיא׳ ושיה חשנה נמנמה ונקשה וחשנה וכו׳ וקיל אלושי ח׳לט לונ בלונ, — ובעבר׳: ושי הבגד וכו׳ פאר אותו ורקמו ויפהו וכו׳ ואומרים כי ושי הוא תערבת צבע בצבע. ואמר אלאשוד בן יעפר: חמתהא רמאח אלחרב חתי תהולת בזאהר נור מת׳ל ו ש י אלנמארק, — ובעבר׳: כידוני קרב בעדה הגינו כי עדתה בציצי פרחים כמו ו ש י המרבדים. וחג׳ר בה ושי אי חג׳ר מן מעדנ פיה ד׳הב. אין איפוא ספק, כי השרש הזה משמש בלשון זו במשמ׳ של עשיית צורה בצבעים רבים, אם במלאכת ציור או באריגה. ודברי המשורר שנזכרו למעלה: מת׳ל ושי אלנמארק, דומה למליצת כמעשה א י ש. ואם עוד נשאר מקום לפקפק בדבר פרוש איש במשמ׳ מלאכה מן המלאכות, הנה תבוא כתבת כנענית אחת ותתן לפרוש זה כח של ודאות אמתית. בכתבת זו נזכר שם פעל אש: שפט בן דרד... בן עבדאשמן פ ע ל א ש (C.I.S.*I*, 2806). וחשבו קצת המבארים כי זה שע״פ, אך כבר פקפקו קצתם בזה, ואמרו כי זה שם אומנות (פרופ׳ סלושץ ואחרים), אלא שראו בהמלה אש את השם אֵשׁ השרפת. אך זה דחוק, כי קשה לשער איזו פעולה באש שיכול אדם לכנות א״ע על שמה פועל אש. ולכן יותר מסתבר כי בהשם אש שבכתבת זו הכונה לאיזו מלאכת מחשבת, וקרוב הדבר כי זו היא בעצמה המלאכה שאליה נתכונו בהשם איש שבהמלים מער א י ש שאנו עוסקים בהן, שבודאי שמע הכותב אותם מפי חכם האומנים חירם הצורי.

[1]) מן א.ערב, עי״ש.

[1]) עין שרש ב.ערב.

ובא לו לקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית (שם ג). (רוח) מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה (ר' סימאי, ספרי דבר' שו). רוח מערבית שבאה מעורפו של עולם (ר' יהודה, ב"ב כה.). כותל מערבי של בית המקדש וכו' שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם (מד"ר שה"ש, דומה דודי). —ובמשמ' *אדם מן המערב: וימים ומעברים עברתי ומשברים שברתי ונתחברתי למזרחיים ולמערביים ולאזרחיים ולתושבים (ר"י חריזי, אגרי לשון הזהב).

***מַעֲרָבִיּוּת,** ש"נ,—טבע דבר של מערב, מעמד דבר לצד מערב: ומפני שרות ים הוא לח מאד ללחות מקורו גם למערביותו כי הרוח המערבי לח במצרים מכל הרוחות (ר"י אברבנאל, והלה).

מְעָרָה[1], ש"נ, סמי' מְעָרַת, מ"ר מְעָרוֹת, — חלל בתוך הר, בתוך סלע, יסתרו בו בני אדם ובע"ח, Höhle, caverne; cave: וישב בַּמְּעָרָה הוא ושתי בנתיו (בראשי' יט ל). השדה נתתי לך וְהַמְּעָרָה אשר בו לך נתתיה (שם כג יא). אל מְעָרַת שדה המכפלה (שם יט). וינסו חמשת המלכים האלה ויחבאו בַּמְּעָרָה במקדה (יהוש' י יז). גלו אבנים גדלות אל פי הַמְּעָרָה והפקידו עליה אנשים לשמרם (שם יח). פתחו את פי הַמְּעָרָה והוציאו א' י את חמשת המלכים האלה מן הַמְּעָרָה (שם כב). וישמו אבנים גדלות על פי הַמְּעָרָה עד עצם היום הזה (שם כז). מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת הַמְּעָרוֹת ואת המצדות (שפט' ו ב). ויתחבאו העם בַּמְּעָרוֹת ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו). ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מְעָרָה ויבא שאול להסך את רגליו ודוד ואנשיו בירכתי הַמְּעָרָה ישבים (שם כד ג). ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש בַּמְּעָרָה וכלכלם לחם ומים (מ"א יח ד). ויבא שם אל הַמְּעָרָה וילן שם (שם יט ט); ויעמד פתח הַמְּעָרָה (שם יג). ובאו בִּמְעָרוֹת צרים ובמחלות עפר מפני פחד יי' ומהדר גאונו (ישע' ב יט). עפל ובחן היה בעד מְעָרוֹת עד עולם משוש פראים (שם לב יד). ואשר במצדות וּבַמְּעָרוֹת בדבר ימותו (יחזק' לג כז). — מְעָרַת פְּרִיצִים, ששם יתחבאו פריצי חיות: הַמְעָרַת פרצים היה הבית הזה (ירמ' ז יא).— ושמות מְעָרוֹת: מערת המכפלה, מערת עדלם.— ומצוי בתו"מ: העושה חצר על פי המערה עושה שש על שש מלא מיטה אחת מיכן ומלא מיטה אחת מיכן ופותח לתוכה שתי מערות (תוספתא ב"ב ו כג). הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (שם ב"ק ב ו). היה חופר בור שיח ומערה (משנ' ב"ב ב יג). המוכר את העיר מכר בתים בורות שיחין ומערות מרחצאות ושובכות (שם ד ז). המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על שש ופותח לתוכה שמונה כוכין (שם ו ח). השבילים המפולשים לבורות ולשיחים ולמערות ולגיתות (טהר' ו ו). יצתה בת קול ואמרה להם (לרשב"י ובנו) להחריב עולמי יצאתם חיזרו למערתכם וכו' יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם (שבת לג:). — ואמר המליץ: וכל חטה אשר תצבור בעפר היא מקברת, ותוך בטן שאול תחצב מערות לה וחופרת (ר"י חריזי, תחכמ' ד).—*מֵי מְעָרָה, בנגוד למֵי מעין: מי שהוא מזה בן מזה יזה מי שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (ירוש' ברכ' ד א). עד שהתירו להן מי מערה וחמי טבריה (שם שבת ג ד). — ובסהמ"א: ועוד לדבריך אינך יודע מהו סעודה גדולה שאתה למד מן הקערה, על זה שמת מימיך מי מערה (תשו' ר"ת 102).

מַעֲרֶה, ש"ז, סמי' מַעֲרֵה, — כמו מְעָרָה: וארב ישראל מגיח ממקמו מִמַּעֲרֵה[1]) גבע (שפט' כ לג).

א. ***מַעֲרוֹךְ,** ש"ז,—כלי מכלי בית התבשיל, כעין גליל מָארך, לרדד בו הבצק[2]): סרוד של נחתומין וכו'

---

[1]) מן ערר. בסורית מערתא. בערב' מע'ארה[a]), מן ע'ור. המדקדקים הקד' שלנו הניחו שרש מער ואמרו כי מערה מזה השרש (ריב"ג ורד"ק), אך לפי זה קשה הסמי' מְעָרַת ולא מַעֲרַת.

[a]) مغارة

---

[1]) השבעים העתיקו את המלה כמו שהיא, ויש נוסחה אחרת שעל פיה קראו ממערב. יונתן תרגם: ממישר. ריב"ג: מֵעֵבֶר, מצד. רש"י: ממקום צר ערותה וגילויה של גבעת בנימין מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם. ע"כ. רד"ק: ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים. ע"כ. החדשים חושבים שהוא מקום פנוי מעצים.

[2]) פרש רה"ג: פירוש טבושאק בארמית ובטיית מורק ולשון אחר שובע (שובק). ע"כ. והערוך: פי' עץ ארכו כאמה ומרדדין בו הרקיקין ושמו בלעז ספלנטורו. ובעה"ק משנת שנב לעז Walgerholz. וכך גם ר' תנחום הירוש': אלעוד אלד'י יפתחו בה אלרקאק ויסמא שובק. אבל הרמב"ם פרש הדף שעליו עורכים הלחם, אמר וז"ל: והמערוך אללוח אלד'י יצפף עליה אלכבאז אלכבז שתים

וכן המערוך[1]) שמא (כליס יח ג).

ב.·מַעֲרוֹךְ, ש״ז,—כמו מַעֲרָךְ: מי שימצא נועם האמת ישפיק לו מערוך השאלות ומי שלא ישיג על זה שקוע בכסילות (ר״י תריזי, מוסרי הפלסופ׳ א י).

מַעֲרוֹם,—עי׳ מַעֲרֹם.

·מַעֲרוּפְיָא[2])، ־פְיָה,—מלה נהוגה בספרות הפוסקים, במשמ׳ מַכָּר ומודע, בפרט לא יהודי, שאיש יהודי נושא ונותן אתו: להלוות מערופיא שלו בחנם שבת ראשונה שהמועד בתוכה (שבלי הלקט, תוס״מ רכא). אמנם למערופיא שלו יכול להלוות בחנם אותו שבוע שלא יבוא לאבד המערופיא שלו (תשב״ן, מנהגי מהר״מ מרוטנב׳ קכו). אם בא ראובן עם מערופיא שלו ללוות משמעון וְנתערב ראובן בשביל העובד כוכבים עבור הקרן והרבית (מרדכי, ב״מ, סי׳ שלג). בא ראובן עם מערופיה שלו אצל שמעון להלוות לו ממנו מעות על המשכון וכו׳ ולא פרע הגוי לשמעון הרבית (שערי תשוב׳ מהר״מ מרוטנ׳ נח). שהשיג זה גבולו לדבר עם מערופיה שלו ולגנות סחורות חבירו (שו״ת חות יאיר קסג). והנה טענת ראובן הראשונה הצועק על העבר אין כי אין כאן דין מערופיא ורשות לכל מי הרוצה לזכות מההפקר ההוא (שו״ת חתם סופר, חו״מ מא). אדם שיש לו גוי במערופיא יש מקומות שדנין לו שאסור לאחרים לירד לחיותו ולעסוק עם הגוי ההוא (לבוש, נזקי שכנ׳ קנו ה). ויש מקומות שדנין דין מערופיא כן ראיתי בתשובת רבינו יוסף ט״ע וכו׳ ויש מקומות שאין דנין (הגה׳ מיימונ׳. הלכ׳ שכנ׳ ו ח).

·מַעֲרִיב, תפלת מַעֲרִיב,—כמו תפלת ערבית: מעריב ליל ראשון של פסח, מעריב ליל ראשון של סוכות (מחזור פסח וסוכות). לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למעריב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום (אבן ירחי, ספ׳ המנהיג, תפל׳ הערב). ועכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה (מגן אברהם, או״ח, סי׳ רל״ג). הש״ץ אינו חוזר על תפלת ש״ע במעריב (אוצר ישראל, ערך מעריב). הפיוט שאומרים ביו״ט במעריב נקרא מערבית (שם).

·מַעֲרִיךְ, ש״ז, מ״ר מַעֲרִיכִים, — מי שמַּעֲרִיךְ, שעושה הערכות: בדבר האלפים אשר המציאו המעריכים עלילות, ועשו שומת עריכת אלפיהם כפולות (ר״י עובדיה, אגר׳ דופי הזמן). תקנו והסכימו כל הקהל שהתשעה אנשים אלה הנבררים למעריכים יוציאו אותם המעמד מהקהל שהם במקום ז׳ טובי העיר וכו׳ כי כן שאלו בפיהם המעריכים הנבררים הנזכרים שבתנאי זה יתעסקו בענין העריכה (שו״ת מהרשד״ס, יו״ד קנג). בק״ק שעושין ערכות כל ג׳ שנים ויהי היום שעושין ערכות חדשות ובא ראובן לפני המעריכים ואמר סך ערכו אלף זהובים וכו׳ ויהי ככלות ח׳ שנים בעשות ערכות חדשות שנית בא לפני המעריכים ואמר שהרחיב ה׳ לו ויעשו ערכו אלף ר״ט וכו׳ והמעריכים עשו לו אלף ות״ק ר״ט (שו״ת חות יאיר נח).

·מַעֲרִיפָה, ש״נ,—כמו שֻׁתָּפוּת: שאלה זו מן מעריפה שהיתה ליעקב אבי ראובן עם שמעון ולוי ויהודה ויששכר אחים ואותה שותפות כתובה על חמש שנים וכו׳ שעד אחד העיד שאעפ״י שהיה יעקב חולק בחלק המעריפה קדם לחמש שנים גופה של מעריפה של שמעון ולוי ויהודה היתה וכו׳ (ר׳ משולם, תשוב׳ גאוני מז״מ קעד). ראובן שתבע חתנו של שמעון לדין וטען ואמר הרי שקניתי מעריפא בממון מן יששכר וכו׳ והעידו עדים שיששכר ושמעון קנו תגר זה ביחד (תשו׳ גאוני׳ קדמוני׳, סי׳ קנא).

מַעֲרִיץ, ש״ז, בכנ׳ מַעֲרִיצְכֶם,—דבר שיעריץ אדם: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי׳ צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מַעֲרִיצְכֶם[1]) (ישע׳ ח יב-יג).

מַעֲרָךְ, ש״ז, מ״ר סמי׳ מַעַרְכֵי,—א) מה שהאדם עֹרֵךְ ומסדר, מַעֲרַךְ לֵב, מחשבה, מה שאדם עורך בדעתו, Gedanke; pensée; thought: לאדם מַעַרְכֵי לב ומיי׳ מענה לשון (משלי יו א). — ואמר הפיטן: לקרא כדוד לקראת מערכיו, ברכו יי׳ מלאכיו (ר״י הלוי, יי׳ צבאות, קדושה ליוה״כ). ברוכה במענה רך, כיעל בכל מערך, בידה צורר נפרך, מנשים באהל תבורך (מנחם בר״מ, אין מושיע).—ב) ·כמו מערכה, מַעַרְכֵי מלחמה: מי ששומע ילך לשמוע מערכי כהן מלחמה ויחזור במערכי מלחמה מהו אומר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ז יח). הכל שומעים דברי כהן מערכי המלחמה (ספרי דבר׳ קנג).—ואמר המליץ: במלים חשוקים כנפת מתוקים, ואל רודפיהם קרובים

מערכות. ובעבר׳: הלוח אשר יערוך עליו הנחתום את הלחם שתים מערכות.—[1]) בקצת ספרים המעריך.

[2]) בערב׳ מערופ a).

a) معروف

[1]) בס״א: מערְצכם, חסר יוד.

רחוקים, ברוצם במערך לבב הארי רך, ונלאו להשיג אבקם ברקים (ר״י תריזי, תחכמ׳ ח).

מַעֲרָכָה, ס״נ, מ״ר סמי׳ מערכות, מערכת, — א) גרות וכדומה עומדים בסדר ערוך, Ordnung; arrangement; order: את המנרה הטהרה את נרתיה נרת המערכה ואת כל כליה (שמות לט לז). — ואמר המליץ: לכבוד גדולת קדושת התפארה, וטירת השררה, ודירת נר המערכה, וניר הממלכה (ר״י הלוי, מכת׳ לאבו סעיד). — ובסהמ״א, בהרחבה לכל דבר מסדר בסדר נאה: ויראוהו את המבואות האפלות אשר בהמה באים (הכהנים) אל בל לילה ואוכלים את מערכת שלחנו (יוסיפון, פרק ג). וזה משפט מנחתו פר אחד וכו׳ ועשרה כדי יין למערכת שולחנו כה היה משפטו (שם). ויאמר המלך לדניאל מי יתן והאמנת בהדר בל האלוה הגדול אשר לנו אשר יאכל במערכת השלחן הזה וכו׳ רק כהניו הם האוכלים את מערכת שלחנו ועולותיו (שם). בהיותו בסדור גדול ובמערכה רבה (ר״י אברבנאל, יהוש׳ כ ו). — ב) עצים ערוכים על מזבח לשרף את הקרבן, Holzstoss; pile de bois; pile of wood: ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה ולקחת את הפר השני והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרת (שפט׳ ו כו). — ואמר בן סירא: בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות וכו׳ עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (כ״ס גני׳ נ יב־יד). — ובתו״מ: בכל יום היו שם (במזבח החיצון) ארבע מערכות והיום (ביוה״כ) חמש (ר״מ, יומ׳ ד ו). בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שנייה ואחת שמוסיפין לקטורת שלפני ולפנים (ר׳ יהודה, תוספת׳ שם ג־ב ג). כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו (ריס״ג, מכי׳ בשלח ב ג). החלו מעלין בגזרין לסדר אש [1]) המערכה וכו׳ כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). האברים והפדרים שלא נתאכלו מבערב מחזירין אותן למערכה הציתו שתי המערכות באש וירדו ובאו להם ללשכת הגזית (שם שם ה). סידר המערכה גדולה מזרחה וחזיתה מזרחה (שם שם ד). כפתוה (את פרה האדומה) בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה (פרה ג ט). משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה ואין נמנעין מלהוסיף עצים כל היום כולו (תוספת׳ סוט׳ יג ז). כל זמן ששמעון הצדיק קיים היה נר מערבי תדיר וכו׳ והיה אש של מערכה תדיר (שם). שכן אפילו בירושלם שורפין אותו לפני הבירה מעצי המערכה (ירוש׳ פסח׳ ג ח). מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת מערכה שניה של קטורת קודמת לסידור שני גזירי עצים (אביי, יומ׳ לג.). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (שם כא:). — ובסהמ״א: תשחט הכבש על הדמיון וכו׳ וזריקת דמו ועריכת עציו והקדת אשו ומערכתו (ר״י א״ת, כוזרי ג נג). בבקר עורכין עצים ועורכין בראש המזבח מערכה גדולה (רמב״ם תמיד׳ ומוספ׳ ב ב). נמצא מקום המערכה רוחב עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים על עשרים וארבע אמות וארבעה טפחים (הוא, בה״ב ב ז). — ואמר המשורר: לך תקריב קרב לבה כקרבן וצלעותיו עצי אש מערכתה, לך תשפך דמעיה כנסך ואנחתה מקום עשן קטרתה (רשב״ג, לך נפשי תספר). קדשו עצי מערכה, ואש ומאכלת למלאכה, אבי איה השה הערוכה (ר״י הלוי, מי כמוך). הלכו שניהם לעשות במלאכה, ויענה יצחק לאביו ככה, אבי ראה אש ועצי מערכה, איה אדני שה אשר כהלכה (רי״ץ עבאס, עת שערי רצון). — ובמשמ׳ מדורה לשרפת אנשים: כהנים לזבח עולתם, עקדו ילדים ואמותם, וכו׳ מערכה גדושה שזופה, ככירה לא קטומה וגרופה, וכל בית ישראל יבכו את השרפה (ר״י ב׳ שלוס, אין כמוך באלמים). — ג) מקום בשדה הקטל שאנשי צבא עומדים שם ערוכים הכן לקרב: ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וכו׳ ויכו במערכה בשדה כארבעת אלפים איש (ש״א ד ב). וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שלה וכו׳ ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום (שם יב-יו). והחיל היצא אל המערכה והרעו במלחמה וכו׳ ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו לשלום (שם יז כ-כב). וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי (שם מח). הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעלה אל מערכות פלשתים (שם כג ג). — ועצם מחנה הצבא העומד ערוך בסדר לקרב: ותערך ישראל ופלשתים מערכה לקראת מערכה (ש״א יז כא). ויעמד (גלית) ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה וכו׳ אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש ונלחמה יחד (שם ח-י). והנה איש הבנים

---

[1]) במשנ׳ שבש״ס: את.

עולה גלית הפלשתי שמו מגת מִמַּעַרְכוֹת[1] פלשתים (שם כג). מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מַעַרְכוֹת אלהים חיים (שם כו). ואנכי בא אליך בשם יי׳ צבאות אלהי מַעַרְכוֹת ישראל אשר חרפת (שם מה). — ובסהמ״א: כי לכל דבר קץ וגבול ועת לכל מלחמה ולכל מערכה (יוסיפון לז). ואתם יודעים מסיבות המערכה ותחבולותיה ועצת האויב והמצור (תולדות אלכסנדר, ישראל לוי, מק״נ 8).— ❊ובמשמ׳ פלוגה אחת מפלוגות כל הצבא, מְסֻדרה בסדר הנאות לקְרָב: אז פקד את צבא מחנהו ויערכם מערכה דבוקים אלה לאלה לבלתי הפרד כת מכת ולא להתער את חרבותם ויהי ביושר מערכתם (יוסיפון, דף תמ). עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו וכו׳ ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה מתקנין את המערכות ופוקדים שרי צבאות בראש העם ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים וכשילין של ברזל בידיהם הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן לחתוך את שוקו (רמב״ם, מלכ׳ ז ג-ד). — ואמר הפיטן: קנינך מלכים וממלכות ועו׳כי מערכות באונך (ר׳ יצחק אבן גיאת, קנינך). מיד יצאו כלם בלב שלם וערכו מערכותם, ויקח שש מאות רכב בחור עם כל כלי משחיתם (יונ׳ ז פסח, חסדי יי׳).—ד) עצם הקְרָב, הקטל, Schlacht; bataille; battle: כל אלה אנשי מלחמה עדרי מַעֲרָכָה בלבב שלם (דהי״א יב לט).— ❊ובמליצה, בהשאלה, מַעַרְכוֹת הזמן, המקרים הקשים של החיים: אנכי הבא ממערכות הזמנים, והנמלט מיד מקורות השאונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ל).—ובחכמת ההגיון, במשמ׳ השגה ופרכה על הנחה מההנחות: אולם המערכה הנה הוא שני חלקים אם המערכה על קיום ההנחה הראשונה ואם מערכה על בטולה (כל מלאכ׳ הגיון, הטעאה). הנה אלו כל המקומות אשר הם באמת מערכות על ההנחה הראשונה (שם). — ❊ומערכה על הדרוש, השגה ופרכה של עצם הענין המבֻקש: שגם לדעת חכמינו הקדושים ז״ל יש בהם בעצמם הרכבת יסודות הפכים שאמרו שהשמים נקראו כן מפני שהם אש ומים וארסטו לא יבאר הנמנעות מזה אלא מפני שהם אינם נפסדים והוא אם כן מערכה על הדרוש כי האומר בהפסדם יאמר היותם מורכבים מחמר וצורה (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ח א). ואני תמה אם היה הדרך הזה מבואר הנפילה להיותו מערכה על הדרוש בכל חלקיו (שם ט ה). והיה מספיק כפי הנראה בתחלת הדעת זה המופת בערך הדרוש לבאר מציאות האל והיה ענינו מערכה על הדרוש אחרי התיחדות בשרשיו והקדמותיו (שם).—ה) ❊במשמ׳ טור, שורה, שִׁטָּה: וטור כרותות ארזים (פרושו) שטות ומערכות (ר״י א״ת, הספרים לריב״ג, טור). ונקראו שָׁמַיִם על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות (ראב״ע ברא׳ מט יב): קודם במערכה הוא דבר שהוא מסודר למקום מוכן לפני חבירו כאילו תאמר שמעון היושב שני למלך הוא קודם ליעקב אביו היושב שלישי לו ואעפ״י שיעקב אביו קודם לו בזמן ובמעלה (ר״י א״ת, רוח חן ח). — ו) ❊בפרט סדר הכוכבים והמזלות ועמידתם ברקיע, שלפי דעת הקדמונים היתה להם שליטה על העולם, ולכן השם מערכה נרדף עם גורל, מזל: והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולד׳ על כן יצאו מהם גבורים (ראב״ע ברא׳ ו ג). אם יש במערכת הכוכבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד (הוא, שמות ו ג). שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה צפרדעים (הוא, בשם ר׳ חפני, שם ח ו). כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל וכו׳ והוציא ישראל מרשות המזלות (הוא, שם כ ב). ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים וכו׳ דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו (שם כג כה). כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים (שם לג לב). והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח עליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל ה׳ וכו׳ (שם לג כג). כי אם היה המולד לישראל וראה במערכת ככבי מולדו להיותו מלך אין ראוי לדון כך (הוא, ספר המולדות, כ״י פריז). מופתים שהם כנגד הטבע וכנגד מערכת הכוכבים

— [1]) כך הקרי. והכתיב ממערות.

וממשלתם (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, שמות). וקרא נבוכדנצר למכשפים לפי שהם יודעים השעות הראויות לעשות בהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכות הכוכבים (רד״ק, שרש כשף). שהאל כשרצה בהשגחתו להציל השלם מבני אדם מקצת פגעים מחוייבים מהמערכה העליונה לא יצילנו בשנות טבע הככב (ר״י הספניני, פי׳ לאיוב). הנה מערכת מזלו נשתנה בחטאו לרעה או בזכותו לטובה (רמב״ן, הקד׳ פרושו לאיוב). כלם נסים עומדים משנים התולדות וכח מערכת העליונים בשמים ובארץ (שם). השררה המושלת העם המוצלח רב המזל מערכת שמינו (ר״ש בן וירגא, שבט יהודה יב). כי אם ראינו שהיה ה׳ את ישראל בימי יהושע ונפלו אויביהם לפניהם לחרב ולא עמד איש בפניהם ואחרי מותו לא היה כן הנה הסבה בזה לא היתה חיוב המערכה ולא המקרה אבל היה מפעל ההשגחה (ר״י אברבנאל, שפט׳ ב יא). שהמערכה המחייבת ברצון השם גלות על ישראל תסתלק ולא תורה עליו באותו אופן שהורתה כל זמן הגלות (הנ״ל, משמיע ישועה, המבשר הראשון). אותות ומופתים שיעשו בארץ כנגד המנהג הטבעי והמערכות השמימיות (הנ״ל, זבח פסח, כרוך שומר). כל הדברים וכל מה שהוא מסודר מהמערכה מהטוב והרע המתרגש לבוא בעולם (ר״ש אלמולי, פתרון חלומ׳ ב:). שאר האומות שנתונין תחת ממשלת מזלות הרמים ושיקרום המקרים כמו שחוייב ממערכת הכוכבים פעמים יתגברו מצד כח המזל המנהיג אותם (מ׳ אלדבי, ש״א ח, בשם הרשב״א). חבה יתרה נודעת להם להשתנות בעבורם סדר המערכות יהושע אמר שמש בגבעון דום וישעיה השיב השמש עשר מעלות וכו׳ (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח). לפי שלא נמצא לכוכבים המיושבים שום חילוף במערכתן בתוכן וביחס שיש להם זה אצל זה ברקיע מהעולם ועד העולם כמו שהוא נראה חילוף ניכר במערכת כוכבי לכת בהתיחסם זה אצל זה (ר״י הישראלי, יסו״ע ב ח). ויכוונו (החוזים בכוכבים) וידעו את עתן ומקומן מהמזלות כדי לידע על ידי כן ולהכיר איך הוא אז סדר מערכת ככבי הרקיע זה אצל זה לצורך אומנותם במשפטי גזרת הכוכבים (שם ג יא). האלהים עליון על כל היכול בכל משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו (הריקנטי ב, שופטים). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת אם מפאת מערכות הככבים אם מהכרח החומר ומיגיז הרבים (רשב״ל דוראן, אוהב משפט לאיוב, סוף ג). אבל שיהיו עניני בני האדם נמסרים לסדור מערכות הכוכבים וכו׳ ודע כי מערכות הכוכבים אינם מחייבים במשפטם כלום אפילו לדברי הוברי שמים (שם כא). כי הלא שפיטת המערכה תגזור על איש באחד משני מינים (ר״מ אלשיך, איוב ג ג). ואם המערכות נשתנו אלו מאלו הוא לא נשתנה ולא ישתנה לעולמי עד (עמק המלך, קרית ארבע טו). הקדמונים מצאו בחכמת הנסיון שכאשר היה מזל אריה במערכה טובה יגיד טובה לכללת מדינת באהמייא (ר״ד גנז, צמח דוד, ג׳ תנה). שזמן משך תשעה ימים היה מזל דלי במערכה רעה והוא לעולם יגיד רעה לשונאי ישראל (שם, ד תרנז). היה מזל בתולה במערכה רעה אשר בזמן ההוא היו צרות רעות רבות במקומות רבים בכל שטחי ארופי (שם, ה׳ תתכה). כתב (בטלמיאוס) בחזיון לוח שנתו שכוכב שבתאי היה במערכה רעה ושפט מזה לצרות והריסת היהודים (שם, ו שלד). וראוי שיתלה האדם השלוה והטובה הבאה לעצמו לחסד יי׳ יתברך והצרות והמקרים הבאים בין לו בין לאחרים לחטא ועון לא שיתלנו במקרה ויאמר כך וכך נגזר מאת המערכות ומשפטי הכוכבים (רפאל מנורלי, סלה סלת, הכנע׳ הלג). ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באה במערכת הכוכבים ואף לא בחיוב המזלות (ר״י אבוהב, מנוס״מ ג א ד ב). כונתם להורות כי היה במערכת השמים שיעמדו עוד בגלות זמן רב (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה ד). ועל ידי כך יתעלה ומתרומם כוכב מערכתו בבני חיי ומזוני (ר״א הכהן, שבט מוסר כד). — ״מנצח המערכות: אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמתחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו (ראב״ע, שמות ו ג). — ״שֹׁדֵד המערכות, שִׁדּוּד המערכות, במשמ׳ זו, בטול מה שהמערכות מחיבות: שמצינו שהשם יתברך הוא שׁוֹדד המערכות בעבור הצדיקים א״כ למה המית השם יתברך זו הצדקת ולא שדד המערכות בעבורה (ר״י אבוהב, נהר פישון, במדב׳). לפרסם ולהודיע את כל העמים והלשונות גדל יכלתו יתברך אשר הוא עושה ההפכיות אם בשדוד המערכה אם בשנוי הטבע וכו׳ במה שהיה הוא ושרה זקנים באים בימים והוא ית׳ שדד מערכתו ועשהו בריה חדשה בעולם ונולד לו משרה יצחק וכו׳ כי הוא יתברך גבוה על כל גבוהים לשדד המערכות ולשנות הטבע כפי רצונו ית׳ (רשב״ל דוראן, מגלת ספר). גמי שמקיים מצוות התורה משדד מערכות השמים וכו׳ אפילו הפך מה שגוזר

המערכה (ר"י קאלו, תולדי יצחק, קדושים). ובין כך היו אובדים וכלים לולי ה' עזרתה לנו בשדוד המערכה (ר"י מוסקטו, נפוצ' יהודה ד). והראנו את כבודו ואת גדלו ואהבתו וחיבתו לגודל יכולתו לשדד המערכות (פלא יועץ, ערך פסח). ע"צ הנס ושדוד המערכה הטבעית כמו בגאולת מצרים (ר"ש ספנהים, יריעו' שלמה א ג). — ״הֲרֹס המערכות, במשמ' זו: כי אני עסוק להרוס המערכות התחתונות (ר"מ גנאי, עבוה"ק, סתרי התורה כה). — ״ וסתם, במשמ' מערכה רעה, מזל רע: איני יודע באמת מה המערכה הזאת אשר נפלה בגורל הלמדנים כי לעולם הם תשושי כח (רי"מ הזן, שאלי' הנמלה סא). — והעם ישתמש בהשם מַעֲרָכָה סתם, בפרט בענין היחס בין איש ואשתו אם הוא טב או רע, אם הם חיים בידידות והסכמה או בשנאה וקטטה, ואומרים לפלונית יש מערכה טובה עם בעלה, וקלקל המערכה לפלונית, גרם איבה ושנאה בינה ובין בעלה. — ז) ״חלק אחד מחלקי חזיון שמשחקים בבתי החזיון, Akt; acte; act: אחרית שאול מערכה א' ענין א' (מיכ"ל, אחרי' שאול). — ח) ״במשמ' מין, סוג מבע"ה וכדומ': מערכה הראשונה היונקים, האות אשר בו נבדיל מערכת היונקים משאר חמש מערכות התולדה הזאת הוא בסגולה אחת וכו' (שנהק, תוה"א, החיים א). — ט) ״בחכמת השעורים, מערכה חשבונית, מערכה הנדסית, Proportion: אם ערך נדסי משני שעורים שוה אל ערך נדסי משני שעורים אחרים שני ערכים כאלה מערכה נדסית נקראת ולהשתוות ערכיהם יותן סי' המשוה ביניהם (כליל החשבון ד לב).

״מַעֲרָכִי, ת"ז, נקי' מַעֲרָכִית, מ"ר מַעֲרָכִיִּים, ־כִיּוֹת, — של המערכה, המערכת: להפסד האויר אם סבה קרובה טבעית ואם ראשונה מערכית אלהית (ר"מ גרבוני, א"ח חיים, בקדחת המגפות, כ"י שכתב). שעשה מעשיו על פי התכונה המערכיית שבקש לו שעה כפי מערכת ככבי השמים וכסיליהם (רשב"ג דוראן, מגי' ספר). הסבה המערכיית כי גם היא סבת כל דבר שבזה המציאות בלי ספק ובערך זה יקרא זה הפעל מזלי (ר"מ אלבילא, ראשי' דעת ב ז). ובזה יוכללו כל הסבות המערכיות וגם הארציות (שם). פעולה מערכיית כמו שיאמרו דבר מה או איש מה פעל בכח מזלו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי נקנה אותם על צד הפלא האלהי ואלה לא דברו כי אם על צד הטבע המערכיי (שם א ג). וכל הסבות בין אלהיות והשגחתיות בין מערכיות בחיריות יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, בעל התחנות).

מַעֲרֶכֶת, ש"נ, בהפס' מַעֲרַכְתְּ, מ"ר מַעֲרָכוֹת, — כמו מערכה משמ' א, דברים ערוכים ומסֻדרים בסדר, בשורה וכדומ': ושמת אותם (את החלות) שתים מַעֲרָכוֹת שש (תהיינה) הַמַּעֲרֶכֶת (האחת) על השלחן הטהר לפני יי' ונתת על הַמַּעֲרֶכֶת לבנה זכה (ויקר' כד ו-ז). — לֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו ללחם הַמַּעֲרֶכֶת ומנחת התמיד (נחמ' י לג-לד). ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם הַמַּעֲרֶכֶת להכין שבת שבת (דהי"א ט לב). וללחם הַמַּעֲרֶכֶת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות (שם כג כט). — שֻׁלְחַן הַמַּעֲרֶכֶת, שעליו ערכים: טהרנו את כל בית יי' את מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן הַמַּעֲרֶכֶת ואת כל כליו (דהי"ב כט יח). — ובספהמ"א, במשמ' שורה, טור: ראוי לשום תחת ה"א גבוה שלש נקודות זאת אחר זאת במערכת אחת האחת בעבור המפיק והשתים סימן השוא (ראב"ע, צחות ד:). — ״וכמו מַעֲרָכָה, בענין עמידת הכוכבים וכו': והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה וכו' ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים (הוא, שמות ג טו). והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה (שם ו ג). ודע כי שרש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה (הוא, דבר' ה כו). כי מה שידע ה' יתברך הוא מה שנתחייב מצד סבותיו מסודר מהמערכת אבל מה שיברור האדם מצד הבחירה שלא יחייב אותו סדור המערכת רק מצד הבחירה לא ידע אותו ה' ית' (רלב"ג, ברא' יח כא). כי הוא עזבם אל המערכת (הוא, איוב, סוף מא). אולי תהיה מערכתי יותר טובה בעת התהוותי אז (שם יד). יהיו (הרשעים) נעזבים למקרי הזמן ולא ישמרו מהרעות הנכונות לבא עליהם מפאת מערכת הכוכבים וכו' ואולם סדור המערכת בעצמו אשר היה שימשך ממנו לפעמים טוב לרשע ורע לצדיק אין ראוי שיוחס לָעול וכו' (ר"ח קרשקש, אור ה' ב ב ב). שעם היות גזר השם רעה מצד המערכת ישנה אותו האדם מצד שכלו (רש"ט שפרוט, פרדס רמוני', זרעי'). אלו הגופים הנוראים שמם בוראם עבדים מתמידים התענוג בספור כבודו מבלי שפה מבלי היות לאות ועמל מעמדם במערכת שם יתנו צדקות (ר"י בדרשי, בחי' עולם יב). שהיה פרעה חושב מסברא כי האותות האלו היו באות מפאת המערכת (ר"י אבוהב, נהר פישון, פרש' בא).

שהאומות הם מלכיהם ושריהם נתונים בכח מערכת צבא השמים וכו׳ ואותה המערכת שבטחו בה וכו׳ היא תהיה נהפכת לרעתם (ר׳ הלל מווירונה, תגמו׳ הנפ׳ ב ג). בהיותו (אחאב) חושב שהש״י משגיח על הטובים והדבקים בו כאליהו וכו׳ אבל שאר האנשים היה חושב שהם נמסרים למקרה המערכת ולזה היה עושה צורות ועובד ע״א לקבל שפע המערכת באמצעותם (ר״י הלוי, הכוזרי ה יד). ובעל חכמת המשפטים יניח ידיעת השם אמתית ויאמר שהוא יתברך ידע הנגזר מפאת המערכת ויגזור שא״א שיהיה זולת זה (שם ד ג). והמערכת חייבה אותי וגליתי מארץ מולדתי (יצחק צרפתי, אגר׳ אל קהלי אשכנז). כי יש שעה במערכת אשר מורה על איד פלוני (ר״י אבן לטיף, אגר׳ התשובה). או שחשבו כי איננו משגיח בשפלים ועזב עולם השפל אל המערכת (מדרשי תורה לאנשלמה אסתרוק, הוצ׳ עפשטיין). ויש מהחוקרים שגזרו ואמרו כי אי אפשר בשום פנים ולא יכול בשום מערכת ידוע מהעליונים או שום מתכונת מהתחתונים שתשנה ותשוב למנהגה ההוא לעולם (ר״י הישראלי, יסו״ע ב יא). וחשב (איוב) שמאת האל ית׳ הטוב והמטיב לא תקרינה (רעות) כאלה ושיש בהכרח אל זר הוא ראשית לכל רע עושה בעברת זדון בפרט כאשר תעזור המערכת לזה (ר״ע ספורנו, הקד׳ משפט צדק לאיוב). והפעולות המוכרחות הכרח גמור הן הנה הנגזרות אם מפאת המערכת ואם מצד השגחת השם יתברך (רפאל מגורלי, מרפא לנפש כו). — ·:שַׁדַּי הַמַּעֲרָכֹת: שהוא מנצח ומשדד מערכת העליונה ועושה נסים נסתרים לצדיקים (מ׳ אלדבי, ש״א א). אמנם בדרך התורה והמצוות והתפלות יוכל לשדד המערכת השמימית וכו׳ ולכן אברהם אבינו ע״ה כשנכנס בסוד ה׳ הנכבד אל שדי השודד המערכות זכה להקים זרע משרה אשתו (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 51). שהוא נגד סוד השבת המבטל ומשדד המערכת של כוכב שבתאי המורה הריסה ושביתה (עמק המלך, עולם הבריאה כג). — ובזמן החדש התחילו להשתמש במלה זו במשמ׳ מקום עריכת עתון וכיוצא בזה, וחבורת אנשים שעורכים את העתון, Redaktion; rédaction; editor's office.

א·מַעֲרֹם, ש״ז, מ״ר מַעֲרֻמִּים, בכנ׳ מַעֲרֻמֵּיהֶם — גוף עָרֹם, Blösse; nudité; nakedness: ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מַעֲרֻמֵּיהֶם[1]) הלבישו מן השלל (דהי״ב כח טו).

[1]) כך ברב כ״י, מ דגושה, וכך הרד״ק.

ב·*מַעֲרֹם, ש״ז, מ״ר מַעֲרֻמִּים, — ערמה ותחבולה: אימץ אלהים צבאיו להתחזק לפני כבודו, תהום ולב חקר ובכל מערומיהם יתבונן (כ״ס גני׳ מב יז-יח).

··מְעַרְעֵר, ש״ז, מ״ר מְעַרְעֲרִים, — מי שמערער על דבר מהדברים: שאם בא המערער וערער לאחר ג׳ שנים ואמר הואיל שלא היו (האילנות) טעונין כולן פירות לא הייתי מוחה (רגמ״ה ב״ב לו:). דכיון דלא אכל כל הפירות גילה על עצמו שהשדה אינה שלו ויירא להחזיק חזקה גמורה ולפיכך לא חשש זה המערער למחות (רש״י שם לז.). המוכר קרקע לחבירו ואחר שקנה הלוקח וכו׳ יצאו עליו מערערין וכו׳ יבטל המקח ויחזיר המוכר את הדמים ויעשה דין עם המערערין (רמב״ם, מכיר׳ יט ב). ואם בא מערער לומר יתכן היות וישר אל מלאך מהפעלים הכפולים וכו׳ התשובה נכונה לפניו (ראב״ע, שפת יתר ג). אפילו אם היה אותו פלוני לפנינו והיה טוען שהמערער מכרם או נתנן לו לא היה נאמן וכו׳ כיון שהמערער טוען שהשאילם או השכירם לאותו פלוני (טוחו״מ קלג). אעפ״י שאין חזקה בפחות משלש שנים אם המחזיק יביא עדים שהמערער סייעו ללקוט את הפירות והוליכם לביתו מיד הוי חזקה (שם קמב). אם המחזיק שלח למערער מהפירות דורון וקבלם מידו הוי חזקה (שם).

מַעֲרָצָה[1]), ש״נ, — כלי מכלי חֹטֵב העץ, קרדם גדול, Axt, Beil; hache; axe: הנה האדון יי׳ צבאות מסעף פארה בְּמַעֲרָצָה[2]) ורמי הקומה גדעים והגבהים

[1]) עי׳ הערה לפנינו. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעים ἰσχύος, במשמ׳ כח וגבורה. אך יונ׳ תרגם כבעוט דמתבעיט במעצרתא, ואפשר שהיתה לפניו נוסחה במעצרה. ריב״ג אמר: ורבמא כאנ מסעף פארה במערצה מן הד׳א אלמעני, ע״כ, ובעבר׳: ואפשר היות מסעף פארה במערצה מזה הענין, ר״ל מענין אולי תערצי, שפרש במשמ׳ כח וחזק. וכך גם רד״ק, וכך גם רב החדשים. אך זו מליצה דחוקה, וכבר חש רש״י את הדחק ופרש לפי הענין, אמר וז״ל: במערצה במשור המקצץ הענפים וכו׳ בכלי משחית העורץ ושובר אותם. ע״כ. והנה, אעפ״י שאין מקור למערצה במשמ׳ זו מן השרש ערץ, כי באמת אין פעל ערץ משמש במשמ׳ שבירה וקציצת עצים, אעפי״כ אין ספק בדבר שכאן אין מקום אלא לכלי מלאכה לקציצת עץ, וכמו שכתוב אחר כך ונקף סבכי היער בברזל. וקצת החדשים הגיהו במעצד במקום במערצה, ואולי ת״י מסיע להם, כי מתרגומו נראה שהיתה לו אולי הנסחה במעצרה, כמו שכבר הזכרתי למעלה, ומעצרה נשתבש מן מעצדה. עכ״פ, אנו צריכים לקבל המלה מערצה כמו שהיא בפרושו של רש״י.

ישפלו ונקף סבכי היער בברזל (ישע׳ י לג-לד). — וכבר השתמשו במלה זו במשמ׳ הכח והעז: ואשיבך על שאר דבריך מצאתי חכמה באזני חבריך בעזרת אדיר במערצה (יפת הלוי, תשו׳ ליעקב הטקס, לקו״ק, נספח׳ 23). יתנו לו בתהלתם הכח והמערצה שהכה במחנה אשור בלילה מאה ושמנים וחמשה אלף (רד״ק ישע׳ כט כג). כי אין חכמה ואין עצה, נגד המסעף פורה במערצה (ר״י מפיסא, ברכה ספ׳ מנח׳ קנא׳).

מַעֲשֵׁנָה, ש״נ, מ״ר מַעֲשֵׁנוֹת, — ארבת עשן, שפופרת שדרך בה יוצא העשן מהתנור וכדומ׳, Kamin, cheminée; chimney, נהוג בדבור העברי בא״י וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה ובעתונים.

מַעֲשַׁקָּה, ש״נ, מ״ר מַעֲשַׁקּוֹת, — כמו עשק: הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מַעֲשַׁקּוֹת נער כפיו מתמך בשחד וכו׳ הוא מרומים ישכן (ישע׳ לג יה-יו). נגיד חסר תבונות ורב מַעֲשַׁקּוֹת שנאי בצע יאריך ימים (משלי כח יו). —ואמר המשורר: גאונו למול צר כאריה ולקנות חסדים ירוצץ כאלים מרוצה, ויופע להחיות מרודים ולשפיל מתי מעשקות ולסיר מרוצה (רמב״ע, תרשיש א קנ).

מַעַשׂ, ש״ז, — כמו מַעֲשֶׂה: לבקר גלוים וסתומים, ראוים ועלומים, מעש כל הימים, כבני מרון יעברו אלמים, וישגיח ממרומים, ויבין מעש עממים (ר״א קליר, מלך אזור, יוצ׳ א ר״ה). זכר תחלת כל מעש, אשר בכל שנה נעש, תוחלתם למאס, יוצר בל יזכור, תוכחת מעש, אם יצאה בכעס, תומך למענו יעש, ויצורים יזכור (הוא, זכר תחלת, מוס׳ א ר״ה). אם לא למענו יעש, ויסיר מנו חרון אף וכעש, אין לבקר ולמצא מעש (הוא, אל אמונה, שם). ענה חנונים בלקח ולא במעש ריח, ענה טובים במעש ואין בם אמרי נעם, ענה ירודים ממעש ומהגיון ריח (רסע״ג, הושענ׳, כ״י). מה זה יספר או מה ידבר חוטא כמוני, אין לי מעש להפר כעם לבד ברית קדמוני (רסב״ג, סמך גבי, סדור תימני, כ״י בריט״מ). מעש תנאים אם יהודיע יזמן גוזר להקים במצוים על שורים (מנחם הקראי, אגרי׳ לעקילס הגר, לקו״ק נספח׳ 57). ובשביל שאין אדם יודע זה המעש (ר׳ ברכיה הנקדן ב, הוא׳ גאלאנץ). שהאל יודע כל ממש וכל מעש באמתת תומת סוף היותם (שם כו). תשלום כל מעש וגמר מלאכה, שבת מנוחה וקדוש ברכה (רשב״י, תהלוס כל, יוצ׳ ב שבוע׳). הזהירני ממעש מעניך, התעב גיא נבעניך (הוא, אהבוך, יוצ׳ א פסח).

קשח לב להחפיש רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה בר״מ, אני תומה, יוצ׳ לשבה״ג). המעוטר בקול מצרף מעש קול מגבע בלבשו שמנה בהדורן (משה בר׳ בנימן, מתני אחזו, שחרי׳ יוה״כ). איככה אפצה פה ואיך אשא עין, בי אין מעש ובידי זכות אין (אליה בר״ש, איככה, סליח׳ שחרי׳ יוה״כ). היוכל גבר לזכות במשפט ואם אין בידו מעש להצטדק (ר׳ יצחק הכהן החבר, אדון בפקדך, סליח׳ ער״ה). קומו ישני מכפל למעדי, קלותי ומעש אין בידי, וזעקו והתפללו לאל עמדי (ר׳ יואל מבונה, אל אלוה, שם). ירד מן ההר והשמיעם, טעמי מתק ואמרי נעם, חברו והשוו כאחד במדעם, וזרזו להקדים מעש למשמעם (יוצ׳ ב שבוע׳, תמכו כבוד). ט׳ ידו טמון וראשו זקוף שכל מעש טוב ראוי להיות בסתר (הורית הקורא 10). —ובדקדוק, כמו השם פעל שהשתמשו בו בעלי הדקדוק אח״כ: ותעשה בקשו רפה וכו׳ וכן תדבר בו במעש שעבר בקשו כתבם, אשר בקשו לשלח יד (תשו׳ דונש על רסע״ג 108). וכמהו השבה משדי מואב. שהוא מעש עבר ופתרונו אשר שבה (שם 114). שמעתי השמעתי במעש שעבר ובעתיד להבא אשמע אשמיע (שם 122). ודע כי מצאנו בהוכלמ״ש אלו הן תיבות תרכבנה על המעש שעבר (שם 124). — ומ״ר: ואמר בפתרון על אילת השחר וכו׳ כי הוא מן לשון כח ואייל ואם כן יאמר גם באילת אהבים כן עד שישיב כל השמות אל המעשים (שם 100). התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן (שם 36).

מַעֲשֶׂה, ש״ז, סמי׳ מַעֲשֵׂה, בכנ׳ מַעֲשֶׂךָ, מַעֲשֵׂהוּ, מ״ר מַעֲשִׂים, סמי׳ מַעֲשֵׂי, בכנ׳ מַעֲשַׂי, מַעֲשָׂיו, מַעֲשֶׂיךָ, מַעֲשַׂיִךְ, מַעֲשָׂיו, מַעֲשֵׂינוּ, מַעֲשֵׂיכֶם, מַעֲשֵׂיהֶם. — א) מְלָאכָה, Werk; travail; work: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מַעֲשֵׂה אפה (בראש׳ מ יז). כרבים מַעֲשֵׂה חשב תעשה אתם (שמות כו א). ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מַעֲשֵׂה רקם (שם לו). ועשית לו מכבר מַעֲשֵׂה רשת נחשת (שם כז ד). מַעֲשֵׂה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים (שם כח יא). ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מַעֲשֵׂה עבת (שם יד). ועשית חשן משפט מַעֲשֵׂה חשב כְּמַעֲשֵׂה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן (שם טו). שפה יהיה לפיו סביב מַעֲשֵׂה ארג (שם לב). מרקחת מַעֲשֵׂה רקח (שם ל כה). והלחת מַעֲשֵׂה אלהים המה (שם לב יו). וזה מַעֲשֵׂה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה (במד׳ ח ד). וכל בגד וכל כלי עור וכל מַעֲשֵׂה

עזים (שם לח כ). ועבדתם שם אלהים מַעֲשֵׂה ידי אדם עץ ואבן (דבר׳ ד כח). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי׳ מַעֲשֵׂה ידי חרש (שם כז טו). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מַעֲשֵׂה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). ולא נאמר עוד אלהינו לְמַעֲשֵׂה ידינו (שם יד ד). ותמלא ארצו אלילים לְמַעֲשֵׂה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע׳ ב ח). והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגרה נקפה ותחת מַעֲשֶׂה מקשה קרחה (שם ג כד). ולא ישעה אל המזבחות מַעֲשֵׂה ידיו ואשר עשו אצבעתיו לא יראה והאשרים והחמנים (שם יז ח). אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מַעֲשֶׂה לעשהו לא עשני (שם כט יו). והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד לְמַעֲשֵׂה ידיך (מיכ׳ ה יב). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו לְמַעֲשֵׂי ידיהם (ירמ׳ א יו). כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו מַעֲשֵׂה ידי חרש במעצד (שם י ג). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מַעֲשֵׂה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). חמוקי ירכיך כמו חלאים מַעֲשֵׂה ידי אמן (שה״ש ז ב). שבכים מַעֲשֵׂה שבכה גדלים מַעֲשֵׂה שרשרות לכתרת אשר על ראש העמודים (מ״א ז יז). וכתרת אשר על ראש העמודים מַעֲשֵׂה שושן (שם יט). ושפתו כְּמַעֲשֵׂה שפת כוס פרח שושן (שם כו). וזה מַעֲשֵׂה המכונה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים (שם כח). וּלבקר ליות מַעֲשֵׂה מורד (שם כט). ופיה עגל מַעֲשֵׂה כן (שם לא). וּמַעֲשֵׂה האופנים כְּמַעֲשֵׂה אופן המרכבה (שם לג). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי לְמַעֲשֵׂהוּ (ישע׳ נד יו). עצביהם כסף וזהב מַעֲשֵׂה ידי אדם (תהל׳ קטו ד). ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מַעֲשֵׂה צעצעים (דהי״ב ג י).—וקצת במשמ׳ צוּרָה: ותחת רגליו כְּמַעֲשֵׂה לבנת הספיר (שמות כד י). וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח ואת תבניתו לכל מַעֲשֵׂהוּ (מ״ב יו י). מראה האופנים וּמַעֲשֵׂיהֶם וכו׳ כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יחזק׳ א טז).—ב) בכלל, כל מה שאדם עושה, act; action; That: וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מַעֲשֵׂה יי׳ כי נורא הוא אשר אני עשה עמך (שמות לד י). מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כְּמַעֲשֶׂיךָ וכגבורתך (דבר׳ ג כד). ואת אתתיו ואת מַעֲשָׂיו אשר עשה בתוך מצרים (שם יא ג). כי עיניכם הראת את כל מַעֲשֵׂה יי׳ הגדל אשר עשה (שם ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מַעֲשֵׂה יי׳ אשר עשה לישראל (יהוש׳ כד לא). ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את יי׳ וגם את הַמַּעֲשֶׂה אשר עשה לישראל (שפט׳ ב י). ואת פעל יי׳ לא יביטו וּמַעֲשֵׂה ידיו לא ראו (ישע׳ ה יב). האמרים ימהר יחישה מַעֲשֵׂהוּ למען נראה (שם יט). והיה כי יבצע אדני את כל מַעֲשֵׂהוּ בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור (שם י יב). ויבוא בנו ויספר לו את כל הַמַּעֲשֶׂה אשר עשה איש האלהים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך (מ״א יג יא). כי לא יבינו אל פעלת יי׳ ואל מַעֲשֵׂה ידיו (תהל׳ כח ה). כי ישר דבר יי׳ וכל מַעֲשֵׂהוּ באמונה (שם לג ד). וייראו כל אדם ויגידו פעל אלהים וּמַעֲשֵׂהוּ השכילו (שם סד י). אמרו לאלהים מה נורא מַעֲשֶׂיךָ ברב עזך יכחשו לך איביך (שם סו ג). אין כמוך באלהים אדני ואין כְּמַעֲשֶׂיךָ (שם פו ח). כי שמחתני יי׳ בפעלך בְּמַעֲשֵׂי ידיך ארנן (שם צב ה). מה רבו מַעֲשֶׂיךָ יי׳ כלם בחכמה עשית (שם קד כד). יהי כבוד יי׳ לעולם ישמח יי׳ בְּמַעֲשָׂיו (שם לא). יודו ליי׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה ויספרו מַעֲשָׂיו ברנה (שם קז כא-כב). המה ראו מַעֲשֵׂי יי׳ ונפלאותיו במצולה (שם כד). כח מַעֲשָׂיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (שם קיא ו). לא אמות כי אחיה ואספר מַעֲשֵׂי יה (שם קיח יז). זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך בְּמַעֲשֵׂה ידיך אשוחח (שם קמג ה). דור לדור ישבח מַעֲשֶׂיךָ וגבורתיך יגידו (שם קמה ד). ופניתי אני בכל מַעֲשַׂי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (קהל׳ ב יא).—ומה שנוצר על ידי המעשה: וחג הקציר בכורי מַעֲשֶׂיךָ אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מַעֲשֶׂיךָ מן השדה (שמות כג טז). ברוך עמי מצרים וּמַעֲשֵׂה ידי אשור (ישע׳ יט כה). ועתה יי׳ אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו וּמַעֲשֵׂה ידך כלנו (שם סד ז). נצר מטעו [1]) מַעֲשֵׂה ידי להתפאר (שם ס כא). הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מַעֲשֵׂה ידיכם ואין אתכם אלי נאם יי׳ (חגי ב יז). כי אראה שמיך מַעֲשֵׂה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). תמשילהו בְּמַעֲשֵׂי [2]) ידיך כל שתה תחת רגליו (שם ז). השמים מספרים כבוד אל וּמַעֲשֵׂה ידיו מגיד הרקיע (שם יט ב). לפנים הארץ יסדת וּמַעֲשֵׂה ידיך שמים (שם קב כו). ברכו יי׳ כל מַעֲשָׂיו בכל מקמות ממשלתו (שם קג כב). משקה הרים מעליותיו מפרי מַעֲשֶׂיךָ תשבע הארץ (שם קד יג). יי׳ חסדך לעולם מַעֲשֵׂי ידיך אל תרף (שם קלח ח). טוב יי׳ לכל ורחמיו על כל מַעֲשָׂיו יודוך יי׳ כל מַעֲשֶׂיךָ וחסידיך יברכוכה (שם קמה ט-י). תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מַעֲשֶׂיהָ (משלי לא לא). תקרא ואנכי

---

[1]) הקרי מטעַי. —[2]) בס״א: במעשה.

אענך לְמַעֲשֵׂה ידיך תכסף (איוב יד טו). אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מַעֲשֵׂה ידיו כלם (שם לד יט). ראה את מַעֲשֵׂה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קהל׳ ז יג).—ג) עבודה ועֵסֶק: והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה־מַּעֲשֵׂיכֶם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך (בראש׳ מו לג-לד). ויאמר פרעה אל אחיו מה־מַּעֲשֵׂיכֶם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך (שם מז ג). למה משה ואהרן תפריעו את העם מִמַּעֲשָׂיו לכו לסבלתיכם (שמות ה ד). והנגשים אצים לאמר כלו מַעֲשֵׂיכֶם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן (שם יג). ששת ימים תעשה מַעֲשֶׂיךָ וביום השביעי תשבת (שם כג יב). כי יי׳ אלהיך ברכך בכל מַעֲשֵׂה ידך (דברי׳ ב ז). למען יברכך יי׳ אלהיך בכל מַעֲשֵׂה ידך אשר תעשה (שם יד כט). כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך בכל מַעֲשֶׂךָ ובכל משלח ידך (שם טו י). לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מַעֲשֵׂה ידך (שם כח יב). והנה איש זקן בא מן מַעֲשֵׂהוּ מן השדה בערב (שפט׳ יט יז). ואיש במעון וּמַעֲשֵׂהוּ בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש״א כה ב). יען בטחך בְּמַעֲשַׂיִךְ ובאוצרותיך (ירמי׳ מח ז). ארם סחרתך מרב מַעֲשָׂיִךְ (יחזק׳ כז יו). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מַעֲשֵׂה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י). ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מַעֲשֵׂהוּ (שם לז ז). כהתחברך עם אחזיהו פרץ יי׳ את מַעֲשֶׂיךָ (דהי״ב כ לז). —יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, ששת ימי השבוע: שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וביום השבת יפתח (יחזק׳ מו א). — ד) מִנְהָג ודרכו של אדם: והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת הַמַּעֲשֶׂה אשר יעשון (שמות יח כ). כְּמַעֲשֵׂה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וּכְמַעֲשֵׂה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו (ויקר׳ יח ג). כי תעשו את הרע בעיני יי׳ להכעיסו בְּמַעֲשֵׂה ידיכם (דברי׳ לא כט). ככל הַמַּעֲשִׂים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים (ש״א ח ח). וישתמר חקות עמרי וכל מַעֲשֵׂה בית אחאב ותלכו במעצותם (מיכ׳ ו יו). יי׳ מסך בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מַעֲשֵׂהוּ כהתעות שכור בקיאו (ישע׳ יט יד). הוי המעמיקים מיי׳ לסתר עצה והיה במחשך מַעֲשֵׂיהֶם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו (שם כט טו). ולא תכעיסו אותי בְּמַעֲשֵׂה ידיכם ולא ארע לכם (ירמי׳ כה ו). ושלמתי להם כפעלם וּכְמַעֲשֵׂה ידיהם (שם יד). להכעסני בְּמַעֲשֵׂי [1]) ידיכם לקטר לאלהים אחרים (שם מד ח). תשיב להם גמול יי׳ כְּמַעֲשֵׂה ידיהם (איכ׳ ג סד). ועל כל הרעה אשר עשה בעיני יי׳ להכעיסו בְּמַעֲשֵׂה ידיו (מ״א יו ז). מה אמלה לבתך נאם אדני יי׳ בעשותך את כל אלה מַעֲשֵׂה אשה זונה שלטת (יחזק׳ יו ל). אני אגיד צדקתך ואת מַעֲשַׂיִךְ ולא יועילוך (ישע׳ מז יב). וירא האלהים את מַעֲשֵׂיהֶם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם (יונ׳ ג י). היצר יחד לבם המבין אל כל מַעֲשֵׂיהֶם (תהל׳ לג טו). ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כְּמַעֲשֵׂהוּ (שם סב יג). ואחרי כל הבא עלינו בְּמַעֲשֵׂינוּ הרעים ובאשמתנו הגדלה (עזר׳ ט יג). כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כְּמַעֲשֵׂה ישראל (דהי״ב יז ד). — ובתו״מ, במשמ׳ מְלָאכָה: המשכיר בית לחברו המשכיר חייב בדלת בנגר ובמנעול ובכל דבר שמעשה אומן אבל דבר שאינו מעשה אומן השוכר עושהו (ב״מ ח ז).—מַעֲשֵׂה יָדָיו של פלוני, מלאכתו, עבודתו: מעשה ידים (של אשה) ראויים לקדש משעה ראשונה (ר״מ, ירוש׳ כתוב׳ ה ה). מציאת האשה ומעשה ידיה לבעלה (משנ׳ שם ו א). המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת (שם ה ד). — מַעֲשֵׂה קְדֵרָה, תבשיל שעושים בקדרה: (ברך) על הפרפרת לא פטר את הפת ב״ש אומרים אף לא מעשה קדרה (ברכ׳ ו ה). הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא ממעשה רתיחתה (נדר׳ ו ב). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדירה רך ומותר בעבה (שם א).—ובכלל, כל מה שֶׁעָשָׂה אדם: מי שיצא (חוץ לתחום שבת) ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה (ערוב׳ ד ג). אין מעשה קטנה כלום (ר״א, יבמ׳ יג ב). חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה (ברכ׳ ב ה), אם לא בעל. שומרת יבם שקדש אחיו את אחותה וכו׳ אומרים לו המתן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה (ר״י בן בתירא, יבמ׳ ד ט). טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה (ר״ל, יומ׳ עד:). יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו (ויש) פטור על מעשה שורו וחייב על מעשה עצמו שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב וכו׳ (ב״ק ג י). זלא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו המעשה (בבני שכם) וכיון שעשו בניו אותו מעשה אמר מה אני מניח את בני ליפול ביד אומות העולם (לוי בר סיסי, מד״ר בראש׳ פ). — ובמשמ׳ מאורע של דברי הימים או מקרה סתם:

— [1]) בס״א: במעשה.

מצרים מעשה חדש ובבל מעשה ישן והנדון שלפנינו .מעשה חדש ידון מעשה חדש ממעשה חדש ואל ידון מעשה הדש ממעשה ישן מצרים מעשה זקנים ובבל מעשה נביאים והנדון שלפנינו מעשה זקנים ידון מעשה זקנים ממעשה זקנים ואל ידון מעשה זקנים ממעשה נביאים (ר׳ יהוש׳, ידים ד ד). מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים (ר״א בר׳ צדוק, מדות ג ח). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש (רב יוסף, ברכ׳ יג.). אמר לו ר׳ יודה (לר׳ יוסי) מעשה בא לפניך בציפורי והכשרתה (ירוש׳ שביעי׳ י ס). לא כך היה המעשה שהלך רבי יהושע אצל ר׳ יוחנן בן נורי ללמוד תורה (ר׳ יותנן, ערוב׳ יח:). זה היה מעשה לפני רשב״ג ואמר הבעל מוציא מיד חלקוחות (יבמ׳ סו:). (התקינו שלא יהיו מקבלים עדות החדש אלא עד המנחה) מפני מעשה שאירע פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלויים בשיר (ר״ש בר נחמן, ירוש׳ ר״ס ד ד). — מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, מִקְרֶה שֶׁקָּרָה: לא שמענו אלא בבואה מן הקציר בלבד ובאותה המדינה וכמעשה שהיה (יבמ׳ טו ב). התקין ר׳ יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה (רמי בר חמא, סנה׳ יט.). — ודבור רגיל מעשה שהיה כך היה: רב זביד גופיה בעל בתחילה בשבת וכו׳ ומעשה שהיה כך היה (רבא, כתוב׳ ז.).— בי היה המעשה, בי קרה המקרה: ברכו (אלהים את יום השביעי) בנר ובי היה המעשה פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק ולא חסר כלום (ר׳ אלעזר, מד״ר ברא״ש יא).— מעשים בכל יום: הא מעשים בכל יום (שאסמכתא לא קונה) וערב משתעבד (רב אסי, ב״ב קעג:).—ונהוג שמוש הלשון מַעֲשֶׂה בפלוני, קרה כך וכך שעשה פלוני: מעשה בר׳ ישמעאל ור׳ אלעזר בן עזריה שהיו שרויין במקום אחד והיה ר׳ ישמעאל מוטה וראב״ע זקוף וכו׳ (תוספת׳ ברכ׳ א ו). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו (שם ד יב). מעשה בר׳ טרפון שהיה יושב בצילו של שובך (שם יד). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר׳ יהושע וכו׳ (שם יז). מעשה במונבז המלך שעמד וביזבז כל אוצרותיו לעניים וכו׳ (שם פאה ד יח). מעשה באשה אחת שנשאת לחבר והיתה קומעת על ידיו תפילין נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים (ר״מ, שם דמאי ב יז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וכו׳ ושוב מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו (ר׳ יוסי, משנ׳ יבמ׳ טז ד). מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו על שש עשרה שש עשרה אמה והיה הופך שער שתי שורות לצד אחד וזורע את הניר (ר׳ יהודה, כלא׳ ד ט). מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר (הוא, מעשר׳ בן ס). מעשה בבניו של ר׳ יוחנן בן גודגדא שהיו חרשים (הוא, תוספת׳ תרומ׳ א א). מעשה באמה של אבל שהיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת (הוא, משנ׳ ערוב׳ ח ז). מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי בירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את כל הכלים למבוי (ר״ג, ערוב׳ ו ב). מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה (ר״ש, סוכ׳ ב א). מעשה בזקן אחד בערדסקות שהיה שוקל בלכלתו מליאה ותוזר ושוקלה ריקנית והיה ר׳ מאיר משבחו (רשב״א, תוספת׳ תרומ׳ ג ד). מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי אצטליתי (רשב״ג, גיט׳ ז ס). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית וכו׳ (תוספת׳ סנה׳ ב ו). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה ובאת לפני ר׳ ישמעאל לבדקה וכו׳ (שם כלי׳ ב״ב א ב). מעשה ברבן גמליאל שקרא (שמע) בלילה הראשון שנשא (ברכ׳ ב ס). מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה וכו׳ (שקל׳ ו ב). מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני וכו׳ ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני וכו׳ (יבמ׳ טז ו). מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך (שם ז). מעשה באחד בבית חורין שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר׳ ה ו). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים (ב״מ ז א). מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לבתי (ב״ב ט ז). מעשה באשה אחת שבאה לפני ר׳ עקיבא אמרה לו ראיתי כתם וכו׳ (נדה ח ג). מעשה בר׳ אליעזר שהיה יושב על גבי ספסל שספר תורה נתון עליו וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). מעשה בשומר כרמים אחד שבא להיזקק עם אשת איש וכו׳ (שם ג ד). מעשה בר׳ עקיבא שעשה משתה לשמעון בנו (שם ו ז). מעשה בטבח בציפורי שהיה מאכיל ישראל נבילות וטריפות

(שם תרומ׳ ח ה). מ ע ש ה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה (שם סנה׳ ו ו). מ ע ש ה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום (בבלי ברכ׳ כז:). מ ע ש ה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר״א והיה מאריך יותר מדאי (שם לד.). מ ע ש ה בר׳ חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר׳ יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב״ז (שם:). מ ע ש ה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי (שם ס.). מ ע ש ה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו׳ ומת בחצי ימיו (שבת יג.). מ ע ש ה בשני בני אדם שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד׳ מאות זוז (שבת ל:). מ ע ש ה בעכו״ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו וכו׳ גיירני ע״מ שתלמדני תורה שבכתב (שם). מ ע ש ה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שם נג:). מ ע ש ה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן וכו׳ (שם). מ ע ש ה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו (שם קכז:). מ ע ש ה בר׳ אליעזר שהלך אצל רבי יוסי בן פרידא תלמידו וכו׳ (ערוב׳ יא:). ו מ ע ש ה ברשב״ג ור׳ יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום (פסח׳ ק.). ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו (מו״ק כד.). מ ע ש ה בר״א שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים (תעני׳ כה:). מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש (יומ׳ לח:). מ ע ש ה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים וכו׳ ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם (מגי׳ ט.). מ ע ש ה בריבה אחת בהיתלו שהיתה מכבדת את הבית ורבעה כלב כופרי מאחריה והכשירה רבי לכהונה (רב דימי, יבמ׳ נט:). מ ע ש ה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה והביאוהו לב״ד והלקוהו (שם צ:). ו מ ע ש ה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לב״ד וסקלוהו (שם). מ ע ש ה בינאי המלך שהלך לכוחלי׳ שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים (קדוש׳ סו.). מ ע ש ה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (רב, גיט׳ לה.). מ ע ש ה בבנו ובתו של ר׳ ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים וכו׳ אמרו בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות

(הוא, שם נח.). מ ע ש ה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו וכו׳ (הוא, שם). מ ע ש ה בר׳ אליעזר שנכנס בבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה (שם לח:). מ ע ש ה בד׳ מאות ילדים שנשבו לקלון וכו׳ קפצו כולן ונפלו לתוך הים (גיט׳ נז:). מ ע ש ה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית (ב״ק פ.). מ ע ש ה באדם אחד שבקש לעשות תשובה אמרה לו אשתו ריקה אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך ונמנע (שם לד:). מ ע ש ה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין (ב״ב נט:). מ ע ש ה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל (שם קלג:). מ ע ש ה בתלמידי ר״ע שהיו הולכים לכזיב פגעו בהן ליסטים וכו׳ (ע״ז כה:). מ ע ש ה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים וכו׳ עלה לישב ערום כנגדה באו ד׳ ציציותיו וטפחו לו על פניו וכו׳ (ר׳ נתן, מנח׳ מד.). מ ע ש ה בתלמידיו של ר׳ ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחייבה שריפה למלך בדקו ומצאו בה מאתים וחמשים ושנים (אברים) (שמואל, בכור׳ מה.). מ ע ש ה בשפחתו של ר״ג שהיתה אופה ככרות של תרומה וכו׳ ובדקה ומצאה טמאה (נדה ו:). מ ע ש ה בארבעה זקנים שהלכו למלכות הפנימית (דא״ר ה). מ ע ש ה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה (מד״ר בראש׳ יז). מ ע ש ה באשה אחת משל בית טברינוס שהיתה נשואה ללסטים אחד (שם כ). מ ע ש ה בפנחס הסתת שמינוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראוהו חוצב באבנים ומלאו המחצב לפניו דינרי זהב (שם ויקר׳ כו). מ ע ש ה בר׳ יוחנן בן ברוקא ור׳ אליעזר חסמא שהלכו להקביל את פני ר׳ יהושע בפקיעים (שם במד׳ יד). מ ע ש ה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר שלא ירגישו בו שהוא יהודי (שם כ). מ ע ש ה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וכו׳ (שם). מ ע ש ה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (שם, קהל׳, שלח לחמך). מ ע ש ה באחד מגדולי בבל שהיה משיא בנו ברביעי שלו ועשה סעודה ומשתה לחכמים (תנחומ׳, שמיני ג). מ ע ש ה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו (פסיק׳ רבת׳ ג). — וּמַעֲשֶׂה שֶׁפָּעַל: ומעשה שהלך ר׳ אליעזר אצל יוסף בן פירא לאבלין (תוספת׳ ערוב׳ א׳ כ). מ ע ש ה שנכנסה גרן אחת של

פול במירון ובאו ושאלו את ר׳ עקיבא (ר׳ יוסי, שם דמאי ד יג). מעשה שנתערבו לי פירות טבלים ובאתי ושאלתי את ר׳ טרפון (ר״ש שזורי, שם ה כב). מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך (שם שם כד). מעשה שהלך ר׳ יוחנן בן ברוקה אצל ר׳ יוחנן בן נורי לבית שערים ומצא גבי שאין בו ארבעים שלשת לוגין ושחה ושתה הימנו (שם תרומ׳ ז יד). מעשה שהלך ר׳ יהושע לרומי ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפה עינים וטוב רואי ועומד לקלון (שם הורי׳ ב ה). מעשה שזרע ר׳ שמעון איש המצפה (שני מינים) ובא לפני ר״ג (פאה ב ו). מעשה שהלך ר׳ יהושע אצל ר׳ ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על מקצת תאנה (כלאי׳ ו ד). מעשה בימי ר׳ חלפתא ור״ח בן תרדיון שעבר אחד לפני התיבה (תעני׳ ב ה). מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (שם ג ו). מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות (שם ט). מעשה שהביאו לפני ר״ג לכפר עותנאי גט אשה והיו עדיו עדי כותים (גיט׳ א ה). מעשה שבא העומר מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר (מנח׳ י ב). מעשה שמתה שפחתו של ר״א ונכנסו תלמידיו לנחמו (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). אמר רשב״ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין והתיר לי ר׳ יוסי ברבי לי ולכל משמשי לישן חוץ לסוכה (שם סוכ׳ ב ה). מעשה שהלך ר׳ אילעאי אצל ר״א בלוד אמר לו אף את משובתי הרגל (שם). מעשה שנכנסו זקנים אצל ר׳ דוסא בן הרכינס לשאול לו על צרת הבת (ריב״ל, שם יבמ׳ א ג). מעשה ששכרו בייתוסין שני עדי שקר להעיד על החדש שנתקדש (שם ר״ה ב א). מעשה שחלה בנו של ר״ג שגר שני ת״ח אצל ר׳ חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים (ברכ׳ לד:). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו (תעני׳ יט.). — מַעֲשֶׂה וּפָעַל: מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמר לנו הוו מונים (תוספת׳ תרומ׳ ג ד). מעשה ונמצא נחש מת בתוך בור של יין ובאו ושאלו את ר׳ יהודה והתיר להן את הבור (שם יח). מעשה והיינו בעין כושי והיינו אוכלין לוף למוצאי החג של שביעית על פי ר״ט (ר׳ יהודה, שם שבי׳ ד ד). מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותה ושונה וקבלנו עדותו בשני אנשים (הוא, סוט׳ יח:). מעשה והוליכו ערסלא מצפורי וישראל היה (ר׳ יוסי, יומ׳ ו ג). בהמה שמתה לא יזיזנה ממקומה ומעשה ושאלו את ר׳ טרפון עליה ועל החלה שנטמאה ונכנס לבית המדרש ושאל (ביצ׳ ג ה). מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום התבשיל ולר״ג שתי כותבות ודלי של מים ואמרו העלום לסוכה (סוכ׳ ב ה). מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (סנה׳ ה ב). מעשה ומתה שפחתו של ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו (ברכ׳ יז:). מעשה ונפלה דליקה בחצרו׳ של יוסף בן סימאי בשיחין ובאו אנשי גיסטרא של צפורי לכבות (שבת קכא.). מעשה ומת אביו של ר׳ צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלש שנים (מו״ק כ.). ומעשה ומת בנו של ר׳ יוסי בצפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו (שם כא.).—ובמשמ׳ עבודה, יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, הימים שאדם עובד בהם עבודה, אינו שובת ממלאכתו: בין יום השביעי לששת ימי המעשה (אגדה כל ירמי׳, ירוש׳ ברכ׳ ה ב).—ובנגוד למחשבה: כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה ואינן עולים מידי טומאתן אלא בשינוי מעשה שהמעשה מבטל מיד מעשה ומיד מחשבה ומחשבה אינה מבטלת לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה (כלים כה ט). — ובנגוד להלכה, להוראה: אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה שאל ואמרו לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה (ב״ב קל:). אין למדין מן ההורייה הכל מודין שאין למדין מן המעשה (שמואל, ירוש׳ פאה ב ו).—מַעֲשֵׂי דָבָר פלוני, כל מה שעושים בו: ולמה נקרא שמה בית האבן שכל מעשיה בכלי גללים בכלי אבנים ובכלי אדמה (יומ׳ ג.). — ובפרט במשמ׳ מנהגו של אדם ומה שהוא עושה בחייו לטוב או לרע: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (ר״ע, אבות ג יח). (איזהו עשיר) כל שיש לו אשה נאה במעשים (הוא, שבת כה:). כך שנו חכמים במשנה מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (הוא, מד״ר שה״ש, הבי״אני). דין (הוא) שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי מעשיי וקפחתי את פרנסתי (רשב״א, קדוש׳ ד יד). אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך (ב״מ ד י). כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח וכו׳ בידוע שהוא צדיק בן צדיק (מגי׳ טו.). פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו (יומ׳ פו.). מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו (מו״ק טז:). כל מי שאינו מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה

(ר׳ יוחנן, ירוש׳ ביכור׳ ג ג). עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב״ה רואה מעשיו ומעשה בני עירי ואני צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי איני יכול לעמוד בנחלתו (ר׳ תנחומא בר״ח, מד״ר בראש׳ נ). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזריעתן בנטיעתן וכו׳ (ר׳ לוי, שם שה״ש, תכו). — ובהשאלה, בדברים לא בע״ח: אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשיי מודיעים אותי אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלשים יום זורע בי ירק והיא עומדת לג׳ ימים (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ יו). — ועם התאר טוב, רע, מעשים טובים, מעשים רעים: העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות (ר״א בן יעקב, אבות ד יא). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא (ר׳ יעקב, שם ד יז). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפי״כ לא נענה אלא בתפלה (ר׳ אלעזר, ברכ׳ לב:). עד כאן לדברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים (רי״ל, שבת סג:). ובנית ביתך אלו מעשים טובים (סוט׳ מד.). כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (רב, סנה׳ צז:). שלחו חכמים ואמרו לה מה מעשים טובים יש בידך (ירוש׳ מגי׳ א יב). מלמד שקינאתה במעשיה הטובים (מד״ר בראש׳ עא). — ובלשון יחיד: השמיעני את קולך זה מעשה הטוב (ריה״ג, מד״ר שה״ש, יונתי). אני נותן הודיה על חלקי וכו׳ לאל שחלק לי דיעה ומעשה טוב (ר׳ אבון, ירוש׳ ברכ׳ ד ב). בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין (ר״ש בר נחמני, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). היינו בעולם יחד שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם כאחד (מד״ר קהלת, מעות). — ומשל, מַעֲשֵׂי אבותיו בידו, מתנהג כמו אבותיו: כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם (ברכ׳ ז.). מעשה אבות יעשו בנים (משלי שועלים, אריה וכנו). — אִישׁ מַעֲשֶׂה, שעושה מעשים טובים: משמת ר׳ חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה (סוט׳ ט טו). — מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, ראשית בריאת העולם: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד (חגי׳ ב א). זה שהוא מתגאה לומר אני דורש במעשה בראשית (ירוש׳ שם). לך יי׳ הגדולה זו מעשה בראשית (ר׳ שילא, בבלי ברכ׳ נח.). קשה יום ירידת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית (מד״ר קהל׳, כל הנחלים). — ואמר הפיטן: המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית (תפל׳ שחר׳, לאל ברוך), ועי׳ בראשית. — מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, המרכבה שראה יחזקאל במראה הנבואה: לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק (ר״י ור״ש, ברכ׳ כא:). קום דרוש לנו במעשה מרכבה (שבת פ:). אמרו עליו על ריב״ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות וכו׳ דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא (סוכ׳ כח.). — מַעֲשֵׂה בֵּית דִּין, פסק של בית דין, והאגרת שכתוב בה הפסק: מצא אגרות שום ואגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין ושטרי בירורין וכל מעשה בית דין ה״ז יחזיר (ב״מ א ח). אין כותבין שטרי בירורין וכל מעשה בית דין אלא מדעת שניהם (ב״ב י ד). — ובסהמ״א: כי לא נותר לפלוני זה המלוה על פלוני זה הלוה שום שטר חוב או משכונה בעולם חוץ מאותו מעשה בית דין שעשינו לו תמורת השטר הנאבד אבל כל שטר אחר שיוציא על פלוני זה חוץ מן המעשה ב״ד וכו׳ בטל (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטר׳ יח).

מַעֲשִׂי (מעשיי), ת״ז, נקי׳ מַעֲשִׂית, (מעשיית), מ״ר מַעֲשִׂיִּים, מַעֲשִׂיּוֹת, — של מַעֲשֶׂה, מטבע המעשה, ההפך מן עיוני, מחשבי: כי תכן המפורסם היא הסכמה לקיום מין האנושי ולישר את שכל המעשי ועל כן היא במעלה השנית מן האמת (מנח׳ גירני, מכת׳ לקהל׳ מארים, לקו״ק נספח׳ 51). והפילוסוף אשר לו נתכנו תכונות יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות ולא חסר מאומה מן השלמות (ר״י א״ת, כוזרי א א). כי המדות מתחלקות זולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות והמעשיות נלקחות מהמעשים הבאים ממנו באמצעים טבעיים כמו מוריש ומעשיר וכו׳ (שם ב ב). הלמוד והוא על שני פנים האחד למוד המלאכות המעשיות כאמרם אבי כל תפש כנור ועוגב אבי ישב אהל ומקנה (הוא, הפרש׳ לריב״ג, פרק אב). השכל האנושי יחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני (הוא, רוח חן ג). והשכל המעשי בכלל הוא קודם בטבע וקודם בזמן לשכל העיוני (שם). על כן אמרו כי השכל המעשי הוא כסולם לעלות למדרגת השכל העיוני (שם). מין המקובלות נופל ג״כ בדברים המעשיים כמו שנופל בדברים העיוניים (שם ו). אחת משתי החכמות הפילוסופיה העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיה

המעשית ותקרא ג״כ פילוסופיה אנושית (מלאכ׳ הגיון יד). ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני המעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי (ח׳ פרקים לרמב״ם א). וזה הענין אשר העירותיך עליו הוא הכונה ממעשי התורה כלם כי בפרטים ההם המעשיים כלם ובעשותם תמיד תגיע רגילות ליחידים החסידים עד שישלמו השלמות האנושי (ר״ם א״ת, מו״נ ג נג). כי שם חכמה נאמר על החכם בחכמות המעשיות ועל המורגל במדות היצירות (רס״ט פלקירי, המבקש כז). כי מן המעשי יעלה אל העיוני (מ׳ אלדבי, ש״א ז). ובו ישכיל הפעולות מהם מעשיי כנגרות ומלחות וכדומה להם ומהם עיוני כולל החכמות למיניהם (ר״מ בן זרח, צידה לדרך א א יז). שאין לשום נביא או מדבר ברוח הקדש על דברי חכמה ומוסר מעשיים עסק כלל עם שום איש מהאנשים אשר לבבו פונה אחר הדעת הפלוסופי (ר״י ערמאה, הקד׳ יד אבשלום על משלי). כי על שני מיני הלימודים ידבר העיוני אשר הוא מכונה אל האב והמעשי אשר הוא המכונה אל האם (שם כג ז). ההצעות העיוניות והמעשיות (שם כב). זכר האצבעות בעבור שבם יפעל האדם הפעולות המעשיות (ר״ז הלוי, פי משלי ז ג). וההשגחה הפרטית וכו׳ כללה אמתת המציאות בכללו וכל חכמה עיונית או מעשית (רי״מ ליאון, הקד׳ נופת צופים). והיו משבחים עצמם כשהיו יודעים לכנוס מעלת העושר מתוך מלאכה מעשית כי מתוך כך היו עוסקים בתורה בריוח (ר״י פרוביגצלו, שו״ת בלמוד החכמ׳, ד״ת סט). ותחלק (החכמה) חלוקה נבונה אל חכמה מעשית גם עיונית (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ג). וזה השכל הקניני כלומר אשר בקנין ממנו עיוני וממנו מעשי וכו׳ והמעשי הוא עוד על ב׳ פנים כי ממנו מחשבי (תגמ׳ הנפש ג ג).—∴מִצְוֹת מַעֲשִׂיּוֹת, כמו הקרבנות, ושאר המעשים שהתורה והדת מְחיבות את האדם לעשותם: שקבלנו אנחנו מצות הרבה מעשיות מאדון הנביאים עליו השלום שלא נתפרסמו אל כל האומות כלבישת שעטנז ועשיית ציצית והנחת תפילין וכיוצא בהם מהמצות המעשיות (ר״י א״ת, רוח חן ו). לעשות המעשים שהם הנהגה ישרה בין בני אדם בקצת המצות המעשיות (ר״י אנטולי, מלמד התלמיד׳, תרומה). שהמצות הנסתרות והם הכונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (שם, נצבים). שהם המצות המעשיות שבהם תושלם הנפש (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 74). כבר ידעת גודל חיוב מצות המעשיות כמה עולמות מתקן בעשייתן (הריקנטי ג, עקב). להיות שלם בתורה ובמצות המעשיות אשר הם לישוב בני האדם ושלותם (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקד׳ נר ו). ואתה דע לך כי שרש כל המחלקות בזה תלוי ועומד על חלוק הדעות בענין המצות המעשיות אם לעצמן הן מכוונות (קול יהודה, כוזרי א עט). — מִדּוֹת מַעֲשִׂיּוֹת: ועל זה הקדימו נעשה לנשמע שזו היא הדרך הישרה להתחיל בתקון המדות המעשיות ואחר כך בשמעיות (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג א ד ה).—∴קבלה מַעֲשִׂית, עי׳ קבלה. —∴רפואה מַעֲשִׂית, עצם מלאכת הרפואה: במלאכת הרפואה עיונית ומעשיית (מעשה טוביה, הקד׳). — ואדם מַעֲשִׂי, praktisch; pratique; practical, נהוג בדבור העברי בא״י.—ובנגוד לטבעי, כמו מלאכותי: שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפסדים במקום אחד לבד כי ההרכבה האומנית מתגוררת והטבעית נמזגת (ריב״ל, עולם הקטן א ד).

∴**מַעֲשִׂיָּה**[1], ש״נ, מ״ר מַעֲשִׂיּוֹת,—ספור מעשה שקרה, אמתי או בדוי: ובעת שנתחזקו הצרות ונתמעטו ישראל והיה הגמרא ארוך יש בו מעשיות ומדרשות מתערבות עם ההלכות (מכתי ר׳ דוד ראש הגולה, גנזי נסתר׳, קכק). והרי אנו כותבין מעשיות דרך משל ממה שאירע לחסידים הראשונים ודנום חבריהם לכף זכות מעשה בריבה אחת שנשבית וכו׳ ודיי שהזכרתי באלו המעשיות (ר״י אבן עקנין, ספר מוסר א ז). ולא הטעו אלה על הראשונים שיחלקו על האמת ועל השמועות הגלויות לקחת מהקהילות ממון ברצונם ושלא ברצונם אלא המעשיות שמצאו בתלמוד בחכמת בעלי יסורין בגופיהם או זקנים באו בימים ולא היו יכולין לעשות מלאכה להתפרנס ממנה (שם ד ז). לפני המעשיות והמשלים אשר הוא במלות (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופי׳ א יט). בעבור שתמצא (בספר הזהר דברים תמוהים) במעשיות שהובאו שם (ר״א מודינא, ארי נוהם כא). כי כמו שהיה צריך לחבר השמעתות לביאור המצות והדינין כך היה צריך לזכור הדרשות והמעשיות שאירעו בזמני קדמונינו הראויים ללמד מהם הלכות ומוסרים ומדות (ר״י אבוהב, הקד׳ מנוה״מ). גם חפצתי לדעת ולהשכיל בדברים הטבעיים וכו׳ וספורי דה״י שלהם ומעשיות זולתיות וקורות הדורות (יעב״ץ, מגל׳ ספר 97). וכבר באזנינו שמענו ואבותינו ספרו לנו כמה מעשיות שהמתנה לגוים תחיה

---

[1]) היחיד לא נמצא, ואפשר שהכונה במעשיות מ״ר מן מעשה, אך בזמן האחרון קבעו מ״י מעשיָה.

בעליה (פלא יועץ, ערך מתן). ולספר להם מעשיות של דברי קבלה .ושל גמרא ושל מדרשים (שם, דבור). וכאלה מעשיות רבות בתלמוד ובמדרשים מורים ומעידים על הדבקיות. (ר״א הכהן, שבט מוסר כב). ששמענו מהמלמד שלנו מעשיות מאנשים אשר היו רואים ואינם נראים וכו׳ הלא כמה פעמים מוזכר בגמרא ובמדרשים מעשיות מתנאים ואמוראים שהיו בסכנה גדולה ולא הצילו את עצמם ע״י רואה ואינו נראה ולכן אני איני מאמין מה שמספרים לנו מעשיות מזמנים הקודמים מרואה ואינו נראה (ר״ש ליטלר, בוחן לדיק ד). והנה המעשיות הנפלאים הללו על היהודים האדמונים ועל עשרת השבטים התרגשו ונכנסו עמוק בלבו (מנדלי, מסע׳ בנימין השלישי ב).

מַעֲשֵׂר, ש״ז, סמי׳ מַעְשַׂר, בכנ׳ מַעַשְׂרוֹ, מ״ר מַעַשְׂרוֹת, בכנ׳ מַעְשְׂרֹתֵיכֶם.—א) חלק עשירי מתבואת האדמה או מבהמה אשר ירים אדם למנחה לשר גבוה, להעבד במקדש או לעניים וכיוצא בזה, Der Zehnte; dîme; tithe: ויתן לו (מלכי צדק לאברהם) מַעֲשֵׂר מכל (בראש׳ יד כ). וכל מַעְשַׂר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ ליי׳ הוא קדש ליי׳ ואם גאל יגאל איש מִמַּעַשְׂרוֹ חמשיתו יסף עליו וכל מַעְשַׂר בקר וצאן וכו׳ יהיה קדש ליי׳ (ויקר׳ כז ל-לג). ולבני לוי הנה נתתי כל מַעֲשֵׂר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד (במד׳ יח כא). כי את מַעְשַׂר בני ישראל אשר ירימו ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה (שם כד). כי תקחו מאת בני ישראל את הַמַּעֲשֵׂר וכו׳ והרמתם ממנו תרומת יי׳ מַעֲשֵׂר מן הַמַּעֲשֵׂר וכו׳ כן תרימו גם אתם תרומת יי׳ מכל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אשר תקחו מאת בני ישראל (שם כו-כח). כי תכלה לעשר את כל מַעְשַׂר תבואתך בשנה השלישת שנת הַמַּעֲשֵׂר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו (דבר׳ כו יב). ואכלת לפני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מַעְשַׂר דגנך תירשך ויצהרך (שם יד כג). והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם ואת תרומת ידכם (שם יב ו). והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם (עמו׳ ד ד). ואמרתם במה קבענוך הַמַּעֲשֵׂר והתרומה וכו׳ הביאו את כל הַמַּעֲשֵׂר אל בית האוצר (מלאכי ג ח-י). והלוים יעלו את מַעְשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לבית אלהינו (נחמ׳ י לט). וכל יהודה הביאו מַעְשַׂר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות (שם יג יב). לתרומות לראשית וְלַמַּעַשְׂרוֹת [1] לכנוס בהם לשדי הערים (שם יב מד). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר וכו׳ וּמַעְשַׂר הכל לרב הביאו וכו׳ מַעְשַׂר בקר וצאן וּמַעְשַׂר קדשים המקדשים ליי׳ (דהי״ב לא ה-ו). — ומצוי מאד בתו״מ: כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל ונשמר וגדוליו מן הארץ חייב במעשרות (מעשר׳ א א). במנחה ביו״ט האחרון היו מתודים כיצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי נתתיו ללוי זה מעשר לוי וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני (מע״ש ה י), ועוד הרבה.— ומ״ר ״מַעַשְׂרִים: והתקופות למלאות, וגר חנכה להעלות, ולראות ולעלות, שני המעשרים (רסב״ג, אוסר׳, שמור לבי). — ב) כמו עשרון, עשירית: האיפה והבת תכן אחד יהיה לשאת מַעְשַׂר החמר הבת וכו׳ מַעְשַׂר הבת מן הכר (יחזק׳ מה יא-יד).

״מַעְתּוֹר, ש״ז, — שה״פ מן עתר, במשמ׳ בקשה, ובית הַמַּעְתּוֹר, בית המקדש: קרקר והחריב בית המעתור, רעשו הספים בהכותו הכפתור, רמסוני ונותרתי באין מחסה ומסתור (יוסף בר״י, תהיינה עיניך פקוחות, תחנה לי׳ בטבת).

״מַעְתִּיק, ש״ז, מ״ר מַעְתִּיקִים, — א) כנוי לחכמי התלמוד, שהעתיקו ומסרו תורה שבע״פ מדור לדור: ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המילואים להרגילם (ראב״ע, במד׳ ז א). וכן כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין והוא נוטה להשמאיל או להימין (סוא, הקד׳ לספ׳ בראש׳). אם מצאנו שני טעמים לפסוקים והטעם האחד כדברי המעתיקים שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים (שם). ויש מצות שלא ידענו פירושם באמת רק מפי הקדושים המעתיקים שקבלו בן מאביו ותלמיד מרבו (סוא, יסוד מורא ו). מעתיקי הדת רבותינו בעלי המשנה והתלמוד עליהם השלום (תעודה ביסראל א ג). — ב) ״כותב על גליון שני הדברים כמו שהם כתובים בגליון אשר לפניו, Kopist; copiste; copyist: ומשה כתב בלא ויו ה׳ ימלך ומעתיק משלי כתב בויו תחת עבד כי ימלוך (ראב״ע, הקד׳ ספ׳ בראש׳). כותב הספרים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שמעתיק ועוקר הדברים מספר לספר (רד״ק, שרש עתק). — ג) ״מתרגם מלשון אל לשון [1],

[1] בקצת ספרים וְלַמַּעְשְׂרוֹת, ובקצתם וְלַמַּעַשְׂרוֹת.

[1] עפ״י לשון ערב׳ נקל [a].

[a] نقل

Übersetzer; traducteur; translator : כי זה המעתיק נעשה עתה בספר הזה כאב וכרב ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו להעתיק מלה במלה מבלי ת:ספת ומגרעת היה נצול מן המכשול הזה וכו׳ כי לא יוכל המעתיק לתקן את לשון העתקתו עד שיקדים ויאחר ויוסיף ויגרע וכו׳ ופעמים שהוא צריך לתרגם ענין המלה בענין שהוא דומה לו וקרוב אליו בלשון שהוא מעתיק אליה וכו׳ וכן מצאנו המעתיקים הקדמונים אשר העתיקו ספר התורה והמקרא ר״ל בעלי התרגום אשר נהגו להחליף המשל והמליצה וכו׳ והנה אנחנו רואים כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות וכמה דעות נשתנו בהם אחת מחברתה (ר״י א״ת, בסקדמ׳ לחו״ה). אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברים לא נמלט מהם אחד שלא השחיתו הודו המעתיקים ושנו את עניניו והפסידו את טעמיו (שם). העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום וכו׳ ולא יגיע המעתיק אל זה כי אם בידיעת הלשון אשר יעתיק אליו (ר״ש א״ת, פתיח׳ מו״נ). שאעיין בכל מלה מסופקת בספרים שהעתיק אבי המעתיקים אבא מורי ז״ל ובספרי דקדוק לשון הערבי (שם). אבל המעתיקים רגילים להעתיק השם הזה (אלעקל בערב׳) פעם בשם דעת ופעם בשם שכל (ר״ז הלוי, פי׳ משלי א ו). החכמים הגדולים פוצרים בי להעתיק הספר הזה וכו׳ והתאפקתי למלאות תאותם ולעשות רצונם ובקשתם עם היותי יודע שכל מעתיק דוחק נפשו ולוחץ ומשים עצמו כמטרה לחץ וידוע הוא כי דרכי ההעתקה שני דרכים הדרך האחד הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אחרת ענין הדברים ותוכן המאמרים וכו׳ ובה בחרו הנבונים הקדמונים אם יהיו המעתיקים חכמים והדרך השני הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אות באות מלה במלה (ר׳ שלמה אבן איוב, הקד׳ לספ׳ המצות של הרמב״ם). ועי״ז הדרך נהגו לקרא מעתיק המסיע דבר מלשון אחר ללשוננו (ר״א בדרשי, חותם תכני, העתקה).

*מַפְגִּיעַ, ש״ז, — חיה קטנה שהארי ירא ממנה [1]: חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת סנונית על הנשר (שבת עז:).

מִפְגָּע, ש״ז,—כמו פֶּגַע, דבר שבו פֶּגַע אויב: חטאתי מה אפעל לך נצר האדם למה שמתני לְמִפְגָּע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז כ). — ואמר המליץ: לבבי עז כנמר מבחורי, אבל הפך חברבורות נמרי, בשורי היצור מפגע לפגע, כבן איש כארי כשור כנשרי (ר״א בדרשי, חותם תכנית, חרב המתהפכת). מדוע מכל העמים בחר רק בנו, מטרה אל חציו ולמפגע לו שמנו (יל״ג, במצולות יס ד).

*מַפָּה[1], ש״נ, מ״ר מַפּוֹת, — א) כעין מטפחת של בד וכדומ׳ ישתמשו בה לכסות השלחן, לכרוך, או לקנח הידים בשעת אכילה וכיוצא בזה: מנהג גדול היה בירושלם מפה פרוסה על גבי הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין (רשב״ג, ב״ב צג:). למלך שעשה סעודה וצר כל מיני סעודה במפה כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה (ירוש׳ ע״ז ג א). מקנח יד במפה ומניחה על השולחן (תוספת׳ ברכ׳ ו ג). מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב השועל ובמפה של קוצים (שם שבת עו ה). ככר של תרומה שהיא כרוכה במפה ונתונה בין כר לחבירו וכו׳ שאם נטמאת המפה נטמאת הככר (ת״כ, מצורע ד ז). וכשנתנו לו לר׳ צדוק אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה (יומ׳ עט.). ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן במפה ומעביר את המפה על פניו (ריב״ל, ירוש׳ שם ח א). פורם מפה

---

[1]) פרש ר״ח וז״ל: חיה קטנה שהיא מהלכת בין רגלי הארי וצועקת בקול גדול ומבהלת הארי ונקראת אל פרת אך. ע״כ. והביא הדברים האלה בלשונם ממש בעל הערוך רק השמיט את שתי המלים האחרונות. ואין ספק בדבר, כמו שכבר העיר בעל עה״ש, כי הכונה באלפרתאך להמלה פְּרַאנְק [a], אמר אבן דריד: הו פארשׂי מערב והו שבע יציח בינ ידי אלאשׂד כאנה ינד׳ר אלנאשׂ בה ויקאל אנה שביה באבנ אוי יקאל לה פראנק אלאשׂד, קאל אבו חאתמ יקאל אנה אלועוע, ע״כ,—ובעברי׳: הוא מלשון פרסית, שנכנסה ללשון הערבית, והוא חיה טורפת תצעק בין רגלי הארי כאלו מזהרת האנשים ממנו ואומרים שהוא דומה לאבן אוי (הוא תן) אומרים לו פראנק הארי, ואמר אבו חאתם אומרים שהוא אלועוע (הוא מין ממיני התן).

[1]) אמר בנימין מוספיא ואחריו לוי וקוהוט, כי זו מלה יונית בעקרה μάππα ונכנסה גם לרומית, ומהן שאלוה היהודים. אך כבר העיד Quintilian כי זו מלה פונית, וז״ל: Et mappam circo quoque usitatum nomen Poeni sibi vindicant (Inst. Orat. I. 4, 57), וזאת

[a]) فرانق.

ומקדש (שמואל, בבלי פסח׳ ק.). מהו לאכול במפה (חול׳ קז.).—ובמרחץ, להתנגב בה: רחץ ויצא והביאו לו את המפה מקנח את ראשו ואח״כ מקנח את כל האיברים (דא״ר י).—ולכרך בה ספר: ספר שאין עליו מפה הופכו על הכתב כדי שלא יתבזה הכתב (ר״ש בר נחמן, ירוש׳ מגי׳ א יא, שם ערוב׳ י ג). אם היה (הספר) כרוך במפה או שהיה נתון בחלון (ר׳ אבהו, שם ג ה).—*מַפָּה של בתולים, שיש עליה סימני הבתולים של הכלה: רקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בשורה או מפה של בתולים (כתוב׳ יז:).—ובסהמ״א, במשמ׳ גדיל שמכסין בו את השלחן בשעת האכילה: וצריך שיתן שתי מפות על השולחן והפת בינתים בערב שבת ולאחר הקידוש יסיר המפה (סמ״ג, מ״ע, סי׳ ל). למה זה דומה לשולחן גדול ועליו מפה קצרה וקטנה וכו׳ (ר״י מודינא, צמח צדיק ג). — ואמר הפיטן: בוצעים על שתי ככרות, במפות המפוארות, בשבת ובם כל מיני פירות (ר׳ אברהם, אליו מי סקפה, פזמ׳ תימני).—ואמר המליץ: ויערוך אותו (את השלחן) ויפרוש עליו בלויי מפות תאמר בראותם מצאם באשפות (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ ח). ויאמר אלי אכול מה שתמצא הלילה גם המפה השולחן והמנורה עד שתמלא כרסך הנורא (שם). וכל איש אשר יסעדנו על שלחנו קרעו מפותיו ויתנתקו מוסרותיו (שם יב).—ולקנות הידים: והם מאוסים באוכלם לפי שאין להם מפה ומטפחת לנגב הידים (ר״י הכהן, עמק הבכא ג י).—ב) *מַפָּה של דגל, המחוברה להנס, להתרן: סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן מהם למדה המלכות להיות עושין מלס[1]) וצבע לכל מפה ומפה (מד״ר במדב׳ ב). וכל שבט ושבט היתה צבע מפה שלו כצבע של אבנו (תנחומ׳ במד׳ יב).—ובסהמ״א: כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו (רש״י במד׳ ב ב). — ג) ⁖מַפַּת הארץ, שרשומה עליה צורה שטחית של הארץ, הרריה, נחליה, עריה וכו׳, Landkarte; carte (géogr.) map (geogr.): ולפי זה נרשם במפות (הנקרא לאנדקארט) אורך ארץ ישראל מן המערב כמו נ״ה מעלות (יפרי הלוי, אוצר נחמד, ביאור להכוזרי ב יט). מפות הארץ המה הלוחות אשר נרשמים עליהם כל חלקי הארץ לפי מקומם כל מדינה ועיר חוה וכפר נהר וים הר וגבעה ודומיהם (מי יאוער, למודי הטבע ג ג). התוכנים הוועל ריצציאלי קאסיני ושרעטער המציאו לעשות מפות הירח ושמה רושמים ומורים הימים והנהרות ההרים והעמקים של הירח (שם א ג).

אומרת, כי זו מלה שמית טהורה.—[1]) כך בדפוס ויניציה. ובדפוס לייפציג: מפה.

מַפּוּחַ[1]), מַפֻּחַ, ש״ז, — א) כלי כעין נאד ישתמש בו חרש ברזל וצורף זהב לנפח בו באש כדי ללבותה, Blasebalg; soufflet; bellows: נחר מַפֻּחַ מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמי׳ ו כט).—ובתלמ׳: אין מנפחין במפוח אבל מנפחין[2]) בשפופרת (תוספת׳ ביצ׳ ג יח). — ובסהמ״א: ומנפח במפוח ארוך (ר״ח יומ׳ מה.). הוא המפוח שנופחין בו הנפחין את האור (רש״י תענ׳ יב.). אין נופחין במפוח ביו״ט כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין וכו׳ ובמפוחין קטנים שלנו מותר הרגילים לבעלי בתים בלבד ולא לאומנים לא למלאכת נפחים ולא לצורפי זהב וכסף (סמ״ג, לאוין עה, בשם ר׳ שמשון). — ומ״ר ⁖מַפּוּחוֹת: חמור של נפחים העץ שמפוחות של נפחים סומך עליו נקרא חמור (ר״ש כלים יד ג).—ב) ⁖בכלי נגינה: כי בנגינת האורגאנו ישמע קול דומה לזה (כקול המית המים) בפרט כישפיחו במפוחים ולא ימעכו בחכמה תכף אחרי הנפיחה היתדות שלו המשמיעים אז קולות הזמרה על נכון (שלטי הגבורים ה). כלי שיר שיש בו מפוחים כדי לבענע הקנים שמביאים רוח מקולות משונות הקורין אותו אורגאנו בלעז (ר״א גראציאנו, סגה׳ על שו״ע או״ח, תקס ג, כ״י, REJ IV, 116).—ומזה, ⁖מַפּוּחִית, כלי הנגינה Harmonium.—ג) ⁖במשמ׳ מְנִיפָה: ויגדל מפוח, אני שגיא כח, לעת יום יפוח, זבובים מבריח, ומשיב הרוח (יוס׳ בן יהודי זארק, ניב שפתים, כ״י Jew. College).

*מַפּוֹלֶת, — עי׳ *מַפֹּלֶת.

מַפָּח[3]), ש״ז, סמי׳ מַפַּח, — א) מַפַּח נֶפֶשׁ, צער מפני שנכזבה תקותו, Enttäuschung; désappointement; disappointment: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מַפַּח נָפֶשׁ (איוב יא כ).—ואמר בן סירא: כוף ראשו (של הילד) בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן למה יקשה ומרה בך ונולד לך ממנו מפח נפש (ב״ס גני׳ ל יב).—ובתו״מ: ואל תהי אחריתנו להכרית ולא תקוותינו למפח נפש (נוסח תפלה דבי ר׳ ינאי,

[1]) בארמ׳ מפוחא: דמי למפוחא דמליא זיקא (תענ׳ יב.). קאי אארעא ועביד במפוחא (יומ׳ מה.).—
[2]) בכ״י א״פ אין המלים: אבל מנפחין.
[3]) מן ונפש בעליה הפחתי (איוב לא לט).

ירוש׳ ברכ׳ ד ב). כששמע החסיד (שאין אביו רוצה להמנע משכרות) הלך לו במפח נפש (תנחומ׳ שמיני יא).—ובסהמ״א: והזכרתם כי נוסף יגון על מכאובכם ונעשית תקותכם מפח נפש בקריאתכם את אגרותינו (קטעי בן מאיר, JQR, N.S. V 1915, 554). וביום שלום מפח נפשו לימים רבים ישיב לו (כ״י, תרג׳ כ״ס כט ו).—ומַפָּח בלבד: והנה הוא כפח, לקוותו מפח, ולמשפט ממספח (דונש, לדורש החכמות). ועת באתי ודמיתי היותי לעמית סגרו עלי שערים, ותוחלתי בימים נכזבה לי ותקותי למפחי שברים (פיוט כ״י גניז׳, לטוב שמך, JQR, N.S. I, 2, 247).—ואמר הפיטן: וקוצים קצוצים, בפלג גמוצים, במפח לחוצים, כמטרה לחצים (פיוט לש״ת, לא אמות, מחז׳ איטלי׳).—ומ״ר: אם תמעטנה מאלף מאה וממאה עשרה עד אחד למפחים אללי לי (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה). — ב) ״כמו שת״פ מן נפח סתם, ומַפַּח בֶּטֶן, תגברת הרוחות בבטן: מפח בטן בלעהונג (כ״ז, מלון גרמני עברי).—״מַפַּח הרוח: והן כלן אך דפק מפח הרוח היוצא פתאם בשאון רעש מפני הדחיפה (כ״ז, תל״ע, חקר לשון ארם).

*מַפְטִיר, ת״ז,—א) מי שקורא ההפטרה אחרי קריאת פרשת השבוע בבית הכנסת: (כשבת עולים לתורה) שבעה חוץ מן המפטיר (רב, ירוש׳ מגי׳ ד ג). מיד גולל ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם וכו׳ והמפטיר נותנו לחזן הכנסת (מס׳ סופר׳ יד יד). ואחר כך חוזר המפטיר לעניגו ואומר נאמן אתה הוא ה׳ אלהינו וכו׳ (שם יג יא). — ובסהמ״א: מפטיר קורא בסוף פרשה של שבת (רב פלטוי גאון, בשבלי הלקט, שבת עט). והמפטיר קורא ענין ראש חדש (רמב״ם, תפלה יג ד). שבאותו ענין שהמפטיר קורא באותו ענין צריך להפטיר (תשו׳ ר׳ משולם, מעשה הגאו׳ מז). בשבת שיש בו ספר תורה אחד אומר קדיש קודם שקרא המפטיר לפי שאין המפטיר ממנין העולים וכו׳ אבל בשבת שיש בו ב׳ ספרי תורות וכן ביו״ט לא יקדיש החזן עד שיקרא המפטיר בספר תורה השני (שבלי הלקט, שבת עט, בשם הראב״ד). בשבת שהיה בו חתן ועלה המפטיר להפטיר הפטרת השבוע וקודם שברך ברכות לאחריה רצה מפטיר אחד להתחיל הפטרת שוש אשיש שנהגו לקרותה מפני כבוד החתן (שו״ת מים רבים, או״ח יא). ואח״כ קורין המפטיר וקורין עמו מה שקרא השביעי או האחרון (הלבוש, או״ח, שבת רפב ד).—ואמר הפיטן: שוכן בלבבי, ואלהי אבי, למפטיר תבוא, ברכת כל נביא (ר׳ שמואל, פיוט לקורא הפטרה, סמא״ג).—ב) *מַפְטִיר כנסיות[1]: מפטיר כנסיות אנא (חול׳ נא.).

מְפִיץ[2], ש״ז,—א) כעין מַסֵּכָה יעלהו הלוחם על פניו להגן מפני החצים וכדומ׳, Maske; -que; -k, visor: עלה מֵפִיץ[3] על פניך נצור מצורה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו׳ ב ב).—ב) כמו מַפֵּץ: מֵפִיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (משלי כה יח).

״מַפִּיק, ש״ז. מ״ר מַפִּיקִים, — שֵׁם לנקודה בהא בסוף תבה לסימן שהיא יוצאת במבטא ואינה נחה: ולה שפחה וכו׳ ד ג׳ במפיק וקמץ וא׳ בלא מפיק (מסור׳ ברא׳ יו א). מפיק הא (שם כט לא). וההא באה ונה נח גם במפיק סימן לשון נקבה (ראב״ע, יסוד מורא יא). והרפים והדגושים והמבולעים וכו׳ והשלמים והמפיקים והנמצאים (הוא, הקד׳ ספר מאזנים). והמפיקים ההא באחרונה (עם נקודה בתוכה) פעם הוא שורש כהא ונוגה כאור תהיה ויש לשון נקבה ידה ליתד תשלחנה (שם ג). ויתכן להיות גשמה מבנין שלא נזכר פועלו והמפיק לתפארת הקריאה לא לצורך המפיק (רד״ק, שרש גשם).—וגם בשאר אותיות: מפיק כמו אליו פִּי קראתי (רד״ק, מכלול, שרש״פ).—ואמר המליץ: ויונת חן מקננת בחיק אב ממלא יום ליום טרפה ומספיק, חשבוה בהא רפה אבל עת כחנוה מצאוה במפיק (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).

א. מַפָּל[4], ש״ז, סמי׳ מַפַּל,—מַפַּל בַּר, הפסלת, מה שנפל מהבָר כשכברים אותו וכדומ׳, Abfall; déchet; waste: מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר וכו׳ ומַפַּל[5] בר נשביר (עמו׳ ח ה-ו).

---

[1]) ופרש רגמ״ה: מפטיר כנסיות אני, משמש תלמידים שהיו נכנסין לפני ר׳ ללמוד.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי׳ במשמ׳ הַפָּחָה, ונראה כי הם קראו מֵפִיחַ. מעקילס לא נשאר לנו תרגום מלה זו. שאר התרגומים והמפרשים הקדמונים והאחרונים ראו בו הִפעיל מן פוץ. הירונ׳: dispergat. ת״י: ומתבדרין. ריב״ג לא הזכירו. רש״י: המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהודה בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה. ע״כ. וכך רד״ק: המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות. ע״כ. וקצת מהחדשים שהרגישו בדחק פרוש זה הגיהו מַפֵּץ. . . . [המחבר לא השלים, ורשם על הגליון: צריך עיון בין שמות כלי הנשק של הערבים].

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) ת״י: והממת עיבורא, ר״ל הפסלת ממנו. וכעין זה רב הקדמונ׳ והחדשים, ואמרו שהוא משרש נפל, והכונה למה שנפל מן הבר כשכברים אותו בכברה. רש״י: את הפסולת שנפל מן החטים בנפה

ב·מַפָּל[1])׳ ש״ז, מ״ר סמי׳ מַפְּלֵי,—מַפְּלֵי הבשר, העצלים שמהם מרכב הבשר, של דגים וכדומ׳, Muskel muscle : בצוארו (של לויתן) ילין עז ולפניו תדוץ דאבה מַפְּלֵי[2]) בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט לבו יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תחתית (איוב מא יד-יו). — ואמר המשורר : ככלות חיש בלהבים חשש ותבן כן מ פ ל י גוכם בזועה יכתו (ול״ג, דוד ומיכל ט).

מִפְלָא, — עי׳ פלא.

מִפְלָאָה, ש״נ, מ״ר סמי׳ מִפְלְאוֹת,—כמו פֶּלֶא : התדע על מפלשי עב מִפְלְאוֹת[3]) תמים דעים (איוב לז יו).

מִפְלָג, — עי׳ פלג.

נמכור ביוקר לעניים. ע״כ. ראב״ע : הנופל מהכברה נמכור. ע״כ. רד״ק : הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק. ע״כ. רק ריב״ג, שגזרו ג״כ מן נפל במשמ׳ נפילה, אמר שהכונה במפל בר דבר מועט מן הבר. וכבר פקפקו קצת החדשים אם באמת יש כאן שרש נפל, כי קצת רחוק הוא שהמדברים עברית בעת ההיא השתמשו בגזרה כזו למשג זה ולא יצרו לזה מלה מיוחדה. ולכן מסתבר, כי יש כאן באמת מלה מיוחדה, ששמשה במשג של פסלת הבָּר, כמו זוֹן וכדומ׳, והיא בערב׳ חפאלה a)׳ חפאלה אלטעאם מא יח׳רג׳ מנה פירמי בה וכו׳ והו מת׳ל אלחת׳אלה באלת׳א׳ (לספאן אלערב). ורגלים לדבר, כי בערב׳ העקר היה חת׳אלה, כי בשרש חפל בערב׳ אין משג שממנו יכול להסתעף המשג הזה, ואלו שרש חת׳ל משמש במשמ׳ של דבר גרוע, ופרשו המלונים הערבים : חת׳אלה אלטעאם מא יח׳רג׳ מנה מנ זואנ ונחוה ממא לא ח׳יר פיה פירמי בה וכו׳ ואלחת׳אלה ואלחת׳אל אלרדי מנ כל שי וכו׳ וח׳צ אללחיאני באלחת׳אלה רדי אלחנטה ונפיתהא. וחלוף ת׳ ופ מצוי בערב׳ : לת׳אם לפאמ, ובעבר׳ היה-העקר חפל, ועמוס שהיה קרוב לעבודת האדמה השתמש בהמלה המיוחדה.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי׳ במשמ׳ בשרי גופו. יונ׳ תרגם שילדי בשריה, ולא נתברר מה כונתו בדיוק בהמלה שילדא, שכונתה בכלל בארמ׳ וכמו״כ בסור׳ היא גוף, וגם חלק מהגוף. רסע״ג תרגם בערב׳ אעכאן b)׳ והם קמטי הבשר של הבטן וכדומ׳, וכעין זה ראב״ע : מקומות השומן שהם תלויים על בשרו. וכעין זה גם רוב החדשים. אך יותר לפי הענין פרש רש״י, שהכונה כאן לעצלי הבשר ואמר : ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו. ע״כ. וקצת החדשים פקפקו בדיוק הנסחה.

[3]) יש מגיהים נפלאות.

---

a) حفالة b) أعكان

מִפְלַגָּה, ש״נ, מ״ר מִפְלַגּוֹת, — חבורה של אנשים, מחלקה, כִּתָּה, Gruppe, Abteilung; division : לתתם לְמִפְלַגּוֹת לבית אבות לבני העם (דהי״ב לה יב). — ובזמן החדש השתמשו בה בענין סיעה מדינית וכדומ׳, מפלגת התפשנים, מפלגת השתפנים וכדומ׳.

מַפָּלָה, ש״נ,—שה״פ, א) בנין שנהרס ונחרב, Zusammengefallenes Gebäude; décombres ; ruins : הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מַפָּלָה עזבות ערי ערער (ישע׳ יז א-ב); — ב) *נפילה, ובהשאלה שבר גדול : לפי גדולתו של נחש היתה מ פ ל ת ו (ר״מ, מד״ר בראש׳ יט). ראה (דוד) במ פ ל ת ן של רשעים ואמר שירה (רסב״י, ברכ׳ י.). אשרי מי שהוא רואה במ פ ל ת ה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תעני׳ ד ח). מפני מה לא נאמרה נו״ן באשרי מפני שיש בה מ פ ל ת ן של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (סוא, בבלי ברכ׳ ד:). ללמדך שאף מ פ ל ת הרשעים אינה שמחה לפני המקום (ירוש׳ סנה׳ ד יד). בא נחש ללמד על מ פ ל ת ה של מצרים (מד״ר בראש׳ כ). מ פ ל ת גוג הראה להם (ר׳ סימון, שם נא).—*וסבת מפלתו של אדם : כבוד וקלון ביד בוטא ולשון אדם מ פ ל ת ו (ב״ס גני׳ ה יג).

מַפֵּלָה, ש״נ,— כמו מַפָּלָה א : עוררו ארמנותיה שמה לְמַפֵּלָה (ישע׳ כג יג). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה לְמַפֵּלָה (שם כה ב).

מִפְלָט, ש״ז, — שה״פ, בריחה מסכנה וכדומה : הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה אחישה מִפְלָט לי מרוח סעה מסער (תהל׳ נה ח-ט).

··מִפְלָל, ש״ז, — שה״פ מן פלל, במשמ׳ תפלה : טובה לחיבים גמול ולא לכלוי, יחשב כקרבן מ פ ל ל וכניחוח חלוי (אליה בר״ש, אקרא בשמך, סליח׳ יוס ו). חנוך זעק קשוב וקבל ברצון מ פ ל ל, קטרת תפלתי תכון וכקרבן תוכלל (סוא, ה׳ אלהי ישראל, סליח׳ ד׳ עי״ת).

··מִפְלָץ, ש״ז,—כמו מִפְלֶצֶת : מחנהו קבץ וכל יועציו, נכבדיו שריו וגם מליציו, סעו כאחת בהשאת מ פ ל צ י ו, ערוכי מלחמה נוספו נקבציו (שמעון בר״י, אותותיך ראינו, יוצ׳ ז׳ פסח).

מִפְלֶצֶת[1])׳ ש״נ, בכנ׳ מִפְלַצְתָּהּ,—חלק מֵהָאֲשֵׁרָה : וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מִפְלֶצֶת[2])

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) תרגמו השבע׳ σύνοδον,

לאשרה ויכרת אסא את מִפְלַצְתָּהּ וישרף בנחל קדרון (מ"א יה יג). וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה לאשרה מִפְלֶצֶת ויכרת אסא את מִפְלַצְתָּהּ וידק וישרף בנחל קדרון (דהי"ב יה יו).— ואמר המליץ: בנימין יורה חטאים ויהודה יכרות מ פ ל צ ת ם, בנימין יפר אות בדים ויהודה יבלע מטותם (עמנ', מחבר' יג). — ובהרחבה, ־דבר נתעב בכלל: כל כשרון לך חסרון, דעת מגרעת, קולך ערוה ושער ראשך מ פ ל צ ת (יל"ג, קוצו של יוד ה).

מִפְלָשׂ[1], ש"ז, נ"ר סמי' מִפְלְשֵׂי, מִפְלְשֵׂי הֶעָב, מלה מספקה: התדע על מִפְלְשֵׂי[2]) עב מפלאות תמים דעים (איוב לז יו). — והשתמשו בה בסהמ"א במשמ' קטע של ענן: שפל לב ודורך עלי מ פ ל ש י עב ונפשו עלי גב שחקים ורוחו (רמב"ע, תרשיש ה שלה). שם מ פ ל ש י עב מטרות עז יריקו, שם טללי אור יערפו שמים (רמח"ל, שיר הלולים, התנוך ב 107). ובכי ויללה נשמע מכל עבר מראש כל מצפה ומגדל ועפל, כי כוכב חדש ראו חוברי חבר מופיע בין מ פ ל ש י ענן ואפל (א' גוטלבר, אם הנביא, ממאמרים 58). — וגם בלי השם עָב: שוזפו כדכודי כידודי זרחך, התגלעו צלולי אקדח מאור יפעתך, יעטו צלמות טללי מ פ ל ש י ך, והוד רצפתך יכמוס ערפל (הקדי' נכד המחבר שו"ת תורת אמת). — ומִפְלְשֵׂי שחקים: נהרות איתן יהמו אף רעמו הסערות, ו מ פ ל ש י השחקים רבים מים זרמו (מיכ"ל, אחרית שאול). — ומִפְלְשֵׂי אֲדִים: מתחת המים הלא תצא בראשונה היבשה ובין מ פ ל ש י אדים חשכים תבקיע האור ממעל (אכרמוכין, תוס"ט, העוף, מבוא). — ובמשמ' מקום הקרע: ויש ממנו הבל הנעשה בגוף הארץ לפיכך כשירצה לעלות יתנועע ולא ימצא מ פ ל ש לצאת (מ' אלדבי, ש"א ב).

מַפֶּלֶת, ש"נ, נכני' מַפַּלְתֶּךָ, מַפַּלְתֵּךְ, מַפַּלְתּוֹ, מַפַּלְתָּם,— א) גופת בע"ח מת: וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה ויבאו עד כרמי תמנתה והנה כפיר אריות שאג לקראתו ותצלח עליו רוח יי' וישסעהו כשסע הגדי וכו' וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מַפֶּלֶת האריה והנה עדת דבורים בגוית האריה ודבש (שפט' יד ה-ח). — ב) נוף אילן וכדומ': ויכרתהו זרים (את הארז הגבוה) עריצי גוים ויטשהו אל ההרים וכו על מַפַּלְתּוֹ ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה (יחזק' לא יב-יג).— ג) שה"פ, נפילת דבר, של ממלכה, חרבנה, של אדם, וכדומ': מקול מַפַּלְתֵּךְ באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה). עתה יחרדו האין יום מַפַּלְתֵּךְ ונבהלו האיים אשר בים מצאתך (שם יח). וכל אנשי מלחמתך אשר בך וכו' יפלו בלב ימים ביום מַפַּלְתֵּךְ (שם כז כז). מקול מַפַּלְתּוֹ הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה (שם לא יו). וחרדו לרגעים איש

ר"ל עצרת, אספת עם. ואת המלה מפלצתה תרגמו καταδύσεις αὐτῆς, שפרושו הוא מורד וגם מִסְתָּר. ת"י: טעותא. חכמי התלמוד דרשו בר"ת: מפליא ליצנותא (ע"ז מד.), ואמרו כי זו היתה צורת זכרות. וכך גם ולגט': simulacrum Priapi. אך לא ידוע אם זה היה להם במסורה או עפ"י סברה על סמך הדרוש של ר"ת. רב המפרשים הקדמונ' והחדשים פרשו משרש פלץ במשמ' פחד ואימה, והביאו סיוע מהשם פחד יצחק בעבר' ודחלא בארמ', וכמו"כ יראה בעברית המאוחרת. אמר ריב"ג: ומנה אשתק אשר עשתה מפלצת לאשרה אי אנהא עט'מת שא'נהא והיבת אמרהא במא אתח'ד'תה להא מנ אלזינה ואלאלה אלדאעיה אלי ד'לכ כאלתאג' ונחוה, ע"כ, ובעבר': וממנו נגזר עוד השם מפלצת ר"ל שהגדילה ענינה ויראת ב"א ממנה במה שזמנה לה מן התכשיטין והכלים כעטרה והדומה לה. אך כל זה רק השערה בעולם וקצת דחוק מפני כי אין טעם לדבר למה נקרא רק זה החלק בלשון פחד ויראה. ויותר נראה כי זה שם אולי כנעני להדבר, אך עד כה לא נמצא בהכתבות הכנעניות מלה דומה לזו. ועי' שרש פלץ, וערך תִּפְלֶצֶת.

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסחה המסורה, ותרגמו השבעי' διάκρισιν, ר"ל הבדל והפרש. יונתן תרגם מבשקרני עבא. אך לא נתברר בודאות מהו פרושה של מבשקרנא. בשקר בארמ' הוא כמו ראה, בדק, הרגיש בו. וקשה להכריע מה היתה כונת המתרגם כאן במלה זו. רסע"ג תרגם תסקיף: או תערף תסקיף אלגמאם, ור"ל הכִּפָּה של העננים. אך לא נתפרש מה מקור פרושו זה למפלשי. ריב"ג אמר כי מפלשי הוא כמו מִפְרְשֵׂי למעלה (לו כט), במשמ' התפשטות, וז"ל בהלמע (שער ז דף 92): ואבדלת מנ אלרא פי התדע מפלשי עב הו ענדי קו' אם יבין מפרשי עב אלד'י תפשירה אנתשאראת אלסחאב יעני אלברוק אלד'י תנתשר מנהא. ע"כ. ובעבר': והומרה מן הריש בהתדע מפלשי עב הוא אצלי כמו אם יבין מפרשי עב ר"ל הברקים המתפרשים ממנו (הרקמה, שער ז). וכן בהשרשים. רש"י: גילוי עב, לשון מבוי מפולש, כלומר לארכן אל רחבן של עבים. ע"כ. אך מפולש הוא בשין ימנית. ראב"ע: כמו פלס מעגל רגלך כאילו הם שקולים בפלס. רד"ק: מפלשי עב כמו מפרשי עב ויש מפרשים כמו משקלי מן ושקל בפלס הרים. ע"כ. וכך גם החדשים נחלקו ואחזו קצתם במשמ' החלוק וקצתם במשמ' המשקל ואמרו כי הכונה במפלשי היא רחיפת העננים, וקצתם אמרו כי צריך להגיה כאן כמו למעלה לו כט מפרשי, וקצתם אמרו כי להפך צריך להגיה שם מפלשי. וי"א כי צריך להגיה כאן מפלשי בשין ימין.

לנפשו ביום מפלתך (שם לב י). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז).

***מַפֹּלֶת**, מפולת, ש״נ, — א) בנין נהרס ונפל, Einsturz; ruine; ruin: אין מצילין אותן לא מפני המפולת[1]) ולא מפני המים (תוספת׳ שבת יג ה). שנפלה עליו מפולת או שגררתו חיה (שם גיט׳ ב יב). נפלה עליו מפולת עד שלא נגמרה מלאכתו (שם ב״מ ז יח). חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער (פסח׳ ב ג). מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם וכו׳ מפקחין עליו את הגל (יומ׳ ח ז). והבא להציל מן הדליקה ומן הגייס ומן הנהר ומן המפולת (ר״ה ב ה). עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת (תעני׳ ג ד). מפני ג׳ דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.). — ובמשמ׳ הַפָּלָה, ומַפֹּלֶת יד, מה שהיד מַפֶּלֶת בפעם אחת: לעולם אינו חייב (בכלאים) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד (ר׳ יאשיה, ירוש׳ ברכ׳ ג ד). כור זרע ולא כור תבואה מפולת יד ולא מפולת שוורים (ערכ׳ כה.). — וכמו מַפָּלָה: לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על ביהמ״ק יכול בחורבן ביהמ״ק חתם ת״ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). — ובסהמ״א במשמ׳ זו: ויהי מפולת היהודים ביום ההוא תחת כי לא בטחו באלהי אבותם (יוסיפון, דף קפט). וירא אנטיפטר מנוסת מתרדת ואת מפולת שריו (שם רלד).

·מִפְסָד, ש״ז, מ״ר מִפְסָדִים, — כמו הֶפְסֵד: שירות אלה לשון שירה מיוסדים, כי תשועתם כיולדה לבוא צרות ומפסדים (שמעון בר״י, אי פתרוס, יוצר ז׳ פסח).

·מַפְסִיק, ש״ז, — מי שקבע פסקי הטעמים במקרא: יש מפרשים רבים מטעים את המפסיק וכו׳ ואני לפי דעתי אתמה מזה תמהון גדול איך טעה המפסיק ואף כי אם הוא עזרא הסופר והכלל כי המפסיק לא היה אחריו חכם כמוהו כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי (ראב״ע, צחות, שער הרביעיים).

·מִפְסָל, ש״ז, — שה״פ מן פָּסַל: חצבתי בנביאים ענין גזר ומפסל המה (מנחם, מחברי׳ חלב).

***מַפְסֶלֶת**[2]), ש״נ, מ״ר מַפְסְלוֹת, — כלי אומנות של נגרים וסתתים וכדומ׳, והוא ברזל ארוך, קצהו האחד חד יחתך בו ובקצהו השני עפי״ר יכה האומן במקבת להכנים את עשפה של המפסלת לתוך העץ או האבן, Falzeisen; burin; groover: מטלטלין את המקבת ואת המפסלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מפסלת (תוספת׳ שבת יג יז). המעצד והאיזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלים יג ד).

·מִפְסָע, ש״ז, — שה״פ מן פָּסַע: דלג ענין קפיצה ומפסע המה כמשמעו לפי ענינו (מנחם, דלג).

מִפְעָל, ש״ז, מ״ר בכנ׳ מִפְעָלָיו, — מה שפעל אדם, מַעֲשֶׂה: יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מִפְעָלָיו מאז (משלי ח כב). — ואמר המשורר: אנשים יש לכל מפעל וכל איש מקודש לאשר חפץ ובוחר (ר״ש הנגיד, בן משלי א ב). לפי שכלו יהולל איש ומפעליו בפרהסיא (סוא, הכמות פלוליה). אשר נסתר יקר עדיו ונגלה במפעליו לעיני רעיוני (רמב״ע, הקילותי). — ובדברים לא בע״ח: שער שמיני בחבור הככבים ומפעליהם (ראב״ע, ספי׳ למשאלה בקדרות א). — ובמשמ׳ פֹּעַל בדקדוק: והכלל כל מפעל שהוא עם סימן לשון יחיד וכו׳ לעולם הוא פתוח (ראב״ע, צחות ג:).

מִפְעָלָה, ש״נ, מ״ר סמי׳ מִפְעֲלוֹת, — כמו מִפְעָל הקודם: לכו חזו מִפְעֲלוֹת יי׳ אשר שם שמות בארץ (תהלי׳ מו ט). לכו וראו מִפְעֲלוֹת אלהים נורא עלילה על בני אדם (שם סו ה).

·מִפְעֲלִי, ת״ז, — של מפעל: השכל המפעלי אשר קראנוהו כח פועל לפי אותות השכל הנראים בו כי השכל המפעלי הוא בשביל הנהגת הגוף וכו׳ והשכל המפעלי הזה ישרתהו הרעיוני (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 38).

א·מַפָּץ, ש״ז, — שה״פ, שבירה ונתיצה: והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש

---

[1]) בכ״י א״פ: המפלות.

[2]) משרש פסל, עי״ש. וכך, בבנין הפעיל, נקוד בכ״י בודליאנה מספר 2826, כלים יג ד: מַפְסְלוֹת. ובמשנ׳ מנקד׳ נדפסות: והמַפְסֶלֶת. ת״י וכילפות (תהלי׳ עד ו) מפסולת (כך בכ״י), מיפסלת (בנדפס). בסור׳ פסולא, מפתח אבנים וכדומ׳. ופרש רה״ג כמין מעצד רחב שהוא פוסל את העץ. ורמב״ם פרש במשמ׳ מקצועה, ותרגם: אלממלסה וצורתהא משהורה והי חדידה שבה סכין מגרקה פי דאח׳ל עוד עלי תחריפ והי תנקצ׳ ותרכב ולא יברז מנהא עלי שטח אלעוד גיר קדר יסיר בהא תמלס אלח׳שב, ע״כ, ובעבר׳: המחליקה וצורתה ידועה והיא ברזל דומה לסכין התקוע בתוך עץ בנטיה באופן שיוציאו הברזל או ירכיבוהו ולא יצא ממנו על שטח העץ כי אם מעט ובו יחליקו העץ. אך ממה שנאמר ולא יכה במקבת על גבי מפסלת נראה שהוא הכלי הרשום בפנים, וכך החלים ועד הלשון, וכך פשט השמוש בא״י.

כלי מַפָּצוֹ בידו וכו׳ ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק׳ ט ב-ה).

ב.*מַפָּץ[1], ס״ז, מ״ר מַפָּצִים, — כעין מחצלת ארוגה קנים וכיוצא בזה, ישמש לישיבה ולשכיבה: חבריו היו אומרים השק והעור והמפ שטלאן זה על זה לא ביטלו זה את זה (ר׳ יהודה, תוספת׳ כלו׳ ב״ב ו א). שירי מחצלת שבעה טפחים ושירי המפץ ששה טפחים (ר׳ נתן, שם כלו׳ ב״מ יא יג). מפץ שעשאו לקורות (שם ז). ונותן לה (לאשתו) מטה ומפץ ואם אין לו מפץ נותן לה מחצלת[2] (כתוב׳ ה ח). העור והמפץ מצטרפין זה עם זה (מעי׳ ד ו). שלשה מפצים[3]) הן העשוי לישיבה טמא מדרס של צבעין טמא טמא מת ושל גתות טהור מכלום (כלים כד י). מפץ שנתנו על גבי הקורות קבעו ולא נתן עליו אר המעזיבה (שם כ ה). העושה שנים (טפחים) מן הבג ואחד מן השק וכו׳ חמשה מן המפץ ואחד מן העור (שם כז ג). וסדין ומפץ ומחצלת שהן עשויין אהלים (אהלי ח א). ונותן מיטה ומיטה ומצע לעשיר מיטה ומיטה ומפץ לעני (ב״מ קיג:). — ובסהמ״א: אי, נוטלין כל מה שיש לו (להלוה) אלא משיירין ל׳ לפי כבודו כגון מפץ לעני ומצע לעשיר (ערוך, ערך סדר). לפי שהנהרות מתמעטין ביומי תשרי מן רוב החום שהיה ויש טיט בקרקעית המים בעיקר הנהר והיה משים המפצים כדי שלא ישקעו רגליהן בטיט (שם, ערך כף, בשם ר״ח). ואם היה עני נותנין לו מטה ומפץ לישן עליו (רמב״ם, ערכ׳ וחרמ׳ ג יד). — ואמר הפיטן: לארבע עבודות קדושת הקודש יחצו מפץ ויקדש מפשוט כלי פז (סדר עבודה, כ״י, Elbogen 134).

מַפֵּץ, ס״ז, — כלי הכאה, נתיצה ושבירה: מַפֵּץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות (ירמי׳ נא כ).

**מִפְצָה, ס״נ, — מפצה הפה, פתיחתו, ובהרחבה, מִלָּה היוצאת מהפה: ואתנה בודאי לבי אל כל דברי בני האדם ולכל מבטא שפתם ומפצה פימו הנמצא בכל שפת עם (רסע״ג, הקד׳ עברי׳ לספר האגרון).

[1]) פרש ר״ח: המפץ שהוא כמין מחצלת שעשויה מן החילף ומן כיוצא בה. ע״כ. וכן הרמב״ם: המפץ הוא המחצלת שאורגין אותה מן החבלים ומן הסוף ומן הגומא וכיוצא בהן (כלים כג א). וכך גם בערוך תלמודי ערבי למחבר לא ידוע, כ״י בריט׳ מוז׳: מפץ הו אלנסיג׳ אלד׳י ינסג׳ מן אלקצב ואלזריד ואלסאמאן ונחוהא. — [2]) בקצת ספרים אין המלים: ואם אין לו מפץ וכו׳.— [3]) בקצת ספרים: מפצות.

**מִפְצָל[1]), ס״ז, מ״ר מִפְצָלִים, —קשר האברים, Artikulation; articulation: השמר מבשר שור כי הוא מקורי כל מכאוב ומוליד כל כאב הידים והרגלים והמפצלים[2]) אשר הם קשר האברים (ר״י זכאה, ספי׳ שעשועי׳ ח, הוצ׳ דוידזון).

***מַפְצֵעַ, ס״ז, — כלי לפצע בו אגוזים וכדומה, Nussknacker; casse-noix; nut-cracker.

**מִפְצָר, ס״ז, — שם״פ מן פצר: בדברי גבורותיו אז יצר, חצובים ממוגים במשמרותיו, גחל ושלג השלים במפצר, להודיע לבני האדם גבורותיו (ר״י אבן אביתור, עבודה, אלהים אל).

מִפְקָד, ס״ז, סמי׳ מִפְקַד, — שה״פ, א) מִנין ומספר Zählung; recensement; census: ויתן יואב את מספר מִפְקַד העם אל המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב וכו׳ (ש״ב כד ט). — ב) צווי, Anordnung; ordre; order: ויחיאל ועזזיהו וכו׳ פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו בְּמִפְקַד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים (דהי״ב לא יג). — ג) מִפְקַד הבית, מקום מיוחד לשרפת הקרבנות וכדומ׳: ולקחת את הפר החטאת ושרפו בְּמִפְקַד[3]) הבית מחוץ למקדש (יחזק׳ מג כא). — ובמשמ׳ העדר: ידידי מי ישיבני לנוער ועמו אהיה כורת אמנה, ואל אבכה למפקדו ועינו בדם לבי כפרפר ואמנה (רמב״ע, תרשיש ה א). אויה על מפקדו, אוי כי בא עת אידו, יקולל יום פרודו, יקבה אררי יום (ראב״ע, האספו משכילים).

מְפַקֵּד, — עי׳ פִּקֵּד.

[1]) כך בערב׳ מַפְצִל[a]). — [2]) בנוסח׳ הדפוס והמצפלים.

[3]) לא נתברר בדיוק משמ׳ מלה זו. השבעים תרגמוה τῷ ἀποκεχωρισμένῳ, כאלו היה כתוב במפרד הבית. וכך גם הירוני׳ separato loco. ת״י: באתר דחזי לביתא, ר״ל במקום הראוי, המוכשר. ריב״ג פרשו במשמ׳ צווי וחובה, אמר וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני ענדי ושרפו במפקד הבית אי פי ואג׳ב אלבית כאנ הד׳א אלפר כאנ ואג׳ב אלבית כלה וכו׳ פכאנה קאל ושרפו במצות הבית אי פי ואג׳ב אלבית וחקה ובמא אמר לה בה, ע״כ, ובעבר׳: ומהענין הזה (מן ענין צווי ופקודה) אצלי ושרפו במפקד הבית כלומר מה שהוא חובה לבית כאלו הפר הזה היה חובת הבית כלו וכו׳ וכאלו אמר ושרפו במצות הבית כלומר בחובת הבית ומה שראוי לו. וכך גם רד״ק: במצות הבית כלומר מה שהיה מצוה על הבית לעשות כן הכהנים שהיו מקומות חלוקים בבית לכל דברי הבית. ע״כ. רש״י: ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש. ע״כ. וקצת החדשים הגיהו במוקד הבית.

[a]) مفصل

מְפָרָד, ס״ז, —כמו פֵרוּד: ומה תשאל בעד דוה לנודך וכל יגון בלבו בלתך עש, ו מ פ ר ד ך כרקב בעצמיו ומתאבה בשרו יאכלו עש (ר״י הלוי, ומה תשאל). דמה ל מ פ ר ד חשוקי רגעי לאורך שנתי, מתי יהי שב וישבה לבי ויגזול שנתי (רמב״ע, תרשיש ז פה). עד לא יבוא מ פ ר ד דודי מירוא אותו עצם אוני, דמה להלוך ביבשה ולרוב בכיי רכב אוני (שם ז א). דמי עין ידידים כמים בעבים וגועים ל מ פ ר ד געות הבקרים, בעת קרבו מרכבות נוד וקורא מצעק נסיעה בטרם בקרים (שם).

מְפֹרָד, מפורד, ס״ז, — מליצה לא שקולה, לא חרוזה, prose ; Prosa: אם ב מ פ ו ר ד נפשי תחרד אך בחרוז יש לי תקוה (ידיד לרמב״ע בתשובתו אליו, דיואן נז, כ״י בודל׳). וחבר מחברות מוסר חמשים בכל ענין מחבר או מ פ ר ד, ואסף כל פזורי המליצות ואיש מהם בלי נמלט ושרד (ר״י חריזי, הקדמי תחכמי). הם מדברים על גבורי השיר אשר היו בספרד, וכח מליצותם במחבר ו מ פ ר ד (שם ג). ואם תוכל להראות כחך ב מ פ ר ד, תהיה לראש לכל מביני ספרד (שם יא).

מִפְרַחַת[1], ס״נ, מ״ר מִפְרְחוֹת, —בשמלות, סרטים רחבים מחברים להשמלה ופורחים הנה והנה, flounce ; falbala ; Volant.

*__מַפְרֵכָה__, ס״נ, מ״ר מַפְרֵכוֹת, מפריכות, — מכלי בית הבד, האבן שכותשת ופורכת את הזיתים, והוא ממל: המוכר את בית הבד מכר את היצידרין[2] ואת היקבים ואת ה מ פ ר י כ ו ת ואת הרחיים התחתונה (תוספת׳ ב״ב ג ג). המוכר בית הבד מכר את הנסרים ואת היקבים ואת ה מ פ ר כ ו ת[3]) (גמ׳ שם סז:).

*מְפֻרְסָם, —עי׳ פרסם.

מְפֻרְסָמָה, ס״נ, מ״ר מפֻרסָמוֹת, — משפט, הנחה שאין צורך לראיה לאמתותם, מפני שהוא מפרסם: המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד׳ מינים המוחשים וכו׳ וה מ פ ר ס מ ו ת כידיעתנו שגילוי הערוה מגונה (מלות הגיון ח). שלא יודע הדבר האמתי במציאותו כי אם מארבעה בחינות אחרי ציור השכל וחקירתו וכו׳ ואלו הם המורגשות והמושכלות ו ה מ פ ו ר ס מ ו ת והמקובלות (אגר׳ מנחם הגולה לקהל׳ אלכסנדריה, לקו״ק נספח׳ 50). ואילו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ו מ פ ו ר ס מ ו ת שאינו יכול לדחות אותם היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו (ר״י א״ת, כוזרי א סה). הדברים הנודעים בלא מופת ובלא ראיה ארבעה מינים המורגשות ו ה מ פ ו ר ס מ ו ת והמקובלות והמושכלות ראשונות וכו׳ המין השני הם ה מ פ ו ר ס מ ו ת והם המצות הגלויות שנתפשטו בכל האומות או ברובם כמו שנודע לכל אדם שכיבוד אב ואם והשבת אבדה וכיוצא בהם טוב (הוא, רות חן ו).

*__מַפְרֵעַ__, לְמַפְרֵעַ, ועם כנ׳ לְמַפְרֵעוֹ וכו׳, —מלת תה״פ, א) במשמ׳ לאחור, בזמן, ההפך מן מכאן ולהבא, -ive ; rétrospectif ; zurückblickend: ומנין שבשבעה באדר מת משה שנאמר ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ואומר ויהי אחרי מות משה עבד ה׳ ויאמר יי׳ אל יהושע בן נון משה עבדי מת ועתה קום עבר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש ראשון ויחנו בגלגל מנה שלשים ושלשה יום ל מ פ ר ע ונמצא מת משה בשבעה באדר (תוספת׳ סוטי יא ה-ט). עקרו להביא את הכלה והניחו שם אפילו זקן אחד ואפילו חולה אין צריכין לברך ל מ פ ר ע (שם ברכ׳ ד יז). השרץ שנמצא במבוי מטמא ל מ פ ר ע עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ וכו׳ וכן כתם שנמצא בחלוק מטמא ל מ פ ר ע עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא היה בו כתם (נדה ז ב). מקוה שנמדד ונמצא חסר כל טהרות שנעשו על גביו ל מ פ ר ע בין ברשות היחיד בין ברה״ר טמאות (מקוא׳ ב ב). ר׳ יוסי ור׳ שמעון אוסרין (לקחת יין מבין הכותים) שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים ל מ פ ר ע (ירוש׳ דמאי ז ב). אין מציינין על הבשר שמא יתאכל הבשר וכו׳ ולא נמצא מטמא את הטהרות ל מ פ ר ע (ר׳ יוסטי, שם, מע״ש ה א). מהו דיין שעתן שאינן מטמות טהרות ל מ פ ר ע (שם נדה א א). בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה ל מ פ ר ע כשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה (בבלי פסח׳ קא:). עד זומם וכו׳ ל מ פ ר ע הוא נפסל (אביי, סנה׳ כז.). נשים שאמרו חכמים דיין שעתן וכו׳ אין להן כתם ל מ פ ר ע אבל יש להן כתם מכאן ולהבא (נדה ה.). בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול יש מאומות העולם שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים

---

[1]) בארמ׳ מפרחתא: האי רסוקא אי אית ליה מ פ ר ח י ת א שרי (שבת נט:), ופרש ר״ח: חתיכות יוצאות ועודפות ממנו לימינו ולשמאלו.

[2]) בנדפס יצירין, ורשב״ם (ב״ב סז:) מביא גרסה יצרים וסובר שצ״ל נצרים. — [3]) כך בכ״י רומא, וכך גם בקצת דפוסים. ובכ״י אחרים: המפריכות. ובשאר נוסח׳ הדפוס: המפרוכות. ואמר שם ר׳ אבא: ממל וכו׳ מפרכתא. ועי׳ הערה לערך *ממל.

וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצל התחילו מאמינים באברהם למפרע (ר׳ יצחק, מד״ר בראש׳ מב). כל דבר ודבר שהיה (לבן) מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר בו י׳ פעמים למפרע (ר״ח רבה, שם עד). בקש אברהם (בענין חרבן סדום) לירד לו מחמשים (צדיקים) לחמשה אמר לו הקב״ה חזור בך למפרע (ר״ח בר אבא, שם מט). — ובכל׳: לקט בתוך שלשים ולאחר שלשים (אם תאמר) למפריעו הוא נעשה זרע מעשר מזה על זה (אם תאמר) מיכן ולהבא אינו מעשר מזה על זה (ירוש׳ שבי׳ ב ט). ולא למפריעו הוא קדש מכיון שהוא קדש למפריעו הוא יום הוא לילה (ר״י בר׳ בון, שם מגי׳ ב ז). נתעצל שנים שלשה ימים ובא ומצאו חומץ למפרעו הוא נעשה חומץ או מיכן ולהבא (ר׳ סימון, שם גיטי׳ ג ח). היא חליצה היא ביאה כיון שחלץ לה נעקרה הימנה זיקת המת למפריעה, למפריעה חל עליה איסורו של מת אצל האחין (ר׳ יוסי, שם יבמ׳ א ב). קידש אחד מן השוק את אחת מהן ובא היבם וחלץ לה ובא עליה ופקעו ממנה קידושין חלץ לחבירתה ובא עליה למפריעה חלו עליה קידושין (שם). — ב) *קרא מגלה וכיוצא בזה לְמַפְרֵעַ, מסופה לראשה: הקורא את שמע למפרע לא יצא (תוספת׳ ברכ׳ ב ג). הקורא את המגילה למפרע לא יצא (מגי׳ ב א).

מִפְרָץ[1]) ס״ז, מ״ר בכנ׳ מִפְרָצָיו, — מִפְרַץ הַיָּם, מקום שמי הים נכנסים קצת לתוך החוף והספינות יכולות למצא להן מחסה מהסערה וכדומ׳, Bucht; baie; bay: אשר ישב לחוף ימים ועל מִפְרָצָיו[2]) ישכון (שפט׳ ה יז). — ואמר המשורר: על מפרציהם פרצו תנים ובין גדרות בקיעיהם נהי ישאו (רמב״ע, דיואן, על מה בגרון).

***מִפְרָק**, ס״ז, מ״ר סמי׳ מִפְרְקֵי, — כמו פֶּרֶק, מקום חבור חלקי האברים זה לזה, Gelenk; jointure; joint: (רובע עצמות שאמרו) מרוב מניין הואיל וישנן במפרקי ידים ורגלים (ר׳ יהושע, נזי׳ נב:).

[1]) בערב׳ פרצ׳ה a). — [2]) תרגמו השבעי׳ διακοπάς, ויש נוסחה אחרת: διεξόδοις. יונתן תרגם במליצה שאינה נתנת פרוש המלה. ריב״ג: מג׳ארי אלמיאה אי אלאנהאר, ע״כ. ובעבר׳: מקום שהמים נגרים שם כלומר הנהרות. רש״י: לשמור פרצות ארצו. ע״כ. וכן גם רד״ק: על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים. אך כבר העירו החדשים על השם פרצ׳ה a) בערב׳ שהוא משמש במשמ׳ כעין פרצה בתוך שפת הים ושם תבאנה האניות, והוא כעין מבוא ים.

a) فرضة

מַפְרֶקֶת, ש״נ, בכנ׳ מַפְרַקְתּוֹ, — מַפְרֶקֶת האדם, הָעֹרֶף, Genick; nuque; neck: ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מַפְרַקְתּוֹ וימת כי זקן האיש וכבד (ש״א ד יח). — ובתו״מ: השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה ה״ז מכביד את הבשר וגוזל את הבריות (ר׳ חייא, חול׳ קיג.). כיצד מולקין חטאת העוף חותך שדרה ומפרקת בלא רוב בשר עד שמגיע לוושט או לקנה (שם כא.). נשברה מפרקת ורוב בשר עמה (שמואל, שם). ומעשה בר׳ יהושע שהשכים אצלו אדם ונתן לו אכילה ושתייה והעלהו לגג לשכב ונטל סולם מתחתיו וכו׳ וכיון שבקש לירד נפל מן הגג ונשבר מפרקתו (מס׳ דא״ר ה). — ובספהמ״א: רוח רעה שאוחזת התינוקות בצואר במפרקת בגידים שאחורי הצואר ומייבשת אותם (ערוך, ערך שבתא). — ואמר המליץ: בתולה לא ידעה איש ושדיה כמינקת, וכרצות שולפי חרב להכותה למפרקת, אזי תפול לרגליהם ושפתיהם מנשקת (רשב״ג, אכול גזה, חידה על התפוח). יצרו יפה מראה ותאר והכין את צלעיו ומפרקתו וערך שדרותיו (ראב״ע, בשם א). אל כל חלי ימצא אנוש מרפא אבל קנאה תשבר עד שאול מפרקת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כט). והיא מנשקת ומחבקת ועלי מתרפקת ואיננה מתאפקת עד כמעט תשבר המפרקת (שם לד).

***מְפָרֵשׁ**, ש״ז, מ״ר מְפָרְשִׁים, — מי שמפרש ומבאר סֵפֶר וכדומ׳, מְפָרְשֵׁי המקרא, התלמוד וכדומ׳, Ausleger; commentateur; -tator: מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים וכו׳ (ראב״ע, הקד׳ א לפי׳ עה״ת). והנה אנחנו רואים כי כמה מפרשים ומעתיקים פרשו והעתיקו ספרי המקרא וסדרי המשנה והתלמוד בלשונות אחרות (ר״י א״ת בהקד׳ לחו״ה). שאל אנשי זמנים הקדומים היש חכמה אשר אין לה מפרשים, הלא ספרי רפואות נסתמו עד בשכלם פרשום חכמי חרשים (ר״י חריזי, תחכמ׳ יז). ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו ואח״כ הוי מעיין בו (ר״י קנפטון, דרכי הגמ׳).

מִפְרָשׂ[1]), ש״ז, בכנ׳ מִפְרָשֵׂךְ, — א) מִפְרַשׂ הספינה, היריעה שמותחים על תרן הספינה שעל ידה יניע הרוח את הספינה, Segel; voile; sail: שש ברקמה ממצרים היה מִפְרָשֵׂךְ להיות לך לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק׳ כז ז). — *ובהרחבה, במשמ׳

[1]) מן פרש, עי״ש.

מסך וכיוצא בזה: בקרשי שטה ויריעות שש לאמץ ויריעות האהל ושני מפרשימו ושני מסכים (רסע״ג, אוסר׳, אנכי אם).—ובמשמ׳ שְׁטִיחַ על הארץ וכדומ׳: וכל בית מעטר במיני שביסים, וּמפרשי רקמה עליו פרושים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג).—ובמליצה, להצמחים על פני הארץ: וכסו (הצמחים) פני תבל במפרשי נעם, והעב צותה לבשר האדמה שלוחי הרעם (הוא, שם ה).—ובהשאל׳ה: וכאשר נגלו מעלי מפרשי התלאות העומדות במראות הצובאות (הוא, שם יו).— ב) מִפְרַשׂ העננים, התפשטותם: אף אם יבין מִפְרְשֵׂי [1]) עב תשאות סכתו (איוב לו כט).—ואמר המשורר: שם הררי אל רמו עד מפרשי עב עד נבלי שמים ראשם הכי יגיע (רמח״ל, שיר הלולים, החלוץ ג 107). — מִפְרְשֵׂי רוּחַ: הממשלה השלישית וחיליה, הארץ וכל אשר עליה, מפרשי רוח ואש ותולדותיהם, והימים וכל אשר בהם (ר״י הלוי, סלוק ליוה״כ, אלהים אל מי אמשילך).

מִפְשָׂעָה[2]) ס״נ,—המקום בגוף האדם ששם מחברות הרגלים לחלק העליון של הגוף, Hüfte; hanche; hip: ויקח חנון את עבדי דויד (שבאו אליו לברכו בשם דוד) ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד הַמִּפְשָׂעָה [3]) וישלחם (דהי״א יט ד). - ואמר המשורר: זמן לבש פאר שרים אבל הוא רביד בגדו והמה מפשעותיו (ר״י הלוי, הלבי יה).

מִפְתּוֹל, ס״ז, — סה״פ מן פתל, נפתל, בענין ערמה ותחבולה: יפו בעיני כל דרכיך, גם יקרו לי מהלכיך, אין בם לאיש מפתול ולא מוקש, כי אין פתלתל בם ולא עקש (ר״י הלוי, יפו בעיני).

מַפְתֵּחַ, ס״ז, מ״ר *מַפְתְּחוֹת, — א) כלי שבו פותחים מנעול, Schlüssel; clef; key: ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות וכו׳ ויחילו עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את הַמַּפְתֵּחַ ויפתחו (שפט׳ ג כד-כה). וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת והם על הַמַּפְתֵּחַ ולבקר לבקר (דהי״א ט כז).— ובמליצה, נתן את מַפְתֵּחַ בית פלוני עליו, מִנָּה אותו לפקיד וסוכן על הבית: ונתתי מַפְתֵּחַ בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישע׳ כב כב).— ומצוי מאד בתו״מ: פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד וכו׳ והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו (ר״ה, ע״ז כד.). לא תצא אשה במפתח שבאצבעה לרשות הרבים (תוספת׳ שבת ד-ה יא). נתנו בשידה תיבה ומגדל ונעל בפניו ואבד המפתח ואחר כך מצאו (שם גיט׳ ב יא). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו (מו״ק א י). הלויני (כור חטים) עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח (ב״מ ה ט). המוכר את הבית מכר את הדלת אבל לא את המפתח (ב״ב ד ג). וזקני בית אב ישנים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). וארבעה כלים בידם הטני והכוז ושתי מפתחות (תמיד ג ו). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כלי׳ יד ח). המוסר מפתחו לעם הארץ (טהר׳ ז א). משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש״ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם והם קפצו ונפלו לתוך האור (תעני׳ כט.). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (רבה בר ר״ה, שבת לא:). — ובהשאלה: כשם שמפתח לבית כך מפתח לאשה (ר״ע, בכור׳ מה.). ג׳ מפתחות בידו של הקב״ה שלא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים ומפתח של חיה ומפתח של תחיית המתים וכו׳ אף מפתח של פרנסה (ר׳ יוחנן, תעני׳ ב.). (רבי ור׳ יוסי בר״י ירדו לעכו ונתקבלו אצל רבי מנא אמר לו רבי עשה לנו לפס אחד של ירק עשה לו קופד למחר אמר לו עשה לנו לפס אחד של ירק עשה להם תרנגלת) אמר רבי ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל אמר לו ר׳ יוסה בר״י אפילו מפתח של שמואל אינו (ירוש׳ שבי׳ ו ד).—*מַפְתֵּחַ הַלֵּב, עצם החזה, sternum [1]): ושמונה עשרה חוליות בשדרה תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח [2]) של לב

---

[1]) — כך בנוסחה המסורה, ועי׳ הערה לערך מפלש.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרוש מלה זו אנו למדים מהכתוב המקביל לזה בש״ב י ד, ששם כתוב שתותיהם במקום מפשעה שבכאן, ורגלים לדבר כי בזמן מחבר דה״י היתה המלה שתות מלה לא של לשון נקיה. וכבר תרגם יונתן המלה שתותיהם בלשון נקיה: עד אתר בית בהתתהון. ואמרו כל הקדמונים והחדשים כי נגזרה המלה מן פשע, אפשעה, במשמ׳ פסיעה. ועי׳ זה הערך.

---

[1]) תרגום דר׳ מזיא.—[2]) ופרש הרא״ש: מפתח הלב היינו החזה לפי שבגנע החזה מתרפה הריאה מעל הלב נמצא שהחזה כמין מפתח הלב שפותח לו דרך להכניס לו האויר ולהוציא ההבל. ע״כ. וכך הרמב״ם: אלצדר לאנ בחרכה אלצדר תרוח אלריה עלי אלקלב פהו לה שבה אלמפתאח לאנה יפתח לה טריק ידח׳ל

(תהל' ה ט).—ב) *מַפְתֵּחַ לַסֵּפֶר, רשימת הפְּרָקִים ותכנם: וכאשר השלים אדוני את ספרו ויגמור את חבורו וישב לתקן מפתחות אל הפרקים (הקד' תלמיד מחבר חזוק אמונה). אמנם במפתחות החלק השני לא מצאתי כ״א שמונה פרקים (שם). מפתחות מפותחות פתוחי חותם על סדר ארבעה טורים (בסוף ספר המכריע לר״י מטראני).

מִפְתָּח, ש״ז, סמי' מִפְתַּח,—שה״פ, א) מִפְתַּח השפתים וכדומ', פתיחתן: שמעו כי נגידים אדבר ומִפְתַּח שפתי מישרים (משלי ח ו).—ובמדר': אשרי עין שהכתה לו (למשיח) שמפתח שפתיו ברכה ושלום ושיחתו נחת רוח (פסיק' רבתי לז).—ב) *כמו פֶּתַח: (המקואות שבארץ ישראל שחוץ למפתח[1]) כשרים אף לנדות שלפנים מן המפתח[1]) כשרים לבעלי קריין ופסולים לכל הטמאים (מקוא' ח א). — *מִפְתַּח חָלוּק[2]) וכיוצא בזה: וקשרי מנעל וסנדל וקשרי מפתח חלוק של אשה הרי אלו חוצצין (תוספת' שם ז ב). קושרת אשה מפתחי[3]) חלוק וחוטי סבכה (משנה שבת יח ג). —ובסהמ״א: כמין חצי עגול עשוי כמין כלבוס ואוחזות בו מפתחי חלוקה (רש״י שבת נט:). אם היא סוגרת בה סמוך לצואר מפתח של חלוקה (מרדכי שם, סי' שנא). גם לא תצא אשה במחט שאינה נקובה שקורין אשפיגלא וסוגרת בה מפתחי חלוקה סביב צוארה (הוא, שם שנב). —מִפְתְּחֵי הַלֵּב, חדרי הלב: יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (רב, ברכ' סא.).

***מְפַתֵּחַ**, ש״ז, מ״ר מְפַתְּחִים, סמי' מְפַתְּחֵי, — מי שאומנותו לְפַתֵּחַ אבנים: יד מקבת של מפתחי אבנים טפח (כלים כט ה). אף במפתחי[1]) אבנים כן כיצד הוא עושה נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין (ירוש' שקל' ד א).

מִפְתָּן, ש״ז, סמי' מִפְתַּן, — מִפְתַּן הַפֶּתַח, כעין קורה נתונה בקרקע הבית בין שתי מזוזות הפתח ועליה נקש הקצה התחתון של הדלת, seuil ; Schwelle threshold: וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל הַמִּפְתָּן וכו' על כן לא ידרכו כהני דגון וכל הבאים בית דגון על מִפְתַּן דגון באשדוד עד היום הזה (ש״א ה ד־ה). ופקדתי על כל הדולג על הַמִּפְתָּן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה (צפני' א ט). וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מִפְתַּן הבית (יחזק' ט ג). והנה מים יצאים מתחת מִפְתַּן הבית קדימה (שם מז א). — ובתלמוד: שמניחין את הדגון ועובדין את המפתן (רשב״ל, ע״ז מא:). מלמד שהיו נוהגין (קדושה) במפתן יותר מדגון (רבי, ירוש' שם ג ב).—ומ״ר *מִפְתָּנוֹת: אומות העולם עשו מפתן אחד ישראל עשו כמה מפתנות (ר״ח בר בא, שם).

מנה אלהוא ויח'רג' אלדח'אנ, ע״כ, ובעבר': הוא החזה לפי שבתנועת החזה תנשב הריאה על הלב והוא לו כמו מפתח מפני שהוא פותח לו הדרך אשר ממנו יכנס האויר ויצא ההבל.

[1]) כך ברוב ספרי הדפוס, וכך גם בכ״י ובמדב״מ. ובקצת ספרים: לפתח, מן הפתח. — [2]) ופרשו בגמ' ירוש': א״ר חזקיה במפתח אימרא שהוא מדביקו לחלוק. א״ר יוסה במפתח חלוק שהוא עשוי כמין שני דפין. ולפי דעת הערוך: היינו הקרסים והלולאות שמדבקות הבגד בצוארה (ערוך, ערך סבכה).— [3]) כך בכ״י ובמדב״מ, וכך גם בקצת ספרי הדפוס. וברוב הנוסחא': מפתח חלוקה.

[1]) כך בשרידי הירושלמי גנז' הוצא' גינצבורג. ובנוסח' הדפוס בפתחי.

תם כרך ששי